

**SUTTAPITAKE
KHUDDAKANIKĀYE
ROMAN**

**15TH INTERNATIONAL TIPITAKA
CHANTING CEREMONY
BODHGAYA, INDIA**

**Dhammagiri Pāli
Ganthamālā**

Khuddakanikāye

Roman

Sections:

Mahāniddesapāḷi

Cūḷaniddesapāḷi

Paṭisambhidāmaggapāḷi

Nettipakaranapāḷi

Dhammagiri Pāli Ganthamālā
Suttapitake Khuddakanikāya
The Pali Text of Chatta Sangayana in Roman Script

Copyright (c) 2019 Dharma Publishing
Text copyright (c) 1995 Vipassana Research Institute
Artwork & Design (c) Light of Buddhadharma Foundation
International

ISBN 0-89800-420-9; 978-0-89800-420-5

First Edition: 2016

Any reproductions of these volumes must be preceded by prior
In collaboration with the Vipassana Research Institute, Dharma
Publishing is printing the Pali text of the Chatta Sangayana in
Roman, Khmer, Devangari, Bengali Script. Any reproductions of
these volumes must be preceded by prior permission from both
Dharma Publishing and Vipassana Research Institute.

Editor & Co-publisher
Vipassana Research Institute
Dhamma Giri, Igatpuri 422 403, India
Tel: (91) 2553-244076, 244086. Fax: 244176
www.vri.dhamma.org, www.dhamma.org

Printed for free distribution by
The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation
11F, No. 55, Sec. 1, Hang Chow South Road, Taipei, Taiwan, R.O.C.
Tel: 886-2-23951198, Fax: 886-2-23913415
Email: overseas@budaedu.org
Website: <http://www.budaedu.org>
Mobile Web: m.budaedu.org
This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.

Printed in Taiwan

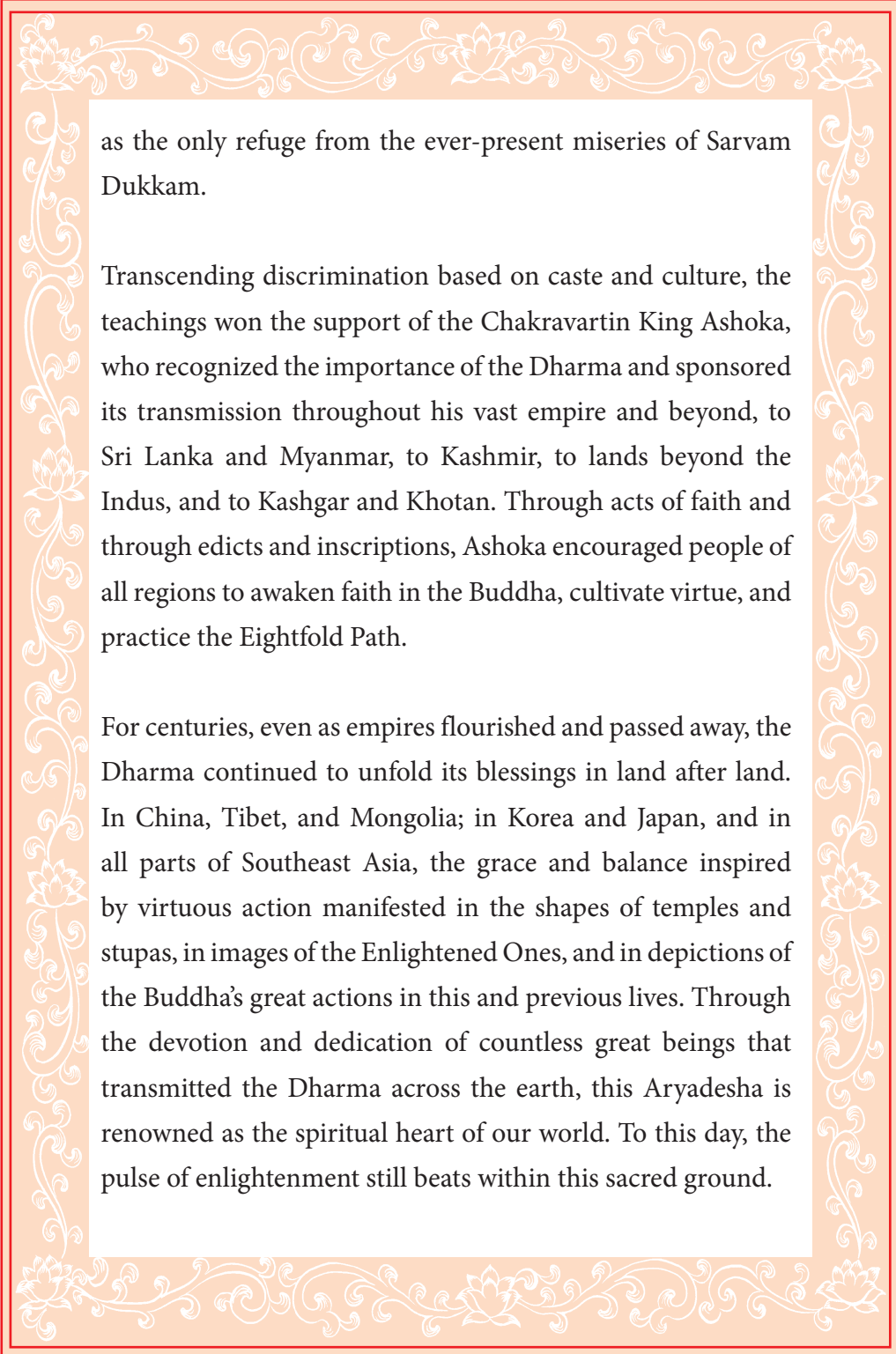
DEDICATION

Homage to the Buddha, Dharma, and Sangha!

Here under the sacred Bodhi Tree, where Bhagavan Buddha Shakyamuni brought the blessings of Enlightenment into our world, the Mahasangha from eleven countries has assembled once again to recite the Tipitaka. The teachings we commemorate here were spoken to the Sangha at various places in India. They were affirmed by five hundred Arhats who assembled at the Satipattana cave in Rajgir a year after the Blessed One passed into Parinirvana. Led by Mahakassapa, Ananda, and Upali, the noble Arhats, empowered with full recall of all they had heard, recited the teachings and confirmed them as the true words of the Tathagata.

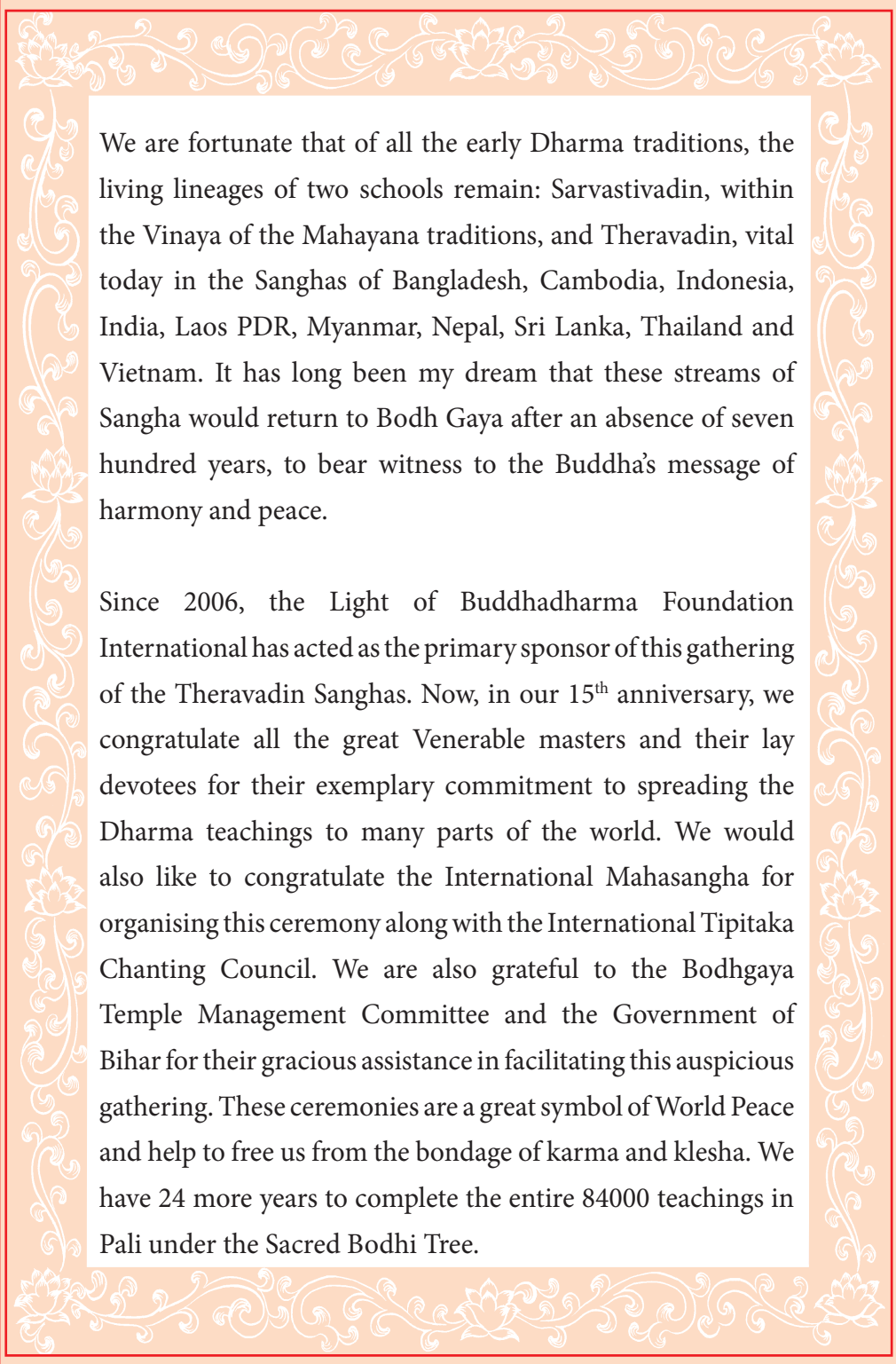
Since this first great council, the Sangha has kept alive the memory of the Buddha's presence and faithfully transmitted the Four Noble Truths and the Eightfold Path in all directions. From their dedication, four major traditions took form and gave rise to eighteen schools. While they emphasized different aspects of the teachings, all relied on the Three Jewels

as the only refuge from the ever-present miseries of Sarvam Dukkam.

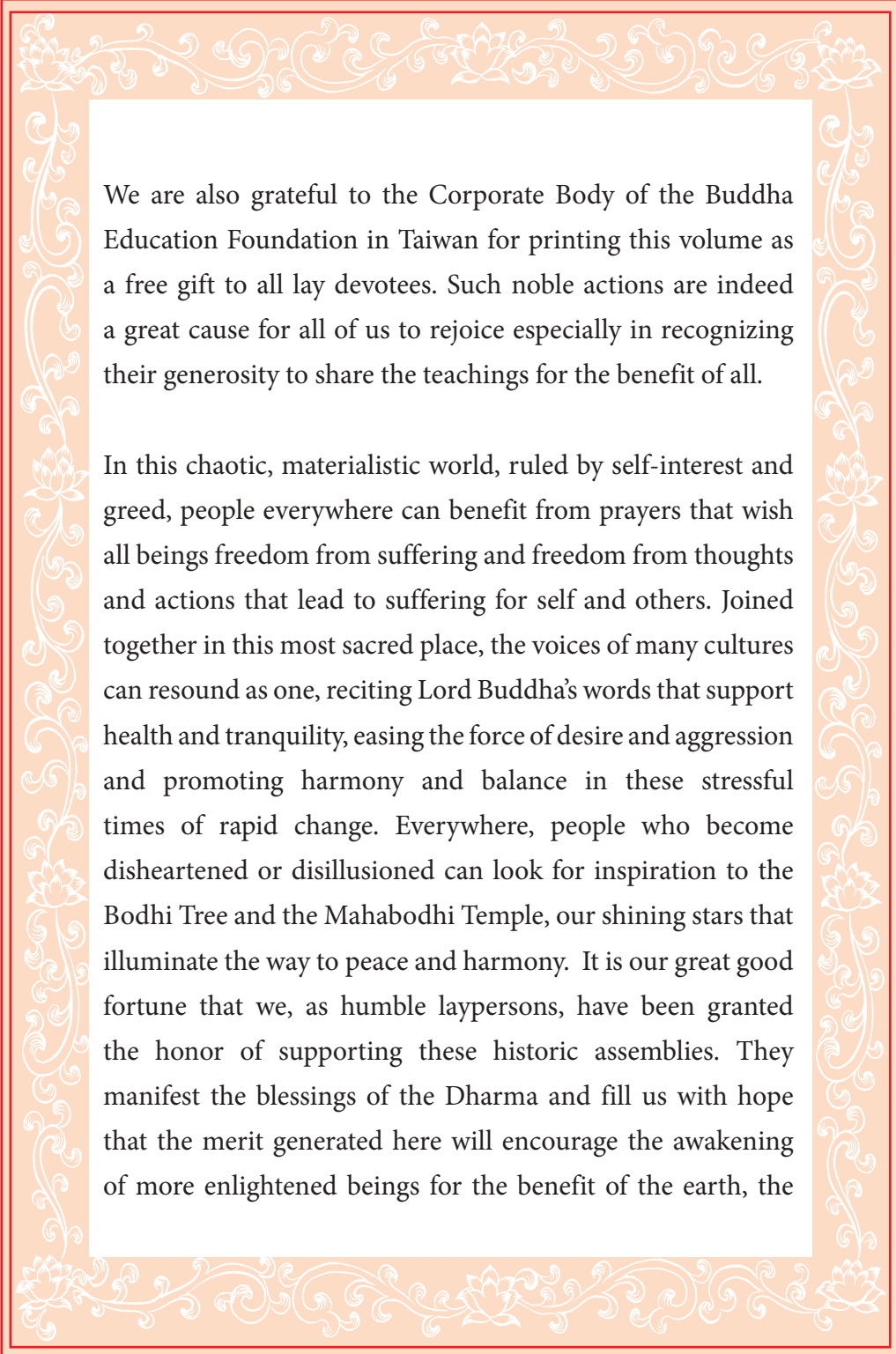
Transcending discrimination based on caste and culture, the teachings won the support of the Chakravartin King Ashoka, who recognized the importance of the Dharma and sponsored its transmission throughout his vast empire and beyond, to Sri Lanka and Myanmar, to Kashmir, to lands beyond the Indus, and to Kashgar and Khotan. Through acts of faith and through edicts and inscriptions, Ashoka encouraged people of all regions to awaken faith in the Buddha, cultivate virtue, and practice the Eightfold Path.

For centuries, even as empires flourished and passed away, the Dharma continued to unfold its blessings in land after land. In China, Tibet, and Mongolia; in Korea and Japan, and in all parts of Southeast Asia, the grace and balance inspired by virtuous action manifested in the shapes of temples and stupas, in images of the Enlightened Ones, and in depictions of the Buddha's great actions in this and previous lives. Through the devotion and dedication of countless great beings that transmitted the Dharma across the earth, this Aryadesha is renowned as the spiritual heart of our world. To this day, the pulse of enlightenment still beats within this sacred ground.

We are fortunate that of all the early Dharma traditions, the living lineages of two schools remain: Sarvastivadin, within the Vinaya of the Mahayana traditions, and Theravadin, vital today in the Sanghas of Bangladesh, Cambodia, Indonesia, India, Laos PDR, Myanmar, Nepal, Sri Lanka, Thailand and Vietnam. It has long been my dream that these streams of Sangha would return to Bodh Gaya after an absence of seven hundred years, to bear witness to the Buddha's message of harmony and peace.

Since 2006, the Light of Buddhadharma Foundation International has acted as the primary sponsor of this gathering of the Theravadin Sanghas. Now, in our 15th anniversary, we congratulate all the great Venerable masters and their lay devotees for their exemplary commitment to spreading the Dharma teachings to many parts of the world. We would also like to congratulate the International Mahasangha for organising this ceremony along with the International Tipitaka Chanting Council. We are also grateful to the Bodhgaya Temple Management Committee and the Government of Bihar for their gracious assistance in facilitating this auspicious gathering. These ceremonies are a great symbol of World Peace and help to free us from the bondage of karma and klesha. We have 24 more years to complete the entire 84000 teachings in Pali under the Sacred Bodhi Tree.

We are also grateful to the Corporate Body of the Buddha Education Foundation in Taiwan for printing this volume as a free gift to all lay devotees. Such noble actions are indeed a great cause for all of us to rejoice especially in recognizing their generosity to share the teachings for the benefit of all.

In this chaotic, materialistic world, ruled by self-interest and greed, people everywhere can benefit from prayers that wish all beings freedom from suffering and freedom from thoughts and actions that lead to suffering for self and others. Joined together in this most sacred place, the voices of many cultures can resound as one, reciting Lord Buddha's words that support health and tranquility, easing the force of desire and aggression and promoting harmony and balance in these stressful times of rapid change. Everywhere, people who become disheartened or disillusioned can look for inspiration to the Bodhi Tree and the Mahabodhi Temple, our shining stars that illuminate the way to peace and harmony. It is our great good fortune that we, as humble laypersons, have been granted the honor of supporting these historic assemblies. They manifest the blessings of the Dharma and fill us with hope that the merit generated here will encourage the awakening of more enlightened beings for the benefit of the earth, the

environment, and people everywhere. In these turbulent times, they remind us that there is no need to continue wandering, lost in this samsaric realm. Help is close at hand; the teachings that can awaken us are still here, and we who understand their value must not let them pass away. It is our duty to support the Sangha and keep these teachings alive through our practice and devotion. We pray that we may continue to support these ceremonies as they carry significant blessings for the world.

I am grateful to the leaders of the Sangha for allowing me this opportunity to commemorate the Lord Buddha and honor the beauty of his heritage. I thank my daughter Kunzang Wangmo, who has coordinated these assemblies over the last fourteen years. May the offering of this year's printed volume of the Khuddakanikāya be received with the great wish that these precious teachings continue to be recited by the Mahasangha for the benefit of all beings. May the sound of the Buddavaccana be loud and heard throughout all realms!

Sarvam Mangalam

Tarthang-pa Kunga Gellek Yeshe Dorje

Tarthang Rinpoche

Founder of the Bodh Gaya Monlam Chenmo,

World Peace Ceremony

Founder, Light of Buddhadharma Foundation International

June 2019

www.lbdfi.org

Note on Pronunciation of Pāli

Pāli was a spoken language of northern India in the time of Gotama the Buddha. It was written in the Brāhmi script in India in the time of Emperor Asoka and has been preserved in the scripts of the various countries where the language has been maintained. In Roman script, the following set of diacritical marks is used to indicate the proper pronunciation.

The alphabet consists of forty-one characters: eight vowels, thirty-two consonants and one nasal sound (niggahita).

Vowels: a, ā, i, ī, u, ū, e, o

Consonants:

Velar: k, kh, g, gh, ṅ

Palatal: c, ch, j, jh, ñ

Retroflex: ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ

Dental: t, th, d, dh, n

Labial: p, ph, b, bh, m

Miscellaneous: y, r, l, v, s, h, ḷ

Nasal sound (niggahita): ṃ

The vowels a, i, u are short; ā, ī, ū are long; e and o are pronounced short before double consonants: mettā, khetta, koṭṭha, sotthi; and long before single consonants: deva, senā, loka, odana.

a is pronounced like 'a' in 'about';
ā like 'a' in 'father';
i is pronounced like 'i' in 'mint';
ī like 'ee' in 'see';
u is pronounced like 'u' in 'put';
ū like 'oo' in 'cool'

Consonants are pronounced mostly as in English. The consonant c is pronounced as 'ch' in 'church'. All the aspirated consonants are pronounced with an audible expulsion of breath following the normal unaspirated sound. Therefore th is not as in 'three' but more like the sound in 'Thailand', and ph is not as in 'photo' but rather is pronounced 'p' accompanied by an expulsion of breath.

The retroflex consonants, ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ are pronounced with the tip of the tongue turned back; whereas in the dental consonants, t, th, d, dh, n it touches the upper front teeth.

The palatal nasal, ñ, is the same as the Spanish 'ñ', as in 'señor'. The velar nasal, ṅ, is pronounced like 'ng' in 'singer' but occurs only with the other consonants in its group: ṅk, ṅkh, ṅg, ṅgh. The pronunciation of ṁ is similar to ṅ but occurs most commonly as a terminal nasalization: 'evaṁ me sutam'. The Pāli v is a soft 'v' or 'w' and ḷ produced with the tongue retroflexed, is almost a combined 'rl' sound.

Double consonants are very frequent in Pāli and must be strictly pronounced as long consonants, thus nn is like the English 'nn' in 'unnecessary'.

Contents

Mahāniddesapāḷi	4
1. Kāmasuttaniddeso	4
2. Guhaṭṭhakasuttaniddeso	18
3. Duṭṭhaṭṭhakasuttaniddeso	44
4. Suddhaṭṭhakasuttaniddeso	59
5. Paramaṭṭhakasuttaniddeso	71
6. Jarāsuttaniddeso	81
7. Tissametteyyasuttaniddeso	97
8. Pasūrasuttaniddeso	112
9. Māgaṇḍiyasuttaniddeso	126
10. Purābhedasuttaniddeso	145
11. Kalahavivādasuttaniddeso	176
12. Cūḷaviyūhasuttaniddeso	197
13. Mahāviyūhasuttaniddeso	212
14. Tuvaṭṭakasuttaniddeso	237
15. Attadaṇḍasuttaniddeso	281
16. Sāriputtasuttaniddeso	315
Cūḷaniddesapāḷi	367
Pārāyanavagganiddeso	396
Khaggavisāṇasutto	577
Paṭisambhidāmaggapāḷi	643

1. Mahāvaggo	643
2. Yuganaddhavaggo.....	883
3. Paññāvaggo	957
Nettipakaraṇapāli	1002
1. Saṅgahavāro	1002
2. Uddesavāro.....	1002
3. Niddesavāro.....	1004
4. Paṭiniddesavāro	1008
Nayasamuṭṭhānaṃ	1083
Sāsanapaṭṭhānaṃ.....	1096

Khuddakanikāye

Mahāniddesapāḷi

1. Aṭṭhakavaggo

1. Kāmasuttaniddeso

1.

Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchati.

Kāmaṃ kāmayamānassāti kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame **vatthukāmā?** Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā; attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyaṃ vatthu – vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā; ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhattabahiddhā kāmā; hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā; āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā paccupaṭṭhitā kāmā; nimmitā kāmā animmitā kāmā paranimmitā kāmā; pariggahitā kāmā, apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā, amamāyitā kāmā; sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvattthukā taṇhārammaṇā kāmanīyaṭṭhena rajanīyaṭṭhena madanīyaṭṭhena kāmā – ime vuccanti vatthukāmā.

Katame **kilesakāmā?** Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo; saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo; yo kāmesu kāmācchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmācchandanīvaraṇaṃ.

“Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hohisī”ti . –

Ime vuccanti kilesakāmā. **Kāmayamānassāti** kāmayamānassa icchamānassa sādiyamānassa patthayamānassa pihayamānassa abhijappamānassāti – kāmam kāmayamānassa.

Tassa ce taṃ samijjhatīti. Tassa ceti tassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā. **Tanti** vatthukāmā vuccanti – manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā. **Samijjhatīti** ijjhati samijjhati labhati paṭilabhati adhigacchati vindatīti – tassa ce taṃ samijjhati.

Addhā pītimano hotīti. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkāṅkhāvacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmetam – addhāti. **Pīti**ti yā pañcakāmaguṇapaṭisaññuttā pīti pāmujjam āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyaṃ attamanatā abhipharaṇatā cittassa. **Manoti** yaṃ cittaṃ mano mānaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu, ayaṃ vuccati mano. Ayaṃ mano imāya pītiyā sahaḡato hoti sahaḡato saṃsaṭṭho sampayutto ekuppādo ekanirodho ekavatthuko ekārammaṇo. **Pītimano hotīti** pītimano hoti tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano attamano udaggamano muditamano pamoditamano hotīti – addhā pītimano hoti.

Laddhā macco yadicchatīti. **Laddhāti** labhitvā paṭilabhitvā adhigantvā vinditvā. **Maccoti** satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Yadicchatīti** yaṃ icchati yaṃ sādiyati yaṃ pattheti yaṃ piheti yaṃ abhijappati, rūpaṃ vā saddaṃ vā gandhaṃ vā rasaṃ vā phoṭṭhabbaṃ vāti, laddhā macco yadicchati.

Tenāha bhagavā –

“Kāmam kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī”ti.

2.

Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppati.

Tassa ce kāmayānassāti. Tassa ceti tassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā. **Kāmayānassāti** kāme icchamānassa sādiyamānassa patthayamānassa pihayamānassa abhijappamānassa. Atha vā kāmatanḥāya yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati. Yathā hatthiyānena vā assayānena vā goyānena vā ajayānena vā meṇḍayānena vā oṭṭhayānena vā kharayānena vā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati; evamevaṃ kāmatanḥāya yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – tassa ce kāmayānassa.

Chandajātassa jantunoti. Chandoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmatanḥā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajhosānaṃkāmogho kāmayogokā mupādānaṃkāmacchandaniṅvaraṇaṃ, tassa so kāmacchando jāto hoti sañjāto nibbato abhinibbato pātubhūto. **Jantunoti** sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassāti – chandajātassa jantuno.

Te kāmā parihāyantīti – te vā kāmā parihāyanti, so vā kāmehi parihāyati. Kathaṃ te kāmā parihāyanti? Tassa tiṭṭhantasseva te bhoge rājāno vā haranti, corā vā haranti, aggi vā dahati, udakaṃ vā vahati, appiyā vā dāyādā haranti, nihitaṃ vā nādhigacchati, duppayuttā vā kammantā bhijjanti, kule vā kulaṅgāro uppajjati, yo te bhoge vikirati vidhamati viddhamseti aniccatāyeva aṭṭhamī. Evaṃ te kāmā hāyanti parihāyanti paridhamseti paripatanti antaradhāyanti vippalujjanti. Kathaṃ so kāmehi parihāyati? Tiṭṭhanteva te bhoge so cavati marati vippalujjati. Evaṃ so kāmehi hāyati parihāyati paridhamseti paripatati antaradhāyati vippalujjati.

Corā haranti rājāno, aggi dahati nassati;

Atha antena jahati , sarīraṃ saporiggahaṃ;

Etadaññāya medhāvī, bhuñjetha ca dadetha ca.

Datvā ca bhutvā ca yathānubhāvaṃ, anindito saggamupeti ṭhānanti, te kāmā parihāyanti.

Sallaviddhova ruppattī. Yathā ayomayena vā sallena viddho, aṭṭhimayena vā sallena dantamayena vā sallena visāṇamayena vā sallena kaṭṭhamayena vā sallena viddho ruppatti kuppatti ghaṭṭiyati pīṭiyati, byādhito domanassito hoti, evameva vatthukāmānaṃ vipariṇāmaññathābhāvā uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā. So kāmasallena ca sokasallena ca viddho, ruppatti kuppatti ghaṭṭiyati pīṭiyati byādhito domanassito hotīti – sallaviddhova ruppatti.

Tenāha bhagavā –

“Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppattī”ti.

3.

Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.

Yo kāme parivajjetī. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Kāme parivajjetī.** Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme parivajjetī** dvīhi kāraṇehi kāme parivajjeti – vikkhambhanato vā samucchato vā. Kathaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeti? “Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā appassādaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “maṃsapesūpamā kāmā bahusādhāraṇaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “tiṇukkūpamā kāmā anudhanaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “aṅgārakāsūpamā kāmā mahāpariṭāhaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “supinakūpamā kāmā ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “yācitakūpamā kāmā tāvakālikaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “rukkhaphalūpamā kāmā sambhañjanaparibhañjanaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “asisūnūpamā kāmā adhikuṭṭanaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “sattisūlūpamā kāmā vinivijjanaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “sappasirūpamā kāmā sappatiḥhayatṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti, “aggikkhandhūpamā kāmā

mahābhitāpanatthenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Buddhānussatiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti, dhammānussatiṃ bhāventopi...pe... saṅghānussatiṃ bhāventopi... sīlānussatiṃ bhāventopi... cāgānussatiṃ bhāventopi... devatānussatiṃ bhāventopi... ānāpānassatiṃ bhāventopi... maraṇassatiṃ bhāventopi... kāyagatāsatiṃ bhāventopi... upasamānussatiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Paṭhamaṃ jhānaṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti, dutiyaṃ jhānaṃ bhāventopi...pe... tatiyaṃ jhānaṃ bhāventopi... catutthaṃ jhānaṃ bhāventopi... ākāsaṇāñcāyatanasamāpattiṃ bhāventopi... viññāṇāñcāyatanasamāpattiṃ bhāventopi... ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ bhāventopi ... nevaṣaṇñāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāventopi vikkhambhanato kāme parivajjeti. Evaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeti.

Kathaṃ samucchedato kāme parivajjeti? Sotāpattimaggaṃ bhāventopi apāyagamaṇīye kāme samucchedato parivajjeti, sakadāgāmimaggaṃ bhāventopi oḷārike kāme samucchedato parivajjeti, anāgāmimaggaṃ bhāventopi anusahagata kāme samucchedato parivajjeti, arahattamaggaṃ bhāventopi sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam samucchedato kāme parivajjeti. Evaṃ samucchedato kāme parivajjetīti – yo kāme parivajjeti.

Sappasseva padā siroti. Sappo vuccati ahi. Kenatthena sappo? Saṃsappanto gacchatīti sappo; bhujanto gacchatīti bhujago; urena gacchatīti urago; pannasiro gacchatīti pannago; sirena supatīti sarīsapo ; bile sayatīti bilāsayo; guhāyaṃ sayatīti guhāsayo; dāṭhā tassa āvudhoti dāṭhāvudho; viṣaṃ tassa ghoranti ghoraviso; jivhā tassa duvidhāti dvijivho; dvīhi jivhāhi rasaṃ sāyatīti dvirasaññū. Yathā puriso jīvitukāmo amaritukāmo sukhakāmo dukkhapaṭikkūlo pādena sappasiraṃ vajjeyya vivajjeyya parivajjeyya abhinivajjeyya; evameva sukhakāmo dukkhapaṭikkūlo kāme vajjeyya vivajjeyya parivajjeyya abhinivajjeyyāti – sappasseva padā siro.

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatīti. Soti yo kāme parivajjeti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo, cittassa sārāgo icchā mucchā ajjosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko, eja māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā, suttaṃ visatā āyūhinī dutiyā paṇidhi bhavanetti, vanaṃ vanatho sandhavo sneho apekkhā paṭibandhu, āsā āsīsanā āsīsittamaṃ, rūpāsā saddāsā gandhāsā

rasāsā phoṭṭhabbāsā, lābhāsā janāsā puttāsā jīvitāsā, jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattam loluppam loluppāyanā loluppāyitattam pucchañjikatā sādrukamyatā, adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā, rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā, ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ, upakkilesa anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ, dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabāḷisaṃ māravisaṃ, taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Visattikāti. Kenatṭhena visattikā? Visatāti visattikā; visālāti visattikā; visaṭāti visattikā; visakkatīti visattikā; viṣaṃharatīti visattikā; viṣaṃvādikāti visattikā; viṣamūlāti visattikā; viṣaphalāti visattikā; viṣaparibhogoti visattikā; visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe, kule gaṇe āvāse lābhe yase, pasamsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre, kāmādhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā, kāmabhava rūpabhava arūpabhava, saññābhava asaññābhava nevasaññānāsaññābhava, ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave, atīte anāgate paccuppane, diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu viṣatā vitthatāti visattikā.

Loketi apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiptaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte... dhammesu dhammānupassanāsatiptaṭṭhānaṃ bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivaḷḷanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satiparibandhānaṃ dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ dhammānaṃ asammuttattā sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññatāya sato, satiyā apaccorohaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – sattattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā sati satindriyaṃ

satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati sato.

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī. Loke vā sā visattikā, loke vā taṃ visattikaṃ sato tarati uttarati patarati samatikkamati vītivattatī – somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattati.

Tenāha bhagavā –

“Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī”ti.

4.

Khettaṃ vatthūṃ hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;

Thiyo bandhū puthu kāme, yo naro anugijjhati.

Khettaṃ vatthūṃ hiraññaṃ vāti. Khettaṃti sālīkkhettaṃ vīhikkhettaṃ muggakkhettaṃ māsakkhettaṃ yavakkhettaṃ godhumakkhettaṃ tilakkhettaṃ. **Vatthūnti** gharavatthūṃ koṭṭhakavatthūṃ purevatthūṃ pacchāvatthūṃ āramavatthūṃ vihāravatthūṃ. **Hiraññaṃti** hiraññaṃ vuccati kahāpaṇoti – khettaṃ vatthūṃ hiraññaṃ vā.

Gavāssaṃ dāsaporisaṃti. **Gavanti** gavā vuccanti. **Assāti** pasukādayo vuccanti. **Dāsāti** cattāro dāsā – antojātako dāso, dhanakkītako dāso, sāmam vā dāsabyaṃ upeti, akāmako vā dāsavisayaṃ upeti.

“Āmāya dāsāpi bhavanti heke, dhanena kītāpi bhavanti dāsā;

Sāmañca eke upayanti dāsyaṃ, bhayāpanuññāpi bhavanti dāsā”ti.

Purisāti tayo purisā – bhatakā, kammakarā, upajīvinoti – gavāssaṃ dāsaporisaṃ.

Thiyo bandhū puthu kāmeti. **Thiyoti** itthipariggaho vuccati. **Bandhūti** cattāro bandhū – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mantabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhu. **Puthu kāmeti** bahū kāme. Ete puthu kāmā manāpikā rūpā...pe... manāpikā phoṭṭhabbāti –

thiyo bandhū puthu kāme.

Yo naro anugijjhatīti. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito pvā devo vā manusso vā. **Naroti** satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Anugijjhatīti** kilesakāmena vatthukāmesu gijjhati anugijjhati paligijjhati palibajjhatīti – yo naro anugijjhati.

Tenāha bhagavā –

“Khettaṃ vatthum hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaṃ; ”

Thiyo bandhū puthu kāme, yo naro anugijjhatī”ti.

5.

Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;

Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodakaṃ.

Abalā naṃ balīyantīti. Abalāti abalā kilesā dubbalā appabalā appathāmakā hīnā nihīnā ( ) omakā lāmakā chatukkā parittā. Te kilesā taṃ puggalaṃ saṃsāraṃ parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddantīti, evampi abalā naṃ balīyanti. Atha vā, abalaṃ puggalaṃ dubbalaṃ appabalaṃ appathāmakam hīnaṃ nihīnaṃ omakaṃ lāmakam chatukkaṃ parittaṃ, yassa natthi saddhābalaṃ vīriyabalaṃ satibalaṃ samādhībalaṃ paññābalaṃ hiribalaṃ ottappabalaṃ. Te kilesā taṃ puggalaṃ saṃsāraṃ parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddantīti – evampi abalā naṃ balīyantīti.

Maddante naṃ parissayāti. Dve parissayā – pākāṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame **pākāṭaparissayā?** Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahimsā hatthī ahivicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyaro go sīsaro go kaṇṇaro go mukharogo dantarogo, kāso sāso pināso dāho jaro, kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcīkā, kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro, daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohītapittaṃ, madhumeho amsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātīkā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā, opakkamīkā

ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame **paṭicchannaparissayā**? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ, kāmacchandanaṅvaraṇaṃ byāpādanaṅvaraṇaṃ thinamiddhanaṅvaraṇaṃ uddhaccakukkucanaṅvaraṇaṃ vicikicchānaṅvaraṇaṃ, rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ, māyā sātheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenatṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayaṅgīti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahaṅgīti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyaḍiṅgīti maddanti. Evaṃ parisahantīti parissayā. Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalaṇaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalaṇaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkaṭipadāya aviruddhaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānuddhammaṭipadāya, sīlesu paripūrikāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyogassa satisampajaññaṇṇassa, catunnaṃ satipaṭṭhānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ iddhipādānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa, pañcannaṃ indriyānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa pañcannaṃ balānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa, sattannaṃ bojjhaṅgānaṇṇaṃ bhāvanānuyogassa ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalaṇaṇṇaṃ dhammānaṇṇaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayaṅgīti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayaṅgīti pāṇā sayanti, dake dakāsayaṅgīti pāṇā sayanti, vane vanāsayaṅgīti pāṇā sayanti, rukkhe rukkhasayaṅgīti pāṇā sayanti, evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Evampi tatrāsayaṅgīti – parissayā.

Vuttaṅghetaṃ bhagavatā –

“Sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu saccariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathaṅgīti, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko saccariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā

uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāsavanti pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti. Samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā, ghānena gandhaṃ ghāyitvā, jivhāya rasaṃ sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā, manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāsavanti pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti. Samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti – tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharatī”ti. Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Tayo me, bhikkhave, antarāmalā – antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalāṃ antarāmittaṃ antarāsapattaṃ antarāvadhakaṃ antarāpaccatthikaṃ. Doso...pe... moho, bhikkhave, antarāmalāṃ antarāmittaṃ antarāsapattaṃ antarāvadhakaṃ antarāpaccatthikaṃ. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā – antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā.

“Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

“Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

“Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Mūlho atthaṃ na jānāti, mūlho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara”nti.

Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Vuttampi hetamaṃ bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Doso kho, mahārāja... pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti, ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasamaṃ;

Himsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti.

Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Vuttampi cetamaṃ bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, arati rati lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovittakā, kumārakā dhaṅkamivossajanti”ti .

Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭi. **Maddante naṃ parissayaṭi.** Te parissayaṭi taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyaḍiyanti maddanti – maddante naṃ parissayaṭi.

Tato naṃ dukkhamanveti. Tatoti tato tato parissayato taṃ puggalaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jātidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jarādukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, byādhidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, maraṇadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, nerayikaṃ dukkhaṃ, tiracchānayanikaṃ dukkhaṃ, pettivisayikaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, mānusikaṃ dukkhaṃ... gabbhokantimūlakaṃ dukkhaṃ... gabbhe ṭhitimūlakaṃ dukkhaṃ... gabbhā vuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ... jātassūpanibandhakaṃ

dukkhaṃ... jātassa parādheyyakaṃ dukkhaṃ... attūpakkamaṃ dukkhaṃ... parūpakkamaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, dukkhadukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, saṅkhāradukkhaṃ... vipariṇāmadukkhaṃ ... cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo, kāso sāso pināso dāho jaro, kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā, kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro, daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṭṭhaṃ, madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā, opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jigghacchā pipāsā uccāro passāvo dāṃsamakasavātātapasarīsapasamphassadukkhaṃ... mātumaraṇaṃ dukkhaṃ... pitumaraṇaṃ dukkhaṃ... bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ... bhaginimaraṇaṃ dukkhaṃ... puttumaraṇaṃ dukkhaṃ... dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ ... nītibyaṇaṃ dukkhaṃ... bhogabyaṇaṃ dukkhaṃ... rogabyaṇaṃ dukkhaṃ... sīlabyaṇaṃ dukkhaṃ... diṭṭhibyaṇaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hotīti – tato naṃ dukkhamanveti.

Nāvaṃ bhinnamivodakanti. Yathā bhinnaṃ nāvaṃ dakamesiṃ tato tato udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, puratopi udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, pacchatopi... heṭṭhatopi... passatopi udakaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti; evameva tato tato parissayato taṃ puggalaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti, jātidukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hoti...pe... diṭṭhibyaṇaṃ dukkhaṃ anveti anugacchati anvāyikaṃ hotīti – nāvaṃ bhinnamivodakaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;

Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodaka”nti.

6.

Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pārāgū.

Tasmā jantu sadā satoti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno kāmesūti – tasmā. **Jantūti** satto naro mānavaṃ poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo.

Sadāti sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīci santati sahitāṃ phassitaṃ , purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ, kāle junhe vasse hemante gimhe, purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu... citte... dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato. Aparehi catūhi kāraṇehi sato...pe... so vuccati satoti – tasmā jantu sadā sato.

Kāmāni parivajjyeti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Kāmāni parivajjyeti** dvīhi kāraṇehi kāme parivajjeyya – vikkhambhanato vā samucchato vā. Kathaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeyya? “Atṭhikaṅkalūpamā kāmā appassadaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya, “mamsapesūpamā kāmā bahusādhāraṇaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya, “tiṇukkūpamā kāmā anudhanaṭṭhenā”ti passanto vikkhambhanato kāme parivajjeyya...pe... nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiṃ bhāvento vikkhambhanato kāme parivajjeyya. Evaṃ vikkhambhanato kāme parivajjeyya...pe... evaṃ samucchato kāme parivajjeyyāti – kāmāni parivajjaye.

Te pahāya tare oghanti. Teti vatthukāme pariṇānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; kāmaccchandanīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; byāpādanīvaraṇaṃ...pe... thinamiddhanīvaraṇaṃ... uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ... vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjogaṃ tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – te pahāya tare oghaṃ.

Nāvaṃ sitvāva pāragūti. Yathā garukaṃ nāvaṃ bhārikam udakaṃ sitvā osiñcitvā chaḍḍetvā lahuḷkāya nāvāya khippaṃ lahuṃ appakasireneva pāraṃ gaccheyya; evameva vatthukāme pariṇānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā; kāmaccchandanīvaraṇaṃ... byāpādanīvaraṇaṃ... thinamiddhanīvaraṇaṃ... uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ... vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gamitvā khippaṃ lahuṃ appakasireneva pāraṃ gaccheyya. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo

nirodho nibbānaṃ. **Pāraṃ gaccheyyāti** – pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phuseyya, pāraṃ sacchikareyya. **Pāragūti** yopi pāraṃ gantukāmo sopi pāragū; yopi pāraṃ gacchati sopi pāragū; yopi pāraṃ gato, sopi pāragū.

Vuttampi hetamaṃ bhagavatā –

Tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇoti. Brāhmaṇoti kho, bhikkhave, arahato etaṃ adhivacanaṃ. So abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammaṃ, pariññāpāragū sabbadukkhaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ ariyamaggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnaṃ. So vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ sīlasmiṃ, vasippatto pāramippatto ariyasmiṃ samādhismiṃ, vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya, vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā. So pāraṃ gato pārapatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuṭṭhavāso ciṅṅacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālita brahmacariyo uttamadiṭṭhippato bhāvitamaṅgo pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho, dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ.

So ukkhittapaligho saṃkiṇṇaparikkho abbuḥhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasatṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattippatto. So nevācinati nāpacinati, apacinitvā ṭhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ṭhito. Neva saṃsibbati na ussineti, visinitvā ṭhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ṭhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Asekkhena samādhikkhandhena... asekkhena paññākkhandhena... asekkhena vimuttikkhandhena... asekkhena vimuttiñānadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Saccamaṃ sampaṭipādiyitvā ṭhito. Ejaṃ samatikkamitvā ṭhito. Kilesaggiṃ pariādiyitvā ṭhito, aparigamanatāya ṭhito, kaṭamaṃ samādāya ṭhito, muttipaṭisevanatāya ṭhito, mettāya pārisuddhiyā ṭhito, karuṇāya... muditāya... upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito, accantapārisuddhiyā ṭhito, akammayatāya

pārisuddhiyā ʘhito, vimuttattā ʘhito, santussitattā ʘhito, khandhapiyante ʘhito, dhātupariyante ʘhito, āyatanapariyante ʘhito, gatipariyante ʘhito, upapattipariyante ʘhito, paṭisandhipariyante ʘhito, (bhavapariyante ʘhito, saṃsārapariyante ʘhito vaṭṭapariyante ʘhito, antime bhavē ʘhito,) antime samussaye ʘhito, antimadehadharo arahā.

“Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavo”ti.

Nāvaṃ sitvāva pāragūti. Tenāha bhagavā –

“Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;

Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū”ti.

Kāmasuttaniddeso paṭhamo.

2. Guhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha guhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

7.

Satto guhāyaṃ bahunābhichanno, tiṭṭhaṃ naro mohanasmim pagāḷho;

Dūre vivekā hi tathāvidho so, kāmā hi loke na hi suppahāyā.

Satto guhāyaṃ bahunābhichannoti. Sattoti hi kho vuttaṃ, api ca guhā tāva vattabbā. **Guhā** vuccati kāyo. Kāyoti vā guhāti vā dehoti vā sandehoti vā nāvāti vā rathoti vā dhajoti vā vammikoti vā nagaranti vā niḍḍanti vā kuṭṭi vā gaṇḍoti vā kumbhoti vā nāgoti vā kāyassetaṃ adhivacanaṃ. **Satto guhāyanti** guhāyaṃ satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā gaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggam laggitaṃ palibuddhaṃ; evameva guhāyaṃ satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Rūpe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upayūpādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, tatra satto tatra visatto; tasmā sattoti vuccati. Vedanāya kho, rādha...pe... saññāya kho, rādha... saṅkhāresu

kho, rādha... viññāṇe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upayūpādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, tatra satto tatra visatto; tasmā sattoti vuccati. Sattoti lagganādhivacana”nti – satto guhāyaṃ. **Bahunābhichannoti** bahukehi kilesehi channo, rāgena channo dosena channo mohena channo kodhena channo upanāhena channo makkhena channo paḷāsena channo issāya channo macchariyena channo māyāya channo sāṭheyyena channo thambhena channo sārambhena channo mānena channo atimānena channo madena channo pamādena channo. Sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbadarathehi sabbapariḷāhehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi channo vichanno ucchanno āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – satto guhāyaṃ bahunābhichanno.

Ṭiṭṭhaṃ naro mohanasmim pagāḷhoti ṭiṭṭhanto naro ratto rāgavasena ṭiṭṭhati, duṭṭho dosavasena ṭiṭṭhati, mūlho mohavasena ṭiṭṭhati, vinibaddho mānavasena ṭiṭṭhati, parāmatṭho diṭṭhivasena ṭiṭṭhati, vikkhepagato uddhaccavasena ṭiṭṭhati, aniṭṭhaṅgato vicikicchāvasena ṭiṭṭhati, thāmagato anusayavasena ṭiṭṭhati. Evampi ṭiṭṭhaṃ naro.

Vuttañhetam bhagavatā – “santi, bhikkhave, cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya ṭiṭṭhati. Santi, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā... manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya ṭiṭṭhati”ti. Evampi ṭiṭṭhaṃ naro.

Vuttañhetam bhagavatā – “rūpūpayam vā, bhikkhave, viññāṇam ṭiṭṭhamānaṃ ṭiṭṭhati, rūpārammaṇam rūpapatitṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjati. Vedanūpayam vā, bhikkhave...pe... saññūpayam... saṅkhārūpayam vā, bhikkhave, viññāṇam ṭiṭṭhamānaṃ ṭiṭṭhati, saṅkhārārammaṇam saṅkhārapatitṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjati”ti. Evampi ṭiṭṭhaṃ naro.

Vuttampi hetam bhagavatā – “kabalīkāre ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitam tattha viññāṇam virūlham. Yattha patiṭṭhitam viññāṇam virūlham, atthi tattha nāmarūpassāvakkanti. Yattha atthi nāmarūpassāvakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatim punabbhavābhinibbatti. Yattha atthi āyatim punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatim jātijarāmaṇam. Yattha atthi āyatim jātijarāmaṇam, sasokaṃ tam, bhikkhave, sarajam

saupāyāsanti vadāmī”ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

“Phasse ce, bhikkhave, āhāre...pe... manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre... viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patitiṭṭhitam tattha viññāṇaṃ virūlhaṃ. Yattha patitiṭṭhitam viññāṇaṃ virūlhaṃ, atthi tattha nāmarūpassāvakkanti. Yattha atthi nāmarūpassāvakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatim punabbhavābhiniḃbatti. Yattha atthi āyatim punabbhavābhiniḃbatti, atthi tattha āyatim jātijarāmarānaṃ. Yattha atthi āyatim jātijarāmarānaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sarajaṃ saupāyāsanti vadāmī”ti. Evampi tiṭṭhaṃ naro.

Mohanasmim pagāḷhoti. Mohanā vuccanti pañca kāmagaṇā. Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā; sotaviññeyyā saddā... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Kiṃ kāraṇā mohanā vuccanti pañca kāmagaṇā? Yebhuyyena devamanussā pañcasu kāmagaṇesu muyhanti sammuyhanti sampamuyhanti, mūlhā sammūlhā sampamūlhā avijjāya andhikatā āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitā, taṃ kāraṇā mohanā vuccanti pañca kāmagaṇā. **Mohanasmim pagāḷhoti** mohanasmim pagāḷho ogāḷho ajjhogāḷho nimuggoti – tiṭṭhaṃ naro mohanasmim pagāḷho.

Dūre vivekā hi tathāvidho soti. Vivekāti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittam senāsaṇaṃ bhajati araṇṇaṃ rukkhamaḷam pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ. Kāyena vivitto viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Ayam kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannaṃ nīvaraṇehi cittaṃ vivittam hoti. Dutiyam jhānaṃ samāpannaṃ vitakkavicārehi cittaṃ vivittam hoti. Tatiyam jhānaṃ samāpannaṃ pītiyā cittaṃ vivittam hoti. Catuttham jhānaṃ samāpannaṃ sukhadukkhehi cittaṃ vivittam hoti. Ākāsānañcāyatanaṃ samāpannaṃ rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ vivittam hoti. Viññāṇañcāyatanaṃ samāpannaṃ ākāsānañcāyatanaññāya cittaṃ vivittam hoti. Ākiñcaññāyatanaṃ samāpannaṃ viññāṇañcāyatanaññāya cittaṃ vivittam hoti.

Nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Sotāpannassa sakkāyaditthiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā ditthānusayā vicikicchānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Arahato rūpārūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Ayaṃ cittaviveko.

Katamo upadhiviveko? Upadhi vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visāñkhāragatānaṃ.

Dūre vivekā hīti. Yo so evaṃ guhāyaṃ satto, evaṃ bahukehi kilesehi channo, evaṃ mohanasmim pagāḷho, so kāyavivekāpi dūre, cittavivekāpi dūre, upadhivivekāpi dūre vidūre suvidūre na santike na sāmanta anāsanne vivekaṭṭhe . **Tathāvidhoti** tādiso tassaṅghito tappakāro tappaṭibhāgo yo so mohanasmim pagāḷhoti – dūre vivekā hi tathāvidho so.

Kāmā hi loke na hi suppahāyāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā, khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ, gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyaṃ vatthu – vatthukāmā. Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā, ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhatabhiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā, āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā paccupaṭṭhitā kāmā, nimmitā kāmā animmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvattukā taṇhārammaṇā kāmanīyaṭṭhena rajanīyaṭṭhena madanīyaṭṭhena kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo, saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmaccchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷho kāmamucchā kāmajhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmaccchandaniḃvaraṇaṃ.

“Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hohisī”ti. –

Ime vuccanti kilesakāmā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatana-loke. **Kāmā hi loke na hi suppahāyāti.** Kāmā hi loke duppahāyā duccajjā duppariccajjā dunnimmadayā dunniveṭhayā dubbiveṭhayā duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbivattāti – kāmā hi loke na hi suppahāyā.

Tenāha bhagavā –

“Satto guhāyaṃ bahunābhichanno, tiṭṭhaṃ naro mohanasmim pagālho;

Dūre vivekā hi tathāvidho so, kāmā hi loke na hi suppahāyā”ti.

8.

Ichchānidānā bhavasātabaddhā, te duppamuñcā na hi aññamokkhā;

Pacchā pure vāpi apekkhamānā, ime va kāme purime va jappaṃ.

Ichchānidānā bhavasātabaddhāti. Ichchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo, cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko, eja māyā janikā saṅjanaṇī sibbinī jālinī saritā visattikā, suttaṃ visaṭā āyūhinī dutiyā paṇidhi bhavanetti, vanaṃ vanatho sandhavo sneho apekkhā paṭibandhu, āsā āsāna āsāsittatṃ, rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā, lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā, jappā pajappā abhijappā jappanā jappittatṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyittatṃ pucchañchikatā sādhu-kamyatā, adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā, rūpataṇhā saddataṇhā

gandhatanā rasatanā phoṭṭhabbatanā dhammatanā, ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ, upakkilesa anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ, dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso māraḷisaṃ māraḷisaṃ, tanhānadī tanhājālaṃ tanhāgaddulaṃ tanhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **icchānidānāti** icchānidānakā icchāhetukā icchāpaccayā icchākāraṇā icchāpabhavāti – icchānidānā.

Bhavasātabaddhāti. Ekaṃ bhavasātaṃ – sukhā vedanā. Dve bhavasātāni – sukhā ca vedanā itṭhañca vatthu. Tīṇi bhavasātāni – yobbaññaṃ, ārogyaṃ, jīvitaṃ. Cattāri bhavasātāni – lābho, yaso, paṃsā, sukhaṃ. Pañca bhavasātāni – manāpikā rūpā, manāpikā saddā, manāpikā gandhā, manāpikā rasā, manāpikā phoṭṭhabbā. Cha bhavasātāni – cakkhusampadā, sotāpādā, ghānasampadā, jivhāsampadā, kāyasampadā, manosampadā. Bhavasātabaddhā, sukhāya vedanāya sātābaddhā, itṭhasmiṃ vatthusmiṃ baddhā, yobbaññe baddhā, ārogye baddhā, jīvite baddhā, lābhe baddhā, yase baddhā, paṃsāyaṃ baddhā, sukhe baddhā, manāpikesu rūpesu baddhā, saddesu... gandhesu... rasesu... manāpikesu phoṭṭhabbesu baddhā, cakkhusampadāya baddhā, sotaghānajivhākāyamanosampadāya baddhā, vibaddhā ābaddhā laggā laggitā palibaddhāti – icchānidānā bhavasātabaddhā.

Te duppamuñcā na hi aññaṃ mokkhāti te vā bhavasātavatthū duppamuñcā, sattā vā etto dummocayā. Kathaṃ te bhavasātavatthū duppamuñcā? Sukhā vedanā duppamuñcā, itṭhaṃ vatthu duppamuñcaṃ, yobbaññaṃ duppamuñcaṃ, ārogyaṃ duppamuñcaṃ, jīvitaṃ duppamuñcaṃ, lābho duppamuñco, yaso duppamuñco, paṃsā duppamuñcā, sukhaṃ duppamuñcaṃ, manāpikā rūpā duppamuñcā, manāpikā saddā... gandhā... rasā... phoṭṭhabbā duppamuñcā, cakkhusampadā duppamuñcā, sotaghānajivhākāyamanosampadā duppamuñcā dummocayā dummocayā dunniveṭṭhayā dubbiveṭṭhayā, duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbiveṭṭayā. Evaṃ te bhavasātavatthū duppamuñcā.

Kathaṃ sattā etto dummocayā? Sukhāya vedanāya sattā dummocayā, itṭhasmā vatthusmā dummocayā, yobbaññaṃ dummocayā, ārogyā dummocayā, jīvitā dummocayā, lābhā dummocayā, yasā dummocayā, paṃsāya dummocayā, sukhā dummocayā, manāpikēhi rūpēhi dummocayā, manāpikēhi saddehi... gandhehi... rasehi... phoṭṭhabbehi dummocayā, cakkhusampadāya dummocayā, sotaghānajivhākāyamanosampadāya dummocayā duruddharā, dussamuddharā dubbuṭṭhāpayā dussamuṭṭhāpayā

dunniveṭṭhayā dubbīniveṭṭhayā duttarā duppatarā dussamatikkamā dubbīnivattā. Evaṃ sattā etto dummocayāti – te duppamuñcā.

Na hi aññamokkhāti te attanā palipapalipannā na sakkonti paraṃ palipapalipannaṃ uddharitum. Vuttañhettaṃ bhagavatā – “so vata, cunda, attanā palipapalipanno paraṃ palipapalipannaṃ uddharissatīti nettaṃ ṭhānaṃ vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto paraṃ damessati viñessati parinibbāpessatīti nettaṃ ṭhānaṃ vijjati”ti. Evampi na hi aññamokkhā.

Atha vā natthañño koci mocetā. Te yadi muñceyyum, sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjamānā muñceyyunti. Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hettaṃ bhagavatā –

“Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kiñci loke;

Dhammañca seṭṭhaṃ abhijānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresī”ti.

Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hettaṃ bhagavatā –

“Attanāva kattaṃ pāpaṃ, attanā saṃkilissati;

Attanā akattaṃ pāpaṃ, attanāva visujjhati;

Suddhī asuddhi paccattaṃ, nāñño aññaṃ visodhaye”ti.

Evampi na hi aññamokkhā.

Vuttampi hettaṃ bhagavatā – “evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānaṃ, tiṭṭhati nibbānagāmiṃmaggo, tiṭṭhāmaṃ samādapetā. Atha ca pana mama sāvakaṃ mayā evaṃ ovadiyamānā evaṃ anusāsīyamānā appekacce accantaniṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādhenti, ekacce nārādhenti. Ettha

kyāhaṃ, brāhmaṇa, karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggaṃ buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā muñceyyu”nti. Evampi na hi aññamokkhāti – te duppamuñcā na hi aññamokkhā.

Pacchā pure vāpi apekkhamānāti. Pacchā vuccati anāgataṃ, pure vuccati atītaṃ. Api ca atītaṃ upādāya anāgatañca paccuppannañca pacchā, anāgataṃ upādāya atītañca paccuppannañca pure. Kathaṃ pure apekkham karoti? “Evaṃrūpo ahoṣiṃ atītamaddhāna”nti tattha nandiṃ samannāneti. “Evaṃvedano ahoṣiṃ... evaṃsañño ahoṣiṃ... evaṃsaṅkhāro ahoṣiṃ... evaṃviññāno ahoṣiṃ atītamaddhāna”nti tattha nandiṃ samannāneti. Evampi pure apekkham karoti.

Atha vā “iti me cakkhu ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti rūpā”ti – tattha chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññānaṃ. Chandarāgapaṭibaddhattā viññānaṃssa tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pure apekkham karoti. “Iti me sotaṃ ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti saddā”ti...pe... “iti me ghānaṃ ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti gandhā”ti... “iti me jivhā ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti rasā”ti... “iti me kāyo ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti phoṭṭhabbā”ti... “iti me mano ahoṣi atītamaddhānaṃ, iti dhammā”ti – tattha chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññānaṃ. Chandarāgapaṭibaddhattā viññānaṃssa tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pure apekkham karoti.

Atha vā yānissa tāni pubbe mātugāmena saddhiṃ hasitalapitakīlītāni tadassādeti taṃ nikāmeti, tena ca vittiṃ āpajjati. Evampi pure apekkham karoti.

Kathaṃ pacchā apekkham karoti? “Evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ samannāneti. “Evaṃvedano siyaṃ... evaṃsañño siyaṃ... evaṃsaṅkhāro siyaṃ... evaṃviññāno siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ samannāneti. Evampi pacchā apekkham karoti.

Atha vā “iti me cakkhu siyā anāgatamaddhānaṃ, iti rūpā”ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pacchā apekkham karoti. “Iti me sotaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ, iti saddā”ti... “iti me ghānaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ, iti gandhā”ti... “iti me jivhā siyā anāgatamaddhānaṃ, iti rasā”ti... “iti me kāyo siyā anāgatamaddhānaṃ, iti phoṭṭhabbā”ti... “iti me mano siyā anāgatamaddhānaṃ, iti dhammā”ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati.

Tadabhinandanto evampi pacchā apekkhaṃ karoti.

Atha vā “imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā”ti – appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Cetaso paṇidhānapaccayā tadabhinandati. Tadabhinandanto evampi pacchā apekkhaṃ karotīti – pacchā pure vāpi apekkhamānā.

Ime va kāme purime va jappanti. Ime va kāmeti paccuppanne pañca kāmagaṇe icchantā sādiyantā patthayantā pihayantā abhijappantā. Purime va jappanti atīte pañca kāmagaṇe jappantā pajappantā abhijappantāti – ime va kāme purime va jappaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Icchānidānā bhavasātabaddhā, te duppamuñcā na hi aññamokkhā;

Pacchā pure vāpi apekkhamānā, ime va kāme purime va jappa”nti.

9.

Kāmesu giddhā pasutā pamūḷhā, avadāniyā te visame nivīṭṭhā;

Dukkhūpanītā paridevayanti, kiṃsū bhavissāma ito cutāse.

Kāmesu giddhā pasutā pamūḷhāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Kilesakāmena vatthukāmesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – kāmesu giddhā.

Pasutāti yepi kāme esanti gavesanti pariyesanti, taccarītā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe esanti gavesanti pariyesanti... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe...pe... pariyesanti taccarītā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paṭilabhanti... sadde... gandhe ... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhanti taccarītā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi taṇhāvasena rūpe paribhuñjanti ... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe

paribhuñjanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yathā kalahākārako kalahapasuto, kammakārako kammapasuto, gocare caranto gocarapasuto, jhāyī jhānapasuto; evameva yepi kāme esanti gavesati pariyesanti, taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi tañhāvasena rūpe esanti gavesanti pariyesanti... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe...pe... pariyesanti taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi tañhāvasena rūpe paṭilabhanti... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā. Yepi tañhāvasena rūpe paribhuñjanti... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjanti taccaritā tabbahulā taggarukā, tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyā, tepi kāmapasutā.

Pamūlhāti yebhuyyena devamanussā pañcasu kāmaguṇesu muyhanti sammuyhanti sampamuyhanti mūlhā sammūlhā sampamūlhā avijjāya andhīkatā āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti – kāmesu giddhā pasutā pamūlhā.

Avadāniyā te visame niviṭṭhāti. Avadāniyāti avagacchantītipi avadāniyā, maccharinopi vuccanti avadāniyā, buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusīṭṭhiṃ nādiyantīti – avadāniyā. Kathaṃ avagacchantīti avadāniyā? Nirayaṃ gacchanti, tiracchānayaṇiṃ gacchanti, pettivisaṃ gacchantīti, evaṃ āgacchantīti – avadāniyā. Kathaṃ maccharino vuccanti avadāniyā? Pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyaṇā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa, idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca, khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho. Idaṃ vuccati macchariyaṃ. Iminā macchariyena avadaññutāya samannāgatā janā pamattā. Evaṃ maccharino vuccanti avadāniyā. Kathaṃ buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusīṭṭhiṃ nādiyantīti – avadāniyā? Buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusīṭṭhiṃ na ādiyanti na sussusanti, na sotama odahanti, na añña cittaṃ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino, aññeneva mukhaṃ karonti. Evaṃ buddhānaṃ sāvakānaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusīṭṭhiṃ nādiyantīti avadāniyāti – avadāniyā.

Te visame niviṭṭhāti visame kāyakamme niviṭṭhā, visame vacīkamme niviṭṭhā, visame manokamme niviṭṭhā, visame pāṇātipāte niviṭṭhā, visame adinnādāne niviṭṭhā, visame kāmesumicchācāre niviṭṭhā, visame musāvāde niviṭṭhā, visamāya piṣuṇāya vācāya niviṭṭhā, visamāya pharusāya vācāya... visame samphappalāpe... visamāya abhijjhāya niviṭṭhā, visame byāpāde... visamāya micchādiṭṭhiyā niviṭṭhā, visamesu saṅkhāresu niviṭṭhā, visamesu pañcasu kāmaguṇesu niviṭṭhā, visamesu pañcasu nīvaraṇesu niviṭṭhā viniviṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā laggā laggitā palibuddhāti – avadāniyā te visame niviṭṭhā.

Dukkhūpanītā paridevayantīti. **Dukkhūpanītāti** dukkhappattā dukkhasampattā dukkhūpagatā, mārappattā mārasampattā mārūpagatā, maraṇappattā maraṇasampattā maraṇūpagatā. **Paridevayantīti** lapanti lālapanti, socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajantīti – dukkhūpanītā paridevayanti.

Kiṃsū bhavissāma ito cutāseti ito cutā kiṃ bhavissāma? Nerayikā bhavissāma, tiracchānayanikā bhavissāma, pettivisayikā bhavissāma, manussā bhavissāma, devā bhavissāma, rūpī bhavissāma, arūpī bhavissāma, saññī bhavissāma, asaññī bhavissāma, nevasaññīnāsaññī bhavissāma, “bhavissāma nu kho mayam anāgatamaddhānam, nanu kho bhavissāma anāgatamaddhānam, kiṃ nu kho bhavissāma anāgatamaddhānam, katham nu kho bhavissāma anāgatamaddhānam, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāma nu kho mayam anāgatamaddhāna”nti saṃsayapakkhanda vimatipakkhandā dvelhakajātā lapanti lālapanti, socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajantīti – kiṃsū bhavissāma ito cutāse.

Tenāha bhagavā –

“Kāmesu giddhā pasutā pamūlhā, avadāniyā te visame niviṭṭhā;

Dukkhūpanītā paridevayanti, kiṃsū bhavissāma ito cutāse”ti.

10.

Tasmā hi sikkhetha idheva jantu, yaṃ kiñci jaññā visamanti loke;

Na tassa hetū visamaṃ careyya, appañhidaṃ jīvitamāhu dhīrā.

Tasmā hi sikkhetha idheva jantūti. **Tasmāti** taṃkāraṇā taṃhetu

tappaccayā tannidānā, etamādīnavam sampassamāno kāmesūti – tasmā. **Sikkhethā**ti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicitasikkhā, adhipaññāsikkhā.

Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasamvarasamvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho, mahanto sīlakkhandho, sīlam patiṭṭhā ādi caraṇam saṃyamo samvaro mokkham pāmokkham kusalānam dhammānam samāpattiyā – ayam adhisīlasikkhā.

Katamā adhicitasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāram vivekaṃ pītisukkaṃ paṭhamam jhānam upasampajja viharati. Vitakkavicārānam vūpasamā ajjhataṃ sampasādanam cetaso ekodibhāvam avitakkaṃ avicāram samādhijam pītisukkaṃ dutiyam jhānam upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisamvedeti, yam taṃ ariyā ācikkhanti – ‘upekkhako satimā sukhavihārī’ti tatiyam jhānam upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam atthaṅgamā adukkhamasukkaṃ upekkhāsatipārisuddhiṃ catuttham jhānam upasampajja viharati – ayam adhicitasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato, ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ime āsavā”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam āsavasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam āsavanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayam āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti – ayam adhipaññāsikkhā.

Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyam paggaṇhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyam abhijānanto sikkheyya, pariññeyyam parijānanto sikkheyya, pahātabbam pajahanto sikkheyya, bhāvetabbam bhāvento sikkheyya, sacchikātabbam sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vattheyya.

Idhāti imissā dīṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciya imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloke – tena vuccati idhāti. **Jantūti** satto naro... pe... manujoti – tasmā hi sikkhetha idheva jantu.

Yaṃ kiñci jaññā visamanti loketi. **Yaṃ kiñcīti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – yaṃ kiñcīti. **Visamanti jaññāti** visamaṃ kāyakammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ vacīkammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ manokammaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ pāṇātipātaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ adinnādānaṃ visamanti jāneyya, visamaṃ kāmesumicchācāraṃ visamoti jāneyya, visamaṃ musāvādaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ piṣuṇaṃ vācaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ pharusam vācaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ samphappalāpaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ abhiijhaṃ visamāti jāneyya, visamaṃ byāpādaṃ visamoti jāneyya, visamaṃ micchādīṭṭhiṃ visamāti jāneyya, visame saṅkhāre visamāti jāneyya, visame pañca kāmaguṇe visamāti jāneyya, visame pañca nīvaraṇe visamāti jāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyya. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – yaṃ kiñci jaññā visamanti loke.

Na tassa hetū visamaṃ careyyāti. Visamassa kāyakammaṃssā hetu visamaṃ na careyya, visamassa vacīkammaṃssā hetu visamaṃ na careyya, visamassa manokammaṃssā hetu visamaṃ na careyya, visamassa pāṇātipātassa hetu visamaṃ na careyya, visamassa adinnādānaṃssā hetu visamaṃ na careyya, visamassa kāmesumicchācāraṃssā hetu visamaṃ na careyya, visamassa musāvādassa hetu visamaṃ na careyya, visamāya piṣuṇāya vācāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya pharusāya vācāya hetu visamaṃ na careyya, visamassa samphappalāpassā hetu visamaṃ na careyya, visamāya abhiijhāya hetu visamaṃ na careyya, visamassa byāpādassa hetu visamaṃ na careyya, visamāya micchādīṭṭhiyā hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ saṅkhārānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamānaṃ pañcannaṃ nīvaraṇānaṃ hetu visamaṃ na careyya, visamāya cetanāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya patthanāya hetu visamaṃ na careyya, visamāya paṇidhiyā hetu visamaṃ na careyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – na tassa hetū visamaṃ careyya.

Appaṇhidam jīvitamāhu dhīrāti. **Jīvanti** āyu ṭhiti yapanā yāpanā iriyanā vattanā pālanā jīvitam jīvitindriyam. Api ca, dvīhi kāraṇehi appakam

jīvitam – ʘhitiparittatāya vā appakam jīvitam, sarasaparittatāya vā appakam jīvitam. Katham ʘhitiparittatāya appakam jīvitam? Atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati na jīvissati; anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati na jīvittha; paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha na jīvissati.

“Jīvitam attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

“Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

Natveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā.

“Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;

Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.

“Anantarā ca ye bhaggā , ye ca bhaggā anāgatā;

Tadantare niruddhānam, vesamaṃ natthi lakkhaṇe.

“Anibbattena na jāto, paccuppanna jīvati;

Cittabhaggā mato loko, paññatti paramatthiyā.

“Yathā ninnā pavattanti, chandena pariṇāmitā;

Acchinnadhārā vattanti, saḷāyatanapaccayā.

“Anidhānagatā bhaggā, puñjo natthi anāgate;

Nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā.

“Nibbattānañca dhammānam, bhaṅgo nesam purakkhato;

Palokadhammā tiṭṭhanti, purāṇehi amissitā.

“Adassanato āyanti, bhaṅgā gacchanti dassanam;

Vijjuppādova ākāse, uppajjanti vayanti cā”ti.

Evam ʘhitiparittatāya appakam jīvitam.

Kathaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitam? Assāsūpanibandham jīvitam, passāsūpanibandham jīvitam, assāsapassāsūpanibandham jīvitam, mahābhūtūpanibandham jīvitam, kabaḷīkārāhārūpanibandham jīvitam, usmūpanibandham jīvitam, viññānūpanibandham jīvitam. Mūlampi imesaṃ dubbalaṃ, pubbahetūpi imesaṃ dubbalā. Ye paccayā tepi dubbalā, yepi pabhāvikā tepi dubbalā. Sahabhūmi imesaṃ dubbalā, sampayogāpi imesaṃ dubbalā, sahaḷāpi imesaṃ dubbalā, yāpi payojikā sāpi dubbalā, aññamaññaṃ ime niccadubbalā, aññamaññaṃ anavaṭṭhitā ime. Aññamaññaṃ paripātayanti ime, aññamaññaṃ hi natthi tāyitā, na cāpi ṭhapenti aññamaññaṃ ime. Yopi nibbattako so na vijjati.

“Na ca kenaci koci hāyati, gandhabbā ca ime hi sabbaso;

Purimehi pabhāvikā ime, yepi pabhāvikā te pure matā;

Purimāpi ca pacchimāpi ca, aññamaññaṃ na kadāci maddasamsū”ti.

Evam sarasaparittatāya appakaṃ jīvitam.

Api ca cātumahārājikānaṃ devānaṃ jīvitam upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitam parittakaṃ jīvitam thokaṃ jīvitam khaṇikaṃ jīvitam lahukaṃ jīvitam ittaraṃ jīvitam anaddhanīyaṃ jīvitam naciraṭṭhitikaṃ jīvitam. Tāvatiṃsānaṃ devānaṃ...pe... yāmānaṃ devānaṃ... tusitānaṃ devānaṃ... nimmānaraṭṭīnaṃ devānaṃ... paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ... brahmakāyikānaṃ devānaṃ jīvitam upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitam parittakaṃ jīvitam thokaṃ jīvitam khaṇikaṃ jīvitam lahukaṃ jīvitam ittaraṃ jīvitam anaddhanīyaṃ jīvitam naciraṭṭhitikaṃ jīvitam.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Appamidaṃ, bhikkhave, manussānaṃ āyu. Gamaniyo samparāyo mantāya boddhabbam, kattabbam kusalam, caritabbam brahmacariyam, natthi jātassa amaraṇam. Yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati so vassasatam appam vā bhiyyo”.

“Appamāyu manussānaṃ, hīleyya nam suporiso;

Careyyādittasīsova natthi maccussanāgamo.

“Accayanti ahorattā, jīvitam uparujjhati;

Āyu khiyyati maccānaṃ, kunnadīnaṃva odaka”nti.

Appaṇhidaṃ jīvitamāhu dhīrāti. Dhīrāti dhīrā, dhitimāti dhīrā, dhitisampannāti dhīrā, dhīkatapāpāti dhīrā. Dhī vuccati paṇṇā. Yā paṇṇā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuṇṇaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaṇṇaṃ patodo paṇṇā paṇṇindriyaṃ paṇṇābalaṃ paṇṇāsattaṃ paṇṇāpāsādo paṇṇāloko paṇṇāobhāso paṇṇāpajjoto paṇṇāratanam amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tāya paṇṇāya samannāgatattā dhīrā. Api ca khandhadhīrā dhātudhīrā āyatanadhīrā, paṭiccasamuppādadhīrā satipaṭṭhānadhīrā sammappadhānadhīrā iddhipādadhīrā, indriyadhīrā baladhīrā bojjaṅgadhīrā maggadhīrā phaladhīrā nibbānadhīrā. Te dhīrā evamāhaṃsu – “manussaṇaṃ appakaṃ jīvitam, parittakaṃ jīvitam, thokaṃ jīvitam, khaṇikaṃ jīvitam, lahukaṃ jīvitam, ittaraṃ jīvitam, anaddhanīyaṃ jīvitam, naciraṭṭhitikaṃ jīvita”nti. Evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – appaṇhidaṃ jīvitamāhu dhīrā.

Tenāha bhagavā –

“Tasmā hi sikkhetha idheva jantu, yaṃ kiñci jaṇṇā visamanti loke;

Na tassa hetū visamaṃ careyya, appaṇhidaṃ jīvitamāhu dhīrā”ti.

11.

Passāmi loke pariphandaṃnaṃ, pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu;

Hīnā narā maccumukhe lapanti, avītataṇhāse bhavābhavesu.

Passāmi loke pariphandaṃnanti. Passāmīti maṃsacakkhunāpi passāmi, dibbacakkhunāpi passāmi, paṇṇācakkhunāpi passāmi, buddhacakkhunāpi passāmi, samantacakkhunāpi passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmi. Loketi apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke.

Pariphandaṃnanti

taṇhāphandaṇāya

phandaṃnaṃ,

diṭṭhiphandanāya phandamānaṃ, kilesaphandanāya phandamānaṃ,
 payogaphandanāya phandamānaṃ, vipākaphandanāya phandamānaṃ,
 duccaritaphandanāya phandamānaṃ, rattaṃ rāgena phandamānaṃ,
 duṭṭhaṃ dosena phandamānaṃ, mūlhaṃ mohena phandamānaṃ,
 vinibaddhaṃ mānena phandamānaṃ, parāmaṭṭhaṃ diṭṭhiyā phandamānaṃ,
 vikkhepagataṃ uddhaccena phandamānaṃ, anitṭhaṅgataṃ vicikicchāya
 phandamānaṃ, thāmagataṃ anusayehi phandamānaṃ, lābhena
 phandamānaṃ, alābhena phandamānaṃ, yasena phandamānaṃ, ayasena
 phandamānaṃ, paśamsāya phandamānaṃ, nindāya phandamānaṃ,
 sukkena phandamānaṃ, dukkena phandamānaṃ, jātiyā phandamānaṃ,
 jarāya phandamānaṃ, byādhinā phandamānaṃ, maraṇena phandamānaṃ,
 sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamānaṃ, nerayikena
 dukkena phandamānaṃ, tiracchānayanikena dukkena phandamānaṃ,
 pettivisayikena dukkena phandamānaṃ, mānusikena dukkena
 phandamānaṃ, gabbhokantimūlakena dukkena phandamānaṃ, gabbhe
 ṭhitimūlakena dukkena phandamānaṃ, gabbhā vuṭṭhānamūlakena
 dukkena phandamānaṃ, jātassūpanibandhakena dukkena phandamānaṃ,
 jātassa parādheyyakena dukkena phandamānaṃ, attūpakkamena dukkena
 phandamānaṃ, parūpakkamena dukkena phandamānaṃ, dukkhadukkhena
 phandamānaṃ, saṅkhāradukkhena phandamānaṃ, vipariṇāmadukkhena
 phandamānaṃ, cakkhurogena dukkena phandamānaṃ, sotarogena
 dukkena phandamānaṃ, ghānarogena dukkena...pe... jivhārogena...
 kāyarogena... sīsarogena... kaṇṇarogena... mukharogena...
 dantarogena... kāsena... sāsena... pināsena... dāhena... jarena...
 kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya ... visucikāya...
 kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena... dadduyā...
 kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchikāya... lohitenā... pittena...
 madhumehena... aṃsāya... pilakāya... bhagandalena ... pittasamuṭṭhānena
 ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena...
 sannipātikena ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparihārajena
 ābādhena... opakkamikena ābādhena ... kammavipākajena ābādhena...
 sītena... uṇhena... jighacchāya... pipāsāya ... uccārena... passāvena...
 ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena... mātumaraṇena
 dukkhena... pitumaraṇena dukkhena... bhātumaraṇena dukkhena...
 bhaginimaraṇena dukkhena... puttumaraṇena dukkhena... dhītumaraṇena
 dukkhena... ñātibyaśanena... bhogabyaśanena... rogabyaśanena...
 sīlabyaśanena... diṭṭhibyaśanena dukkhena phandamānaṃ
 samphandamānaṃ vipphandamānaṃ vedhamānaṃ pavedhamānaṃ
 sampavedhamānaṃ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmi
 – passāmi loke pariphandamānaṃ.

Pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesūti. Pajāti sattādhivacaṇaṃ. **Taṇhāti** rūpaṇhā, saddataṇhā, gandhataṇhā, rasataṇhā, phoṭṭhabbataṇhā, dhammataṇhā. **Taṇhagatanti** taṇhāgataṃ taṇhānugataṃ taṇhāyānusaṭaṃ taṇhāyāsannaṃ taṇhāya pātitaṃ abhibhūtaṃ pariyādinnacittaṃ. **Bhavesūti** kāmabhava rūpabhava arūpabhaveti – pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu.

Hīnā narā maccumukhe lapantīti. Hīnā narāti hīnā narā hīnena kāyakammaena samannāgatāti hīnā narā, hīnena vacīkammaena samannāgatāti hīnā narā, hīnena manokammaena samannāgatāti hīnā narā, hīnena pāṇātipātena samannāgatāti hīnā narā, hīnena adinnādānena...pe... hīnena kāmesumicchācārena... hīnena musāvādena... hīnāya pisuṇāya vācāya... hīnāya pharusāya vācāya... hīnena samphappalāpena... hīnāya abhijjhāya... hīnena byāpādena... hīnāya micchādīṭṭhiyā... hīnehi saṅkhārehi... hīnehi pañcahi kāmagaṇehi nīvaraṇehi... hīnāya cetaṇāya... hīnāya patthanāya... hīnāya paṇidhiyā samannāgatāti hīnā narā hīnā nihīnā ohīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – hīnā narā. **Maccumukhe lapantīti. Maccumukheti** māramukhe maraṇamukhe, maccuppattā maccusampattā maccūpāgatā, mārappattā mārasampattā mārūpāgatā, maraṇappattā maraṇasampattā maraṇūpāgatā lapanti lālapanti socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – hīnā narā maccumukhe lapanti.

Avītataṇhāse bhavābhavesūti. Taṇhāti rūpaṇhā...pe... dhammataṇhā. **Bhavābhavesūti** bhavābhava kammabhava punabbhava kāmabhava, kammabhava kāmabhava punabbhava rūpabhava, kammabhava rūpabhava punabbhava arūpabhava, kammabhava arūpabhava punabbhava punappunabbhava, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḃbattiyā, avītataṇhā avigataṇhā acattataṇhā avantataṇhā. Amuttataṇhā appahīnataṇhā appaṭinissatṭhataṇhāti – avītataṇhāse bhavābhavesu.

Tenāha bhagavā –

“Passāmi loke pariphandaṃānaṃ, pajaṃ imaṃ taṇhagataṃ bhavesu;

Hīnā narā maccumukhe lapanti, avītataṇhāse bhavābhavesū”ti.

12.

Mamāyite passatha phandaṃāne, maccheva appodake khīṇasote;

Etampi disvā amamo careyya, bhavesu āsattimakubbamāno.

Mamāyite passatha phandamāneti. Mamattāti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca. Katamaṃ taṇhāmamattaṃ? Yāvataṃ taṇhāsankhātena sīmakataṃ mariyādikataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ. Idaṃ mamaṃ, etaṃ mamaṃ, ettakaṃ mamaṃ, ettāvataṃ mamaṃ, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati. Yāvataṃ aṭṭhasataṃ taṇhāvicaṛitaṃ, idaṃ taṇhāmamattaṃ.

Katamaṃ diṭṭhimamattaṃ? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi; yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivissūkāyikaṃ diṭṭhivipphandikaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanam vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho “ayāthāvakaṃ yāthāvaka”nti gāho. Yāvataṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni, idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Mamāyite passatha phandamāneti** mamāyitaṃ vatthum acchedasaṃkinopi phandanti, acchindantepi phandanti, acchinnepi phandanti, mamāyitaṃ vatthum vipariṇāmasaṃkinopi phandanti, vipariṇāmantepi phandanti, vipariṇatepi phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti. Evaṃ phandamāne paphandamāne samphandamāne vipphandamāne vedhamāne pavedhamāne sampavedhamāne passatha dakkhatha oloketha nijjhāyatha upaparikkhathāti – mamāyite passatha phandamāne.

Maccheva appodake khīṇasoteti. Yathā macchā appodake parittodake udakapariyādāne kākehi vā kulalehi vā balākāhi vā paripāṭiyamānā ukkhipiyamānā khajjamānā phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti; evameva pajā mamāyitaṃ vatthum acchedasaṃkinopi phandanti, acchindantepi phandanti, acchinnepi phandanti, mamāyitaṃ vatthum vipariṇāmasaṃkinopi phandanti, vipariṇāmantepi phandanti, vipariṇatepi phandanti paphandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhantīti – maccheva appodake khīṇasote.

Etampi disvā amamo careyyāti. Etaṃ ādīnavam disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mamattesūti – etampi

disvā. **Amamo careyyāti mamattāti** dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca...pe...idaṃtaṇhāmamattaṃ...pe...idaṃdiṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjivā cakkhum amamāyanto sotam amamāyanto ghānam amamāyanto jivham amamāyanto kāyam amamāyanto manam amamāyanto rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... dhamme... kulaṃ... gaṇam... āvāsam... lābham... yasaṃ... pasamsaṃ... sukham... cīvaraṃ... piṇḍapātaṃ... senāsanam... gilānapaccayabhesajjaparikkhāram... kāmadhātuṃ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītam... anāgataṃ... paccuppannam... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme amamāyanto agaṇhanto aparāmasanto anabhinivisanto careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – etampi disvā amamo careyya.

Bhavesu āsattimakubbamānoti. Bhavesūti kāmabhava rūpabhava arūpabhava. **Āsatti** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiijhā lobho akusalamūlaṃ. **Bhavesu āsattimakubbamānoti.** Bhavesu āsattiṃ akubbamāno, chandaṃ pemaṃ rāgaṃ khantiṃ akubbamāno ajanayamāno asaṇjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – bhavesu āsattimakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

“Mamāyite passatha phandamāne, maccheva appodake khīṇasote;

Etampi disvā amamo careyya, bhavesu āsattimakubbamāno”ti.

13.

Ubhosu antesu vineyya chandaṃ, phassaṃ pariññāya anānugiddho;

Yadattagarahī tadakubbamāno, na limpatī diṭṭhasutesu dhīro.

Ubhosu antesu vineyya chandanti. Antāti phasso eko anto phassasamudayo dutiyo anto, atīto eko anto anāgato dutiyo anto, sukhā vedanā eko anto dukkhā vedanā dutiyo anto, nāmaṃ eko anto rūpaṃ dutiyo anto, cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, sakkāyo eko anto sakkāyasamudayo dutiyo anto. **Chandoti** yo kāmesu kāmaccchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmāpariḷaho

kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmaccchandanīvaraṇaṃ. **Ubhosu antesu vineyya chandanti** ubhosu antesu chandaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – ubhosu antesu vineyya chandaṃ.

Phassaṃ pariññāya anānugiddhoti. Phassoti cakkhusamphasso sotasamphasso ghānasamphasso jivhāsamphasso kāyasamphasso manosamphasso, adhivacanasamphasso, paṭighasamphasso, sukhavedanīyo samphasso dukkhavedanīyo samphasso adukkhamasukhavedanīyo samphasso, kusalo phasso akusalo phasso abyākato phasso, kāmāvacaro phasso rūpāvacaro phasso arūpāvacaro phasso, suññato phasso animitto phasso appaṇihito phasso, lokiyo phasso lokuttaro phasso, atīto phasso anāgato phasso paccuppanno phasso, yo evarūpo phasso phusanā samphusanā samphusitattaṃ – ayaṃ vuccati phasso.

Phassaṃ pariññāyāti phassaṃ tīhi pariññāhi pariññāyati – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Phassaṃ jānāti – ayaṃ cakkhusamphasso, ayaṃ sotasamphasso, ayaṃ ghānasamphasso, ayaṃ jivhāsamphasso, ayaṃ kāyasamphasso, ayaṃ manosamphasso, ayaṃ adhivacanasamphasso, ayaṃ paṭighasamphasso, ayaṃ sukhavedanīyo phasso, ayaṃ dukkhavedanīyo phasso, ayaṃ adukkhamasukhavedanīyo phasso, ayaṃ kusalo phasso, ayaṃ akusalo phasso, ayaṃ abyākato phasso, ayaṃ kāmāvacaro phasso, ayaṃ rūpāvacaro phasso, ayaṃ arūpāvacaro phasso, ayaṃ suññato phasso, ayaṃ animitto phasso, ayaṃ appaṇihito phasso, ayaṃ lokiyo phasso, ayaṃ lokuttaro phasso, ayaṃ atīto phasso, ayaṃ anāgato phasso, ayaṃ paccuppanno phasso jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā phassaṃ tīreti. Aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itīto upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto adhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariñāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātijarābyādhimaraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṅkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā phasse chandarāgaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetam bhagavatā –

“yo, bhikkhave, phassesu chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ so phasso pahīno bhavissati ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃ kato āyatim anuppādadhammo”ti – ayaṃ pahānapariññā. **Phassaṃ pariññāyāti.** Phassaṃ imāhi tīhi pariññāhi pariḷānitvā. **Anānugiddhoti.** **Gedhāe** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesogedho pahīno samucchinnovūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daddho, so vuccati agiddho. So rūpe agiddho sadde agiddho gandhe agiddho rase agiddho phoṭṭhabbe agiddho kule... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasamsāya... sukhe... cīvare... piṇḍapāte... senāsane... gilānapaccayabhesajjarikkhāre agiddho kāmādhātuyā... rūpadhātuyā... arūpadhātuyā... kāmabhava... rūpabhava... arūpabhava... saññābhava... asaññābhava... nevasaññānāsaññābhava... ekavokārabhave... catuvokārabhave... pañcavokārabhave... atīte... anāgate... paccuppanne... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhāpanno vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissatṭhagedho vītārāgo vigatārāgo cattārāgo vantarāgo muttārāgo pahīnarāgo paṭinissatṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – phassaṃ pariññāya anānugiddho.

Yadattagarahī tadakubbamānoti. **Yadanti** yaṃ. **Attagarahīti** dvīhi kāraṇehi attānaṃ garahati – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati? Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucaritanti – attānaṃ garahati. Kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucaritanti – attānaṃ garahati. Kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucaritanti – attānaṃ garahati. Kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me piṣuṇā vācā, akatā me piṣuṇāya vācāya veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇīti – attānaṃ garahati. Kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇīti – attānaṃ garahati. Katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhāti – attānaṃ garahati. Kato me byāpādo, akato me abyāpādoto – attānaṃ garahati. Katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhīti – attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Atha vā, sīlesumhi na paripūrakārīti – attānaṃ garahati. Indriyesumhi aguttadvāroti – attānaṃ garahati. Bhojanemhi amattaññūti – attānaṃ garahati. Jāgariyaṃ ananuyuttoti – attānaṃ garahati. Satisampajaññena asamannāgatoti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro

satipaṭṭhānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro sammappadhānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me cattāro iddhipādāti – attānaṃ garahati. Abhāvitāni me pañcīndriyānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitāni me pañca balānāti – attānaṃ garahati. Abhāvitā me satta bojjaṅgāti – attānaṃ garahati. Abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti – attānaṃ garahati. Dukkhaṃ me apariññātanti – attānaṃ garahati. Samudayo me appahīnoti – attānaṃ garahati. Maggo me abhāvitoti – attānaṃ garahati. Nirodho me asacchikatoti – attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Evaṃ attagarahitaṃ kammaṃ akubbamāno ajanayamāno asaṅjanayamāno anibbattayamāno anabhiniibbattayamānoti – yadattagarahī tadakubbamāno. **Na limpātī diṭṭhasutesu dhīroti. Lepoti** dve lepā – taṅhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayaṃ taṅhālepo...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. **Dhīroti** paṇḍito paññāvā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Dhīro taṅhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjivā diṭṭhe na limpātī, sute na limpātī, mute na limpātī, viññāte na limpātī, na palimpātī, na upalimpātī. Alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na limpātī diṭṭhasutesu dhīroti.

Tenāha bhagavā –

“Ubhosu antesu vineyya chandaṃ, phassaṃ pariññāya anānugiddho;

Yadattagarahī tadakubbamāno, na limpātī diṭṭhasutesu dhīro”ti.

14.

Saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ, pariggahesu muni nopalitto;

Abbūhasallo caramappamatto, nāsīsatī lokamimaṃ parañca.

Saññaṃ pariññā vitareyya oghanti. Saññāti kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsāññā nekkhammasaññā abyāpādasāññā avihiṃsāsāññā rūpasāññā saddasāññā gandhasāññā rasasāññā phoṭṭhabbasāññā dhammasāññā – yā evarūpā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ – ayaṃ vuccati saññā. **Saññaṃ pariññāti** saññaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya.

Katamā ñātapariññā? Saññaṃ jānāti – ayaṃ kāmasāññā, ayaṃ byāpādasāññā, ayaṃ vihiṃsāsāññā, ayaṃ nekkhammasāññā, ayaṃ

abyāpādasaññā, ayaṃ avihimsāsāññā, ayaṃ rūpasāññā, ayaṃ saddasāññā, ayaṃ gandhasāññā, ayaṃ rasasāññā, ayaṃ phoṭṭhabbasāññā, ayaṃ dhammasāññāti jānāti passati – ayaṃ nātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ nātaṃ katvā saññaṃ tīreti. Aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato tīto upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto...pe... samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā saññāya chandarāgaṃ pajahati vinodeti anabhāvaṃ gameti. Vuttampi hetuṃ bhagavatā – “yo, bhikkhave, saññāya chandarāgo, taṃ pajahatha. Evaṃ sā saññā pahīnā bhavissati ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃ katā āyatim anuppādadhammā”ti – ayaṃ pahānapariññā. **Saññaṃ pariññāti** saññaṃ imāhi tīhi pariññāhi pariññitvā. **Vitareyya oghanti** kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjoghaṃ tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ.

Pariggaḥesu muni nopalittoti. Pariggaḥāti dve pariggaḥā – taṇhāpariggaḥo ca diṭṭhipariggaḥo ca...pe... ayaṃ taṇhāpariggaḥo...pe... ayaṃ diṭṭhipariggaḥo. **Munīti.** Monāṃ vuccati nāṇaṃ. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tena nāṇena samannāgato muni monappattoti. Tīhi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ.

Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhakāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe nāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ – idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhavacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe nāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ, vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ – idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhamanoduccaritānaṃ pahānaṃ

manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, cittapariññā manomoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ, citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhaṃ manomoneyyaṃ – idaṃ manomoneyyaṃ.

“Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

“Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpaka”nti .

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā cha munino – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino, asekkhamunino, paccekamunino, munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsana – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsana – ime anagāramunino. Satta sekha sekhamunino. Arahanto asekkhamunino. Paccekabuddhā paccekamunino. Munimunino vuccanti tathāgatā arahanto sammāsambuddhā.

“Na monena muni hoti, mūḷharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

“Pāpāni parivajjeti, sa muni tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

“Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjito yo, saṅgajālamaticca so munī”ti.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayaṃ taṇhālepo... pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṇhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjitvā pariggahesu na limpati na palimpati na upalimpati. Alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vip̐pamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – pariggahesu muni nopalitto.

Abbūhasallo caramappamattoti. Sallanti satta sallāni – rāgasallaṃ,

dosasallam, mohasallam, mānasallam, diṭṭhisallam, sokasallam, kathamkathāsallam . Yassete sallā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñānagginā daddhā, so vuccati abbūḷhasallo abbahitasallo uddhatasallo samuddhatasallo uppāṭitasallo samuppāṭitasallo cattasallo vantasallo muttasallo pahīnasallo paṭinissaṭṭhasallo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – abbūḷhasallo.

Caranti caranto viharanto iriyanto vattanto pārento yapento yāpento. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro kusalesu dhammesu. “Kathāham aparipūram vā silakkhandham paripūreyyam, paripūram vā silakkhandham tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññaṇca ātappam padhānam adhiṭṭhānam anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. “Kathāham aparipūram vā samādhikkhandham paripūreyyam, paripūram vā samādhikkhandham tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti... pe... kusalesu dhammesu. “Kathāham aparipūram vā paññakkhandham paripūreyyam... vimuttikkhandham... vimuttiñānadassanakkhandham paripūreyyam, paripūram vā vimuttiñānadassanakkhandham tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññaṇca ātappam padhānam adhiṭṭhānam anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. “Kathāham aparīññātam vā dukkham pari jāneyyam, appahīne vā kilese pajaheyyam, abhāvitam vā maggam bhāveyyam, asacchikatam vā nirodham sacchikareyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivāni ca sati ca sampajaññaṇca ātappam padhānam adhiṭṭhānam anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – abbūḷhasallo caramappamatto.

Nāsīsati lokamimam parañcāti imam lokam nāsīsati sakattabhāvam, paralokam nāsīsati parattabhāvam; imam lokam nāsīsati sakarūpavedanāsaññāsañkhāraviññānam, param lokam nāsīsati pararūpavedanāsaññāsañkhāraviññānam; imam lokam nāsīsati cha ajjhattikāni āyatanāni, param lokam nāsīsati cha bāhirāni āyatanāni; imam lokam nāsīsati manussalokam, param lokam nāsīsati devalokam. Imam lokam nāsīsati kāmadhātum, param lokam nāsīsati rūpadhātum arūpadhātum; imam lokam nāsīsati kāmadhātum rūpadhātum, param lokam nāsīsati arūpadhātum. Puna gatim vā upapattim vā paṭisandhim vā bhavam vā saṃsāram vā vaṭṭam vā nāsīsati na icchatī na sādiyati na pattheti na piheti nātijappatīti – nāsīsatī lokamimam parañcāti.

Tenāha bhagavā –

“Saññaṃ pariññā vitareyya oghaṃ, pariggahesu muni nopalitto;
Abbūḷhasallo caramappamatto, nāsīsatī lokamimaṃ parañcā”ti.

Guaṭṭhakasuttaniddeso dutiyo.

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha duṭṭhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

15.

Vadanti ve duṭṭhamanāpi eke, athopi ve saccamanā vadanti;

**Vādañca jātaṃ muni no upeti, tasmā munī natthi khilo
kuhiñci.**

Vadanti ve duṭṭhamanāpi eketi te titthiyā duṭṭhamanā viruddhamanā paṭiviruddhamanā āhatamanā paccāhatamanā āghātītanā paccāghātītanā vadanti upavadanti bhagavantañca bhikkhusaṅghañca abhūtenāti – vadanti ve duṭṭhamanāpi eke.

Athopi ve saccamanā vadantīti ye tesāṃ titthiyānaṃ saddahantā okappentā adhimuccantā saccamanā saccasaññino bhūtanā bhūtasāññino tathamanā tathasaññino yāthāvamanā yāthāvasaññino aviparītanā aviparītasāññino vadanti upavadanti bhagavantañca bhikkhusaṅghañca abhūtenāti – athopi ve saccamanā vadanti.

Vādañca jātaṃ muni no upetīti. So vādo jāto hoti sañjāto nibbatto abhinibbatto pātubhūto paratoghoso akkoso upavādo bhagavato ca bhikkhusaṅghassa ca abhūtenāti – vādañca jātaṃ. **Muni no upetīti.** **Munīti.** Monāṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato muni monappatto...pe... saṅgājalamicca so muni. Yo vādaṃ upeti so dvīhi kāraṇehi vādaṃ upeti – kārako kārakatāya vādaṃ upeti, atha vā vuccamāno upavadiyamāno kuppati byāpajjati patitṭhiyati kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Akārakomhīti yo vādaṃ upeti so imehi dvīhi kāraṇehi vādaṃ upeti. Muni dvīhi kāraṇehi vādaṃ na upeti – akārako muni akārakatāya vādaṃ na upeti,

atha vā vuccamāno upavadiyamāno na kuppati na byāpajjati na patiṭṭhiyati na kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca pātukaroti. Akāraḥkomaḥṭi muni imehi dvīhi kāraṇehi vādaṃ na upeti na upagacchati na gaṇḥāti na parāmasati na abhinivisaṭīti – vādaṇca jātaṃ muni no upeti.

Tasmā munī natthi khilo kuhiṇcīti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānaṃ munino āhatacittatā khilajātataṃ natthi. Paṇcapi cetokhilā natthi, tayopi khilā natthi. Rāgakhilo dosakhilo mohakhilo natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daddho. **Kuhiṇcīti** kuhiṇci kimhici katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vāti – tasmā munī natthi khilo kuhiṇcīti.

Tenāha bhagavā –

“Vadanti ve duṭṭhamaṇāpi eke, athopi ve saccamaṇā vadanti;

Vādaṇca jātaṃ muni no upeti, tasmā munī natthi khilo kuhiṇcī”ti.

16.

Sakaṇhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya, chandānuniṭo ruciyā nivīṭṭho;

Sayaṃ samattāni pakubbamāno, yathā hi jāneyya tathā vadeyya.

Sakaṇhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyyāti. Yaṃ te titthiyā sundariparibbājikaṃ hantvā samaṇānaṃ sakyaputtīyānaṃ avaṇṇaṃ pakāsayitvā “evamaṭaṃlābhaṃyasasakkāraṃsammānaṃpaccāharissāmā”ti te evandiṭṭhikā evaṃkhantikā evaṃrucikā evaṃladdhikā evaṃajjhāsayaṃ evaṃadhippāyā, te nāsakkhiṃsu sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ atikkamituṃ; atha kho sveva ayaso te paccāgatoti, evampi – sakaṇhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya. Atha vā “sassato loko, idameva saccam moghamaṇṇa”nti yo so evaṃvādo, so sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ kathaṃ accayeyya atikkameyya samatikkameyya vītivatteyya? Taṃ kissa hetu? Tassa sā diṭṭhi tathā samattā samādinnā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti. Evampi – sakaṇhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya? “Asassato loko...pe... antavā loko... anantavā loko... taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ... aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ...

hoti tathāgato paraṃ maraṇā... na hoti tathāgato paraṃ maraṇā... hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti yo so evaṃ vādo, so sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ kathaṃ accayeyya atikkameyya samatikkameyya vītivatteyya? Taṃ kissa hetu? Tassa sā diṭṭhi tathā samattā samādinā gahitā parāmatthā abhinivīṭṭhā ajjhositā adhimuttāti. Evampi – sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya.

Chandānunīto ruciya nivīṭṭhoti. Chandānunītoti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciya sakāya laddhiyā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati. Yathā hatthiyānena vā assayānena vā rathayānena vā goyānena vā ajayānena vā meṇḍayānena vā oṭṭhayānena vā kharayānena vā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyati, evameva sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciya sakāya laddhiyā yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – chandānunīto. **Ruciya nivīṭṭhoti** sakāya diṭṭhiyā sakāya ruciya sakāya laddhiyā nivīṭṭho patiṭṭhito allīno upagato ajjhosito adhimuttoti – chandānunīto ruciya nivīṭṭho.

Sayaṃ samattāni pakubbamānoti. Sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomāṃ karoti aggāṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti. “Ayaṃ satthā sabbaññū”ti sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomāṃ karoti aggāṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti. “Ayaṃ dhammo svākkhāto...pe... ayaṃ gaṇo suppaṭipanno... ayaṃ diṭṭhi bhaddikā... ayaṃ paṭipadā supaññattā... ayaṃ maggo niyyāniko”ti sayaṃ samattaṃ karoti paripuṇṇaṃ karoti anomāṃ karoti aggāṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – sayaṃ samattāni pakubbamāno.

Yathā hi jāneyya tathā vadeyyāti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti yathā jāneyya, tathā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – yathā hi jāneyya tathā vadeyya.

Tenāha bhagavā –

“Sakañhi diṭṭhiṃ kathamaccayeyya, chandānunīto ruciya

niviṭṭho;

Sayaṃ samattāni pakubbamāno, yathā hi jāneyya tathā vadeyyā”ti.

17.

Yo attano sīlavatāni jantu, anānupuṭṭhova pasesa pāva pāvā
(sī. syā.) ;

Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāva .

Yo attano sīlavatāni jantūti. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Sīlavatānī**ti atthi sīlañceva vatañca , atthi vataṃ na sīlaṃ. Katamaṃ sīlañceva vatañca? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Yo tattha saṃyamo saṃvaro avītikkamo, idaṃ sīlaṃ. Yaṃ samādānaṃ taṃ vataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlaṃ; samādānaṭṭhena vataṃ – idaṃ vuccati sīlañceva vatañca. Katamaṃ vataṃ, na sīlaṃ? Aṭṭha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅgaṃ, sapaḍānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgaṃ – idaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Vīriyasamādānaṃpi vuccati vataṃ, na sīlaṃ. “Kāmaṃ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu , sarīre upassussatu maṃsalohitaṃ. Yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattaḃbaṃ, na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṅṭhānaṃ bhavissati”ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpaṃ vīriyasamādānaṃ – idaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ.

“Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame;

Napi passaṃ nipātesaṃ, taṇhāsalle anūhate”ti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpaṃpi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. “Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissati”ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpaṃpi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. “Na tāvāhaṃ imahā āsanā vuṭṭhahissāmi, caṅkamā orohissāmi, vihāra nikkhamissāmi, aḍḍhayogā nikkhamissāmi, pāsādā nikkhamissāmi, hammiyā nikkhamissāmi, guhāya nikkhamissāmi, leṇā nikkhamissāmi,

kuṭiyā nikkhamissāmi, kūṭāgarā nikkhamissāmi, aṭṭā nikkhamissāmi, māḷā nikkhamissāmi, uddaṇḍā nikkhamissāmi upaṭṭhānasālāya nikkhamissāmi maṇḍapā nikkhamissāmi, rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī”ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. “Imasmiññeva pubbaṇhasamayaṃ ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmi”ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. “Imasmiññeva majjhanhikasamayaṃ, sāyanhasamayaṃ, purebhattaṃ, pacchābhattaṃ, purimaṃ yāmaṃ, majjhimā yāmaṃ, pacchimaṃ yāmaṃ, kāḷe, juṇhe, vasse, hemante, gimhe, purime vayokhandhe, majjhime vayokhandhe, pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmi”ti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. **Jantūti** satto naro mānavaṃ poṣaṃ puggalaṃ jīvaṃ jāgu jantu indagu manujoti – yo attano sīlavatāni jantu.

Anānupuṭṭhova paresa pāvāti. **Paresanti** paresaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Anānupuṭṭhoti** apuṭṭho apucchito ayācīto anajjesito apasādito. **Pāvāti** attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbatānaṃ vā pāvadati. Ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtīyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā, uccā kulā pabbajitoti vā, mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā, uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti vā, suttantikoti vā, vinayadharoti vā, dhammakathikoti vā, āraññikoti vā, piṇḍapātīkoti vā, paṃsukūlikoti vā, tecīvarīkoti vā, sapadānacārikoti vā, khalupacchābhattīkoti vā, nesajjīkoti vā, yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā, dutiyassa jhānassa lābhīti vā, tatiyassa jhānassa lābhīti vā, catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāśānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, viññānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, nevasaññānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā pāvadati katheti bhaṇati dīpayati voharātīti – anānupuṭṭhova paresaṃ pāva.

Anariyadhammaṃ kusalā tamāhūti. **Kusalāti** ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā

bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evamāhaṃsu – “anariyānaṃ eso dhammo, neso dhammo ariyānaṃ; bālānaṃ eso dhammo, neso dhammo paṇḍitānaṃ; asappurisānaṃ eso dhammo, neso dhammo sappurisāna”nti. Evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – anariyadhammaṃ kusalā tamāhu.

Yo ātumānaṃ sayameva pāvāti. Ātumā vuccati attā. **Sayameva pāvāti** sayameva attānaṃ pāvadati – “ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā, jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā, uccā kulā pabbajitoti vā, mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā, uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā, suttantikoti vā, vinayadharoti vā, dhammakathikoti vā, āraññikoti vā, piṇḍapātikoti vā, paṃsukūlikoti vā, tecīvarikoti vā, sapadānacārikoti vā, khalupacchābhattikoti vā, nesajjikoti vā, yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā, dutiyassa jhānassa lābhīti vā, tatiyassa jhānassa lābhīti vā, catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāśānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, viññānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā,

Vibhavañca bhavañca vippahāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhū”ti.

Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, nevasaññānāsaññāyatanas amāpattiyā lābhīti vā” pāvadati katheti bhaṇati dīpayati voharantīti – yo ātumānaṃ sayameva pāvāti.

Tenāha bhagavā –

“Yo attano sīlavatāni jantu, anānupuṭṭhova paresa pāva;

Anariyadhammaṃ kusalā tamāhu, yo ātumānaṃ sayameva pāvā”ti.

18.

Santo ca bhikkhu abhinibbutatto, itihanti sīlesu akatthamāno;

Tamariyadhammaṃ kusalā vadanti, yassussadā natthi

kuhiñci loke.

Santo ca bhikkhu abhinibbutattoti. Santoti rāgassa samitattā santo, dosassa samitattā santo, mohassa samitattā santo, kodhassa...pe... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa ... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭheyassa... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisāṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Bhikkhūti** sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu – sakkāyaditṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā.

“Pajjena katena attanā, [sabhiyāti bhagavā]

Parinibbānagato vitiṇṇakāṅkho;

Vibhavañca bhavañca vippahāya,

Vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhū”ti.

Santo ca bhikkhu abhinibbutattoti rāgassa nibbāpitattā abhinibbutatto, dosassa nibbāpitattā abhinibbutatto, mohassa nibbāpitattā abhinibbutatto, kodhassa...pe... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭheyassa... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisāṅkhārānaṃ nibbāpitattā abhinibbutattoti – santo ca bhikkhu abhinibbutatto.

Itihanti sīlesu akatthamānoti. Itihanti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – itihanti. **Sīlesu akatthamānoti.** Idhekacco katthī hoti vikatthī. So katthati vikatthati. Ahamasmi sīlasampannoti vā, vatasampannoti vā, sīlabbatasampannoti vā, jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na katthati na vikatthati. Katthanā ārato virato

paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – itihanti sīlesu akatthamāno.

Tamariyadhammaṃ kusalā vadantīti. **Kusalā**ti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evaṃ vadanti – “ariyānaṃ eso dhammo, neso dhammo anariyānaṃ; paṇḍitānaṃ eso dhammo, neso dhammo bālānaṃ; sappurisānaṃ eso dhammo, neso dhammo asappurisāna”nti. Evaṃ vadanti, ariyānaṃ evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tamariyadhammaṃ kusalā vadanti.

Yassussadā natthi kuhiñci loketi. **Yassā**ti arahato khīṇāsavassa. **Ussadā**ti sattussadā – rāgussado, dosussado, mohussado, mānussado, diṭṭhussado, kilesussado, kammussado. Yassime ussadā natthi na santi na vijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yassussadā natthi kuhiñci loke.

Tenāha bhagavā –

“Santo ca bhikkhu abhinibbutatto, itihanti sīlesu akatthamāno;

Tamariyadhammaṃ kusalā vadanti, yassussadā natthi kuhiñci loke”ti.

19.

Pakappitā saṅkhatā yassa dhammā, purakkhatā santi avivadātā;

Yadattani passati ānisaṃsaṃ, taṃ nissito kuppapaṭiccasantiṃ.

Pakappitā saṅkhatā yassa dhammāti. **Pakappanā**ti dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca...pe...ayaṃ taṇhāpakappanā...pe...ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Saṅkhatā**ti saṅkhatā abhisāṅkhatā saṅghapitātipi – saṅkhatā. Atha vā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammātipi – saṅkhatā. **Yassā**ti

diṭṭhigatikassa. **Dhammā** vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānīti – pakappitā saṅkhatā yassa dhammā.

Purakkhatā santi avivadātāti. **Purakkhatāti** dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca...pe... ayaṃ taṇhāpurekkhāro... pe... ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro appahīno, diṭṭhipurekkhāro appaṭinissaṭṭho. Tassa taṇhāpurekkhārassa appahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa appaṭinissaṭṭhattā so taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati taṇhādhaḥajo taṇhāketu taṇhādhipateyyo, diṭṭhidhaḥajo diṭṭhiketū diṭṭhādhipateyyo, taṇhāya vā diṭṭhiyā vā parivārito caratīti – purakkhatā. **Santīti** santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Avivadātāti** avevadātā avodātā aparissuddhā saṃkiliṭṭhā saṃkilesikāti – purakkhatā santi avivadātā.

Yadattani passati ānisaṃsanti. **Yadattanīti** yaṃ attani. **Attā** vuccati diṭṭhigataṃ. Attano diṭṭhiyā dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ, saṃparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti, taṃdiṭṭhikā sāvakā honti. Taṃdiṭṭhikaṃ satthāraṃ sāvakā sakkaronti garuṃ karonti mānenti pūjenti apacitiṃ karonti. Labhati ca tatonidānaṃ cīvaraṇḍapātasenāsanagilānapaccaya bhesajjaparikkhāraṃ – ayaṃ diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo diṭṭhiyā saṃparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alaṃ nāgattāya vā supaṇṇattāya vā yakkhattāya vā asurattāya vā gandhabbattāya vā mahārājattāya vā indattāya vā brahmattāya vā devattāya vā. Ayaṃ diṭṭhi suddhiyā visuddhiyā parisuddhiyā, muttiyā vimuttiyā parimuttiyā. Imāya diṭṭhiyā sujjhanti visujjhanti parisujjhanti muccanti vimuccanti parimuccanti. Imāya diṭṭhiyā sujjhissāmi visujjhissāmi parisujjhissāmi, muccissāmi vimuccissāmi parimuccissāmiti āyatim phalapāṭikaṅkhī hoti – ayaṃ diṭṭhiyā saṃparāyiko ānisaṃso. Attano diṭṭhiyā ime dve ānisaṃse passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yadattani passati ānisaṃsaṃ.

Taṃ nissito kuppapaṭiccasantinti. Tisso santiyo – accantasanti, tadanāsanti, sammutisanti. Katamā **accantasanti**? Accantasanti vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkharasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhāyo virāgo nirodho nibbānaṃ. Ayaṃ accantasanti. Katamā **tadanāsanti**? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇā santā honti; dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārā santā honti; tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pīti santā hoti; catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhā santā honti; ākāsaṇācāyatanaṃ samāpannassa rūpaṇṇā paṭighasaṇṇā nānattasaṇṇā santā hoti; viññāṇaṇcāyatanaṃ samāpannassa ākāsaṇācāyatanaṇṇā santā hoti; ākiṇcaṇṇāyatanaṃ samāpannassa

viññāṇaṅcāyatanasaññā santā hoti; nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññā santā hoti. Ayaṃ tadaṅgasanti. Katamā **sammutisanti**? Sammutisantiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisantiyo. Api ca sammutisanti imasmiṃ atthe adhippetā santīti. **Taṃ nissito kuppapaṭiccasantinti**. Kuppasantim pakuppasantim eritasantim sameritasantim calitasantim ghaṭṭitasantim kappitasantim pakappitasantim aniccaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannam khayadhammam vayadhammam virāgadhammam nirodhadhammam, santim nissito asito allīno upagato ajjhositō adhimuttoti – tam nissito kuppapaṭiccasantim.

Tenāha bhagavā –

“Pakappitā saṅkhatā yassa dhammā, purakkhatā santi avīvadātā;

Yadattani passati ānisaṃsam, tam nissito kuppapaṭiccasanti”nti.

20.

Diṭṭhīnivesā na hi svātivattā, dhammesu niccheyya samuggahītam;

Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyatī ca dhammam.

Diṭṭhīnivesā na hi svātivattāti. **Diṭṭhīnivesāti** “sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti abhinivesaparāmāso diṭṭhinivesanam. “Asassato loko...pe... antavā loko... anantavā loko ... tam jīvam tam sarīram... aññaṃ jīvam aññaṃ sarīram... hoti tathāgato param marañā... na hoti tathāgato param marañā... hoti ca na ca hoti tathāgato param marañā... neva hoti na na hoti tathāgato param marañā, idameva saccam moghamañña”nti abhinivesaparāmāso diṭṭhinivesananti. **Diṭṭhīnivesā na hi svātivattāti** diṭṭhinivesā na hi svātivattā durativattā duttarā dupparā dussamatikkamā dubbīnīvattāti – diṭṭhīnivesā na hi svātivattā.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesūti** dvāsaṭṭhi diṭṭhigatesu. **Niccheyyāti** nicchīnitvā vinicchīnitvā vicīnitvā pavicīnitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Samuggahītanti** nivesanesu odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho. Idam saccam taccham tatham bhūtam yāthavam aviparītam gahitam parāmatṭham abhinivīṭṭham ajjhositam adhimuttanti – dhammesu niccheyya samuggahītam.

Tasmā naro tesu nivesanesūti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānaṃ. **Naroti** satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Tesu nivesanesūti** tesu diṭṭhinivesanesūti – tasmā naro tesu nivesanesu.

Nirassatī ādiyatī ca dhammanti. **Nirassatī** dvīhi kāraṇehi nirassati – paravicchindanāya vā nirassati, anabhisambhuṇanto vā nirassati. Kathaṃ paravicchindanāya nirassati? Paro vicchindetī – so sathā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññātā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – evaṃ paro vicchindetī. Evaṃ vicchindiyamāno sathāraṃ nirassati, dhammakkhānaṃ nirassati, gaṇaṃ nirassati, diṭṭhiṃ nirassati, paṭipadaṃ nirassati, maggaṃ nirassati. Evaṃ paravicchindanāya nirassati. Kathaṃ anabhisambhuṇanto nirassati? Sīlaṃ anabhisambhuṇanto sīlaṃ nirassati, vataṃ anabhisambhuṇanto vataṃ nirassati, sīlabbatāṃ anabhisambhuṇanto sīlabbatāṃ nirassati. Evaṃ anabhisambhuṇanto nirassati. **Ādiyatī ca dhammanti.** Sathāraṃ gaṇhāti, dhammakkhānaṃ gaṇhāti, gaṇaṃ gaṇhāti, diṭṭhiṃ gaṇhāti, paṭipadaṃ gaṇhāti, maggaṃ gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – nirassatī ādiyatī ca dhammaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhīnivesā na hi svātivattā, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyatī ca dhamma”nti.

21.

Dhonassa hi natthi kuhiñci loke, pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu;

Māyañca mānañca pahāya dhono, sa kena gaccheyya anūpayo so.

Dhonassa hi natthi kuhiñci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesūti. **Dhonoroti.** Dhonā vuccati paññā – yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ

kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattaṃ paññāpāsādo paññāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kiṃkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāya paññāya kāyaduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; vacīduccaritaṃ... manoduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; rāgo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; doso...pe... moho... kodho... upanāho... makkho... paḷāso dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; issā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; macchariyaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; māyā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; sāṭheyyaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca; thambho dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sabbe kilesā, sabbe duccharitā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā, sabbe santāpā, sabbākusalābhisankhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Taṃkāraṇā dhonā vuccati paññā.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca; sammāsaṅkappaṇa micchāsaṅkappo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sammāvācāya micchāvācā dhutā ca dhotā ca... pe... sammākammantena micchākammanto dhuto ca... sammāājīvena micchāājīvo dhuto ca... sammāvāyāmena micchāvāyāmo dhuto ca... sammāsatiyā micchāsati dhutā ca... sammāsamādhinā micchāsamādhi dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca; sammāñāṇena micchāñāṇaṃ dhutaṃ ca... sammāvimuttiyā micchāvimutti dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā, sabbe duccharitā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā, sabbe santāpā, sabbākusalābhisankhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Arahā imehi dhoneyyehi dhammehi upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato; tasmā arahā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakilesa dhutapariḷāhoti – dhono. **Kuhiñcīti** kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhatabhiddhā vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke.

Pakappitāti dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca... pe... ayaṃ taṇhāpakappanā...pe... ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Bhavābhavesūti** bhavābhave kammabhava punabbhava kāmabhava, kammabhava kāmabhava punabbhava rūpabhava, kammabhava rūpabhava punabbhava arūpabhava, kammabhava arūpabhava punabbhava punappunabhava

punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinihbattiyā. **Dhonassa hi natthi kuhlīci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesūti** dhonassa kuhlīci loke bhavābhavesu ca kappitā pakappitā abhisankhatā saṅghapitā diṭṭhi natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nīṇagginā daḍḍhāti – dhonassa hi natthi kuhlīci loke pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu.

Māyaṅca mānaṅca pahāya dhonoti. Māyā vuccati vaṅcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccharitaṃ caritvā, vācāya duccharitaṃ caritvā, manasā duccharitaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahati – “mā maṃ jaññā”ti icchati, “mā maṃ jaññā”ti saṅkappeti, “mā maṃ jaññā”ti vācaṃ bhāsati, “mā maṃ jaññā”ti kāyena parakkamati. Yā evarūpā māyā māyāvitā accasarā vaṅcanā nikati nikiraṇā parihaṇā gūhanā parigūhanā chādanā paricchādanā anuttānikammaṃ anāvīkammaṃ vocchādanā pāpakiriyā, ayaṃ vuccati māyā.

Mānoti ekavidhena māno – yā cittassa unnati . Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – “seyyohamasmī”ti māno, “sadisohamasmī”ti māno, “hīnohamasmī”ti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, sukkena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – “lābhimhi manāpikānaṃ rūpāna”nti mānaṃ janeti, “lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ...pe...gandhānaṃ...rasānaṃ...phoṭṭhabbāna”nti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya...ghānasampadāya...jivhāsampadāya...kāyasampadāya...manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātimāno, omāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukkena mānaṃ janeti, dukkkena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmīti māno, seyyassa sadisohamasmīti māno, seyyassa hīnohamasmīti māno, sadisassa seyyohamasmīti māno, sadisassa sadisohamasmīti māno, sadisassa hīnohamasmīti māno, hīnassa seyyohamasmīti māno, hīnassa sadisohamasmīti māno, hīnassa hīnohamasmīti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnāmo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa –

ayaṃ vuccati māno. **Māyañca mānañca pahāya dhonoti.** Dhono māyañca mānañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – māyañca mānañca pahāya dhono.

Sa kena gaccheyya anūpayo soti. Upayāti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca...pe... ayaṃ taṇhūpayo...pe... ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā anūpayo puggalo kena rāgena gaccheyya, kena dosena gaccheyya, kena mohena gaccheyya, kena mānena gaccheyya, kāya diṭṭhiyā gaccheyya, kena uddhaccena gaccheyya, kāya vicikicchāya gaccheyya, kehi anusayehi gaccheyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena gaccheyya – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi, yena gaccheyyāti – sa kena gaccheyya anūpayo so.

Tenāha bhagavā –

“Dhonassa hi natthi kuhiñci loke, pakappitā diṭṭhi bhavābhavesu;

Māyañca mānañca pahāya dhono, sa kena gaccheyya anūpayo so”ti.

22.

Upayo hi dhammesu upeti vādaṃ, anūpayam kena katham vadeyya;

Attā nirattā na hi tassa atthi, adhosi so diṭṭhimidheva sabbam.

Upayo hi dhammesu upeti vādanti. Upayāti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca...pe... ayaṃ taṇhūpayo...pe... ayaṃ diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo appahīno, diṭṭhūpayo appaṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa appahīnattā, diṭṭhūpayassa appaṭinissaṭṭhattā dhammesu vādaṃ upeti – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā appahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ appahīnattā gatiyā vādaṃ upeti. Nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā vādaṃ upeti

upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – upayo hi dhammesu upeti vādaṃ.

Anūpayam kena katham vadeyyāti. Upayāti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca...pe... ayam taṇhūpayo...pe... ayam diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissatṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissatṭhattā anūpayam puggalaṃ kena rāgena vadeyya, kena dosena vadeyya, kena mohena vadeyya, kena mānena vadeyya, kāya diṭṭhiyā vadeyya, kena uddhaccena vadeyya, kāya vicikicchāya vadeyya, kehi anusayehi vadeyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena vadeyya – nerayikoti vā...pe... nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – anūpayam kena katham vadeyya.

Attā nirattā na hi tassa atthīti. Attāti attānudiṭṭhi natthi. **Nirattāti** ucchedadiṭṭhi natthi. **Attāti** gahitaṃ natthi. **Nirattāti** muñcitabbaṃ natthi. Yassatthi gahitaṃ, tassatthi muñcitabbaṃ; yassatthi muñcitabbaṃ, tassatthi gahitaṃ. Gahaṇaṃ muñcanā samatikkanto arahā buddhiparihānivītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – attā nirattā na hi tassa atthi.

Adhosi so diṭṭhimidheva sabbanti tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ṇāṇagginā daḍḍhāni. So sabbadiṭṭhigataṃ idheva adhosi dhuni sandhuni niddhuni pajahi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvaṃ gamesīti – adhosi so diṭṭhimidheva sabbam.

Tenāha bhagavā –

“Upayo hi dhammesu upeti vādaṃ, anūpayam kena katham vadeyya;

Attā nirattā na hi tassa atthi, adhosi so diṭṭhimidheva sabba”nti.

Duṭṭhatṭhakasuttaniddeso tatiyo.

4. Suddhaṭṭhakasuttaniddeso

Atha suddhaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

23.

Passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ, diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti;

Evābhijānaṃ paramanti ñatvā, suddhānupassīti pacceti ñāṇaṃ.

Passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ. Passāmi suddhanti passāmi suddhaṃ, dakkhāmi suddhaṃ, olokemi suddhaṃ, nijjhāyāmi suddhaṃ, upaparikkhāmi suddhaṃ. **Paramaṃ arogaṃ** paramaṃ ārogyappattaṃ tāṇappattaṃ leṇappattaṃ saraṇappattaṃ abhayappattaṃ accutappattaṃ amatappattaṃ nibbānappattanti – passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ.

Diṭṭhena saṃsuddhi narassa hotīti. Cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena narassa suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimutti hoti, nara sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccatīti – diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti.

Evābhijānaṃ paramanti ñatvāti. Evaṃ abhijānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. “Idaṃ paramaṃ aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara”nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – evābhijānaṃ paramanti ñatvā.

Suddhānupassīti pacceti ñāṇanti. Yo suddhaṃ passati, so suddhānupassī, **pacceti ñāṇanti** cakkhuviññāṇaṃ rūpadassanena ñāṇanti pacceti, maggoti pacceti, pathoti pacceti, niyyānanti paccetīti – suddhānupassī pacceti ñāṇaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Passāmi suddhaṃ paramaṃ arogaṃ, diṭṭhena saṃsuddhi narassa hoti;

Evābhijānaṃ paramanti ñatvā, suddhānupassīti pacceti ñāṇa”nti.

24.

Diṭṭhena ce suddhi narassa hoti, ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ;

Aññena so sujjhati sopadhīko, diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānaṃ.

Diṭṭhena ce suddhi narassa hotīti. Cakkhuvīññāṇaṃ rūpadassanena ce narassa suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimutti hoti, naro sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccatīti – diṭṭhena ce suddhi narassa hoti.

Ñāṇena vā so pajahāti dukkhanti cakkhuvīññāṇaṃ rūpadassanena ce naro jātidukkhaṃ pajahati, jarādukkhaṃ pajahati, byādhidukkhaṃ pajahati, maraṇadukkhaṃ pajahati, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pajahatīti – ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ.

Aññena so sujjhati sopadhīkoti. Aññena asuddhimaggena micchāpaṭipadāya aniyyānikapathena aññatra satipaṭṭhānehi aññatra sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā naro sujjhati visujjhati parisujjhati, muccati vimuccati parimuccati. **Sopadhīkoti** sarāgo sadoso samoho samāno satanḥo sadiṭṭhi sakilesa saupādānoti – aññena so sujjhati sopadhīko.

Diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānanti. Sāva diṭṭhi taṃ puggalaṃ pāvadati – iti vāyaṃ puggalo micchādiṭṭhiko viparītadassano. **Tathā vadānanti** tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantaṃ. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantaṃ. “Asassato loko...pe... antavā loko... anantavā loko... taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ... aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ... hoti tathāgato paraṃ maraṇā... na hoti tathāgato paraṃ maraṇā... hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti tathā vadantaṃ kathentaṃ bhaṇantaṃ dīpayantaṃ voharantanti – diṭṭhī hi naṃ pāva tathā vadānaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhena ce suddhi narassa hoti, ñāṇena vā so pajahāti dukkhaṃ;

Aññena so sujñhatai sopadhiko, diññhi hi nañ paava tathā vadāna”nti.

25.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāha, diññhe sute silavate mute vā;

Puññe ca pāpe ca anūpalitto, attañjaho nayidha pakubbamāno.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāha diññhe sute silavate mute vāti. Nāti pañikkhepo. **Brāhmaṇoti** sattannañ dhammānañ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiññhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, silabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā sañkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito ðhitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādī pavuccate sa brahmā.

Na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti. Brāhmaṇo aññena asuddhimaggena micchāpañipadāya aṇiyyānikapathena aññatra satipaññhānehi aññatra sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi aññatra bojjhañgehi aññatra ariyena aññāṅgikena maggena suddhim visuddhim parisuddhim, muttim vimuttim parimuttim, nāha na katheti na bhañati na dīpayati na voharatīti – na brāhmaṇo aññato suddhimāha.

Diññhe sute silavate mute vāti. Santeke samañabrāhmaṇā diññhisuddhikā. Te ekaccānañ rūpānañ dassanañ mañgalañ paccenti, ekaccānañ rūpānañ dassanañ amañgalañ paccenti. Katamesañ rūpānañ dassanañ mañgalañ paccenti? Te kālato vuññhahitvā abhimañgalagatāni rūpāni passanti – cāṭakasakuṇañ passanti, phussaveluvalaññim passanti, gabbhinittim passanti, kumārakañ khandhe āropetvā gacchantañ passanti, puññaghaṭañ passanti, rohitamacchañ passanti, ājaññañ passanti, ājaññarathañ passanti, usabhañ passanti, gokapilañ passanti. Evarūpānañ rūpānañ dassanañ mañgalañ paccenti. Katamesañ rūpānañ dassanañ amañgalañ paccenti? Palālapuññañ passanti, takkaghaṭañ passanti, rittaghaṭañ passanti, naṭañ passanti, naggasamañakañ passanti, kharañ

passanti, kharayānaṃ passanti, ekayuttayānaṃ passanti, kāṇaṃ passanti, kuṇiṃ passanti, khañjaṃ passanti, pakkhahataṃ passanti, jiṇṇakaṃ passanti, byādhikaṃ passanti. Evarūpānaṃ rūpānaṃ dassanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā diṭṭhisuddhikā. Te diṭṭhena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā sutasuddhikā. Te ekaccānaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti, ekaccānaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti? Te kālato vutṭhahitvā abhimaṅgalagatāni saddāni suṇanti – vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā asokāti vā sumanāti vā sunakkhattāti vā sumaṅgalāti vā sirīti vā sirīvaḍḍhāti vā. Evarūpānaṃ saddānaṃ savanaṃ maṅgalaṃ paccenti. Katamesaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti? Kāṇoti vā kuṇīti vā khañjoti vā pakkhahatoti vā jiṇṇakoti vā byādhikoti vā matoti vā chindanti vā bhindanti vā daḍḍhanti vā naṭṭhanti vā natthīti vā. Evarūpānaṃ saddānaṃ savanaṃ amaṅgalaṃ paccenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā sutasuddhikā. Te sutena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā sīlasuddhikā. Te sīlamattena saṃyamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. Samaṇomuṇḍikāputto evamāha – “catūhi kho ahaṃ, gahapati, dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññāpemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattippattaṃ samaṇaṃ ayojjaṃ. Katamehi catūhi? Idha, gahapati, na kāyena pāpakaṃ kammaṃ karoti, na pāpakaṃ vācaṃ bhāsati, na pāpakaṃ saṅkappaṃ saṅkappati, na pāpakaṃ ājīvaṃ ājīvati. Imehi kho ahaṃ, gahapati, catūhi dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññāpemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattippattaṃ samaṇaṃ ayojjaṃ”. Evameva santeke samaṇabrāhmaṇā sīlasuddhikā, te sīlamattena saṃyamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā vatasuddhikā. Te hatthivatikā vā honti, assavatikā vā honti, govatikā vā honti, kukkuravatikā vā honti, kākavatikā vā honti, vāsudevavatikā vā honti, baladevatikā vā honti, puṇṇabhaddavatikā vā honti, maṇibhaddavatikā vā honti, aggivatikā vā honti, nāgavatikā vā honti, supaṇṇavatikā vā honti, yakkhavatikā vā honti, asuravatikā vā honti, gandhabbavatikā vā honti, mahārājavatikā vā honti, candavatikā vā honti, sūriyavatikā vā honti, indavatikā vā honti, brahmavatikā vā honti, devavatikā

vā honti, disāvaticā vā honti. Ime te samaṇabrāhmaṇā vatasuddhikā. Te vatena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti.

Santeke samaṇabrāhmaṇā mutasuddhikā. Te kālato uṭṭhahitvā pathaviṃ āmasanti, haritaṃ āmasanti, gomayaṃ āmasanti, kacchapaṃ āmasanti, phālaṃ akkamanti, tilavāhaṃ āmasanti, phussatilaṃ khādanti, phussatelaṃ makkhenti, phussadantakaṭṭhaṃ khādanti, phussamattikāya nhāyanti, phussasāṭakaṃ nivāsenti, phussaveṭhanaṃ veṭhenti. Ime te samaṇabrāhmaṇā mutasuddhikā. Te mutena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. Na brāhmaṇo aññato suddhimāha.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. Brāhmaṇo diṭṭhasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, sutasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, sīlasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, vatasuddhiyāpi suddhiṃ nāha, mutasuddhiyāpi suddhiṃ nāha na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na brāhmaṇo aññato suddhimāha diṭṭhe sute sīlavate mute vā.

Puññe ca pāpe ca anūpalitto. Puññaṃ vuccati yaṃ kiñci tedhātukaṃ kusalābhisankhāraṃ, apuññaṃ vuccati sabbaṃ akusalaṃ. Yato puññābhisankhāro ca apuññābhisankhāro ca āneñjābhisankhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā; ettāvataṃ puññe ca pāpe ca na limpanti na palimpanti na upalimpanti alitto apalitto anūpalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – puññe ca pāpe ca anūpalitto.

Attañjaho nayidha pakubbamānoti. Attañjahoti attadiṭṭhijaho. Attañjahoti gāhaṃ jaho . Attañjahoti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, sabbaṃ taṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. **Nayidha pakubbamānoti** puññābhisankhāraṃ vā apuññābhisankhāraṃ vā āneñjābhisankhāraṃ vā apakubbamāno ajanayamāno asañjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – attañjaho nayidha pakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

“Na brāhmaṇo aññato suddhimāha, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Puññe ca pāpe ca anūpalitto, attañjaho nayidha pakubbamāno”ti.

26.

Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse, ejānugā te na taranti saṅgaṃ;

Te uggahāyanti nirassajanti, kapīva sākhaṃ pamañcaṃ gahāya.

Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāseti. Purimaṃ sathhāraṃ pahāya paraṃ sathhāraṃ nissitā; purimaṃ dhammakkhānaṃ pahāya aparaṃ dhammakkhānaṃ nissitā; purimaṃ gaṇaṃ pahāya aparaṃ gaṇaṃ nissitā; purimaṃ diṭṭhiṃ pahāya aparaṃ diṭṭhiṃ nissitā; purimaṃ paṭipadaṃ pahāya aparaṃ paṭipadaṃ nissitā; purimaṃ maggaṃ pahāya aparaṃ maggaṃ nissitā sannissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse.

Ejānugā te na taranti saṅgati. Ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhiññā lobho akusalamūlaṃ. **Ejānugāti** ejānugā ejānugatā ejānusaṭṭhā ejāya pannā patitā abhibhūtā pariyaḍinnacittā. **Te na taranti saṅgati** rāgasāṅgaṃ dosasāṅgaṃ mohasāṅgaṃ mānasāṅgaṃ diṭṭhisāṅgaṃ kilesasāṅgaṃ duccaritasāṅgaṃ na taranti na uttaranti na pataranti na samatikkamanti na vītivattantīti – ejānugā te na taranti saṅgaṃ.

Te uggahāyanti nirassajantīti sathhāraṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ sathhāraṃ gaṇhanti; dhammakkhānaṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ dhammakkhānaṃ gaṇhanti; gaṇaṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ gaṇaṃ gaṇhanti; diṭṭhiṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ diṭṭhiṃ gaṇhanti; paṭipadaṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ paṭipadaṃ gaṇhanti; maggaṃ gaṇhanti, taṃ muñcivā aññaṃ maggaṃ gaṇhanti; gaṇhanti ca muñcanti ca ādiyanti ca nirassajanti cāti – te uggahāyanti nirassajanti.

Kapīva sākhaṃ pamañcaṃ gahāyāti. Yathā makkaṭṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhāti, taṃ muñcivā aññaṃ sākhaṃ gaṇhāti. Evameva puthusamaṇabrāhmaṇā puthudiṭṭhigatāni gaṇhanti ca muñcanti ca ādiyanti ca nirassajanti cāti – kapīva sākhaṃ pamañcaṃ gahāya.

Tenāha bhagavā –

“Purimaṃ pahāya aparaṃ sitāse, ejānugā te na taranti saṅgaṃ;

Te uggahāyanti nirassajanti, kapīva sākhaṃ pamañcaṃ gahāyā”ti.

27.

Sayaṃ samādāya vatāni jantu, uccāvacaṃ gacchati saññasatto;

Vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ, na uccāvacaṃ gacchati bhūripaṇño.

Sayaṃ samādāya vatāni jantūti. **Sayaṃ samādāyāti** sāmam samādāya. **Vatānīti** hatthivatam vā assavatam vā govataṃ vā kukkūravataṃ vā kākavatam vā vāsudevavatam vā baladevatam vā puṇṇabhaddavatam vā maṇibhaddavatam vā aggivatam vā nāgavatam vā supaṇṇavatam vā yakkhavataṃ vā asuravatam vā...pe... disāvatam vā ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā. **Jantūti** satto naro ...pe... manujoti – sayaṃ samādāya vatāni jantu.

Uccāvacaṃ gacchati saññasattoti satthārato satthāram gacchati; dhammakkhānato dhammakkhānam gacchati; gaṇato gaṇam gacchati; diṭṭhiyā diṭṭhiṃ gacchati; paṭipadāya paṭipadam gacchati; maggato maggaṃ gacchati. **Saññasattoti** kāmasaññāya byāpādasaññāya vihimsasaññāya diṭṭhisaññāya satto visatto āsatto laggo laggito palibuddho. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍam sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddham, evameva kāmasaññāya byāpādasaññāya vihimsasaññāya diṭṭhisaññāya satto visatto āsatto laggo laggito palibuddhoti – uccāvacaṃ gacchati saññasatto.

Vidvā ca vedehi samecca dhammanti. **Vidvāti** vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Vedehīti vedā** vuccanti catūsu maggesu ñāṇam paññā paññindriyam paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Tehi vedehi jātijarāmarañassa antagato antappatto, koṭigato koṭippatto, pariyantagato pariyantappatto, vosānagato vosānappatto, tāṇagato tāṇappatto, leṇagato leṇappatto, saraṇagato saraṇappatto, abhayagato abhayappatto, accutagato accutappatto, amatagato amatappatto, nibbānagato nibbānappatto. Vedānam vā antagatoti **vedagū**, vedehi vā antagatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, silabbataparāmāso vidito hoti, rāgo vidito hoti, doso vidito hoti, moho vidito hoti, māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhaviḥ sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhīyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbam vedamaticca vedagū soti.

Vidvā ca vedehi samecca dhammanti. Samecca abhisamecca dhammaṃ. Sabbe saṅkhārā aniccāti samecca abhisamecca dhammaṃ; sabbe saṅkhārā dukkhāti samecca abhisamecca dhammaṃ; sabbe dhammā anattāti samecca abhisamecca dhammaṃ; avijjāpaccayā saṅkhārāti samecca abhisamecca dhammaṃ; saṅkhārapaccayā viññāṇanti samecca abhisamecca dhammaṃ; viññāṇapaccayā nāmarūpanti... pe... nāmarūpapaccayā saḷāyatananti... saḷāyatanapaccayā phassoti... phassapaccayā vedanāti... vedanāpaccayā taṇhāti... taṇhāpaccayā upādānanti... upādānapaccayā bhavoti... bhavapaccayā jātīti... jātipaccayā jarāmaṇanti samecca abhisamecca dhammaṃ; avijjānirodhā saṅkhāranirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; saṅkhāranirodhā viññāṇanirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; viññāṇanirodhā nāmarūpanirodhoti... nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodhoti... saḷāyatananirodhā phassanirodhoti... phassanirodhā vedanānirodhoti... vedanānirodhā taṇhānirodhoti... taṇhānirodhā upādānanirodhoti... upādānanirodhā bhavanirodhoti... bhavanirodhā jātinirodhoti... jātinirodhā jarāmaṇanirodhoti samecca abhisamecca dhammaṃ; idaṃ dukkhanti samecca abhisamecca dhammaṃ; ayaṃ dukkhasamudayoti... ayaṃ dukkhanirodhoti... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime āsavāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ayaṃ āsavasamudayoti... ayaṃ āsavanirodhoti... ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime dhammā abhiññeyyāti samecca abhisamecca dhammaṃ; ime dhammā pariññeyyāti... ime dhammā pahātabbāti... ime dhammā bhāvetabbāti ... ime dhammā sacchikātabbāti samecca abhisamecca dhammaṃ. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ samecca abhisamecca dhammaṃ. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ samecca abhisamecca dhammaṃ. Catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ samecca abhisamecca dhammaṃ. Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhammanti samecca abhisamecca dhammanti – vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ.

Na uccāvacaṃ gacchati bhūripaññoti na satthārato satthāraṃ gacchati, na dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gacchati, na gaṇato gaṇaṃ gacchati, na diṭṭhiyā diṭṭhiṃ gacchati, na paṭipadāya paṭipadaṃ gacchati,

na maggato maggaṃ gacchati. **Bhūripaṇṇoti** bhūripaṇṇo mahāpaṇṇo puthupaṇṇo hāsapaṇṇo javanapaṇṇo tikkhapaṇṇo nibbedhikapaṇṇo. **Bhūri** vuccati pathavī. Tāya pathavisamāya paṇṇāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – na uccāvacaṃ gacchati bhūripaṇṇo.

Tenāha bhagavā –

“Sayam samādāya vatāni jantu, uccāvacaṃ gacchati saññasatto;
Vidvā ca vedehi samecca dhammaṃ, na uccāvacaṃ gacchati
bhūripaṇṇo”ti.

28.

Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutam mutam vā;

**Tameva dassim vivaṭam carantaṃ, kenīdha lokasmi
vikappayeyya.**

Sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutam mutam vāti. Senā vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho mārasenā, upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā vuccati.

“Pañcamī thinamiddham te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;

Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo.

“Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso;

Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati.

“Esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārinī;

Na naṃ asuro jināti, jetvāva labhate sukha”nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājītā ca bhaggā vippluggā parammukhā, so vuccati visenibhūto. So diṭṭhe visenibhūto, sute visenibhūto, mute visenibhūto, viññāte visenibhūtoti – sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā.

Tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantanti. Tameva suddhadassiṃ visuddhadassiṃ parisuddhadassiṃ vodātadassiṃ pariyodātadassiṃ. Atha vā, suddhadassanaṃ visuddhadassanaṃ parisuddhadassanaṃ vodātadassanaṃ pariyodātadassanaṃ. **Vivaṭanti** taṇhāchadanaṃ diṭṭhichadanaṃ kilesachadanaṃ ducaritachadanaṃ avijjāchadanaṃ. Tāni chadānāni vivaṭāni honti viddhaṃsitāni ugghāṭitāni samuggghāṭitāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. **Carantanti** carantaṃ vicarantaṃ viharantaṃ iriyantaṃ vattentaṃ pāleṇtaṃ yapentaṃ yāpentaṃ – tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantaṃ.

Kenīdha lokasmi vikappayeyyāti. Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayam taṇhākappo...pe... ayam diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā kena rāgena kappeyya, kena dosena kappeyya, kena mohena kappeyya, kena mānena kappeyya, kāya diṭṭhiyā kappeyya, kena uddhaccena kappeyya, kāya vicikicchāya kappeyya, kehi anusayehi kappeyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena kappeyya – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena kappeyya vikappeyya vikappaṃ āpajjeyya. **Lokasmi**ti apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā;

Tameva dassiṃ vivaṭaṃ carantaṃ, kenīdha lokasmi vikappayeyyā”ti.

Na kappayanti na purekkharonti, accantasuddhīti na te vadanti;

Ādānagantham gathitam visajja, āsam na kubbanti kuhlīci loke.

Na kappayanti na purekkharontīti. **Kappāti** dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayam taṇhākappo...pe... ayam diṭṭhikappo. Tesam taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappam vā diṭṭhikappam vā na kappenti na janenti na sañjanenti na nibbattenti nābhinibbattentīti – na kappayanti. **Na purekkharontīti.** **Purekkhārāti** dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca...pe... ayam taṇhāpurekkhāro...pe... ayam diṭṭhipurekkhāro. Tesam taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇham vā na diṭṭhim vā purato katvā caranti, na taṇhādahajā na taṇhāketū na taṇhādhipateyyā, na diṭṭhidahajā na diṭṭhiketū na diṭṭhādhipateyyā, na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivāritā carantīti – na kappayanti na purekkharonti.

Accantasuddhīti na te vadantīti accantasuddhim samsārasuddhim akiriyadiṭṭhim sassatavādam na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – accantasuddhīti na te vadanti.

Ādānagantham gathitam visajjāti. **Ganthāti** cattāro ganthā – abhijjhā kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho; paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho; attano sīlam vā vatam vā sīlavatam vā parāmasantīti sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhi idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Kimkāraṇā vuccati ādānagantho? Tehi ganthehi rūpam ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññānam... gatim ... upapattim... paṭisandhim... bhavam... saṃsāravatṭam ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Taṃkāraṇā vuccati ādānagantho. **Visajjāti** ganthe vosajjitvā vā – visajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane poṭayitvā – visajja. Yathā vayham vā ratham vā sakaṭam vā sandamānikam vā sajjam visajjam karonti vikopenti; evameva ganthe vosajjitvā – visajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe

bandhane poṭayitvā visajjāti – ādānagantham gathitam visajja.

Āsaṃ na kubbanti kuhiñci loketi. Āsā vuccati taṇhā yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Āsaṃ na kubbantīti** āsaṃ na kubbanti na janenti na sañjanenti na nibbattenti na abhinibbattenti. **Kuhiñcīti** kuhiñci kimhici katthaci ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhatabhiddhā vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – āsaṃ na kubbanti kuhiñci loke.

Tenāha bhagavā –

“Na kappayanti na purekkharonti, accantasuddhīti na te vadanti;

Ādānagantham gathitam visajja, āsaṃ na kubbanti kuhiñci loke”ti.

30.

Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītam;

Na rāgarāgī na virāgaratto, tassīdha natthi paramuggahītam.

Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītanti. Sīmāti catasso sīmāyo – sakkāyaditṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ paṭhamā sīmā. Oḷārikam kāmarāgasaññojanam, paṭighasaññojanam, oḷāriko kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ dutiyā sīmā. Anusahagatam kāmarāgasaññojanam, paṭighasaññojanam, anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ tatiyā sīmā. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccam avijjā, mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo, tadekaṭṭhā ca kilesā – ayaṃ catutthā sīmā. Yato ca catūhi ariyamaggehi imā catasso sīmāyo atikkanto hoti samatikkanto vītivatto, so vuccati sīmātigo. **Brāhmaṇoti** sattannam dhammānam bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyaditṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti...pe... asito tādi pavuccate sa brahmā. **Tassāti** arahato khīṇāsavassa.

Ñatvāti paracittañāṇena vā ñatvā pubbenivāsānussatiñāṇena vā ñatvā. **Disvāti** maṃsacakkhunā vā disvā dibbacakkhunā vā disvā. **Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītanti.** Tassa idaṃ paramam aggam seṭṭham viṣiṭṭham pāmokkham uttamam pavaranti gahitam parāmatṭham abhinivīṭṭham ajjhositam adhimuttam natthi na

santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi ñatvā ca disvā ca samuggahītaṃ.

Na rāgarāgī na virāgarattoti. Rāgarattā vuccanti ye pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. **Virāgarattā** vuccanti ye rūpāvacaraarūpāvacarasamāpattīsu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. **Na rāgarāgī na virāgarattoti** yato kāmarāgo ca rūparāgo ca arūparāgo ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Ettāvataṃ na rāgarāgī na virāgaratto.

Tassīdha natthi paramuggahītanti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. Tassa idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – tassīdha natthi paramuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Sīmātigo brāhmaṇo tassa natthi, ñatvā ca disvā ca samuggahītaṃ;

Na rāgarāgī na virāgaratto, tassīdha natthi paramuggahīta”nti.

Suddhaṭṭhakasuttaniddeso catuttho.

5. Paramaṭṭhakasuttaniddeso

Atha paramaṭṭhakasuttaniddesaṃ vakkhati –

31.

Paramanti diṭṭhīsu paribbasāno, yaduttariṃ kurute jantu loke;

Hīnāti aññe tato sabbamāha, tasmā vivādāni avītivatto.

Paramanti diṭṭhīsu paribbasānoti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā. Te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ

“idaṃ paramaṃ aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavara”nti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti pavasanti āvasanti parivasanti. Yathā āgārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattisu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā. Te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aṇṇataraṇṇataraṃ diṭṭhigataṃ “idaṃ paramaṃ aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavara”nti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti pavasanti āvasanti parivasanti – paramanti diṭṭhīsu paribbasāno.

Yaduttariṃ kurute jantu loketi. Yadanti yaṃ. Uttariṃ kuruteti uttariṃ karoti, aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavaram karoti “ayaṃ sathā sabbaṇṇū”ti uttariṃ karoti, aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavaram karoti. “Ayaṃ dhammo svākkhāto..., ayaṃ gaṇo suppaṭipanno..., ayaṃ diṭṭhi bhaddikā..., ayaṃ paṭipadā supañṇattā..., ayaṃ maggo niyyāniko”ti uttariṃ karoti, aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavaram karoti nibbatteti abhinibbatteti. **Jantūti** satto naro...pe... manujo. **Loketi** apāyaloḁe...pe... āyatanaḁloketi – yaduttariṃ kurute jantu loke.

Hīnāti aṇṇe tato sabbamāhāti attano sathāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe parappavāde khipati ukkhipati parikkhipati. “So sathā na sabbaṇṇū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supañṇattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā”ti evamāha evaṃ katheti evaṃ bhaṇati evaṃ dīpayati evaṃ voharatīti – hīnāti aṇṇe tato sabbamāha.

Tasmā vivādāni avītivattoti. Tasmāti taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. **Vivādānīti** diṭṭhikalahāni diṭṭhibhaṇḁanāni diṭṭhiviggahāni diṭṭhivivādāni diṭṭhimedhagāni ca. **Avītivattoti** anatikkanto asamatikkanto avītivattoti – tasmā vivādāni avītivatto.

Tenāha bhagavā –

“Paramanti diṭṭhīsu paribbasāno, yaduttariṃ kurute jantu loke;

Hīnāti aṇṇe tato sabbamāha, tasmā vivādāni avītivatto”ti.

Yadattanī passati ānisaṃsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Tadeva so tattha samuggahāya, nihīnato passati sabbamaññaṃ.

Yadattanī passati ānisaṃsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vāti. **Yadattanī**ti yaṃ attani. **Attā** vuccati diṭṭhigataṃ. Attano diṭṭhiyā dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ, samparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti, taṃdiṭṭhikā sāvakā honti. Taṃdiṭṭhikaṃ satthāraṃ sāvakā sakkaronti garuṃ karonti mānenti pūjenti, labhati ca tatonidānaṃ cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Ayaṃ diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alam nāgattāya vā supaṇṇattāya vā yakkhattāya vā asurattāya vā gandhabbattāya vā mahārājattāya vā indattāya vā brahmattāya vā devattāya vā; ayaṃ diṭṭhi alam suddhiyā visuddhiyā parisuddhiyā muttiyā vimuttiyā parimuttiyā; imāya diṭṭhiyā sujjhanti visujjhanti parisujjhanti muccanti vimuccanti parimuccanti; imāya diṭṭhiyā sujjhissāmi visujjhissāmi parisujjhissāmi muccissāmi vimuccissāmi parimuccissāmi āyatim phalapāṭikaṅkhī hoti. Ayaṃ diṭṭhiyā samparāyiko ānisaṃso. Attano diṭṭhiyā ime dve ānisaṃse passati, diṭṭhasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, sutasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, sīlasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, vatasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati, mutasuddhiyāpi dve ānisaṃse passati – diṭṭhadhammikañca ānisaṃsaṃ samparāyikañca ānisaṃsaṃ. Katamo mutasuddhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso? Yaṃdiṭṭhiko satthā hoti taṃdiṭṭhikā sāvakā honti...pe... ayaṃ mutasuddhiyā diṭṭhadhammiko ānisaṃso. Katamo mutasuddhiyā samparāyiko ānisaṃso? Ayaṃ diṭṭhi alam nāgattāya vā...pe... ayaṃ mutasuddhiyā samparāyiko ānisaṃso. Mutasuddhiyāpi ime dve ānisaṃse passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yadattanī passati ānisaṃsaṃ diṭṭhe sute sīlavate mute vā.

Tadeva so tattha samuggahāyāti. Tadevāti taṃ diṭṭhigataṃ. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Samuggahāyāti** idaṃ paramaṃ aggaṃ setṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – tadeva so tattha samuggahāya.

Nihīnato passati sabbamaññanti. Aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ hīnato nihīnato omakato lāmakato

chatukkato parittato dissati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti
– nihīnato passati sabbamaññaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Yadattanī passati ānisamsaṃ, diṭṭhe sute sīlavate mute vā;

Tadeva so tattha samuggahāya, nihīnato passati sabbamañña”nti.

33.

**Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti, yaṃ nissito passati
hīnamaññaṃ;**

**Tasmā hi diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā, sīlabbatāṃ bhikkhu
na nissayeyya.**

Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadantīti. Kusalāti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā evaṃ vadanti – “gantho eso, laggaṇaṃ etaṃ, bandhanaṃ etaṃ, palibodho eso”ti. Evaṃ vadanti evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti.

Yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ. Yaṃ nissitoti yaṃ sathhāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissito sannissito allīno upagato ajjhositto adhimutto. **Passati hīnamaññaṃ** aññaṃ sathhāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dissati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upanijjhāyati upaparikkhatīti – yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ.

**Tasmā hi diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā, sīlabbatāṃ bhikkhu na
nissayeyyāti. Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā diṭṭhaṃ vā diṭṭhasuddhiṃ vā sutāṃ vā sutasuddhiṃ vā mutāṃ vā mutasuddhiṃ vā sīlaṃ vā sīlasuddhiṃ vā vataṃ vā vatasuddhiṃ vā na nissayeyya na gaṇheyya na parāmasēyya nābhiniveseyyāti – tasmā hi diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā sīlabbatāṃ bhikkhu na nissayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Taṃ vāpi ganthaṃ kusalā vadanti, yaṃ nissito passati hīnamaññaṃ;

Tasmā hi diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ bhikkhu na nissayeyyā”ti.

34.

Diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpi;

Samoti attānāmanūpaneyya, hīno na maññetha vīsēsi vāpi.

Diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpīti. Aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā, sīlena vā vatena vā sīlabbatena vā, diṭṭhiṃ na kappayeyya na jāneyya na sañjāneyya na nibbatteyya na abhinibbatteyya. **Lokasminti** apāyaloke... pe... āyatana-loketi – diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya ñāṇena vā sīlavatena vāpi.

Samoti attānāmanūpaneyyāti. Sadisoḥamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññātaraññātarena vā vatthunāti – samoti attānāmanūpaneyya.

Hīno na maññetha vīsēsi vāpīti. Hīnoḥamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā...pe... aññātaraññātarena vā vatthunā. Seyyohamasmīti attānaṃ na upaneyya jātiyā vā gottena vā...pe... aññātaraññātarena vā vatthunāti – hīno na maññetha vīsēsi vāpi.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhimpī lokasmiṃ na kappayeyya, ñāṇena vā sīlavatena vāpi;

Samoti attānāmanūpaneyya, hīno na maññetha vīsēsi vāpi”ti.

35.

Attaṃ pahāya anupādiyāno, ñāṇenāpi so nissayaṃ no karoti;

Sa ve viyattesu na vaggasārī, diṭṭhimpī so na pacceti kiñci.

Attam pahāya anupādiyānoti. Attam pahāyāti attadiṭṭhim pahāya. **Attam pahāyāti** gāham pahāya. **Attam pahāyāti** taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitam parāmatṭham abhiniviṭṭham ajjhositam adhimuttam pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvam gametvāti – attam pahāya. **Anupādiyānoti** catūhi upādānehi anupādiyamāno agaṇhamāno aparāmāsamāno abhinivisamānoti – attam pahāya anupādiyāno.

Ñāṇenapi so nissayaṃ no karotīti aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhānissayaṃ vā diṭṭhinissayaṃ vā na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti na abhinibbattetīti – ñāṇenapi so nissayaṃ no karoti.

Sa ve viyattesu na vaggasārīti sa ve viyattesu bhinnesu dvejjhāpannesu dvelhakajātesu nānādiṭṭhikesu nānākhantikesu nānārucikesu nānāladdhikesu nānādiṭṭhinissayaṃ nissitesu chandāgatiṃ gacchantesu dosāgatiṃ gacchantesu mohāgatiṃ gacchantesu bhayāgatiṃ gacchantesu na chandāgatiṃ gacchati na dosāgatiṃ gacchati na mohāgatiṃ gacchati na bhayāgatiṃ gacchati na rāgavasena gacchati na dosavasena gacchati na mohavasena gacchati na mānavasena gacchati na diṭṭhivasena gacchati na uddhaccavasena gacchati na vicikicchāvasena gacchati na anusayavasena gacchati na vaggehi dhammehi yāyati niyyati vuyhati saṃharīyatīti – sa ve viyattesu na vaggasārī.

Diṭṭhimpī so na pacceti kiñcīti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So kiñci diṭṭhigataṃ na pacceti na paccāgacchatīti – diṭṭhimpī so na pacceti kiñci.

Tenāha bhagavā –

“Attam pahāya anupādiyāno, ñāṇenapi so nissayaṃ no karoti;

Sa ve viyattesu na vaggasārī, diṭṭhimpī so na pacceti kiñcī”ti.

36.

Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huram vā;

Nivesanā tassa na santi keci, dhammesu niccheyya samuggahītam.

Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huram vāti yassāti arahato khīṇāsavassa. **Antoti** phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto; atīto eko anto, anāgato dutiyo anto; sukhā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto; nāmaṃ eko anto, rūpaṃ dutiyo anto; cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto. **Paṇidhi** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Bhavābhavāyāti bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḅattiyā. **Idhāti** sakattabhāvo, **hurāti** parattabhāvo; **idhāti** sakarūpavedanāsaññāsāṅkhāraviññāṇaṃ, **hurāti** pararūpavedanāsaññāsāṅkhāraviññāṇaṃ; **idhāti** cha ajjhattikāni āyatanāni, **hurāti** cha bāhirāni āyatanāni; **idhāti** manussaloko, **hurāti** devaloko; **idhāti** kāmadhātu, **hurāti** rūpadhātu arūpadhātu; **idhāti** kāmadhātu rūpadhātu. **Hurāti** arūpadhātu. **Yassūbhayante paṇidhīdha natthi bhavābhavāya idha vā huram vāti.** Yassa ubho ante ca bhavābhavāya ca idha hurañca paṇidhi taṇhā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yassūbhayante paṇidhīdha natthi bhavābhavāya idha vā huram vā.

Nivesanā tassa na santi kecīti. **Nivesanāti** dve nivesanā – taṇhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca...pe... ayaṃ taṇhānivesanā...pe... ayaṃ diṭṭhinivesanā. **Tassāti** arahato khīṇāsavassa. **Nivesanā tassa na santi kecīti** nivesanā tassa na santi keci natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – nivesanā tassa na santi keci.

Dhammesu niccheyya samuggahīnti. **Dhammesūti** dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyāti** nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Samuggahīnti** odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho, “idaṃ saccaṃ taccaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta”nti gahitaṃ parāmatṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Yassūbhayante paṇidhīdha natthi, bhavābhavāya idha vā huram vā;

Nivesanā tassa na santi keci, dhammesu niccheyya samuggahīta”nti.

37.

Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññā;

Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ, kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.

Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññāti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. Tassa diṭṭhe vā diṭṭhasuddhiyā vā sute vā sutasuddhiyā vā mute vā mutasuddhiyā vā saññāpubbaṅgamatā saññāvikkappayeyyatā saññāviggahena saññāya utthapitā samutthapitā kappitā pakappitā saṅkhatā abhisāṅkhatā saṅthapitā, diṭṭhi natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā nīṇagginā daḍḍhāti – tassīdha diṭṭhe va sute mute vā pakappitā natthi aṇūpi saññā.

Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānanti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti...pe... asito tādī pavuccate sa brahmā. Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānanti. Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyantaṃ aṅaṇhantaṃ aparāmasantaṃ anabhinivesantanti – taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ.

Kenīdha lokasmiṃ vikappayeyyāti. Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayaṃ taṇhākappo...pe... ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissatṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissatṭhattā kena rāgena kappeyya kena dosena kappeyya kena mohena kappeyya kena mānena kappeyya kāya diṭṭhiyā kappeyya kena uddhaccena kappeyya kāya vicikicchāya kappeyya kehi anusayehi kappeyya – rattoti vā dutṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyo kena kappeyya – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pattivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti

vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi, yena kappeyya vikappeyya vikappam āpajjeyya. **Lokasminti** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – kenīdha lokasmiṃ vikappayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Tassīdha diṭṭhe va sute mute vā, pakappitā natthi aṇūpi saññā;

Taṃ brāhmaṇaṃ diṭṭhimanādiyānaṃ, kenīdha lokasmiṃ vikappayeyyā”ti.

38.

Na kappayanti na purekkharonti, dhammāpi tesam na paṭicchitāse;

Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo, pāraṅgato na pacceṭi tādi.

Na kappayanti na purekkharontīti. **Kappāti** dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca. Katamo taṇhākappo? Yāvataṃ taṇhāsankhātena sīmakataṃ mariyādikataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – “idaṃ mamaṃ, etaṃ mamaṃ, ettakaṃ mamaṃ, ettāvataṃ mamaṃ, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvataṃ aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhākappo. Katamo diṭṭhikappo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanam diṭṭhikantāraṃ diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakaṃ yāthāvakaṃ gāho, yāvataṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhikappo. Tesam taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā na kappenti na janenti na sañjanenti na nibbattenti na abhinibbattenti – na kappayanti.

Na purekkharontīti. **Purekkhārāti** dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca...pe... ayaṃ taṇhāpurekkhāro...pe... ayaṃ

diṭṭhipurekkhāro. Tesam taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā na diṭṭhiṃ vā purato katvā caranti na taṇhādhajā na taṇhāketū na taṇhādhīpateyyā na diṭṭhidhajā na diṭṭhiketū na diṭṭhādhīpateyyā. Na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivāretvā carantīti – na kappayanti na purekkharontī.

Dhammāpi tesam na paṭicchitāseti. Dhammā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. **Tesanti** tesam arahantānaṃ khīṇāsavānaṃ. **Na paṭicchitāseti** “sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti na paṭicchitāse. “Asassato loko... antavā loko... anantavā loko... taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ... aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ... hoti tathāgato paraṃ maraṇā... na hoti tathāgato paraṃ maraṇā... hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti na paṭicchitāseti – dhammāpi tesam na paṭicchitāse.

Na brāhmaṇo sīlavatena neyyoti. Nāti paṭikkhepo. **Brāhmaṇoti** sattannaṃ dhammaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadīṭṭhi bāhitā hoti... pe... asito tādi vuccate sa brahmā. **Na brāhmaṇo sīlavatena neyyoti.** Brāhmaṇo sīlena vā vatena vā sīlabbatena vā na yāyati na niyyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na brāhmaṇo sīlavatena neyyo.

Pāraṅgato na pacceti tādīti. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhāyo virāgo nirodho nibbānaṃ. So pāraṅgato pārapatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto [vitthāro] jātimaraṇasamsāro, natthi tassa punabbhavoti – pāraṅgato. **Na paccetīti** sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – pāraṅgato na pacceti. **Tādīti** arahā pañcahākārehi tādi – iṭṭhāniṭṭhe tādi, cattāvīti tādi, tiṇṇāvīti tādi, muttāvīti tādi, taṃniddeṣā tādi.

Kathaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādi? Arahā lābhēpi tādi, alābhēpi tādi, yasepi tādi, ayasepi tādi, pasamsāyapi tādi, nindāyapi tādi, sukhepi tādi, dukkhepi tādi. Ekacce bāhaṃ gandhena limpeyyuṃ, ekacce bāhaṃ vāsiyā taccheyyūṃ – amusmiṃ natthi rāgo, amusmiṃ natthi paṭighaṃ, anunayapaṭighavippahīno ugghātinighātivītivatto anurodhavirodhasamatikkanto. Evaṃ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādi.

Kathaṃ arahā cattāvīti tādī? Arahato rāgo catto vanto mutto pahīno paṭinissaṭṭho. Doso...pe...moho...kodho...upanāho...makkho...paḷāso...issā...macchariyaṃ...māyā...sāṭheyyaṃ...thambho...sārambho...māno...atimāno...mado...pamādo...sabbe kilesā...sabbe duccharitā...sabbe darathā...sabbe pariḷāhā...sabbe santāpā...sabbākusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā. Evaṃ arahā cattāvīti tādī.

Kathaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī? Arahā kāmoghaṃ tiṇṇo bhavoghaṃ tiṇṇo diṭṭhoghaṃ tiṇṇo avijjoghaṃ tiṇṇo sabbhaṃ saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti. Evaṃ arahā tiṇṇāvīti tādī.

Kathaṃ arahā muttāvīti tādī? Arahato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, mohā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, kodhā...pe...upanāhā...makkhā...paḷāsā...issāya...macchariyā...māyāya...sāṭheyyā...thambhā...sārambhā...mānā...atimānā...madā...pamādā...sabbakilesehi...sabbaduccharitehi...sabbadarathehi...sabbapariḷāhehi...sabbasantāpehi...sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ. Evaṃ arahā muttāvīti tādī.

Kathaṃ arahā taṃniddeṣā tādī? Arahā sīle sati sīlavāti taṃniddeṣā tādī; saddhāya sati saddhoti taṃniddeṣā tādī; vīriye sati vīriyavāti taṃniddeṣā tādī; satiyā sati satimāti taṃniddeṣā tādī; samādhimhī sati samāhitoti taṃniddeṣā tādī; paññāya sati paññāvāti taṃniddeṣā tādī; vijjāya sati tevijjoti taṃniddeṣā tādī; abhiññāya sati chaḷabhiññoti taṃniddeṣā tādī. Evaṃ arahā taṃniddeṣā tādīti – pāraṅgato na pacceti tādī.

Tenāha bhagavā –

“Na kappayanti na purekkharonti, dhammāpi tesam na paṭicchitāse;

Na brāhmaṇo sīlavatena neyyo, pāraṅgato na pacceti tādī”ti.

Paramatṭhakasuttaniddeso pañcama.

6. Jarāsuttaniddeso

Atha jarāsuttaniddesaṃ vakkhati –

39.

Appaṃ vata jīvitam idaṃ, oraṃ vassasatāpi miyyati ;

Yo cepi aticca jīvati, atha kho so jarasāpi miyyati.

Appaṃ vata jīvitam idanti. Jīvanti āyu t̥hiti yapaṇā yāpaṇā iriyaṇā vattanā pālanā jīvitam jīvitindriyam. Api ca, dvīhi kāraṇehi appakaṃ jīvitam thokaṃ jīvitam – t̥hitiparittatāya vā appakaṃ jīvitam, sarasaparittatāya vā appakaṃ jīvitam. Kathaṃ t̥hitiparittatāya vā appakaṃ jīvitam? Atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati na jīvissati; anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati na jīvittha; paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha na jīvissati.

“Jīvitam attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;

Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

“Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;

Na tveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṃyutā .

“Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;

Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭisandhikā.

“Anantarā ca ye bhaggā, ye ca bhaggā anāgatā;

Tadantare niruddhānam, vesamaṃ natthi lakkhaṇe.

“Anibbattena na jāto, paccuppanna jīvati;

Cittabhaggā mato loko, paññatti paramatthiyā.

“Yathā ninnā pavattanti, chandena pariṇāmitā;

Acchinnadhārā vattanti, saḷāyatanapaccayā.

“Anidhānagatā bhaggā, puñjo natthi anāgate;

Nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā.

“Nibbattānañca dhammānam, bhaṅgo nesam purakkhato;

Palokadhammā tiṭṭhanti, purāṇehi amissitā.

“Adassanato āyanti, bhaṅgā gacchanti dassanaṃ;

Vijjuppādova ākāse, uppajjanti vayanti cā”ti.

Evam ṭhitiparittatāya appakaṃ jīvitam.

Kathaṃ sarasaparittatāya appakaṃ jīvitam? Assāsūpanibaddham jīvitam, passāsūpanibaddham jīvitam, assāsapassāsūpanibaddham jīvitam, mahābhūtūpanibaddham jīvitam, kabaḷikārāhārūpanibaddham jīvitam, usmūpanibaddham jīvitam, viññāṇūpanibaddham jīvitam. Mūlampi imesaṃ dubbalaṃ, pubbahetūpi imesaṃ dubbalā, ye paccayā tepi dubbalā, yepi pabhāvikā tepi dubbalā, sahabhūpi imesaṃ dubbalā, sampayogāpi imesaṃ dubbalā, sahajāpi imesaṃ dubbalā, yāpi payojikā sāpi dubbalā. Aññaṃaññaṃ ime niccadubbalā, aññaṃaññaṃ anavatṭhitā ime. Aññaṃaññaṃ paripātayanti ime, aññaṃaññaṃ hi natthi tāyitā, na cāpi ṭhapenti aññaṃaññaṃ ime. Yopi nibbattako so na vijjati.

“Na ca kenaci koci hāyati, gandhabbā ca ime hi sabbaso;

Purimehi pabhāvikā ime, yepi pabhāvikā te pure matā;

Purimāpi ca pacchimāpi ca, aññaṃaññaṃ na kadāci maddasamsū”ti.

Evam sarasaparittatāya appakaṃ jīvitam.

Api ca, cātumahārājikānaṃ devānaṃ jīvitam upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitam parittaṃ jīvitam thokaṃ jīvitam khaṇikaṃ jīvitam lahukaṃ jīvitam ittaraṃ jīvitam anaddhanīyaṃ jīvitam naciraṭṭhitikaṃ jīvitam. Tāvatiṃsānaṃ devānaṃ...pe... yāmānaṃ devānaṃ... tusitānaṃ devānaṃ... nimmānaratūnaṃ devānaṃ... paranimmitavasavattīnaṃ devānaṃ... brahmakāyikānaṃ devānaṃ jīvitam upādāya manussānaṃ appakaṃ jīvitam parittaṃ jīvitam thokaṃ jīvitam khaṇikaṃ jīvitam lahukaṃ jīvitam ittaraṃ jīvitam anaddhanīyaṃ jīvitam naciraṭṭhitikaṃ jīvitam. Vuttañhetam bhagavatā – “appamidaṃ, bhikkhave, manussānaṃ āyu, gamaniyo samparāyo, mantāya boddhabbaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ, caritabbaṃ brahmacariyaṃ, natthi jātassa amaraṇaṃ. Yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati, so vassasataṃ appaṃ vā bhīyyo.

“Appamāyu manussānaṃ, hīleyya naṃ suporiso;

Careyyādittasīsova natthi maccussanāgamo.

“Accayanti ahorattā, jīvitam uparujjhati;

Āyu khiyyati maccānaṃ, kunnadīnaṃva odaka”nti.

Appam vata jīvitam idaṃ.

Oraṃ vassasatāpi miyyatīti. Kalalakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, abbudakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, pesikālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, ghanakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, pasākhakālepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, jātamattopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, sūti gharepi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, addhamāsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, māsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, dvemāsikopi...pe... temāsikopi... caturmāsikopi... pañcamāsikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, chamāsikopi... sattamāsikopi... atthamāsikopi... navamāsikopi... dasamāsikopi... samvaccharikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, dvevassikopi... tivassikopi... catuvassikopi... pañcavassikopi ... chavassikopi... sattavassikopi... atthavassikopi... navavassikopi... dasavassikopi... vīsativassikopi... tiṃsavassikopi... cattārīsavassikopi... paññāsavassikopi... satthivassikopi... sattativassikopi... asītivassikopi... navutivassikopi cavati marati antaradhāyati vippalujjatīti – oraṃ vassasatāpi miyyati.

Yo cepi aticca jīvatīti. Yo vassasataṃ atikkamitvā jīvati so ekaṃ vā vassaṃ jīvati, dve vā vassāni jīvati, tīṇi vā vassāni jīvati, cattāri vā vassāni jīvati, pañca vā vassāni jīvati...pe... dasa vā vassāni jīvati, vīsati vā vassāni jīvati, tiṃsaṃ vā vassāni jīvati, cattārīsaṃ vā vassāni jīvatīti – yo cepi aticca jīvati. **Atha kho so jarasāpi miyyatīti.** Yadā jiṇṇo hoti vuddho mahallako addhagato vayoanuppatto khaṇḍadanto palitakeso vilūnaṃ khalitasiro valinaṃ tilakāhatagatto vaṅko bhoggo daṇḍaparāyano, so jarāyapi cavati marati antaradhāyati vippalujjati, natthi maraṇamhā makkho.

“Phalānamiva pakkānaṃ, pāto patanato bhayaṃ;

Evam jāfāna maccānaṃ, niccaṃ maraṇato bhayaṃ.

“Yathāpi kumbhakārassa, katā mattikabhājanā;

Sabbe bhedanapariyantā, evaṃ maccāna jīvitam.

“Daharā ca mahantā ca, ye bālā ye ca paṇḍitā;

Sabbe maccuvasaṃ yanti, sabbe maccuparāyanā.

“Tesaṃ maccuparetānaṃ, gacchataṃ paralokato;

Na pitā tāyate puttam, ñātī vā pana ñātaka.

“Pekkhataññeva ñātīnaṃ, passa lālappataṃ puthu;

Ekamekova maccānaṃ, govajjho viya niyyati;

Evamabbhāhato loko, maccunā ca jarāya cā”ti.

Atha kho so jarasāpi miyyati.

Tenāha bhagavā –

“Appaṃ vata jīvitam idaṃ, oraṃ vassasatāpi miyyati;

Yo cepi aticca jīvati, atha kho so jarasāpi miyyati”ti.

40.

Socanti janā mamāyite, na hi santi niccā pariggahā;

Vinābhavaṃ santamevidaṃ, iti disvā nāgāramāvase.

Socanti janā mamāyiteti. Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Mamattāti** dve mamattā – taṇhāmamattaṅca diṭṭhimamattaṅca...pe... idaṃ taṇhāmamattam... pe... idaṃ diṭṭhimamattam. Mamāyitaṃ vatthum acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti. Mamāyitaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti kilamanti paridevanti urattāliṃ kandanti sammohaṃ āpajjantīti – socanti janā mamāyite.

Na hi santi niccā pariggahāti. Dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggahoca...pe...ayaṃtaṇhāpariggaho...pe...ayaṃdiṭṭhipariggaho. Taṇhāpariggaho anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo

vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo vipariṇāmadhammo. Diṭṭhipariggahopi anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo vipariṇāmadhammo. Vuttañhetam bhagavatā – “passatha no tumhe, bhikkhave, tam pariggaham yvāyam pariggaho nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva ṭhassatī”ti? “No hetam, bhante”. “Sādhu, bhikkhave! Ahampi kho etam, bhikkhave, pariggaham na samanupassāmi, yvāyam pariggaho nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva ṭhassatī”ti. Pariggahā niccā dhuvā sassatā avipariṇāmadhammā natthi na santi na saṃvijjanti na labbhantīti – na hi santi niccā pariggahā.

Vinābhāvaṃ santamevidanti. Nānābhāve vinābhāve aññathābhāve sante saṃvijjamāne upalabbhiyamāne. Vuttañhetam bhagavatā – “alam, ānanda! Mā soci mā paridevi. Nanu etam, ānanda, mayā paṭikacceva akkhātam – ‘sabbeveva piyehi manāpehi nānābhāvo vinābhāvo aññathābhāvo. Tam kutettha, ānanda, labbhā – yaṃ tam jātam bhūtam saṅkhatam palokadhammaṃ tam vata mā palujjī’ti! Netam ṭhānam vijjati. Purimānam purimānam khandhānam dhātūnam āyatanānam vipariṇāmaññathābhāvā pacchimā pacchimā khandhā ca dhātuyo ca āyatanāni ca pavattantī”ti – vinābhāvaṃ santamevidaṃ.

Iti disvā nāgāramāvaseti. Itīti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam. Itīti iti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā mamattesūti – iti disvā. **Nāgāramāvaseti** sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – iti disvā nāgāramāvase.

Tenāha bhagavā –

“Socanti janā mamāyite, na hi santi niccā pariggahā;

Vinābhāvaṃ santamevidaṃ, iti disvā nāgāramāvase”ti.

41.

Maraṇenapi tam pahiyati yaṃ puriso mamidanti maññati;

Etampi viditvāna paṇḍito, na mamattāya nametha māmako.

Maraṇenapi taṃ pahīyatīti. Maraṇanti yā tesam tesam sattānaṃ tamhā tamhā sattanikāyā cuti cavanatā bhedo antaradhānaṃ maccumaraṇaṃ kālaṃkiriya khandhānaṃ bhedo kaḷavarassa nikkhepo jīvitindriyassupacchedo. **Tanti rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ. Pahīyatīti** pahīyati jahīyati vijahīyati antaradhāyati vipalujjati. Bhāsitampi hetam –

“Pubbeva maccam vijahanti bhogā, maccova ne pubbataram jahāti;

Asassatā bhogino kāmakāmī, tasmā na socāmahaṃ sokakāle.

“Udeti āpūراتi veti cando, attam gametvāna paleti sūriyo;

Viditā mayā sattuka lokadhammā, tasmā na socāmahaṃ sokakāle”ti.

Maraṇenapi taṃ pahīyati. **Yaṃ puriso mamidanti maññatīti. Yanti** rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ. **Purisoti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Mamidanti maññatīti** taṇhāmaññanāya maññati, diṭṭhimaññanāya maññati, mānāmaññanāya maññati, kilesamaññanāya maññati, duccharitamaññanāya maññati, payogamaññanāya maññati, vipākamaññanāya maññatīti – yaṃ puriso mamidanti maññati.

Etampi viditvāna paṇḍitoti. Etam ādīnavam ṇatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā mamattesūti, etampi viditvā paṇḍito dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – etampi viditvāna paṇḍito.

Na mamattāya nametha māmakoti. Mamattāti dve mamattā – taṇhāmamattaṅca diṭṭhimamattaṅca...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ... pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Māmakoti** buddhamāmako dhammamāmako saṅghamāmako. So bhagavantaṃ mamāyati, bhagavā taṃ puggalaṃ pariggaṇhāti. Vuttaṅhetam bhagavatā – “ye te, bhikkhave, bhikkhū kuhā thaddhā lapā singī unnaḷā asamāhitā, na me te, bhikkhave, bhikkhū māmakā; apagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā. Na ca te imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Ye ca

kho te, bhikkhave, bhikkhū nikkuhā nillapā dhīrā atthaddhā susamāhitā, te kho me, bhikkhave, bhikkhū māmakā; anapagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā. Te ca imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti”.

“Kuhā thaddhā lapā siṅgī, unnaḷā asamāhitā;

Na te dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite.

“Nikkuhā nillapā dhīrā, atthaddhā susamāhitā;

Te ve dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite”.

Na mamattāya nametha māmakoti. Māmako taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṇinissajjitvā mamattāya na nameyya na onameyya, na taṃninno assa na tappono na tappabbhāro na tadadhimutto na tadadhipateyyoti – na mamattāya nametha māmako.

Tenāha bhagavā –

“Maraṇenapi taṃ pahīyati, yaṃ puriso mamidanti maññati;

Etampi viditvāna paṇḍito, na mamattāya nametha māmako”ti.

42.

Supinena yathāpi saṅgataṃ, paṭibuddho puriso na passati;

Evampi piyāyitaṃ janaṃ, petam kālāṅkataṃ na passati.

Supinena yathāpi saṅgataṃ. Saṅgataṃ samāgataṃ samāhitam sannipatitanti – supinena yathāpi saṅgataṃ. **Paṭibuddho puriso na passatīti** yathā puriso supinagato candaṃ passati, sūriyaṃ passati, mahāsamuddaṃ passati, sīneruṃ pabbatarājānaṃ passati, hatthiṃ passati, assaṃ passati, rathaṃ passati, pattīṃ passati, senābyūhaṃ passati, ārāmarāmaṇeyyakam passati, vanarāmaṇeyyakam...pe... bhūmirāmaṇeyyakam... pokkharāṇīrāmaṇeyyakam passati; paṭibuddho na kiñci passatīti – paṭibuddho puriso na passati.

Evampi piyāyitaṃ jananti. Evanti opammasampaṭipādanaṃ. **Piyāyitaṃ jananti** mamāyitaṃ janaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā puttaṃ vā dhītaraṃ vā mittam vā amaccaṃ vā ñātiṃ vā

sālohitam vāti – evampi piyāyitam janam.

Petaṃ kālaṅkatam na passatīti. Peto vuccati mato. Kālaṅkatam na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – petaṃ kālaṅkatam na passati.

Tenāha bhagavā –

“Supinena yathāpi saṅgataṃ, paṭibuddho puriso na passati;

Evampi piyāyitam janam, petaṃ kālaṅkatam na passatī”ti.

43.

Diṭṭhāpi sutāpi te janā, yesaṃ nāmamidaṃ pavuccati;

Nāmaṃyevāvasissati, akkheyyaṃ petassa jantuno.

Diṭṭhāpi sutāpi te janāti. Diṭṭhāti ye cakkhuvīññānābhisambhūtā. **Sutāti** ye sotavīññānābhisambhūtā. **Te janāti** khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā cāti – diṭṭhāpi sutāpi te janā.

Yesam nāmamidaṃ pavuccatīti. Yesanti yesam khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Nāmanti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpo. **Pavuccatīti** vuccati pavuccati kathīyati bhañīyati dīpīyati voharīyatīti – yesam nāmamidaṃ pavuccati.

Nāmaṃyevāvasissati akkheyyanti. Rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ pahīyati jahīyati vijahīyati antaradhāyati vipPALUjjati, nāmaṃyevāvasissati. **Akkheyyanti.** Akkhātum kathetum bhañitum dīpayitum voharitunti – nāmaṃ evāvasissati akkheyyaṃ. **Petassa jantunoti. Petassāti** matassa kālaṅkatassa. **Jantunoti** sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassāti – petassa jantuno.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhāpi sutāpi te janā, yesaṃ nāmamidaṃ pavuccati;

Nāmaṃyevāvasissati, akkheyyaṃ petassa jantuno”ti.

44.

Sokapparidevamaccharaṃ, na pajahanti giddhā mamāyite;

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acariṃsu khemadassino.

Sokapparidevamaccharaṃ na pajahanti giddhā mamāyite.
Sokoti ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socittamaṃ antosoko antoparisoko antodāho antoparidāho cetaso pariṃhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Paridevoti** ñātibyasanena vā phuṭṭhassa... pe... diṭṭhibyanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevittamaṃ paridevittamaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyittamaṃ. **Macchariyanti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanā maccharāyittamaṃ veviccaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahittamaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Mamattāti** dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca ...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ...pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Mamāyitaṃ vatthum acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti, mamāyitaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti, mamāyitaṃ vatthum acchedasaṅkinopi paridevanti, acchijjantepi paridevanti, acchinnepi paridevanti. Mamāyitaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi paridevanti, vipariṇāmantepi paridevanti, vipariṇatepi paridevanti. Mamāyitaṃ vatthum rakkhanti gopenti pariggaṇhanti mamāyanti maccharāyanti; mamāyitasmim vatthusmim sokaṃ na jahanti, paridevaṃ na jahanti, macchariyaṃ na jahanti, gedhaṃ na jahanti nappajahanti na vinodenti na byantiṃ karonti na anabhāvaṃ gamentīti – sokapparidevamaccharaṃ nappajahanti giddhā mamāyite.

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acariṃsu khemadassinoti.
Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavam

sampassamānā mamattesūti – tasmā. **Munayoti monaṃ** vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Tena ñāṇena samannāgatā munayo monappattā. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Pariggahoti** dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggaho ca... pe... ayaṃ taṇhāpariggaho...pe... ayaṃ diṭṭhipariggaho. Munayo taṇhāpariggahaṃ pariccajivā diṭṭhipariggahaṃ paṭinissajjivā cajivā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā acarīṃsu vihariṃsu iriyīṃsu vattiṃsu pālīṃsu yapīṃsu yāpīṃsu. **Khemadassinoti khemaṃ** vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Khemadassinoti** khemadassino tāṇadassino leṇadassino saraṇadassino abhayadassino accutadassino amatadassino nibbānadassinoti – tasmā munayo pariggahaṃ hitvā acarīṃsu khemadassino.

Tenāha bhagavā –

“Sokapparidevamaccharaṃ, na jahanti giddhā mamāyite;

Tasmā munayo pariggahaṃ, hitvā acarīṃsu khemadassino”ti.

45.

Patilīnacarassa bhikkhuno, bhajamānassa vivittamāsaṇaṃ;

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānaṃ bhavane na dassaye.

Patilīnacarassa bhikkhunoti. Patilīnacaraṃ vuccanti satta sekkhā . Arahā patilīno. Kiṃkāraṇā patilīnacaraṃ vuccanti satta sekkhā? Te tato tato cittaṃ patilīnentaṃ patikuṭentaṃ pativaṭṭentaṃ sanniruddhantaṃ sanniggaṇhantaṃ sannivārentā rakkhantaṃ gopentaṃ caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpenti, cakkhuvāre cittaṃ patilīnentaṃ patikuṭentaṃ pativaṭṭentaṃ sanniruddhantaṃ sanniggaṇhantaṃ sannivārentā rakkhantaṃ gopentaṃ caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpenti, sotadvāre cittaṃ...pe... ghānavāre cittaṃ... jivhādvāre cittaṃ... kāyadvāre cittaṃ... manodvāre cittaṃ patilīnentaṃ patikuṭentaṃ pativaṭṭentaṃ sanniruddhantaṃ sanniggaṇhantaṃ sannivārentā rakkhantaṃ gopentaṃ caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpenti. Yathā kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati na sampasāriyati; evameva tato tato cittaṃ patilīnentaṃ patikuṭentaṃ pativaṭṭentaṃ sanniruddhantaṃ sanniggaṇhantaṃ sannivārentā rakkhantaṃ gopentaṃ caranti

vicaranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpenti, cakkhudvāre cittaṃ...pe... sotadvāre cittaṃ... ghānavdāre cittaṃ... jivhādvāre cittaṃ... kāyadvāre cittaṃ... manodvāre cittaṃ patilīnētā patikuṭentā pativaṭṭentā sanniruddhantā sanniggaṇhantā sannivārentā rakkhantā gopentā caranti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpenti. Taṃkāraṇā patilīnacarā vuccanti satta sekkhā. **Bhikkhunoti** puthujjanakalyāṇakassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhunoti – patilīnacarassa bhikkhuno.

Bhajaṃānassa vivittamāsananti āsanam vuccati yattha nisīdanti – mañco pīṭham bhesi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro palālasanthāro. Taṃ āsanam asappāyarūpadassanena rittam vivittam pavivittam, asappāyasaddassavanena rittam vivittam pavivittam, asappāyagandhaghāyanena... asappāyarasasāyanena... asappāyaphoṭṭhabbaphusanena... asappāyehi pañcahi kāmagaṇehi rittam vivittam pavivittam. Taṃ vivittam āsanam bhajato sambhajato sevato nisevato saṃsevato paṭisevatoti – bhajaṃānassa vivittamāsanam.

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānam bhavane na dassayeti. **Sāmaggiyoti** tisso sāmaggiyo – gaṇasāmaggī, dhammasāmaggī, anabhinibbattisāmaggī. Katamā gaṇasāmaggī? Bahu cepi bhikkhū samaggā sammodamānā avivadamānā khīrodakībhūtā aññaṃaññaṃ piyacakkhūhi sampassantā viharanti – ayaṃ gaṇasāmaggī. Katamā dhammasāmaggī? Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Te ekato pakkhandanti pasīdanti sampatiṭṭhanti vimuccanti; na tesam dhammānam vivādo pavivādo atthi – ayaṃ dhammasāmaggī. Katamā anabhinibbattisāmaggī? Bahu cepi bhikkhū anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyanti; na tesam nibbānadhātuyā ūnattam vā punṇattam vā paññāyati – ayaṃ anabhinibbattisāmaggī. **Bhavaneti** nerayikānam nirayo bhavanam, tiracchānayanikānam tiracchānayani bhavanam, pettivisayikānam pettivisayo bhavanam, manussānam manussaloko bhavanam, devānam devaloko bhavananti. **Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānam bhavane na dassayeti.** Tassesā sāmaggī etaṃ channaṃ etaṃ patirūpaṃ etaṃ anucchavikaṃ etaṃ anulomaṃ, yo evaṃ paṭicchanne niraye attānam na dasseyya, tiracchānayanīyaṃ attānam na dasseyya, pettivisaye attānam na dasseyya, manussaloke attānam na dasseyya, devaloke attānam na dasseyyāti evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānam bhavane na dassaye.

Tenāha bhagavā –

“Patilīnacarassa bhikkhuno, bhajamānassa vivittamāsanam;

Sāmaggiyamāhu tassa taṃ, yo attānam bhavane na dassaye”ti.

46.

Sabbattha munī anissito, na piyaṃ kubbatī nopī appiyaṃ;

Tasmiṃ paridevamaccharaṃ, paṇṇe vāri yathā na limpātī.

Sabbattha munī anissitoti. Sabbaṃ vuccati dvādasāyatanāni – cakkhuñceva rūpā ca, sotañca saddā ca, ghānañca gandhā ca, jivhā ca rasā ca, kāyo ca phoṭṭhabbā ca, mano ca dhammā ca. **Munīti.** Monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Anissitoti.** Dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo... pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. Muni taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṇinissajjivā cakkhuṃ anissito sotaṃ anissito ghānaṃ anissito jivhaṃ anissito kāyaṃ anissito manaṃ anissito rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... dhamme... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvaraṃ... piṇḍapātaṃ... senāsaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātum... rūpadhātum... arūpadhātum... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhaṃ... sutaṃ... mutaṃ... viññātaṃ... sabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhositō anadhimutto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – sabbattha muni anissito.

Na piyaṃ kubbatī nopī appiyanti. Piyāti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā puttā vā dhītārā vā mittā vā amaccā vā nātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā. **Appiyāti** dve appiyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā appiyā? Idha yassa te honti anattakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā jīvitā voropetukāmā – ime sattā appiyā. Katame saṅkhārā appiyā? Amanāpikā rūpā amanāpikā saddā amanāpikā gandhā amanāpikā rasā amanāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā appiyā. **Na piyaṃ kubbatī nopī appiyanti.** “Ayaṃ me satto piyo, ime ca saṅkhārā manāpā”ti rāgavasena piyaṃ na karoti; “ayaṃ me satto appiyo,

ime ca saṅkhārā amanāpā”ti paṭighavasena appiyaṃ na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – na piyaṃ kubbatī nopi appiyaṃ.

Tasmim paridevamaccharaṃ paṇṇe vāri yathā na limpatīti. Tasminti tasmim puggale arahante khīṇāsave. **Paridevoti** ñātibyaśanena vā phuṭṭhassa bhogabyaśanena vā phuṭṭhassa rogabyaśanena vā phuṭṭhassa sīlabyaśanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyaśanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byaśanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattaṃ. **Macchariyanti** pañca macchariyāni – āvāśamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ macchariyaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ veviccaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ.

Paṇṇe vāri yathā na limpatīti. Paṇṇaṃ vuccati padumaṃ. **Vāri** vuccati udakaṃ. Yathā vāri padumaṃ na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittaṃ, evameva tasmim puggale arahante khīṇāsave paridevo macchariyañca na limpati na palimpati na upalimpati alittā apalittā anupalittā. So ca puggalo arahanto tehi kilesehi na limpati na palimpati na upalimpati alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – tasmim paridevamaccharaṃ paṇṇe vāri yathā na limpati.

Tenāha bhagavā –

“Sabbattha munī anissito, na piyaṃ kubbatī nopi appiyaṃ;

Tasmim paridevamaccharaṃ, paṇṇe vāri yathā na limpatī”ti.

47.

Udabindu yathāpi pokkhare, padume vāri yathā na limpati;

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Udabindu yathāpi pokkharēti. Udabindu vuccati udakathevo. Pokkharaṃ vuccati padumaṃ. Yathā udabindu padumaṃ na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittanti – udabindu

yathāpi pokkhare. **Padume vāri yathā na limpatīti.** Padumaṃ vuccati padumapupphaṃ. Vāri vuccati udakaṃ. Yathā vāri padumapupphaṃ na limpati na palimpati na upalimpati alittaṃ apalittaṃ anupalittanti – padume vāri yathā na limpati.

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. Evanti opammasampañipādanaṃ. **Munīti. Monaṃ** vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Lepāti** dve lepā – taṅhālepo ca diṭṭhilepo ca... pe... ayaṃ taṅhālepo...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṅhālepaṃ pahāya diṭṭhilepaṃ paṭinissajjivā diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati na palimpati na upalimpati alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippanutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Tenāha bhagavā –

“Udabindu yathāpi pokkhare, padume vāri yathā na limpati;

Evaṃ muni nopalimpati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā”ti.

48.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā;

Nāññena visuddhimicchati, na hi so rajjati no virajjati.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. **Dhonoti dhonā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kimkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāya paññāya kāyaduccaritaṃ dhutañca dhota ca sandhotañca niddhotañca, vacīduccaritaṃ...pe... manoduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca, rāgo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca, doso... moho... kodho... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe darathā... sabbe pariḷhāhā... sabbe santāpā... sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Taṃkāraṇā dhonā vuccati paññā.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca, sammāsaṅkappena micchāsaṅkappo dhuto ca dhoto ca sandhoto ca niddhoto ca, sammāvācāya micchāvācā dhutā ca... sammākammantena

micchākammanto dhuto ca... sammāājīvena micchāājīvo dhuto ca...
sammāvāyāmena micchāvāyāmo dhuto ca... sammāsatiyā micchāsati
dhutā ca... sammāsamādhinā micchāsamādhi dhuto ca... sammāñāṇena
micchāñāṇaṃ dhutañca... sammāvimuttiyā micchāvimutti dhutā ca dhotā
ca sandhotā ca niddhotā ca.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā... sabbe duccharitā...
sabbe darathā... sabbe pariḷāhā... sabbe santāpā... sabbākusalābhisankhārā
dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Arahā imehi dhonehi dhammehi
upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato.
Tasmā arahā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakilesa dhutapariḷāhoti –
dhono.

Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vāti. Dhono
diṭṭhaṃ na maññati, diṭṭhasmiṃ na maññati, diṭṭhato na maññati, diṭṭhā meti
na maññati; sutam na maññati, sutasmiṃ na maññati, sutato na maññati,
sutam meti na maññati; mutam na maññati, mutasmiṃ na maññati, mutato
na maññati, mutam meti na maññati; viññātam na maññati, viññātasmiṃ
na maññati, viññātato na maññati, viññātam meti na maññati. Vuttampi
hetam bhagavatā – “asmīti, bhikkhave, maññitametaṃ, ayamahasmīti
maññitametaṃ, bhavissanti maññitametaṃ, na bhavissanti maññitametaṃ,
rūpī bhavissanti maññitametaṃ, arūpī bhavissanti maññitametaṃ,
saññī bhavissanti maññitametaṃ, asaññī bhavissanti maññitametaṃ,
nevasaññīnāsaññī bhavissanti maññitametaṃ. Maññitam , bhikkhave,
rogo, maññitam gaṇḍo, maññitam sallam, maññitam upaddavo. Tasmātiha,
bhikkhave, amaññamānena cetasā viharissāmāti, evaṃhi vo, bhikkhave,
sikkhitabba”nti – dhono na hi tena maññati yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā.

Nāññena visuddhimicchatī. Dhono aññena asuddhimaggena
micchāpaṭipadāya aniyyānikapathena aññatra satipaṭṭhānehi aññatra
sammappadhānehi aññatra iddhipādehi aññatra indriyehi aññatra balehi
aññatra bojjhaṅgehi aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā suddhiṃ visuddhiṃ
parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na icchati na sādiyati na pattheti
na piheti nābhijappatīti – nāññena visuddhimicchati.

Na hi so rajjati no virajjatīti. Sabbe bālaputhujjanā rajjanti,
puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekkhā virajjanti; arahā neva
rajjati no virajjati. Viratto so khayā rāgassa vītarāgattā, khayā dosassa
vītadosattā, khayā mohassa vītamohattā. So vuṭṭhavāso ciṅṇacaraṇo...
pe... jātijarāmarāṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – na hi so rajjati no

virajjati.

Tenāha bhagavā –

“Dhono na hi tena maññati, yadidaṃ diṭṭhasutamutesu vā;
Nāññaena visuddhimicchati, na hi so rajjati no virajjati”ti.

Jarāsuttaniddeso chaṭṭho.

7. Tissametteyyasuttaniddeso

Atha tissametteyyasuttaniddesaṃ vakkhati –

49.

Methunamanuyuttassa, [iccāyasmā tisso metteyyo]

Vighātaṃ brūhi mārīsa;

Sutvāna tava sāsanaṃ, viveke sikkhissāmase.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakāraṇā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakāraṇā methunakāti vuccanti, ubho bhassakāraṇā methunakāti vuccanti, ubho vivādakāraṇā methunakāti vuccanti, ubho adhikāraṇakāraṇā methunakāti vuccanti, ubho vādino methunakāti vuccanti, ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evamevaṃ ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhamme yuttassa payuttassa āyuttassa samāyuttassa taccaritassa tabbahulassa taggarukassa tanninnassa tapponassa tappabbhārassa tadadhimuttassa tadadhipateyyassāti – methunamanuyuttassa.

Iccāyasmā tisso metteyyoti. Iccāti padasandhi padasaṃsaggo

padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravavacanam sappatissavacanametam – āyasmāti. **Tissoti** tassa therassa nāmam saṅkhā samañña paññatti vohāro nāmam nāmakammaṃ nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpo. **Metteyyoti** tassa therassa gottam saṅkhā samañña paññatti vohāroti – iccāyasmā tisso metteyyo.

Vighātam brūhi mārīsāti. **Vighātanti** vighātam upaghātam pīlanam ghaṭṭanam upaddavam upasaggam brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānikarohi pakāsehi. **Mārīsāti** piyavacanam garuvacanam sagāravavacanam sappatissavacanametam mārīsāti – vighātam brūhi mārīsa.

Sutvāna tava sāsanti. Tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusitṭhim sutvā sunivā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – sutvāna tava sāsanam.

Viveke sikkhissāmaseti. **Vivekoti** tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittam senāsanam bhajati araññaṃ rukkhamaḷam pabbatam kandaram giriguham susānam vanapattham abbhokāsam palāsapuñjam, kāyena vivitto viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmam piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati, eko viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – ayam kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamam jhānam samāpannessa nīvaraṇehi cittam vivittam hoti, dutiyam jhānam samāpannessa vitakkavicārehi cittam vivittam hoti, tatiyam jhānam samāpannessa pītiyā cittam vivittam hoti, catuttham jhānam samāpannessa sukhadukkhehi cittam vivittam hoti, ākāsañācāyatanam samāpannessa rūpaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittam vivittam hoti, viññāṇañcāyatanam samāpannessa ākāsañācāyatanasaññāya cittam vivittam hoti, ākiñcaññāyatanam samāpannessa viññāṇañcāyatanasaññāya cittam vivittam hoti, nevaññānāsaññāyatanam samāpannessa ākiñcaññāyatanasaññāya cittam vivittam hoti, sotāpannessa sakkāyaditṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā ditṭhānusayā vicikicchānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittam vivittam hoti, sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittam vivittam hoti, anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā

anusahagatā kāmarāgānusayā paṭiḡhānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti, arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti – ayaṃ cittaiviveko.

Katamo upadhiviveko? **Upadhi** vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ – ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ; cittaiviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānapattānaṃ; upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Viveke sikkhissāmaseti**. So thero pakatiyā sikkhitasikkho. Api ca dhammadesanaṃ upādāya dhammadesanaṃ sāvento evamāha – viveke sikkhissāmaseti.

Tenāha thero tissametteyyo –

“Methunamanuyuttassa, [iccāyasmā tisso metteyyo]

Vighātaṃ brūhi mārisa;

Sutvāna tava sāsanaṃ, viveke sikkhissāmase”ti.

50.

Methunamanuyuttassa, [metteyyāti bhagavā]

Mussate vāpi sāsanaṃ;

Micchā ca paṭipajjati, etaṃ tasmīṃ anāriyaṃ.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti – taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhassakārakā methunakāti vuccanti, ubho vivādakārakā methunakāti vuccanti, ubho adhikarāṇakārakā methunakāti vuccanti, ubho vādino methunakāti vuccanti, ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evamevaṃ ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnacittānaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti –

taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Methunamanuyuttassāti. Methunadhamme yuttassa payuttassa āyuttassa samāyuttassa taccaritassa tabbahulassa taggarukassa tanninnassa tapponassa tappabbhārassa tadadhimuttassa tadadhipateyyassāti – methunamanuyuttassa.

Metteyyāti bhagavā taṃ theram gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanam. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānam antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnam jhānānam catunnam appamaññānam catunnam arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannam vimokkhānam aṭṭhannam abhibhāyatanānam navannam anupubbavīhārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannam saññābhāvanānam dasannam kaṣiṇasamāpattīnam ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnam satipaṭṭhānānam catunnam sammappadhānānam catunnam iddhipādānam pañcannam indriyānam pañcannam balānam sattannam bojjhaṅgānam ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannam tathāgatabalānam catunnam vesārajjanam catunnam paṭisambhidānam channam abhiññānam channam buddhadhammānanti bhagavā. Bhagavāti netam nāmam mātaraṃ kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātaraṃ kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametam buddhānam bhagavantānam bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Mussate vāpi sāsānanti. Dvīhi kāraṇehi sāsānam mussati – pariyattisāsānampi mussati, paṭipattisāsānampi mussati. Katamam pariyattisāsānam? Yam tassa pariyāpuṭam – suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam – idaṃ pariyattisāsānam. Tampi mussati sammussati pamussati sampamussati paribāhiro hotīti – evampi mussate vāpi sāsānam.

Katamaṃ paṭipattisāsanam? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – idaṃ paṭipattisāsanam. Tampi mussati sammussati pamussati sampamussati paribāhiro hotīti. Evampi mussate vāpi sāsanam.

Micchā ca paṭipajjati. Pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇatīti – micchā ca paṭipajjati.

Etaṃ tasmim anāriyanti. Etaṃ tasmim puggale anariyadhammo bāladhammo mūlhadhammo aññaṇadhammo amarāvikkhepadhammo, yadidaṃ micchāpaṭipadāti – etaṃ tasmim anāriyam.

Tenāha bhagavā –

“Methunamanuyuttassa, [metteyyāti bhagavā]

Mussate vāpi sāsanam;

Micchā ca paṭipajjati, etaṃ tasmim anāriya”nti.

51.

Eko pubbe caritvāna, methunaṃ yo nisevati;

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu puthujjanaṃ.

Eko pubbe caritvānāti. Dvīhi kāraṇehi eko pubbe caritvāna – pabbajjāsāṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsāṅkhātena eko pubbe caritvāna? Sabbamaṃ gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ pabbajjāsāṅkhātena eko pubbe caritvāna.

Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena eko pubbe caritvāna? So evamaṃ pabbajito samāno eko araññavanapathāni pantāni senāsānāni paṭisevati appasaddāni

appanigghosāni vijjanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbāni. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena eko pubbe caritvāna.

Methunaṃ yo nisevatīti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo...pe... taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. **Methunaṃ yo nisevatīti.** Yo aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattitvā methunaṃ dhammaṃ sevati nisevati saṃsevati paṭisevatīti – methunaṃ yo nisevati.

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loketi. Yānanti hatthiyānaṃ assayānaṃ goyānaṃ ajayānaṃ meṇḍayānaṃ oṭṭhayānaṃ kharayānaṃ bhantaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ uppathaṃ gaṇhāti, visamaṃ khāṇumpi pāsāṇampi abhiruhati, yānampi ārohanakampi bhañjati, papātepi papatati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ uppathaṃ gaṇhāti; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo uppathaṃ gaṇhāti, micchādiṭṭhiṃ gaṇhāti...pe... micchāsamādhīṃ gaṇhāti. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ visamaṃ khāṇumpi pāsāṇampi abhiruhati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo visamaṃ kāyakammaṃ abhiruhati, visamaṃ vacīkammaṃ abhiruhati, visamaṃ manokammaṃ abhiruhati, visamaṃ pāṇātipātaṃ abhiruhati, visamaṃ adinnādānaṃ abhiruhati, visamaṃ kāmesumicchācāraṃ abhiruhati, visamaṃ musāvādaṃ abhiruhati, visamaṃ pisuṇavācaṃ abhiruhati, visamaṃ pharusavācaṃ abhiruhati, visamaṃ samphappalāpaṃ abhiruhati, visamaṃ abhijjhaṃ abhiruhati, visamaṃ byāpādaṃ abhiruhati, visamaṃ micchādiṭṭhiṃ abhiruhati, visame saṅkhāre abhiruhati, visame pañca kāmagaṇe abhiruhati, visame nīvaraṇe abhiruhati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ yānampi ārohanakampi bhañjati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo niraye attānaṃ bhañjati, tiracchānayaniyaṃ attānaṃ bhañjati, pettivisaye attānaṃ bhañjati, manussaloke attānaṃ bhañjati, devaloke attānaṃ bhañjati. Yathā taṃ bhantaṃ yānaṃ adantaṃ akāritaṃ avinītaṃ papāte papatati; evamevaṃ so vibbhantako bhantayānapaṭibhāgo jātipapātampi papatati, jarāpapātampi papatati, byādhipapātampi papatati, maraṇapapātampi papatati, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsapapātampi papatati. **Loketi** apāyaloke manussaloketi – yānaṃ bhantaṃva taṃ loke.

Hīnamāhu puthujjananti. Puthujjanāti kenatṭhena puthujjanā? Puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyaditṭhikāti puthujjanā,

puthu sathhārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santapantīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi paridayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā. **Hīnamāhu puthujjananti.** Puthujjanaṃ hīnaṃ nihīnaṃ omakaṃ lāmakaṃ chatukkaṃ parittanti evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – hīnamāhu puthujjanaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Eko pubbe caritvāna, methunaṃ yo nisevati;

Yānaṃ bhantaṃva taṃ loke, hīnamāhu puthujjana”nti.

52.

Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sā;

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vipphātave.

Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sāti. Katamo yaso? Idhekacco pubbe samaṇabhāve sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ – ayaṃ yaso. Katamā kitti? Idhekacco pubbe samaṇabhāve kittivaṇṇagato hoti paṇḍito viyatto medhāvī bahussuto cittakathī kalyāṇapaṭibhāno – suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā ārañṇikoti vā piṇḍapātikoti vā paṃsukūlikoti vā tecīvarikoti vā sapadānacārikoti vā khalupacchābhattikoti vā nesajjikoti vā yathāsanthatikoti vā paṭhamassa jhānassa lābhīti vā dutiyassa jhānassa lābhīti vā tatiyassa jhānassa lābhīti vā catutthassa jhānassa lābhīti vā ākāsānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā viññānañcāyatanasamāpattiyā lābhīti vā ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā, ayaṃ kittīti – yaso kitti ca yā pubbe.

Hāyate vāpi tassa sāti. Tassa aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa so ca yaso sā ca kitti hāyati parihāyati paridhaṃsati paripatati antaradhāyati vipphalujjatīti – yaso kitti ca yā pubbe hāyate vāpi tassa sā.

Etampi disvā sikkhetha methunaṃ vipphāṭaveti. Etanti pubbe samaṇabhāve yaso kitti ca, aparabhāge buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa ayaso ca akitti ca; etaṃ sampattiṃ vipattiṃ. **Disvāti** passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etampi disvā. **Sikkhethāti** tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho, mahanto sīlakkhandho. Sīlaṃ paṭiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati...pe... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idhabhikkhupaññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, ime āsavāti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavaṃsamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Methunadhammo** nāma yo so asaddhammo...pe... taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vipphāṭaveti. Methunadhammassa pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vipphāṭave.

Tenāha bhagavā –

“Yaso kitti ca yā pubbe, hāyate vāpi tassa sā;

Etampi disvā sikkhetha, methunaṃ vipphāṭave”ti.

53.

Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyati;

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidho.

Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyatīti. Kāmasaṅkappena byāpādasāṅkappena vihiṃsāsaṅkappena diṭṭhisāṅkappena phutṭho pareto samohito samannāgato pihito kapaṇo viya mando viya momūho viya jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati . Yathā ulūko rukkhasākhāyaṃ mūsikaṃ magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā kotthu nadītīre macche magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā bilāro sandhisamalasaṅkaṭīre mūsikaṃ magayamāno jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati, yathā gadrabho vahacchinno sandhisamalasaṅkaṭīre jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyati; evamevaṃ so vibbhantako kāmasaṅkappena byāpādasāṅkappena vihiṃsāsaṅkappena diṭṭhisāṅkappena phutṭho pareto samohito samannāgato pihito kapaṇo viya mando viya momūho viya jhāyati pajjhāyati nijjhāyati apajjhāyatīti – saṅkappehi pareto so kapaṇo viya jhāyati.

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidhoti. Paresanti upajjhāyā vā ācariyā vā samānupajjhāyakā vā samānācariyakā vā mittā vā sandiṭṭhā vā sambhattā vā sahāyā vā codenti – “tassa te, āvuso, alābhā, tassa te dulladdhaṃ, yaṃ tvaṃ evarūpaṃ uḷāraṃ satthāraṃ labhitvā evaṃ svākkhāte dhammavinaye pabbajitvā evarūpaṃ ariyagaṇaṃ labhitvā hīnassa methunadhammassa kāraṇā buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattosi. Saddhāpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, hirīpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, ottappampi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, vīriyampi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, satipi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu, paññāpi nāma te nāhosi kusalesu dhammesu”ti. Tesāṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusitṭhiṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā maṅku hoti, pīḷito ghaṭṭito byādhito domanassito hoti. **Tathāvidhoti** tathāvidho tādiso tassaṅghito tappakāro tappaṭibhāgo. Yo so vibbhantakoti – sutvā paresaṃ nigghosaṃ maṅku hoti tathāvidho.

Tenāha bhagavā –

“Saṅkappehi pareto so, kapaṇo viya jhāyati;

Sutvā paresaṃ nigghosaṃ, maṅku hoti tathāvidho”ti.

54.

Atha satthāni kurute, paravādehi codito;

Esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhati .

Atha satthāni kurute, paravādehi coditoti. Athāti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasilīṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Satthānīti** tīṇi satthāni – kāyasattham, vacīsattham, manosattham. Tividham kāyaduccaritam kāyasattham, catubbidham vacīduccaritam vacīsattham, tividham manoduccaritam manosattham. **Paravādehi coditoti.** Upajjhāyehi vā ācariyehi vā samānupajjhāyakehi vā samānācariyakehi vā mittehi vā sandiṭṭhehi vā sambhattehi vā sahāyehi vā codito sampajānamusā bhāsati. “Abhirato aham, bhante, ahosiṃ pabbajjāya. Mātā me posetabbā, tenamhi vibbhanto”ti bhaṇati. “Pitā me posetabbo, tenamhi vibbhanto”ti bhaṇati. “Bhātā me posetabbo... bhaginī me posetabbā... putto me posetabbo... dhītā me posetabbā... mittā me posetabbā... amaccā me posetabbā... ñātakā me posetabbā... sālohitā me posetabbā, tenamhi vibbhanto”ti bhaṇati. Vacīsattham karoti saṅkaroti janeti sañjaneti nibbattetī abhinibbattetī – atha satthāni kurute, paravādehi codito.

Esa khvassa mahāgedhoti. Eso tassa mahāgedho mahāvanam mahāgahanam mahākantāromahāvisamomahākuṭilomahāpaṅkomahāpalipo mahāpalibodho mahābandhanam, yadidaṃ sampajānamusāvādoti – esa khvassa mahāgedho.

Mosavajjaṃ pagāhatīti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhipuṭṭho – “ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī”ti, so ajānam vā āha – “jānāmī”ti, “jānam” vā āha – “na jānāmī”ti, apassaṃ vā āha – “passāmī”ti, passaṃ vā āha – “na passāmī”ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkahetu vā sampajānamusā bhāsati – idaṃ vuccati mosavajjaṃ.

Api ca tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā

bhaṇita”nti. Imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ. Imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api ca pañcahākārehi... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya saññaṃ, vinidhāya bhāvaṃ. Imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajjaṃ pagāhatī**. Mosavajjaṃ pagāhati ogāhati ajjhogāhati pavisatī – mosavajjaṃ pagāhati.

Tenāha bhagavā –

“Atha satthāni kurute, paravādehi codito;

Esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṃ pagāhatī”ti.

55.

Paṇḍitoti samaññāto, ekaccariyaṃ adhiṭṭhito;

Sa cāpi methune yutto, mandova parikissati.

Paṇḍitoti samaññātoti. Idhekacco pubbe samaṇabhāve kitti vaṇṇagato hoti – “paṇḍito viyatto medhāvī bahussuto cittakathī kalyāṇapaṭibhāno suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā... pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhī”ti vā. Evaṃ ñāto hoti paññāto samaññāto hotīti – paṇḍitoti samaññāto.

Ekaccariyaṃ adhiṭṭhitoti. Dvīhi kāraṇehi ekaccariyaṃ adhiṭṭhito – pabbajjāsāṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsāṅkhātena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito? Sabbhaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā...pe... evaṃ pabbajjāsāṅkhātena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito. Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ adhiṭṭhito? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni...pe... evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ adhiṭṭhitoti – ekaccariyaṃ adhiṭṭhito.

Sa cāpi methune yuttoti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo...pe... taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. **Sa cāpi methune yuttoti.** So aparena samayena buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattitvā methunadhamme yutto payutto āyutto

samāyuttoti – sa cāpi methune yutto.

Mandova parikissatīti. Kapaṇo viya mando viya momūho viya kissati parikissati parikilissati. Pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhāti, paradāraṃpī gacchati, musāpi bhaṇāti. Evampi kissati parikissati parikilissati. Tameṇaṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tāḷenti, vettehipi tāḷenti, addhadāṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇṇampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṇanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cirakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baḷisamaṃsikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi karonti, palighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiṅcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsam chindanti. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Atha vā kāmataṇhāya abhibhūto pariyādinnacitto bhoge pariyesanto nāvāya mahāsamuddaṃ pakkhandati, sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi pīḷiyamāno khuppiṇāyā miyyamāno tigumbaṃ gacchati, takkolam gacchati, takkasīlam gacchati, kālamukhaṃ gacchati, purapūraṃ gacchati, vesuṅgaṃ gacchati, verāpathaṃ gacchati, javaṃ gacchati, tāmaliṃ gacchati, vaṅgaṃ gacchati, eḷabandhanaṃ gacchati, suvaṇṇakūṭaṃ gacchati, suvaṇṇabhūmiṃ gacchati, tambapāṇiṃ gacchati, suppādaṃ gacchati, bhārukacchaṃ gacchati, suraṭṭhaṃ gacchati, bhaṅgalokaṃ gacchati, bhaṅgaṇaṃ gacchati, saramataṃ gaṇaṃ gacchati, yonaṃ gacchati, paramayonaṃ gacchati, vinakaṃ gacchati, mūlapadaṃ gacchati, marukantāraṃ gacchati, jaṇṇupathaṃ gacchati, ajapathaṃ gacchati, meṇḍapathaṃ gacchati, saṅkupathaṃ gacchati, chattapathaṃ gacchati, vaṃsapathaṃ gacchati, sakuṇapathaṃ gacchati, mūsikapathaṃ gacchati, daripathaṃ gacchati, vettācāraṃ gacchati. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Gavesanto na vindati, alābhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Evampi kissati parikissati parikilissati.

Gavesanto vindati, laddhāpi ārakkhamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti – “kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ, na corā hareyyuṃ, na aggī daheyyuṃ, na udakaṃ vaheyya, na apiyā dāyādā hareyyu”nti. Tassa

evaṃ ārakkhato gopayato te bhogā vippalujjanti. So vippayogamūlakampi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Evampi kissati parikissati parikilissatīti – sa cāpi methune yutto, mandova parikissati.

Tenāha bhagavā –

“Paṇḍitoti samaññāto, ekaccariyaṃ adhiṭṭhito;

Sa cāpi methune yutto, mandova parikissatīti”ti.

56.

Etamādīnaṃ ṇatvā, muniṃ pubbāpare idha;

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā, na nisevetha methunaṃ.

Etamādīnaṃ ṇatvā, muniṃ pubbāpare idhāti. Etanti pubbe samaṇabhāve yaso ca kitti ca, aparabhāge buddhaṃ dhammaṃ saṅghaṃ sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattassa ayaso ca akitti ca; etaṃ sampattiṃ vipattiṃca. **Ṇatvāti** jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Munīti.** **Monam** vuccati ṇānaṃ. Yā paññā pajānanā...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvācane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloketi – etamādīnaṃ ṇatvā muni pubbāpare idha.

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirāti. Dvīhi kāraṇehi ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya – pabbajjāsāṅkhātena vā gaṇāvavassaggaṭṭhena vā. Kathaṃ pabbajjāsāṅkhātena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya? Sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ṇātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassaṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya. Evaṃ pabbajjāsāṅkhātena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya.

Kathaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya? So evaṃ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭiseveyya appasaddāni appanigghosāni vijānavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārūpani. So eko gaccheyya, eko tiṭṭheyya, eko nisīdeyya, eko

seyyaṃ kappeyya, eko gāmaṃ piṇḍāya paviseyya, eko paṭikkameyya, eko raho nisīdeyya, eko caṅkamaṃ adhiṭṭheyya, eko careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yaṭeyya yāpeyya. Evaṃ gaṇāvavassaggaṭṭhena ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyyāti – ekaccariyaṃ daḷhaṃ kareyya, thiraṃ kareyya, daḷhaṃ samādāno assa, avaṭṭhitasamādāno assa kusalesu dhammesūti – ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā.

Na nisevetha methunanti. Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo...pe... taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Methunadhammaṃ na seveyya na niseveyya na saṃseveyya na paṭiseveyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – na nisevetha methunaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Etamādīnaṃ ṇatvā, muni pubbāpare idha;

Ekaccariyaṃ daḷhaṃ kayirā, na nisevetha methuna”nti.

57.

Vivekaññeva sikkhetha, etaṃ ariyānamuttamaṃ;

Na tena seṭṭho maññetha, sa ve nibbānasantike.

Vivekaññeva sikkhethāti. Vivekoti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko...pe... ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirūpadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Sikkhāti** tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Vivekaññeva sikkhethāti** vivekaññeva sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vivekaññeva sikkhetha.

Etaṃ ariyānamuttamanti. Ariyā vuccanti buddhā ca buddhasāvakā ca paccekabuddhā ca. Ariyānaṃ etaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ yadidaṃ vivekacariyāti – etaṃ ariyānamuttamaṃ.

Na tena seṭṭho maññethāti. Kāyavivekacariyāya unnatiṃ na kareyya, unnamāṃ na kareyya, mānaṃ na kareyya, thāmaṃ na kareyya, thambhaṃ na kareyya, na tena mānaṃ janeyya, na tena thaddho assa patthaddho paggahitasiroti – tena seṭṭho na maññetha.

Sa ve nibbānasantiketi. So nibbānassa santike sāmantā āsanne avidūre upakaṭṭheti – sa ve nibbānasantike.

Tenāha bhagavā –

“Vivekaññeva sikkhetha, etaṃ ariyānamuttamaṃ;

Na tena seṭṭho maññetha, sa ve nibbānasantike”ti.

58.

Rittassa munino carato, kāmesu anapekkhino;

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā.

Rittassa munino caratoti. Rittassa vivittassa pavivittassa, kāyaduccaritena rittassa vivittassa pavivittassa. Vacīduccaritena...pe... manoduccaritena... rāgena... dosena... mohena... kodhena... upanāhena... makkhena... paḷāsenā... issāya... macchariyena... māyāya... sāṭṭheyyena... thambhena... sārāmbhena... mānena... atimānena... madena... pamādena... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadarathehi... sabbapariḷāhehi... sabbasāntāpehi... sabbākusalābhisaṅkhārehi rittassa vivittassa pavivittassa. **Muninoti.** **Monam** vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Caratoti** carato viharato iriyato vattato pālayato yapayato yāpayatoti – rittassa munino carato.

Kāmesu anapekkhinoti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā kāmesu anapekkhamāno cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo, vītarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – kāmesu anapekkhino.

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajāti. **Pajāti** sattādhivacaṇam pajā kāmesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Te kāmogham tiṇṇassa bhavogham tiṇṇassa diṭṭhogham tiṇṇassa avijjogham tiṇṇassa sabbasaṅkhārapatham tiṇṇassa uttiṇṇassa nittiṇṇassa atikkantassa samatikkantassa vītivattassa pāram gatassa pāram pattassa antam gatassa antam pattassa koṭim gatassa koṭim pattassa pariyaṇam gatassa pariyaṇam pattassa vosānam gatassa vosānam

pattassa tāṇaṃ gatassa tāṇaṃ pattassa leṇaṃ gatassa leṇaṃ pattassa saraṇaṃ
 gatassa saraṇaṃ pattassa abhayaṃ gatassa abhayaṃ pattassa accutaṃ
 gatassa accutaṃ pattassa amataṃ gatassa amataṃ pattassa nibbānaṃ gatassa
 nibbānaṃ pattassa icchanti sādīyanti patthayanti pihayanti abhijappanti.
 Yathā ināyikā ānanyaṃ patthenti pihayanti, yathā ābādhikā ārogyaṃ patthenti
 pihayanti, yathā bandhanabaddhā bandhanamokkhaṃ patthenti pihayanti,
 yathā dāsā bhujissaṃ patthenti pihayanti, yathā kantāraddhānapakkhandā
 khemantabhūmiṃ patthenti pihayanti; evamevaṃ pajā kāmesu rattā giddhā
 gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā te kāmoghaṃ tiṇṇassa
 bhavoghaṃ tiṇṇassa...pe... nibbānaṃ gatassa nibbānaṃ pattassa icchanti
 sādīyanti patthayanti pihayanti abhijappantīti – oghatiṇṇassa pihayanti,
 kāmesu gadhitā pajā.

Tenāha bhagavā –

“Rittassa munino carato, kāmesu anapekkhino;

Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā”ti.

Tissametteyyasuttaniddeso sattamo.

8. Pasūrasuttaniddeso

Atha pasūrasuttaniddesaṃ vakkhati –

59.

**Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu
 visuddhimāhu;**

**Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā, paccekasaccesu puthū
 nivīṭṭhā.**

Idheva suddhiṃ iti vādayantīti. Idheva suddhiṃ visuddhiṃ
 parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti
 dīpayanti voharanti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti
 suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti
 kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko ... antavā loko...
 anantavā loko... taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ... aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ...
 hoti tathāgato paraṃ maraṇā... na hoti tathāgato paraṃ maraṇā... hoti ca

na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idheva suddhim iti vādayanti.

Nāññesu dhammesu visuddhimāhūti. Attano satthāram dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhim paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe paravāde khipanti ukkhipanti parikkhipanti. “So satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā mutti vā vimutti vā parimutti vā, na tattha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā”ti – evamāhaṃsu evaṃ vadanti evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – nāññesu dhammesu visuddhimāhu.

Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānāti. Yaṃ nissitāti yaṃ satthāram dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhim paṭipadaṃ maggaṃ nissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Subhaṃ vadānāti** subhavādā sobhanavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā.

Paccekasaccesu puthū nivīṭṭhāti. Puthū samaṇabrāhmaṇā puthū paccekasaccesu nivīṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti nivīṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti nivīṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – paccekasaccesu puthū nivīṭṭhā.

Tenāha bhagavā –

“Idheva suddhim iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;

Yaṃ nissitā tattha subhaṃ vadānā, paccekasaccesu puthū nivīṭṭhā”ti.

60.

Te vādakāmā parisam vigayha, bālaṃ dahantī mithu

aññamaññaṃ;

Vadanti te aññasitā kathojjaṃ, pasaṃsakāmā kusalāvadānā.

Te vādakāmā parisam vigayhāti. Te vādakāmāti te vādakāmā vādatthikā vādādhippāyā vādapurekkhārā vādapariyesanaṃ carantā. **Parisam vigayhāti** khattiyaparisam brāhmaṇaparisam gahapatiparisam samaṇaparisam vigayha ogayha ajjhogāhetvā pavisitvāti – te vādakāmā parisam vigayha.

Bālaṃ dahantī mithu aññamaññanti. Mithūti dve janā dve kalahakārakā dve bhaṇḍanakārakā dve bhassakārakā dve vivādakārakā dve adhikaraṇakārakā dve vādino dve sallāpakā; te aññamaññaṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dahanti passanti dakkhanti olokonti nijjhāyanti upaparikkhantīti – bālaṃ dahantī mithu aññamaññaṃ.

Vadanti te aññasitā kathojjanti. Aññaṃ sathhāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Kathojjaṃ** vuccati kalaho bhaṇḍanaṃ viggaho vivādo medhagaṃ. Atha vā **kathojjanti** anojavantī nisākathā kathojjaṃ vadanti, kalahaṃ vadanti, bhaṇḍanaṃ vadanti, viggahaṃ vadanti, vivādaṃ vadanti, medhagaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – vadanti te aññasitā kathojjaṃ.

Pasaṃsakāmā kusalāvadānāti. Pasaṃsakāmāti pasaṃsakāmā pasaṃsatthikā pasaṃsādhippāyā pasaṃsapurekkhārā pasaṃsapariyesanaṃ carantā. **Kusalāvadānāti** kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā nīyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – pasaṃsakāmā kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

“Te vādakāmā parisam vigayha, bālaṃ dahantī mithu aññamaññaṃ;

Vadanti te aññasitā kathojjaṃ, pasaṃsakāmā kusalāvadānā”ti.

61.

Yutto kathāyaṃ parisāya majjhe, pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti;

Apāhatasmim̐ pana maṅku hoti, nindāya so kuppati randhamesī.

Yutto kathāyaṃ parisāya majjheti. Khattiyaparisāya vā brāhmaṇaparisāya vā gahapatiparisāya vā samaṇaparisāya vā majjhe attano kathāyaṃ yutto payutto āyutto samāyutto sampayutto kathetuntī – yutto kathāyaṃ parisāya majjhe.

Pasaṃsamicchaṃ vinighāti hotīti. Pasaṃsamicchanti pasaṃsam thomaṇaṃ kittim̐ vaṇṇahāriyaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappanto. **Vinighāti hotīti** pubbeva sallāpā kathamaṅkathī vinighātī hoti. “Jayo nu kho me bhavissati, parājayo nu kho me bhavissati, kathaṃ niggahaṃ karissāmi, kathaṃ paṭikammaṃ karissāmi, kathaṃ visesaṃ karissāmi, kathaṃ paṭivisesaṃ karissāmi, kathaṃ āveṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ nibbeṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ chedaṃ karissāmi, kathaṃ maṇḍalaṃ karissāmi”ti, evaṃ pubbeva sallāpā kathamaṅkathī vinighātī hotīti – pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti.

Apāhatasmim̐ pana maṅku hotīti. Ye te pañhavīmaṃsakā parisā pārisajjā pāsārikā , te apaharanti. “Atthāpagataṃ bhaṇita”nti atthato apaharanti, “byañjanāpagataṃ bhaṇita”nti byañjanato apaharanti, “atthabyañjanāpagataṃ bhaṇita”nti atthabyañjanato apaharanti, “attho te dunnīto, byañjanaṃ te duropitaṃ, atthabyañjanaṃ te dunnītaṃ duropitaṃ, niggaho te akato, paṭikammaṃ te dukkaṭaṃ, viseso te akato, paṭiviseso te dukkaṭo, āveṭhiyā te akatā, nibbeṭhiyā te dukkaṭā, chedo te akato, maṇḍalaṃ te dukkaṭaṃ visamakathaṃ dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsita”nti apaharanti. **Apāhatasmim̐ pana maṅku hotīti.** Apāhatasmim̐ maṅku hoti pīlito ghaṭṭito byādhito domanassito hotīti – apāhatasmim̐ pana maṅku hoti.

Nindāya so kuppati randhamesīti. Nindāya garahāya akittiyā avañṇahārikāya kuppati byāpajjati patiṭṭhīyati, kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca pātukarotīti – nindāya so kuppati. **Randhamesīti** virandhamesī aparaddhamesī khalitamesī gaḷitamesī vivaramesīti – nindāya so kuppati randhamesī.

Tenāha bhagavā –

“Yutto kathāyaṃ parisāya majjhe, pasaṃsamicchaṃ vinighāti hoti;

Apāhatasmim̐ pana maṅku hoti, nindāya so kuppati randhamesī”ti.

62.

Yamassa vādaṃ parihīnamāhu, apāhataṃ pañhavimaṃsakāse
;

Paridevati socati hīnavādo, upaccagā manti anutthunāti.

Yamassa vādaṃ parihīnamāhūti yaṃ tassa vādaṃ hīnaṃ nihīnaṃ parihīnaṃ parihāpitaṃ na paripūritaṃ, evamāhamsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamassa vādaṃ parihīnamāhu.

Apāhataṃ pañhavimaṃsakāseti. Ye te pañhavīmaṃsakā parisā pārisajjā pāsārikā, te apaharanti. “Atthāpagataṃ bhaṇita”nti atthato apaharanti, “byañjanāpagataṃ bhaṇita”nti byañjanato apaharanti, “atthabyañjanāpagataṃ bhaṇita”nti atthabyañjanato apaharanti, “attho te dunnīto, byañjanaṃ te duropitaṃ, atthabyañjanaṃ te dunnītaṃ duropitaṃ, niggaho te akato, paṭikammaṃ te dukkaṭaṃ, viseso te akato, paṭiviseso te dukkaṭo, āveṭhiyā te akatā, nibbeṭhiyā te dukkaṭā, chedo te akato, maṇḍalaṃ te dukkaṭaṃ visamakathaṃ dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsita”nti, apaharantīti – apāhataṃ pañhavimaṃsakāse.

Paridevati socati hīnavādoti. **Paridevatīti** “aññaṃ mayā āvajjitaṃ aññaṃ cintitaṃ aññaṃ upadhāritaṃ, aññaṃ upalakkhitaṃ so mahāpakkho mahāpariso mahāparivāro; parisā cāyaṃ vaggā, na samaggā; samaggāya parisāya hetu kathāsallāpo puna bhañjissāmi”ti, yā evarūpā vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattanti – paridevati. **Socatīti** “tassa jayo”ti socati “mayhaṃ parājayo”ti socati, “tassa lābho”ti socati, “mayhaṃ alābho”ti socati, “tassa yaso”ti socati, “mayhaṃ ayaso”ti socati, “tassa pasamsā”ti socati, “mayhaṃ nindā”ti socati, “tassa sukha”nti socati, “mayhaṃ dukkha”nti socati, “so sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, ahamasmi asakkato agarukato amānito apūjito anapacito na lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti socati kilamati paridevati urattāliṃ kantati sammohaṃ āpajjatīti – paridevati socati. **Hīnavādoti** hīnavādo nihīnavādo parihīnavādo parihāpitavādo na paripūrāvādoti – paridevati socati hīnavādo.

Upaccagā manti anutthunāti. So maṃ vādena vādaṃ accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti. Evampi upaccagā manti. Atha

vā maṃ vādena vādaṃ abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā maddayitvā carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti. Evampi upaccagā manti. Anutthunā vuccati vācā palāpo vippalāpo lālapo lālapāyanā lālapāyitattanti – upaccagā manti anutthunāti.

Tenāha bhagavā –

“Yamassa vādaṃ parihīnamāhu, apāhataṃ pañhavimaṃsakāse;
Paridevati socati hīnavādo, upaccagā manti anutthunāti”ti.

63.

Ete vivādā samaṇesu jātā, etesu ugghātinighāti hoti;

**Etampi disvā virame kathojjaṃ, na haññadatthatthi
pasamaṃsalābhā.**

Ete vivādā samaṇesu jātāti. Samaṇāti ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. Ete diṭṭhikalahā diṭṭhibhaṇḍanā diṭṭhiviggahā diṭṭhivivādā diṭṭhimedhagā samaṇesu jātā sañjātā nibbattā abhinibbattā pātubhūtāti – ete vivādā samaṇesu jātā.

Etesu ugghātinighāti hotīti. Jayaparājayo hoti, lābhālābho hoti, yasāyaso hoti, nindāpasamaṃsā hoti, sukhadukkhaṃ hoti, somanassadomanassaṃ hoti, iṭṭhāniṭṭhaṃ hoti, anunayapaṭighaṃ hoti, ugghātitanigghātitaṃ hoti, anurodhavirodho hoti, jayena cittaṃ ugghātitaṃ hoti parājayena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, lābhena cittaṃ ugghātitaṃ hoti alābhena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, yasena cittaṃ ugghātitaṃ hoti ayasena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, pasamaṃsāya cittaṃ ugghātitaṃ hoti nindāya cittaṃ nigghātitaṃ hoti, sukkena cittaṃ ugghātitaṃ hoti dukkhena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, somanassena cittaṃ ugghātitaṃ hoti domanassena cittaṃ nigghātitaṃ hoti, unnatiyā cittaṃ ugghātitaṃ hoti onatiyā cittaṃ nigghātitaṃ hotīti – etesu ugghātinighāti hoti.

Etampi disvā virame kathojjanti. Etampi disvāti etaṃ ādīnavam disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – **etampi disvā virame kathojjanti. Kathojjaṃ** vuccati kalaho bhaṇḍanaṃ viggaho vivādo medhagaṃ. Atha vā **kathojjanti** anojavantī nisākathā kathojjaṃ na kareyya, kalahāṃ na kareyya, bhaṇḍanaṃ na kareyya,

viggahaṃ na kareyya, vivādaṃ na kareyya, medhagaṃ na kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippayutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā virame kathojjaṃ.

Na haññadatthatthi pasamsalābhāti. Pasamsalābhā añño attho natthi attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūḷho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkilesso vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhantīti – na haññadatthatthi pasamsalābhā.

Tenāha bhagavā –

“Ete vivādā samaṇesu jātā, etesu ugghātinighāti hoti;

Etampi disvā virame kathojjaṃ, na haññadatthatthi pasamsalābhā”ti.

64.

Pasamsito vā pana tattha hoti, akkhāya vādaṃ parisāya majjhe;

So hassatī unnamatī ca tena, pappuyya tamatthaṃ yathā mano ahu.

Pasamsito vā pana tattha hotīti. Tatthāti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā pasamsito thomito kittito vaṇṇito hotīti – pasamsito vā pana tattha hoti.

Akkhāya vādaṃ parisāya majjheti. Khattiyaparisāya vā brāhmaṇaparisāya vā gahapatiparisāya vā samaṇaparisāya vā majjhe attano vādaṃ akkhāya ācikkhitvā anuvādaṃ akkhāya ācikkhitvā thambhayitvā brūhayitvā dīpayitvā jotayitvā voharitvā pariggaṇhitvāti – akkhāya vādaṃ parisāya majjhe.

So hassatī unnamatī ca tenāti. So tena jayatthena tuṭṭho hoti haṭṭho pahaṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappo. Atha vā dantavidamsakam hasamāno. **So hassatī unnamatī ca tenāti** so tena jayatthena unnato hoti

unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassāti – so hassatī unnamatī ca tena.

Pappuyya tamattham yathā mano ahūti. Tam jayattham pappuyya pāpuṇitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhivā. **Yathā mano ahūti** yathā mano ahu, yathā citto ahu, yathā saṅkappo ahu, yathā viññāṇo ahūti – pappuyya tamattham yathā mano ahu.

Tenāha bhagavā –

“Pasamsito vā pana tattha hoti, akkhāya vādam parisāya majjhe;

So hassatī unnamatī ca tena, pappuyya tamattham yathā mano ahū”ti.

65.

Yā unnatī sāssa vighātabhūmi, mānātimānaṃ vadate paneso;

Etampi disvā na vivādayetha, na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Yā unnatī sāssa vighātabhūmīti. Yā unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassāti – yā unnati. **Sāssa vighātabhūmīti** sā tassa vighātabhūmi upaghātabhūmi pīlanabhūmi ghaṭṭanabhūmi upaddavabhūmi upasaggabhūmīti – yā unnatī sāssa vighātabhūmi.

Mānātimānaṃ vadate panesoti. So puggalo mānañca vadati atimānañca vadatīti – mānātimānaṃ vadate paneso.

Etampi disvā na vivādayethāti. Etaṃ ādīnavam disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – etampi disvā. **Na vivādayethāti** na kalaham kareyya na bhaṇḍanaṃ kareyya na viggahaṃ kareyya na vivādam kareyya, na medhagam kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagam pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvam gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippayutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā na vivādayetha.

Na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti. Kusalāti ye te khandhakusalā

dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā diṭṭhikalahena diṭṭhibhaṅḍanena diṭṭhiviggahena diṭṭhivivādena diṭṭhimedhagena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na vadanti na kathenti na bhaṅanti na dīpayanti na voharantīti – na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Tenāha bhagavā –

“Yā unnatī sāssa vighātabhūmi, mānātimānaṃ vadate paneso;

Etampi disvā na vivādayetha, na hi tena suddhiṃ kusalā vadantī”ti.

66.

Sūro yathā rājakhādāya puṭṭho, abhigajjameti paṭisūramicchaṃ;

Yeneva so tena palehi sūra, pubbeva natthi yadidaṃ yudhāya.

Sūro yathā rājakhādāya puṭṭhoti. Sūroti sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī. Rājakhādāya puṭṭhoti rājakhādanīyena rājabhojanīyena puṭṭho posito apādito vaḍḍhitoti – sūro yathā rājakhādāya puṭṭho.

Abhigajjameti paṭisūramicchanti. So gajjanto uggajjanto abhigajjanto eti upeti upagacchati paṭisūraṃ paṭipurisaṃ paṭisattuṃ paṭimallaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappantoti – abhigajjameti paṭisūramicchaṃ.

Yeneva so tena palehi sūrāti. Yeneva so diṭṭhigatiko tena palehi, tena vaja, tena gaccha, tena atikkama, so tuyhaṃ paṭisūro paṭipuriso paṭisattu paṭimalloti – yeneva so tena palehi sūra.

Pubbeva natthi yadidaṃ yudhāyāti. Pubbeva bodhiyā mūle ye paṭisenikarā kilesā paṭilomakarā paṭikaṇḍakakarā paṭipakkhakarā te natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Yadidaṃ yudhāyāti yadidaṃ yuddhatthāya kalahatthāya bhaṅḍanathāya viggahatthāya vivādatthāya medhagatthāyāti – pubbeva natthi yadidaṃ yudhāya.**

Tenāha bhagavā –

“Sūro yathā rājakhādāya puṭṭho, abhigajjāmeti paṭisūramicchaṃ;
Yeneva so tena palehi sūra, pubbeva natthi yadidaṃ yudhāyā”ti.

67.

Ye diṭṭhimuggayha vivādayanti, idameva saccanti ca vādayanti;

Te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattā.

Ye diṭṭhimuggayha vivādayantīti ye dvāsaṭṭhidiṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā gaṇhitvā uggaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti kalahaṃ karonti bhaṇḍanaṃ karonti ‘viggahaṃ karonti vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasi, ahamasmi sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggaḥito tvamasi, cara vādappamokkhāya, nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti – ye diṭṭhimuggayha vivādayanti.

Idameva saccanti ca vādayantīti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti vādayanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti vādayanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idameva saccanti ca vādayanti.

Te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattāti. Te tvaṃ diṭṭhigatike vadassu vādena vādaṃ, niggaḥena niggaḥaṃ, paṭikammaṃ paṭikammaṃ, visesena visesaṃ, paṭivisesena paṭivisesaṃ, āveṭhiyāya āveṭhiyaṃ, nibbeṭhiyāya nibbeṭhiyaṃ, chedena chedaṃ, maṇḍalena maṇḍalaṃ, te tuyhaṃ paṭisūrā paṭipurisā paṭisattū paṭimallāti – te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi. **Vādamhi jāte paṭisenikattāti.** Vāde jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūteyeva paṭisenikattā paṭilomakattā paṭibhaṇḍakattā paṭipakkhakattā kalahaṃ kareyyuṃ bhaṇḍanaṃ kareyyuṃ viggahaṃ kareyyuṃ vivādaṃ kareyyuṃ medhagaṃ kareyyuṃ, te natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā...pe... ñāṇagginā daḍḍhāti – te tvaṃ vadassū na hi tedha atthi vādamhi jāte paṭisenikattā.

Tenāha bhagavā –

“Ye diṭṭhimuggayha vivādayanti, idameva saccanti ca vādayanti;
Te tvam vadassū na hi tedha atthi, vādamhi jāte paṭisenikattā”ti.

68.

Visenikatvā pana ye caranti, diṭṭhihi diṭṭhiṃ avirujjhamānā;

**Tesu tvam kiṃ labhetha pasūra, yesidha natthi
paramuggahītaṃ.**

Visenikatvā panaye carantīti. Senā vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, lobho mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho... upanāho... makkho... palāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe darathā... sabbe pariḷāhā... sabbe santāpā... sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati...pe...;

Na nam asuro jināti, jetvāva labhate sukha”nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jītā ca parājītā ca bhaggā vipvaluggā parammukhā, tena vuccati visenikatvāti. **Yeti arahanto khīṇāsavā. Carantīti** caranti viharanti iriyanti vattenti pāḷenti yapenti yāpentīti – visenikatvā pana ye caranti.

Diṭṭhihi diṭṭhiṃ avirujjhamānāti. Yesam dvāsatthi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhappattikāni nāṇagginā daddhāni, te diṭṭhihi diṭṭhiṃ avirujjhamānā appaṭivirujjhamānā appahīyamānā appaṭihaññamānā appaṭihatamānāti – diṭṭhihi diṭṭhiṃ avirujjhamānā.

Tesu tvam kiṃ labhetha pasūrāti. Tesu arahantesu khīṇāsavesu kiṃ labhetha paṭisūram paṭipurisam paṭisattum paṭimallanti – tesu tvam kiṃ labhetha pasūra.

Yesīdha natthi paramuggahīanti. Yesaṃ arahantānaṃ khīṇāsavānaṃ “idaṃ paramaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavara”nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – yesīdha natthi paramuggahītaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Visenikatvā pana ye caranti, diṭṭhīhi diṭṭhiṃ avirujjhamānā;

Tesu tvaṃ kiṃ labhetha pasūra, yesīdha natthi paramuggahīta”nti.

69.

Atha tvaṃ pavitakkamāgamā, manasā diṭṭhigatāni cintayanto;

Dhonenā yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave.

Atha tvaṃ pavitakkamāgamāti. Athāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Pavitakkamāgamāti** takkento vitakkento saṅkappento “jāyo nu kho me bhavissati, parājāyo nu kho me bhavissati, kathaṃ niggahaṃ karissāmi, kathaṃ paṭikammaṃ karissāmi, kathaṃ visesaṃ karissāmi, kathaṃ paṭivisesaṃ karissāmi, kathaṃ āveṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ nibbeṭhiyaṃ karissāmi, kathaṃ chedaṃ karissāmi, kathaṃ maṇḍalaṃ karissāmi” evaṃ takkento vitakkento saṅkappento āgatosi upagatosi sampattosi mayā saddhiṃ samāgatosīti – atha tvaṃ pavitakkamāgamā.

Manasā diṭṭhigatāni cintayantoti. Manoti yaṃ cittaṃ mano mānasam hadayaṃ paṇḍaram, mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññānaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññādhātu. Cittena diṭṭhiṃ cinto vicinto “sassato loko”ti vā, “asassato loko”ti vā...pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti vāti – manasā diṭṭhigatāni cintayanto.

Dhonenā yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātaveti. **Dhonā** vuccati paññā. Yā paññā pajānaṇā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Kimkāraṇā dhonā vuccati paññā? Tāyapaññāyā kāyaduccaritaṃ dhutañca dhotañca sandhotañca niddhotañca, vacīduccaritaṃ...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Atha vā

sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhi... sammāsaṅkappaṇa micchāsaṅkappo...pe...
sammāvimuttiyā micchāvimutti dhotā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca.
Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilesā... sabbe duccharitā...
sabbe darathā... sabbe pariḷāhā... sabbe santāpā... sabbākusalābhisaṅkhārā
dhotā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca. Bhagavā imehi dhoneyyehi
dhammehi upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno
samannāgato, tasmā bhagavā dhono. So dhutarāgo dhutapāpo dhutakilesa
dhutapariḷāhoti – dhonoti.

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātaveti.

Pasūro paribbājako na paṭibalo dhonena buddhena bhagavatā saddhiṃ
yugaṃ samāgamam samāgantvā yugaggāham gaṇhitvā sākacchetuṃ
sallapituṃ sākaccham samāpajjituṃ. Tam kissa hetu? Pasūro paribbājako
hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto. So hi bhagavā aggo ca seṭṭho
ca visiṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca. Yathā saso na paṭibalo
mattena mātaṅgena saddhiṃ yugaṃ samāgamam samāgantvā yugaggāham
gaṇhituṃ; yathā kotthuko na paṭibalo sīhena migaraññā saddhiṃ yugaṃ
samāgamam samāgantvā yugaggāham gaṇhituṃ; yathā vacchako taruṅako
dhenupako na paṭibalo usabhena calakakunā saddhiṃ yugaṃ samāgamam
samāgantvā yugaggāham gaṇhituṃ; yathā dhaṅko na paṭibalo garuḷena
venateyyena saddhiṃ yugaṃ samāgamam samāgantvā yugaggāham
gaṇhituṃ; yathā caṇḍālo na paṭibalo raññā cakkavattinā saddhiṃ yugaṃ
samāgamam samāgantvā yugaggāham gaṇhituṃ; yathā paṃsupisācako
na paṭibalo indena devaraññā saddhiṃ yugaṃ samāgamam samāgantvā
yugaggāham gaṇhituṃ; evameva pasūro paribbājako na paṭibalo dhonena
buddhena bhagavatā saddhiṃ yugaṃ samāgamam samāgantvā yugaggāham
gaṇhitvā sākacchetuṃ sallapituṃ sākaccham samāpajjituṃ. Tam kissa hetu?
Pasūro paribbājako hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño
chatukkapañño parittapañño. So hi bhagavā mahāpañño puthupañño
hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño, paññāpabhedakusalo
pabhinnañño adhigatapaṭisambhido, catuvesārajjappatto dasabaladhārī,
purisāsabho purisāsīho purisanāgo purisājāñño purisadhorayho, anantañño
anantatejo anantayasa aḍḍho mahaddhano dhanavā, netā vinetā anunetā,
paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppanassa
maggassa uppādetā, asaṅjātassa maggassa saṅjanetā, anakkhātassa
maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidū maggānugā ca
panassa etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti passaṃ passati, cakkhubhūto nāṇabhūto
dhammabhūto brahmabhūto, vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā

dhammassāmī tathāgato; natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphaṣṣitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi dhammaṃ jānitabbaṃ. Attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūḷho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkilesa vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ manokammaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammā phusitānaṃ hetṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ hetṭhimaṃ nātivattati aññamaññāpariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyaṅca ñāṇaṅca aññamaññāpariyantaṭṭhāyino; yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati.

Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhaṭṭhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapāṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati, sabbesaṅca sattānaṃ bhagavā āsayam jānāti anusayam jānāti caritaṃ jānāti adhimuttiṃ jānāti. Apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya

ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sārīputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti. Buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharivā abhibhavivā tiṭṭhatiyeva.

Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vāavedhirūpā. Vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni. Te pañhe abhisankharivā abhisankharivā tathāgate upasaṅkamitvā pucchanti gūlhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitāva te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā upakkhittakā ca. Te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti – dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave.

Tenāha bhagavā –

“Atha tvaṃ pavitakkamāgamā, manasā diṭṭhigatāni cintayanto;

Dhonena yugaṃ samāgamā, na hi tvaṃ sakkhasi sampayātave”ti.

Pasūrasuttaniddeso aṭṭhamo.

9. Māgaṇḍiyasuttaniddeso

Atha māgaṇḍiyasuttaniddesaṃ vakkhati –

70.

Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasmim;

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na icche.

Disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasminti. Taṇhañca aratiñca ragañca māradhītarō disvā passivā methunadhamme chando vā rāgo vā pemaṃ vā nāhosīti – disvāna taṇhaṃ aratiṃ ragañca nāhosi chando api methunasmim.

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusituṃ na icchēti. Kimevidaṃ sarīraṃ muttapuṇṇaṃ karīsapuṇṇaṃ semhapuṇṇaṃ ruhirapuṇṇaṃ aṭṭhisāṅghātanhārusambandhaṃ rudhiramaṃsāvālepanaṃ

cammavinaddhaṃ chaviyā paṭicchannaṃ chiddāvachiddaṃ uggharantaṃ paggharantaṃ kimisaṅghanisevitaṃ nānākalimalaparipūraṃ pādena akkamitaṃ na iccheyya, kuto pana saṃvāso vā samāgamo vāti – kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusitaṃ na icche. Anacchariyañcetanaṃ manusso dibbe kāme patthayanto mānusaṃ kāme na iccheyya, mānusaṃ vā kāme patthayanto dibbe kāme na iccheyya. Yaṃ tvaṃ ubhopi na icchasi na sādīyasi na patthesi na pihesi nābhijappasi, kiṃ te dassanaṃ, katamāya tvaṃ diṭṭhiyā samannāgatoti pucchati.

Tenāha bhagavā –

“Disvāna taṃhaṃ aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasmiṃ;

Kimevidaṃ muttakarīsapuṇṇaṃ, pādāpi naṃ samphusitaṃ na icche”ti.

71.

Etādisaṃ ce ratanaṃ na icchasi, nāriṃ narindehi bahūhi patthitaṃ;

Diṭṭhigataṃ silavataṃ nu jīvitaṃ, bhavūpapattiñca vadesi kīdisaṃ.

72.

Idaṃ vadāmīti na tassa hoti, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Passaṇca diṭṭhīsu anuggahāya, ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassaṃ.

Idaṃ vadāmīti na tassa hotīti. Idaṃ vadāmīti idaṃ vadāmi, etaṃ vadāmi, ettakaṃ vadāmi, ettāvataṃ vadāmi, idaṃ diṭṭhigataṃ vadāmi – “sassato loko”ti vā...pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti vā. **Na tassa hotīti** na mayhaṃ hoti, “ettāvataṃ vadāmi”ti na tassa hotīti – idaṃ vadāmīti na tassa hoti.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Dhammesu niccheyya samuggahīanti. Dhammesūti dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyāti** nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho, “idaṃ saccam tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta”nti gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Passaṅca diṭṭhīsu anuggahāyāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṅca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā “sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti diṭṭhigatametam diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisaññojanam, sadukkham savighātam saupāyāsam sapaṇḍāham, na nibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattatīti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṅca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā “asassato loko, antavā loko, anantavā loko, taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ, hoti tathāgato paraṃ maraṇā, na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti diṭṭhigatametam diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisaññojanam, sadukkham savighātam saupāyāsam sapaṇḍāham, na nibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattatīti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṅca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo evaṃgahitā evaṃparāmaṭṭhā evaṃgatikā bhavissanti evaṃabhisamparāyāti. Diṭṭhīsu ādīnavaṃ passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṅca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo nirayasamvattanikā tiracchānayanonisaṃvattanikā pettivisayasamvattanikāti. Diṭṭhīsu ādīnavam passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivīsāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṇca diṭṭhīsu anuggahāya.

Atha vā imā diṭṭhiyo aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti. Diṭṭhīsu ādīnavam passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivīsāmi. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi passaṇca diṭṭhīsu anuggahāya.

Ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassanti. Ajjhattasantiṃ ajjhattaṃ rāgassa santiṃ, dosassa santiṃ, mohassa santiṃ, kodhassa... upanāhassa... makkhassa ... paḷāsassa... issāya... macchariyassa ... māyāya... sāṭṭheyyassa... thambhassa... sārāmbhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santiṃ upasantiṃ vūpasantiṃ nibbutiṃ paṭipassaddhiṃ santiṃ. **Pacinanti** pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti pacinanto vicinanto pavicinanto... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhamma”nti pacinanto vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtaṃ karonto. **Adassanti** adassaṃ adakkiṃ apassiṃ paṭivijjhinti – ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Idaṃ vadāmīti na tassa hoti, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Passaṇca diṭṭhīsu anuggahāya;

Ajjhattasantiṃ pacinaṃ adassa”nti.

73.

Vinicchayā yāni pakappitāni, [iti māgaṇḍiyo]

Te ve munī brūsi anuggahāya;

Ajjhattasantīti yametamatthaṃ, kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ taṃ.

Vinicchayā yāni pakappitānīti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhivinicchayā. **Pakappitānīti** kappitā pakappitā abhisankhatā saṅghapitātipi pakappitā. Atha vā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā vipariṇāmadhammātipi pakappitāti – vinicchayā yāni pakappitāni.

Iti māgaṇḍiyoti. Itīti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – itīti. **Māgaṇḍiyoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro – iti māgaṇḍiyoti.

Te ve munī brūsi anuggahāya, ajjhattasantīti yametamatthanti. Te veti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. **Munīti.** **Monam** vuccati ñāṇam... pe... saṅgajālamaticca so munīti. **Anuggahāyāti** diṭṭhīsu ādīnavam passanto diṭṭhiyo na gaṇhāmi na parāmasāmi nābhinivisāmīti ca bhaṇasi, ajjhattasantīti ca bhaṇasi. **Yametamatthanti** yaṃ paramatthanti – te ve munī brūsi anuggahāya, ajjhattasantīti yametamatthaṃ.

Kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ tanti. **Kathaṃ nūti** padam saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakapucchā anekasaṃsapucchā, evaṃ nu kho nanu kho kiṃ nu kho kathaṃ nu khoti – kathaṃ nu. **Dhīrehīti** dhīrehi paṇḍitehi paññavantehi buddhimantehi ñāṇīhi vibhāvīhi medhāvīhi. **Paveditanti** veditaṃ paveditaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññāpitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭam vibhattam uttānikataṃ pakāsitanti – kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ taṃ.

Tenāha so brāhmaṇo –

“Vinicchayā yāni pakappitāni, [iti māgaṇḍiyo]

Te ve munī brūsi anuggahāya;

Ajjhattasantīti yametamatthaṃ, kathaṃ nu dhīrehi paveditaṃ ta”nti.

74.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Ete ca nissajja anuggahāya, santo anissāya bhavaṃ na jappe.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Diṭṭhenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; diṭṭhasutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; ñāṇenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanāṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Sīlabbatenāpi na suddhimāhāti. Sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; vatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – sīlabbatenāpi na suddhimāha.

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Diṭṭhipi icchitabbā. Dasavatthukā sammādiṭṭhi – atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ, atthi hutāṃ, atthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, atthi ayaṃ loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggaṭā sammāpaṭipannā ye imaṅca lokāṃ paraṅca lokāṃ sayāṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti; savanampi icchitabbāṃ – parato ghoso, suttaṃ, geyyaṃ, veyyākaraṇaṃ, gāthā, udānaṃ, itivuttakaṃ, jātakāṃ, abbhutadhammaṃ, vedallaṃ; ñāṇampi icchitabbāṃ – kammassakatañāṇaṃ, saccānulomikañāṇaṃ, abhiññāñāṇaṃ, samāpattiñāṇaṃ; sīlampi icchitabbāṃ – pātimokkhasaṃvaro; vatampi icchitabbāṃ – aṭṭha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅga, sapadānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgānti.

Adiṭṭhiyā assutiyā aññā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Nāpi sammādiṭṭhimattena, nāpi savanamattena, nāpi ñāṇamattena, nāpi sīlamattena, nāpi vatamattena ajjhattasantim patto hoti, nāpi vinā etehi dhammehi ajjhattasantim pāpuṇāti. Api ca sambhārā ime dhammā honti ajjhattasantim pāpuṇitum adhigantum phassitum sacchikātunti – adiṭṭhiyā assutiyā aññā asīlatā abbatā nopi tena.

Ete ca nissajja anuggahāyāti. Eteti kaṇhapakkhikānaṃ dhammānaṃ samugghātato pahānaṃ icchitabbaṃ, tedhātukesu kusalesu dhammesu atammayatā icchitabbā, yato kaṇhapakkhiyā dhammā samugghātapahānena pahīnā honti ucchinnamulā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, tedhātukesu ca kusalesu dhammesu atammayatā hoti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati. Atha vā na gaṇhitabbā na parāmasitabbā nābhinivisitabbāti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno ca pahīnā honti ucchinnamulā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya.

Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamulā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti, ettāvatāpi na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti. Evampi ete ca nissajja anuggahāya.

Santo anissāya bhavaṃ na jappeti. Santoti rāgassa samitattā santo, dosassa samitattā santo, mohassa samitattā santo, kodhassa... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭṭheyyassa... thambhassa... sārāmbhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbaparilāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo.

Anissāyāti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhum anissāya, sotam anissāya, ghānaṃ anissāya, jivham anissāya, kāyaṃ anissāya, manam anissāya, rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulam... gaṇam... āvāsam... lābham... yasaṃ... pasamsaṃ... sukham... cīvaraṃ... piṇḍapātam... senānaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāram... kāmādhātuṃ... rūpadhātuṃ...

arūpadhātum... kāmabhavam... rūpabhavam... arūpabhavam...
 saññābhavam... asaññābhavam... nevasaññānāsaññābhavam...
 ekavokārabhavam... catuvokārabhavam... pañcavokārabhavam... atītam...
 anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissāya
 aggaṇhitvā aparāmasitvā anabhinivisitvāti – santo anissāya. **Bhavam na
 jappeti** kāmabhavam na jappeyya, rūpabhavam na jappeyya, arūpabhavam
 na jappeyya nappajappeyya na abhijappeyyāti – santo anissāya bhavam na
 jappe.

Tenāha bhagavā –

“Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Ete ca nissajja anuggahāya, santo anissāya bhavam na jappe”ti.

75.

No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [iti māgaṇḍiyo]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

**Maññāmahaṃ momuhameva dhammaṃ, diṭṭhiyā eke
 paccenti suddhiṃ.**

No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Diṭṭhiyāpi suddhiṃ
 visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na
 bhaṇasi na dīpayasi na voharasi; sutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ,
 muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ... diṭṭhasutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ
 parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ... ñāṇenāpi suddhiṃ visuddhiṃ
 parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ nāha na kathesi na bhaṇasi na
 dīpayasi na voharasīti – no ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Iti māgaṇḍiyoti itīti padasandhi...pe.... Māgaṇḍiyoti tassa
 brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... iti māgaṇḍiyo.

Sīlabbatenāpi na suddhimāhāti. Sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ

parisuddhiṃ...pe... vatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ...pe...
sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ
nāha na kathesi na bhaṇasi na dīpayasi na voharasīti – sīlabbatenāpi na
suddhimāha.

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tenāti. Diṭṭhipi
icchitabbāti evaṃ bhaṇasi, savanampi icchitabbanti evaṃ bhaṇasi, ñāṇampi
icchitabbanti evaṃ bhaṇasi, na sakkosi ekaṃsena anujānitum, napi sakkosi
ekaṃsena paṭikkhipitunti – adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi
tena.

Maññāmahaṃ momuhameva dhammanti. Momūhadhammo
ayaṃ tuyhaṃ bāladhammo mūḷhadhammo aññāṇadhammo
amarāvikkhepadhammoti evaṃ maññāmi evaṃ jānāmi evaṃ ājānāmi
evaṃ vijānāmi evaṃ paṭivijānāmi evaṃ paṭivijjhāmīti – maññāmahaṃ
momuhameva dhammaṃ.

Diṭṭhiyā eke paccenti suddhinti. Suddhidiṭṭhiyā eke
samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ
parimuttiṃ paccenti; “sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti
diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ
vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti; “asassato loko...pe... neva hoti na na
hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti diṭṭhiyā
eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ
parimuttiṃ paccenti – diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ.

Tenāha so brāhmaṇo –

“No ce kira diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, [iti māgaṇḍiyo]

Sīlabbatenāpi na suddhimāha;

Adiṭṭhiyā assutiyā añāṇā, asīlatā abbatā nopi tena;

Maññāmahaṃ momuhameva dhammaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti
suddhi”nti.

76.

Diṭṭhiṅca nissāyanupucchamāno, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Samuggahītesu pamohamāgā ;

Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ, tasmā tuvaṃ momuhato dahāsi.

Diṭṭhiṅca nissāyanupucchamānoti. Māgaṇḍiyo brāhmaṇo diṭṭhiṃ nissāya diṭṭhiṃ pucchati, lagganaṃ nissāya lagganaṃ pucchati, bandhanaṃ nissāya bandhanaṃ pucchati, palibodhaṃ nissāya palibodhaṃ pucchati. **Anupucchamānoti** punappunaṃ pucchatīti – diṭṭhiṅca nissāyanupucchamāno.

Māgaṇḍiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – māgaṇḍiyāti bhagavā.

Samuggahītesu pamohamāgāti. Yā sā diṭṭhi tayā gahitā parāmaṭṭhā abhinivīṭṭhā ajjhositā adhimuttā, tāyeva tvam diṭṭhiyā mūlhosī pamūlhosī sammūlhosī mohaṃ āgatosī pamohaṃ āgatosī sammohaṃ āgatosī andhakāraṃ pakkhandosīti – samuggahītesu pamohamāgā.

Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃti. Ito ajjhattasantito vā paṭipadāto vā dhammadesanāto vā, yuttasaññaṃ pattasaññaṃ lakkhaṇasaññaṃ kāraṇasaññaṃ ṭhānasaññaṃ na paṭilabhati, kuto ñāṇanti. Evampi ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ. Atha vā aniccaṃ vā aniccaaññānulomaṃ vā, dukkhaṃ vā dukkhaaññānulomaṃ vā, anattaṃ vā anattasaññānulomaṃ vā, saññuppādamattaṃ vā saññānitamattaṃ vā na paṭilabhati, kuto ñāṇanti. Evampi ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ.

Tasmā tuvaṃ momuhato dahāsīti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā momūhadhammato bāladhammato mūlhadhammato aññāṇadhammato amarāvikkhepadhammato dahāsi passasi dakkhasi olokesi nijjhāyasi upaparikkhasīti – tasmā tuvaṃ momuhato dahāsi.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhiṅca nissāyanupucchamāno, [māgaṇḍiyāti bhagavā]

Samuggahītesu pamohamāgā;

Ito ca nāddakkhi aṇumpi saññaṃ, tasmā tuvaṃ momuhato dahāsī”ti.

Samo vivesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tena;

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo vivesīti na tassa hoti.

Samo vivesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tenāti. Sadisohamasmīti vā seyyohamasmīti vā hīnohamasmīti vā yo maññati, so tena mānena tāya diṭṭhiyā tena vā puggalena kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasi, ahamasmī sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggahito tvamasi, cara vādappamokkhāya, nibbethehi vā sace pahosī”ti – samo vivesī uda vā nihīno yo maññati so vivadetha tena.

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo vivesīti na tassa hotīti. Yassetā tisso vidhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so tīsu vidhāsu na kampati na vikampati, avikampamānassa puggalassa sadisohamasmīti vā seyyohamasmīti vā hīnohamasmīti vā. **Na tassa hotīti.** Na mayhaṃ hotīti tīsu vidhāsu avikampamāno, samo vivesīti – na tassa hoti.

Tenāha bhagavā –

“Samo vivesī uda vā nihīno, yo maññati so vivadetha tena;

Tīsu vidhāsu avikampamāno, samo vivesīti na tassa hotī”ti.

78.

Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya, musāti vā so vivadetha kena;

Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi, sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyya.

Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyyāti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmā. **Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyyāti.** “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti brāhmaṇo kiṃ vadeyya kiṃ katheyya kiṃ bhaṇeyya kiṃ dīpayeyya kiṃ vohareyya; “asassato loko...pe... neva hoti na na hoti

tathāgato paraṃ marañā, idameva saccaṃ moghamañña”nti brāhmaṇo kiṃ vadeyya kiṃ katheyya kiṃ bhaṇeyya kiṃ dīpayeyya kiṃ vohareyyāti – saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya.

Musāti vā so vivadetha kenāti. Brāhmaṇo mayhaṃva saccaṃ, tuyhaṃ musāti kena mānena, kāya ditṭhiyā, kena vā puggalena kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti – musāti vā so vivadetha kena.

Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthīti. Yasmini yasmiṃ puggale arahante khīṇāsava sadisoḥamasmīti māno natthi, seyyoḥamasmīti māno natthi, hīnoḥamasmīti omāno natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi.

Sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyyāti. So kena mānena, kāya ditṭhiyā, kena vā puggalena vādaṃ paṭisaññojeyya paṭibaleyya kalahaṃ kareyya bhaṇḍanaṃ kareyya viggahaṃ kareyya vivādaṃ kareyya medhagaṃ kareyya – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti – sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyya.

Tenāha bhagavā –

“Saccanti so brāhmaṇo kiṃ vadeyya, musāti vā so vivadetha kena;

Yasmiṃ samaṃ visamaṃ vāpi natthi, sa kena vādaṃ paṭisaṃyujeyyā”ti.

79.

Okāṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni ;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā.

Atha kho hāliddakāni gahapati yenāyasmā mahākaccāno tenupasaṅkami; upasaṅkamitvā āyasmantaṃ mahākaccānaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinna kho hāliddakāni gahapati āyasmantaṃ mahākaccānaṃ etadavoca – “vuttamidaṃ bhante, kaccāna,

bhagavatā aṭṭhakavaggike māgaṇḍiyapañhe –

“Okamaṃ pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

“Imassa nu kho bhante, kaccāna, bhagavatā saṅkhittena bhāsitassa kathaṃ vitthārena attho daṭṭhabbo”ti?

“Rūpadhātu kho, gahapati, viññāṇassa oko rūpadhātu rāgavinibandhañca pana viññāṇaṃ okasārīti vuccati. Vedanādhātu kho, gahapati... saññādhātu kho, gahapati... saṅkhāradhātu kho, gahapati, viññāṇassa oko saṅkhāradhātu rāgavinibandhañca pana viññāṇaṃ okasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, okasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, anokasārī hoti? Rūpadhātuyā kho, gahapati, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā te tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā; tasmā tathāgato anokasārīti vuccati. Vedanādhātuyā kho, gahapati... saññādhātuyā kho, gahapati... saṅkhāradhātuyā kho, gahapati... viññāṇadhātuyā kho, gahapati, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā te tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā; tasmā tathāgato anokasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, anokasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, nicketasārī hoti? Rūpanimittaniketavisāraviniṅbandhā kho, gahapati, nicketasārīti vuccati. Saddanimitta... gandhanimitta... rasanimitta... phoṭṭhabbanimitta... dhammanimittaniketavisāraviniṅbandhā kho, gahapati, nicketasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, nicketasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, anicketasārī hoti? Rūpanimittaniketavisāraviniṅbandhā kho, gahapati, tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā; tasmā tathāgato anicketasārīti vuccati. Saddanimitta... gandhanimitta... rasanimitta... phoṭṭhabbanimitta... dhammanimittaniketavisāraviniṅbandhā kho, gahapati, tathāgatassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā; tasmā tathāgato anicketasārīti vuccati. Evaṃ kho, gahapati, anicketasārī hoti.

“Kathañca, gahapati, gāme santhavajāto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu gihīhi samsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī, sukhitesu sukhito, dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā voyogaṃ āpajjati. Evaṃ kho, gahapati, gāme santhavajāto hoti.

“Kathañca, gahapati, gāme na santhavajāto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu gihīhi asamsaṭṭho viharati na sahanandī na sahasokī, na sukhitesu sukhito, na dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu na attanā voyogaṃ āpajjati. Evaṃ kho, gahapati, gāme na santhavajāto hoti.

“Kathañca, gahapati, kāmehi aritto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu kāmesu avītarāgo hoti avigatacchando avigatapemo avigatapipāso avigataparīḷho avigatataṇho. Evaṃ kho, gahapati, kāmehi aritto hoti.

“Kathañca, gahapati, kāmehi ritto hoti? Idha, gahapati, ekacco bhikkhu kāmesu vītarāgo hoti vigatacchando vigatapemo vigatapipāso vigataparīḷho vigatataṇho. Evaṃ kho, gahapati, kāmehi ritto hoti.

“Kathañca, gahapati, purekkharāno hoti? Idha, gahapati, ekaccassa bhikkhuno evaṃ hoti – ‘evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti tattha nandiṃ samannāneti, ‘evaṃvedano siyaṃ... evaṃsañño siyaṃ... evaṃsaṅkhāro siyaṃ... evaṃviññāno siyaṃ anāgatamaddhāna’nti tattha nandiṃ samannāneti. Evaṃ kho, gahapati, purekkharāno hoti.

“Kathañca, gahapati, apurekkharāno hoti? Idha, gahapati, ekaccassa bhikkhuno evaṃ hoti – ‘evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna’nti na tattha nandiṃ samannāneti, ‘evaṃvedano siyaṃ... evaṃsañño siyaṃ... evaṃsaṅkhāro siyaṃ... evaṃviññāno siyaṃ anāgatamaddhāna’nti na tattha nandiṃ samannāneti. Evaṃ kho, gahapati, apurekkharāno hoti.

“Kathañca, gahapati, kathaṃ viggayha janena kattā hoti? Idha, gahapati, ekacco evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – ‘na tvamaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi, ahaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāmi, kiṃ tvamaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānissasi, micchāpaṭipanno tvamasī, ahamasmi sammāpaṭipanno, sahitaṃ me, asahitaṃ te, pure vacanīyaṃ pacchā avaca, pacchā vacanīyaṃ pure avaca, adhiciṇṇaṃ te viparāvattaṃ, āropito te vādo, niggaḥito tvamasī, cara vādappamokkhāya, nibbethehi vā sace pahosī’ti. Evaṃ kho, gahapati, kathaṃ viggayha janena kattā hoti.

“Kathañca, gahapati, kathaṃ viggayha janena na kattā hoti?

Idha, gahapati, ekacco na evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – ‘na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī’ti. Evaṃ kho, gahapati, viggayha janena na kattā hoti. Iti kho, gahapati, yaṃ taṃ vuttam bhagavatā aṭṭhakavaggike māgaṇḍiyapañhe –

“Okam pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

“Imassa kho, gahapati, bhagavatā saṅkhittena bhāsitassa evaṃ vitthārena attho daṭṭhabbo”ti.

Tenāha bhagavā –

“Okam pahāya aniketasārī, gāme akubbaṃ muni santhavāni;

Kāmehi ritto apurekkharāno, kathaṃ na viggayha janena kayirā”ti.

80.

Yehi vivitto vicareyya loke, na tāni uggayha vadeyya nāgo;

**Elambujaṃ kaṇḍakavārijaṃ yathā, jalena paṅkena
canūpalittaṃ;**

Evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalitto.

Yehi vivitto vicareyya loketi. Yehīti yehi diṭṭhigatehi. Vivittoti kāyaduccaritenaritto vivittopavivitto, vacīduccaritena...manoduccaritena...rāgena...pe... sabbākusalābhisāṅkhārehi ritto vivitto pavivitto. **Vicareyyāti** vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyya. **Loketi** manussaloketi – yehi vivitto vicareyya loke.

Na tāni uggayha vadeyya nāgoti. Nāgoti āguṃ na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, nāgacchatīti – nāgo. Kathaṃ āguṃ na karotīti – nāgo? Āgū vuccanti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]

Sabbasaññoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādī pavuccate tathattā.

Evam āguṃ na karotīti – nāgo.

Kathaṃ na gacchatīti – nāgo? Na chandāgatim gacchati, na dosāgatim gacchati, na mohāgatim gacchati, na bhayāgatim gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, nānusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyati. Evam na gacchatīti – nāgo.

Kathaṃ nāgacchatīti – nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evam nāgacchatīti – nāgo.

Na tāni uggayha vadeyya nāgoti. Nāgo na tāni diṭṭhigatāni gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyya; “sassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato param maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti vadeyya katheyya bhaṇeyya dīpayeyya vohareyyāti – na tāni uggayha vadeyya nāgo.

Elambujam kaṇḍakavārijam yathā, jalena paṅkena canūpalittanti. Elaṃ vuccati udakam, ambujam vuccati padumam, kaṇḍako vuccati kharadaṇḍo, vāri vuccati udakam, vārijam vuccati padumam vārisambhavam, jalam vuccati udakam, paṅko vuccati kaddamo. Yathā padumam vārijam vārisambhavam jalena ca paṅkena ca na limpati na palimpati na upalimpati, alittam asaṃlittam anupalittanti – elambujam kaṇḍakavārijam yathā jalena paṅkena canūpalittam.

Evam munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalittoti. **Evanti** opammasaṃpaṭipādanam. **Munīti.** Monam vuccati ñaṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Santivādoti** santivādo muni tāṇavādo leṇavādo saraṇavādo abhayavādo accutavādo amatavādo nibbānavādoti – evam muni santivādo. **Agiddhoti.** Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhihijhā lobho akusalamūlam. Yassesō gedho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho so vuccati agiddho. So rūpe agiddho, sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kule... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasamsāya... sukhe... cīvare... piṇḍapāte ... senāsane... gilānapaccayabhesajjaparikkhāre... kāmādhātuyā ... rūpadhātuyā...

arūpadhātuyā... kāmabhavē... rūpabhavē... arūpabhavē... saññābhavē...
 asaññābhavē... nevasaññānāsaññābhavē... ekavokārabhavē...
 catuvokārabhavē... pañcavokārabhavē... atīte... anāgate... paccuppanne...
 diṭṭha-suta-muta-viññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito
 anajjhosanno , vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho
 pahīnagedho paṭinissatṭhagedho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo
 muttarāgo pahīnarāgo paṭinissatṭharāgo, nicchāto nibbuto sītībhūto
 sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – evaṃ muni santivādo
 agiddho.

Kāme ca loke ca anūpalitto. **Kāmāti** udānato dve kāmā –
 vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime
 vuccanti kilesakāmā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke
 dhātuloke āyatanaloke. **Lepāti** dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...
 pe... ayaṃ taṇhālepo...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Muni taṇhālepaṃ pahāya
 diṭṭhilepaṃ paṭinissajjivā kāme ca loke ca na limpāti na palimpāti na
 upalimpāti, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto
 vimariyādikatena cetasā viharatīti – evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca
 loke ca anūpalitto.

Tenāha bhagavā –

“Yehi vivitto vicareyya loke, na tāni uggayha vadeyya nāgo;

Elambujam kaṇḍakavārijam yathā, jalena paṅkena canūpalittam;

Evaṃ munī santivādo agiddho, kāme ca loke ca anūpalitto”ti.

81.

Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānametī na hi tammayo so;

Na kammunā nopi sutena neyyo, anūpanīto sa nivesanesu.

Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānametīti. Nāti paṭikkhepo.
Vedagūti. Vedo vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, paññā paññindriyaṃ
 paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi.
 Tehi vedehi jātijarāmarāṇassa antagato antappatto, koṭigato koṭippatto,
 pariyantagato pariyantappatto, vosānagato vosānappatto, tāṇagato
 tāṇappatto, leṇagato leṇappatto, saraṇagato saraṇappatto, abhayagato

abhayappatto, accutagato accutappatto, amatagato amatappatto, nibbānagato nibbānappatto, vedānaṃ vā antaṃ gatoti vedagū, vedehi vā antaṃ gatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū, sakkāyadīṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo vidito hoti, doso vidito hoti, moho vidito hoti, māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbam vedamaticca vedagū soti.

Na diṭṭhiyāti tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni nāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati, napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – na vedagū diṭṭhiyā. **Na mutiyāti** mutarūpena vā parato ghosena vā mahājanasammutiya vā mānaṃ neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā sa mānameti.

Na hi tammayo soti na taṇhāvasena diṭṭhivasena tammayo hoti tapparamo tapparāyano. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno cassa pahīnā honti ucchinnamulā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā ettāvātā na tammayo hoti na tapparamo na tapparāyanoti – sa mānameti na hi tammayo so.

Nakammunānopisutenaneyyoti. **Nakammunāti** puññābhisaṅkhārena vā apuññābhisaṅkhārena vā āneñjābhisaṅkhārena vā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na kammunā. **Nopi sutena neyyoti** sutasuddhiyā vā parato ghosena vā mahājanasammutiya vā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyatīti – na kammunā nopi sutena neyyo.

Anūpanīto sa nivesanesūti. **Upayāti** dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca...pe... ayam taṇhūpayo...pe... ayam diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho. Taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā so nivesanesu anūpanīto anupalitto anupagato anajjhositto anadhimutto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anūpanīto sa nivesanesu.

Tenāha bhagavā –

“Na vedagū diṭṭhiyā na mutiyā, sa mānameti na hi tammayo so;
Na kammunā nopi sutena neyyo, anūpanīto sa nivesanesū”ti.

82.

Saññāvirattassa na santi ganthā, paññāvimuttassa na santi mohā;

Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭamānā vicaranti loke.

Saññāvirattassa na santi ganthāti. Yo samathapubbaṅgamam ariyamaggaṃ bhāveti tassa ādito upādāya ganthā vikkhambhitā honti, arahatte patte arahato ganthā ca mohā ca nīvaraṇā ca kāmasaññā byāpādasaññā vihimsāsaññā diṭṭhisaññā ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti – saññāvirattassa na santi ganthā.

Paññāvimuttassa na santi mohāti. Yo vipassanāpubbaṅgamam ariyamaggaṃ bhāveti, tassa ādito upādāya mohā vikkhambhitā honti, arahatte patte arahato mohā ca ganthā ca nīvaraṇā ca kāmasaññā byāpādasaññā vihimsāsaññā diṭṭhisaññā ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti – paññāvimuttassa na santi mohā.

Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṃ, te ghaṭṭamānā vicaranti loketi. Ye saññaṃ gaṇhanti kāmasaññaṃ byāpādasaññaṃ vihimsāsaññaṃ te saññāvasena ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttana vivadati, puttapi mātārā vivadati, pitāpi puttana vivadati, puttapi pitarā vivadati, bhātāpi bhātarā vivadati, bhaginīpi bhaginiyā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tattha kalahaviggahavivādamāpannā aññaamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti, leḍḍūhipi upakkamanti, daṇḍehipi upakkamanti, satthehipi upakkamanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ye diṭṭhim gaṇhanti “sassato loko”ti vā... pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti vā te diṭṭhivasena ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti, satthārato satthāraṃ ghaṭṭenti, dhammakkhānato

dhammakkhānaṃ ghaṭṭenti, gaṇato gaṇaṃ ghaṭṭenti, diṭṭhiyā diṭṭhiṃ ghaṭṭenti, paṭipadāya paṭipadaṃ ghaṭṭenti, maggato maggaṃ ghaṭṭenti.

Atha vā te vivadanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti. Tesāṃ abhisankhārā appahīnā; abhisankhārānaṃ appahīnattā gatiyā ghaṭṭenti, niraye ghaṭṭenti, tiracchānayaniyā ghaṭṭenti, pettivisaye ghaṭṭenti, manussaloke ghaṭṭenti, devaloke ghaṭṭenti, gatiyā gatiṃ... upapattiyā upapattiṃ... paṭisandhiyā paṭisandhiṃ... bhavena bhavaṃ... saṃsārena saṃsāraṃ... vaṭṭena vaṭṭaṃ ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti vadanti vicaranti viharanti iriyanti vattenti pāḷenti yapenti yāpenti. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – saññaṅca diṭṭhiṅca ye aggahesum te ghaṭṭamānā vicaranti loke.

Tenāha bhagavā –

“Saññāvirattassa na santi ganthā, paññāvimuttassa na santi mohā;

Saññaṅca diṭṭhiṅca ye aggahesum, te ghaṭṭamānā vicaranti loke”ti.

Māgaṇḍiyasuttaniddeso navamo.

10. Purābhedasuttaniddeso

Atha purābhedasuttaniddesaṃ vakkhati –

83.

Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccati;

Taṃ me gotama pabrūhi, pucchito uttamaṃ naraṃ.

Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccatīti. **Kathaṃdassīti** kīdisena dassanena samannāgato, kiṃsaṅghitena, kiṃpakārena, kiṃpaṭibhāgenāti – kathaṃdassī. **Kathaṃsīloti** kīdisena sīlena samannāgato, kiṃsaṅghitena, kiṃpakārena, kiṃpaṭibhāgenāti – kathaṃdassī kathaṃsīlo. **Upasantoti vuccatīti** santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyati. **Kathaṃdassīti**

adhipaññaṃ pucchati, kathaṃsīloti adhisīlaṃ pucchati, upasantoti adhicittaṃ pucchati – kathaṃdassī kathaṃsīlo upasantoti vuccati.

Taṃ me gotama pabrūhī. Tanti yaṃ pucchāmi, yaṃ yācāmi, yaṃ ajjhesāmi, yaṃ pasādehi. **Gotamā** so nimmito buddhaṃ bhagavantam gottena ālapati. **Pabrūhī** brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehi – taṃ me gotama pabrūhi.

Pucchito uttamaṃ naranti. **Pucchitoti** puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Uttamaṃ naranti** aggaṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ naranti – pucchito uttamaṃ naraṃ.

Tenāha so nimmito –

“Kathaṃdassī kathaṃsīlo, upasantoti vuccati;

Taṃ me gotama pabrūhi, pucchito uttamaṃ nara”nti.

84.

Vītataṇho purābheda, [iti bhagavā]

Pubbamantamanissito;

Vemajjhe nupasaṅkheyyo,

Tassa natthi purakkhataṃ.

Vītataṇho purābhedati. Purā kāyassa bheda, purā attabhāvassa bheda, purā kaḷavarassa nikkhepa, purā jīvitindriyassa upacchedā vītataṇho vigatataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissatṭhataṇho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissatṭharāgo, nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharati.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggataṇhoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbānīti bhagavā, bhāgī

vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhiṭṭhassa adhiccittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavīhārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ paññābhāvanānaṃ dasannaṃ kaṣiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajānaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā. Bhagavāti netānaṃ nāmaṃ mātarā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātārā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavāntānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāssa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – vītataṅho purābhedaṭṭi bhagavā.

Pubbamantamanissitoti pubbanto vuccati atīto addhā. Atītaṃ addhānaṃ ārabha taṅhā pahīnā, diṭṭhi paṭinissaṭṭhā taṅhāya pahīnattā, diṭṭhiyā paṭinissaṭṭhattā. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā “evaṃrūpo ahoṣiṃ atītamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti, “evaṃvedano ahoṣiṃ... evaṃsañño ahoṣiṃ... evaṃsaṅkhāro ahoṣiṃ... evaṃviññāno ahoṣiṃ atītamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā “iti me cakkhu ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti rūpā”ti tattha na chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññānaṃ, na chandarāgapaṭibaddhattā viññānaṃ na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi pubbamantamanissito. “Iti me sotānaṃ ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti saddā”ti, “iti me ghānaṃ ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti gandhā”ti, “iti me jivhā ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti rasā”ti, “iti me kāyo ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti phoṭṭhabbā”ti, “iti me mano ahoṣi atītamaddhānaṃ – iti dhammā”ti tattha na chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññānaṃ, na chandarāgapaṭibaddhattā viññānaṃ na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi pubbamantamanissito. Atha vā yāni tāni pubbe mātugāmena saddhiṃ hasitalapitakīlītāni na tadassādeti, na taṃ nikāmeti, na ca tena vittim āpajjati. Evampi pubbamantamanissito.

Vemajjhe nupasaṅkheyyoti. Vemajjhaṃ vuccati paccuppanno addhā. Paccuppannaṃ addhānaṃ ārabha taṅhā pahīnā, diṭṭhi paṭinissaṭṭhā.

Tañhāya pahīnattā, diṭṭhiyā paṇinissaṭṭhattā rattoti nupasaṅkheyyo, duṭṭhoti nupasaṅkheyyo, mūlhoti nupasaṅkheyyo, vinibaddhoti nupasaṅkheyyo, parāmatṭhoti nupasaṅkheyyo, vikkhepagatoti nupasaṅkheyyo, anīṭṭhaṅgatoti nupasaṅkheyyo, thāmagatoti nupasaṅkheyyo; te abhisāṅkhārā pahīnā; abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā nupasaṅkheyyo, nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – vemajjhe nupasaṅkheyyo.

Tassa natthi purakkhatanti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. Purekkhārāti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca...pe... ayam taṇhāpurekkhāro...pe... ayam diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṇinissaṭṭho. Taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṇinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati, na taṇhādhajo na taṇhāketu na taṇhāhipateyyo, na diṭṭhidhajo na diṭṭhiketū na diṭṭhāhipateyyo, na taṇhāya vā diṭṭhiyā vā parivārito carati. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā “evaṃrūpo siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti, “evaṃvedano siyaṃ... evaṃsañño siyaṃ... evaṃsaṅkhāro siyaṃ... evaṃviññāno siyaṃ anāgatamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā “īti me cakkhu siyā anāgatamaddhānaṃ – īti rūpā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. “Iti me sotamaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ – īti saddā”ti, “īti me ghānaṃ siyā anāgatamaddhānaṃ – īti gandhā”ti, “īti me jivhā siyā anāgatamaddhānaṃ – īti rasā”ti, “īti me kāyo siyā anāgatamaddhānaṃ – īti phoṭṭhabbā”ti, “īti me mano siyā anāgatamaddhānaṃ – īti dhammā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi tassa natthi purakkhataṃ. Atha vā “imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro”ti vā appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi tassa natthi purakkhataṃ.

Tenāha bhagavā –

“Vītaṇho purābheda, [īti bhagavā]

Pubbamantamanissito;

Vemajjhe nupasankheyyo,

Tassa natthi purakkhata”nti.

85.

Akkodhano asantāsī, avikatthī akukkuco;

Mantabhāṇī anuddhato, sa ve vācāyato muni.

Akkodhano asantāsīti. Akkodhanoti yañhi kho vuttaṃ. Api ca kodho tāva vattabbo. Dasahākārehi kodho jāyati – “anattamaṃ me acarī”ti kodho jāyati, “anattamaṃ me caratī”ti kodho jāyati, “anattamaṃ me carissatī”ti kodho jāyati, “piyassa me manāpassa anattamaṃ acari... anattamaṃ carati... anattamaṃ carissatī”ti kodho jāyati, “appiyassa me amanāpassa atthamaṃ acari... atthamaṃ carati... atthamaṃ carissatī”ti kodho jāyati, atthāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto, paṭighamaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjhitattaṃ, doso dussanā dussitattaṃ, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ, virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ, asuropo anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati kodho.

Api ca kodhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci kālaṃ kodho cittāvilakaraṇamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti; atthi kañci kālaṃ kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācaṃ nicchāraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho pharusavācaṃ nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilokano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho disāvidisānuvilokanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabhinipātamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti; atthi kañci kālaṃ kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakadḍhano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho aṅgamaṅgaapakadḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano hoti; atthi kañci kālaṃ kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya

saṅghito hoti. Yato kodho parapuggalaṃ ghāṭetvā attānaṃ ghāṭeti, ettāvataṃ kodho paramussadagato paramavepullappatto hoti. Yassa so kodho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati akkodhano. Kodhassa pahīnatā akkodhano, kodhavatthussa pariññātattā akkodhano, kodhahetussa upacchinnattā akkodhanoti – akkodhano.

Asantāsīti idhekacco tāsī hoti uttāsī parittāsī, so tasati na uttasati parittasati bhāyati santāsaṃ āpajjati. Kulam vā na labhāmi, gaṇam vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābham vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, paṣaṃsaṃ vā na labhāmi, sukham vā na labhāmi, cīvaram vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhīti tasati uttasati parittasati bhāyati santāsaṃ āpajjati.

Idha bhikkhu asantāsī hoti anuttāsī aparittāsī; so na tasati na uttasati na parittasati na bhāyati na santāsaṃ āpajjati. Kulam vā na labhāmi, gaṇam vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābham vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, paṣaṃsaṃ vā na labhāmi, sukham vā na labhāmi, cīvaram vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhīti na tasati na uttasati na parittasati na bhāyati na santāsaṃ āpajjati – akkodhano asantāsī.

Avikatthīakukkucoti. Idhekaccokatthīhoti vikatthī, sokatthati vikatthati – ahamasmi sīlasampannoti vā vatasampannoti vā sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññātaraññātarena vā vatthunā. Uccā kulā pabbajitoti vā mahākulā pabbajitoti vā, mahābhogakulā pabbajitoti vā uḷārabhogakulā pabbajitoti vā, ñāto yasassī gahaṭṭhapabbajitānanti vā, lābhimi cīvarapiṇḍapātasenāsanāgilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā, suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā, āraññikoti vā piṇḍapātikoti vā paṃsukūlikoti vā tecīvarikoti vā, sapadānacārikoti vā khalupacchābhattikoti vā nesajjikoti vā yathāsanthatikoti vā, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā dutiyassa jhānassa lābhīti vā tatiyassa jhānassa lābhīti vā catutthassa jhānassa lābhīti vā, ākāsañācāyatanasamāpattiyā... viññāñācāyatanasamāpattiyā... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā... nevaññāñācāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na katthati na vikatthati, katthanā vikatthanā ārato virato paṭivirato nikkhanto

nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – avikatthī.

Akukkucoti. **Kukkuccanti** hatthakukkuccampi kukkuccaṃ, pādakukkuccampi kukkuccaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ, akappiye kappiyasaññitā kappiye akappiyasaññitā, vikāle kālāsaññitā kāle vikālāsaññitā, avajje vajjasaññitā vajje avajjasaññitā; yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho – idaṃ vuccati kukkuccaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita”ntiuppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucaritaṃ... kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucarita”nti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇī”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī”ti... “katā me pisuṇā vācā, akatā me pisuṇāya vācāya veramaṇī”ti... “katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī”ti... “kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī”ti... “katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā”ti... “kato me byāpādo, akato me abyāpādo”ti... “katā me micchādītṭhi, akatā me sammādītṭhī”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā “sīlesumhi na paripūrakārī”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho; “indriyesumhi aguttadvāro”ti... “bhojane amattaññumhi”ti... “jāgariyaṃ ananuyuttomhī”ti... “na satisampajañña samannāgatomhī”ti... “abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā”ti... “abhāvitā me cattāro sammappadhānā”ti... “abhāvitā me cattāro iddhipādā”ti... “abhāvitāni me pañcindriyāni”ti... “abhāvitāni me pañca balāni”ti... “abhāvitā me satta bojjaṅgā”ti... “abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti... “dukkhaṃ me apariññāta”nti... “samudayo me appahīno”ti... “maggo me abhāvito”ti... “nirodho me asacchikato”ti – uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekho. Yassetāṃ kukkuccaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā

daḍḍhaṃ, so vuccati akukkucoti – avikatthī akukkuco.

Mantabhāṇī anuddhatoti. Mantā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Mantāya pariggahetvā pariggahetvā vācaṃ bhāsati bahumpi kathento bahumpi bhaṇanto bahumpi dīpayanto bahumpi voharanto. Dukkathitaṃ dubbhaṇitaṃ dullapitaṃ duruttaṃ dubbhāsitaṃ vācaṃ na bhāsati – mantabhāṇī. **Anuddhatoti.** Tattha katamaṃ uddhaccaṃ? Yaṃ cittassa uddhaccaṃ avūpasamo cetaso vikkhepo bhantattaṃ cittassa – idaṃ vuccati uddhaccaṃ. Yassetamaṃ uddhaccaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhappattikaṃ ñāḍḍagginā daḍḍhaṃ, so vuccati anuddhatoti – mantabhāṇī anuddhato.

Sa ve vācāyato munīti. Idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato hoti saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa. Pisunaṃ vācaṃ pahāya pisunāya vācāya paṭivirato hoti – ito sutvā na amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā na imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti bhinnānaṃ vā sandhātā, sahitānaṃ vā anuppādātā, samaggārāmo samaggarato samagganandī samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitaṃ hoti. Pharusamaṃ vācaṃ pahāya pharusāya vācāya paṭivirato hoti – yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā pemaṇīyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā tathārūpim vācaṃ bhāsitaṃ hoti. Samphappalāpaṃ pahāya samphappalāpā paṭivirato hoti – kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsitaṃ hoti kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ atthasaṃhitamaṃ. Catūhi vacīsucaritehi samannāgato catuddosāpagataṃ vācaṃ bhāsati, bāttiṃsāya tiracchānakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasaṃ viharati.

Dasa kathāvattḥūni kathesi, seyyathidaṃ – appicchakathaṃ katheti, santuṭṭhīkathaṃ katheti, pavivekakathaṃ... asaṃsaggakathaṃ... vīriyārambhakathaṃ... sīlakathaṃ... samādhikathaṃ... paññākathaṃ... vimuttikathaṃ ... vimuttiñāḍḍadassanakathaṃ... satipaṭṭhānakathaṃ... sammappadhānakathaṃ... iddhipādakathaṃ... indriyakathaṃ... balakathaṃ... bojjhaṅgakathaṃ... maggakathaṃ... phalakathaṃ... nibbānakathaṃ katheti. **Vācāyatoti** yatto pariyatto gutto gopito rakkhito vūpasanto. **Munīti.** **Monamaṃ** vuccati ñāḍḍamaṃ. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi... pe... saṅgajālamaticca so munīti – sa ve vācāyato muni.

Tenāha bhagavā –

“Akkodhano asantāsī, avikatthī akukkuco;

Mantabhāṇī anuddhato, sa ve vācāyato muni”ti.

86.

Nirāsatti anāgate, atītaṃ nānusocati;

Vivekadassī phassesu, diṭṭhīsu ca na nīyati.

Nirāsatti anāgeteti. Āsatti vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsatti taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “evaṃrūpo siyaṃ anāgamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti, “evaṃvedano siyaṃ... evaṃsañño siyaṃ... evaṃsaṅkhāro siyaṃ... evaṃviññāno siyaṃ anāgamaddhāna”nti tattha nandiṃ na samannāneti. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “iti me cakkhu siyā anāgamaddhānaṃ – iti rūpā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate. “Iti me sotaṃ siyā anāgamaddhānaṃ – iti saddā”ti...pe... “iti me mano siyā anāgamaddhānaṃ – iti dhammā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate. Atha vā “imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ na paṇidahati, cetaso appaṇidhānappaccayā na tadabhinandati; na tadabhinandanto. Evampi nirāsatti anāgate.

Atītaṃ nānusocatīti. Vipariṇataṃ vā vatthum na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati, “cakkhu me vipariṇata”nti na socati, “sotaṃ me... ghānaṃ me... jivhā me... kāyo me... rūpā me... saddā me... gandhā me... rasā me... phoṭṭhabbā me... kulaṃ me... gaṇo me... āvāso me... lābho me... yaso me... pasamsā me... sukhaṃ me... cīvaraṃ me... piṇḍapāto me... senāsaṇaṃ me... gilānapaccayabhesajjaparikkhāro me... mātā me... pitā me... bhātā me... bhaginī me... putto me... dhītā me... mittā me... amaccā me... ñātakā me... sālohitā me vipariṇatā”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāliṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti – atītaṃ nānusocati.

Vivekadassī phassesūti. Cakkhusamphasso sotasamphasso ghānasamphasso jivhāsamphasso kāyasamphasso manosamphasso,

adhivacanasamphasso paṭighasamphasso, sukhavedanīyo phasso dukkhavedanīyo phasso adukkhamasukhavedanīyo phasso, kusalo phasso akusalo phasso abyākato phasso, kāmāvacaro phasso rūpāvacaro phasso arūpāvacaro phasso, suññato phasso animitto phasso appanīhito phasso, lokiyo phasso lokuttaro phasso, atīto phasso anāgato phasso paccuppanno phasso; yo evarūpo phasso phusanā samphusanā samphusitattaṃ – ayaṃ vuccati phasso.

Vivekadassī phassesūti. Cakkhusamphassaṃ vivittaṃ passati attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotasamphassaṃ vivittaṃ passati... ghānasamphassaṃ vivittaṃ passati... jivhāsamphassaṃ vivittaṃ passati... kāyasamphassaṃ vivittaṃ passati... manosamphassaṃ vivittaṃ passati... adhvāvacanasamphassaṃ vivittaṃ passati... paṭighasamphassaṃ vivittaṃ passati... sukhavedanīyaṃ phassaṃ... dukkhavedanīyaṃ phassaṃ... adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ... kusalaṃ phassaṃ... akusalaṃ phassaṃ... abyākataṃ phassaṃ... kāmāvacaraṃ phassaṃ... rūpāvacaraṃ phassaṃ... arūpāvacaraṃ phassaṃ... lokiyaṃ phassaṃ vivittaṃ passati attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Atha vā atītaṃ phassaṃ anāgatehi ca paccuppannehi ca phassehi vivittaṃ passati, anāgataṃ phassaṃ atītehi ca paccuppannehi ca phassehi vivittaṃ passati, paccuppannaṃ phassaṃ atītehi ca anāgatehi ca phassehi vivittaṃ passati. Atha vā ye te phassā ariyā anāsavā lokuttarā suññatapaṭisaññuttā, te phasse vivitte passati rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paḷāsena issāya macchariyena māyāya sāṭheyyena thambhena sārāmbhena mānena atimānena madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbadarathehi sabbapariḷāhehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisāṅkhārehi vivitte passatīti – vivekadassī phassesu.

Diṭṭhīsu ca na nīyatīti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati; napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – diṭṭhīsu ca na nīyati.

Tenāha bhagavā –

“Nirāsatti anāgate, atītaṃ nānusocati;

Vivekadassī phassesu, diṭṭhīsu ca na nīyatī”ti.

Patilīno akuhako, apihālu amaccharī;

Appagabbho ajeguccho, pesuṇeyye ca no yuto.

Patilīno akuhakoti. Patilīnoti rāgassa pahīnattā patilīno, dosassa pahīnattā patilīno, mohassa pahīnattā patilīno, kodhassa... upanāhassa ... makkhassa... palāsassa... issāya... macchariyassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ pahīnattā patilīno. Vuttañhetam bhagavatā – “kathañca, bhikkhave, bhikkhu patilīno hoti? Imassa, bhikkhave, bhikkhuno asmimāno pahīno hoti ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatim anuppādadhammo. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu patilīno hoti”ti – patilīno.

Akuhakoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu, sāmantaṃjappanasaṅkhātam kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhum nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhīyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsaṇaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha – “kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghātiṃ katvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikam kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo rukkhāmūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttana vā haritakīkhaṇḍena vā osadham kareyyā”ti. Tadupādāya lūkham cīvaraṃ dhāreti, lūkham piṇḍapātaṃ paribhuñjati, lūkham senāsaṇaṃ paṭisevati, lūkham gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tameṇaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – “ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṇṇiyo dhutavādo”ti bhīyyo bhīyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – “tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññaṃ pasavati. Saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum

puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. ‘Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacehaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññaṃ paribāhirā bhavissanti. Na mayhaṃ iminā attho. Api ca tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī’”ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayaṭṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo, “evaṃ maṃ jano sambhāvessati”ti, gamaṇaṃ saṅghapeti thānaṃ saṅghapeti nisajjaṃ saṅghapeti sayanaṃ saṅghapeti, paṇidhāya gacchati paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisīdati paṇidhāya seyyaṃ kappeti, samāhito viya gacchati samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisīdati samāhito viya seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa thapanā āthapanā saṅghapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantaṭṭappanasāṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo, “evaṃ maṃ jano sambhāvessati”ti, ariyadhammasannissitaṃ vācaṃ bhāsati. “Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpaṃ pattāṃ dhāreti... lohathālakāṃ dhāreti... dhammakaraṇaṃ dhāreti... parisāvanaṃ dhāreti... kuṅcikaṃ dhāreti... upāhanaṃ dhāreti... kāyabandhanaṃ dhāreti... āyogaṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa evarūpo upajjhāyo so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa evarūpo ācariyo... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā... mittā... sandiṭṭhā... sambhattā... sahāyā so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpe vihāre vasati so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpe aḍḍhayoge vasati... pāsāde vasati... hammiye vasati... guhāyaṃ vasati... leṇe vasati... kuṭiyā vasati... kūṭāgāre vasati... atṭe vasati ... māle vasati... uddaṇḍe vasati... upatthānasālāyaṃ vasati... maṇḍape vasati... rukkhamūle vasati, so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati.

Atha vā korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko, “ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī”ti tādisaṃ gambhīraṃ gūlhaṃ

nipunaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ kathesi. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ sāmantaṃjappanasāṅkhātaṃ kuhanavatthu. Yassimāni tīni kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati akuhakoti – patilīno akuhako.

Apihālu amaccharīti. Pihā vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā pihā taṅhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati apihālu. So rūpe na piheti, sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulamaṃ... gaṇamaṃ... āvāsamaṃ... lābhamāṃ... yasamaṃ... pasamsamaṃ... sukhamāṃ... cīvaramāṃ... piṇḍapātaṃ... senāsanamaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātuṃ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme na piheti na icchati na sādīyati na pattheti nābhijjapattīti – apihālu. **Amaccharīti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ maccharaṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ gāho – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Yassetamaṃ macchariyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati amaccharīti – apihālu amaccharī.

Appagabbho ajegucchoti. Pāgabbhiyanti tīni pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Katamaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, bhojanasālāyampi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, jantāgharepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, udakatitthepepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavisantopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavitṭhopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittikārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ

pārupitvāpi nisīdati, t̥hitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅhagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittikāarakato therānaṃ bhikkhūnaṃ anupāhanānaṃ caṅkamantānaṃ saupāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamantānaṃ ucce caṅkame caṅkamati, chamāya caṅkamantānaṃ caṅkame caṅkamati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvā nisīdati, t̥hitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ bhojanasālāyaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco bhojanasālāyaṃ acittikāarakato there bhikkhū anupakhajja nisīdati, navepi bhikkhū āsanena paṭibāhati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārupitvāpi nisīdati, t̥hitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ bhojanasālāyaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ jantāgharekāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco jantāghare acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, anāpucchampi anajjhīṭṭhopi kaṭṭhaṃ pakkhipati, dvārampi pidahati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco udakatitthe acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi otarati, puratopi otarati, ghaṭṭayantopi nhāyati, puratopi nhāyati, uparitopi nhāyati, ghaṭṭayantopi uttarati, puratopi uttarati, uparitopi uttarati. Evaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavisanto acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi gacchati, puratopi gacchati, vakkammāpi therānaṃ bhikkhūnaṃ purato purato gacchati. Evaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavitṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavitṭho, “na pavisa, bhante”ti vuccamāno pavisati, “na tiṭṭha, bhante”ti vuccamāno tiṭṭhati, “na nisīda, bhante”ti vuccamāno nisīdati, anokāsampi pavisati, anokāsepi tiṭṭhati, anokāsepi nisīdati, yānipi

tāni honti kulānaṃ ovarakāni gūlhāni ca paṭicchannāni ca. Yattha kulitthiyo kuladhītarō kulasuṇhāyo kulakumāriyo nisīdanti, tatthapi sahasā pavisati kumārakassapi siraṃ parāmasati. Evaṃ antaragharaṃ pavitṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Katamaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavitṭhopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittikārakato there bhikkhū anāpucchāṃ vā anajjhittṭho vā āramagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, pātimokkhaṃ uddisati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittikārakato there bhikkhū anāpucchāṃ vā anajjhittṭho vā āramagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Āramagatānaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavitṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavitṭho itthiṃ vā kumāriṃ vā evamāha – “itthaṃnāme itthaṃgotte kiṃ atthi? Yāgu atthi, bhattaṃ atthi, khādaniyaṃ atthi. Kiṃ pivissāma, kiṃ bhuñjissāma, kiṃ khādissāma? Kiṃ vā atthi, kiṃ vā me dassathā”ti vippalapati, yā evarūpā vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ. Evaṃ antaragharaṃ pavitṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco na uccā kulā pabbajito samāno uccā kulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na mahākulā pabbajito samāno mahākulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na mahābhogakulā pabbajito samāno mahābhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na uḷārabhogakulā pabbajito samāno... na suttantiko samāno suttantikena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittena, na vinayadharo samāno... na dhammakathiko samāno... na ārañṇiko samāno... na piṇḍapātiko samāno... na paṃsukūliko samāno... na tecīvariko samāno... na sapadānacāriko samāno... na khalupacchābhattiko samāno... na nesajjiko

samāno... na yathāsanthatiko samāno... na paṭhamassa jhānassa lābhī samāno paṭhamassa jhānassa lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittaena...pe... na nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiyā lābhī samāno nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiyā lābhinā saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ dahati cittaena – idaṃ cetasaṃ pāgabbhiyaṃ. Yassimāni tīni pāgabbhiyāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhappattikāni nāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati appagabbho – appagabbho.

Ajēguccho. Atthi puggalo jēguccho, atthi ajēguccho. Katamo ca puggalo jēguccho? Idhekacco puggalo dussīlo hoti pāpadhammo asucisaṅkassarasamācāro paṭicchannakammanto assamaṇo samaṇapaṭiṇṇo abrahmacārī brahmacāripaṭiṇṇo antopūti avassuto kasambujāto – ayaṃ vuccati puggalo jēguccho. Atha vā kodhano hoti upāyāsabahuḷo, appampi vutto samāno abhisajjati kuppati byāpajjati paṭiṭṭhīyati, kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca pātukaroti – ayaṃ vuccati puggalo jēguccho. Atha vā kodhano hoti upanāhī, makkhī hoti paḷāsī, issukī hoti maccharī, saṭṭho hoti māyāvī, thaddho hoti atimānī, pāpiccho hoti micchādīṭṭhi, sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādānaggāhī duppaṭinissaggī – ayaṃ vuccati puggalo jēguccho.

Katamo ca puggalo ajēguccho? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu – ayaṃ vuccati puggalo ajēguccho. Atha vā akkodhano hoti anupāyāsabahuḷo, bahumpi vutto samāno na abhisajjati na kuppati na byāpajjati na paṭiṭṭhīyati, na kopaṇca dosaṇca appaccayaṇca pātukaroti – ayaṃ vuccati puggalo ajēguccho. Atha vā akkodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaṭṭho hoti amāyāvī, athaddho hoti anatimānī, na pāpiccho hoti na micchādīṭṭhi, asandiṭṭhiparāmāsī hoti anādānaggāhī suppaṭinissaggī – ayaṃ vuccati puggalo ajēguccho. Sabbe bālaputhujjanā jēgucchā, puthujanakalyāṇakaṃ upādāya atṭha ariyapuggalā ajēgucchāti – appagabbho ajēguccho.

Pesuṇeyye ca no yutoti. Pesuṇṇanti idhekacco pisuṇavāco hoti, ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettā, bhinnānaṃ vā anuppadātā, vaggārāmo, vaggarato, vagganandī, vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītā hoti – idaṃ vuccati pesuṇṇaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi pesuṇṇaṃ upasaṃharati – piyakamyatāya vā, bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuṇṇaṃ upasaṃharati?

Imassa piyo bhavissāmi, manāpo bhavissāmi, vissāsiko bhavissāmi, abbhantariko bhavissāmi, suhadayo bhavissāmīti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati? “Kathaṃ ime nānā assu vinā assu vaggā assu dvedhā assu dvejjhā assu dve pakkhā assu bhijjeyyūṃ na samāgaccheyyūṃ dukkhaṃ na phāsu vihareyyu”nti. Evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati. Yassetam pesuññaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhappattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so pesuññe no yuto na yutto na payutto na sammāyuttoti – pesuññe ca no yuto.

Tenāha bhagavā –

“Patilīno akuhako, apihālu amaccharī;

Appagabbho ajeguccho, pesuññe ca no yuto”ti.

88.

Sātiyesu anassāvī, atimāne ca no yuto;

Saṅho ca paṭibhānavā, na saddho na virajjati.

Sātiyesu anassāvīti. Sātiyā vuccanti pañca kāmagaṇā. Kimkāraṇā sātiyā vuccanti pañca kāmagaṇā? Yebhuyyena devamanussā pañca kāmagaṇe icchanti sātiyanti patthayanti pihayanti abhijappanti, taṃkāraṇā sātiyā vuccanti pañca kāmagaṇā. Yesaṃ esā sātiyā taṇhā appahīnā tesam cakkhuto rūpataṇhā savati āsavati sandati pavattati, sotato saddataṇhā... ghānato gandhataṇhā... jivhāto rasataṇhā... kāyato phoṭṭhabbataṇhā... manato dhammataṇhā savati āsavati sandati pavattati. Yesam esā sātiyā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā tesam cakkhuto rūpataṇhā na savati nāsavati na sandati na pavattati, sotato saddataṇhā...pe... manato dhammataṇhā na savati nāsavati na sandati na pavattatīti – sātiyesu anassāvī.

Atimāne ca no yutoti. Katamo atimāno? Idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cīttassa – ayaṃ vuccati atimāno. Yasseto atimāno pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhappattiko ñāṇagginā daḍḍho, so atimāne ca no yuto na yutto nappayutto na sammāyuttoti – atimāne ca no yuto.

Sanho ca paṭibhānavāti. Saṅhoti saṅhena kāyakammena samannāgatoti saṅho, saṅhena vacīkammena... saṅhena manokammena samannāgatoti saṅho, saṅhehi satipaṭṭhānehi samannāgatoti saṅho, saṅhehi sammappadhānehi... saṅhehi iddhipādehi... saṅhehi indriyehi... saṅhehi balehi... saṅhehi bojjhaṅgehi samannāgatoti saṅho, saṅhena ariyena aṭṭhaṅgikena maggena samannāgatoti – saṅho.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa pakatiyā pariyāpuṭaṃ hoti – suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakāṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, tassa pariyattiṃ nissāya paṭibhāyati – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā. Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti attatthe ca ñāyatthe ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca, tassa taṃ paripucchaṃ nissāya paṭibhāyati – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā. Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo, tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā, atthe ñāte attho paṭibhāyati, dhamme ñāte dhammo paṭibhāyati, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāyati; imesu tīsu ñānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato so vuccati paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi, adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – saṅho ca paṭibhānavā.

Na saddho na virajjatīti. Na saddhoti sāmaṃ sayamaṃ abhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ na kassaci saddahati aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā devassa vā mārassa vā brahmuno vā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti sāmaṃ sayamaṃ abhiññātaṃ...pe... “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti... pe... “jātipaccayā jarāmarāṇa”nti... “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti... pe... “jātinirodhā jarāmarāṇanirodho”ti... “idaṃ dukkha”nti...pe... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti... “ime āsavā”ti...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti... “ime dhammā abhiññeyyā”ti...pe... “ime dhammā sacchikātabbā”ti sāmaṃ sayamaṃ abhiññātaṃ...pe... channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca...pe... catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca sāmaṃ sayamaṃ abhiññātaṃ...pe... “yaṃ kiñci

samudayadhammaṃ sabbamaṃ taṃ nirodhadhamma”nti sāmaṃ sayamaṃ abhiññātaṃ attapaccakkhamaṃ dhammaṃ na kassaci saddahati aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā devassa vā māraṇassa vā brahmuno vā .

Vuttañhetamaṃ bhagavatā – “saddhasi tvamaṃ, sārīputta, saddhindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānaṃ; vīriyindriyamaṃ... satindriyamaṃ... samādhindriyamaṃ... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosāna”nti?

“Na khvāhamaṃ ettha, bhante, bhagavato saddhāya gacchāmi saddhindriyamaṃ... vīriyindriyamaṃ... satindriyamaṃ... samādhindriyamaṃ... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānaṃ. Yesamaṃ nūnetaṃ, bhante, aññātaṃ assa aditṭhamaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphasitaṃ paññāya, te tattha paresamaṃ saddhāya gaccheyyumaṃ saddhindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānaṃ. Vīriyindriyamaṃ... satindriyamaṃ... samādhindriyamaṃ ... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānaṃ. Yesañca kho etaṃ, bhante, ñātaṃ diṭṭhamaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya, nikkāṅkhā te tattha nibbicikicchā. Saddhindriyamaṃ... vīriyindriyamaṃ... satindriyamaṃ... samādhindriyamaṃ... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānaṃ. Mayhañca kho, etaṃ bhante, ñātaṃ diṭṭhamaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya, nikkāṅkhomaṃ tattha nibbicikiccho. Saddhindriyamaṃ... vīriyindriyamaṃ... satindriyamaṃ... samādhindriyamaṃ... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosāna”nti.

“Sādhu sādhu, sārīputta! Yesañhetamaṃ, sārīputta, aññātaṃ assa aditṭhamaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphasitaṃ paññāya, te tattha paresamaṃ saddhāya gaccheyyumaṃ saddhindriyamaṃ...pe... paññindriyamaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ amatogadhamā hoti amataparāyanamaṃ amatapariyosānanti.

“Assaddho akataññū ca, sandhicchedo ca yo naro;

Hatāvakāso vantāso, sa ve uttamaporiso”ti.

Na saddho na virajjati. Sabbe bālaputhujjanā rajjanti, puthujjanakalyāṇakamaṃ upādāya satta sekkhā virajjanti. Arahā neva rajjati no virajjati, viratto so khayā rāgassa vītarāgattā khayā dosassa

vītadosattā, khayā mohassa vītamohattā. So vuṭṭhavāso ciṅṅacaraṇo...pe...
jātimaraṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti – na saddho na virajjati.

Tenāha bhagavā –

“Sātiyesu anassāvī, atimāne ca no yuto;

Sanho ca paṭibhānavā, na saddho na virajjati”ti.

89.

Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppatti;

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhati.

Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppatti. Kathaṃ lābhakamyā sikkhati? Idha, bhikkhave, bhikkhu bhikkhum passati lābhim cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – “kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti? Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho āyasmā suttantiko, tenāyamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti. So lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhiniḥḥattiyā lābhaṃ paripācento suttantaṃ pariyāpuṇāti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu bhikkhum passati lābhim cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – “kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti? Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho āyasmā vinayadharo...pe... dhammakathiko... ābhidhammiko, tenāyamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti. So lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhiniḥḥattiyā lābhaṃ paripācento abhidhammaṃ pariyāpuṇāti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu bhikkhum passati lābhim cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Tassa evaṃ hoti – “kena nu kho ayamāyasmā lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti? Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho āyasmā ārañṇiko... piṇḍapātiko... paṃsukūliko... tecīvariko... sapadānacāriko... khalupacchābhattiko...

nesajjiko... yathāsanthatiko, tenāyamāyasmā lābhī
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti. So
lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhiniḅbattiyā lābhaṃ paripācento
āraññiko hoti...pe... yathāsanthatiko hoti. Evampi lābhakamyā sikkhati.

Kathaṃ na lābhakamyā sikkhati? Idha bhikkhu na lābhahetu, na
lābhapaccayā, na lābhakāraṇā, na lābhābhiniḅbattiyā, na lābhaṃ paripācento,
yāvadeva attadamatthāya attasamatthāya attapariniḅbāpanatthāya suttantaṃ
pariyāpuṇāti, vinayaṃ pariyāpuṇāti, abhidhammaṃ pariyāpuṇāti. Evampi
na lābhakamyā sikkhati.

Atha vā bhikkhu na lābhahetu, na lābhapaccayā, na lābhakāraṇā,
na lābhābhiniḅbattiyā, na lābhaṃ paripācento, yāvadeva appicchaññeva
nissāya santuṭṭhiññeva nissāya sallekhaññeva nissāya pavivekaññeva nissāya
idamatthitaññeva nissāya āraññiko hoti, piṇḍapātiko hoti, paṃsukūliko hoti,
tecīvariko hoti, sapadānacāriko hoti, khalupacchābhattiko hoti, nesajjiko
hoti, yathāsanthatiko hoti. Evampi na lābhakamyā sikkhatīti – lābhakamyā
na sikkhati.

Alābhe ca na kuppātīti. Kathaṃ alābhe kuppāti? Idhekacco “kulaṃ
vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na
labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, paṃsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na
labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsaṃ
vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi,
gilānapaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, appaññātomhī”ti kuppāti byāpajjati
patiṭṭhīyati, kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Evaṃ alābhe
kuppāti.

Kathaṃ alābhe na kuppāti? Idha bhikkhu “kulaṃ vā na labhāmi
gaṇaṃ vā na labhāmi...pe... appaññātomhī”ti na kuppāti na byāpajjati na
patiṭṭhīyati, na kopañca dosañca appaccayañca pātukaroti. Evaṃ alābhe na
kuppātīti – lābhakamyā na sikkhati alābhe ca na kuppāti.

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatīti. Viruddhoti yo
cittassa āghāto paṭighāto, paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo,
doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā
kujjhitattaṃ, doso dussanā dussittattaṃ, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ
virodho paṭivirodho, caṇḍikkaṃ, asuro, anattamanatā cittassa –
ayaṃ vuccati virodho. Yassesu virodho pahīno samucchinnu vūpasanto
paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati aviruddho.

Tañhāti rūpaṇhā saddaṇhā gandhaṇhā rasaṇhā phoṭṭhabbaṇhā dhammaṇhā. **Rasoti** mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti, te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti; madhuraṃ labhitvā amadhuraṃ pariyesanti, amadhuraṃ labhitvā madhuraṃ pariyesanti; tittakaṃ labhitvā atittakaṃ pariyesanti, atittakaṃ labhitvā tittakaṃ pariyesanti; kaṭukaṃ labhitvā akaṭukaṃ pariyesanti, akaṭukaṃ labhitvā kaṭukaṃ pariyesanti; loṇikaṃ labhitvā aloṇikaṃ pariyesanti, aloṇikaṃ labhitvā loṇikaṃ pariyesanti; khārikaṃ labhitvā akhārikaṃ pariyesanti, akhārikaṃ labhitvā khārikaṃ pariyesanti; lambikaṃ labhitvā kasāvaṃ pariyesanti, kasāvaṃ labhitvā lambikaṃ pariyesanti; sādum labhitvā asādum pariyesanti, asādum labhitvā sādum pariyesanti; sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhitvā tena tena na santussanti aparāparaṃ pariyesanti, manāpikesu rasesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Yassesā rasaṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṇca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṇca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti.

Yathā vanaṃ ālimpeyya yāvadeva ropanatthāya, yathā vā pana akkhaṃ abbañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā vā pana puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya...pe... phāsuvihāro cā”ti. Rasaṇhaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti, rasaṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippanutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – aviruddho ca taṇhāya rasesu nānugijjhati.

Tenāha bhagavā –

“Lābhakamyā na sikkhati, alābhe ca na kuppati;

Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatī”ti.

Upekkhako sadā sato, na loke maññate samaṃ;

Na vīsē na nīceyyo, tassa no santi ussādā.

Upekkhako sadā satoti. Upekkhakoti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato. Cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti, tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Cakkhunā kho paneva rūpaṃ disvā amanāpaṃ na maṅku hoti appatit̥hitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso, tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā... manasā dhammaṃ viññāya manāpaṃ nābhigijjhati nābhihaṃsati na rāgaṃ janeti, tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Manasā kho paneva dhammaṃ viññāya amanāpaṃ na maṅku hoti appatit̥hitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso, tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpāmanāpesu rūpesu tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya manāpāmanāpesu dhammesu tassa t̥hitova kāyo hoti, t̥hitaṃ cittaṃ ajjhattaṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya rajanīye na rajjati dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Diṭṭhe diṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Diṭṭhe anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute... mute... viññāte anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Samvijjati arahato cakkhu, passati arahā cakkhunā rūpaṃ. Chandarāgo arahato natthi, suvimuttacitto arahā. Samvijjati arahato sotaṃ, suṇāti arahā sotena saddaṃ. Chandarāgo arahato natthi, suvimuttacitto arahā. Samvijjati arahato ghānaṃ, ghāyati arahā ghānena gandhaṃ. Chandarāgo arahato

natthi, suvimuttacitto arahā. Saṃvijjati arahato jivhā, sāyati arahā jivhāya rasam...pe... saṃvijjati arahato kāyo, phusati arahā kāyena phoṭṭhabbam... pe... saṃvijjati arahato mano, vijānāti arahā manasā dhammam. Chandarāgo arahato natthi suvimuttacitto arahā.

Cakkhu rūpārāmaṃ rūparataṃ rūpasammuditaṃ, taṃ arahato dantaṃ guttaṃ rakkhitaṃ saṃvutaṃ, tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Sotaṃ saddārāmaṃ...pe... ghānaṃ gandhārāmaṃ... jivhā rasārāmā rasaratā rasasammudita, sā arahato dantā guttā rakkhitā saṃvuta, tassā ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Kāyo phoṭṭhabbārāmo...pe... mano dhammārāmo dhammarato dhammasammudito, so arahato danto gutto rakkhito saṃvuto, tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti.

“Dantaṃ nayanti samitiṃ, dantaṃ rājābhirūhati;

Danto seṭṭho manussesu, yotivākyam titikkhati.

“Varamassatarā dantā, ājānīyā ca sindhavā;

Kuñjarā ca mahānāgā, attadanto tato varam.

“Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṃ disaṃ;

Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchati.

“Vidhāsu na vikampanti, vippamuttā punabbhavā;

Dantabhūmimanuppattā, te loke vijitāvino.

“Yassindriyāni bhāvitāni , ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ parañca lokam, kālam kaṅkhati bhāvito sa danto”ti.

Upekkhako sadāti. Sadā sabbadā sabbakālam niccakālam dhuvakālam...pe... pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu... citte... dhammesu dhammānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – upekkhako sadā sato.

Na loke maññate samanti. “Sadiso hamasmī”ti mānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunāti – na loke maññate

samaṃ.

Na visesī na nīceyyoti. “Seyyohamasmi”ti atimānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. “Hīnohamasmi”ti omānaṃ na janeti jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunāti – na visesī na nīceyyo.

Tassa no santi ussadāti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. **Ussadāti** sattussadā – rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭhussado kilesussado kammussado. Tassime ussadā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi ussadā.

Tenāha bhagavā –

“Upekkhako sadā sato, na loke maññate samaṃ;

Na visesī na nīceyyo, tassa no santi ussadā”ti.

91.

Yassa nissayatā natthi, ñatvā dhammaṃ anissito;

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjati.

Yassa nissayatā natthī. Yassāti arahato khīṇāsavassa. **Nissayāti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. Tassa taṇhānissayo pahīno, diṭṭhinissayo paṭinissatṭho; taṇhānissayassa pahīnattā diṭṭhinissayassa paṭinissatṭhattā nissayatā yassa natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yassa nissayatā natthi.

Ñatvā dhammaṃ anissitoti. Ñatvāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Anissitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito, sotam anissito, ghānaṃ anissito, jivham anissito, kāyaṃ anissito, manam anissito, rūpe...

sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ...pe...
diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito
anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena
cetasā viharatīti – ñatvā dhammaṃ anissito.

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjatīti. Taṇhāti rūpataṇhā
saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā.
Yassāti arahato khīṇāsavassa. **Bhavāyāti** bhavadiṭṭhiyā, **vibhavāyāti**
vibhavadiṭṭhiyā; **bhavāyāti** sassatadiṭṭhiyā, **vibhavāyāti** ucchedadiṭṭhiyā;
bhavāyāti punappunabhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā
punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniṅgatiyā. Taṇhā yassa
natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā
paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – bhavāya vibhavāya
vā taṇhā yassa na vijjatīti.

Tenāha bhagavā –

“Yassa nissayatā natthi, ñatvā dhammaṃ anissito;

Bhavāya vibhavāya vā, taṇhā yassa na vijjatīti”ti.

92.

Taṃ brūmi upasantoti, kāmesu anapekkhinaṃ;

Ganthā tassa na vijjanti, atarī so visattikaṃ.

Taṃ brūmi upasantoti. Upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti.
Taṃ brūmi taṃ kathemi taṃ bhaṇāmi taṃ dīpayāmi taṃ voharāmīti – taṃ
brūmi upasantoti.

Kāmesu anapekkhinanti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā
ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti
kilesakāmā. Vatthukāme parijānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā
vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā kāmesu anapekkhino
vītakāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissatṭhakāmo,
kāmesu vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo
paṭinissatṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī
brahmabhūtena attanā viharatīti – kāmesu anapekkhinaṃ.

Ganthā tassa na vijjantīti. Ganthāti cattāro ganthā – abhijjhā

kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idamsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho, paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho, attano sīlaṃ vā vatam vā sīlabbatam vā parāmāso sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhi idamsaccābhiniveso kāyagantho. **Tassāti** arahato khīṇāsavassa. **Ganthā tassa na vijjantī**. Ganthā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – ganthā tassa na vijjanti.

Atarī so visattikanti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, viṣaṃharatīti visattikā, viṣaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, viṣaphalāti visattikā, viṣaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kule... gaṇe... āvāse...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu viṣatam vitthatāti visattikā. **Atarī so visattikanti**. So imaṃ visattikaṃ taṇhaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattīti – atarī so visattikaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Taṃ brūmi upasantoti, kāmesu anapekkhinam;

Ganthā tassa na vijjanti, atarī so visattika”nti.

93.

Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuṅca vijjati;

Attā vāpi nirattā vā, na tasmim upalabbhati.

Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuṅca vijjati. Nāti paṭikkhepo. **Tassāti** arahato khīṇāsavassa. **Puttāti** cattāro puttā – attajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Pasavoti**. Ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigāvāssavaḷavā. **Khettanti** sālikhettaṃ vīhikhettaṃ muggakhettaṃ māsakhettaṃ yavakhettaṃ godhumakhettaṃ tilakhettaṃ. **Vatthunti** gharavatthum koṭṭhavatthum purevatthum pacchāvatthum āramavatthum vihāravatthum. **Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuṅca vijjati**. Tassa puttapariggaho vā pasupariggaho vā khettapariggaho vā vatthupariggaho vā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – na tassa puttā pasavo,

khettaṃ vatthuñca vijjati.

Attā vāpi nirattā vā, na tasmim upalabbhati. Attāti attadiṭṭhi, **nirattāti** ucchedadiṭṭhi; **attāti** gahitaṃ natthi, **nirattāti** muñcitabbaṃ natthi. Yassa natthi gahitaṃ tassa natthi muñcitabbaṃ. Yassa natthi muñcitabbaṃ tassa natthi gahitaṃ. Gāhamuñcanasamatikkanto arahā vuddhiparihānivītivatto. So vuṭṭhavāso ciññacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – attā vāpi nirattā vā, na tasmim upalabbhati.

Tenāha bhagavā –

“Na tassa puttā pasavo, khettaṃ vatthuñca vijjati;

Attā vāpi nirattā vā, na tasmim upalabbhati”ti.

94.

Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā;

Taṃ tassa apurakkhataṃ, tasmā vādesu nejati.

Yenanam vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇāti. Puthujjanāti puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisāṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi pariḍayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti – puthujjanā. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇāti.** Puthujjanā yena taṃ rāgena vadeyyuṃ, yena dosena vadeyyuṃ, yena mohena vadeyyuṃ, yena mānena vadeyyuṃ, yāya diṭṭhiyā vadeyyuṃ, yena uddhaccena vadeyyuṃ, yāya vicikicchāya vadeyyuṃ, yehi anusayehi vadeyyuṃ, rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā te abhisāṅkhārā pahīnā; abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā yena taṃ vadeyyuṃ – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pattivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena

naṃ vadeyyuṃ katheyyuṃ bhaṇeyyuṃ dīpayeyyuṃ vohareyyunti – yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā.

Taṃ tassa apurakkhatanti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. Purekkhārāti dve purekkhārā – taṇhāpurekkhāro ca diṭṭhipurekkhāro ca...pe... ayaṃ taṇhāpurekkhāro...pe... ayaṃ diṭṭhipurekkhāro. Tassa taṇhāpurekkhāro pahīno, diṭṭhipurekkhāro paṭinissaṭṭho; taṇhāpurekkhārassa pahīnattā, diṭṭhipurekkhārassa paṭinissaṭṭhattā na taṇhaṃ vā diṭṭhiṃ vā purato katvā carati, na taṇhādhaḥjo na taṇhāketu na taṇhādhipateyyo, na diṭṭhidhaḥjo na diṭṭhiketū na diṭṭhādhipateyyo, na taṇhāya vā na diṭṭhiyā vā parivārito caratīti – taṃ tassa apurakkhatam.

Tasmā vādesu nejatīti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā vādesu upavādesu nindāya garahāya akittiyā avaṇṇahārikāya nejati na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – tasmā vādesu nejati.

Tenāha bhagavā –

“Yena naṃ vajjuṃ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā;

Taṃ tassa apurakkhatam, tasmā vādesu nejatī”ti.

95.

Vītagedho amaccharī, na ussesu vadate muni;

Na samesu na omesu, kappam neti akappiyo.

Vītagedho amaccharīti. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Yasseso gedho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhappuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati vītagedho. So rūpe agiddho...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhosito, vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho nicchāto...pe... brahmabhūtena attanā viharatīti – vītagedho. **Amaccharīti macchariyanti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyam, kulamacchariyam, lābhamacchariyam, vaṇṇamacchariyam, dhammamacchariyam. Yam evarūpam...pe... gāho – idaṃ vuccati macchariyam. Yassetam macchariyam pahīnam samucchinnam vūpasantam paṭipassaddham abhappuppattikam ñāṇagginā daḍḍham, so vuccati amaccharīti – vītagedho amaccharī.

Na ussesu vadate muni, na samesu na omesūti. Munīti. Monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. “Seyyohamasmī”ti vā, “sadisohamasmī”ti vā, “hīnohamasmī”ti vā na vadati na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na ussesu vadate muni, na samesu na omesu.

Kappam neti akappiyoti. Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayam taṇhākappo...pe... ayam diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappam vā diṭṭhikappam vā neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhiniṅṇatīti – kappam neti. **Akappiyoti.** Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayam taṇhākappo...pe... ayam diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; tassa taṇhākappassa pahīnattā, diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappam vā diṭṭhikappam vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhiniṅṇatīti – kappam neti akappiyoti.

Tenāha bhagavā –

“Vītagedho amaccharī, na ussesu vadate muni;

Na samesu na omesu, kappam neti akappiyoti”ti.

96.

Yassa loke sakam natthi, asatā ca na socati;

Dhammesu ca na gacchati, sa ve santoti vuccati.

Yassa loke sakam natthīti. Yassāti arahato khīṇāsavassa. **Loke sakam natthīti.** Tassa mayham vā idam paresam vā idanti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ, gahitaṃ parāmaṭṭham abhinivīṭṭham ajjhositaṃ adhimuttaṃ, natthi na santi...pe... ñāṇagginā daḍḍhanti – yassa loke sakam natthi. **Asatā ca na socatīti.** Vipariṇataṃ vā vatthum na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. Cakkhu me vipariṇatanti na socati. Sotaṃ me... ghāṇam me... jivhā me... kāyo me... mano me... rūpā me... saddā me... gandhā me... rasā me... phoṭṭhabbā me... kulam me... gaṇo me... āvāso me... lābho me... yaso me... pasamsā me... sukham me... cīvaram me... piṇḍapāto me... senāsanam me... gilānapaccayabhesajjaparikkhāro me... mātā me... pitā me... bhātā me... bhaginī me... putto me... dhītā me... mittā me... amaccā me... ñātakā me... sālohitā me vipariṇatāti na socati na kilamati na

paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi, asatā ca na socati.

Atha vā asantāya dukkhāya vedanāya phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Cakkhurogena phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati, sotarogena... ghānarogena... jivhārogena... kāyarogena... sīsarogena... kaṇṇarogena... mukharogena... dantarogena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena... jarena... kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlena... visūcīkāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena... dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya ... vitacchīkāya... lohitena... pittena... madhumehena... aṃsāya... piḷakāya... bhagandalena ... pīttasamuṭṭhānena ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena... sannipātikena ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparihārajena ābādhena... opakkamīkena ābādhena... kammavipākajena ābādhena... sītena... uṇhena... jighacchāya... pipāsāya... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasam phassehi phuṭṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi, asatā ca na socati.

Atha vā asante asaṃvijjamāne anupalabbhamāne – “aho vata me taṃ natthi, siyā vata me taṃ, taṃ vatāhaṃ na ca labhāmī”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi asatā ca na socati. **Dhammesu ca na gacchatīti** na chandāgatīṃ gacchati, na dosāgatīṃ gacchati, na mohāgatīṃ gacchati, na bhayāgatīṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicīcchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati na ca vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyatīti – dhammesu ca na gacchati.

Sa ve santoti vuccatīti. So santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – sa ve santoti vuccati.

Tenāha bhagavā –

“Yassa loke sakaṃ natthi, asatā ca na socati;

Dhammesu ca na gacchati, sa ve santoti vuccatī”ti.

Purābhedasuttaniddeso dasamo.

11. Kalahavivādasuttaniddeso

Atha kalahavivādasuttaniddesaṃ vakkhati –

97.

Kutopahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, kutopahūtā te tadiṅgha brūhi.

Kutopahūtā kalahā vivādāti. Kalahoti ekena ākārena kalaho; vivādotipi taññeva. Yo kalaho so vivādo, yo vivādo so kalaho. Atha vā aparena ākārena vivādo vuccati kalahassa pubbabhāgo vivādo. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttana vivadati, puttopi mātārā vivadati, pitāpi puttana vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhātārā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātārā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati – ayaṃ vivādo. Katamo kalaho? Āgārikā daṇḍapasutā kāyena vācāya kalaham karonti, pabbajitā āpattiṃ āpajjantā kāyena vācāya kalaham karonti – ayaṃ kalaho.

Kutopahūtā kalahā vivādāti. Kalahā ca vivādā ca kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti kalahassa ca vivādassa ca mūlaṃ pucchati, hetuṃ pucchati, nidānaṃ pucchati, sambhavaṃ pucchati, pabhavaṃ pucchati, samuṭṭhānaṃ pucchati, āhāraṃ pucchati, ārammaṇaṃ pucchati, paccayaṃ pucchati, samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kutopahūtā kalahā vivādā.

Paridevasokā sahamaccharā cāti. Paridevoti ñātibyaśanena vā phuṭṭhassa, bhogabyaśanena vā phuṭṭhassa, rogabyaśanena vā phuṭṭhassa, sīlabyaśanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyaśanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena vā byaśanena samannāgatassa, aññataraññatarena vā dukkhadhammena phuṭṭhassa, ādevo paridevo, ādevanā paridevanā, ādevitattaṃ paridevitattaṃ, vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappāyanā lālappāyitattaṃ. **Sokoti** ñātibyaśanena vā phuṭṭhassa, bhogarogasīladiṭṭhibyaśanena vā phuṭṭhassa,

aññataraññatarena vā byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena vā dukkhadhammenaphuṭṭhassa, soko socanāsocittam, antosoko antoparisoko, antoḍāho antopariḍāho, cetaso pariḍhāyanā domanassam sokasallam. **Maccharanti** pañca macchariyāni – āvāsamacchariyam, kulamacchariyam, lābhamacchariyam, vaṇṇamacchariyam, dhammacchariyam. Yam evarūpaṃ macchariyam maccharāyanam maccharāyittam veviccham kadariyam kaṭukañcukatā aggahittam cittassa – idam vuccati macchariyam. Api ca, khandhamacchariyampi macchariyam, dhātumacchariyampi macchariyam, āyatanamacchariyampi macchariyam gāho. Idam vuccati macchariyanti – paridevasokā sahamaccharā ca.

Mānātimānā sahapesuṇā cāti. Mānoti idhekacco mānam janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāttāhanena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. **Atimānoti** idhekacco param atimāññati jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. **Pesuññanti** idhekacco pisuṇavāco hoti – ito sutvā amutra akkhātā imesam bhedāya, amutra vā sutvā imesam akkhātā amūsam bhedāya. Iti samaggānam vā bhettā, bhinnānam vā anuppadātā, vaggārāmo vaggarato vagganandī vaggakaraṇiṃ vācam bhāsītā hoti – idam vuccati pesuññam. Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññam upasaṃharati – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Katham piyakamyatāya pesuññam upasaṃharati? Imassa piyo bhavissāmi, manāpo bhavissāmi, vissāsiko bhavissāmi, abhantariko bhavissāmi, suhadayo bhavissāmīti – evam piyakamyatāya pesuññam upasaṃharati. Katham bhedādhippāyena pesuññam upasaṃharati? Katham ime nānā assu, vinā assu, vaggā assu, dvidhā assu, dvejjhā assu, dve pakkhā assu, bhijjeyyūṃ na samāgaccheyyūṃ, dukkham na phāsu vihareyyunti – evam bhedādhippāyena pesuññam upasaṃharatīti – mānātimānā sahapesuṇā ca.

Kutopahūtā te tadiṅgha brūhīti. Kalaho ca vivādo ca paridevo ca soko ca macchariyañca māno ca atimāno ca pesuññañcāti – ime aṭṭha kilesā kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti. Imesam aṭṭhannaṃ kilesānam mūlam pucchati, hetum pucchati, nidānam pucchati, sambhavam pucchati, pabhavam pucchati, samuṭṭhānam pucchati, āhāram pucchati, ārammaṇam pucchati, paccayam pucchati, samudayam pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kutopahūtā te tadiṅgham brūhīti. Ingha brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – kutopahūtā te tadiṅgha brūhi.

Tenāha so nimmito –

“Kutopahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;
Mānātimānā sahapesuṇā ca, kutopahūtā te tadingha brūhī”ti.

98.

**Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;
Mānātimānā sahapesuṇā ca, maccherayuttā kalahā vivādā;
Vivādajātesu ca pesuṇāni.**

Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā cāti.
Piyāti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā.

Piyaṃ vatthum acchedasaṅkinopi kalaham karonti, acchijjantepi kalaham karonti, acchinnepi kalaham karonti. Piyaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi kalaham karonti, vipariṇāmantepi kalaham karonti, vipariṇatepi kalaham karonti. Piyaṃ vatthum acchedasaṅkinopi vivadanti, acchijjantepi vivadanti, acchinnepi vivadanti. Piyaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi vivadanti, vipariṇāmantepi vivadanti, vipariṇatepi vivadanti. Piyaṃ vatthum acchedasaṅkinopi paridevanti, acchijjantepi paridevanti, acchinnepi paridevanti. Piyaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi paridevanti, vipariṇāmantepi paridevanti, vipariṇatepi paridevanti. Piyaṃ vatthum acchedasaṅkinopi socanti, acchijjantepi socanti, acchinnepi socanti. Piyaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi socanti, vipariṇāmantepi socanti, vipariṇatepi socanti. Piyaṃ vatthum rakkhanti gopenti pariggaṇhanti mamāyanti maccharāyanti.

Mānātimānā sahapesuṇā cāti. Piyaṃ vatthum nissāya mānaṃ janenti, piyaṃ vatthum nissāya atimānaṃ janenti. Kathaṃ piyaṃ vatthum nissāya mānaṃ janenti? Mayaṃ lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānanti. Evaṃ piyaṃ vatthum nissāya mānaṃ janenti. Kathaṃ piyaṃ vatthum nissāya atimānaṃ janenti? Mayaṃ lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānaṃ,

ime panaññe na lābhino manāpikānaṃ rūpānaṃ saddānaṃ gandhānaṃ rasānaṃ phoṭṭhabbānanti. Evaṃ piyaṃ vatthūṃ nissāya atimānaṃ janenti. **Pesuññanti** idhekacco pisuṇavāco hoti, ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya...pe... evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharatīti...pe... mānātimānā sahapesuṇā ca.

Maccherayuttā kalahā vivādāti. Kalaho ca vivādo ca paridevo ca soko ca māno ca atimāno ca pesuññañcāti – ime satta kilesā macchariye yuttā payuttā āyuttā samāyuttāti – maccherayuttā kalahā vivādā.

Vivādajātesu ca pesuṇānti. Vivāde jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte pesuññaṃ upasaṃharanti; ito sutvā amutra akkhāyanti imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhāyanti amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettāro, bhinnānaṃ vā anuppadātāro, vaggārāmā vaggaratā vagganandī vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāro honti – idaṃ vuccati pesuññaṃ. Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññaṃ upasaṃharanti – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharanti? Imassa piyā bhavissāma, manāpā bhavissāma, vissāsikā bhavissāma, abbhantarikā bhavissāma, suhadayā bhavissāmāti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharanti. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharanti? “Kathaṃ ime nānā assu, vinā assu, vaggā assu, dvedhā assu, dvejjhā assu, dve pakkhā assu, bhijjeyyūṃ na samāgaccheyyūṃ, dukkhaṃ na phāsu vihareyyu”nti – evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharantīti – vivādajātesu ca pesuṇāni.

Tenāha bhagavā –

“Piyappahūtā kalahā vivādā, paridevasokā sahamaccharā ca;

Mānātimānā sahapesuṇā ca, maccherayuttā kalahā vivādā;

Vivādajātesu ca pesuṇāntī”ti.

99.

Piyā su lokasmiṃ kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā, ye samparāyāya narassa honti.

Piyā su lokasmiṃ kutonidānāti. Piyā kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā

kiṃjātikā kiṃpabhavāti piyānaṃ mūlaṃ pucchati...pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – piyā su lokasmiṃ kutonidānā.

Ye cāpi lobhā vicaranti loketi. Ye cāpīti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Lobhāti** yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ sārāgo sārājjanā sārājjitattaṃ abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Vicarantīti** vicaranti viharanti iriyanti vattanti pārenti yapenti yāpenti. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatana loketi – ye cāpi lobhā vicaranti loke.

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānāti. Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti āsāya ca niṭṭhāya ca mūlaṃ pucchati...pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā. **Ye samparāyāya narassa hontīti.** Ye narassa parāyanā honti dīpā honti tāṇā honti leṇā honti saraṇā honti niṭṭhā parāyanā hontīti – ye samparāyāya narassa honti.

Tenāha so nimmito –

“Piyā su lokasmiṃ kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca kutonidānā, ye samparāyāya narassa hontī”ti.

100.

Chandānidānāni piyāni loke, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānā, ye samparāyāya narassa hontī.

Chandānidānāni piyāni loketi. Chandoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmatanḥā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandanaīvaraṇaṃ. Api ca pañca chandā – pariyesanacchando, paṭilābhacchando, paribhogacchando, sannidhicchando, visajjanacchando. Katamo pariyesanacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe pariyesati, sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe pariyesati – ayaṃ pariyesanacchando. Katamo paṭilābhacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe paṭilabhāti, sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhāti – ayaṃ paṭilābhacchando. Katamo paribhogacchando?

Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto rūpe paribhuñjati, sadde...
gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati – ayaṃ paribhogacchando.
Katamo sannidhicchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto
dhanasannicayaṃ karoti “āpadāsu bhavissatī”ti – ayaṃ sannidhicchando.
Katamo visajjanacchando? Idhekacco ajjhositoyeva atthiko chandajāto
dhaṇaṃ visajjeti hatthārohānaṃ assārohānaṃ rathikānaṃ dhanuggahānaṃ
pattikānaṃ “ime maṃ rakkhissanti gopissanti samparivārissanti”ti –
ayaṃ visajjanacchando. **Piyānīti** dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā...pe...
ime sattā piyā...pe... ime saṅkhārā piyā. **Chandānidānāni piyāni loketi.**
Piyā chandanidānā chandasamudayā chandajātikā chandapabhavāti –
chandānidānāni piyāni loke.

Ye cāpi lobhā vicaranti loketi. Ye cāpīti khattiyā ca brāhmaṇā ca
vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Lobhāti** yo
lobho lubbhanā lubbhittatṭaṃ sārāgo sārājjanā sārājjitatṭaṃ abhijjhā lobho
akusalamūlaṃ. **Vicarantīti** vicaranti viharanti iriyanti vattanti pārenti
yapenti yāpenti. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – ye cāpi lobhā
vicaranti loke.

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānāti. Āsā vuccati tanhā. Yo rāgo
sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Niṭṭhāti** idhekacco
rūpe pariyesanto rūpaṃ paṭilabhāti, rūpaniṭṭho hoti, sadde...
gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ...
lābhaṃ... yasaṃ... paṣaṃsaṃ... sukhaṃ... cīvaraṃ... piṇḍapātaṃ...
senāsaṇaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ ... suttantaṃ...
vinayaṃ... abhidhammaṃ... āraññikaṅgaṃ... piṇḍapātikaṅgaṃ...
paṃsukūlikaṅgaṃ... tecīvarikaṅgaṃ... sapadānacārikaṅgaṃ...
khalupacchābhattikaṅgaṃ... nesajjikaṅgaṃ... yathāsanthatikaṅgaṃ...
paṭhamā jhānaṃ... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ
jhānaṃ... ākāsaṇācāyatanaṃ samāpattiṃ... viññāṇācāyatanaṃ samāpattiṃ...
ākāsaṇācāyatanaṃ samāpattiṃ ... nevaṣaṇñācāyatanaṃ samāpattiṃ
pariyesanto nevaṣaṇñācāyatanaṃ samāpattiṃ paṭilabhāti,
nevaṣaṇñācāyatanaṃ samāpattiṃ niṭṭho hoti.

“Āsāya kasate khettaṃ, bījaṃ āsāya vappati;

Āsāya vāñijā yanti, samuddaṃ dhanahārakā;

Yāya āsāya tiṭṭhāmi, sā me āsā samijjhatī”ti.

Āsāya samiddhi vuccate niṭṭhā. **Āsā ca niṭṭhā ca itonidānāti.** Āsā ca

niṭṭhā ca ito chandanidānā chandasamudayā chandajātikā chandapabhavāti
– āsā ca niṭṭhā ca itonidānā.

Ye samparāyāya narassa hontīti. Ye narassa parāyanā honti dīpā honti
tāṇā honti leṇā honti saraṇā honti niṭṭhā parāyanā hontīti – ye samparāyāya
narassa honti.

Tenāha bhagavā –

“Chandānidānāni piyāni loke, ye cāpi lobhā vicaranti loke;

Āsā ca niṭṭhā ca itonidānā, ye samparāyāya narassa hontī”ti.

101.

**Chando nu lokasmiṃ kutonidāno, vinicchayā cāpi
kutopahūtā;**

**Kodho mosavajjaṇca kathaṃkathā ca, ye cāpi dhammā
samaṇena vuttā.**

Chando nu lokasmiṃ kutonidānoti. Chando kutonidāno kutojāto
kutosañjāto kutonibbatto kutoabhinibbatto kutopātubhūto, kiṃnidāno
kiṃsamudayo kiṃjātikō kiṃpabhavoti chandassa mūlaṃ pucchati...pe...
samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – chando nu
lokasmiṃ kutonidāno.

Vinicchayā cāpi kutopahūtāti. Vinicchayā kutopahūtā kutojātā
kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā
kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti vinicchayānaṃ mūlaṃ pucchati...
pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – vinicchayā
cāpi kutopahūtā.

Kodho mosavajjaṇca kathaṃkathā cāti. Kodhoti yo evarūpo
cittassa āghāto paṭighāto, paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo,
doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā
kujjhitattam, doso dussanā dussitattam, byāpatti byāpajjanā byāpajjitattam,
virodho paṭivirodho, caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa. Mosavajjam
vuccati musāvādo. Kathaṃkathā vuccati vicikicchāti – kodho mosavajjaṇca
kathaṃkathā ca.

Ye cāpi dhammā samaṇena vuttāti. Ye cāpīti ye kodhena ca mosavajjena ca kathaṃkathāya ca sahaḡatā sahaḡatā saṃsaṡṡhā sampayuttā, ekuppādā ekanirodhā ekavattukā ekārammaṇā – ime vuccanti ye cāpi dhammā. Atha vā ye te kilesā añṇajātikā añṇavihitakā – ime vuccanti ye cāpi dhammā. **Samaṇena vuttāti** samaṇena samitapāpena brāhmaṇena bāhitapāpadhammena bhikkhunā bhinnakilesamūlena sabbākusalamūlabandhanā pamuttana vuttā pavuttā ācikkhitā desitā pañṇapitā paṡṡhapitā vivaṡā vibhattā uttānīkatā pakāsītī – ye cāpi dhammā samaṇena vuttā.

Tenāha so nimmito –

“Chando nu lokasmiṃ kutonidāno, vinicchata cāpi kutopahūtā;

Kodho mosavajjaṇca kathaṃkathā ca, ye cāpi dhammā samaṇena vuttā”ti.

102.

Sātaṃ asātanti yamāhu loke, tamūpanissāya pahoti chando;

Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavaṇca, vinicchayaṃ kubbatī jantu loke.

Sātaṃ asātanti yamāhu loketi. Sātanti sukhā ca vedanā, iṡṡhaṇca vatthu . **Asātanti** dukkhā ca vedanā, aniṡṡhaṇca vatthu. **Yamāhu loketi** yaṃ āhaṃsu yaṃ kathenti yaṃ bhaṇanti yaṃ dīpenti yaṃ voharantīti – sātaṃ asātanti yamāhu loke.

Tamūpanissāya pahoti chandoti. Sātāsātaṃ nissāya, sukhadukkhaṃ nissāya, somanassadomanassaṃ nissāya, iṡṡhāniṡṡhaṃ nissāya, anunayapaṡiḡhaṃ nissāya chando pahoti pabhavati jāyati saṇṇjāyati nibbattati abhinibbattatīti – tamūpanissāya pahoti chando.

Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavaṇcāti. Rūpesūti cattāro ca mahābhūtā catunnaṇca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Katamo rūpānaṃ bhavo? Yo rūpānaṃ bhavo jāti saṇṇjāti nibbatti abhinibbatti pātubhāvo – ayaṃ rūpānaṃ bhavo. Katamo rūpānaṃ vibhavo? Yo rūpānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ – ayaṃ rūpānaṃ vibhavo. **Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavaṇcāti** rūpesu bhavaṇca vibhavaṇca disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – rūpesu disvā vibhavaṃ bhavaṇca.

Vinicchayaṃ kubbati jantu loketi. Vinicchayāti dve vinicchayā – taṇhāvinicchayo ca, diṭṭhivinicchayo ca. Kathaṃ taṇhāvinicchayaṃ karoti? Idhekaccassa anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti. Tassa evaṃ hoti – “kenanukhome upāyena anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti” ti. Tassa pana evaṃ hoti “surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; vikālavisikhācariyānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; samajjābhicaraṇaṃ anuyuttassa me... jutappamādaṭṭhānānuyogaṃ anuyuttassa me... pāpamittānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti; ālasyānuyogaṃ anuyuttassa me anuppannā ceva bhogā na uppajjanti, uppannā ca bhogā parikkhayaṃ gacchanti” ti evaṃ ñāṇaṃ katvā cha bhogānaṃ apāyamukhāni na sevati, cha bhogānaṃ āyamukhāni sevati. Evampi taṇhāvinicchayaṃ karoti.

Atha vā kasiyā vā vaṇijjāya vā gorakkhena vā issatthena vā rājaporisena vā sippaññatarena vā paṭipajjati. Evampi taṇhāvinicchayaṃ karoti. Kathaṃ diṭṭhivinicchayaṃ karoti? Cakkhusmiṃ uppanne jānāti – “attā me uppanno” ti, cakkhusmiṃ antarahite jānāti – “attā me antarahito vigato me attā” ti. Evampi diṭṭhivinicchayaṃ karoti. Sotasmim... ghānasmim... jivhāya... kāyasmim... rūpasmim... saddasmim... gandhasmim... rasasmim... phoṭṭhabbasim uppanne jānāti – “attā me uppanno” ti, phoṭṭhabbasim antarahite jānāti – “attā me antarahito vigato me attā” ti. Evampi diṭṭhivinicchayaṃ karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbatteti. **Jantūti** satto naro mānava...pe... manujo. **Loketi** apāyaloke ...pe... āyatanaloketi – vinicchayaṃ kubbati jantu loke.

Tenāha bhagavā –

“Sātaṃ asātanti yamāhu loke, tamūpanissāya pahoti chando;

Rūpesu disvā vibhavaṃ bhavañca, vinicchayaṃ kubbati jantu loke” ti.

103.

Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, etepi dhammā dvayameva sante;

Kathaṃkathī nāṇapathāya sikkhe, nātvā pavuttā samaṇena dhammā.

Kodho mosavajjaṅca kathaṃkathā cāti. **Kodhoti** yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto...pe... mosavajjam vuccati musāvādo. Kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Itthaṃ vatthum nissāyapi kodho jāyati, anitthaṃ vatthum nissāyapi kodho jāyati. Itthaṃ vatthum nissāyapi musāvādo uppajjati, anitthaṃ vatthum nissāyapi musāvādo uppajjati. Itthaṃ vatthum nissāyapi kathaṃkathā uppajjati, anitthaṃ vatthum nissāyapi kathaṃkathā uppajjati.

Kathaṃ anitthaṃ vatthum nissāya kodho jāyati? Pakatiyā anitthaṃ vatthum nissāya kodho jāyati. Anattaṃ me acarīti kodho jāyati, anattaṃ me caratīti kodho jāyati, anattaṃ me carissatīti kodho jāyati; piyassa me manāpassa anattaṃ acari ... anattaṃ carati... anattaṃ carissatīti kodho jāyati; appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari... atthaṃ carati... atthaṃ carissatīti kodho jāyati. Evaṃ anitthaṃ vatthum nissāya kodho jāyati.

Kathaṃ itthaṃ vatthum nissāya kodho jāyati? Itthaṃ vatthum acchedasaṅkinopi kodho jāyati, acchijjantepi kodho jāyati, acchinnepi kodho jāyati. Itthaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi kodho jāyati, vipariṇāmantepi kodho jāyati, vipariṇatepi kodho jāyati. Evaṃ itthaṃ vatthum nissāya kodho jāyati.

Kathaṃ anitthaṃ vatthum nissāya musāvādo uppajjati? Idhekacco andubandhanena vābaddho; tassabandhanassamokkhatthāyasampajānamusā bhāsati... rajjubandhanena vā baddho... saṅkhalikabandhanena vā baddho... vettabandhanena vā baddho... latābandhanena vā baddho... pakkhepabandhanena vā baddho... parikkhepabandhanena vā baddho... gāmanigamanagararattḥabandhanena vā baddho... janapadabandhanena vā baddho; tassa bandhanassa mokkhatthāya sampajānamusā bhāsati. Evaṃ anitthaṃ vatthum nissāya musāvādo uppajjati.

Kathaṃ itthaṃ vatthum nissāya musāvādo uppajjati? Idhekacco manāpikānaṃ rūpānaṃ hetu sampajānamusā bhāsati... manāpikānaṃ saddānaṃ... gandhānaṃ... rasānaṃ... phoṭṭhabbānaṃ hetu... cīvarahetu... piṇḍapātaḥetu... senāsanahetu... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraḥetu sampajānamusā bhāsati. Evaṃ itthaṃ vatthum nissāya musāvādo uppajjati.

Kathaṃ anitthaṃ vatthum nissāya kathaṃkathā uppajjati? “Muccissāmi nu kho cakkhurogato, na nu kho muccissāmi cakkhurogato. Muccissāmi nu

kho sotarogato... ghānarogato... jivhārogato... kāyarogato... sīsarogato... kaṇṇarogato... mukharogato... muccissāmi nu kho dantarogato, na nu kho muccissāmi dantarogato”ti. Evaṃ anitṭhaṃ vatthum nissāya kathaṃkathā uppajjati.

Kathaṃ itṭhaṃ vatthum nissāya kathaṃkathā uppajjati? “Labhissāmi nu kho manāpīke rūpe, na nu kho labhissāmi manāpīke rūpe. Labhissāmi nu kho manāpīke sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... paśamsaṃ... sukhaṃ... cīvaram... piṇḍapātaṃ... senāsanam... gilānapaccayabhesajjaparikkhāra”nti. Evaṃ itṭhaṃ vatthum nissāya kathaṃkathā uppajjatīti – kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca.

Etepi dhammā dvayameva santeti. Sātāsāte sante, sukhadukkhe sante, somanassadomanasse sante, itṭhānīṭṭhe sante, anunayapaṭighe sante saṃvijjamāne atthi upalabbhamāneti – etepi dhammā dvayameva sante.

Kathaṃkathī nāṇapathāya sikkheti. Nāṇampi nāṇapatho, nāṇassa ārammaṇampi nāṇapatho, nāṇasahabhunopi dhammā nāṇapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho, devamaggo devapatho, brahmaggo brahmapatho; evameva nāṇampi nāṇapatho, nāṇassa ārammaṇampi nāṇapatho, nāṇasahabhunopi dhammā nāṇapatho.

Sikkheti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhiccitasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhusīlavāhoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, khuddako sīlakkhandho... mahanto sīlakkhandho... sīlaṃ paṭiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā. Katamā adhiccitasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi...pe... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhiccitasikkhā. Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti, udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti...pe... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ime āsavā”ti yathābhūtaṃ pajānāti...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Kathaṃkathī nāṇapathāya sikkheti. Kathaṃkathī puggalo sakaṅkho savilekho sadvelhako savicikiccho, nāṇādhiḡamāya nāṇaphusanāya

ñāṇasacchikiriyaṃ adhisīlampi sikkheyya, adhiccittampi sikkheyya, adhipaññaṃ sikkheyya; imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satīṃ upaṭṭhahanto sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññaṃ pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – kathaṃkathī ñānapathāya sikkhe.

Ñatvā pavuttā samaṇena dhammāti. Ñatvāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññaṃ pitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsītā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññaṃ pitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsītā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti...pe... “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti... “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti...pe... “jātinirodhā jarāmarānanirodho”ti... “idaṃ dukkha”nti...pe... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti... “ime āsavā”ti...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti... “ime dhammā abhiññeyyā”ti... “ime dhammā pariññeyyā”ti... “ime dhammā pahātabbā”ti... “ime dhammā bhāvetabbā”ti... “ime dhammā sacchikātabbā”ti... channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca... pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ... catunnaṃ mahābhūtānaṃ... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbamaṃ taṃ nirodhadhamma”ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā vuttā pavuttā ācikkhitā desitā paññaṃ pitā paṭṭhapitā vivaṭā vibhattā uttānīkatā pakāsītā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “abhiññāyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no anabhiññāya. Sanidānaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no anidānaṃ. Sappāṭihāriyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi, no appāṭihāriyaṃ. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, abhiññāya dhammaṃ desayato, no anabhiññāya, sanidānaṃ dhammaṃ desayato, no anidānaṃ, sappāṭihāriyaṃ dhammaṃ desayato, no appāṭihāriyaṃ, karaṇīyo ovādo, karaṇīyā anusāsanaṃ. Alaṅca pana, bhikkhave, vo tuṭṭhiyā alaṃ pāmojjāya alaṃ somanassāya sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho. Imasmiṅca pana veyyakaraṇasmiṃ bhaññaṃ māne dasasahassī lokadhātu akampitthā”ti – ñatvā pavuttā samaṇena dhammā.

Tenāha bhagavā –

“Kodho mosavajjañca kathaṃkathā ca, etepi dhammā dvayameva sante;

Kathaṃkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammā”ti.

104.

Sātaṃ asātañca kutonidānā, kismiṃ asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ me pabrūhi yatonidānaṃ.

Sātaṃ asātañca kutonidānāti. Sātā asātā kutonidānā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti sātāsātānaṃ mūlaṃ pucchati...pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – sātaṃ asātañca kutonidānā.

Kismiṃ asante na bhavanti heteti. Kismiṃ asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne sātāsātā na bhavanti nappabhavanti na jāyanti na sañjāyanti na nibbattanti na abhinibbattantīti – kismiṃ asante na bhavanti hete.

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthanti. Katamo sātāsātānaṃ bhavo? Yo sātāsātānaṃ bhavo pabhavo jāti sañjāti nibbatti abhinibbatti pātubhāvo – ayaṃ sātāsātānaṃ bhavo. Katamo sātāsātānaṃ vibhavo? Yo sātāsātānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ – ayaṃ sātāsātānaṃ vibhavo. **Yametamatthanti** yaṃ paramatthanti – vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ.

Etaṃ me pabrūhi yatonidānanti. Etanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemī. **Pabrūhīti** brūhi vadehi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – etaṃ me pabrūhi. **Yatonidānanti** yaṃnidānaṃ yaṃsamudayaṃ yaṃjātikaṃ yaṃpabhavanti – etaṃ me pabrūhi yatonidānaṃ.

Tenāha so nimmito –

“Sātaṃ asātañca kutonidānā, kismiṃ asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ me pabrūhi yatonidāna”nti.

105.

Phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ, phasse asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ te pabrūmi itonidānaṃ.

Phassanidānaṃ sātaṃ asātanti. Sukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati sukhā vedanā. Yā tasseva sukhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajaṃ vedayitaṃ sukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā sukhā vedanā sā nirujjhati, sā vūpasammati. Dukkavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati dukkhā vedanā. Yā tasseva dukkhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajaṃ vedayitaṃ dukkhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā dukkhā vedanā sā nirujjhati, sā vūpasammati. Adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppajjati adukkhamasukhā vedanā. Yā tasseva adukkhamasukhavedanīyassa phassassa nirodhā, yaṃ tajaṃ vedayitaṃ adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ paṭicca uppannā adukkhamasukhā vedanā sā nirujjhati, vūpasammati. **Phassanidānaṃ sātaṃ asātanti.** Sātāsātā phassanidānā phassasamudayā phassajātikā phassappabhavāti – phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ.

Phasse asante na bhavanti heteti. Phasse asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne sātāsātā na bhavanti nappabhavanti na jāyanti na sañjāyanti na nibbattanti nābhinibbattanti na pātubhavanti – phasse asante na bhavanti hete.

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthanti. Bhavadiṭṭhipi phassanidānā, vibhavadiṭṭhipi phassanidānā. **Yametamatthanti** yaṃ paramatthanti – vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ.

Etaṃ te pabrūmi itonidānanti. Etanti yaṃ pucchasi yaṃ yācasi yaṃ ajjhesasi yaṃ pasādesi. **Pabrūmīti** brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – etaṃ te pabrūmi. **Itonidānanti** ito phassanidānaṃ phassasamudayaṃ phassajātikaṃ phassappabhavanti – etaṃ te pabrūmi itonidānaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Phassanidānaṃ sātaṃ asātaṃ, phasse asante na bhavanti hete;

Vibhavaṃ bhavañcāpi yametamatthaṃ, etaṃ te pabrūmi itonidāna”nti.

106.

Phasso nu lokasmiṃ kutonidāno, pariggahā cāpi kutopahūtā;

Kismiṃ asante na mamattamatthi, kismiṃ vibhūte na phusanti phassā.

Phasso nu lokasmiṃ kutonidānoti. Phasso kutonidāno kutojāto kutosañjāto kutonibbatto kutoabhinibbatto kutopātubhūto, kiṃnidāno kiṃsamudayo kiṃjātiko kiṃpabhavoti phassassa mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati...pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – phasso nu lokasmiṃ kutonidāno.

Pariggahā cāpi kutopahūtāti pariggahā kutopahūtā kutojātā kutosañjātā kutonibbattā kutoabhinibbattā kutopātubhūtā, kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti pariggahānaṃ mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati...pe... samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – pariggahā cāpi kutopahūtā.

Kismiṃ asante na mamattamatthīti. Kismiṃ asante asaṃvijjamāne natthi anupalabbhamāne mamattā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā dadḍhāti – kismiṃ asante na mamattamatthi.

Kismiṃ vibhūte na phusanti phassāti. Kismiṃ vibhūte vibhavite atikkante samatikkante vītivatte phassā na phusantīti – kismiṃ vibhūte na phusanti phassā.

Tenāha so nimmito –

“Phasso nu lokasmiṃ kutonidāno, pariggahā cāpi kutopahūtā;

Kismiṃ asante na mamattamatthi, kismiṃ vibhūte na phusanti phassā”ti.

Nāmañca rūpañca paṭicca phasso, icchānidānāni pariggahāni;

Ichhāyasantyā na mamattamatthi, rūpe vibhūte na phusanti phassā.

Nāmañca rūpañca paṭicca phassoti. Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Cakkhu ca rūpā ca rūpasmiṃ cakkhusamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Sotañca paṭicca sadde ca uppajjati sotaviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Sotañca saddā ca rūpasmiṃ sotasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Ghānañca paṭicca gandhe ca uppajjati ghānaviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Ghānañca gandhā ca rūpasmiṃ ghānasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Jivhañca paṭicca rase ca uppajjati jivhāviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Jivhā ca rasā ca rūpasmiṃ jivhāsamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Kāyañca paṭicca phoṭṭhabbe ca uppajjati kāyaviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Kāyo ca phoṭṭhabbā ca rūpasmiṃ kāyasamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso. Manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tiṇṇaṃ saṅgati phasso. Vatthu rūpaṃ rūpasmiṃ, dhammā rūpino rūpasmiṃ manosamphassaṃ ṭhapetvā sampayuttakā dhammā nāmasmiṃ. Evampi nāmañca rūpañca paṭicca phasso.

Ichchānidānāni pariggahānīti. Ichchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Pariggahāti** dve pariggahā – taṇhāpariggaho ca diṭṭhipariggaho ca...pe... ayaṃ taṇhāpariggaho... pe... ayaṃ diṭṭhipariggaho. **Ichchānidānāni pariggahānīti.** Pariggahā icchānidānā icchāhetukā icchāpaccayā icchākāraṇā icchāpabhavāti – icchānidānāni pariggahāni.

Ichchāyasantyā na mamattamatthīti. Ichchā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Mamattāti** dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca ...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ ... pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Ichchāyasantyā na mamattamatthīti.** Ichchāya asantyā asaṃvijjānāyā natthi anupalabbhamānāyā mamattā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – icchāyasantyā na mamattamatthi.

Rūpe vibhūte na phusanti phassāti. Rūpeti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Rūpe vibhūtetī** catūhākārehi rūpaṃ vibhūtaṃ hoti – ñātavibhūtena , tīraṇavibhūtena, pahānavibhūtena, samatikkamavibhūtena. Kathaṃ ñātavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Rūpaṃ jānāti – “yaṃ kiñci rūpaṃ sabbaṃ rūpaṃ cattāri ca mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpa”nti jānāti passati. Evaṃ ñātavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ tīraṇavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Evaṃ ñātaṃ katvā rūpaṃ tīreti, aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto adhuvato atāṇato aleṇato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesikadhammato samudayato atthaṅgamato, assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti. Evaṃ tīraṇavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ pahānavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti? Evaṃ tīrayitvā rūpe chandarāgaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetāṃ bhagavatā – “yo, bhikkhave, rūpe chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ taṃ rūpaṃ pahīnaṃ bhavissati ucchinnaṃ tālāvattukataṃ anabhāvaṃkataṃ āyatiṃ anuppādadhamma”nti. Evaṃ pahānavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Kathaṃ samatikkamavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti. Catasso arūpasamāpattiyo paṭiladdhassa rūpā vibhūtā honti vibhāvītā atikkantā samatikkantā vītivattā. Evaṃ samatikkamavibhūtena rūpaṃ vibhūtaṃ hoti. Imehi catūhi kāraṇehi rūpaṃ vibhūtaṃ hoti.

Rūpe vibhūte na phusanti phassāti. Rūpe vibhūte vibhāvite atikkante samatikkante vītivatte pañca phassā na phusanti – cakkhusamphasso, sotasamphasso, ghānasamphasso, jivhāsamphasso, kāyasamphassoti – rūpe vibhūte na phusanti phassā.

Tenāha bhagavā –

“Nāmañca rūpañca paṭicca phasso, icchānidānāni pariggahāni;

icchāyasantyā na mamattamatthi, rūpe vibhūte na phusanti

phassā”ti.

108.

Kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti;

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti, taṃ jāniyāmāti me mano ahu.

Kathaṃ sametassa vibhoti rūpanti. Kathaṃ sametassāti kathaṃ sametassa kathaṃ paṭipannassa kathaṃ iriyantassa kathaṃ vattentassa kathaṃ pālentassa kathaṃ yapentassa kathaṃ yāpentassa rūpaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ.

Sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhotīti sukhañca dukhañca kathaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti.

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhotīti. Etanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemīti – etaṃ. **Me pabrūhīti** me pabrūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānikarohi pakāsehīti – etaṃ me pabrūhi. **Yathā vibhotīti** yathā vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati samatikkamīyati vītivattīyatīti – etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti.

Taṃ jāniyāmāti me mano ahūti. Taṃ jāniyāmāti taṃ jāneyyāma ājāneyyāma vijāneyyāma paṭivijāneyyāma paṭivijjheyyāmāti – taṃ jāniyāma. **Iti me mano ahūti** iti me mano ahu, iti me cittaṃ ahu, iti me saṅkappo ahu, iti me viññāṇaṃ ahūti – taṃ jāniyāma iti me mano ahu.

Tenāha so nimmito –

“Kathaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, sukhaṃ dukhañcāpi kathaṃ vibhoti;

Etaṃ me pabrūhi yathā vibhoti, taṃ jāniyāmāti me mano ahū”ti.

109.

Na saññasaññī na visaññasaññī, nopi asaññī na vibhūtasaññī;

Evam sametassa vibhoti rūpaṃ, saññānidānā hi papañcasaṅkhā.

Na saññasaññī na visaññasaññīti. Saññasaññīno vuccanti ye pakatisaññāya ṭhitā, napi so pakatisaññāya ṭhito. Visaññasaññīno vuccanti ummattakā ye ca khittacittā , napi so ummattako, nopi khittacittoti – na saññasaññī na visaññasaññī.

Nopi asaññī na vibhūtasaññīti. Asaññīno vuccanti nirodhasamāpannā ye ca asaññasattā, napi so nirodhasamāpanno, napi asaññasatto. Vibhūtasaññīno vuccanti ye catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ lābhino, napi so catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ lābhīti – nopi asaññī na vibhūtasaññī.

Evam sametassa vibhoti rūpanti. Idha bhikkhu sukhasa ca pahānā... pe... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. So evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vīgatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneṅjappatte ākāsaṇācāyatanasamāpattipaṭilābhatthāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti āruppamaggasamaṅgīti. Evaṃ sametassa evaṃ paṭipannassa evaṃ iriyantassa evaṃ vattentassa evaṃ pālentassa evaṃ yāpentassa evaṃ yāpentassa rūpaṃ vibhoti vibhāvīyati atikkamīyati amatikkamīyati vītivattīyati – evaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ.

Saññānidānā hi papañcasaṅkhāti. Papañcāyeva papañcasaṅkhā taṇhāpapañcasaṅkhā, ditṭhipapañcasaṅkhā, mānapapañcasaṅkhā saññānidānā saññāsamudayā saññājātikā saññāpabhavāti – saññānidānā hi papañcasaṅkhā.

Tenāha bhagavā –

“Na saññasaññī na visaññasaññī, nopi asaññī na vibhūtasaññī;

Evaṃ sametassa vibhoti rūpaṃ, saññānidānā hi papañcasaṅkhā”ti.

110.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadinṅha brūhi;

Ettāvataggaṃ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;

Udāhu aññampi vadanti etto.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī notī. Yaṃ taṃ apucchimha ayācimha ajjhesimha pasādayimha. **Akittayī notī** kittitaṃ pakittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitaṃ – yaṃ taṃ apucchimha akittayī no.

Aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhīti. Aññaṃ taṃ pucchāma, aññaṃ taṃ yācāma, aññaṃ taṃ ajjhesāma, aññaṃ taṃ pasādema, uttarim taṃ pucchāma. **Tadiṅgha brūhīti** iṅgha brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi.

Ettāvataggaṃ nu vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāseti. Eke samaṇabrāhmaṇā etā arūpasamāpattiyo aggamaṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Yakkhassāti** sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassa. **Suddhinti** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ. **Idha paṇḍitāseti** idha paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – ettāvataggaṃ nu vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse.

Udāhu aññampi vadanti ettoti. Udāhu eke samaṇabrāhmaṇā etā arūpasamāpattiyo atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā etto arūpasamāpattito aññaṃ uttarim yakkhassa suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu aññampi vadanti etto.

Tenāha so nimmito –

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

Ettāvataggaṃ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;

Udāhu aññampi vadanti etto”ti.

111.

Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;

Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānā.

Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāseti. Santeke samaṇabrāhmaṇā sassatavādā, etā arūpasamāpattiyo aggaṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Yakkhassāti** sattassa narassa mānavassa posassa puggalassa jīvassa jāgussa jantussa indagussa manujassa. **Suddhinti** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ. **Idha paṇḍitāseti** idha paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – ettāvataggampi vadanti heke yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse.

Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānāti tesaṃyeva samaṇabrāhmaṇānaṃ eke samaṇabrāhmaṇā ucchedavādā bhavatajjitā vibhavaṃ abhinandanti, te sattassa samaṃ upasamaṃ vūpasamaṃ nirodhaṃ paṭipassaddhinti vadanti, yato kiṃ, bho, ayaṃ attā kāyassa bhedaṃ ucchijjati vinassati na hoti paraṃ maraṇā, ettāvataṃ anupādisesoti. **Kusalāvadānāti** kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – tesaṃ paneke samayaṃ vadanti anupādisese kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

“Ettāvataggampi vadanti heke, yakkhassa suddhiṃ idha paṇḍitāse;

Tesaṃ paneke samayaṃ vadanti, anupādisese kusalāvadānā”ti.

112.

Ete ca ñatvā upanissitāti, ñatvā munī nissaye so vīmaṃsī;

Ñatvā vimutto na vivādameṭi, bhavābhavāya na sameti dhīro.

Ete ca ñatvā upanissitāti. Eteṭi diṭṭhigatike. **Upanissitāti** sassatadiṭṭhinissitāti ñatvā, ucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā, sassatucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ete ca ñatvā upanissitāti.

Ñatvā munī nissaye so vīmaṃsīti. **Munīti.** Monāṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. Muni sassatadiṭṭhinissitāti

ñatvā, ucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā, sassatucchedadiṭṭhinissitāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **So vīmaṃsīti** paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti ñatvā muni nissaye so vīmaṃsī. **Ñatvā vimutto na vivādameṭīti** ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Vimuttoti** mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkheṇa. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkheṇa. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā mutto vimutto parimutto suvimutto accantaanupādāvimokkheṇāti – ñatvā vimutto. **Na vivādameṭīti** na kalahaṃ karoti, na bhaṇḍanaṃ karoti, na viggahaṃ karoti, na vivādaṃ karoti, na medhagaṃ karoti. Vuttañhetam bhagavatā – “evaṃ vimuttacitto kho, aggivessana, bhikkhu na kenaci saṃvadati, na kenaci vivadati, yañca loke vuttaṃ tena ca voharati aparāmasa”nti – ñatvā vimutto na vivādameṭi.

Bhavābhavāya na sameti dhīroti. Bhavābhavāyāti bhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvāya punappunābhiniṃbattiyā na sameti na samāgacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati. **Dhīroti** dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – bhavābhavāya na sameti dhīro.

Tenāha bhagavā –

“Ete ca ñatvā upanissitāti, ñatvā munī nissaye so vīmaṃsī;

Ñatvā vimutto na vivādameṭi, bhavābhavāya na sameti dhīro”ti.

Kalahavivādasuttaniddeso ekādasamo.

12. Cūḷaviyūhasuttaniddeso

Atha cūḷaviyūhasuttaniddesaṃ vakkhati –

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā, viggayha nānā kusalā vadanti;

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ, idaṃ paṭikkosamakevalī so.

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānāti. Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattisu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā, te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasantīti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā.

Viggayha nānā kusalā vadantīti. **Viggayhāti** gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti, na ekaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Kusalāti** kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – viggayha nānā kusalā vadanti.

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammanti. Yo imaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ jānāti so dhammaṃ vedi aññāsi apassi paṭivijjhīti – yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ.

Idaṃ paṭikkosamakevalī soti. Yo imaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ paṭikkosati, akevalī so asamatto so aparipuṇṇo so hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – idaṃ paṭikkosamakevalī so.

Tenāha so nimmito –

“Sakaṃ sakaṃ diṭṭhiparibbasānā, viggayha nānā kusalā vadanti;

Yo evaṃ jānāti sa vedi dhammaṃ, idaṃ paṭikkosamakevalī so”ti.

114.

Evampi viggayha vivādayanti, bālo paro akkusaloti cāhu;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā.

Evampi viggayha vivādayantīti. Evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti – evampi viggayha vivādayanti.

Bālo paro akkusaloti cāhūti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto akusalo avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppaññoti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – bālo paro akkusaloti cāhu.

Sacco nu vādo katamo imesanti. Imesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vādo katamo sacco taccho tatho bhūto yāthāvo aviparītoti – sacco nu vādo katamo imesaṃ.

Sabbeva hīme kusalāvadānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – sabbeva hīme kusalāvadānā.

Tenāha so nimmito –

“Evampi viggayha vivādayanti, bālo paro akkusaloti cāhu;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā”ti.

115.

Parassa ce dhammamanānujānaṃ, bālomako hoti nihīnapañño;

Sabbeva bālā sunihīnapaññā, sabbevime diṭṭhiparibbasānā.

Parassa ce dhammamanānujānanti. Parassa dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ anānujānanto anānupassanto anānumananto anānumaññanto anānumodantoti – parassa ce dhammamanānujānaṃ.

Bālomako hoti nihīnapaññoti. Paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto, hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño parittapaññoti – bālomako hoti nihīnapañño.

Sabbeva bālā sunihīnapaññāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā bālā hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā, sabbeva hīnapaññā nihīnapaññā omakapaññā lāmakapaññā chatukkapaññā parittapaññāti – sabbeva bālā sunihīnapaññā.

Sabbevime diṭṭhiparibbasānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattisu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva sabbevime samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā...pe... parivasantīti – sabbevime diṭṭhiparibbasānā.

Tenāha bhagavā –

“Parassa ce dhammamanānujānaṃ, bālomako hoti nihīnapañño;
Sabbeva bālā sunihīnapaññā, sabbevime diṭṭhiparibbasānā”ti.

116.

Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā, saṃsuddhapaññā kusalā mutīmā;

Na tesam koci parihīnapañño, diṭṭhī hi tesampi tathā samattā.

Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātāti. Sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā anavīvadātā avodātā aperiyaodātā saṃkiliṭṭhā saṃkilesikāti – sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā.

Saṃsuddhapaññā kusalā mutīmāti. Suddhapaññā visuddhapaññā parisuddhapaññā vodātapaññā pariyodātapaññā. Atha vā suddhadassanā visuddhadassanā parisuddhadassanā vodādadassanā pariyodādadassanāti – saṃsuddhapaññā. **Kusalāti** kusalā paṇḍitā paññavanto iddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvinoti – saṃsuddhapaññā kusalā. **Mutīmāti** mutimā paṇḍitā paññavanto iddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvinoti – saṃsuddhapaññā kusalā mutīmā.

Tesam na koci parihīnapaññoti. Tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ na koci hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño parittapañño atthi. Sabbeva seṭṭhapaññā viṣiṭṭhapaññā pāmokkapaññā

uttamapañña pavarapaññāti – tesam na koci parihīnapañño.

Diṭṭhī hi tesampi tathā samattāti. Tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ diṭṭhi tathā samattā samādinna gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti – diṭṭhī hi tesampi tathā samattā.

Tenāha bhagavā –

“Sandiṭṭhiyā ceva navīvadātā, saṃsuddhapañña kusalā mutimā;

Tesam na koci parihīnapañño, diṭṭhī hi tesampi tathā samattā”ti.

117.

Na vāhametaṃ tathiyanti brūmi, yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ;

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ, tasmā hi bāloti paraṃ dahanti.

Na vāhametaṃ tathiyanti brūmīti. Nāti paṭikkhepo. Etanti “dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni nāhaṃ etaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthavaṃ aviparīta”nti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – na vāhametaṃ tathiyanti brūmi.

Yamāhu bālā mithu aññamaññanti. Mithūti dve janā, dve kalahakārakā, dve bhaṇḍanakārakā, dve bhassakārakā, dve vivādakārakā, dve adhikaraṇakārakā, dve vādino, dve sallapakā; te aññamaññaṃ bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ.

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccanti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ. “Asassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti...pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti – sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ.

Tasmā hi bāloti paraṃ dahantīti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā paraṃ bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti dahanti passanti dakkhanti olokenti nijjhāyanti upaparikkhantīti –

tasmā hi bāloti paraṃ dahanti.

Tenāha bhagavā –

“Na vāhametaṃ tathiyanti brūmi, yamāhu bālā mithu aññamaññaṃ;

Sakaṃ sakaṃ diṭṭhimakaṃsu saccaṃ, tasmā hi bāloti paraṃ dahantī”ti.

118.

Yamāhu saccaṃ tathiyanti eke, tamāhu aññepi tucchaṃ musāti;

Evampi viggayha vivādayanti, kasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Yamāhu saccaṃ tathiyanti eketi. Yaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “idaṃ saccaṃ tacchaṃ tathaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparīta”nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu saccaṃ tathiyanti eke.

Tamāhu aññepi tucchaṃ musāti. Tameva dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “tucchaṃ etaṃ, musā etaṃ, abhūtaṃ etaṃ, alikaṃ etaṃ, ayāthāvaṃ eta”nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tamāhu aññepi tucchaṃ musāti.

Evampi viggayha vivādayantīti. Evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsī...pe... nibbēthehi vā sace pahosī”ti – evampi viggayha vivādayanti.

Kasmā na ekaṃ samaṇā vadantīti. Kasmāti kasmā kiṃkāraṇā kiṃhetu kiṃpaccayā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavā na ekaṃ vadanti nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – kasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Tenāha so nimmito –

“Yamāhu saccaṃ tathiyanti eke, tamāhu aññepi tuccham musāti;
Evampi viggayha vivādayanti, kasmā na ekaṃ samaṇā vadantī”ti.

119.

**Ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi, yasmim pajā no vivade
pajānaṃ;**

**Nānā te saccāni sayam thunanti, tasmā na ekaṃ samaṇā
vadanti.**

Ekañhisaccaṃnadutīyamatthīti. Ekaṃsaccaṃvuccati dukkhanirodho nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Atha vā ekaṃ saccaṃ vuccati – maggasaccaṃ, niyyānasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamaḍhīti – ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi.

Yasmim pajā no vivade pajānanti. Yasminti yasmim sacce. **Pajāti** sattādhivacanaṃ. **Pajānanti** yaṃ saccaṃ pajānantā ājānantā vijānantā paṭivijānantā paṭivijjhantā na kalahaṃ kareyyuṃ, na bhaṇḍanaṃ kareyyuṃ, na viggahaṃ kareyyuṃ, na vivādaṃ kareyyuṃ, na medhagaṃ kareyyuṃ, kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyyuṃ, vinodeyyuṃ, byantiṃ kareyyuṃ, anabhāvaṃ gameyyunti – yasmim pajā no vivade pajānaṃ.

Nānā te saccāni sayam thunantīti. Nānā te saccāni sayam thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti sayam thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti sayam thunanti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – nānā te saccāni sayam thunanti.

Tasmā na ekaṃ samaṇā vadantīti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā na ekaṃ vadanti nānā vadanti vividhaṃ vadanti aññoññaṃ vadanti puthu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – tasmā na ekaṃ samaṇā vadanti.

Tenāha bhagavā –

“Ekañhi saccaṃ na dutīyamatthi, yasmim pajā no vivade pajānaṃ;
Nānā te saccāni sayamaṃ thunanti, tasmā na ekaṃ samaṇā vadantī”ti.

120.

**Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalāvadānā;
Saccāni sutāni bahūni nānā, udāhu te takkamanussaranti.**

Kasmā nu saccāni vadanti nānāti. Kasmāti kasmā kiṃkāraṇā kiṃhetu kiṃpaccayā kiṃnidānā saccāni nānā vadanti, vividhāni vadanti, aññoññāni vadanti, puthūni vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – kasmā nu saccāni vadanti nānā.

Pavādiyāse kusalāvadānāti. Pavādiyāseti vippavadantītipi pavādiyāse. Atha vā sakaṃ sakaṃ diṭṭhigataṃ pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko...pe...neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti pavadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Kusalāvadānāti** kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – pavādiyāse kusalāvadānā.

Saccāni sutāni bahūni nānāti saccāni sutāni bahukāni nānāni vividhāni aññoññāni puthūnīti – saccāni sutāni bahūni nānā.

Udāhu te takkamanussarantīti udāhu takkena saṅkappena yāyanti nīyanti vuyhanti saṃharīyantīti. Evampi udāhu te takkamanussaranti. Atha vā takkariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayamaṃ paṭibhānaṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti. Evampi udāhu te takkamanussaranti.

Tenāha so nimmito –

“Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalāvadānā;
Saccāni sutāni bahūni nānā, udāhu te takkamanussarantī”ti.

121.

Na heva saccāni bahūni nānā, aññatra saññāya niccāni loke;

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccam musāti dvayadhammamāhu.

Na heva saccāni bahūni nānāti na heva saccāni bahukāni nānāni vividhāni aññoññāni puthūnīti – na heva saccāni bahūni nānā.

Aññatra saññāya niccāni loketi aññatra saññāya niccaggāhā ekaññeva saccam loke kathīyati bhañīyati dīpīyati voharīyati – dukkhanirodho nibbānam. Yo so sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. Atha vā ekaṃ saccam vuccati maggasaccam, niyyānasaccam, dukkhanirodhagāminī paṭipadā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi ...pe... sammāsamādhīti – aññatra saññāya niccāni loke.

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccam musāti dvayadhammamāhūti. Takkaṃ vitakkaṃ saṅkappaṃ takkayitvā vitakkayitvā saṅkappayitvā diṭṭhigatāni janenti sañjanenti nibbattenti abhinibbattenti. Diṭṭhigatāni janetvā sañjanetvā nibbattetvā abhinibbattetvā “mayhaṃ saccam tuyhaṃ musā”ti, evamāhamsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṅanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā saccam musāti dvayadhammamāhu.

Tenāha bhagavā –

“Na heva saccāni bahūni nānā, aññatra saññāya niccāni loke;

Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccam musāti dvayadhammamāhū”ti.

122.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassī;

Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāha.

Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassīti. Diṭṭham vā diṭṭhasuddhiṃ vā, sutam vā sutasuddhiṃ vā, sīlam vā sīlasuddhiṃ vā, vatam vā vatasuddhiṃ vā, mutam vā mutasuddhiṃ vā nissāya upanissāya gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – diṭṭhe sute sīlavate mute vā. **Ete**

ca nissāya vimānadassīti. Na sammānetītipi vimānadassī. Atha vā domanassaṃ janetītipi vimānadassīti – diṭṭhe sute sīlavate mute vā ete ca nissāya vimānadassī.

Vinicchaye ṭhatvā pahassamānoti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Diṭṭhivinicchaye vinicchayadiṭṭhiyā ṭhatvā patiṭṭhahitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – vinicchaye ṭhatvā. **Pahassamānoti** tuṭṭho hoti haṭṭho pahaṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappo. Atha vā dantavidamaṣakaṃ pahassamānoti – vinicchaye ṭhatvā pahassamāno.

Bālo paro akkusaloti cāhāti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto akusalo avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī amedhāvī duppaññoti, evamāha evaṃ katheti evaṃ bhaṇati evaṃ dīpayati evaṃ voharatīti – bālo paro akkusaloti cāha.

Tenāha bhagavā –

“Diṭṭhe sute sīlavate mute vā, ete ca nissāya vimānadassī;

Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāhā”ti.

123.

Yeneva bāloti paraṃ dahāti, tenātumānaṃ kusaloti cāha;

Sayamattanā so kusalāvadāno, aññaṃ vimāneti tadeva pāva.

Yeneva bāloti paraṃ dahātīti. Yeneva hetunā yena paccayena yena kāraṇena yena pabhavena paraṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato dahati passati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – yeneva bāloti paraṃ dahāti.

Tenātumānaṃ kusaloti cāhāti. Ātumāno vuccati attā. Sopi teneva hetunā tena paccayena tena kāraṇena tena pabhavena attānaṃ ahamasmi kusalo paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – tenātumānaṃ kusaloti cāha.

Sayamattanā so kusalāvadānoti. Sayameva attānaṃ kusalavādo paṇḍitavādo thiravādo ñāyavādo hetuvādo lakkhaṇavādo kāraṇavādo ṭhānavādo sakāya laddhiyāti – sayamattanā so kusalāvadāno.

Aññaṃ vimāneti tadeva pāvāti. Na sammānetītipi aññaṃ vimāneti. Atha vā domanassaṃ janetītipi aññaṃ vimāneti. **Tadeva pāvāti** tadeva taṃ diṭṭhigataṃ pāvadati “itipāyaṃ puggalo micchādiṭṭhiko viparītadassano”ti – aññaṃ vimāneti tadeva pāvada.

Tenāha bhagavā –

“Yeneva bāloti paraṃ dahāti, tenātumānaṃ kusaloti cāha;

Sayamattanā so kusalāvadāno, aññaṃ vimāneti tadeva pāvā”ti.

124.

Atisāradiṭṭhiyā so samatto, mānena matto paripuṇṇamānī;

Sayameva sāmaṃ manasābhisitto, diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā.

Atisāradiṭṭhiyā so samattoti. Atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Kiṃkāraṇā atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni? Sabbā tā diṭṭhiyo kāraṇātikantā lakkhaṇātikantā ṭhānātikantā, taṃkāraṇā atisāradiṭṭhiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Sabbāpi diṭṭhiyo atisāradiṭṭhiyo . Kiṃkāraṇā sabbāpi diṭṭhiyo vuccanti atisāradiṭṭhiyo? Te aññaṃaññaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā diṭṭhigatāni janenti sañjanenti nibbattenti abhinibbattenti, taṃkāraṇā sabbāpi diṭṭhiyo vuccanti atisāradiṭṭhiyo. **Atisāradiṭṭhiyā so samattoti.** Atisāradiṭṭhiyā samatto paripuṇṇo anomoti – atisāradiṭṭhiyā so samatto.

Mānena matto paripuṇṇamānīti. Sakāya diṭṭhiyā diṭṭhimānena matto pamatto ummatto atimattoti – mānena matto. **Paripuṇṇamānīti** paripuṇṇamānī samattamānī anomamānīti – mānena matto paripuṇṇamānī.

Sayameva sāmaṃ manasābhisittoti. Sayameva attānaṃ cittaṇa abhiñcati “ahamasmi kusalo paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī”ti – sayameva sāmaṃ manasābhisitto.

Diṭṭhī hi sā tassa tathā samattāti. Tassa sā diṭṭhī tathā samattā samādinṇā gahitā parāmaṭṭhā abhiniviṭṭhā ajjhositā adhimuttāti – diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā.

Tenāha bhagavā –

“Atisāraditṭhiyā so samatto, mānena matto paripuṇṇamānī;

Sayameva sāmaṃ manasābhisitto, diṭṭhī hi sā tassa tathā samattā”ti.

125.

Parassa ce hi vacasā nihīno, tumo sahā hoti nihīnapañño;

Atha ce sayam vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthi.

Parassa ce hi vacasā nihīnoti parassa ce vācāya vacanena ninditakāraṇā garahitakāraṇā upavaditakāraṇā paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – parassa ce hi vacasā nihīno. **Tumo sahā hoti nihīnapañnoti.** Sopi teneva sahā hoti hīnapañño nihīnapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño parittapañnoti – tumo sahā hoti nihīnapañño.

Atha ce sayam vedagū hoti dhīroti atha ce sayam vedagū hoti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – atha ce sayam vedagū hoti dhīro.

Na koci bālo samaṇesu atthīti. Samaṇesu na koci bālo hīno nihīno omako lāmako chatukko paritto atthi, sabbeva seṭṭhapaññā visitṭhapaññā pāmokkapaññā uttamapaññā pavarapaññāti – na koci bālo samaṇesu atthi.

Tenāha bhagavā –

“Parassa ce hi vacasā nihīno, tumo sahā hoti nihīnapañño;

Atha ce sayam vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthī”ti.

126.

Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te;

Evampi titthyā puthuso vadanti, sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā.

Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī teti. Ito aññaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ye abhivadanti, te suddhimaggaṃ visuddhimaggaṃ parisuddhimaggaṃ vodātamaggaṃ

pariyodātamaggaṃ viraddhā aparaddhā khalitā galitā aññāya aparaddhā akevalī te, asamattā te, aparipuñṇā te, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te.

Evampi titthyā puthuso vadantīti. Titthaṃ vuccati diṭṭhigataṃ. Titthiyā vuccanti diṭṭhigatikā. Puthudiṭṭhiyā puthudiṭṭhigatāni vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – evampi titthyā puthuso vadanti.

Sandiṭṭhirāgena hi tebhirattāti. Sakāya diṭṭhiyā diṭṭhirāgena rattā abhirattāti – sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā.

Tenāha bhagavā –

“Aññaṃ ito yābhivadanti dhammaṃ, aparaddhā suddhimakevalī te;

Evampi titthyā puthuso vadanti, sandiṭṭhirāgena hi tebhirattā”ti.

127.

Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu;

Evampi titthyā puthuso niviṭṭhā, sakāyane tattha dalhaṃ vadānā.

Idheva suddhiṃ iti vādayantīti. Idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti idha suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idheva suddhiṃ iti vādayanti.

Nāññesu dhammesu visuddhimāhūti. Attano satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ ṭhapetvā sabbe paravāde khipanti ukkhipanti parikkhipanti. “So satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā, mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā

visujjhanti vā parisujjhanti vā, muccanti vā vimuccanti vā parimuccanti vā hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittā”ti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – nāñhesu dhammesu visuddhimāhu.

Evampi titthyā puthuso nivīṭṭhāti. Titthaṃ vuccati diṭṭhigataṃ. Titthiyā vuccanti diṭṭhigatikā. Puthudiṭṭhiyā puthudiṭṭhigatesu nivīṭṭhā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – evampi titthyā puthuso nivīṭṭhā.

Sakāyane tattha daḷhaṃ vadānāti. Dhammo sakāyanam, diṭṭhi sakāyanam, paṭipadā sakāyanam, maggo sakāyanam, sakāyane daḷhavādā thiravādā balikavādā avatṭhitavādāti – sakāyane tattha daḷhaṃ vadānā.

Tenāha bhagavā –

“Idheva suddhiṃ iti vādayanti, nāñhesu dhammesu visuddhimāhu;

Evampi titthyā puthuso nivīṭṭhā, sakāyane tattha daḷhaṃ vadānā”ti.

128.

Sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno, kamettha bāloti paraṃ daheyya;

Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammaṃ.

Sakāyane vāpi daḷhaṃ vadānoti. Dhammo sakāyanam, diṭṭhi sakāyanam, paṭipadā sakāyanam, maggo sakāyanam, sakāyane daḷhavādo thiravādo balikavādo avatṭhitavādoti – sakāyane vāpi daḷhaṃ vadāno.

Kamettha bāloti paraṃ daheyyāti. Etthāti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā paraṃ bālato hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato kaṃ daheyya kaṃ passeyya kaṃ dakkheyya kaṃ olokeyya kaṃ nijjhāyeyya kaṃ upaparikkheyyāti – kamettha bāloti paraṃ daheyya.

Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammanti. Paro bālo hīno nihīno omako lāmako

chatukko paritto asuddhidhammo avisuddhidhammo aparisuddhidhammo avodātadhammoti – evaṃ vadanto evaṃ kathento evaṃ bhaṇanto evaṃ dīpayanto evaṃ voharanto sayameva kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ āvaheyya samāvaheyya āhareyya samāhareyya ākaddheyya samākaddheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniviseyyāti – sayamva so medhagamāvaheyya paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhammaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Sakāyane vāpi daḥhaṃ vadāno, kamettha bālotti paraṃ daheyya;

Sayaṃva so medhagamāvaheyya, paraṃ vadaṃ bālamasuddhidhamma”nti.

129.

Vinicchaye ṭhatvā sayam pamāya, uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti;

Hitvāna sabbāni vinicchayāni, na medhagaṃ kubbati jantu loke.

Vinicchaye ṭhatvā sayam pamāyāti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Vinicchayadiṭṭhiyā ṭhatvā patiṭṭhahitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vinicchaye ṭhatvā. **Sayam pamāyāti** sayam pamāya paminitvā. “Ayaṃ satthā sabbaññū”ti sayam pamāya paminitvā, “ayaṃ dhammo svākkhāto... ayaṃ gaṇo suppaṭipanno... ayaṃ diṭṭhi bhaddikā... ayaṃ paṭipadā supaññattā... ayaṃ maggo niyyāniko”ti sayam pamāya paminitvāti – vinicchaye ṭhatvā sayam pamāya.

Uddhaṃsa lokasmiṃ vivādametīti. Uddhaṃso vuccati anāgataṃ. Attano vadaṃ uddhaṃ ṭhapetvā sayameva kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ eti upeti upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti. Evampi uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti. Atha vā aññena uddhaṃ vādena saddhiṃ kalahaṃ karoti bhaṇḍanaṃ karoti viggahaṃ karoti vivādaṃ karoti medhagaṃ karoti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭhehi vā sace pahosī”ti. Evampi uddhaṃsa lokasmiṃ vivādameti.

Hitvāna sabbāni vinicchayānīti. Vinicchayā vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Diṭṭhivinicchayā sabbe vinicchaye hitvā cajitvā pariccajitvā jahitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – hitvāna

sabbāni vinicchayāni.

Na medhagaṃ kubbati jantu loketi. Na kalahaṃ karoti, na bhaṇḍanaṃ karoti, na viggahaṃ karoti, na vivādaṃ karoti, na medhagaṃ karoti. Vuttañhettaṃ bhagavatā – “evaṃ vimuttacitto kho, aggivessana, bhikkhu na kenaci saṃvadati, na kenaci vivadati, yañca loke vuttaṃ tena ca voharati aparāmasa”nti. **Jantūti** satto naro mānava poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – na medhagaṃ kubbati jantu loketi.

Tenāha bhagavā –

“Vinicchaye tthatvā sayamaṃ pamāya, uddhamsa lokasmiṃ vivādameti;

Hitvāna sabbāni vinicchayāni, na medhagaṃ kubbati jantu loke”ti.

Cūlavīyūhasuttaniddeso dvādasamo.

13. Mahāvīyūhasuttaniddeso

Atha mahāvīyūhasuttaniddesaṃ vakkhati –

130.

Ye kecime diṭṭhiparibbasānā, idameva saccanti ca vādayanti
;

Sabbeva te nindamanvānanti, atho pasamsampi labhanti
tattha.

Ye kecime diṭṭhiparibbasānāti. **Ye kecīti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesaṃ pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Diṭṭhiparibbasānāti.** Santeke samaṇabrāhmaṇā diṭṭhigatikā; te dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatānaṃ aññataraññataraṃ diṭṭhigataṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti. Yathā agārikā vā gharesu vasanti, sāpattikā vā āpattīsu vasanti, sakilesā vā kilesesu vasanti; evameva santeke...pe... parivasantīti – ye kecime diṭṭhiparibbasānā.

Idameva saccanti ca vādayantīti. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – idameva saccanti ca vādayanti.

Sabbeva te nindamanvānayanantīti. Sabbeva te samaṇabrāhmaṇā nindameva anventi, garahameva anventi, akittimeva anventi; sabbe ninditāyeva honti, garahitāyeva honti, akittitāyeva hontīti – sabbeva te nindamanvānayananti.

Atho pasaṃsampi labhanti tatthāti. Tattha sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā pasaṃsaṃ thomaṇaṃ kittiṃ vaṇṇahārikaṃ labhanti paṭilabhanti upagacchanti vindantīti – atho pasaṃsampi labhanti tattha.

Tenāha so nimmito –

“Ye kecime diṭṭhiparibbasānā, idameva saccanti ca vādayanti;

Sabbeva te nindamanvānayananti, atho pasaṃsampi labhanti tatthā”ti.

131.

Appaṇhi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi;

Etampi disvā na vivādayetha, khemābhipassaṃ avivādabhūmiṃ.

Appaṇhi etaṃ na alaṃ samāyāti. Appaṇhi etanti appakaṃ etaṃ, omakaṃ etaṃ, thokakaṃ etaṃ, lāmakaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ etanti – appaṇhi etaṃ. **Na alaṃ samāyāti** nālaṃ rāgassa samāya, dosassa samāya, mohassa samāya, kodhassa... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭheyyassa... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ ... sabbapariḷhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbānāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyāti – appaṇhi etaṃ na alaṃ samāya.

Duve vivādassa phalāni brūmīti. Diṭṭhikalahassa diṭṭhibhaṇḍanassa diṭṭhiviggahassa diṭṭhivivādassa diṭṭhimedhagassa dve phalāni honti – jayaparājayo hoti, lābhālābho hoti, yasāyaso hoti, nindāpasamso hoti, sukhadukkhaṃ hoti, somanassadomanassaṃ hoti, iṭṭhāniṭṭhaṃ hoti, anunayapaṭighaṃ hoti, ugghātinigghāti hoti, anurodhavirodho hoti. Atha vā taṃ kammaṃ nirayasamvattanikaṃ, tiracchānayanisamvattanikaṃ, pettivisayasamvattanikanti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – duve vivādassa phalāni brūmi.

Etampi disvā na vivādayethāti. Etampi disvāti etaṃ ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā diṭṭhikalahesu diṭṭhibhaṇḍanesu diṭṭhiviggahesu diṭṭhivivādesu diṭṭhimedhagesūti – etampi disvā. **Na vivādayethāti** na kalahāṃ kareyya, na bhaṇḍanaṃ kareyya, na viggahaṃ kareyya, na vivādaṃ kareyya, na medhagaṃ kareyya, kalahāṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahā bhaṇḍanā viggahā vivādā medhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – etampi disvā na vivādayetha.

Khemābhipassaṃ avivādabhūmīti. Avivādabhūmiṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Etaṃ avivādabhūmiṃ khemato tānato leṇato saraṇato abhayato accutato amatato nibbānato passanto dakkhanto olokeno nijjhāyanto upaparikkhantoti – khemābhipassaṃ avivādabhūmiṃ.

Tenāha bhagavā –

“Appañhi etaṃ na alaṃ samāya, duve vivādassa phalāni brūmi;

Etampi disvā na vivādayetha, khemābhipassaṃ avivādabhūmi”nti.

132.

Yā kācimā sammutiyo puthujjā, sabbāva etā na upeti vidvā;

Anūpayosupayaṃ kimeyya, diṭṭhesutekhantimakubbamāno.

Yā kācimā sammutiyo puthujjāti. Yā kācīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesaṃ pariyaḍiyanavacanamaṃ – yā kācīti.

Sammutiyoti. Sammutiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisammutiyo. **Puthujjāti** puthujjanehi janitā sammutiyoti puthujjā, puthu nānājanehi janitā vā sammutiyoti puthujjāti – yā kācimā sammutiyo puthujjā.

Sabbāva etā na upeti vidvāti. Vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. Sabbāva etā diṭṭhisammutiyo neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisaṭṭi – sabbāva etā na upeti vidvā.

Anūpayo so upayaṃ kimeyyāti. Upayoti dve upayā – taṇhūpayo ca diṭṭhūpayo ca...pe... ayam taṇhūpayo...pe... ayam diṭṭhūpayo. Tassa taṇhūpayo pahīno, diṭṭhūpayo paṭinissaṭṭho; taṇhūpayassa pahīnattā, diṭṭhūpayassa paṭinissaṭṭhattā anūpayo puggalo kiṃ rūpaṃ upeyya upagaccheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniviseyya attā meti. Kiṃ vedanaṃ... kiṃ saññaṃ... kiṃ saṅkhāre... kiṃ viññānaṃ... kiṃ gatiṃ... kiṃ upapattiṃ... kiṃ paṭisandhiṃ... kiṃ bhavaṃ ... kiṃ saṃsāraṃ... kiṃ vaṭṭaṃ upeyya upagaccheyya gaṇheyya parāmaseyya abhiniveseyyāti – anūpayo so upayaṃ kimeyya.

Diṭṭhe sute khantimakubbamānoti. Diṭṭhe vā diṭṭhasuddhiyā vā sute vā sutasuddhiyā vā mute vā mutasuddhiyā vā khantiṃ akubbamāno chandaṃ akubbamāno pemaṃ akubbamāno rāgaṃ akubbamāno ajanayamāno asaṅjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – diṭṭhe sute khantimakubbamāno.

Tenāha bhagavā –

“Yā kācimā sammutiyo puthujjā, sabbāva etā na upeti vidvā;

Anūpayo so upayaṃ kimeyya, diṭṭhe sute khantimakubbamāno”ti.

133.

Sīluttamā saññaṃmenāhu suddhiṃ, vataṃ samādāya upaṭṭhitāse;

Idheva sikkhema athassa suddhiṃ, bhavūpanitā kusalāvadānā.

Sīluttamā saññaṃmenāhu suddhinti. Santeke samaṇabrāhmaṇā sīluttamavādā; te sīlamattena saññaṃmattena saṃvaramattena avītikkamattena suddhiṃ visuddhiṃ parivissuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ

parivimuttiṃ āhu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti.

Samaṇamuṇḍikāputto evamāha – “catūhi kho ahaṃ, gahapati, dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññapemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattipattaṃ samaṇaṃ ayojjhaṃ. Katamehi catūhi? Idha, gahapati, na kāyena pāpakammaṃ karoti, na pāpikaṃ vācaṃ bhāsati, na pāpakaṃ saṅkappaṃ saṅkappeti, na pāpakaṃ ājīvaṃ ājīvati. Imehi kho ahaṃ, gahapati, catūhi dhammehi samannāgataṃ purisapuggalaṃ paññapemi sampannakusalaṃ paramakusalaṃ uttamapattipattaṃ samaṇaṃ ayojjhaṃ; evameva santeke samaṇabrāhmaṇā sīluttamavādā; te sīlamattena saññamamattena saṃvaramattena avītikkamamattena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ āhu vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti”ti – sīluttamā saññamenāhu suddhiṃ.

Vataṃ samādāya upaṭṭhitāseti. Vatanti hatthivataṃ vā assavataṃ vā govataṃ vā kukkuravataṃ vā kākavataṃ vā vāsudevavataṃ vā baladevavataṃ vā puṇṇabhaddavataṃ vā maṇibhaddavataṃ vā aggivatam vā nāgavataṃ vā supaṇṇavataṃ vā yakkhavataṃ vā asuravataṃ vā gandhabbavataṃ vā mahārājavataṃ vā candavataṃ vā sūriyavataṃ vā indavataṃ vā brahmavataṃ vā devavataṃ vā disāvataṃ vā ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā upaṭṭhitā paccupaṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – vataṃ samādāya upaṭṭhitāse.

Idheva sikkhema athassa suddhinti. Idhāti sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Sikkhemāti** sikkhema ācarema samācarema samādāya vattemāti – idheva sikkhema. **Athassa suddhinti** athassa suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttinti – idheva sikkhema athassa suddhiṃ.

Bhavūpanītā kusalāvadānāti. Bhavūpanītāti bhavūpanītā bhavūpagatā bhavajjhositā bhavādhimuttāti – bhavūpanītā. **Kusalāvadānāti** kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – bhavūpanītā kusalāvadānā.

Tenāha bhagavā –

“Sīluttamā saññamenāhu suddhiṃ, vataṃ samādāya upaṭṭhitāse;

Idheva sikkhema athassa suddhiṃ, bhavūpanītā kusalāvadānā”ti.

Sace cuto sīlavatato hoti, pavedhatī kammavirādhayitvā;

Pajappatī patthayatī ca suddhiṃ, satthāva hīno pavasaṃ gharamhā.

Sace cuto sīlavatato hotīti. Dvīhi kāraṇehi sīlavatato cavati – paravicchindanāya vā cavati, anabhisambhuṇanto vā cavati. Kathaṃ paravicchindanāya cavati? Paro vicchindati so satthā na sabbaññū, dhammo na svākkhāto, gaṇo na suppaṭipanno, diṭṭhi na bhaddikā, paṭipadā na supaññattā, maggo na niyyāniko, natthettha suddhi vā visuddhi vā parisuddhi vā, mutti vā vimutti vā parimutti vā, natthettha sujjhanti vā visujjhanti vā parisujjhanti vā, muccanti vā vimuccanti vā, parimuccanti vā, hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti. Evaṃ paro vicchindati. Evaṃ vicchindiyamāno satthārā cavati, dhammakkhānā cavati, gaṇā cavati, diṭṭhiyā cavati, paṭipadāya cavati, maggato cavati. Evaṃ parivicchindanāya cavati. Kathaṃ anabhisambhuṇanto cavati? Sīlaṃ anabhisambhuṇanto sīlato cavati, vataṃ anabhisambhuṇanto vatato cavati, sīlabbatam anabhisambhuṇanto sīlabbatato cavati. Evaṃ anabhisambhuṇanto cavatīti – sace cuto sīlavatato hoti.

Pavedhati kammavirādhayitvāti. Pavedhatīti sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbatam vā “viraddham mayā, aparaddham mayā, khalitam mayā, galitam mayā, aññāya aparaddho aha”nti vedhati pavedhati sampavedhatīti – pavedhati. **Kammavirādhayitvāti** puññābhisāṅkhāraṃ vā apuññābhisāṅkhāraṃ vā āneñjābhisāṅkhāraṃ vā “viraddham mayā, aparaddham mayā, khalitam mayā, galitam mayā, aññāya aparaddho aha”nti vedhati pavedhati sampavedhatīti – pavedhati kammavirādhayitvā.

Pajappatī patthayatī ca suddhinti. Pajappatīti sīlaṃ vā jappati, vataṃ vā jappati, sīlabbatam vā jappati pajappati abhijappatīti – pajappati. **Patthayatī ca suddhinti** sīlasuddhiṃ vā pattheti, vatasuddhiṃ vā pattheti, sīlabbasuddhiṃ vā pattheti piheti abhijappatīti – pajappatī patthayatī ca suddhiṃ.

Satthāva hīno pavasaṃ gharamhāti. Yathā puriso gharato nikkhanto satthena pavasaṃ vasanto satthā ohīno, taṃ vā sattham anubandhati sakam vā gharam paccāgacchati; evameva so diṭṭhigatiko taṃ vā satthāraṃ gaṇhāti aññaṃ vā satthāraṃ gaṇhāti, taṃ vā dhammakkhānaṃ gaṇhāti aññaṃ vā dhammakkhānaṃ gaṇhāti, taṃ vā gaṇaṃ gaṇhāti aññaṃ vā gaṇaṃ gaṇhāti,

taṃ vā diṭṭhiṃ gaṇhāti aññaṃ vā diṭṭhiṃ gaṇhāti, taṃ vā paṭipadaṃ gaṇhāti aññaṃ vā paṭipadaṃ gaṇhāti, taṃ vā maggaṃ gaṇhāti aññaṃ vā maggaṃ gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – satthāva hīno pavasaṃ gharamhā.

Tenāha bhagavā –

“Sace cuto sīlavatato hoti, pavedhatī kammavirādhayitvā;

Pajappatī patthayatī ca suddhiṃ, satthāva hīno pavasaṃ gharamhā”ti.

135.

Sīlabbatam vāpi pahāya sabbam, kammañca sāvajjanavajjametam;

Suddhiṃ asuddhinti apatthayāno, virato care santimanuggahāya.

Sīlabbatam vāpi pahāya sabbanti. Sabbā sīlasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā, sabbā vatasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā, sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – sīlabbatam vāpi pahāya sabbam.

Kammañca sāvajjanavajjametanti. Sāvajjakammaṃ vuccati – kaṇham kaṇhavipākaṃ. Anavajjakammaṃ vuccati – sukkaṃ sukkavipākaṃ. Sāvajjañca kammaṃ anavajjañca kammaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – kammañca sāvajjanavajjametam.

Suddhiṃ asuddhinti apatthayānoti. Asuddhinti asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti. **Suddhinti** suddhiṃ patthenti, pañca kāmagaṇe patthenti; asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmagaṇe patthenti; suddhiṃ patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti, asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmagaṇe patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti; suddhiṃ patthenti, tedhātuke kusale dhamme patthenti, asuddhiṃ patthenti, akusale dhamme patthenti, pañca kāmagaṇe patthenti, dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni patthenti, tedhātuke kusale dhamme patthenti; suddhiṃ patthenti, puthujjanakalyāṇakā niyāmāvakkantiṃ patthenti. Sekkhā aggadhammaṃ arahattaṃ patthenti. Arahatte patte arahā neva akusale dhamme pattheti, napi pañca kāmagaṇe pattheti, napi

dvāsaṭṭhi diṭṭhigaṭāni pattheti, napi tedhātuke kusale dhamme pattheti, napi niyāmāvakkantiṃ pattheti, napi aggadhammaṃ arahattaṃ pattheti. Patthanā samatikkanto arahā vuddhipārihānivīvatto . So vuṭṭhavāso ciṅṅacaraṇo... pe... jātijarāmarāṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti – suddhiṃ asuddhinti apatthayāno.

Virato care santimanuggahāyāti. Viratoti suddhasuddhiyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vipparamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – virato. **Careti** careyya vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – virato care. **Santimanuggahāyāti** santiyo vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigaṭāni diṭṭhisantiyo aḅaṅhanto aparāmasanto anabhinivisanti – virato care santimanuggahāya.

Tenāha bhagavā –

“Sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbam, kammañcasāvajjanavajjametaṃ;
Suddhiṃ asuddhinti apatthayāno, virato care santimanuggahāyā”ti.

136.

Tamūpanissāya jigucchitaṃ vā, atha vāpi diṭṭhaṃ va sutam mutam vā;

Uddhaṃsarā suddhimanutthunanti, avītataṅhāse bhavābhavesu.

Tamūpanissāya jigucchitaṃ vāti. Santeke samaṇabrāhmaṇā tapojigucchavādā tapojigucchasārā tapojigucchanissitā ānissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – tamūpanissāya jigucchitaṃ vā.

Atha vāpi diṭṭhaṃ va sutam mutam vāti. Diṭṭhaṃ vā diṭṭhasuddhiṃ vā sutam vā sutasuddhiṃ vā mutam vā mutasuddhiṃ vā nissāya upanissāya gaṅhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – atha vāpi diṭṭhaṃ va sutam mutam vā.

Uddhaṃsarā suddhimanutthunantīti. Santeke samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā. Katame te samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā? Ye te samaṇabrāhmaṇā accantasuddhikā, saṃsārasuddhikā, akiriyadiṭṭhikā, sassatavādā – ime te samaṇabrāhmaṇā uddhaṃsarāvādā. Te saṃsāre suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ thunanti vadanti

kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – uddhaṃsarā suddhimanutthunanti.

Avītataṇhāse bhavābhavesūti. Taṇhāti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Bhavābhavesūti** bhavābhave kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabbhave punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḃbattiyā avītataṇhā avigataṇhā acattataṇhā avantataṇhā amuttataṇhā appahīnataṇhā appaṭinissaṭṭhataṇhāti – avītataṇhāse bhavābhavesu.

Tenāha bhagavā –

“Tamūpanissāya jigucchitaṃ vā, atha vāpi diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā;

Uddhaṃsarā suddhimanutthunanti, avītataṇhāse bhavābhavesū”ti.

137.

Patthayamānassa hi jappitāni, pavedhitaṃ vāpi pakappitesu;

Cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe.

Patthayamānassa hi jappitānīti. Patthanā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiḃjhā lobho akusalamūlaṃ. **Patthayamānassāti** patthayamānassa icchamānassa sādīyamānassa pihayamānassa abhiḃjappayamānassāti – patthayamānassa hi. **Jappitānīti.** **Jappanā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiḃjhā lobho akusalamūlanti – patthayamānassa hi jappitāni.

Pavedhitaṃ vāpi pakappitesūti. **Pakappanāti** dve pakappanā – taṇhāpakappanā ca diṭṭhipakappanā ca...pe... ayaṃ taṇhāpakappanā... pe... ayaṃ diṭṭhipakappanā. **Pavedhitaṃ vāpi pakappitesūti.** Pakappitaṃ vatthum acchedasaṅkinopi vedhenti, acchijjantepi vedhenti, acchinnepi vedhenti; pakappitaṃ vatthum vipariṇāmasaṅkinopi vedhenti, vipariṇamantepi vedhenti, vipariṇatepi vedhenti pavedhenti sampavedhentīti – pavedhitaṃ vāpi pakappitesu.

Cutūpapāto idha yassa natthīti. Yassāti arahato khīṇāsavassa. Yassa gamanam āgamanam gamanāgamanam kālaṃgati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarāmarañña natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā nāṇagginā daḍḍhāti – cutūpapāto idha yassa natthi.

Sa kena vedheyya kuhiṃ va jappeti. So kena rāgena vedheyya, kena dosena vedheyya, kena mohena vedheyya, kena mānena vedheyya, kāya diṭṭhiyā vedheyya, kena uddhaccena vedheyya, kāya vicikicchāya vedheyya, kehi anusayehi vedheyya – rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā. Te abhisāṅkhārā pahīnā; abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā kena vedheyya – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇam natthi yena vedheyya pavedheyya sampavedheyyāti – sa kena vedheyya. **Kuhiṃva jappeti** kuhiṃ vā jappeyya kimhi jappeyya, kattha jappeyya pajappeyya abhijappeyyāti – sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe.

Tenāha bhagavā –

“Patthayamānassa hi jappitāni, pavedhitam vāpi pakappitesu;

Cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṃ va jappe”ti.

138.

Yamāhu dhammam paramanti eke, tameva hīnanti panāhu aññe;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā.

Yamāhu dhammam paramanti eketi. Yaṃ dhammam diṭṭhiṃ paṭipadam maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “idaṃ paramam aggaṃ seṭṭham viṣiṭṭham pāmokkham uttamaṃ pavara”nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – yamāhu dhammam paramanti eke.

Tameva hīnanti panāhu aññeti tameva dhammam diṭṭhiṃ paṭipadam maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “hīnam etaṃ, nihīnam etaṃ, omakaṃ etaṃ, lāmaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ eta”nti, evamāhaṃsu evaṃ

kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – tameva hīnanti panāhu aññe.

Sacco nu vādo katamo imesanti. Imesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ vādo katamo sacco taccho tatho bhūto yāthāvo aviparītoti – sacco nu vādo katamo imesaṃ.

Sabbeva hīme kusalāvadānāti. Sabbevime samaṇabrāhmaṇā kusalavādā paṇḍitavādā thiravādā ñāyavādā hetuvādā lakkhaṇavādā kāraṇavādā ṭhānavādā sakāya laddhiyāti – sabbeva hīme kusalāvadānā.

Tenāha so nimmito –

“Yamāhu dhammaṃ paramanti eke, tameva hīnanti panāhu aññe;

Sacco nu vādo katamo imesaṃ, sabbeva hīme kusalāvadānā”ti.

139.

Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu, aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu;

Evampi viggayha vivādayanti, sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccaṃ.

Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhūti sakaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “idaṃ samattaṃ paripuṇṇam anoma”nti, evamāhaṃsu...pe... evaṃ voharantīti – sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu.

Aññassa dhammaṃ pana hīnamāhūti. Aññassa dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ eke samaṇabrāhmaṇā “hīnaṃ etaṃ, nihīnaṃ etaṃ, omakaṃ etaṃ, lāmaṃ etaṃ, chatukkaṃ etaṃ, parittakaṃ eta”nti, evamāhaṃsu evaṃ kathenti evaṃ bhaṇanti evaṃ dīpayanti evaṃ voharantīti – aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu.

Evampi viggayha vivādayantīti evaṃ gahetvā uggahetvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvā vivādayanti, kalahaṃ karonti, bhaṇḍanaṃ karonti, viggahaṃ karonti, vivādaṃ karonti, medhagaṃ karonti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭṭhehi vā sace pahosī”ti – evampi viggayha vivādayanti.

Sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccanti. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti – sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccam. “Asassato loko ...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti – sakaṃ sakaṃ sammutimāhu saccam.

Tenāha bhagavā –

“Sakañhi dhammaṃ paripuṇṇamāhu, aññassa dhammaṃ pana hīnamāhu;

Evampi viggayha vivādayanti, sakaṃ sakaṃ sammutimāhu sacca”nti.

140.

Parassa ce vambhayitena hīno, na koci dhammesu visesi assa;

Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā.

Parassa ce vambhayitena hīnoti parassa ce vambhayitakāraṇā ninditakāraṇā garahitakāraṇā upavaditakāraṇā paro bālo hoti hīno nihīno omako lāmako chatukko parittoti – parassa ce vambhayitena hīno.

Na koci dhammesu visesi assāti. Dhammesu na koci aggo setṭho visiṭṭho pāmokkho uttamo pavaro assāti – na koci dhammesu visesi assa.

Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnatoti. Bahukāpi bahūnaṃ dhammaṃ vadanti upavadanti nindanti garahanti hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, bahukāpi ekassa dhammaṃ vadanti upavadanti nindanti garahanti hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, ekopi bahūnaṃ dhammaṃ vadati upavadati nindati garahati hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittato, ekopi ekassa dhammaṃ vadati upavadati nindati garahati hīnato nihīnato omakato lāmakato chatukkato parittatoti – puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ.

Nihīnato samhi daḷhaṃ vadānāti. Dhammo sakāyanaṃ, diṭṭhi sakāyanaṃ, paṭipadā sakāyanaṃ, maggo sakāyanaṃ, sakāyane daḷhavādā thiravādā balikavādā aṭṭhitavādāti – nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā.

Tenāha bhagavā –

“Parassa ce vambhayitena hīno, na koci dhammesu visesi assa;

Puthū hi aññassa vadanti dhammaṃ, nihīnato samhi daḷhaṃ vadānā”ti.

141.

Saddhammapūjāpi panā tatheva, yathā pasamsanti sakāyanāni;

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ, suddhī hi nesam paccattameva.

Saddhammapūjāpi panā tathevāti. Katamā saddhammapūjā? Sakaṃ sathhāraṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti “ayaṃ sathhā sabbaññū”ti – ayaṃ saddhammapūjā. Sakaṃ dhammakkhānaṃ sakaṃ gaṇaṃ sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ paṭipadaṃ sakaṃ maggaṃ sakkaroti garuṃ karoti māneti pūjeti “ayaṃ maggo niyyāniko”ti – ayaṃ saddhammapūjā. **Saddhammapūjāpi panā tathevāti** saddhammapūjā tathā tacchā bhūtā yāthāvā aviparītāti – saddhammapūjāpi panā tatheva.

Yathā pasamsanti sakāyanāni. Dhammo sakāyanaṃ diṭṭhi sakāyanaṃ paṭipadā sakāyanaṃ maggo sakāyanaṃ, sakāyanāni pasamsanti thomenti kittenti vaṇṇentīti – yathā pasamsanti sakāyanāni.

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyunti sabbeva vādā tathā tacchā bhūtā yāthāvā aviparītā bhaveyyunti – sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ.

Suddhī hi nesam paccattamevāti. Paccattameva tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ suddhi visuddhi parisuddhi, mutti vimutti parimuttīti – suddhī hi nesam paccattameva.

Tenāha bhagavā –

“Saddhammapūjāpi panā tatheva, yathā pasamsanti sakāyanāni;

Sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṃ, suddhī hi nesam paccattamevā”ti.

142.

Na brāhmaṇassa paraneyyamatthi, dhammesu niccheyya

samuggahītaṃ;

Tasmā vivādāni upātivatto, na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ.

Na brāhmaṇassa paraneyyamatthīti. Nāti paṭikkhepo. **Brāhmaṇoti** sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmā. **Na brāhmaṇassa paraneyyamatthīti** brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”ntntti brāhmaṇassa paraneyyatā natthi, brāhmaṇo na paraneyyo, na parapattiyo, na parapaccayo, na parapaṭibaddhagū jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissatoti – na brāhmaṇassa paraneyyamatthi.

Dhammesu niccheyya samuggahītanti. **Dhammesūti** dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu. **Niccheyyāti** nicchinitvā vinicchinitvā vicinitvā pavicinitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. Odhiggāho bilaggāho varaggāho koṭṭhāsaggāho uccayaggāho samuccayaggāho “idaṃ saccam tathaṃ bhūtaṃ yāthavaṃ aviparīta”nti gahitaṃ parāmatṭhaṃ abhinivīṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñaṇagginā daḍḍhanti – dhammesu niccheyya samuggahītaṃ.

Tasmā vivādāni upātivattoti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā diṭṭhikalahāni diṭṭhibhaṇḍanāni diṭṭhiviggahāni diṭṭhivivādāni diṭṭhimedhagāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – tasmā vivādāni upātivatto.

Na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ. Aññaṃ satthāraṃ dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ aññaṭṭra satipaṭṭhānehi, aññaṭṭra sammappadhānehi, aññaṭṭra iddhipādehi, aññaṭṭra indriyehi, aññaṭṭra balehi, aññaṭṭra bojjhaṅgehi, aññaṭṭra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā, aggamaṃ seṭṭhaṃ visiṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammaṃ na passati na dakkhati na oloketi na nijjhāyati na upaparikkhatīti – na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Na brāhmaṇassa paraneyyamatthi, dhammesu niccheyya samuggahītaṃ;

Tasmā vivādāni upātivatto, na hi seṭṭhato passati dhammamañña”nti.

143.

Jānāmi passāmi tatheva etaṃ, diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ;

Adakkhi ce kiñhi tumassa tena, atisitvā aññaena vadanti suddhiṃ.

Jānāmi passāmi tatheva etanti. Jānāmīti paracittaññaṇena vā jānāmi, pubbenivāsānussatiññaṇena vā jānāmi. **Passāmīti** maṃsacakkhunā vā passāmi, dibbena cakkhunā vā passāmi. **Tatheva etanti etaṃ tathaṃ** tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītanti – jānāmi passāmi tatheva etaṃ.

Diṭṭhiyāekepaccentisuddhinti. Diṭṭhiyāekesamaṇabrāhmaṇāsuddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. “Sassato loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti. “Asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti diṭṭhiyā eke samaṇabrāhmaṇā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ paccenti – diṭṭhiyā eke paccenti suddhiṃ.

Adakkhi ce kiñhi tumassa tenāti. Adakkhīti paracittaññaṇena vā adakkhi, pubbenivāsānussatiññaṇena vā adakkhi, maṃsacakkhunā vā adakkhi, dibbena cakkhunā vā adakkhīti – adakkhi ce. **Kiñhi tumassa tenāti.** Tassa tena dassanena kiṃ kataṃ? Na dukkhapariñña atthi, na samudayassa pahānaṃ atthi, na maggabhāvanā atthi, na phalāsacchikiriyā atthi, na rāgassa samucchedapahānaṃ atthi, na dosassa samucchedapahānaṃ atthi, na mohassa samucchedapahānaṃ atthi, na kilesānaṃ samucchedapahānaṃ atthi, na saṃsāravatṭassa upacchedo atthīti – adakkhi ce kiñhi tumassa tena.

Atisitvā aññaena vadanti suddhinti te titthiyā suddhimaggaṃ visuddhimaggaṃ parisuddhimaggaṃ vodātamaggaṃ parivodātamaggaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā aññaatra satipaṭṭhānehi, aññaatra

sammappadhānehi, aññatra iddhipādehi, aññatra indriyehi, aññatra balehi aññatra bojjhaṅgehi, aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti. Evampi atisitvā aññena vadanti suddhiṃ.

Atha vā buddhā ca buddhasāvaka ca paccekabuddhā ca tesam titthiyānaṃ asuddhimaggaṃ avisuddhimaggaṃ aparisuddhimaggaṃ avodātamaggaṃ aparivodātamaggaṃ atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā catūhi satipaṭṭhānehi catūhi sammappadhānehi catūhi iddhipādehi pañcahi indriyehi pañcahi balehi sattahi bojjhaṅgehi ariyena aṭṭhaṅgikena maggena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ, muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – evampi atisitvā aññena vadanti suddhiṃ.

Tenāha bhagavā –

“Jānāmi passāmi tatheva etaṃ, ditṭhiyā eke paccenti suddhiṃ;

Adakkhi ce kiñhi tumassa tena, atisitvā aññena vadanti suddhi”nti.

144.

Passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ, disvāna vā ñāyati tānimeva;

Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā, na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Passaṃ naro dakkhati nāmarūpanti passaṃ naro dakkhati paracittañāṇena vā passanto, pubbenivāsānussatiñāṇena vā passanto, maṃsacakkhunā vā passanto, dibbena cakkhunā vā passanto nāmarūpaṃyeva dakkhati niccato sukhatto attato, na tesam dhammānaṃ samudayaṃ vā atthaṅgamaṃ vā assādaṃ vā ādīnaṃ vā nissaraṇaṃ vā dakkhatīti – passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ.

Disvāna vā ñāyati tānimevāti. Disvāti paracittañāṇena vā disvā, pubbenivāsānussatiñāṇena vā disvā, maṃsacakkhunā vā disvā, dibbena cakkhunā vā disvā, nāmarūpaṃyeva disvā ñāyati niccato sukhatto attato, na tesam dhammānaṃ samudayaṃ vā atthaṅgamaṃ vā assādaṃ vā ādīnaṃ vā nissaraṇaṃ vā ñāyatīti – disvāna vā ñāyati tānimeva.

Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vāti. Kāmaṃ bahukaṃ vā passanto nāmarūpaṃ appakaṃ vā niccato sukhato attatoti – kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā.

Na hi tena suddhiṃ kusalā vadantīti. **Kusalāti** ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā, te kusalā paracittañāṇena vā pubbenivāsānussatiñāṇena vā maṃsacakkhunā vā dibbena cakkhunā vā nāmarūpadassanena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – na hi tena suddhiṃ kusalā vadanti.

Tenāha bhagavā –

“Passaṃ naro dakkhati nāmarūpaṃ, disvāna vā ñāyati tānimeva;

Kāmaṃ bahuṃ passatu appakaṃ vā, na hi tena suddhiṃ kusalā vadantī”ti.

145.

Nivissavādī na hi subbināyo, pakappitā diṭṭhipurekkharāno;

Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno, suddhiṃ vado tattha tathaddasā so.

Nivissavādī na hi subbināyoti. “Sassato loko, idameva saccam moghamañña”nti nivissavādī, “asassato loko...pe... neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccam moghamañña”nti – nivissavādī. **Na hi subbināyoti.** Nivissavādī dubbinayo duppaññāpayo dunnijjhāpayo duppekkhāpayo duppasādayoti – nivissavādī na hi subbināyo.

Pakappitā diṭṭhipurekkharānoti. Kappitā pakappitā abhisankhatā saṅghapitā diṭṭhiṃ purekkhato katvā carati. Diṭṭhidhajo diṭṭhiketu diṭṭhādhipateyyo diṭṭhiyā parivārīto caratīti – pakappitā diṭṭhipurekkharāno.

Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadānoti. **Yaṃ nissitoti** yaṃ satthāram dhammakkhānaṃ gaṇaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ nissito ānissito allīno upagato ajjhosito adhimuttoti – yaṃ nissito. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Subhaṃ vadānoti** subhavādo

sobhanavādo paṇḍitavādo thiravādo ñāyavādo hetuvādo lakkhaṇavādo kāraṇavādo ṭhānavādo sakāya laddhiyāti – yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno.

Suddhiṃ vado tattha tathaddasā soti. Suddhivādo visuddhivādo parisuddhivādo vodātavādo parivodātavādo. Atha vā suddhidassano visuddhidassano parisuddhidassano vodātadassano parivodātadassanoti – suddhiṃ vādo. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā tathaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthavaṃ aviparītanti addassa adakki apassi paṭivijjhīti – suddhiṃ vādo tattha tathaddasā so.

Tenāha bhagavā –

“Nivissavādī na hi subbināyo, pakappitā diṭṭhipurekkharāno;

Yaṃ nissito tattha subhaṃ vadāno, suddhiṃ vado tattha tathaddasā so”ti.

146.

Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā, na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu;

Ñatvā ca so sammutiyo puthujjā, upekkhatī uggahaṇanti maññe.

Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhāti. Nāti paṭikkhepo. **Brāhmaṇoti** sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmā. **Kappāti** dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayaṃ taṇhākappo...pe... ayaṃ diṭṭhikappo. Saṅkhā vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhāti.** Brāhmaṇo saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā... sabbe saṅkhārā dukkhā...pe... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”ntntti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā neti na upeti na upagacchati na gaṇhāti na parāmasati nābhini visatīti – na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā.

Na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhūti. Tassa dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā dadḍhāni. So diṭṭhiyā na yāyati na nīyati na vuyhati na saṃharīyati

napi taṃ diṭṭhigataṃ sārato pacceti na paccāgacchatīti – na diṭṭhisārī. **Napi ñāṇabandhūti** aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāṇena vā taṇhābandhuṃ vā diṭṭhibandhuṃ vā na karoti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu.

Ñatvā ca so sammutiyo puthujjāti. **Ñatvāti** ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbamaṃ taṃ nirodhadhamma”nti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ñatvā ca so. **Sammutiyo** vuccanti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni diṭṭhisammutiyo. **Puthujjāti** puthujjanehi janitā vā tā sammutiyoti – puthujjā. Puthu nāñajanehi janitā vā sammutiyoti puthujjāti – ñatvā ca so sammutiyo puthujjā.

Upekkhatī uggahaṇanti maññeti. Aññe taṇhāvasena diṭṭhivasena gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Arahā upekkhatī na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – upekkhatī uggahaṇanti maññe.

Tenāha bhagavā –

“Na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā, na diṭṭhisārī napi ñāṇabandhu;

Ñatvā ca so sammutiyo puthujjā, upekkhatī uggahaṇanti maññe”ti.

147.

Vissajja ganthāni munīdha loke, vivādajātesu na vaggasārī;

Santo asantesu upekkhako so, anuggaho uggahaṇanti maññe.

Vissajja ganthāni munīdha loketi. **Ganthāti** cattāro ganthā – abhijjhā kāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. Attano diṭṭhiyā rāgo abhijjhā kāyagantho, paravādesu āghāto appaccayo byāpādo kāyagantho, attano sīlaṃ vā vataṃ vā sīlabbatam vā parāmasati sīlabbataparāmāso kāyagantho, attano diṭṭhiṃ abhiniveso kāyagantho idaṃsaccābhiniveso kāyagantho. **Vissajjāti** ganthe vossajjitvā vissajja. Atha vā ganthe gadhite ganthite bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vissajja. Yathā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjamaṃ vissajjamaṃ karonti vikopenti; evameva ganthe vossajjitvā vissajja. Atha vā ganthe gathite gaṇṭhite bandhe

vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vissajja. **Munīti. Monam** vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā...pe... imasmim manussaloketi – vissajja ganthāni munīdha loke.

Vivādajātesu na vaggasārīti. Vivādajātesu sañjātesu nibbattesu abhinibbattesu pātubhūtesu chandāgatiṃ gacchantesu dosāgatiṃ gacchantesu bhayāgatiṃ gacchantesu mohāgatiṃ gacchantesu na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyatīti – vivādajātesu na vaggasārī.

Santo asantesu upekkhako soti. Santoti rāgassa santattā santo, dosassa santattā santo, mohassa santattā santo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vīgatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Asantesūti** asantesu anupasantesu avūpasantesu anibbutesu appaṭipassaddhesūti – santo asantesu. **Upekkhako soti** arahā chalaṅgupekkhāya samannāgato cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā... pe... kālaṃ kaṅkhati bhāvito santoti – santo asantesu upekkhako so.

Anuggaho uggahaṇanti maññeti. Aññe taṇhāvasena diṭṭhivasena gaṇhante parāmasante abhinivisante. Arahā upekkhati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – anuggaho uggahaṇanti maññe.

Tenāha bhagavā –

“Vissajja ganthāni munīdha loke, vivādajātesu na vaggasārī;

Santo asantesu upekkhako so, anuggaho uggahaṇanti maññe”ti.

148.

Pubbāsave hitvā nave akubbaṃ, na chandagū nopi nivissavādī;

Sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīro, na limpati loke anattagarahī.

Pubbāsave hitvā nave akubbanti. **Pubbāsavā** vuccanti atītā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Atīte saṅkhāre ārabha ye kilesā uppajjeyyūṃ te kilese hitvā cajiṭvā pariccajiṭvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – pubbāsave hitvā. **Nave akubbanti** navā vuccanti paccuppanā rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇā. Paccuppanne saṅkhāre ārabha chandaṃ akubbamāno pemaṃ akubbamāno rāgaṃ akubbamāno ajanayamāno asaṅjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamānoti – pubbāsave hitvā nave akubbaṃ.

Na chandagū nopi nivissavādīti. Na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchavasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati na saṃharīyātīti – na chandagū. **Nopi nivissavādīti** “sasso loko, idameva saccaṃ moghamañña”nti na nivissavādī...pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā, idameva saccaṃ moghamañña”nti na nivissavādīti – na chandagū nopi nivissavādī.

Sa vipkamutto diṭṭhigatehi dhīroti tassa dvāsattḥi diṭṭhigatehi pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāḍḍagginā daddhāni. So diṭṭhigatehi vipkamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. **Dhīro**ti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvīti – sa vipkamutto diṭṭhigatehi dhīro.

Na limpati loke anattagarahīti. **Lepāti** dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayaṃ taṇhālepo ...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Tassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissattḥo; tassa taṇhālepassa pahīnattā, diṭṭhilepassa paṭinissattḥattā apāyaloke na limpati, manussaloke na limpati, devaloke na limpati, khandhaloke na limpati, dhātuloke na limpati, āyatanaloke na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissato vipkamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na limpati loke.

Anattagarahīti dvīhi kāraṇehi attānaṃ garahati – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita”nti attānaṃ garahati. “Kataṃ me vacīduccaritaṃ...pe... kataṃ me manoduccaritaṃ ... kato me paṇātipāto... pe... katā me micchādīṭṭhi, akatā me sammādīṭṭhi”ti attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati.

Atha vā “sīlesumhi na paripūrakārī”ti attānaṃ garahati. “Indriyesumhi aguttadvāro”ti... “bhojanemhi amattaññū”ti... “jāgariyamhi ananuyutto”ti... “na satisampajaññenāmi samannāgato”ti... “abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā”ti... “abhāvitā me cattāro sammappadhānā”ti... “abhāvitā me cattāro iddhipādā”ti... “abhāvitāni me pañcindriyānī”ti... “abhāvitāni me pañca balānī”ti... “abhāvitā me satta bojjaṅgā”ti... “abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti... “dukkhaṃ me apariññāta”nti... “dukkhasamudayo me appahīno”ti... “maggo me abhāvito”ti... “nirodho me asacchikato”ti attānaṃ garahati. Evaṃ katattā ca akatattā ca attānaṃ garahati. Evaṃ attagarahī. Tayidaṃ kammaṃ akubbamāno ajanayamāno asaṅjanayamāno anibbattayamāno anabhinibbattayamāno anattagarahīti – na limpāti loke anattagarahī.

Tenāha bhagavā –

“Pubbāsava hitvā nave akubbaṃ, na chandagū nopi nivissavādī;
Sa vippamutto diṭṭhigatehi dhīro, na limpāti loke anattagarahī”ti.

149.

Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā;

Sa pannabhāro muni vippamutto, na kappiyo nūparato na paṭṭhiyo.[iti bhagavā]

Sa sabbadhammesu visenibhūto yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vāti. Senā vuccati mārasenā. Kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo... doso... moho... kodho... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārāmbho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe darathā... sabbe pariḷāhā... sabbe santāpā... sabbākusalābhisāṅkhārā mārasenā.

Vuttañhetāṃ bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati...pe...;

Na naṃ asuro jināti, jetvāva labhate sukha”nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikārā kilesā jitā ca parājitā ca bhaggā vippaluggā parammukhā – so vuccati visenibhūto. So diṭṭhe visenibhūto, sute... mute ... viññāte visenibhūtoti – sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va sutamaṃ mutamaṃ vā.

Sa pannabhāro muni vippamuttoti. Bhārāti tayo bhārā – khandhabhāro, kilesabhāro, abhisankhārahāro. Katamo khandhabhāro? Paṭisandhiyā rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ khandhabhāro. Katamo kilesabhāro? Rāgo doso moho...pe... sabbākusalābhisankhārā – ayaṃ kilesabhāro. Katamo abhisankhārahāro? Puññābhisankhāro apuññābhisankhāro āneñjābhisankhāro – ayaṃ abhisankhārahāro. Yato khandhabhāro ca kilesabhāro ca abhisankhārahāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatimaṃ anuppādadhammā, so vuccati pannabhāro patitabhāro oropitabhāro samoropitabhāro nikkhattabhāro paṭipassaddhabhāro.

Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā, paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā parināyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattaṃ paññāpāsādo paññāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanāṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Tena ñāṇena samannāgato muni monappatto.

Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ, vacīmoneyyaṃ, manomoneyyaṃ. Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhānaṃ kāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasankhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ – idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhānaṃ vacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ, vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ, vācāpariññā vacīmoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ, vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ, vacīsankhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ – idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhānaṃ manoduccaritānaṃ pahānaṃ

manomoneyyaṃ, tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ, cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ, cittapariññā manomoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ, citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ, cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ – idaṃ manomoneyyaṃ.

“Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

“Kāyamuniṃ vācāmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpaka”nti .

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā cha munino – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino, asekkhamunino, paccekamunino, munimuninoti . Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino, arahanto asekkhamunino. Paccekabuddhā paccekamunino. Munimunino vuccanti tathāgatā arahanto sammāsambuddhā.

“Na monena muni hoti, mūḷharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

“Pāpāni parivajjeti, sa muni tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

“Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjito yo, saṅgajālamaticca so muni”.

Vippamuttoti munino rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; dosā cittaṃ... mohā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ...pe... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – sa pannabhāro muni vippamutto.

Na kappiyo nūparato na patthiyoti bhagavāti. Kappāti dve kappā – taṇhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayaṃ taṇhākappo...pe...

ayaṃ diṭṭhikappo. Tassa taṇhākappo pahīno, diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho; taṇhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā taṇhākappam vā diṭṭhikappam vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhiniḅbattetīti – na kappiyo. **Nūparatoti.** Sabbe bālaputhujjanā rajjanti, puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekhā appattassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya āramanti viramanti paṭiviramanti, arahā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – na kappiyo nūparato. **Na patthiyoti. Patthanā** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā patthanā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati na patthiyo.

Bhagavāti gāravādhivacanam. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhāgī vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijjanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārappānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kaṣiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānaṃ catunnaṃ sammappadhānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā, bhagavāti netam nāmaṃ mātārā kataṃ na pītārā kataṃ na bhātārā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametam buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññūtaññāssa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – na kappiyo nūparato na patthiyo iti bhagavā.

Tenāha bhagavā –

“Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṃ kiñci diṭṭhaṃ va suttaṃ muttaṃ vā;

Sa pannabhāro muni vippamutto, na kappiyo nūparato na patthiyo”.[iti bhagavāti]

Mahāvīyūhasuttaniddeso terasamo.

14. Tuvattakasuttaniddeso

Atha tuvattakasuttaniddesaṃ vakkhati –

150.

Pucchāmi taṃ ādiccabandhu, vivekaṃ santipadañca mahesi
;

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu, anupādiyāno lokasmiṃ kiñci.

Pucchāmi taṃ ādiccabandhūti. Pucchāti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā. Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanattāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā. Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dvelhakajāto, “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti so vimaticchedanattāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā. Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā

pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayaṃ amanussapucchā. Katamā nimmitapucchā? Yaṃ bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ taṃ so nimmito buddhaṃ bhagavantam upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati, bhagavā tassa visajjeti – ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ditṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabhiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatanapucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemī taṃ, “kathayassu me”ti – pucchāmi taṃ. Ādiccabandhūti. Ādicco vuccati sūriyo . Sūriyo gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu; tasmā buddho ādiccabandhūti – pucchāmi taṃ ādiccabandhu.

Vivekaṃ santipadañca mahesīti. Vivekāti tayo vivekā – kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko. Katamo kāyaviveko? Idha bhikkhu vivittaṃ senāsaṇaṃ bhajati araññaṃ rukkhamaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ kāyena vivittena viharati. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – ayaṃ kāyaviveko.

Katamo cittaviveko? Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ vivittaṃ hoti, dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ vivittaṃ hoti, tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā cittaṃ vivittaṃ hoti, catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ vivittaṃ hoti, ākāsañācāyatanam samāpannassa rūpañācāyaya paṭighasaññāya nānattasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, viññāñācāyatanam samāpannassa

ākāsānañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, ākiñcaññāyatanam samāpannassa viññānañcāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti, nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ vivittaṃ hoti. Sotāpannassa sakkāyaditthiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā ditthānusayā vicikicchānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Sakadāgāmissa oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Anāgāmissa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ vivittaṃ hoti. Arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā, tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ vivittaṃ hoti – ayaṃ cittaviveko.

Katamoupadhiviveko? **Upadhi**vuccatikilesācakhandhācaabhisāṅkhārā ca. Upadhiviveko vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ – ayaṃ upadhiviveko. Kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānapattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ. **Santīti** ekena ākārena santipi santipadampi taṃyeva amataṃ nibbānaṃ, yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Vuttañhetam bhagavatā – “santametam padaṃ, pañītametaṃ padaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna”nti. Atha aparena ākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusanāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidaṃ – cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadaṃ tānapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ accutapadaṃ amatapadaṃ nibbānapadaṃ.

Mahesīti mahesi bhagavā. Mahantaṃ sīlakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandham...pe... mahantaṃ paññākkhandham... mahantaṃ vimuttikkhandham... mahantaṃ vimuttiññāḍassanakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi; mahato tamokāyassa padālanam, mahato vipallāsassa bhedanam, mahato taṇhāsallassa abbaṇam, mahato ditthisaṅghātassa viniveṭhanam, mahato mānadhajassa papātanam, mahato abhisāṅkhārassa vūpasamam, mahato oghassa nittharaṇam, mahato bhārassa nikkhepanam, mahato saṃsāravaṭṭassa upacchedam, mahato santāpassa nibbāpanam, mahato pariḷāhassa paṭipassaddhiṃ, mahato dhammadhajassa ussāpanam esī gavesī

pariyesīti mahesi, mahante satipaṭṭhāne mahante sammappadhāne mahante iddhipāde mahantāni indriyāni mahantāni balāni mahante bojjhaṅge mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ mahantaṃ paramatthaṃ amataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi; mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito kahaṃ buddho kahaṃ bhagavā kahaṃ devadevo kahaṃ narāsabhoti mahesīti – vivekaṃ santipadañca mahesi.

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhūti. Kathaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā attano rāgaṃ nibbāpeti, dosaṃ nibbāpeti, moham nibbāpeti, kodham...pe... upanāham... makkham... paḷāsam... issam... macchariyaṃ... māyaṃ... sāṭṭheyyaṃ... thambham... sārambham... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite... sabbe darathe... sabbe pariḷāhe... sabbe santāpe ... sabbākusalābhisaṅkhāre nibbāpeti sameti upasameti vūpasameti paṭipassambheti. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu sekho vā bhikkhūti – kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu.

Anupādiyāno lokasmiṃ kiñcīti. Catūhi upādānehi anupādiyamāno agaṇhayamāno aparāmasamāno anabhinivisaṃāno. **Lokasmiṃ**ti apāyaloke manussaloke devaloke, khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Kiñcīti** kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāṇagatanti – anupādiyāno lokasmiṃ kiñci.

Tenāha so nimmito –

“Pucchāmi taṃ ādiccābandhu, vivekaṃ santipadañca mahesi;

Kathaṃ disvā nibbāti bhikkhu, anupādiyāno lokasmiṃ kiñcī”ti.

151.

Mūlaṃ papañcasāṅkhāya, [iti bhagavā]

Mantā asmīti sabbamuparundhe ;

Yā kāci taṇhā ajjhattaṃ, tāsam vinayā sadā sato sikkhe.

Mūlaṃ papañcasāṅkhāya, [iti bhagavā] mantā asmīti sabbamuparundheti. Papañcāyeva papañcasāṅkhā. Taṇhāpapañcasāṅkhā diṭṭhipapañcasāṅkhā. Katamaṃ taṇhāpapañcassa mūlaṃ? Avijjāmūlaṃ, ayonisomanasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ

mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ taṇhāpapañcassa mūlaṃ. Katamaṃ diṭṭhipapañcassa mūlaṃ? Avijjāmūlaṃ, ayonisomanasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ diṭṭhipapañcassa mūlaṃ.

Bhagavāti gāravādhivacanaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhāgī vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbānti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisiḷlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kaṣiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānti bhagavā, bhagavāti netam nāmaṃ mātaraṃ kataṃ na pitarā kataṃ na bhātaraṃ kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na nātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – mūlaṃ papañcasāṅkhāya iti bhagavā.

Mantā asmīti sabbamuparundheti. Mantā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Asmīti** rūpe asmīti māno asmīti chando asmīti anusayo; vedanāya... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe asmīti māno asmīti chando asmīti anusayoti. Mūlaṃ papañcasāṅkhāya iti bhagavā. **Mantā asmīti sabbamuparundheti.** Papañcasāṅkhāya mūlañca asmimānañca mantāya sabbam rundheyya uparundheyya nirodheyya vūpasameyya atthaṅgameyya paṭipassambheyāti – mūlaṃ papañcasāṅkhāya iti bhagavā, mantā asmīti sabbamuparundhe.

Yā kāci taṇhā ajjhantanti. Yā kācīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – yā kācīti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Ajjhantanti** ajjhattasamuṭṭhānā vā sā taṇhāti – ajjhattam. Atha vā **ajjhattikam** vuccati cittam. Yam cittam mano mānasam hadayam paṇḍaram mano manāyatanaṃ manindriyam viññāṇam viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Cittena sā taṇhā sahaḡatā sahaḡatā saṃsaṭṭhā sampayuttā ekuppādā ekanirodhā ekavattukā ekārammaṇātipi ajjhantanti – yā kāci taṇhā ajjhattam.

Tāsam vinayā sadā sato sikkheti. **Sadāti** sadā sabbadā sabbakālam niccakālam dhuvakālam, satatam samitam abbokiṇṇam poṅkhānupoṅkham udakūmigajātam avīcisaṇṭasahitam phusitam, purebhattam pacchābhattam, purimam yāmam majjhimam yāmam pacchimam yāmam, kāle juṅhe, vasse hemante gimhe, purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte...pe... dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asati parivaḡjanāya sato, satikaraṇīyānam dhammānam katattā sato, satipaṭipakkhānam dhammānam hatattā sato, satinimittānam asamuṭṭhattā sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguṇṇatāya sato, satiyā apaccorohanatāya sato. Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – sattattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāḡānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati paṭṭissati, sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā, sati satindriyam satibalam sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayam vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto, upagato samupagato, upapanno samupapanno, samannāgato so vuccati sato.

Sikkheti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaṇṇāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasamvarasamvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, khuddako sīlakkhandho... mahanto sīlakkhandho, sīlam patiṭṭhā ādi caraṇam saṃyamo samvaro mukham pamukham kusalānam dhammānam samāpattiyā – ayam adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca

akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharati. Vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti “upekkhako satimā sukhavihārī”ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā **adukkhamasukhaṃ** upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti, udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammādukkhakkhayagāminiyā. So idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, ime āsavāti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavasamudayoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhoti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti – ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Tāsaṃ vinayā sadā sato sikkheti. Tāsaṃ taṇhānaṃ vinayāya paṭivīnayaṃ pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlāpi sikkheyya, adhicittāpi sikkheyya, adhipaññāpi sikkheyya; imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, pajānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe.

Tenāha bhagavā –

“Mūlaṃ papañcasankhāya, [iti bhagavā]

Mantā asmīti sabbamuparundhe;

Yā kāci taṇhā ajjhattaṃ, tāsaṃ vinayā sadā sato sikkhe”ti.

Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā, ajjhataṃ atha vāpi bahiddhā;

Na tena thāmaṃ kubbetha, na hi sā nibbuti satam vuttā.

Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā ajjhantanti. Yaṃ kiñci attano guṇaṃ jāneyya kusale vā dhamme abyākate vā dhamme. Katame attano guṇā? Uccā kulā pabbajito vā assaṃ, mahābhogakulā pabbajito vā assaṃ, ulārabhogakulā pabbajito vā assaṃ, ñāto yasassī sagahaṭṭhapabbajitānanti vā assaṃ, lābhimhi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti vā assaṃ, suttantiko vā assaṃ, vinayadharo vā assaṃ, dhammakathiko vā assaṃ, āraññiko vā assaṃ, piṇḍapātiko vā assaṃ, paṃsukūliko vā assaṃ, tecīvariko vā assaṃ, sapadānacāriko vā assaṃ, khalupacchābhattiko vā assaṃ, nesajjiko vā assaṃ, yathāsanthatiko vā assaṃ, paṭhamassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, dutiyassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, tatiyassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, catutthassa jhānassa lābhīti vā assaṃ, ākāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā assaṃ, viññāññāyatanasamāpattiyā... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā... nevaññāññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā assaṃ – ime vuccanti attano guṇā. Yaṃ kiñci attano guṇaṃ jāneyya ajāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyāti – yaṃ kiñci dhammamabhijaññā ajjhataṃ. **Atha vāpi bahiddhāti.** Upajjhāyassa vā ācariyassa vā te guṇā assūti – atha vāpi bahiddhā.

Na tena thāmaṃ kubbethāti. Attano vā guṇena paresaṃ vā guṇena thāmaṃ na kareyya, thambhaṃ na kareyya, mānaṃ na kareyya, unnaṃ na kareyya, unnamāṃ na kareyya, na tena mānaṃ jāneyya, na tena thaddho assa paṭhaddho paggahitasiroti – na tena thāmaṃ kubbetha.

Na hi sā nibbuti satam vuttāti. Satānaṃ santānaṃ sappurisānaṃ buddhānaṃ buddhasāvakaṇaṃ paccekabuddhānaṃ sā nibbuti na vuttā na pavuttā na ācikkhitā na desitā na paññapitā na paṭṭhapitā na vivaṭā na vibhattā na uttānīkatā nappakāsītāti – na hi sā nibbuti satam vuttā.

Tenāha bhagavā –

“Yaṃ kiñci dhammamabhijaññā, ajjhataṃ atha vāpi bahiddhā;

Na tena thāmaṃ kubbetha, na hi sā nibbuti satam vuttā”ti.

153.

Seyyo na tena maññeyya, nīceyyo atha vāpi sarikkho;

Phuṭṭho anekarūpehi, nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe.

Seyyo na tena maññeyyāti. “Seyyohamasmī”ti atimānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunāti – seyyo na tena maññeyya.

Nīceyyo atha vāpi sarikkhoti. “Hīnohamasmī”ti omānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. “Sadiso hamasmī”ti mānaṃ na janeyya jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunāti – nīceyyo atha vāpi sarikkho.

Phuṭṭho anekarūpehīti. Anekavidhehi ākārehi phuṭṭho pareto samohito samannāgatoti – phuṭṭho anekarūpehi.

Nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭheti. Ātumā vuccati attā. Attānaṃ kappento vikappento vikappaṃ āpajjanto na tiṭṭheyyāti – nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe.

Tenāha bhagavā –

“Seyyo na tena maññeyya, nīceyyo atha vāpi sarikkho;

Phuṭṭho anekarūpehi, nātumānaṃ vikappayaṃ tiṭṭhe”ti.

154.

Ajjhattamevupasame, na aññato bhikkhu santimeseyya;

Ajjhattaṃ upasantassa, natthi attā kuto nirattā vā.

Ajjhattamevupasameti. Ajjhattaṃ rāgaṃ sameyya, dosaṃ sameyya, moham sameyya, kodham...pe... upanāham... makkham... paḷāsam... issam... macchariyam... māyam... sāṭṭheyyam... thambham... sārāmbham ... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite... sabbe darathe... sabbe pariḷāhe... sabbe santāpe...

sabbākusalābhisaṅkhāre sameyya upasameyya vūpasameyya nibbāpeyya paṭipassambheyyāti – ajjhattamevupasame.

Na aññato bhikkhu santimeseyyāti. Aññato asuddhimaggena, micchāpaṭipadāya, aniyyānāpatena, aññatra satipaṭṭhānehi, aññatra sammappadhānehi, aññatra iddhipādehi, aññatra indriyehi, aññatra balehi, aññatra bojjhaṅgehi, aññatra ariyā aṭṭhaṅgikā maggā santiṃ upasantiṃ vūpasantiṃ nibbutiṃ paṭipassaddhiṃ na eseyya na gaveseyya na pariyeseyyāti – na aññato bhikkhu santimeseyya.

Ajjhattaṃ upasantassāti. Ajjhattaṃ rāgaṃ santassa, dosaṃ santassa, moham santassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhāre santassa upasantassa vūpasantassa nibbutassa paṭipassaddhiyāti – ajjhattaṃ upasantassa.

Natthi attā kuto nirattā vāti. Natthīti paṭikkhepo. Attāti attadiṭṭhi natthi; **nirattāti** ucchedadiṭṭhi natthi. Attāti gahitaṃ natthi; **nirattāti** muñcitabbaṃ natthi. Yassatthi gahitaṃ, tassatthi muñcitabbaṃ. Tassa gahitaṃ gāhaṃ muñcanaṃ samatikkanto arahā vuddhipārihānivītivatto. So vuṭṭhavāso ciṅṅacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – natthi attā kuto nirattā vā.

Tenāha bhagavā –

“Ajjhattamevupasame, na aññato bhikkhu santimeseyya;

Ajjhattaṃ upasantassa, natthi attā kuto nirattā vā”ti.

155.

Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hoti;

Evam ṭhito anejassa, ussadaṃ bhikkhu na kareyya kahiñci.

Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hotīti. Samuddo caturāsītiyojanasahassāni ubbedhena gambhīro. Heṭṭhā cattārīsāyojanasahassāni udakaṃ macchakacchapehi kampati. Upari cattārīsāyojanasahassāni udakaṃ vātehi kampati. Majjhe cattārīsāyojanasahassāni udakaṃ na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhati. Anerito aghaṭṭito acalito aluḷito abhanto vūpasanto tatra ūmi no jāyati, ṭhito hoti samuddoti. Evampi majjhe yathā samuddassa ūmi no jāyatī ṭhito hoti.

Atha vā sattannaṃ pabbatānaṃ antarikāsu sattasīdantarā mahāsamuddā. Tatra udakaṃ na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhati. Anerito aghaṭṭito acalito aluḷito abhanto vūpasanto tatra ūmi no jāyati, ṭhito hoti samuddoti. Evampi majjhe yathā samuddassa ūmi no jāyatī ṭhito hoti.

Evam ṭhito anejassāti. Evanti opammasampañipādanaṃ. Ṭhitoti lābhepi na kampati, alābhepi na kampati, yasepi na kampati, ayasepi na kampati, pasamsāyapi na kampati, nindāyapi na kampati, sukhepi na kampati, dukkhepi na kampati na vikampati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – evam ṭhito. **Anejassāti** eja vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā eja taṇhā pahīnā ucchinnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā ṇāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo; so lābhepi na iṅjati, alābhepi na iṅjati, yasepi na iṅjati, ayasepi na iṅjati, pasamsāyapi na iṅjati, nindāyapi na iṅjati, sukhepi na iṅjati, dukkhepi na iṅjati, na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – evam ṭhito anejassa.

Ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. Ussadāti sattussadā – rāgussadaṃ, dosussadaṃ, mohussadaṃ, mānussadaṃ, diṭṭhussadaṃ, kilesussadaṃ, kammussadaṃ na kareyya na janeyya na saṅjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya. **Kuhiñcīti** kuhiñci kismiñci katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabhiddhā vāti – ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Tenāha bhagavā –

“Majjhe yathā samuddassa, ūmi no jāyatī ṭhito hoti;

Evam ṭhito anejassa, ussadaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcī”ti.

156.

Akittayī vivaṭacakkhu, sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ;

Paṭipadaṃ vadehi bhaddante, pātimokkhaṃ atha vāpi samādhim.

Akittayī vivaṭacakkhūti. Akittayīti kittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaṭaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitaṃ – akittayī . **Vivaṭacakkhūti** bhagavā pañcahi cakkhūhi vivaṭacakkhu – maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu, dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu,

paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu, buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu,
samantacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu? Mamsacakkhumhipi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitalo ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Akkhiḷomāni ca bhagavato yattha ca akkhiḷomāni paṭiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ . Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhayato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitaḷāni honti sulohitaḷāni pāsādikaṇi dassaneyyāni indagopakasaṃānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkaṃ siniddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakaṃ samānaṃ . Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitarakasaṃānaṃ. Tena bhagavā pākātikaṇa maṃsacakkhunā attabhāvaṃ pariyāpannaṇa purimasucaritakamābhiniḷbattena samantā yojanaṃ passaṭi divā ceva rattiṇca. Yaḷā hipi caturaṅgasamaṇṇāgato andhaḷāro hoti. Sūriyo vā atthaṅgato hoti. Kāḷapakko ca uposatho hoti. Tibbo ca vanasaṇḷo hoti. Mahā ca kāḷamegho abbhūṭṭhito hoti. Evarūpepi caturaṅgasamaṇṇāgate andhaḷāre samantā yojanaṃ passaṭi. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpaṇaṃ dassanāya. Ekaṇce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya. Taṇṇeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākātikaṃ maṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃ mānusaḷena satte passaṭi cavamaṇe upapajjamaṇe hīne paṇiṭe suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate. Yathākaṃmūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto satta kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavāḷakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammaṃsamāḷānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapaṇṇā. Ime vā pana bhonto satta kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavāḷakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammaṃsamāḷānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapaṇṇā”ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃ mānusaḷena satte passaṭi cavamaṇe upapajjamaṇe hīne paṇiṭe suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākaṃmūpage satte pajānāti. Ākaṇkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo

passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, saḥassimpi cūḷanikaṃ lokadhātum passeyya, dviḥassimpi majjhimikaṃ lokadhātum passeyya, tiḥassimpi lokadhātum passeyya, mahāsahassimpi lokadhātum passeyya. Yāvatakaṃ vā pana ākaṅkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañño adhiḡatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisāsīho purisanāgo purisajāñño purisadhoraḡho anantañño anantatejo anantayaso aḡḡho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā anijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannaḡa maggassa uppādetā, asaṅjātaḡa maggassa saṅjanetā, anakkhātaḡa maggassa akkhātaḡa, maggaññū maggavidū maggakoḡido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāḡato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphaḡitaṃ paññāya. Atītaṃ anāḡataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhaḡa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āḡacchanti. Yaṃ kiṅci neyyaṃ nāma atthi jānitaḡaṃ attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho ḡūḡho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavaḡjo vā attho nikkilesa vā attho vodāno vā attho paramattho vā attho, sabbhaṃ taṃ antobuddhañāḡe parivattati.

Sabbhaṃ kāyakaṃmaṃ buddhaḡa bhagavato ñāṇānuparivatti sabbhaṃ vacīkaṃmaṃ... sabbhaṃ manokaṃmaṃ... atīte buddhaḡa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāḡate paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññāmaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnamaṃ samuggapaṭāḡanaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭāḡalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭāḡalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññāmaññāpariyantaṭṭhāyino; evameva buddhaḡa bhagavato neyyaṅca

ñāṇaṇca aññamaññāpariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanaṭṭhā ākaṅkhaṭṭhā manasikāraṭṭhā cittupādaṭṭhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ bhagavā āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttaṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhābhābhābhe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati .

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati . Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sārīputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharivā abhibhavitvā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te paññaṃ abhisāṅkharitvā abhisāṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitā ca te paññaṃ bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante, appekacce na paralokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā anuggatāni antonimuggaposīni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakaṃ ṭhitāni, appekaccāni

uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evameva bhagavā buddhacakkhunā lokam volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante, appekacce na paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – “ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ nāṇacarito”ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakatham katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanam ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃ sīlāni ca; attano nāṇacaritassa bhagavā puggalassa ācikkhati vipassanānimittaṃ aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;

Tathūpamaṃ dhammamaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;

Sokāvatiṇṇaṃ janatamapetasoko, avekkhassu jātijarābhībhūta”nti.

Evam bhagavā buddhacakkhunāpi vivaṭacakkhu.

Katham bhagavā samantacakkhunāpi vivaṭacakkhu? **Samantacakkhu** vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Evam bhagavā samantacakkhunāpi vivaṭacakkhūti – akittayi vivaṭacakkhu.

Sakkhidhammaṃ parissayavinayanti. Sakkhidhammanti na itihitiam, na itikirāya, na paramparāya, na piṭakasampadāya, na takkahetu,

na nayahetu, na ākāraparivitakkena, na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmam sayamabhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammanti – sakkhidhammaṃ. **Parissayavinayanti. Parissayāti** dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahimsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṭṭhaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍamsamakāsavātātapasarīsapasamphassā iti vā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandaniṭṭhānaṃ byāpādanīṭṭhānaṃ thinamiddhaniṭṭhānaṃ uddhaccakukkucchanīṭṭhānaṃ vicikicchāniṭṭhānaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭṭheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenatṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya aviruddhapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evampi parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayaṭi parissayaṭ? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayaṭ. Yathā bile bilāsayaṭ pāṇā sayanti, dake dakāsayaṭ pāṇā sayanti, vane vanāsayaṭ pāṇā sayanti, rukkhe rukkhasayaṭ pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayaṭ. Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭ.

Vuttañhetam bhagavatā – “sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkham na phāsu viharati. Kathaṅca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammā. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te nam samudācaranti, samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammā. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyivā... jivhāya rasam sāyivā... kāyena phoṭṭhabbam phusivā... manasā dhammam viññāya uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammā. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te nam samudācaranti, samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammā. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharati”ti. Evampi tatrāsayaṭi – parissayaṭ.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko; doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”ti.

“Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

“Luddho attham na jānāti, luddho dhammam na passati;

Andhantamam tadā hoti, yam lobho sahate naram.

“Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;
Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

“Anatthajanano moho, moho cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Mūlho atthaṃ na jānāti, mūlho dhammaṃ na passati;
Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara”nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā
ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame
tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno
uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho
kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya
dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā
ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasam;

Himsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca ito nidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti.

Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Parissayavinayanti parissayavinayaṃ parissayappahānaṃ
parissayavūpasamaṃ parissayapaṭinissaggaṃ parissayapaṭipassaddhiṃ
amataṃ nibbānanti – sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ.

Paṭipadaṃ vadehi bhaddanteti. Paṭipadaṃ vadehi – sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ aviruddhapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritam indriyesu guttadvāratam bhojane mattaññutam jāgariyānuyogam satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ vadehi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivara vibhaja uttānīkarohi pakāsehīti – paṭipadaṃ vadehi. **Bhaddanteti** so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ ālapati. Atha vā yaṃ tvaṃ dhammaṃ ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesi sabbaṃ taṃ sundaraṃ bhaddakaṃ kalyāṇaṃ anavajjam sevitaḥḥanti – paṭipadaṃ vadehi bhaddante.

Pātimokkhaṃ atha vāpi samādhinti. Pātimokkhanti sīlam patiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā. **Atha vāpi samādhinti** yā cittassa ṭhiti saṅghiti avatṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhatamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhīti – pātimokkhaṃ atha vāpi samādhiṃ.

Tenāha so nimmito –

“Akittayī vivaṭacakkhu, sakkhidhammaṃ parissayavinayaṃ;

Paṭipadaṃ vadehi bhaddante, pātimokkhaṃ atha vāpi samādhī”nti.

157.

Cakkhūhi neva lolassa, gāmakathāya āvaraye sotam;

Rase ca nānugijjheyya, na ca mamāyetha kiñci lokasmiṃ.

Cakkhūhi neva lolassāti. Kathaṃ cakkhuloloti? Idhekacco cakkhuloliyena samannāgato hoti – “aditṭhaṃ dakkhitabbaṃ, ditṭhaṃ samatikkamitabba”nti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavatṭhitacārikaṃ anuyutto ca hoti rūpassa dassanāya. Evampi cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattim olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārake olokento, kumārikāyo

olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento, adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaram āpajjati. Evampi cakkhulolo hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccam gītaṃ vāditam pekkham akkhānaṃ pāṇissaram vetālam kumbhathūnaṃ sobhanakaṃ caṇḍālam vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahimsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Evampi cakkhulolo hoti.

Kathaṃ na cakkhulolo hoti? Idha bhikkhu antaraghaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati na hatthiṃ olokento, na assaṃ olokento, na rathaṃ olokento, na pattim olokento, na itthiyo olokento, na purise olokento, na kumārake olokento, na kumārikāyo olokento, na antarāpaṇaṃ olokento, na gharamukhāni olokento, na uddhaṃ olokento, na adho olokento, na disāvidisāvipekkhamāno gacchati. Evampi na cakkhulolo hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaram āpajjati. Evampi na cakkhulolo hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ ananuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccam gītaṃ vāditam pekkham akkhānaṃ...pe... anīkadassanaṃ iti vā. Evarūpā visūkadassanā paṭivirato hoti. Evampi na cakkhulolo hoti.

Cakkhūhi neva lolassāti. Cakkhuloliyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, cakkhuloliyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā

vihareyyāti – cakkhūhi neva lolassa.

Gāmakathāya āvaraye sotanti. Gāmakathā vuccati bāttiṃsa tīracchānakathā, seyyathidaṃ – rājakathā corakathā mahāmattakathā senākathā bhayakathā yuddhakathā annakathā pānakathā vatthakathā yānakathā sayanakathā mālākathā gandhakathā nātikathā gāmakathā nigamakathā nagarakathā janapadakathā itthikathā sūrakathā visikhākathā kumbhaṭṭhānakathā pubbapetakathā nānattakathā lokakkhāyikā samuddakkhāyikā itibhavābhavakathā iti vā. **Gāmakathāya āvaraye sotanti.** Gāmakathāya sotam āvareyya nivāreyya saṃvareyya rakkheyya gopeyya pidaheyya pacchindeyyāti – gāmakathāya āvaraye sotam.

Rase ca nānugijjheyyāti. Rase cāti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā; te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti, te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti...pe... sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhitvā tena tena na tussanti, aparāparaṃ pariyesanti, manāpikesu rasesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Yassesā rasataṇhā pahīnā samucchinnā...pe... nāṇagginā daddhā, so paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya... pe... anavajjatā ca phāsuvihāro cāti.

Yathā vaṇaṃ ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya, yathā vā pana akkhaṃ abbañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā vā puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhāreyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evamevaṃ bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya...pe... anavajjatā ca phāsuvihāro cāti rasataṇhaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, rasataṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – rase ca nānugijjheyya.

Na ca mamāyetha kiñci lokasminti. Mamattāti dve mamattā – taṇhāmamattaṅca diṭṭhimamattaṅca ...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ... pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ na mamāyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya; sotam... ghānaṃ... jivhaṃ... kāyaṃ... rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvaraṃ... piṇḍapātaṃ... senāsaṃ...

gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātuṃ... rūpadhātuṃ...
arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ...
saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ ...
ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ ...
atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme
na mamāyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya. **Kiñcīti**
kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ.
Lokasminti apāyaloke...pe... āyatanaloketi – na ca mamāyetha kiñci
lokasmiṃ.

Tenāha bhagavā –

“Cakkhūhi neva lolassa, gāmakathāya āvaraye sotam;

Rase ca nānugijjheyya, na ca mamāyetha kiñci lokasmi”nti.

158.

**Phassena yadā phuṭṭhassa, paridevaṃ bhikkhu na kareyya
kuhiñci;**

Bhavañca nābhijappeyya, bheravesu ca na sampavedheyya.

Phassena yadā phuṭṭhassāti. Phassoti rogaphasso. Rogaphassena
phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa; cakkhurogena phuṭṭho
pareto samohito samannāgato assa, sotarogena...pe... ghānarogena...
jivhārogena... kāyarogena... sīsarogena... kaṇṇarogena... mukharogena...
dantarogena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena... jarena...
kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya... visūcīkāya...
kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena... dadduyā...
kaṇḍuyā ... kacchuyā... rakhasāya... vitacchīkāya... lohītena... pittena...
madhumehena... aṃsāya... piḷakāya... bhagandalena... pittasamuṭṭhānena
ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena...
sannipātīkenā ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparihārajena
ābādhena... opakamīkenā ābādhena... kammavipākajena ābādhena...
sītena... uñhena... jighacchāya... pipāsāya... uccārena... passāvena...
ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi phuṭṭho pareto samohito
samannāgato assāti – phassena yadā phuṭṭhassa.

**Paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. Ādevaṃ paridevaṃ
ādevanaṃ paridevanaṃ ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpaṃ**

vippalāpaṃ lālappaṃ lālappāyanaṃ lālappāyitattaṃ na kareyya na janyeyya na sañjanyeyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya. **Kuhiñcī**ti kuhiñci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vāti – paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Bhavañca nābhijappeyyāti. Kāmabhavaṃ na jappeyya, rūpabhavaṃ na jappeyya, arūpabhavaṃ na jappeyya na pajappeyya nābhijappeyyāti – bhavañca nābhijappeyya.

Bheravesu ca na sampavedheyyāti. **Bheravāti** ekenākārena bhayampi bheravampi taññeva. Vuttañhettaṃ bhagavatā – “etaṃ nūna taṃ bhayaṃ bheravaṃ na jahe āgacchati”ti. Bahiddhārammaṇaṃ vuttaṃ sīhā byaggāhā dīpī acchā taracchā kokā mahimsā assā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā. Athāparena ākārena bhayaṃ vuccati ajjhattikaṃ cittasamuṭṭhānaṃ bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso, jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhīlabhayaṃ āvattabhayaṃ susukābhayaṃ ājīvikabhayaṃ asilokabhayaṃ parisāya sārājjabhayaṃ madanabhayaṃ duggatibhayaṃ bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Bheravesu ca na sampavedheyyāti** bherave passivā vā suñitvā vā na vedheyya na pavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na paritaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhaya bheravo vīgatalomahaṃso vihareyyāti – bheravesu ca na sampavedheyya.

Tenāha bhagavā –

“Phassena yadā phutṭhassa, paridevaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;

Bhavañca nābhijappeyya, bheravesu ca na sampavedheyyā”ti.

159.

Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānaṃ;

Laddhā na sannidhiṃ kayirā, na ca parittase tāni alabhamāno.

Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānanti.

Annānanti odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ. **Pānānanti** aṭṭha pānāni – ambapānaṃ, jambupānaṃ, cocapānaṃ, mocapānaṃ, madhupānaṃ, muddikapānaṃ, sālukupānaṃ, phārusakapānaṃ. Aparānipi aṭṭha pānāni – kosambapānaṃ, kolapānaṃ, badarapānaṃ, ghatapānaṃ, telapānaṃ, payopānaṃ, yāgupānaṃ, rasapānaṃ. **Khādanīyānanti** piṭṭhakhajjakāṃ, pūvakhajjakāṃ, mūlakhajjakāṃ, tacakhajjakāṃ, pattakhajjakāṃ, pupphakhajjakāṃ, phalakhajjakāṃ. **Vatthānanti** cha cīvarāni – khomaṃ, kappāsikaṃ, koseyyaṃ, kambalaṃ, sāṇaṃ, bhaṅganti – annānamatho pānānaṃ khādanīyānamathopi vatthānaṃ.

Laddhā na sannidhiṃ kayirāti. **Laddhāti** laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā na kuhanāya, na lapanāya, na nemittikatāya, na nippesikatāya, na lābhena lābhaṃ nijigīsanaṭṭhāya , na kaṭṭhadānena, na veḷudānena, na pattadānena, na pupphadānena, na phaladānena, na sinānadānena, na cuṇṇadānena, na mattikādānena, na dantakaṭṭhadānena, na mukhodakadānena, na cāṭukamyatāya, na muggasūpyatāya , na pāribhaṭṭayayatāya, na pīṭhamaddikatāya , na vatthuvijjāya, na tiracchānavijjāya, na aṅgavijjāya, na nakkhattavijjāya, na dūtagamanena, na paṇṇāgamanena, na jaṅghapesaniyena, na vejjakammaṇa, na navakammaṇa, na piṇḍapaṭipiṇḍakena, na dānānuppādānena dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhā. **Na sannidhiṃ kayirāti** annasannidhiṃ pānasannidhiṃ vatthasannidhiṃ yānasannidhiṃ sayanasannidhiṃ gandhasannidhiṃ āmisasannidhiṃ na kareyya na janeyya na saṅjaneyya na nibbatteyya nābhiniḍḍatteyyāti – laddhā na sannidhiṃ kayirā.

Na ca parittase tāni alabhamānoti. Annam vā na labhāmi, pānam vā na labhāmi, vatthaṃ vā na labhāmi, kulaṃ vā na labhāmi, gaṇaṃ vā na labhāmi, āvāsaṃ vā na labhāmi, lābhaṃ vā na labhāmi, yasaṃ vā na labhāmi, pasamsaṃ vā na labhāmi, sukhaṃ vā na labhāmi, cīvaraṃ vā na labhāmi, piṇḍapātaṃ vā na labhāmi, senāsaṇaṃ vā na labhāmi, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ vā na labhāmi, gilānupaṭṭhākaṃ vā na labhāmi, “appaññātomhī”ti na taseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayaḍḍheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – na ca parittase tāni alabhamāno.

Tenāha bhagavā –

“Annānamatho pānānaṃ, khādanīyānamathopi vatthānaṃ;

Laddhā na sannidhiṃ kayirā, na ca parittase tāni alabhamāno”ti.

160.

Jhāyī na pādaloḷassa, virame kukkuccā nappamajjeyya;

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya.

Jhāyī na pādaloḷassāti. Jhāyīti paṭhamenapi jhānena jhāyī, dutiyenapi jhānena jhāyī, tatiyenapi jhānena jhāyī, catutthenapi jhānena jhāyī, savitakkasavicārenapi jhānena jhāyī, avitakkavicāramattenapi jhānena jhāyī, avitakkaavicārenapi jhānena jhāyī, sappītikenapi jhānena jhāyī, nippītikenapi jhānena jhāyī, pītisahagatenapi jhānena jhāyī, sātasahagatenapi jhānena jhāyī, sukhasahagatenapi jhānena jhāyī, upekkhāsahagatenapi jhānena jhāyī, suññatenapi jhānena jhāyī, animittenapi jhānena jhāyī, appaṇihitenapi jhānena jhāyī, lokiyenapi jhānena jhāyī, lokuttarenapi jhānena jhāyī, jhānarato ekattamanuyutto paramatthagarakoti – jhāyī.

Na pādaloḷassāti. Kathaṃ pādaloḷo hoti? Idhekacco pādaloḷiyena samannāgato hoti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto viharati. Evampi pādaloḷo hoti.

Atha vā bhikkhu antopisaṅghārāme pādaloḷiyena samannāgato hoti. Na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati vihārato vihāraṃ gacchati aḍḍhayogato aḍḍhayogaṃ gacchati pāsādato pāsādaṃ gacchati hammiyato hammiyaṃ gacchati guhāya guhaṃ gacchati leṇato leṇaṃ gacchati kuṭīto kuṭīṃ gacchati kūṭāgārato kūṭāgāraṃ gacchati aṭṭato aṭṭaṃ gacchati māḷato māḷaṃ gacchati uddaṇḍato uddaṇḍaṃ gacchati upaṭṭhānasālato upaṭṭhānasālaṃ gacchati maṇḍalamālato maṇḍalamālaṃ gacchati rukkhamaḷato rukkhamaḷaṃ gacchati. Yattha vā pana bhikkhū nisīdanti taḥiṃ gacchati, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati, seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ mahāmattakathaṃ senākathaṃ bhayakathaṃ yuddhakathaṃ annakathaṃ pānakathaṃ vatthakathaṃ yānakathaṃ sayanakathaṃ mālākathaṃ gandhakathaṃ ñātikathaṃ gāmakathaṃ nigamakathaṃ nagarakathaṃ janapadakathaṃ itthikathaṃ sūrakathaṃ visikhākathaṃ kumbhaṭṭhānakathaṃ pubbapetakathaṃ nānattakathaṃ lokakkhāyikaṃ samuddakkhāyikaṃ iti bhavābhavakathaṃ iti vā. Evampi pādaloḷo hoti.

Na pādalolassāti. Pādaloḷiyam pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pādaloḷiyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya careyya vicareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yaṭṭeyya yāpeyya, paṭisallānārāmo assa paṭisallānarato ajjhataṃ cetosamathamānuyutto anirākatajjhāno vipassanā samannāgato brūhetā suññāgārānaṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto paramatthagarakoti – jhāyī na pādaloḷassa.

Virame kukkucā nappamajjeyyāti. Kukkuccanti hatthakukkucampi kukkucam, pādakukkucampi kukkucam, hatthapādakukkucampi kukkucam, akappiye kappiyasaññitā, kappiye akappiyasaññitā, avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā, yaṃ evarūpaṃ kukkucam kukkucāyanā kukkucāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko – idaṃ vuccati kukkucam.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita”nti uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko, “kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucarita”nti uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko, “kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucaritanti...pe... “kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī”ti uppajjati kukkucam...pe... manovilekko, “kataṃ me adinnādānaṃ... kato me kāmesumicchācāro... kato me musāvādo... katā me piṣuṇavācā... katā me pharusavācā... kato me samphappalāpo... katā me abhijjhā... kato me byāpādo... katā me micchādittī, akatā me sammādittī”ti uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko.

Atha vā “sīlesumhi na paripūrakārī”ti uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko, “indriyesumhi aguttadvāro”ti...pe... “bhojane amattaññumhī”ti... “jāgariyaṃ ananuyuttomhī”ti... “na satisampajaññena samannāgatomhī”ti... “abhāvitā me cattāro satipaṭṭhānā”ti... “abhāvitā me cattāro sammappadhānā”ti... “abhāvitā me cattāro iddhipādā”ti... “abhāvitāni me pañcindriyāni”ti... “abhāvitāni me pañca balāni”ti... “abhāvitā me satta bojjhaṅgā”ti... “abhāvito me ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti... “dukkhaṃ me apariññāta”nti... “samudayo me appahīno”ti... “maggo me abhāvito”ti... “nirodho me asacchikato”ti uppajjati kukkucam cetaso vippaṭisāro manovilekko. **Virame kukkucāti** kukkucā ārameyya

virameyya paṭivirameyya kukkuccaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya. Kukkuccā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vipparamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – virame kukkuccā.

Nappamajjeyyāti sakkaccakārī assa sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro appamādo kusalesu dhammesu. “Kadāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesu. “Kadāhaṃ aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ...pe... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiññadassanakkhandhaṃ... kadāhaṃ aparīññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitam vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya”nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – virame kukkuccā nappamajjeyya.

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyyāti. Athāti padasandhi...pe... āsanaṃ vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paññasanthāro palālasanthāro. Sayanaṃ vuccati senāsaṇaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhāti – athāsanesu sayanesu.

Appasaddesu bhikkhu vihareyyāti. Appasaddesu appanigghosesu vijanavātesu manussarāhasseyyakesu paṭisallānasārappesu senāsanesu careyya vicareyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – athāsanesu sayanesu appasaddesu bhikkhu vihareyya.

Tenāha bhagavā –

“Jhāyī na pādalolessa, virame kukkuccā nappamajjeyya;

Athāsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyyā”ti.

161.

Niddaṃ na bahulikareyya, jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī;

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsaṃ.

Niddaṃ na bahulīkareyyāti. Rattindivaṃ chakoṭṭhāsaṃ kāretvā pañcakoṭṭhāsaṃ paṭipajjeyya ekakoṭṭhāsaṃ nippajjeyyāti – niddaṃ na bahulīkareyya.

Jāgariyaṃ bhajeyya ātāpīti. Idha bhikkhu divasaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya, rattiyaṃ paṭhamamaṃ yāmaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya, rattiyaṃ majjhimamaṃ yāmaṃ dakkhiṇeṇa passena sīhaseyyamaṃ kappeyya pādepādaṃ accādhāya sato sampajāno utṭhānasaññaṃ manasikarivā, rattiyaṃ pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheyya.

Jāgariyaṃ bhajeyyāti jāgariyaṃ bhajeyya sambhajeyya seveyya niseveyya saṃseveyya paṭiseveyyāti – jāgariyaṃ bhajeyya.

Ātāpīti. Ātappaṃ vuccati vīriyaṃ . Yo cetasiko vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī thāmo ṭhiti asithilaparakkamatā anikkhittacchandaṭā anikkhittadhuraṭā dhurasampaggaho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. Iminā ātāpena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato so vuccati ātāpīti – jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī.

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsaṃti. **Tandiṭi** tandī tandiyanā tandiyitattaṃ tandimanakatā ālasyaṃ ālasyāyanā ālasyāyitattaṃ. Māyā vuccati vañcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccharitaṃ caritvā...pe... vācāya manasā duccharitaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahaṭi. Mā maṃ jaññāti icchaṭi, mā maṃ jaññāti saṅkappeti, mā maṃ jaññāti vācaṃ bhāsaṭi, mā maṃ jaññāti kāyena parakkamaṭi. Yā evarūpā māyāvitā accasaṛā vañcanaṃ nikati nikiraṇā parihaṇā gūhaṇā parigūhaṇā chādanaṃ paricchādanaṃ anuttānikammaṃ anāvikkammaṃ vocchādanaṃ pāpakiriyaṃ – ayaṃ vuccati māyā. **Hassaṃti** idhekacco ativelaṃ dantavidamaṃsakaṃ hasaṭi. **Vuttañhetamaṃ bhagavatā** – “kumāraṃkamaṭi, bhikkhave, ariyassa vinaye yaḍidaṃ ativelaṃ dantavidamaṃsakaṃ hasaṭi”nti.

Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīḷanti, assehipi kīḷanti, rathehipi kīḷanti,

dhanūhipi kīlanti, aṭṭhapadehipi kīlanti, dasapadehipi kīlanti, ākāsepi kīlanti, parihārapathepi kīlanti, santikāyapi kīlanti, khalikāyapi kīlanti, ghaṭikāyapi kīlanti, salākahatthenapi kīlanti, akkhenapi kīlanti, paṅkacīrenapi kīlanti, vaṅkakenapi kīlanti, mokkhacikāyapi kīlanti, ciṅgulakenapi kīlanti, pattālhakenapi kīlanti, rathakenapi kīlanti, dhanukenapi kīlanti, akkharikāyapi kīlanti, manesikāyapi kīlanti, yathāvajjenapi kīlanti – ayam kāyikā khiḍḍā. Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikaṃ mukhālambaraṃ mukhaḍiṇḍimakaṃ mukhavalimakaṃ mukhabheruḷakaṃ mukhadaddarikaṃ nāṭakaṃ lāpaṃ gītaṃ davakammaṃ – ayam vācasikā khiḍḍā.

Methunadhammo nāma yo so asaddhammo gāmadhammo vasaladhammo duṭṭhullo odakantiko rahasso dvayaṃdvayasamāpatti. Kiṃkāraṇā vuccati methunadhammo? Ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti, taṃkāraṇā vuccati methunadhammo. Yathā ubho kalahakārakā methunakāti vuccanti, ubho bhaṇḍanakārakā...pe... ubho bhassakārakā... ubho adhikaraṇakārakā... ubho vivādakārakā... ubho vādino... ubho sallāpakā methunakāti vuccanti; evameva ubhinnaṃ rattānaṃ sārattānaṃ avassutānaṃ pariyuṭṭhitānaṃ pariyādinnaṃ ubhinnaṃ sadisānaṃ dhammoti, taṃkāraṇā vuccati methunadhammo.

Vibhūsāti dve vibhūsā – atthi agāriyassa vibhūsā, atthi pabbajitassa vibhūsā. Katamā agāriyassa vibhūsā? Kesā ca massu ca mālā ca gandhā ca vilepanā ca ābharaṇā ca pilandhanā ca vatthaṅca sayanāsanaṅca veṭhanaṅca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ aṅjanaṃ mālāvilepanaṃ mukhacuṅṅakaṃ mukhalepaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍanāḷiyaṃ khaggaṃ chattaṃ citrā upāhanā uṇhīsaṃ maṇiṃ vāḷabījaṇiṃ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayam agāriyassa vibhūsā. Katamā pabbajitassa vibhūsā? Cīvamaṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā vibhūsānaṃ keḷanā parikeḷanā gedhitatā gedhitattaṃ capalatā cāpalyaṃ – ayam pabbajitassa vibhūsā.

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsanti. Tandiṅca māyaṅca hassaṅca khiḍḍaṅca methunadhammaṅca savibhūsaṃ saparivāraṃ saparibhaṇḍaṃ saparikkhāraṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe savibhūsaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Niddaṃ na bahulīkareyya, jāgariyaṃ bhajeyya ātāpī;

Tandiṃ māyaṃ hassaṃ khiḍḍaṃ, methunaṃ vippajahe
savibhūsa”nti.

162.

**Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi
nakkhattaṃ;**

Virutañca gabbhakarāṇaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyya.

Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattanti.

Āthabbaṇikā āthabbaṇaṃ payojenti, nagare vā ruddhe saṅgāme vā
paccupaṭṭhite parasenapaccatthikesu paccāmittesu ītiṃ uppādentī,
upaddavaṃ uppādentī, rogaṃ uppādentī, pajjarakaṃ karonti, sūlaṃ karonti,
visūcikaṃ karonti, pakkhandikaṃ karonti. Evaṃ āthabbaṇikā āthabbaṇaṃ
payojenti.

Supinapāṭhakā supinaṃ ādisanti, yo pubbaṇhasamayaṃ supinaṃ
passati, evaṃ vipāko hoti. Yo majjhanhikasamayaṃ supinaṃ passati,
evaṃ vipāko hoti. Yo sāyanhasamayaṃ supinaṃ passati, evaṃ vipāko
hoti. Yo purime yāme...pe... yo majjhime yāme... yo pacchime yāme...
yo dakkhiṇena passena nipanno... yo vāmena passena nipanno... yo
uttānaṃ nipanno... yo avakujja nipanno... yo candamaṃ passati... yo sūriyaṃ
passati... yo mahāsamuddaṃ passati... yo sineruṃ pabbatarājānaṃ
passati... yo hatthiṃ passati... yo assaṃ passati... yo rathaṃ passati...
yo pattiṃ passati... yo senābyūhaṃ passati... yo ārāmarāmaṇeyyakamaṃ
passati... yo vanarāmaṇeyyakamaṃ passati... yo bhūmirāmaṇeyyakamaṃ
passati... yo pokkharāṇīrāmaṇeyyakamaṃ passati, evaṃ vipāko hotīti. Evaṃ
supinapāṭhakā supinaṃ ādisanti.

Lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇaṃ ādisanti – maṇilakkhaṇaṃ
daṇḍalakkhaṇaṃ vatthalakkhaṇaṃ asilakkhaṇaṃ usulakkhaṇaṃ
dhanulakkhaṇaṃ āvudhalakkhaṇaṃ itthilakkhaṇaṃ purisalakkhaṇaṃ
kumārikālakkhaṇaṃ kumāralakkhaṇaṃ dāsīlakkhaṇaṃ dāsīlakkhaṇaṃ
hatthilakkhaṇaṃ assalakkhaṇaṃ mahimsalakkhaṇaṃ usabhalakkhaṇaṃ
goṇalakkhaṇaṃ ajalakkhaṇaṃ meṇḍalakkhaṇaṃ kukkuṭalakkhaṇaṃ
vaṭṭalakkhaṇaṃ godhālakkhaṇaṃ kaṇṇikālakkhaṇaṃ kacchapaḷalakkhaṇaṃ

migalakkhaṇaṃ iti vāti. Evaṃ lakkhaṇapāṭhakā lakkhaṇaṃ ādisanti.

Nakkhattapāṭhakā nakkhattaṃ ādisanti. Aṭṭhavīsati nakkhattāni. Iminā nakkhattena gharappaveso kattabbo, iminā nakkhattena makutaṃ bandhitabbaṃ, iminā nakkhattena vāreyyaṃ kāretabbaṃ, iminā nakkhattena bījanīhāro kattabbo, iminā nakkhattena saṃvāso gantabboti. Evaṃ nakkhattapāṭhakā nakkhattaṃ ādisanti.

Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattanti.
Āthabbaṇaṇca supinaṇca lakkhaṇaṇca nakkhattaṇca no vidaheyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyya. Atha vā na gaṇheyya na uggaṇheyya na dhāreyya na upadhāreyya na upalakkheyya nappayojeyyāti – āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattaṃ.

Virutaṇca gabbhakaṇaṃ, tikicchaṃ māmakō na seveyyāti.
Virutaṃ vuccati migavākkaṃ. Migavākkapāṭhakā migavākkaṃ ādisanti – sakuntānaṃ vā catuppadānaṃ vā rutaṃ vassitaṃ jānantīti. Evaṃ migavākkapāṭhakā migavākkaṃ ādisanti. Gabbhakaṇāyā gabbhaṃ saṅghāpentī. Dvīhi kāraṇehi gabbho na saṅghāti – pāṇakehi vā vātakuppehi vā. Pāṇakānaṃ vā vātakuppānaṃ vā paṭighātāya osadhaṃ dentīti. Evaṃ gabbhakaṇāyā gabbhaṃ saṅghāpentī. **Tikicchāti** pañca tikicchā – sālākiyaṃ, sallakattiyaṃ, kāyatikicchaṃ, bhūtiyaṃ, komārabhaccaṃ. **Māmakoti** buddhamāmakō dhammamāmakō saṅghamāmakō, so vā bhagavantaṃ mamāyati bhagavā vā taṃ puggalaṃ pariggaṇhāti. Vuttaṇhetāṃ bhagavatā – “ye te, bhikkhave, bhikkhū kuhā thaddhā lapā siṅgī unnaḷā asamāhitā na me te, bhikkhave, bhikkhū māmakā, apagatā ca te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā, na ca te bhikkhū imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Ye ca kho, bhikkhave, bhikkhū nikkuhā nillapā dhīrā atthaddhā susamāhitā te kho me, bhikkhave, bhikkhū māmakā na ca apagatā te, bhikkhave, bhikkhū imasmā dhammavinayā, te ca bhikkhū imasmiṃ dhammavinaye vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti”.

“Kuhā thaddhā lapā siṅgī, unnaḷā asamāhitā;

Na te dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite.

“Nikkuhā nillapā dhīrā, atthaddhā susamāhitā;

Te ve dhamme virūhanti, sammāsambuddhadesite”.

Virutaṇca gabbhakaṇaṃ, tikicchaṃ māmakō na seveyyāti.

Virutañca gabbhakaranañca tikicchañca māmako na seveyya na niseveyya na samseveyya nappaṭiseveyya na careyya na samācareyya na samādāya vatteyya. Atha vā na gaṇheyya na uggaṇheyya na dhāreyya na upadhāreyya na upalakkheyya nappayojeyyāti – virutañca gabbhakaranaṃ tikiccham māmako na seveyya.

Tenāha bhagavā –

“Āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhaṇaṃ, no vidahe athopi nakkhattaṃ;

Virutañca gabbhakaranaṃ, tikicchaṃ māmako na seveyyā”ti.

163.

Nindāya nappavedheyya, na unnameyya pasamsito bhikkhu;

Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyya.

Nindāya nappavedheyyāti. Idhekacce bhikkhū nindanti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā nindanti garahanti upavadanti, nindito garahito upavadito nindāya garahāya upavādena akittiyā avaṇṇahārikāya na vedheyya nappavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na paritaseyya na bhāyeyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa achambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vīgatalomahaṃso vihareyyāti – nindāya nappavedheyya.

Na unnameyya pasamsito bhikkhūti. Idhekacce bhikkhū pasamsanti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā pasamsanti thomenti kittenti vaṇṇenti, pasamsito thomito kittito vaṇṇito pasamsāya thomanena kittiyā vaṇṇahārikāya unnatiṃ na kareyya unnamam na kareyya mānaṃ na kareyya thambhaṃ na kareyya, na tena mānaṃ janeyya na tena thaddho assa patthaddho paggahitasiroti – na unnameyya pasamsito bhikkhu.

Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuṇiyañca panudeyyāti. **Lobhoti** yo lobho lubbhanā lubbhitattaṃ sārāgo sārājanā sārājjitattaṃ abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Macchariyanti** pañca macchariyāni –

āvāsamacchariyaṃ...pe... gāho vuccati macchariyaṃ. **Kodhoti** yo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho, kopo pakopo sampakopo, doso padoso sampadoso, cittassa byāpatti manopadoso, kodho kujjhanā kujjihattam, doso dussanā dussittam, byāpattim byāpajjanā byāpajjitattam, virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ asuro po anattamanatā cittassa. **Pesuññanti** idhekacco piṣuṇavāco hoti ito sutvā amutra akkhātā imesaṃ bhedāya, amutra vā sutvā imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedāya. Iti samaggānaṃ vā bhettā bhinnānaṃ vā anuppadātā, vaggārāmo vaggarato vagganandī vaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītā hoti – idaṃ vuccati pesuññaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi pesuññaṃ upasaṃharati – piyakamyatāya vā bhedādhippāyena vā. Kathaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati? Imassa piyo bhavissāmi maṇāpo bhavissāmi vissāsiko bhavissāmi abbhantariko bhavissāmi suhadayo bhavissāmīti. Evaṃ piyakamyatāya pesuññaṃ upasaṃharati. Kathaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati? Kathaṃ ime nānā assu vinā assu vaggā assu dvedhā assu dvejjhā assu dve pakkhā assu bhijjheyyaṃ na samāgaccheyyaṃ dukkhaṃ na phāsu vihareyyunti. Evaṃ bhedādhippāyena pesuññaṃ upasaṃharati. **Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuññaṃ panudeyyāti.** Lobhañca macchariyañca kodhañca pesuññañca nudeyya panudeyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuññaṃ panudeyya.

Tenāha bhagavā –

“Nindāya nappavedheyya, na unnameyya paṣaṃsito bhikkhu;

Lobhaṃ saha macchariyena, kodhaṃ pesuññaṃ panudeyyā”ti.

164.

Kayavikkaye na tiṭṭheyya, upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci;

Gāme ca nābhisajjeyya, lābhakamyā janaṃ na lapayeyya.

Kayavikkaye na tiṭṭheyyāti. Ye kayavikkayā vinaye paṭikkhittā na te imasmiṃ atthe adhippetā. Kathaṃ kayavikkaye tiṭṭhati? Pañcannaṃ saddhiṃ pattam vā cīvaram vā aññaṃ vā kiñci parikkhāraṃ vañcaniyaṃ vā karonto udayaṃ vā patthayanto parivatteti. Evaṃ kayavikkaye tiṭṭhati. Kathaṃ kayavikkaye na tiṭṭhati? Pañcannaṃ saddhiṃ pattam vā cīvaram

vā aññaṃ vā kiñci parikkhāraṃ na vañcaniyaṃ vā karonto na udayaṃ vā patthayanto parivatteti. Evaṃ kayavikkaye na tiṭṭhati. **Kayavikkaye na tiṭṭheyyāti.** Kayavikkaye na tiṭṭheyya na santiṭṭheyya, kayavikkayaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kayavikkayā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – kayavikkaye na tiṭṭheyya.

Upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñcīti. Katame upavādarkarāti kilesā? Santekesamaṇabrāhmaṇā iddhiṃ anto dibbacakkhukā paracittaviduno, te dūratopi passanti āsannāpi na dissanti cetasāpi cittaṃ pajānanti, devatāpi kho santi iddhiṃ anto dibbacakkhukā paracittaviduniyo, tā dūratopi passanti, āsannāpi na dissanti cetasāpi cittaṃ pajānanti. Te oḷārikehi vā kilesehi majjhimehi vā kilesehi sukhumehi vā kilesehi upavadeyyuṃ. Katame oḷārikā kilesā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ – ime vuccanti oḷārikā kilesā. Katame majjhimā kilesā? Kāma vitakko byāpāda vitakko vihiṃsā vitakko – ime vuccanti majjhimā kilesā. Katame sukhumā kilesā? Ūtā vitakko, janapada vitakko, aparā vitakko, parānudayatā paṭisaññutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaññutto vitakko, anavaññattipaṭisaññutto vitakko – ime vuccanti sukhumā kilesā. Te oḷārikehi vā kilesehi majjhimehi vā kilesehi sukhumehi vā kilesehi na upavadeyya upavādaṃ na kareyya upavādarkare kilese na kareyya na jāneyya na sañjāneyya na nibbatteyya nābhiniibatteyya, upavādarkare kilese pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, upavādarkarehi kilesehi ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya. **Kuhiñcīti** kuhiñci kimhici katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabhiddhā vāti – upavādaṃ bhikkhu na kareyya kuhiñci.

Gāme ca nābhisajjeyyāti. Kathaṃ gāme sajjati? Idha bhikkhu gāme gihīhi saṃsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī sukhitesu sukhito dukkhitesu dukkhito, uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā voyogaṃ āpajjati. Evampi gāme sajjati.

Atha vā bhikkhu pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati arakkhiteneva kāyena arakkhitāya vācāya arakkhitena cittena anupaṭṭhitāya satiyā asaṃvutehi indriyehi. So tatra tatra sajjati tatra tatra gaṇhāti tatra tatra bajjhati tatra tatra anayabyasanaṃ āpajjati. Evampi gāme sajjati.

Kathaṃ gāme na sajjati? Idha bhikkhu gāme gihīhi saṃsaṭṭho viharati na sahanandī na sahasokī na sukhitesu sukhito na dukkhitesu dukkhito,

uppannesu kiccakaraṇīyesu na attanā voyogaṃ āpajjati. Evampi gāme na sajjati.

Atha vā bhikkhu pubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā samvutehi indriyehi. So tatra tatra na sajjati tatra tatra na gaṇhāti tatra tatra na bajjhati tatra tatra na anayabyasanaṃ āpajjati. Evampi gāme na sajjati. **Gāme ca nābhisajjeyyāti** gāme na sajjeyya na gaṇheyya na bajjheyya na palibajjheyya, agiddho assa agadhito amucchito anajjhosanno vītagedho vigatagedho cattagedho...pe... brahmabhūtena attanā vihareyyāti – gāme ca nābhisajjeyya.

Lābhakamyā janaṃ na lapayeyyāti. Katamā lapanā? Lābhasakkārasilokasannissitassa pāpicchassa icchāpakatassa āmisacakkhukassa lokadhammagarukassa yā paresaṃ ālapanā lapanā sallapanā ullapanā samullapanā unnahanā samunnahanā ukkācānā samukkācānā anupiyabhāṇitā cātukamyatā muggasūpyatā pāribhaṭayatā parapiṭṭhimamsikatā , yā tattha saṅhavācatā sakhilavācatā sithilavācatā aphaṛusavācatā – ayaṃ vuccati lapanā.

Api ca dvīhi kāraṇehi janaṃ lapati – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati? “Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenaṅsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ, yepi me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti, tumhe nissāya tumhe sampassantā yampi me purāṇaṃ mātāpettikam nāmadheyyaṃ tampi me antarahitaṃ. Tumhehi ahaṃ ñāyāmi asukassa kulūpako asukāya kulūpako”ti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento janaṃ lapati.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati? “Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā, dhammaṃ saraṇaṃ gatā, saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjappamādatṭhānā paṭiviratā. Ahaṃ tumhākaṃ uddesaṃ demi, paripucchaṃ demi, uposathaṃ ācikkhāmi, navakammaṃ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe maṃ ujjhitvā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethā”ti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento janaṃ lapati.

Lābhakamyā janam na lapayeyyāti. Lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā lābhābhiniḅbattiyā lābham paripācento janam na lapayeyya, lapanam pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, lapanā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – lābhakamyā janam na lapayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Kayavikkaye na tiṭṭheyya, upavādam bhikkhu na kareyya kuhiñci;

Gāme ca nābhisaḅjeyya, lābhakamyā janam na lapayeyyā”ti.

165.

Na ca katthiko siyā bhikkhu, na ca vācam payuttaṃ bhāseyya;

Pāgabbbhiyam na sikkheyya, katham viggāhikam na kathyeyya.

Na ca katthiko siyā bhikkhūti. Idhekacco katthī hoti vikatthī. So katthati vikatthati ahamasmi sīlasampannoti vā vatasampannoti vā sīlabbatasampannoti vā jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. Uccā kulā pabbajitoti vā mahābhogakulā pabbajitoti vā ulārabhogakulā pabbajitoti vā suttantikoti vā vinayadharoti vā dhammakathikoti vā āraññikoti vā...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā lābhīti vā katthati vikatthati. Evaṃ na kattheyya na vikattheyya, katham pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, katthanā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – na ca katthiko siyā bhikkhu.

Na ca vācam payuttaṃ bhāseyyāti. Katamā payuttavācā? Idhekacco cīvarapayuttaṃ vācam bhāsati, piṇḍapātapayuttaṃ vācam bhāsati, senāsanapayuttaṃ vācam bhāsati, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapayuttaṃ vācam bhāsati – ayampi vuccati payuttavācā.

Atha vā cīvarahetu piṇḍapātahetu senāsanahetu gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu saccampi bhaṇati musāpi bhaṇati,

pisuṇampi bhaṇati apisuṇampi bhaṇati, pharusampi bhaṇati aphaṇusampi bhaṇati, samphappalāpampi bhaṇati asamphappalāpampi bhaṇati, mantāpi vācaṃ bhāsati – ayampi vuccati payuttavācā. Atha vā pasannacitto paresaṃ dhammaṃ deseti – “aho vata me dhammaṃ suṇeyyūṃ, sutvāva dhammaṃ pasīdeyyūṃ, pasannā ca me pasannākāraṃ kareyyu”nti – ayaṃ vuccati payuttavācā. **Na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyyāti.** Antamaso dhammadesanaṃ vācaṃ upādāya payuttavācaṃ na bhāseyya na katheyya na bhaṇeyya na dīpeyya na vohareyya, payuttaṃ vācaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, payuttavācāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyya.

Pāgabbhiyaṃ na sikkheyyāti. Pāgabbhiyanti tīṇi pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Katamaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, bhojanasālāyapi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, jantāgharepi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, udakatitthepe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavisantopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavitṭhopi kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittikārakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārūpitvā nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittikārakato therānaṃ bhikkhūnaṃ anupāhanānaṃ caṅkamantānaṃ saupāhana caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamantānaṃ ucce caṅkame caṅkamati, chamāya caṅkamantānaṃ caṅkame caṅkamati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārūpitvāpi nisīdati, ṭhitopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ bhojanasālāya kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco bhojanasālāya acittikārakato there bhikkhū anupakhajja nisīdati, navepi bhikkhū āsanena paṭibāhati, ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, sasīsaṃ pārūpitvā nisīdati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ bhojanasālāya

kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco jantāghare acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi tiṭṭhati, ghaṭṭayantopi nisīdati, puratopi tiṭṭhati, puratopi nisīdati, uccepi āsane nisīdati, anāpucchāpi kaṭṭhaṃ pakkhipati, anāpucchāpi dvāraṃ pidahati. Evaṃ jantāghare kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco udakatitthe acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi otarati, puratopi otarati, ghaṭṭayantopi nhāyati, puratopi nhāyati, uparitopi nhāyati, ghaṭṭayantopi uttarati, puratopi uttarati. Evaṃ udakatitthe kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavisanto acittikāarakato there bhikkhū ghaṭṭayantopi gacchati, puratopi gacchati, vokkammaṃ therānaṃ bhikkhūnaṃ purato gacchati. Evaṃ antaragharaṃ pavisanto kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavitṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavitṭho “na pavisa, bhante”ti vuccamāno pavisati, “na tiṭṭha, bhante”ti vuccamāno tiṭṭhati, “na nisīda, bhante”ti vuccamāno nisīdati, anokāsampi pavisati, anokāsepi tiṭṭhati, anokāsepi nisīdati, yānipi tāni honti kulānaṃ ovarakāni gūlhāni ca paṭicchannāni ca, yattha kulitthiyo kuladhītarō kulasuṇhāyo kulakumāriyo nisīdanti tatthapi sahasā pavisati, kumārakassa sīsampi parāmasati. Evaṃ antaragharaṃ pavitṭho kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco saṅghagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, gaṇagatopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti, antaragharaṃ pavitṭhopi vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti. Kathaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco saṅghagato acittikāarakato there bhikkhū anāpucchāṃ vā anajjhittṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, pātimokkhaṃ uddisati, ṭhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ saṅghagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco gaṇagato acittikāarakato there bhikkhū anāpucchāṃ vā anajjhittṭho vā ārāmagatānaṃ bhikkhūnaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ṭhitakopi bhaṇati,

bāhāvikkhepakopi bhaṇati; āramagatānaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ dhammaṃ bhaṇati, pañhaṃ visajjeti, ʘhitakopi bhaṇati, bāhāvikkhepakopi bhaṇati. Evaṃ gaṇagato vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti.

Kathaṃ antaragharaṃ pavīṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti? Idhekacco antaragharaṃ pavīṭṭho itthiṃ vā kumāriṃ vā evamāha – “itthannāme itthamgotte kiṃ atthi? Yāgu atthi, bhattaṃ atthi, khādanīyaṃ atthi? Kiṃ pivissāma, kiṃ bhuñjissāma, kiṃ khādissāma, kiṃ vā atthi, kiṃ vā me dassathā”ti vippalapati. Evaṃ antaragharaṃ pavīṭṭho vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ dasseti – idaṃ vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ.

Katamaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ? Idhekacco na uccā kulā pabbajito samāno uccā kulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na mahābhogakulā pabbajito samāno mahābhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na ulārabhogakulā pabbajito samāno ulārabhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na sappācchābhogakulā pabbajito samāno sappācchābhogakulā pabbajitena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na vinayadharo samāno vinayadharena... na dhammakathiko samāno dhammakathikena... na ārañṇiko samāno ārañṇikena... na piṇḍapātiko samāno piṇḍapātikena... na paṃsukūliko samāno paṃsukūlikena... na tecīvariko samāno tecīvarakena... na sapaḍānacāriko samāno sapaḍānacārikena... na khalupacchābhattiko samāno khalupacchābhattikena... na nesajjiko samāno nesañṇikena... na yathāsanthatiko samāno yathāsanthatikena saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na paṭhamassa jhānassa lābhī samāno paṭhamassa jhānassa lābhīnaṃ saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena, na dutiyassa jhānassa lābhī samāno dutiyassa... na tatiyassa jhānassa lābhī samāno tatiyassa... na catutthassa jhānassa lābhī samāno lābhī samāno catutthassa... na ākāsaṇācāyatanasamāpattiyā lābhī samāno ākāsaṇācāyatanasamāpattiyā... na viññāṇācāyatanasamāpattiyā lābhī samāno viññāṇācāyatana samāpattiyā... na ākiñcaññāyatanasamāpattiyā lābhī samāno ākiñcaññāyatana samāpattiyā... na nevaṣaṇṇānāsañṇāyatanasamāpattiyā lābhī samāno nevaṣaṇṇānāsañṇāyatanasamāpattiyā lābhīnaṃ saddhiṃ sadisaṃ attānaṃ karoti cittena – idaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. **Na sikkheyāti** pāgabbhiyaṃ na sikkheyya na careyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyya, pāgabbhiyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pāgabbhiyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visañṇutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pāgabbhiyaṃ na sikkheyya.

Kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyāti. Katamā viggāhikā kathā? Idhekacco evarūpiṃ kathaṃ kattā hoti – “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsi...pe... nibbeṭṭhehi vā sace pahosī”ti. Vuttañhetam bhagavatā – “viggāhikāya kho, moggallāna, kathāya sati kathābāhullaṃ pāṭikaṅkhaṃ, kathābāhulle sati uddhaccaṃ, uddhatassa asaṃvaro, asaṃvutassa āra cittaṃ samādhimhā”ti. **Kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyāti.** Viggāhikaṃ kathaṃ na katheyya na bhaṇeyya na dīpeyya na vohareyya, viggāhikaṃ kathaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, viggāhikakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Na ca katthiko siyā bhikkhu, na ca vācaṃ payuttaṃ bhāseyya;
Pāgabbhiyaṃ na sikkheyya, kathaṃ viggāhikaṃ na kathayeyyā”ti.

166.

Mosavajje na niyyetha, sampajāno saṭṭhāni na kayirā;

Atha jīvitena paññāya, silabbatena nāññamatimaññe.

Mosavajje na niyyethāti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā...pe... āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsītā hoti – idaṃ vuccati mosavajjaṃ. Api ca tīhākārehi musāvādo hoti – pubbevassa hoti “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti “musā mayā bhaṇita”nti, imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca catūhākārehi... pañcahākārehi... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi... musāvādo hoti – pubbevassa hoti “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti “musā mayā bhaṇita”nti vinidhāya diṭṭhiṃ vinidhāya khantiṃ vinidhāya ruciṃ vinidhāya saññaṃ vinidhāya bhāvaṃ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajje na niyyethāti.** Mosavajje na yāyeyya na niyyāyeyya na vaheyya na saṃhareyya, mosavajjaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, mosavajjā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – mosavajje na niyyetha.

Sampajāno saṭṭhāni na kayirāti. Katamaṃ saṭṭheyyaṃ? Idhekacco

saṭho hoti parisāṭho, yaṃ tattha saṭhaṃ saṭhatā sāṭheyyaṃ kakkaratā kakkariyaṃ parikkhattatā pārikkhattiyaṃ – idaṃ vuccati sāṭheyyaṃ. **Sampajāno saṭhāni na kayirāti.** Sampajāno hutvā sāṭheyyaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, sāṭheyyaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, sāṭheyyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – sampajāno saṭhāni na kayirā.

Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññeti. Athāti padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – athāti. Idhekacco lūkhajīvitam jīvanto param pañītajīvitam jīvantam atimaññati – “kiṃ panāyaṃ bahulājīvo sabbam saṃbhakkheti, seyyathidaṃ – mūlabījāṃ khandhabījāṃ phalubījāṃ aggabījāṃ bijabījameva pañcamam asanivicakkadantakūṭasamaññappadhānenā”ti. So tāya lūkhajīvitāya param pañītajīvitam jīvantam atimaññati.

Idhekacco pañītajīvitam jīvanto param lūkhajīvitam jīvantam atimaññati – “kiṃ panāyaṃ appapuñño appesakkho na lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti. So tāya pañītajīvitāya param lūkhajīvitam jīvantam atimaññati. Idhekacco paññāsampanno hoti. So puṭṭho pañham visajjeti. Tassa evaṃ hoti – “ahamasmi paññāsampanno, ime panaññe na paññāsampannā”ti. So tāya paññāsampadāya param atimaññati. Idhekacco sīlasampanno hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Tassa evaṃ hoti – “ahamasmi sīlasampanno, ime panaññe bhikkhū dussīlā pāpadhammā”ti. So tāya sīlasampadāya param atimaññati. Idhekacco vatasampanno hoti āraññiko vā piṇḍapātiko vā paṃsukūliko vā tecīvariko vā sapadānacāriko vā khalupacchābhattiko vā nesajjiko vā yathāsanthatiko vā. Tassa evaṃ hoti – “ahamasmi vata sampanno, ime panaññe na vatasampannā”ti. So tāya vatasampadāya param atimaññati. **Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññeti.** Lūkhajīvitāya vā pañītajīvitāya vā paññāsampadāya vā sīlasampadāya vā vatasampadāya vā param nātimaññeyya, nāvajāneyya, na tena mānaṃ janeyya, na tena thaddho assa, patthaddho pagghahitasiroti – atha jīvitena paññāya sīlabbatena nāññamatimaññe.

Tenāha bhagavā –

“Mosavajje na niyyetha, sampajāno saṭhāni na kayirā;

Atha jīvitena paññāya, sīlabbatena nāññamatimaññe”ti.

167.

Sutvā rusito bahum vācam, samañānam vā puthujanānam ;

Pharusena ne na paṭivajjā, na hi santo paṭisenim karonti .

Sutvā rusito bahum vācam, samañānam puthujanānanti. Rusitoti dūsito khumsito ghaṭṭito vambhito garahito upavadito. **Samañānanti** ye keci ito bahiddhā paribbajūpagatā paribbajasamāpannā. **Puthujanānanti** khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca, te bahukāhi vācāhi anīṭṭhāhi akantāhi amanāpāhi akkoseyyum paribhāseyyum roseyyum viroseyyum himseyyum vihimseyyum heṭṭheyyum viheṭṭheyyum ghāteyyum upaghāteyyum upaghātam kareyyum tesam bahum vācam anīṭṭham akantam amanāpam sutvā sunītvā uggahitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – sutvā rusito bahum vācam, samañānam vā puthujanānam.

Pharusena ne na paṭivajjāti. Pharusenāti pharusena kakkhaḷena na paṭivajjā nappaṭibhaṇeyya, akkosantam na paccakkoseyya, rosantam nappaṭiroseyya, bhaṇḍanam nappaṭibhaṇḍeyya na kalaham kareyya na bhaṇḍanam kareyya na viggaham kareyya na vivādam kareyya na medhagam kareyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagam pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvam gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pharusena ne na paṭivajjā.

Na hi santo paṭisenim karontīti. Santoti rāgassa santattā santo, dosassa... mohassa... kodhassa... upanāhassa...pe... sabbākusalābhisankhārānam santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. **Na hi santo paṭisenim karontīti.** Santo paṭisenim paṭimallam paṭikaṇṭakam paṭipakkham na karonti na janenti na sañjanenti na nibbattenti nābhinibbattentīti – na hi santo paṭisenim karonti.

Tenāha bhagavā –

“Sutvā rusito bahum vācam, samañānam vā puthujanānam;

Pharusena ne na paṭivajjā, na hi santo paṭiseniṃ karontī”ti.

168.

Etañca dhammamaññāya, vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe;

Santīti nibbutiṃ ñatvā, sāsane gotamassa nappamajjeyya.

Etañca dhammamaññāyāti. Etanti ācikkhitam desitam paññapitam paṭṭhapitam vivaṭam vibhattam uttānīkatam pakāsitam dhammam aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti. Evampi etañca dhammamaññāya. Atha vā samañca visamañca pathañca vipathañca sāvajjañca anavajjañca hīnañca pañītañca kaṇhañca sukkañca viññūgarahitañca viññūpasatthañca dhammam aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti. Evampi etañca dhammamaññāya. Atha vā sammāpaṭipadam anulomapaṭipadam apaccanīkapaṭipadam aviruddhapaṭipadam anvatthapaṭipadam dhammānudhammapaṭipadam sīlesu paripūrakāritam indriyesu guttadvāratam bhojane mattaññutam jāgariyānuyogam satisampajaññam, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam, nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam dhammam aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti. Evampi tañca dhammamaññāya.

Vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkheti. Vicinanti vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtam karonto. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammam sabbam taṃ nirodhadhamma”nti vicinanto pavicinanto tulayanto tīrayanto vibhāvayanto vibhūtam karontoti – vicinaṃ bhikkhu. **Sadāti** sadā sabbadā sabbakālam... pe... pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Sikkheti** tisso sikkhāyo – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya...pe... sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe.

Santīti nibbutiṃ ñatvāti. Rāgassa nibbutiṃ santīti ñatvā, dosassa... mohassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ nibbutiṃ santīti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – santīti nibbutiṃ ñatvā.

Sāsane gotamassa nappamajjeyyāti. Gotamassa sāsane buddhasāsane

jinasāsane tathāgatasāsane devasāsane arahantasāsane. **Nappamajjeyyā**ti sakkaccakārī assa sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttiko anikkhittacchando anikkhittadhuro kusalesu dhammesu. “Kadāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ...pe... aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiñāḍadassanakkhandhaṃ? Kadāhaṃ pariññātaṃ vā dukkhaṃ pari jāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitaṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya”nti? Yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca thāmo ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamādo kusalesu dhammesūti – sāsane gotamassa nappamajjeyya.

Tenāha bhagavā –

“Etaṅca dhammamaññāya, vicinaṃ bhikkhu sadā sato sikkhe;

Santīti nibbutiṃ ñatvā, sāsane gotamassa nappamajjeyyā”ti.

169.

Abhibhū hi so anabhibhūto, sakkhidhammamanītihamaddasi;

Tasmā hi tassa bhagavato sāsane, appamatto sadā namassamanusikkhe.[iti bhagavā]

Abhibhū hi so anabhibhūto. **Abhibhūti** rūpābhībhū saddābhībhū gandhābhībhū rasābhībhū phoṭṭhabbābhībhū dhammābhībhū, anabhibhūto kehici kilesehi, abhibhosi ne pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike sadare dukkhavipāke āyatim jātijarāmarañyeyeti – abhibhū hi so anabhibhūto.

Sakkhidhammamanītihamaddasīti. **Sakkhidhamanti** na itihitihaṃ na itikiriyāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ addasi addakkhi apassi paṭivijjhīti – sakkhidhammamanītihamaddasi.

Tasmā hi tassa bhagavato sāsane. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. **Tassa bhagavato sāsane.** Tassa bhagavato sāsane gotamasāsane buddhasāsane jinasāsane tathāgatasāsane devasāsane arahantasāsane – tasmā tassa bhagavato sāsane.

Appamatto sadā namassamanusikkhe (iti bhagavā)ti. **Appamattoti** sakkaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesu. **Sadāti** sadā sabbakālaṃ...pe... pacchime vayokhandhe. **Namassanti** kāyena vā namassamāno vācāya vā namassamāno cittena vā namassamāno anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkurumāno garukurumāno mānayaṃmāno pūjayamāno apacayaṃmāno. **Anusikkheti** tisso sikkhāyo – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya...pe... sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya careyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyya. **Bhagavāti** gāravādhivacaṇaṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – appamatto sadā namassamanusikkhe. (Iti bhagavā).

Tenāha bhagavā –

“Abhibhū hi so anabhibhūto, sakkhidhammamanītihamaddasi;

Tasmā hi tassa bhagavato sāsane, appamatto sadā namassamanusikkhe”. [iti bhagavāti]

Tuvaṭṭakasuttaniddeso cuddasamo.

15. Attadaṇḍasuttaniddeso

Atha attadaṇḍasuttaniddesaṃ vakkhati –

170.

Attadaṇḍā bhayaṃ jātaṃ, janaṃ passatha medhagaṃ;

Samvegaṃ kittayissāmi, yathā samvijitaṃ mayā.

Attadaṇḍā bhayaṃ jātanti. **Daṇḍāti** tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo, vacīdaṇḍo, manodaṇḍo. Tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyadaṇḍo, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīdaṇḍo, tividhaṃ manoduccaritaṃ manodaṇḍo. **Bhayaṃ** dve bhayāni – diṭṭhadhammikaṇca bhayaṃ samparāyikaṇca bhayaṃ. Katamaṃ diṭṭhadhammikaṃ bhayaṃ? Idhekacco kāyena duccharitaṃ carati, vācāya duccharitaṃ carati, manasā duccharitaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepī tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Tamenam

gahetvā rañño dassenti – “ayaṃ, deva, coro āgucārī. Imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehī”ti. Tameṇaṃ rājā paribhāsati. So paribhāsapaccayā bhayampi uppādeti, dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tameṇaṃ rājā bandhāpeti andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmbandhanena vā nigambandhanena vā nagarabandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā antamaso savacanīyampi karoti – “na te labbhā ito pakkamitu”nti. So bandhanapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Rājā tassa dhaṇaṃ āharāpeti – satamaṃ vā sahaṃ vā satahaṃ vā. So dhaṇajānipaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tameṇaṃ rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti – kasāhipi tāleti, vettehipi tāleti, aḍḍhadāṇḍakehipi tāleti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakapattikampi karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baḷisamaṃsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi karoti, palighaparivattakampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiṅcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsaṃ chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. Rājā imesaṃ catunnaṃ daṇḍānaṃ issaro.

So sakena kammaṇa kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati. Tameṇaṃ nirayaṃ pālā pañcavidhabandhanaṃ nāma kammakāraṇaṃ kārenti – tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ majjhe urasmiṃ gamenti. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva

na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ.

Tameṇaṃ nirayapālā saṃvesetvā kuṭhārīhi tacchenti. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Tameṇaṃ nirayapālā uddhampādaṃ adhosiraṃ gahetvā vāsīhi tacchenti. Tameṇaṃ nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya sārentipi paccāsārentipi ...pe... tameṇaṃ nirayapālā mahantaṃ aṅgārapabbataṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ āropentipi oropentipi...pe... tameṇaṃ nirayapālā uddhampādaṃ adhosiraṃ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakaṃ paccati. So tattha pheṇuddehakaṃ paccamāno sakimpi uddhaṃ gacchati, sakimpi adho gacchati, sakimpi tiriyaṃ gacchati. So tattha dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṃkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātaṃ sañjātaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. Tameṇaṃ nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo –

“Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgasō mito;

Ayopākārapariyanto , ayasā paṭikujjito.

“Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;

Samantā yojanasataṃ, pharivā tiṭṭhati sabbadā.

“Kadariyātapanā ghorā, accimanto durāsadā;

Lomaḥsaṇarūpā ca, bhismā paṭibhayā dukhā.

“Puratthimāya bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

“Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, puratthimāya paṭihaññati.

“Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

“Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Dahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

“Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Dahanto pāpakammante, chadanasmim paṭihaññati.

“Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Dahanto pāpakammante, bhūmiyaṃ paṭihaññati.

“Ayokapālamādittam, santattam jalitam yathā;

Evam avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

“Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;

Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare .

“Jātavedasamo kāyo, tesam nirayavāsinam;

Passa kammānaṃ dalhattam, na bhasmā hoti napī masi.

“Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimam;

Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇam.

“Yaṃ yaṃ disam padhāvanti , tam tam dvāram pidhīyati ;

Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

“Na te tato nikkhamituṃ, labhanti kammapaccayā;

Tesaṅca pāpakammantam, avipakkaṃ kataṃ bahu”nti.

Etam bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto tassa? Attadaṇḍato jātam sañjātam nibbattam abhinibbattam pātubhūtam. Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānuskāni dukkhāni; tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Attadaṇḍato jātāni sañjātāni nibbattāni abhinibbattāni pātubhūtānīti – attadaṇḍā bhayaṃ jātam.

Janam passatha medhaganti. Jananti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca medhagam janam kalaham janam viruddham janam paṭiviruddham janam āhatam janam paccāhatam janam āghātitam janam paccāghātitam janam passatha dakkhatha oloketha nijjhāyetha upaparikkhathāti – janam passatha medhagam.

Samvegam kittayissāmīti. Samvegam ubbegam utrāsam bhayam piḷanam ghaṭṭanam upaddavam upasaggam. **Kittayissāmīti** pakittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – samvegam kittayissāmi.

Yathā samvijitam mayāti. Yathā mayā attanāyeva attānam samvejito ubbejito samvegamaṇḍitoti – yathā samvijitam mayā.

Tenāha bhagavā –

“Attadaṇḍā bhayam jātam, janam passatha medhagam;

Samvegam kittayissāmi, yathā samvijitam mayā”ti.

171.

Phandamānam pajam disvā, macche appodake yathā;

Aññamaññehi byāruddhe, disvā maṃ bhayamāvisi.

Phandamānam pajam disvāti. Pajāti sattādhivacanam. Pajam taṇhāphandanāya phandamānam diṭṭhiphandanāya phandamānam kilesaphandanāya phandamānam duccharitaphandanāya phandamānam payogaphandanāya phandamānam vipākaphandanāya phandamānam rattam rāgena phandamānam duṭṭham dosena phandamānam mūlham mohena phandamānam vinibaddham mānena phandamānam parāmaṭṭham diṭṭhiyā phandamānam vikkhepagatam uddhaccena phandamānam anitṭhaṅgatam vicikicchāya phandamānam thāmagatam anusayehi phandamānam lābhena phandamānam alābhena phandamānam yasena phandamānam ayasena phandamānam pasamsāya phandamānam nindāya phandamānam sukkena phandamānam dukkhena phandamānam jātiyā phandamānam jarāya phandamānam byādhinā phandamānam maraṇena phandamānam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamānam nerayikena dukkhena phandamānam tiracchānayanikena dukkhena phandamānam

pettavisayikena dukkhena phandamānaṃ mānusikena dukkhena
 phandamānaṃ gabbhokkantimūlakena dukkhena... gabbhaṭṭhitimūlakena
 dukkhena... gabbhāvutṭhānamūlakena dukkhena... jātassūpanibandhakena
 dukkhena... jātassaparādheyyakena dukkhena... attūpakkamena dukkhena...
 parūpakkamena dukkhena... dukkhadukkkena... saṅkhāradukkkena...
 vipariṇāmadukkkena... cakkhurogena dukkhena... sotarogena ...
 ghānarogena... jivhārogena ... kāyarogena... sīsarogena ... kaṇṇarogena...
 mukharogena... dantarogena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena...
 jarena... kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya...
 visūcikāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena...
 dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchikāya... lohitenā...
 pittena... madhumeheṇa... aṃsāya... pīlakāya... bhagandalena...
 pittasamuṭṭhānena ābādheṇa... semhasamuṭṭhānena ābādheṇa...
 vātasamuṭṭhānena ābādheṇa... sannipātikena ābādheṇa... utupariṇāmajena
 ābādheṇa... visamaparihārajena ābādheṇa ... opakkamikena ābādheṇa...
 kammavipākajena ābādheṇa... sītena... uṇheṇa... jighacchāya... pipāsāya...
 uccārena... passāvena... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena
 dukkhena... mātumaraṇena dukkhena... pitumaraṇena dukkhena...
 bhātumaraṇena dukkhena... bhaginimaraṇena dukkhena... puttumaraṇena
 dukkhena... dhītumaraṇena dukkhena... ñātumaraṇena dukkhena...
 bhogabyasanena dukkhena... rogabyasanena dukkhena... sīlabyasanena
 dukkhena... ditṭhibyasanena dukkhena phandamānaṃ samphandamānaṃ
 vipphandamānaṃ vedhamānaṃ pavedhamānaṃ sampavedhamānaṃ.
Disvāti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti –
 phandamānaṃ pajamaṃ disvā.

Macche appodake yathāti yathā macchā appodake udakapariyādāne
 kākehi vā kulalehi vā balākāhi vā paripātiyamānā ukkhipiyamānā khajjamānā
 phandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhanti;
 evameva pajā taṇhāphandanāya phandanti... pe... ditṭhibyasanena dukkhena
 phandanti samphandanti vipphandanti vedhanti pavedhanti sampavedhantīti
 – macche appodake yathā.

Aññamaññehi byāruddheti aññamaññaṃ sattā viruddhā paṭiviruddhā
 āhatā paccāhatā āghātītā paccāghātītā. Rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi
 khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi
 gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttana vivadati, puttopi mātārā vivadati,
 pitāpi puttana vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhātārā vivadati,
 bhaginīpi bhaginiyā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginipi bhātārā
 vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati; te tattha kalahaviggahavivādāpannā

aññamaññaṃ pāṇhipi upakkamanti, leḍḍūhipi upakkamanti, daṇḍehipi upakkamanti, satthehipi upakkamanti, te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhanti – aññamaññehi byāruddhe.

Disvā maṃ bhayamāvisīti. Disvāti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā bhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggo āvisīti – disvā maṃ bhayamāvisi.

Tenāha bhagavā –

“Phandamānaṃ pajaṃ disvā, macche appodake yathā;

Aññamaññehi byāruddhe, disvā maṃ bhayamāvisī”ti.

172.

Samantamasāro loko, disā sabbā sameritā;

Icchaṃ bhavanamattano, nāddasāsiṃ anositaṃ.

Samantamasāro lokoti. Lokoti nirayaloko tiracchānayaniloko pattivisayaloko manussaloko devaloko, khandhaloko dhātuloko āyatanaloko, ayaṃ loko paro loko, brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Nirayaloko asāro nissāro sārāpagato nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Tiracchānayaniloko...pe... pattivisayaloko... manussaloko... devaloko... khandhaloko... dhātuloko... āyatanaloko... ayaṃ loko... paro loko... brahmaloko... devaloko asāro nissāro sārāpagato nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Yathā pana naḷo asāro nissāro sārāpagato, yathā eraṇḍo asāro nissāro sārāpagato, yathā udumbaro asāro nissāro sārāpagato, yathā setakaccho asāro nissāro sārāpagato, yathā pāribhaddako asāro nissāro sārāpagato, yathā pheṇapiṇḍo asāro nissāro sārāpagato, yathā udakapubbulaṃ asāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ, yathā marīci asārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhandho asāro nissāro sārāpagato, yathā māyā asārā nissārā sārāpagatā; evameva nirayaloko asāro nissāro sārāpagato nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā.

Tiracchānayaniloko... pettivisayaloko... manussaloko... devaloko asāro nissāro sārāpagato nīccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Khandhaloko... dhātuloko... āyatanaloko... ayam loko... paro loko... brahmaloko... devaloko asāro nissāro sārāpagato nīccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vāti – samantamasāro loko.

Disā sabbā sameritāti. Ye puratthimāya disāya saṅkhārā, tepi eritā sameritā calitā ghaṭṭitā aniccatāya jātiyā anugatā jarāya anusaṭṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā dukkhe patiṭṭhitā atāṇā alenā asaraṇā asaraṇībhūtā. Ye pacchimāya disāya saṅkhārā...pe... ye uttarāya disāya saṅkhārā... ye dakkhiṇāya disāya saṅkhārā... ye puratthimāya anudisāya saṅkhārā... ye pacchimāya anudisāya saṅkhārā... ye uttarāya anudisāya saṅkhārā... ye dakkhiṇāya anudisāya saṅkhārā... ye hetṭhimāya disāya saṅkhārā... ye uparimāya disāya saṅkhārā... ye dasasu disāsu saṅkhārā, tepi eritā sameritā calitā ghaṭṭitā aniccatāya jātiyā anugatā jarāya anusaṭṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā dukkhe patiṭṭhitā atāṇā alenā asaraṇā asaraṇībhūtā. Bhāsītampi cetam –

“Kiñcāpi cetam jalatī vimānaṃ, obhāsayaṃ uttariyaṃ disāya;

Rūpe raṇaṃ disvā sadā pavedhitam, tasmā na rūpe ramatī sumedho.

“Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;

Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūmayito sadā.

“Sabbo ādīpito loko, sabbo loko padhūpito;

Sabbo pajjalito loko, sabbo loko pakampito”ti.

Disā sabbā sameritā.

Ichchaṃ bhavanamattanoti. Attano bhavanam tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatim parāyanaṃ icchanto sādiyanto patthayanto pihayanto abhijappantoti – iccham bhavanamattano. **Nāddasāsim anositanti.** Ajjhositamyeva addasaṃ, anajjhositam nāddasaṃ, sabbam yobbaññaṃ jarāya ositam, sabbam ārogyaṃ byādhinā ositam, sabbam jīvitam maraṇena ositam, sabbam lābham alābhena ositam, sabbam yasaṃ ayasena ositam, sabbam

pasamsaṃ nindāya ositaṃ, sabbam sukhaṃ dukkhena ositaṃ.

“Lābho alābho yaso ayaso ca, nindā pasamsā ca sukhaṃ dukhañca;
Ete aniccā manujesu dhammā, asassatā vipariṇāmadhammā”ti.

Nāddasāsiṃ anositaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Samantamasāro loko, disā sabbā sameritā;
Icchaṃ bhavanamattano, nāddasāsiṃ anosita”nti.

173.

Osāne tveva byāruddhe, disvā me aratī ahu;

Athettha sallamaddakkhiṃ, duddasaṃ hadayassitaṃ.

Osāne tveva byāruddheti. Osāne tvevāti sabbam jobbaññaṃ jarā osāpeti, sabbam ārogyaṃ byādhi osāpeti, sabbam jīvitaṃ maraṇaṃ osāpeti, sabbam lābhaṃ alābho osāpeti, sabbam yasaṃ ayaso osāpeti, sabbam pasamsaṃ nindā osāpeti, sabbam sukhaṃ dukkhaṃ osāpetīti – osāne tveva. **Byāruddheti** jobbaññaṃkāmā sattā jarāya paṭiviruddhā, ārogyakāmā sattā byādhinā paṭiviruddhā, jīvitukāmā sattā maraṇena paṭiviruddhā, lābhakāmā sattā alābhena paṭiviruddhā, yasaṃkāmā sattā ayasena paṭiviruddhā, pasamsakāmā sattā nindāya paṭiviruddhā, sukhakāmā sattā dukkhena paṭiviruddhā āhatā paccāhatā āghātītā paccāghātītātī – osāne tveva byāruddhe.

Disvā me aratī ahūti. Disvāti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – disvā. **Me aratīti** yā arati yā anabhirati yā anabhiramanā yā ukkaṅṭhitā yā paritasitā ahūti – disvā me aratī ahu.

Athettha sallamaddakkhinti. Athāti padasandhi...pe... padānupubbataṭepetaṃ – athāti. **Etthāti** sattesu. **Sallanti** satta sallāni – rāgasallaṃ, dosasallaṃ, mohasallaṃ, mānasallaṃ, ditṭhisallaṃ, sokasallaṃ, kathaṃkathāsallaṃ. **Addakkhinti** addasaṃ adakkhiṃ apassiṃ paṭivijjhinti – athettha sallamaddakkhiṃ.

Duddasaṃ hadayassitanti. **Duddasanti** duddasaṃ duddakkhaṃ duppassaṃ dubbujjhaṃ duranubujjhaṃ duppaṭivijjhanti – duddasaṃ. **Hadayassitanti** hadayaṃ vuccati cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. **Hadayassitanti** hadayanissitaṃ cittasitaṃ cittaṇissitaṃ cittaṇa sahaḡataṃ sahaḡātaṃ saṃsaṭṭhaṃ sampayuttaṃ ekuppaḡadaṃ ekanirodhaṃ ekavattukaṃ ekāraṃmaṇanti – duddasaṃ hadayassitaṃ.

Tenaḡha bhagavā –

“Osāne tveva byāruddhe, disvā me aratī ahu;

Athettha sallamaddakkhiṃ, duddasaṃ hadayassita”nti.

174.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati;

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdati.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati. **Sallanti.** Satta sallāni – rāgasallaṃ, dosasallaṃ, mohasallaṃ, mānasallaṃ, diṭṭhisallaṃ, sokasallaṃ, kathaṃkathāsallaṃ. Katamaṃ rāgasallaṃ? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandirāgo cittassa sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ – idaṃ rāgasallaṃ.

Katamaṃ dosasallaṃ? “Anatthaṃ me acarī”ti āḡhāto jāyati “anatthaṃ me caratī”ti āḡhāto jāyati, “anatthaṃ me carissatī”ti āḡhāto jāyati...pe... caṇḡikkhaṃ asuropo anattamanatā cittassa – idaṃ dosasallaṃ.

Katamaṃ mohasallaṃ? **Dukkhe aññāṇaṃ...pe...** dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ, aparante aññāṇaṃ, pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ. Yaṃ evarūpaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asaṅḡāhaṇā aparivyogāhaṇā asamapekkhanā apaccavekkhanā apaccakkhakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ – idaṃ mohasallaṃ.

Katamaṃ mānasallaṃ? “Seyyohamasmi”ti māno, “sadiḡohamasmi”ti

māno, “hīnohamasmī”ti māno. Yo evarūpo māno maññanā maññitattam unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – idaṃ mānasallam.

Katamaṃ diṭṭhisallam? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatam diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisaññojanam gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanam vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmim “yāthāvaka”nti gāho yāvata dvāsatti diṭṭhigatāni – idaṃ diṭṭhisallam.

Katamaṃ sokasallam? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socitattam antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso pariijjhāyanā domanassam – idaṃ sokasallam.

Katamaṃ kathamkathāsallam? Dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā. Yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattam vimati vicikicchā dvelhakam dvedhāpatho saṃsayo anekamsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhaṇā chambhitattam cittassa manovilekho – idaṃ kathamkathāsallam.

Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati. Rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato kāyena duccharitam carati, vācāya duccharitam carati, manasā duccharitam carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati; evampi rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati. Atha vā rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato bhoge pariyesanto nāvāya mahāsamuddam pakkhandati. Sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi pīḷiyamāno khuppipāsāya miyyamāno tigumbaṃ gacchati, takkolaṃ gacchati, takkasīlaṃ gacchati, kālamukhaṃ gacchati, purapūraṃ gacchati, vesuṅgaṃ gacchati, verāpathaṃ gacchati, javaṃ gacchati, tāmalīṃ gacchati, vaṅkaṃ gacchati, eḷabandhanaṃ gacchati, suvaṇṇakūṭaṃ gacchati, suvaṇṇabhūmiṃ gacchati, tambapaṇṇim

gacchati, suppādakam gacchati, bhārukaccham gacchati, suraṭṭham gacchati, bhaṅgalokam gacchati, bhaṅgaṇam gacchati, paramabhaṅgaṇam gacchati, yonaṃ gacchati, paramayonaṃ gacchati, vinakam gacchati, mūlapadam gacchati, marukantāram gacchati, jaṇṇupatham gacchati, ajapatham gacchati, meṇḍapatham gacchati, saṅkupatham gacchati, chattapatham gacchati, vaṃsapatham gacchati, sakuṇapatham gacchati, mūsikapatham gacchati, daripatham gacchati, vettācāram gacchati; pariyesanto na labhati, alābhamūlakampi dukkham domanassam paṭisaṃvedeti, pariyesanto labhati, laddhā ārakkhamūlakampi dukkham domanassam paṭisaṃvedeti “kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ na corā hareyyuṃ na aggi daheyya na udakam vaheyya na appiyā dāyādā hareyyu”nti. Tassa evaṃ ārakkhato gopayato te bhogā vippalujjanti, so vippayogamūlakampi dukkham domanassam paṭisaṃvedeti. Evampi rāgasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Dosasallena...pe... mohasallena... mānasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato kāyena duccharitam carati, vācāya duccharitam carati, manasā duccharitam carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Evaṃ mānasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato acelako hoti muttācāro hatthāpalekhano , na ehibhadantiko, na tiṭṭhabhadantiko; nābhihaṭam, na uddissakatam, na nimantanam sādīyati, so na kumbhimukhā paṭiggaṇhāti, na kaḷopimukhā paṭiggaṇhāti, na eḷakamantaram, na daṇḍamantaram, na musalamantaram, na dvinnam bhuñjamānānam, na gabbhiniyā, na pāyamānāya, na purisantaragātāya, na saṃkittīsu, na yattha sā upaṭṭhito hoti, na yattha makkhikā saṇḍasaṇḍacārīnī. Na maccham na maṃsam na suram na merayam na thusodakam pivati. So ekāgāriko vā hoti ekālopiko, dvāgāriko vā hoti dvālopiko...pe... sattāgāriko vā hoti sattālopiko. Ekissāpi bhattiyā yāpeti, dvīhipi bhattīhi yāpeti...pe... sattahipi bhattīhi yāpeti. Ekāhikampi āhāram āhāreti, dvīhikampi āhāram āhāreti...pe... sattāhikampi āhāram āhāreti. Iti evarūpaṃ aḍḍhamāsikampi pariyaṃyabhattabhojanānuyogamanuyutto viharati. Evampi diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Atha vā diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito

samannāgato so sākabhakkho vā hoti, sāmākabhakkho vā hoti, nīvārabhakkho vā hoti, daddulabhakkho vā hoti, haṭṭabhakkho vā hoti, kaṇabhakkho vā hoti, ācāmabhakkho vā hoti, piññākabhakkho vā hoti, tilabhakkho vā hoti, tiṇabhakkho vā hoti, gomayabhakkho vā hoti, vanamūlaphalāhāro yāpeti pavattaphalabhojano. So sāñānipi dhāreti, masāñānipi dhāreti, chavadussānipi dhāreti, paṃsukūlanipi dhāreti, tirīṭṭānipi dhāreti, aṇinānipi dhāreti, aṇinakkhipampi dhāreti, kusacīrampi dhāreti, vākacīrampi dhāreti, phalakacīrampi dhāreti, kesakambalampi dhāreti, ulūkapakkhampi dhāreti, kesamassulocakopi hoti, kesamassulocanānuyogamanuyutto viharati. Ubbhaṭṭhakopi hoti āsanapaṭikkhitto, ukkuṭīkopi hoti ukkuṭīkappadhānamanuyutto, kaṇṭakāpassayikohoti, kaṇṭakāpassayeseyyaṃ kappeti, phalakaseyyampi kappeti, thaṇḍilaseyyampi kappeti, ekāpassayiko hoti rajojalladharo, abbhokāsikopi hoti yathāsanthatiko, vekaṭīkopi hoti vikaṭabhojanānuyogamanuyutto, apānakopi hoti apānakattamanuyutto, sāyatatiyakampi udakorohanānuyogamanuyutto viharati. Iti evarūpaṃ anekavihiṭṭaṃ kāyassa ātāpanaparitāpanānuyogamanuyutto viharati. Evampi diṭṭhisallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Sokasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati sammohaṃ āpajjati. Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvattiyā aññatarissā itthiyā mātā kālamakāsi. Sā tassā kālaṃ kiriyāya ummattikā khittacittā rathiyāya rathiyāya, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – ‘api me mātaraṃ addassatha, api me mātaraṃ addassathā’ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvattiyā aññatarissā itthiyā pitā kālamakāsi... bhātā kālamakāsi... bhaginī kālamakāsi... putto kālamakāsi... dhītā kālamakāsi... sāmiko kālamakāsi. Sā tassa kālaṃ kiriyāya ummattikā khittacittā rathiyāya rathiyāya, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – ‘api me sāmikaṃ addassatha, api me sāmikaṃ addassathā’ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvattiyā aññatarassa purisassa mātā kālamakāsi. So tassā kālaṃ kiriyāya ummattako khittacitto rathiyāya rathiyāya, siṅghāṭakena siṅghāṭakaṃ upasaṅkamitvā evamāha – ‘api me mātaraṃ addassatha, api me mātaraṃ addassathā’ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvattiyā aññatarassa purisassa pitā kālamakāsi... bhātā kālamakāsi... bhaginī kālamakāsi... putto kālamakāsi... dhītā kālamakāsi... pajāpati kālamakāsi. So tassā kālaṃ kiriyāya ummattako khittacitto rathiyāya rathiyaṃ, siṅghātakena siṅghātaṃ upasaṅkamitvā evamaḥa – ‘api me pajāpatiṃ addassatha, api me pajāpatiṃ addassathā’ti.

“Bhūtapubbaṃ, brāhmaṇa, imissāyeva sāvattiyā aññatarā itthī ñātikulaṃ agamāsi. Tassā te ñātakā sāmikaṃ acchinditvā aññassa dātukāmā, sā ca naṃ na icchati. Atha kho sā itthī sāmikaṃ etadavoca – ‘ime, ayyaputta, ñātakā tava acchinditvā aññassa dātukāmā, ubho mayaṃ marissāmā’ti. Atha kho so puriso taṃ itthiṃ dvidhā chetvā attānaṃ opātetī – ‘ubho pecca bhavissāmā’”ti. Evaṃ sokasallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Kathaṃkathāsallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḥhakajāto – “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, nanu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kiṃ nu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kathaṃ nu kho ahosiṃ atītamaddhānaṃ, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho atītamaddhānaṃ, bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatamaddhānaṃ, nanu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kiṃ nu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kathaṃ nu kho bhavissāmi anāgatamaddhānaṃ, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho anāgatamaddhānaṃ, etarahi vā paccuppannaṃ addhānaṃ ajjhattaṃ kathaṃkathī hoti, ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi kathaṃ nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissatī”ti. Evaṃ kathaṃkathāsallena otiṇṇo viddho phuṭṭho pareto samohito samannāgato dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsarati.

Tesalle abhisāṅkharoti; tesalle abhisāṅkharonto sallābhisāṅkhārasena puratthiṃ disaṃ dhāvati, pacchimaṃ disaṃ dhāvati, uttaraṃ disaṃ dhāvati, dakkhiṇaṃ disaṃ dhāvati. Te sallābhisāṅkhārā appahīnā; sallābhisāṅkhārānaṃ appahīnattā gatiyā dhāvati, niraye dhāvati, tiracchānāyoniyā dhāvati, pettivisāye dhāvati, manussaloke dhāvati, devaloke dhāvati, gatiyā gatiṃ, upapattiyā upapattiṃ, paṭisandhiyā paṭisandhiṃ, bhavena bhavaṃ, saṃsārena saṃsāraṃ, vaṭṭena vaṭṭaṃ dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsaratīti – yena sallena otiṇṇo disā sabbā vidhāvati.

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatīti. Tameva rāgasallaṃ dosasallaṃ mohasallaṃ mānasallaṃ diṭṭhisallaṃ sokasallaṃ

kathamkathāsallaṃ abbuyha abbuhitvā uddharitvā samuddharitvā
 uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā
 anabhāvaṃ gametvā neva puratthimaṃ disaṃ dhāvati na pacchimaṃ
 disaṃ dhāvati na uttaraṃ disaṃ dhāvati na dakkhiṇaṃ disaṃ dhāvati. Te
 sallābhisaṅkhārā pahīnā; sallābhisaṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā na dhāvati,
 niraye na dhāvati, tiracchānayaniyā na dhāvati, pettivisaye na dhāvati,
 manussaloke na dhāvati, devaloke na dhāvati, na gatiyā gatiṃ, na upapattiyā
 upapattiṃ, na paṭisandhiyā paṭisandhiṃ, na bhavena bhavaṃ, na saṃsārena
 saṃsāraṃ, na vaṭṭena vaṭṭaṃ dhāvati vidhāvati sandhāvati saṃsaratīti –
 tameva sallamabbuyha na dhāvati. **Na sīdatīti** kāmoghe na sīdati, bhavoghe
 na sīdati, diṭṭhoghe na sīdati, avijjoghe na sīdati, na saṃsīdati na osīdati na
 avasīdati na gacchati na avagacchatīti – tameva sallamabbuyha, na dhāvati
 na sīdati.

Tenāha bhagavā –

“Yena sallena otiṇṇo, disā sabbā vidhāvati;

Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatī”ti.

175.

Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitāni;

Na tesu pasuto siyā, nibbijjha sabbaso kāme;

Sikkhe nibbānamattano.

Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitānīti. Sikkhāti
 hatthisikkhā assasikkhā rathasikkhā dhanusikkhā sālākiyaṃ sallakattiyam
 kāyatikicchaṃ bhūtiyaṃ komārabhaccaṃ . **Anugīyantīti** gīyanti niggīyanti
 kathīyanti bhaṇīyanti dīpīyanti voharīyanti. Atha vā gīyanti gaṇhīyanti
 uggaṇhīyanti dhārīyanti upadhārīyanti upalakkhīyanti gadhitapaṭilābhāya.
 Gadhitā vuccanti pañca kāmagaṇā – cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā
 manāpā piyarūpā kāmūpasañhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā...pe...
 ghānaviññeyyā gandhā... jivhaviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā
 iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasañhitā rajanīyā. Kimkāraṇā gadhitā
 vuccanti pañca kāmagaṇā? Yebhuyyena devamanussā pañca kāmagaṇe
 icchanti sādīyanti patthayanti pihayanti abhijappanti taṃkāraṇā gadhitā
 vuccanti pañca kāmagaṇā. **Loketi** manussaloketi – tattha sikkhānugīyanti,
 yāni loke gadhitāni.

Na tesu pasuto siyāti. Tāsu vā sikkhāsu tesu vā pañcasu kāmagaṇesu na pasuto siyā, na tanninno assa, na tappono, na tappabbhāro, na tadadhimutto, na tadadhipateyyoti – na tesu pasuto siyā.

Nibbijha sabbaso kāmeti. **Nibbijjhāti** paṭivijjhivā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti paṭivijjhivā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti paṭivijjhivā... pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti paṭivijjhivā. **Sabbasoti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – sabbasoti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmāti – nibbijha sabbaso kāme.

Sikkhe nibbānamattanoti. **Sikkhāti** tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya dosassa nibbāpanāya mohassa nibbāpanāya...pe... sabbākusalābhisāṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya adhicittampi sikkheyya adhipaññampi sikkheyya, imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya jānanto sikkheyya...pe... sacchikātabbam sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano.

Tenāha bhagavā –

“Tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitāni;

Na tesu pasuto siyā, nibbijha sabbaso kāme;

Sikkhe nibbānamattano”ti.

176.

Sacco siyā appagabbho, amāyo rittapesuṇo;

Akkodhano lobhapāpaṃ, vevicchaṃ vitare muni.

Sacco siyā appagabbhoti. **Sacco siyāti** saccavācāya samannāgato siyā, sammādiṭṭhiyā samannāgato siyā, ariyena aṭṭhaṅgikena maggena samannāgato siyāti – sacco siyā. **Appagabbhoti** tīṇi pāgabbhiyāni – kāyikaṃ pāgabbhiyaṃ, vācasikaṃ pāgabbhiyaṃ, cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ...pe... idaṃ cetasikaṃ pāgabbhiyaṃ. Yassimāni tīṇi pāgabbhiyāni pahīnāni

samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati appagabbho – sacco siyā appagabbho.

Amāyo rittapesuṇoti. Māyā vuccati vañcanikā cariyā. Idhekacco kāyena duccharitaṃ caritvā vācāya duccharitaṃ caritvā manasā duccharitaṃ caritvā tassa paṭicchādanahetu pāpikaṃ icchaṃ paṇidahati, mā maṃ jaññāti icchati, mā maṃ jaññāti saṅkappeti, mā maṃ jaññāti vācaṃ bhāsati, mā maṃ jaññāti kāyena parakkamati. Yā evarūpā māyā māyāvitā accasarā vañcanā nikati nikiraṇā parihaṇā gūhanā parigūhanā chādanā paricchādanā anuttānikammaṃ anāvikammaṃ vocchādanā pāpakiriyā – ayaṃ vuccati māyā. Yassesā māyā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati amāyo. **Rittapesuṇoti** pesuññanti idhekacco pisuṇavāco hoti...pe... evaṃ bhedaḍḍhippāyena pesuññam upasaṃharati. Yassetam pesuññam pahīnam samucchinnam vūpasantam paṭipassaddham abhabbuppattikam ñāṇagginā daḍḍham, so vuccati rittapesuṇo vivittapesuṇo pavivittapesuṇoti – amāyo rittapesuṇo.

Akkodhano lobhapāpaṃ, veciccaṃ vitare munīti. Akkodhanoti hi kho vuttam, apī ca kodho tāva vattabbo. Dasahākārehi kodho jāyati. “Anattham me acarī”ti kodho jāyati...pe... yasseto kodho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati akkodhano. Kodhassa pahīnattā akkodhano, kodhavatthussa pariññātattā akkodhano, kodhahetussa upacchinnattā akkodhano. **Lobhoti** yo lobho lubbhanā lubbhitattam...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Veciccaṃ vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyam...pe... gāho vuccati macchariyam. **Munīti.** Monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Akkodhano lobhapāpaṃ, veciccaṃ vitare munīti.** Muni lobhapāpañca veciccañca atari uttari patari samatikkami vītivattayīti – akkodhano lobhapāpaṃ, veciccaṃ vitare muni.

Tenāha bhagavā –

“Sacco siyā appagabbho, amāyo rittapesuṇo;

Akkodhano lobhapāpaṃ, veciccaṃ vitare munī”ti.

177.

Niddam tandim sahe thīnam, pamādena na samvase;

Atimāne na tiṭṭheyya, nibbānamaso naro.

Niddaṃ tandiṃ sahe thīnanti. Niddāti yā kāyassa akalyatā akammaññatā onāho pariyaññāho antosamorodho middhaṃ suppaṃ pacalāyikā suppaṃ suppanā suppitattaṃ. **Tandiṃti** yā tandī tandiyanā tandiyitattaṃ tandimanakatā ālasyaṃ ālasyāyatā ālasyāyitattaṃ. **Thīnanti** yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnaṃ līyanā līyitattaṃ, thinaṃ thīyanā thiyitattaṃ cittassa. **Niddaṃ tandiṃ sahe thīnanti.** Niddaṅca tandiṅca thinaṅca sahe saheyya parisaheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – niddaṃ tandiṃ sahe thīnaṃ.

Pamādena na saṃvaseti. Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu vā kāmaguṇesu. Cittassa vosaggo vosaggānuppādanaṃ vā kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaçcakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhattacchandatā nikkhattadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. **Pamādena na saṃvaseti** pamādena na vaseyya na saṃvaseyya na āvaseyya na parivaseyya, pamādaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pamādā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – pamādena na saṃvase.

Atimāne na tiṭṭheyyāti. **Atimānoti** idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati atimāno. **Atimāne na tiṭṭheyyāti.** Atimāne na tiṭṭheyya na saṃtiṭṭheyya, atimānaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, atimānā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – atimāne na tiṭṭheyya.

Nibbānamanaso naroti. Idhekacco dānaṃ dento sīlaṃ samādiyanto uposathakammaṃ karonto pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapento pariveṇaṃ sammajjanto cetiyaṃ vandanto cetiye gandhamālaṃ āropento cetiyaṃ padakkhiṇaṃ karonto yaṃ kiñci tedhātukaṃ kusalābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharonto na gatihetu na upapattihetu na paṭisandhihetu na bhava hetu na saṃsārahetu na vaṭṭahetu, sabbhaṃ taṃ viṣaṃyogādhīppāyo nibbānaninno nibbānaṇo nibbānapabbhāro abhisaṅkharotīti. Evampi nibbānamanaso naro. Atha vā sabbasaṅkhāradhātuyā cittaṃ paṭivāpetvā amatāya dhātuyā cittaṃ upasaṃharati – “etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo

virāgo nirodho nibbāna”nti. Evampi nibbānamanaso naro.

“Na paṇḍitā upadhisukhassa hetu, dadanti dānāni punabbhavāya;
Kāmañca te upadhiparikkhayāya, dadanti dānaṃ apunabbhavāya.

“Na paṇḍitā upadhisukhassa hetu, bhāventi jhānāni punabbhavāya;
Kāmañca te upadhiparikkhayāya, bhāventi jhānaṃ apunabbhavāya.

“Te nibbuttiṃ āsisamānasā dadanti, tanninnacittā tadadhimuttā;
Najjo yathā sāgaramajjhupetā , bhavanti nibbānaparāyanā te”ti.

Nibbānamanaso naro. Tenāha bhagavā –

“Niddaṃ tandi sahe thīnaṃ, pamādena na saṃvase;
Atimāne na tiṭṭheyya, nibbānamanaso naro”ti.

178.

Mosavajje na niyyetha, rūpe snehaṃ na kubbaye;

Mānañca parijāneyya, sāhasā virato care.

Mosavajje na niyyethāti. Mosavajjaṃ vuccati musāvādo. Idhekacco sabhaggato vā parisaggato vā nātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhipuṭṭho – “ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī”ti, so ajānaṃ vā āha – “jānāmī”ti, jānaṃ vā āha – “na jānāmī”ti, apassaṃ vā āha – “passāmī”ti, passaṃ vā āha – “na passāmī”ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkahetu vā sampajānamusā bhāsītā hoti – idaṃ vuccati mosavajjaṃ. Api ca tīhākārehi...pe... catūhākārehi... pañcahākārehi... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi...pe... imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. **Mosavajje na niyyethāti.** Mosavajje na yāyeyya na niyyāyeyya na vaheyya na saṃhareyya, mosavajjaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, mosavajjā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vipparamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – mosavajje na niyyetha.

Rūpe snehaṃ na kubbayeti. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Rūpe snehaṃ na kubbayeti.**

Rūpe snehaṃ na kareyya chandaṃ na kareyya pemaṃ na kareyya rāgaṃ na kareyya na janyeyya na sañjanyeyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – rūpe snehaṃ na kubbaye.

Mānañca parijāneyyāti. Mānoti ekavidhena māno – yā cittassa unnati. Duvidhena māno – attukkamaṣṇanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – “seyyohamasmi”ti māno, “sadisohamasmi”ti māno, “hīnohamasmi”ti māno. Catuvidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – “lābhimhi manāpikānaṃ rūpāna”nti mānaṃ janeti, “lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ...pe... gandhānaṃ... rasānaṃ... phoṭṭhabbāna”nti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya...pe... ghānasampadāya... jivhāsampadāya... kāyasampadāya... manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – atimāno, mānātimāno, omāno, sadisamāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa “seyyohamasmi”ti māno, seyyassa “sadisohamasmi”ti māno, seyyassa “hīnohamasmi”ti māno, sadisassa “seyyohamasmi”ti māno, sadisassa “sadisohamasmi”ti māno, sadisassa “hīnohamasmi”ti māno, hīnassa “seyyohamasmi”ti māno, hīnassa “sadisohamasmi”ti māno, hīnassa “hīnohamasmi”ti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati māno.

Mānañca parijāneyyāti. Mānaṃ tīhi pariññāhi parijāneyya – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Mānaṃ jānāti ayaṃ ekavidhena māno – yā cittassa unnati. Ayaṃ duvidhena māno – attukkamaṣṇanamāno paravambhanamāno...pe... ayaṃ dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Etaṃ ñātaṃ katvā mānaṃ tīreti aniccato dukkhato...pe... nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā mānaṃ pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti – ayaṃ pahānapariññā. **Mānañca**

parijāneyyāti mānaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijāneyyāti – mānañca parijāneyya.

Sāhasā virato careti. Katamā sāhasā cariyā? Rattassa rāgacariyā sāhasā cariyā, duṭṭhassa dosacariyā sāhasā cariyā, mūlḥassa mohacariyā sāhasā cariyā, vinibaddhassa mānacariyā sāhasā cariyā, parāmaṭṭhassa diṭṭhicariyā sāhasā cariyā, vikkhepagatassa uddhaccacariyā sāhasā cariyā, aniṭṭhaṅgatassa vicikicchācariyā sāhasā cariyā, thāmagatassa anusayacariyā sāhasā cariyā – ayaṃ sāhasā cariyā. **Sāhasā virato careti** sāhasā cariyāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyya careyya vicareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – sāhasā virato care.

Tenāha bhagavā –

“Mosavajje na niyyetha, rūpe snehaṃ na kubbaye;

Mānañca parijāneyya, sāhasā virato care”ti.

179.

Purāṇaṃ nābhinandeyya, nave khantiṃ na kubbaye ;

Hīyamāne na soceyya, ākāsaṃ na sito siyā.

Purāṇaṃ nābhinandeyyāti. Purāṇaṃ vuccati atītā rūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇā. Atīte sañkhāre tañhāvasena diṭṭhivasena nābhinandeyya nābhivadeyya na ajjhoseyya, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – purāṇaṃ nābhinandeyya.

Nave khantiṃ na kubbayeti. Navā vuccati paccuppannā rūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇā. Paccuppanne sañkhāre tañhāvasena diṭṭhivasena khantiṃ na kareyya chandaṃ na kareyya pemaṃ na kareyya rāgaṃ na kareyya na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhiniibatteyyāti – nave khantiṃ na kubbaye.

Hīyamāne na soceyyāti. Hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne na soceyya na kilameyya na parāmaseyya na parideveyya na urattāliṃ kandeyya na sammohaṃ āpajjeyya. Cakkhusmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne

vigacchamāne antaradhāyamāne, sotasmim...pe... ghānasmim... jivhāya... kāyasmim... rūpasimim... saddasmim... gandhasimim... rasasmim... phoṭṭhabbasimim... kulasmim... gaṇasmim... āvāsasmim... lābhasimim... yasasmim... pasamsāya... sukhasimim... cīvarasmim... piṇḍapātasmim... senāsanasmim... gilānapaccayabhesajjaparikkhārasimim hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne na soceyya na kilameyya na parāmaseyya na parideveyya na urattālim kandeyya na sammohaṃ āpajjeyyāti – hīyamāne na soceyya.

Ākāsaṃ na sito siyāti. Ākāsaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Kimkāraṇā ākāsaṃ vuccati taṇhā? Yāya taṇhāya rūpaṃ ākassati samākassati gaṇhāti parāmasati abhinivisati, vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ... gatiṃ... upapattiṃ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ ākassati samākassati gaṇhāti parāmasati abhinivisati; taṃkāraṇā ākāsaṃ vuccati taṇhā. **Ākāsaṃ na sito siyāti.** Taṇhānissito na siyā. Taṇhaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, taṇhāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – ākāsaṃ na sito siyā.

Tenāha bhagavā –

“Purāṇaṃ nābhinandeyya, nave khantiṃ na kubbaye;

Hīyamāne na soceyya, ākāsaṃ na sito siyā”ti.

180.

Gedhaṃ brūmi mahoghoti, ājavaṃ brūmi jappaṇaṃ;

Ārammaṇaṃ pakammaṇaṃ, kāmapaṅko duraccayo.

Gedhaṃ brūmi mahoghoti. Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Mahogho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Gedhaṃ brūmi mahoghoti.** Gedhaṃ “mahogho”ti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – gedhaṃ brūmi mahoghoti.

Ājavaṃ brūmi jappaṇanti. Ājavā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Jappaṇāpi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Ājavaṃ brūmi jappaṇanti**

ājavaṃ “jappanā”ti brūmi ācikkhāmi...pe... uttānīkaromi pakāsemīti – ājavaṃ brūmi jappanaṃ.

Ārammaṇaṃ pakampananti. Ārammaṇampi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Pakampanāpi vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlanti – ārammaṇaṃ pakampanaṃ.

Kāmapaṅko duraccayoti. Kāmapaṅko kāmakaddamo kāmakilesa kāmapalipo kāmapalibodho duraccayo durativatto duttaro duppataro dussamatikkamo dubbītivattoti – kāmapaṅko duraccayo.

Tenāha bhagavā –

“Gedhaṃ brūmi mahoghoti, ājavaṃ brūmi jappanaṃ;

Ārammaṇaṃ pakampanaṃ, kāmapaṅko duraccayo”ti.

181.

Saccā avokkamaṃ muni, thale tiṭṭhati brāhmaṇo;

Sabbaṃ so paṭinissajja, sa ve santoti vuccati.

Saccā avokkamaṃ munīti. Saccavācāya avokkamanto, sammādiṭṭhiyā avokkamanto, ariyā aṭṭhaṅgikā maggā avokkamanto. **Munīti.** Monam vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so munīti – saccā avokkamaṃ muni.

Thale tiṭṭhati brāhmaṇoti. Thalaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Brāhmaṇoti** sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmā. **Thale tiṭṭhati brāhmaṇoti.** Thale tiṭṭhati dīpe tiṭṭhati tāṇe tiṭṭhati leṇe tiṭṭhati saraṇe tiṭṭhati abhaye tiṭṭhati accute tiṭṭhati amate tiṭṭhati nibbāne tiṭṭhatīti – thale tiṭṭhati brāhmaṇo.

Sabbaṃ so paṭinissajjāti. Sabbaṃ vuccati dvādasāyatanāni – cakkhu ceva rūpā ca...pe... mano ceva dhammā ca. Yato ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatim anuppādadhammo, ettāvataṭṭhāpi sabbaṃ cattaṃ hoti vantaṃ muttaṃ pahīnaṃ paṭinissatthaṃ. Yato taṇhā ca diṭṭhi ca māno ca pahīnā honti

ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, ettāvatāpi sabbam cattam hoti vantaṃ muttam pahīnam paṇinissattham. Yato puññābhisankhāro ca apuññābhisankhāro ca āneñjābhisankhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, ettāvatāpi sabbam cattam hoti vantaṃ muttam pahīnam paṇinissatthanti – sabbam so paṇinissajja.

Sa ve santoti vuccatīti. So santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti vuccati kathīyati bhañīyati dīpīyati voharīyatīti – sa ve santoti vuccati.

Tenāha bhagavā –

“Saccā avokkamaṃ muni, thale tiṭṭhati brāhmaṇo;

Sabbam so paṇinissajja, sa ve santoti vuccatī”ti.

182.

Sa ve vidvā sa vedagū, ñatvā dhammaṃ anissito;

Sammā so loke iriyāno, na pihetīdha kassaci.

Sa ve vidvā sa vedagūti. Vidvāti vidvā vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Vedagūti.** Vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇam...pe... sabbavedanāsu vītarāgo sabbavedamaticca vedagū soti – sa ve vidvā sa vedagū.

Ñatvā dhammaṃ anissitoti. Ñatvāti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”ntntti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Anissitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. Taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṇinissajjitvā cakkhum anissito... sotam anissito... ghānam anissito...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhositto anadhimutto nikkhanto nissaṭṭo vipparamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – ñatvā dhammaṃ anissito.

Sammā so loke iriyānoti. Yato ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatim

anuppādadhammo, ettāvātāpi sammā so loke carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti...pe... yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā, ettāvātāpi sammā so loke carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti – sammā so loke iriyāno.

Na pihetīdha kassacīti. Pihā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā pihā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so kassaci na piheti khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vāti – na pihetīdha kassaci.

Tenāha bhagavā –

“Sa ve vidvā sa vedagū, ñatvā dhammaṃ anissito;

Sammā so loke iriyāno, na pihetīdha kassacī”ti.

183.

Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ;

Na so socati nājjheti, chinnaṃ abandhano.

Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayanti. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃ ṭhānappatto yaṃ dhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Saṅgāti** satta saṅgā – rāgasāṅgo, dosasāṅgo, mohasāṅgo, mānasāṅgo, ditṭhisāṅgo, kilesasāṅgo, duccharitasāṅgo. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Saṅgaṃ loke duraccayanti.** Yo kāme ca saṅge ca loke duraccaye durativatte duttare duppatare dussamatikkame dubbṭtivatte atari uttari patari samatikkami vītivattayīti – yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ.

Nasocatinājjhetīti. Vipariṇataṃ vā vatthuṃ nasocati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. “Cakkhu me vipariṇata”nti na socati...pe... sotam me... ghānaṃ me... jivhā me... kāyo me... rūpā me... saddā me... gandhā me... rasā me... phoṭṭhabbā me... kulaṃ me... gaṇo me... āvāso me... lābho me... yaso me... pasaṃsā me... sukhaṃ me... cīvaraṃ me...

piṇḍapāto me... senāsanam me... gilānapaccayabhesajjaparikkhārā me...
 mātā me... pitā me... bhātā me... bhaginī me... putto me... dhītā me...
 mittā me... amaccā me... ñātī me... “sālohitā me vipariṇatā”ti na socati
 na kilamati na paridevati na urattāḷim kandati na sammohaṃ āpajjatīti –
 na socati. **Nājjhetīti** najjheti na ajjheti na upanijjhāyati na nijjhāyati na
 pajjhāyati. Atha vā na jāyati na jiyati na miyyati na cavati na upapajjatīti
 – nājjhetīti – na so socati nājjheti.

Chinnasoto abandhanoti. Sotaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe...
 abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā sotā taṇhā pahīnā samucchinnā...
 pe... ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati chinnasoto. **Abandhanoti**
 rāgabandhanam dosabandhanam mohabandhanam mānabandhanam
 diṭṭhibandhanam kilesabandhanam duccharitabandhanam, yassete bandhanā
 pahīnā samucchinnā...pe... ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati abandhanoti –
 chinnasoto abandhano.

Tenāha bhagavā –

“Yodha kāme accatari, saṅgaṃ loke duraccayaṃ;

Na so socati nājjheti, chinnasoto abandhano”ti.

184.

Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yaṃ pubbe taṃ visosehīti. Atīte saṅkhāre ārabba ye kilesā
 uppajjeyyūṃ te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ
 karohi pajaha vinodehi byantiṃ karohi anabhāvaṃ gamehīti. Evampi yaṃ
 pubbe taṃ visosehi. Atha vā ye atītā kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te
 kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi
 pajaha vinodehi byantiṃ karohi anabhāvaṃ gamehīti. Evampi yaṃ pubbe
 taṃ visosehi.

Pacchā te māhu kiñcananti. Pacchā vuccati anāgataṃ. Anāgate
 saṅkhāre ārabba yāni uppajjeyyūṃ rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ
 mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ
 duccharitakiñcanaṃ, imāni kiñcanāni tuyhaṃ mā ahu mā akāsi mā janesi mā
 sañjanesi mā nibbattesi mā abhinibbattesi pajaha vinodehi byantiṃ karohi

anabhāvaṃ gamehīti – pacchā te māhu kiñcanaṃ.

Majjhe ce no gahessasīti. Majjhaṃ vuccati paccuppannā rūpavedanāsaññāsañkhāraviññānā. Paccuppanne sañkhāre tañhāvasena diṭṭhivasena na gahessasi na uggahessasi na gañhissasi na parāmasissasi nābhinandissasi nābhicarissasi na ajjhossasi, abhinandanāṃ abhivadanāṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahissasi vinodessasi byantim karissasi anabhāvaṃ gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti. Rāgassa santattā samitattā upasamitattā, dosassa santattā samitattā upasamitattā...pe... sabbākusalābhisañkhārānaṃ santattā samitattā upasamitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālissasi yapissasi yāpissasīti – upasanto carissasi.

Tenāha bhagavā –

“Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī”ti.

185.

Sabbaso nāmarūpasmim, yassa natthi mamāyitaṃ;

Asatā ca na socati, sa ve loke na jīyati.

Sabbaso nāmarūpasmim, yassa natthi mamāyitanti. Sabbasoti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – sabbasoti. **Nāmanti** cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Yassāti** arahato khīṇāsavassa. **Mamāyitanti** dve mamattā – tañhāmamattañca diṭṭhimamattañca...pe... idaṃ tañhāmamattaṃ... pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. **Sabbaso nāmarūpasmim, yassa natthi mamāyitanti** sabbaso nāmarūpasmim mamattā yassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – sabbaso nāmarūpasmim, yassa natthi mamāyitaṃ.

Asatā ca na socatīti. Vipariṇataṃ vā vatthum na socati, vipariṇatasmim

vā vatthusmiṃ na socati. “Cakkhu me vipariṇata”nti na socati, soṭaṃ me... ghānaṃ me... jīvā me... kāyo me... rūpā me... saddā me... gandhā me... rasā me... phoṭṭhabbā me... kulaṃ me... gaṇo me... āvāso me... lābho me... pe... “sālohitā me vipariṇatā”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi asatā ca na socati.

Atha vā asatāya dukkhāya vedanāya phutṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi asatā ca na socati. Atha vā cakkhurogena phutṭho pareto...pe... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṇa phutṭho pareto samohito samannāgato na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi asatā ca na socati. Atha vā asante asaṃvijjamaṇe anupalabbhamaṇe “ahu vata me, taṃ vata me natthi, siyā vata me, taṃ vatāhaṃ na labhāmī”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāḷiṃ kandati na sammohaṃ āpajjati. Evampi asatā ca na socati.

Sa ve loke na jīyatīti. Yassa “mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida”nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ gahitaṃ parāmatṭhaṃ abhinivīṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ atthi, tassa jāni atthi.

Bhāsitaṃpi hetuṃ –

“Jīno rathassaṃ maṇikuṇḍale ca, putte ca dāre ca tatheva jīno;

Sabbesu bhogesu asevitese, kasmā na santappasi sokakāle.

“Pubbeva maccaṃ vijahanti bhogā, macco dhane pubbataraṃ jahāsi;

Asassatā bhāvino kāmakāmī, tasmā na socāmaṃ sokakāle.

“Udeti āpūrati veti cando, andhaṃ tapetvāna paleti sūriyo;

Viditā mayā sattuka lokadhammā, tasmā na socāmaṃ sokakāle”ti.

Yassa “mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida”nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ gahitaṃ parāmatṭhaṃ abhinivīṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi, tassa jāni natthi. Bhāsitaṃpi hetuṃ – “nandasi, samaṇā”ti. ‘Kiṃ laddhā, āvuso’ti? ‘Tena hi,

samaṇa, socasī'ti. 'Kiṃ jīyittha, āvuso'ti? 'Tena hi, samaṇa, neva nandasi na socasī'ti. 'Evamāvuso'”ti.

“Cīrassaṃ vata passāma, brāhmaṇaṃ parinibbutaṃ;
Anandiṃ anīghaṃ bhikkhuṃ, tiṇṇaṃ loke visattika”nti.

Sa ve loke na jīyati. Tenāha bhagavā –

“Sabbaso nāmarūpasmiṃ, yassa natthi mamāyitaṃ;
Asatā ca na socati, sa ve loke na jīyatī”ti.

186.

Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ;

Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, natthi meti na socati.

Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcananti. Yassāti arahato khīṇāsavassa. Yassa “mayhaṃ vā idaṃ paresaṃ vā ida”nti kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhinivīṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ natthi na santi na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭipassaddhaṃ abhappattikaṃ ñāgginā daḍḍhanti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ, napi aññesaṃ. Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammaṃ abhisāṅkhataṃ abhisāñcetayitaṃ vedanīyaṃ daṭṭhabbaṃ. Tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādaṃyeva sādhukaṃ yoniso manasikaroti – ‘iti imasmiṃ sati idaṃ hoti imassuppādā idaṃ uppajjati, imasmiṃ asati idaṃ na hoti imassa nirodhā idaṃ nirujjhati, yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ...pe... evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Avijjāyatveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho...pe... evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti’”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttampi hettaṃ bhagavatā –

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca , evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokam avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Vuttampi hetam bhagavatā – “yaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā... saññā... saṅkhārā... viññānaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, yaṃ imasmiṃ jetavane tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ, taṃ jano hareyya vā ḍaheyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, api nu tumhākaṃ evamassa – ‘amhe jano harati vā ḍahati vā yathāpaccayaṃ vā karotī”ti? “No hetam, bhante”. “Taṃ kissa hetu”? “Na hi no etaṃ, bhante, attā vā attaniyaṃ vā”ti. “Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā... saññā... saṅkhārā... viññānaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Bhāsitampi hetam –

“Suddhadhammasamuppādaṃ, suddhasaṅkhārasantatiṃ;

Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.

“Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokam, yadā paññāya passati;

Nāññaṃ patthayate kiñci, aññaṭṭha appaṭisandhiyā”ti .

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Vajirā bhikkhunī māraṃ pāpimantaṃ etadavoca –

“Kaṃ nu sattoti paccesi, māra diṭṭhigataṃ nu te;

Suddhasaṅkhārapuñjayaṃ, nayidha sattupalabbhati.

“Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;

Evaṃ khandhesu santesu, hoti sattoti sammuti .

“Dukkameva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti ca;

Nāññatra dukkhā sambhoti, nāññaṃ dukkhā nirujjhatī”ti.

Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ. Vuttaṃñhetva bhagavatā

“Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaṃ samannesati yāvata rūpassa gati, vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ samannesati yāvata viññānassa gati. Tassa rūpaṃ samannesato yāvata rūpassa gati, vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ samannesato yāvata viññānassa gati, yampissa taṃ hoti ‘aha’nti vā ‘mama’nti vā, ‘asmī’nti vā, tampi tassa na hotī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Āyasmā, ānando, bhagavantaṃ etadvoca – “suñño loko, suñño loko’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccatī”ti? “Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati. Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā, cakkhuvinnānaṃ suññaṃ, cakkhusamphasso suñño, yadidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ... sotāṃ suññaṃ... saddā suññā... ghānaṃ suññaṃ... gandhā suññā... jivhā suññā... rasā suññā... kāyo suñño... phoṭṭhabbā suññā... mano suñño... dhammā suññā... manovinnānaṃ suññaṃ... manosamphasso suñño, yadidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccatī”ti. Evampi yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ.

Mamattaṃ so asaṃvindanti. Mamattāti dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ... pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ. Taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṇinissajjitvā mamattaṃ avindanto asaṃvindanto anadhigacchanto appaṭilabhantoti – mamattaṃ so asaṃvindaṃ.

Natthi meti na socatīti. Vipariṇataṃ vā vatthuaṃ na socati, vipariṇatasmiṃ vā vatthusmiṃ na socati. “Cakkhu me vipariṇata”nti na socati, “sotaṃ me...pe... sālohitā me vipariṇatā”ti na socati na kilamati na paridevati na urattāliṃ kandati na sammohaṃ āpajjatīti – natthi meti na socati.

Tenāha bhagavā –

“Yassa natthi idaṃ meti, paresaṃ vāpi kiñcanaṃ;

Mamattaṃ so asaṃvindaṃ, natthi meti na socatī”ti.

187.

Aniṭṭhurī ananugiddho, anejo sabbadhī samo;

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampinaṃ.

Aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhī samoti.
Katamaṃ niṭṭhuriyaṃ? Idhekacco niṭṭhuriyo hoti, paralābhasakkāragarukāramānavandanapūjanāsu issati usūyati issaṃ bandhati. Yaṃ evarūpaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ issā issāyanā issāyitattaṃ usūyā usūyanā usūyitattaṃ – idaṃ vuccati niṭṭhuriyaṃ. Yassetamaṃ niṭṭhuriyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ...pe... nāṇagginā daddhaṃ, so vuccati aniṭṭhurīti. **Ananugiddhoti.** Gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yasseso gedho pahīno samucchinnō... pe... nāṇagginā daddho, so vuccati ananugiddho. So rūpe agiddho sadde... pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu agiddho agadhito amucchito anajjhosanno, vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho, vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo, nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – aniṭṭhurī ananugiddho.

Anejo sabbadhī samoti. Ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā ejā taṇhā pahīnā samucchinnā... pe... nāṇagginā daddhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo. So lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati, na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – anejo. **Sabbadhī samoti** sabbamaṃ vuccati dvādasāyatanāni. Cakkhu ceva rūpā ca...pe... mano ceva dhammā ca. Yato ajjhātikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatimaṃ anuppādadhammo, so vuccati sabbadhi samo. So sabbattha tādi sabbattha majjhatto sabbattha upekkhakoti – anejo sabbadhī samo.

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampinanti. Avikampinaṃ puggalaṃ puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito ime cattāro ānisaṃse

pabrūmi. Yo so anit̥thurī ananugiddho anejo sabbadhi samoti brūmi ācikkhāmi...pe... pakāsemīti – tamānisaṃsaṃ pabrūmi pucchito avikampinaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Anit̥thurī ananugiddho, anejo sabbadhī samo;

Tamānisaṃsaṃ pabrūmi, pucchito avikampina”nti.

188.

Anejassa vijānato, natthi kāci nisaṅkhati ;

Virato so viyārabbhā, khemaṃ passati sabbadhi.

Anejassa vijānatoti. Ejā vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā ejā taṅhā pahīnā samucchinnā... pe... ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anejo. Ejāya pahīnattā anejo. So lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti – anejassa. **Vijānatoti** jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhato, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”ntnti jānato ājānato vijānato paṭivijānato paṭivijjhato – anejassa vijānato.

Natthi kāci nisaṅkhatīti. Nisaṅkhatiyāe vuccanti puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, ettāvata nisaṅkhatiyō natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhātī – natthi kāci nisaṅkhati.

Virato so viyārabbhāti. Viyārabbhō vuccati puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro. Yato puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca āneñjābhisaṅkhāro ca pahīnā honti ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, ettāvata ārabbhā viyārabbhā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – virato so viyārabbhā.

Khemaṃ passati sabbadhīti. Bhayakaro rāgo bhayakaro doso bhayakaro moho...pe... bhayakarā kilesā. Bhayakarassa rāgassa pahīnattā... pe... bhayakarānaṃ kilesānaṃ pahīnattā sabbattha khemaṃ passati sabbattha abhayaṃ passati sabbattha anītikaṃ passati sabbattha anupaddavaṃ passati sabbattha anupasaggaṃ passati sabbattha anupasaṭṭhattaṃ passatīti – khemaṃ passati sabbadhi.

Tenāha bhagavā –

“Anejassa vijānato, natthi kāci nisaṅkhati;

Virato so viyārabbhā, khemaṃ passati sabbadhī”ti.

189.

Na samesu na omesu, na ussesu vadate muni;

Santo so vītamaccharo, nādeti na nirassati. [iti bhagavā]

Na samesu na omesu, na ussesu vadate munīti. Munīti. Monam vuccati ñānaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. “Seyyohamasmi”ti vā “sadisohamasmi”ti vā “hīnohamasmi”ti vā na vadati na katheti na bhaṇati na dīpayati na voharatīti – na samesu na omesu, na ussesu vadate muni.

Santo so vītamaccharoti. Santoti rāgassa santattā samitattā santo, dosassa...pe... mohassa... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti – santo. So **vītamaccharoti.** Pañca macchariyāni āvāsamacchariyaṃ...pe... gāho vuccati macchariyaṃ. Yassetam macchariyaṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ...pe... ñāṇagginā daḍḍhaṃ, so vuccati vītamaccharo vigatamaccharo cattamaccharo vantamaccharo muttamaccharo pahīnamaccharo paṭinissaṭṭhamaccharoti – santo so vītamaccharo.

Nādeti na nirassati, iti bhagavāti. Nādetīti rūpaṃ nādiyati na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisati, vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... gatiṃ... upapattiṃ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ nādiyati na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati nābhinivisatīti – nādeti. **Na nirassatīti** rūpaṃ na pajahati na vinodeti na byantiṃ karoti na anabhāvaṃ gameti, vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... gatiṃ... upapattiṃ ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāraṃ...

vaṭṭaṃ na pajahati na vinodeti na byantiṃ karoti na anabhāvaṃ gameti.
Bhagavāti gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti.

Tenāha bhagavā –

“Na samesu na omesu, na ussesu vadate muni;

Santo so vītamaccharo, nādeti na nirassati” . [iti bhagavā]

Attadaṇḍasuttaniddeso pannarasamo.

16. Sāriputtasuttaniddeso

Atha sāriputtasuttaniddesaṃ vakkhati –

190.

Na me diṭṭho ito pubbe, [iccāyasmā sāriputto]

Na suto uda kassaci;

Evaṃ vagguvado satthā, tusitā gaṇimāgato.

Na me diṭṭho ito pubbeti. Ito pubbe me mayā na diṭṭhapubbo so bhagavā iminā cakkhunā iminā attabhāvena. Yadā bhagavā tāvatimsabhavane pārīcchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ vassaṃvuttho devagaṇaparivuto majjhe maṇimayena sopāṇena saṅkassanagaraṃ otiṇṇo imaṃ dassanaṃ pubbe na diṭṭhoti – na me diṭṭho ito pubbe.

Iccāyasmā sāriputtoti. Iccāti padasandhi padasaṃsaggo padapāriputtā akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissavacanametam – āyasmāti. **Sāriputtoti** tassa therassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā sāriputto.

Nasutoudakassacīti. Nātipaṭikkhepo. **Udātī** padasandhipadasaṃsaggo padapāriputtā akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – udātī. **Kassacīti** khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vāti – na suto uda kassaci.

Evam vagguvado satthāti. Evam vagguvado madhuravado pemaṇīyavado hadayaṅgamavado karavīkarutamañjughoso . Aṭṭhaṅgasamannāgato kho pana tassa bhagavato mukhato ghoso niccharati – viṣaṭṭho ca viññeyyo ca mañju ca savanīyo ca bindu ca avisārī ca gambhīro ca ninnādi ca. Yathā parisam kho pana so bhagavā sarena viññāpeti, na assa bahiddhā parisāya ghoso niccharati, brahmassarō kho pana so bhagavā karavīkabhāṇīti – evam vagguvado.

Satthāti satthā bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, corakantāraṃ tāreti, vāḷakantāraṃ tāreti, dubbhikkhakantāraṃ tāreti, nirudakantāraṃ tāreti uttāreti nittāreti patāreti khemantabhūmiṃ sampāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, jātikantāraṃ tāreti, jarākantāraṃ tāreti, byādhikantāraṃ...pe... maraṇakantāraṃ... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāraṃ tāreti rāgakantāraṃ tāreti dosakantāraṃ... mohakantāraṃ... mānakantāraṃ... diṭṭhikantāraṃ... kilesakantāraṃ... duccharitakantāraṃ tāreti, rāgagahaṇaṃ tāreti, dosagahaṇaṃ... mohagahaṇaṃ... mānagahaṇaṃ... diṭṭhigahaṇaṃ... kilesagahaṇaṃ... duccharitagahaṇaṃ tāreti uttāreti nittāreti patāreti khemantaṃ amataṃ nibbānaṃ sampāpetīti. Evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā bhagavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetāti. Evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā bhagavā anuppanassa maggassa uppādetā, asaṅjātassa maggassa saṅjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti. Evampi bhagavā satthavāhoti – evam vagguvado satthā.

Tusitā gaṇimāgoti. Bhagavā tusitakāyā cavitvā sato sampajāno mātukucchiṃ okkantoti. Evampi tusitā gaṇimāgato.

Atha vā devā vuccanti tusitā. Te tuṭṭhā santuṭṭhā attamaṇā pamuditā pītisomanassajātā devalokato gaṇiṃ āgoti. Evampi tusitā gaṇimāgato. Atha vā arahanto vuccanti tusitā. Te tuṭṭhā santuṭṭhā attamaṇā paripuṇṇasaṅkappā arahantānaṃ gaṇiṃ āgoti. Evampi tusitā gaṇimāgato. **Gaṇīti** gaṇī bhagavā. Gaṇācariyoti gaṇī, gaṇassa satthāti gaṇī, gaṇaṃ pariharatīti gaṇī, gaṇaṃ ovadatīti gaṇī, gaṇamanusāsati gaṇī, visārado gaṇaṃ upasaṅkamatīti gaṇī, gaṇassa sussūsati sotaṃ odahati aññā cittaṃ upaṭṭhapetīti gaṇī, gaṇaṃ akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhapetīti gaṇī, bhikkhugaṇassa gaṇī, bhikkhunigaṇassa gaṇī, upāsakagaṇassa gaṇī, upāsikāgaṇassa gaṇī,

rājagaṇassa gaṇī, khattiyagaṇassa... brāhmaṇagaṇassa... vessagaṇassa...
suddagaṇassa... devagaṇassa... brahmagaṇassa gaṇī, saṅghī gaṇī
gaṇācariyo. **Āgatoti** upagato samupagato samupapanno saṅkassanagaranti
– tusitā gaṇimāgato.

Tenāha thero sāriputto –

“Na me diṭṭho ito pubbe, [iccāyasmā sāriputto]

Na suto uda kassaci;

Evam vagguvado sathā, tusitā gaṇimāgato”ti.

191.

Sadevakassa lokassa, yathā dissati cakkhumā;

Sabbaṃ tamaṃ vinodetvā, ekova ratimajjhagā.

Sadevakassa lokassāti sadevakassa lokassa samārakassa
sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāyāti –
sadevakassa lokassa.

Yathā dissati cakkhumāti yathā bhagavantaṃ tāvatimsabhavane
pāricchattakamūle paṇḍukambalasilāyaṃ nisinnaṃ dhammaṃ desentaṃ
devatā passanti tathā manussā passanti. Yathā manussā passanti tathā
devatā passanti. Yathā devānaṃ dissati tathā manussānaṃ dissati. Yathā
manussānaṃ dissati tathā devānaṃ dissatīti. Evampi yathā dissati cakkhumā.
Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā adantā dantavaṇṇena dissanti,
asantā santavaṇṇena dissanti, anupasantā upasantavaṇṇena dissanti,
anibbutā nibbutavaṇṇena dissanti.

“Patirūpako mattikākuṇḍalova, lohaḍḍhamāsova suvaṇṇachanno;

Caranti loka parivārachannā, anto asuddhā bahi sobhamānā”ti .

Na bhagavā evaṃ dissati. Bhagavā bhūtena tacchena tathena yāthāvena
aviparītena sabhāvena danto dantavaṇṇena dissati, santo santavaṇṇena
dissati, upasanto upasantavaṇṇena dissati, nibbuto nibbutavaṇṇena dissati,
akappitairiyāpathā ca buddhā bhagavanto paṇidhisampannāti. Evampi
yathā dissati cakkhumā.

Atha vā bhagavā visuddhasaddo gatakittisaddasiloko nāgabhavane ca supaññabhavane ca yakkhabhavane ca asurabhavane ca gandhabbabhavane ca mahārājabhavane ca indabhavane ca brahmabhavane ca devabhavane ca ediso ca tādiso ca tato ca bhiyyoti. Evampi yathā dissati cakkhumā.

Atha vā bhagavā dasahi balehi samannāgato, catūhi vesārajehi, catūhi paṭisambhidāhi, chahi abhiññāhi, chahi buddhadhammehi, tejena ca balena ca guṇena ca vīriyena ca paññāya ca dissati ñāyati paññāyati.

“Dūre santo pakāseṇi, himavantova pabbato;

Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā”ti.

Evampi yathā dissati cakkhumā.

Cakkhumāti bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā—maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā? Maṃsacakkhumhi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitako ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Akkhiḷomāni ca bhagavato. Yattha ca akkhiḷomāni patiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ. Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhato akkhikūṭāni bhagavato lohitaṅkāni honti sulohitaṅkāni pāsādikaṅkāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkaṃ suddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakaṃ samānaṃ. Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitarakasamānaṃ. Tena bhagavā pākatikena maṃsacakkhunā attabhāvapariyāpanna purimasucaritakammābhiniḃbattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiṅca. Yadāpi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato hoti; kāḷapakkho ca uposatho hoti, tibbo ca vanasaṅgo hoti, mahā ca kāḷamegho abbuṭṭhito hoti. Evarūpepi caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekañce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya, taññeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākatikamaṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākammūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggamaṃ lokamaṃ upapannā”ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate; yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuṃ passeyya, sahasampi cūḷanikaṃ lokadhātuṃ passeyya, dvisahasampi majjhimikaṃ lokadhātuṃ passeyya, tisahasampi lokadhātuṃ passeyya, mahāsahasampi lokadhātuṃ passeyya, yāvatakaṃ pana ākaṅkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisāsīho purisanāgo purisājāñño purisadhoraḃho anantañāṇo anantatejo anantayasa aḃḃho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannaṃ maggassa uppādetā, asaṅgātassa maggassa saṅgānetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakaṃ viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphaṣṣitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe

āpātham āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitabbaṃ attattho vā, parattho vā, ubhayattho vā, diṭṭhadhammiko vā attho, samparāyiko vā attho, uttāno vā attho, gambhīro vā attho, gūlho vā attho, paṭicchanno vā attho, neyyo vā attho, nīto vā attho, anavajjo vā attho, nikkilesso vā attho, vodāno vā attho, paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Atīte buddhassa bhagavato appaṭihatam ñāṇam, anāgate appaṭihatam ñāṇam, paccuppanne appaṭihatam ñāṇam. Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ vacīkammaṃ... sabbaṃ manokammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇam, yāvatakaṃ ñāṇam tāvatakaṃ neyyaṃ; neyyapariyantikaṃ ñāṇam, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ; neyyaṃ atikkamivā ñāṇam nappavattati, ñāṇam atikkamivā neyyapatho natthi; aññamaññapariyantatṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimam samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimam nātivattati, aññamaññapariyantatṭhāyino; evamevaṃ buddhassa bhagavato neyyaṅca ñāṇaṅca aññamaññapariyantatṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇam, yāvatakaṃ ñāṇam tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇam, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ; neyyaṃ atikkamivā ñāṇam na pavattati, ñāṇam atikkamivā neyyapatho natthi; aññamaññapariyantatṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇam pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapāṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇam pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ bhagavā āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti; evameva sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷam venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti; evameva yepi te sārīputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇam devamanussānaṃ paññam pharivā abhibhavitvā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā

vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisaṅkharitvā abhisaṅkharitvā tathāgataṃ upasaṅkamtivā pucchanti gūlḥāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitāva te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā upakkhittakā ca. Te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati, yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhunā lokam volokento addasa satte apparaṃjakkhe mahāraṃjakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante appekacce naparalokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakam ṭhitāni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakam accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevaṃ bhagavā buddhacakkhunā lokam volokento addasa satte apparaṃjakkhe mahāraṃjakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante appekacce naparalokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – “ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito”ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakathaṃ katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanam ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyam nimittam ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammatam saṅghasuppaṭipattiṃ sīlāni ca attano; ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittam ācikkhati aniccākāram dukkhākāram anattākāram.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janatam samantato;

Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;

Sokāvatiṇṇamjanatamapetasoko, avekkhassujātijarābhībḥūta”nti.

Evam bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumā? Samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa aditṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbam;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Evam bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – yathā dissati cakkhumā.

Sabbaṃ tamaṃ vinodetvāti sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccharitamaṃ andhakarāṇaṃ acakkhukarāṇaṃ aññānakarāṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ nuditvā panuditvā jahitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvāti – sabbaṃ tamaṃ vinodetvā.

Ekova ratimajjhagāti. Ekoti bhagavā pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Katham bhagavā pabbajjāsāṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno susu kālakeso bhadrena yobbanena samannāgato paṭhamena vayasā akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ assumukhānaṃ rudantānaṃ vilapantānaṃ ñātisaṅghaṃ pahāya sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassaṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – evam bhagavā pabbajjāsāṅkhātena eko.

Katham bhagavā adutiyaṭṭhena eko? So evam pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijānavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbāni.

So eko carati, eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti – evaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tūre bodhirukkhamūle mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ saseṇaṃ kaṇhaṃ namuciṃ pamattabandhuṃ vidhamitvā taṇhājāliniṃ visaritaṃ visattikaṃ pajahasi vinodesi byantiṃ akāsi anabhāvaṃ gamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhānasamsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ , samsāraṃ nātivattati.

“Etamādīnaṃ nātvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi... pe... “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti bujjhi; “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti

bujjhi...pe... “jātinirodhā jarāmarañanirodho”ti bujjhi; “idaṃ dukkha”nti bujjhi, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodho”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime āsavā”ti bujjhi... pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime dhammā pariññeyyā”ti bujjhi... pahātabbāti... bhāvetabbāti... sacchikātabbāti bujjhi, channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhamma”ntntti bujjhi.

Atha vā yaṃ kiñci bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbam taṃ tena bodhiññāna bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi sammābujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsi. Evaṃ bhagavā eko anuttaram sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Ratimajjhagāti. Ratinti nekkhammaratiṃ vivekaratiṃ upasamaratiṃ sambodhiratiṃ ajjhagā samajjhagā adhigacchi phassesi sacchākāsīti – ekova ratimajjhagā.

Tenāha thero sārīputto –

“Sadevakassa lokassa, yathā dissati cakkhumā;

Sabbam tamaṃ vinodetvā, ekova ratimajjhagā”ti.

192.

Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādīṃ, akuhaṃ gaṇimāgataṃ;

Bahūnamidha baddhānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādinti. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ pāpuṇi, balesu ca vasābhāvaṃ pāpuṇi. **Buddhoti** kenatthēna buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya buddho, sabbadassāvīṭāya buddho, anaññaneyyatāya buddho, visavīṭāya buddho, khīṇāsavaśaṅkhātena buddho, nirupakkilesasaṅkhātena buddho, ekantavīṭarāgoti buddho, ekantavīṭadosoti buddho,

ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhataṃ buddho. Buddhoti netam mātaraṃ kataṃ na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na nītisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññūtaññāssa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – taṃ buddhaṃ. **Asitanti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca. Katamo taṇhānissayo? Yāva taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvataṃ mama, mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajelakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā, khettaṃ vatthum hiraññaṃ suvaṇṇaṃ, gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvata aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhānissayo.

Katamo diṭṭhinissayo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikaṃ diṭṭhivipphandaṃ diṭṭhisaññojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanam vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho “ayāthāvakaṃ yāthāvaka”nti gāho yāvata dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhinissayo.

Buddhassa bhagavato taṇhānissayo pahīno, diṭṭhinissayo paṭinissaṭṭho; taṇhānissayassa pahīnattā diṭṭhinissayassa paṭinissaṭṭhattā bhagavā cakkhum asito, sotam... ghānaṃ... jīvaṃ... kāyaṃ... manaṃ asito, rūpe... sadde... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvaraṃ... piṇḍapātaṃ... senāsaṇaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmādhātuṃ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – taṃ buddhaṃ asitaṃ.

Tādinti bhagavā pañcahākārehi tādī – iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, muttāvīti tādī, taṃniddeṣā tādī.

Kathaṃ bhagavā iṭṭhāniṭṭhe tādī? Bhagavā lābhepi tādī, alābhepi tādī, yasepi tādī, ayasepi tādī, pasamsāyapi tādī nindāyapi tādī, sukhepi tādī, dukkhepi tādī; ekacce bāhaṃ gandhena limpeyyuṃ, ekacce bāhaṃ vāsiyā taccheyyūṃ, amukasmiṃ natthi rāgo, amukasmiṃ natthi paṭighaṃ, anunayapaṭighavippahīno ugghātinigghātivītivatto anurodhavirodhaṃ samatikkanto. Evaṃ bhagavā iṭṭhāniṭṭhe tādī.

Kathaṃ bhagavā cattāvīti tādī? Bhagavatā rāgo catto vanto mutto pahīno paṭinissaṭṭho, doso...pe... moho... kodho... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe darathā... sabbe pariḷhā... sabbe santāpā ... sabbākusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā. Evaṃ bhagavā cattāvīti tādī.

Kathaṃ bhagavā tiṇṇāvīti tādī? Bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhogaṃ tiṇṇo, avijjogaṃ tiṇṇo, sabbhaṃ saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭīyo pālītabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaḃḃo pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ. So ukkhittapaḷiḃho saṃkiṇṇaparikkho abbūḷhesiko niraggaḃo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭṭhesano anāvīlāsāṅkappo passaddhakāyasāṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattippatto. So nevācinati, nāpacinati; apacinitvā ṭhito neva pajahati, na upādiyati; pajahitvā ṭhito neva saṃsibbati, na usineti; visinetvā ṭhito neva vidhūpeti, na sandhūpeti; vidhūpetvā ṭhito, asekhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena samādhikkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena paññākkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena vimuttikkhandhena samannāgatattā ṭhito, asekhena vimuttiñāḃadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito, saccāṃ sampaṭipādiyitvā ṭhito, ejaṃ samatikkamitvā ṭhito, kilesaggim paṛiyādiyitvā ṭhito, aparigamanatāya ṭhito, kaṭaṃ samādāya ṭhito, muttapaṭisevanatāya ṭhito, mettāya pārisuddhiyā ṭhito, karuṇāya pārisuddhiyā ṭhito, muditāya pārisuddhiyā ṭhito, upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito, accantapārisuddhiyā ṭhito, atammayatāya pārisuddhiyā ṭhito, vimuttattā ṭhito, santusitattā ṭhito, khandhapaṛiyante ṭhito, dhātupaṛiyante ṭhito, āyanapaṛiyante ṭhito,

gatipariyante ðhito, upapattipariyante ðhito, paṭisandhipariyante ðhito, bhavapariyante ðhito, saṃsārapariyante ðhito, vaṭṭapariyante ðhito, antime bhave ðhito, antime samussaye ðhito, antimadehadharo bhagavā.

“Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavo”ti.

Evam bhagavā tiṇṇāvīti tādī.

Katham bhagavā muttāvīti tādī? Bhagavato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ... mohā cittaṃ... kodhā... upanāhā... makkhā... paḷāsā... issāya... macchariyā... māyāya... sātheyyā... thambhā... sārambhā... mānā... atimānā... madā... pamādā... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadarathehi... sabbapariḷāhehi... sabbasantāpehi... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ. Evam bhagavā muttāvīti tādī.

Katham bhagavā taṃniddeṣā tādī? Bhagavā sīle sati sīlavāti taṃniddeṣā tādī, saddhāya sati saddhoti taṃniddeṣā tādī, vīriye sati vīriyavāti taṃniddeṣā tādī, satiyā sati satimāti taṃniddeṣā tādī, samādhismiṃ sati samāhitoti taṃniddeṣā tādī, paññāya sati paññavāti taṃniddeṣā tādī, vijjāya sati tevijjoti taṃniddeṣā tādī, abhiññāya sati chaḷabhiññoti taṃniddeṣā tādī, dasabale sati dasabaloti taṃniddeṣā tādī. Evam bhagavā taṃniddeṣā tādīti – taṃ buddhaṃ asitaṃ tādīṃ.

Akuhaṃ gaṇimāgatanti. Akuhoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthu, sāmantaḷappanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhīyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsaṇaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamaḥa – “kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sārappaṃ, yaṃ samaṇo susānā vā saṅkarakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghāṭiṃ karitvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena!

Etaṃ sārappam, yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvitam
 kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sārappam,
 yaṃ samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ
 samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ
 sārappam, yaṃ samaṇo pūtimuttana haritakīkhaṇḍena osadham kareyyā”ti
 tadupādāya lūkham cīvaram dhāreti, lūkham piṇḍapātam paribhuñjati,
 lūkham senāsanam paṭisevati, lūkham gilānapaccayabhesajjaparikkhāram
 paṭisevati. Tamenam gahapatikā evaṃ jānanti – “ayaṃ samaṇo appiccho
 santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṛiyo dhutavādo”ti bhiyyo bhiyyo
 nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi.
 So evamāha – “tiṇṇam sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññam
 pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññam
 pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum
 puññam pasavati, dakkhiṇeyyānam sammukhībhāvā saddho kulaputto
 bahum puññam pasavati. Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo
 ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sace aham na paṭiggahessāmi, evaṃ
 tumhe puññena paribāhirā bhavissatha, na mayham iminā attho, api ca
 tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī”ti. Tadupādāya bahumpi cīvaram
 paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātam paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanam
 paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paṭiggaṇhāti.
 Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam – idaṃ
 paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho
 icchāpakato sambhāvanādhippāyo, “evaṃ maṃ jano sambhāvessatī”ti
 gamanam saṅthapeti, thānam saṅthapeti, nisajjam saṅthapeti, sayanam
 saṅthapeti, paṇidhāya gacchati, paṇidhāya tiṭṭhati, paṇidhāya nisīdati,
 paṇidhāya seyyam kappeti, samāhito viya gacchati, samāhito viya tiṭṭhati,
 samāhito viya nisīdati, samāhito viya seyyam kappeti, āpāthakajjhāyīva
 hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āthapanā thapanā saṅthapanā bhākuṭikā
 bhākuṭiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam – idaṃ iriyāpathasaṅkhātam
 kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantaṃjappanasaṅkhātam kuhanavatthu? Idhekacco
 pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evaṃ maṃ jano
 sambhāvessatī”ti, ariyadhammasannissitam vācam bhāsati. “Yo evarūpam
 cīvaram dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpam pattam
 dhāreti... lohathālakam dhāreti... dhammakaraṇam dhāreti... parissāvanam
 dhāreti... kuñcikaṃ dhāreti... upāhanam dhāreti... kāyabandhanam
 dhāreti... āyogam dhāreti, so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa

evarūpo upajjhāyo so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa evarūpo ācariyo... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā... mittā... sandiṭṭhā... sambhattā... sahāyā, so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpe vihāre vasati, so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yo evarūpe aḍḍhayoge vasati... pāsāde vasati... hammiye vasati... guhāyaṃ vasati... leṇe vasati... kuṭiyā vasati... kūṭāgāre vasati... aṭṭe vasati ... māle vasati... uddaṇḍe vasati... upaṭṭhānasālāyaṃ vasati... maṇḍape vasati... rukkhamaṇḍale vasati, so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati.

Atha vā korajikakorajiko, bhākuṭikabhākuṭiko, kuhakakuhako, lapakalapako, mukhasambhāvito “ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī”ti. Tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaññuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyaṇā kuhitattaṃ – idaṃ sāmantaṃ jappanaṃ saṅkhātānaṃ kuhanavattū. Buddhasa bhagavato imāni tīṇi kuhanavattūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭipassaddhāni abhappattikāni nāṇagginā daddhāni. Tasmā buddho akuhoti – akuhaṃ.

Gaṇimāgatanti. Gaṇīti gaṇī bhagavā. Gaṇācariyoti gaṇī, gaṇassa satthāti gaṇī, gaṇaṃ pariharatīti gaṇī, gaṇaṃ ovadatīti gaṇī, gaṇaṃ anusāsātīti gaṇī, visārado gaṇaṃ upasaṅkamatīti gaṇī, gaṇassa sussūsatīti sotāṃ odahatīti aññā cittaṃ upaṭṭhapetīti gaṇī, gaṇaṃ akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patīṭṭhāpetīti gaṇī, bhikkhugaṇassa gaṇī, bhikkhunīgaṇassa gaṇī, upāsakaḥ gaṇassa gaṇī, upāsikāgaṇassa gaṇī, rājagaṇassa gaṇī, khattiyagaṇassa gaṇī, brāhmaṇagaṇassa gaṇī, vessagaṇassa gaṇī, suddagaṇassa gaṇī, brahmagaṇassa gaṇī, devagaṇassa gaṇī, saṅghim gaṇim gaṇācariyaṃ. **Āgatanti** upagataṃ samupagataṃ samupapannaṃ saṅkassanagaranti – akuhaṃ gaṇimāgataṃ.

Bahūnamidha baddhānanti. Bahūnaṃ khattiyānaṃ brāhmaṇānaṃ vessānaṃ suddānaṃ gahaṭṭhānaṃ pabbajitānaṃ devānaṃ manussānaṃ. **Baddhānanti** baddhānaṃ baddhacarānaṃ paricārakānaṃ sissānanti – bahūnamidha baddhānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti. Pañhena atthiko āgatomhi , pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamaṃ abhikkamaṃ upasaṅkamaṃ payirupāsanaṃ siyā atthīti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu , tvamasi alamatto mayā pucchitāṃ

kathetuṃ visajjetuṃ “vahassetaṃ bhāra”nti. Evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Tenāha thero sārīputto –

“Taṃ buddhaṃ asitaṃ tādiṃ, akuhaṃ gaṇimāgataṃ;

Bahūnamidha baddhānaṃ, atthi pañhena āgama”nti.

193.

Bhikkhuno vijigucchato, bhajato rittamāsaṃ;

Rukkhamūlaṃ susānaṃ vā, pabbatānaṃ guhāsu vā.

Bhikkhuno vijigucchato. Bhikkhunoti puthujjanakalyāṇassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhuno. **Vijigucchato** jātiyā vijigucchato, jarāya... byādhinā... maraṇena... sokehi... paridevehi... dukkhehi... domanassehi... upāyāsehi vijigucchato, nerayikena dukkhena... tiracchānayanikena dukkhena... pettivisayikena dukkhena... mānusikena dukkhena... gabbhokkantimūlakena dukkhena... gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena... gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena... jātassūpanibandhakena dukkhena... jātassa parādheyyakena dukkhena... attūpakkamena dukkhena... parūpakkamena dukkhena... dukkhadukkkena... saṅkhāradukkkena ... vipariṇāmadukkkena... cakkhurogena dukkhena... sotarogena dukkhena... ghānarogena dukkhena... jivhārogena dukkhena... kāyarogena dukkhena... sīsarogena dukkhena... kaṇṇarogena dukkhena... mukharogena dukkhena... dantarogena dukkhena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena... jarena... kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya... visūcikāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena... dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchikāya... lohitenā... pittena... madhumehena... aṃsāya... piḷakāya... bhagandalena... pittasamuṭṭhānena ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena... sannipātikena ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparīhārajena ābādhena... opakkamikena ābādhena... kammavipākajena ābādhena... sītena... uṇhena... jighacchāya... pipāsāya... uccārena ... passāvena... ḍaṃsamak asavātātapasarīsapasamphassena dukkhena... mātumaraṇena dukkhena... pitumaraṇena dukkhena... bhātumaraṇena... bhaginimaraṇena... puttumaraṇena ... dhītumaraṇena... nātibyasanena... bhogabyasanena... rogabyasanena... sīlabyasanena... diṭṭhibyasanena dukkhena vijigucchato

aṭṭiyato harāyato jigucchatoti – bhikkhuno vijigucchato.

Bhajato rittamāsananti. Āsanam vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhambhisi taṭṭikācammakhaṇḍo tiṇasanthāro paññasanthāro palālasanthāro . Taṃ āsanam asappāyarūpadassanena rittam vivittam pavivittam, asappāyasaddassavanena rittam vivittam pavivittam, asappāyehi pañcahi kāmaguṇehi rittam vivittam pavivittam. Taṃ pavivittam āsanam bhajato sambhajato sevato nisevato saṃsevato paṭisevatoti – bhajato rittamāsanam.

Rukkhamūlam susānam vāti. Rukkhamūlamyeva rukkhamūlam, susānamyeva susānanti – rukkhamūlam susānam vā. **Pabbatānam guhāsu vāti.** Pabbatāyeva pabbatā, kandarāyeva kandarā, giriguhāyeva giriguhā. Pabbatantarikāyo vuccanti pabbatapabbhārāti – pabbatānam guhāsu vā.

Tenāha thero sārīputto –

“Bhikkhuno vijigucchato, bhajato rittamāsanam;

Rukkhamūlam susānam vā, pabbatānam guhāsu vā”ti.

194.

Uccāvacesu sayanesu, kivanto tattha bheravā;

Ye hi bhikkhu na vedheyya, nigghose sayanāsane.

Uccāvacesu sayanesūti. Uccāvacesūti uccāvacesu hīnappaṇītesu chekapāpakesu. Sayanam vuccati senāsanam vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhāti – uccāvacesu sayanesu. **Kivanto tattha bheravāti.** **Kivantoti** kivanto kūjanto nadanto saddam karonto. Atha vā **kivantoti** kati kittakā kīvatakā kīvabahukā te. **Bheravāti** sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahimsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vāti – kivanto tattha bheravā.

Ye hi bhikkhu na vedheyyāti. **Ye hīti** ye hi bherave passivā vā suṇivā vā na vedheyya nappavedheyya na sampavedheyya na taseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsam āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī, pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – ye hi bhikkhu na vedheyya.

Nigghose sayanāsaneti. Appasadde appanigghose vijanavāte

manussarāhasseyyake paṭisallānasārurpe senāsaneti – nigghose sayanāsane.

Tenāha thero sārīputto –

“Uccāvacesu sayanesu, kivantō tattha bheravā;

Ye hi bhikkhu na vedheyya, nigghose sayanāsane”ti.

195.

Kati parissayā loke, gacchato agataṃ disaṃ;

Ye bhikkhu abhisambhave, pantamhi sayanāsane.

Kati parissayā loketi. **Katīti** kati kittakā kīvatakā kīvabahukā. **Parissayāti** dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahimsā hatthī ahi vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso dāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcīkā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṃ pittaṃ madhumeho aṃsā pilākā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā...pe... sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo dāmasamakasavātātapasarīsapasamphassā – ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandaniṅvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamiddhanīvaraṇaṃ uddhaccakukkucchanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā – ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenatṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsāyāti parissayā.

Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ saṅgahaṃ parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyaḍiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya aviruddhapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayaṭi parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayaṭi pāṇā sayanti, dake dakāsayaṭi pāṇā sayanti, vane vanāsayaṭi pāṇā sayanti, rukkhe rukkāsayaṭi pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayaṭi. Evampi tatrāsayaṭi – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathaṅca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhuno cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā... manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saññojaniyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Te naṃ samudācaranti, samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati”ti. Evampi tatrāsayaṭi – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāmittā antarāsapattā

antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāmittā antarāsapatthā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”.

“Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

“Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

“Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

“Mūlho atthaṃ na jānāti, mūlho dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate nara”nti.

Evampi tatrāsayaṭi – parissayā. Vuttañhetamaṃ bhagavatā –

“Tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya”ti.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasam;

Himsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti.

Evampi tatrāsāyāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhāṅkamivossajantī”ti.

Evampi tatrāsāyāti – parissayā. **Loketi** manussaloketi – kati parissayā loke.

Gacchato agatam disanti. Agatā disā vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Agatapubbā sā disā na sā disā gatapubbā iminā dīghena addhunā.

“Samatittikaṃ anavasesam, telapattam yathā parihareyya;

Evam sacittamanurakkhe, patthayāno disam agatapubbam”.

Agatapubbam disam vajato gacchato abhikkamatoti – gacchato agatam disam.

Ye bhikkhu abhisambhaveti. Yeti ye parissaye abhisambhaveyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – ye bhikkhu abhisambhave.

Pantamhi sayanāsaneti. Ante pante pariyante selante vā vanante vā nadante vā udakante vā yattha na kasīyati na vapīyati, janantam atikkamitvā manussānaṃ anupacāre senāsaneti – pantamhi sayanāsane.

Tenāha thero sārīputto –

“Kati parissayā loke, gacchato agatam disam;

Ye bhikkhu abhisambhave, pantamhi sayanāsane”ti.

196.

Kyāssa byappathayo assu, kyāssassu idha gocarā;

Kāni sīlabbatānāssu, pahitattassa bhikkhuno.

Kyāssa byappathayo assūti. Kīdisena byappathena samannāgato assa kiṃsaṅṅhitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti vacīpārisuddhiṃ pucchati. Katamā vacīpārisuddhi? Idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato hoti saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa. Pisunaṃ vācaṃ pahāya pisunāya vācāya paṭivirato hoti, ito sutvā na amutra akkhātā imesaṃ bhedaṃ, amutra vā sutvā na imesaṃ akkhātā amūsaṃ bhedaṃ, iti bhinnānaṃ vā sandhātā, sahitānaṃ vā anuppadātā samaggārāmo samaggarato samagganandī samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītā hoti. Pharusāṃ vācaṃ pahāya pharusāya vācāya paṭivirato hoti; yā sā vācā nelā kaṅṅasukhā pemaṇīyā hadayaṅgamā porī bahujaṅkantaṃ bahujaṅkamaṇāpā tathārūpiṃ vācaṃ bhāsītā hoti. Samhappalāpaṃ pahāya samhappalāpā paṭivirato hoti kālavadī bhūtavādī atthavadī dhammavadī vinayavadī, nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsītā hoti kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ atthasaṃhitāṃ. Catūhi vacīsucaritehi samannāgato catudosāpagataṃ vācaṃ bhāsati, bāttimsāya tiracchānakathāya ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaṅṅutto vimariyādikatena cetasā viharati. Dasa kathāvatthūni katheti, seyyathidaṃ – appicchakathaṃ santuṭṭhikathaṃ pavivekakathaṃ asaṃsaggakathaṃ vīriyāmbhakathaṃ sīlakathaṃ samādhikathaṃ paṇṇākathaṃ vimuttikathaṃ vimuttiñāṇadassanakathaṃ satipaṭṭhānakathaṃ sammappadhānakathaṃ iddhipādakathaṃ indriyakathaṃ balakathaṃ bojjhaṅgakathaṃ maggakathaṃ phalakathaṃ nibbānakathaṃ katheti. Vācāya yato yatto paṭiyatto gutto gopito rakkhito saṃvuto – ayaṃ vacīpārisuddhi. Edisāya vacīpārisuddhiyā samannāgato assāti – kyāssa byappathayo assu.

Kyāssassu idha gocarāti. Kīdisena gocarena samannāgato assa kiṃsaṅṅhitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti gocaraṃ pucchati. Atthi gocaro, atthi agocaro.

Katamo agocaro? Idhekacco vesiyāgocaro vā hoti, vidhavāgocaro vā hoti, thullakumārīgocaro vā hoti, paṇḍakagocaro vā hoti, bhikkhunīgocaro vā hoti, pānāgāragocaro vā hoti, saṃsaṅṅho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṃsaggena. Yāni vā pana tāni kulāni assaddhāni appasannāni anopānabhūtāni akkosakaparibhāsakāni anattakāmāni ahitakāmāni aphāsukāmāni ayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni

sevati bhajati payirupāsati – ayaṃ vuccati agocaro.

Atha vā antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati, hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattiṃ olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārikāyo olokento, kumārake olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento, adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati – ayampi vuccati agocaro.

Atha vā cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ...pe... manindriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhā domanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa na saṃvarāya paṭipajjati, na rakkhati manindriyaṃ manindriye na saṃvaram āpajjati – ayampi vuccati agocaro.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditāṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetālaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā iti, evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyutto hoti – ayampi vuccati agocaro.

Pañcapi kāmagaṇā agocarā. Vuttañhetā bhagavatā – “mā, bhikkhave, agocare caratha paravisaye. Agocare, bhikkhave, carataṃ paravisaye lacchati māro otāraṃ, lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo? Yadi daṃ pañca kāmagaṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā itṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā itṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo” – ayampi vuccati agocaro.

Katamo gocarō? Idha bhikkhu na vesiyāgocarō hoti, na vidhavāgocarō hoti, na thullakumārīgocarō hoti, na paṇḍakagocarō hoti, na bhikkhunīgocarō hoti, na pānāgaragocarō hoti, asamsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṃsaggena. Yāni vā pana tāni kulāni saddhāni pasannāni opānabhūtāni kāsāvapajjotāni isivātaṭṭhāni atthakāmāni hitakāmāni phāsukāmāni yogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ

bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni sevati bhajati payirupāsati – ayampi vuccati gocaro.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ pavittṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati, na hatthiṃ olokeno, na assaṃ olokeno, na rathaṃ olokeno, na pattim olokeno...pe... na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati – ayampi vuccati gocaro.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti...pe... manindriye saṃvaram āpajjati – ayampi vuccati gocaro.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ ananuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditam...pe... anīkadassanaṃ iti vā iti, evarūpā visūkadassanā paṭivirato hoti – ayampi vuccati gocaro.

Cattāropi satipaṭṭhānā gocaro. Vuttañhetam bhagavatā – “gocare, bhikkhave, caratha sake pettike visaye. Gocare, bhikkhave, carataṃ sake pettike visaye na lacchati māro oṭāraṃ, na lacchati māro ārammaṇaṃ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati, vedanāsu...pe... citte...pe... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo – ayampi vuccati gocaro. Edisena gocarena samannāgato assā”ti – kyāssassu idha gocarā.

Kāni sīlabbatānāssūti. Kīdisena sīlabbatena samannāgato assa kiṃsaṅghitena kiṃpakārena kiṃpaṭibhāgenāti sīlabbatapārisuddhiṃ pucchati. Katamā sīlabbatapārisuddhi? Atthi sīlañceva vatañca, atthi vataṃ na sīlaṃ. Katamaṃ sīlañceva vatañca? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātīmokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Yo tattha saññāmo saṃvaro avītikkamo – idaṃ sīlaṃ. Yaṃ samādānaṃ – taṃ vataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, samādānaṭṭhena vataṃ – idaṃ vuccati sīlañceva vatañca.

Katamaṃ vataṃ na sīlaṃ? Attha dhutaṅgāni – āraññikaṅgaṃ, piṇḍapātikaṅgaṃ, paṃsukūlikaṅgaṃ, tecīvarikaṅgaṃ, sapadānacārikaṅgaṃ, khalupacchābhattikaṅgaṃ, nesajjikaṅgaṃ, yathāsanthatikaṅgaṃ – idaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ. Vīriyasamādānampi vuccati vataṃ na sīlaṃ. Kāmaṃ

taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu, sarīre upasussatu maṃsalohitaṃ, yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṃ na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṅṭhānaṃ bhavissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ.

“Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame ;

Napi passaṃ nipātesaṃ, taṅhāsalle anūhate”ti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ na sīlaṃ. Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Na tāvāhaṃ imahā āsanā vuṭṭhahissāmi... na tāvāhaṃ imahā caṅkamā orohissāmi... vihārā nikkhamissāmi... aḍḍhayogā nikkhamissāmi... pāsādā nikkhamissāmi... hammiyā... guhāya... leṇā... kuṭiyā... kūṭāgārā... aṭṭā... māḷā... uddaṇḍā... upaṭṭhānasālāya... maṇḍapā... rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Imasmiññeva pubbaṅhasamayaṃ ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ. Imasmiññeva majjhanhikasamayaṃ... sāyanhasamayaṃ ... purebhattaṃ... pacchābhattaṃ... purimayāmaṃ... majjhimayāmaṃ... pacchimayāmaṃ... kāḷe... juṅhe... vasse... hemante... gimhe... purime vayokhandhe... majjhime vayokhandhe... pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti – cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evarūpampi vīriyasamādānaṃ vuccati vataṃ, na sīlaṃ – ayaṃ sīlabbatapārisuddhi. Edisāya sīlabbatapārisuddhiyā samannāgato assāti – kāni sīlabbatānāssu.

Pahitattassa bhikkhunoti. Pahitattassāti āraddhavīriyassa thāmagatassa daḷhaparakkamassa anikkhittacchandassa anikkhittadhurassa kusalesu dhammesu. Atha vā pesitattassa yassatthāya pesito attatthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti pesitattassa, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti pesitattassa, “sabbe dhammā anattā”ti pesitattassa, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti pesitattassa ...pe... “jātipaccayā jarāmaṇa”nti pesitattassa, “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti pesitattassa...pe... “jātinirodhā jarāmaṇanirodho”ti pesitattassa, “idaṃ dukkha”nti pesitattassa...pe... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī

paṭipadā”ti pesitattassa, “ime āsavā”ti pesitattassa...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti pesitattassa, “ime dhammā abhiññeyyā”ti pesitattassa...pe... “ime dhammā sacchikātabbā”ti pesitattassa, channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ pesitattassa, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ... catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṃ pesitattassa, “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhamma”ntntti pesitattassa. **Bhikkhunoti** puthujjanakalyāṇakassa vā bhikkhuno sekkhassa vā bhikkhunoti – pahitattassa bhikkhuno.

Tenāha thero sāriputto –

“Kyāssa byappathayo assu, kyāssassu idha gocarā;

Kāni sīlabbatānāssu, pahitattassa bhikkhuno”ti.

197.

Kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato;

Kammāro rajatasseva, niddhame malamattano.

Kaṃ so sikkhaṃ samādāyāti kaṃ so sikkhaṃ ādāya samādāya ādiyitvā samādiyitvā gaṇhitvā parāmasitvā abhinivisitvāti – kaṃ so sikkhaṃ samādāya.

Ekodi nipako satoti. **Ekodīti** ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānaso samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ...pe... sammāsamādhi. **Nipakoti** nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte...pe... dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato. So vuccati satoti – sato. **Kaṃ so sikkhaṃ samādāyāti** adhisīlasikkhaṃ pucchati. **Ekodīti** adhicittasikkhaṃ pucchati. **Nipakoti** adhipaññāsikkhaṃ pucchati. **Satoti** pārisuddhiṃ pucchati – kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato.

Kammāro rajatasseva, niddhame malamattanoti. Kammāro vuccati suvaṇṇakāro, rajataṃ vuccati jātarūpaṃ. Yathā suvaṇṇakāro jātarūpassa oḷārikampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati, majjhimakampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati, sukhumakampi malaṃ dhamati sandhamati niddhamati; evameva bhikkhu attano oḷārikepi kilese dhamati

sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti,
majjhimatepi kilese... sukhimatepi kilese dhamati sandhamati niddhamati
pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā bhikkhu attano rāgamalaṃ dosamalaṃ mohamalaṃ
mānamalaṃ diṭṭhimalaṃ kilesamalaṃ duccharitamalaṃ andhakaṇaṃ
acakkhakaṇaṃ aññākaṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ
anibbānaṃvattanikaṃ dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti
byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā sammādiṭṭhiyā micchādiṭṭhiṃ dhamati sandhamati niddhamati
pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti. Sammāsaṅkappaṇa
micchāsaṅkappaṇa...pe... sammāvācāya micchāvācaṃ...
sammākammantaṃ micchākammantaṃ... sammāājīvena micchāājīvaṃ...
sammāvāyāmena micchāvāyāmaṃ... sammāsatiyā micchāsatiṃ...
sammāsamādhinā micchāsamāधिṃ... sammāñāṇena micchāñāṇaṃ...
sammāvimuttiyā micchāvimuttiṃ dhamati sandhamati niddhamati pajahati
vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ gameti.

Atha vā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena sabbe kilese sabbe duccharite
sabbe darathe sabbe pariḷāhe sabbe santāpe sabbākusalābhisaṅkhāre
dhamati sandhamati niddhamati pajahati vinodeti byantiṃ karoti anabhāvaṃ
gametīti – kammāro rajatasseva niddhame malamattano.

Tenāha thero sārīputto –

“Kaṃ so sikkhaṃ samādāya, ekodi nipako sato;

Kammāro rajatasseva, niddhame malamattano”ti.

198.

Vijjucchamānassa yadidaṃ phāsu, [sārīputtāti bhagavā]

Rittāsaṇaṃ sayanaṃ sevato ve;

**Sambodhikāmassa yathānudhammaṃ, taṃ te pavakkhāmi
yathā pajānaṃ.**

**Vijjucchamānassa yadidaṃ phāsūti. Vijjucchamānassāti jātiyā
vijjucchamānassa, jarāya... byādhinā... maraṇena... sokehi... paridevehi...**

dukkhehi... domanassehi... upāyāsehi...pe... diṭṭhibyasanena dukkhena vijjucchamānassa aṭṭiyamānassa harāyamānassāti – vijjucchamānassa. **Yadidaṃ phāsūti** yaṃ phāsuvihāraṃ taṃ kathayissāmi. Katamo phāsuvihāro? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkaṭipadā aviruddhapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nibbānañca nibbānagāminī ca paṭipadā – ayaṃ phāsuvihāroti – vijjucchamānassa yadidaṃ phāsu.

Sāriputtāti bhagavāti. Taṃ therāṃ nāmenālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanāṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññaoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññaavanapatthāni pantāni senāsānāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārappānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsānagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhiccittassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññaṃ catunnaṃ āruppasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhiññāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavihārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kaṣiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā; bhagavāti netāṃ nāmaṃ mātārā kataṃ, na pītārā kataṃ, na bhātārā kataṃ, na bhāginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na ñātisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññaññaṃsa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – sāriputtāti bhagavā.

Rittāsanāṃ sayanaṃ sevato veti. Āsanāṃ vuccati yattha nisīdati – mañco pīṭhaṃ bhisi taṭṭikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro

palālasanthāro. Sayanaṃ vuccati senāsanam vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā. Taṃ sayanāsanam asappāyarūpadassanena rittam vivittam pavivittam, asappāyasaddassavanena...pe... asappāyehi pañcahi kāmaguṇehi rittam vivittam pavivittam. Taṃ sayanāsanam sevato nisevato samsevato paṭisevatoti – rittāsanam sayanam sevato ve.

Sambodhikāmassa yathānudhammanti. Sambodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇam paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ...pe... dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Taṃ sambodhiṃ bujjhitukāmassa anubujjhitukāmassa paṭibujjhitukāmassa sambujjhitukāmassa adhigantukāmassa phassitukāmassa sacchikātukāmassāti – sambodhikāmassa.

Yathānudhammanti katame bodhiyā anudhammā? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkaṭipadā aviruddhapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ – ime vuccanti bodhiyā anudhammā. Atha vā catunnaṃ maggānaṃ pubbabhāge vipassanā – ime vuccanti bodhiyā anudhammāti – sambodhikāmassa yathānudhammaṃ.

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānanti. Tanti bodhiyā anudhammaṃ. **Pavakkhāmīti** pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmi. **Yathā pajānanti** yathā pajānaṃ yathā pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto na itihitihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivittakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhaṃ dhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Vijigucchamānassa yadidaṃ phāsu, [sāriputtāti bhagavā]

Rittāsanam sayanam sevato ve;

Sambodhikāmassa yathānudhammaṃ, taṃ te pavakkhāmi yathā pajāna”nti.

199.

Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye, bhikkhu sato

sapariyantacārī;

**Ḍaṃsādhipātānaṃ sarīsapānaṃ , manussaphassānaṃ
catuppadānaṃ.**

Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāyeti. Dhīroti dhīro paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Dhīro pañcannaṃ bhayānaṃ na bhāyeyya na taseyya na santaseyya na uttaseyya na parittaseyya na santāsaṃ āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso vihareyyāti – pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye.

Bhikkhu sato sapariyantacārīti. Bhikkhūti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte... dhammesu dhammānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato – so vuccati sato. **Sapariyantacārīti** cattāro pariyantā – sīlasaṃvarapariyanto, indriyasaṃvarapariyanto, bhojane mattaññutāpariyanto, jāgariyānuyogapariyanto.

Katamo sīlasaṃvarapariyanto? Idha bhikkhu sīlavā hoti, pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Antopūtibhāvaṃ paccavekkhamāno anto sīlasaṃvarapariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ sīlasaṃvarapariyanto.

Katamo indriyasaṃvarapariyanto? Idha bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇameṇaṃ... pe... cakkhundriye saṃvaram āpajjati. Sotena saddaṃ sutvā... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā... manasā dhammaṃ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇameṇaṃ manindriyaṃ susaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā nānvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyaṃ, manindriye saṃvaram āpajjati. Ādittapariyāyaṃ paccavekkhamāno anto indriyasaṃvarapariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ indriyasaṃvarapariyanto.

Katamo bhojane mattaññutāpariyanto? Idha bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihāṅkhāmi

navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Akkhabbhañjanavanaṇaṇapaccādanaputtamaṃsūpamaṃ paccavekkhamāno anto bhōjane mattaññūtāpariyante carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ bhōjane mattaññūtāpariyanto.

Katamo jāgariyānuyogapariyanto? Idha bhikkhu divasaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyaṃ paṭhamamaṃ yāmaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyaṃ majjhimamaṃ yāmaṃ dakkhiṇena passena sīhaseyyamaṃ kappeti pāde pādaṃ accādhāya sato sampajāno uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā, rattiyaṃ pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti. Bhaddekarattavihāraṃ paccavekkhamāno anto jāgariyānuyogapariyanto carati, mariyādaṃ na bhindati – ayaṃ jāgariyānuyogapariyantoti – bhikkhu sato sapariyantacārī.

Ḍaṃsādhīpātānaṃ sarīsapānanti. Ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikāyo. Adhīpātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo. Kimkāraṇā adhīpātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo? Tā uppatitvā uppatitvā khādanti; taṃkāraṇā adhīpātakā vuccanti sabbāpi makkhikāyo. Sarīsapā vuccanti ahīti – Ḍaṃsādhīpātānaṃ sarīsapānaṃ.

Manussaphassānaṃ catuppadānanti. Manussaphassā vuccanti corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā. Te bhikkhuṃ pañhaṃ vā puccheyyumaṃ vādaṃ vā āropeyyumaṃ akkoseyyumaṃ paribhāseyyumaṃ roseyyumaṃ viroseyyumaṃ himseyyumaṃ vihimseyyumaṃ heṭṭheyyumaṃ viheṭṭheyyumaṃ ghāteyyumaṃ upaghāteyyumaṃ upaghātaṃ vā kareyyumaṃ. Yo koci manussato upaghāto – manussaphasso. **Catuppadānanti** sīhā byaggā dīpi acchā taracchā kokā mahimsā hatthī. Te bhikkhuṃ maddeyyumaṃ khādeyyumaṃ himseyyumaṃ vihimseyyumaṃ heṭṭheyyumaṃ viheṭṭheyyumaṃ ghāteyyumaṃ upaghāteyyumaṃ upaghātaṃ vā kareyyumaṃ. Catuppadato upaghāto yaṃ kiñci catuppadabhayanti – manussaphassānaṃ catuppadānaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Pañcannaṃ dhīro bhayānaṃ na bhāye, bhikkhu sato sapariyantacārī;

Ḍaṃsādhīpātānaṃ sarīsapānaṃ, manussaphassānaṃ catuppadānaṃ”nti.

200.

Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesam bahubheravāni;

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānesī.

Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesam bahubheravānīti. Paradhammikā vuccanti satta sahadhammike ṭhapetvā ye keci buddhe dhamme saṅghe appasannā. Te bhikkhuṃ pañhaṃ vā puccheyyūṃ vādaṃ vā āropeyyūṃ akkoseyyūṃ paribhāseyyūṃ roseyyūṃ viroseyyūṃ himseyyūṃ vihimseyyūṃ heṭheyyūṃ viheṭheyyūṃ ghāteyyūṃ upaghāteyyūṃ upaghātaṃ vā kareyyūṃ. Tesam bahubherave passivā vā sunivā vā na vedheyya na pavedheyya na sampavedheyya na taseyya na santaseyya na uttaseyya na parittaseyya na bhāyeyya na santāsam āpajjeyya, abhīrū assa acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaabheravo vigatalomaḥso vihareyyāti – paradhammikānampi na santaseyya disvāpi tesam bahubheravāni.

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānesīti. Athāparānīpi atthi abhisambhotabbāni abhibhavitabbāni ajjhottharītabbāni pariyādiyītabbāni maddītabbāni. **Parissayāti** dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... evampi tatrāsayāti – parissayā. **Kusalānesīti** sammāpaṭīpadaṃ anulomapaṭīpadaṃ apaccanīkapaṭīpadaṃ aviruddhapaṭīpadaṃ anvatthapaṭīpadaṃ...pe... ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭīpadaṃ esantena gavesantena pariyesantena parissayā abhisambhotabbā abhibhavitabbā ajjhottharītabbā pariyādiyītabbā maddītabbāti – athāparāni abhisambhaveyya parissayāni kusalānesī.

Tenāha bhagavā –

“Paradhammikānampi na santaseyya, disvāpi tesam bahubheravāni;

Athāparāni abhisambhaveyya, parissayāni kusalānesī”ti.

201.

Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho, sītaṃ athuṇhaṃ adhivāsayeyya;

So tehi phuṭṭho bahudhā anoko, vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyya.

Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭhoti. Ātaṅkaphasso vuccati rogaphasso. Rogaphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa; cakkhurogena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa, sotarogena... ghānarogena... jivhārogena... kāyarogena...pe... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assa. Khudā vuccati chātaḅko. Chātakena phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho.

Sītaṃ athuṅhaṃ adhvāsāyeyyāti. Sītanti dvīhi kāraṇehi sītaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā sītaṃ hoti, bahiddhā utuvasena vā sītaṃ hoti. **Uṅhanti** dvīhi kāraṇehi uṅhaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā uṅhaṃ hoti, bahiddhā utuvasena vā uṅhaṃ hotīti – sītaṃ athuṅhaṃ. **Adhvāsāyeyyāti** khamo assa sītassa uṅhassa jighacchāya pipāsāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ duruttānaṃ durāgatānaṃ vacanapathānaṃ uppannānaṃ sārīrikānaṃ vedanānaṃ dukkhānaṃ tībānaṃ kharānaṃ kaṭukānaṃ asātānaṃ amanāpānaṃ pāṇaharānaṃ adhvāsakajātiko assāti – sītaṃ athuṅhaṃ adhvāsāyeyya.

So tehi phuṭṭho bahudhā anokoti. **So tehīti** ātaṅkaphassena ca khudāya ca sītena ca uṅhena ca phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – so tehi phuṭṭho. **Bahudhāti** anekavidhehi ākārehi phuṭṭho pareto samohito samannāgato assāti – so tehi phuṭṭho bahudhā. **Anokoti** abhisāṅkhārasahagataviññāṇassa okāsaṃ na karotītipi – anoko. Atha vā kāyaduccaritassa vacīduccaritassa manoduccaritassa okāsaṃ na karotītipi – anokoti – so tehi phuṭṭho bahudhā anoko.

Vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyāti. Vīriyaparakkamo vuccati yo cetāsiko vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī appaṭivānī thāmo dhiti asithilaparakkamatā anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. **Vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyāti.** Vīriyaṃ parakkamaṃ daḷhaṃ kareyya thiraṃ kareyya, daḷhasamādāno assa avatthitasamādānoti – vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyya.

Tenāha bhagavā –

“Ātaṅkaphassena khudāya phuṭṭho, sītaṃ athuṅhaṃ

adhivāsayeyya;

So tehi phuṭṭho bahudhā anoko, vīriyaparakkamaṃ daḷhaṃ kareyyā”ti.

202.

Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya, mettāya phasse tasathāvarāni;

Yadāvilattaṃ manaso vijaññā, kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya.

Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyyāti. Theyyaṃ na kāreti idha bhikkhu adinnādānaṃ pahāya adinnādānā paṭivirato assa dinnādāyī dinnapāṭikaṅkhī, athenena sucibhūtena attanā vihareyyāti – theyyaṃ na kāre. **Na musā bhaṇeyyāti** idha bhikkhu musāvādaṃ pahāya musāvādā paṭivirato assa saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassāti – theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya.

Mettāya phasse tasathāvarānīti. Mettāti yā sattesu metti mettāyanā mettāyittamaṃ anudayā anudayanā anudayittamaṃ hitesitā anukampā abyāpādo abyāpajjo adoso kusalamūlaṃ. **Tasāti** yesaṃ tasitā taṅhā appahīnā, yesaṅca bhayabheravā appahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāyanti santāsaṃ āpajjanti; taṃkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarāti** yesaṃ tasitā taṅhā pahīnā, yesaṅca bhayabheravā pahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti santāsaṃ na āpajjanti; taṃkāraṇā vuccanti thāvarā. **Mettāya phasse tasathāvarānīti.** Tase ca thāvare ca mettāya phasseyya phareyya, mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharivā vihareyyāti – mettāya phasse tasathāvarāni.

Yadāvilattaṃ manaso vijaññāti. Yadāti yadā. **Manasoti** yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Kāyaduccaritena cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. Vacīduccaritena...pe... manoduccaritena... rāgena... dosena... mohena... kodhena... upanāhena... makkhena... paḷāsena... issāya... macchariyena... māyāya... sātheyyena... thambhena... sārāmbhena... mānena... atimānena... madena... pamādena... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadarathehi... sabbapariḷāhehi... sabbasantāpehi...

sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. **Yadāvilattaṃ manaso vijaññāti.** Cittassa āvilabhāvaṃ jāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyāti – yadāvilattaṃ manaso vijaññā.

Kaṇhassa pakkhoti vinodayeyyāti. **Kaṇhoti** yo so māro kaṇho adhipati antagu namuci pamattabandhu. Kaṇhassa pakkho mārapakkho mārapāso mārabāḷisaṃ māramisaṃ māraṇisaṃ māraṇivāso māragocaro mārabandhananti pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti. Evampi kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya. Atha vā kaṇhassa pakkho mārapakkho akusalapakkho dukkhuddayo dukkhavipāko nirayasamvattaniko tiracchānāyonisaṃvattaniko pettivisayasamvattanikoti pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti. Evampi kaṇhassa pakkhoti vinodayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Theyyaṃ na kāre na musā bhaṇeyya, mettāya phasse tasathāvarāni;

Yadāvilattaṃ manaso vijaññā, kaṇhassa pakkhoti vinodayeyyā”ti.

203.

Kodhātīmānassa vasaṃ na gacche, mūlampi tesam palikhañña tiṭṭhe;

Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyya.

Kodhātīmānassa vasaṃ na gaccheti. **Kodhoti** yo cittassa āghāto paṭighāto...pe... caṇḍikkaṃ asuro po anattamanatā cittassa. **Atimānoti** idhekacco paraṃ atimaññati jātiyā vā gottena vā...pe... aññataraññatarena vā vatthunā. **Kodhātīmānassa vasaṃ na gaccheti.** Kodhassa ca atimānassa ca vasaṃ na gaccheyya, kodhañca atimānañca pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – kodhātīmānassa vasaṃ na gacche.

Mūlampi tesam palikhañña tiṭṭheti. Katamaṃ kodhassa mūlaṃ? Avijjā mūlaṃ, ayoniso manasikāro mūlaṃ, asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ kodhassa mūlaṃ. Katamaṃ atimānassa mūlaṃ? Avijjā mūlaṃ, ayoniso manasikāro mūlaṃ,

asmimāno mūlaṃ, ahirikaṃ mūlaṃ, anottappaṃ mūlaṃ, uddhaccaṃ mūlaṃ – idaṃ atimānassa mūlaṃ. **Mūlampi tesam palikhañña tiṭṭheti.** Kodhassa ca atimānassa ca mūlaṃ palikhaṇitvā uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantiṃ karitvā anabhāvaṃ gametvā tiṭṭheyya santiṭṭheyyāti – mūlampi tesam palikhañña tiṭṭhe.

Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhavaīyyāti. Athāti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Piyāti** dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yāssa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā puttā vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā – ime sattā piyā. Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā... gandhā... rasā... phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā piyā. **Appiyāti** dve appiyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā appiyā? Idha yāssa te honti anathakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā jīvitā voropetukāmā – ime sattā appiyā. Katame saṅkhārā appiyā? Amanāpikā rūpā amanāpikā saddā, gandhā... rasā... phoṭṭhabbā – ime saṅkhārā appiyā. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ nissamsayavacanaṃ nikkāṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḥhakavacanaṃ niyyānikavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmetam – addhāti. **Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyyāti.** Piyāppiyaṃ sātāsātam sukhadukkhaṃ somanassadomanassaṃ itṭhāniṭṭhaṃ abhisambhavanto vā abhibhaveyya adhibhavanto vā abhisambhaveyyāti – athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā addhā bhavanto abhisambhaveyya.

Tenāha bhagavā –

“Kodhātimānassa vasaṃ na gacche, mūlampi tesam palikhañña tiṭṭhe;

Athappiyaṃ vā pana appiyaṃ vā, addhā bhavanto abhisambhaveyyā”ti.

204.

Paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapīti, vikkhambhaye tāni parissayāni;

Aratiṃ sahetha sayanamhi pante, caturo sahetha paridevadhamme.

Paññam purakkhatvā kalyāṇapīṭṭi. Paññāti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo...pe... amoho sammādiṭṭhi. **Paññam purakkhatvāti** idhekacco paññam purato katvā carati paññādhajo paññāketu paññādhipeyyo vicayabahulo pavicayabahulo pekkhāyanabahulo sampekkhāyanabahulo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipeyyoti. Evampi paññam purakkhatvā.

Atha vā gacchanto vā “gacchāmī”ti pajānāti, ṭhito vā “ṭhitomhī”ti pajānāti, nisinno vā “nisinnomhī”ti pajānāti, sayāno vā “sayānomhī”ti pajānāti, yathā yathā vā panassa kāyo paṇihito hoti tathā tathā nam pajānāti. Evampi paññam purakkhatvā.

Atha vā abhikkante paṭikkante sampajānakārī hoti, ālokite vilokite sampajānakārī hoti, samīñjite pasārite sampajānakārī hoti, saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe sampajānakārī hoti, asite pīte khāyite sāyite sampajānakārī hoti, uccārapassāvakamme sampajānakārī hoti, gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṅhibhāve sampajānakārī hotīti. Evampi paññam purakkhatvā.

Kalyāṇapīṭṭi buddhānussativasena uppajjati pīti pāmojjaṃ – kalyāṇapīṭṭi. Dhammānussati saṅghānussati sīlānussati cāgānussati devatānussati ānāpānassati maraṇassati kāyagatāsativasena upasamānussativasena uppajjati pīti pāmojjaṃ – kalyāṇapīṭṭi – paññam purakkhatvā kalyāṇapīṭṭi.

Vikkhambhaye tāni parissayānīti. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... ime vuccanti pākaṭaparissayā...pe... ime vuccanti paṭicchannaparissayā...pe... evampi tatrāsayāti – parissayā. **Vikkhambhaye tāni parissayānīti.** Tāni parissayāni vikkhambheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – vikkhambhaye tāni parissayāni.

Aratiṃ saheṭha sayanamhi panteti. Aratīti yā arati aratitā anabhirati anabhiramaṇā ukkaṅṭhitā paritassitā. **Sayanamhi panteti** pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu aratiṃ saheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – aratiṃ saheṭha sayanamhi pante.

Caturo saheṭha paridevadhmmeti. Cattāro paridevanīye dhamme

saheyya parisahēyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – caturo saheṭṭha paridevadhamme.

Tenāha bhagavā –

“Paññaṃ purakkhatvā kalyāṇapīti, vikkhambhaye tāni parissayāni;

Aratīṃ saheṭṭha sayanamhi pante, caturo saheṭṭha paridevadhamme”ti.

205.

Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ, dukkhaṃ vata settha kuvajja sessaṃ;

Ete vitakke paridevaneyye, vinayetha sekho aniketacārī .

Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissanti. Kiṃsū asissāmīti kiṃ bhuñjissāmi odanaṃ vā kummāsaṃ vā sattuaṃ vā macchaṃ vā maṃsaṃ vāti – kiṃsū asissaṃ. **Kuva vā asissanti** kattha bhuñjissāmi khattiyakule vā brāhmaṇakule vā vessakule vā suddakule vāti – kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ.

Dukkhaṃ vata settha kuvajja sessanti imaṃ rattīṃ dukkhaṃ sayittha phalake vā taṭṭikāya vā cammakhaṇḍe vā tiṇasanthāre vā paṇṇasanthāre vā palālasanthāre vā. Āgāmirattīṃ kattha sukhaṃ sayissāmi mañce vā pīṭhe vā bhisīyā vā bimbohane vā vihāre vā aḍḍhayoge vā pāsāde vā hammiye vā guhāya vāti – dukkhaṃ vata settha kuvajja sessaṃ.

Ete vitakke paridevaneyyeti. Ete vitakketi dve piṇḍapātaṭṭapaṭisaññutte vitakke, dve senāsanapaṭisaññutte vitakke. **Paridevaneyyeti** ādevaneyye paridevaneyyeti – ete vitakke paridevaneyye.

Vinayetha sekho aniketacārīti. Sekhoti kiṃkāraṇā vuccati sekho? Sikkhatīti – sekho. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhicitampi sikkhati, adhipaññampi sikkhati. Katamā adhisīlasikkhā...pe... ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto passanto paccavekkhanto cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto, satīṃ upaṭṭhapento, cittaṃ samādahanto, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto, pahātabbaṃ pajahanto, bhāvetabbaṃ bhāvento,

sacchikātabbamaṃ sacchikaronto sikkhati ācarati samācarati samādāya sikkhati. Taṃkāraṇā vuccati – sekho. Vinayāya paṭivīnayaṃ pahānāya vūpasamāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhiccittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya jānanto...pe... sacchikātabbamaṃ sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – vinayetha sekho.

Aniketacārīti. Kathamaṃ niketacārī hoti? Idhekacco kulapalibodhena samannāgato hoti, gaṇapalibodhena... āvāsapalibodhena... cīvarapalibodhena... piṇḍapātapalibodhena... senāsanapalibodhena... gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena samannāgato hoti. Evaṃ niketacārī hoti. Kathamaṃ aniketacārī hoti? Idha bhikkhu na kulapalibodhena samannāgato hoti, na gaṇapalibodhena... na āvāsapalibodhena... na cīvarapalibodhena... na piṇḍapātapalibodhena... na senāsanapalibodhena... na gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena samannāgato hoti. Evaṃ aniketacārī hoti.

“Magadham gataṃ kosalam gataṃ, ekacciyā pana vajjibhūmiyā;

Migā viya asaṅghacārino , aniketā viharanti bhikkhavo.

“Sādhu caritamaṃ sādhu sucaritam, sādhu sadā aniketavihāro;

Atthapucchanamaṃ padakkhiṇamaṃ kammaṃ, etaṃ sāmāññaṃ akiñcanassā”ti.

Vinayetha sekho aniketacārī. Tenāha bhagavā –

“Kiṃsū asissaṃ kuva vā asissaṃ, dukkham vata settha kuvajja sessaṃ;

Ete vitakke paridevaneyye, vinayetha sekho aniketacārī”ti.

206.

Annañca laddhā vasanañca kāle, mattamaṃ sa jaññā idha tosanatthamaṃ;

So tesu gutto yatacārī gāme, rusitopi vācam pharusamaṃ na vajjā.

Annañca laddhā vasanañca kāleti. Annanti odano kummāso sattu

maccho maṃsam. **Vasananti** cha cīvarāni – khomaṃ, kappāsikaṃ, koseyyaṃ, kambalaṃ, sāṇaṃ, bhaṅgaṃ. **Annañca laddhā vasanañca kāleti**. Cīvaraṃ labhitvā piṇḍapātaṃ labhitvā na kuhanāya, na lapanāya, na nemittikatāya, na nippesikatāya, na lābhena lābhaṃ nijjigīsanatāya, na dārudānena, na veḷudānena, na pattadānena, na pupphadānena, na phaladānena, na sinānadānena, na cuṇṇadānena, na mattikādānena, na dantakaṭṭhadānena, na mukhodakadānena, na cātukamyatāya, na muggasūpyatāya, na pārībhāṭyatāya, na pīṭhamaddikatāya, na vatthuvijjāya, na tiracchānavijjāya, na aṅgavijjāya, na nakkhattavijjāya, na dūtagamanena, na paṇḍagamanena, na jaṅghapesanikena, na vejjakammaṇa, na piṇḍapaṭiṇḍakena, na dānānuppadānena dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvāti – annañca laddhā vasanañca kāle.

Mattaṃ sa jaññā idha tosanatthanti. Mattaṃ sa jaññāti dvīhi kāraṇehi mattaṃ jāneyya – paṭiggahaṇato vā paribhogato vā. Kathaṃ paṭiggahaṇato mattaṃ jānāti? Thokepi diyyamāne kulānudayāya kulānurakkhāya kulānukampāya paṭiggaṇhāti, bahukepi diyyamāne kāyaparihārikaṃ cīvaraṃ paṭiggaṇhāti kucchiparihārikaṃ piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti. Evaṃ paṭiggahaṇato mattaṃ jānāti. Kathaṃ paribhogato mattaṃ jānāti?

Paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paṭisevati yāvadeva sītassa paṭighātāya uṇhassa paṭighātāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ paṭighātāya, yāvadeva hirikopīnapaṭicchādanatthaṃ.

Paṭisaṅkhā yoniso piṇḍapātaṃ paṭisevati neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihimśūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṇca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi navañca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro ca.

Paṭisaṅkhā yoniso senāsanam paṭisevati yāvadeva sītassa paṭighātāya uṇhassa paṭighātāya ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassānaṃ paṭighātāya, yāvadeva utuparissayavinodanapaṭisallānārāmatthaṃ.

Paṭisaṅkhā yoniso gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati yāvadeva uppanānaṃ veyyābyādhikānaṃ vedanānaṃ paṭighātāya abyāpajjaparamatāya.

Evaṃ paribhogato mattaṃ jānāti. **Mattaṃ sa jaññāti**. Imehi dvīhi

kāraṇehi mattaṃ jāneyya ājāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyāti – mattaṃ sa jaññā.

Idha tosanatthanti. Idha bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati; aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati, laddhā ca cīvaraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati; tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātaṃ na paritassati, laddhā ca piṇḍapātaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati; tāya ca pana itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena itarītarasenāsanasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca senāsanahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca senāsaṃ na paritassati, laddhā ca senāsaṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati; tāya ca pana itarītarasenāsanasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito.

Puna caparaṃ bhikkhu santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ na paritassati, laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno, ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati; tāya ca pana itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti, na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno paṭissato – ayaṃ vuccati bhikkhu porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti – mattaṃ sa jaññā idha tosanatthaṃ.

So tesu gutto yatacāri gāmeti. So tesu guttoti cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre gutto gopito rakkhito saṃvutoti. Evampi so tesu gutto. Atha vā āyatanesu gutto gopito rakkhito saṃvutoti. Evampi so tesu gutto.

Yatacāri gāmeti gāme yato yatto paṭiyatto gutto gopito rakkhito saṃvutoti – so tesu gutto yatacāri gāme.

Rusitopi vācaṃ pharusam na vajjāti. Dūsito khumsito vambhito ghaṭṭito garahito upavadito pharusena kakkhaḷena nappaṭivajjā nappaṭibhaṇeyya, akkosantaṃ na paccakkoseyya, rosantaṃ nappaṭiroseyya, bhaṇḍantaṃ na paṭibhaṇḍeyya, na kalahaṃ kareyya, na bhaṇḍanaṃ kareyya, na viggahaṃ kareyya, na vivādaṃ kareyya, na medhagaṃ kareyya, kalahaṃ bhaṇḍanaṃ viggahaṃ vivādaṃ medhagaṃ pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, kalahabhaṇḍanaviggahavivādamedhagā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – rusitopi vācaṃ pharusam na vajjā.

Tenāha bhagavā –

“Annañca laddhā vasanañca kāle, mattaṃ sa jaññā idha tosanatthaṃ;

So tesu gutto yatacāri gāme, rusitopi vācaṃ pharusam na vajjā”ti.

207.

Okkhittacakkhu na ca pādalo, jhānānuyutto bahujāgarassa;

**Upekkhamārabha samāhitto, takkāsayam
kukkuccañcupacchinde .**

Okkhittacakkhu na ca pādalo. Kathaṃ khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu cakkhulolo, cakkhuloliyena samannāgato hoti, “adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabba”nti ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto ca hoti rūpadassanāya. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu antaraḡharaṃ pavīṭṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati hatthiṃ olokento, assaṃ olokento, rathaṃ olokento, pattim

olokento, itthiyo olokento, purise olokento, kumārake olokento, kumārikāyo olokento, antarāpaṇaṃ olokento, gharamukhāni olokento, uddhaṃ olokento, adho olokento, disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya nappaṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaram āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetālaṃ kumbhathūnaṃ sobhanakaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahimsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Evampi khittacakkhu hoti.

Kathaṃ na khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti “adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabba”nti na ārāmena ārāmaṃ na uyyānena uyyānaṃ na gāmena gāmaṃ na nigamena nigamaṃ na nagarena nagaraṃ na raṭṭhena raṭṭhaṃ na janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhita cārikaṃ ananuyutto ca hoti rūpadassanāya. Evampi na khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati na hatthiṃ olokento...pe... na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi na khittacakkhu hoti.

Atha vā bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti...pe... cakkhundriye saṃvaram āpajjati. Evampi na khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā...pe... anīkadassanaṃ iti vā. Evarūpā visūkadassanānuyogā paṭivirato hoti. Evampi na khittacakkhu hotīti – okkhittacakkhu.

Na ca pādaloloti. Kathaṃ pādalolo hoti? Idhekacco bhikkhu pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, ārāmena ārāmaṃ...pe... dīghacārikaṃ

anavaṭṭhitacārikam anuyutto hoti rūpadassanāya. Evampi pādalo hoti.

Atha vā bhikkhu antopi saṅghārāme pādalo pādaliyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇam gacchati. Vihārato...pe... iti bhavābhavakatham katheti. Evampi pādalo hoti.

Na ca pādalo. Pādaliyam pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya, pādaliyā ārato assa virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visañṅutto vimariyādikatena cetasā vihareyya, paṭisallānārāmo assa paṭisallānarato ajjhataṃ cetosamatham anuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti – okkhittacakkhu na ca pādalo.

Jhānānuyutto bahujāgarassāti. Jhānānuyuttoti dvīhi kāraṇehi jhānānuyutto – anuppannassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto āyutto samāyutto, anuppannassa vā dutiyassa jhānassa... tatiyassa jhānassa... catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto āyutto samāyuttoti. Evampi jhānānuyutto. Atha vā uppannaṃ vā paṭhamam jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannaṃ vā dutiyam jhānaṃ... tatiyam jhānaṃ... catuttham jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkarotīti. Evampi jhānānuyutto.

Bahujāgarassāti idha bhikkhu divasaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā paṭhamam yāmaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodheti, rattiyā majjhimam yāmaṃ dakkhiṇena passena sīhaseyyam kappeti pāde pādam accādhāya sato sampajāno utthānasaññaṃ manasi katvā, rattiyā pacchimaṃ yāmaṃ paccuṭṭhāya caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetīti – jhānānuyutto bahujāgarassa.

Upekkhamārabha samāhitattoti. Upekkhāti yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhataṭṭā cittaṃ. **Samāhitattoti** yā cittaṃ ṭhiti saṅghīti avatṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyam samādhibalaṃ sammāsamādhī. **Upekkhamārabha samāhitattoti.** Catutthe jhāne upekkham ārabha ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānasoti – upekkhamārabha samāhitatto.

Takkāsayam kukkucañcupacchindeti. Takkāti nava vitakkā

– kāmavitakko, byāpādavitaḅko, vihiṃsāvitakko, ñātivitaḅko, janapadavitakko, amaravitakko, parānudayatāpaḅisaññutto vitakko, lābhasakkārasilokapaḅisaññutto vitakko, anavaññattipaḅisaññutto vitakko – ime vuccanti nava vitakkā. Kāmavitakkānaṃ kāmasaññāsayo, byāpādavitaḅkānaṃ byāpādasaññāsayo, vihiṃsāvitakkānaṃ vihiṃsāsaññāsayo. Atha vā takkānaṃ vitakkānaṃ saṅkappānaṃ avijjāsayo, ayoniso manasikāro āsayo, asmimāno āsayo, anottappaṃ āsayo, uddhaccaṃ āsayo.

Kukkuccanti hatthakukkuccampi kukkuccaṃ pādakukkuccampi kukkuccaṃ hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ, akappiye kappiyasaññitā kappiye akappiyasaññitā, avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā. Yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyanā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko – idaṃ vuccati kukkuccaṃ.

Api ca dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita”nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko. “Kataṃ me vacīduccaritaṃ... kataṃ me manoduccaritaṃ... kato me pāñātipāto, akatā me pāñātipātā veramaṇī”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko. “Kataṃ me adinnādānaṃ... kato me kāmesumicchācāro... kato me musāvādo... katā me piṣuṇavācā... katā me pharusavācā... kato me samphappalāpo... katā me abhijjhā... kato me byāpādo... katā me micchādīḅḅhi, akatā me sammādīḅḅhi”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko.

Atha vā “sīlesumhi na paripūrakārī”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko; “indriyesumhi aguttadvāro”ti... “bhojane amattaññūmhī”ti... “jāgariyaṃ ananuyuttomhī”ti... “na satisampajaññena samannāgatomhī”ti... “abhāvitā me cattāro satipaḅḅhānā”ti... “abhāvitā me cattāro sammappaḅhānā”ti... “abhāvitā me cattāro iddhipādā”ti... “abhāvitāni me pañcindriyāni”ti... “abhāvitāni me pañca balāni”ti... “abhāvitā me satta bojjaṅgā”ti... “abhāvito me ariyo aḅḅhaṅgiko maggo”ti... “dukkhaṃ me aparīññāta”nti... “dukkhasamudayo me appahīno”ti... “maggo me abhāvito”ti... “nirodho me asacchikato”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaḅisāro manovilekko. **Takkāsayaṃ kukkuccañcupacchindetī.** Takkañca takkāsañca kukkuccañca upacchindeyya chindeyya ucchindeyya samucchindeyya pajaheyya

vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – takkāsayam
kukkuccañcupacchinde.

Tenāha bhagavā –

“Okkhittacakkhu na ca pādalolo, jhānānuyutto bahuajāgarassa;

Upekkhamārabbha samāhitatto, takkāsayam
kukkuccañcupacchinde”ti.

208.

**Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ
pabhinde;**

**Vācaṃ pamañce kusalaṃ nāvelaṃ, janavādadamāya na
cetayeyya.**

Cudito vacībhi satimābhinandeti. Cuditoti upajjhāyā vā ācariyā vā
samānupajjhāyakā vā samānācariyakā vā mittā vā sandiṭṭhā vā sambhattā
vā sahāyā vā codenti – “idaṃ te, āvuso, ayuttam, idaṃ te appattam, idaṃ
te asāruppaṃ, idaṃ te asīlaṭṭha”nti. Satim upaṭṭhapetvā taṃ codanaṃ
nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya iccheyya sādiyeyya
patthayeyya pihayeyya abhijappeyya. Yathā itthī vā puriso vā daharo
yuvā maṇḍanañātiko sīsaṃnhāto uppalamālaṃ vā vassikamālaṃ vā
adhimuttakamālaṃ vā labhitvā ubhohi hatthehi paṭiggahetvā uttamaṅge
sirasmim patiṭṭhāpetvā nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya
iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyya; evameva satim
upaṭṭhapetvā taṃ codanaṃ nandeyya abhinandeyya modeyya anumodeyya
iccheyya sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyya.

“Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassinam;

Niggayhavādiṃ medhāvim, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje.

“Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo;

Ovadeyyānusāseyya, asabbhā ca nivāraye;

Satañhi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo”ti.

Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ

pabhindeti. Sabrahmacārīti ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatā. **Sabrahmacārīsu khilaṃ pabhindeti.** Sabrahmacārīsu āhatacittataṃ khilajātataṃ pabhindeyya, pañcapi cetokhile bhindeyya, tayopi cetokhile bhindeyya, rāgakhilaṃ dosakhilaṃ mohakhilaṃ bhindeyya pabhindeyya sambhindeyyāti – sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde.

Vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelanti. Ñāṇasamuṭṭhitaṃ vācaṃ muñceyya, atthūpasamhitaṃ dhammūpasamhitaṃ kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ vācaṃ muñceyya pamuñceyyāti – vācaṃ pamuñce kusalaṃ. **Nātivelanti. Velāti** dve velā – kālavelā ca sīlavelā ca. Katamā kālavelā? Kālātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, velātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālavelātikkantaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya, velaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya, kālavelaṃ asampattaṃ vācaṃ na bhāseyya.

“Yo ve kāle asampatte, ativelañca bhāsati;

Evam so nihato seti, kokilāyeva atrajo”ti.

Ayaṃ kālavelā. Katamā sīlavelā? Ratto vācaṃ na bhāseyya, duṭṭho vācaṃ na bhāseyya, mūlho vācaṃ na bhāseyya, musāvādaṃ na bhāseyya, piṣuṇavācaṃ na bhāseyya, pharusavācaṃ na bhāseyya, samphappalāpaṃ na bhāseyya na katheyya na bhaṇeyya na dīpayeyya na vohareyya. Ayaṃ sīlavelāti – vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelam.

Janavādadharmāya na cetayeyyāti. Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. Janassa vādāya upavādāya nindāya garahāya akittiyā avaṇṇahārikāya sīlavipattiyā vā ācāravipattiyā vā diṭṭhivipattiyā vā ājīvavipattiyā vā na cetayeyya cetanaṃ na uppādeyya cittaṃ na uppādeyya saṅkappaṃ na uppādeyya manasikāraṃ na uppādeyyāti – janavādadharmāya na cetayeyya.

Tenāha bhagavā –

“Cudito vacībhi satimābhinande, sabrahmacārīsu khilaṃ pabhinde;

Vācaṃ pamuñce kusalaṃ nātivelam, janavādadharmāya na cetayeyyā”ti.

Athāparam pañca rajāni loke, yesam satīmā vinayāya sikkhe;

**Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha
rāgam.**

Athāparam pañca rajāni loketi. Athāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Pañca rajānīti** rūparaḷo, saddaraḷo, gandharaḷo, rasaraḷo, phoṭṭhabbaraḷo.

“Rāgo raḷo na ca pana reṇu vuccati, rāgassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā paṇḍitā, viharanti te vigatarajassa sāsane.

“Doso raḷo na ca pana reṇu vuccati...pe...;

Viharanti te vigatarajassa sāsane.

“Moho raḷo na ca pana reṇu vuccati...pe...;

Viharanti te vigatarajassa sāsane”.

Loketi apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – athāparam pañca rajāni loke.

Yesam satīmā vinayāya sikkheti. Yesanti rūparāgassa saddarāgassa gandharāgassa rasarāgassa phoṭṭhabbarāgassa. **Satīmāti** yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā satindriyam satibalam sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayam vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto upagato samupagato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati satimā. **Sikkheti** tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Katamā adhisīlasikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Yesam satīmā vinayāya sikkheti.** Satimā puggalo yesam rūparāgassa saddarāgassa gandharāgassa rasarāgassa phoṭṭhabbarāgassa vinayāyapaṭivinayāyapahānāya vūpasamāyapaṭinissaggāyapaṭipassadhiyā adhisīlampi sikkheyya adhicittampi sikkheyya adhipaññampi sikkheyya, imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya...pe... sacchikātabbam sacchikaronto sikkheyya ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – yesam satīmā vinayāya sikkhe.

Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha rāganti. Rūpesu saddesu gandhesu rasesu phoṭṭhabbesu rāgaṃ saheyya parisaheyya abhibhaveyya ajjhotthareyya pariyādiyeyya maddeyyāti – rūpesu saddesu atho rasesu gandhesu phassesu sahetha rāgaṃ.

Tenāha bhagavā –

“Athāparaṃ pañca rajāni loke, yesaṃ satīmā vinayāya sikkhe;

Rūpesu saddesu atho rasesu, gandhesu phassesu sahetha rāga”nti.

210.

Etesu dhammesu vineyya chandaṃ, bhikkhu satimā suvimuttacitto;

Kāle so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ekodibhūto vihane tamaṃ so. [iti bhagavā]

Etesu dhammesu vineyya chandanti. Etesūti rūpesu saddesu gandhesu rasesu phoṭṭhabbesu. **Chandoti** yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasneho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ...pe... kāmacchandanaṃ. **Etesu dhammesu vineyya chandanti.** Etesu dhammesu chandaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyyāti – etesu dhammesu vineyya chandaṃ.

Bhikkhu satimā suvimuttacittoti. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekho vā bhikkhu. **Satimāti** yā sati anussati...pe... sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto samupeto...pe... so vuccati satimā.

Bhikkhu satimā suvimuttacittoti. Paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa nīvaraṇehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dutiyaṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, tatiyaṃ jhānaṃ samāpannassa pītiyā ca cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa sukhadukkhehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; ākāsaṇācāyatanam samāpannassa rūpaṣaṇṇāya paṭiḷhasaṇṇāya nānattasaṇṇāya cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, viññāṇaṇcāyatanam samāpannassa ākāsaṇācāyatanasaṇṇāya cittaṃ... ākiṇcaṇṇāyatanam samāpannassa viññāṇaṇcāyatanasaṇṇāya cittaṃ...

nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa ākiñcaññāyatanasaññāya cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ; sotāpannassa sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, sakadāgāmiṣṣa oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, anāgāmiṣṣa anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, arahato rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā tadekaṭṭhehi ca kilesehi bahiddhā ca sabbanimittehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – bhikkhu satimā suvimuttacitto.

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti. Kālenāti uddhate citte samathassa kālo, samāhite citte vipassanāya kālo.

“Kāle paggaṇhati cittaṃ, niggaṇhati punāpare ;

Sampahaṃsati kālena, kāle cittaṃ samādahe.

“Ajjupekkhati kālena, so yogī kālakovido;

Kimhi kālamhi paggāho, kimhi kāle viniggaho.

“Kimhi pahaṃsanākālo, samathakālo ca kīdiso;

Upekkhākālaṃ cittassa, kathaṃ dasseti yogino.

“Līne cittaṃhi paggāho, uddhatasmim viniggaho;

Nirassādagataṃ cittaṃ, sampahaṃseyya tāvade.

“Sampahaṭṭhaṃ yadā cittaṃ, alīnaṃ bhavatinuddhataṃ;

Samathassa ca so kālo, ajjhataṃ ramaye mano.

“Etena mevupāyena, yadā hoti samāhitaṃ;

Samāhitacittamaññāya, ajjupekkheyya tāvade.

“Evaṃ kālavidū dhīro, kālaññū kālakovido;

Kālena kālaṃ cittassa, nimittamupalakkhaye”ti.

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamānoti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, “sabbe dhammā anattā”ti sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti – sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno.

Ekodibhūto vihane tamaṃ so, iti bhagavāti. Ekodīti ekaggacitto avikkhittacitto avisāhaṭamānaso samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhīti – ekodibhūto. **Vihane tamaṃ soti** rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ diṭṭhitamaṃ mānatamaṃ kilesatamaṃ duccharitatamaṃ andhakaṇaṃ acakkhukaṇaṃ aññākaṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasamvattanikaṃ haneyya vihaneyya pajaheyya vinodeyya byantiṃ kareyya anabhāvaṃ gameyya.

Bhagavāti gāravādhivacaṇaṃ. Api ca bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā, bhaggamohoti bhagavā, bhaggamānoti bhagavā, bhaggadiṭṭhīti bhagavā, bhaggakaṇḍakoti bhagavā, bhaggakilesoti bhagavā, bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā, bhavānaṃ antakaroti bhagavā, bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā, bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbānīti bhagavā, bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhiccitassa adhipaññāyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbavīhārasamāpattīnanti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ dasannaṃ kaṣiṇasamāpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānaṃ catunnaṃ sammappadhānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā, bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā, bhagavāti netamaṃ nāmaṃ mātaraṃ kataṃ na pītaraṃ kataṃ na bhātaraṃ kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ; vimokkhantikametamaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ bhagavāti – ekodibhūto vihane tamaṃ so iti bhagavā.

Tenāha bhagavā –

“Etesu dhammesu vineyya chandaṃ, bhikkhu satimā
suvimuttacitto;

Kālena so sammā dhammaṃ parivīmaṃsamāno, ekodibhūto
vihane tamaṃ so”. [iti bhagavāti]

Sāriputtasuttaniddeso soḷasamo.

Aṭṭhakavaggamhi soḷasa suttaniddesā samattā.

Mahāniddesapāḷi niṭṭhitā.

Khuddakanikāye

Cūlaniddesapāḷi

Pārāyanavaggo

Vatthugāthā

1.

Kosalānaṃ purā rammā, agamā dakkhiṇāpathaṃ;
Ākiñcaññaṃ patthayāno, brāhmaṇo mantapāragū.

2.

So assakassa visaye, maḷakassa samāsane ;
Vasi godhāvarīkūle, uñchena ca phalena ca.

3.

Tasseva upanissāya, gāmo ca vipulo ahu;
Tato jātena āyena, mahāyaññaṃakappayi.

4.

Mahāyaññaṃ yajitvāna, puna pāvisi assamaṃ;
Tasmiṃ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo.

5.

Ugghaṭṭapādo tasito , paṅkadanto rajassiro;
So ca naṃ upasaṅkamma, satāni pañca yācati.

6.

Tamenam bāvarī disvā, āsanena nimantayi;

Sukhañca kusalam pucchi, idam vacanamabravi .

7.

“Yaṃ kho mama deyyadhammaṃ, sabbam visajjitaṃ mayā;

Anujānāhi me brahme, natthi pañcasatāni me”.

8.

“Sace me yācamānassa, bhavaṃ nānupadassati ;

Sattame divase tuyhaṃ, muddhā phalatu sattadhā”.

9.

Abhisankharitvā kuhako, bheravaṃ so akittayi;

Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, bāvarī dukkhito ahu.

10.

Ussussati anāhāro, sokasallasamappito;

Athopi evaṃ cittassa, jhāne na ramatī mano.

11.

Utrastaṃ dukkhitaṃ disvā, devatā atthakāminī;

Bāvariṃ upasaṅkamma, idam vacanamabravi.

12.

“Na so muddhaṃ pajānāti, kuhako so dhanatthiko;

Muddhani muddhapāte vā, ñāṇaṃ tassa na vijjati”.

13.

“Bhotī carahi jānāti, taṃ me akkhāhi pucchitā;

Muddhaṃ muddhādhipātāñca , taṃ suṇoma vaco tava”.

14.

“Ahampetam na jānāmi, ñāṇam mettha na vijjati;
Muddhani muddhādhipāte ca, jinānañhettha dassanam”.

15.

“Atha ko carahi jānāti, asmim pathavimaṇḍale ;
Muddham muddhādhipātañca, tam me akkhāhi devate”.

16.

“Purā kapilavatthumhā, nikkhanto lokanāyako;
Apacco okkākarājassa, sakyaputto pabhankaro.

17.

“So hi brāhmaṇa sambuddho, sabbadhammāna pāragū;
Sabbābhiññābalappatto , sabbadhammesu cakkhumā;
Sabbakammakkhayaṃ patto, vimutto upadhikkhaye.

18.

“Buddho so bhagavā loke, dhammaṃ deseti cakkhumā;
Tam tvam gantvāna pucchassu, so te tam byākarissati”.

19.

Sambuddhoti vaco sutvā, udaggo bāvarī ahu;
Sokassa tanuko āsi, pītiñca vipulaṃ labhi.

20.

So bāvarī attamano udaggo, tam devataṃ pucchati vedajāto;
“Katamamhi gāme nigamamhi vā pana, katamamhi vā janapade
lokanātho;

Yattha gantvāna passemu, sambuddhaṃ dvīpaduttamaṃ”.

21.

“Sāvattīyaṃ kosalamandire jino, pahūtapañño
varabhūrimedhaso;

So sakyaputto vidhuro anāsavo, muddhādhipātassa vidū
narāsabho”.

22.

Tato āmantayī sisse, brāhmaṇe mantapāragū ;

“Etha māṇavā akkhissaṃ, suṇātha vacanaṃ mama.

23.

“Yassesu dullabho loke, pātubhāvo abhiṇṇaso;

Svājja lokamhi uppanno, sambuddho iti vissuto;

Khippaṃ gantvāna sāvattīyaṃ, passavho dvīpaduttamaṃ”.

24.

“Kathaṃ carahi jānemu, disvā buddhoti brāhmaṇa;

Ajānataṃ no pabrūhi, yathā jānemu taṃ mayaṃ”.

25.

“Āgatāni hi mantesu, mahāpurisalakkhaṇā;

Dvattiṃsāni ca byākkhātā, samattā anupubbaso.

26.

“Yassete honti gattesu, mahāpurisalakkhaṇā;

Dveyeva tassa gatiyo, tatiyā hi na vijjati.

27.

“Sace agāraṃ āvasati, vijeyya pathaviṃ imaṃ;
Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsati.

28.

“Sace ca so pabbajati, agārā anagāriyaṃ;
Vivaṭṭacchado sambuddho, arahā bhavati anuttaro.

29.

“Jātiṃ gottañca lakkhaṇaṃ, mante sisse punāpare;
Muddhaṃ muddhādhipātañca, manasāyeva pucchatha.

30.

“Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;
Manasā pucchite pañhe, vācāya visajjissati” .

31.

Bāvarissa vaco sutvā, sissā soḷasa brāhmaṇā;
Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū.

32.

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako;
Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito.

33.

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

34.

Paccekaṇiṇo sabbe, sabbalokassa vissutā;
Jhāyī jhānaratā dhīrā, pubbavāsanavāsītā.

35.

Bāvariṃ abhivādetvā, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ;
Jaṭājinadharā sabbe, pakkāmuṃ uttarāmukhā.

36.

Maḷakassa patitṭhānaṃ, puramāhissatiṃ tadā ;
Ujjeniñcāpi gonaddhaṃ, vedisaṃ vanasavhayaṃ.

37.

Kosambiñcāpi sāketāṃ, sāvattiñca puruttamaṃ;
Setabyaṃ kapilavatthum, kusiñcārañca mandiraṃ.

38.

Pāvañca bhoganagaraṃ, vesāliṃ māgadhaṃ puraṃ;
Pāsāṇakaṃ cetiyañca, ramañīyaṃ manoramaṃ.

39.

Tasitovudakaṃ sītaṃ, mahālābhaṃva vāñijo;
Chāyaṃ ghammābhitattova turitā pabbatamāruhaṃ.

40.

Bhagavā tamhi samaye, bhikkhusaṅghapurakkhato;
Bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti, sīhova nadatī vane.

41.

Ajito addasa buddhaṃ, pītaraṃsiṃva bhāṇumaṃ;
Candaṃ yathā pannarase, paripūraṃ upāgataṃ.

42.

Athassa gatte disvāna, paripūrañca byañjanaṃ;

Ekamantaṃ t̥hito haṭṭho, manopañhe apucchatha.

43.

“Ādissa jammanaṃ brūhi, gottaṃ brūhi salakkhaṇaṃ;
Mantesu pāraṃiṃ brūhi, kati vāceti brāhmaṇo”.

44.

“Vīsaṃ vassasataṃ āyu, so ca gottena bāvarī;
Tīṇissa lakkhaṇā gatte, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

45.

“Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe;
Pañcasatāni vāceti, sadhamme pāraṃiṃ gato”.

46.

“Lakkhaṇānaṃ pavicayaṃ, bāvarissa naruttama;
Taṇhacchida pakāsehi, mā no kaṅkhāyitaṃ ahu”.

47.

“Mukhaṃ jivhāya chādeti, uṇṇassa bhamukantare;
Kosohitaṃ vatthaguyhaṃ, evaṃ jānāhi māṇava”.

48.

Pucchāñhi kiñci asuṇanto, sutvā pañhe viyākate;
Vicinteti jano sabbo, vedajāto katañjalī.

49.

“Ko nu devo vā brahmā vā, indo vāpi sujampati;
Manasā pucchite pañhe, kametaṃ paṭibhāsati.

50.

“Muddhaṃ muddhāhipātañca, bāvarī paripucchati;
Taṃ byākarohi bhagavā, kaṅkhaṃ vinaya no ise”.

51.

“Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhāhipātīnī;
Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena saṃyutā”.

52.

Tato vedena mahatā, santhambhetvāna māṇavo;
Ekamaṃ ajiṇaṃ katvā, pādesu sirasā pati.

53.

“Bāvarī brāhmaṇo bhoto, saha sissehi mārisa;
Udaggacitto sumano, pāde vandati cakkhuma”.

54.

“Sukhito bāvarī hotu, saha sissehi brāhmaṇo;
Tvañcāpi sukhito hohi, ciraṃ jīvāhi māṇava.

55.

“Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayamaṃ;
Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchatha”.

56.

Sambuddhena katokāso, nisīditvāna pañjalī;
Ajito paṭhamaṃ pañhaṃ, tattha pucchi tathāgataṃ.

Vatthugāthā niṭṭhitā.

1. Ajitamāṇavapucchā

57.

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhayaṃ”.

58.

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ”.

59.

“Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaram brūhi, kena sotā pidhiyyare”.

60.

“Yāni sotāni lokasmim, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhiyyare”.

61.

“Paññā ceva sati cāpi , [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārīsa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati”.

62.

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetam uparujjhati”.

63.

“Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa”.

64.

“Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhamānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Ajitamāṇavapucchā paṭhamā.

2. Tissametteyyamāṇavapucchā

65.

“Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati ;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā”ti .

66.

“Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

67.

“So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā”ti.

Tissametteyyamāṇavapucchā dutiyā.

3. Puṇṇakamāṇavapucchā

68.

“Anejaṃ mūladassāvīṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā
brūhi metaṃ”.

69.

“Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka
itthattaṃ;

Jaraṃ sitā yaññamakappayīṃsu”.

70.

“Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā
yaññapathe appamattā;

Atāruṃ jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi
metaṃ”.

71.

“Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]

Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;

Nātarīṃsu jātijaranti brūmi”.

72.

“Te ce nātarim̐su yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]

Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.

73.

“Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Puṇṇakamāṇavapucchā tatiyā.

4. Mettagūmāṇavapucchā

74.

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedaguṃ bhāvitattaṃ;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”.

75.

“Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;

Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.

76.

“Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti
mando;

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa
jātippabhavānupassī”.

77.

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha
brūhi;

‘Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca’;

Taṃ me muni sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.

78.

“Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ veditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ”.

79.

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ veditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ”.

80.

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe.

81.

“Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya
dukkhaṃ”.

82.

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo.

83.

“Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ muni aṭṭhitam ovadeyya;

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya”.

84.

“Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ;

Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.

85.

“Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhava saṅgamimaṃ visajja;

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Mettaḡumāṇavapucchā catutthī.

5. Dhotakamāṇavapucchā

86.

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.

87.

“Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.

88.

“Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ
brāhmaṇamiriyamānaṃ;

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamañca maṃ sakka
kathaṃkathāhi”.

89.

“Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathiṃ dhotaka kañci
loke;

Dhammañca seṭṭhaṃ abhijānamāno , evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ
taresi”.

90.

“Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamaṃ
vijaññaṃ;

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyyaṃ”.

91.

“Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”.

92.

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”.

93.

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha”nti.

Dhotakamañṇavapucchā pañcamī.

6. Upasīvamāṇavapucchā

94.

“Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ
tareyyaṃ”.

95.

“Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa”.

96.

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe parame vimutto , tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī” .

97.

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe parame vimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”.

98.

“Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassānaṃ samantacakkhu;

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa”.

99.

“Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evam munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ”.

100.

“Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.

101.

“Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Upasīvamaṇavapucchā chaṭṭhī.

7. Nandamaṇavapucchā

102.

“Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapannaṃ”.

103.

“Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi”.

104.

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ,

Anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,

Atāru jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.

105.

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarim̐su jātijaranti brūmi”.

106.

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Te ce muni brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.

107.

“Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ muttaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbhaṃ;

Anekarūpampi pahāya sabbhaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi”.

108.

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ muttaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya

sabbaṃ;

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī”ti.

Nandamāṇavapucchā sattamā.

8. Hemakamāṇavapucchā

109.

“Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]

Huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati, sabbaṃ taṃ itihītihaṃ;

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.

110.

“Tvañca me dhammakkhāhi, taṇhānigghātaṇaṃ muni;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ”.

111.

“Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;

Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccutaṃ.

112.

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniibbutā;

Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loka visattika”nti.

Hemakamāṇavapucchā aṭṭhamā.

9. Todeyyamāṇavapucchā

113.

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”.

114.

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo”.

115.

“Nirāsaso so uda āsasāno , paññāṇavā so uda paññakappī;
Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha
samantacakkhu”.

116.

“Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava asatta”nti.

Todeyyamāṇavapucchā navamā.

10. Kappamāṇavapucchā

117.

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;
Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā”.

118.

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappā te.

119.

“Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.

120.

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniibbutā;

Na te mārasānugā, na te mārasa paṭṭhagū”ti .

Kappamāṇavapucchā dasamā.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchā

121.

“Sutvānaḥaṃ vīramakāmakaṃmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigaṃ puṭṭhumakāmamāgamaṃ;

Santipadaṃ brūhi sahaJanetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi
metaṃ.

122.

“Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejj
tejasā;

Parittapaññassa me bhūripañña, ācikkha dhammaṃ yamaḥaṃ
vijaññaṃ;

JātiJarāya idha vippahānaṃ”.

123.

“Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]

Nekkhammaṃ datṭhu khemato;

Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcanaṃ.

124.

“Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

125.

“Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje”ti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchā ekādasamā.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchā

126.

“Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;
Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti
ito.

127.

“Nānājanā janapadehi saṅgatā,
Tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā;
Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.

128.

“Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantaṃ.

129.

“Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;

Ādānasatte iti pekkhamāno, pajāṃ imaṃ maccudheyye visatta”nti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchā dvādasamā.

13. Udayamāṇavapucchā

130.

“Jhāyiṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]

Katakiccaṃ anāsavaṃ;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi, avijjāya pabhedanaṃ”.

131.

“Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ.

132.

“Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejavaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ”.

133.

“Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati”.

134.

“Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇaṃ;

Taṇhāya vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati”.

135.

“Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;
Bhagavantaṃ puṭṭhumāgama, taṃ suṇoma vaco tava”.

136.

“Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;
Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhatī”ti.

Udayamāṇavapucchā terasamā.

14. Posālamāṇavapucchā

137.

“Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]
Anejo chinnaśaṃsayo;
Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

138.

“Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho”.

139.

“Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]
Abhijānaṃ tathāgato;
Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti, vimuttaṃ tapparāyaṇaṃ.

140.

“Ākiñcaññasambhavaṃ ñatvā, nandī saṃyojanaṃ iti;
Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Posālamāṇavapucchā cuddasamā.

15. Mogharājamāṇavapucchā

141.

“Dvāhaṃ sakkamaṃ apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutamaṃ.

142.

“Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.

143.

“Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”.

144.

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

Mogharājamāṇavapucchā pannarasamā.

16. Piṅgiyamāṇavapucchā

145.

“Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva, ācikkha dhammaṃ yamaṃ
vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ”.

146.

“Disvāna rūpesu vihaññaṃāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāya”.

147.

“Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ asutaṃ amutaṃ , atho aviññātaṃ
kiñcanaṃmatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha
vippahānaṃ”.

148.

“Taṅhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]

Santāpajāte jarasā parete;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṅhaṃ
apunabbhavāya”ti.

Piṅgiyamāṇavapucchā soḷasamā.

17. Pārāyanatthutigāthā

Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye,
paricārakasolāsanaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhittḥo puṭṭho puṭṭho pañhaṃ
byākāsi. Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya
dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmarāṇassa pārāyaṃ.
“Pārāngamanīyā ime dhammā”ti – tasmā imassa dhammapariyāyassa
pārāyananteva adhivacanaṃ.

149.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

150.

Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

151.

Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;
Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ.

152.

Tesaṃ buddho pabyākāsi, pañhe puṭṭho yathātathaṃ;
Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.

153.

Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacarīṃsu, varapaññassa santike.

154.

Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.

155.

Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;
Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.

156.

“Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

157.

“Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
Handāhaṃ kittayissāmi, giraṃ vaṇṇūpasañhitam.

158.

“Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;
Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.

159.

“Dijoyathākubbanakaṃ pahāya, bahupphalamkānanamāvaseyya;
Evampahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva
ajjhapatto.

160.

“Yeme pubbe viyākamsu, huraṃ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati;
Sabbam taṃ itihītihaṃ, sabbam taṃ takkavaḍḍhanam.

161.

“Eko tamanudāsino, jutimā so pabhaṅkaro;
Gotamo bhūripaññaṇo, gotamo bhūrimedhaso.

162.

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci”.

163.

“Kiṃ nu tamhā vippavasasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

164.

“Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci”.

165.

“Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

166.

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvaci.

167.

“Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattiṃ, teneva maññāmi avippavāsaṃ.

168.

“Saddhā ca pīti ca mano sati ca,

Nāpentime gotamasāsanamhā;

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.

169.

“Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena
yutto.

170.

“Pañke sayāno pariphandaṃ, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;
Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

171.

“Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho āḷavigotamo ca;
Evameva tvampī pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya
maccudheyyassa pāraṃ” .

172.

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā.

173.

“Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;
Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ.

174.

“Asaṃhīraṃ asaṃkappaṃ, yassa natthi upamā kvaci;
Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi
adhimuttacitta” nti .

Pārāyanānugītigāthā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggaṇiddeso

1. Ajitamāṇavapucchāniddeso

1.

Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi , kiṃsu tassa mahabbhayaṃ.

Kenassu nivuto lokoti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pattivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko kena āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – kenassu nivuto loko?

Iccāyasmā ajitoti. Iccāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Ajitoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā ajito.

Kenassu nappakāsati kena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – kenassu nappakāsati.

Kissābhilepanaṃ brūsīti kiṃ lokassa lepanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkilesa. Kena loko litto saṃlitto upalitto kiliṭṭho saṃkiliṭṭho makkhito saṃsatṭho laggo laggito palibuddho, brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānīkarosi pakāsesīti – kissābhilepanaṃ brūsi.

Kiṃsu tassa mahabbhayaṃ kiṃ lokassa bhayaṃ mahabbhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti – kiṃsu tassa mahabbhayaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhaya”nti.

2.

Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vecicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ.

Avijjāya nivuto lokoti. Avijjāti dukkhe aññāṇaṃ dukkhasamudaye aññāṇaṃ dukkhanirodhe aññāṇaṃ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ aparante aññāṇaṃ pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ, yaṃ evarūpaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asam bodho appaṭivedho asaṃgāhanā aparīyogāhanā asaṃapekkhanā apaccavekkhaṇā apaccavekkhaṇakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ, yaṃ vuccati – avijjā.

Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko imāya avijjāya āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – avijjāya nivuto loko.

Ajitāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ. Api ca, bhaggarāgoti bhagavā; bhaggadosoti bhagavā; bhaggamohoti bhagavā; bhaggamānoti bhagavā; bhaggaditṭhīti bhagavā; bhaggakaṇṭakoti bhagavā; bhaggakilesoti bhagavā; bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā; bhavānaṃ antakaroti bhagavā; bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapaññoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārūppānti bhagavā; bhāgī vā bhagavā cīvarapaṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhiccittassa adhipaññāyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānaṃ catunnaṃ appamaññaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbasaṃpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ kaṣiṇasaṃpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasaṃpattiyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānaṃ catunnaṃ sammappadhānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññaṃ channaṃ buddhadhammānanti

bhagavā; bhagavāti netam nāmaṃ mātarā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātārā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmacchehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametam buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññaṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – ajitāti bhagavā.

Vevicchā pamādā nappakāsati. Vevicchaṃ vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ maccheraṃ maccharāyanā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ, gāho vuccati macchariyaṃ. Pamādo vattabbo – kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmagaṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olinavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. **Vevicchā pamādā nappakāsati** iminā ca macchariyena iminā ca pamādena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – vevicchā pamādā nappakāsati.

Jappābhilepanaṃ brūmīti jappā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko eja māyā janikā sañjanāni sibbinī jālinī saritā visattikā suttam visaṭā āyūhanī dutiyā dpaṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsāna āsītattam rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchāñjikatā sādhuṅkamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkilesa anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabalisaṃ māramisaṃ māravisaṃ māranivāso māragocarō mārabandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ – ayaṃ vuccati jappā. Lokassa lepanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkilesa imāya

jappāya loko litto samlitto upalitto kiliṭṭho samkiliṭṭho makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddhoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – jappābhilepanaṃ brūmi.

Dukkhamassa mahabbhayanti. Dukkanti
 jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ
 sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ
 tiracchānayanikaṃ dukkhaṃ pettivisayikaṃ dukkhaṃ mānusikaṃ
 dukkhaṃ gabbhokkantimūlakaṃ dukkhaṃ gabbhaṭṭhitimūlakaṃ dukkhaṃ
 gabbhavuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ jātassūpanibandhakaṃ dukkhaṃ jātassa
 parādheyyakaṃ dukkhaṃ attūpakkamadukkhaṃ parūpakkamadukkhaṃ
 saṅkhāradukkhaṃ vipariṇāmadukkhaṃ cakkhurogo sotarogo ghānarogo
 jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso
 pināso dāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ
 gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā
 lohitaṭṭhaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā
 semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā
 utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā
 kammavipākajā ābādhā sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo
 ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ dukkhaṃ mātumaraṇaṃ
 dukkhaṃ pitumaraṇaṃ dukkhaṃ bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ bhaginimaraṇaṃ
 dukkhaṃ puttamaraṇaṃ dukkhaṃ dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ ñātibyaṇaṃ
 dukkhaṃ rogabyaṇaṃ dukkhaṃ bhogabyaṇaṃ dukkhaṃ
 sīlabyaṇaṃ dukkhaṃ diṭṭhibyaṇaṃ dukkhaṃ yesaṃ dhammānaṃ
 ādito samudāgamaṇaṃ paññāyati. Atthaṅgamato nirodho paññāyati.
 Kammasannissito vipāko. Vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ
 rūpaṃ rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ jarāya anusaṭṭhaṃ byādhinā
 abhibhūtaṃ maraṇena abbhāhataṃ dukkhe patiṭṭhitaṃ atāṇaṃ aleṇaṃ
 asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – idaṃ vuccati dukkhaṃ. Idaṃ dukkhaṃ
 lokassa bhayaṃ mahābhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti –
 dukkhamassa mahabbhayaṃ. Tenāha bhagavā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya”nti.

3.

Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare .

Savanti sabbadhi sotāti. Sotāti taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccharitasoto avijjāsoto. **Sabbadhīti** sabbesu āyatanesu. **Savantīti** savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato sadde savanti...pe... ghānato gandhe savanti... jivhāto rase savanti... kāyato phoṭṭhabbe savanti... manato dhamme savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpaṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato saddataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Ghānato gandhataṇhā savanti... jivhāto rasataṇhā savanti... kāyato phoṭṭhabbataṇhā savanti... manato dhammataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattantīti – savanti sabbadhi sotā.

Iccāyasmā ajitoti. Iccāti padasandhi...pe... padānupubbatāpetam iccāti...pe... iccāyasmā ajito.

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇanti sotānaṃ kiṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ – sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi.

Kena sotā pidhiyyareti kena sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – kena sotā pidhiyyare. Tenāha so brāhmaṇo –

“Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare”.

4.

Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare.

Yāni sotāni lokasminti yāni etāni sotāni mayā kittitāni pakittitāni ācikkhitāni desitāni paññapitāni paṭṭhapitāni vivaritāni vibhajitāni uttānikatāni pakāsītāni, seyyathidaṃ – taṇhāsoto ditṭhisoto kilesasoto duccharitasoto avijjāsoto. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yāni sotāni lokasmiṃ. **Ajitāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Sati tesam nivāraṇanti. **Satīti** yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā sati satindriyaṃ satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. **Nivāraṇanti** āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ – sati tesam nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūmi ācikkhāmi...pe... uttānikaromi pakāsemīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi.

Paññāyete pidhiyyareti. **Paññāti** yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammāditṭhi. Paññāyete pidhiyyareti – paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā anattā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjāpaccayā saṅkhārā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti...pe... “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti... “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti... “saḷāyatanapaccayā phasso”ti... “phassapaccayā vedanā”ti... “vedanāpaccayā taṇhā”ti... “taṇhāpaccayā upādāna”nti... “upādānapaccayā bhavo”ti... “bhavapaccayā jāti”ti... “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti... “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti... “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho”ti... “nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho”ti... “saḷāyatananirodhā phassanirodho”ti... “phassanirodhā vedanānirodho”ti... “vedanānirodhā taṇhānirodho”ti... “taṇhānirodhā upādānanirodho”ti... “upādānanirodhā bhavanirodho”ti... “bhavanirodhā jātinirodho”ti... “jātinirodhā

jarāmarañanirodho”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Idaṃ dukkha”nti... pe... “ayaṃ dukkhasamudayo”ti... “ayaṃ dukkhanirodho”ti... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā āsavā”ti... pe... “ayaṃ āsavasamudayo”ti... “ayaṃ āsavanirodho”ti... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā abhiññeyyā”ti... pe... “ime dhammā pariññeyyā”ti... “ime dhammā pahātabbā”ti... “ime dhammā bhāvetabbā”ti... “ime dhammā sacchikātabbā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato... catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – paññāyete pidhiyyare. Tenāha bhagavā –

“Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhiyyare”ti.

5.

Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati.

Paññā ceva sati cāpīti. Paññāti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūrī medhā pariñāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattamaṃ paññāpāsādo paññāloko paññāobhāso paññāpajjoto

paññāratanam amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Satīti** yā sati anussati...
pe... sammāsati – paññā ceva saticāpi, iccāyasmā ajito.

Nāmarūpaṅca mārisāti. Nāmanti cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagārasappatissādhivacanametam mārisāti – nāmarūpaṅca mārisa.

Etaṃ me puṭṭho pabrūhīti. **Etaṃ meti** yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemī. **Puṭṭhoti** pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Pabrūhīti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – etaṃ me puṭṭho pabrūhi.

Katthetaṃ uparujjhatīti katthetaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti. Katthetaṃ uparujjhati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpaṅca mārisa;

Evam me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī”ti.

6.

Yametaṃ pañham apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmaṅca rūpaṅca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati.

Yametaṃ pañham apucchīti. Yametanti paññaṅca satiṅca nāmarūpaṅca. **Apucchīti** apucchasi yācasi ajjhesati pasādesīti – yametaṃ pañham apucchi.

Ajita taṃ vadāmi teti. Ajitāti bhagavā taṃ brāhmaṇam nāmena ālapati. **Tanti** paññaṅca satiṅca nāmarūpaṅca. **Vadāmīti** vadāmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti. Ajita taṃ vadāmi te.

Yattha nāmaṅca rūpaṅca, asesam uparujjhatīti nāmanti cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Asesanti** sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesam

nissesam pariyādiyanavacanametam asesanti. **Uparujjhatī** nirujjhati vūpasammanti attham gacchati paṭippassambhatī. Yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati.

Viññāssa nirodhena, etthetam uparujjhatī sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāravīññāssa nirodhena satta bhava t̐apetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhati vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Sakadāgāmimaggañāṇena abhisāṅkhāravīññāssa nirodhena dve bhava t̐apetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhati vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Anāgāmimaggañāṇena abhisāṅkhāravīññāssa nirodhena ekaṃ bhavaṃ t̐apetvā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhati vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Arahattamaggañāṇena abhisāṅkhāravīññāssa nirodhena ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhati vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimaviññāssa nirodhena paññā ca sati ca nāmañca rūpañca, etthete nirujjhati vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhantī – viññāssa nirodhena etthetam uparujjhati. Tenāha bhagavā –

“Yametam pañham apucchi, ajita tam vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;

Viññāssa nirodhena, etthetam uparujjhatī”ti.

7.

Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārīsa.

Ye ca saṅkhātadhammāseti saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā. Kiṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā? Te saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti saṅkhātadhammā... pe... “sabbe dhammā anattā”ti saṅkhātadhammā... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti saṅkhātadhammā... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam

taṃ nirodhadhamma”nti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. Atha vā tesam khandhā saṅkhātā dhātuyo saṅkhātā āyatanāni saṅkhātā gatiyo saṅkhātā upapattiyo saṅkhātapaṭisandhi saṅkhātā bhavā saṅkhātā saṃsārā saṅkhātā vaṭṭā saṅkhātā. Atha vā te khandhapiyante ṭhitā dhātupariyante ṭhitā āyatanapiyante ṭhitā gatipariyante ṭhitā upapattipariyante ṭhitā paṭisandhipariyante ṭhitā bhavapiyante ṭhitā saṃsārapariyante ṭhitā vaṭṭapariyante ṭhitā antime bhave ṭhitā antime samussaye ṭhitā antimadehadharā arahanto.

Tesam cāyaṃ pacchimako, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasaṃsāro, natthi nesaṃ punabbhavoti.

Taṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavāti. **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhāti. Sekhāti** kimkāraṇā vuccanti sekhā? Sikkhantīti sekhā. Kiñca sikkhanti? Adhisīlampi sikkhanti, adhicittampi sikkhanti, adhipañṇampi sikkhanti. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho mahanto sīlakkhandho sīlaṃ paṭiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammaṇaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu viviceva kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipañṇāsikkhā? Idha bhikkhu pañṇavā hoti udayatthagāminiyā pañṇāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti...pe... “ayaṃ dukkhanirodho”ti... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ime āsavā”ti...pe... “ayaṃ āsavaṃsamudayo”ti... “ayaṃ āsavanirodho”ti... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ayaṃ adhipañṇāsikkhā”... imā tisso sikkhāyo āvajjantā sikkhanti jānantā sikkhanti passantā sikkhanti cittaṃ adhiṭṭhahantā sikkhanti saddhāya adhimuccantā sikkhanti vīriyaṃ paggaṇhantā sikkhanti satīṃ upaṭṭhapentā sikkhanti cittaṃ samādahantā sikkhanti pañṇāya pajānantā sikkhanti abhiññeyyaṃ abhijānantā sikkhanti pariññeyyaṃ parijānantā sikkhanti pahātabbaṃ pajahantā sikkhanti bhāvetabbaṃ bhāventā sikkhanti sacchikātabbaṃ

sacchikarontā sikkhanti ācaranti samācaranti samādāya vattanti. Tamkāraṇā vuccanti – sekhā. **Puthūti** bahukā. Ete sekhā sotāpannā ca paṭipannā ca sakadāgāmino ca paṭipannā ca anāgāmino ca paṭipannā ca arahanto ca paṭipannā ca. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmim ādāye imasmim dhamme imasmim vinaye imasmim dhammavinaye imasmim pāvacane imasmim brahmacariye imasmim satthusāsane imasmim attabhāve imasmim manussaloketi – ye ca sekhā puthū idha.

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisāti tvampi nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī medhāvī. Tesaṃ saṅkhātadhammānaṅca sekkhānaṅca iriyaṃcariyaṃvuttipavattiācaramgocaramvihārampaṭipadam. **Puṭṭhoti** pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Pabrūhīti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagārasappatissādhivacanametam mārisāti – tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti.

8.

Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje.

Kāmesu nābhigijjheyvāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavalavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhaṅca janapado ca koso ca koṭṭhāgāraṅca – yaṃ kiñci rajanīyavattu vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppanā kāmā ajjhata kāmā bahiddhā kāmā ajjhatabahiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā paṇītā kāmā, āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dibbā kāmā, paccupaṭṭhitā kāmā, nimmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbepi kāmāvacarā dhammā, sabbepi rūpāvacarā dhammā, sabbepi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvatthukā taṇhārammaṇā, kāmanīyatṭhena rajanīyatṭhena madanīyatṭhena ramanīyatṭhena kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmaccando kāmarāgo kāmanandī kāmatanḥā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariḷaho kāmagedho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmaccandanīvaraṇaṃ –

Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;

Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hehisīti.

Ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā, yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu nābhigijjheyāti** kilesakāmena vatthukāmesu nābhigijjheyya na palibundheyya agiddho assa agadhito amucchito anajjhāpanno vītagedho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā vihareyyāti – kāmesu nābhigijjheyya.

Manasānāvilo siyāti. Manoti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanāṃ manindriyaṃ viññānaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Kāyaduccaritena cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. Vacīduccaritena...pe... manoduccaritena... rāgena... dosena... mohena... kodhena... upanāhena... makkhena... paḷāsena... issāya... macchariyena... māyāya... sātheyyena... thambhena... sārambhena... mānena... atimānena... madena... pamādena... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadāhehi... sabbapariḷāhehi... sabbasantāpehi... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. **Manasānāvilo siyāti** cittena anāvilo siyā – aluḷito anerito aghaṭṭito acalito abhanto vūpasanto āvilakare kilese jaheyya pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvaṃ gameyya, āvilakarehi kilesehi ca ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vip̐pamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – manasānāvilo siyā.

Kusalo sabbadhammānanti “sabbe saṅkhārā aniccā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “sabbe dhammā anattā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti kusalo sabbadhammānaṃ...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti kusalo

sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, aniccato kusalo sabbadhammānaṃ, dukkhato...pe... rogato... gaṇḍato... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ītito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅguto... addhuvato ... atāṇato... alenato... asaraṇato... asaraṇībhūto... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariṇāmadhammato... asārakato... aghamūlato... vadhakato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhammato... byādhidhammato... maraṇadhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato ... saṃkilesikadhammato... samudayato... atthaṅgamato... assādato... ādīnavato... nissaraṇato kusalo sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, khandhakusalo dhātukusalo āyatanakusalo paṭicasamuppādakusalo satipaṭṭhānakusalo sammappadhānakusalo iddhipādakusalo indriyakusalo balakusalo bojjaṅgakusalo maggakusalo phalakusalo nibbānakusalo. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, sabbadhammā vuccanti dvādasāyatanāni – cakkhu ceva rūpā ca, sotaṅca saddā ca, ghānaṅca gandhā ca, jivhā ca rasā ca, kāyo ca phoṭṭhabbā ca, mano ca dhammā ca. Yato ca ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṅkato āyatim anuppādadhammo, ettāvatāpi kusalo sabbadhammānanti – kusalo sabbadhammānaṃ.

Sato bhikkhu paribbajeti. Satoti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivajjanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satiparibandhānaṃ dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ dhammānaṃ asammūṭṭhattā sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguṇṇena samannāgatattā sato, satiyā apaccorohaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati...pe... sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati sato. **Bhikkhūti** sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu – sakkāyaditṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnā honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Pajjena katena attanā, [sabhiyāti bhagavā]

Parinibbānagato vitiṇṇakaṅkho;

Vibhavañca bhavañca vipphāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti.

Sato bhikkhu paribbajeti sato bhikkhu paribbaje, sato gaccheyya, sato tiṭṭheyya, sato nisīdeyya, sato seyyaṃ kappeyya, sato abhikkameyya, sato paṭikkameyya, sato ālokeyya, sato vilokeyya, sato samiñjeyya, sato pasāreyya, sato saṅghātipattacīvaraṃ dhāreyya, sato careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – sato bhikkhu paribbaje. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Saha gāthāpariyosānāye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahasānaṃ virajaṃ vītamaḷaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā, bhaṇḍukāsāyavattavasano saṅghātipattacīvaradhāro anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – “sattā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi”ti.

Ajitamāṇavapucchāniddeho paṭhamo.

2. Tissametteyyamāṇavapucchāniddeṣo

9.

Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā.

Kodha santusito loketi ko loke tuṭṭho santuṭṭho attamano paripuññasankappoti – kodha santusito loke.

Iccāyasmā tissametteyyoti. **Iccāti** padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbataṭpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – āyasmāti. **Tissoti** tassa brāhmaṇassa nāmam saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmam nāmakammam nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpo. **Metteyyoti** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā tissametteyyo.

Kassa no santi iñjitāti tañhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Kassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – kassa no santi iñjitā.

Ko ubhantamabhiññāyāti ko ubho ante abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – ko ubhantamabhiññāya.

Majjhe mantā na lippatīti majjhe mantāya na lippati, alitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – majjhe mantā na lippati.

Kaṃ brūsi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso seṭṭhapuriso viṣeṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso padhānapuriso pavarapurisoti. Kaṃ brūsi kaṃ kathesi kaṃ maññasi kaṃ bhaṇasi kaṃ passati kaṃ voharasīti – kaṃ brūsi mahāpurisoti.

Ko idha sibbinimaccagāti ko idha sibbinim taṇham ajjhagā upaccagā

atikkanto samatikkanto vītivattoti – ko idha sibbinimaccagā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā”ti.

10.

Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Sañkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

Kāmesu brahmacariyavāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Brahmacariyaṃ vuccati asaddhammasamāpattiyā āraṭi virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo. Api ca, nippariyāyena brahmacariyaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhī. Yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavā. Yathā ca dhanena dhanavāti vuccati, bhogena bhogavāti vuccati, yasena yasavāti vuccati, sippena sippavāti vuccati, sīlena sīlavāti vuccati, vīriyena vīriyavāti vuccati, paññāya paññavāti vuccati, vijjāya vijjavāti vuccati – evameva yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavāti – kāmesu brahmacariyavā.

Metteyyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Vītataṇho sadā satoti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. Yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho

pahīnataṅho paṭinissaṭṭhataṅho vītarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharati. **Sadāti** sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāle juṅhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – vītataṅho sadā sato.

Saṅkhāya nibbuto bhikkhūti saṅkhā vuccati ñānaṃ. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhāyāti** saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā.

Atha vā, aniccato saṅkhāya jānitvā...pe... dukkhato... rogato... gaṇḍato... sallato...pe... nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Nibbutoti** rāgassa nibbāpitattā nibbuto, dosassa nibbāpitattā nibbuto, mohassa nibbāpitattā nibbuto, kodhassa... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭheyyassa... thambhassa... sārāmbhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ nibbāpitattā nibbuto. **Bhikkhūti** sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu...pe... vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti – saṅkhāya nibbuto bhikkhu.

Tassa no santi iñjitāti. **Tassāti** arahato khīṇāsavassa. **Iñjitāti** taṅhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Tassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi iñjitā. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā”ti.

11.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti. Antāti phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto, phassanirodho majjhe; atītaṃ eko anto, anāgataṃ dutiyo anto, paccuppannaṃ majjhe; sukhā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto, adukkhamasukhā vedanā majjhe; nāmaṃ eko anto, rūpaṃ dutiyo anto, viññānaṃ majjhe; cha ajjhakkāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, viññānaṃ majjhe; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto, sakkāyanirodho majjhe. Mantā vuccati paññā, yā paññā pajānaṇā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca. Katamo taṇhālepo? Yāvataṃ taṇhāsāṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – “idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvataṃ mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca”. Kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati. Yāvataṃ atṭhasatatanhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhālepo.

Katamo diṭṭhilepo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyanaṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakaṃ yāthāvakanti gāho, yāvataṃ dvāsatṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhilepo.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti so ubho ca ante majjhañca mantāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā na lippati na palippati na upalippati, alitto asaṃlitto

anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – so ubhantamabhiññāya majjhe mantā na lippati.

Taṃ brūmi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso seṭṭhapuriso viṣeṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso pavarapuriso, taṃ brūmi taṃ kathemi taṃ bhaṇāmi taṃ dīpemi taṃ voharāmi.

Āyasmā sārīputto bhagavantam etadavoca – “mahāpuriso mahāpuriso’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, mahāpuriso hoti”ti? “Vimuttacittatā khvāham, sārīputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittatā no mahāpurisoti vadāmi.

“Kathaṇca, sārīputta, vimuttacitto hoti? Idha, sārīputta, bhikkhu ajjhattam kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassam. Tassa kāye kāyānupassino viharato cittam virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Vedāṇasu...pe... citte... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassam. Tassa dhammesu dhammānupassino viharato cittam virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Evaṃ kho, sārīputta, bhikkhu vimuttacitto hoti. Vimuttacittatā khvāham, sārīputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittatā no mahāpurisoti vadāmi”ti – taṃ brūmi mahāpurisoti.

So idha sibbinimaccagāti sibbinī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam, yassesā sibbinī taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nīṇagginā daḍḍhā. So sibbinim taṇham accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti – so idha sibbinimaccagā. Tenāha bhagavā –

“So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahassānam virajam vītamalam dhammacakkhum udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammam sabbam taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittam vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā. Bhaṇḍukāsāyavattavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinno hoti – “sattā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Tissametteyyamāṇavapucchāniddeṣo dutiyo.

3. Puṇṇakamāṇavapucchāniddeṣo

12.

Anejaṃ mūladassāvīṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kimnissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

**Yaññamakappayimsu puthūdhā loke, pucchāmi taṃ bhagavā
brūhi metaṃ.**

Anejaṃ mūladassāvī eja vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ sā eja taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejaṃ pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calatī na vedhatī nappavedhatī – anejaṃ. **Mūladassāvī** bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvī.

Tīṇi akusalamūlāni – lobho akusalamūlaṃ, doṣo akusalamūlaṃ, moho akusalamūlaṃ.

Vuttañhetvaṃ bhagavatā – “tīṇimāni, bhikkhave, nidānāni kammānaṃ samudayāya. Katamāni tīṇi? Lobho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, doṣo nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, moho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya. Na, bhikkhave, lobhajena kammānaṃ dosajena kammānaṃ mohajena kammānaṃ devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho, bhikkhave, lobhajena kammānaṃ dosajena kammānaṃ mohajena kammānaṃ nirayo paññāyati, tiracchānāyoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo niraye tiracchānāyoniyaṃ pettivisaye attabhāvābhiniḅbattiyā”. Imāni tīṇi akusalamūlāni bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlaṃ, adoso kusalamūlaṃ, amoho kusalamūlaṃ.

Vuttañhetvaṃ bhagavatā – “tīṇimāni...pe... na, bhikkhave, alobhajena

kammena adosajena kammena amohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayani paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo. Atha kho, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo deve ca manusse ca attabhāvābhiniḅattiyā”. Imāni tīṇi kusalamūlānīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetam bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā akusalā akusalabhāgiyā akusalapakkhikā sabbe te avijjāmūlakā avijjāsamosaraṇā avijjāsamugghātā”. Sabbe te samugghātam gacchantīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetam bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā kusalā kusalabhāgiyā kusalapakkhikā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā. Appamādo tesam dhammānam aggamakkhāyati”ti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Avijjā mūlam saṅkhārānam, saṅkhārā mūlam viññāṇassa, viññāṇam mūlam nāmarūpassa, nāmarūpaṃ mūlam saḷāyatanassa, saḷāyatanam mūlam phassassa, phasso mūlam vedanāya, vedanā mūlam taṇhāya, taṇhā mūlam upādānassa, upādānam mūlam bhavassa, bhavo mūlam jātiyā, jāti mūlam jarāmarāṇassā”ti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Cakkhu mūlam cakkhurogānam, sotam mūlam sotarogānam, ghānam mūlam ghānarogānam, jivhā mūlam jivhārogānam, kāyo mūlam kāyarogānam, mano mūlam cetasikānam dukkhāna”nti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvīti – anejaṃ mūladassāvī.

Iccāyasmā puṇṇakoti iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, pañham pucchitukāmo āgatomhi, pañham sotukāmo āgatomhīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānam pañham pucchitukāmānam pañham sotukāmānam āgamaṃ abhikkamaṃ upasaṅkamaṃ

payirupāsanam atthīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyham atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto. Mayā pucchitam kathetum visajjetum vahassetam bhāranti – evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kim nissitā isayo manujāti kim nissitā āsitā allinā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajjam pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – kim nissitā isayo manujā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyāti** ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatā, nigaṇṭhasāvakānaṃ nigaṇṭhā devatā, jaṭilasāvakānaṃ jaṭilā devatā, paribbājakasāvakānaṃ paribbājakā devatā, aviruddhakasāvakānaṃ aviruddhakā devatā, hatthivatikānaṃ hatthī devatā, assavatikānaṃ assā devatā, govatikānaṃ gāvo devatā, kukkuravatikānaṃ kukkurā devatā, kākavatikānaṃ kākā devatā, vāsudevavatikānaṃ vāsudevo devatā, baladevavatikānaṃ baladevo devatā, puṇṇabhaddavatikānaṃ puṇṇabhaddo devatā, maṇibhaddavatikānaṃ maṇibhaddo devatā, aggivatikānaṃ aggi devatā, nāgavatikānaṃ nāgā devatā, supaṇṇavatikānaṃ supaṇṇā devatā, yakkhavatikānaṃ yakkhā devatā, asuravatikānaṃ asurā devatā, gandhabbavatikānaṃ gandhabbā devatā, mahārājavatikānaṃ mahārājāno devatā, candavatikānaṃ cando devatā, sūriyavatikānaṃ sūriyo devatā, indavatikānaṃ indo devatā, brahmavatikānaṃ brahmā devatā, devavatikānaṃ devo devatā, disāvatikānaṃ disā devatā, ye yesam dakkhiṇeyyā te tesam devatāti – khattiyabrāhmaṇā devatānaṃ.

Yaññamakappayimsuputhūhaloketi yaññaṃ vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annam pānaṃ vattham yānaṃ mālāgandhavilepanam seyyāvasathapadīpeyyam. **Yaññamakappayimsūti** yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annam pānaṃ vattham yānaṃ mālāgandhavilepanam seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ abhisankharonti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annam pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annam pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññaṃ kappenti. **Puthūti** yaññā vā ete puthū, yaññayājakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū. Katham yaññā vā ete puthū? Bahukānaṃ ete yaññā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā annam pānaṃ vattham yānaṃ mālām

gandhaṃ vilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ – evaṃ yaññā vā ete puthū.

Kathaṃ yaññayājaka vā ete puthū? Bahukā ete yaññayājaka khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca – evaṃ yaññayājaka vā ete puthū.

Kathaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū? Bahukā ete dakkhiṇeyyā puthū samaṇabrāhmaṇā kapaṇaddhikavanibbakayācakā – evaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loketi** manussaloketi yaññamakappayimsu – puthūdha loke.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dvelhakajāto – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti! So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Yaṃ bhagavā rūpaṃ abhinimmināti

manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ, so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchati; bhagavā visajjeti – ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabhiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatanapucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ “kathayassu me”ti pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametamaṃ... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metamaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Anejaṃ mūladassāviṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayaṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

13.

Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayaṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattaṃ ;

Jaraṃ sitā yaññamakappayaṃsu.

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajjam pabbajitā ājīvakā niganthā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – ye kecime isayo manujā puṇṇakāti bhagavā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. Khattiyāti ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakanam ājīvakā devatā...pe... disāvaticānam disā devatā. Ye yesam dakkhiṇeyyā, te tesam devatāti – khattiyā brāhmaṇā devatānam.

Yaññamakappayimsu puthūdha loketi. Yaññam vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam. **Yaññamakappayimsūti** yepi yaññam esanti gavesanti pariyesanti...pe... seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññam kappenti. **Puthūti** yaññā vā ete puthū, yaññayājakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū...pe... evam dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loketi** manussaloketi yaññamakappayimsu – puthūdha loke.

Āsīsamānā puṇṇaka itthattanti. Āsīsamānāti rūpapaṭilābham āsīsamānā, saddapaṭilābham āsīsamānā, gandhapaṭilābham āsīsamānā, rasapaṭilābham āsīsamānā, phoṭṭhabbapaṭilābham āsīsamānā, puttapaṭilābham āsīsamānā, dārapaṭilābham āsīsamānā, dhanapaṭilābham āsīsamānā, yasapaṭilābham āsīsamānā, issariyapaṭilābham āsīsamānā, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, brāhmaṇamahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, cātumahārājikesu devesu attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, tāvatimsesu devesu yāmesu devesu tusitesu devesu nimmānaratīsu devesu paranimmitavasavattīsu devesu brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābham āsīsamānā icchamānā sādīyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā.

Puṇṇaka itthattanti ettha attabhāvābhiniabbattim āsīsamānā ettha khattiyamahāsālakule attabhāvābhiniabbattim āsīsamānā...pe... ettha brahmakāyikesu devesu attabhāvābhiniabbattim āsīsamānā icchamānā sādīyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā – puṇṇaka itthattam.

Jaram sitā yaññamakappayimsūti jarānissitā byādhinissitā maraṇanissitā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te jātinissitā tadeva te jarānissitā. Yadeva te jarānissitā tadeva te byādhinissitā.

Yadeva te byādhinissitā tadeva te maraṇanissitā. Yadeva te maraṇanissitā tadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā tadeva te gatinissitā. Yadeva te gatinissitā tadeva te upapattinissitā. Yadeva te upapattinissitā tadeva te paṭisandhinissitā. Yadeva te paṭisandhinissitā tadeva te bhavanissitā. Yadeva te bhavanissitā tadeva te saṃsāranissitā. Yadeva te saṃsāranissitā tadeva te vaṭṭanissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – jaraṃ sitā yaññamakappayimsu. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayimsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka
itthattaṃ;

Jaraṃ sitā yaññamakappayimsū”ti.

14.

Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

**Yaññamakappayimsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā
yaññapathe appamattā;**

**Atāruṃ jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā
brūhi metaṃ.**

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti...pe....

Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattāti. Kaccisūti saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakupucchā anekasapucchā – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – kaccisu. **Teti yaññayājaka** vuccanti. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccisu te bhagavā. **Yaññapathe appamattāti** yaññoyeva vuccati yaññapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho devamaggo devapatho brahmamaggo brahmapatho, evameva yaññoyeva vuccati yaññapatho. **Appamattāti** yaññapathe appamattā sakkaccakārino sātaccakārino aṭṭhitakārino anolīnavuttino anikkhittacchandaṃ anikkhittadhurā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā

tadadhipateyyāti – tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakāriṇo...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ abhisāṅkharonti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakāriṇo...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññaṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakāriṇo ... pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattāti – kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā.

Atāruṃ jātiṅca jaraṅca mārisāti jarāmarāṇaṃ atariṃsu uttariṃsu patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisāti** piyavacanāṃ garuvacanāṃ sagāravasappatissādhivacanametāṃ mārisāti – atāru jātiṅca jaraṅca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanāṃ...pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññaṃakappayimṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;

Atāru jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

15.

Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]

Kāmābhijappantipaṭiccaḷābhaṃ,teyājayogābhavarāgarattā;

Nātarimṃsu jātijaranti brūmi.

Āsīsanti thomayanti abhijappanti juhantīti. Āsīsantīti rūpaṭilābhaṃ āsīsanti, saddaṭilābhaṃ āsīsanti, gandhaṭilābhaṃ āsīsanti, rasaṭilābhaṃ āsīsanti, phoṭṭhabbaṭilābhaṃ āsīsanti, puttapaṭilābhaṃ āsīsanti, dāraṭilābhaṃ āsīsanti, dhanapaṭilābhaṃ āsīsanti, yasapaṭilābhaṃ āsīsanti, issariyapaṭilābhaṃ āsīsanti, khattiyamaḥāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, brāhmaṇamaḥāsālakule...pe... gahapatiṃmaḥāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, cātumaḥārājikesu devesu...pe... brahmacāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti icchanti sādīyanti patthayanti piḥayantīti – āsīsanti.

Thomayantīti yaññaṃ vā thomentī phalaṃ vā thomentī dakkhiṇeyye vā thomentī. Kathaṃ yaññaṃ thomentī? Suciṃ dinnam, manāpaṃ dinnam, paṇītaṃ dinnam, kālena dinnam, kappiyaṃ dinnam, viceyya dinnam, anavaḷḷam dinnam, abhiṇṇam dinnam daddam cittaṃ pasāditanti – thomentī kittenti vaṇṇenti pasamsanti. Evaṃ yaññaṃ thomentī.

Kathaṃ phalaṃ thomentī? Ito nidānaṃ rūpaṭilābho bhavissati... pe... brahmacāyikesu devesu attabhāvapaṭilābho bhavissatīti – thomentī kittenti vaṇṇenti pasamsanti. Evaṃ phalaṃ thomentī.

Kathaṃ dakkhiṇeyye thomentī? Dakkhiṇeyyā jātisampannā gottasampannā ajjhāyakā mantadharā tiṇṇam vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padakā veyyākaraṇā lokāyatamaḥāpurisalakkhaṇesu anavaḷḷāti, vītarāgā vā rāgavinayāya vā paṭipannā, vītadosā vā dosavinayāya vā paṭipannā, vītamohā vā mohavinayāya vā paṭipannā, saddhāsampannā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttiñāḍadassanasampannāti – thomentī kittenti vaṇṇenti pasamsanti. Evaṃ dakkhiṇeyye thomentīti – āsīsanti thomayanti.

Abhijappantīti rūpaṭilābhaṃ abhijappanti, saddaṭilābhaṃ abhijappanti, gandhaṭilābhaṃ abhijappanti, rasaṭilābhaṃ abhijappanti... pe... brahmacāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ abhijappantīti – āsīsanti thomayanti abhijappanti. **Juhantīti** juhanti denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenaṇāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ māḷāgandhaviḷḷepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyanti – āsīsanti thomayanti abhijappanti juhanti punṇakāti bhagavā.

Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti rūpaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti, saddaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti...pe...

brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti pajappantīti – kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ.

Te yājayogā bhavarāgarattā nātarīṃsu jātījaranti brūmīti teti yaññayājakā vuccanti, **yājayogāti** yājayogesū yuttā payuttā āyuttā samāyuttā taccarītā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyāti – te yājayogā, **bhavarāgarattāti** bhavarāgo vuccati yo bhavesu bhavacchando bhavarāgo bhavanandī bhavataṇhā bhavasineho bhavapariḷāho bhavamucchā bhavajjhosānaṃ. Bhavarāgena bhavesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – te yājayogā bhavarāgarattā.

Nātarīṃsu jātījaranti brūmīti te yājayogā bhavarāgarattā jātījarāmarāṇaṃ nātarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītīvattīṃsu, jātījarāmarāṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītīvattā antojātījarāmarāṇe parivattanti antosaṃsārapathe parivattanti. Jātīyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā marāṇena abbhāhatā atāṇā alenā asaraṇā asaraṇībhūtāti; brūmī ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – te yājayogā bhavarāgarattā nātarīṃsu jātījaranti brūmī. Tenāha bhagavā –

“Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]

Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;

Nātarīṃsu jātījaranti brūmī”ti.

16.

Te ce nātarīṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]

Yaññehi jātiṅca jaraṅca mārisa;

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṅca jaraṅca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Te ce nātarīṃsu yājayogāti te yaññayājakā yājayogā bhavarāgarattā jātījarāmarāṇaṃ nātarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītīvattīṃsu, jātījarāmarāṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītīvattā antojātījarāmarāṇe parivattanti antosaṃsārapathe parivattanti.

Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā atāṇā alenā asaraṇā asaraṇībhūtāti – te ce nātarīṃsu yājayogā.

Iccāyasmā puṇṇakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Yaññehi jātiṇca jaraṇca mārisāti. **Yaññehīti** yaññehi pahūtehi yaññehi vividhehi yaññehi puthūhi. **Mārisāti** piyavacaṇaṃ garuvacaṇaṃ sagāraṇasappattissādhivacaṇaṃ metāṃ mārisāti – yaññehi jātiṇca jaraṇca mārisa.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṇca jaraṇca mārisāti atha ko eso sadevake loka samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmarāṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayi . **Mārisāti** piyavacaṇaṃ garuvacaṇaṃ sagāraṇasappattissādhivacaṇaṃ metāṃ mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṇca jaraṇca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi** tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemī taṃ kathayassu metanti – pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacaṇaṃ...pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metāṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te ce nātarīṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]

Yaññehi jātiṇca jaraṇca mārisa;

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṇca jaraṇca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

17.

Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loka;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.

Saṅkhāya lokasmi paroparānīti saṅkhā vuccati nāṇaṃ yā paññā pajānaṇā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Paroparānīti** oraṃ vuccati sakattabhāvo, paraṃ vuccati parattabhāvo oraṃ

vuccati sakarūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇaṃ, paraṃ vuccati pararūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇaṃ; oraṃ vuccati cha ajjhattikāni āyatanāni, paraṃ vuccati cha bāhirāni āyatanāni. Oraṃ vuccati manussaloko, paraṃ vuccati devaloko; oraṃ vuccati kāmadhātu, paraṃ vuccati rūpadhātu arūpadhātu; oraṃ vuccati kāmadhātu rūpadhātu, paraṃ vuccati arūpadhātu. **Saṅkhāya lokasmi paroparānīti** paroparāni aniccato saṅkhāya dukkhato rogato gaṇdato...pe... nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – saṅkhāya lokasmi paroparāni. **Puṇṇakāti bhagavāti**. **Puṇṇakāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... yadidaṃ bhagavāti – puṇṇakāti bhagavā.

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loketi. **Yassāti** arahato khīṇāsavassa. **Iñjitaṃ natthi** tañhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Yassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Kuhiñcīti** kuhiñci kismiñci katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabhiddhā vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke.

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. **Santoti** rāgassa santattā santo, dosassa...pe... mohassa... kodhassa... upanāhassa... makkhassa... sabbākusalābhisañkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti santo; **vidhūmoti** kāyaduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ, vacīduccaritaṃ...pe... manoduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ, rāgo... doso... moho vidhūmito vidhamito sosito visosito byantīkato, kodho... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārāmbho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisañkhārā vidhūmitā vidhamitā sositā visositā byantīkatā. Atha vā, kodho vuccati dhūmo –

Māno hi te brāhmaṇa khāribhāro, kodho dhūmo bhasmani mosavajjamaṃ;

Jivhā sujā hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ, attā sudanto purisassa joti.

Api ca, dasahākārehi kodho jāyati – anattaṃ me acarīti kodho jāyati, anattaṃ me caratīti kodho jāyati, anattaṃ me carissatīti kodho jāyati,

piyassa me manāpassa anatthaṃ acari, anatthaṃ carati, anatthaṃ carissatīti kodho jāyati, appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari, atthaṃ carati, atthaṃ carissatīti kodho jāyati, atṭhāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ virodho paṭivirodho caṇḍikkaṃ asuropo anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati kodho.

Api ca, kodhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci kālaṃ kodho cittāvilakaraṇamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācaṃ nicchāraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho pharusavācaṃ nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilokano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho disāvidisānuvilokanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabhinipātanamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakaḍḍhano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho aṅgamaṅgaapakaḍḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya saṅghito hoti. Yato kodho paraṃ puggalaṃ ghātetvā attānaṃ ghāteti, ettāvataṃ kodho paramussadagato paramavepullapatto hoti. Yassa so hoti kodho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko nāṇagginā daḍḍho, so vuccati – vidhūmo.

Kodhassa pahīnattā vidhūmo, kodhavatthussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa upacchinnattā vidhūmo. **Anīghoti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho.

Nirāsoti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā

paṭipassaddhā abhubbupattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jāṭī** yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarā**ti yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī**ti yo santo ca vidhūmo ca anīgho ca nirāso ca, so jātijarāmaṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Sahagāthāpariyosānā...pe... pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinno hoti – “sathā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Puṇṇakamāṇavapucchāniddeho tatiyo.

4. Mettagūmaṇavapucchāniddeho

18.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattam;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmīti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasamsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasamsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhim samsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasamsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dvelhakaajāto – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti? So vimaticchedanattāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahatṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmā pucchanti, devā pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ. So nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchati. Bhagavā visajjeti. Ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā...pe... aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā... aparāpi tisso pucchā – ajjhatappucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabhiddhāpucchā... aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā... aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā āyatanapucchā... aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā... aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā... aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā....

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ “kathayassu me”ti pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam... pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehitī –

pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Iccāyasmā mettagūti iccāti padasandhi...pe... iccāyasmā mettagū.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti. Vedagūti taṃ maññāmi, bhāvitattoti taṃ maññāmi, evaṃ jānāmi, evaṃ ājānāmi evaṃ paṭijānāmi evaṃ paṭivijjhāmi. **Vedagū bhāvitattoti** kathaṅca bhagavā vedagū? **Vedā** vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ...pe... dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tehi vedehi jātijarāmarañassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū; vedehi vā antagatoti vedagū; sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū; sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo doso moho māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītarāgo;

Sabbaṃ vedamaticca vedagū soti.

Evaṃ bhagavā vedagū.

Kathaṃ bhagavā bhāvitatto? Bhagavā bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapañño bhāvitasatipatṭhāno bhāvitasammappadhāno bhāvitaidhipādo bhāvitaindriyo bhāvitabalo bhāvitabojjhaṅgo bhāvitamaggo, pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātappaṃ pahīnaṃ, bhāvetappaṃ bhāvitaṃ, sacchikātpappaṃ sacchikataṃ, aparitto mahanto gambhīro appameyyo duppariyogāḷho bahuratano sāgarūpamo chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti.

Cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā, ghānena gandhaṃ ghāyitvā,

jivhāya rasam sāyivā, kāyena phoṭṭhabbam phusivā, manasā dhammam viññāya neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno.

Cakkhunā rūpam disvā manāpam rūpam nābhigijjhati nābhihamṣati na rāgam janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam. Cakkhunā kho paneva rūpam disvā amanāpam na maṅku hoti appatitṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam. Sotena saddam sutvā... pe... ghānena gandham ghāyivā... jivhāya rasam sāyivā... kāyena phoṭṭhabbam phusivā... manasā dhammam viññāya manāpam nābhigijjhati nābhihamṣati na rāgam janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam. Manasāyeva kho pana dhammam viññāya amanāpam na maṅku hoti. Appatitṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam.

Cakkhunā rūpam disvā manāpāmanāpesu rūpesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam. Sotena saddam sutvā... pe... manasā dhammam viññāya manāpāmanāpesu dhammesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṅghitam suvimuttam.

Cakkhunā rūpam disvā rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddam sutvā... pe... manasā dhammam viññāya rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati.

Diṭṭhe diṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Diṭṭhe anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute...pe... mute ... viññāte anūpayo anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Samvijjati bhagavato cakkhu, passati bhagavā cakkhunā rūpam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato sotam, suṇāti bhagavā sotena saddam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato ghānam, ghāyati bhagavā ghānena gandham, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato jivhā, sāyati bhagavā jivhāya rasam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato kāyo,

phusati bhagavā kāyena phoṭṭhabbaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Saṃvijjati bhagavato mano, vijjānāti bhagavā manasā dhammaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā.

Cakkhurūpārāmaṃ rūparataṃ rūpasammuditaṃ, taṃ bhagavato dantaṃ guttaṃ rakkhitaṃ saṃvutaṃ; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Sotaṃ saddārāmaṃ saddarataṃ...pe... ghānaṃ gandhārāmaṃ gandharataṃ... jivhā rasārāmā rasaratā rasantammuditā, sā bhagavato dantā guttā rakkhitā saṃvutā; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Kāyo phoṭṭhabbārāmo phoṭṭhabbarato phoṭṭhabbasammudito... mano dhammārāmo dhammarato dhammasammudito, so bhagavato danto gutto rakkhito saṃvuto; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti –

“Dantaṃ nayanti samitiṃ, dantaṃ rājābhirūhati;

Danto seṭṭho manussesu, yotivākyam titikkhati.

“Varamassatarā dantā, ājānīyā ca sindhavā;

Kuñjarā ca mahānāgā, attadanto tato varaṃ.

“Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṃ disaṃ;

Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchati.

“Vidhāsu na vikampanti, vipparamuttā punabbhavā;

Dantabhūmiṃ anuppattā, te loke vijitāvino.

“Yassindriyāni bhāvitāni, ajjhattañca bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ parañca lokaṃ, kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa danto”ti .

Evam bhagavā bhāvitattoti.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ, kuto nu dukkhā samudāgatā imeti. Kuto nūti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷḷhapucchā anekāṃsapucchā – “evam nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – kuto nu. **Dukkhāti** jātidukkham, jarādukkham, byādhidukkham, maraṇadukkham, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham, byasanaṃ dukkham, nerayikaṃ dukkham, tiracchānayanikaṃ dukkham,

pettavisayikaṃ dukkhaṃ, mānusikaṃ dukkhaṃ, gabbhokkantimūlakam dukkhaṃ, gabbhaṭṭhitimūlakam dukkhaṃ, gabbhavuṭṭhānamūlakam dukkhaṃ, jātassūpanibandhakam dukkhaṃ, jātassa parādheyyakam dukkhaṃ, attūpakkamam dukkhaṃ, parūpakkamam dukkhaṃ, dukkhadukkhaṃ, saṅkhāradukkhaṃ, vipariṇāmadukkhaṃ, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso dāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭham gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittam madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītam uṇham jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ dukkhaṃ, mātumaraṇam dukkhaṃ, pitumaraṇam dukkhaṃ, bhātumaraṇam dukkhaṃ, bhaginimaraṇam dukkhaṃ, puttumaraṇam dukkhaṃ, dhītumaraṇam dukkhaṃ, ñātibyasaṇam dukkhaṃ, rogabyasaṇam dukkhaṃ, bhogabyasaṇam dukkhaṃ, sīlabyasaṇam dukkhaṃ, diṭṭhibyasaṇam dukkhaṃ; yesam dhammānaṃ ādito samudāgamaṇam paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko, vipākasannissitam kammaṃ, nāmasannissitam rūpaṃ, rūpasannissitam nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anuṣaṭṭam, byādhinā abhibhūtam, maraṇena abbhāhatam, dukkhe patiṭṭhitam, atāṇam aḷeṇam asaraṇam asaraṇībhūtam – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā kuto samudāgatā kuto jātā kuto sañjātā kuto nibbattā kuto abhinibbattā kuto pātubhūtā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti, imesaṃ dukkhānaṃ mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati nidānaṃ pucchati sambhavaṃ pucchati pabhavaṃ pucchati samuṭṭhānaṃ pucchati āhāraṃ pucchati ārammaṇaṃ pucchati paccayaṃ pucchati samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kuto nu dukkhā samudāgatā ime.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānāppakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā mettagū]

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ;

Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”ti.

19.

Dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;

Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.

Dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchāsīti. Dukkassāti jātidukkassa jarādukkassa byādhidukkassa maraṇadukkassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkassa. **Pabhavaṃ apucchāsīti** dukkassa mūlaṃ pucchasi hetuṃ pucchasi nidānaṃ pucchasi sambhavaṃ pucchasi pabhavaṃ pucchasi samuṭṭhānaṃ pucchasi āhāraṃ pucchasi ārammaṇaṃ pucchasi paccayaṃ pucchasi samudayaṃ pucchasi yācasi ajjhesasi pasādesīti – dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānanti. Tanti dukkassa mūlaṃ pavakkhāmi hetuṃ pavakkhāmi nidānaṃ pavakkhāmi sambhavaṃ pavakkhāmi pabhavaṃ pavakkhāmi samuṭṭhānaṃ pavakkhāmi āhāraṃ pavakkhāmi ārammaṇaṃ pavakkhāmi paccayaṃ pavakkhāmi samudayaṃ pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – taṃ te pavakkhāmi. **Yathā pajānanti** yathā pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. Na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ taṃ kathayissāmīti – taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.

Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti. Upadhīti dasa upadhī – taṇhūpadhi, diṭṭhūpadhi, kilesūpadhi, kammūpadhi, duccharitūpadhi, āhārūpadhi, paṭighūpadhi, catasso upādinnadhātuyo upadhī, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī, cha viññānakāyā upadhī, sabbampi dukkhaṃ dukkhamanaṭṭhena upadhī. Ime vuccanti dasa upadhī. **Dukkāti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ... pe... diṭṭhibiyasanaṃ dukkhaṃ. Yesaṃ dhammaṇaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko,

vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ rūpaṃ, rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anusaṭṭaṃ, byādhiṇā abhibhūtaṃ, maraṇena abbhātaṃ, dukkhe patiṭṭhitaṃ, atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā upadhinidānā upadhihetukā upadhipaccayā upadhikāraṇā honti pabhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti pātubhavanti – upadhinidānā pabhavanti dukkhā.

Ye keci lokasmimane karūpāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānappakārā dukkhāti – ye keci lokasmimane karūpā. Tenāha bhagavā –

“Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;

Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimane karūpā”ti.

20.

Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātipabhavānupassī.

Yo ve avidvā upadhiṃ karotīti. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Avidvāti** avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Upadhiṃ karotīti** taṇhūpadhiṃ karoti, diṭṭhūpadhiṃ karoti, kilesūpadhiṃ karoti, kammūpadhiṃ karoti, duccharitūpadhiṃ karoti, āhārūpadhiṃ karoti, paṭighūpadhiṃ karoti, catasso upādinnadhātuyo upadhī karoti, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī karoti, cha viññāṇakāye upadhī karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – avidvā upadhiṃ karoti.

Punappunaṃ dukkhamupeti mandoti punappunaṃ jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham eti samupeti upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – punappunaṃ dukkhamupeti. **Mandoti**

mando momuho avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppaññoti – punappunaṃ dukkhamupeti mando.

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirāti. Tasmāti taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavāṃ sampassamāno upadhīsūti tasmā. **Pajānanti** pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Upadhiṃ na kayirāti** taṃhūpadhiṃ na kareyya, diṭṭhūpadhiṃ na kareyya, kilesūpadhiṃ na kareyya, duccaritūpadhiṃ na kareyya, āhārūpadhiṃ na kareyya, paṭighūpadhiṃ na kareyya, catasso upādinnadhātuyo upadhī na kareyya, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī na kareyya, cha viññāṇakāye upadhī na kareyya, na jāneyya na sañjāneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā.

Dukkhasāti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhassa maraṇadukkhassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhassa. **Pabhavānupassīti** dukkhassa mūlānupassī hetānupassī nidānānupassī sambhavānupassī pabhavānupassī samuṭṭhānānupassī āhārānupassī ārammaṇānupassī paccayānupassī samudayānupassī. Anupassanā vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Imāya anupassanāya paññāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati anupassīti – dukkhassa jātippabhavānupassī. Tenāha bhagavā –

“Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātippabhavānupassī”ti.

21.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī noti yaṃ taṃ apucchimha ayācimha ajjesimha pasādayimha. **Akittayī** noti kittitaṃ pakittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaritaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitaṃ – yaṃ taṃ apucchimha akittayī no.

Aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhīti aññaṃ taṃ pucchāma, aññaṃ taṃ yācāma, aññaṃ taṃ ajjesāma, aññaṃ taṃ pasādema, uttari taṃ pucchāma. **Tadiṅgha brūhīti** iṅgha brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi.

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti.
Kathaṃ nūti saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakupucchā anekasapucchā – “evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho” ti – kathaṃ nu. **Dhīrāti** dhīrā paṇḍitā paññavanto buddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvino. **Oghanti** kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ. **Jāti**ti yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti nibbatti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarāti** yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Sokoti** ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Paridevoti** ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ .

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti
dhīrā kathaṃ oghaṇca jātiṇca jaraṇca sokaṇca paridevaṇca taranti uttaranti pataranti samatikkamanti vītivattantīti – kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavaṇca.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi

yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasāдеми. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānaṇā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā tena ñāṇena samannāgato muni monappatto. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ vacīmoneyyaṃ manomoneyyaṃ.

Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhānaṃ kāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyapariññā kāyamoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ. Kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhānaṃ vacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācāpariññā vacīmoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ. Vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Vacīsaṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ. Idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhānaṃ manoduccaritānaṃ pahānaṃ manomoneyyaṃ. Tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ. Cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ. Cittapariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ. Citte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ. Cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ. Idaṃ manomoneyyaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ , manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;

Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpakanti.

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā. Cha munino – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino, asekkhamunino, paccekamunino munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino. Arahanto asekkhamunino. Paccekasambuddhā paccekamunino. Tathāgatā arahanto sammāsambuddhā munimunino.

Na monena munī hoti, mūlharūpo aviddasu;

Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

Pāpāni parivajjeti, sa munī tena so muni;

Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Devamanussehi pūjanīyo , saṅgajālamaticca so munīti.

Sādhu viyākarohīti taṃ sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

22.

Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Kittayissāmitedhammanti. Dhammantiādikalyāṇaṃmajjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānañca, nibbānagāminiñca paṭipadaṃ kittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te dhammaṃ. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Diṭṭhe dhamme anītihanti. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti...pe... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhammeti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, diṭṭhe dhamme sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmīti diṭṭhe dhamme. **Anītihanti** na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā, sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītihaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pāliento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkaṭīti visattikā, viṣaṃharatīti visattikā, viṣaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, viṣaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase paśamsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhava rūpabhava arūpabhava saññābhava asaññābhava nevasaññānāsaññābhava ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā , loke veṭaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

23.

Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Tañcāhaṃ abhinandāmīti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṃ anusitthaṃ . Nandāmīti abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi yācāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesi dhammamuttamanti. Mahesīti kiṃ mahesi bhagavā, mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ...pe... mahantaṃ paññākkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato tamokāyassa padālanāṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato vipallāsassa pabhedanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato diṭṭhisāṅghātassa viniveṭhanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato mānadhajassa papātanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato abhisāṅkhārassa vūpasamaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato oghassa nittharaṇaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato bhārassa nikkhepanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato saṃsāravatṭassa upacchedaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato santāpassa nibbāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato pariḷāhassa paṭippassaddhiṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato dhammadhajassa ussāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahante satipaṭṭhāne...pe... mahante sammappadhāne... mahante iddhipāde... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhaṅge... mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ... mahantaṃ paramatthaṃ amataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahesakkhehi sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo, kahaṃ narāsabho”ti mahesi. **Dhammamuttamanti** dhammamuttamaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttamanti** aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammanti – mahesi dhammamuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaññaṃ bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte... dhammesu... dhammānupassanāsatipaññaṃ bhāvento sato... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā** kenatthena visattikā... pe... viṣāṭā vitthātāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke veṭṭam viṣattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

24.

Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiṇca nivesanaṇca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe.

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci pajānāsi ājānāsi vijānāsi paṭivijānāsi paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsi. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṃ ; **adhoti** atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. Uddhanti devaloko; **adhoti** nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākataṃ dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu.

Uddhanti sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddham pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi majjhe.

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭheti etesūti ācikkhitesu desitesu paññāpitesu paṭṭhapitesu vivaritesu vibhajitesu uttānīkatesu pakāsitesu. Nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiññhā lobho akusalamūlaṃ. **Nivesananti** dve nivesanā – taṇhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca. Katamā taṇhā nivesanā? Yāvataṃ taṇhāsāṅkhātena ...pe... ayaṃ taṇhānivesanā. Katamā diṭṭhinivesanā? Vīsativatthukā sakkāyaditṭhi ...pe... ayaṃ diṭṭhinivesanā.

Panujja viññāṇanti puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ. Etesu nandiñca nivesanañca abhisaṅkhārasahagatañca viññāṇaṃ nujja panujja nuda panuda jaha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – etesu nandiñca nivesanañca panujja viññāṇaṃ.

Bhave na tiṭṭheti. Bhavāti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. **Bhave na tiṭṭheti** nandiñca nivesanañca abhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇañca kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvaṃ gamento kammabhava na tiṭṭheyya paṭisandhike punabbhava na tiṭṭheyya na santiṭṭheyyāti – panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]

Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe”ti.

25.

Evamvihārī sato appamatto,

Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya

dukkhaṃ.

Evaṃvihārī sato appamattoti. **Evaṃvihārī**ti nandiṅca nivesanaṅca abhisañkhārasahagataviññāṅca kammabhavaṅca paṭisandhikaṅca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvaṃ gamentoti – evaṃvihārī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento...pe... so vuccati sato. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttī anikkhittacchando anikkhittadhuro appamatto kusalesu dhammesu – “kathāhaṃ aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. “Kathāhaṃ aparipūraṃ vā samādhikkhandhaṃ...pe... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiññadassanakkhandhaṃ paripūreyyaṃ paripūraṃ vā vimuttiññadassanakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. “Kathāhaṃ aparīññātaṃ vā dukkhaṃ parijāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitam vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññaṅca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesūti – evaṃvihārī sato appamatto.

Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitānti. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṅako vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpento. **Mamattāti** dve mamattā – taṅhāmamattaṅca diṭṭhimamattaṅca...pe... idaṃ taṅhāmamattaṃ...pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ... taṅhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjitvā mamatte jahitvā cajitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni.

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavaṅca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti. **Jāti**ti yā tesam tesam sattānaṃ...pe... **jaranti** yā tesam tesam sattānaṃ...pe... **sokoti** nātibyasanena vā phuṭṭhassa...pe... **paridevoti** nātibyasanena vā phuṭṭhassa...pe... **idhāti** imissā diṭṭhiyā...pe... imasmiṃ manussaloke. **Vidvāti** vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Dukkhanti** jātidukkhaṃ...pe... domanassupāyāsadukkhaṃ. **Jātiṃ jaraṃ sokapariddavaṅca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti** vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī idheva jātiṅca

jarañca sokapariddavañca dukkhañca pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyyāti – jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ. Tenāha bhagavā –

“Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkha”nti.

26.

**Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ
gotamanūpadhīkaṃ;**

**Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa
dhammo.**

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. Etanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṃ anusitthaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesinoti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kahaṃ narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃgotamanūpadhīkanti. **Sukittitanti** sukittitaṃ suācikkhitaṃ sudesitaṃ supaññapitaṃ supatthapitaṃ suvivaritaṃ suvibhajitaṃ suuttānikataṃ supakāsitaṃ – sukittitaṃ. **Gotamanūpadhīkanti** upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ upadhipaṭinissaggaṃ upadhipaṭipassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ.

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhanti. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ nissamsayavacanaṃ nikkāṅkhāvacaṇaṃ advejjhavacanaṃ adveḥakavacanaṃ nirodhavacanaṃ appaṇakavacanaṃ avatthāpanavacanametam – addhāti. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam... pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Pahāsi dukkhanti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pahāsi pajahi vinodesi byantīkarosi anabhāvaṃ gamesīti – addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto

vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

27.

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya;

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya.

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhanti. Te cāpīti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pajaheyyu dukkhanti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pajaheyyuṃ vinodeyyuṃ byantikareyyuṃ anabhāvaṃ gameyyunti – te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ.

Ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyyāti. Yeti khattiye ca brāhmaṇe ca vesse ca sudde ca gahaṭṭhe ca pabbajite ca deve ca manusse ca. **Tvanti** bhagavantam bhaṇati. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Aṭṭhitaṃ ovadeyyāti** aṭṭhitaṃ ovadeyya sakkaccaṃ ovadeyya abhiṇṇaṃ ovadeyya punappunaṃ ovadeyya anusāseyyāti – ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya.

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāgāti. Tanti bhagavantam bhaṇati. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittaena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi, sakkaromi garuṃ karomi mānemi pūjemi. **Sameccāti** samecca abhisamecca samāgantvā abhisamāgantvā sammukhā taṃ namassāmi. **Nāgāti** nāgo ca bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, na āgacchatīti – nāgo. Kathaṃ bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]

Sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjatī vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattāti.

Evam bhagavā āgum na karotīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na gacchatīti – nāgo. Bhagavā na chandāgatim gacchati, na dosāgatim gacchati, na mohāgatim gacchati, na bhayāgatim gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati vuyhati saṃhariyati. Evam bhagavā na gacchatīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na āgacchatīti – nāgo. Soṭāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena... pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evam bhagavā na āgacchatīti nāgoti – taṃ taṃ namassāmi samecca nāga.

Appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyyāti appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya sakkaccaṃ ovadeyya abhiṇhaṃ ovadeyya punappunam ovadeyya anusāseyyāti – appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ munī aṭṭhitam ovadeyya;

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyyā”ti.

28.

Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhave asattaṃ;

Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akañkho.

Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññāti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo. Sakkāyadīṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā

bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhīyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito t̥hitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito t̥adi pavuccate sa brahmā.

Vedagūti vedo vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ...pe... sabbam vedamaticca vedagū soti. **Abhijaññāti** abhijāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyāti – yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā.

Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti. **Akiñcananti** rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo ...pe... ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. **Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti** akiñcanaṃ puggalaṃ kāmabhava ca asattaṃ alaggaṃ alaggitaṃ apalibuddhaṃ nikkhantaṃ nissaṭaṃ vippamuttaṃ visaññuttaṃ vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ.

Addhā hi so oghamimaṃ atārīti. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ...pe... avatthāpanavacanametam – addhāti. **Oghanti** kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ. **Atārīti** uttari patari samatikkami vītivattayīti – addhā hi so oghamimaṃ atāri.

Tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akañkhoti. **Tiṇṇoti** kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhoghaṃ tiṇṇo, avijjoghaṃ tiṇṇo, saṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālītabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaggo, pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkhaṃ tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyaṃ abhiññātaṃ, pariññeyyaṃ pariññātaṃ, pahātabbaṃ pahīnaṃ, bhāvetabbaṃ bhāvitaṃ, sacchikātabbaṃ sacchikataṃ. So ukkhittapaligho saṃkiṇṇaparikkho abbuḷhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato

ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasatṭhesano anāvilaṅkāro passaddhakāyaṅkāro suvimuttacitto suvimuttapaṇṇo kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso paramapattipatto. So neva ācināti na apacināti, apacinitvā ṭhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ṭhito. Neva visineti na ussineti, visinetvā ṭhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ṭhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Asekkhena samādhikkhandhena...pe... paṇṇākkhandhena... vimuttikkhandhena... vimuttiṇṇadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Saccam sampaṭipādayivā ṭhito. Ejaṃ samatikkamivā ṭhito. Kilesaggaṃ pariyādiyivā ṭhito. Aparigamanatāya ṭhito. Kathaṃ samādāya ṭhito? Vimuttiṭṭhānaṃ pariyādiyivā ṭhito. Mettāya pārisuddhiyā ṭhito. Karuṇāya ...pe... muditāya... upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito. Accantapārisuddhiyā ṭhito. Atammayatāya pārisuddhiyā ṭhito. Vimuttattā ṭhito. Santussitattā ṭhito. Khandhāpariyante ṭhito. Dhātupariyante ṭhito. Āyatanāpariyante ṭhito. Gatipariyante ṭhito. Upapattipariyante ṭhito. Paṭisandhipariyante ṭhito. Bhavāpariyante ṭhito. Saṃsārapariyante ṭhito. Vaṭṭāpariyante ṭhito. Antimabhavo ṭhito. Antime samussayo ṭhito. Antimadehadharo arahā.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasamsāro, natthi tassa punabbhavoti.

Ṭiṇṇo ca pāraṇā pāraṇā vuccati amatāṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhāyo virāgo nirodho nibbānaṃ. So pāragato pārapatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacāraṇo...pe... jātimaraṇasamsāro, natthi tassa punabbhavoti – ṭiṇṇo ca pāraṇā.

Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho khilo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Yassete khilā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ṇāṇaggaṇā daḍḍhā so vuccati akhilo. **Akaṅkhoti** dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā, yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyittamā vimati vicikicchā dvelhakaṃ dvedhāpatho saṃsāro anekasaggāho āsappaṇā parisappaṇā apariyogāhanā

chambhitattam cittassa manovilekko. Yassete kaṅkhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akaṅkhoti – tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhavē asattaṃ;

Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho”ti.

29.

Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhavē saṅgamimaṃ visajja;

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.

Vidvācayovedagū naroidhāti. Vidvāti vijjāgato ñāṇī vibhāvīmedhāvī. Yoti yo yādiso...pe... manusso vā. **Vedagūti** vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi . Tehi vedehi jātijarāmarāṇassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū, vedehi vā antagatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā...pe... sīlabbataparāmāso... rāgo... doso... moho... māno vidito hoti. Veditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarāṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;

Sabbavedanāsu vītārāgo, sabbam vedamaticca vedagū so.

Naroti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā...pe... imasmiṃ manussaloketi – vidvā ca yo vedagū naro idha.

Bhavābhavē saṅgamimaṃ visajjāti. **Bhavābhaveti** bhavābhavē kammabhavē punabbhavē kāmabhavē, kammabhavē kāmabhavē punabbhavē rūpabhavē, kammabhavē rūpabhavē punabbhavē

arūpabhavē, kammabhavē arūpabhavē punabbhavē punappunabhavē, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḅbattiyā. **Saṅgāti** satta saṅgā – rāgasāṅgo, dosasāṅgo, mohasāṅgo, mānasāṅgo, diṭṭhisāṅgo, kilesasāṅgo, duccharitasāṅgo. **Visajjāti** saṅge vosajjētvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vā visajja. Yathā yānaṃ vā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjamaṃ visajjamaṃ karonti vikopenti – evameva te saṅge vosajjētvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vā visajjāti – bhavābhavē saṅgamimaṃ visajja.

So vītataṅho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. Taṅhāti rūpataṅhā...pe... dhammataṅhā... yassesā taṅhā pahīnā samucchinā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṅagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṅho vigatataṅho cattataṅho vantataṅho muttataṅho pahīnataṅho paṭinissatṭhataṅho vītārāgo cattaārāgo pahīnārāgo paṭinissatṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – so vītataṅho. **Anīghoti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṅagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho. **Nirāsoti** āsā vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsā taṅhā pahīnā samucchinā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṅagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātīti** yā tesamaṃ tesamaṃ sattānaṃ...pe... āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarāti** yā tesamaṃ tesamaṃ sattānaṃ ...pe... indriyānaṃ paripāko. Ayaṃ vuccati jarā. **So vītataṅho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti** yo so vītataṅho anīgho ca nirāso ca, so kho jātijarāmarāṇamaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – so vītataṅho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhavē saṅgamimaṃ visajja;

So vītataṅho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakoḥasmīti.

Mettagūmaṅnavapucchāniddeṣo catuttho.

5. Dhotakamāṇavapucchāniddeṣo

30.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmīti tisso pucchā – aditṭhājotanaṃ pucchā, ditṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanaṃ pucchā... pe... imā tisso pucchā...pe... nibbānapucchā. **Pucchāmi tanti** pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemī taṃ, kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gārāvadhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Iccāyasmā dhotakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Dhotakoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyam nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā dhotako.

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhanti tuyhaṃ vacanam byappatham desanam anusāsanam anusiṭṭham kaṅkhāmi abhikaṅkhāmi icchāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesīti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandham eṣī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kahaṃ narāsabhoti mahesīti – vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ.

Tava sutvāna nigghosanti tuyhaṃ vacanam byappatham desanam anusāsanam anusiṭṭham sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – tava sutvāna nigghosaṃ.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya... pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya,

adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ padahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkheyya, pariññeyyaṃ parijānanto sikkheyya, pahātabbaṃ pajahanto sikkheyya, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkheyya, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;

Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”ti.

31.

Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano.

Tenahātappaṃ karohīti ātappaṃ karohi, ussāhaṃ karohi, ussoḥhiṃ karohi, thāmaṃ karohi, dhitiṃ karohi, vīriyaṃ karohi, chandaṃ janehi sañjanehi upaṭṭhapehi samuṭṭhapehi nibbattehi abhinibbattehīti – tenahātappaṃ karohi.

Dhotakāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Idheva nipako satoti. **Idhāti** imissā ditṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusaṇe imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloke. **Nipakoti** nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – idheva nipako sato.

Ito sutvāna nigghosanti ito mayhaṃ vacanaṃ byappathaṃ

desanaṃ anusāsaṇaṃ anusitṭhaṃ sutvā suṇitvā uggaṇhitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ito sutvāna nigghosaṃ.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayaṃ adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya... pe... sabbākusalābhisankhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṇinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya...pe... sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha bhagavā –

“Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]

Idheva nipako sato;

Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”ti.

32.

**Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ
brāhmaṇamiriyamānaṃ;**

**Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamañca maṃ sakka
kathaṃkathāhi.**

Passāmahaṃ devamanussaloketi. Devāti tayo devā – sammutidevā, upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno ca rājakumārā ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatimsā devā yāmā devā tusitā devā nimmānaratī devā paranimmitavasavattī devā brahmakāyikā devā ye ca devā taduttari . Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatasāvākā arahanto khīṇāsavā ye ca paccekabuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā. Bhagavā sammutidevānañca upapattidevānañca visuddhidevānañca devo ca atidevo ca devātidevo ca sīhasīho nāganāgo gaṇigaṇī munimunī rājarājā. **Passāmahaṃ devamanussaloketi** manussaloke devaṃ passāmi atidevaṃ passāmi devātidevaṃ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmahaṃ devamanussaloke.

Ākiñcanam brāhmaṇamiriyamānanti. **Akiñcananti** rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccharitakiñcanam, te kiñcanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, tasmā buddho akiñcano. **Brāhmaṇoti** bhagavā sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti, bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaraniyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhīyāti bhagavā]

Vimalo sādhusamāhito t̥hitatto;

Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmāti.

Iriyamānanti carantaṃ viharantaṃ iriyantaṃ vattentaṃ pāleantaṃ yapentaṃ yāpentaṃ – akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhūti. Tanti bhagavantaṃ bhaṇati. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittaena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi sakkaromi garuṃ karomi mānemi pūjemi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutañānaṃ. Bhagavā sabbaññutañāna upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu.

Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhīti. **Sakkāti** sakko bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanam indriyadhanam baladhanam bojjaṅgadhanam maggadhanam phaladhanam nibbānadhanam. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano

dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. Kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā. Yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dvelhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekaṃsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattaṃ cittassa manovilekho. **Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhīti** muñca maṃ pamuñca maṃ mocehi maṃ pamocehi maṃ uddhara maṃ samuddhara maṃ vuṭṭhāpehi maṃ kathaṃkathāsallatoti – pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ
brāhmaṇamiriyamānaṃ;

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamuñca maṃ sakka
kathaṃkathāhī”ti.

33.

**Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kañci
loke;**

**Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ
taresi.**

Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāyāti nāhaṃ taṃ sakkomi muñcituṃ pamuñcituṃ mocetuṃ pamocetuṃ uddharituṃ samuddharituṃ uṭṭhāpetuṃ samuṭṭhāpetuṃ kathaṃkathāsallatoti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya. Atha vā, na ihāmi na samihāmi na ussahāmi na vāyamāmi na ussāhaṃ karomi na ussolhiṃ karomi na thāmaṃ karomi na dhitiṃ karomi na vīriyaṃ karomi na chandaṃ janemi na sañjanemi na nibbattemi na abhinibbattemi assaddhe puggale acchandike kusīte hīnavīriye appaṭipajjamāne dhammadesanāyāti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya. Atha vā, natthañño koci mocetā. Te yadi moceyyuṃ sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjamānā moceyyunti. Evampi nāhaṃ

sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “so vata, cunda, attanā palipapalipanno param palipapalipannaṃ uddharissatīti netam thānaṃ vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto param damessati vinessati parinibbāpessatīti netam thānaṃ vijjatīti. Evampi nāham sahisāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Attanā hi katam pāpaṃ, attanā saṃkilissati;

Attanā akatam pāpaṃ, attanāva visujjhati;

Suddhi asuddhi paccattam, nāñño aññaṃ visodhaye”ti.

Evampi nāham sahisāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānaṃ tiṭṭhati nibbānagāmi maggo tiṭṭhāmaṃ samādapetā, atha ca pana mama sāvaka mayā evaṃ ovadiyamānā evaṃ anusāsiyamānā appekacce accantaniṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādhenti ekacce nārādhenti. Ettha kyāhaṃ, brāhmaṇa karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggaṃ buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā mucceyyunti . Evampi nāham sahisāmi pamocanāya”.

Kathamkathim dhotaka kañci loketi kathamkathim puggalam sakaṅkhaṃ sakhilaṃ sadvelhakaṃ savicikiccham. **Kañcīti** kañci khattiyam vā brāhmaṇam vā vessam vā suddam vā gahaṭṭham vā pabbajitam vā devam vā manussaṃ vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – kathamkathim dhotaka kañci loke.

Dhammañca seṭṭham ājānamānoti dhammaṃ seṭṭham vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Seṭṭhanti** aggaṃ seṭṭham viṣeṭṭham pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammaṃ ājānamāno vijānamāno paṭivijānamāno paṭivijhamānoti – dhammañca seṭṭham ājānamāno.

Evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresīti evaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsi – evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi. Tenāha bhagavā –

“Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kañci loke;

Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimam taresī”ti.

34.

Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamaḥaṃ vijaññaṃ;

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno , idheva santo asito careyyaṃ.

Anusāsa brahme karuṇāyamānoti anusāsa brahme anuggaṇha brahme anukampa brahmeti – anusāsa brahme. **Karuṇāyamānoti** karuṇāyamāno anudayaṃ māno anurakkhamāno anuggaṇhamāno anukampamānoti – anusāsa brahme karuṇāyamāno.

Vivekadhammaṃ yamaḥaṃ vijaññanti vivekadhammaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Yamaḥaṃ vijaññanti** yamaḥaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – vivekadhammaṃ yamaḥaṃ vijaññaṃ.

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamānoti yathā ākāso na pajjati na gaṇhāti na bajjhāti na palibajjhāti, evaṃ apajjamāno agaṇhamāno abajjhamāno apalibajjhamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na rajjati lākhāya vā haliddiyā vā nīliyā vā mañjeṭṭhāya vā evaṃ arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na kuppāti na byāpajjati na paṭilīyati na paṭihaññāti, evaṃ akuppamāno abyāpajjamāno appaṭilīyamāno appaṭihaññamāno appaṭihatamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno.

Idheva santo asito careyyanti. Idheva santoti idheva santo idheva samāno idheva nisinno samāno imasmimyeva āsane nisinno samāno imissāyeva parisāya nisinno samānoti, evampi – idheva santo. Atha vā, idheva santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddhoti, evampi – idheva santo. **Asitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca... pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo... taṇhānissayaṃ

pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito, ghānaṃ anissito, jivhaṃ anissito, kāyaṃ anissito, manaṃ anissito, rūpe... sadde... gandhe ... rase... phoṭṭhabbe... dhamme... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvaram... piṇḍapātaṃ... senāsaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātuṃ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhositto anadhimutto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto viṣaṃyutto vimariyādikatena cetasā. **Careyyanti** careyyaṃ vihareyyaṃ iriyeyyaṃ vatteyyaṃ yapeyyaṃ yāpeyyanti – idheva santo asito careyyaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamaham vijaññaṃ;

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyya”nti.

35.

Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Kittayissāmi te santinti rāgassa santim, dosassa santim, mohassa santim, kodhassa santim, upanāhassa...pe... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭṭheyyassa... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santim upasantim vūpasantim nibbutim paṭippassaddhim kittayissāmi pakittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajjissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te santim.

Dhotakāti bhagavāti. Dhotakāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti,

yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Diṭṭhe dhamme anītiḥanti. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti...pe... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhāvite dhamme vibhūte dhammeti, evampi – diṭṭhe dhamme... pe.... Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti, evampi – diṭṭhe dhamme...pe.... Atha vā, sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti, evampi – diṭṭhe dhamme. **Anītiḥanti** na itihītiḥaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkaḥetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhiniṃjjhānakkhantiyā sāmam sayamabhiññātam attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītiḥaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhiṃjjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenaṭṭhena visattikā... pe... viṣaṭā vitthataṭi visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]

Diṭṭhe dhamme anītiḥaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Tañcāhaṃ abhinandāmīti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṇaṃ anusīṭṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesisantimuttamanti. **Mahesīti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esīgavesīpariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ... pe... kahaṃ narāsabhoti mahesi. **Santimuttamanti** santi vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṇinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttamanti** aggaṃ seṭṭhaṃ viṣeṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti – mahesi santimuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā...pe... “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbhaṃ taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto...pe... yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā... pe... visaṭṭā vitthātāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyyaṃ uttareyyaṃ...pe... vīvatteyyanti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

37.

Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇhaṃ.

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci sampajānāsī ājānāsī paṭivijānāsī paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsī. **Dhotakāti bhagavāti**. **Dhotakāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddhanti** anāgataṃ; **adhoti** atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. **Uddhanti** devaloko; **adhoti** apāyaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākataṃ dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. **Uddhanti** sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddhaṃ pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Etaṃ viditvā saṅgoti loketi saṅgo eso lagganaṃ etaṃ bandhanaṃ etaṃ palibodho esoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etaṃ viditvā saṅgoti loke.

Bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. **Taṇhāti** rūpataṇhā saddataṇhā... pe... dhammataṇhā. **Bhavābhavāyāti** bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḃbattiyā taṇhaṃ mākāsi mā janesi mā sañjanesi mā nibbatesi mābhiniḃbattesī, pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ kiñci sampajānāsī, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakoḥasmīti.

Dhotakamaṇavapucchāniddeṣo pañcamaṃ.

6. Upasīvamāṇavapucchāniddeśo

38.

Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ.

Eko ahaṃ sakka mahantamoghanti. Ekoti puggalo vā me dutiyo natthi, dhammo vā me dutiyo natthi, yaṃ vā puggalaṃ nissāya dhammaṃ vā nissāya mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjoghaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti. **Sakkāti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam...pe... nibbānadhanam. Imehi anekehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vīgatalomahaṃsotipi sakkoti – eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ.

Iccāyasmā upasīvoti. **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Anissito no visahāmi tāritunti. **Anissitoti** puggalaṃ vā anissito dhammaṃ vā anissito no visahāmi na ussahāmi na sakkomi na paṭibālo mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjoghaṃ tarituṃ uttarituṃ pararituṃ samatikkamituṃ vītivattitunti – anissito no visahāmi tārituṃ.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhūti ārammaṇaṃ ālambaṇaṃ nissayaṃ upanissayaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā tena sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu.

Yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyanti. Yaṃ nissitoti yaṃ puggalaṃ vā nissito dhammaṃ vā nissito mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjogaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti – yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tārituṃ;

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyya”nti.

39.

Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa .

Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimāti so brāhmaṇo pakatiyā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ lābhīyeva nissayaṃ na jānāti – “ayaṃ me nissayo”ti. Tassa bhagavā nissayañca ācikkhati uttariñca niyyānappaṭhaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetāsike dhamme aniccato pekkhamāno, dukkhato...pe... rogato... gaṇdato... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ītito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅguto... addhuvato... atāṇato... aleṇato... asaraṇato... asaraṇībhūto... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariṇāmadhammato... asārakato... aghamūlato... bhavato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhhammato... byādhidhammato... maraṇadhhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhhammato ... samudayadhhammato... atthaṅgamaṃ... assādato... ādīnavato... nissaraṇato pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamāno.

Satimāti yā sati anussati paṭissati...pe... sammāsati – ayaṃ vuccati

sati. Imāya satiyā upeto hoti...pe... samannāgato, so vuccati satimāti – ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā.

Upasīvāti bhagavāti. **Upasīvāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Natthīti nissāya tarassu oghanti natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. **Kimkāraṇā** natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti? Viññānañcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññānaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, natthi kiñcīti passati. Tamkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissāya upanissāya ālambaṇaṃ karitvā kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhogaṃ avijjogaṃ tarassu uttarassu patarassu samatikkamassu vītivattassūti – natthīti nissāya tarassu oghaṃ.

Kāme pahāya virato kathāhīti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā ...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme pahāyāti** vatthukāme pariṇānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvaṃ gametvāti – kāme pahāya. **Virato kathāhīti** kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kañkhā...pe... chambhitattaṃ cittassa manovilekha kathaṃkathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evampi virato kathāhi...pe... atha vā, dvattiṃsāya tiracchānakathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti evampi virato kathāhīti – kāme pahāya virato kathāhi.

Taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassāti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Nattaṃ** vuccati ratti. **Ahoti** divaso. Rattiñca divā ca taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ passa abhipassa dakkha olokaya nijjhāya upaparikkhāti – taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassā”ti.

40.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesu kāmesu yo vītarāgo vīgatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṇinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Iccāyasmā upasīvoti. Iccāti padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattim nissito allīno upagato samupagato ajjhositto adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnam ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī. **Tiṭṭhe nūti** saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakapucchā anekasapucchā, “evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, katham nu kho”ti – tiṭṭhe nu. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno...pe.... Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī. Tenāha so brāhmaṇo –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī”ti.

41.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti** sabbesu kāmesu yo vītarāgo...pe... paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Upasīvāti bhagavāti. Upasīvāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissito allīno upagato samupagato ajjhosito adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnaṃ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto...pe... tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭheyya so tattha anānuyāyīti. Tiṭṭheyyāti tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭheyya so tattha

anānuyāyī. Tenāha bhagavā –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”ti.

42.

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu;

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa.

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyīti sace so tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyī**ti anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī.

Pūgampi vassāni samantacakkhūti. Pūgampi vassānīti pūgampi vassāni bahūni vassāni bahūni vassasatāni bahūni vassasahassāni bahūni vassasatasahassāni bahūni kappāni bahūni kappasatāni bahūni kappasahassāni bahūni kappasatasahassāni. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – pūgampi vassāni samantacakkhu.

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti tattheva so sītībhāvamanuppatto nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tattheva tiṭṭheyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya ucchijjeyya nasseyya vinasseyya na bhaveyyāti punabbhavapaṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa sassatañca ucchedañca pucchati. Udāhu tattheva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyeyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya puna paṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti, ākiñcaññāyatanaṃ upapannassa parinibbānañca paṭisandhiñca pucchati. **Tathāvidhassāti** tathāvidhassa tādissassa tassaṅghitassa tappakārassa tappatībhāgassa ākiñcaññāyatanaṃ upapannassāti – tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu;
Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassā”ti.

43.

Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evam munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Acci yathā vātavegena khittāti acci vuccati jālasikhā. **Vātāti** puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. **Vātavegena khittāti** vātavegena khittā ukkhittā nunnā paṇunnā khambhitā vikkhambhitāti – acci yathā vātavegena khittā. **Upasīvāti bhagavāti.** **Upasīvāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. **Atthaṃ paletīti** atthaṃ paleti, atthaṃ gameti, atthaṃ gacchati nirujjhati vūpasamati paṭippassambhati. **Na upeti saṅkhanti** saṅkhaṃ na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattiṃ na upeti, “puratthimaṃ vā disaṃ gatā, pacchimaṃ vā disaṃ gatā, uttaraṃ vā disaṃ gatā, dakkhiṇaṃ vā disaṃ gatā uddhaṃ vā gatā, adho vā gatā, tiriyaṃ vā gatā, vidisaṃ vā gatā”ti, so hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Evam munī nāmakāyā vimuttoti. **Evanti** opammaṃ sampaṭipādanaṃ. **Munīti** monaṃ vuccati ṇāṇaṃ ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Nāmakāyā vimuttoti** so muni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto. Tadaṅgaṃ samatikkamā vikkhambhanappahānena pahīno. Tassa munino bhavantaṃ āgamma cattāro ariyamaggā paṭiladdhā honti. Catunnaṃ ariyamaggānaṃ paṭiladdhattā nāmakāyo ca rūpakāyo ca pariññātā honti. Nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca pariññātattā nāmakāyā ca rūpakāyā ca mutto vimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhenāti – evaṃ munī nāmakāyā vimutto.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. **Atthaṃ paletīti** anupādisesāya

nibbānadhātuyā parinibbāyati. **Na upeti saṅkhanti** anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto saṅkhaṃ na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattiṃ na upeti – khattiyoti vā brāhmaṇoti vā vessoti vā suddoti vā gahaṭṭhoti vā pabbajitoti vā devoti vā manussoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ. Tenāha bhagavā –

“Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkha”nti.

44.

Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Atthaṅgato so uda vā so natthīti so atthaṅgato udāhu natthi so niruddho ucchinno vinaṭṭhoti – atthaṅgato so uda vā so natthi.

Udāhu ve sassatiyā aroti udāhu nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva tiṭṭheyyāti – udāhu ve sassatiyā arogo.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemī. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sādhu viyākarohīti** sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

45.

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe.

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthīti atthaṅgatassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa rūpamāṇaṃ natthi, vedanāpamāṇaṃ natthi, saññāpamāṇaṃ natthi, saṅkhārapamāṇaṃ natthi, viññāpamāṇaṃ natthi, na atthi na saṃvijjati nupalabbhati pahīnaṃ samucchinnam vūpasantaṃ paṭippassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – atthaṅgatassa na pamāṇamatthi. **Upasīvāti bhagavāti upasīvāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthīti yena taṃ rāgena vadeyyuṃ, yena dosena vadeyyuṃ, yena mohena vadeyyuṃ, yena mānena vadeyyuṃ, yāya ditthiyā vadeyyuṃ, yena uddhaccena vadeyyuṃ, yāya vicikicchāya vadeyyuṃ, yehi anusayehi vadeyyuṃ – rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā anitṭhaṅgatoti vā thāmagatoti vā, te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṃ pahīnattā gatiyā yena taṃ vadeyyuṃ – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena vadeyyuṃ katheyyuṃ bhaṇeyyūṃ dīpeyyuṃ vohareyyunti – yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi.

Sabbesu dhammesu samūhatesūti sabbesu dhammesu sabbesu khandhesu sabbesu āyatanesu sabbāsu dhātūsu sabbāsu gatūsu sabbāsu upapattūsu sabbāsu paṭisandhūsu sabbesu bhavesu sabbesu saṃsāresu sabbesu vaṭṭesu ūhatesu samūhatesu uddhatesu samuddhatesu uppāṭitesu samuppāṭitesu pahīnesu samucchinnesu vūpasantesu paṭippassaddhesu abhabbuppattikesu ñāṇagginā daḍḍhesūti – sabbesu dhammesu samūhatesu.

Samūhatā vādapathāpi sabbeti vādapathā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Tassa vādā ca vādapathā ca adhivacanāni ca adhivacanapathā ca nirutti ca niruttipathā ca paññatti ca paññattipathā ca ūhatā samūhatā uddhatā samuddhatā uppāṭitā samuppāṭitā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – samūhatā vādapathāpi sabbe. Tenāha bhagavā –

“Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;

Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ...pe... pañjaliko namassamāno nisinno hoti – satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Upasīvamāṇavapucchāniddeho chaṭṭho.

7. Nandamāṇavapucchāniddeho

46.

Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenu papannaṃ

.

Santi loke munayoti. Santīti santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Munayoti** munināmakā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. (Devā loke munayoti sañjānanti, na ca te munayo) ti. **Santi loke munayo. Iccāyasmā nandoti. Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanaṃ...pe.... **Nandoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsūti. Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Vadantīti** kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Tayidaṃ kathaṃsūti** saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakapucchā anekasapucchā “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu.

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadantīti. Aṭṭha samāpattiñāṇena vā pañcābhīññāṇena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ muniṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti.

Udāhu   **ve**   **jīvitenu papannanti**   **udāhu**
anekavidhaatiparamadukkarakārikalūkhajīvitānuyogena   upetaṃ

samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ munīṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu ve jīvitenūpapannaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathamsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapanna”nti.

47.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena,

Munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Na diṭṭhiyāti na diṭṭhasuddhiyā. **Na sutiyāti** na sutasuddhiyā. **Na ñāṇenāti** napi aṭṭhasamāpattiñāṇena napi pañcābhiññāṇena napi micchāñāṇenāti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Munīdha nanda kusalā vadantīti. Kusalāti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā diṭṭhasuddhiyā vā sutasuddhiyā vā aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāṇena vā micchāñāṇena vā diṭṭhena vā sutena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ munīṃ na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – munīdha nanda kusalā vadanti.

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti senā vuccati mārasenā, kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho...pe... upanāho... makkho... paḷaso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā. Vuttañhetam bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

“Pañcamaṃ thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;

Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhama;

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.

“Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānāti;

Esā namuci te senā , kaṇhassābhippahārinī;

Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukha”nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā kilesā jitā ca parājītā ca bhaggā vip̄palluggā parammukhā, tena vuccanti visenikatvā. **Anīghā**ti rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisāṅkhārā nīghā. Yesaṃ ete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā te vuccanti anīghā. **Nirāsā**ti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... avijjā lobho akusalamūlaṃ. Yesaṃ esā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, te vuccanti nirāsā arahanto khīṇāsavā. **Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmī**ti ye te visenikatvāva anīghā ca nirāsā ca caranti viharanti iriyanti vattenti pāḷenti yapenti yāpenti, te loke munayoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmī”ti.

48.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā, atāru jātiṅca jaraṅca

mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nandoti.** **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Nandoti.** Tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; **sutenapi** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; **diṭṭhassutenapi** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; **vatenapi** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; **sīlabbatenāpi** suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kaccisu te bhagavā tattha yatā carantāti. Kaccissūti saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakapucchā anekasapucchā, “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – kaccissu. **Teti diṭṭhigatikā. Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccissu te bhagavā. **Tattha yatā carantāti. Tattḥāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantāti** carantā viharantā iriyantā vattentā pālentā yapentā yāpentāti – kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā.

Atāru jātiṅca jaraṅca mārisāti jātijarāmarañam atariṃsu uttariṃsu

patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi** tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ, kathayassu meti pucchāmi taṃ. **Bhagavāti**... pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

“Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,

Atāru jātiñca jarañca mārisa;

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

49.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarīṃsu jātijaranti brūmi.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. **Ye kecīti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Nandāti bhagavāti.** **Nandāti** bhagavā taṃ brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – nandāti bhagavā.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ

parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhiṃ...pe... diṭṭhassutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhiṃ...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kiñcāpi te tattha yatā carantīti. Kiñcāpīti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – kiñcāpīti. **Teti** diṭṭhigatikā. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantīti** caranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpentīti – kiñcāpi te tattha yatā caranti.

Nātarīṃsu jātijaranti brūmīti jātijarāmarañam na tarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītivattīṃsu, jātijarāmarañā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā, antojātijarāmarañe parivattenti, antosaṃsārapathe parivattenti, jātiyā anugatā, jarāya anusaṭā, byādhinā abhibhūtā, marañena abbhāhatā atāṇā alenā asaraṇā asaraṇībhūtāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nātarīṃsu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;

Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarīṃsu jātijaranti brūmī”ti.

50.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Tecemunībrūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. Samaṇāti ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. Brāhmaṇāti ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. Iccāyasmā nandoti. Iccāti padasandhi...pe... iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenāpi suddhiṃ...pe... diṭṭhassutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenāpi suddhiṃ...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇeti. Te ceti diṭṭhigatike. Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. Brūsi anoghatiṇṇeti kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ atinṇe anatikkante asamatikkante avītivatte antojātijarāmarāṇe parivattente antosaṃsārapathe parivattente jātiyā anugate jarāya anusate byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇībhūte. Brūsīti brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttāṅkarosi pakāsesīti – te ce munī brūsi anoghatiṇṇe.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamañabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmarañam atari uttari patari samatikkami vītivattayi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samañabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;

Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

51.

Nāhaṃ sabbe samañabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutam mutam vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbam.

Anekarūpampi pahāya sabbam, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse
;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi.

Nāhaṃ sabbe samañabrāhmaṇāse, nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmīti nāhaṃ, nanda, sabbe samañabrāhmaṇā jātijarāya āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti vadāmi. Atthi te samañabrāhmaṇā yesam jāti ca jarāmarañañca pahīnā ucchinnamulā

tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmi.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo pahāya... pe... ye sabbā mutasuddhiyo pahāya, ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo pahāya ye sabbā sīlasuddhiyo pahāya, ye sabbā vatasuddhiyo pahāya, ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhaṃva suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbam.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbam.

Taṇhaṃ pariññāya anāsavā se, te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti. **Taṇhāti** rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhaṃ pariññāyāti** taṇhaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhaṃ jānāti “ayaṃ rūpataṇhā, ayaṃ saddataṇhā, ayaṃ gandhataṇhā, ayaṃ rasataṇhā, ayaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayaṃ dhammataṇhā”ti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṇhaṃ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato...pe... nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā taṇhaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhettaṃ bhagavatā – “yo, bhikkhave, taṇhāya chandarāgo taṃ pajahatha. Evaṃ sā taṇhā pahīnā bhavissati ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā”. Ayaṃ pahānapariññā. **Taṇhaṃ pariññāyāti** taṇhaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesam ime āsavā pahīnā ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā – taṇhaṃ pariññāya anāsavā.

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti ye taṇhaṃ pariññāya anāsavā, te kāmoghaṃ tiṇṇā bhavoghaṃ tiṇṇā ditṭhoghaṃ tiṇṇā avijjoghaṃ tiṇṇā sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – taṇhaṃ pariññāya anāsavāse te ve narā oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha ditṭhaṃ va suttaṃ muttaṃ vā, sīlabbattaṃ vāpi pahāya sabbhaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbhaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmī”ti.

52.

**Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ
gotamanūpadhīkaṃ;**

**Ye sīdha ditṭhaṃ va suttaṃ muttaṃ vā, sīlabbattaṃ vāpi pahāya
sabbhaṃ.**

**Anekarūpampi pahāya sabbhaṃ, taṇhaṃ pariññāya
anāsavāse;**

Ahampi te oghatiṇṇāti brūmi.

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. Etanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṃ anusitṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesinoti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kahaṃ narāsabhōti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti. **Sukittitanti** sukittitaṃ suācikkhitaṃ sudesitaṃ supaññapitaṃ supaṭṭhapitaṃ suvivaṭaṃ suvibhattaṃ suuttānīkataṃ supakāsitaṃ. **Gotamanūpadhīkanti** upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ

upadhinissaggaṃ upadhipaṭṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhikaṃ.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo...pe... ye sabbā mutasuddhiyo... ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo... ye sabbā sīlasuddhiyo... ye sabbā vatasuddhiyo... ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbam.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbam.

Taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti brūmīti. **Taṇhāti** rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhaṃ pariññāyāti** taṇhaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya , pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhaṃ jānāti – ayaṃ rūpataṇhā, ayaṃ saddataṇhā, ayaṃ gandhataṇhā, ayaṃ rasataṇhā, ayaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayaṃ dhammataṇhāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṇhaṃ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto addhuvato atānato alenato asaraṇato asaraṇībhūtato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā taṇhaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti – ayaṃ pahānapariññā.

Taṇhaṃ pariññāyāti taṇhaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesaṃ ime āsavā pahīnā ucchinnaṃ tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā

āyatiṃ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā. **Tañhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti. Brūmīti** ye tañhaṃ pariññāya anāsavā, ahampi te kāmoghaṃ tiṇṇā bhavoghaṃ tiṇṇā diṭṭhogaṃ tiṇṇā avijjogaṃ tiṇṇā sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi vadāmiti – tañhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya
sabbhaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbhaṃ, tañhaṃ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī”ti.

Nanda māṇava pucchānidde so sattaṃ.

8. Hemakamaṇava pucchānidde so

53.

Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]

Huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati, sabbhaṃ taṃ itihītihaṃ;

Sabbhaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.

Ye me pubbe viyākaṃsūti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayiṃsu paññapiṃsu paṭṭhapiṃsu vivariṃsu vibhajiṃsu uttānīkaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu. **Iccāyasmā hemakoti. Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbataṭpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ...pe.... **Hemakoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā hemako.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā paraṃ gotamasāsanā pure gotamasāsanā paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ sabbam taṃ itihītihaṃ itikirāya paraṃparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhadhammaṃ kathayiṃsūti – sabbam taṃ itihītihaṃ.

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbam taṃ takkavaḍḍhanam vitakkavaḍḍhanam saṅkappavaḍḍhanam kāmavitakkavaḍḍhanam byāpādavittakkavaḍḍhanam vihiṃsāvitakkavaḍḍhanam ñātivittakkavaḍḍhanam janapadavitakkavaḍḍhanam amarāvitakkavaḍḍhanam parānudayatāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanam
l ā b h a s a k k ā r a s i l o k a p a ṭ i s a ṃ y u t t a v i t a k k a v a ḍ ḍ h a n a ṃ
anavaññatipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbam taṃ takkavaḍḍhanam.

Nāhaṃ tattha abhiraminti nāhaṃ tattha abhiramiṃ na vindim nādhigacchim na paṭilabhinti – nāhaṃ tattha abhiramiṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]

Huraṃ gotamasāsanā;

Iccāsi iti bhavissati, sabbam taṃ itihītihaṃ;

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanam, nāhaṃ tattha abhirami”nti.

54.

Tvaṅca me dhammamakkhāhi, taṃhānigghātanaṃ muni;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ.

Tvaṅca me dhammamakkhāhīti. Tvanti bhagavantaṃ bhaṇati. **Dhammamakkhāhīti.** Dhammanti ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyośanakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikaroḥi pakāsehīti – tvaṅca me dhammamakkhāhi.

Tañhānigghātanamunīti. Tañhāti–rūpatañhā...pe...dhammatañhā. Tañhānigghātanam tañhāpahānam tañhāvūpasamam tañhāpaṭinissaggam tañhāpaṭippassaddhim amatam nibbānam. **Munīti** monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so munīti – tañhānigghātanam muni.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭṭa vitthātāti visattikā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā loke vetam visattikaṃ sato tareyyam uttareyyam patareyyam samatikkameyyam vītivattheyanti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tvañca me dhammamakkhāhi, tañhānigghātanam muni;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

55.

Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;

Chandarāgavinodanam, nibbānapadamaccutam.

Idha diṭṭhasutamutaviññātesūti. Diṭṭhanti cakkhunā diṭṭham; **sutanti** sotena sutam; **mutanti** ghānena ghāyitam jivhāya sāyitam kāyena phutṭham; **viññātanti** manasā viññātanti – idha diṭṭhasutamutaviññātesu.

Piyarūpesu hemakāti kiñca loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ? Cakkhu loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, sotam loke...pe... ghānam loke... jivhā loke... kāyo loke... mano loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ; rūpā loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, saddā loke... gandhā loke... rasā loke... phoṭṭhabbā loke... dhammā loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ; cakkhuvīññāṇam loke piyarūpaṃ

sātarūpaṃ, sotaviññāṇaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, ghānaviññāṇaṃ loke... jivhāviññāṇaṃ loke... kāyaviññāṇaṃ loke... manoviññāṇaṃ loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, cakkhusamphasso loke... sotasamphasso loke... ghānasamphasso loke... jivhāsamphasso loke... kāyasamphasso loke... manosamphasso loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; cakkhusamphassajā vedanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ... sotasamphassajā vedanā... ghānasamphassajā vedanā... jivhāsamphassajā vedanā... kāyasamphassajā vedanā... manosamphassajā vedanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpasaññā loke... saddasaññā loke... gandhasaññā loke... rasasaññā loke... phoṭṭhabbasaññā loke... dhammasaññā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, rūpasañcetanā loke... saddasañcetanā loke... gandhasañcetanā loke... rasasañcetanā loke... phoṭṭhabbasañcetanā loke... dhammasañcetanā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpataṇhā loke... saddataṇhā loke... gandhataṇhā loke... rasataṇhā loke ... phoṭṭhabbatāṇhā loke... dhammataṇhā loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpavitakko loke... saddavitakko loke... gandhavitakko loke... rasavitakko loke... phoṭṭhabbavitakko loke... dhammavitakko loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ; rūpavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpaṃ, saddavicāro loke... gandhavicāro loke... rasavicāro loke... phoṭṭhabbavicāro loke... dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātarūpanti – piyarūpesu hemaka.

Chandarāgavinodananti. Chandarāgoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃkāmoghokāmayogokāmupādānaṃkāmacchandaniṅvaraṇaṃ. **Chandarāgavinodananti** chandarāgappahānaṃ chandarāgavūpasamaṃ chandarāgapaṭinissaggaṃ chandarāgapaṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – chandarāgavinodanaṃ.

Nibbānapadamaccutanti nibbānapadaṃ tāṇapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ. **Accutanti** niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – nibbānapadamaccutaṃ. Tenāha bhagavā –

“Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;

Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccuta”nti.

56.

Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattikaṃ.

Etadaññāya ye satāti. Etanti amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyāti** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Yeti** arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvittā satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhiniḅbutāti. **Diṭṭhadhammāti** diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtatadhammā vibhāvitatadhammā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti diṭṭhadhammā...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtatadhammā vibhāvitatadhammā. **Abhiniḅbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa nibbāpitattā nibbutā, mohassa nibbāpitattā nibbutā, kodhassa...pe... upanāhassa... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samittattā vūpasamittattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippasaddhāti – diṭṭhadhammābhiniḅbutā.

Upasantā ca te sadāti. **Upasantāti** rāgassa upasamittattā nibbāpitattā upasantā...pe... dosassa... mohassa... kodhassa... upanāhassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samittattā vūpasamittattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippasaddhāti upasantā. **Teti** arahanto khīṇāsavā. **Sadāti** sadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāle juṅhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandheti – upasantā ca te sadā.

Tiṇṇā loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tiṇṇā loke visattikanti** loke vesā visattikā loke vetam visattikaṃ tiṇṇā uttinṇā nitthinṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti – tiṇṇā loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniḅbutā;

Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Hemakamāṇavapucchānidde so aṭṭhamo.

9. Todeyyamāṇavapucchānidde so

57.

Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Tañhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti. **Iccāyasmā todeyyoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Todeyyoti** tassa brāhmaṇassa nāmanam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā todeyyo.

Tañhā yassa na vijjatīti tañhā yassa natthi na satī na saṃvijjati nupalabbhati nāṇagginā daḍḍhāti – tañhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa kīdisoti vimokkho tassa kīdiso kiṃsaṅghito kiṃpakāro kiṃpaṭibhāgo icchitabboti vimokkham pucchati – vimokkho tassa kīdiso. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Tañhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”ti.

58.

Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Tañhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti. Yasminti yasmiṃ puggale arahante khīṇāsave. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Yasmiṃ kāmā na vasantīti** yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti.

Todeyyāti bhagavāti. Todeyyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – todeyyāti bhagavā.

Tañhā yassa na vijjatīti. **Tañhāti** rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Yassāti** arahato khīṇāsavassa. **Tañhā yassa na vijjatīti** tañhā yassa natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti – tañhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattaṃ cittassa manovilekha. **Yoti** yo so araham khīṇāsavo. **Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti** kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa nāparoti natthi tassa aparo vimokkho. Yena vimokkhena vimucceyya vimutto so. Kataṃ tassa vimokkhena karaṇīyanti – vimokkho tassa nāparo. Tenāha bhagavā –

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Tañhā yassa na vijjati;

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo”ti.

59.

Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhu.

Nirāsaso so uda āsasānoti nittaṅho so, udāhu sataṅho rūpe āsīsati , sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvamaṃ... piṇḍapātaṃ... senāsaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātuṃ ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme āsīsati sādiyati pattheti piheti abhijjappatīti – nirāsaso so uda āsasāno.

Paññāṇavā so uda paññakappīti. **Paññāṇavā** soti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Uda paññakappīti** udāhu aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāṇena vā micchāñāṇena vā taṅhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappeti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – paññāṇavā so uda paññakappī.

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññanti. **Sakkāti** sakko bhagavā. Sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanam indriyadhanam baladhanam bojjhaṅgadhanam maggadhanam phaladhanam nibbānadhananti. Tehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaabheravo vīgatalomahaṃsotipi sakko. **Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññanti** sakka yathāhaṃ muniṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyanti – muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññam.

Taṃ me viyācikkha samantacakkhūti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Viyācikkhāti** ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – taṃ me viyācikkha samantacakkhu. Tenāha so brāhmaṇo –

“Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññam, taṃ me viyācikkha

samantacakkhū”ti.

60.

Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;

**Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava
asattaṃ.**

Nirāsaso so na ca āsasānoti nittaṅho so. Na so sataṅho rūpe nāsīsati. Sadde...pe... gandhe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme nāsīsati na icchati na sādiyati na pattheti na piheti nābhijappatīti – nirāsaso so na ca āsasāno.

Paññāṇavā so na ca paññakappīti. Paññāṇavāti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Na ca paññakappīti** aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāṇena vā micchāñāṇena vā taṅhākappaṃ vā na kappeti diṭṭhikappaṃ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – paññāṇavā so na ca paññakappī.

Evampi todeyya munim vijānāti. Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ... pe... saṅgajālamaticca so muni. **Evampi todeyya munim vijānāti** todeyya, evaṃ munim jāna paṭijāna paṭivijāna paṭivijjhāti – evampi todeyya munim vijāna.

Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti. Akiñcananti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccaritakiñcanaṃ. Yassetāni kiñcanāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo...pe... ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo.

Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti akiñcanaṃ puggalaṃ kāme ca bhava ca asattaṃ alaggaṃ alaggitaṃ apalibuddhaṃ nikkhantaṃ nissaṭṭhaṃ vipparamuttaṃ visaññuttaṃ vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ. Tenāha bhagavā –

“Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;

Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava asattanti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Todeyyamāṇavapucchānidde so navamo.

10. Kappamāṇavapucchānidde so

61.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;

Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamanam gamanam gamanāgamanam kālam gati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇaṇca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati; majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patitiṭṭhitā allinā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Katham saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisahasāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisahasāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiyo vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiṣatāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiṣahasāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni vassāni vaṭṭam vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi,

evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni kappāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “anamataggoyamaṃ, bhikkhave, saṃsāro, pubbā koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsaratamaṃ. Evaṃ dīgharattaṃ kho, bhikkhave, dukkhaṃ paccaṇubhūtaṃ tibbaṃ paccaṇubhūtaṃ byasanaṃ paccaṇubhūtaṃ, kaṭasī vaḍḍhitā . Yāvañcidaṃ, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbinditumaṃ alaṃ virajjitumaṃ alaṃ vimuccitu”nti. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni, ettakāni jātisahassāni, ettakāni jātisatasahassāni, ettakāni jātikotiyo, ettakāni jātikotiṣatāni, ettakāni jātikotiṣahassāni, ettakāni jātikotiṣatasahassāni, ettakāni vassāni,

ettakāni vassasatāni, ettakāni vassasahassāni, ettakāni vassasatasahassāni, ettakā vassakoṭiyo, ettakāni vassakoṭisatāni, ettakāni vassakoṭisahassāni, ettakāni vassakoṭisatasahassāni, ettakāni kappāni, ettakāni kappasatāni, ettakāni kappasahassāni, ettakāni kappasatasahassāni, ettakā kappakoṭiyo, ettakāni kappakoṭisatāni, ettakāni kappakoṭisahassāni, ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evampi saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati, majjheva saṃsāre sattā t̥hitā patit̥hitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam. **Iccāyasmā kappoti. Iccāti padasandhi...pe.... Āyasmāti piyavacanam...pe.... Kappoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā kappo.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhayeti** jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ. Maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, jātiyā anugātānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhiṇā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ alenānaṃ asaraṇānaṃ asaraṇibhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūhi mārisāti dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – dīpaṃ pabrūhi mārisa.

Tvaṇca me dīpamakkhāhīti. Tvanti bhagavantam bhaṇati. **Dīpamakkhāhīti** dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvaṇca me dīpamakkhāhi.

Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti yathāyidaṃ dukkhaṃ idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyya punapaṭisandhikaṃ dukkhaṃ na nibbatteyya, kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā kāmabhava vā rūpabhava vā arūpabhava vā saññābhava vā asaññābhava vā nevasaññānāsaññābhava vā ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhava vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya

nābhinibbatteyya. Idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyyāti – yathāyidaṃ nāparaṃ siyā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārīsa;

Tvaṅca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā”ti.

62.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappā te.

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamaṇaṃ gamaṇaṃ gamaṇāgamaṇaṃ kālaṃ gati bhavābhavo, cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇaṅca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā tṭhitā patitṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati...pe... evaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati... pe... evaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evaṃ saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā tṭhitā patitṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṃ tiṭṭhatam. **Kappāti bhagavāti.** **Kappāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kappāti bhagavā.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhayeti** jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ jātiyā anugātānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhiṇā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ alenānaṃ asaraṇānaṃ

asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūmi kappa teti dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – dīpaṃ pabrūmi kappa te. Tenāha bhagavā –

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]

Oghe jāte mahabbhaye;

Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappa te”ti.

63.

Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.

Akiñcanaṃ anādānanti. Kiñcananti – rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ; kiñcanappahānaṃ kiñcanavūpasamaṃ kiñcanapaṭinissaggaṃ kiñcanapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ. **Anādānanti** ādānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Ādānappahānaṃ ādānavūpasamaṃ ādānapaṭinissaggaṃ ādānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ anādānaṃ.

Etaṃ dīpaṃ anāparanti etaṃ dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ. **Anāparanti** tamhā paro añño dīpo natthi. Atha kho so evaṃ dīpo aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – etaṃ dīpaṃ anāparaṃ.

Nibbānaṃ iti naṃ brūmīti vānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Vānappahānaṃ vānavūpasamaṃ vānapaṭinissaggaṃ vānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānaṃ. **Itīti** padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasilīṭṭhatā padānupubbataṭepetaṃ – itīti. **Brūmīti** brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nibbānaṃ iti naṃ brūmi.

Jarāmaccuparikkhayanti jarāmaraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃpaṭippassaddhiṃamataṃnibbānanti—jarāmaccuparikkhayaṃ. Tenāha bhagavā –

“Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;

Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhaya”nti.

64.

Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;

Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū .

Etadaññāya ye satāti. Etanti amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyāti** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Yeti** arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāventā satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. **Diṭṭhadhammāti** diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa... pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā paṭippassaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Na te māravasānugāti. **Māroti** yo so māro kaṇho adhipati antagū namuci pamattabandhu. **Na te māravasānugāti** na te mārassa vase vattanti, nāpi māro tesu vasaṃ vatteti. Te mārāṇca mārāpakkaṇca mārāpāsāṇca mārābaḷisaṇca mārāmisaṇca māravisayaṇca mārānivāsaṇca mārāgocaraṇca mārābandhanaṇca abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyaḍiyyitvā madditvā caranti viharanti iriyanti vattenti pāḷenti yapenti yāpentīti – na te māravasānugā.

Na te mārassa paddhagūti na te mārassa paddhā paddhacārā paricārikā siyā; buddhassa te bhagavato paddhā paddhacārā paricārikā siyāti – na te mārassa paddhagū. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniibbutā;

Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Kappamāṇavapucchāniddeso dasamo.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeso

65.

Sutvānaḥaṃ vīra akāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigamaṃ puṭṭhumakāmamaḡamaṃ;

**Santipadaṃ brūhi saha janetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi
metaṃ.**

Sutvānaḥaṃ vīra akāmakāmiṃti sutvā suṇitvā uggahetvā upadhāretvā upalakkhayitvā. Itipi so bhagavā araḥaṃ...pe... buddho bhagavāti – sutvānaḥaṃ. **Vīrā**ti vīro bhagavā. Vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhaya bheravo vigatalomahaṃsoti vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Sutvānaḥaṃ vīra. **Akāmakāmiṃ**ti. **Kāmā**ti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā, kilesakāmā pahīnā. Vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti, kāme patthenti, kāme pihenti, kāme abhijappanti, te kāmakāmino rāgarāgino saññāsāññino. Bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṇinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṇinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – sutvānaḥaṃ vīra amakāmakāmiṃ.

Iccāyasmājatukaṇṇīti. Iccātipadasandhi...pe...padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Jatukaṇṇīti** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā jatukaṇṇi.

Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamanti. **Oghātiganti** oghātigam ogham atikkantaṃ samatikkantaṃ vītivattanti – oghātigam. **Puṭṭhanti** puṭṭhum pucchituṃ yācituṃ ajjhesituṃ pasādetuṃ. **Akāmamāgamanti** akāmaṃ puṭṭhum nikkāmaṃ catta-kāmaṃ vanta-kāmaṃ mutta-kāmaṃ pahīna-kāmaṃ paṭinissaṭṭha-kāmaṃ vīta-rāgaṃ vi-gata-rāgaṃ catta-rāgaṃ vanta-rāgaṃ mutta-rāgaṃ pahīna-rāgaṃ paṭinissaṭṭha-rāgaṃ ā-gamhā ā-gata-mhā upā-gata-mhā sampatta-mhā tayā saddhiṃ samā-gata-mhāti – oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam.

Santipadam brūhi sahananettāti. **Santīti** ekena ākārena santipi santipadampi taṃyeva amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Vuttañhetam bhagavatā – “santametam padam, paṇītametam padam, yadidam sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna”nti. Athāparenākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusaṇāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidam – cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappa-dhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadā. Santipadam tānapadam leṇapadam saraṇapadam abhayapadam accutapadam amatapadam nibbānapadam brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Sahananettāti** nettam vuccati sabbaññutaññaṃ. Buddhassa bhagavato nettañca jinabhāvo ca bodhiyā mūle apubbaṃ acarimaṃ ekasmiṃ khaṇe uppanno, tasmā buddho sahananettoti – santipadam brūhi sahananetta.

Yathātaccham bhagavā brūhi metanti yathātaccham vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi...pe... pakāsehīti – yathātaccham bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo

“Sutvānaḥam vīra akāmakāmim, [iccāyasmā jatukaṇṇi]

Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam;

Santipadam brūhi sahananetta, yathātaccham bhagavā brūhi

meta”nti.

66.

Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;

Parittapaññassa me bhūripañño, ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ.

Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyatīti. Bhagavāti gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Bhagavā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati.

Ādiccova pathaviṃ tejī tejasāti ādicco vuccati sūriyo . Pathavī vuccati jagatī . Yathā sūriyo tejī tejena samannāgato pathaviṃ abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā santāpayivā sabbam ākāsagataṃ tamagataṃ abhivihacca andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassayivā ākāse antalikkhe gaganapathe gacchati, evameva bhagavā nāṇatejī nāṇatejena samannāgato sabbam abhisankhārasamudayaṃ...pe... kilesatamaṃ avijjandhakāraṃ vidhamitvā nāṇālokaṃ dassetvā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā maddivā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – ādiccova pathaviṃ tejī tejasā.

Parittapaññassa me bhūripaññoti ahamasmi parittapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño. Tvampi mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – parittapaññassa me bhūripañño.

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññanti. Dhammanti ādikalyānaṃ majjhekalyānaṃ pariyosānakalyānaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne... pe... nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi

paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamahaṃ vijaññanti** yamahaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vipphānanti idheva jātijarāya maraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vipphānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;

Parittapaññaṃ me bhūripaññaṃ, ācikkha dhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vipphānaṃ”nti.

67.

Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]

Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;

Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcanaṃ.

Kāmesu vinaya gedhanti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Gedhanti** gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu vinaya gedhanti** kāmesu gedhaṃ vinaya paṭivinaya pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – kāmesu vinaya gedhaṃ. **Jatukaṇṇīti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanamaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – jatukaṇṇīti bhagavā.

Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti. Nekkhammanti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritaṃ indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutaṃ jāgariyānuyogaṃ satisampajāññaṃ cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ khemato tāṇato leṇato saraṇato saraṇībhūtato abhayato accutata amatata nibbānato daṭṭhuṃ passitvā tulayitvā tīrayitvā

vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – nekkhammaṃ daṭṭhu khemato.

Uggahitaṃ nirattaṃ vāti. Uggahitanti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhiniviṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirattaṃ vā muñcītappaṃ vijahitappaṃ vinoditappaṃ byantīkātaṃ anabhāvaṃ gametabbanti – uggahitaṃ nirattaṃ vā.

Māte vijjittha kiñcanaṃti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ. Idaṃ kiñcanaṃ tuyhaṃ mā vijjittha mā pavijjittha mā saṃvijjittha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – mā te vijjittha kiñcanaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]

Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;

Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcana”nti.

68.

Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yaṃ pubbe taṃ visosehīti atīte saṅkhāre ārabba ye kilesā uppajjeyyūṃ te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi. Atha vā, ye atītā kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi.

Pacchā te māhu kiñcanaṃti pacchā vuccati anāgate saṅkhāre ārabba rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ. Idaṃ kiñcanaṃ tuyhaṃ mā ahu mā ahoṣi mā janesi mā sañjanesi mābhiniḅbattesi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – pacchā te māhu kiñcanaṃ.

Majjhe ce no gahessasīti majjhe vuccati paccuppannaṃ rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññānaṃ. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena

na gahessasi na taṇhissasi na parāmasissasi na nandissasi nābhinandissasi na ajjhossissasi. Abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahissasi vinodessasi byantikarissasi anabhāvam gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti rāgassa upasamittā upasanto carissasi, dosassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam santattā samittā upasamittā vūpasamittā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālessasi yapessasi yāpessasīti – upasanto carissasi. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanam;

Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī”ti.

69.

Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;

Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasam vaje.

Sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇāti. Sabbasoti sabbenasabbam sabbathāsabbamasesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam sabbasoti. **Nāmantī** cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānam upādāya rūpam. **Gedho** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇāti** sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa vigatagedhassa cattagedhassa vantagedhassa muttagedhassa pahīnagedhassa paṭinissatṭhagedhassa vītarāgassa vigatarāgassa cattarāgassa vantarāgassa muttarāgassa pahīnarāgassa paṭinissatṭharāgassāti – sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇa.

Āsavāssa na vijjantīti. Āsavāti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. **Assāti** arahato khīṇāsavassa. **Na vijjantīti** ime āsavā tassa natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhappattikā nānagginā daḍḍhāti – āsavāssa na vijjanti.

Yehi maccuvasam vajeti yehi āsavehi maccuno vā vasam gaccheyya, maraṇassa vā vasam gaccheyya, mārapakkhassa vā vasam gaccheyya; te

āsavā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinā
vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yehi
maccuvasaṃ vaje. Tenāha bhagavā –

“Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;

Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchānidheso ekādasamo.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchānidheso

70.

Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;

**Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa
apanamissanti ito.**

Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejanti. Okañjahanti rūpadhātuyā
yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso
adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā
tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho
okañjaho. Vedanādhātuyā...pe... saññādhātuyā... saṅkhāradhātuyā...
viññādhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso
adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā
tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho
okañjaho.

Taṇhacchidanti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. Sā
taṇhā buddhassa bhagavato chinnā ucchinnā samucchinā vūpasantā
paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. Tasmā buddho
taṇhacchido. **Anejoti** ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo ...pe... abhijjhā lobho
akusalamūlaṃ. Sā ejā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā
tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho
anejo. Ejāya pahīnattā anejo bhagavā lābhēpi na iñjati, alābhēpi na iñjati,

yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati na pavedhati na sampavedhatīti. Tasmā buddho anejoti – okañjahaṃ tañhacchidaṃ anejaṃ. **Iccāyasmā bhadrāvudhoti. Iccāti** padasandhi...pe... **āyasmāti**, piyavacanāṃ...pe... **bhadrāvudhoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā bhadrāvudho.

Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttanti nandī vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā nandī sā tañhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho nandiñjaho. **Oghatiṇṇanti** bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo bhavoghaṃ tiṇṇo diṭṭhoghaṃ tiṇṇo avijjoghaṃ tiṇṇo sabbasamsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso cinnacaraṇo...pe... jātimaraṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti – nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ. **Vimuttanti** bhagavato rāgā cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttaṃ, dosā cittaṃ... mohā cittaṃ... pe... sabbākusalābhisankhārehi cittaṃ muttaṃ vimuttaṃ suvimuttanti – nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ.

Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhanti. Kappāti dve kappā – tañhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayaṃ tañhākappo...pe... ayaṃ diṭṭhikappo. Buddhassa bhagavato tañhākappo pahīno diṭṭhikappo paṭinissaṭṭho. Tañhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā tasmā buddho kappañjaho. **Abhiyāceti** yācāmi abhiyācāmi ajjesāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi jappāmi abhijappāmi. **Sumedhā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhoti – kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ.

Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti. Nāgassāti nāgo. Bhagavā āgum na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo...pe... evaṃ bhagavā na gacchatīti nāgo. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṃ anusitthaṃ sutvā suñitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā ito apanamissanti vajjissanti pakkamissanti disāvidisaṃ gamissantīti – sutvāna nāgassa apanamissanti ito. Tenāha so brāhmaṇo –

“Okañjahaṃ tañhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]

Nandiñjaham oghatiñnam vimuttam;

Kappañjaham abhiyāce sumedham, sutvāna nāgassa apanamissanti
ito”ti.

71.

**Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyaṃ
abhikaṅkhamānā;**

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Nānājanā janapadehi saṅgatāti. Nānājanāti khattiyā ca brāhmaṇā ca
vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Janapadehi
saṅgatāti** aṅgā ca magadhā ca kaliṅgā ca kāsīyā ca kosalā ca vajjiyā ca
mallā ca cetiyamhā ca vaṃsā ca kurumhā ca pañcālā ca macchā ca surasenā
ca assakā ca avantiyā ca yonā ca kambojā ca. **Saṅgatāti** saṅgatā samāgatā
samohitā sannipatitāti – nānājanā janapadehi saṅgatā.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti. **Vīrāti** vīro. Bhagavā vīriyavāti
vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, vīgatalomahaṃsotipi vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkham aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti tuyham vacanam byappatham
desanam anusāsanam anusittham. **Abhikaṅkhamānāti** abhikaṅkhamānā
icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti – tava
vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā.

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohīti. Tesanti tesaṃ khattiyānam
brāhmaṇānam vessānam suddānam gahaṭṭhānam pabbajitānam devānam
manussānam. **Tuvanti** bhagavantam bhaṇati. **Sādhu viyākarohīti** sādhu
ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi
pakāsehīti – tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto
vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so
brāhmaṇo –

“Nānājanājanapadehi saṅgatā, tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā;
Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

72.

**Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantum.**

Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbanti ādānataṇhaṃ vuccati rūpataṇhā...
pe... ādānataṇhāti kiṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā? Tāya taṇhāya rūpaṃ
ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Vedanaṃ...pe...
saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... gatim... upapattim... paṭisandhim...
bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti
abhinivisanti. Taṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā. **Ādānataṇhaṃ vinayetha
sabbanti** sabbam ādānataṇhaṃ vinayeyya paṭivinayeyya pajaheyya
vinodeyya byantikareyya anabhāvaṃ gameyyāti – ādānataṇhaṃ vinayetha
sabbam. **Bhadrāvudhāti bhagavāti. Bhadrāvudhāti** bhagavā taṃ
brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe...
sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – bhadrāvudhāti bhagavā.

Uddham adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṃ; **adhoti**
atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. Uddhanti devaloko; **adhoti**
nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā
dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākataṃ dhammā.
Uddhanti arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu.
Uddhanti sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti**
adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddham pādatalā; **adhoti** adho
kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi
majjhe.

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyantiti yaṃ yaṃ rūpagataṃ vedanāgataṃ
saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññānāgataṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti
parāmasanti abhinivisanti. **Lokasminti** apāyaloke...pe... āyatanaloketi –
yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti.

Teneva māro anveti jantuntī teneva kammābhisāṅkhāravasena
paṭisandhiko khandhamāro dhātumāro āyatanamāro gatimāro upapattimāro

paṭisandhimāro bhavamāro saṃsāramāro vaṭṭamāro anveti anugacchati anvāyiko hoti. **Jantuntī** sattam̐ janam̐ naram̐ māṇavam̐ posam̐ puggalam̐ jīvam̐ jāgum̐ jantum̐ indagum̐ manujanti – teneva māro anveti jantum̐. Tenāha bhagavā –

“Ādānataṇham̐ vinayetha sabbam̐, [bhadrāvudhāti bhagavā]

Uddham̐ adho tiriyañcāpi majjhe;

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantu”nti.

73.

Tasmā pajānam̐ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanam̐ sabbaloke;

Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam̐ imam̐ maccudheyye visattam̐.

Tasmā pajānam̐ na upādiyethāti. Tasmāti tasmā tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānā, etaṃ ādīnavam̐ sampassamāno ādānataṇhāyāti – tasmā. **Pajānanti** jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto “sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammam̐ sabbam̐ tam̐ nirodhadhamma”nti jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Na upādiyethāti** rūpam̐ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya; vedanam̐...pe... saññam̐... saṅkhāre... viññāṇam̐... gatim̐ ... upapattim̐... paṭisandhim̐... bhavam̐... saṃsāram̐... vaṭṭam̐ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyyāti – tasmā pajānam̐ na upādiyetha.

Bhikkhu sato kiñcanam̐ sabbaloketi. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekkho vā bhikkhu. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānam̐ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – bhikkhu sato. **Kiñcananti** kiñci rūpagatam̐ vedanāgatam̐ saññāgatam̐ saṅkhāragatam̐ viññāṇāgatam̐. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloketi – bhikkhu sato kiñcanam̐ sabbaloke.

Ādānasatte iti pekkhamānoti ādānasattā vuccanti ye rūpam̐ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanam̐...pe... saññam̐... saṅkhāre... viññāṇam̐... gatim̐... upapattim̐... paṭisandhim̐... bhavam̐...

saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti.
Itīti padasandhi...pe... padānupubbatāpetam itīti. **Pekkhamānoti**
pekkhamāno dakkhamāno dissamāno passamāno olokayamāno
nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādānasatte iti pekkhamāno.

Pajaṃ imaṃ maccudheyye visattanti. Pajāti sattādhivacanaṃ
maccudheyyā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Pajā
maccudheyye māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā
palibuddhā. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ
āsattaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ, evameva pajā maccudheyye
māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhāti
– pajaṃ imaṃ maccudheyye visattaṃ. Tenāha bhagavā –

“Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ
sabbaloke;

Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye
visatta”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeśo dvādasamo.

13. Udayamāṇavapucchāniddeśo

74.

Jhāyiṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]

Katakiccaṃ anāsavaṃ;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi , avijjāya pabhedanaṃ.

Jhāyiṃ virajamāsīnanti. Jhāyinti jhāyī bhagavā. Paṭhamena
jhānena jhāyī, dutiyena jhānena jhāyī, tatiyena jhānena jhāyī,
catutthena jhānena jhāyī, savitakkasavicārena jhānena jhāyī,
avitakkavicāramattena jhānena jhāyī, avitakkaavicārena jhānena jhāyī,
sappītena jhānena jhāyī, nippītena jhānena jhāyī, sātasaḥagatenapi
jhānena jhāyī, upekkhāsahagatenapi jhānena jhāyī, suññatenapi jhānena

jhāyī, animittenapi jhānena jhāyī, appaṇihitenapi jhānena jhāyī, lokiyenapi jhānena jhāyī, lokuttarenapi jhānena jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti – jhāyīṃ. **Virajanti** rāgo rajo, doso rajo, moho rajo, kodho rajo, upanāho rajo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā rajā. Te rajā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvattukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho arajo virajo nirajo rajāpagato rajavippahīno rajavippayutto sabbarajavītivatto.

Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,

Rāgassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Doso rajo na ca pana reṇu vuccati, dosassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati, mohassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccatīti. –

Virajam ...pe....

Āsīnanti nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno.

Nagassa passe āsīnam, munīṃ dukkhassa pāragum;

Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyīnoti.

Evampi bhagavā āsīno. Atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āsīno vutthavāso ciṅṅacaraṇo...pe... jātimaraṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti. Evampi bhagavā āsīnoti – jhāyīṃ virajamāsīnam.

Iccāyasmā udayoti. Iccāti padasandhi...pe... **āyasmāti** piyavacanam...pe... **udayoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā udayo.

Katakiccaṃ anāsavanti buddhassa bhagavato kiccākiccaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ pahīnaṃ ucchinnamūlaṃ tālavatthukatam anabhāvaṃkatam āyatim anuppādadhammaṃ. Tasmā buddho katakicco.

Yassa ca visatā natthi, chinnasotassa bhikkhuno;

Kiccākiccappahīnassa, pariḷāho na vijjatīti.

Katakiccaṃ anāsavanti. Āsavāti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavoti – katakiccaṃ anāsavaṃ.

Pāraguṃ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammānaṃ, pariññāpāragū sabbadukkhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnaṃ. So vasippatto pāramippatto ariyasmim sīlasmim; vasippatto pāramippatto ariyasmim samādhismim; vasippatto pāramippatto ariyāya paññāya; vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā. So pāragato pārapatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso cinnacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – pāraguṃ sabbadhammānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamaṃ abhikkamaṃ upasaṅkamaṃ payirupāsanaṃ atthīti, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto mayā pucchitaṃ kathetuṃ visajjetuṃ, vahassetam bhāranti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Aññāvimokkhaṃ pabrūhīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkhaṃ pabrūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – aññāvimokkhaṃ pabrūhi.

Avijjāya pabhedananti avijjāya bhedanam pabhedanam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddham amatam nibbānanti – avijjāya pabhedanam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jhāyim virajamāsīnam, [iccāyasmā udayo]

Katakiccam anāsavam;

Pāragum sabbadhammānam, atthi pañhena āgamam;

Aññāvimokkham pabrūhi, avijjāya pabhedana”nti.

75.

Pahānam kāmacchandānam, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanam, kukkuccānam nivāraṇam.

Pahānam kāmacchandānanti. Chandoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariḷaho kāmamucchā kāmajjhosānam kāmogho kāmayogo kāmupādānam kāmacchandanivaraṇam. **Pahānam kāmacchandānanti** kāmacchandānam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amatam nibbānanti – pahānam kāmacchandānam. **Udayāti bhagavāti.** Udayāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – udayāti bhagavā.

Domanassāna cūbhayanti. Domanassāti yaṃ cetasikaṃ asātam cetasikaṃ dukkham cetosamphassajaṃ asātam dukkham vedayitaṃ, cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā. **Domanassāna cūbhayanti** kāmacchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṃ pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amatam nibbānanti – domanassāna cūbhayaṃ.

Thinassa ca panūdananti. Thinanti yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnā līyanā līyitattaṃ thinam thīyanā thīyitattaṃ cittassa. **Panūdananti** thinassa ca panūdanam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amatam nibbānanti – thinassa ca panūdanam.

Kukkuccānam nivāraṇanti. Kukkuccanti hatthakukkuccampi

kukkuccaṃ, pādakukkuccampi kukkuccaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkuccaṃ. Akappiye kappiyasaññitā, kappiye akappiyasaññitā...pe... avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā. Yaṃ evarūpaṃ kukkuccaṃ kukkuccāyaṇā kukkuccāyitattaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko, idaṃ vuccati kukkuccaṃ. Api ca, dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita”nti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko. “Kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucarita”nti...pe... “kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucarita”nti...pe... “kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipatā veramaṇī”ti...pe... “kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇī”ti...pe... “kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī”ti...pe... “kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī”ti...pe... “katā me piṣuṇā vācā, akatā me piṣuṇāya vācāya veramaṇī”ti...pe... “katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī”ti...pe... “kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī”ti...pe... “katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā”ti...pe... “kato me byāpādo, akato me abyāpādo”ti...pe... “katā me micchādītthi, akatā me sammādītthī”ti, uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko.

Atha vā, “sīlesumhi aparipūrakārī”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko; “indriyesumhi aguttadvāro”ti...pe... “bhojane amattaññumhi”ti... “jāgariyaṃ ananuyuttomhī”ti... “na satisampajaññaṇa samannāgatomhī”ti... “abhāvītā me cattāro satipaṭṭhānāti, cattāro sammappadhānāti cattāro iddhipādāti, pañcindriyānāti, pañca balānāti, satta bojjhaṅgāti, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti... “dukkhaṃ me apariññātaṃ, samudayo me appahīno, maggo me abhāvito, nirodho me asacchikato”ti uppajjati kukkuccaṃ cetaso vippaṭṭisāro manovilekko.

Kukkuccānaṃ nivāraṇanti kukkuccānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ pahānaṃ upasamaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ. Tenāha bhagavā –

“Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]

Domanassāna cūbhayaṃ;

Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇa”nti.

76.

Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ.

Upekkhāsatisaṃsuddhanti. Upekkhāti yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhattatā cittassa. **Satīti** yā catutthe jhāne upekkhaṃ ārabha sati anussati...pe... sammāsati. **Upekkhāsatisaṃsuddhanti** catutthe jhāne upekkhā ca sati ca suddhā honti visuddhā saṃsuddhā parisuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyaṃ ʒhitā āneñjappattāti – upekkhāsatisaṃsuddhaṃ.

Dhammatakkapurejavanti dhammatakkavuccati sammāsaṅkappo. So ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasāti, evampi dhammatakkapurejamaṃ. Atha vā, dhammatakkavuccati sammādiṭṭhi. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasāti, evampi dhammatakkapurejamaṃ. Atha vā, dhammatakkavuccati catunnaṃ maggānaṃ pubbhāgavipassanā. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasāti – evampi dhammatakkapurejamaṃ.

Aññāvimokkhaṃ pabrūmīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkhaṃ pabrūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttāṅkaromi pakāsemīti – aññāvimokkhaṃ pabrūmi.

Avijjāya pabhedananti. Avijjāti dukkhe aññānaṃ...pe... avijjā moho akusalamūlaṃ. **Pabhedananti** avijjāya pabhedanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – avijjāya pabhedanaṃ. Tenāha bhagavā –

“Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ” nti.

77.

Kiṃsu saṃyojanaṃ lokaṃ, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati.

Kiṃsu saṃyojanaṃ lokoti lokassa saṃyojanaṃ laggaṇaṃ bandhanaṃ

upakkilesa. Kena loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – kiṃsu saṃyojano loko.

Kiṃsutassa vicāraṇanti kiṃsutassa cāraṇaṃ vicāraṇaṃ paṭivicāraṇaṃ. Kena loko carati vicarati paṭivicaratīti – kiṃsu tassa vicāraṇaṃ. **Kissassa vipphānena nibbānaṃ iti vuccatīti** kissassa vipphānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – kissassa vipphānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;

Kissassa vipphānena, nibbānaṃ iti vuccatīti”ti.

78.

Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;

Tañhāya vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati.

Nandisaṃyojano lokoti nandī vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ, ayaṃ vuccati nandī. Yā nandī lokassa saṃyojanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkilesa, imāya nandiyā loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – nandisaṃyojano loko.

Vitakkassa vicāraṇatī. **Vitakkāti** nava vitakkā – kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṃsāvitakko, ñātivitakkojanapadavitakko, amarāvitakko, parānudayatāpaṭisaṃyutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaṃyutto vitakko, anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko. Ime vuccanti nava vitakkā. Ime nava vitakkā lokassa cāraṇā vicāraṇā paṭivicāraṇā. Imehi navahi vitakkehi loko carati vicarati paṭivicaratīti – vitakkassa vicāraṇā.

Tañhāya vipphānena nibbānaṃ iti vuccatīti. **Tañhātī** rūpatañhā... pe... dhammatañhā. **Tañhāya vipphānena nibbānaṃ iti vuccatīti** tañhāya vipphānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – tañhāya vipphānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha bhagavā –

“Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;

Taṇhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccatī”ti.

79.

Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;

Bhagavantam puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tava.

Kathaṃ satassa caratoti kathaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – kathaṃ satassa carato.

Viññāṇaṃ uparujjhatīti viññāṇaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññāṇaṃ uparujjhati.

Bhagavantam puṭṭhumāgamāti buddhaṃ bhagavantam puṭṭhum pucchituṃ yācituṃ ajjhosituṃ pasādetuṃ āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā, “tayā saddhiṃ samāgatamhā”ti – bhagavantam puṭṭhumāgamā.

Tam suṇoma vaco tavāti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanam anusitṭhaṃ suṇoma uggaṇhāma dhārema upadhārema upalakkhemāti – taṃ suṇoma vaco tava. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;

Bhagavantam puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tavā”ti.

80.

Ajjhattaṇca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;

Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati.

Ajjhattaṇca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandatoti ajjhattam vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti , abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhattabahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ

parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Ajjhataṃ samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhataṃ vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhataṃ samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... bahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... bahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhatabahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhatabahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhatabahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi dvādasahi ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... anabhāvaṃ gameti.

Atha vā, vedanaṃ aniccato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vedanaṃ dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhatō...pe... nissaraṇato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi cattālīsāya ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – ajjhatañca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandato.

Evam satassa caratoti evaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yāpayato yāpayatoti – evaṃ satassa carato.

Viññāṇaṃ uparujjhatīti puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ nirujjhatī vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññāṇaṃ uparujjhatī. Tenāha bhagavā –

“Ajjhattaṅca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;

Evam satassa carato, viññānaṃ uparujjhatī”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā,
sāvako hamasmīti.

Udayamāṇavapucchānidde so terasamo.

14. Posālamāṇavapucchānidde so

81.

Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnaśaṃsayo;

Pāraguṃ sabbadhamānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

Yo atītaṃ ādisatīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū. Anācariyako pubbe ananusutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto, balesu ca vaṣībhāvaṃ. **Atītaṃ ādisatīti** bhagavā attano ca paresaṅca atītaṃpi ādisati, anāgatampi ādisati, paccuppannampi ādisati.

Kathaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati? Bhagavā attano atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati, tissopi jātiyo ādisati, catassopi jātiyo ādisati, pañcapi jātiyo ādisati, dasapi jātiyo ādisati, vīsampi jātiyo ādisati, tiṃsampi jātiyo ādisati, cattālīsampi jātiyo ādisati, paññāsampi jātiyo ādisati, jātisatampi...pe... jātisahassampi... jātisatasahassampi... anekepi saṃvaṭṭakappe... anekepi vivaṭṭakappe... anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe ādisati – “amutrāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādim; tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno”ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitam pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati.

Kathaṃ bhagavā paresaṃ atītaṃ ādisati? Bhagavā paresaṃ atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati...pe... anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe ādisati – “amutrāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto,

so tato cuto amutra udapādi; tatrāpāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno”ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitam pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā pasesaṃ atītaṃ ādisati.

Bhagavā pañca jātakasatāni bhāsanto attano ca pasesaṃca atītaṃ ādisati, mahāpadānīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca pasesaṃca atītaṃ ādisati, mahāsudassanīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca pasesaṃca atītaṃ ādisati, mahāgovindīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca pasesaṃca atītaṃ ādisati, maghadevīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca pasesaṃca atītaṃ ādisati.

Vuttañhetam bhagavatā – “atītaṃ kho, cunda, addhānaṃ ārabba tathāgatassa satānusārīñānaṃ hoti. So yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. Anāgatañca kho, cunda...pe... paccuppannañca kho, cunda, addhānaṃ ārabba tathāgatassa bodhijam ñānaṃ uppajjati – ‘ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo’”ti.

Indriyaparopariyattañānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, sattānaṃ āsayānusayañānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, yamakapāṭihīre ñānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, mahākaruṇāsamāpattiyā ñānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, sabbaññutañānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, anāvaraṇañānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam, sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇañānaṃ tathāgatassa tathāgatabalam. Evaṃ bhagavā attano ca pasesaṃca atītampi ādisati anāgatampi ādisati paccuppannampi ādisati ācikkhati deseti paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti pakāsetīti – yo atītaṃ ādisati.

Iccāyasmā posāloti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam...pe... posāloti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā posālo.

Anejo chinnaṃsayoti eja vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā eja taṅhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnaṃmūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati... pe... dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti anejo. **Chinnaṃsayoti** saṃsayo vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā... pe... chambhitattam cittassa manovilekko. So saṃsayo buddhassa bhagavato pahīno chinno ucchinno samucchinno vūpasanto paṭinissaggo paṭippassaddho abhabbuppattiko ñānaṃginā daḍḍho. Tasmā buddho

chinnasamsayoti – anejo chinnasamsayo.

Pāraguṃ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū abhiññāpāragū sabbadhammānaṃ... pe... jātimaraṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti – pāragū sabbadhammānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi...pe... “vahasetaṃ bhāra”nti – atthi pañhena āgamaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnasamsayo;

Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgama”nti.

82.

Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;

Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho.

Vibhūtarūpasaññissāti katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihāriṣṣa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ – ayaṃ rūpasaññā. **Vibhūtarūpasaññissāti** catasso arūpasamāpattiyo paṭiladdhassa rūpasaññā vibhūtā honti vigatā atikkantā samatikkantā vītivattāti – vibhūtarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti sabbo tassa paṭisandhiko rūpakāyo pahīno, tadaṅgasamatikkamā vikkhambhanappahānena pahīno tassa rūpakāyoti – sabbakāyappahāyino.

Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passatoti. Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kiṃkāraṇā? Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Yaṃ viññāṇaṅcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, “natthi kiñcī”ti passati – taṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti – ajjhattaṅca bahiddhā ca natthi kiñcīti passato.

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti. Sakkāti – sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko ...pe... pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti** tassa ñāṇaṃ pucchāmi, paññaṃ pucchāmi, sambuddhaṃ pucchāmi. “Kīdisaṃ kiṃsaṅghitaṃ kiṃpakāraṃ kiṃpaṭibhāgaṃ ñāṇaṃ icchitabba”nti – ñāṇaṃ sakkānupucchāmi.

Kathaṃ neyyo tathāvidhoti kathaṃ so netabbo vinetabbo anunetabbo paññapetabbo nijjhāpetabbo pekkhetabbo pasādetabbo? Kathaṃ tena uttari ñāṇaṃ uppādetabbaṃ? **Tathāvidhoti** tathāvidho tādiso tassaṅghito tappakāro tappaṭibhāgo yo so ākiñcaññāyatanasamāpattilābhīti – kathaṃ neyyo tathāvidho. Tenāha so brāhmaṇo –

“Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;

Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho”ti.

83.

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]

Abhijānaṃ tathāgato;

Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇaṃ;

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbāti bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti, paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti. Kathaṃ bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetam bhagavatā – “rūpupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya, rūpārammaṇaṃ rūpappatitṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjeyya. Vedanupayaṃ vā, bhikkhave... pe... saññupayaṃ vā, bhikkhave...pe... sañkhārupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya, sañkhārārammaṇaṃ sañkhārappatitṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjeyyā”ti. Evaṃ bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti.

Kathaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetam bhagavatā – “santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā nānattasaññino – seyyathāpi manussā ekacce ca devā ekacce ca vinipātikā. Ayaṃ paṭhamā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā brahmakāyikā paṭhamābhiniḃbattā. Ayaṃ dutiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi devā ābhassarā. Ayaṃ tatiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā subhakiṇhā. Ayaṃ catutthī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanūpagā. Ayaṃ pañcamī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso ākāsānañcāyatanānaṃ samatikkamma, anantaṃ viññāṇanti viññāṇañcāyatanūpagā. Ayaṃ chaṭṭhī viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso viññāṇañcāyatanānaṃ samatikkamma, natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanūpagā. Ayaṃ sattamī viññāṇaṭṭhiti”. Evaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānātīti – viññāṇaṭṭhitiyo sabbā.

Posālāti bhagavāti. Posālāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – posālāti bhagavā.

Abhijānaṃ tathāgatoti. Abhijānanti abhijānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto tathāgato. Vuttañhetam bhagavatā – “atītam cepi kho, cunda, hoti abhūtam ataccham anattasañhitam, na tam tathāgato byākaroti. Atītam cepi, cunda, hoti bhūtam taccham anattasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Atītam cepi kho, cunda, hoti bhūtam taccham atthasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tasseva pañhassa veyyākaraṇāya. Anāgataṃ cepi, cunda, hoti...pe... paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti abhūtam ataccham anattasañhitam, na tam tathāgato byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtam taccham anattasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtam taccham atthasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tassa pañhassa veyyākaraṇāya. Iti kho, cunda, atītānāgatapaccuppannesu dhammesu tathāgato kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī. Tasmā tathāgatoti vuccati.

“Yaṃ kho, cunda, sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa

sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutam mutam viññātam pattam pariyesitam anuvicaritam manasā, sabbam tam tathāgatena abhisambuddham. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yañca, cunda, rattim tathāgato anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhati, yañca rattim anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmim antare bhāsati lapati niddisati sabbam tam tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yathāvādī, cunda, tathāgato tathākārī; yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā tathāgatoti vuccati. Sadevake, cunda, loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadattthudaso vasavattī. Tasmā tathāgatoti vuccatī”ti – abhijānaṃ tathāgato.

Tiṭṭhantamenam jānāti bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhārasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedā param marañā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhārasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedā param marañā tiracchānayoṇim upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhārasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedā param marañā pettivisayaṃ upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhārasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedā param marañā manussesu upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhārasena – “ayaṃ puggalo suppaṭipanno kāyassa bhedā param marañā sugatiṃ saggam lokaṃ upapajjissatī”ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “idha panāham, sārputta, ekaccam puggalam evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggam samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjissatī”ti.

“Idha panāham, sārputta, ekaccam puggalam evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggam samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā tiracchānayoṇim upapajjissatī”ti.

“Idha panāham, sārputta, ekaccam puggalam evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggam samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā pettivisayaṃ upapajjissatī”ti.

“Idha panāham, sārputta, ekaccam puggalam evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggam

samārūlho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā manussesu uppajjissatī”ti.

“Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūlho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā sugatiṃ sagggaṃ lokam upapajjissatī”ti.

“Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūlho, yathā āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharatī””ti – tiṭṭhantameṇaṃ jānāti.

Dhimuttaṃ tapparāyaṇanti. Dhimuttanti ākiñcaññāyatanam.
Dhimuttanti vimokkhena dhimuttaṃ tatrādhimuttaṃ tadadhimuttaṃ tadādhipateyyam. Atha vā, bhagavā jānāti – “ayaṃ puggalo rūpādhimutto saddādhimutto gandhādhimutto rasādhimutto phoṭṭhabbādhimutto kulādhimutto gaṇādhimutto āvāsādhimutto lābhādhimutto yasādhimutto paṣaṃsādhimutto sukhādhimutto cīvarādhimutto piṇḍapātādhimutto senāsanādhimutto gilānapaccayabhesajjaparikkhārādhimutto suttantādhimutto vinayādhimutto abhidhammādhimutto āraññakaṅgādhimutto piṇḍapātikaṅgādhimutto paṃsukūlikaṅgādhimutto tecīvarikaṅgādhimutto sapadānacārikaṅgādhimutto khalupacchābhattikaṅgādhimutto nesajjikaṅgādhimutto yathāsanthatikaṅgādhimutto paṭhamajjhānādhimutto dutiyajjhānādhimutto tatiyajjhānādhimutto catuttahajjhānādhimutto ākāśānañcāyatanasamāpattādhimutto viññāṇañcāyatanasamāpattādhimutto ākiñcaññāyatanasamāpattādhimutto nevasaññānāsaññāyatanasamāpattādhimutto”tidhimuttaṃ.

Tapparāyaṇanti ākiñcaññāyatanamayam tapparāyaṇam
kammaparāyaṇam vipākaparāyaṇam kammagarukaṃ paṭisandhigarukaṃ. Atha vā, bhagavā jānāti – “ayaṃ puggalo rūparāyaṇo...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiparāyaṇo”ti – dhimuttaṃ tapparāyaṇam. Tenāha bhagavā –

“Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]

Abhijānaṃ tathāgato;

Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇa”nti.

Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;

Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;

Etam ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato.

Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvāti ākiñcaññāsambhavoti
vuccati ākiñcaññāyatanasaṃvattaniko kammābhisankhāro.
Ākiñcaññāyatanasaṃvattanikaṃ kammābhisankhāraṃ
ākiñcaññāsambhavoti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā,
palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti
– ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā.

Nandisaṃyojanaṃ itīti nandisaṃyojanaṃ vuccati arūparāgo.
Arūparāgena taṃ kammaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ arūparāgaṃ
nandisaṃyojananti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā, palibodhoti
ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Itīti**
padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā
padānupubbataṭṭhetam itīti – nandisaṃyojanaṃ iti.

Evametam abhiññāyāti evaṃ etaṃ abhiññāya jānitvā tulayitvā
tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – evametam abhiññāya.

Tato tattha vipassatīti. Tatthāti ākiñcaññāyatanam samāpajjitvā tato
vutṭhahitvā tattha jāte cittacetāsike dhamme aniccato vipassati, dukkhato
vipassati, rogato...pe... nissaraṇato vipassati dakkhati oloketi nijjhāyati
upaparikkhatīti – tato tattha vipassati.

Etam ñāṇaṃ tathaṃ tassāti etaṃ ñāṇaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ
aviparītaṃ tassāti – etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa.

Brāhmaṇassa vusīmatoti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ
bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmāti. **Brāhmaṇassa**
vusīmatoti puthujjanakalyāṇaṃ upādāya satta sekkhā appattassa
pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya vasanti
saṃvasanti āvasanti parivasanti; arahā vusitavā katakaraṇīyo ohitabhāro
anuppattasadattho parikkhīṇabhavasāmyojano sammadaññā vimutto;
so vutṭhavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro; natthi tassa
punabbhavoti – brāhmaṇassa vusīmato. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;

Evametam abhiññāya, tato tatha vipassati;

Etam ñāṇam tatham tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā,
sāvakoḥasmīti.

Posālamāṇavapucchāniddeṣo cuddasamo.

15. Mogharājamāṇavapucchāniddeṣo

85.

Dvāhaṃ sakkam apucchissam, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutam.

Dvāhaṃ sakkam apucchissanti so brāhmaṇo dvikkhattum buddhaṃ bhagavantaṃ pañhaṃ apucchi. Tassa bhagavā pañhaṃ puṭṭho na byākāsi – “tadantarā imassa brāhmaṇassa indriyaparipāko bhavissati”ti. **Sakkanti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanam indriyadhanam baladhanam bojjhaṅgadhanam maggadhanam phaladhanam nibbānadhanam. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Dvāhaṃ sakkam apucchissanti** dvāhaṃ sakkam apucchissam ayācissam ajjhesissam pasādayissanti – dvāhaṃ sakkam apucchissam.

Iccāyasmā mogharājāti. Iccāti padasandhi...pe... **āyasmāti** piyavacanaṃ...pe... **mogharājāti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā mogharājā.

Na me byākāsi cakkhumāti. Na me byākāsīti na me byākāsi na ācikkhi na desesi na paññapesi na paṭṭhapesi na vivari na vibhaji

na uttānīakāsi na pakāsesi. **Cakkhumā**ti bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā? Maṃsacakkhumhi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvijjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitalo ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Yattha ca akkhiḷomāni patiṭṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikāṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ . Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikāṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitalāni honti sulohitalāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkhaṃ siniddhaṃ pāsādikāṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakasamānaṃ . Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikāṃ dassaneyyaṃ osadhitarakasamānaṃ. Tena bhagavā pākātikaṃ maṃsacakkhunā attabhāvaparivāpanna purimasucaritakammābhiniḃbattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiṇca. Yadā hi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato hoti; kāḷapakkho ca uposatho hoti, tibbo ca vanasaṅgo hoti, mahā ca kāḷamegho abbhūṭṭhito hoti. Evarūpe caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavātaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekaṃ ce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya, taṃyeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākātikaṃ maṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe; sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggamaṃ lokamaṃ upapannā”ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya,

dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, sahasimpi cūlanikaṃ lokadhātum passeyya, dvisahasimpi majjhimikaṃ lokadhātum passeyya, tisahasimpi lokadhātum passeyya, mahāsahasimpi lokadhātum passeyya, yāvatakaṃ vā pana ākañkheyya tāvatakaṃ passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño javanapañño hāsapañño tickhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabhinnañño adhigatapaṭisambhidappatto catuvesārajappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisajāñño purisadhoraḃho anantañño anantatejo anantayasa aḃḃho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannaṃ maggassa uppādetā asañjātassa maggassa sañjanetā anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidō maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphaṣṣitaṃ paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitaḃbaṃ attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūlho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavaḃjo vā attho nikkilesō vā attho vodāno vā attho paramattho vā , sabbhaṃ taṃ anto buddhaññe parivattati.

Sabbhaṃ kāyakaṃmaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbhaṃ vacīkaṃmaṃ ñāṇānuparivatti, sabbhaṃ manokaṃmaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ. Neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamitvā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantatṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭālānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimam

samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññāpariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyaṅca ñāṅaṅca aññamaññāpariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṅaṃ, yāvatakaṃ ñāṅaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṅaṃ, ñāṅapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamitvā ñāṅaṃ nappavattati, ñāṅaṃ atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṅaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṅaṃ pavattati. Sabbesaṅca sattānaṃ bhagavā āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhābhābhābhe satte jānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitimiṅgalaṃ upādāya antomahāsamudde parivattanti, evameva sadevako loko samārako loko sabrahmako loko sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāsassa padese parivattanti, evameva yepi te sārīputtasamā paññāya samannāgatā tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṅaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharivā abhibhavivā tiṭṭhati.

Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisāṅkharivā abhisāṅkharivā tathāgataṃ upasaṅkamitvā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavāva tattha atirocati – yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Seyyathāpi nāma uppalinīyaṃ vā padumīniyaṃ vā puṇḍarīkīniyaṃ vā appekaccāni uppālāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake samvaddhāni

udakānuggatāni antonimuggaposīni , appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakam ṭhitāni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevaṃ bhagavā buddhacakkhunā lokam volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – “ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito”ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakatham katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanam ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya gurusamvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyam nimittam ācikkhati buddhasubodhiṃ dhammasudhammatam saṅghasuppaṭṭipattiṃ sīlāni ca; attano ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittam ācikkhati aniccākāram dukkhākāram anattākāram.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janatam samantato;

Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;

Sokāvatiṇṇam janatam apetasoko, avekkhassujātijarābhībhūta”nti.

Evam bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumā? Samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbam;

Sabbam abhiññāsi yadatthi neyyam, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Evam bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – na me byākāsi cakkhumā.

Yāvatatiyaṅca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatatiyaṃ buddho

sahadhammikam pañham puṭṭho byākaroti no saṃsāretīti – evaṃ mayā uggahitaṃ, evaṃ mayā upadhāritaṃ, evaṃ mayā upalakkhitaṃ. **Devīsīti** bhagavā ceva isi cāti – devīsi. Yathā rājā pabbajitā vuccanti rājisayo, brāhmaṇā pabbajitā vuccanti brāhmaṇisayo, evameva bhagavā devo ceva isi cāti – devīsi.

Atha vā, bhagavā pabbajitotipi isi. Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahantaṃ samādhikkhandhaṃ...pe... mahantaṃ paññākkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttiñāḍassanakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahato tamokāyassa padālanam eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahato vipallāsassa pabhedanam eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahato taṇhāsallassa abbahanam... mahato diṭṭhisāṅghāṭassa viniveṭhanam... mahato mānaddhajassa papātanam... mahato abhisāṅkhārassa vūpasanam... mahato oghassa nittharanam... mahato bhārassa nikkhepanam... mahato saṃsāravatṭassa upacchedam... mahato santāpassa nibbāpanam... mahato pariāhassa paṭippassaddhiṃ... mahato dhammaddhajassa ussāpanam eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahante satipaṭṭhāne... mahante sammappadhāne... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhaṅge... mahantaṃ ariyam aṭṭhaṅgikam maggam... mahantaṃ paramattham mlatam nibbānam eṣī gavesī pariyesītipi isi. Mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kham buddho, kham bhagavā, kham devadevo, kham narāsabho”tipi isīti – yāvatiyaṅca devīsi byākarotīti me sutam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Dvāham sakkam apucchissam, [iccāyasmā mogharājā]

Na me byākāsi cakkhumā;

Yāvatiyaṅca devīsi, byākarotīti me suta”nti.

86.

Ayam loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.

Ayam loko paro lokoti. Ayam lokoti manussaloko. **Paro lokoti** manussalokam ṭhapetvā sabbo paro lokoti – ayam loko paro loko.

Brahmaloko sadevakoti sadevako loko samārako sabrahmakoti sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussāti – brahmaloko sadevako.

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti tuyhaṃ diṭṭhiṃ khantiṃ ruciṃ laddhiṃ ajjhāsayaṃ adhippāyaṃ loko na jānāti – “ayaṃ evaṃdiṭṭhiko evaṃkhantiko evaṃruciko evaṃladdhiko evaṃajjhāsayo evaṃadhippāyo”ti na jānāti na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – diṭṭhiṃ te nābhijānāti.

Gotamassa yasassinoti bhagavā yasappattoti yasassī. Atha vā, bhagavā sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānantipi yasassīti – gotamassa yassino. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassinoti”ti.

87.

Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati.

Evaṃ abhikkantadassāvinti evaṃ abhikkantadassāviṃ aggadassāviṃ setṭhadassāviṃ viṣeṭṭhadassāviṃ pāmokkhadassāviṃ uttamadassāviṃ paramadassāvinti – evaṃ abhikkantadassāviṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi...pe... vahassetam bhāranti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kathaṃ lokaṃ avekkhantanti kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccurājā na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – maccurājā na passati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti.

88.

Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokam avekkhantaṃ, maccurājā na passati.

Suññato lokam avekkhassūti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatānaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko sadevako . Aññatāro bhikkhu bhagavantaṃ etaḍavoca – “loko lokoti, bhante, vuccati. Kittāvataṃ nu kho, bhante, lokoti vuccatī”ti? “Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati. Kiñca lujjati? Cakkhu kho bhikkhu lujjati, rūpā lujjanti, cakkhuvīññāṇaṃ lujjati, cakkhusamphasso lujjati, yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati; sotaṃ lujjati, gandhā lujjanti...pe... kāyo lujjati, phoṭṭhabbā lujjanti; mano lujjati, dhammā lujjanti, manovīññāṇaṃ lujjati, manosamphasso lujjati; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati. Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati”.

Suññato lokam avekkhassūti dvīhi kāraṇehi suññato lokam avekkhati – avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vā. Kathaṃ avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokam avekkhati? Rūpe vaso na labbhati, vedanāya vaso na labbhati, saññāya vaso na labbhati, saṅkhāresu vaso na labbhati, viññāṇe vaso na labbhati. Vuttañhetam bhagavatā – “rūpaṃ, bhikkhave, anattā. Rūpañca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya; labbhettha ca rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati na ca labbhati rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī’ti.

“Vedanā anattā. Vedanā ca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ vedanā ābādhāya saṃvatteyya; labbhettha ca vedanāya – ‘evaṃ me vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahoṣī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, vedanā anattā, tasmā vedanā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati vedanāya – ‘evaṃ me vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahoṣī’ti.

“Saññā anattā. Saññā ca hidaṃ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ saññā ābādhāya saṃvatteyya; labbhettha ca saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me saññā mā ahoṣī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saññā anattā, tasmā saññā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me saññā mā ahoṣī’ti.

“Saṅkhārā anattā. Saṅkhārā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissamsu, nayidam saṅkhārā ābādhāya samvatteyyum; labbhettha ca saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’nti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saṅkhārā anattā, tasmā saṅkhārā ābādhāya samvattanti, na ca labbhati saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’nti.

“Viññāṇam anattā. Viññāṇaṅca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidam viññāṇam ābādhāya samvatteyya; labbhettha ca viññāṇe – ‘evaṃ me viññāṇam hotu, evaṃ me viññāṇam mā aho’nti. Yasmā ca kho, bhikkhave, viññāṇam anattā, tasmā viññāṇam ābādhāya samvattati, na ca labbhati viññāṇe – ‘evaṃ me viññāṇam hotu, evaṃ me viññāṇam mā aho’nti”ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “nāyam, bhikkhave, kāyo tumhākam, napi aññesaṃ . Purāṇamidam, bhikkhave, kammaṃ abhisankhatam abhisañcetayitam vedaniyam daṭṭhabbam. Tatra kho, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādamyeva sādhuṅkaṃ yoniso manasi karoti – ‘iti imasmiṃ sati idam hoti, imassuppādā idam uppajjati; imasmiṃ asati idam na hoti, imassa nirodhā idam nirujjhati, yadidam – avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇam, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanaṃpaccayā phassa, phassaṃpaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānaṃpaccayā bhavo, bhavaṃpaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti – evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”’.

“Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho ...pe... jātinirodhā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassanirodho hoti”ti. Evaṃvasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokaṃ avekkhati.

Katham tucchaṅkaṃ samanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati? Rūpe sāro na labbhati, vedanāya sāro na labbhati, saññāya sāro na labbhati, saṅkhāresu sāro na labbhati, viññāṇe sāro na labbhati; rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvana vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe... saññā assārā nissārā sārāpagatā... saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññāṇam assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena

vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Yathā naḷo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca eraṇḍo...pe... yathā ca udumbaro assāro nissāro sārāpagato, yathā ca setagaccho assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pālibhaddako assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pheṇapiṇḍo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca udakapubbulaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ, yathā ca marīci assārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhandho assāro nissāro sārāpagato, yathā māyā assārā nissārā sārāpagatā – evameva rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe... saññā assārā nissārā sārāpagatā... saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññānaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati. Imehi dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotaṃ suññaṃ...pe... ghānaṃ suññaṃ... jivhā suññā... kāyo suñño... mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Rūpā suññā...pe... saddā suññā... gandhā suññā... rasā suññā... phoṭṭhabbā suññā... dhammā suññā attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Cakkhuvīññānaṃ suññaṃ...pe... manovīññānaṃ suññaṃ... cakkhusamphasso suñño ... manosamphasso suñño... cakkhusamphassajā vedanā suññā... manosamphassajā vedanā suññā... rūpasaññā suññā... dhammasaññā suññā... rūpasañcetanā suññā... dhammasañcetanā suññā... rūpataṇhā suññā... rūpavitakko suñño... rūpavicāro suñño... dhammavicāro suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato; vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... cutiṃ... upapattiṃ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāravaṭṭaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato. Evaṃ dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dvādasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ nāhaṃ

na mama na koci na kassaci; vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ
na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ
nāhaṃ na mama na koci na kassaci. Evaṃ dvādasahākārehi suññato lokamaṃ
avekkhati.

Vuttañhetamaṃ bhagavatā – “yaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ taṃ
pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati.
Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ
pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā,
bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya
sukhāya bhavissati. Saññā, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā
vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Saṅkhārā, bhikkhave,
na tumhākaṃ; te pajahatha. Te vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya
bhavissanti. Viññāṇaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo
pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Seyyathāpi , bhikkhave,
yaṃ imasmim̐ jetavane tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ taṃ jano hareyya vā ḍaheyya
vā yathāpaccayaṃ vā kareyya. Api nu tumhākaṃ evamassa – ‘amhe jano
harati vā ḍahati vā yathāpaccayaṃ vā karoti’ti? ‘No hetamaṃ, bhante’. ‘Taṃ
kissa hetu’? ‘Na hi no etaṃ, bhante, attā vā attaniyaṃ vā’ti. Evameva kho,
bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ taṃ pajahatha; taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ
hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ,
bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ
hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ,
bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ
hitāya sukhāya bhavissati”ti. Evampi suññato lokamaṃ avekkhati.

Āyasmā ānando bhagavantaṃ etadavoca – “suñño loko, suñño loko’ti,
bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccati”ti? “Yasmā
ca kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati.
Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ
attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā...pe... cakkhuvīññāṇaṃ suññaṃ...
cakkhusamphassa suñño... yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati
vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ
attena vā attaniyena vā. Sotaṃ suññaṃ... saddā suññā... ghānaṃ suññaṃ...
gandhā suññā... jivhā suññā... rasā suññā... kāyo suñño ... phoṭṭhabbā
suññā... mano suñño... dhammā suññā... manovīññāṇaṃ suññaṃ...
manosamphassa suñño... yampidaṃ suññaṃ manosamphassapaccayā
uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi
suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā ca kho, ānanda, suññaṃ attena
vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati”ti. Evampi suññato lokamaṃ

avekkhati.

“Suddham dhammasamuppādam, suddhasaṅkhārasantatiṃ;
Passantassa yathābhūtam, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.

“Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokam, yadā paññāya passati;
Nāññaṃ patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyā”ti.

Evampi suññato lokam avekkhati.

Vuttañhetam bhagavatā – “evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaṃ samannesati yāvata rūpassa gati, vedanam samannesati yāvata vedanāya gati, saññaṃ samannesati yāvata saññāya gati, saṅkhāre samannesati yāvata saṅkhāraṇam gati, viññāṇam samannesati yāvata viññāṇassa gati. Tassa rūpaṃ samannesato yāvata rūpassa gati, vedanam...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇam samannesato yāvata viññāṇassa gati, yampissa tam hoti ahanti vā mamanti vā asmīti vā, tampi tassa na hoti”ti. Evampi suññato lokam avekkhati.

Suññato lokam avekkhassūti suññato lokam avekkhassu paccavekkhassu dakkhassu tulehi tūrehi vibhāvehi vibhūtam karohīti – suññato lokam avekkhassu.

Mogharāja sadā satoti. Mogharājāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Sadāti** sabbakālam...pe... pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānam bhāvento sato... pe... so vuccati satoti – mogharāja sadā sato.

Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti attānudiṭṭhi vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Idha assutavā puthujjano ariyānam adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānam adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānam attani vā rūpaṃ rūpasmim vā attānam, vedanam...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇam attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānam attani vā viññāṇam viññāṇasmim vā attānam. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanam vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakaṃ yāthāvakanti

gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, ayaṃ attānudiṭṭhi. **Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti** attānudiṭṭhiṃ ūhacca samūhacca uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – attānudiṭṭhiṃ ūhacca.

Evam maccutaro siyāti evaṃ maccupi tareyyāsi, jarāpi tareyyāsi, maraṇampi tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evaṃ maccutaro siyā.

Evam lokam avekkhantanti evaṃ lokam avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – evaṃ lokam avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccupi maccurājā, māropi maccurājā, maraṇampi maccurājā. **Na passatīti** maccurājā na passatī na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhati. Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, ārañṇiko migo arañṇe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamam jhānam upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhantaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ...pe... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā, paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā, nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanam upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanam samatikkamma anantaṃ viññānanti viññānañcāyatanam upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññāṇañcāyatanam samatikkamma natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanam upasampajja viharati... pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanam samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanam upasampajja viharati... pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanam samatikkamma saññāvedayitanirodham upasampajja viharati; paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato, tiṇṇo loke visattika’nti. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato bhikkhu pāpimato”ti – maccurājā na passati. Tenāha bhagavā –

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;

Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... sathā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Mogharājamāṇavapucchānidde so pannarasamo.

16. Piṅgiyamāṇavapucchānidde so

89.

Jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇo , [iccāyasmā piṅgiyo]

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva , ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;

Jātijarāya idha vippahānaṃ.

Jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti. Jiṅṇohamasmiṃti jīṇṇo vuḍḍho mahallako addhagato vayoanuppatto vīsavassasatiko jātiyā. Abaloti dubbalo appabalo appathāmo. Vītavaṇṇoti vītavaṇṇo vīgatavaṇṇo vīgacchitavaṇṇo.

Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā sā antarahitā, ādīnavo pātubhūtoti –
jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo.

Iccāyasmā piṅgiyoti. Iccāti padasandhi...pe.... **Āyasmāti**
piyavacanam...pe.... **Piṅgiyoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti
– iccāyasmā piṅgiyo.

Nettā na suddhā savanam na phāsūti nettā asuddhā avisuddhā
aparissuddhā avodātā. No tathā cakkhunā rūpe passāmīti – nettā na suddhā.
Savanam na phāsūti sotam asuddham avisuddham aparissuddham
avodātam. No tathā sotena saddam suṇomīti – nettā na suddhā savanam na
phāsu.

Māham nassam momuho antarāvāti. Māham nassanti māham
nassa māham vinassam māham panassam. **Momuhoti** mohamuhō
avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Antarāvāti** tuyham dhammam
diṭṭhiṃ paṭipadam maggam anaññāya anadhigantvā aviditvā appaṭilabhitvā
aphassayitvā asacchikarivā antarāyeva kālaṅkareyyanti – māham nassam
momuho antarāva.

Ācikkha dhammam yamaham vijaññanti. Dhammanti
ādikalyāṇam majjhekalyāṇam pariyoṣānakalyāṇam sāttham sabyañjanam
kevalaparipunnam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne,
cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcendriyāni, pañca balāni, satta
bojjhaṅge, ariyam aṭṭhaṅgikam maggam, nibbānañca nibbānagāminiñca
paṭipadam ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi
uttānīkarohi pakāsehīti – ācikkha dhammam. **Yamaham vijaññanti**
yamaham jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam paṭivijāneyyam paṭivijjheyam
adhigaccheyyam phasseyyam sacchikareyyanti – ācikkha dhammam
yamaham vijaññam.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmarāṇassa pahānam
vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya
idha vippahānam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]

Nettā na suddhā savanam na phāsu;

Māham nassam momuho antarāva, ācikkha dhammam yamaham
vijaññam;

Jātijarāya idha vippahāna”nti.

90.

Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

**Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ
apunabbhavāya.**

Disvāna rūpesu vihaññamāneti. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti . Rūpe sati vividhakammakāraṇā kārenti. Kasāhipi tālenti, vetthehipi tālenti, aḍḍhadaṇḍakehipi tālenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇṇampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṇanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cīrakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baḷisamaṃsikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi karonti, paḷighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiñcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsaṃ chindanti. Evaṃ sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti. Evaṃ haññamāne vihaññamāne upahaññamāne upaghātiyamāne disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – disvāna rūpesu vihaññamāne.

Piṅgiyāti bhagavāti. Piṅgiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Ruppanti rūpesu janā pamattāti. Ruppantīti ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontī. Cakkhurogena ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontī. Sotarogena... pe... kāyarogena...pe... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – ruppanti rūpesu.

Atha vā, cakkhusmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne

vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti...pe... domanassitā honti. Sotasmim...pe... ghānasmim... jivhāya... kāyasmim... rūpasmim... saddasmim... gandhasmim... rasasmim... phoṭṭhabbasmim... kulasmim... gaṇasmim... āvāasmim... lābhasmim... yasasmim... pasamsāya... sukhasmim... cīvarasmim... piṇḍapātasmim... senāsanasmim... gilānapaccayabhesajjaparikkhārasmim hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – evampi ruppanti rūpesu.

Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pamattāti** pamādo vattabbo kāyaduccaritena vā vacīduccaritena vā manoduccaritena vā pañcasu kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattam – ayaṃ vuccati pamādo. Iminā pamādena samannāgatā janā pamattāti – ruppanti rūpesu janā pamattā.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavam sampassamāno rūpesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu rūpaṃ apunabbhavāyāti. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Jahassu rūpanti** jahassu rūpaṃ, pajahassu rūpaṃ, vinodehi rūpaṃ, byantikarohi rūpaṃ, anabhāvam gamehi rūpaṃ. **Apunabbhavāyāti** yathā te rūpaṃ idheva nirujjheyya, punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhava vā rūpabhava vā arūpabhava vā, saññābhava vā asaññābhava vā nevasaññānāsaññābhava vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, puna gatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhava vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya attham gaccheyya paṭippassambheyāti – jahassu rūpaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

“Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmātuvamṅgiyaappamatto,jahassurūpaṃapunaḥbhavāyā”ti.

91.

Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyo;

Na tuyham adiṭṭham assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahānaṃ.

Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyoti dasa disā.

Na tuyham adiṭṭham assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loketi na tuyham adiṭṭham assutaṃ amutaṃ aviññātaṃ kiñci attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkilesso vā attho vodāno vā attho paramattho vā natthi na satī na saṃvijjati nupalabbhatī – na tuyham adiṭṭham assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke.

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññanti. Dhammanti ādikalyānaṃ...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehi. **Yamaṃ vijaññanti** yamaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmarāṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyo;

Na tuyham adiṭṭham assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahāna”nti.

Tañhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]

Santāpajāte jarasā paretē;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāya.

Tañhādhipanne manuje pekkhamānoti. **Tañhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Tañhādhipanneti** tañhādhipanne tañhānuge tañhānugate tañhānusate tañhāya panne paṭipanne abhibhūte pariyādinnacitte. **Manujeti** sattādhivacaṇaṃ. **Pekkkhamānoti** pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – tañhādhipanne manuje pekkhamāno. **Piṅgiyāti bhagavāti.** **Piṅgiyāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacaṇametaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Santāpajāte jarasā pareteti. **Santāpajātetī** jātiyā santāpajāte, jarāya santāpajāte, byādhinā santāpajāte, maraṇena santāpajāte, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi santāpajāte, nerayikena dukkhena santāpajāte...pe... diṭṭhibyasanena dukkhena santāpajāte itijāte upaddavajāte upasaggajātetī – santāpajāte. **Jarasā pareteti** jarāya phutṭhe paretē samohite samannāgate. Jātiyā anugate jarāya anusate byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇibhūteti – santāpajāte jarasā paretē.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavam sampassamāno tañhāyāti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamattoti** sakkaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyāti. **Tañhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Jahassu taṇhanti** jahassu taṇhaṃ pajahassu taṇhaṃ vinodehi taṇhaṃ byantīkarohi taṇhaṃ anabhāvaṃ gamehi taṇhaṃ. **Apunabbhavāyāti** yathā te...pe... punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhava vā rūpabhava vā arūpabhava vā, saññābhava vā asaññābhava vā nevasaññānāsaññābhava vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhava vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyvāti – jahassu taṇhaṃ

apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

“Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]

Santāpajāte jarasā parete;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ
apunabbhavāyā”ti.

Sahagāthāpariyosānāye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamaḷaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa ca brāhmaṇassa virajaṃ vītamaḷaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti. Saha dhammacakkhussa paṭilābhā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā bhaṇḍukāsāyavattthavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – “satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Piṅgiyamāṇavapucchānidde soḷasamo.

17. Pārāyanatthutigāthānidde so

93. Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasolāsānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi.

Idamavoca bhagavāti idam pārāyanaṃ avoca. **Bhagavāti** gāravādhippacanamaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – idamavoca bhagavā. **Magadhesu viharantoti** magadhanāmake janapade viharanto iriyanto vattento pāleno yapento yāpento. **Pāsāṇake cetiyeti** pāsāṇakacetiyaṃ vuccati buddhāsananti – magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye. **Paricārakasolāsānaṃ brāhmaṇānanti** piṅgiyo brāhmaṇo bāvarissa brāhmaṇassa paddho paddhacaro paricārako sisso. Piṅgiyena te soḷasāti – evampi paricārakasolāsānaṃ brāhmaṇānaṃ. Atha vā, te soḷasa brāhmaṇā buddhassa bhagavato paddhā paddhacarā paricārakā sissāti – evampi paricārakasolāsānaṃ brāhmaṇānaṃ.

Ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsīti. **Ajjhīṭṭhoti** ajjhīṭṭho ajjhesito. **Puṭṭho puṭṭhoti** puṭṭho puṭṭho pucchito pucchito yācito yācito

ajjhesito ajjhesito pasādito pasādito. **Pañhaṃ byākāsīti** pañhaṃ byākāsī ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīākāsī pakāsesīti – ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsī. Tenetaṃ vuccati –

“Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasolasānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsī”ti.

94. Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa “pārāyana”nteva adhivacanaṃ.

Ekamekassa cepi pañhassāti ekamekassa cepi ajitapañhassa, ekamekassa cepi tissametteyyapañhassa, ekamekassa cepi punṇakapañhassa, ekamekassa cepi mettagūpañhassa, ekamekassa cepi dhotakapañhassa, ekamekassa cepi upasīvapañhassa, ekamekassa cepi nandakapañhassa, ekamekassa cepi hemakapañhassa, ekamekassa cepi todeyyapañhassa, ekamekassa cepi kappapañhassa, ekamekassa cepi jatukaṇṇipañhassa, ekamekassa cepi bhadrāvudhapañhassa, ekamekassa cepi udayapañhassa, ekamekassa cepi posālapañhassa, ekamekassa cepi mogharājapañhassa, ekamekassa cepi piṅgiyapañhassāti – ekamekassa cepi pañhassa.

Atthamaññāya dhammamaññāyāti sveva pañho dhammo, visajjanaṃ atthoti atthaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – dhammamaññāyāti – atthamaññāya dhammamaññāya. **Dhammānudhammaṃ paṭipajjeyyāti** sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya. **Gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ** jarāmaṇassa pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhippaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ** jarāmaṇassa pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ adhiphasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ. **Pāraṅgamanīyā ime dhammāti** ime dhammā pārāṅgamanīyā. Pāraṃ pāpenti pāraṃ sampāpenti pāraṃ samanupāpenti, jarāmaṇassa taraṇāya saṃvattantīti – pārāṅgamanīyā ime dhammāti.

Tasmā imassa dhammapariyāyassāti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānāti – tasmā. Imassa dhammapariyāyassāti imassa pārāyanassāti – tasmā imassa dhammapariyāyassa. Pārāyananteva adhivacanti pārāṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ. Ayaṇaṃ vuccati maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhi. **Adhivacanti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – pārāyananteva adhivacanaṃ. Tenetaṃ vuccati –

“Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pārāṃ. Pārāṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa ‘pārāyana’nteva adhivacana”nti.

95.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

96.

Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;

Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

97.

Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ.

Ete buddhaṃ upāgacchunti. Eteti soḷasa pārāyanīyā brāhmaṇā. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vaṣībhāvaṃ. **Buddhoti** kenatṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññūtāya buddho, sabbadassāvītāya buddho, abhiññeyyatāya buddho, visavitāya buddho, khīṇāsavasāṅkhātena buddho, nirupalepasāṅkhātena buddho, ekantavītarāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho, ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti

buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhāti buddho. **Buddhoti** netam nāmaṃ mātaraṃ kataṃ na pitarā kataṃ na bhātaraṃ kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmacchehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññāssa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ete buddhaṃ upāgacchunti** ete buddhaṃ upāgamiṃsu upasaṅkamīṃsu payirupāsīṃsu paripucchiṃsu paripañhiṃsūti – ete buddhaṃ upāgacchuṃ.

Sampannacaraṇaṃ isinti caraṇaṃ vuccati sīlācāranibbatti. Sīlasaṃvaropi caraṇaṃ, indriyasamvaropi caraṇaṃ, bhojane mattaññutāpi caraṇaṃ, jāgariyānuyogopi caraṇaṃ, sattapi saddhammā caraṇaṃ, cattāripi jhānāni caraṇaṃ. **Sampannacaraṇanti** sampannacaraṇaṃ seṭṭhacaraṇaṃ viseṭṭhacaraṇaṃ pāmokkhacaraṇaṃ uttamacaraṇaṃ pavaracaraṇaṃ. **Isīti** isi bhagavā mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesīti isi...pe... mahesakkehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo kahaṃ narāsabho”ti – isīti – sampannacaraṇaṃ isiṃ.

Pucchantā nipuṇe pañheti. Pucchantāti pucchantā yācantā ajjhesantā pasādentā. **Nipuṇe pañheti** gambhīre duddase duranubodhe sante pañite atakkāvacare nipuṇe paṇḍitavedanīye pañheti – pucchantā nipuṇe pañhe.

Buddhaseṭṭhaṃ upāgamunti. Buddhoti yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Seṭṭhanti** aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ buddhaṃ upāgamaṃ upāgamiṃsu upasaṅkamīṃsu payirupāsīṃsu paripucchiṃsu paripañhiṃsūti – buddhaseṭṭhaṃ upāgamaṃ. Tenetaṃ vuccati –

“Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamaṃ”nti.

98.

Tesaṃ buddho pabyākāsi, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;

Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.

Tesaṃ buddho pabyākāsīti. Tesanti soḷasānaṃ pārāyaniyānaṃ

brāhmaṇānaṃ. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Pabyākāsīti** tesam buddho pabyākāsī ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsī pakāsesīti – tesam buddho pabyākāsī.

Pañhaṃ puṭṭho yathātathanti. Pañhaṃ puṭṭhoti pañhaṃ puṭṭho pucchito yācīto ajjesito pasādito. **Yathātathanti** yathā ācikkhitabbaṃ tathā ācikkhi, yathā desitabbaṃ tathā desesi, yathā paññapetabbaṃ tathā paññapesi, yathā paṭṭhapetabbaṃ tathā paṭṭhapesi, yathā vivaritabbaṃ tathā vivari, yathā vibhajitabbaṃ tathā vibhaji, yathā uttānīkātābbaṃ tathā uttānīakāsī, yathā pakāsītābbaṃ tathā pakāsesīti – pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.

Pañhānaṃ veyyākaraṇenāti pañhānaṃ veyyākaraṇena ācikkhanaena desanena paññapanena paṭṭhapanena vivaraṇena vibhajanena uttānīkammaena pakāsanenāti – pañhānaṃ veyyākaraṇena.

Tosesi brāhmaṇe munīti. Tosesīti tosesi vitosesi pasādesi ārādhesi attamane akāsī. **Brāhmaṇeti** soḷasa pārāyaniye brāhmaṇe. **Munīti** monaṃ vuccati nāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so munīti – tosesi brāhmaṇe muni. Tenetaṃ vuccati –

“Tesaṃ buddho pabyākāsī, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;

Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe munī”ti.

99.

Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;

Brahmacariyamacarīṃsu, varapaññassa santike.

Te tositā cakkhumatāti. Teti soḷasa pārāyanīyā brāhmaṇā. **Tositāti** tositā vitositā pasādītā ārādhitā attamanā katāti – te tositā. **Cakkhumatāti** bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā. Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā...pe... evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – te tositā cakkhumatā.

Buddhenādiccabandhunāti. Buddhoti yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ādiccabandhunāti** ādicco vuccati sūriyo. So

gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu. Tasmā buddho ādiccabandhūti – buddhenādiccabandhunā.

Brahmacariyamacarimsūti brahmacariyaṃ vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī viramaṇaṃ akiriyā akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo setughāto. Api ca, nippariyāyavasena brahmacariyaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi. **Brahmacariyamacarimsūti** brahmacariyaṃ carimsu acarimsu samādāya vattimsūti – brahmacariyamacarimsu.

Varapaññassa santiketi varapaññassa aggapaññassa seṭṭhapaññassa viṣeṭṭhapaññassa pāmokkhapaññassa uttamapaññassa pavarapaññassa. **Santiketi** santike sāmanta āsanne avidūre upakatṭheti – varapaññassa santike. Tenetaṃ vuccati –

“Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;

Brahmacariyamacarimsu, varapaññassa santike”ti.

100.

Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;

Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.

Ekamekassa pañhassāti ekamekassa ajjitapañhassa, ekamekassa tissametteyyapañhassa...pe... ekamekassa piṅgiyapañhassāti – ekamekassa pañhassa.

Yathā buddhena desitanti. Buddhoti yo so bhagavā sayambhū... pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Yathā buddhena desitanti** yathā buddhena ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ paṭṭhapitaṃ vivaritaṃ vibhajitaṃ uttānīkataṃ pakāsitanti – yathā buddhena desitaṃ.

Tathā yo paṭipajjeyyāti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – tathā yo paṭipajjeyya.

Gacche pāraṃ apāratoti pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe...

nirodho nibbānaṃ; apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. **Gacche pāraṃ apāratoti** apārato pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gacche pāraṃ apārato. Tenetaṃ vuccati –

“Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;

Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato”ti.

101.

Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;

Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.

Apārā pāraṃ gaccheyyāti apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca; pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Apārā pāraṃ gaccheyyāti** apārā pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – apārā pāraṃ gaccheyya.

Bhāvento maggamuttamanti maggamuttamaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī. **Maggamuttamanti** maggaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ. **Bhāventoti** bhāvento āsevanto bahulīkarontoti – bhāvento maggamuttamaṃ.

Maggo so pāraṃ gamanāyāti –

Maggo pantho patho pajjo , añjasaṃ vaṭumāyanaṃ;

Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo .

Pāraṃ gamanāyāti pāraṃ gamanāya pāraṃ sampāpanāya pāraṃ samanupāpanāya jarāmaraṇassa taraṇāyāti – maggo so pāraṃ gamanāya.

Tasmā pārāyanaṃ itīti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. Pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ. Ayanāṃ vuccati maggo. **Itīti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetāṃ itīti – tasmā pārāyanaṃ iti. Tenetaṃ vuccati –

“Apārā pārāṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;

Maggo so pārāṃ gamanāya, tasmā pārāyaṇaṃ itī”ti.

Pārāyanatthutīgāthāniddeṣo sattarasamo.

18. Pārāyanānugītīgāthāniddeṣo

102.

Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]

Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;

Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

Pārāyanamanugāyissanti gītamanugāyissaṃ kathitamanukathayissaṃ bhaṇitamanubhaṇissaṃ lapitamanulapissaṃ bhāsitamanubhāsissanti – pārāyanamanugāyissaṃ. **Iccāyasmā piṅgiyoti.** **Iccāti** padasandhi... pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – āyasmāti. **Piṅgiyoti** tassa therassa nāmam saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmam nāmakammaṃ nāmadheyyam nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Yathāddakkhi tathākkhāsīti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam tam nirodhadhamma”nti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsi pakāsesīti – yathāddakkhi tathākkhāsi.

Vimalo bhūrimedhasoti. **Vimaloti** rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, kodho... upanāho... pe... sabbākusalābhisaṅkhārā malā. Te malā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Amalo buddho vimalo nimmalo malāpagato malavippahīno malavimutto sabbamalavītivatto. **Bhūri** vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato

samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – vimalo bhūrimedhaso.

Nikkāmo nibbano nāgoti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā kilesakāmā pahīnā vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti kāme icchanti kāme patthenti kāme pihenti kāme abhijappanti te kāmakāmīno rāgarāgīno saññasaññīno. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – nikkāmo.

Nibbanoti rāgo vanāṃ, doso vanāṃ, moho vanāṃ, kodho vanāṃ, upanāho vanāṃ...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā vanā. Te vanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho avano vivano nibbano vanāpagato vanavippahīno vanavimutto sabbavanavītivattoti – nibbano. **Nāgoti** nāgo; bhagavā āguṃ na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo... pe... evaṃ bhagavā na āgacchatīti nāgoti – nikkāmo nibbano nāgo.

Kissa hetu musā bhaṇeti. Kissa hetūti kissa hetu kiṃhetu kiṃkāraṇā kiṃnidānā kiṃpaccayāti – kissa hetu. **Musā bhaṇeti** musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyya; **musā bhaṇeti** mosavajjaṃ bhaṇeyya, musāvādaṃ bhaṇeyya, anariyavādaṃ bhaṇeyya. Idhekacco sabhāgato vā parisāgato vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhipuṭṭho – “ehambho purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī”ti, so ajānaṃ vā āha – “jānāmī”ti, jānaṃ vā āha – “na jānāmī”ti, apassaṃ vā āha – “passāmī”ti, passaṃ vā āha – “na passāmī”ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkahetu vā sampajānamusā bhāsati, idaṃ vuccati mosavajjaṃ.

Api ca, tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti – imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca, catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ – imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api

ca, pañcahākārehi...pe... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya saññaṃ, vinidhāya bhāvaṃ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti mosavajjaṃ. Kissa hetu musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyyāti – kissa hetu musā bhaṇe. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]

Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;

Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe”ti.

103.

Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;

Handāhaṃ kittayissāmi, girāṃ vaṇṇūpasamhitāṃ.

Pahīnamalamohassāti. Malanti rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, māno malaṃ, diṭṭhi malaṃ, kilesa malaṃ, sabbaduccaritaṃ malaṃ, sabbabhavaḡāmikammaṃ malaṃ.

Mohoti yaṃ dukkhe aññāṇaṃ...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Ayaṃ vuccati moho. Malañca moho ca buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhamaṃ. Tasmā buddho pahīnamalamohoti – pahīnamalamohassa.

Mānamakkhappahāyino. Mānoti ekavidhena māno – yā cittassa unnati . Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – seyyohamasmiṃ māno, sadiso hamasmīti māno, hīno hamasmīti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, sukkena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – lābhimhi manāpikānaṃ rūpānanti mānaṃ janeti, lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ...pe... gandhānaṃ... rasānaṃ... phoṭṭhabbānanti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasaṃpadāya...pe... ḡhānasampadāya... jivhāsampadāya... kāyasampadāya... manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātimāno, omāno, avamāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena

mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasamsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukkena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmīti māno, seyyassa sadisohamasmīti māno, seyyassa hīnohamasmīti māno, sadisassa seyyohamasmīti māno, sadisassa sadisohamasmīti māno, sadisassa hīnohamasmīti māno, hīnassa seyyohamasmīti māno, hīnassa sadisohamasmīti māno, hīnassa hīnohamasmīti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati māno.

Makkhoti yo makkho makkhāyanā makkhāyittattaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ – ayaṃ vuccati makkho. Buddhassa bhagavato māno ca makkho ca pahīnā ucchinnamūlā tālāvattukatā anabhāvaṃkatā āyatitaṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho mānamakkhappahāyīti – mānamakkhappahāyino.

Handāhaṃ kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitanti.
Handāhanti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – handāhanti. **Kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitanti** vaṇṇena upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ vācam giram byappathaṃ udīraṇaṃ kittayissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – handāhaṃ kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitam. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;

Handāhaṃ kittayissāmi, giram vaṇṇūpasamhita”nti.

104.

Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;

Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.

Tamonudo buddho samantacakkhūti. Tamonudoti rāgatamaṃ

dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccharitatamaṃ andhakaranaṃ aññānakaranaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasaṃvattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃ gamesi. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti; yadidaṃ buddhoti. **Samantacakkhu** vuccati sabbaññutaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – tamonudo buddho samantacakkhu.

Lokantagū sabbabhavātivattoti. Lokoti eko loko – bhavaloko. Dve lokā – bhavaloko ca sambhavaloko ca; sampattibhavaloko ca sampattisambhavaloko ca; vipattibhavaloko ca vipattisambhavaloko ca . Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – sattaviññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasa āyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Lokantagūti** bhagavā lokassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto... nibbānagato nibbānappatto. So vutthavāso ciññacaraṇo... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – lokantagū.

Sabbabhavātivattoti. Bhavāti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. Bhagavā kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ ativatto atikkanto vītivattoti – lokantagū sabbabhavātivatto.

Anāsavo sabbadukkhappahīnoti. Anāsavoti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavo. **Sabbadukkhappahīnoti** sabbaṃ tassa paṭisandhikaṃ jātidukkhāṃ jarādukkhāṃ byādhidukkhāṃ maraṇadukkhāṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhāṃ ... pe... diṭṭhibyasanadukkhāṃ pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭippassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhaṃ. Tasmā buddho sabbadukkhappahīnoti – anāsavo sabbadukkhappahīno.

Saccavhayo brahme upāsito meti. Saccavhayoti saccavhayo sadisanāmo sadisavhayo saccasadisavhayo. Vipassī bhagavā, sikhī bhagavā, vessabhū bhagavā, kakusandho bhagavā, koṇāgamano bhagavā, kassapo bhagavā. Te buddhā bhagavanto sadisanāmā sadisavhayā. Bhagavāpi

sakyamuni tesam buddhānaṃ bhagavantānaṃ sadisaṇāmo sadisavhayoti – tasmā buddho saccavhayo.

Brahme upāsito meti so mayā bhagavā āsito upāsito payirupāsito paripucchito paripañhitoti – saccavhayo brahme upāsito me. Tenāha thero piṅgiyo –

“Tamonudo buddhosamantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;

Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me”ti.

105.

Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;

Evamaham appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto .

Dijoyathākubbanakaṃpahāya, bahupphalaṃkānanamāvaseyyāti. **Dijo** vuccati pakkhī. Kiṃkāraṇā dijo vuccati pakkhī? Dvikkhattuṃ jāyatīti dijo, mātukucchimhā ca aṇḍakosamhā ca. Taṃkāraṇā dijo vuccati pakkhīti – dijo. **Yathā kubbanakaṃ pahāyāti** yathā dijo kubbanakaṃ parittavanakaṃ appaphalaṃ appabhakkhaṃ appodakaṃ pahāya jahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā aññaṃ bahupphalaṃ bahubhakkhaṃ bahūdakaṃ mahantaṃ kānaṃ vanasaṇḍaṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, tasmiṇca vanasaṇḍe vāsaṃ kappeyyāti – dijo yathā kubbanakaṃ pahāya bahupphalaṃ kānaṃ āvaseyya.

Evamaham appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapattoti. Evanti opammasampañipādanaṃ. **Appadasse pahāyāti** yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā buddhaṃ bhagavantaṃ upādāya appadassā parittadassā thokadassā omakadassā lāmakadassā chatukkadassā vā. Te appadasse parittadasse thokadasse omakadasse lāmakadasse chatukkadasse pahāya pajahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā buddhaṃ bhagavantaṃ appamāṇadassaṃ aggadassaṃ seṭṭhadassaṃ viṣeṭṭhadassaṃ pāmokkhadassaṃ uttamadassaṃ pavaradassaṃ asamamaṃ asamasamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭipuggalaṃ devātidevaṃ narāsabhaṃ purisasīhaṃ purisaṇāgaṃ purisājāññaṃ purisanisabhaṃ purisadhoraṃ dasabaladhāriṃ adhigacchiṃ vindiṃ paṭilabhiṃ.

Yathā ca haṃso mahantaṃ mānasakaṃ vā saraṃ anotattaṃ vā dahaṃ mahāsamuddaṃ vā akkhobhaṃ amitodakaṃ jalarāsiṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, evameva buddhaṃ bhagavantaṃ akkhobhaṃ amitatejāṃ pabhinnañāṇaṃ vivaṭacakkhuṃ paññāpabhedakusalaṃ adhigatapaṭisambhidaṃ catuvesārajappattaṃ suddhādhimuttaṃ setapaccattaṃ advayabhāṇiṃ tādīṃ tathāpaṭiññaṃ aparittaṃ mahantaṃ gambhīraṃ appameyyaṃ duppariyogāhaṃ pahūtaratanaṃ sāgarasamaṃ chaḷaṅgupekkhāya samannāgataṃ atulaṃ vipulaṃ appameyyaṃ, taṃ tādīsaṃ pavadataṃ maggavādīnaṃ merumiva nagānaṃ garulaṃ divajānaṃ sīhaṃ migānaṃ udadhīmaṃ aṇṇavānaṃ adhigacchiṃ, taṃ satthāraṃ jīnapavaraṃ mahesinti – evamaṃ appadasse pahāya mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto. Tenāha therō piṅgiyo –

“Dijoyathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānaṃ māvaseyya;

Evamaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto”ti.

106.

Ye me pubbe viyākaṃsu,

Huraṃ gotamasāsanā ‘iccāsi iti bhavissati’;

Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.

Ye me pubbe viyākaṃsūti. Yeti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayiṃsu paññapiṃsu paṭṭhapiṃsu vivariṃsu vibhajiṃsu uttānākaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā, paraṃ gotamasāsanā, pure gotamasāsanā, paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ sabbaṃ taṃ itihītihaṃ itikirāya paramparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena

diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhaṃ
dhammaṃ yaṃ kathayimṣūti – sabbaṃ taṃ itihītihaṃ.

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ
vitakkavaḍḍhanaṃ saṅkappavaḍḍhanaṃ kāmavitakkavaḍḍhanaṃ
byāpādavittakkavaḍḍhanaṃ vihiṃsāvitakkavaḍḍhanaṃ
ñātivittakkavaḍḍhanaṃ janapadavitakkavaḍḍhanaṃ
amarāvitakkavaḍḍhanaṃ parānudayatāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ
l ā b h a s a k k ā r a s i l o k a p a ṭ i s a ṃ y u t t a v i t a k k a v a ḍ ḍ h a n a ṃ
anavaññātipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.
Tenāha thero piṅgiyo –

“Ye me pubbe viyākaṃsu, huraṃ gotamasāsanā;

‘Iccāsi iti bhavissa’ti;

Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ”nti.

107.

Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro;

Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso.

Eko tamonudāsīnoti. Ekoti bhagavā pabbajjasāṅkhātena
eko, adutiyaṭṭhena eko, taṅhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti
eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti
eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ
abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ bhagavā pabbajjasāṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno
susu kālakeso bhadrēna yobbanēna samannāgato paṭhamēna vayasā
akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ assumukhānaṃ rodantānaṃ vilapantānaṃ
ñātisaṅghaṃ sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ
chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā
kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā anagāriyaṃ
pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti
pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā pabbajjasāṅkhātena eko.

Kathaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko? Evaṃ pabbajito samāno
eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni

appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni . So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tīre bodhirukkhamūle mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ saseṇaṃ kaṇhaṃ namuciṃ pamattabandhuṃ vidhamitvā taṇhājāliniṃ viṣaṭaṃ visattikaṃ pajahi vinodesi byantiakāsi anabhāvaṃ gamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Etaṃādīnaṃ nītvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Bodhi vuccati catūsū maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti bujjhi. Atha vā,

yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ
adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ sabbam taṃ tena bodhiñāṇena
bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigacchi phassesī sacchākāsi. Evaṃ
bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Tamonudoti bhagavā rāgataṃ dosataṃ mohataṃ
diṭṭhitataṃ kilesataṃ duccharitataṃ andhakaṇaṃ
acakkhakaṇaṃ aññānakaṇaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ
anibbānaṃ vattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesī byantīakāsi anabhāvaṃ
gameṣi. **Āsīnoti** nisīno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno .

Nagassa passe āsīnaṃ, muniṃ dukkhassa pāraguṃ;

Sāvakaṃ payirupāsanti, tevijjā macchāyīnoti.

Evampi bhagavā āsīno...pe... atha vā, bhagavā
sabbossukkaṭṭhāpāpassaddhattā āsīno so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe...
jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti, evampi bhagavā āsīnoti – eko
tamonudāsīno.

Jutimā so pabhaṅkaroti. **Jutimāti** jutimā matimā paṇḍito paññāvā
buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Pabhaṅkaroti** pabhaṅkaro ālokararo
obhāsakararo dīpaṅkararo paḍīpakaro ujjotakararo pajjotakaroti – jutimā so
pabhaṅkararo.

Gotamo bhūripaññānoti gotamo bhūripaññāno ñāṇapaññāno
paññādhajo paññāketu paññādhīpateyyo vicayabahulo pavicayabahulo
okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo
taggaruko tannīno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo.

Dhajo rathassa paññānaṃ, dhūmo paññānamaggino;

Rājā raṭṭhassa paññānaṃ, bhattā paññānamitthiyāti.

Evameva gotamo bhūripaññāno ñāṇapaññāno paññādhajo paññāketu
paññādhīpateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo
samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko
tannīno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – gotamo
bhūripaññāno.

Gotamo bhūrimedhasoti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya

pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamo bhūrimedhaso. Tenāha thero piṅgiyo –

“Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro;

Gotamo bhūripaññāno, gotamo bhūrimedhaso”ti.

108.

Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;

Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadesesīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammadesesīti.** **Dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne... pe... ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesīti – yo me dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikaṃ. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālikanti** yathā manussā kālikaṃ dhaṇaṃ datvā anantarā na labhanti kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. **Ītippahānaṃ** ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. Natthi upamāti upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;

Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvacī”ti.

109.

Kiṃ nu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Kiṃ nu tamhā vippavasīti kiṃ nu buddhamhā vippavasi apesi apagacchi vinā hosīti – kiṃ nu tamhā vippavasi.

Muhuttamapi piṅgiyāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti – muhuttamapi. **Piṅgiyāti** bāvarī taṃ nattāraṃ nāmena ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā ñāṇapaññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipeyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccarītā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṃnu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā”ti.

110.

Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;

Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo te dhammadesesīti yo so bhagavā...pe... tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammadesesīti dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesīti – yo te dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikaṃ. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti – evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālikanti** yathā manussā kālikaṃ dhanaṃ datvā anantarā na labhanti, kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti; tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭipassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikaṃ;

Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvacī”ti.

111.

Nāhaṃ tamhā vipavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;

Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Nāhaṃ tamhā vippavasāmīti nāhaṃ buddhamhā vippavasāmi apemi apagacchāmi vinā homīti – nāhaṃ tamhā vippavasāmi.

Muhuttamapi brāhmaṇāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti muhuttamapi. **Brāhmaṇāti** gāravena mātulaṃ ālapati.

Gotamā bhūripaññānāti gotamā bhūripaññānā ñānapaññānā paññādhajā paññāketumhā paññādhigateyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccarītā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññānā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha thero piṅgiyo –

“Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;

Gotamā bhūripaññānā, gotamā bhūrimedhasā”ti.

112.

Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;

Taṇhakkhayanānītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadesesīti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammadesesīti. Dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyośanakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikam maggaṃ nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānītakāsi pakāsesīti – yo me dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti, evaṃ sandiṭṭhikam. Atha vā,

yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikaṃ. **Akālīkanti** yathā manussā kālīkaṃ dhanaṃ datvā anantarā na labhanti, kālaṃ āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālīkanti – sandiṭṭhikamakālīkaṃ.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Ītippahānaṃ ĩtivūpasamaṃ ĩtipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassāti** nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na atthi na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhataṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālīkaṃ;

Taṇhakkhayamanītikaṃ, yassa natthi upamā kvacī”ti.

113.

Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto;

Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsaṃ.

Passāmi naṃ manasā cakkhunāvāti yathā cakkhumā puriso āloke rūpagatāni passeyya dakkheyya olokeyya nijjhāyeyya upaparikkheyya, evamevāhaṃ buddhaṃ bhagavantaṃ manasā passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmi naṃ manasā cakkhunāva.

Rattindivaṃ brāhmaṇa appamattoti rattīṇca divā ca buddhānussatiṃ manasā bhāvento appamattoti – rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattinti. Namassamānoti kāyena vā namassamāno, vācāya vā namassamāno, cittena vā namassamāno, anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkāramāno garukāramāno mānayaṃmāno pūjayaṃmāno rattindivaṃ vivasemi atināmemi atikkamemīti – namassamāno vivasemi rattim.

Teneva maññāmi avippavāsanti tāya buddhānussatiyā bhāvento avippavāsoti taṃ maññāmi, avippavutṭhoti taṃ maññāmi jānāmi. Evaṃ jānāmi evaṃ ājānāmi evaṃ vijānāmi evaṃ paṭivijānāmi evaṃ paṭivijjhāmīti – teneva maññāmi avippavāsaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto;

Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsa”nti.

114.

Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.

Saddhā ca pīti ca mano sati cāti. Saddhāti yā ca bhagavantam ārabha saddhā saddahanā okappanā abhippasādo saddhā saddhindriyam saddhābalaṃ. **Pīti**ti yā bhagavantam ārabha pīti pāmojjaṃ modanā āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyaṃ attamanatā cittassa. **Manoti** yañca bhagavantam ārabha cittaṃ mano mānasam hadayaṃ paṇḍaram mano manāyatanam manindriyam viññāṇam viññāṇakkhandho tājja manoviññāṇadhātu. **Satīti** yā bhagavantam ārabha sati anussati sammāsati – saddhā ca pīti ca mano sati ca.

Nāpentime gotamasāsanamhāti ime cattāro dhammā gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanā nāpenti na gacchati na vijahanti na vināsentīti – nāpentime gotamasāsanamhā.

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañnoti. Yaṃ yaṃ disanti puratthimam vā disaṃ pacchimam vā disaṃ dakkhiṇam vā disaṃ uttaram vā disaṃ vajati gacchati kamati abhikkamati. **Bhūripañnoti** bhūripañño mahāpañño tikkhapañño puthupañño hāsapañño javanapañño nibbedhikapañño. Bhūri

vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño.

Sa tena teneva natohamasmīti so yena buddho tena teneva nato tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – sa tena teneva natohamasmī. Tenāha thero piṅgiyo –

“Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmī”ti.

115.

Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.

Jiṇṇassa me dubbalathāmakassāti jiṇṇassa vuḍḍhassa mahallakassa addhagatassa vayoanuppattassa. **Dubbalathāmakassāti** dubbalathāmakassa appathāmakassa parittathāmakassāti – jiṇṇassa me dubbalathāmakassa.

Teneva kāyo na paleti tatthāti kāyo yena buddho tena na paleti na vajati na gacchati nātikkamatīti – teneva kāyo na paleti tattha.

Saṅkappayantāya vajāmi niccanti saṅkappagamanena vitakkagamanena ñāṇagamanena paññāagamanena buddhigagamanena vajāmi gacchāmi atikkamāmīti – saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ.

Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti. Manoti yaṃ cittaṃ mano mānasam...pe... tājā manoviññādhātu. **Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti** mano yena buddho tena yutto payutto saṃyuttoti – mano hi me brāhmaṇa tena yutto. Tenāha thero piṅgiyo –

“Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;

Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto”ti.

116.

Pañke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;

Athaddasāsīṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

Pañke sayāno pariphandamānoti. Pañke sayānoti kāmapañke kāmakaddame kāmakilese kāmabaḷise kāmapariḷāhe kāmāpalibodhe semāno sayamāno vasamāno āvasamāno parivasamāno ti – pañke sayāno. **Pariphandamānoti** taṇhāphandanāya phandamāno, diṭṭhiphandanāya phandamāno, kilesaphandanāya phandamāno, payogaphandanāya phandamāno, vipākaphandanāya phandamāno, manoduccaritaphandanāya phandamāno, ratto rāgena phandamāno, duṭṭho dosena phandamāno, mūlho mohena phandamāno, vinibandho mānena phandamāno, parāmatṭho diṭṭhiyā phandamāno, vikkhepagato uddhaccena phandamāno, aniṭṭhaṅgato vicikicchāya phandamāno, thāmagato anusayehi phandamāno, lābhena phandamāno, alābhena phandamāno, yasena phandamāno, ayasena phandamāno, pasamsāya phandamāno, nindāya phandamāno, sukkena phandamāno, dukkhena phandamāno, jātiyā phandamāno, jarāya phandamāno, byādhinā phandamāno, maraṇena phandamāno, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamāno, nerayikena dukkhena phandamāno, tiracchānāyonikena dukkhena phandamāno, pettivisayikena dukkhena phandamāno, mānusikena dukkhena...pe... gabbhokkantimūlakena dukkhena... gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena... gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena... jātassūpanibandhakena dukkhena... jātassa parādheyyakena dukkhena... attūpakkamena dukkhena... parūpakkamena dukkhena... saṅkhāradukkhena... vipariṇāmadukkhena... cakkhurogena dukkhena... sotarogena dukkhena... ghānarogena dukkhena... jivhārogena dukkhena... kāyarogena dukkhena... sīsarogena dukkhena... kaṇṇarogena dukkhena... mukharogena dukkhena... dantarogena dukkhena... oṭṭharogena dukkhena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena ... jarena... kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya... visūcīkāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena ... dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchīkāya... lohitapittena ... madhumehena... aṃsāya... piḷakāya... bhagandalena ... pittasamuṭṭhānena ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena... sannipātīkēna ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparīhārajena ābādhena... opakkamīkēna ābādhena... kammavipākajena ābādhena... sītena... uṇhena... jighacchāya ... pipāsāya... uccārena... passāvena... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena... mātumaraṇena dukkhena... pitumaraṇena dukkhena... puttamaraṇena dukkhena...

dhītumaraṇena dukkhena... nātibyasanena dukkhena... bhogabyasanena dukkhena... rogabyasanena dukkhena... sīlabyasanena dukkhena... diṭṭhibyasanena dukkhena phandamāno pariphandamāno pavedhamāno sampavedhamānoti – pañke sayāno pariphandamāno.

Dīpā dīpaṃ upallavinti sathhārato sathhāraṃ dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gaṇato gaṇaṃ diṭṭhiyā diṭṭhiṃ paṭipadāya paṭipadaṃ maggato maggaṃ pallaviṃ upallaviṃ sampallavinti – dīpā dīpaṃ upallaviṃ.

Athaddasāsīṃ sambuddhanti. Athāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasilīṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Addasāsīnti** addasaṃ addakkaṃ apassiṃ paṭivijjhiṃ. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – athaddasāsīṃ sambuddhaṃ.

Oghatiṇṇamanāsavanti. **Oghatiṇṇanti** bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhoghaṃ tiṇṇo, avijjoghaṃ tiṇṇo, sabbasamsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto, so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – oghatiṇṇaṃ. **Anāsavanti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavāti – oghatiṇṇamanāsavaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pañke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;

Athaddasāsīṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsava”nti.

117.

Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;

Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāraṃ.

Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo cāti yathā vakkalithero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā bhadrāvudho thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā ālavigotamo thero saddho

saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhigateyyo arahattappattoti – yathā ahū vakkali muttasaddho bhadrāvudho ālavigotamo ca.

Evameva tvampi pamuñcassu saddhanti evameva tvam saddham muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti saddham muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti saddham muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti saddham muñcassu pamuñcassu, sampamuñcassu adhimuñcassu okappehīti – evameva tvampi pamuñcassu saddham.

Gamissasi tvam piṅgiya maccudheyassa pāranti maccudheyam vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Maccudheyassa pāram vuccati amataṃ nibbānaṃ, yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gamissasi tvam piṅgiya maccudheyassa pāranti** tvam pāram gamissasi, pāram adhigamissasi, pāram phassissasi, pāram sacchikarissasīti – gamissasi tvam piṅgiya maccudheyassa pāram. Tenāha bhagavā –

“Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;

Evameva tvampi pamuñcassu saddham,

Gamissasi tvam piṅgiya maccudheyassa pāra”nti.

118.

Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;

Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā .

Esa bhiyyo pasīdāmīti esa bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “sabbe dhammā anattā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmīti – esa bhiyyo

pasīdāmi.

Sutvāna munino vacoti. Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sutvāna munino vacoti** tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṇaṃ anusitṭhaṃ sutvāna uggahetvāna upadhārayitvāna upalakkhayitvānāti – sutvāna munino vaco.

Vivaṭacchado sambuddhoti. Chadananti pañca chadanāni – taṇhāchadanaṃ, diṭṭhichadanaṃ, kilesachadanaṃ, duccharitachadanaṃ, avijjāchadanaṃ. Tāni chadanāni buddhassa bhagavato vivaṭāni vidhamsitāni samugghātītāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhappattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā buddho vivaṭacchado. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – vivaṭacchado sambuddho.

Akhilo paṭibhānavāti. Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Te khilā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho akhilo.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyatti paṭibhānavā, paripucchapaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanaṃ pariyāputaṃ hoti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchapaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayaṃ paripucchapaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri sāmaññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha abhiññāyo. Tassa attho ñāto, dhammo ñāto, nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tisu ñāṇesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Bhagavā imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upaṇṇo samupāṇṇo samannāgato. Tasmā buddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi,

adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatthi – akhilo paṭibhānavā. Tenāha
thero piṅgiyo –

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;

Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā”ti.

119.

Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ ;

Pañhānantakaro satthā, kañkhīnaṃ paṭijānataṃ.

Adhideve abhiññāyāti. Devāti tayo devā – sammutidevā ,
upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti
rājāno ca rājakumāro ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame
upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatimsā devā...
pe... brahmakāyikā devā, ye ca devā taduttari. Ime vuccanti upapattidevā.
Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatā tathāgatasāvaka
arahanto khīṇāsavā, ye ca paccekasambuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā.
Bhagavā sammutideve adhidevāti abhiññāya upapattideve adhidevāti
abhiññāya, visuddhideve adhidevāti abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā
vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – adhideve abhiññāya.

Sabbaṃ vedi paroparanti bhagavā attano ca paresaṅca adhidevakare
dhamme vedi aññāsi aphaṣṣi paṭivijjhi. Katame attano adhidevakarā dhammā?
Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkaṭipadā anvatthapaṭipadā
dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvārata
bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajāññaṃ cattāro satipaṭṭhānā...
pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti attano adhidevakarā dhammā.

Katame paresaṃ adhidevakarā dhammā? Sammāpaṭipadā...pe... ariyo
aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti paresaṃ adhidevakarā dhammā. Evaṃ
bhagavā attano ca paresaṅca adhidevakare dhamme vedi aññāsi aphaṣṣi
paṭivijjhīti – sabbaṃ vedi paroparaṃ.

Pañhānantakaro satthāti bhagavā pārāyanikapañhānaṃ antakaro
pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sabhiyapañhānaṃ antakaro
pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sakkapañhānaṃ...
pe... suyāmapañhānaṃ... bhikkhupañhānaṃ... bhikkhunīpañhānaṃ...
upāsakapañhānaṃ... upāsikapañhānaṃ... rājapañhānaṃ...

khattiyapañhānaṃ... brāhmaṇapañhānaṃ... vessapañhānaṃ...
suddapañhānaṃ... devapañhānaṃ... brahmapañhānaṃ antakaro
pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaroti – pañhānantakaro.
Satthāti bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satthe kantāraṃ tāreti,
corakantāraṃ tāreti, vāḷakantāraṃ tāreti, dubbhikkhakantāraṃ tāreti,
nirudakakantāraṃ tāreti uttāreti nitthāreti patāreti, khemantabhūmiṃ
sompāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, jātikantāraṃ
tāreti, jarākantāraṃ...pe... byādhikantāraṃ... maraṇakantāraṃ...
sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāraṃ tāreti, rāgakantāraṃ tāreti,
dosakantāraṃ... mohakantāraṃ... mānakantāraṃ... diṭṭhikantāraṃ...
kilesakantāraṃ... duccharitakantāraṃ tāreti, rāgagahaṇaṃ tāreti,
dosagahaṇaṃ tāreti, mohagahaṇaṃ... diṭṭhigahaṇaṃ... kilesagahaṇaṃ...
duccaritagahaṇaṃ tāreti uttāreti nitthāreti patāreti; khemantaṃ amataṃ
nibbānaṃ sampāpetīti – evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā, bhagavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhatā
pasādetāti, evaṃ bhagavā satthavāho. Atha vā, bhagavā anuppanassa
maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa
akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidō maggānugā ca pana etarahi
sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti, evampi bhagavā satthavāhoti –
pañhānantakaro satthā.

Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti sakaṅkhā āgantvā nikkāṅkhā sampajjanti,
sallekhā āgantvā nillekhā sampajjanti, sadvelhākā āgantvā nidvelhākā
sampajjanti, savicikicchā āgantvā nibbicikicchā sampajjanti, sarāgā āgantvā
vītarāgā sampajjanti, sadosā āgantvā vītadosā sampajjanti, samohā āgantvā
vītamohā sampajjanti, sakilesā āgantvā nikkilesā sampajjantīti – kaṅkhīnaṃ
paṭijānantaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;

Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānata”nti.

120.

Asaṃhīraṃ asaṃkappaṃ, yassa natthi upamā kvaci;

**Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi
adhimuttacittaṃ.**

Asaṃhīraṃ asaṃkuppanti asaṃhīraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ.

Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Asaṃhīranti** rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paḷāsenā issāya macchariyena māyāya sāṭṭheyyena thambhena sārāmbhena mānena atimānena madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbapariḷāhehi sabbāsavehi sabbadarathehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi asaṃhāriyaṃ nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ.

Asaṃkuppanti asaṃkupaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho...pe... nirodho nibbānaṃ. Nibbānassa na uppādo paññāyati, vayo natthi, na tassa aññathattaṃ paññāyati. Nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci.

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhāti. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkāṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apanṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmettaṃ–addhāti. **Gamissāmīti** gamissāmi adhigamissāmi phassissāmi sacchikarissāmīti – addhā gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti.** **Etthāti** nibbāne kaṅkhā natthi, vicikicchā natthi, dveḷhakaṃ natthi, saṃsayo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭippassaddho abhappattiko ñāṇagginā daḍḍhoti – addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā.

Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. **Evaṃ maṃ dhārehīti** evaṃ maṃ upalakkhehi. **Adhimuttacittanti** nibbānaninnaṃ nibbānapoṇaṃ nibbānapabbhāraṃ nibbānādhimuttanti – evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. Tenāha thero piṅgiyo –

“Asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ, yassa natthi upamā kvaci;

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta”nti.

Pārāyanānugītigāthāniddeṣo aṭṭhārasamo.

Khaggavisāṇasutto

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Paṭhamavaggo

121.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam;

Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – sabbesūti. **Bhūtesūti** bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. **Tasāti** yesam tasitatanhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā. **Kimkāraṇā** vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāsanti santāsam āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarāti** yesam tasitatanhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā. **Kimkāraṇā** vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsam āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti thāvarā. **Daṇḍanti** tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo vacīdaṇḍo manodaṇḍo. Tividham kāyaduccaritam kāyadaṇḍo, catubbidham vacīduccaritam vacīdaṇḍo, tividham manoduccaritam manodaṇḍo. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** sabbesu bhūtesu daṇḍam nidhāya nidahitvā.

Aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesanti ekamekampī sattaṃ pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayantoti – aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam.

Na puttamiccheyya kuto sahāyanti. Nāti paṭikkhepo; **puttāti** cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Sahāyanti** sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu, gamanam phāsu, gamanāgamanam phāsu, ṭhānam phāsu, nisajjanam phāsu, sayanam phāsu, ālapanam phāsu, sallapanam phāsu, ullapanam phāsu, samullapanam phāsu. **Na puttamiccheyya kuto sahāyanti** puttampi na iccheyya na sādiyeyya

na patthayeyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandittham vā sambhattam vā sahāyam vā iccheyya sādīyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyyāti – na puttamiccheyya kuto sahāyam.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaram paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Katham so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko? So paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā ñātipalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evam so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko.

Katham so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evam pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbāni. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmam piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evam so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko.

Katham so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evam eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānam padahanto māram sasenakam namuciṃ kaṇham pamattabandhum vidhametvā ca taṇhājāliniṃ visaritam visattikam pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvamgamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram;

Itthabhāvaññathābhāvam, saṃsāram nātivattati.

“Etamādīnavam ñatvā, taṇham dukkhassa sambhavam;

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evam so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko. Evaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ. Paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. So paccekasambuddho maggapaccekasambuddho ñāṇapaccekasambuddho “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāna”nti bujjhi, “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti bujjhi, “saḷāyatanapaccayā phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi, “taṇhāpaccayā upādāna”nti bujjhi, “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi, “bhavapaccayā jāti”ti bujjhi, “jātipaccayā jarāmaṇa”nti bujjhi; “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti bujjhi, “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti bujjhi, “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho”ti bujjhi, “nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho”ti bujjhi, “saḷāyatananirodhā phassanirodho”ti bujjhi, “phassanirodhā vedanānirodho”ti bujjhi, “vedanānirodhā taṇhānirodho”ti bujjhi, “taṇhānirodhā upādānanirodho”ti bujjhi, “upādānanirodhā bhavanirodho”ti bujjhi, “bhavanirodhā jātinirodho”ti bujjhi, “jātinirodhā jarāmaṇanirodho”ti bujjhi; “idaṃ dukkha”nti bujjhi, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodho”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime āsavā”ti bujjhi, “ayaṃ āsavasamudayo”ti bujjhi...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime dhammā abhiññeyyā”ti bujjhi, “ime dhammā pahātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā sacchikātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā bhāvetabbā”ti

bujjhi; channaṃ phassāyatanānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujji, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayañca...pe... nissaraṇañca bujji, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujji, “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti bujji.

Atha vā, yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbam taṃ tena paccekabodhiññānaṃ bujji anubujji paṭibujji sambujji adhigacchi phassesi sacchākāsīti evaṃ so paccekasambuddho eko anuttaram paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti – eko.

Careti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Patticariyāti catūsu sāmāññaphalesu. Lokatthacariyāti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca pañidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhiccittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ padesato paccekabuddhānaṃ padesato sāvakanānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo. Aparāpi aṭṭha cariyāyo – adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññānacariyāya carati. Evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti – āyatanacariyāya carati. Evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti – visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo – dassanacariyā ca sammāditṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekam hoti adutiyaṃ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso

tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇaṃ vuccati loṇakappo, atittakam vuccati tittakappo, atimadhuraṃ vuccati madhurakappo, atiuṇhaṃ vuccati aggikappo, atisītaṃ vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti; evameva so paccekasambuddho tattha takkappo tassadiso tappaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loke carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam;

Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

122.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti. Saṃsaggāti dve saṃsaggā – dassanasamsaggo ca savanasamsaggo ca. Katamo dassanasamsaggo? Idhekacco passati itthiṃ vā kumāriṃ vā abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikam paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. Disvā passitvā anubyañjanaso nimittaṃ gaṇhāti – kesā vā sobhanā mukhaṃ vā sobhanaṃ akkhī vā sobhanā kaṇṇā vā sobhanā nāsā vā sobhanā oṭṭhā vā sobhanā dantā vā sobhanā mukhaṃ vā sobhanaṃ gīvā vā sobhanā thanā vā sobhanā uraṃ vā sobhanaṃ udaraṃ vā sobhanaṃ kaṭi vā sobhanā ūrū vā sobhanā jaṅghā vā sobhanā hatthā vā sobhanā pādā vā sobhanā aṅguliyo vā sobhanā nakhā vā sobhanāti. Disvā passitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ dassanasamsaggo.

Katamo savanasamsaggo? Idhekacco suṇāti – “asukasmiṃ nāma gāme vā nigame vā itthī vā kumārī vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā”ti. Sutvā suṇitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ savanasamsaggo.

Snehāti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca. Katamo taṇhāsneho? Yāvataṃ taṇhāsāṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ pariyantikataṃ

pariggahitaṃ mamāyitaṃ – “idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvataṃ mama”. Rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvataṃ aṭṭhasatatanhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhāsneho.

Katamo diṭṭhisneho? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakaṃsmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvataṃ dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhisneho.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti dassanasamṣaggapaccayā ca savanasamṣaggapaccayā ca taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavanti – saṃsaggajātassa bhavanti snehā.

Snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayaṃ taṇhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. **Dukkhamidaṃ pahotīti** idhekacco kāyena duccharitaṃ carati, vācāya duccharitaṃ carati, manasā duccharitaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnaṃ pi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepī tiṭṭhati, parādāraṃ pi gacchati, musāpi bhaṇati. Tameṇaṃ gahetvā rañño dassenti – “ayaṃ, deva, coro āgucārī. Imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehī”ti. Tameṇaṃ rājā taṃ paribhāsati. So paribhāsapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tameṇaṃ rājā bandhāpeti – andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmaṃ bandhanena vā nigamaṃ bandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā, antamaso savacaṇīyampi karoti – “na te labbhā ito pakkamitu”nti. So bandhanapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca

jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā tasseva dhanam āharāpeti – satam vā sahasam vā satahasam vā. So dhanājānipaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti – kasāhipi tāleti, vettehipi tāleti, aḍḍhadāṇḍehipi tāleti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakavattikampi karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baḷisamaṃsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi karoti, palighaparivattikampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiṅcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsam chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ. Rājā imesaṃ catunnaṃ daṇḍānaṃ issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati. Tamenam nirayapālā pañcavidhabandhanam nāma kammakāraṇam karonti – tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ majjhe urasmiṃ gamenti. So tattha dukkhā tikkhā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālam karoti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Tamenam nirayapālā samvesetvā kuṭhārīhi tacchanti...pe... tamenam nirayapālā uddhampādam adhosiraṃ gahetvā vāsīhi tacchanti. Tamenam nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya sārentipi paccāsārentipi. Tamenam nirayapālā mahantaṃ aṅgārapabbataṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ āropentipi oropentipi. Tamenam nirayapālā uddhampādam adhosiraṃ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakaṃ paccati. So tattha pheṇuddehakaṃ paccamāno sakimpi uddham gacchati,

sakimpi adho gacchati, sakimpi tiriyaṃ gacchati. So tatta dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṅkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Tameñaṃ nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo

Catukkaṅṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;

Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;

Samantā yojanasataṃ, pharivā tiṭṭhati sabbadā.

Kadariyātapanā ghorā, accimanto durāsadā;

Lomaḥṃsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

Puratthimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, purimāya paṭihaññati.

Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;

Ḍahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Ḍahanto pāpakammante, chadanasmiṃ paṭihaññati.

Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;

Dahanto pāpakammante, bhūmiyaṃ paṭihaññati.

Ayokapālamādittaṃ, santattaṃ jalitaṃ yathā;

Evam avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;

Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare .

Jātavedasamo kāyo, tesam nirayavāsinam;

Passa kammānaṃ daḷhattaṃ, na bhasmā hoti napi masi.

Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimaṃ;

Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṃ.

Yaṃ yaṃ disaṃ padhāvanti, taṃ taṃ dvāraṃ pidhīyati;

Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

Na te tato nikkhamituṃ, labhanti kammaṃpaccayā;

Tesaṅca pāpakammantaṃ, avipakkaṃ kataṃ bahunti.

Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayanonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni, tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti.

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamānoti. Snehoti dve snehā – taṅhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayaṃ taṅhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamānoti taṅhāsneho ca diṭṭhisneho ca ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Samsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, ekocarekhaggavisāṇakappo”ti.

123.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto
;

Etam bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacittoti.

Mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca. Katamo agārikamitto? Idhekacco duddadaṃ dadāti, duccajaṃ cajati, dukkaraṃ karoti, dukkhamajaṃ khamati, guyhamassa ācikkhati, guyhamassa pariḡūhati , āpadāsu na vijahati, jīvītamissa atthāya pariccattaṃ hoti, khīṇe nātimaññati – ayaṃ agārikamitto.

Katamo anāgārikamitto? Idha bhikkhu piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīraṇca kathaṃ kattā, no ca atthāne niyojeti adhisīle samādapeti, catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyoge samādapeti, catunnaṃ sammappadhānānaṃ...pe... catunnaṃ iddhipādānaṃ... pañcannaṃ indriyānaṃ... pañcannaṃ balānaṃ... sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ... ariyassa atthaṅgikassa maggassa bhāvanānuyoge samādapeti – ayaṃ anāgārikamitto.

Suhajjā vuccanti yehi saha āgamaṇaṃ phāsu gamaṇaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanāṃ phāsu sallapanāṃ phāsu ullapanāṃ phāsu samullapanāṃ phāsu. **Mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthanti** mitte ca suhajje ca sandiṭṭhe ca sambhatte ca sahāye ca anukampamāno anupekkhamāno anugaṇhamāno attatthampi paratthampi ubhayatthampi hāpeti, diṭṭhadhammikampi atthaṃ hāpeti, samparāyikampi atthaṃ hāpeti, paramatthampi hāpeti pahāpeti parihāpeti paridhamseti parivajjeti antaradhāpetīti – mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthaṃ.

Paṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento

paṭibaddhacitto hoti? Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi me aññe dātum vā kātum vā maññanti tumhe nissāya tumhe sampassantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ, tampi me antarahitaṃ. Tumhehi ahaṃ ñāyāmi – asukassa kulupako, asukāya kulupakoti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā, dhammaṃ saraṇaṃ gatā, saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādatṭhānā paṭiviratā; ahaṃ tumhākaṃ uddesaṃ demi, paripucchaṃ demi, uposathaṃ ācikkhāmi, navakammaṃ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe maṃ ujjhitvā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethāti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hotīti – mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto.

Etam bhayaṃ santhave pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ ājīvikabhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārajjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. Santhaveti dve santhavā – taṇhāsanthavo ca diṭṭhisanthavo ca... pe... ayaṃ taṇhāsanthavo...pe... ayaṃ diṭṭhisanthavo. Etam bhayaṃ santhave pekkhamānoti etam bhayaṃ santhave pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho

“Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto;

Etam bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

124.

Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;

Vaṃsakkalīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Vaṃso visālova yathā visattoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ porāṇakā vaṃsā sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā, evameva visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttaṃ visaṭā āyūhanī dutiyā paṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā āsīsitattaṃ rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvītāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyanā loluppāyitattaṃ pucchāñjikatā sādhuṅkamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhatāṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkilesa anusayo pariyaṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārapāso mārabāḷisaṃ māravisaṃ māranivāso mārabandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Visattikāti kenatṭhena visattikā? Visālāti visattikā visaṭāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visamaṅharatīti visattikā, visamaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā. Visālā vā pana taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasamsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmādhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhava rūpabhava arūpabhava saññābhava asaññābhava nevasaññānāsaññābhava ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthatāti – visattikāti – vaṃso visālova yathā visatto.

Puttesu dāresu ca yā apekkhāti. **Puttāti** cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. Dārā vuccanti bhariyāyo. Apekkhā vuccanti taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlanti – puttesu dāresu ca yā apekkhā.

Vaṃsakkalīrova asajjamānoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ taruṇakā kalīrakā asattā alaggā agadhītā apalibuddhā nikkhantā nissaṭā vip̐pamuttā evameva. **Sajjāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayaṃ taṇhāsajjanā...pe... ayaṃ diṭṭhisajjanā. Tassa paccakasambuddhassa taṇhāsajjanā pahīnā, diṭṭhisajjanā paṭinissatṭhā. Taṇhāsajjanāya pahīnattā diṭṭhisajjanāya paṭinissatṭhattā

so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati rase na sajjati phoṭṭhabbe na sajjati kule...pe... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasamsāya... sukhe... cīvare... piṇḍapāte... senāsane... gilānapaccayabhesajjaparikkhāre... kāmadhātuyā... rūpadhātuyā... arūpadhātuyā... kāmabhava... rūpabhava... arūpabhava... saññābhava... asaññābhava... nevasaññānāsaññābhava... ekavokārabhave... catuvokārabhave... pañcavokārabhave... atīte... anāgate... paccuppanne... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati na mucchati; nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;

Vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

125.

Migo araññamhi yathā abaddho , yenicchakaṃ gacchati gocarāya;

Viññūnaroseritaṃpekkhamāno, ekocarekhaggavisāṇakappo.

Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti.

Migoti dve migā – eṇimigo ca pasadamigo ca. Yathā āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti.

Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukkaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkaṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhataṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukkaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā

māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti ‘upekkhako satimā sukhavihārī’ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā ‘ananto ākāso’ti ākāsaññānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsaññānaṃ samatikkamma ‘anantaṃ viññāṇa’nti viññāṇaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññāṇaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññānaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññānaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññānaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’, tiṇṇo loke visattikaṃ. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, pāpimato”ti – migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.

Viññū naro seritaṃ pekkhamānoti. Viññūti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Naroti** satto māṇavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Viññū naro seritaṃ pekkhamānoti** viññū naro seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno, dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya;

Viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

126.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;

Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti sahāyā vuccanti yehi saha āgamaṇaṃ phāsu gamaṇaṃ phāsu gamaṇāgamaṇaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanāṃ phāsu sallapanāṃ phāsu ullapanāṃ phāsu samullapanāṃ phāsu. **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti** sahāyamajjhe vāsepi ṭhānepi gamaṇepi cārikāyapi attatthamantanā paratthamantanā ubhayatthamantanā diṭṭhadhammikattamantanā samparāyikatthamantanā paramatthamantanā ti – āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya.

Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamānoti anabhijjhitaṃ etaṃ vatthu bālānaṃ asappurisānaṃ titthiyānaṃ titthayasāvakaṇaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavattthavasanaṭā. Abhijjhitaṃ etaṃ vatthu paṇḍitānaṃ sappurisānaṃ buddhasāvakaṇaṃ paccekabuddhānaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavattthavasanaṭā. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā ...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamānoti** seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno

nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – anabhijjhitam seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse tḥāne gamane cārikāya;

Anabhijjhitam seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

127.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulam hoti pemam;

Piyavippayogam vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti. Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīlanti, assehipi kīlanti, rathehipi kīlanti, dhanūhipi kīlanti, tharūhipi kīlanti, aṭṭhapadehipi kīlanti, dasapadehipi kīlanti, ākāsepi kīlanti, parihārapathepi kīlanti, santikāyapi kīlanti, khalikāyapi kīlanti, ghaṭikāyapi kīlanti, salākahatthenapi kīlanti, akkhenapi kīlanti, paṅgacīrenapi kīlanti, vaṅkakenapi kīlanti, mokkhacikāyapi kīlanti, ciṅgulakenapi kīlanti, pattālhakenapi kīlanti, rathakenapi kīlanti, dhanukenapi kīlanti, akkharikāyapi kīlanti, manesikāyapi kīlanti, yathāvajjenapi kīlanti. Ayam kāyikā khiḍḍā.

Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikam mukhālabaram mukhaḍiṇḍimakam mukhacalimakam mukhakerakam mukhadaddarikam nāṭakam lāsam gītam davakammaṃ. Ayam vācasikā khiḍḍā.

Ratīti anukkaṅṭhitādhivacanametam ratīti. Sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu gamanāgamanam phāsu tḥānam phāsu nisajjanam phāsu sayanam phāsu ālapanam phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti** khiḍḍā ca rati ca sahāyamajjhe hotīti – khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe.

Puttesu ca vipulam hoti pemanti. Puttāti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Puttesu ca vipulam hotim pemanti** puttesu ca adhimattam hoti pemanti – puttesu ca vipulam hoti pemam.

Piyavippayogaṃ vijigucchamānoti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā, ime sattā piyā.

Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, ime saṅkhārā piyā. **Piyavippayogaṃ vijigucchamānoti** piyānaṃ vippayogaṃ vijigucchamāno aṭṭiyamāno harāyamānoti – piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Khidḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ;

Piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

128.

Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;

Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hotīti. Cātuddisoti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ, tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharivā viharati. Karuṇāsahagatena... pe... muditāsahagatena...pe... upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ...pe... abyāpajjena pharivā viharati. **Cātuddiso appaṭigho ca hotīti** mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye puratthimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye heṭṭhimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uparimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā honti; karuṇāya bhāvitattā muditāya bhāvitattā upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti...pe... ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā hontīti – cātuddiso appaṭigho ca hoti.

Santussamāno itarītareṇāti so paccekasambuddho santuṭṭho hoti

itarītarena cīvarena, itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati. Aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati, laddhā ca cīvaraṃ agadhito amucchito anajjhāpasanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhito. Santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena...pe...

Santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena...pe... santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati. Aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṇaṃ na paritassati. Laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti – santussamāno itarītarena.

Parissayānaṃ sahitā achambhīti. Parissayāti dve parissayā – pākāṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākāṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā hatthī ahī vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso dāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṭṭhaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍa ṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā. Ime vuccanti pākāṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmacchandanivaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamidghanīvaraṇaṃ uddhaccakukkucchanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā. Ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenatthena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ sahani parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññaṃ catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa, catunnaṃ sammappadhānānaṃ... catunnaṃ iddhipādānaṃ... pañcannaṃ indriyānaṃ... pañcannaṃ balānaṃ... sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetvaṃ bhagavatā – “sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathaṃca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā, sarasaṅkappā saṃññojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsiko vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyitvā...pe... jivhāya rasaṃ sāyitvā...pe... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saṃyojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati”ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayo me, bhikkhave, antarāmalā antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”ti.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Luddho attham na jānāti, luddho dhammam na passati;

Andhatamam tadā hoti, yam lobho sahate naram.

Anatthajanano doso, doso cittappakopano;

Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Duṭṭho attham na jānāti, duṭṭho dhammam na passati;

Andhatamam tadā hoti, yam doso sahate naram.

Anatthajanano moho, moho cittappakopano;

Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Mūlho attham na jānāti, mūlho dhammam na passati;

Andhatamam tadā hoti, yam moho sahate naranti.

Evampi, tatrāsayaṭi – parissaya.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasam;

Himsanti attasambhūtā, tacasāraṃva samphala”nti .

Evampi, tatrāsayaṃti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;

Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti .

Evampi, tatrāsayaṃti – parissayā.

Parissayānaṃ sahitāti parissaye sahitā ārādhitā ajjhottharītā pariyāditā paṭinissatāti – parissayānaṃ sahitā. **Achambhī**ti so paccekasambuddho abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – parissayānaṃ sahitā acchambhī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Cātuddiso appaṭiḅho ca hoti, santussamāno itarītarena;

Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

129.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;

Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eketi pabbajitāpi idhekacce nissayepi diyyamāne uddesepi diyyamāne paripucchāyapi diyyamāne cīvarepi diyyamāne pattepi diyyamāne lohathālakepi diyyamāne dhammakaraṇepi diyyamāne parissāvanepi diyyamāne thavikepi diyyamāne upāhanepi diyyamāne kāyabandhanepi diyyamāne na suṅanti na sotam odahanti na aññācittam upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukham karontīti – dussaṅgahā pabbajitāpi eke.

Atho gahaṭṭhā gharamāvasantāti gahaṭṭhāpi idhekacce hatthimhipi diyyamāne...pe... rathepi khettepi vatthumhipi hiraññepi suvaṇṇepi diyyamāne gāmepe...pe... nigamepe nagarepe... ratṭhepe... janapadepe diyyamāne na suṅanti na sotam odahanti na aññācittam upaṭṭhapenti,

anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṃ karontīti – atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.

Apossukko paraputtesu hutvāti attānaṃ t̥hapetvā sabbe imasmiṃ atthe paraputtā. Tesu paraputtesu appossukko hutvā abyāvaṭo hutvā anapekkho hutvāti – appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;

Apossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

130.

Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviḷāro;

Chetvāna vīro ghibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Oropayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca mālā ca gandhañca vilepanañca ābharaṇañca pīlandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāgandhavilepanaṃ mukhacunṇaṃ mukhalepanaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍaṃ nāḷikaṃ khaggaṃ chattaṃ citrupāhanaṃ uñhīsaṃ maṇiṃ vālabījanaṃ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā. **Oropayitvā gihibyañjanānīti** gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭipassambhayitvāti – oropayitvā gihibyañjanāni.

Sañchinnapatto yathā koviḷāroti yathā koviḷārassa pattāni chinnāni sañchinnāni patitāni paripatitāni, evameva tassa paccekasambuddhassa gihibyañjanāni chinnāni sañchinnāni patitānīti – sañchinnapatto yathā koviḷāro.

Chetvāna vīro ghibandhanānīti. **Vīro**ti vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaḥheravoti vīro, vigatalomahaṃsoti vīro.

Vīrato idha sabbapākehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, dhīro tādī pavuccate tathattā.

Gihibandhanāni vuccanti puttā ca bhariyā ca dāsā ca dāsī ca ajeḷakā ca kukkuṭasūkarā ca hatthigavāssavaḷavā ca khettañca vatthu ca hiraññañca suvaññañca gāmanigamarājadhāniyo ca raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyavatthu.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti so paccekasambuddho vīro gihibandhanāni chinditvā samucchinditvā jahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisānakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā kovīḷāro,

Chetvāna vīro gihibandhanāni;

Eko care khaggavisānakappo”ti.

Paṭhamo vaggo.

Dutiyavaggo

131.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ;

Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyanti sace nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – sace labhetha nipakaṃ saṃhāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīranti. Saddhiṃ caranti ekato caraṃ. **Sādhuviḥārinti** paṭhamenapi jhānena sādhuviḥāriṃ, dutiyenapi jhānena... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena sādhuviḥāriṃ, mettāyapi cetovimuttiyā sādhuviḥāriṃ, karuṇāyapi...pe... muditāyapi... upekkhāyapi cetovimuttiyā sādhuviḥāriṃ, ākāsañācāyatanaśāntiyāpi sādhuviḥāriṃ, viññāṇaṇca āyatanaśāntiyāpi...pe... ākiñcaññāyatanaśāntiyāpi... pe... nevaśāññāśāntiyāpi sādhuviḥāriṃ, nirodhasamāpattiyaṃ sādhuviḥāriṃ, phalasaṃpattiyaṃ sādhuviḥāriṃ. **Dhīranti** dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ

medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ.

Abhibhuyya sabbāni parissayānīti. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... ime vuccanti pākaṭaparissayā...pe... ime vuccanti paṭicchannaparissayā...pe... evampi, tatrāsayāti – parissayā. **Abhibhuyya sabbāni parissayānīti** sabbe parissaye abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyitvā madditvāti – abhibhuyya sabbāni parissayāni.

Careyya tenattamano satīmāti so paccekasambuddho tena nipakena paṇḍitena paññavantena buddhimantena ñāṇinā vibhāvinā medhāvinā sahāyena saddhiṃ attamano tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano udaggamano muditamano careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – careyya tenattamano. **Satīmāti** so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato, cirakatampi cirabhāsītampi saritā anussaritāti – careyya tenattamano satīmā. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ;

Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā”ti.

132.

No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ;

Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo.

No ce labhetha nipakaṃ sahāyanti no ce nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – no ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīranti. Saddhiṃ caranti ekato caraṃ. **Sādhuviḥārīti** paṭhamenapi jhānena sādhuviḥāriṃ...pe... nirodhasamāpattiyāpi sādhuviḥāriṃ, phalasangāpattiyāpi sādhuviḥāriṃ. **Dhīranti** dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ.

Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti rājā khattiyo muddhābhisitto

vijitasanḅāmo nihatapaccāmitto laddhādhippāyo paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro raṭṭhaṅca janapadaṅca kosaṅca koṭṭhāgāraṅca pahūtahiraṅṅasuvannaṃ nagaraṅca pariccajitvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiṅcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ paccekasambuddhopi sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ṅātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiṅcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti – rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṅakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“No ce labhetha nipakaṃ saḅāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḅāri dhīraṃ;

Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṅakappo”ti.

133.

Addhā pasamsāma saḅāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitaḅḅā saḅāyā;

Ete aladdhā anavaḅḅabhōjī, eko care khaggavisāṅakappo.

Addhā pasamsāma saḅāyasampadanti. Addhāti ekaṃsavacanaṃ nissamsayavacanaṃ nikkāṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḅhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apanṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmetam – addhāti. **Saḅāyasampadanti** saḅāyasampadā vuccati yo so saḅāyo asekkhena sīlakkhandhena samannāgato hoti, asekkhena samādhikkhandhena... asekkhena paṅṅākkhandhena ... asekkhena vimuttikkhandhena... asekkhena vimuttiṅṅadassanakhandhena samannāgato hoti. **Addhā pasamsāma saḅāyasampadanti** saḅāyasampadaṃ pasamsāma thomema kitema vaṅṅemāti – addhā pasamsāma saḅāyasampadaṃ.

Seṭṭhā samā sevitaḅḅā saḅāyāti seṭṭhā honti saḅāyā sīlena samādhinā paṅṅāya vimuttiyā vimuttiṅṅadassanena; samā sadisā honti saḅāyā sīlena samādhinā paṅṅāya vimuttiyā vimuttiṅṅadassanena. Seṭṭhā vā saḅāyā sadisā vā saḅāyā sevitaḅḅā bhajitaḅḅā payirupāsitaḅḅā paripucchitaḅḅā paripaṅṅhitabāti – seṭṭhā samā sevitaḅḅā saḅāyā.

Ete aladdhā anavajjabhojīti atthi puggalo sāvajjabhojī atthi puggalo anavajjabhojīti. Katamo ca puggalo sāvajjabhojī? Idhekacco puggalo kuhanāya lapanāya nemittikatāya nippesikatāya lābhena lābham nijjigīsanatāya dārudānena veḷudānena pattadānena pupphadānena phaladānena sinānadānena cuṇṇadānena mattikādānena dantakaṭṭhadānena mukhodakadānena cāṭukamyatāya muggasūpyatāya pārībhaṭyatāya pīṭhamaddikatāya vatthuvijjāya tiracchānavijjāya aṅgavijjāya nakkhattavijjāya dūtagamanena paṇḍagamanena jaṅghapesaniyena vejjakammena navakammena piṇḍapaṭīpiṇḍakena dānānuppādānena, adhammena visamena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo sāvajjabhojī.

Katamo ca puggalo anavajjabhojī? Idhekacco puggalo na kuhanāya na lapanāya na nemittikatāya na nippesikatāya na lābhena lābham nijjigīsanatāya na dārudānena na veḷudānena na pattadānena na pupphadānena na phaladānena na sinānadānena na cuṇṇadānena na mattikādānena na dantakaṭṭhadānena na mukhodakadānena na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pārībhaṭyatāya na pīṭhamaddikatāya na vatthuvijjāya na tiracchānavijjāya na aṅgavijjāya na nakkhattavijjāya na dūtagamanena na paṇḍagamanena na jaṅghapesaniyena na vejjakammena na navakammena na piṇḍapaṭīpiṇḍakena na dānānuppādānena, dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo anavajjabhojī.

Ete aladdhā anavajjabhojīti ete anavajjabhojī aladdhā alabhitvā anadhigantvā avinditvā appaṭilabhitvāti – ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Addhā pasamsāma sahāyasampadam, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;

Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

134.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;

Saṅhaṭṭayantāni duve bhujasmim, eko care khaggavisāṇakappo.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarānīti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Suvaṇṇassāti** jātarūpassa. **Pabhassarānīti** parisuddhāni pariyoḍātānīti – disvā suvaṇṇassa pabhassarāni.

Kammāraputtena suniṭṭhitānīti kammāraputto vuccati suvaṇṇakāro. **Kammāraputtena suniṭṭhitānīti** kammāraputtena suniṭṭhitāni sukatāni suparikammakatānīti – kammāraputtena suniṭṭhitāni.

Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasminti bhujō vuccati hattho. Yathā ekasmiṃ hatthe dve nūpurāni ghaṭṭenti ; evameva sattā taṇhāvasena diṭṭhivasena niraye ghaṭṭenti, tiracchānāyoniyaṃ ghaṭṭenti, pettivisaye ghaṭṭenti, manussaloke ghaṭṭenti, devaloke ghaṭṭenti, gatiyā gatiṃ upapattiyā upapattiṃ paṭisandhiyā paṭisandhiṃ bhavena bhavaṃ saṃsārena saṃsāraṃ vaṭṭena vaṭṭaṃ ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti saṅghaṭṭentā caranti viharanti iriyanti vattenti pāḷenti yapenti yāpentīti – saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;

Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmiṃ, eko care khaggavisāṇakappo”.

135.

Evaṃ dutiyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;

Etaṃ bhayaṃ āyatīṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṃ dutiyena sahā mamassāti taṇhādutiyo vā hoti puggaladutiyo vā. Kathaṃ taṇhādutiyo hoti? Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. Yassesā taṇhā appahīnā, so vuccati taṇhādutiyo.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsāraṃ;

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattatīti.

Evaṃ taṇhādutiyo vā hoti.

Kathaṃ puggaladutiyo hoti? Idhekacco na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto ekassa vā dutiyo hoti, dvinnāṃ vā tatiyo hoti, tinnaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati; seyyathidaṃ

– rājakatham corakatham mahāmattakatham senākatham bhayakatham yuddhakatham annakatham pānakatham vatthakatham sayanakatham mālākatham gandhakatham ñātikatham yānakatham gāmakatham nigamakatham nagarakatham janapadakatham itthikatham sūrakatham visikhākatham kumbhatthānakatham pubbapetakatham nānattakatham lokakkhāyikaṃ samuddakkhāyikaṃ itibhavābhavakatham katheti. Evaṃ puggaladutiyo hotīti – evaṃ dutīyena sahā mamassa.

Vācābhilāpo abhisajjanā vāti vācābhilāpo vuccati bāttiṃsa tiracchānakathā, seyyathidaṃ – rājakatham...pe... itibhavābhavakatham. **Abhisajjanā vāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayaṃ taṇhāsajjanā...pe... ayaṃ diṭṭhisajjanāti – vācābhilāpo abhisajjanā vā.

Etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ ājīvabhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārajjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakam chambhitattam lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamānoti** etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Evaṃ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;

Etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”.

136.

Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;

Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Citrāti** nānāvaṇṇā rūpā nānāvaṇṇā saddā nānāvaṇṇā gandhā nānāvaṇṇā rasā nānāvaṇṇā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. **Madhurāti** vuttañhetam bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmagaṇā. Katame pañca? Cakkhuvīññeyyā rūpā iṭṭhā kantā

manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā...pe...
ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā
iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave,
pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca
uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ miḥsasukhaṃ
puthujjanasukhaṃ anariyasukhaṃ, na sevitabbaṃ na bhāvetabbaṃ na
bahulīkātabbaṃ, ‘bhāyitabbaṃ etassa sukhasā’ti vadāmi”ti – kāmā hi citrā
madhurā **manoramā**ti. **Manoti** yaṃ cittaṃ...pe... tajjā manoviññādhātu.
Mano ramenti thomenti tosentī pahāsentīti – kāmā hi citrā madhurā
manoramā.

Virūparūpena mathenti cittanti nānāvaṇṇehi rūpehi...pe...
nānāvaṇṇehi phoṭṭhabbehi cittaṃ mathenti tosentī pahāsentīti – virūparūpena
mathenti cittaṃ.

Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvāti. Vuttañhetuṃ bhagavatā – “ko
ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo? Idha, bhikkhave, kulaputto yena
sippaṭṭhānena jīvikāṃ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāya yadi
saṅkhānena yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena yadi issatthena
yadi rājaporisena yadi sippaññatarena, sītassa purakkhato uṇhassa
purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi samphassamāno
khuppipāsāya mīyamāno; ayam, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko
dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva
hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato
te bhogā nābhiniṭṭhanti, so socati kilamati paridevati urattāḷiṃ kandati,
sammohaṃ āpajjati – ‘moghaṃ vata me uṭṭhānaṃ, aphalo vata me vāyāmo’ti.
Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho
kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te
bhogā abhinipphajjanti, so tesam bhogānaṃ ārakkhādhikaraṇaṃ dukkhaṃ
domanassaṃ paṭisaṃvedeti – ‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ, na
corā hareyyuṃ, na aggi ḍaheyya, na udakaṃ vaheyya, na appiyā dāyādā
hareyyu’nti. Tassa evaṃ ārakkhato gopayato te bhoge rājāno vā haranti
corā vā haranti aggi vā ḍahati udakaṃ vā vahati appiyā vā dāyādā haranti.
So socati...pe... sammohaṃ āpajjati – ‘yampi me ahosi tampi no natthī’ti.
Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho
kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttana vivadati, puttapi mātara vivadati, pitāpi puttana vivadati, puttapi pitarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātara vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tatha kalahaviggahavivādāpannā aññamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti leḍḍūhipi upakkamanti daṇḍehipi upakkamanti satthehipi upakkamanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā ubhatobyūlhaṃ saṅgāmaṃ pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsipi khippamānāsu asīsipi vijjotalantesu. Te tatha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā addāvalepanā upakāriyo pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsipi khippamānāsu, asīsipi vijjotalantesu. Te tatha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti chakaṇakāyapi osiñcanti abhivaggenapi omaddanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu sandhimpī chindanti nillopampi haranti ekāgārikampi karonti paripanthepi tiṭṭhanti paradāraṃpi gacchanti. Tamaṇaṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tālenti, vettehipi tālenti, aḍḍhadaṇḍakehipi tālenti, hatthampi chindanti...pe... asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ

kāmānameva hetu kāyena duccharitaṃ caranti vācāya duccharitaṃ caranti manasā duccharitaṃ caranti. Te kāyena duccharitaṃ caritvā vācāya duccharitaṃ caritvā manasā duccharitaṃ caritvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjanti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavaṃ samparāyiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmānidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu”.

Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvāti kāmagaṇesu ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;

Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

137.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metam;

Etambhayaṃ kāmagaṇesu disvā, ekocare khaggavisāṇakappo.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metanti vuttañhetam bhagavatā – “bhayanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Dukkhanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Rogoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Gaṇḍoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Sallanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Saṅgoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Paṅkoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Gabbhoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, bhayanti kāmānametaṃ adhivacanaṃ? Yasmā ca kāmāragarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi bhayā na parimuccati, samparāyikāpi bhayā na parimuccati, tasmā bhayanti kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, dukkhanti... pe... rogoti... gaṇḍoti... sallanti... saṅgoti... paṅkoti... gabbhoti kāmānametaṃ adhivacanaṃ? Yasmā ca kāmāragarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi gabbhā na parimuccati, samparāyikāpi gabbhā na parimuccati, tasmā gabbhoti kāmānametaṃ adhivacana”nti.

Bhayaṃ dukkhaṅca rogo ca, gaṇḍo sallaṅca saṅgo ca;

Paṅko gabbho ca ubhayam, ete kāmā pavuccanti;

Yattha satto puthujjano.

Otiṇṇo sātārūpena, puna gabbhāya gacchati;

Yato ca bhikkhu ātāpī, sampajaññaṃ na riccati .

So imaṃ palipathaṃ duggaṃ, atikkamma tathāvidho;

Pajaṃ jātijarūpetam, phandamānaṃ avekkhatīti.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metam.

Etam bhayaṃ kāmagaṇesu disvāti etam bhayaṃ kāmagaṇesu disvā passivā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etam bhayaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metam;

Etam bhayaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

138.

Sītaṅca uṇhaṅca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsasarīsape ca;

Sabbānipetāni abhisambhavitvā, ekocare khaggavisāṇakappo.

Sītaṅca uṇhaṅca khudaṃ pipāsanti. Sītanti dvīhi kāraṇehi sītaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā sītaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā sītaṃ hoti. **Uṇhanti** dvīhi kāraṇehi uṇhaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā uṇhaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā uṇhaṃ hoti. Khudā vuccati chātako. Pipāsā vuccati udakapipāsāti – sītaṅca uṇhaṅca khudaṃ pipāsaṃ.

Vātātape ḍaṃsasarīsape cāti. Vātāti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Ātapo vuccati sūriyasantāpo. Ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikā. Sarīsapā vuccanti ahīti – vātātape ḍaṃsasarīsape ca.

Sabbānipetāni abhisambhavitvāti abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā madditvāti – sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍamsasarīsape ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

139.

Nāgo va yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;

Yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo.

Nāgo va yūthāni vivajjayitvāti nāgo vuccati hatthināgo. Paccekasambuddhopi nāgo. Kimkāraṇā paccekasambuddho nāgo? Āguṃ na karotīti nāgo; na gacchatīti nāgo; na āgacchatīti nāgo. Kathaṃ so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarāṇiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;

Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattā.

Evam so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo? So paccekasambuddho na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na ditthivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchavasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi kappehi yāyati nīyati vuyhati saṃharīyati. Evam so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo? Soṭāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmaggena...pe... anāgāmaggena...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evam so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti yathā so hatthināgo yūthāni vivajjetvā parivajjetvā abhinivajjetvā ekova araṇṇavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi gaṇaṃ vivajjetvā parivajjetvā abhivajjetvā eko araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – nāgova yūthāni vivajjayitvā.

Sañjātakhandho padumī ulāroti yathā so hatthināgo sañjātakhandho sattaratano vā hoti aṭṭharatano vā, paccekasambuddhopi sañjātakhandho asekkhena sīlakkhandhena asekkhena samādhikkhandhena asekkhena paññākkhandhena asekkhena vimuttikkhandhena asekkhena vimuttiñānadassanakkhandhena. Yathā so hatthināgo padumī, paccekasambuddhopi sattahi bojjaṅgapupphehi padumī, satisambojjhaṅgapuppheṇa dhammavicayasambojjhaṅgapuppheṇa vīriyasambojjhaṅgapuppheṇa pītisambojjhaṅgapuppheṇa, pītisambojjhaṅgapuppheṇa passaddhisambojjhaṅgapuppheṇa samādhisambojjhaṅgapuppheṇa upekkhāsambojjhaṅgapuppheṇa. Yathā so hatthināgo ulāro thāmena balena javena sūrena, paccekasambuddhopi ulāro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanenāti – sañjātakhandho padumī ulāro.

Yathābhirantaṃ vihare araṇṇeti yathā so hatthināgo yathābhirantaṃ araṇṇe viharati, paccekasambuddhopi yathābhirantaṃ araṇṇe viharati. Paṭhamenapi jhānena yathābhirantaṃ araṇṇe viharati, dutiyenapi jhānena... pe... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena yathābhirantaṃ araṇṇe viharati; mettāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araṇṇe viharati, karuṇāyapi cetovimuttiyā... muditāyapi cetovimuttiyā... upekkhāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araṇṇe viharati; ākāsaṇācāyatanasamāpattiyāpi yathābhirantaṃ araṇṇe viharati, viññāṇācāyatanasamāpattiyāpi... ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyāpi... nirodhasamāpattiyāpi... phalasangāpattiyāpi yathābhirantaṃ araṇṇe viharatīti – yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;

Yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ;

Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo.

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃti vuttañhettaṃ bhagavatā – “yāvatānanda, bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmatam anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammudito (gaṇārāmatam anuyutto), yaṃ taṃ nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchālābhī akasiralābhīti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetam bhikkhuno pāṭikaṅkham. Yaṃ taṃ nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchālābhī akasiralābhīti – thānametaṃ vijjati. Yāvatānanda, bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmatam anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammudito (gaṇārāmatam anuyutto,) sāmāyikaṃ vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja viharissati, asāmāyikaṃ vā akuppanti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetam bhikkhuno pāṭikaṅkham sāmāyikaṃ vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja viharissati, asāmāyikaṃ vā akuppanti, thānametaṃ vijjati”ti – aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ.

Ādiccabandhussa vaco nisammāti ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena. Paccekasambuddhopi gotamo gottena. So paccekasambuddho sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā paccekasambuddho ādiccabandhu. **Ādiccabandhussa vaco nisammāti** ādiccabandhussa vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanam anusitṭhaṃ sutvā sunitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ;

Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Dutiyo vaggo.

Tatiyavaggo

141.

Diṭṭhivīsūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;

Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, ekocarekhaggavisāṇakappo.

Diṭṭhivīsūkāni upātivattoti diṭṭhivīsūkāni vuccanti vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī. Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññānaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhiganaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphandaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanāṃ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakaṃ yāthāvakanti gāho, yāvata dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – imāni diṭṭhivīsūkāni. **Diṭṭhivīsūkāni upātivattoti** diṭṭhivīsūkāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – diṭṭhivīsūkāni upātivatto.

Patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggoti niyāmā vuccanti cattāro maggā; ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Catūhi ariyamaggehi samannāgato niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikatoti – patto niyāmaṃ. **Paṭiladdhamaggoti** laddhamaggo paṭiladdhamaggo adhigatamaggo phassitamaggo sacchikatamaggoti – patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo.

Uppannañāṇomhi anaññaneyyoti tassa paccekasambuddhassa ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ – uppannañāṇomhi. **Anaññaneyyoti** so paccekasambuddho na paraneyyo

Na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ

jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissatoti – uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Diṭṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;

Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

142.

**Nillolupo nikkūho nippipāso, nimmakkho
niddhantakasāvamoho;**

Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkūho nippipāsoti loluppaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiṃhā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nillolupo.

Nikkūhoti tīṇi kuhanavattḥūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavattu, iriyāpathasaṅkhātaṃ kuhanavattu, sāmantaṃ jappanasaṅkhātaṃ kuhanavattu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātaṃ kuhanavattu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi, so pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhiyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsaṇaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamaṃha – “kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghātikaṃ karitvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikam kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sāruppaṃ yaṃ

samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sārappamaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttana vā haritakīkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyā”ti. Tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati lūkhaṃ senāsanamaṃ paṭisevati lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tamenamaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – “ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṛiyo dhutavādo”ti. Bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – “tiṇṇamaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacehaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññaṃ paribāhirā bhavissatha . Na mayhaṃ iminā attho. Api ca, tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī”ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanamaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayaṭisevanasaṅkhātamaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātamaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evaṃ maṃ jano sambhāvevassati”ti gamaṇamaṃ saṅghapeti ṭhānaṃ saṅghapeti nisajjamaṃ saṅghapeti sayanaṃ saṅghapeti, paṇidhāya gacchati paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisīdati paṇidhāya seyyamaṃ kappeti samāhito viya gacchati samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisīdati samāhito viya seyyamaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭhapanā ṭhapanā saṅghapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ iriyāpathasaṅkhātamaṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ sāmantaṭappanasaṅkhātamaṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evaṃ maṃ jano sambhāvevassati”ti ariyadhamme sannissitavācaṃ bhāsati. “Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; yo evarūpaṃ pattamaṃ dhāreti...pe... lohathālakaṃ dhāreti... dhammakaraṇamaṃ dhāreti... parissāvanamaṃ dhāreti... kuñcikaṃ dhāreti... upāhanamaṃ dhāreti... kāyabandhanaṃ dhāreti... āyogaṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa evarūpā upajjhāyo so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; yassa evarūpo ācariyo ...pe... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā...

mittā... sandiṭṭhā... sambhattā... sahāyā so samaṇo mahesakkhoti bhaṇati; yo evarūpe vihāre vasati... aḍḍhayoge vasati... pāsāde vasati... hammiye vasati... guhāyaṃ vasati... leṇe vasati... kuṭiyaṃ vasati... kūṭāgāre vasati... aṭṭe vasati... māle vasati... uddaṇḍe vasati... upaṭṭhānasālāyaṃ vasati... maṇḍape vasati... rukkhamaṇḍale vasati so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati.

Atha vā, korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko “ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī”ti tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaññuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ sāmantaḥjappanasāṅkhātāṃ kuhanavattu. Tassa paccekasambuddhassa imāni tīṇi kuhanavattūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni nīṇagginā daḍḍhāni. Tasmā so paccekasambuddho nikkhuho.

Nippipāsoti pipāsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā pipāsā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavattukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nippipāsoti – nillolupo nikkhuho nippipāso.

Nimmakkho niddhantakasāvamohoti. **Makkhoti** yo makkho makkhāyanā makkhāyitattaṃ niṭṭhūriyaṃ niṭṭhūriyakammaṃ. **Kasāvoti** rāgo kasāvo, doso kasāvo, moho kasāvo, kodho...pe... upanāho... makkho... paḷāso... sabbākusalābhisaṅkhārā kasāvā. **Mohoti** dukkhe aññānaṃ, dukkhasamudaye aññānaṃ, dukkhanirodhe aññānaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññānaṃ, pubbante aññānaṃ, aparante aññānaṃ, pubbantāparante aññānaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññānaṃ. Yaṃ evarūpaṃ aññānaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho appaṭivedho asaṃgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhanā apaccakkhakammaṃ dummejjhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyutṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Tassa paccekasambuddhassa makkho ca kasāvo ca moho ca vantā saṃvantā niddhantā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā nīṇagginā daḍḍhāti. So paccekasambuddho nimmakkho niddhantakasāvamoho.

Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke

sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloke. **Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti** sabbaloke nirāsaso bhavitvā nittañho bhavitvā nippipāso bhavitvāti – nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nilloluponikkuhonippipāso, nimmakkhoniddhantakasāvamoho;

Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

143.

Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha, anatthadassiṃ visame nivīṭṭhaṃ;

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayethāti. Pāpasahāyo vuccati yo so saḥāyo dasavatthukāya micchādīṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham, natthi hutam, natthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loka samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imaṅca lokaṃ paraṅca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti. Ayam pāpasahāyo. Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayethāti. Pāpaṃ saḥāyaṃ vajjeyya parivajjeyyāti – pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha.

Anatthadassiṃ visame nivīṭṭhanti anatthadassī vuccati yo so saḥāyo dasavatthukāya micchādīṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham...pe... ye imaṅca lokaṃ paraṅca lokaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentīti. **Visame nivīṭṭhanti** visame kāyakamme nivīṭṭham, visame vacīkamme nivīṭṭham, visame manokamme nivīṭṭham, visame paṇātipāte nivīṭṭham, visame adinnādāne nivīṭṭham, visame kāmesumicchācāre nivīṭṭham, visame musāvāde nivīṭṭham, visamāya piṣuṅāya vācāya nivīṭṭham, visamāya pharusāya vācāya nivīṭṭham, visame samphappalāpe nivīṭṭham, visamāya abhijjhāya nivīṭṭham, visame byāpāde nivīṭṭham, visamāya micchādīṭṭhiyā nivīṭṭham, visamesu saṅkhāresu nivīṭṭham visamesu pañcasu kāmaguṇesu nivīṭṭham, visamesu pañcasu nīvaraṇesu nivīṭṭham vinivīṭṭham sattaṃ allīnaṃ upagataṃ ajjhositam adhimuttanti – anatthadassiṃ visame nivīṭṭham.

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattanti. Pasutanti yopi kāme esati

gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhāti, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhāti taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yathā kalahakārako kalahappasuto, kammakārako kammappasuto, gocare caranto gocarappasuto, jhāyī jhānappasuto; evameva yo kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhāti... pe... yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. **Pamattanti.** Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmagaṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppādānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anāṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhattacchandatā nikkhattadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo, yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo.

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattanti pasutaṃ na seveyya pamattañca sayaṃ na seveyya sāmāṃ na seveyya na niseveyya na saṃseveyya na paraṃseveyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassim visame nivittṭhaṃ;

Sayaṃ na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

144.

Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittam ulāraṃ paṭibhānavantaṃ;

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care

khaggavisāṇakappo.

Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajethāti bahussuto hoti mitto sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhakalyāṇā pariyosānakalyāṇā sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Dhammadharanti** dhammaṃ dhārentaṃ – suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. **Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajethā**ti bahussutañca dhammadharañca mittaṃ bhajeyya saṃbhajeyya seveyya niseveyya saṃseveyya paṭiseveyyāti – bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha.

Mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantanti uḷāro hoti mitto sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassena. **Paṭibhānavantanti** tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanaṃ pariyāputaṃ hoti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitopi hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭṭhāne ca. Tassa paripucchaṃ nissāya paṭibhāti – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo . Tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñānaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. So paccekasambuddho imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā paccekasambuddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi paripucchā natthi adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – mittaṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ.

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhanti attatthaṃ aññāya paratthaṃ aññāya ubhayatthaṃ aññāya diṭṭhadhammikatthaṃ aññāya samparāyikatthaṃ aññāya paramatthaṃ aññāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā

vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā kaṅkhaṃ vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvaṃ gameyyāti – aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittam ulāraṃ paṭibhānavantaṃ;

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

145.

Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loketi. **Khiḍḍāti** dve khiḍḍā – kāyikā khiḍḍā ca vācasikā khiḍḍā ca...pe... ayam kāyikā khiḍḍā... pe... ayam vācasikā khiḍḍā. **Ratīti** anukkaṇṭhitādhivacanametam – ratīti. **Kāmasukhanti** vuttañhetam bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukham”. **Loketi** manussaloketi – khiḍḍaṃ ratiṃ kāmasukhañca loke.

Analaṅkaritvā anapekkhamānoti khiḍḍaṅca ratiṅca kāmasukhañca loke analaṅkaritvā anapekkho hutvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – analaṅkaritvā anapekkhamāno.

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī. **Vibhūsāti** dve vibhūsā – atthi agārikavibhūsā atthi anāgārikavibhūsā. Katamā agārikavibhūsā? Kesā ca massū ca mālāgandhañca vilepanaṅca ābharaṇaṅca pilandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanam parimaddanam nhāpanam sambāhanam ādāsam añjanam mālāgandhavilepanam mukhacunṇam mukhalepanam hatthabandham sikhābandham daṇḍam nāḷikam khaggam chattaṃ citrupāhanam uñhīsam maṇim vālabijanim odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayam agārikavibhūsā.

Katamā anāgārikavibhūsā? Cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā vibhūsanā keḷanā parikeḷanā gaddhikatā gaddhikattaṃ capalatā cāpalyaṃ – ayaṃ anāgārikavibhūsā.

Saccavādīti so paccekasambuddho saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa, vibhūsaṭṭhānā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippanutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“**Khiḍḍaṃ ratim kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;**

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

146.

Puttañca dāraṃ pītañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;

Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Puttañca dāraṃ pītañca mātaraṃ. **Puttāti** cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Dārā** vuccanti bhariyāyo. **Pītāti** yo so janako. **Mātāti** yā sā janikāti – puttañca dāraṃ pītañca mātaraṃ.

Dhanāni dhaññāni ca bandhavānīti dhanāni vuccanti hiraññaṃ suvaṇṇaṃ muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātarūpaṃ lohitaṅgo masāragallaṃ. **Dhaññāni** vuccanti pubbaṇṇaṃ aparāṇṇaṃ. Pubbaṇṇaṃ nāma sālī vīhi yavo godhumo kaṅgu varako kudrūsako . Aparāṇṇaṃ nāma sūpeyyaṃ. **Bandhavānīti** cattāro bandhavā – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mittabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhūti – dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.

Hitvāna kāmāni yathodhikānīti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Hitvāna kāmānīti** vatthukāme pariḷānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. **Hitvāna kāmāni yathodhikānīti** sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na

puneti na pacceti na paccāgacchati; sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā...
pe... anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā... arahattamaggena ye kilesā
pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – hitvāna kāmāni
yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho

“Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca
bandhavāni;

Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

147.

**Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamettha
bhiyyo;**

Gaḷo eso iti ñatvā matimā , eko care khaggavisāṇakappo.

Saṅgo eso parittamettha sokhyanti saṅgoti vā baḷisanti vā āmisanti
vā laggananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanaṃ.
Parittamettha sokhyanti vuttañhettaṃ bhagavatā – “pañcime, bhikkhave,
kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā
piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā...pe... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā
kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave,
pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca
uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ. Appakaṃ etaṃ
sukhaṃ, parittakaṃ etaṃ sukhaṃ, thokakaṃ etaṃ sukhaṃ, omakaṃ etaṃ
sukhaṃ, lāmakāṃ etaṃ sukhaṃ, chatukkaṃ etaṃ sukha”nti – saṅgo eso
parittamettha sokhyaṃ.

Appassādo dukkhamettha bhiyyoti appassādā kāmā vuttā bhagavatā
bahudukkhā bahupāyāsā ; ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā
vuttā bhagavatā, maṃsapesūpamā kāmā vuttā bhagavatā, tiṇukkūpamā kāmā
vuttā bhagavatā, aṅgārakāsūpamā kāmā vuttā bhagavatā, supinakūpamā kāmā
vuttā bhagavatā, yācitakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, rukkhaphalūpamā
kāmā vuttā bhagavatā, asisūnūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sattisūlūpamā
kāmā vuttā bhagavatā, sappasirūpamā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā
bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti – appassādo dukkhamettha bhiyyo.

Gaḷo eso iti ñatvā matimāti gaḷoti vā baḷisanti vā āmisanti vā
laggananti vā bandhananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ

adhivacanam. Iti padasandhipadasamsaggopadapāripūrīakkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam itīti. **Matimāti** paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Gaḷo eso iti ñatvā matimāti** matimā galoti ñatvā baḷisanti ñatvā āmisam ti ñatvā laggananti ñatvā bandhananti ñatvā palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Saṅgo eso parittamettha sokhyam, appassādo dukkhamettha bhiyyo;

Gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

148.

Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhettvā salilambucārī;

Aggīva daḍḍham anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Sandālayitvāna saṃyojanānīti dasa saṃyojanāni – kāmārāgasamyojanam, paṭighasamyojanam, mānasamyojanam, diṭṭhisamyojanam, vicikicchāsamyojanam, sīlabbataparāmāsasamyojanam, bhavarāgasamyojanam, issāsamyojanam, macchariyasamyojanam, avijjāsamyojanam. **Sandālayitvāna saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni dālayitvā sandālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Jālaṃva bhettvā salilambucārīti jālam vuccati suttajālam. Salilam vuccati udakam. Ambucārī vuccati maccho. Yathā maccho jālam bhinditvā pabhinditvā dālayitvā padālayitvā sampadālayitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, evameva dve jālā – taṇhājālaṅca diṭṭhijālaṅca... pe... idaṃ taṇhājālam... pe... idaṃ diṭṭhijālam. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālam pahīnam, diṭṭhijālam paṭinissatṭham. Taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissatṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati... pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – jālaṃva bhettvā salilambucārī.

Aggīva daḍḍham anivattamānoti yathā aggi tiṇakatṭhupādānam dahanto gacchati anivattanto, evameva tassa paccekasambuddhassa sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceci na

paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena...
arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti
na paccāgacchatīti – aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care
khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhettvā salilambucārī;

Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

149.

**Okkhittacakkhu na ca pādalo, guttindriyo
rakkhitamānasāno;**

Anavassuto aparīḍayhamāno , eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakkhu na ca pādaloti kathaṃ khittacakkhu hoti?
Idhekacco bhikkhu cakkhulolo cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ
dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena
uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena
raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto
hoti rūpadassanāya. Evaṃ khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto
gacchati. Hatthiṃ olokento assaṃ olokento rathaṃ olokento pattiṃ olokento
kumārake olokento kumārikāyo olokento itthiyo olokento purise olokento
antarāpaṇaṃ olokento gharamukhāni olokento uddhaṃ olokento adho
olokento disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti
anubyañjanaggāhī. Yatvādhiharaṇameṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ
viharaṇaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ,
tassa saṃvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye
na saṃvaraṃ āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni
bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ
– naccaṃ gītaṃ vāditāṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetālaṃ
kumbhathūnaṃ sobhanaṃ caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ
assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ
meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ

muṭṭhiyuddham nibbuddham uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyutto hoti. Evampi khittacakkhu hoti.

Kathaṃ okkhittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – na ārāmena ārāmaṃ na uyyānena uyyānaṃ na gāmena gāmaṃ na nigamena nigamaṃ na nagarena nagaraṃ na raṭṭhena raṭṭhaṃ na janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti rūpadassanāya. Evaṃ okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ pavīṭṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati. Na hatthiṃ olokeno na assaṃ olokeno na rathaṃ olokeno na pattiṃ olokeno na kumārake olokeno na kumārikāyo olokeno na itthiyo olokeno na purise olokeno na antarāpaṇaṃ olokeno na gharamukhāni olokeno na uddhaṃ olokeno na adho olokeno na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditam...pe... anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Na ca pādaloṭi kathaṃ pādaloṭi hoti? Idhekacco bhikkhu pādaloṭi pādaloṭiyena samannāgato hoti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti. Evampi pādaloṭi hoti.

Atha vā, bhikkhu antosaṅghārāme pādaloṭi pādaloṭiyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati, vihārato vihāraṃ gacchati, aḍḍhayogato aḍḍhayogaṃ gacchati, pāsādato pāsādaṃ gacchati, hammiyato hammiyaṃ gacchati, guhato guhaṃ gacchati, leṇato leṇaṃ gacchati, kuṭiyā kuṭiṃ gacchati,

kūṭāgārato kūṭāgāraṃ gacchati, aṭṭato aṭṭaṃ gacchati, māḷato māḷaṃ gacchati, uddaṇdato uddaṇḍaṃ gacchati, upaṭṭhānasālato upaṭṭhānasālaṃ gacchati, maṇḍapato maṇḍapaṃ gacchati, rukkhamaḷato rukkhamaḷaṃ gacchati, yattha vā pana bhikkhū nisīdanti vā gacchanti vā, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati, seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ...pe... iti bhavābhavakathaṃ katheti. Evampi pādaloḷo hoti.

Na ca pādaloḷo so paccekasambuddho pādaloḷiyā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhataṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti – okkhittacakkhu na ca pādaloḷo.

Guttindriyo rakkhitamānasānoti. **Guttindriyoti** so paccekasambuddho cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassasaṃvarāyapaṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriyasaṃvaram āpajjati. Sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā ... manasā dhammaṃ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ manindriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāyapaṭipajjati, rakkhati manindriyaṃ, manindriye saṃvaram āpajjatīti – guttindriyo. **Rakkhitamānasānoti** gopitamānasānoti – guttindriyo rakkhitamānasāno.

Anavassuto pariḍayhamānoti vuttañhetā āyasmatā mahāmoggallānena – “avassutapariyāyañca vo, āvuso, desessāmi anavassutapariyāyañca. Taṃ suṇātha, sādhukaṃ manasikarotha; bhāsissāmi”ti. “Evamāvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato mahāmoggallānassa paccassosuṃ. Āyasmā mahāmoggallāno etadavoca –

“Kathaṃ cāvuso, avassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe adhimuccati, appiyarūpe rūpe byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme adhimuccati, appiyarūpe dhamme

byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu avassuto cakkhaviññeyyesu rūpesu...pe... avassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ... pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Seyyathāpi, āvuso, naḷāgāraṃ vā tiṇāgāraṃ vā sukkhaṃ koḷāpaṃ terovassikaṃ. Puratthimāya cepi naṃ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya...pe... uttarāya cepi naṃ disāya... dakkhiṇāya cepi naṃ disāya... heṭṭhimato cepi naṃ disāya... uparimato cepi naṃ disāya... yato kutoci cepi naṃ puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ rūpā adhibhaṃsu , na bhikkhu rūpe adhibhosi; saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu sadde adhibhosi; gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu gandhe adhibhosi; rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu rase adhibhosi; phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu phoṭṭhabbe adhibhosi; dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu dhamme adhibhosi. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhūto saddādhibhūto gandhādhibhūto rasādhibhūto phoṭṭhabbādhibhūto dhammādhibhūto adhibhū anadhibhūto adhibhaṃsu naṃ pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaraniyā. Evaṃ kho, āvuso, avassuto hoti.

“Kathaṃ cāvuso, anavassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe nādhimuccati, appiyarūpe rūpe na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamañacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti; sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme nādhimuccati, appiyarūpe dhamme na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamañacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā

pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu anavassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu...pe... anavassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Seyyathāpi, āvuso, kūṭāgārā vā kūṭāgārasālā vā bahalamattikā addāvalepanā puratthimāya cepi naṃ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ, na labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya... uttarāya cepi naṃ disāya... dakkhiṇāya cepi naṃ disāya... heṭṭhimato cepi naṃ disāya... uparimato cepi naṃ disāya... yato kutoci cepi naṃ puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ na labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ... pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Evaṃvihārī cāvuso, bhikkhu rūpe adhibhosi , na rūpā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; sadde bhikkhu adhibhosi, na saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; gandhe bhikkhu adhibhosi, na gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; rase bhikkhu adhibhosi, na rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; phoṭṭhabbe bhikkhu adhibhosi, na phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; dhamme bhikkhu adhibhosi, na dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhū saddādhibhū gandhādhibhū rasādhibhū phoṭṭhabbādhibhū dhammādhibhū adhibhū anadhibhūto . Adhibhosi te pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike sadare dukkhavipāke āyatim jātijarāmarāṇiye. Evaṃ kho, āvuso, anavassuto hotī”ti – anavassuto.

Apariḍayhamānoti rāgajena pariḷāhena apariḍayhamāno, dosajena pariḷāhena apariḍayhamāno, mohajena pariḷāhena apariḍayhamānoti – anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Okkhittacakkhu na ca pādalo, guttindriyo rakkhitamānasāno;

Anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;

Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca...pe... dīghadasāni iti vā. **Ohārayitvā gihibyañjanānīti** gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭippassambhitvāti – ohārayitvā gihibyañjanāni.

Sañchannapatto yathā pārichattakoti yathā so pārichattako koviḷāro bahalapattapalāso sandacchāyo , evameva so paccekasambuddho paripuṇṇapattacīvaradharoti – sañchannapatto yathā pārichattako.

Kāsāyavattho abhinikkhamitvāti so paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadāram palibodham chinditvā ñātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;

Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tatiyo vaggo.

Catutthavaggo

151.

Rasesu gedham akaram alolo, anaññaposī sapadānacārī;

Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedham akaram aloloti. Rasoti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā

āhiṇḍanti. Te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti; madhuraṃ labhitvā amadhuraṃ pariyesanti, amadhuraṃ labhitvā madhuraṃ pariyesanti; tittakaṃ labhitvā atittakaṃ pariyesanti, atittakaṃ labhitvā tittakaṃ pariyesanti; kaṭukaṃ labhitvā akuṭakaṃ pariyesanti, akuṭakaṃ labhitvā kaṭukaṃ pariyesanti; loṇikaṃ labhitvā aloṇikaṃ pariyesanti, aloṇikaṃ labhitvā loṇikaṃ pariyesanti; khārikaṃ labhitvā akhārikaṃ pariyesanti, akhārikaṃ labhitvā khārikaṃ pariyesanti; kasāvaṃ labhitvā akasāvaṃ pariyesanti, akasāvaṃ labhitvā kasāvaṃ pariyesanti; lambikaṃ labhitvā alambikaṃ pariyesanti, alambikaṃ labhitvā lambikaṃ pariyesanti; sāduraṃ labhitvā asāduraṃ pariyesanti, asāduraṃ labhitvā sāduraṃ pariyesanti; sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhanti tena tena na tussanti, aparāparaṃ pariyesanti. Manāpikesu rasesu rattā gidhā gathitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Sā rasataṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatimaṃ anuppādadhammā. Tasmā so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti.

Yathā vaṇaṃ ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya , yathā vā akkhaṃ abbaṅgeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti. Rasataṇhāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – rasesu gedhaṃ akaraṃ.

Aloloti loluppaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatimaṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho aloloti – rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo.

Anañṇaposī **sapadānacārīti** **anañṇaposīti** so paccekasambuddho attānañṇeva poseti, na paranti.

Anaññaposimaññātaṃ, dantaṃ sāre paṭiṭṭhitaṃ ;

Khīṇāsavaṃ vantadosaṃ, tamaḥaṃ brūmi brāhmaṇanti.

Anaññaposīsapadānacārīti sopaccekasambuddhopubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā saṃvutehi indriyehi. Okkhittacakkhu iriyāpathasampanno kulā kulam anatikkamanto piṇḍāya caratīti – anaññaposī sapadānacārī.

Kule kule appaṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti tumhe nissāya tumhe passantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ tampi me antarahitaṃ tumhehi ahaṃ ñāyāmi – ‘asukassa kulupako, asukāya kulupako’”ti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā dhammaṃ saraṇaṃ gatā saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā, tumhākaṃ ahaṃ uddesaṃ demi paripucchāṃ demi uposathaṃ ācikkhāmi navakammaṃ adhiṭṭhāmi; atha ca pana tumhe maṃ ujjhivā aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethā”ti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kule kule appaṭibaddhacittoti so paccekasambuddho kulapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gaṇapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, āvāsapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, cīvarapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, piṇḍapātapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, senāsanapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena appaṭibaddhacitto hotīti – kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisānakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anaññaposī sapadānacārī;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

152.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;

Anissito chetva sinehadosaṃ , eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetasoti so paccekasambuddho kāmaccchandaniṭvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā, byāpādanīvaraṇaṃ... thinamiddhanīvaraṇaṃ... uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ... vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – pahāya pañcāvaraṇāni cetaso.

Upakkilese byapanujja sabbeti rāgo cittassa upakkileso, doso cittassa upakkileso, moho cittassa upakkileso, kodho... upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā cittassa upakkilesā. **Upakkilese byapanujja sabbeti** sabbe cittassa upakkilese byapanujja panuditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – upakkilese byapanujja sabbe.

Anissito chetva sinehadosanti. **Anissitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. **Sinehoti** dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayaṃ taṇhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. **Dosoti** yo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ caṇḍikkaṃ asuro po anattamanatā cittassa. **Anissito chetva sinehadosanti** so paccekasambuddho taṇhāsnehañca diṭṭhisnehañca dosañca chetvā ucchinditvā samucchinditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;

Anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

153.

Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassanti so paccekasambuddho sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ.

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhanti. Upekkhāti yā catutthajjhāne upekkhā upekkhanā ajjupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā majjhataṭṭhā cittaassa. **Samathoti** yā cittaassa ṭhiti saṅghiti avatṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi; catutthajjhāne upekkhā ca samatho ca suddhā honti visuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyaṃ ṭhitaṃ āneñjappattā. **Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhanti** catutthajjhānaṃ upekkhañca samathañca laddhā labhitvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vipiṭṭhikatvāna sukhaṃ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

154.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;

Daḷhanikkamo thāmbalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyāti paramatthaṃ vuccati amataṃ

nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Paramatthassa pattiyā lābhāya paṭilābhāya adhiḡamāya phassaṇāya sacchikiriyāya āraḡdhavīriyo viharati akusalānaṃ dhammānaṃ pahāṇāya kusalānaṃ dhammānaṃ sampadāya thāmaṃvaḡ daḡhapaṃrakkamo anikkhattadhuro kusalesu dhammesūti – āraḡdhavīriyo paramatthapattiyā.

Alīnacitto akusītavuttīti so paḡcekasambuddho anuppanṇānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamaṡi vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, uppanṇānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahāṇāya...pe... anuppanṇānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya...pe... uppanṇānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ thitiyā asaṃmosāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvaṇāya pāripūriyā chandaṃ janeti vāyamaṡi vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahatīti – evaṃ alīnacitto akusītavuttīti.

Atha vā, “kāmaṃ taca ca nhāru ca aṡṡhi ca avasissatu, sarīre upasussatu maṃsalohitaṃ, yaṃ taṃ purisaṡhāmena purisabalena purisavīriyena purisapaṃrakkamena pattaḡbaṃ na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṇṡhānaṃ bhavissatī”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttīti.

Nāsissaṃ na pivissāmi, vihārato na nikkhame;

Napi passaṃ nipātesaṃ, taṇhāsalle anūhateti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttīti.

“Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttīti.

“Na tāvāhaṃ imamahā āsanā vuṡṡhahissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttīti.

“Na tāvāhaṃ imamahā caṅkaṃ orohissāmi...pe... vihārā nikkhamissāmi... aḡḡhayogā nikkhamissāmi... pāsādā nikkhamissāmi... hammiyā nikkhamissāmi... guhāya nikkhamissāmi... leṇā nikkhamissāmi... kuṡiyā nikkhamissāmi... kūṡāḡārā nikkhamissāmi... aṡṡā nikkhamissāmi... māḡā nikkhamissāmi... uddaṇḡā nikkhamissāmi ... upaṡṡhānasālāya

nikkhamissāmi... maṇḍapā nikkhamissāmi... rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Imasmiṃyeva pubbaṇhasamaye ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti. Imasmiṃyeva majjhanhikasamaye...pe... sāyanhasamaye ...pe... purebhattaṃ... pacchābhattaṃ... purimayāmaṃ... majjhimayāmaṃ... pacchimayāmaṃ... kāle... juṇhe... vasse... hemante ... gimhe... purime vayokhandhe... majjhime vayokhandhe... pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Daḷhanikkamo thāmabalūpapannoti so paccekasambuddho daḷhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatṭhitasamādāno kāyasucarite vacīsucarite manosucarite dānasamvibhāge sīlasamādāne uposathupavāse matteyyatāya petteyyatāya sāmāññatāya brahmaññatāya kulejettḥāpacāyitāya aññataraññataresu adhikusalesu dhammesūti – daḷhanikkamo. **Thāmabalūpapannoti** so paccekasambuddho thāmena ca balena ca vīriyena ca parakkamena ca paññāya ca upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgatoti – daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;

Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

155.

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;

Ādīnavaṃ sammāsītā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamānoti so paccekasambuddho paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhataṃ cetosamathanuyutto anirākatajjhāno vipassanāyasamannāgato brūhetāsuññāgāraṃjhāyījhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti paṭisallānaṃ. **Jhānamariñcamānoti** so

paccekasambuddho dvīhi kāraṇehi jhānaṃ na riñcati – anuppannaṃ vā paṭhamassa jhānaṃ uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyutto, anuppannaṃ vā dutiyassa jhānaṃ...pe... anuppannaṃ vā tatiyassa jhānaṃ... anuppannaṃ vā catutthassa jhānaṃ uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyuttoti – evampi jhānaṃ na riñcati.

Atha vā, uppannaṃ vā paṭhamam jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannaṃ vā dutiyam jhānaṃ...pe... uppannaṃ vā tatiyam jhānaṃ... uppannaṃ vā catuttham jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Evampi jhānaṃ na riñcati – paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno.

Dhammesu niccaṃ anudhammacārīti dhammā vuccanti cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Katame anudhammā? Sammāpaṭipadā apaccanīkaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvārata bhojane mattaññutā jāgariyānuযোগo satisampajaññaṃ – ime vuccanti anudhammā. **Dhammesu niccaṃ anudhammacārīti** dhammesu niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ avokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikaṭātaṃ Avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāle juṅhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – dhammesu niccaṃ anudhammacārī.

Ādīnaṃ sammasitā bhavesūti “sabbe saṅkhārā aniccā”ti ādīnaṃ sammasitā bhavesu, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbam taṃ nirodhadhamma”nti ādīnaṃ sammasitā bhavesūti – ādīnaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṅakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;

Ādīnaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṅakappo”ti.

156.

Ṭaṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo sutavā safīmā;

Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care

khaggavisāṇakappo.

Taṇhakkhayaṃ patthayamappamattoti. **Taṇhāti** rūpatañhā...pe... dhammatañhā. **Taṇhakkhayaṃ** rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ patthayanto icchanto sādīyanto pihayanto abhijappantoti – taṇhakkhayaṃ patthayaṃ. **Appamattoti** so paccekasambuddho sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto.

Anelaṃūgo sutavā satīmāti. **Anelaṃūgoti** so paccekasambuddho paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sutavāti** so paccekasambuddho bahussuto hoti sutadharo sutasanniccayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhekalyāṇā pariyosānakalyāṇā sāttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyaṃ abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā ditṭhiyā suppaṭividdhā. **Satīmāti** so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgatattā cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – anelaṃūgo sutavā satimā.

Saṅkhātadhammo niyato padhānavāti saṅkhātadhammo vuccati ñāṇam. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammāditṭhi. **Saṅkhātadhammoti** so paccekasambuddho saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo “sabbe saṅkhārāniccā”ti saṅkhātadhammo...pe... “yaṃkiñcisamudayadhammam sabbam taṃ nirodhadhamma”nti saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo. Atha vā, tassa paccekasambuddhassa ca khandhā saṃkhittā dhātuyo saṃkhittā āyatanāni saṃkhittāni gatiyo saṃkhittā upapattiyo saṃkhittā paṭisandhiyo saṃkhittā bhavā saṃkhittā saṃsārā saṃkhittā vaṭṭā saṃkhittā. Atha vā, so paccekasambuddho khandhāpariyante ṭhito dhātupariyante ṭhito āyatanāpariyante ṭhito gatipariyante ṭhito upapattipariyante ṭhito paṭisandhipariyante ṭhito bhavāpariyante ṭhito saṃsārāpariyante ṭhito vaṭṭāpariyante ṭhito saṅkhārāpariyante ṭhito antimabhavā ṭhito antimasamussayā ṭhito antimadehadharo paccekasambuddho.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;

Jātimaraṇasamsāro, natthi tassa punabbhavoti.

Taṃkāraṇā paccekasambuddho saṅkhātadhammo. **Niyatoti** niyāmā vuccanti cattāro ariyamaggā. Catūhi ariyamaggehi samannāgatoti niyato. Niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikato patto niyāmaṃ. **Padhānavāti** padhānaṃ vuccati vīriyaṃ. So cetaso vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussolhī thāmo dhiti asithilaparakkamo anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. So paccekasambuddho iminā padhānena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā so paccekasambuddho padhānavāti – saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo sutavā satīmā;

Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

157.

Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;

Padumaṃvatoyenaalimpamāno, ekocarekhaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasantoti yathā sīho migarājā saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussankī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī, paccekasambuddhopi saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussankī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – sīhova saddesu asantasanto.

Vātova jālamhi asajjamānoti. Vātoti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Jālaṃ vuccati suttajālaṃ. Yathā vāto jālamhi na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, evameva dve jālā – taṇhājālaṅca diṭṭhijālaṅca...pe... idaṃ taṇhājālaṃ...pe... idaṃ diṭṭhijālaṃ. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālaṃ pahīnaṃ diṭṭhijālaṃ paṭinissatṭhaṃ, taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissatṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vātova jālamhi

asajjamāno.

Padumaṃva toyena alimpamānoti padumaṃ vuccati padumapupphaṃ. Toyaṃ vuccati udakaṃ. Yathā padumapupphaṃ toyena na limpāti na palimpāti na upalimpāti, alittaṃ apalittaṃ anupalittaṃ, evameva dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayaṃ taṇhālepo...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Tassa paccekasambuddhassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho. Taṇhālepassa pahīnattā diṭṭhilepassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na limpāti sadde na limpāti... pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na limpāti na palimpāti na upalimpāti, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;

Padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

158.

Sīho yathā dāṭṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;

Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārīti yathā sīho migarājā dāṭṭhabalī dāṭṭhāvudho sabbe tiracchānagate pāṇe abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi paññābalī paññāvudho sabbapāṇabhūte puggale paññāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyivā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – sīho yathā dāṭṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī.

Sevetha pantāni senāsanānīti yathā sīho migarājā araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārubbāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti

– sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīho yathā dāḥabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

159.

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;

Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāleti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ, iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamaṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati; karuṇāsahagatena cetasā...pe... muditāsahagatena cetasā...pe... upekkhāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamaṇena averena abyāpajjena pharitvā viharatīti – mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle.

Sabbena lokena avirujjhamānoti mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā...pe... ye uttarāya disāya sattā... ye dakkhiṇāya disāya sattā... ye puratthimāya anudisāya sattā... ye pacchimāya anudisāya sattā... ye uttarāya anudisāya sattā... ye dakkhiṇāya anudisāya sattā... ye heṭṭhimāya disāya sattā... ye uparimāya disāya sattā... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. Karuṇāya bhāvitattā... muditāya bhāvitattā... upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā...pe... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. **Sabbena lokena avirujjhamānoti** sabbena lokena avirujjhamāno, appaṭivirujjhamāno anāghātiyamāno appaṭihaññaṃānoti – sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho

–

“Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;

Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

160.

Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna saṃyojanāni ;

Asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgañca dosañca pahāya mohanti. Rāgoti yo rāgo sārāgo... pe... abhihjhā lobho akusalamūlam. **Dosoti** yo cittassa āghāto...pe... caṇḍikkam asuro po anattamanatā cittassa. **Mohoti** dukkhe aññānam...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlam. **Rāgañca dosañca pahāya mohanti** so paccekasambuddho rāgañca dosañca mohañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – rāgañca dosañca pahāya moham.

Sandālayitvāna saṃyojanānīti. Dasa saṃyojanāni – kāmārāgasamyojanam paṭighasamyojanam...pe... avijjāsamyojanam. **Sandālayitvāna saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni sandālayitvā padālayitvā sampadālayitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Asantasam jīvitasāṅkhayamhīti so paccekasambuddho jīvitapariyosāne asantāsī anutrāsī anubbiggo anussāṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahamso viharatīti – asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna saṃyojanāni;

Asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

161.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;

Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthāti attatthakāraṇā paratthakāraṇā ubhayatthakāraṇā diṭṭhadhammikatthakāraṇā samparāyikatthakāraṇā paramatthakāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevantīti – bhajanti sevanti ca kāraṇatthā.

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca...pe... ayam agārikamitto...pe... ayam anāgārikamitto. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti** ime dve mittā akāraṇā nikkāraṇā ahetū appaccayā dullabhā (dulladdhā sudulladdhā) ti – nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññā asucī manussāti. Attatthapaññāti attano atthāya attano hetu attano paccayā attano kāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevanti ācaranti samācaranti payirupāsanti paripucchanti paripañhantīti – attatthapaññā. **Asucī manussāti** asucinā kāyakammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā vacīkammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā manokammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā pāṇātipātena...pe... asucinā adinnādānena... asucinā kāmesumicchācārena... asucinā musāvādena... asuciyā piṣuṇāya vācāya samannāgatā... asuciyā pharusāya vācāya samannāgatā... asucinā samphappalāpena samannāgatā... asuciyā abhijjhāya samannāgatā... asucinā byāpādena samannāgatāti asucī manussā, asuciyā micchādīṭṭhiyā samannāgatāti asucī manussā, asuciyā cetanāya samannāgatāti asucī manussā, asuciyā patthanāya samannāgatāti asucī manussā, asucinā paṇidhinā samannāgatāti asucī manussā, asucī hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – attatthapaññā asucī manussā.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko...pe... careti attha cariyāyo...pe... **khaggavisāṇakappoti** yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekaṃ hoti adutiyaṃ... pe... eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Catuttho vaggo.

Khaggavisāṇasuttaniddeso niṭṭhito.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;

Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;

Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.
Soḷasānaṃ panetesam, brāhmaṇānaṃva sāsanaṃ;
Pārāyanānaṃ niddesā, tattakā ca bhavanti hi .
Khaggavisāṇasuttānaṃ, niddesāpi tatheva ca;
Niddesā duvidhā ñeyyā, paripuṇṇā sulakkhitāti.
Cūḷaniddesapāḷi niṭṭhitā.

Khuddakanikāye

Paṭisambhidāmaggaṭṭhi

1. Mahāvagga

Mātikā

1. Sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇaṃ.
2. Sutvāna saṃvare paññā sīlamaye ñāṇaṃ.
3. Saṃvaritvā samādahane paññā samādhibhāvanāmaye ñāṇaṃ.
4. Paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.
5. Atītānāgatapaccuppannānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.
6. Paccuppannānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmanupassane paññā udayabbayānupassane ñāṇaṃ.
7. Ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ.
8. Bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.
9. Muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.
10. Bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā gotrabhuñāṇaṃ.
11. Dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ.
12. Payogappaṭippassaddhi paññā phale ñāṇaṃ.
13. Chinnavaṭṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ.

14. Tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe ñāṇaṃ.
15. Ajjhattavavatthāne paññā vatthunānatte ñāṇaṃ.
16. Bahiddhāvavatthāne paññā gocaranānatte ñāṇaṃ.
17. Cariyāvavatthāne paññā cariyānānatte ñāṇaṃ.
18. Catudhammavavatthāne paññā bhūminānatte ñāṇaṃ.
19. Navadhammavavatthāne paññā dhammanānatte ñāṇaṃ.
20. Abhiññāpaññā ñātaṭṭhe ñāṇaṃ.
21. Pariññāpaññā tīraṇaṭṭhe ñāṇaṃ.
22. Pahāne paññā pariccāgaṭṭhe ñāṇaṃ.
23. Bhāvanāpaññā ekarasatṭhe ñāṇaṃ.
24. Sacchikiriyāpaññā phassanaṭṭhe ñāṇaṃ.
25. Atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ.
26. Dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ.
27. Niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ.
28. Paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ.
29. Vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ.
30. Samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ.
31. Vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ.
32. Avikkheparisuddhattā āsavaśamucchede paññā
ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ.
33. Dassanādhipateyyaṃ santo ca vihārādhigamo paṇīṭādhimuttatā

paññā araṇavihāre ñāṇaṃ.

34. Dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvataṃ paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇaṃ.

35. Sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne ñāṇaṃ.

36. Sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ.

37. Puthunānattatejapariyādāne paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ.

38. Asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ.

39. Nānādhammappakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ.

40. Sabbadhammānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ.

41. Veditattā paññā khantiñāṇaṃ.

42. Phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ.

43. Samodahane paññā padasavihāre ñāṇaṃ.

44. Adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ.

45. Nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ.

46. Adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ.

47. Suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ.

48. Vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ.

49. Tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ.

50. Kāyampi cittampi ekavavattānatā sukhasaññaṅca lahusaññaṅca adhiṭṭhānavasena ijjhanaṭṭhe paññā iddhividhe ñāṇaṃ.

51. Vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiññaṃ.
52. Tiṇṇannaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññānacariyā pariyogāhaṇe paññā cetopariyaññaṃ.
53. Paccayappavattānaṃ dhammānaṃ
nānattekattakammavipphāravasena pariyogāhaṇe paññā
pubbenivāsānussatiññaṃ.
54. Obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkhuññaṃ.
55. Catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasībhāvataṃ paññā āsavānaṃ khaye ññaṃ.
56. Pariññaṭṭhe paññā dukkhe ññaṃ.
57. Pahānaṭṭhe paññā samudaye ññaṃ.
58. Sacchikiriyaṭṭhe paññā nirodhe ññaṃ.
59. Bhāvanaṭṭhe paññā magge ññaṃ.
60. Dukkhe ññaṃ.
61. Dukkhasamudaye ññaṃ.
62. Dukkhanirodhe ññaṃ.
63. Dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ññaṃ.
64. Atthapaṭisambhide ññaṃ.
65. Dhammapaṭisambhide ññaṃ.
66. Niruttipaṭisambhide ññaṃ.
67. Paṭibhānapaṭisambhide ññaṃ.

68. Indriyaparopariyatte ñāṇaṃ.
 69. Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ.
 70. Yamakapāṭihīre ñāṇaṃ.
 71. Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ.
 72. Sabbaññutañāṇaṃ.
 73. Anāvaraṇañāṇaṃ.

Imāni tesattati ñāṇāni. Imesaṃ tesattatiyā ñāṇānaṃ sattaṣaṭṭhi ñāṇāni sāvakaśādhāraṇāni; cha ñāṇāni aśādhāraṇāni sāvakehi.

Mātikā niṭṭhitā.

1. Ñāṇakathā

1. Sutamayañāṇaniddeso

1. Kathaṃ sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇaṃ?

“Ime dhammā abhiññeyyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā pariññeyyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā pahātabbā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā bhāvetabbā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā sacchikātabbā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā hānabhāgiyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā t̥hitibhāgiyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā visesabhāgiyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Ime dhammā nibbedhabhāgiyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe saṅkhārā aniccā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Sabbe dhammā anattā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhaṃ ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

“Idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

2. Kathaṃ “ime dhammā abhiññeyyā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo abhiññeyyo – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve dhammā abhiññeyyā – dve dhātuyo. Tayo dhammā abhiññeyyā – tisso dhātuyo. Cattāro dhammā abhiññeyyā – cattāri ariyasaccāni. Pañca dhammā abhiññeyyā – pañca vimuttāyatanāni. Cha dhammā abhiññeyyā – cha anuttariyāni. Satta dhammā abhiññeyyā – satta niddasavatthūni. Aṭṭha dhammā abhiññeyyā – aṭṭha abhibhāyatanāni. Nava dhammā abhiññeyyā – nava anupubbavīhārā. Dasa dhammā abhiññeyyā – dasa nijjaravatthūni.

3. “Sabbam, bhikkhave, abhiññeyyam. Kiñca, bhikkhave, sabbam abhiññeyyam? Cakkhu , bhikkhave, abhiññeyyam; rūpā abhiññeyyā; cakkhuvīññāṇam abhiññeyyam; cakkhusamphasso abhiññeyyo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi abhiññeyyam. Sotaṃ abhiññeyyam; saddā abhiññeyyā...pe... ghānaṃ abhiññeyyam; gandhā abhiññeyyā... jivhā abhiññeyyā; rasā abhiññeyyā... kāyo abhiññeyyo; phoṭṭhabbā abhiññeyyā... mano abhiññeyyo; dhammā abhiññeyyā; manovīññāṇam abhiññeyyam, manosamphasso abhiññeyyo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi abhiññeyyam.”

Rūpaṃ abhiññeyyam; vedanā abhiññeyyā; saññā abhiññeyyā; saṅkhārā abhiññeyyā; viññāṇam abhiññeyyam.

Cakkhu abhiññeyyam; sotaṃ abhiññeyyam; ghānaṃ abhiññeyyam; jivhā abhiññeyyā; kāyo abhiññeyyo; mano abhiññeyyo. Rūpā abhiññeyyā; saddā abhiññeyyā; gandhā abhiññeyyā; rasā abhiññeyyā; phoṭṭhabbā abhiññeyyā; dhammā abhiññeyyā. Cakkhuvttīññāṇam abhiññeyyam; sotavīññāṇam abhiññeyyam; ghānavīññāṇam abhiññeyyam; jivhāvīññāṇam abhiññeyyam; kāyavīññāṇam abhiññeyyam; manovīññāṇam abhiññeyyam. Cakkhusamphasso abhiññeyyo; sotasamphasso abhiññeyyo; ghānasamphasso abhiññeyyo; jivhāsamphasso abhiññeyyo; kāyasamphasso abhiññeyyo; manosamphasso abhiññeyyo; cakkhusamphassajā vedanā abhiññeyyā; sotasamphassajā vedanā abhiññeyyā; ghānasamphassajā vedanā abhiññeyyā; jivhāsamphassajā vedanā abhiññeyyā; kāyasamphassajā vedanā abhiññeyyā; manosamphassajā vedanā abhiññeyyā. Rūpasaññā abhiññeyyā; saddasaññā abhiññeyyā; gandhasaññā abhiññeyyā; rasasaññā abhiññeyyā; phoṭṭhabbasaññā abhiññeyyā; dhammasaññā abhiññeyyā. Rūpasañcetanā abhiññeyyā; saddasañcetanā abhiññeyyā; gandhasañcetanā abhiññeyyā; rasasañcetanā abhiññeyyā; phoṭṭhabbasañcetanā abhiññeyyā; dhammasañcetanā abhiññeyyā. Rūpataṇhā abhiññeyyā; saddataṇhā abhiññeyyā; gandhataṇhā abhiññeyyā; rasataṇhā abhiññeyyā; phoṭṭhabbataṇhā abhiññeyyā; dhammataṇhā abhiññeyyā. Rūpavitakko abhiññeyyo; saddavitakko abhiññeyyo; gandhavitakko abhiññeyyo; rasavitakko abhiññeyyo; phoṭṭhabbavitakko abhiññeyyo; dhammavitakko abhiññeyyo. Rūpavicāro abhiññeyyo; saddavicāro abhiññeyyo; gandhavicāro abhiññeyyo; rasavicāro abhiññeyyo; phoṭṭhabbavicāro abhiññeyyo; dhammavicāro abhiññeyyo.

4. Pathavīdhātu abhiññeyyā; āpodhātu abhiññeyyā; tejodhātu abhiññeyyā; vāyodhātu abhiññeyyā; ākāsadhātu abhiññeyyā; viññāṇadhātu abhiññeyyā.

Pathavīkaṣaṇaṃ abhiññeyyaṃ; āpokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; tejokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; vāyokasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; nīlakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; pītakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; lohitaṇaṃ abhiññeyyaṃ; odātakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; ākāsakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ; viññāṇakasiṇaṃ abhiññeyyaṃ.

Kesā abhiññeyyā; lomā abhiññeyyā; nakhā abhiññeyyā; dantā abhiññeyyā; taco abhiññeyyo, maṃsaṃ abhiññeyyaṃ; nhārū abhiññeyyā; aṭṭhī abhiññeyyā; aṭṭhimiñjā abhiññeyyā ; vakkamaṃ abhiññeyyaṃ; hadayaṃ abhiññeyyaṃ; yakanāṃ abhiññeyyaṃ; kilomakāṃ abhiññeyyaṃ; pihakāṃ abhiññeyyaṃ; papphāsaṃ abhiññeyyaṃ; antaṃ abhiññeyyaṃ antaṅgaṃ abhiññeyyaṃ; udariyaṃ abhiññeyyaṃ; karīsaṃ abhiññeyyaṃ; pittaṃ abhiññeyyaṃ; semhaṃ abhiññeyyaṃ; pubbo abhiññeyyo; lohitaṃ abhiññeyyaṃ; sedo abhiññeyyo; medo abhiññeyyo; assu abhiññeyyaṃ; vasā abhiññeyyā; kheḷo abhiññeyyo; siṅghāṇikā abhiññeyyā; lasikā abhiññeyyā; muttaṃ abhiññeyyaṃ; matthaluṅgaṃ abhiññeyyaṃ.

Cakkhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; rūpāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Sotāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; saddāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Ghāṇāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; gandhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Jivhāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; rasāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Kāyāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; phoṭṭhabbāyatanaṃ abhiññeyyaṃ. Manāyatanaṃ abhiññeyyaṃ; dhammāyatanaṃ abhiññeyyaṃ.

Cakkhudhātu abhiññeyyā; rūpadhātu abhiññeyyā; cakkhuvīññāṇadhātu abhiññeyyā. Sotadhātu abhiññeyyā; saddadhātu abhiññeyyā; sotavīññāṇadhātu abhiññeyyā. Ghāṇadhātu abhiññeyyā; gandhadhātu abhiññeyyā; ghānavīññāṇadhātu abhiññeyyā. Jivhādhātu abhiññeyyā; rasadhātu abhiññeyyā; jivhāvīññāṇadhātu abhiññeyyā. Kāyadhātu abhiññeyyā; phoṭṭhabbadhātu abhiññeyyā; kāyavīññāṇadhātu abhiññeyyā. Manodhātu abhiññeyyā; dhammadhātu abhiññeyyā; manovīññāṇadhātu abhiññeyyā.

Cakkhundriyaṃ abhiññeyyaṃ; sotindriyaṃ abhiññeyyaṃ; ghāṇindriyaṃ abhiññeyyaṃ; jivhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; kāyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; manindriyaṃ abhiññeyyaṃ; jīvitindriyaṃ abhiññeyyaṃ; itthindriyaṃ abhiññeyyaṃ; purisindriyaṃ abhiññeyyaṃ; sukhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; somanassindriyaṃ

abhiññeyyaṃ; domanassindriyaṃ abhiññeyyaṃ; upekkhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; saddhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; vīriyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; satindriyaṃ abhiññeyyaṃ; samādhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; paññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; anaññātaññassāmītindriyaṃ abhiññeyyaṃ; aññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; aññātāvindriyaṃ abhiññeyyaṃ.

5. Kāmadhātu abhiññeyyā; rūpadhātu abhiññeyyā; arūpadhātu abhiññeyyā. Kāmabhavo abhiññeyyo; rūpabhavo abhiññeyyo; arūpabhavo abhiññeyyo. Saññābhavo abhiññeyyo; asaññābhavo abhiññeyyo; nevasaññānāsaññābhavo abhiññeyyo. Ekavokārabhavo abhiññeyyo; catuvokārabhavo abhiññeyyo; pañcavokārabhavo abhiññeyyo.

6. Paṭhamam jhānaṃ abhiññeyyaṃ; dutiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; tatiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; catuttham jhānaṃ abhiññeyyaṃ. Mettācetovimutti abhiññeyyā; karuṇācetovimutti abhiññeyyā; muditācetovimutti abhiññeyyā; upekkhācetovimutti abhiññeyyā. Ākāsānañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; viññāṇañcāyatanasamāpatti abhiññeyyā; ākiñcaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā; nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā.

Avijjā abhiññeyyā; saṅkhārā abhiññeyyā; viññāṇam abhiññeyyaṃ; nāmarūpaṃ abhiññeyyaṃ; saḷāyatanam abhiññeyyaṃ; phasso abhiññeyyo; vedanā abhiññeyyā; taṅhā abhiññeyyā; upādānam abhiññeyyaṃ; bhavo abhiññeyyo; jāti abhiññeyyā; jarāmaṇam abhiññeyyaṃ.

7. Dukkham abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo; dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā. Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā. Vedanā abhiññeyyā...pe... saññā abhiññeyyā...pe... saṅkhārā abhiññeyyā...pe... viññāṇam abhiññeyyaṃ. Cakkhu abhiññeyyaṃ...pe... jarāmaṇam abhiññeyyaṃ; jarāmaṇasamudayo abhiññeyyo; jarāmaṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaṇanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā.

Dukkhasa pariññattho abhiññeyyo; dukkhasamudayassa pahānattho abhiññeyyo; dukkhanirodhassa sacchikiriyaṭtho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanattho abhiññeyyo. Rūpassa pariññattho abhiññeyyo; rūpasamudayassa pahānattho abhiññeyyo; rūpanirodhassa sacchikiriyaṭtho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanattho abhiññeyyo. Vedanāya...pe... saññāya...

sankhārānaṃ... viññānaṃ... cakkhussa...pe... jarāmaṇassa
pariññattho abhiññeyyo; jarāmaṇasamudayassa pahānattho
abhiññeyyo; jarāmaṇanirodhassa sacchikiriyattho abhiññeyyo;
jarāmaṇanirodhagāminiyā paṭipadāya bhāvanattho abhiññeyyo.

Dukkhasa pariññāpaṭivedhattho abhiññeyyo; dukkhasamudayassa
pahānapaṭivedhattho abhiññeyyo; dukkhanirodhassa
sacchikiriyāpaṭivedhattho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya
bhāvanāpaṭivedhattho abhiññeyyo. Rūpassa pariññāpaṭivedhattho
abhiññeyyo; rūpasamudayassa pahānapaṭivedhattho abhiññeyyo;
rūpanirodhassasacchikiriyāpaṭivedhattho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminiyā
paṭipadāya bhāvanāpaṭivedhattho abhiññeyyo. Vedanāya...
pe... saññāya... sankhārānaṃ... viññānaṃ... cakkhussa...pe...
jarāmaṇassa pariññāpaṭivedhattho abhiññeyyo; jarāmaṇasamudayassa
pahānapaṭivedhattho abhiññeyyo; jarāmaṇanirodhassa
sacchikiriyāpaṭivedhattho abhiññeyyo; jarāmaṇanirodhagāminiyā
paṭipadāya bhāvanāpaṭivedhattho abhiññeyyo.

8. Dukkhaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo;
dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhasa samudayanirodho abhiññeyyo;
dukkhasa chandarāganirodho abhiññeyyo; dukkhasa assādo abhiññeyyo;
dukkhasa ādīnavo abhiññeyyo; dukkhasa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Rūpaṃ
abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpassa
samudayanirodho abhiññeyyo; rūpassa chandarāganirodho abhiññeyyo;
rūpassa assādo abhiññeyyo; rūpassa ādīnavo abhiññeyyo; rūpassa
nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Vedanā abhiññeyyā...pe... saññā abhiññeyyā...
sankhārā abhiññeyyā... viññānaṃ abhiññeyyaṃ... cakkhu abhiññeyyaṃ...
pe... jarāmaṇaṃ abhiññeyyaṃ; jarāmaṇasamudayo abhiññeyyo;
jarāmaṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaṇassa samudayanirodho
abhiññeyyo; jarāmaṇassa chandarāganirodho abhiññeyyo; jarāmaṇassa
assādo abhiññeyyo; jarāmaṇassa ādīnavo abhiññeyyo; jarāmaṇassa
nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ.

Dukkhaṃ abhiññeyyaṃ; dukkhasamudayo abhiññeyyo;
dukkhanirodho abhiññeyyo; dukkhanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā;
dukkhasa assādo abhiññeyyo; dukkhasa ādīnavo abhiññeyyo; dukkhasa
nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Rūpaṃ abhiññeyyaṃ; rūpasamudayo
abhiññeyyo; rūpanirodho abhiññeyyo; rūpanirodhagāminī paṭipadā
abhiññeyyā; rūpassa assādo abhiññeyyo; rūpassa ādīnavo abhiññeyyo;
rūpassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ. Vedanā abhiññeyyā...pe... saññā

abhiññeyyā... saṅkhārā abhiññeyyā... viññāṇaṃ abhiññeyyaṃ... cakkhu abhiññeyyaṃ...pe... jarāmaṇaṃ abhiññeyyaṃ; jarāmaṇasaṃmudayo abhiññeyyo; jarāmaṇanirodho abhiññeyyo; jarāmaṇanirodhagāminī paṭipadā abhiññeyyā; jarāmaṇassa assādo abhiññeyyo; jarāmaṇassa ādīnava abhiññeyyo; jarāmaṇassa nissaraṇaṃ abhiññeyyaṃ.

9. Aniccānupassanā abhiññeyyā; dukkhānupassanā abhiññeyyā; anattānupassanā abhiññeyyā; nibbidānupassanā abhiññeyyā; virāgānupassanā abhiññeyyā; nirodhānupassanā abhiññeyyā; paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā. Rūpe aniccānupassanā abhiññeyyā; rūpe dukkhānupassanā abhiññeyyā; rūpe anattānupassanā abhiññeyyā; rūpe nibbidānupassanā abhiññeyyā; rūpe virāgānupassanā abhiññeyyā; rūpe nirodhānupassanā abhiññeyyā; rūpe paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmaṇe aniccānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe dukkhānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe anattānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe nibbidānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe virāgānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe nirodhānupassanā abhiññeyyā; jarāmaṇe paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā.

10. Uppādo abhiññeyyo; pavattaṃ abhiññeyyaṃ; nimittaṃ abhiññeyyaṃ; āyūhanā abhiññeyyā; paṭisandhi abhiññeyyā; gati abhiññeyyā; nibbatti abhiññeyyā; upapatti abhiññeyyā; jāti abhiññeyyā; jarā abhiññeyyā; byādhi abhiññeyyo, maraṇaṃ abhiññeyyaṃ; soko abhiññeyyo; paridevo abhiññeyyo; upāyāso abhiññeyyo.

Anuppādo abhiññeyyo; appavattaṃ abhiññeyyaṃ; animittaṃ abhiññeyyaṃ; anāyūhanā abhiññeyyā; appaṭisandhi abhiññeyyā; agati abhiññeyyā; anibbatti abhiññeyyā; anupapatti abhiññeyyā; ajāti abhiññeyyā; ajarā abhiññeyyā; abyādhi abhiññeyyo; amataṃ abhiññeyyaṃ; asoko abhiññeyyo; aparidevo abhiññeyyo; anupāyāso abhiññeyyo.

Uppādo abhiññeyyo; anuppādo abhiññeyyo; pavattaṃ abhiññeyyaṃ; appavattaṃ abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ abhiññeyyaṃ; animittaṃ abhiññeyyaṃ. Āyūhanā abhiññeyyā; anāyūhanā abhiññeyyā. Paṭisandhi abhiññeyyā; appaṭisandhi abhiññeyyā. Gati abhiññeyyā; agati abhiññeyyā. Nibbatti abhiññeyyā; anibbatti abhiññeyyā. Upapatti abhiññeyyā; anupapatti abhiññeyyā. Jāti abhiññeyyā; ajāti abhiññeyyā. Jarā abhiññeyyā; ajarā abhiññeyyā. Byādhi abhiññeyyo; abyādhi abhiññeyyo. Maraṇaṃ abhiññeyyaṃ; amataṃ abhiññeyyaṃ. Soko abhiññeyyo; asoko abhiññeyyo.

Paridevo abhiññeyyo; aparidevo abhiññeyyo. Upāyāso abhiññeyyo; anupāyāso abhiññeyyo.

Uppādo dukkhanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā dukkhanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi dukkhanti abhiññeyyaṃ. Gati dukkhanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Upapatti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Jāti dukkhanti abhiññeyyaṃ. Jarā dukkhanti abhiññeyyaṃ. Byādhi dukkhanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ dukkhanti abhiññeyyaṃ. Soko dukkhanti abhiññeyyaṃ. Paridevo dukkhanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso dukkhanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo sukhanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā sukhanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Agati sukhanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Ajāti sukhanti abhiññeyyaṃ. Ajarā sukhanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Asoko sukhanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo sukhanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso sukhanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo dukkhaṃ, anuppādo sukhanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ dukkhaṃ, appavattaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ dukkhaṃ, animittaṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā dukkhaṃ, anāyūhanā sukhanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi dukkhaṃ, appaṭisandhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Gati dukkhaṃ, agati sukhanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti dukkhaṃ, anibbatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Upapatti dukkhaṃ, anupapatti sukhanti abhiññeyyaṃ. Jāti dukkhaṃ, ajāti sukhanti abhiññeyyaṃ. Jarā dukkhaṃ, ajarā sukhanti abhiññeyyaṃ. Byādhi dukkhaṃ, abyādhi sukhanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ dukkhaṃ, amataṃ sukhanti abhiññeyyaṃ. Soko dukkhaṃ, asoko sukhanti abhiññeyyaṃ. Paridevo dukkhaṃ, aparidevo sukhanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso dukkhaṃ, anupāyāso sukhanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo bhayanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā bhayanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi bhayanti abhiññeyyaṃ. Gati bhayanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti bhayanti abhiññeyyaṃ. Upapatti bhayanti abhiññeyyaṃ. Jāti bhayanti abhiññeyyaṃ. Jarā bhayanti abhiññeyyaṃ. Byādhi bhayanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ bhayanti abhiññeyyaṃ. Soko bhayanti abhiññeyyaṃ. Paridevo bhayanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso bhayanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo khemanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā khemanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi khemanti abhiññeyyaṃ. Agati khemanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti khemanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti khemanti abhiññeyyaṃ. Ajāti khemanti abhiññeyyaṃ. Ajarā khemanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi khemanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Asoko khemanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo khemanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso khemanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo bhayaṃ, anuppādo khemanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ bhayaṃ, appavattaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ bhayaṃ, animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā bhayaṃ, anāyūhanā khemanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi bhayaṃ, appaṭisandhi khemanti abhiññeyyaṃ. Gati bhayaṃ, agati khemanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti bhayaṃ, anibbatti khemanti abhiññeyyaṃ. Upapatti bhayaṃ, anupapatti khemanti abhiññeyyaṃ. Jāti bhayaṃ, ajāti khemanti abhiññeyyaṃ. Jarā bhayaṃ, ajarā khemanti abhiññeyyaṃ. Byādhi bhayaṃ, abyādhi khemanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ bhayaṃ, amataṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Soko bhayaṃ, asoko khemanti abhiññeyyaṃ. Paridevo bhayaṃ, aparidevo khemanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso bhayaṃ, anupāyāso khemanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo sāmisaṃ, anuppādo khemanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ sāmisaṃ, animittaṃ sāmisaṃ, animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ sāmisaṃ, animittaṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Āyūhanā sāmisaṃ, anāyūhanā khemanti abhiññeyyaṃ. Paṭisandhi sāmisaṃ, appaṭisandhi khemanti abhiññeyyaṃ. Gati sāmisaṃ, agati khemanti abhiññeyyaṃ. Nibbatti sāmisaṃ, anibbatti khemanti abhiññeyyaṃ. Upapatti sāmisaṃ, anupapatti khemanti abhiññeyyaṃ. Jāti sāmisaṃ, ajāti khemanti abhiññeyyaṃ. Jarā sāmisaṃ, ajarā khemanti abhiññeyyaṃ. Byādhi sāmisaṃ, abyādhi khemanti abhiññeyyaṃ. Maraṇaṃ sāmisaṃ, amataṃ khemanti abhiññeyyaṃ. Soko sāmisaṃ, asoko khemanti abhiññeyyaṃ. Paridevo sāmisaṃ, aparidevo khemanti abhiññeyyaṃ. Upāyāso sāmisaṃ, anupāyāso khemanti abhiññeyyaṃ.

Anuppādo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Appavattaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Animittaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anāyūhanā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Appaṭisandhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Agati nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anibbatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anupapatti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Ajāti nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Ajarā nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Abyādhi nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Amataṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Asoko nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Aparidevo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Anupāyāso nirāmisanti abhiññeyyaṃ.

Uppādo sāmisaṃ, anuppādo nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Pavattaṃ sāmisaṃ, appavattaṃ nirāmisanti abhiññeyyaṃ. Nimittaṃ sāmisaṃ,

animittam nirāmisanti abhiññeyyam. Āyūhanā sāmisaṃ, anāyūhanā nirāmisanti abhiññeyyam. Paṭisandhi sāmisaṃ, appaṭisandhi nirāmisanti abhiññeyyam. Gati sāmisaṃ, agati nirāmisanti abhiññeyyam. Nibbatti sāmisaṃ, anibbatti nirāmisanti abhiññeyyam. Upapatti sāmisaṃ, anupapatti nirāmisanti abhiññeyyam. Jāti sāmisaṃ, ajāti nirāmisanti abhiññeyyam. Jarā sāmisaṃ, ajarā nirāmisanti abhiññeyyam. Byādhi sāmisaṃ, abyādhi nirāmisanti abhiññeyyam. Maraṇaṃ sāmisaṃ, amataṃ nirāmisanti abhiññeyyam. Soko sāmisaṃ, asoko nirāmisanti abhiññeyyam. Paridevo sāmisaṃ, aparidevo nirāmisanti abhiññeyyam. Upāyāso sāmisaṃ, anupāyāso nirāmisanti abhiññeyyam.

Uppādo saṅkhārāti abhiññeyyam. Pavattam saṅkhārāti abhiññeyyam. Nimittam saṅkhārāti abhiññeyyam. Āyūhanā saṅkhārāti abhiññeyyam. Paṭisandhi saṅkhārāti abhiññeyyam. Gati saṅkhārāti abhiññeyyam. Nibbatti saṅkhārāti abhiññeyyam. Upapatti saṅkhārāti abhiññeyyam. Jāti saṅkhārāti abhiññeyyam. Jarā saṅkhārāti abhiññeyyam. Byādhi saṅkhārāti abhiññeyyam. Maraṇaṃ saṅkhārāti abhiññeyyam. Soko saṅkhārāti abhiññeyyam. Paridevo saṅkhārāti abhiññeyyam. Upāyāso saṅkhārāti abhiññeyyam.

Anuppādo nibbānanti abhiññeyyam. Appavattam nibbānanti abhiññeyyam. Animittam nibbānanti abhiññeyyam. Anāyūhanā nibbānanti abhiññeyyam. Appaṭisandhi nibbānanti abhiññeyyam. Agati nibbānanti abhiññeyyam. Anibbatti nibbānanti abhiññeyyam. Anupapatti nibbānanti abhiññeyyam. Ajāti nibbānanti abhiññeyyam. Ajaram nibbānanti abhiññeyyam. Abyādhi nibbānanti abhiññeyyam. Amataṃ nibbānanti abhiññeyyam. Asoko nibbānanti abhiññeyyam. Aparidevo nibbānanti abhiññeyyam. Anupāyāso nibbānanti abhiññeyyam.

Uppādo saṅkhārā, anuppādo nibbānanti abhiññeyyam. Pavattam saṅkhārā, appavattam nibbānanti abhiññeyyam. Nimittam saṅkhārā, animittam nibbānanti abhiññeyyam. Āyūhanā saṅkhārā, anāyūhanā nibbānanti abhiññeyyam. Paṭisandhi saṅkhārā, appaṭisandhi nibbānanti abhiññeyyam. Gati saṅkhārā, agati nibbānanti abhiññeyyam. Nibbatti saṅkhārā, anibbatti nibbānanti abhiññeyyam. Upapatti saṅkhārā, anupapatti nibbānanti abhiññeyyam. Jāti saṅkhārā, ajāti nibbānanti abhiññeyyam. Jarā saṅkhārā, ajarā nibbānanti abhiññeyyam. Byādhi saṅkhārā, abyādhi nibbānanti abhiññeyyam. Maraṇaṃ saṅkhārā, amataṃ nibbānanti abhiññeyyam. Soko saṅkhārā, asoko nibbānanti abhiññeyyam. Paridevo saṅkhārā, aparidevo nibbānanti abhiññeyyam. Upāyāso saṅkhārā, anupāyāso

nibbānanti abhiññeyyaṃ.

Paṭhamabhāṇavāro.

11. Pariggahaṭṭho abhiññeyyo; parivāraṭṭho abhiññeyyo; paripūraṭṭho abhiññeyyo; ekaggaṭṭho abhiññeyyo; avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; paggaṭṭho abhiññeyyo; avisāraṭṭho abhiññeyyo; anāvilaṭṭho abhiññeyyo; aniñjanaṭṭho abhiññeyyo; ekattupaṭṭhānavasena cittaṣaṭṭhaṭṭho abhiññeyyo; ārammaṇaṭṭho abhiññeyyo; gocaraṭṭho abhiññeyyo; pahānaṭṭho abhiññeyyo; pariccāgaṭṭho abhiññeyyo; vuṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vivattaṇaṭṭho abhiññeyyo; santaṭṭho abhiññeyyo; paṇītaṭṭho abhiññeyyo; vimuttaṭṭho abhiññeyyo; anāsavaṭṭho abhiññeyyo; taraṇaṭṭho abhiññeyyo; animittaṭṭho abhiññeyyo; appaṇihitaṭṭho abhiññeyyo; suññataṭṭho abhiññeyyo; ekarasatṭho abhiññeyyo; anativattaṇaṭṭho abhiññeyyo; yuganaddhaṭṭho abhiññeyyo; niyyānaṭṭho abhiññeyyo; hetuṭṭho abhiññeyyo; dassanaṭṭho abhiññeyyo; ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo.

12. Samathassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; **vipassanāya anupassanaṭṭho abhiññeyyo;** samathavipassanānaṃ ekarasatṭho abhiññeyyo; yuganaddhassa anativattaṇaṭṭho abhiññeyyo; sikkhāya samādānaṭṭho abhiññeyyo; ārammaṇassa gocaraṭṭho abhiññeyyo; līnassa cittaṣaṭṭhaṭṭho abhiññeyyo; uddhatassa cittaṣaṭṭhaṭṭho abhiññeyyo; ubhoviuddhānaṃ ajjupekkhanaṭṭho abhiññeyyo; viśesādhiḡamaṭṭho abhiññeyyo; uttari paṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; saccābhisamaṭṭho abhiññeyyo; nirodhe patiṭṭhāpakatṭho abhiññeyyo.

Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīriyindriyassa paggaṭṭho abhiññeyyo; satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; samādhindriyassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; paññindriyassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyaṭṭho abhiññeyyo; vīriyabalassa kosajje akampiyaṭṭho abhiññeyyo; satibalassa pamāde akampiyaṭṭho abhiññeyyo; samādhibalassa uddhacce akampiyaṭṭho abhiññeyyo; paññābalassa avijjāya akampiyaṭṭho abhiññeyyo.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo;
dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayaṭṭho abhiññeyyo;
vīriyasambojjhaṅgassa paggaṭṭho abhiññeyyo; pītisambojjhaṅgassa pharaṇaṭṭho abhiññeyyo; passaddhisambojjhaṅgassa upasamaṭṭho

abhiññeyyo; samādhisambojjhaṅgassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānaṭṭho abhiññeyyo.

Sammādiṭṭhiyā dassanaṭṭho abhiññeyyo; sammāsaṅkappassa abhiniropanaṭṭho abhiññeyyo; sammāvācāya pariggahaṭṭho abhiññeyyo; sammākammantassa samuṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammāājīvassa vodānaṭṭho abhiññeyyo; sammāvāyāmassa paggahaṭṭho abhiññeyyo; sammāsatiyā upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammāsamādhissa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo.

13. Indriyānaṃ ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo; balānaṃ akampiyaṭṭho abhiññeyyo; bojjhaṅgānaṃ niyyānaṭṭho abhiññeyyo; maggassa hetuṭṭho abhiññeyyo; satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; sammappadhānānaṃ padhanaṭṭho abhiññeyyo; iddhipādānaṃ ijjanaṭṭho abhiññeyyo; saccānaṃ tathaṭṭho abhiññeyyo; payogaṅgaṃ paṭippassaddhaṭṭho abhiññeyyo; phalānaṃ sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo.

Vitakkassa abhiniropanaṭṭho abhiññeyyo; vicāraṃ upavicāraṭṭho abhiññeyyo; pītiyā pharaṇaṭṭho abhiññeyyo; sukhaṃ abhisandaṇaṭṭho abhiññeyyo. Cittassa ekaggaṭṭho abhiññeyyo. Āvajjanaṭṭho abhiññeyyo; vijānaṇaṭṭho abhiññeyyo; pajānaṇaṭṭho abhiññeyyo; sañjānaṇaṭṭho abhiññeyyo; ekodaṭṭho abhiññeyyo. Abhiññāya nītaṭṭho abhiññeyyo; pariññāya tīraṇaṭṭho abhiññeyyo; pahānaṃ pariccāgaṭṭho abhiññeyyo; bhāvaṇāya ekarasatṭho abhiññeyyo; sacchikiriyaṃ phassaṇaṭṭho abhiññeyyo; khandhānaṃ khandhaṭṭho abhiññeyyo; dhātūnaṃ dhātuṭṭho abhiññeyyo; āyatanānaṃ āyatanaṭṭho abhiññeyyo; saṅkhatānaṃ saṅkhaṭṭho abhiññeyyo; asaṅkhatassa asaṅkhaṭṭho abhiññeyyo.

14. Cittaṭṭho abhiññeyyo; cittaṇantariyaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ vutṭhānaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ vivaṭṭanaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ hetuṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ paccayaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ vatthuṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ bhūmaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ ārammaṇaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ gocaraṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ cariyaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ gataṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ abhinīhāraṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ niyyānaṭṭho abhiññeyyo; cittaṃ nissaraṇaṭṭho abhiññeyyo.

15. Ekatte āvajjanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte vijānaṇaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pajānaṇaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sañjānaṇaṭṭho abhiññeyyo; ekatte ekadaṭṭho abhiññeyyo; ekatte upanibandhaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pakkhandanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭidanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte

santiṭṭhanatṭho abhiññeyyo; ekatte vimuccanatṭho abhiññeyyo; ekatte “etaṃ santa”nti passanatṭho abhiññeyyo; ekatte yānikataṭṭho abhiññeyyo; ekatte vatthukataṭṭho abhiññeyyo; ekatte anuṭṭhitaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paricitaṭṭho abhiññeyyo; ekatte susamāraddhaṭṭho abhiññeyyo; ekatte pariggahaṭṭho abhiññeyyo; ekatte parivāraṭṭho abhiññeyyo; ekatte paripūraṭṭho abhiññeyyo; ekatte samodhānaṭṭho abhiññeyyo; ekatte adhiṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; ekatte āsevanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bhāvanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bahulīkammaṭṭho abhiññeyyo; ekatte susamuggataṭṭho abhiññeyyo; ekatte suvimuttaṭṭho abhiññeyyo; ekatte bujjanatṭho abhiññeyyo; ekatte anubujjanatṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibujjanatṭho abhiññeyyo; ekatte sambujjanatṭho abhiññeyyo; ekatte bodhanatṭho abhiññeyyo; ekatte anubodhanatṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibodhanatṭho abhiññeyyo; ekatte sambodhanatṭho abhiññeyyo; ekatte bodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anubodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭibodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sambodhipakkhiyaṭṭho abhiññeyyo; ekatte jotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte ujgotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte anujotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte paṭijotanaṭṭho abhiññeyyo; ekatte sañjotanaṭṭho abhiññeyyo.

16. Patāpanatṭho abhiññeyyo; virocanaṭṭho abhiññeyyo; kilesānam santāpanatṭho abhiññeyyo; amalaṭṭho abhiññeyyo; vimalatṭho abhiññeyyo; nimalatṭho abhiññeyyo; samaṭṭho abhiññeyyo; samayaṭṭho abhiññeyyo; vivekaṭṭho abhiññeyyo; vivekacariyaṭṭho abhiññeyyo; virāgaṭṭho abhiññeyyo; virāgacariyaṭṭho abhiññeyyo; nirodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhacariyaṭṭho abhiññeyyo; vosaggaṭṭho abhiññeyyo; vosaggacariyaṭṭho abhiññeyyo; vimuttaṭṭho abhiññeyyo; vimutticariyaṭṭho abhiññeyyo.

Chandaṭṭho abhiññeyyo; chandassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; chandassa pādaṭṭho abhiññeyyo; chandassa padhānaṭṭho abhiññeyyo; chandassa ijjhanatṭho abhiññeyyo; chandassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; chandassa paggaṭṭho abhiññeyyo; chandassa upatṭhānaṭṭho abhiññeyyo; chandassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; chandassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Vīriyaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa pādaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa padhānaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa ijjhanatṭho abhiññeyyo; vīriyassa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa paggaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa upatṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; vīriyassa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Cittaṭṭho abhiññeyyo; cittassa mūlaṭṭho abhiññeyyo; cittassa pādaṭṭho

abhiññeyyo; cittaṣṣa padhānaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa ijjanaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa paggaḥaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; cittaṣṣa dassanaṭṭho abhiññeyyo.

Vīmaṃsaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya mūlaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya pādaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya padhānaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya ijjanaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya adhimokkhaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya paggaḥaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya upaṭṭhānaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya avikkhepaṭṭho abhiññeyyo; vīmaṃsāya dassanaṭṭho abhiññeyyo.

17. Dukkhaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa pīḷanaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa saṅkhataṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa santāpaṭṭho abhiññeyyo; dukkhassa vipariṇāmaṭṭho abhiññeyyo. Samudayaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa āyūhanaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa nidānaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa saññogaṭṭho abhiññeyyo; samudayassa palibodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa nissaraṇaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa vivekaṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa asaṅkhataṭṭho abhiññeyyo; nirodhassa amataṭṭho abhiññeyyo. Maggaṭṭho abhiññeyyo; maggassa niyyānaṭṭho abhiññeyyo; maggassa hetuṭṭho abhiññeyyo; maggassa dassanaṭṭho abhiññeyyo; maggassa ādhipateyyaṭṭho abhiññeyyo.

Tathaṭṭho abhiññeyyo; anattaṭṭho abhiññeyyo; saccaṭṭho abhiññeyyo; paṭivedhaṭṭho abhiññeyyo; abhijānanaṭṭho abhiññeyyo; pari jānanaṭṭho abhiññeyyo; dhammaṭṭho abhiññeyyo; dhātuṭṭho abhiññeyyo; ñātaṭṭho abhiññeyyo; sacchikiriyaṭṭho abhiññeyyo; phassaṇaṭṭho abhiññeyyo; abhisamayaṭṭho abhiññeyyo.

18. Nekkhammaṃ abhiññeyyaṃ; abyāpādo abhiññeyyo; ālokasaññā abhiññeyyā; avikkhepo abhiññeyyo; dhammavavattānaṃ abhiññeyyaṃ; ñānaṃ abhiññeyyaṃ; pāmojjaṃ abhiññeyyaṃ.

Paṭhamaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; dutiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; tatiyaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ; catutthaṃ jhānaṃ abhiññeyyaṃ. Ākāsaṇācāyatanasamāpatti abhiññeyyā; viññāṇācāyatanasamāpatti abhiññeyyā; ākiñcaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā; nevaṣaṇñāsaññāyatanasamāpatti abhiññeyyā.

Aniccānupassanā abhiññeyyā; dukkhānupassanā abhiññeyyā;

anattānupassanā abhiññeyyā; nibbidānupassanā abhiññeyyā; virāgānupassanā abhiññeyyā; nirodhānupassanā abhiññeyyā; paṭinissaggānupassanā abhiññeyyā; khayānupassanā abhiññeyyā; vayānupassanā abhiññeyyā; vipariṇāmānupassanā abhiññeyyā; animittānupassanā abhiññeyyā; appaṇihitānupassanā abhiññeyyā; suññatānupassanā abhiññeyyā; adhipaññādharmavipassanā abhiññeyyā; yathābhūtañāṇadassanaṃ abhiññeyyaṃ; ādīnavānupassanā abhiññeyyā; paṭisaṅkhānupassanā abhiññeyyā; vivaṭṭanānupassanā abhiññeyyā.

19. Sotāpattimaggo abhiññeyyo; sotāpattiphalasamāpatti abhiññeyyā; sakadāgāmimaggo abhiññeyyo; sakadāgāmiphalasamāpatti abhiññeyyā; anāgāmimaggo abhiññeyyo; anāgāmiphalasamāpatti abhiññeyyā; arahattamaggo abhiññeyyo; arahattaphalasamāpatti abhiññeyyā.

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ abhiññeyyaṃ; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ abhiññeyyaṃ; avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ abhiññeyyaṃ; dassanaṭṭhena paññindriyaṃ abhiññeyyaṃ; assaddhiye akampiyatṭhena saddhābalaṃ abhiññeyyaṃ; kosajje akampiyatṭhena vīriyabalaṃ abhiññeyyaṃ; pamāde akampiyatṭhena satibalaṃ abhiññeyyaṃ; uddhacce akampiyatṭhena samādhibalaṃ abhiññeyyaṃ; avijjāya akampiyatṭhena paññābalaṃ abhiññeyyaṃ; upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgo abhiññeyyo; pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgo abhiññeyyo; paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgo abhiññeyyo; pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgo abhiññeyyo; upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgo abhiññeyyo; avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgo abhiññeyyo; paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgo abhiññeyyo.

Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi abhiññeyyā; abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo abhiññeyyo; pariggahaṭṭhena sammāvācā abhiññeyyā; samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto abhiññeyyo; vodānaṭṭhena sammāājīvo abhiññeyyo; paggahaṭṭhena sammāvāyāmo abhiññeyyo; upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati abhiññeyyā; avikkhepaṭṭhena sammāsamādhī abhiññeyyo.

Ādhipateyyatṭhena indriyā abhiññeyyā; akampiyatṭhena balā abhiññeyyā; niyyānaṭṭhena bojjhaṅgā abhiññeyyā; hetuṭṭhena maggo abhiññeyyo; upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā abhiññeyyā; padhanaṭṭhena sammappaḍhānā abhiññeyyā; ijjanaṭṭhena iddhipādā abhiññeyyā; tathaṭṭhena saccā abhiññeyyā; avikkhepaṭṭhena samatho abhiññeyyo; anupassanaṭṭhena vipassanā abhiññeyyā; ekarasatṭhena samathavipassanā

abhiññeyyā; anativattanatthēna yuganaddham abhiññeyyam.

Samvaratthēna sīlavisuddhi abhiññeyyā; avikkhepatthēna cittavisuddhi abhiññeyyā; dassanatthēna ditthivisuddhi abhiññeyyā; muttatthēna vimokkho abhiññeyyo; paṭivedhatthēna vijjā abhiññeyyā; pariccāgatthēna vimutti abhiññeyyā; samucchedaatthēna khaye ñāṇam abhiññeyyam; paṭippassaddhatthēna anuppāde ñāṇam abhiññeyyam.

20. Chando mūlatthēna abhiññeyyo; manasikāro samutthānatthēna abhiññeyyo; phasso samodhānatthēna abhiññeyyo; vedanā samosaraṇatthēna abhiññeyyā; samādhi pamukhatthēna abhiññeyyo; sati āhipateyyatthēna abhiññeyyā; paññā tatuttaratthēna abhiññeyyā; vimutti sāratthēna abhiññeyyā; amatogadham nibbānam pariyoṣānatthēna abhiññeyyam.

Ye ye dhammā abhiññātā honti te te dhammā ñātā honti. Taṃ ñātatthēna ñāṇam, pajānanatthēna paññā. Tena vuccati – “ime dhammā abhiññeyyāti sotāvadhānam, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa”nti.

Dutiyabhāṇavāro.

21. Kathaṃ “ime dhammā pariññeyyā”ti sotāvadhānam, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇam?

Eko dhammo pariññeyyo – phasso sāsavo upādāniyo. Dve dhammā pariññeyyā – nāmañca rūpañca. Tayo dhammā pariññeyyā – tisso vedanā. Cattāro dhammā pariññeyyā – cattāro āhārā. Pañca dhammā pariññeyyā – pañcupādānakhandhā. Cha dhammā pariññeyyā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta dhammā pariññeyyā – satta viññāṇatthitiyo. Aṭṭha dhammā pariññeyyā – aṭṭha lokadhammā. Nava dhammā pariññeyyā – nava sattāvāsā. Dasa dhammā pariññeyyā – dasāyatanāni.

“Sabbam, bhikkhave, pariññeyyam. Kiñca, bhikkhave, sabbam pariññeyyam? Cakkhu, bhikkhave, pariññeyyam; rūpā pariññeyyā; cakkhuvīññāṇam pariññeyyam; cakkhusamphasso pariññeyyo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pariññeyyam. Sotaṃ pariññeyyam; saddā pariññeyyā...pe... ghāṇam pariññeyyam, gandhā pariññeyyā... jivhā pariññeyyā; rasā pariññeyyā... kāyo pariññeyyo; phoṭṭhabbā pariññeyyā... pe... mano pariññeyyo; dhammā pariññeyyā... manoviññāṇam pariññeyyam; manosamphasso pariññeyyo; yampidaṃ manosamphassapaccayā

uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pariññeyyaṃ.” Rūpaṃ pariññeyyaṃ...pe... vedanā pariññeyyā... saññā pariññeyyā... saṅkhārā pariññeyyā... viññāṇaṃ pariññeyyaṃ... cakkhu pariññeyyaṃ...pe... jarāmaṇaṃ pariññeyyaṃ... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena pariññeyyaṃ. Yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa te te dhammā paṭiladdhā honti, evaṃ te dhammā pariññātā ceva honti tīritā ca.

22. Nekkhammaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nekkhammaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Abyāpādaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa abyāpādo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ālokasaññaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ālokasaññā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Avikkhepaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa avikkhepo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Dhammavavattānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa dhammavavattānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nāṇaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nāṇaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Pāmojjaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa pāmojjaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭhamaṃ jhānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Duttiyaṃ jhānaṃ...pe... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa catutthaṃ jhānaṃ paṭiladdhaṃ hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ākāsānañcāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa viññāṇañcāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ākiñcaññāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Aniccānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa aniccānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Dukkhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa dukkhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Anattānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa anattānupassanā paṭiladdhā

hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nibbidānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nibbidānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Virāgānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa virāgānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Nirodhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa nirodhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Paṭinissaggānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭinissaggānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Khayānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa khayānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vayānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vayānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vipariñāmānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vipariñāmānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Animittānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa animittānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Appaṇihitānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa appaṇihitānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Suññatānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa suññatānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Adhipaññādhammavipassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa adhipaññādhammavipassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Yathābhūtañānadassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa yathābhūtañānadassanaṃ paṭiladdham hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Ādīnavānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa ādīnavānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Paṭisaṅkhānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa paṭisaṅkhānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Vivatṭānupassanaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa vivatṭānupassanā paṭiladdhā hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Sotāpattimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa sotāpattimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Sakadāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa sakadāgāmimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa anāgāmimaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca. Arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa arahattamaggo paṭiladdho hoti. Evaṃ so

dhammo pariññāto ceva hoti tīrito ca.

Yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ paṭilābhatthāya vāyamantassa te te dhammā paṭiladdhā honti. Evaṃ te dhammā pariññātā ceva honti tīritā ca. Taṃ nātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanattṭhena paññā. Tena vuccati – “ime dhammā pariññeyyāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇa”nti.

23. Kathaṃ “ime dhammā pahātabbā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo pahātabbo – asmimāno. Dve dhammā pahātabbā – avijjā ca bhavataṇhā ca. Tayo dhammā pahātabbā – tisso taṇhā. Cattāro dhammā pahātabbā – cattāro oghā. Pañca dhammā pahātabbā – pañca nīvaraṇāni. Cha dhammā pahātabbā – cha taṇhākāyā. Satta dhammā pahātabbā – sattānusayā. Atṭha dhammā pahātabbā – atṭha micchattā. Nava dhammā pahātabbā – nava taṇhāmūlakā. Dasa dhammā pahātabbā – dasa micchattā.

24. Dve pahānāni – samucchedappahānaṃ, paṭippassaddhippahānaṃ. Samucchedappahānaṃca lokuttaraṃ khayagāmiṃmaggaṃ bhāvayato; paṭippassaddhippahānaṃca phalakkhaṇe. Tīni pahānāni – kāmānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ nekkhammaṃ; rūpānametaṃ nissaraṇaṃ yadidaṃ āruppaṃ; yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nissaraṇaṃ. Nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Āruppaṃ paṭiladdhassa rūpā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Nirodhaṃ paṭiladdhassa saṅkhārā pahīnā ceva honti pariccattā ca. Cattāri pahānāni dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati; maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto pajahati. Pañca pahānāni – vikkhambhanappahānaṃ, tadanāgappahānaṃ, samucchedappahānaṃ, paṭippassaddhippahānaṃ, nissaraṇappahānaṃ. Vikkhambhanappahānaṃca nīvaraṇānaṃpaṭhamajjhānaṃbhāvayato; tadanāgappahānaṃca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato; samucchedappahānaṃca lokuttaraṃ khayagāmiṃmaggaṃ bhāvayato; paṭippassaddhippahānaṃca phalakkhaṇe; nissaraṇappahānaṃca nirodho nibbānaṃ.

“Sabbam, bhikkhave, pahātabbam. Kiñca, bhikkhave, sabbam pahātabbam? Cakkhu, bhikkhave, pahātabbam; rūpā pahātabbā; cakkhuviññānaṃ pahātabbam; cakkhusamphasso pahātabbo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā

adukkhamasukhaṃ vā, tampi pahātabbaṃ. Sotaṃ pahātabbaṃ; saddā pahātabbā...pe... ghānaṃ pahātabbaṃ; gandhā pahātabbā... jivhā pahātabbā; rasā pahātabbā... kāyo pahātabbo; phoṭṭhabbā pahātabbā... mano pahātabbo; dhammā pahātabbā... manoviññānaṃ pahātabbaṃ;... manosamphasso pahātabbo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi pahātabbaṃ.” Rūpaṃ passanto pajahati, vedanaṃ passanto pajahati, saññaṃ passanto pajahati, saṅkhāre passanto pajahati, viññānaṃ passanto pajahati. Cakkhuṃ...pe... jarāmarāṇaṃ...pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena passanto pajahati. Ye ye dhammā pahīnā honti te te dhammā pariccattā honti. Taṃ nītaṭṭhena ñānaṃ, pajānaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “ime dhammā pahātabbāti sotāvadhānaṃ, taṃ pajānaṇā paññā sutamaye ñāṇa”nti.

Tatīyabhāṇavāro.

25. Kathaṃ “ime dhammā bhāvetabbā”ti sotāvadhānaṃ, tampaṇānaṇā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

Eko dhammo bhāvetabbo – kāyagatāsati sātasahagatā. Dve dhammā bhāvetabbā – samatho ca vipassanā ca. Tayo dhammā bhāvetabbā – tayo samādhi. Cattāro dhammā bhāvetabbā – cattāro satipaṭṭhānā. Pañca dhammā bhāvetabbā – pañcaṅgiko samādhi . Cha dhammā bhāvetabbā – cha anussatiṭṭhānāni. Satta dhammā bhāvetabbā – satta bojjhaṅgā. Atṭha dhammā bhāvetabbā – ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Nava dhammā bhāvetabbā – nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni. Dasa dhammā bhāvetabbā – dasa kasiṇāyatanāni.

26. Dve bhāvanā – lokiyā ca bhāvanā, lokuttarā ca bhāvanā. Tisso bhāvanā – rūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā, arūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā, ariyāpannakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā. Rūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā atthi hīnā, atthi majjhimā, atthi pañītā. Arūpāvacarakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā atthi hīnā, atthi majjhimā, atthi pañītā. Ariyāpannakusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanā pañītā.

27. Catasso bhāvanā – dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, samudayasaccaṃ pahānaṭṭhapaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, nirodhasaccaṃ sacchikiriyaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanto bhāveti. Imā catasso bhāvanā.

Aparāpi catasso bhāvanā – esanābhāvanā, paṭilābhābhāvanā, ekarasābhāvanā, āsevanābhāvanā. Katamā esanābhāvanā? Sabbesaṃ samādhiṃ samāpajantānaṃ tattha jātā dhammā ekarasā hontīti – ayaṃ esanābhāvanā. Katamā paṭilābhābhāvanā? Sabbesaṃ samādhiṃ samāpannānaṃ tattha jātā dhammā aññaṃaññaṃ nātivattantīti – ayaṃ paṭilābhābhāvanā. Katamā ekarasābhāvanā? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ bhāvayato saddhindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ bhāvayato vīriyindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ bhāvayato satindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ bhāvayato samādhindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ bhāvayato paññindriyassa vasena cattāri indriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekasatṭhena bhāvanā.

Assaddhiye akampiyatṭhena saddhābalaṃ bhāvayato saddhābalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Kosajje akampiyatṭhena vīriyabalaṃ bhāvayato vīriyabalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Pamāde akampiyatṭhena satibalaṃ bhāvayato satibalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Uddhacce akampiyatṭhena samādhibalalaṃ bhāvayato samādhibalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Avijjāya akampiyatṭhena paññābalaṃ bhāvayato paññābalassa vasena cattāri balāni ekarasā hontīti – balānaṃ ekasatṭhena bhāvanā.

Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgaṃ bhāvayato satisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgaṃ bhāvayato dhammavicayasambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgaṃ bhāvayato vīriyasambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgaṃ bhāvayato pītisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgaṃ bhāvayato passaddhisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekasatṭhena bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgaṃ bhāvayato

samādhisambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgaṃ bhāvayato upekkhāsambojjhaṅgassa vasena cha bojjhaṅgā ekarasā hontīti – bojjhaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā.

Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhiṃ bhāvayato sammādiṭṭhiyā vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappaṃ bhāvayato sammāsaṅkappassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Pariggahaṭṭhena sammāvācaṃ bhāvayato sammāvācāya vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammantaṃ bhāvayato sammākammantassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Vodānaṭṭhena sammāājīvaṃ bhāvayato sammāājīvassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmaṃ bhāvayato sammāvāyāmassa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsatiṃ bhāvayato sammāsatiyā vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhīṃ bhāvayato sammāsamādhissa vasena satta maggaṅgā ekarasā hontīti – maggaṅgānaṃ ekarasatthēna bhāvanā. Ayaṃ ekarasābhāvanā.

Katamā āsevanābhāvanā? Idha bhikkhu pubbaṅhasamayāṃ āsevati, majjhanhikasamayāṃ āsevati, sāyanhasamayāṃ āsevati, purebhattāṃ āsevati, pacchābhattāṃ āsevati, purimepi yāme āsevati, majjhimepi yāme āsevati, pacchimepi yāme āsevati, rattimpi āsevati, divāpi āsevati, rattindivāpi āsevati, kālepi āsevati, juṇhepi āsevati, vassepi āsevati, hemantepe āsevati, gimhepi āsevati, purimepi vayokhandhe āsevati, majjhimepi vayokhandhe āsevati, pacchimepi vayokhandhe āsevati – ayaṃ āsevanābhāvanā. Imā catasso bhāvanā.

28. Aparāpi catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasatthēna bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Kathaṃ tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasena jātā dhammā aññaṃaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādasena jātā dhammā aññaṃaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Thinamiddhaṃ

pajahato ālokasaññāvasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Uddhaccam pajahato avikkhepavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Vicikiccham pajahato dhammavavattānavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Avijjam pajahato ñāṇavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Aratiṃ pajahato pāmojjavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nīvaraṇe pajahato paṭhamajjhānavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Vitakkavicāre pajahato dutiyajjhānavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Pītiṃ pajahato tatiyajjhānavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sukhadukkhe pajahato catutthajjhānavasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Rūpasaññam paṭighasaññam nānattasaññam pajahato ākāsaññācāyatanasamāpattivāsena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ākāsaññācāyatanasaññam pajahato viññāṇācāyatanasamāpattivāsena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Viññāṇācāyatanasaññam pajahato ākiñcaññāyatanasamāpattivāsena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ākiñcaññāyatanasaññam pajahato nevasaññānāsaññāyatanasamāpattivāsena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Niccasaññam pajahato aniccānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sukhasaññam pajahato dukkhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Attasaññam pajahato anattānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nandiṃ pajahato nibbidānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññam nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Rāgaṃ pajahato virāgānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññam

nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Samudayaṃ pajahato nirodhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ādānaṃ pajahato paṭinissaggānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ghanasaññaṃ pajahato khayānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Āyūhanaṃ pajahato vayānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Dhuvasaññaṃ pajahato vipariṇāmanupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Nimittaṃ pajahato animittānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Paṇidhiṃ pajahato appaṇihitānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Abhinivesaṃ pajahato suññatānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sārādānābhinivesaṃ pajahato adhipañña dhammavipassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sammohābhinivesaṃ pajahato yathābhūtañānadassanavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Ālayābhinivesaṃ pajahato ādīnavānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Appaṭisaṅkhaṃ pajahato paṭisaṅkhānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Saññogābhinivesaṃ pajahato vivaṭṭanānupassanāvasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Diṭṭhekaṭṭhe kilese pajahato sotāpattimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Oḷārike kilese pajahato sakadāgānimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Anusahagate kilese pajahato anāgānimaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Sabbakilese pajahato arahattamaggavasena jātā dhammā aññamaññaṃ nātivattantīti – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā.

Kathaṃ indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā...pe... sabbakilese pajahato arahattamaggavasena pañcindriyāni ekarasā hontīti – indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā. Evaṃ indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā.

Kathaṃ tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahato abyāpādasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā...pe... sabbakilese pajahato arahattamaggavasena vīriyaṃ vāhetīti – tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā.

Kathaṃ āsevanaṭṭhena bhāvanā? Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ āsevatīti – āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Imā catasso bhāvanā rūpaṃ passanto bhāveti, vedanaṃ passanto bhāveti, saññaṃ passanto bhāveti, saṅkhāre passanto bhāveti, viññānaṃ passanto bhāveti, cakkhuṃ...pe... jarāmaṇaṃ...pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānaṭṭhena passanto bhāveti. Ye ye dhammā bhāvitā honti te te dhammā ekarasā honti. Taṃ nātaṭṭhena nānaṃ, pajānaṭṭhena paññaṃ. Tena vuccati – “ime dhammā bhāvetabbāti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññaṃ sutamaye nāna”nti.

Catutthabhānavāro.

29. Kathaṃ “ime dhammā sacchikātabbā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññaṃ sutamaye nānaṃ?

Eko dhammo sacchikātabbo – akuppā cetovimutti. Dve dhammā sacchikātabbā – vijjā ca vimutti ca. Tayo dhammā sacchikātabbā – tisso vijjā. Cattāro dhammā sacchikātabbā – cattāri sāmāññaphalāni. Pañca dhammā sacchikātabbā – pañca dhammakkhādhā. Cha dhammā sacchikātabbā – cha abhiñña. Satta dhammā sacchikātabbā – satta khīṇāsavabalāni. Aṭṭha dhammā sacchikātabbā – aṭṭha vimokkhā. Nava dhammā sacchikātabbā – nava anupubbanirodhā. Dasa dhammā sacchikātabbā – dasa asekkhā

dhammā.

“Sabbam, bhikkhave, sacchikātabbam. Kiñca, bhikkhave, sabbam sacchikātabbam? Cakkhu, bhikkhave, sacchikātabbam; rūpā sacchikātabbā; cakkhuviññāṇam sacchikātabbam; cakkhusamphasso sacchikātabbo; yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi sacchikātabbam. Sotam sacchikātabbam; saddā sacchikātabbā...pe... ghānaṃ sacchikātabbam; gandhā sacchikātabbā... jivhā sacchikātabbā; rasā sacchikātabbā... kāyo sacchikātabbo; phoṭṭhabbā sacchikātabbā... mano sacchikātabbo; dhammā sacchikātabbā; manoviññāṇam sacchikātabbam; manosamphasso sacchikātabbo; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi sacchikātabbam”. Rūpaṃ passanto sacchikaroti, vedanaṃ passanto sacchikaroti, saññaṃ passanto sacchikaroti, saṅkhāre passanto sacchikaroti, viññāṇam passanto sacchikaroti. Cakkhum...pe... jarāmaṇaṃ...pe... amatogadham nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena passanto sacchikaroti. Ye ye dhammā sacchikatā honti te te dhammā phassitā honti. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇam, pajānaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “ime dhammā sacchikātabbāti sotāvadhānaṃ, tampaṇānaṃ paññā sutamaye ñāṇa” nti.

30. Kathaṃ “ime dhammā hānabhāgiyā, ime dhammā ṭhitibhāgiyā, ime dhammā visesabhāgiyā, ime dhammā nibbedhabhāgiyā” ti sotāvadhānaṃ, tampaṇānaṃ paññā sutamaye ñāṇam?

Paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Avitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasamhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Dutiyassa jhānassa lābhiṃ vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Upekkhāsukhasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – visesabhāgiyo dhammo. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasamhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Tatiyassa jhānassa lābhiṃ pītisukhasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Adukkhamasukhasahagatā saññāmanasikārā

samudācaranti – viśesabhāgiyo dhammo. Nibbidāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpaśaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Catutthassa jhānassa lābhiṃ upekkhāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Ākāśānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – viśesabhāgiyo dhammo. Nibbidāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpaśaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Ākāśānañcāyatanassa lābhiṃ rūpaśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Viññānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – viśesabhāgiyo dhammo. Nibbidāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpaśaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Viññānañcāyatanassa lābhiṃ ākāśānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Ākiñcaññāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – viśesabhāgiyo dhammo. Nibbidāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpaśaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo.

Ākiñcaññāyatanassa lābhiṃ viññānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – hānabhāgiyo dhammo. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati – ṭhitibhāgiyo dhammo. Nevaśaññānāśaññāyatanasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti – viśesabhāgiyo dhammo. Nibbidāśahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpaśaṃhitā – nibbedhabhāgiyo dhammo. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, paḷānaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “ime dhammā hānabhāgiyā, ime dhammā ṭhitibhāgiyā, ime dhammā viśesabhāgiyā, ime dhammā nibbedhabhāgiyāti sotāvadhānaṃ, taṃpaḷānaṇā paññā sutamaye ñāṇaṃ”.

31. Kathaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpaḷānaṇā paññā sutamaye ñāṇaṃ? “Rūpaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraḷṭṭhena”ti sotāvadhānaṃ, taṃpaḷānaṇā paññā sutamaye ñāṇaṃ. “Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññānaṃ... cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraḷṭṭhena”ti sotāvadhānaṃ, taṃpaḷānaṇā paññā sutamaye ñāṇaṃ. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, paḷānaṇā paññā. Tena vuccati – “sabbe saṅkhārā

aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā”ti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ.

32. Kathaṃ “idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, taṃpajānanā paññā sutamaye ñāṇaṃ?

33. Tattha katamaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ? Jātipi dukkhā, jarāpi dukkhā, maraṇampi dukkhaṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsāpi dukkhā, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ; saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā.

Tattha katamā jāti? Yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho – ayaṃ vuccati jāti.

Tattha katamā jarā yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko – ayaṃ vuccati jarā.

Tattha katamaṃ maraṇaṃ? Yā tesam tesam sattānaṃ tamhā tamhā sattanikāyā cuti cavanatā bhedo antaradhānaṃ maccu maraṇaṃ kālakiriya khandhānaṃ bhedo kaḷavarassa nikkhepo jīvitindriyassupacchedo – idaṃ vuccati maraṇaṃ.

Tattha katamo soko? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa soko socanā socitattaṃ antosoko antoparisoko cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ – ayaṃ vuccati soko.

Tattha katamo paridevo? Ñātibyasanena vā phuṭṭhassa, bhogabyasanena vā phuṭṭhassa, rogabyasanena vā phuṭṭhassa, sīlabyasanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byasanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā, paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ – ayaṃ vuccati paridevo.

Tattha katamaṃ dukkhaṃ? Yaṃ kāyikaṃ asātaṃ kāyikaṃ dukkhaṃ kāyasamphassaṃ asātaṃ dukkhaṃ vedayitaṃ, kāyasamphassajā asātā dukkhā vedanā – idaṃ vuccati dukkhaṃ.

Tattha katamaṃ domanassaṃ? Yaṃ cetasikaṃ asātaṃ cetasikaṃ dukkhaṃ, cetosamphassaṃ asātaṃ vedayitaṃ, cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā – idaṃ vuccati domanassaṃ.

Tattha katamo upāyāso? Ñātibyaśanena vā phuṭṭhassa, bhogabyaśanena vā phuṭṭhassa, rogabyaśanena vā phuṭṭhassa, sīlabyaśanena vā phuṭṭhassa, diṭṭhibyaśanena vā phuṭṭhassa, aññataraññatarena byaśanena samannāgatassa, aññataraññatarena dukkhadhammena phuṭṭhassa āyāso upāyāso āyāsanā upāyāsanā āyāsittatṭaṃ upāyāsittatṭaṃ – ayaṃ vuccati upāyāso.

Tattha katamo appiyehi sampayogo dukkho? Idha yassa te honti anittā akantā amanāpā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, ye vā panassa te honti anattakāmā ahitakāmā aphāsukāmā ayogakkhemakāmā, yā tehi saddhiṃ saṅgati samāgamo samodhānaṃ missībhāvo – ayaṃ vuccati appiyehi sampayogo dukkho.

Tattha katamo piyehi vippayogo dukkho? Idha yassa te honti ittā kantā manāpā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā, ye vā panassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā mittā vā amaccā vā ñāti vā sālhitā vā, yā tehi saddhiṃ asaṅgati asamāgamo asamodhānaṃ amissībhāvo – ayaṃ vuccati piyehi vippayogo dukkho.

Tatthakatamaṃ yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ? Jātidhammānaṃ sattānaṃ evaṃ icchā uppajjati – “aho vata mayaṃ na jātidhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā”ti. Na kho panetaṃ icchāya pattabbaṃ – idampi yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ. Jarādhammānaṃ sattānaṃ...pe... byādhidhammānaṃ sattānaṃ... maraṇadhammānaṃ sattānaṃ... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadharmānaṃ sattānaṃ evaṃ icchā uppajjati – “aho vata mayaṃ na sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadharmā assāma, na ca vata no sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā āgaccheyyū”nti. Na kho panetaṃ icchāya pattabbaṃ – idampi yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ.

Tatthakatamesaṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā? Seyyathidaṃ

– rūpupādānakkhandho, , vedanupādānakkhandho saññupādānakkhandho, saṅkhārupādānakkhandho, viññānupādānakkhandho – ime vuccanti saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā. Idaṃ vuccati dukkhaṃ ariyasaccaṃ.

34. Tattha katamaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ? Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatratrābhinandinī, seyyathidaṃ – kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā, sā kho panesā taṇhā kattha uppajjamānā uppajjati, kattha nivisamānā nivisati? Yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Kiñca loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ? Cakkhu loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Sotam loke...pe... ghānaṃ loke... jivhā loke... kāyo loke... mano loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Rūpā loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Saddā loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ...pe... dhammā loke... cakkhuvīññāṇaṃ loke...pe... manovīññāṇaṃ loke... cakkhusamphasso loke...pe... manosamphasso loke... cakkhusamphassajā vedanā loke...pe... manosamphassajā vedanā loke... rūpasaññā loke... pe... dhammasaññā loke... rūpasañcetanā loke...pe... dhammasañcetanā loke... rūpataṇhā loke...pe... dhammataṇhā loke... rūpavitakko loke... pe... dhammavitakko loke... rūpavicāro loke...pe... dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Idaṃ vuccati dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ.

35. Tattha katamaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ? Yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo, sā kho panesā taṇhā kattha pahīyamānā pahīyati, kattha nirujjhamānā nirujjhati? Yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati. Kiñca loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ? Cakkhuloke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati...pe... dhammavicāro loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhati. Idaṃ vuccati dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ.

36. Tattha katamaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Tattha katamā sammādiṭṭhi? Dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā

paṭipadāya ñāṇaṃ – ayaṃ vuccati sammādiṭṭhi.

Tattha katamo sammāsaṅkappo? Nekkhammasaṅkappo, abyāpādasāṅkappo, avihimsāsaṅkappo – ayaṃ vuccati sammāsaṅkappo.

Tattha katamā sammāvācā? Musāvādā veramaṇī, pisuṇāya vācāya veramaṇī, pharusāya vācāya veramaṇī, samphappalāpā veramaṇī – ayaṃ vuccati sammāvācā.

Tattha katamo sammākammanto? Paṇātipātā veramaṇī, adinnādānā veramaṇī, kāmesumicchācārā veramaṇī – ayaṃ vuccati sammākammanto.

Tattha katamo sammāājīvo? Idha ariyasāvako micchāājīvaṃ pahāya sammāājīvena jīvikam kappeti – ayaṃ vuccati sammāājīvo.

Tattha katamo sammāvāyāmo? Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya...pe... anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya ...pe... uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asamosāya bhīyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati – ayaṃ vuccati sammāvāyāmo.

Tattha katamā sammāsati? Idha bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiññhādomanassaṃ. Vedanāsu... pe... citte...pe... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiññhādomanassaṃ – ayaṃ vuccati sammāsati.

Tattha katamo sammāsamādhi? Idha bhikkhu vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati **sato ca sampajāno** sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti – “upekkhako satimā sukhavihārī”ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati sammāsamādhi. Idaṃ vuccati dukkhanirodhagāminī paṭipadā

ariyasaccam. Tam nātaṭṭhena ñāṇam, pajānanatṭhena paññā. Tena vuccati – “idaṃ dukkhaṃ ariyasaccam, idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccam, idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccam, idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca”nti sotāvadhānaṃ, tampaṭṭhānaṃ paññā sutamaye ñāṇam. Evaṃ sotāvadhāne paññā sutamaye ñāṇam.

Sutamayañāṇaniddeso paṭhamo.

2. Silamayañāṇaniddeso

37. Kathaṃ sutvāna saṃvare paññā sīlamaye ñāṇam? Pañca sīlāni – pariyaṇṭapārisuddhisīlam, aperiyaṇṭapārisuddhisīlam, pariṇṇapārisuddhisīlam, aparāmaṭṭhapārisuddhisīlam, paṭippassaddhipārisuddhisīlanti.

Tattha katamaṃ pariyaṇṭapārisuddhisīlam? Anupasampannānaṃ pariyaṇṭasikkhāpadānaṃ – idaṃ pariyaṇṭapārisuddhisīlam. Katamaṃ aperiyaṇṭapārisuddhisīlam? Upasampannānaṃ aperiyaṇṭasikkhāpadānaṃ – idaṃ aperiyaṇṭapārisuddhisīlam. Katamaṃ pariṇṇapārisuddhisīlam? Puthujjanakalyāṇakānaṃ kusaladhamme yuttānaṃ sekkhapariyaṇṭe pariṇṇapārisuddhisīlam. Katamaṃ aparāmaṭṭhapārisuddhisīlam? Sattanaṃ sekkhānaṃ – idaṃ aparāmaṭṭhapārisuddhisīlam. Katamaṃ paṭippassaddhipārisuddhisīlam? Tathāgatasāvakaṇaṃ khīṇāsavaṇaṃ paccekabuddhānaṃ tathāgataṇaṃ arahantaṇaṃ sammāsambuddhānaṃ – idaṃ paṭippassaddhipārisuddhisīlam.

38. Atthi sīlam pariyaṇṭam, atthi sīlam aperiyaṇṭam. Tattha katamaṃ taṃ sīlam pariyaṇṭam? Atthi sīlam lābhapariyaṇṭam, atthi sīlam yasapariyaṇṭam, atthi sīlam ñātipariyaṇṭam, atthi sīlam aṅgapariyaṇṭam, atthi sīlam jīvitapariyaṇṭam.

Katamaṃ taṃ sīlam lābhapariyaṇṭam? Idhekacco lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlam lābhapariyaṇṭam. Katamaṃ taṃ sīlam yasapariyaṇṭam? Idhekacco yasahetu yasapaccayā yasakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlam yasapariyaṇṭam. Katamaṃ taṃ sīlam ñātipariyaṇṭam? Idhekacco ñātipariyaṇṭam – idaṃ taṃ sīlam ñātipariyaṇṭam. Katamaṃ taṃ sīlam aṅgapariyaṇṭam? Idhekacco aṅgahetu aṅgapaccayā

aṅgakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ aṅgapariyantam. Katamaṃ taṃ sīlaṃ jīvitapariyantam? Idhekacco jīvitahetu jīvitapaccayā jīvitakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamati – idaṃ taṃ sīlaṃ jīvitapariyantam. Evarūpāni sīlāni khaṇḍāni chiddāni sabalāni kammāsāni na bhujissāni na viññuppasatthāni parāmaṭṭhāni asamādhisaṃvattanikāni na avippaṭisāravatthukāni na pāmojjavatthukāni na pītivatthukāni na passaddhivatthukāni na sukhavatthukāni na samādhivatthukāni na yathābhūtañānadassanavatthukāni na ekantanibbidāya na virāgāya na nirodhāya na upasamāya na abhiññāya na sambodhāya na nibbānāya saṃvattanti – idaṃ taṃ sīlaṃ pariyantam.

Katamaṃ taṃ sīlaṃ apariyantam? Atthi sīlaṃ na lābhapariyantam, atthi sīlaṃ na yasapariyantam, atthi sīlaṃ na ñātipariyantam, atthi sīlaṃ na aṅgapariyantam, atthi sīlaṃ na jīvitapariyantam.

Katamaṃ taṃ sīlaṃ na lābhapariyantam? Idhekacco lābhahetu lābhapaccayā lābhakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na lābhapariyantam. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na yasapariyantam? Idhekacco yasahetu yasapaccayā yasakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na yasapariyantam. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na ñātipariyantam? Idhekacco ñātihetu ñātipaccayā ñātikāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na ñātipariyantam. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na aṅgapariyantam? Idhekacco aṅgahetu aṅgapaccayā aṅgakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na aṅgapariyantam. Katamaṃ taṃ sīlaṃ na jīvitapariyantam? Idhekacco jīvitahetu jīvitapaccayā jīvitakāraṇā yathāsamādinnaṃ sikkhāpadaṃ vītikkamāya cittampi na uppādeti, kiṃ so vītikkamissati! Idaṃ taṃ sīlaṃ na jīvitapariyantam. Evarūpāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṃvattanikāni avippaṭisāravatthukāni pāmojjavatthukāni pītivatthukāni passaddhivatthukāni sukhavatthukāni samādhivatthukāni yathābhūtañānadassanavatthukāni ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattanti – idaṃ taṃ sīlaṃ apariyantam.

39. Kiṃ sīlaṃ? Kati sīlāni? Kiṃ samuṭṭhānaṃ sīlaṃ? Kati dhammasamodhānaṃ sīlaṃ?

Kim sīlanti cetanā sīlaṃ, cetasikaṃ sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlaṃ. **Kati sīlānīti** tīṇi sīlāni – kusalasīlaṃ, akusalasīlaṃ, abyākatasīlaṃ. **Kim samuṭṭhānaṃ sīlanti** kusalacittasamuṭṭhānaṃ kusalasīlaṃ, akusalacittasamuṭṭhānaṃ akusalasīlaṃ, abyākatacittasamuṭṭhānaṃ abyākatasīlaṃ. **Kati dhammasamodhānaṃ sīlanti** saṃvarasamodhānaṃ sīlaṃ, avītikkamasamodhānaṃ sīlaṃ, tathābhāve jātacetanāsamodhānaṃ sīlaṃ.

40. Pāṇātipātaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Adinnādānaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Kāmesumicchācāraṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Musāvādaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Piṣuṇaṃ vācaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Pharusāṃ vācaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Samphappalāpaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Abhiṃjhaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Byāpādaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Micchādīṭṭhiṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ.

41. Nekkhammena kāmacchandaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ saṃvaratṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ...pe... avikkhepaṭṭhena uddhaccaṃ... dhammavavatthānena vicikicchā... ñāṇena avijjaṃ... pāmojjena aratiṃ....

Paṭhamena jhānena nīvaraṇe...pe... dutiyena jhānena vitakkavicāre... tatiyena jhānena pīṭiṃ... catutthena jhānena sukhadukkhaṃ... ākāsaññāya tanasamāpattiya rūpasāññaṃ paṭiḡhasāññaṃ nānattasāññaṃ... viññāṇaññāya tanasamāpattiya ākāsaññāya tanasāññaṃ... ākiñcaññāya tanasamāpattiya viññāṇaññāya tanasāññaṃ... nevasāññānāsāññāya tanasamāpattiya ākiñcaññāya tanasāññaṃ.

Aniccānupassanāya niccasāññaṃ...pe... dukkhānupassanāya sukhasāññaṃ... anattā anupassanāya attasāññaṃ... nibbidānupassanāya nandiṃ... virāḡānupassanāya rāḡaṃ... nirodhā anupassanāya samudayaṃ... paṭinissagḡānupassanāya ādānaṃ... khayānupassanāya ghanasāññaṃ... vayānupassanāya āyūhanaṃ.. vipariṇāmānupassanāya dhuvāsāññaṃ... animittānupassanāya nimittaṃ... appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ... suññatānupassanāya abhinivesaṃ... adhipaññādharmavipassanāya sārādānābhinivesaṃ... yathābhūtaññāḡadassanena sammohābhinivesaṃ... ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ... paṭisaṅkhānupassanāya

appaṭisaṅkham... vivatṭanānupassanāya saññogābhinivesaṃ....

Sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese...pe... sakadāgāmimaggena oḷārike kilese... anāgāmimaggena aṇusahagate kilese... arahattamaggena sabbakilese saṃvaraṭṭhena sīlaṃ, avītikkamaṭṭhena sīlaṃ.

Pañca sīlāni – pāṇātipātassa pahānaṃ sīlaṃ, veramaṇī sīlaṃ, cetanā sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlaṃ. Evarūpāni sīlāni cittassa avippaṭisārāya saṃvattanti, pāmojjāya saṃvattanti, pītiyā saṃvattanti, passaddhiyā saṃvattanti, somanassāya saṃvattanti, āsevanāya saṃvattanti, bhāvanāya saṃvattanti, bahulīkammāya saṃvattanti, alankārāya saṃvattanti, parikkhārāya saṃvattanti, parivārāya saṃvattanti, pāripūriyā saṃvattanti, ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattanti.

Evarūpānaṃ sīlānaṃ saṃvarapārisuddhi adhisīlaṃ, saṃvarapārisuddhiyā ṭhitaṃ cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati, avikkhepapārisuddhi adhicittaṃ saṃvarapārisuddhiṃ sammā passati, avikkhepapārisuddhiṃ sammā passati. Dassanapārisuddhi adhipaññā. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto sikkhati, passanto sikkhati, paccavekkhanto sikkhati, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkhati, satim upaṭṭhapento sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati, pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Pañca sīlāni – adinnādānassa...pe... kāmesumicchācārassa... musāvādassa... pisuṇāyavācāya... pharusāyavācāya... samphappalāpassa... abhijjhāya... byāpādassa... micchādiṭṭhiyā... bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhanti.

Nekkhammena kāmacchandassa...pe... abyāpādena byāpādassa... ālokasaññāya thinamidhassa... avikkhepena uddhaccassa... ... dhammavavatthānena vicikicchāya... ñāṇena avijjāya... pāmojjena aratiyā... bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ...pe... dutiyena jhānena vitakkavicārānaṃ... tatiyena jhānena pītiyā... catutthena jhānena sukhadukkhānaṃ... ākāsaṇāñcāyatanaśamāpattiyā rūpaśāññāya paṭiḡhasaṇñāya nānattasaṇñāya... viññāṇaṇcāyatanaśamāpattiyā ākāsaṇaṇcāyatanaśāññāya... ākiñcaṇñāyatanaśamāpattiyā viññāṇaṇcāyatanaśāññāya... nevaśāññānaśāññāyatanaśamāpattiyā ākiñcaṇñāyatanaśāññāya... bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Aniccānupassaṇāya niccaśāññāya...pe... dukkhānupassaṇāya sukhaśāññāya... anattānupassaṇāya attasaṇñāya... nibbidānupassaṇāya nandiya... virāḡānupassaṇāya rāḡassa... nirodhānupassaṇāya śamudayaśsa... paṭiṇiśśaḡānupassaṇāya ādānaśsa... khayaṇupassaṇāya ḡhaṇaśāññāya... vayanupassaṇāya āyūhaśsa... vipariṇāmaṇupassaṇāya dhuvaśāññāya... animittānupassaṇāya nimittāśsa... appaṇiḡitānupassaṇāya paṇidhiya... suññatānupassaṇāya abhiniveśsa... adhiṇaṇñādhamaṇvipassaṇāya sārāḡābhiniveśsa... yaṡābhūtaṇñādaśśanaṇa śammaḡābhiniveśsa... ādīnaṇvānupassaṇāya ālayābhiniveśsa... paṭiśāṇkhānupassaṇāya appaṭiśāṇkhāya... vivaṡṡānaṇupassaṇāya śāññogaḡābhiniveśsa bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati.

Sotāpattimaḡḡena diṡṡhekaṡṡhānaṃ kileśānaṃ...pe... śakadāḡāmaḡḡena oḡārikānaṃ kileśānaṃ... anāḡāmaḡḡena anuśaḡatānaṃ kileśānaṃ... araḡattaḡḡena śabbakileśānaṃ paḡānaṃ śīlaṃ, veraṃaṇī śīlaṃ, cetaṇā śīlaṃ, śaṃvaro śīlaṃ, avīṡṡkkaṃ śīlaṃ. Evarūpaṇi śīlāni cittaśa avipṡṡiśārāya śaṃvattanti, pāmoḡḡāya śaṃvattanti, pītiya śaṃvattanti, paśaddhiya śaṃvattanti, śomaśaśāya śaṃvattanti, āśevaṇāya śaṃvattanti, bhāvaṇāya śaṃvattanti, baḡulīkammaya śaṃvattanti, alaṇkāraya śaṃvattanti, pariḡkhāraya śaṃvattanti, pariṇārāya śaṃvattanti, pāriṇūriya śaṃvattanti, ekantaṇibbidāya virāḡāya nirodhāya upaśamāya abhiññāya śambodhāya niḡbāṇāya śaṃvattanti.

42. Evarūpaṇaṃ śīlānaṃ śaṃvaraṇāriśuddhi adhiśīlaṃ. Śaṃvaraṇāriśuddhiya ṡṡitaṃ cittaṃ avikkhepaṃ ḡacchati, avikkhepaṇāriśuddhi adhiḡittaṃ. Śaṃvaraṇāriśuddhiṃ śamma paśṡati, avikkhepaṇāriśuddhiṃ śamma paśṡati. Daśśanaṇāriśuddhi adhiṇaṇñā. Yo tatṡa śaṃvaraṡṡho, ayaṃ adhiśīlaśikkhā. Yo tatṡa avikkhepaṡṡho, ayaṃ adhiḡittaśikkhā. Yo tatṡa daśśanaṡṡho, ayaṃ adhiṇaṇñāśikkhā. Imā tiśśo śikkhāyo āvaḡḡanto śikkhati, ḡāṇanto śikkhati, paśṡanto śikkhati, paḡcavekkhanto śikkhati, cittaṃ adhiṡṡhanta śikkhati, śaddhāya adhiṃuccanto śikkhati, vīriyaṃ paḡḡaṇhanto śikkhati, śatiṃ upaṡṡhapento

sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati. Taṃ nātaṭṭhena nānaṃ pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “sutvāna saṃvare paññā sīlamaye nānaṃ”.

Sīlamayañānaniddeso dutiyo.

3. Samādhībhāvanāmayañānaniddeso

43. Kathaṃ saṃvaritvā samādahane paññā samādhībhāvanāmaye nānaṃ? Eko samādhī – cittaṃ ekaggaṭā. Dve samādhī – lokiyo samādhī, lokuttaro samādhī. Tayo samādhī – savitakkasavicāro samādhī, avitakkavicāramatto samādhī, avitakkaavicāro samādhī. Cattāro samādhī – hānabhāgiyo samādhī, ṭhitibhāgiyo samādhī, viśesabhāgiyo samādhī, nibbedhabhāgiyo samādhī. Pañca samādhī – pītipharaṇatā, sukhaḥparaṇatā, cetopharaṇatā, ālokapharaṇatā, paccavekkhaṇānimittaṃ .

Cha samādhī – buddhānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, dhammānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, saṅghānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, sīlānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, cāgānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, devatānussativasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī. Satta samādhī – samādhīkusalatā, samādhīssa samāpattīkusalatā, samādhīssa ṭhitīkusalatā, samādhīssa vuṭṭhānakusalatā, samādhīssa kallatākusalatā , samādhīssa gocarakusalatā, samādhīssa abhinīhārakusalatā. Aṭṭha samādhī – pathavīkaṣiṇavasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, āpokasiṇavasena...pe... tejakasiṇavasena... vāyokasiṇavasena... nīlakasiṇavasena... pītakasiṇavasena... lohītakasiṇavasena... odātakasiṇavasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī. Nava samādhī – rūpāvacaro samādhī atthī hīno, atthī majjhome, atthī paṇīto; arūpāvacaro samādhī atthī hīno, atthī majjhome, atthī paṇīto; suññato samādhī, animitto samādhī, appaṇihito samādhī. Dasa samādhī – uddhumātakasaññāvasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī, vinīlakasaññāvasena...pe... vipubbakasaññāvasena... vicchiddakasaññāvasena... vikkhāyītakasaññāvasena... vikkhittakasaññāvasena... hatavikkhittakasaññāvasena... lohītakasaññāvasena... puḷavakasaññāvasena ... aṭṭhīkasaññāvasena cittaṃ ekaggaṭā avikkhepo samādhī. Ime pañcapaññāsa samādhī.

44. Api ca, pañcavīsati samādhissa samādhiṭṭhā – pariggahaṭṭhena samādhi, parivāraṭṭhena samādhi, paripūraṭṭhena samādhi, ekaggaṭṭhena samādhi, avikkhepaṭṭhena samādhi, avisāraṭṭhena samādhi, anāvilatṭhena samādhi, aniñjanaṭṭhena samādhi, vimuttaṭṭhena samādhi, ekattupaṭṭhānavasena cittassa ṭhitattā samādhi, samaṃ esatīti samādhi, visamaṃ nesatīti samādhi, samaṃ esitattā samādhi, visamaṃ nesitattā samādhi, samaṃ ādiyatīti samādhi, visamaṃ nādiyatīti samādhi, samaṃ ādinnattā samādhi, visamaṃ anādinnattā samādhi, samaṃ paṭipajjatīti samādhi, visamaṃ nappaṭipajjatīti samādhi, samaṃ paṭipannattā samādhi, visamaṃ nappaṭipannattā samādhi, samaṃ jhāyatīti samādhi, visamaṃ jhāpetīti samādhi, samaṃ jhātattā samādhi, visamaṃ jhāpitattā samādhi, samo ca hito ca sukho cāti samādhi. Ime pañcavīsati samādhissa samādhiṭṭhā. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “saṃvaritvā samādahane paññā samādhibhāvanāmāyaññaniddeso tatiyo.”

Samādhibhāvanāmāyaññaniddeso tatiyo.

4. Dhammaṭṭhitiññaniddeso

45. Kathaṃ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiññāṇaṃ? Avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiññāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiññāṇaṃ.

Saṅkhārā viññāṇassa...pe... viññāṇaṃ nāmarūpassa... nāmarūpaṃ saḷāyatanassa... saḷāyatanāṃ phassassa... phasso vedanāya... vedanā taṇhāya... taṇhā upādānassa... upādānaṃ bhavassa... bhavo jātiyā... jāti jarāmaṇassa uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiññāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ jāti jarāmaṇassa uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca

saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca. Imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

46. Avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā hetu, viññāṇaṃ hetusamuppannaṃ...pe... viññāṇaṃ hetu, nāmarūpaṃ hetusamuppannaṃ... nāmarūpaṃ hetu, saḷāyatanāṃ hetusamuppannaṃ... saḷāyatanāṃ hetu, phasso hetusamuppanno... phasso hetu, vedanā hetusamuppannā... vedanā hetu, taṇhā hetusamuppannā... taṇhā hetu, upādānaṃ hetusamuppannaṃ... upādānaṃ hetu, bhavo hetusamuppanno... bhavo hetu, jāti hetusamuppannā... jāti hetu, jarāmaraṇaṃ hetusamuppannaṃ. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ jāti hetu, jarāmaraṇaṃ hetusamuppannaṃ. Ubhopete dhammā hetusamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Avijjā paṭiccā, saṅkhārā paṭiccasamuppannā. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ avijjā paṭiccā, saṅkhārā paṭiccasamuppannā. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā paṭiccā, viññāṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ...pe... viññāṇaṃ paṭiccā, nāmarūpaṃ paṭiccasamuppannaṃ... nāmarūpaṃ paṭiccā, saḷāyatanāṃ paṭiccasamuppannaṃ... saḷāyatanāṃ paṭiccā, phasso paṭiccasamuppanno... phasso paṭiccā, vedanā paṭiccasamuppannā... vedanā paṭiccā, taṇhā paṭiccasamuppannā... taṇhā paṭiccā, upādānaṃ paṭiccasamuppannaṃ... upādānaṃ paṭiccā, bhavo paṭiccasamuppanno... bhavo paṭiccā, jāti paṭiccasamuppannā... jāti paṭiccā, jarāmaraṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ jāti paṭiccā, jarāmaraṇaṃ paṭiccasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paṭiccasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

Saṅkhārā paccayā, viññāṇaṃ paccayasamuppannaṃ...pe... viññāṇaṃ paccayo, nāmarūpaṃ paccayasamuppannaṃ... nāmarūpaṃ paccayo, saḷāyatanāṃ paccayasamuppannaṃ... saḷāyatanāṃ paccayo, phasso paccayasamuppanno... phasso paccayo, vedanā paccayasamuppannā... vedanā paccayo, taṇhā paccayasamuppannā... taṇhā paccayo, upādānaṃ paccayasamuppannaṃ... upādānaṃ paccayo, bhavo paccayasamuppanno... bhavo paccayo, jāti paccayasamuppannā... jāti paccayo, jarāmaṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ jāti paccayo, jarāmaṇaṃ paccayasamuppannaṃ. Ubhopete dhammā paccayasamuppannāti – paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ.

47. Purimakammabhavasmim̐ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā, upagamaṇaṃ upādānaṃ, cetanā bhavo. Ime pañca dhammā purimakammabhavasmim̐ idha paṭisandhiyā paccayā. Idha paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanāṃ, phutṭho phasso, vedayitaṃ vedanā. Ime pañca dhammā idhupapattibhavasmim̐ purekatassa kammaṣṣa paccayā. Idha paripakkattā āyatanānaṃ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā upagamaṇaṃ upādānaṃ, cetanā bhavo. Ime pañca dhammā idha kammabhavasmim̐ āyatim̐ paṭisandhiyā paccayā. Āyatim̐ paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanāṃ, phutṭho phasso, vedayitaṃ vedanā. Ime pañca dhammā āyatim̐ upapattibhavasmim̐ idha katassa kammaṣṣa paccayā. Itime catusaṅkhepe tayo addhe tisandhim̐ vīsatiyā ākārehi paṭiccasamuppādaṃ jānāti passati aññāti paṭivijjhati. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”.

Dhammaṭṭhitiñāṇaniddeso catuttho.

5. Sammasanañāṇaniddeso

48. Kathaṃ atītānāgatapaccuppannānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ?

Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbam rūpaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Yā kāci vedanā...pe... yā kāci saññā... ye keci saṅkhārā... yaṃ kiñci viññānaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbam viññānaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Cakkhuṃ...pe... jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, dukkhato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ, anattato vavattheti ekaṃ sammasanaṃ.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena, dukkhaṃ bhayatṭhena anattā asāraḷatṭhenāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Vedanā...pe... saññā...pe... saṅkhārā...pe... viññānaṃ...pe... cakkhu...pe... jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena, dukkhaṃ bhayatṭhena, anattā asāraḷatṭhenāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Vedanā...pe...saññā...saṅkhārā...viññānaṃ...cakkhu...pe...jarāmaraṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaraṇanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaraṇanti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Bhavapaccayā jāti, asati...pe... upādānapaccayā bhavo, asati...pe... taṅhāpaccayā upādānaṃ, asati...pe... vedanāpaccayā taṅhā, asati...pe... phassapaccayā vedanā, asati...pe... saḷāyatanapaccayā phasso, asati...pe... nāmarūpapaccayā saḷāyatanam, asati...pe... viññānapaccayā nāmarūpaṃ, asati...pe... saṅkhārapaccayā viññānaṃ, asati...pe... avijjāpaccayā saṅkhārā, asati avijjāya natthi saṅkhārāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ.

Atītampi addhānaṃ... anāgatampi addhānaṃ avijjāpaccayā saṅkhārā, asati avijjāya natthi saṅkhārāti saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “atītānāgatapaccuppanānaṃ dhammānaṃ saṅkhipitvā vavatthāne paññā sammasane ñāṇaṃ”.

Sammasanañāṇaniddeso pañcama.

6. Udayabbayañāṇaniddeso

49. Kathaṃ paccuppanānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmānupassane paññā udayabbayānupassane ñāṇaṃ? Jātaṃ rūpaṃ paccuppanaṃ, tassa nibbattilakkhaṇaṃ udayo, vipariṇāmalakkhaṇaṃ vayo, anupassanā ñāṇaṃ. Jātā vedanā...pe... jātā saññā... jātā saṅkhārā... jātaṃ viññānaṃ... jātaṃ cakkhu...pe... jāto bhavo paccuppano, tassa nibbattilakkhaṇaṃ udayo, vipariṇāmalakkhaṇaṃ vayo, anupassanā ñāṇaṃ.

50. Pañcamaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Pañcamaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto paññāsa lakkhaṇāni passati.

Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Vedanākkhandhassa...pe... saññākkhandhassa...pe... saṅkhārakkhandhassa...pe... viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto dasa lakkhaṇāni passati. Vedanākkhandhassa...pe... saññākkhandhassa... saṅkhārakkhandhassa... viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañca lakkhaṇāni passati; udayabbayaṃ passanto dasa lakkhaṇāni passati.

Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayārūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Āhārasamudayā

rūpasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Rūpakkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Āhāranirodhā rūpanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passati. Rūpakkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Vedanākkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Phassasamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Vedanākkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Phassanirodhā vedanānirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vedanākkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Saññākkhandhassa...pe... sañkhārakkhandhassa...pe...
viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjāsamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Taṇhāsamudayā viññāṇasamudayotipaccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Kammasamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena

viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Nāmarūpasamudayā viññāṇasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi viññāṇakkhandhassa udayaṃ passati. Viññāṇakkhandhassa udayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati.

Vayaṃ passanto katamāni pañca lakkhaṇāni passati? Avijjānirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Taṇhānirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Kammanirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Nāmarūpanirodhā viññāṇanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi viññāṇakkhandhassa vayaṃ passati. Viññāṇakkhandhassa vayaṃ passanto imāni pañca lakkhaṇāni passati. Udayabbayaṃ passanto imāni dasa lakkhaṇāni passati.

Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto imāni pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto imāni pañcavīsati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto imāni paññāsa lakkhaṇāni passati. Taṃ nāttaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “paccuppannānaṃ dhammānaṃ vipariṇāmānupassane paññā udayabbayaṇupassane ñāṇaṃ”. Rūpakkhando āhārasamudayo. Vedanā, saññā, saṅkhārā – tayo khandhā phassasamudayā. Viññāṇakkhandho nāmarūpasamudayo.

Udayabbayañāṇaniddeso chaṭṭho.

7. Bhaṅgānupassanāñāṇaniddeso

51. Kathaṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ? Rūpārammaṇatā cittaṃ uppajjitvā bhijjati. Taṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā tassa cittaṃ anupassati. Anupassatīti, kathaṃ anupassati? Aniccatā anupassati, no niccatā. Dukkhatā anupassati, no sukhata. Anattatā anupassati, no attatā. Nibbindatīti, no nandatīti, virajjati, no rajjati. Nirodhetīti, no samudetīti. Paṭinissajjati, no ādiyati.

52. Aniccatā anupassanto niccasaññā pajahati. Dukkhatā anupassanto sukhasaññā pajahati. Anattatā anupassanto attasaññā pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhanto samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati.

Vedanārammaṇatā...pe... saññārammaṇatā... saṅkhārārammaṇatā...

viññāṇārammaṇatā... cakkhu...pe... jarāmaraṇārammaṇatā cittaṃ uppajjitvā bhijjati. Taṃ ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā tassa cittassa bhaṅgaṃ anupassati. Anupassatīti, kathaṃ anupassati? Aniccato anupassati, no niccato. Dukkhatō anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati.

Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati. Dukkhatō anupassanto sukhasaññaṃ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhento samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati.

Vatthusaṅkamanā ceva, paññāya ca vivaṭṭanā;

Āvajjanā balañceva, paṭisaṅkhā vipassanā.

Ārammaṇaanvayena , ubho ekavavatthanā ;

Nirodhe adhimuttatā, vyalakkhaṇavipassanā.

Ārammaṇaṅca paṭisaṅkhā, bhaṅgaṅca anupassati;

Suññato ca upaṭṭhānaṃ, adhipaññā vipassanā.

Kusalo tīsu anupassanāsu, catasso ca vipassanāsu;

Tayo upaṭṭhāne kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampaṭīti.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “ārammaṇaṃ paṭisaṅkhā bhaṅgānupassane paññā vipassane ñāṇaṃ”.

Bhaṅgānupassanāñāṇaniddeso sattamo.

8. Ādīnavañāṇaniddeso

53. Kathaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ? Uppādo bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Nimittaṃ bhayanti...pe... āyūhanā bhayanti...pe... paṭisandhi bhayanti... gati bhayanti... nibbatti bhayanti... upapatti bhayanti... jāti bhayanti... jarā bhayanti... byādhi bhayanti ... maraṇaṃ bhayanti... soko bhayanti... paridevo bhayanti... upāyāso

bhayanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo khemanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ khemanti – santipade ñāṇaṃ...pe... anupāyāso khemanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo bhayaṃ, anuppādo khemanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayaṃ, appavattaṃ khemanti – santipade ñāṇaṃ...pe... upāyāso bhayaṃ, anupāyāso khemanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ...pe... upāyāso dukkhanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo sukhanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ sukhanti – santipade ñāṇaṃ...pe... anupāyāso sukhanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhaṃ, anuppādo sukhanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhaṃ, appavattaṃ sukhanti – santipade ñāṇaṃ...pe... upāyāso dukkhaṃ, anupāyāso sukhanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo sāmīṣanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmīṣanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ...pe... upāyāso sāmīṣanti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ...pe... anupāyāso nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo sāmīsaṃ, anuppādo nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmīsaṃ, appavattaṃ nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ...pe... upāyāso sāmīsaṃ, anupāyāso nirāmiṣanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ...pe... upāyāso saṅkhārāti – bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ.

Anuppādo nibbānanti – santipade ñāṇaṃ. Appavattaṃ nibbānanti – santipade ñāṇaṃ...pe... anupāyāso nibbānanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārā, anuppādo nibbānanti – santipade ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārā, appavattaṃ nibbānanti – santipade ñāṇaṃ...pe... upāyāso

saṅkhārā, anupāyāso nibbānanti – santipade ñāṇaṃ.

Uppādañca pavattañca, nimittaṃ dukkhanti passati;

Āyūhanaṃ paṭisandhiṃ, ñāṇaṃ ādīnave idaṃ.

Anuppādaṃ appavattaṃ, animittaṃ sukhanti ca;

Anāyūhanaṃ appaṭisandhiṃ, ñāṇaṃ santipade idaṃ.

Idaṃ ādīnave ñāṇaṃ, pañcaṭṭhānesu jāyati;

Pañcaṭṭhāne santipade, dasa ñāṇe pajānāti;

Dvinnaṃ ñāṇānaṃ kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampaṭṭi.

Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati –
“bhayatupaṭṭhāne paññā ādīnave ñāṇaṃ”.

Ādīnavañāṇaniddeso aṭṭhāmo.

9. Saṅkhārupekkhāñāṇaniddeso

54. Kathaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā
paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ? Uppādaṃ
muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ,
pavattaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu
ñāṇaṃ, nimittaṃ muñcitukamyatā...pe... āyūhanaṃ muñcitukamyatā...
paṭisandhiṃ muñcitukamyatā... gatiṃ muñcitukamyatā...
nibbattiṃ muñcitukamyatā... upapattiṃ muñcitukamyatā... jātiṃ
muñcitukamyatā... jaraṃ muñcitukamyatā... byādhiṃ muñcitukamyatā...
maraṇaṃ muñcitukamyatā... sokaṃ muñcitukamyatā... paridevaṃ
muñcitukamyatā...pe... upāyāsaṃ muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā
paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo dukkhanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā
paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ dukkhanti –
muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ...
pe... upāyāso dukkhanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā
saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ... pe... upāyāso bhayanti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo sāmisanṭi – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ sāmisanṭi – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ... pe... upāyāso sāmisanṭi – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Pavattaṃ saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ... pe... upāyāso saṅkhārāti – muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.

Uppādo saṅkhārā, te saṅkhāre ajjupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Ye ca saṅkhārā yā ca upekkhā ubhopete saṅkhārā, te saṅkhāre ajjupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Pavattaṃ saṅkhārā...pe... nimittaṃ saṅkhārā... āyūhanā saṅkhārā... paṭisaṅkhaṃ saṅkhārā... gati saṅkhārā... nibbatti saṅkhārā... upapatti saṅkhārā... jāti saṅkhārā... jarā saṅkhārā... byādhi saṅkhārā... maraṇaṃ saṅkhārā... soko saṅkhārā... paridevo saṅkhārā...pe... upāyāso saṅkhārā, te saṅkhāre ajjupekkhatīti – saṅkhārupekkhā. Ye ca saṅkhārā yā ca upekkhā ubhopete saṅkhārā, te saṅkhāre ajjupekkhatīti – saṅkhārupekkhā.

55. Katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Aṭṭhahākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Puthujjanassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Sekkhassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Vītarāgassa katihākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Puthujjanassa dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Sekkhassa tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Vītarāgassa tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti.

Puthujjanassa katamehi dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhāya abhinandati vā vipassati vā. Puthujjanassa imehi dvīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro hoti. Sekkhassa katamehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittassa

abhinīhāro hoti? Sekkho saṅkhārupekkhaṃ abhinandati vā vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasaṃpattim samāpajjati. Sekkhassa imehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro hoti. Vītarāgassa katamehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro hoti? Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasaṃpattim samāpajjati, tadajjupekkhitvā suññatavihārena vā animittavihārena vā appaṇihitavihārena vā viharati. Vītarāgassa imehi tīhākārehi saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro hoti.

56. Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro ekattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhaṃ abhinandato cittaṃ kilissati, bhāvanāya paripantho hoti, paṭivedhassa antarāyo hoti, āyatim paṭisaṅkhiyā paccayo hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhaṃ abhinandato cittaṃ kilissati, bhāvanāya paripantho hoti, uttariṭivedhassa antarāyo hoti, āyatim paṭisaṅkhiyā paccayo hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro ekattaṃ hoti abhinandaṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro ekattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ aniccatoṭopi dukkhatopi anattatoṭopi vipassati. Sekkhopi saṅkhārupekkhaṃ aniccatoṭopi dukkhatopi anattatoṭopi vipassati. Vītarāgopi saṅkhārupekkhaṃ aniccatoṭopi dukkhatopi anattatoṭopi vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro ekattaṃ hoti anupassanaṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhā kusalā hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhā kusalā hoti. Vītarāgassa saṅkhārupekkhā abyākatā hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro nānattaṃ hoti kusalābyākataṭṭhena.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjanassa saṅkhārupekkhā kiñcikāle suviditā hoti, kiñcikāle na suviditā hoti. Sekkhassapi saṅkhārupekkhā kiñcikāle suviditā hoti, kiñcikāle na suviditā hoti. Vītarāgassa saṅkhārupekkhā accantaṃ suviditā hoti. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittaṃ abhinīhāro nānattaṃ hoti viditaṭṭhena ca aviditaṭṭhena ca.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya

cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ atittattā vipassati. Sekkhopi saṅkhārupekkhaṃ atittattā vipassati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ tittattā vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti tittatṭhena ca atittatṭhena ca.

Kathaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Puthujjano saṅkhārupekkhaṃ tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ pahānāya sotāpattimaggam paṭilābhatthāya vipassati. Sekkho saṅkhārupekkhaṃ tiṇṇaṃ saññojanānaṃ pahīnattā uttaripaṭilābhatthāya vipassati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ sabbakilesānaṃ pahīnattā diṭṭhadhammasukhavihāratthāya vipassati. Evaṃ puthujjanassa ca sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti pahīnatṭhena ca appahīnatṭhena ca.

Kathaṃ sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti? Sekkho saṅkhārupekkhaṃ abhinandati vā vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasaṃpattim samāpajjati. Vītarāgo saṅkhārupekkhaṃ vipassati vā paṭisaṅkhāya vā phalasaṃpattim samāpajjati, tadajjupekkhitvā suññatavihārena vā animittavihārena vā appaṇihitavihārena vā viharati. Evaṃ sekkhassa ca vītarāgassa ca saṅkhārupekkhāya cittassa abhinīhāro nānattaṃ hoti vihārasaṃpattatṭhena.

57. Kati saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti? Kati saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti? Atṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti. Dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti.

Katamā atṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti? Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya nīvaraṇe paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Dutiyam jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakkavicāre paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Tatiyam jhānaṃ paṭilābhatthāya pītiṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Catuttham jhānaṃ paṭilābhatthāya sukhadukkhe paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Ākāsānañcāyatanasaṃpattim paṭilābhatthāya rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Viññāṇañcāyatanasaṃpattim paṭilābhatthāya ākāsānañcāyatanasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Ākiñcaññāyatanasaṃpattim paṭilābhatthāya viññāṇañcāyatanasaññaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu

ñāṇaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya
ākiñcaññāyatanasaññāṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu
ñāṇaṃ. Imā aṭṭha saṅkhārupekkhā samathavasena uppajjanti.

Katamā dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti?
Sotāpattimaggam paṭilābhatthāya uppādam pavattaṃ nimittaṃ
āyūhanaṃ paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaram byādhiṃ
maraṇaṃ sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā
saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Sotāpattiphalaśamāpattatthāya uppādam
pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ paṭisandhiṃ...pe... paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā
paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ. Sakadāgāmiaggam paṭilābhatthāya...
pe... sakadāgāmiṃphalaśamāpattatthāya...pe... anāgāmiaggam
paṭilābhatthāya...pe... anāgāmiṃphalaśamāpattatthāya ...pe...
arahattamaggam paṭilābhatthāya uppādam pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ
paṭisandhiṃ gatiṃ nibbattiṃ upapattiṃ jātiṃ jaram byādhiṃ maraṇaṃ sokaṃ
paridevaṃ upāyāsaṃ paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.
Arahattaphalaśamāpattatthāya...pe... suññatavihāraśamāpattatthāya...
pe... animittavihāraśamāpattatthāya uppādam pavattaṃ nimittaṃ āyūhanaṃ
paṭisandhiṃ...pe... paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ.
Imā dasa saṅkhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti.

58. Kati saṅkhārupekkhā kusalā, kati akusalā, kati abyākatā?
Pannarasa saṅkhārupekkhā kusalā, tisso saṅkhārupekkhā abyākatā. Natthi
saṅkhārupekkhā akusalā.

Paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā, aṭṭha cittassa gocarā;

Puthujjanassa dve honti, tayo sekkhassa gocarā;

Tayo ca vītarāgassa, yehi cittaṃ vivaṭṭati.

Aṭṭha samādhissa paccayā, dasa ñāṇassa gocarā;

Aṭṭhārasa saṅkhārupekkhā, tiṇṇaṃ vimokkhāna paccayā.

Ime aṭṭhārasākārā, paññā yassa pariccitā;

Kusalo saṅkhārupekkhāsu, nānādiṭṭhīsu na kampaṭṭi.

Taṃ ñātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanattṭhena paññā. Tena vuccati –
“muñcitukamyatāpaṭisaṅkhāsantiṭṭhanā paññā saṅkhārupekkhāsu ñāṇaṃ”.

10. Gotrabhuñāṇaniddeso

59. Kathaṃ bahiddhā vuṭṭhānavivattaṇe paññā gotrabhuñāṇaṃ? Uppādaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Pavattaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Āyūhanaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Paṭisandhiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Gatiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nibbattiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Upapattiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Jātiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Jaraṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Byādhiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Maraṇaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sokaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Paridevaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Upāyāsaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu...pe... nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādaṃ abhibhuyyivā anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattaṃ abhibhuyyivā appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nimittaṃ abhibhuyyivā animittaṃ pakkhandatīti – gotrabhu ...pe... bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyivā nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Pavattā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Nimittā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Āyūhanā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Paṭisandhiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Gatiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Nibbattiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Upapattiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Jātiyā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Jarāya vuṭṭhātīti – gotrabhu. Byādhimhā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Maraṇā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Sokā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Paridevā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Upāyāsā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittā vuṭṭhātīti – gotrabhu. Anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu...pe... nirodhaṃ nibbānaṃ pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vuṭṭhahitvā anuppādaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattā vuṭṭhahitvā appavattaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nimittā vuṭṭhahitvā animittaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Āyūhanā vuṭṭhahitvā anāyūhanaṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Paṭisandhiyā vuṭṭhahitvā appaṭisandhiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Gatiyā vuṭṭhahitvā agatiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Nibbattiyā vuṭṭhahitvā anibbattiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Upapattiyā vuṭṭhahitvā anupapattiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Jātiyā vuṭṭhahitvā ajātiṃ pakkhandatīti – gotrabhu. Jarāya vuṭṭhahitvā ajaraṃ

pakkhandatīti – gotrabhu. Byādhimhā vuṭṭhahitvā abyādhim pakkhandatīti – gotrabhu. Maraṇā vuṭṭhahitvā amatam pakkhandatīti – gotrabhu. Sokā vuṭṭhahitvā asokam pakkhandatīti – gotrabhu. Paridevā vuṭṭhahitvā aparidevam pakkhandatīti – gotrabhu. Upāyāsā vuṭṭhahitvā anupāyāsam pakkhandatīti – gotrabhu. Bahiddhā saṅkhāranimittā vuṭṭhahitvā nirodham nibbānam pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vivaṭṭatīti – gotrabhu. Pavattā vivaṭṭatīti – gotrabhu...pe... bahiddhā saṅkhāranimittā vivaṭṭatīti – gotrabhu. Anuppādam pakkhandatīti – gotrabhu. Appavattam pakkhandatīti – gotrabhu...pe... nirodham nibbānam pakkhandatīti – gotrabhu.

Uppādā vivaṭṭitvā anuppādam pakkhandatīti – gotrabhu. Pavattā vivaṭṭitvā appavattam pakkhandatīti – gotrabhu...pe... bahiddhā saṅkhāranimittā vivaṭṭitvā nirodham nibbānam pakkhandatīti – gotrabhu.

60. Kati gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti? Kati gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti? Aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti. Dasa gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti.

Katame aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti? Paṭhamam jhānam paṭilābhatthāya nīvaraṇe abhibhuyyatīti – gotrabhu. Dutiyam jhānam paṭilābhatthāya vitakkavicāre abhibhuyyatīti – gotrabhu. Tatiyam jhānam paṭilābhatthāya pītiṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Catuttham jhānam paṭilābhatthāya sukhadukkhe abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya rūpasāññaṃ paṭighasāññaṃ nānattasāññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Viññānañcāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākāsānañcāyatanasāññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya viññānañcāyatanasāññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Nevasāññānāsāññāyatanasamāpattiṃ paṭilābhatthāya ākiñcaññāyatanasāññaṃ abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ime aṭṭha gotrabhū dhammā samathavasena uppajjanti.

Katame dasa gotrabhū dhammā vipassanāvasena uppajjanti? Sotāpattimaggam paṭilābhatthāya uppādam pavattam nimittam āyūhanam paṭisandhim gatim nibbattim upapattim jātim jaram byādhim maraṇam sokam paridevam upāyāsam bahiddhā saṅkhāranimittam abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sotāpattiphalasamāpattatthāya uppādam pavattam nimittam āyūhanam paṭisandhim...pe... abhibhuyyatīti – gotrabhu. Sakadāgāmimaggam

paṭilābhatthāya...pe... sakadāgāmiphalasamāpattatthāya...
 anāgāmimaggaṃ paṭilābhatthāya... anāgāmiphalasamāpattatthāya...
 arahattamaggaṃ paṭilābhatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanam
 paṭisandhiṃ gatim nibbattim upapattim jātim jaram byādhiṃ maraṇam
 sokaṃ paridevaṃ upāyāsaṃ bahiddhā saṅkhāranimittaṃ abhibhuyyatīti –
 gotrabhu. Arahattaphalasamāpattatthāya... suññatavihārasamāpattatthāya...
 animittavihārasamāpattatthāya uppādaṃ pavattaṃ nimittaṃ āyūhanam
 paṭisandhiṃ...pe... abhibhuyyatīti – gotrabhu. Ime dasa gotrabhū dhammā
 vipassanāvasena uppajjanti.

Kati gotrabhū dhammā kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Pannarasa
 gotrabhū dhammā kusalā, tayo gotrabhū dhammā abyākatā. Natthi gotrabhū
 dhammā akusalāti.

Sāmisaiṇca nirāmisam, paṇihitaṇca appaṇihitam;

Saññuttaṇca visaññuttam, vuṭṭhitaṇca avuṭṭhitam.

Aṭṭha samādhissa paccayā, dasa ñāṇassa gocarā;

Aṭṭhārasa gotrabhū dhammā, tiṇṇam vimokkhāna paccayā.

Ime aṭṭhārasākārā, paññā yassa pariccitā;

Kusalo vivaṭṭe vuṭṭhāne, nānādiṭṭhīsu na kampatīti.

Tam ñātaṭṭhena ñāṇam, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati –
 “bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā gotrabhuñāṇam”.

Gotrabhuñāṇaniddeso dasamo.

11. Maggañāṇaniddeso

61. Katham dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇam?
 Sotāpattimaggaṃ khaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vuṭṭhāti,
 tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi
 vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge
 ñāṇam”. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vuṭṭhāti,
 tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi
 vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇam”.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi ... pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Tena vuccati

– “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

62.

Ajātaṃ jhāpeti jātena, jhānaṃ tena pavuccati;

Jhānavimokkhe kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampaṭi.

Samādahitvā yathā ce vipassati, vipassamāno tathā ce samādahe;

Vipassanā ca samatho tadā ahu, samānabhāgā yuganaddhā vattare.

Dukkhā sañkhārā sukho, nirodho iti dassanaṃ ;

Dubhato vuṭṭhitā paññā, phasseti amataṃ padaṃ.

Vimokkhacariyaṃ jānāti, nānattekattakovidō;

Dvinnāṃ ñāṇānaṃ kusalatā, nānādiṭṭhīsu na kampaṭīti.

Taṃ ñātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “dubhato vuṭṭhānavivaṭṭane paññā magge ñāṇaṃ”.

Maggañāṇaniddeso ekādasamo.

12. Phalañāṇaniddeso

63. Kathaṃ payogappaṭippassaddhipaññā phale ñāṇaṃ? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammādiṭṭhi. Maggassetam phalaṃ.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vuṭṭhāti tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsaṅkappo. Maggassetam phalaṃ.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāvācā. Maggassetam phalaṃ.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammākammanto. Maggassetam phalam.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāājīvo. Maggassetam phalam.

Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāvāyāmo. Maggassetam phalam.

Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsati. Maggassetam phalam.

Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhito vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetam phalam.

Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi... pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetam phalam.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi... pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggassetam phalam.

Arahattamagakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi... pe...

avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Taṃpayogappaṭippassaddhattā uppajjati sammāsamādhi. Maggasetam phalaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “payogappaṭippassaddhipaññā phale ñāṇaṃ”.

Phalañāṇaniddeso dvādasamo.

13. Vimuttiñāṇaniddeso

64. Kathaṃ chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ? Sotāpattimaggena sakkāyadīṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi pañcahi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ”.

Sakadāgāmimaggena oḷārikaṃ kāmārāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, oḷāriko kāmārāgānusayo, paṭighānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi catūhi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ”.

Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmārāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, anusahagato kāmārāgānusayo, paṭighānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi catūhi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ”.

Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā, mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – attano cittassa upakkilesā sammā samucchinnā honti. Imehi aṭṭhahi upakkilesehi sapariyuṭṭhānehi cittaṃ vimuttaṃ hoti suvimuttaṃ. Taṃvimutti ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ”. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “chinnavaṭumānupassane paññā vimuttiñāṇaṃ”.

14. Paccavekkhaṇāñāniddeso

65. Kathaṃ tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe ñāṇaṃ? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo tadā samudāgato. Pariggahaṭṭhena sammāvācā tadā samudāgatā. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto tadā samudāgato. Vodānaṭṭhena sammājīvo tadā samudāgato. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo tadā samudāgato. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi tadā samudāgato.

Upaṭṭhānaṭṭhena satisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Pavicayaṭṭhena dhammavicayasambojjhaṅgo tadā samudāgato. Paggahaṭṭhena vīriyasambojjhaṅgo tadā samudāgato. Pharaṇaṭṭhena pītisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Upasamaṭṭhena passaddhisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Avikkhepaṭṭhena samādhisambojjhaṅgo tadā samudāgato. Paṭisaṅkhānaṭṭhena upekkhāsambojjhaṅgo tadā samudāgato.

Assaddhiye akampiyatṭhena saddhābalaṃ tadā samudāgataṃ. Kosajje akampiyatṭhena vīriyabalaṃ tadā samudāgataṃ. Pamāde akampiyatṭhena satibalaṃ tadā samudāgataṃ. Uddhacce akampiyatṭhena samādhibalaṃ tadā samudāgataṃ. Avijjāya akampiyatṭhena paññābalaṃ tadā samudāgataṃ.

Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ tadā samudāgataṃ. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ tadā samudāgataṃ.

Ādhipeyyatṭhena indriyā tadā samudāgatā. Akampiyatṭhena balā tadā samudāgatā. Niyyānaṭṭhena sambojjhaṅgā tadā samudāgatā. Hetuṭṭhena maggo tadā samudāgato. Upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā tadā samudāgatā. Padhanaṭṭhena sammappadhānā tadā samudāgatā. Ijjanaṭṭhena iddhipādā tadā samudāgatā. Tathaṭṭhena saccā tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena samatho tadā samudāgato. Anupassanaṭṭhena vipassanā tadā samudāgatā. Ekarasaṭṭhena samathavipassanā tadā samudāgatā. Anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ tadā samudāgataṃ. Saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi tadā samudāgatā. Avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi tadā samudāgatā. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi tadā samudāgatā. Vimuttaṭṭhena vimokkho tadā samudāgato. Paṭivedhaṭṭhena vijjā tadā samudāgatā. Pariccāgaṭṭhena vimutti tadā

samudāgatā. Samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ.

Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena tadā samudāgato. Phasso samodhānaṭṭhena tadā samudāgato. Vedanā samosaraṇaṭṭhena tadā samudāgatā. Samādhi pamukhaṭṭhena tadā samudāgato. Sati ādhipateyyaṭṭhena tadā samudāgatā. Paññā taduttaraṭṭhena tadā samudāgatā. Vimutti sāraṭṭhena tadā samudāgatā. Amatogadham nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Sotāpattiṭṭhalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā. Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo tadā samudāgato...pe... paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ. Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena tadā samudāgato. Phasso samodhānaṭṭhena tadā samudāgato. Vedanā samosaraṇaṭṭhena tadā samudāgatā. Samādhi pamukhaṭṭhena tadā samudāgato. Sati ādhipateyyaṭṭhena tadā samudāgatā. Paññā taduttaraṭṭhena tadā samudāgatā. Vimutti sāraṭṭhena tadā samudāgatā. Amatogadham nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Sakadāgāmimaggaṅkhaṇe...pe... sakadāgāmiphalaṅkhaṇe...
pe... anāgāmimaggaṅkhaṇe...pe... anāgāmiphalaṅkhaṇe...pe...
arahattamaggaṅkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā...pe...
samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ. Chando mūlaṭṭhena
tadā samudāgato...pe... amatogadham nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena tadā
samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime dhammā tadā samudāgatā.

Arahattaphalaṅkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi tadā samudāgatā
...pe... paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ tadā samudāgataṃ.
Chando mūlaṭṭhena tadā samudāgato ...pe... amatogadham nibbānaṃ
pariyosānaṭṭhena tadā samudāgataṃ. Vuṭṭhahitvā paccavekkhati, ime
dhammā tadā samudāgatā. Taṃ ñāṭṭhena ñāṇaṃ, pajānaṭṭhena paññā.
Tena vuccati – “tadā samudāgate dhamme passane paññā paccavekkhaṇe
ñāṇaṃ”.

Paccavekkhaṇañāṇaniddeso cuddasamo.

15. Vatthunānattañāṇaniddeso

66. Kathaṃ ajjhataṃ vavatthāne paññā vatthunānante ñāṇaṃ? Kathaṃ ajjhataḍḍhamme vavattheti? Cakkhuṃ ajjhataṃ vavattheti, soṭaṃ ajjhataṃ vavattheti, ghānaṃ ajjhataṃ vavattheti, jivhaṃ ajjhataṃ vavattheti, kāyaṃ ajjhataṃ vavattheti, manaṃ ajjhataṃ vavattheti.

Kathaṃ cakkhuṃ ajjhataṃ vavattheti? Cakkhu avijjāsambhūtaṃti vavattheti, cakkhu taṇhāsambhūtaṃti vavattheti, cakkhu kammaṃsambhūtaṃti vavattheti, cakkhu āhārasambhūtaṃti vavattheti, cakkhu catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, cakkhu uppannaṃti vavattheti, cakkhu samudāgataṃti vavattheti. Cakkhu ahutvā sambhūtaṃ, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Cakkhuṃ antavantato vavattheti, cakkhu addhavaṃ asassaṭaṃ vipariṇāmadhammaṃti vavattheti, cakkhu aniccaṃ saṅkhatāṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃti vavattheti. Cakkhuṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhentō samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ cakkhuṃ ajjhataṃ vavattheti.

Kathaṃ soṭaṃ ajjhataṃ vavattheti? Soṭaṃ avijjāsambhūtaṃti vavattheti...pe... evaṃ soṭaṃ ajjhataṃ vavattheti. Kathaṃ ghānaṃ ajjhataṃ vavattheti? Ghānaṃ avijjāsambhūtaṃti vavattheti...pe... evaṃ ghānaṃ ajjhataṃ vavattheti. Kathaṃ jivhaṃ ajjhataṃ vavattheti? Jivhā avijjāsambhūtaṃti vavattheti, jivhā taṇhāsambhūtaṃti vavattheti, jivhā kammaṃsambhūtaṃti vavattheti, jivhā āhārasambhūtaṃti vavattheti, jivhā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, jivhā uppannāti vavattheti jivhā samudāgataṃti vavattheti. Jivhā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Jivhaṃ antavantato vavattheti, jivhā addhuvā asassaṭā vipariṇāmadhammāti vavattheti, jivhā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Jivhaṃ aniccato vavattheti, no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ jivhaṃ ajjhataṃ vavattheti.

Kathaṃ kāyaṃ ajjhataṃ vavattheti? Kāyo avijjāsambhūtoti vavattheti, kāyo taṇhāsambhūtoti vavattheti, kāyo kammaṃsambhūtoti vavattheti, kāyo āhārasambhūtoti vavattheti, kāyo catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, kāyo uppannoti vavattheti, kāyo samudāgatoti vavattheti. Kāyo

ahutvā sambhūto, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Kāyaṃ antavantato vavattheti, kāyo addhuvo asassato vipariṇāmadhammoti vavattheti, kāyo anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammoti vavattheti. Kāyaṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ kāyaṃ ajjhataṃ vavattheti.

Kathaṃ manaṃ ajjhataṃ vavattheti? Mano avijjāsambhūtoti vavattheti, mano taṇhāsambhūtoti vavattheti, mano kammāsambhūtoti vavattheti, mano āhārasambhūtoti vavattheti, mano uppannoti vavattheti, mano samudāgatoti vavattheti. Mano ahutvā sambhūto, hutvā na bhavissatīti vavattheti. Manaṃ antavantato vavattheti, mano addhuvo asassato vipariṇāmadhammoti vavattheti, mano anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammoti vavattheti. Manaṃ aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodhetti, no samudetti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ manaṃ ajjhataṃ vavattheti. Evaṃ ajjhattadhamme vavattheti. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “ajjhattavavatthāne paññā vatthunānante ñāṇaṃ”.

Vatthunānattañāṇaniddeso pannarasamo.

16. Gocaranānattañāṇaniddeso

67. Kathaṃ bahiddhā vavatthāne paññā gocaranānante ñāṇaṃ? Kathaṃ bahiddhā dhamme vavattheti? Rūpe bahiddhā vavattheti, sadde bahiddhā vavattheti, gandhe bahiddhā vavattheti, rase bahiddhā vavattheti, phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti, dhamme bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ rūpe bahiddhā vavattheti? Rūpā avijjāsambhūtāti vavattheti rūpā taṇhāsambhūtāti vavattheti, rūpā kammāsambhūtāti vavattheti, rūpā āhārasambhūtāti vavattheti, rūpā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, rūpā uppannāti vavattheti, rūpā samudāgatāti vavattheti. Rūpā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Rūpe antavantato

vavattheti, rūpā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti. Rūpā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Rūpe aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṇinissajjati, no ādiyati. Aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṇinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ rūpe bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ sadde bahiddhā vavattheti? Saddā avijjāsambhūtāti vavattheti...pe... saddā catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāyāti vavattheti, saddā uppannāti vavattheti, saddā samudāgatāti vavattheti. Saddā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Sadde antavantato vavattheti, saddā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti, saddā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Sadde aniccato vavattheti, no niccato...pe... evaṃ sadde bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ gandhe bahiddhā vavattheti? Gandhā avijjāsambhūtāti vavattheti, gandhā taṇhāsambhūtāti vavattheti...pe... evaṃ gandhe bahiddhā vavattheti. Kathaṃ rase bahiddhā vavattheti? Rasā avijjāsambhūtāti vavattheti, rasā taṇhāsambhūtāti vavattheti...pe... evaṃ rase bahiddhā vavattheti. Kathaṃ phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti? Phoṭṭhabbā avijjāsambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā taṇhāsambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā kammāsambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā āhārasambhūtāti vavattheti, phoṭṭhabbā uppannāti vavattheti. Phoṭṭhabbā samudāgatāti vavattheti...pe... evaṃ phoṭṭhabbe bahiddhā vavattheti.

Kathaṃ dhamme bahiddhā vavattheti? Dhammā avijjāsambhūtāti vavattheti, dhammā taṇhāsambhūtāti vavattheti, dhammā kammāsambhūtāti vavattheti, dhammā āhārasambhūtāti vavattheti, dhammā uppannāti vavattheti, dhammā samudāgatāti vavattheti. Dhammā ahutvā sambhūtā, hutvā na bhavissantīti vavattheti. Dhamme antavantato vavattheti, dhammā addhuvā asassatā vipariṇāmadhammāti vavattheti, dhammā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammāti vavattheti. Dhamme aniccato vavattheti, no niccato; dukkhato vavattheti, no sukhato; anattato vavattheti, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṇinissajjati,

no ādiyati...pe... aniccato vavatthento niccasaññaṃ pajahati, dukkhato vavatthento sukhasaññaṃ pajahati, anattato vavatthento attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ dhamme bahiddhā vavatteti. Taṃ ñātattṥhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṥhena paññā. Tena vuccati – “bahiddhā vavattṥhāne paññā gocaraṇānatte ñāṇaṃ”.

Gocaraṇānattañāṇaniddeso soḷasaṃo.

17. Cariyāṇānattañāṇaniddeso

68. Kathaṃ cariyāvavattṥhāne paññā cariyāṇānatte ñāṇaṃ? **Cariyāti** tisso cariyāyo – viññāṇacariyā, aññāṇacariyā, ñāṇacariyā.

Katamā viññāṇacariyā? Dassanaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā rūpesu, dassanaṭṥho cakkhuvīññāṇaṃ viññāṇacariyā rūpesu, diṭṥhattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā rūpesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā rūpesu. Savanaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā saddesu, savanaṭṥho sotaviññāṇaṃ viññāṇacariyā saddesu, sutattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā saddesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā saddesu. Ghāyanaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā gandhesu, ghāyanaṭṥho ghāṇaviññāṇaṃ viññāṇacariyā gandhesu, ghāyitattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā gandhesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā gandhesu. Sāyanaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā rasesu, sāyanaṭṥho jivhāvīññāṇaṃ viññāṇacariyā rasesu, sāyitattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā rasesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā rasesu. Phusaṇaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā phoṭṥhabbesu, phusaṇaṭṥho kāyaviññāṇaṃ viññāṇacariyā phoṭṥhabbesu, phuṭṥhattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā phoṭṥhabbesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā phoṭṥhabbesu. Vijānaṇaṭṥhāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā dhammesu, vijānaṇaṭṥho maṇovīññāṇaṃ viññāṇacariyā dhammesu, viññātattā abhiniropanā vipākamaṇodhātu viññāṇacariyā dhammesu, abhiniropitattā vipākamaṇovīññāṇadhātu viññāṇacariyā dhammesu.

69. Viññāṇacariyāti kenaṭṥhena viññāṇacariyā? Nīrāgā caratīti – viññāṇacariyā. Niddosā caratīti – viññāṇacariyā. Nimmohā caratīti – viññāṇacariyā. Nimmāṇā caratīti – viññāṇacariyā. Niddiṭṥhi caratīti –

viññāṇacariyā niuddhaccā caratīti – viññāṇacariyā. Nibbicikicchā caratīti – viññāṇacariyā. Nānusatīti caratīti – viññāṇacariyā. Rāgavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dosavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Mohavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Mānavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Ditthivippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Uddhaccavippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Vicikicchāvippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Anusatīti caratīti – viññāṇacariyā. Kusalehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Akusalehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sāvajjehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Anavajjehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Kaṇṇehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukkhehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukhudrayehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dukkudrayehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Sukhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Dukkavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – viññāṇacariyā. Viññāte caratīti – viññāṇacariyā. Viññāṇassa evarūpā cariyā hotīti – viññāṇacariyā. Pakatiparisuddhamidaṃ cittaṃ nikkilesatṭhenāti – viññāṇacariyā. Ayaṃ viññāṇacariyā.

Katamā aññāṇacariyā? Manāpiyesu rūpesu rāgassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; rāgassa javanā aññāṇacariyā. Amanāpiyesu rūpesu dosassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; dosassa javanā aññāṇacariyā. Tadubhayena asamapekkhanasmim vattusmim mohassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mohassa javanā aññāṇacariyā. Vinibandhassa mānassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mānassa javanā aññāṇacariyā. Parāmatṭhāya ditthiyā javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; ditthiyā javanā aññāṇacariyā. Vikkhepagatassa uddhaccassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; uddhaccassa javanā aññāṇacariyā. Aniṭṭhaṅgatāya vicikicchāya javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; vicikicchāya javanā aññāṇacariyā. Thāmagatassa anusayassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; anusayassa javanā aññāṇacariyā.

Manāpiyesu saddesu...pe... manāpiyesu gandhesu...pe... manāpiyesu rasesu...pe... manāpiyesu phoṭṭhabbesu...pe... manāpiyesu dhammesu rāgassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; rāgassa javanā aññāṇacariyā. Amanāpiyesu dhammesu dosassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; dosassa javanā aññāṇacariyā. Tadubhayena asamapekkhanasmim vattusmim mohassa javanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā; mohassa javanā aññāṇacariyā.

Vinibandhassa mānassa javanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; mānassa javanā aññāṇacariyā. Parāmatthāya diṭṭhiyā javanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; diṭṭhiyā javanā aññāṇacariyā. Vikkhepagatassa uddhaccassa javanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; uddhaccassa javanā aññāṇacariyā; anitthāngatāya vicikicchāya javanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; vicikicchāya javanā aññāṇacariyā. Thāmagatassa anusayassa javanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; anusayassa javanā aññāṇacariyā.

70. Aññāṇacariyāti kenatthēna aññāṇacariyā? Sarāgā caratīti – aññāṇacariyā. Sadosā caratīti – aññāṇacariyā. Samohā caratīti – aññāṇacariyā. Samānā caratīti – aññāṇacariyā. Sadiṭṭhi caratīti – aññāṇacariyā. Sauddhaccā caratīti – aññāṇacariyā. Savicikicchā caratīti – aññāṇacariyā. Sānusayā caratīti – aññāṇacariyā. Rāgasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dosasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Mohasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Mānasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Diṭṭhisampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Uddhaccasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Vicikicchāsampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Anusayasampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Kusalehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Akusalehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sāvajjehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Anavajjehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Kaṇhehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukkehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukhudrayehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dukkhudrayehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Sukhavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Dukkhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti – aññāṇacariyā. Aññāte caratīti – aññāṇacariyā. Aññāṇassa evarūpā cariyā hotīti – aññāṇacariyā. Ayaṃ aññāṇacariyā.

71. Katamā ñāṇacariyā? Aniccānupassanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; aniccānupassanā ñāṇacariyā. Dukkhānupassanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; dukkhānupassanā ñāṇacariyā. Anattānupassanattāya āvajjanakiriyaḅyākatā viññāṇacariyā; anattānupassanā ñāṇacariyā. Nibbidānupassanattāya... pe... virāgānupassanattāya... nirodhānupassanattāya... paṭinissaggānupassanattāya... khayānupassanattāya... vayānupassanattāya... vipariṇāmānupassanattāya... animittānupassanattāya... appaṇihitānupassanattāya... suññātānupassanattāya... adhipaññādhammānupassanattāya... yathābhūtañāṇadassanattāya... ādīnavānupassanattāya...

paṭisaṅkhānupassanattāya āvajjanakiriyābyākatā viññāṇacariyā;
 paṭisaṅkhānupassanā ñāṇacariyā. Vīvaṭṭānānupassanā ñāṇacariyā.
 Sotāpattimaggo ñāṇacariyā. Sotāpattiphalasamāpatti ñāṇacariyā.
 Sakadāgāmiimaggo ñāṇacariyā. Sakadāgāmiiphalasamāpatti ñāṇacariyā.
 Anāgāmiimaggo ñāṇacariyā. Anāgāmiiphalasamāpatti ñāṇacariyā.
 Arahattamaggo ñāṇacariyā. Arahattaphalasamāpatti ñāṇacariyā.

Ñāṇacariyāti kenatthēna ñāṇacariyā? Nīrāgā caratīti – ñāṇacariyā.
 Niddosā caratīti – ñāṇacariyā...pe... nānusaṃyā caratīti – ñāṇacariyā.
 Rāgavippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Dosavippayuttā caratīti –
 ñāṇacariyā. Mohavippayuttā caratīti – ñāṇacariyā. Mānavippayuttā...
 pe... diṭṭhivippayuttā... uddhaccavippayuttā... vicikicchāvippayuttā...
 anusayavippayuttā... kusalehi kammehi sampayuttā... akusalehi
 kammehi vippayuttā... sāvajjehi kammehi vippayuttā... anavajjehi
 kammehi sampayuttā... kaṇṇehi kammehi vippayuttā... sukkehi kammehi
 sampayuttā... sukhudrayehi kammehi sampayuttā... dukkhudrayehi
 kammehi vippayuttā... sukhavipākehi kammehi sampayuttā caratīti –
 ñāṇacariyā. Dukkhavipākehi kammehi vippayuttā caratīti – ñāṇacariyā.
 Ñāte caratīti – ñāṇacariyā. Ñāṇassa evarūpā cariyā hotīti – ñāṇacariyā. Ayaṃ
 ñāṇacariyā. Aññā viññāṇacariyā, aññā aññāṇacariyā, aññā ñāṇacariyāti. Taṃ
 ñātāṭṭhena ñāṇaṃ, paḷāṇanāṭṭhena paññā. Tena vuccati – “cariyāvavattḥāne
 paññā cariyānānatte ñāṇaṃ”.

Cariyānānattañāṇaniddeso sattarasamo.

18. Bhūminānattañāṇaniddeso

72. Kathaṃ catudhammavavattḥāne paññā bhūminānatte ñāṇaṃ?
 Catassobhūmiyo–kāṃāvacarābhūmi, rūpāvacarābhūmi, arūpāvacarābhūmi,
 apariyāpannā bhūmi. Katamā kāṃāvacarā bhūmi? Heṭṭhato avīcinirayaṃ
 pariyaṇtaṃ karitvā uparito paranimmitavasavattī deve antokaritvā yaṃ
 etasmiṃ antare etthāvacarā ettha pariyaṇnā khandhadhātuāyatanā rūpaṃ
 vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ kāṃāvacarā bhūmi.

Katamā rūpāvacarā bhūmi? Heṭṭhato brahmalokaṃ pariyaṇtaṃ karitvā
 uparito akaniṭṭhe deve antokaritvā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā ettha
 pariyaṇnā samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārisa
 vā cittacetāsikā dhammā – ayaṃ rūpāvacarā bhūmi.

Katamā arūpāvacarā bhūmi? Heṭṭhato ākāśānañcāyatanūpage deve

pariyantaṃ karitvā uparito nevasaññānāsaññāyatanūpage deve antokarivā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā ettha pariyāpannā samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā cittacetasikā dhammā – ayaṃ arūpāvacarā bhūmi.

Katamā apariyāpannā bhūmi? Apariyāpannā maggā ca maggaphalāni ca asaṅkhatā ca dhātu – ayaṃ apariyāpannā bhūmi. Imā catasso bhūmiyo.

Aparāpi catasso bhūmiyo cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, cattāri jhānāni, catasso appamaññāyo, catasso arūpasamāpattiyo, catasso paṭisambhidā, catasso paṭipadā, cattāri ārammaṇāni, cattāro ariyavaṃsā, cattāri saṅgahavatthūni, cattāri cakkāni, cattāri dhammapadāni – imā catasso bhūmiyo. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “catudhammavavatthāne paññā bhūminānatte ñāṇaṃ”.

Bhūminānattañāṇaniddeso aṭṭhārasamo.

19. Dhammanānattañāṇaniddeso

73. Kathaṃ navadhammavavatthāne paññā dhammanānatte ñāṇaṃ? Kathaṃ dhamme vavattheti? Kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Apariyāpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Dasa kusalakammaṃpathe kusalato vavattheti, dasa akusalakammaṃpathe akusalato vavattheti, rūpañca vipākañca kiriyañca abyākatato vavattheti – evaṃ kāmāvacare dhamme kusalato vavattheti, akusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Idhaṭṭhassa cattāri jhānāni kusalato vavattheti, tatrūpapannassa cattāri jhānāni abyākatato vavattheti – evaṃ rūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Idhaṭṭhassa catasso arūpāvacarasamāpattiyo kusalato vavattheti,

tatrūpapannassa catasso arūpāvacarasamāpattiyo abyākatato vavattheti – evaṃ arūpāvacare dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti.

Kathaṃ aperiyaṅpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti? Cattāro ariyamagge kusalato vavattheti, cattāri ca sāmāññaphalāni nibbānaṅca abyākatato vavattheti – evaṃ aperiyaṅpanne dhamme kusalato vavattheti, abyākatato vavattheti. Evaṃ dhamme vavattheti.

Nava pāmojjamūlakā dhammā. Aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati. Samāhite citte yathābhūtaṃ pajānāti passati. Yathābhūtaṃ jānaṃ passaṃ nibbindati, nibbindaṃ virajjati, virāgā vimuccati. Dukkhatō manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... anattato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... vimuccati.

Rūpaṃ aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... rūpaṃ dukkhato manasikaroto...pe... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... cakkhuṃ...pe... jarāmaṇaṃ aniccato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... jarāmaṇaṃ dukkhato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... jarāmaṇaṃ anattato manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati. Samāhite citte yathābhūtaṃ pajānāti passati. Yathābhūtaṃ jānaṃ passaṃ nibbindati, nibbindaṃ virajjati, virāgā vimuccati. Ime nava pāmojjamūlakā dhammā.

74. Nava yoniso manasikāramūlakā dhammā. Aniccato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati. Samāhitena cittaṃ “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Dukkhatō yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhīyati. Samāhitena cittaṃ “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Anattato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe....

Rūpaṃ aniccato yoniso manasikaroto pāmojjaṃ jāyati...pe... rūpaṃ

dukkhato yoniso manasikaroto pāmojjam jāyati...pe... rūpaṃ anattato yoniso manasikaroto pāmojjam jāyati...pe... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... cakkhuṃ...pe... jarāmarāṇaṃ aniccato yoniso manasikaroto pāmojjam jāyati...pe... jarāmarāṇaṃ dukkhato yoniso manasikaroto pāmojjam jāyati...pe... jarāmarāṇaṃ anattato yoniso manasikaroto pāmojjam jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati. Samāhitena cittena “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāminiṃ paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ime nava yoniso manasikāramūlakā dhammā.

Nava nānattā – dhātunānattaṃ paṭicca uppajjati phassaṇānattaṃ, phassaṇānattaṃ paṭicca uppajjati vedanānānattaṃ, vedanānānattaṃ paṭicca uppajjati saññānānattaṃ, saññānānattaṃ paṭicca uppajjati saṅkappānānattaṃ, saṅkappānānattaṃ paṭicca uppajjati chandaṇānattaṃ, chandaṇānattaṃ paṭicca uppajjati pariḷāhaṇānattaṃ, pariḷāhaṇānattaṃ paṭicca uppajjati pariyesanānānattaṃ, pariyesanānānattaṃ paṭicca uppajjati lābhaṇānattaṃ – ime nava nānattā. Taṃ nātaṭṭhena nāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññaṃ. Tena vuccati – “navadhammavavatthāne paññaṃ dhammanānatte nāṇaṃ”.

Dhammanānattañāṇaniddeso ekūnavīsatiṃ.

20-24. Nāṇapañcakaniddeso

75. Kathaṃ abhiññāpaññaṃ nātaṭṭhe nāṇaṃ, pariññāpaññaṃ tīraṇaṭṭhe nāṇaṃ, pahānēpaññaṃ pariccāgaṭṭhe nāṇaṃ, bhāvanā paññaṃ ekarasatṭhe nāṇaṃ, sacchikiriyāpaññaṃ phassaṇaṭṭhe nāṇaṃ? Ye ye dhammā abhiññātā honti, te te dhammā nātā honti. Ye ye dhammā pariññātā honti, te te dhammā tīritā honti. Ye ye dhammā pahīnā honti, te te dhammā pariccattā honti. Ye ye dhammā bhāvitā honti, te te dhammā ekarasā honti. Ye ye dhammā sacchikatā honti, te te dhammā phassitā honti. Taṃ nātaṭṭhena nāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññaṃ. Tena vuccati – “abhiññā paññaṃ nātaṭṭhe nāṇaṃ, pariññā paññaṃ tīraṇaṭṭhe nāṇaṃ, pahāne paññaṃ pariccāgaṭṭhe nāṇaṃ, bhāvanā paññaṃ ekarasatṭhe nāṇaṃ, sacchikiriyā paññaṃ phusaṇaṭṭhe nāṇaṃ”.

Nāṇapañcakaniddeso catuvīsatiṃ.

25-28. Paṭisambhidāñāṇaniddeso

76. Kathaṃ atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ, dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ, niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ, paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ? Saddhindriyaṃ dhammo, vīriyindriyaṃ dhammo, satindriyaṃ dhammo, samādhindriyaṃ dhammo, paññindriyaṃ dhammo. Añño saddhindriyaṃ dhammo, añño vīriyindriyaṃ dhammo, añño satindriyaṃ dhammo, añño samādhindriyaṃ dhammo, añño paññindriyaṃ dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭivīditāti. Tena vuccati – “dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Adhimokkhaṭṭho attho, paggahaṭṭho attho, upaṭṭhānaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho, dassanaṭṭho attho. Añño adhimokkhaṭṭho attho, añño paggahaṭṭho attho, añño upaṭṭhānaṭṭho attho, añño avikkhepaṭṭho attho, añño dassanaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭivīditāti. Tena vuccati – “atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭivīditāti. Tena vuccati – “niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭivīditāti. Tena vuccati – “paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

77. Saddhābalaṃ dhammo, vīriyabalaṃ dhammo, satibalaṃ dhammo, samādhibalaṃ dhammo, paññābalaṃ dhammo. Añño saddhābalaṃ dhammo, añño vīriyabalaṃ dhammo, añño satibalaṃ dhammo, añño samādhibalaṃ dhammo, añño paññābalaṃ dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭivīditāti. Tena vuccati – “dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Assaddhiye akampiyatṭho attho. Kosajje akampiyatṭho attho. Pamāde akampiyatṭho attho. Uddhacce akampiyatṭho attho. Avijjāya akampiyatṭho attho. Añño assaddhiye akampiyatṭho attho, añño kosajje akampiyatṭho

attho, añño pamāde akampiyattho attho, añño uddhacce akampiyattho attho, añño avijjāya akampiyattho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭivīditāti. Tena vuccati – “atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭivīditāti. Tena vuccati – “niruttinānatte paññā niruttiapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭivīditāti. Tena vuccati – “paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Satisambojjhaṅgo dhammo, dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo, vīriyasambojjhaṅgo dhammo, pītisambojjhaṅgo dhammo, passaddhisambojjhaṅgo dhammo, samādhisambojjhaṅgo dhammo, upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Añño satisambojjhaṅgo dhammo, añño dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo, añño vīriyasambojjhaṅgo dhammo, añño pītisambojjhaṅgo dhammo, añño passaddhisambojjhaṅgo dhammo, añño samādhisambojjhaṅgo dhammo, añño upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭivīditāti. Tena vuccati – “dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Upatthānaṭṭho attho, pavicyaṭṭho attho, paggaḥaṭṭho attho, pharaṇaṭṭho attho, upasamaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho, paṭisaṅkhānaṭṭho attho. Añño upatthānaṭṭho attho, añño pavicyaṭṭho attho, añño paggaḥaṭṭho attho, añño pharaṇaṭṭho attho, añño upasamaṭṭho attho, añño avikkhepaṭṭho attho, añño paṭisaṅkhānaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭivīditāti. Tena vuccati – “atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Satta dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, satta atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭivīditāti. Tena vuccati – “niruttinānatte paññā

niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Sattasu dhammesu ñāṇāni, sattasu atthesu ñāṇāni, cuddasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭivīditāti. Tena vuccati – “paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Sammādiṭṭhi dhammo, sammāsaṅkappo dhammo, sammāvācā dhammo, sammākammanto dhammo, sammājīvo dhammo, sammāvāyāmo dhammo, sammāsati dhammo, sammāsamādhī dhammo. Añño sammādiṭṭhi dhammo, añño sammāsaṅkappo dhammo, añño sammāvācā dhammo, añño sammākammanto dhammo, añño sammājīvo dhammo, añño sammāvāyāmo dhammo, añño sammāsati dhammo, añño sammāsamādhī dhammo. Yena ñāṇena ime nānā dhammā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā dhammā paṭivīditāti. Tena vuccati – “dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Dassanaṭṭho attho, abhiniropanaṭṭho attho, pariggahaṭṭho attho, samuṭṭhānaṭṭho attho, vodānaṭṭho attho, paggahaṭṭho attho, upaṭṭhānaṭṭho attho, avikkhepaṭṭho attho. Añño dassanaṭṭho attho, añño abhiniropanaṭṭho attho, añño pariggahaṭṭho attho, añño samuṭṭhānaṭṭho attho, añño vodānaṭṭho attho, añño paggahaṭṭho attho, añño upaṭṭhānaṭṭho attho, añño avikkhepaṭṭho attho. Yena ñāṇena ime nānā atthā ñātā teneva ñāṇena ime nānā atthā paṭivīditāti. Tena vuccati – “atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Aṭṭha dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, aṭṭha atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Aññā dhammaniruttiyo, aññā atthaniruttiyo. Yena ñāṇena imā nānā niruttiyo ñātā, teneva ñāṇena imā nānā niruttiyo paṭivīditāti. Tena vuccati – “niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Aṭṭhasu dhammesu ñāṇāni, aṭṭhasu atthesu ñāṇāni soḷasasu niruttīsu ñāṇāni. Aññāni dhammesu ñāṇāni, aññāni atthesu ñāṇāni, aññāni niruttīsu ñāṇāni. Yena ñāṇena ime nānā ñāṇā ñātā, teneva ñāṇena ime nānā ñāṇā paṭivīditāti. Tena vuccati – “paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”. Taṃ ñātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “atthanānatte paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ. Dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ. Niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ. Paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

29-31. Āṇattayaniddeso

78. Kathaṃ vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ, samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ, vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ? Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Nimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Paṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Abhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti.

79. Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ

āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Rūpanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Rūpapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Rūpābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti.

Vedanānimittaṃ ...pe... saññānimittaṃ... saṅkhāranimittaṃ... viññānamimittaṃ... cakkhunimittaṃ...pe... jarāmarañanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – animitto vihāro. Jarāmarañapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – appaṇihito vihāro. Jarāmarañābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati – suññato vihāro.

Jarāmarañanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittā samāpatti. Jarāmarañapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitā samāpatti. Jarāmarañābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatā samāpatti.

Jarāmarañanimittaṃ bhayato sampassamāno animitte adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ animittaṃ āvajjitvā samāpajjati – animittavihārasamāpatti. Jarāmarañapaṇidhiṃ bhayato sampassamāno appaṇihite adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ appaṇihitaṃ āvajjitvā samāpajjati – appaṇihitavihārasamāpatti. Jarāmarañābhinivesaṃ bhayato sampassamāno suññate adhimuttattā phussa phussa vayaṃ passati, pavattaṃ ajjhupekkhitvā nirodhaṃ nibbānaṃ suññataṃ āvajjitvā samāpajjati – suññatavihārasamāpatti. Añño animitto vihāro, añño appaṇihito vihāro, añño suññato vihāro. Aññā

animittasamāpatti, aññā appaṇihitasamāpatti, aññā suññatasamāpatti. Aññā animittā vihārasamāpatti, aññā appaṇihitā vihārasamāpatti, aññā suññatā vihārasamāpatti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “vihāranānatte paññā vihāraṭṭhe ñāṇaṃ, samāpattinānatte paññā samāpattaṭṭhe ñāṇaṃ, vihārasamāpattinānatte paññā vihārasamāpattaṭṭhe ñāṇaṃ”.

Ñānattayaniddeso ekatiṃsatimo.

32. Ānantarikasamādhīñāṇaniddeso

80. Kathaṃ avikkheparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ? Nekkhammavasena cittaṣṣa ekaggaṭā avikkhepo samādhi. Tassa samādhissa vasena uppajjati ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavā khīyanti. Iti paṭhamaṃ samatho, pacchā ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavānaṃ khayō hoti. Tena vuccati – “avikkheparisuddhattā āsavasamucchede paññā ānantarikasamādhimhi ñāṇaṃ”.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Sotāpattimaggena anavaseso diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmiṃmaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmiṃmaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattaṃmaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti.

Abyāpādasavasena ...pe... ālokasaññāvasena... avikkhepavasena...
 dhammavavattānasavasena... ñāṇavasena... pāmojjavasena...
 paṭhamajjhānasavasena... dutiyajjhānasavasena... tatiyajjhānasavasena...
 catutthajjhānasavasena... ākāsaññācāyatanasamāpattivasena...
 viññāññācāyatanasamāpattivasena... ākiñcaññāyatanasamāpattivasena...
 nevaññāññācāyatanasamāpattivasena... pathavīkasiṇavasena...
 āpokasiṇavasena ... tejokasiṇavasena... vāyokasiṇavasena...
 nīlakasiṇavasena... pītakasiṇavasena... lohitakasiṇavasena...
 odātakasiṇavasena... ākāsakasiṇavasena... viññāññācāyatanasamāpattivasena...
 buddhānussativasena... dhammānussativasena... saṅghānussativasena...
 sīlānussativasena... cāgānussativasena... devatānussativasena...

ānāpānassativasena... maraṇassativasena... kāyagatāsativasena...
 upasamānussativasena... uddhumātakasaññāvasena...
 vinīlakasaññāvasena... vipubbakasaññāvasena...
 vicchiddakasaññāvasena... vikkhāyitakasaññāvasena...
 vikkhittakasaññāvasena... hatavikkhittakasaññāvasena ...
 lohitaḥkasaññāvasena... puḷavakasaññāvasena... aṭṭhikasaññāvasena.

81. Dīghaṃ assāsavasena...pe... dīghaṃ passāsavasena... rassaṃ
 assāsavasena... rassaṃ passāsavasena... sabbakāyapaṭisaṃvedī
 assāsavasena... sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena... passambhayaṃ
 kāyasañkhāraṃ assāsavasena... passambhayaṃ kāyasañkhāraṃ
 passāsavasena... pītipaṭisaṃvedī assāsavasena... pītipaṭisaṃvedī
 passāsavasena... sukhapaṭisaṃvedī assāsavasena... sukhapaṭisaṃvedī
 passāsavasena... cittaśaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsavasena...
 cittaśaṅkhārapaṭisaṃvedī passāsavasena... passambhayaṃ cittaśaṅkhāraṃ
 assāsavasena... passambhayaṃ cittaśaṅkhāraṃ passāsavasena...
 cittaṭisaṃvedī assāsavasena... cittaṭisaṃvedī passāsavasena...
 abhippamodayaṃ cittaṃ assāsavasena... abhippamodayaṃ cittaṃ
 passāsavasena... samādaḥaṃ cittaṃ...pe... vimocayaṃ cittaṃ...
 aniccānupassī ... virāgānupassī... nirodhānupassī... paṭinissaggānupassī
 assāsavasena... paṭinissaggānupassī passāsavasena cittaśa ekaggatā
 avikkhepo samādhi. Tassa samādhissa vasena uppajjati ñāṇaṃ, tena ñāṇena
 āsavā khīyanti. Iti paṭhamaṃ samatho, pacchā ñāṇaṃ. Tena ñāṇena āsavānaṃ
 khayō hotī. Tena vuccati – “avikkheparisuddhattā āsavasaṃucchede
 paññā ānatarikasamādhimhi ñāṇaṃ”.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo,
 avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Soṭāpattimaggena anavaseso
 diṭṭhāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo
 bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā
 khīyanti. Sakadāgāṃmaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho
 bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā
 khīyanti. Anāgāṃmaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho
 bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti.
 Arahattaṃmaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo
 khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena
 paññā. Tena vuccati – “avikkheparisuddhattā āsavasaṃucchede paññā
 ānatarikasamādhimhi ñāṇaṃ”.

Ānatarikasamādhīñāṇaniddeso dvattiṃsatimo.

33. Araṇavihārañāṇaniddeso

82. Kathaṃ dassanādhigateyyaṃ santo ca viharādhigamo paṇītādhimuttatā paññā araṇavihāre ñāṇaṃ? **Dassanādhigateyyanti** aniccānupassanā dassanādhigateyyaṃ, dukkhānupassanā dassanādhigateyyaṃ, anattānupassanā dassanādhigateyyaṃ, rūpe aniccānupassanā dassanādhigateyyaṃ, rūpe dukkhānupassanā dassanādhigateyyaṃ, rūpe anattānupassanā dassanādhigateyyaṃ; vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmaṇe aniccānupassanā dassanādhigateyyaṃ, jarāmaṇe dukkhānupassanā dassanādhigateyyaṃ, jarāmaṇe anattānupassanā dassanādhigateyyaṃ.

Santo ca viharādhigamoti suññato vihāro santo viharādhigamo. Animitto vihāro santo viharādhigamo. Appaṇihito vihāro santo viharādhigamo.

Paṇītādhimuttatāti suññate adhimuttatā paṇītādhimuttatā. Animitte adhimuttatā paṇītādhimuttatā. Appaṇihite adhimuttatā paṇītādhimuttatā.

Araṇavihāroti paṭhamam jhānam araṇavihāro. Dutiyam jhānam araṇavihāro. Tatiyam jhānam araṇavihāro. Catuttham jhānam araṇavihāro. Ākāsañācāyatanaśamāpatti araṇavihāro...pe... nevaśaṇñānaśaṇñāyatanaśamāpatti araṇavihāro.

Araṇavihāroti kenaṭṭhena araṇavihāro? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe haratīti – araṇavihāro. Dutiyena jhānena vitakkavicāre haratīti – araṇavihāro. Tatiyena jhānena pīṭim haratīti – araṇavihāro. Catutthena jhānena sukhadukkhe haratīti – araṇavihāro. Ākāsañācāyatanaśamāpattiyā rūpaśaṇñam paṭighaśaṇñam nānattaśaṇñam haratīti – araṇavihāro. Viññāṇañācāyatanaśamāpattiyā ākāsañācāyatanaśaṇñam haratīti – araṇavihāro. Ākiñcaññāyatanaśamāpattiyā viññāṇañācāyatanaśaṇñam haratīti – araṇavihāro. Nevaśaṇñānaśaṇñāyatanaśamāpattiyā ākiñcaññāyatanaśaṇñam haratīti – araṇavihāro. Ayaṃ araṇavihāro. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇam, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “dassanādhigateyyaṃ santo ca viharādhigamo paṇītādhimuttatā paññā araṇavihāre ñāṇaṃ”.

Araṇavihārañāṇaniddeso tettiṃsatimo.

34. Nirodhasamāpattiñāṇaniddeso

83. Kathaṃ dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā solāsahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvata paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇaṃ?

Dvīhi balehīti dve balāni – samathabalaṃ, vipassanābalaṃ. Katamaṃ samathabalaṃ? Nekkhamavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Abyāpādasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Ālokasaññāvasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Avikkhepavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ...pe... paṭinissaggānupassī assāsavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ. Paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassekaggatā avikkhepo samathabalaṃ.

Samathabalanti kenatṭhena samathabalaṃ? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe na kampaṭīti – samathabalaṃ. Dutiyena jhānena vitakkavicāre na kampaṭīti – samathabalaṃ. Tatiyena jhānena pītiyā na kampaṭīti – samathabalaṃ. Catutthena jhānena sukhadukkhe na kampaṭīti – samathabalaṃ. Ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭiḡhasaññāya nānattasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Uddhacce ca uddhaccasahagatakilēse ca khandhe ca na kampaṭi na calati na vedhatīti – samathabalaṃ. Idaṃ samathabalaṃ.

Katamaṃ vipassanābalaṃ? Aniccānupassanā vipassanābalaṃ. Dukkhānupassanā vipassanābalaṃ. Anattānupassanā vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanā vipassanābalaṃ. Virāgānupassanā vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanā vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Rūpe aniccānupassanā vipassanābalaṃ ...pe... rūpe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarāṇe aniccānupassanā vipassanābalaṃ...pe... jarāmarāṇe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ.

Vipassanābalanti kenatṭhena vipassanābalaṃ? Aniccānupassanāya nīccasaññāya na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Dukkhānupassanāya sukhasaññāya na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Anattānupassanāya

attasaññāya na kampaṭṭi – vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanāya nandiyā na kampaṭṭi – vipassanābalaṃ. Virāgānupassanāya rāge na kampaṭṭi – vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanāya samudaye na kampaṭṭi – vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanāya ādāne na kampaṭṭi – vipassanābalaṃ. Avijjāya ca avijjā sahaḡatakiḡese ca khandhe ca na kampaṭṭi na calati na vedhaṭṭi – vipassanābalaṃ. Iḡaṃ vipassanābalaṃ.

Tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyāti katamesaṃ tiṇṇannaṃ saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā? Dutiyāṃ jhānaṃ samāpannassa vitakkavicāra vacīsaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Catutthaṃ jhānaṃ samāpannassa assāsapassāsā kāyasaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Saññāvedayitanirodhaṃ samāpannassa saññā ca vedanā ca cittasaṅkhārā paṭippassaddhā honti. Imesaṃ tiṇṇannaṃ saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā.

84. Soḡasahi ñāṇacariyāhīti katamāhi soḡasahi ñāṇacariyāhi? Aniccānupassanā ñāṇacariyā, dukkhānupassanā ñāṇacariyā, anattānupassanā ñāṇacariyā, nibbidānupassanā ñāṇacariyā, virāgānupassanā ñāṇacariyā, nirodhānupassanā ñāṇacariyā, paṭinissaggānupassanā ñāṇacariyā, vivaṭṭānānupassanā ñāṇacariyā, soṭāpattimaggo ñāṇacariyā, soṭāpattiphalaṃ samāpatti ñāṇacariyā, sakadāgāṃimaggo ñāṇacariyā, sakadāgāṃiphalaṃ samāpatti ñāṇacariyā, anāgāṃimaggo ñāṇacariyā, anāgāṃiphalaṃ samāpatti ñāṇacariyā, arahattamaggo ñāṇacariyā, arahattaphalaṃ samāpatti ñāṇacariyā – imāhi soḡasahi ñāṇacariyāhi.

85. Navahi samādhicariyāhīti katamāhi navahi samādhicariyāhi? Paṭhamaṃ jhānaṃ samādhicariyā, dutiyāṃ jhānaṃ samādhicariyā, tatiyāṃ jhānaṃ samādhicariyā, catutthaṃ jhānaṃ samādhicariyā, ākāsañāñcāyatanaṃ samāpatti...pe... viññāñcāyatanaṃ samāpatti... ākiñcaññāyatanaṃ samāpatti... nevasaññāñcāyatanaṃ samāpatti samādhicariyā. Paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekkaggatā ca...pe... nevasaññāñcāyatanaṃ samāpattim paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekkaggatā ca – imāhi navahi samādhicariyāhi.

Vasīti pañca vasiyo. Āvajjanavasī, samāpajjanavasī, adhiṭṭhānavasī, vuṭṭhānavasī, paccavekkhañavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ āvajjati; āvajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti – āvajjanavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ samāpajjati; samāpajjanāya dandhāyitattaṃ natthīti – samāpajjanavasī. Paṭhamaṃ jhānaṃ yatthicchakaṃ yadicchakaṃ yāvaticchakaṃ

adhiṭṭhāti; adhiṭṭhāne dandhāyitattam natthīti – adhiṭṭhānavasī. Paṭhamam jhānam yatthicchakam yadicchakam yāvaticchakam vuṭṭhāti; vuṭṭhāne dandhāyitattam natthīti – vuṭṭhānavasī. Paṭhamam jhānam yatthicchakam yadicchakam yāvaticchakam paccavekkhati; paccavekkhāṇāya dandhāyitattam natthīti – paccavekkhāṇavasī.

Dutiyam jhānam...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattim yatthicchakam yadicchakam yāvaticchakam āvajjati; āvajjanāya dandhāyitattam natthīti – āvajjanavasī. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattim yatthicchakam yadicchakam yāvaticchakam samāpajjati...pe... adhiṭṭhāti... vuṭṭhāti... paccavekkhati; paccavekkhāṇāya dandhāyitattam natthīti – paccavekkhāṇavasī. Imā pañca vasiyo. Tam nātattḥena nāṇam, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭipassaddhiyā soḷasahi nāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvātā paññā nirodhasamāpattiyā nāṇam”.

Nirodhasamāpattiñāṇaniddeso catuttimsatimo.

35. Parinibbānañāṇaniddeso

86. Katham sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne nāṇam? Idha sampajāno nekkhammena kāmacchandassa pavattam pariyaḍiyati, abyāpādena byāpādassa pavattam pariyaḍiyati, ālokasaññāya thinamiddhassa pavattam pariyaḍiyati, avikkhepena uddhaccassa pavattam pariyaḍiyati, dhammavavattḥānena vicikicchāya...pe... nāṇena avijjāya... pāmojjena aratiyā ... paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pavattam pariyaḍiyati...pe... arahattamaggena sabbakilesānaṃ pavattam pariyaḍiyati.

Atha vā pana sampajānassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa idaṅceva cakkhupavattam pariyaḍiyati, aññañca cakkhupavattam na uppajjati. Idaṅceva sotapavattam...pe... ghānapavattam... jivhāpavattam... kāyapavattam... manopavattam pariyaḍiyati, aññañca manopavattam na uppajjati. Idam sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne nāṇam. Tam nātattḥena nāṇam, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “sampajānassa pavattapariyādāne paññā parinibbāne nāṇam”.

Parinibbānañāṇaniddeso pañcatimsatimo.

36. Samasīsatṭhañāṇaniddeso

87. Kathaṃ sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsatthe ñāṇaṃ? **Sabbadhammānanti** – pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā. **Sammā samucchedeti** nekkhammena kāmaccandaṃ sammā samucchindati. Abyāpādena byāpādaṃ sammā samucchindati. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ sammā samucchindati. Avikkhepena uddhaccaṃ sammā samucchindati. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ sammā samucchindati. Ñāṇena avijjaṃ sammā samucchindati. Pāmojjena aratiṃ sammā samucchindati. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe sammā samucchindati...pe... arahattamaggena sabbakilese sammā samucchindati.

Nirodheti nekkhammena kāmaccandaṃ nirodheti. Abyāpādena byāpādaṃ nirodheti. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ nirodheti. Avikkhepena uddhaccaṃ nirodheti. Dhammavavatthānena vicikicchaṃ nirodheti. Ñāṇena avijjaṃ nirodheti. Pāmojjena aratiṃ nirodheti. Paṭhamena jhānena nīvaraṇe nirodheti...pe... arahattamaggena sabbakilese nirodheti.

Anupaṭṭhānatāti nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmaccando na upaṭṭhāti. Abyāpādaṃ paṭiladdhassa byāpādo na upaṭṭhāti. Ālokasaññaṃ paṭiladdhassa thinamiddhaṃ na upaṭṭhāti. Avikkhepaṃ paṭiladdhassa uddhaccaṃ na upaṭṭhāti. Dhammavavatthānaṃ paṭiladdhassa vicikicchā na upaṭṭhāti. Ñāṇaṃ paṭiladdhassa avijjā na upaṭṭhāti. Pāmojjaṃ paṭiladdhassa arati na upaṭṭhāti. Paṭhamam jhānaṃ paṭiladdhassa nīvaraṇā na upaṭṭhahanti...pe... arahattamaggaṃ paṭiladdhassa sabbakilesā na upaṭṭhahanti.

Samanti kāmaccandassa pahīnattā nekkhammaṃ samaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo samaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññaṃ samaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepo samaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavatthānaṃ samaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ samaṃ. Aratiyā pahīnattā pāmojjaṃ samaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamam jhānaṃ samaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo samaṃ.

Sīsanti terasa sīsāni – palibodhasīsaṅca taṅhā, vinibandhanasīsaṅca māno, parāmāsasīsaṅca diṭṭhi, vikkhepasīsaṅca uddhaccaṃ, saṃkilesasīsaṅca avijjā, adhimokkhasīsaṅca saddhā, pagghasīsaṅca vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsaṅca sati, avikkhepasīsaṅca samādhi, dassanasīsaṅca paññā, pavattasīsaṅca jīvitindriyaṃ, gocarasīsaṅca vimokkho, saṅkhārasīsaṅca

nirodho. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “sabbadhammānaṃ sammā samucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsaṭṭhe ñāṇaṃ”.

Samasīsaṭṭhañāṇaniddeso chattimsatimo.

37. Sallekhaṭṭhañāṇaniddeso

88. Kathaṃ puthunānattekattatejapariyādāne paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ? **Puthūti** – rāgo puthu, doso puthu, moho puthu, kodho... pe... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe abhisankhārā... sabbe bhavagāmikammā.

Nānattekattanti kāmacchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Uddhaccaṃ nānattaṃ, avikkhepo ekattaṃ. Vicikicchā nānattaṃ, dhammavavattānaṃ ekattaṃ. Avijjā nānattaṃ, ñāṇaṃ ekattaṃ. Arati nānattaṃ, pāmojjaṃ ekattaṃ. Nīvaraṇā nānattaṃ, paṭṭhamāṃ jhānaṃ ekattaṃ...pe... sabbe kilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ.

Tejoti pañca tejā – caraṇatejo, guṇatejo, paññātejo, puññatejo, dhammatejo. Caraṇatejena tejitattā dussīlyatejaṃ pariyādiyati. Guṇatejena tejitattā aguṇatejaṃ pariyādiyati. Paññātejena tejitattā duppaññatejaṃ pariyādiyati. Puññatejena tejitattā apuññatejaṃ pariyādiyati. Dhammatejena tejitattā adhammatejaṃ pariyādiyati.

Sallekhoti kāmacchando asallekho, nekkhammaṃ sallekho. Byāpādo asallekho, abyāpādo sallekho. Thinamiddhaṃ asallekho, ālokasaññā sallekho. Uddhaccaṃ asallekho, avikkhepo sallekho. Vicikicchā asallekho, dhammavavattānaṃ sallekho. Avijjā asallekho, ñāṇaṃ sallekho. Arati asallekho, pāmojjaṃ sallekho. Nīvaraṇā asallekho, paṭṭhamāṃ jhānaṃ sallekho...pe... sabbakilesā asallekho, arahattamaggo sallekho. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “puthunānattejaṃ pariyādiyati paññā sallekhaṭṭhe ñāṇaṃ”.

Sallekhaṭṭhañāṇaniddeso sattatimsatimo.

38. Vīriyārambhañāṇaniddeso

89. Kathaṃ asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ? Anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ.

Anuppannassa kāmaccandassa anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa kāmaccandassa pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Anuppannassa nekkhammassa uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa nekkhammassa ṭhitiyā asammosāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ... pe....

Anuppannānaṃ sabbakilesānaṃ anuppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannānaṃ sabbakilesānaṃ pahānāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ...pe... anuppannassa arahattamaggassa uppādāya asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Uppannassa arahattamaggassa ṭhitiyā asammosāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ. Taṃ ñātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanattṭhena paññā. Tena vuccati – “asallīnattapahitattapaggahaṭṭhe paññā vīriyārambhe ñāṇaṃ”.

Vīriyārambhañāṇaniddeso aṭṭhatimsatimo.

39. Atthasandassanañāṇaniddeso

90. Kathaṃ nānādhammappakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ? Nānādhammāti pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā.

Pakāsanatāti rūpaṃ aniccato pakāseti, rūpaṃ dukkhato pakāseti, rūpaṃ anattato pakāseti. Vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre...

viññāṇaṃ... cakkhuṃ...pe... jarāmaṇaṃ aniccato pakāseti, jarāmaṇaṃ dukkhato pakāseti, jarāmaṇaṃ anattato pakāseti.

Atthasandassaneti kāmaccandaṃ pajahanto nekkhammatthaṃ sandasseti. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādatthaṃ sandasseti. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokaśāññatthaṃ sandasseti. Uddhaccaṃ pajahanto avikkhepatthaṃ sandasseti. Vicikicchaṃ pajahanto dhammavavattānattaṃ sandasseti. Avijjaṃ pajahanto ñānattaṃ sandasseti. Aratiṃ pajahanto pāmojjattaṃ sandasseti. Nīvaraṇe pajahanto paṭhamajhānattaṃ sandasseti ...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggattaṃ sandasseti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “nānādhammapakāsanatā paññā atthasandassane ñāṇaṃ”.

Atthasandassanañāṇaniddeso navatiṃsatimo.

40. Dassanavisuddhiñāṇaniddeso

91. Kathaṃ sabbadhammānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ? **Sabbadhammānanti** pañcakkhandhā... pe... apariyāpannā dhammā.

Ekasaṅgahatāti dvādasahi ākārehi sabbe dhammā ekasaṅgahitā. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhijānanaṭṭhena, parijānanaṭṭhena, dhammaṭṭhena, dhātuṭṭhena, ñātaṭṭhena, sacchikiriyatṭhena, phusaṇaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena – imehi dvādasahi ākārehi sabbe dhammā ekasaṅgahitā.

Nānattekattanti kāmaccandaṃ nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ... pe... sabbakilesā nānattaṃ, arahattamagga ekattaṃ.

Paṭivedheti dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Samudayasaccaṃ pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati.

Dassanavisuddhīti sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; sotāpattiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Sakadāgāmimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; sakadāgāmiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; anāgāmiphalakkhaṇe dassanaṃ visuddhaṃ. Arahattamaggakkhaṇe dassanaṃ visujjhati; arahattaphalakkhaṇe

dassanaṃ visuddhaṃ. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “sabbadhamānaṃ ekasaṅgahatānānattekattapaṭivedhe paññā dassanavisuddhiñāṇaṃ”.

Dassanavisuddhiñāṇaniddeso cattālīsamo.

41. Khantiñāṇaniddeso

92. Kathaṃ viditattā paññā khantiñāṇaṃ? Rūpaṃ aniccato viditaṃ, rūpaṃ dukkhato viditaṃ, rūpaṃ anattato viditaṃ. Yaṃ yaṃ viditaṃ taṃ taṃ khamatīti – viditattā paññā khantiñāṇaṃ. Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ... cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ aniccato viditaṃ, jarāmaṇaṃ dukkhato viditaṃ, jarāmaṇaṃ anattato viditaṃ. Yaṃ yaṃ viditaṃ taṃ taṃ khamatīti – viditattā paññā khantiñāṇaṃ. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “viditattā paññā khantiñāṇaṃ”.

Khantiñāṇaniddeso ekacattālīsamo.

42. Pariyogāhaṇaṇāṇaniddeso

93. Kathaṃ phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ? Rūpaṃ aniccato phusati, rūpaṃ dukkhato phusati, rūpaṃ anattato phusati. Yaṃ yaṃ phusati taṃ taṃ pariyogāhatīti – phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ. Vedanaṃ... pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ... cakkhuṃ...pe... jarāmaṇaṃ aniccato phusati, dukkhato phusati, anattato phusati. Yaṃ yaṃ phusati taṃ taṃ pariyogāhatīti – phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ. Taṃ nātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “phuṭṭhattā paññā pariyogāhaṇe ñāṇaṃ”.

Pariyogāhaṇaṇāṇaniddeso dvecattālīsamo.

43. Padesavihāraṇāṇaniddeso

94. Kathaṃ samodahane paññā padesavihāre ñāṇaṃ? Micchādīṭṭhipaccayāpi vedayitaṃ, micchādīṭṭhivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammādīṭṭhipaccayāpi vedayitaṃ, sammādīṭṭhivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Micchāsaṅkappapaccayāpi vedayitaṃ, micchāsaṅkappavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammāsaṅkappapaccayāpi vedayitaṃ, sammāsaṅkappavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ.

vedayitaṃ...pe... micchāvimuttipaccayāpi vedayitaṃ, micchāvimuttivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Sammāvimuttipaccayāpi vedayitaṃ, sammāvimuttivūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Chandapaccayāpi vedayitaṃ, chandavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Vitakkapaccayāpi vedayitaṃ, vitakkavūpasamapaccayāpi vedayitaṃ. Saññāpaccayāpi vedayitaṃ, saññāvūpasamapaccayāpi vedayitaṃ.

Chando ca avūpasanto hoti, vitakko ca avūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca avūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca vūpasanto hoti, saññā ca avūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Chando ca vūpasanto hoti, vitakko ca vūpasanto hoti, saññā ca vūpasantā hoti, tappaccayāpi vedayitaṃ. Appattassa pattiyā atthi āsavaṃ, tasmimpi thāne anuppatte tappaccayāpi vedayitaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “samodahane paññā padesavihāre ñāṇaṃ”.

Padesavihārañāṇaniddeso tecattālīsamo.

44-49. Chavivaṭṭaṇāṇaniddeso

95. Kathaṃ adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ? Nekkhammādhīpatattā paññā kāmaccchandato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Abyāpādādhīpatattā paññā byāpādato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Ālokasaññādhīpatattā paññā thinamidhato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Avikkhepādhīpatattā paññā uddhaccato saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Dhammavavatthānādhīpatattā paññā vicikicchāya saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Ñāṇādhīpatattā paññā avijjāya saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Pāmojjādhīpatattā paññā aratīyā saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Paṭhamajjhānādhīpatattā paññā nīvaraṇehi saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ...pe... arahattamaggādhīpatattā paññā sabbakilesehi saññāya vivaṭṭatīti – adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “adhipatattā paññā saññāvivaṭṭe ñāṇaṃ”.

96. Kathaṃ nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ? Kāmaccchando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Nekkhammekattaṃ cetayato kāmaccchandato cittaṃ

vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Abyāpādekattaṃ cetayato byāpādato cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Ālokasaññekattaṃ cetayato thinamiddhato cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ...pe... sabbakilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ. Arahattamaggekattaṃ cetayato sabbakilesehi cittaṃ vivaṭṭatīti – nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “nānatte paññā cetovivaṭṭe ñāṇaṃ”.

97. Kathaṃ adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ? Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “adhiṭṭhāne paññā cittavivaṭṭe ñāṇaṃ”.

98. Kathaṃ suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ? “Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā”ti yathābhūtaṃ jānato passato cakkhābhinivesato ñāṇaṃ vivaṭṭatīti – suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ. “Sotaṃ suññaṃ...pe... ghānaṃ suññaṃ... jivhā suññā... kāyo suñño... mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā”ti yathābhūtaṃ jānato passato manābhinivesato ñāṇaṃ vivaṭṭatīti – suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “suññate paññā ñāṇavivaṭṭe ñāṇaṃ”.

99. Kathaṃ vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ? Nekkhammena kāmacchandaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Dhammavavattānena vicikicchāṃ vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ...pe... arahattamaggena sabbakilese vosajjatīti – vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “vosagge paññā vimokkhavivaṭṭe ñāṇaṃ”.

100. Kathaṃ tathaṭṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇaṃ? Dukkassa

pīlanatṭham saṅkhatatṭham santāpatṭham vipariṇāmatṭham parijānanto vivatṭatīti – tathatṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇam. Samudayassa āyūhanatṭham nidānatṭham saññogatṭham palibodhatṭham pajahanto vivatṭatīti – tathatṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇam. Nirodhassa nissaranatṭham vivekatṭham asaṅkhatatṭham amatatṭham sacchikaronto vivatṭatīti – tathatṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇam. Maggassa niyyānatṭham hetutṭham dassanatṭham ādhipateyyatṭham bhāvento vivatṭatīti – tathatṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇam.

Saññāvivaṭṭo, cetovivaṭṭo, cittavivaṭṭo, ñāṇavivaṭṭo, vimokkhavivaṭṭo, saccavivaṭṭo. Sañjānanto vivatṭatīti – saññāvivaṭṭo. Cetayanto vivatṭatīti – cetovivaṭṭo. Vijānanto vivatṭatīti – cittavivaṭṭo. Ñāṇam karonto vivatṭatīti – ñāṇavivaṭṭo. Vosajjanto vivatṭatīti – vimokkhavivaṭṭo. Tathatṭhe vivatṭatīti – saccavivaṭṭo.

Yattha saññāvivaṭṭo, tattha cetovivaṭṭo. Yattha cetovivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo tattha cittavivaṭṭo. Yattha cittavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo, tattha ñāṇavivaṭṭo. Yattha ñāṇavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo, tattha vimokkhavivaṭṭo. Yattha vimokkhavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo, tattha saccavivaṭṭo. Yattha saccavivaṭṭo, tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo. Taṃ ñātatṭhena ñāṇam, pajānanatṭhena paññā. Tena vuccati – “tathatṭhe paññā saccavivaṭṭe ñāṇam”.

Chavivaṭṭañāṇaniddeso navacattālīsamo.

50. Iddhividhañāṇaniddeso

101. Kathaṃ kāyampi cittampi ekavavatthānatā sukhasaññaṅca lahusaññaṅca adhiṭṭhānavasena ijghanatṭhe paññā iddhividhe ñāṇam? Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasāṅkhārasamannāgatam iddhipādam bhāveti, vīriyasamādhipadhānasāṅkhārasamannāgatam iddhipādam bhāveti, cittasamādhipadhānasāṅkhārasamannāgatam iddhipādam bhāveti, vīmaṃsāsamādhipadhānasāṅkhārasamannāgatam iddhipādam bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridamtvā muduṃ karitvā kammaniyaṃ kāyampi citte samodahati, cittampi kāye samodahati, kāyavasena cittaṃ pariṇāmeti, cittavasena kāyaṃ pariṇāmeti,

kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhāti, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhāti; kāyavasena cittaṃ pariṇāmetvā cittavasena kāyaṃ pariṇāmetvā kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhahitvā cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhahitvā sukhasaññaṅca lahusaññaṅca kāye okkamitvā viharati. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena iddhividhañāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccaṇubhoti.

102. Ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ; tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse; pathaviyāpi ummujjanimujjaṃ karoti, seyyathāpi udake; udakepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ; ākāsepi pallaṅkena kamati seyyathāpi pakkhī sakuṇo imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjati; yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vatteti. Taṃ nātattṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “kāyampi cittampi ekavavatthānatā sukhasaññaṅca lahusaññaṅca adhiṭṭhānavasena ijjanaṭṭhe paññā iddhividhe ñāṇaṃ”.

Iddhividhañāṇaniddeso paññāsamo.

51. Sotadhātuvisuddhiñāṇaniddeso

103. Kathaṃ vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhi...pe... vīriyasamādhi... cittasamādhi... vīmaṃsāsamādhipadhānaśāṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyaṃ dūrepi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, santikepi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, oḷārikānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, sukhumānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, saṅhasaṅhānampi saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, puratthimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, pacchimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uttarāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, dakkhiṇāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, puratthimāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, pacchimāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uttarāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, dakkhiṇāyapi anudisāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, heṭṭhimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti, uparimāyapi disāya saddānaṃ saddanimittaṃ manasi karoti. So

tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena sotadhātuvisuddhiñāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So dibbāya sotadhātuyā visuddhāya atikkantamānusikāya ubho sadde suṇāti – dibbe ca mānuse ca ye dūre santike ca. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “vitakkavipphāravasena nānattekattasaddanimittānaṃ pariyogāhaṇe paññā sotadhātuvisuddhiñāṇaṃ”.

Sotadhātuvisuddhiñāṇaniddeso ekapaññāsamo.

52. Cetopariyañāṇaniddeso

104. Kathaṃ tiṇṇaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññānacariyāpariyogāhaṇe paññā cetopariyañāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti, vīriyasamādhī...pe... cittasamādhī...pe... vīmaṃsāsamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhīpādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyaṃ. So imesu catūsu iddhīpādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyaṃ evaṃ pajānāti – “idaṃ rūpaṃ somanassindriyasamuṭṭhitaṃ, idaṃ rūpaṃ domanassindriyasamuṭṭhitaṃ, idaṃ rūpaṃ upekkhindriyasamuṭṭhita”nti. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena cetopariyañāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So parasattānaṃ parapuggalānaṃ cetasā ceto paricca pajānāti – sarāgaṃ vā cittaṃ “sarāgaṃ citta”nti pajānāti, vītarāgaṃ vā cittaṃ “vītarāgaṃ citta”nti pajānāti, sadosaṃ vā cittaṃ...pe... vītadosaṃ vā cittaṃ... samohaṃ vā cittaṃ... vītamohaṃ vā cittaṃ... saṃkhittaṃ vā cittaṃ... vikkhittaṃ vā cittaṃ... mahaggataṃ vā cittaṃ... amahaggataṃ vā cittaṃ... sauttaraṃ vā cittaṃ... anuttaraṃ vā cittaṃ... samāhitaṃ vā cittaṃ... asamāhitaṃ vā cittaṃ... vimuttaṃ vā cittaṃ... avimuttaṃ vā cittaṃ “avimuttaṃ cittaṃti pajānāti. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “tiṇṇaṃ cittānaṃ vipphārattā indriyānaṃ pasādavasena nānattekattaviññānacariyāpariyogāhaṇe paññā cetopariyañāṇaṃ”.

Cetopariyañāṇaniddeso dvepaññāsamo.

53. Pubbenivāsānussatiñāṇaniddeso

105. Kathaṃ paccayapavattānaṃ dhammānaṃ nānattekattakammavipphāravasena pariyogāhaṇe paññā pubbenivāsānussatiñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhī...pe... muduṃ

karitvā kammaniyam evam pajānāti – “imasmiṃ sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati, yadidaṃ – avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññānaṃ, viññānapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanam, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti; evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”.

So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena pubbenivāsānussatiñāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo tissopi jātiyo catassopi jātiyo pañcapi jātiyo dasapi jātiyo vīsampi jātiyo tiṃsampi jātiyo cattālīsampi jātiyo paññāsampi jātiyo, jātisatampi jātisahassampi jātisatasahassampi, anekepi saṃvaṭṭakappe anekepi vivaṭṭakappe anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe – “amutrāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādiṃ; tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evama āyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno”ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Taṃ nātattāna nānaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “paccayapavattānaṃ dhammānaṃ nānattekattakammavipphārasena pariyogāhaṇe paññā pubbenivāsānussatiñāṇaṃ”.

Pubbenivāsānussatiñāṇaniddeso tepaññāsamo.

54. Dibbacakkuñāṇaniddeso

106. Kathaṃ obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkuñāṇaṃ? Idha bhikkhu chandasamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti, vīriyasamādhī...pe... cittasamādhī...pe... vīmaṃsāsamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāveti paridameti, muduṃ karoti kammaniyam. So imesu catūsu iddhipādesu cittaṃ paribhāvetvā paridametvā, muduṃ karitvā kammaniyam ālokasaññaṃ manasi karoti, divāsaññaṃ adhiṭṭhāti – “yathā divā tathā rattiṃ, yathā rattiṃ tathā divā”. Iti vivaṭṭena cetasaṃ apariyonaddhena sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti. So tathābhāvitena cittena parisuddhena pariyodātena sattānaṃ cutūpapātāñāṇāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmeti. So dibbena cakkhunā

visuddhena atikkantamānusakena, satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā, vacīduccaritena samannāgatā, manoduccaritena samannāgatā, ariyānaṃ upavādakā, micchādiṭṭhikā, micchādiṭṭhikammasamādānā; te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā. Ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā, vacīsucaritena samannāgatā, manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā, sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā; te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggamaṃ lokamaṃ upapannā”ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe, sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti. Taṃ ñātaṭṭhena ñānaṃ, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “obhāsavasena nānattekattarūpanimittānaṃ dassanaṭṭhe paññā dibbacakkhuññaṃ”.

Dibbacakkhuññaṇiddeso catupaññāsamo.

55. Āsavakkhayaññaṇiddeso

107. Kathaṃ catusaṭṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasibhāvataṃ paññā āsavānaṃ khaye ñānaṃ? Katamesaṃ tiṇṇannaṃ indriyānaṃ? Anaññātaññassāmītindriyassa aññindriyassa aññātāvindriyassa.

Anaññātaññassāmītindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati, aññindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati, aññātāvindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Anaññātaññassāmītindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – sotāpattimaggamaṃ. Aññindriyaṃ cha ṭhānāni gacchati – sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggamaṃ, sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggamaṃ, anāgāmiphalaṃ, arahattamaggamaṃ. Aññātāvindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – arahattaphalaṃ.

Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkharivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkheparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantaṭādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe jātā dhammā ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa imāni aṭṭhindriyāni

sahajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahatatā honti, sahatatā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākāra ceva honti parivārā ca.

Sotāpattiḥalakkhaṇe aññindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkḥaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggaḥaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkheparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattiḥalakkhaṇe jātā dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattiḥalakkhaṇe aññindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahatataparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahatatā honti, sahatatā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākāra ceva honti parivārā ca.

Sakadāgāmiḥalakkhaṇe ...pe... sakadāgāmiḥalakkhaṇe... pe... anāgāmiḥalakkhaṇe...pe... anāgāmiḥalakkhaṇe...pe... arahattamaḥalakkhaṇe aññindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkḥaparivāraṃ hoti...pe... jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattamaḥalakkhaṇe jātā dhammā ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattamaḥalakkhaṇe aññindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahatataparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahatatā honti, sahatatā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākāra ceva honti parivārā ca.

Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkḥaparivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggaḥaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkheparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattaphalakkhaṇe jātā dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattaphalakkhaṇe aññātāvindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahatataparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā

honti, sahatatā honti, sahatātā honti, samstāthā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākārā ceva honti parivārā ca. Iti imāni atthattakāni catusatthi honti.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, ditthāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti? Sotāpattimaggena anavaseso ditthāsavo khīyati, apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggenaolārikokāmāsavokhīyati, tadekatthobhavāsavokhīyati, tadekattho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekattho bhavāsavo khīyati, tadekattho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Tam nātattthena nānaṃ, pajānanaṃ tthena paññā. Tena vuccati – “catusatthiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasibhāvata paññā āsavānaṃ khaye nānaṃ”.

Āsavakkhayañānaniddeso pañcapaññāsamo.

56-63. Saccañāṇacattukadvayaniddeso

108. Kathaṃ pariññatthe paññā dukkhe nānaṃ, pahānatthe paññā samudaye nānaṃ, sacchikiriyatthe paññā nirodhe nānaṃ, bhāvanatthe paññā magge nānaṃ? Dukkhasa pīlanattho saṅkhataṃ santāpattho vipariṇāmattho pariññātattho; samudayassa āyūhanattho nidānattho saññogattho palibodhattho pahānattho; nirodhassa nissaraṇattho vivekattho asaṅkhataṃ amataṃ sacchikiriyattho; maggassa niyyānattho hetuttho dassanaṃ ādhipateyyattho bhāvanattho. Tam nātattthena nānaṃ, pajānanaṃ tthena paññā. Tena vuccati – “pariññatthe paññā dukkhe nānaṃ, pahānatthe paññā samudaye nānaṃ, sacchikiriyatthe paññā nirodhe nānaṃ, bhāvanatthe paññā magge nānaṃ”.

109. Kathaṃ dukkhe nānaṃ, dukkhasamudaye nānaṃ, dukkhanirodhe nānaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya nānaṃ? Maggasamaṅgissa nānaṃ dukkhe petam nānaṃ, dukkhasamudaye petam nānaṃ, dukkhanirodhe petam nānaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya petam nānaṃ.

Tattha katamaṃ dukkhe nānaṃ? Dukkhaṃ ārabha yā uppajjati paññā pajānā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri medhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo

paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattaṃ paññāpāsādo paññāāloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanam amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi – idaṃ vuccati dukkhe ñāṇam. Dukkhasamudayaṃ ārabba... pe... dukkhanirodham ārabba...pe... dukkhanirodhagāminiṃ paṭipadam ārabba yā uppajjati paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi – idaṃ vuccati dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇam. Tam ñātattḥena ñāṇam, pajānanaṭṭhena paññā. Tena vuccati – “dukkhe ñāṇam, dukkhasamudaye ñāṇam, dukkhanirodhe ñāṇam, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇam”.

Saccañāṇacatukkadvayaniddeso tesatthimo.

64-67. Suddhikapaṭisambhidāñāṇaniddeso

110. Kathaṃ atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam? Atthesu ñāṇam atthapaṭisambhidā, dhammesu ñāṇam dhammapaṭisambhidā, niruttisu ñāṇam niruttipaṭisambhidā, paṭibhānesu ñāṇam paṭibhānapaṭisambhidā. Atthanānatte paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammanānatte paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttinānatte paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānanānatte paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam, atthavavatthāne paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammavavatthāne paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam niruttivavatthāne paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānavavatthāne paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam.

Atthasallakkhaṇe paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammasallakkhaṇe paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttisallakkhaṇe paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānasallakkhaṇe paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam. Atthūpalakkhaṇe paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammūpalakkhaṇe paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttūpalakkhaṇe paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānūpalakkhaṇe paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam.

Atthappabhede paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammappabhede paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttippabhede paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānappabhede paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam. Atthappabhāvane paññā atthapaṭisambhide ñāṇam, dhammappabhāvane paññā dhammapaṭisambhide ñāṇam, niruttippabhāvane paññā niruttipaṭisambhide ñāṇam, paṭibhānappabhāvane paññā paṭibhānapaṭisambhide ñāṇam.

Atthajotane paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ, dhammajotane paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ, niruttijotane paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ, paṭibhānajotane paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ. Atthavirocane paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ, dhammavirocane paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ, niruttivirocane paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ, paṭibhānavirocane paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ. Atthappakāsane paññā atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ, dhammappakāsane paññā dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ, niruttippakāsane paññā niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ, paṭibhānappakāsane paññā paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ. Taṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanatṭhena paññā. Tena vuccati – “atthapaṭisambhīde ñāṇaṃ, dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ, niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ, paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ”.

Suddhikapaṭisambhīdāñāṇaniddeso sattasaṭṭhimo.

68. Indriyaparopariyattañāṇaniddeso

111. Katamaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatta ñāṇaṃ?
Idha tathāgato satte passati apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino appekacce na paralokavajjabhayadassāvino.

Apparajakkhe mahārajakkheti saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo puggalo apparajakkho, kusīto puggalo mahārajakkho. Upaṭṭhitassati puggalo apparajakkho, muṭṭhassati puggalo mahārajakkho. Samāhito puggalo apparajakkho, asamāhito puggalo mahārajakkho. Paññavā puggalo apparajakkho, duppañño puggalo mahārajakkho.

Tikkhindriye mudindriyeti saddho puggalo tikkhindriyo, assaddho puggalo mudindriyo. Āraddhavīriyo puggalo tikkhindriyo, kusīto puggalo mudindriyo. Upaṭṭhitassati puggalo tikkhindriyo, muṭṭhassati puggalo mudindriyo. Samāhito puggalo tikkhindriyo, asamāhito puggalo mudindriyo. Paññavā puggalo tikkhindriyo, duppañño puggalo mudindriyo.

Svākāre dvākāreti saddho puggalo svākāro, assaddho puggalo dvākāro. Āraddhavīriyo puggalo svākāro, kusīto puggalo dvākāro. Upaṭṭhitassati puggalo svākāro, muṭṭhassati puggalo dvākāro. Samāhito puggalo svākāro, asamāhito puggalo dvākāro. Paññavā puggalo svākāro, duppañño puggalo dvākāro.

Suviññāpaye duviññāpayeti saddho puggalo suviññāpayo, assaddho puggalo duviññāpayo. Āraddhavīriyo puggalo suviññāpayo, kusīto puggalo duviññāpayo. Upat̥hitassati puggalo suviññāpayo, muṭṭhassati puggalo duviññāpayo. Samāhito puggalo suviññāpayo, asamāhito puggalo duviññāpayo. Paññavā puggalo suviññāpayo, duppañño puggalo duviññāpayo.

Appekacce **paralokavajjabhayadassāvino,**
apekacce **na** **paralokavajjabhayadassāvinoti** **saddho**
 puggalo paralokavajjabhayadassāvī, assaddho puggalo
 na paralokavajjabhayadassāvī. Āraddhavīriyo puggalo
 paralokavajjabhayadassāvī, kusīto puggalo na paralokavajjabhayadassāvī.
 Upat̥hitassati puggalo paralokavajjabhayadassāvī, muṭṭhassati puggalo na
 paralokavajjabhayadassāvī. Samāhito puggalo paralokavajjabhayadassāvī,
 asamāhito puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Paññavā
 puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na
 paralokavajjabhayadassāvī.

112. Lokoti – khandhaloko, dhātuloko, āyatanaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko.

Eko loko – sabbe sattā āhārat̥hikā. Dve lokā – nāmañca, rūpañca. Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhātikāni āyatanāni. Satta lokā – satta viññāṇat̥hitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasāyatanāni. Dvādasalokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo.

Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccharitā vajjā, sabbe abhisāṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tībā bhayaṣāññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcīndriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati – idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇaṃ.

Indriyaparopariyattañāṇaniddeso aṭṭhasaṭṭhimo.

69. Āsayānusayañāṇaniddeso

113. Katamaṃ tathāgatassa sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ? Idha tathāgato sattānaṃ āsayānaṃ jānāti, anusayānaṃ jānāti, caritaṃ jānāti,

adhimuttiṃ jānāti, bhabbābhabbe satte pajānāti. Katamo sattānaṃ āsayo? “Sassato loko”ti vā, “asassato loko”ti vā, “antavā loko”ti vā, “anantavā loko”ti vā, “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti vā, “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra”nti vā, “hoti tathāgato paraṃ marañā”ti vā, “na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti vā, “hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ marañā”ti vā, “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti vā. Iti bhavadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā.

Ete vā pana ubho ante anupagamma idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu anulomikā khanti paṭiladdhā hoti, yathābhūtaṃ vā ñānaṃ. Kāmaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto”ti. Kāmaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto”ti. Nekkhammaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo (nekkhammagaruko nekkhammāsayo nekkhammādhimutto”ti. Nekkhammaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto”ti. Byāpādaṃ sevantaññaeva jānāti) – “ayaṃ puggalo byāpādagaruko byāpādāsayo byāpādādhimutto”ti. Byāpādaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo (abyāpādagaruko abyāpādāsayo abyāpādādhimutto”ti. Abyāpādaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo abyāpādagaruko abyāpādāsayo abyāpādādhimutto”ti. Abyāpādaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo byāpādagaruko byāpādāsayo byāpādādhimutto”ti. Thinamiddhaṃ sevantaññaeva jānāti) – “ayaṃ puggalo thinamiddhagaruko thinamiddhāsayo thinamiddhādhimutto”ti. Thinamiddhaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo ālokasaññaagaruko ālokasaññasayo ālokasaññaādhimutto”ti. Ālokasaññaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo (ālokasaññaagaruko ālokasaññasayo ālokasaññaādhimutto”ti. Ālokasaññaṃ sevantaññaeva jānāti – “ayaṃ puggalo thinamiddhagaruko thinamiddhāsayo thinamiddhādhimutto”ti.) Ayaṃ sattānaṃ āsayo.

114. Katamo ca sattānaṃ anusayo? Sattānusayā – kāmarāgānusayo, paṭighānusayo, mānānusayo, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo. Yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, ettha sattānaṃ kāmarāgānusayo anuseti. Yaṃ loke appiyarūpaṃ asātārūpaṃ, ettha sattānaṃ paṭighānusayo anuseti. Iti imesu dvīsu dhammesu avijjā anupatitā, tadekaṭṭho māno ca diṭṭhi ca vicikicchā ca daṭṭhabbā. Ayaṃ sattānaṃ anusayo.

Katamañca sattānaṃ caritaṃ? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro parittabhūmako vā mahābhūmako vā. Idaṃ sattānaṃ

caritaṃ.

115. Katamā ca sattānaṃ adhimutti? Santi sattā hīnādhimuttikā, santi sattā paṇītādhimuttikā. Hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte sevanti bhajanti payirupāsanti. Paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte sevanti bhajanti payirupāsanti. Atītampi addhānaṃ hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte seviṃsu bhajiṃsu payirupāsiṃsu; paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte seviṃsu bhajiṃsu payirupāsiṃsu. Anāgatampi addhānaṃ hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike satte sevissanti bhajissanti payirupāsiṃsu; paṇītādhimuttikā sattā paṇītādhimuttike satte sevissanti bhajissanti payirupāsiṃsu. Ayam sattānaṃ adhimutti.

Katame sattā abhabbā? Ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā, kilesāvaraṇena samannāgatā, vipākāvaraṇena samannāgatā, assaddhā acchandikā duppaññā, abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ – ime te sattā abhabbā.

Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena samannāgatā, na kilesāvaraṇena samannāgatā, na vipākāvaraṇena samannāgatā, saddhā chandikā paññavanto, bhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ – ime te sattā bhabbā. Idam tathāgatassa sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ.

Āsayānusayañāṇaniddeso navasaṭṭhimo.

70. Yamakapāṭihirañāṇaniddeso

116. Katamaṃ tathāgatassa yamakapāṭihīre ñāṇaṃ? Idha tathāgato yamakapāṭihīraṃ karoti asādhāraṇaṃ sāvakehi. Uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati; heṭṭhimakāyato aggikkhandhopavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati; puratthimakāyato aggikkhandho pavattati, pacchimakāyato udakadhārā pavattati; pacchimakāyato aggikkhandho pavattati, puratthimakāyato udakadhārā pavattati; dakkhiṇaakkhito aggikkhandho pavattati, vāmaakkhito udakadhārā pavattati; vāmaakkhito aggikkhandho pavattati, dakkhiṇaakkhito udakadhārā pavattati; dakkhiṇakaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, vāmaṇṇasotato udakadhārā pavattati; vāmaṇṇasotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇakaṇṇasotato udakadhārā pavattati; dakkhiṇanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, vāmanāsikāsotato udakadhārā pavattati; vāmanāsikāsotato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇanāsikāsotato

udakadhārā pavattati; dakkhiṇaamsakūṭato aggikkhandho pavattati, vāmaamsakūṭato udakadhārā pavattati; vāmaamsakūṭato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇaamsakūṭato udakadhārā pavattati; dakkhiṇahatthato aggikkhandho pavattati, vāmahatthato udakadhārā pavattati; vāmahatthato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇahatthato udakadhārā pavattati; dakkhiṇapassato aggikkhandho pavattati, vāmapassato udakadhārā pavattati; vāmapassato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapassato udakadhārā pavattati; dakkhiṇapādato aggikkhandho pavattati, vāmapādato udakadhārā pavattati; vāmapādato aggikkhandho pavattati, dakkhiṇapādato udakadhārā pavattati; aṅgulaṅgulehi aggikkhandho pavattati, aṅgulantarikāhi udakadhārā pavattati; aṅgulantarikāhi aggikkhandho pavattati, aṅgulaṅgulehi udakadhārā pavattati; ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattati; lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati.

Channaṃ vaṇṇānaṃ – nīlānaṃ, pītakānaṃ, lohitaṅkānaṃ, odātānaṃ, mañjiṭṭhānaṃ , pabhassarānaṃ bhagavā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā nisīdati, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Bhagavā seyyaṃ kappeti, nimmito caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Nimmito caṅkamati, bhagavā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito tiṭṭhati, bhagavā caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito nisīdati, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā seyyaṃ vā kappeti. Nimmito seyyaṃ kappeti, bhagavā caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā. Idaṃ tathāgatassa yamakapāṭihīre ñānaṃ.

Yamakapāṭihīrañānaniddeso sattatimo.

71. Mahākaruṇāñānaniddeso

117. Katamaṃ tathāgatassa mahākaruṇāsamāpattiyā ñānaṃ?
 Bahukehi ākārehi passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Āditto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Uyyutto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Payāto lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Kummaggappaṭipanno lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Upanīyati loko addhuvoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Atāṇo loko anabhissaroti – passantānaṃ

buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Assako loko, sabbam pahāya gamanīyanti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Ūno loko atīto taṇhādāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Atāyano lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... aleṇo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... asaraṇo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... asaraṇībhūto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe....

Uddhato loko avūpasantoti – passantānaṃ...pe... sasallo lokasannivāso, viddho puthusallehi; tassa natthañño koci sallānaṃ uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... avijjandhakārāvaraṇo lokasannivāso aṇḍabhūto kilesapañjarapakkhitto; tassa natthañño koci ālokaṃ dassetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... avijjāgato lokasannivāso aṇḍabhūto pariyonaddho tantākulakajāto kulāgaṇḍikajāto muñjapabbajabhūto apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattatīti – passantānaṃ...pe... avijjāvisadosasaṃlitto lokasannivāso kilesakalalībhūtoti – passantānaṃ...pe... rāgadosamohajātaṇḍitaṃ lokasannivāso; tassa natthañño koci jaṭam vijaṭetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe....

Taṇhāsaṅghāṭapaṭimukko lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhājālena otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhāsotena vuyhati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhāsaññojanena saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhānusayena anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhāsantāpena santappati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... taṇhāpariḷāhena pariḍayhati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe....

Diṭṭhisaṅghāṭapaṭimukko lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhijālena otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhisotena vuyhati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhisaññojanena saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhānusayena anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhisantāpena santappati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... diṭṭhipariḷāhena pariḍayhati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe....

Jātiyā anugato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... jarāya anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... byādhinā abhibhūto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... maraṇena abbhāhato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dukkhe patiṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe....

Tañhāya uḍḍito lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... jarāpākāraparikkhitto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... maccupāseṇa parikkhitto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... mahābandhanabandho lokasannivāso – rāgabandhanena dosabandhanena mohabandhanena mānabandhanena diṭṭhibandhanena kilesabandhanena duccharitabandhanena; tassa natthañño koci bandhanaṃ mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahāsambādhappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthañño koci okāsaṃ dassetā, aññatra mayāti – passantānaṃ... mahāpalibodhena palibuddho lokasannivāso; tassa natthañño koci palibodhaṃ chetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahāpapāte patito lokasannivāso; tassa natthañño koci papātā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahākāntārappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthañño koci kāntāraṃ tāretā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahāsaṃsārappaṭipanno lokasannivāso; tassa natthañño koci saṃsāraṃ mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahāvidugge samparivattati lokasannivāso; tassa natthañño koci viduggā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahāpalipe palipanno lokasannivāso; tassa natthañño koci palipā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe....

Abbhāhato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... āditto lokasannivāso – rāgagginā dosagginā mohagginā jātiyā jarāya maraṇena sokehi paridevehi dukkhehi domanassehi upāyāsehi; tassa natthañño koci nibbāpetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... unnītako lokasannivāso haññati niccamatāṇo pattadaṇḍo takkaroti – passantānaṃ...pe... vajjabandhanabaddho lokasannivāso āghātanapaccupaṭṭhito; tassa natthañño koci bandhanaṃ mocetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... anātho lokasannivāso paramakāruṇhappatto; tassa natthañño koci tāyetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... dukkhābhittunno lokasannivāso cirarattaṃ pīlitoti – passantānaṃ...pe... gadhito lokasannivāso niccaṃ pipāsītoti – passantānaṃ...pe....

Andho lokasannivāso acakkhukoti – passantānaṃ...pe... hatanetto lokasannivāso apariṇāyakoti – passantānaṃ...pe... vipathapakkhando lokasannivāso añjasāparaddho; tassa natthañño koci ariyapathaṃ ānetā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe... mahoghappakkhando lokasannivāso; tassa natthañño koci oghā uddhatā, aññatra mayāti – passantānaṃ...pe....

118. Dvīhi diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... tīhi duccharitehi vipaṭṭipanno lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... catūhi yogehi yutto lokasannivāso catuyogayojitoti – passantānaṃ...

pe... catūhi ganthehi ganthito lokasannivāsoti – passantānaṃ...
 pe... catūhi upādānehi upādiyati lokasannivāsoti – passantānaṃ...
 pe... pañcagatisamāruḷho lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe...
 pañcahi kāmaguṇehi rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe...
 pañcahi nīvaraṇehi otthaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe...
 chahi vivādāmūlehi vivadati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe...
 chahi taṇhākāyehi rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... chahi
 diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ ...pe... sattahi
 anusayehi anusaṭo lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... sattahi
 saññojanehi saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... sattahi mānehi
 unnato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... aṭṭhahi lokadhammehi
 samparivattati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... aṭṭhahi micchattehi
 niyyāto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... aṭṭhahi purisadosehi
 dussati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... navahi āghātavattūhi
 āghātito lokasannivāsoti – passantānaṃ ...pe... navavidhamānehi unnato
 lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... navahi taṇhāmūlakehi dhammehi
 rajjati lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasahi kilesavattūhi kilissati
 lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasahi āghātavattūhi āghātito
 lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasahi akusalakammapathehi
 samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasahi saññojanehi
 saññutto lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasahi micchattehi niyyāto
 lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasavattukāya micchādiṭṭhiyā
 samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ...pe... dasavattukāya
 antaggāhikāya diṭṭhiyā samannāgato lokasannivāsoti – passantānaṃ...
 pe... aṭṭhasatataṇhāpapañcasatehi papañcito lokasannivāsoti – passantānaṃ
 buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati. Dvāsaṭṭhiyā
 diṭṭhigatehi pariyuṭṭhito lokasannivāsoti – passantānaṃ buddhānaṃ
 bhagavantānaṃ sattesu mahākaruṇā okkamati.

Ahañcamhi tiṇṇo, loko ca atiṇṇo ahaṃ camhi mutto, loko ca amutto;
 ahañcamhi danto, loko ca adanto; ahaṃ camhi santo, loko ca asanto;
 ahaṃ camhi assattho, loko ca anassattho; ahaṃ camhi parinibbuto,
 loko ca aparinibbuto; pahomi khvāhaṃ tiṇṇo tāretuṃ, mutto mocetuṃ,
 danto dametuṃ, santo sametuṃ, assattho assāsetuṃ, parinibbuto pare
 ca parinibbāpetunti – passantānaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ sattesu
 mahākaruṇā okkamati. Iduṃ tathāgatassa mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ.

Mahākaruṇāñāṇaniddeso ekasattatimo.

72-73. Sabbaññutañāṇaniddeso

119. Katamaṃ **tathāgatassa sabbaññutaññāṇaṃ?** Sabbamaṃ saṅkhatamasāṅkhatamaṃ anavasesamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ .

120. Atītaṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Anāgataṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Paccuppannaṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ.

Cakkhu ceva rūpā ca, evamaṃ taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Sotañceva saddā ca...pe... ghāṇaṇceva gandhā ca... jivhā ceva rasā ca... kāyo ceva phoṭṭhabbā ca... mano ceva dhammā ca, evamaṃ taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ.

Yāvatā aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Yāvatā rūpassa aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Yāvatā vedanāya...pe... yāvatā saññāya...pe... yāvatā saṅkhārānaṃ...pe... yāvatā viññāṇassa ...pe... yāvatā cakkhussa...pe... jarāmaṇassa aniccaṭṭhaṃ dukkhaṭṭhaṃ anattaṭṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ.

Yāvatā abhiññāya abhiññatṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Yāvatā pariññāya pariññatṭhaṃ...pe... yāvatā pahānassa pahānatṭhaṃ...pe... yāvatā bhāvanāya bhāvanatṭhaṃ...pe... yāvatā sacchikiriyāya sacchikiriyatṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ.

Yāvatā khandhānaṃ khandhatṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Yāvatā dhātūnaṃ dhātuṭṭhaṃ...pe... yāvatā āyatanānaṃ āyatanatṭhaṃ...pe... yāvatā saṅkhatānaṃ saṅkhatatṭhaṃ...pe... yāvatā asaṅkhatassa asaṅkhatatṭhaṃ, taṃ sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ.

Yāvatā kusale dhamme, sabbamaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇamaṃ natthīti – anāvarenaññāṇaṃ. Yāvatā akusale dhamme...

pe... yāvatā abyākate dhamme... yāvatā kāmāvacare dhamme... yāvatā rūpāvacare dhamme... yāvatā arūpāvacare dhamme... yāvatā apariyāpanne dhamme, sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭhaṃ...pe... yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭhaṃ...pe... yāvatā maggassa maggaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ. Yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭhaṃ...pe... yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭhaṃ...pe... yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭhaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā indriyaparopariyattañāṇaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ. Yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ...pe... yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ...pe... yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, taṃ sabbaṃ jānātīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

121.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ.

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti .

Samantacakkhūti kenatṭhenasamantacakkhu? Cuddasa buddhañāṇāni. Dukkhe ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, atthapaṭisambhida ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ,

dhammapaṭisambhīde ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, niruttipaṭisambhīde ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, paṭibhānapaṭisambhīde ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, indriyaparopariyatte ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, yamakapāṭihīre ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, mahākaraṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ buddhañāṇaṃ, sabbaññutaññāṇaṃ buddhañāṇaṃ, anāvarenañāṇaṃ buddhañāṇaṃ – imāni cuddasa buddhañāṇāni. Imesaṃ cuddasannaṃ buddhañāṇaṃ aṭṭha ñāṇāni sāvakaśādhāraṇāni; cha ñāṇāni aśādhāraṇāni sāvakehi.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, sabbo ñāto; aññāto dukkhaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ. Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, sabbo ñāto, sabbo diṭṭho, sabbo vidito, sabbo sacchikato, sabbo phassito paññāya; aphasṣito paññāya dukkhaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho...pe... yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho... yāvatā maggassa maggaṭṭho... pe... yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho... yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho... yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho... yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho, sabbo ñāto, sabbo diṭṭho, sabbo vidito, sabbo sacchikato, sabbo phassito paññāya; aphasṣito paññāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā indriyaparopariyattañāṇaṃ...pe... yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ... yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ... yāvatā mahākaraṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ; sabba ñātaṃ, sabbam diṭṭhaṃ, sabbam viditaṃ, sabbam sacchikataṃ, sabbam phassitaṃ paññāya; aphasṣitaṃ paññāya mahākaraṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṃ sutam mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvaritaṃ manasā, sabbam ñātaṃ, sabbam diṭṭhaṃ, sabbam viditaṃ, sabbam sacchikataṃ, sabbam phassitaṃ paññāya; aphasṣitaṃ paññāya natthīti – sabbaññutaññāṇaṃ. Tattha āvaraṇaṃ natthīti – anāvarenañāṇaṃ.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;

Sabbaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Sabbaññutaññāniddeso tesattatimo.

Ñānakathā niṭṭhitā.

2. Diṭṭhikathā

122. Kā diṭṭhi, kati diṭṭhiṭṭhānāni, kati diṭṭhipariyuṭṭhānāni, kati diṭṭhiyo, kati diṭṭhābhinivesā, katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghātoti?

[1] **Kā diṭṭhi**ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi. [2] **Kati diṭṭhiṭṭhānāni**ti atṭha diṭṭhiṭṭhānāni. [3] **Kati diṭṭhipariyuṭṭhānāni**ti atṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni. [4] **Kati diṭṭhiyoti** soḷasa diṭṭhiyo. [5] **Kati diṭṭhābhinivesāti** tīni satam diṭṭhābhinivesā. [6] **Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghātoti** sotāpattimaggo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto.

123. Kathaṃ abhinivesaparāmāso diṭṭhi? Rūpaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Vedanaṃ etaṃ mama...pe... saññaṃ etaṃ mama... saṅkhāre etaṃ mama... viññāṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhuṃ etaṃ mama...pe... sotaṃ etaṃ mama... ghānaṃ etaṃ mama... jivhaṃ etaṃ mama... kāyaṃ etaṃ mama... manaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpe etaṃ mama...pe... sadde etaṃ mama... gandhe etaṃ mama... rase etaṃ mama... phoṭṭhabbe etaṃ mama... dhamme etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhuvīññāṇaṃ etaṃ mama...pe... sotavīññāṇaṃ etaṃ mama... ghānavīññāṇaṃ etaṃ mama... jivhāvīññāṇaṃ etaṃ mama... kāyavīññāṇaṃ etaṃ mama... manovīññāṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhusamphassaṃ etaṃ mama...pe... sotasamphassaṃ etaṃ mama... ghānasamphassaṃ etaṃ mama... jivhāsamphassaṃ etaṃ mama... kāyasamphassaṃ etaṃ mama... manosamphassaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ... pe... sotasamphassajaṃ vedanaṃ... ghānasamphassajaṃ vedanaṃ... jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ... kāyasamphassajaṃ vedanaṃ... manosamphassajaṃ vedanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Rūpasaññaṃ etaṃ mama...pe... saddasaññaṃ etaṃ mama...
gandhasaññaṃ etaṃ mama... rasasaññaṃ etaṃ mama... phoṭṭhabbasaññaṃ
etaṃ mama... dhammasaññaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti –
abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpasañcetanāṃ etaṃ mama...
pe... saddasañcetanāṃ etaṃ mama... gandhasañcetanāṃ etaṃ
mama... rasasañcetanāṃ etaṃ mama... phoṭṭhabbasañcetanāṃ etaṃ
mama... dhammasañcetanāṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti –
abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpataṇhaṃ etaṃ mama...pe... saddataṇhaṃ
etaṃ mama... gandhataṇhaṃ etaṃ mama... rasataṇhaṃ etaṃ mama...
phoṭṭhabbataṇhaṃ etaṃ mama... dhammataṇhaṃ etaṃ mama, esohamasmi,
eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpavitakkaṃ etaṃ mama...pe...
saddavitakkaṃ etaṃ mama... gandhavitakkaṃ etaṃ mama... rasavitakkaṃ
etaṃ mama... phoṭṭhabbavitakkaṃ etaṃ mama... dhammavitakkaṃ etaṃ
mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Rūpavicāraṃ
etaṃ mama...pe... saddavicāraṃ etaṃ mama... gandhavicāraṃ
etaṃ mama... rasavicāraṃ etaṃ mama... phoṭṭhabbavicāraṃ etaṃ
mama... dhammavicāraṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti –
abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Pathavīdhātuṃ etaṃ mama...pe... āpodhātuṃ etaṃ mama...
tejodhātuṃ etaṃ mama... vāyodhātuṃ etaṃ mama... ākāsadhātuṃ
etaṃ mama... viññāṇadhātuṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti
– abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Pathavīkaṣiṇaṃ etaṃ mama...pe...
āpokasiṇaṃ... tejokasiṇaṃ... vāyokasiṇaṃ... nīlakasiṇaṃ... pītakasiṇaṃ...
lohitaṅkasiṇaṃ... odātakasiṇaṃ... ākāsakasiṇaṃ... viññāṅkasiṇaṃ etaṃ
mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Kesaṃ etaṃ mama...pe... lomāṃ etaṃ mama... nakhaṃ etaṃ mama...
dantaṃ etaṃ mama... tacaṃ etaṃ mama... maṃsaṃ etaṃ mama... nhāruṃ
etaṃ mama... aṭṭhiṃ etaṃ mama... aṭṭhimiñjaṃ etaṃ mama... vakkāṃ
etaṃ mama... hadayaṃ etaṃ mama... yakanāṃ etaṃ mama... kilomakāṃ
etaṃ mama... pihakāṃ etaṃ mama... papphāsaṃ etaṃ mama... antaṃ etaṃ
mama... antaṅgaṃ etaṃ mama... udariyaṃ etaṃ mama... karīsaṃ etaṃ
mama... pittaṃ etaṃ mama... semhaṃ etaṃ mama... pubbaṃ etaṃ mama
... lohitaṃ etaṃ mama... sedaṃ etaṃ mama... medaṃ etaṃ mama... assuṃ
etaṃ mama... vasaṃ etaṃ mama ... kheḷaṃ etaṃ mama... siṅghāṇikaṃ
etaṃ mama... lasikaṃ etaṃ mama... muttaṃ etaṃ mama... matthaluṅgaṃ
etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhāyatanaṃ etaṃ mama...pe... rūpāyatanaṃ etaṃ mama...

sotāyatanam etaṃ mama... saddāyatanam etaṃ mama... ghānāyatanam etaṃ mama... gandhāyatanam etaṃ mama... jivhāyatanam etaṃ mama... rasāyatanam etaṃ mama... kāyāyatanam etaṃ mama... phoṭṭhabbāyatanam etaṃ mama... manāyatanam etaṃ mama... dhammāyatanam etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhuhātum etaṃ mama...pe... rūpadhātum etaṃ mama... cakkhaviññādhātum etaṃ mama... sotadhātum etaṃ mama... saddadhātum etaṃ mama... sotaviññādhātum etaṃ mama... ghānadhātum etaṃ mama... gandhadhātum etaṃ mama... ghānaviññādhātum etaṃ mama... jivhādhātum etaṃ mama... rasadhātum etaṃ mama... jivhāviññādhātum etaṃ mama... kāyadhātum etaṃ mama... phoṭṭhabbadhātum etaṃ mama... kāyaviññādhātum etaṃ mama... manodhātum etaṃ mama... dhammadhātum etaṃ mama... manoviññādhātum etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Cakkhundriyam etaṃ mama...pe... sotindriyam etaṃ mama... ghānindriyam etaṃ mama... jivhindriyam etaṃ mama... kāyindriyam etaṃ mama... manindriyam etaṃ mama... jīvitindriyam etaṃ mama... itthindriyam etaṃ mama... purisindriyam etaṃ mama... sukkindriyam etaṃ mama... dukkindriyam etaṃ mama... somanassindriyam etaṃ mama... domanassindriyam etaṃ mama... upekkhindriyam etaṃ mama... saddhindriyam etaṃ mama... vīriyindriyam etaṃ mama... satindriyam etaṃ mama... samādhindriyam etaṃ mama... paññindriyam etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Kāmadhātum etaṃ mama...pe... rūpadhātum etaṃ mama... arūpadhātum etaṃ mama... kāmabhavam etaṃ mama... rūpabhavam etaṃ mama... arūpabhavam etaṃ mama... saññābhavam etaṃ mama... asaññābhavam etaṃ mama... nevasaññānāsaññābhavam etaṃ mama... ekavokārabhavam etaṃ mama... catuvokārabhavam etaṃ mama... pañcavokārabhavam etaṃ mama... paṭhamajjhānam etaṃ mama... dutiyajjhānam etaṃ mama... tatiyajjhānam etaṃ mama... catutthajjhānam etaṃ mama... mettaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama... karuṇaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama... muditaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama... upekkhaṃ cetovimuttiṃ etaṃ mama... ākāsañcāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama... viññāñcāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama... ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

Avijjaṃ etaṃ mama...pe... saṅkhāre etaṃ mama... viññānaṃ etaṃ mama... nāmarūpaṃ etaṃ mama... saḷāyatanāṃ etaṃ mama... phassaṃ etaṃ mama... vedanaṃ etaṃ mama... taṅhaṃ etaṃ mama... upādānaṃ etaṃ mama... bhavaṃ etaṃ mama ... jātiṃ etaṃ mama... jarāmaraṇaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Evaṃ abhinivesaparāmāso diṭṭhi.

124. Katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni? Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, phassopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, saññāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, ayoniso manasikāropi diṭṭhiṭṭhānaṃ, pāpamittopi diṭṭhiṭṭhānaṃ, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ.

Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Avijjā hetu avijjā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Phasso hetu phasso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ phassopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Saññā hetu saññā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ saññāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Vitakko hetu vitakko paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya, samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Ayoniso manasikāro hetu ayoniso manasikāro paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ ayoniso manasikāropi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Pāpamitto hetu pāpamitto paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya, samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ pāpamittopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Paratoghoso hetu paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena – evaṃ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Imāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni.

125. Katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni? Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ, diṭṭhigahanaṃ, diṭṭhikantāraṃ, diṭṭhivisūkaṃ, diṭṭhivipphanditaṃ, diṭṭhisaññojanaṃ, diṭṭhisallaṃ, diṭṭhisambādho, diṭṭhipalibodho, diṭṭhibandhanaṃ, diṭṭhipapāto, diṭṭhānusayo, diṭṭhisantāpo, diṭṭhipariḷāho, diṭṭhigantho, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhābhiniveso, diṭṭhiparāmāso – imāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni.

126. Katamā soḷasa diṭṭhiyo? Assādaditṭhi, attānuditṭhi, micchādītṭhi, sakkāyadītṭhi, sakkāyavatthukā sassatadītṭhi, sakkāyavatthukā ucchedadītṭhi, antaggāhikādītṭhi, pubbantānuditṭhi, aparantānuditṭhi, saññojanikā diṭṭhi, ahanti mānavinibandhā diṭṭhi, mamanti mānavinibandhā diṭṭhi, attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi, lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi, bhavadītṭhi, vibhavadītṭhi – imā soḷasa diṭṭhiyo.

127. Katame **tīpi satam diṭṭhābhinivesā?** Assādadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Attānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Micchādiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Pubbantānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Aparantānudiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Saññojanikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Ahanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Mamanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Bhavadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? Vibhavadiṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti?

Assādadiṭṭhiyā pañcatimsāya ākārehi abhiniveso hoti. Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Micchādiṭṭhiyā dasahākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyadiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyavatthukāya sassatadiṭṭhiyā pannarasahi ākārehi abhiniveso hoti. Sakkāyavatthukāya ucchedadiṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti. Antaggāhikāya diṭṭhiyā paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti. Pubbantānudiṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Aparantānudiṭṭhiyā catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti. Saññojanikāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Ahanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Mamanti mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti. Bhavadiṭṭhiyā ekena ākārena abhiniveso hoti. Vibhavadiṭṭhiyā ekena ākārena abhiniveso hoti.

1. Assādadiṭṭhiniddeso

128. Assādadiṭṭhiyā katamehi pañcatimsāya ākārehi abhiniveso hoti? Yaṃ rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ rūpassa assādoti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na assādo, assādo na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, añño assādo. Yā ca diṭṭhi yo ca assādo – ayaṃ vuccati assādadiṭṭhi.

Assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti. Tāya diṭṭhivipattiyā samannāgato puggalo diṭṭhivipanno. Diṭṭhivipanno puggalo na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitabbo. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Yo

diṭṭhiyā rāgo , so na diṭṭhi. Diṭṭhi na rāgo. Aññā diṭṭhi, añño rāgo. Yā ca diṭṭhi yo ca rāgo – ayaṃ vuccati diṭṭhirāgo. Tāya ca diṭṭhiyā tena ca rāgena samannāgato puggalo diṭṭhirāgaratto. Diṭṭhirāgaratte puggale dinnam dānam na mahapphalam hoti na mahānisamsam. Tam kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo – nirayo vā tiracchānayo vā. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattam samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ... pe... yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattam samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya samvattanti. Tam kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Seyyathāpi nimbabījam vā kosātakībījam vā tittakālābubījam vā allāya pathaviyā nikkhattam yaṃ ceva pathavirasam upādiyati, yañca āporasam upādiyati, sabbam tam tittakattāya kaṭukattāya asātattāya samvattati. Tam kissa hetu? Bījam hissa pāpikam. Evamevaṃ micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattam samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ...pe... yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattam samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā aniṭṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya samvattanti. Tam kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhi diṭṭhigataṃ, diṭṭhigahaṇaṃ, diṭṭhikantāraṃ, diṭṭhivīsūkam, diṭṭhivipphandaṃ, diṭṭhisaññojanaṃ, diṭṭhisallaṃ, diṭṭhisambādhō, diṭṭhipalibodho, diṭṭhibandhanaṃ, diṭṭhipapāto, diṭṭhānusayo, diṭṭhisantāpo, diṭṭhipariḷāho, diṭṭhigantho, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhābhiniveso, diṭṭhiparāmāso – imehi aṭṭhārasahi ākārehi pariyuṭṭhitacittassa saññoḡo.

129. Atthi saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca, atthi saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Katamāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca? Sakkāyaditṭhi, sīlabbataparāmāso – imāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca. Katamāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo? Kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasāññojanaṃ, mānasāññojanaṃ, vicikicchāsāññojanaṃ, bhavarāgasāññojanaṃ, issāsāññojanaṃ, macchariyasāññojanaṃ, anunayasāññojanaṃ, avijjāsāññojanaṃ – imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Yaṃ vedanaṃ paṭicca...pe... yaṃ saññaṃ paṭicca...pe... yaṃ saṅkhāre paṭicca...pe... yaṃ viññānaṃ paṭicca... yaṃ cakkhuṃ paṭicca... yaṃ sotam paṭicca... yaṃ ghānaṃ paṭicca... yaṃ jivham paṭicca... yaṃ

kāyaṃ paṭicca... yaṃ maṇaṃ paṭicca... yaṃ rūpe paṭicca... yaṃ sadde paṭicca... yaṃ gandhe paṭicca ... yaṃ rase paṭicca... yaṃ phoṭṭhabbe paṭicca... yaṃ dhamme paṭicca... yaṃ cakkhuviññāṇaṃ paṭicca... yaṃ sotaviññāṇaṃ paṭicca... yaṃ ghānaviññāṇaṃ paṭicca... yaṃ jivhāviññāṇaṃ paṭicca... yaṃ kāyaviññāṇaṃ paṭicca... yaṃ manoviññāṇaṃ paṭicca ... yaṃ cakkhusamphassaṃ paṭicca... yaṃ sotasamphassaṃ paṭicca... yaṃ ghānasamphassaṃ paṭicca... yaṃ jivhāsamphassaṃ paṭicca... yaṃ kāyasamphassaṃ paṭicca... yaṃ manosamphassaṃ paṭicca... yaṃ cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca... yaṃ sotasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca... yaṃ ghānasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca... yaṃ jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca... yaṃ kāyasamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca... yaṃ manosamphassajaṃ vedanaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ manosamphassajāya vedanāya assādoti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na assādo, assādo na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, añño assādo. Yā ca diṭṭhi yo ca assādo – ayaṃ vuccati assādadiṭṭhi.

Assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti. Tāya diṭṭhivipattiyā samannāgato puggalo diṭṭhivipanno. Diṭṭhivipanno puggalo na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitaḥ. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Yo diṭṭhiyā rāgo, so na diṭṭhi. Diṭṭhi na rāgo. Aññā diṭṭhi, añño rāgo. Yā ca diṭṭhi yo ca rāgo, ayaṃ vuccati diṭṭhirāgo. Tāya ca diṭṭhiyā tena ca rāgena samannāgato puggalo diṭṭhirāgaratto. Diṭṭhirāgaratte puggale dinnam dānaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisamsaṃ. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo – nirayo vā tiracchānayo vā. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yañca vacīkammaṃ... pe... yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā anitṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā. Seyyathāpi nimbabījaṃ vā kosātakībījaṃ vā tittakālābubījaṃ vā allāya pathaviyā nikkhattaṃ yañceva pathaviraṣaṃ upādiyati yañca āporasaṃ upādiyati, sabbaṃ taṃ tittakattāya kaṭukattāya asātattāya saṃvattati. Taṃ kissa hetu? Bījaṃ hissa pāpikaṃ. Evamevaṃ micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa yañceva kāyakammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ yañca vacīkammaṃ...pe... yañca manokammaṃ yathādiṭṭhi samattaṃ samādinnaṃ, yā ca cetanā yā ca patthanā yo ca paṇidhi ye ca saṅkhārā, sabbe te dhammā anitṭhāya akantāya amanāpāya ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Diṭṭhi hissa pāpikā assādadiṭṭhi

micchādiṭṭhi.

Micchādiṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ...pe... diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmaṣo – imehi atthārasahi ākārehi pariyaṭṭhitacittassa saññogo.

Atthi saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca, atthi saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Katamāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca? Sakkāyadiṭṭhi, sīlabbataparāmaṣo – imāni saññojanāni ceva diṭṭhiyo ca. Katamāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo? Kāmarāgasaññojanaṃ, paṭighasaññojanaṃ, mānasaññojanaṃ, vicikicchāsaññojanaṃ, bhavarāgasaññojanaṃ, issāsaññojanaṃ, macchariyasaññojanaṃ, anunayasaññojanaṃ, avijjāsaññojanaṃ – imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Assādadīṭṭhiyā imehi pañcatimsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Assādadīṭṭhiniddeso paṭhamaṃ.

2. Attānudiṭṭhiniddeso

130. Attānudiṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto, sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ; vedanaṃ...pe... saññaṃ... pe... saṅkhāre...pe... viññānaṃ attato samanupassati viññānavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññānaṃ viññānasmiṃ vā attānaṃ.

131. Kathaṃ rūpaṃ attato samanupassati? Idhekacco pathavīkasiṇaṃ attato samanupassati – “yaṃ pathavīkasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ pathavīkasiṇa”nti. Pathavīkasiṇaṇca attāṇca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī”ti – acciṇca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco pathavīkasiṇaṃ attato samanupassati – “yaṃ pathavīkasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ pathavīkasiṇa”nti. Pathavīkasiṇaṇca attāṇca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmaṣo diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yaṇca vatthu – ayaṃ paṭhamā rūpavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti... pe... attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekaccoāpokasiṇaṃ...tejokasiṇaṃ...vāyokasiṇaṃ...nīlakasiṇaṃ...

pītakasiṇaṃ... lohitakasiṇaṃ... odātakasiṇaṃ attato samanupassati – “yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa”nti. Odātakasiṇaṃca attāṇca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo; yo vaṇṇo, sā acci”ti – acciṇca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati. Evameva idhekacco...pe... odātakasiṇaṃca attāṇca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yaṇca vatthu – ayaṃ paṭhamā rūpavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā”ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, añña chāyā. So kho paṇāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā”ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yaṇca vatthu – ayaṃ dutiyā rūpavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ attani rūpaṃ samanupassati? Idhekacco vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṇca pana attani idaṃ rūpa”nti. Attani rūpaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añña gandho. So kho paṇāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe”ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṇca pana attani idaṃ rūpa”nti. Attani rūpaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yaṇca vatthu – ayaṃ tatiyā rūpavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani rūpaṃ samanupassati.

Kathaṃ rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco vedanaṃ...

pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmim rūpe”ti. Rūpasmim attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tameva puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añña maṇi, añña karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmim karaṇḍake”ti. Karaṇḍakasmim maṇim samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ... pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmim rūpe”ti. Rūpasmim attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā rūpavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññaṇāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpasmim attānaṃ samanupassati.

132. Kathaṃ vedanaṃ attato samanupassati? Idhekacco cakkhusamphassaṃ vedanaṃ sotasaṃphassaṃ vedanaṃ ghānasamphassaṃ vedanaṃ jivhāsamphassaṃ vedanaṃ kāyasamphassaṃ vedanaṃ manosamphassaṃ vedanaṃ attato samanupassati. “Yā manosamphassaṃ vedanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassaṃ vedanā”ti – manosamphassaṃ vedanañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā acci”ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassaṃ vedanaṃ attato samanupassati. “Yā manosamphassaṃ vedanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassaṃ vedanā”ti – manosamphassaṃ vedanañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā vedanāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññaṇāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco saññaṃ...pe... saṅkhāre... viññāṇaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāya vedanāvā”ti. Vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsaṃpanno assa. Tameva puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añña rukkho, añña chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ...pe... saṅkhāre... viññāṇaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāya vedanāvā”ti. Vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso

diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā vedanāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanāvantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ attani vedanaṃ samanupassati? Idhekacco saññaṃ... pe... saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani ayaṃ vedanā”ti. Attani vedanaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamenāṃ puriso evaṃ vadeyya – “idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho pañāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe”ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ... pe... saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani ayaṃ vedanā”ti. Attani vedanaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā vedanāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani vedanaṃ samanupassati.

Kathaṃ vedanāya attānaṃ samanupassati? Idhekacco saññaṃ... pe... saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāyā”ti. Vedanāya attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tamenāṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho pañāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake”ti. Karaṇḍakasmim maṇim samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya vedanāyā”ti. Vedanāya attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā vedanāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ vedanāya attānaṃ samanupassati.

133. Kathaṃ saññaṃ attato samanupassati? Idhekacco cakkhusamphassajaṃ saññaṃ...pe... sotasamphassajaṃ saññaṃ... ghānasamphassajaṃ saññaṃ... jivhāsamphassajaṃ saññaṃ... kāyasamphassajaṃ saññaṃ... manosamphassajaṃ saññaṃ attato samanupassati. Yā manosamphassajā saññā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā saññā”ti. Manosamphassajaṃ saññañca attaṅca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci so

vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī”ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassajam saññaṃ attato samanupassati – “yā manosamphassajā saññā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā saññā”ti. Manosamphassajam saññañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā saññāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco saṅkhāre...pe... viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāya saññāvā”ti. Saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tamevaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añña rukkho, añña chāyā. So kho pañāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāya saññāvā”ti. Saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā saññāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññāvantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ attani saññaṃ samanupassati? Idhekacco saṅkhāre...pe... viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ sañña”ti. Attani saññaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tamevaṃ puriso evaṃ vadeyya – “idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho. Aññaṃ pupphaṃ, añña gandho. So kho pañāyaṃ gandho imasmimṃ pupphe”ti. Pupphasmimṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco saṅkhāre... viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiñca pana attani ayaṃ sañña”ti. Attani saññaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā saññāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani saññaṃ samanupassati.

Kathaṃ saññāya attānaṃ samanupassati? Idhekacco saṅkhāre ... pe... viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ

hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāyā”ti. Saññāya attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho paṇāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake”ti. Karaṇḍakasmim maṇim samanupassati. Evameva idhekacco saṅkhāre... viññāṇaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imāya saññāyā”ti. Saññāya attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā saññāvattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saññāya attānaṃ samanupassati.

134. Kathaṃ saṅkhāre attato samanupassati? Idhekacco cakkhusamphassaṃ cetanaṃ sotasaṃphassaṃ cetanaṃ ghānasamphassaṃ cetanaṃ jivhāsamphassaṃ cetanaṃ kāyasamphassaṃ cetanaṃ manosamphassaṃ cetanaṃ attato samanupassati. “Yā manosamphassajā cetanā, so ahaṃ; yo ahaṃ sā manosamphassajā cetanā”ti – manosamphassaṃ cetanañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā acci”ti – acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manosamphassaṃ cetanaṃ attato samanupassati. “Yā manosamphassajā cetanā so ahaṃ, yo ahaṃ sā manosamphassajā cetanā”ti – manosamphassaṃ cetanañca attañca advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā saṅkhāravattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāre attato samanupassati.

Kathaṃ saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco viññāṇaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imehi saṅkhārehi saṅkhāravā”ti. Saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, añña chāyā. So kho paṇāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evameva idhekacco viññāṇaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā. Imehi saṅkhārehi saṅkhāravā”ti. Saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā saṅkhāravattukā

attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāravantaṃ attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ attani saṅkhāre samanupassati? Idhekacco viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani ime saṅkhārā”ti. Attani saṅkhāre samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tameva puriso evaṃ vadeyya – “idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe”ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani ime saṅkhārā”ti. Attani saṅkhāre samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā saṅkhāravatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani saṅkhāre samanupassati.

Kathaṃ saṅkhāresu attānaṃ samanupassati? Idhekacco viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imesu saṅkhāresū”ti. Saṅkhāresu attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tameva puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake”ti. Karaṇḍakasmīṃ maṇiṃ samanupassati. Evameva idhekacco viññānaṃ... rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imesu saṅkhāresū”ti. Saṅkhāresu attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā saṅkhāravatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ saṅkhāresu attānaṃ samanupassati.

135. Kathaṃ viññānaṃ attato samanupassati? Idhekacco cakkhaviññānaṃ... sotaviññānaṃ... ghānaviññānaṃ... jivhāviññānaṃ kāyaviññānaṃ... manoviññānaṃ attato samanupassati. “Yaṃ manoviññānaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ manoviññāna”nti – manoviññānaṅca attānaṃ advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā acci”ti – acciṅca vaṇṇaṅca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco manoviññānaṃ attato samanupassati. “Yaṃ manoviññānaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ manoviññāna”nti – manoviññānaṅca attānaṃ advayaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu,

vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā viññāṇavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ viññāṇavantam attānaṃ samanupassati? Idhekacco rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā viññāṇena viññāṇavā”ti. Viññāṇavantam attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā. Añño rukkho, aññā chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā viññāṇena viññāṇavā”ti. Viññāṇavantam attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dutiyā viññāṇavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇavantam attānaṃ samanupassati.

Kathaṃ attani viññāṇaṃ samanupassati? Idhekacco rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani idaṃ viññāṇa”nti. Attani viññāṇaṃ samanupassati. Seyyathāpi pupphaṃ gandhasampannaṃ assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “idaṃ pupphaṃ, ayaṃ gandho; aññaṃ pupphaṃ, añño gandho. So kho panāyaṃ gandho imasmiṃ pupphe”ti. Pupphasmiṃ gandhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. Imasmiṅca pana attani idaṃ viññāṇa”nti. Attani viññāṇaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ tatiyā viññāṇavattukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ attani viññāṇaṃ samanupassati.

Kathaṃ viññāṇasmim attānaṃ samanupassati? Idhekacco rūpaṃ... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ viññāṇe”ti. Viññāṇasmim attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi maṇi karaṇḍake pakkhitto assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ maṇi, ayaṃ karaṇḍako. Añño maṇi, añño karaṇḍako. So kho panāyaṃ maṇi imasmiṃ karaṇḍake”ti. Karaṇḍakasmim maṇiṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco rūpaṃ...

vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ viññāṇe”ti. Viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ catutthā viññāṇavatthukā attānudiṭṭhi. Attānudiṭṭhi micchādiṭṭhi... pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ viññāṇasmiṃ attānaṃ samanupassati. Attānudiṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Attānudiṭṭhiniddeso dutiyo.

3. Micchādiṭṭhiniddeso

136. Micchādiṭṭhiyā katamehi dasahākārehi abhiniveso hoti? “Natthi dinna”nti – vatthu . Evaṃvādo micchābhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā micchāvattukā micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti... pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Natthi yiṭṭha”nti – vatthu... pe... “natthi huta”nti – vatthu... “natthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko”ti – vatthu... “natthi ayaṃ loko”ti – vatthu... “natthi paro loko”ti – vatthu... “natthi mātā”ti – vatthu... “natthi pitā”ti – vatthu... “natthi sattā opapātikā”ti – vatthu... “natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā, ye imañca lokam, parañca lokam sayam abhiññā sacchikatvā pavedenti”ti – vatthu. Evaṃvādo micchābhinivesaparāmāso diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ dasamā micchāvattukā micchādiṭṭhi. Micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti... pe... micchādiṭṭhikassa purisapuggalassa dveva gatiyo... pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Micchādiṭṭhiyā imehi dasahākārehi abhiniveso hoti.

Micchādiṭṭhiniddeso tatiyo.

4. Sakkāyadiṭṭhiniddeso

137. Sakkāyadiṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto, sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ. Vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ.

Kathaṃ rūpaṃ attato samanupassati? Idhekacco pathavīkasiṇaṃ... pe... odātakasiṇaṃ attato samanupassati. “Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa”nti – odātakasiṇaṃca attāṃca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato...pe... evamevaṃ idhekacco odātakasiṇaṃ attato samanupassati. Abhinivesaparāmāso diṭṭhi...pe... ayaṃ paṭhamā rūpavattukā sakkāyadiṭṭhi. Sakkāyadiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati...pe... sakkāyadiṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Sakkāyadiṭṭhiniddeso catuttho.

5. Sassatadiṭṭhiniddeso

138. Sakkāyavattukāya sassatadiṭṭhiyā katamehi pannarasahi ākārehi abhinivesohoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvīriyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmim vā attānaṃ. Vedanāvantaṃ vā attānaṃ...pe... saññāvantaṃ vā attānaṃ... sañkhāravantaṃ vā attānaṃ... viññānavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññānaṃ viññānasmim vā attānaṃ.

Kathaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco vedanaṃ... saññaṃ... sañkhāre... viññānaṃ attato samanupassati. Tassa evaṃ hoti – “ayaṃ kho me attā. So kho pana me ayaṃ attā iminā rūpena rūpavā”ti. Rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Seyyathāpi rukkho chāyāsampanno assa. Tameṇaṃ puriso evaṃ vadeyya – “ayaṃ rukkho, ayaṃ chāyā; añña rukkho, añña chāyā. So kho panāyaṃ rukkho imāya chāyāya chāyāvā”ti. Chāyāvantaṃ rukkhaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco vedanaṃ...pe... ayaṃ paṭhamā sakkāyavattukā sassatadiṭṭhi. Sassatadiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati...pe... sakkāyavattukāya sassatadiṭṭhiyā imehi pannarasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Sassatadiṭṭhiniddeso pañcamaṃ.

6. Ucchedadiṭṭhiniddeso

139. Sakkāyavattukāya ucchedadiṭṭhiyā katamehi pañcahi ākārehi abhinivesohoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvīriyadhammassa

akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati, vedanaṃ attato samanupassati, saññaṃ attato samanupassati, saṅkhāre attato samanupassati, viññānaṃ attato samanupassati.

Kathaṃ **rūpaṃ attato samanupassati?** Idhekacco pathavīkasiṇaṃ... pe... odātakasiṇaṃ attato samanupassati. “Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa”nti – odātakasiṇaṃca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato...pe... ayaṃ paṭhamā sakkāyavattukā ucchedadiṭṭhi. Ucchedadiṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati...pe... sakkāyavattukāya ucchedadiṭṭhiyā imehi pañcahi ākārehi abhiniveso hoti.

Ucchedadiṭṭhiniddeso chaṭṭho.

7. Antaggāhikādiṭṭhiniddeso

140. Antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti? “Sassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? “Asassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti? “Antavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā... “anantavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā... “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā... “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā... “hoti tathāgato paraṃ marañā”ti...pe... na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti... “hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ marañā”ti... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katihākārehi abhiniveso hoti?

“Sassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti...pe... “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ka] “sassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ loko ceva sassataṃ cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “sassato loko”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi ...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā loko ceva sassatā cāti...pe... sañña loko ceva sassatā cāti...

pe... saṅkhārā loko ceva sassatā cāti...pe... viññāṇaṃ loko ceva sassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ pañcamī sassato lokoti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Sassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Kha] “asassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ loko ceva asassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... ayaṃ paṭhamā “asassato loko”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi diṭṭhivipatti...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā loko ceva asassatā cāti...pe... saññā loko ceva asassatā cāti...pe... saṅkhārā loko ceva asassatā cāti...pe... viññāṇaṃ loko ceva asassatañcāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Asassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ga] “antavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Idhekacco parittaṃ okāsaṃ nīlakato pharati. Tassa evaṃ hoti – “antavā ayaṃ loko parivaṭṭumo”ti. Antasaññī hoti. Yaṃ pharati, taṃ vatthu ceva loko ca. Yena pharati, so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “antavā loko”ti antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekacco parittaṃ okāsaṃ pītakato pharati... lohitakato pharati... odātakato pharati... obhāsakato pharati. Tassa evaṃ hoti – “antavā ayaṃ loko parivaṭṭumo”ti. Antasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca. Yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... antavā lokoti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Gha] “anantavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Idhekacco vipulaṃ okāsaṃ nīlakato pharati.

Tassa evaṃ hoti – “anantavā ayaṃ loko apariyanto”ti. Anantasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca; yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “anantavā loko”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Idhekacco vipulaṃ okāsaṃ pītakato pharati... lohitakato pharati... odātakato pharati... obhāsakato pharati. Tassa evaṃ hoti – “anantavā ayaṃ loko apariyanto”ti. Anantasaññī hoti. Yaṃ pharati taṃ vatthu ceva loko ca; yena pharati so attā ceva loko cāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... anantavā lokoti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Nā] “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ jīvañceva sarīrañca; yaṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, yaṃ sarīraṃ taṃ jīvanti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā jīvā ceva sarīraṃ ca... saññā jīvā ceva sarīraṃ ca... saṅkhārā jīvā ceva sarīraṃ ca... viññānaṃ jīvañceva sarīrañca; yaṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ, yaṃ sarīraṃ taṃ jīvanti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ca] “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ sarīraṃ, na jīvaṃ; jīvaṃ na sarīraṃ. Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra”nti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā sarīraṃ, na jīvaṃ... saññā sarīraṃ, na jīvaṃ... saṅkhārā sarīraṃ, na jīvaṃ... viññānaṃ sarīraṃ, na jīvaṃ; jīvaṃ na sarīraṃ. Aññaṃ jīvaṃ, aññaṃ sarīranti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... aññaṃ jīvaṃ, aññaṃ sarīranti –

antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Cha] “hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva marañadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bheda hotipi tiṭṭhatipi uppajjatipi nibbattatipīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva marañadhammā...pe... saññā idheva marañadhammā... saṅkhārā idheva marañadhammā... viññāṇaṃ idheva marañadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bheda hotipi tiṭṭhatipi uppajjatipi nibbattatipīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... “hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ja] “na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva marañadhammaṃ. Tathāgatopi kāyassa bheda ucchijjati vinassati; na hoti tathāgato paraṃ marañāti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva marañadhammā...pe... saññā idheva marañadhammā... saṅkhārā idheva marañadhammā... viññāṇaṃ idheva marañadhammaṃ. Tathāgatopi kāyassa bheda ucchijjati vinassati. “Na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... “na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Jha] “hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva marañadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bheda hoti ca na ca hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ

maraṇā”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā...pe... saññā idheva maraṇadhammā... saṅkhārā idheva maraṇadhammā... viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedaṃ hoti ca na ca hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi...pe... “hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti.

[Ñā] “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā katamehi pañcahākārehi abhiniveso hoti? Rūpaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā neva hoti na na hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi, aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Vedanā idheva maraṇadhammā...pe... saññā idheva maraṇadhammā... saṅkhārā idheva maraṇadhammā... viññāṇaṃ idheva maraṇadhammaṃ. Tathāgato kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā neva hoti na na hotīti – abhinivesaparāmāso diṭṭhi. Tāya diṭṭhiyā so anto gahitoti – antaggāhikā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ pañcamī “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti – antaggāhikā diṭṭhi. Antaggāhikā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi pañcahākārehi abhiniveso hoti. Antaggāhikāya diṭṭhiyā imehi paññāsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Antaggāhikādiṭṭhiniddeso sattamo.

8. Pubbantānudiṭṭhiniddeso

141. Pubbantānudiṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā – pubbantānudiṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Pubbantānudiṭṭhiniddeso aṭṭhamo.

9. Aparantānudiṭṭhiniddeso

142. Aparantānudiṭṭhiyā katamehi catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti? Soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā – aparantānudiṭṭhiyā imehi catucattālīsāya ākārehi abhiniveso hoti.

Aparantānudiṭṭhiniddeso navamo.

10-12. Saññojanikādiditṭhiniddeso

143. Saññojanikāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanam...pe... diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso – saññojanikāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

144. “Aha”nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cakkhu ahanti – abhinivesaparāmāso. Ahanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “aha”nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Sotaṃ ahanti...pe... ghānaṃ ahanti...pe... jivhā ahanti...pe... kāyo ahanti...pe... mano ahanti...pe... rūpā ahanti...pe... dhammā ahanti... cakkhuvīññāṇaṃ ahanti...pe... manovīññāṇaṃ ahanti – abhinivesaparāmāso. Ahanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhārasamī “aha”nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Aha”nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

145. “Mama”nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti? Cakkhu mamanti – abhinivesaparāmāso. Mamanti – mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā “mama”nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo.

Sotaṃ mamanti...pe... ghānaṃ mamanti...pe... jivhā mamanti...

pe... kāyo mamanti...pe... mano mamanti...pe... rūpā mamanti...pe... dhammā mamanti...pe... cakkhuviññāṇaṃ mamanti...pe... manoviññāṇaṃ mamanti abhinivesaparāmāso. Mamanti mānavinibandhā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhārasamī “mama”nti – mānavinibandhā diṭṭhi. Mānavinibandhā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. “Mama”nti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso hoti.

Saññojanikādidiṭṭhiniddeso dvādasamo.

13. Attavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso

146. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katamehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvīriyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ...pe... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ...pe....

Kathaṃ rūpaṃ attato samanupassati? Idhekacco pathavīkaṣiṇaṃ...pe... odātakasiṇaṃ attato samanupassati. “Yaṃ odātakasiṇaṃ, so ahaṃ; yo ahaṃ, taṃ odātakasiṇa”nti – odātakasiṇaṃca attānaṃca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo; yo vaṇṇo, sā acci”ti – acciṇca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati. Evamevaṃ idhekacco odātakasiṇaṃ attato samanupassati...pe... ayaṃ paṭhamā rūpavattukā attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Evaṃ rūpaṃ attato samanupassati...pe... attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā imehi vīsatiyā ākārehi abhiniveso hoti.

Attavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso terasamo.

14. Lokavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso

147. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā katamehi aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti? Sassato attā ca loko cāti – abhinivesaparāmāso lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Aññā, diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ paṭhamā lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi...pe... imāni saññojanāni,

na ca diṭṭhiyo.

Asassato attā ca loko cāti...pe... sassato ca asassato ca attā ca loko cāti...pe... neva sassato nāsassato attā ca loko cāti... antavā attā ca loko cāti... anantavā attā ca loko cāti... antavā ca anantavā ca attā ca loko cāti... neva antavā na anantavā attā ca loko cāti abhinivesaparāmāso lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Diṭṭhi na vatthu, vatthu na diṭṭhi. Añña diṭṭhi, aññaṃ vatthu. Yā ca diṭṭhi yañca vatthu – ayaṃ aṭṭhamī lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi. Lokavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhi micchādiṭṭhi ...pe... imāni saññojanāni, na ca diṭṭhiyo. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā imehi aṭṭhahi ākārehi abhiniveso hoti.

Lokavādapaṭisaṃyuttadiṭṭhiniddeso cuddasamo.

15-16. Bhava-vibhavadiṭṭhiniddeso

148. Olīyanābhiniveso bhavadiṭṭhi. Atidhāvanābhiniveso vibhavadiṭṭhi. Assādadiṭṭhiyā pañcatimsāya ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo, kati vibhavadiṭṭhiyo? Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo kati vibhavadiṭṭhiyo...pe... lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso kati bhavadiṭṭhiyo kati vibhavadiṭṭhiyo?

Assādadiṭṭhiyā pañcatimsāya ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Attānudiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Micchādiṭṭhiyā dasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. Sakkāyadiṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Sakkāyavattukāya sassatadiṭṭhiyā pannarasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. Sakkāyavattukāya ucchedadiṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo.

“Sassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. “Asassato loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. “Antavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. “Anantavā loko”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. “Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīra”nti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. “Hoti tathāgato param

marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. “Na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. “Hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo “neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ marañā”ti – antaggāhikāya diṭṭhiyā pañcahākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo.

Pubbantānudiṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Aparantānudiṭṭhiyā catucattārisāya ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Saññojanikāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo. Ahanti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā vibhavadiṭṭhiyo. Mamanti – mānavinibandhāya diṭṭhiyā aṭṭhārasahi ākārehi abhiniveso sabbāva tā bhavadiṭṭhiyo. Attavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā vīsatiyā ākārehi abhiniveso pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo. Lokavādapaṭisaṃyuttāya diṭṭhiyā aṭṭhahi ākārehi abhiniveso siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vibhavadiṭṭhiyo.

Sabbāva tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo attānudiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo micchādiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo sakkāyadiṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo antaggāhikā diṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo saññojanikā diṭṭhiyo. Sabbāva tā diṭṭhiyo attavādapaṭisaṃyuttā diṭṭhiyo.

Bhavañca diṭṭhiṃ vibhavañca diṭṭhiṃ, etaṃ dvayaṃ takkikā nissitāse;

Tesaṃ nirodhamhi na hatthi ñāṇaṃ, yatthāyaṃ loko viparītasaññīti.

149. “Dvīhi, bhikkhave, diṭṭhigatehi pariyuṭṭhitā devamanussā olīyanti eke, atidhāvanti eke; cakkhumanto ca passanti. Kathañca, bhikkhave, olīyanti eke? Bhavārāmā, bhikkhave, devamanussā bhavaratā bhavasammuditā. Tesaṃ bhavanirodhāya dhamme desiyamāne cittaṃ na pakkhandati na pasīdati na santiṭṭhati nādhimuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, olīyanti eke.

“Kathañca, bhikkhave, atidhāvanti eke? Bhaveneva kho paneke aṭṭiyamānā harāyamānā jigucchamānā vibhavaṃ abhinandanti – “yato kira, bho, ayaṃ attā kāyassa bhedā paraṃ marañā ucchijjati vinassati na hoti paraṃ marañā, etaṃ santaṃ etaṃ pañītaṃ etaṃ yāthāvanti. Evaṃ kho,

bhikkhave, atidhāvanti eke.

“Kathañca, bhikkhave, cakkhumanto ca passanti? Idha, bhikkhave, bhikkhu bhūtaṃ bhūtato passati. Bhūtaṃ bhūtato disvā bhūtassa nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, cakkhumanto ca passanti.

“Yo bhūtaṃ bhūtato disvā, bhūtassa ca atikkamaṃ;

Yathābhūtedhimuccati, bhavataṅhā parikkhayā.

“Sa ve bhūtapariññāto, vītataṅho bhavābhave;

Bhūtassa vibhavā bhikkhu, nāgacchati punabbhava”nti.

150. Tayo puggalā vipannadiṭṭhī, tayo puggalā sampannadiṭṭhī. Katame tayo puggalā vipannadiṭṭhī? Titthiyo ca, titthiyasāvako ca, yo ca micchādiṭṭhiko – ime tayo puggalā vipannadiṭṭhī.

Katame tayo puggalā sampannadiṭṭhī? Tathāgato ca, tathāgatasāvako ca, yo ca sammādiṭṭhiko – ime tayo puggalā sampannadiṭṭhī.

“Kodhano upanāhī ca, pāpamakkhī ca yo naro;

Vipannadiṭṭhi māyāvī, taṃ jaññā vasalo iti” .

Akkodhano anupanāhī, visuddho suddhatam gato;

Sampannadiṭṭhi medhāvī, taṃ jaññā ariyo itīti.

Tisso vipannadiṭṭhiyo, tisso sampannadiṭṭhiyo. Katamā tisso vipannadiṭṭhiyo? Etaṃ mamāti – vipannadiṭṭhi. Esohamasmīti – vipannadiṭṭhi. Eso me attāti – vipannadiṭṭhi. Imā tisso vipannadiṭṭhiyo.

Katamā tisso sampannadiṭṭhiyo? Netam mamāti – sampannadiṭṭhi. Nesohamasmīti – sampannadiṭṭhi. Na meso attāti – sampannadiṭṭhi. Imā tisso sampannadiṭṭhiyo.

Etaṃ mamāti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo?
Esohamasmīti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo?
Eso me attāti – kā diṭṭhi, kati diṭṭhiyo, katamantānuggahitā tā diṭṭhiyo?

Etammamāti—pubbantānudiṭṭhi. Atṭhārasadiṭṭhiyo. Pubbantānuggahitā tā diṭṭhiyo. **Esohamasmīti** – aparantānudiṭṭhi. Catucattārīsaṃ diṭṭhiyo. Aparantānuggahitā tā diṭṭhiyo. **Eso me attāti** – vīsativatthukā attānudiṭṭhi. Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Sakkāyadiṭṭhippamukhāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Pubbantāparantānuggahitā tā diṭṭhiyo.

151. “Ye keci, bhikkhave, mayi niṭṭhaṃ gatā, sabbe te diṭṭhisampannā. Tesam diṭṭhisampannānaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā. Katamesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā? Sattakkhattuparamassa, kolaṃkolassa, ekabjīssa, sakadāgāmissa, yo ca diṭṭheva dhamme arahā – imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā.

“Katamesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā? Antarāparinibbāyissa, upahaccaparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, uddhamṣotassa, akaniṭṭhagāmino – imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

“Ye keci, bhikkhave, mayi niṭṭhaṃ gatā, sabbe te diṭṭhisampannā. Tesam diṭṭhisampannānaṃ imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

“Ye keci, bhikkhave, mayi aveccappasannā, sabbe te sotāpannā. Tesam sotāpannānaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā, pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā. Katamesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā? Sattakkhattuparamassa, kolaṃkolassa, ekabjīssa, sakadāgāmissa, yo ca diṭṭheva dhamme arahā – imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā.

“Katamesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā? Antarāparinibbāyissa, upahaccaparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, asaṅkhāraparinibbāyissa, uddhamṣotassa, akaniṭṭhagāmino – imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhā.

“Ye keci, bhikkhave, mayi aveccappasannā, sabbe te sotāpannā. Tesam sotāpannānaṃ imesaṃ pañcannaṃ idha niṭṭhā. Imesaṃ pañcannaṃ idha vihāya niṭṭhāti”.

Bhavavibhavadiṭṭhiniddeso soḷasamo.

Diṭṭhikathā niṭṭhitā.

3. Ānāpānassatikathā

1. Gaṇanavāra

152. Soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhim bhāvayato samādhikāni dve nāṇasatāni uppajjanti – aṭṭha paripantho nāṇāni, aṭṭha ca upakāre nāṇāni, aṭṭhārasa upakkilese nāṇāni, terasa vodāne nāṇāni, bāttiṃsa satokārissa nāṇāni, catuvīsati samādhivasena nāṇāni, dvesattati vipassanāvasena nāṇāni, aṭṭha nibbidānāṇāni, aṭṭha nibbidānulomañāṇāni, aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni, ekavīsati vimuttisukhe nāṇāni.

Katamāni aṭṭha paripantho nāṇāni, aṭṭha ca upakāre nāṇāni? Kāmacchando samādhissa paripantho, nekkhammaṃ samādhissa upakāraṃ. Byāpādo samādhissa paripantho, abyāpādo samādhissa upakāraṃ. Thinamiddhaṃ samādhissa paripantho, ālokasaññā samādhissa upakāraṃ. Uddhaccaṃ samādhissa paripantho, avikkhepo samādhissa upakāraṃ. Vicikicchā samādhissa paripantho, dhammavavattānaṃ samādhissa upakāraṃ. Avijjā samādhissa paripantho, nāṇaṃ samādhissa upakāraṃ. Arati samādhissa paripantho, pāmojjaṃ samādhissa upakāraṃ. Sabbepi akusalā dhammā samādhissa paripanthā, sabbepi kusalā dhammā samādhissa upakārā. Imāni aṭṭha paripantho nāṇāni, aṭṭha ca upakāre nāṇāni.

Gaṇanavāro paṭhamo.

2. Soḷasañāṇaniddeso

153. Imehi soḷasahi ākārehi uduccittam cittam samuducittam cittam ekatte santiṭṭhati, nīvaraṇehi visujjhati. Katame te ekattā? Nekkhammaṃ ekattam, abyāpādo ekattam, ālokasaññā ekattam, avikkhepo ekattam, dhammavavattānaṃ ekattam, nāṇaṃ ekattam, pāmojjaṃ ekattam, sabbepi kusalā dhammā ekattā.

Nīvaraṇāti, katame te nīvaraṇā? Kāmacchando nīvaraṇaṃ, byāpādo nīvaraṇaṃ, thinamiddhaṃ nīvaraṇaṃ, uddhaccakukkuccaṃ nīvaraṇaṃ, vicikicchā nīvaraṇaṃ, avijjā nīvaraṇaṃ, arati nīvaraṇaṃ, sabbepi akusalā dhammā nīvaraṇā.

Nīvaraṇāti, kenatṭhena nīvaraṇā? Niyyānāvaraṇatṭhena nīvaraṇā. Katame te niyyānā? Nekkhammaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca nekkhammena ariyā niyyanti. Kāmacchando niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca

kāmacchandena nivutattā nekkhammaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – kāmacchando niyyānāvaraṇaṃ. Abyāpādo ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca abyāpādena ariyā niyyanti. Byāpādo niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca byāpādena nivutattā abyāpādaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – byāpādo niyyānāvaraṇaṃ. Ālokasaññā ariyānaṃ niyyānaṃ. Tāya ca ālokasaññāya ariyā niyyanti. Thinamiddhaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca thinamiddhena nivutattā ālokasaññaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – thinamiddhaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Avikkhepo ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca avikkhepena ariyā niyyanti. Uddhaccaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Tena ca uddhaccena nivutattā avikkhepaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – uddhaccaṃ niyyānāvaraṇaṃ. Dhammavavatthānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca dhammavavatthānena ariyā niyyanti. Vicikicchā niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca vicikicchāya nivutattā dhammavavatthānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – vicikicchā niyyānāvaraṇaṃ. Ñānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca ñānena ariyā niyyanti. Avijjā niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca avijjāya nivutattā ñānaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – avijjā niyyānāvaraṇaṃ. Pāmojjaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ. Tena ca pāmojjena ariyā niyyanti. Arati niyyānāvaraṇaṃ. Tāya ca aratiyā nivutattā pāmojjaṃ ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – arati niyyānāvaraṇaṃ. Sabbepi kusalā dhammā ariyānaṃ niyyānaṃ. Tehi ca kusalehi dhammehi ariyā niyyanti. Sabbepi akusalā dhammā niyyānāvaraṇā. Tehi ca akusalehi dhammehi nivutattā kusale dhamme ariyānaṃ niyyānaṃ nappajānātīti – sabbepi akusalā dhammā niyyānāvaraṇā. Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhim bhāvayato khaṇikasamodhānā.

Soḷasañānaniddeso dutiyo.

3. Upakkilesañānaniddeso

Paṭhamacchakkaṃ

154. Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhim bhāvayato khaṇikasamodhānā katame aṭṭhārasa upakkilesā uppajjanti? Assāsādimaḷḷhapariyosānaṃ satiyā anugacchato aḷḷhattavikkhepagataṃ cittaṃ samādhissa paripantho. Passāsādimaḷḷhapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhāvikkhepagataṃ cittaṃ samādhissa paripantho. Assāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā samādhissa paripantho. Passāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā samādhissa paripantho. Assāsenābhitunnassa passāsapaṭilābhe mucchanā samādhissa paripantho. Passāsenābhitunnassa assāsapaṭilābhe mucchanā

samādhissa paripantho.

Anugacchanā ca assāsaṃ, passāsaṃ anugacchanā;

Sati ajjhattavikkhepā, kaṅkhanā bahiddhāvikkhepapatthanā .

Assāsenābhitunnassa, passāsaṃpaṭilābhe mucchanā;

Passāsenābhitunnassa, assāsaṃpaṭilābhe mucchanā.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi vikkhippamānassa , no ca cittaṃ vimuccati;

Vimokkhaṃ appajānantā, te honti parapattiyāti.

Dutiyacchakkaṃ

155. Nimittaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Assāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Nimittaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Passāsaṃ āvajjato nimitte cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Assāsaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho. Passāsaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampati – samādhissa paripantho.

Nimittaṃ āvajjamānassa, assāse vikkhipate mano;

Assāsaṃ āvajjamānassa, nimitte cittaṃ vikampati.

Nimittaṃ āvajjamānassa, passāse vikkhipate mano;

Passāsaṃ āvajjamānassa, nimitte cittaṃ vikampati.

Assāsaṃ āvajjamānassa, passāse vikkhipate mano;

Passāsaṃ āvajjamānassa, assāse cittaṃ vikampati.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi vikkhippamānassa, no ca cittaṃ vimuccati;

Vimokkhaṃ appajānantā, te honti parapattiyāti.

Tatīyacchakkaṃ

156. Atītānudhāvanaṃ cittaṃ vikkhepānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Anāgatapaṭikaṅkhaṇaṃ cittaṃ vikampitaṃ – samādhissa paripantho. Līnaṃ cittaṃ kosajjānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Atipaggahitaṃ cittaṃ uddhaccānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Abhinataṃ cittaṃ rāgānupatitaṃ – samādhissa paripantho. Apanataṃ cittaṃ byāpādānupatitaṃ – samādhissa paripantho.

Atītānudhāvanaṃ cittaṃ, anāgatapaṭikaṅkhaṇaṃ līnaṃ;

Atipaggahitaṃ abhinataṃ, apanataṃ cittaṃ na samādhiyati.

Cha ete upakkilesā, ānāpānassatisamādhissa;

Yehi upakkiliṭṭhasaṅkappo, adhicittaṃ nappajānātīti.

157. Assāsādimaṅghapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhattaṃ vikkhepagatena cittaṃ kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsādimaṅghapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhāvikkhepagatena cittaṃ kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsaṭṭikaṅkhaṇāya nikaṅṭhiyā taṇhācariyāya kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsaṭṭikaṅkhaṇāya nikaṅṭhiyā taṇhācariyāya kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsenābhitunnassa passāsaṭṭilābhe mucchitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsenābhitunnassa assāsaṭṭilābhe mucchitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Nimittaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsaṃ āvajjato nimitta cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Nimittaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsaṃ āvajjato nimitta cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Assāsaṃ āvajjato passāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Passāsaṃ āvajjato assāse cittaṃ vikampitattā kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Atītānudhāvanaṃ cittaṃ vikkhepānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Anāgatapaṭikaṅkhaṇaṃ cittaṃ vikampitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Līnaṃ cittaṃ kosajjānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Atipaggahitena cittaṃ uddhaccānupatitena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Abhinatena cittaṃ rāgānupatitena kāyopi cittampi

sāradhā ca honti iñjitā ca phanditā ca. Apanatena cittena byāpādānupatitena kāyopi cittampi sāradhā ca honti iñjitā ca phanditā ca.

Ānāpānassati yassa, paripunṇā abhāvitā;

Kāyopi iñjito hoti, cittampi hoti iñjitam;

Kāyopi phandito hoti, cittampi hoti phanditam.

Ānāpānassati yassa, paripunṇā subhāvitā;

Kāyopi aniñjito hoti, cittampi hoti aniñjitam;

Kāyopi aphanadito hoti, cittampi hoti aphanaditanti.

Imehi ca pana nīvaraṇehi visuddhacittassa soḷasavatthukam ānāpānassatisamādhim bhāvayato khaṇikasamodhānā ime aṭṭhārasa upakkilesā uppajjanti.

Upakkilesaññāniddeso tatiyo.

4. Vodānaññāniddeso

158. Katamāni terasa vodāne ñāṇāni? Atītānuddhāvanam cittam vikkhepānupatitam; tam vivajjayitvā ekaṭṭhāne samādahati – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Anāgatapaṭikaṅkhanam cittam vikampitam; tam vivajjayitvā tattveva adhimoceti – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Līnam cittam kosajjānupatitam; tam paggaṇhitvā kosajjam pajahati – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Atipaggahitam cittam uddhaccānupatitam; tam viniggaṇhitvā uddhaccam pajahati – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Abhinatam cittam rāgānupatitam; tam sampajāno hutvā rāgam pajahati – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Apanatam cittam byāpādānupatitam; tam sampajāno hutvā byāpadam pajahati – evampi cittam na vikkhepam gacchati. Imehi chahi ṭhānehi parisuddham cittam pariyaḍātam ekattagatam hoti.

Katame te ekattā? Dānavosaggupaṭṭhānekattam,
samathanimittupaṭṭhānekattam, vayalakkhaṇupaṭṭhānekattam,
nirodhupaṭṭhānekattam. Dānavosaggupaṭṭhānekattam cāgādhimuttānam,
samathanimittupaṭṭhānekattaṅca adhiccittamanuyuttānam,
vayalakkhaṇupaṭṭhānekattaṅca vipassakānam, nirodhupaṭṭhānekattaṅca

ariyapuggalānaṃ – imehi catūhi t̄hānehi ekattagataṃ cittaṃ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti, upekkhānubrūhitañca, ñāṇena ca sampahaṃsitaṃ.

Paṭhamassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ? Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi, upekkhānubrūhanā majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa kati lakkhaṇāni? Ādissa tīni lakkhaṇāni. Yo tassa paripantho tato cittaṃ visujjhati, visuddhattā cittaṃ majjhimāṃ samathanimittāṃ paṭipajjati, paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati. Yañca paripanthato cittaṃ visujjhati, yañca visuddhattā cittaṃ majjhimāṃ samathanimittāṃ paṭipajjati, yañca paṭipannattā tattha cittaṃ pakkhandati. Paṭhamassa jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa imāni tīni lakkhaṇāni. Tena vuccati – “paṭhamāṃ jhānaṃ ādikalyāṇaṃceva hoti lakkhaṇasampannañca”.

Paṭhamassa jhānassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa kati lakkhaṇāni? Majjhassa tīni lakkhaṇāni. Visuddham cittaṃ ajjupekkhati, samathapaṭipannaṃ ajjupekkhati, ekattupaṭṭhānaṃ ajjupekkhati. Yañca visuddham cittaṃ ajjupekkhati, yañca samathapaṭipannaṃ ajjupekkhati, yañca ekattupaṭṭhānaṃ ajjupekkhati – paṭhamassa jhānassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa imāni tīni lakkhaṇāni. Tena vuccati – “paṭhamāṃ jhānaṃ majjhekalyāṇaṃceva hoti lakkhaṇasampannañca”.

Paṭhamassa jhānassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa kati lakkhaṇāni? Pariyosānassa cattāri lakkhaṇāni. Tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena sampahaṃsanā, indriyānaṃ ekarasatṭhena sampahaṃsanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena sampahaṃsanā, āsevanaṭṭhena sampahaṃsanā. Paṭhamassa jhānassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa imāni cattāri lakkhaṇāni. Tena vuccati – “paṭhamāṃ jhānaṃ pariyosānakalyāṇaṃceva hoti lakkhaṇasampannañca”. Evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittaṃ adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Dutiyaṃ jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ? Dutiyaṃ jhānassa paṭipadāvisuddhi ādi, upekkhānubrūhanā majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ...pe... evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ pītisampannañceva hoti sukhasampannañca cittaṃ adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca

satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

Tatiyassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ...pe...
evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ
sukhasampannañceva hoti cittaṃ adhiṭṭhānasampannañca
saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca
samādhisampannañca paññāsampannañca.

Catutthassa jhānassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ...pe...
evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannañca
upekkhāsampannañceva hoti cittaṃ adhiṭṭhānasampannañca
saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca
samādhisampannañca paññāsampannañca.

Ā k ā s ā n a ñ c ā y a t a n a s a m ā p a t t i y ā ... p e ...
viññāṇaṇcāyatanasamāpattiyā... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā... nevasaññ
ānāsaññāyatanasamāpattiyā ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ...pe...
evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ
upekkhāsampannañceva hoti cittaṃ adhiṭṭhānasampannaṃ ca...pe...
paññāsampannañca.

Aniccānupassanāya ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ pariyosānaṃ...
pe... evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ
dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti
vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittaṃ
adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca
satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.
Dukkhānupassanāya...pe... anattānupassanāya... nibbidānupassanāya...
virāgānupassanāya... nirodhānupassanāya... paṭinissaggānupassanāya...
khayānupassanāya... vayānupassanāya... vipariṇāmānupassanāya...
animittānupassanāya... appaṇihitānupassanāya... suññatānupassanāya...
adhipaññādhammavipassanāya... yathābhūtañānadassanāya...
ādīnavānupassanāya... paṭisankhānupassanāya... vivaṭṭanānupassanāya...
paññāsampannañca.

Sotāpattimaggassa...pe... sakadāgāmimaggassa...
anāgāmimaggassa... arahattamaggassa ko ādi, kiṃ majjhe, kiṃ
pariyosānaṃ? Arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi ādi upekkhānubrūhanā
majjhe, sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi
ādi. Ādissa kati lakkhaṇāni? Ādissa tīni lakkhaṇāni. Yo tassa paripantho

tato cittaṃ visujjhati, visuddhattā cittaṃ majjhimamaṃ samathanimittamaṃ paṭipajjati, paṭipannattā tatha cittaṃ pakkhandati. Yañca paripanthato cittaṃ visujjhati, yañca visuddhattā cittaṃ majjhimamaṃ samathanimittamaṃ paṭipajjati, yañca paṭipannattā tatha cittaṃ pakkhandati – arahattamaggassa paṭipadāvisuddhi ādi. Ādissa imāni tīni lakkhaṇāni. Tena vuccati – “arahattamaggo ādikalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca”.

Arahattamaggassa upekkhānubrūhanā majjhe. Majjhassa kati lakkhaṇāni? Majjhassa tīni lakkhaṇāni. Visuddhamaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati. Yañca visuddhamaṃ cittaṃ ajjhupekkhati, yañca samathapaṭipannaṃ ajjhupekkhati, yañca ekattupaṭṭhānaṃ ajjhupekkhati. Tena vuccati – “arahattamaggo majjhekalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca”.

Arahattamaggassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa kati lakkhaṇāni? Pariyosānassa cattāri lakkhaṇāni. Tatha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena sampahaṃsanā, indriyānaṃ ekarasatṭhena sampahaṃsanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena sampahaṃsanā, āsevanaṭṭhena sampahaṃsanā. Arahattamaggassa sampahaṃsanā pariyosānaṃ. Pariyosānassa imāni cattāri lakkhaṇāni. Tena vuccati – “arahattamaggo pariyosānakalyāṇo ceva hoti lakkhaṇasampanno ca”. Evaṃ tivattagataṃ cittaṃ tividhakalyāṇakaṃ dasalakkhaṇasampannaṃ vitakkasampannañceva hoti vicārasampannañca pītisampannañca sukhasampannañca cittassa adhiṭṭhānasampannañca saddhāsampannañca vīriyasampannañca satisampannañca samādhisampannañca paññāsampannañca.

159.

Nimittamaṃ assāsapassāsā, anārammaṇamekacittassa;

Ajānato ca tayo dhamme, bhāvanā nupalabbhati.

Nimittamaṃ assāsapassāsā, anārammaṇamekacittassa;

Jānato ca tayo dhamme, bhāvanā upalabbhatīti.

Kathaṃ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na honti, na cime tayo dhammā aviditā honti, na ca cittaṃ vikkhepaṃ gacchati, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti, visesamadhigacchati? Seyyathāpi rukkho same bhūmibhāge nikkhitto. Tameṇa puriso kakacena chindeyya. Rukkhe phutṭhakakacadantānaṃ vasena purisassa sati upaṭṭhitā hoti; na āgate

vā gate vā kakacadante manasi karoti. Na āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Yathā rukkho same bhūmibhāge nikkhitto. Evaṃ upanibandhanā nimittam. Yathā kakacadantā, evaṃ assāsapassāsā. Yathā rukkhe phuṭṭhakakacadantānaṃ vasena purisassa sati upaṭṭhitā hoti, na āgate vā gate vā kakacadante manasi karoti, na āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Evamevaṃ bhikkhu nāsikagge vā mukhanimutte vā satim upaṭṭhapetvā nisinno hoti, na āgate vā gate vā assāsapassāsā manasi karoti, na āgatā vā gatā vā assāsapassāsā aviditā honti, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti. Visesamadhigacchati padhānañca.

Katamaṃ padhānaṃ? Āraddhavīriyassa kāyopi cittampi kammaniyaṃ hoti – idaṃ padhānaṃ. Katamo payogo? Āraddhavīriyassa upakkilesā pahīyanti, vitakkā vūpasamanti – ayaṃ payogo. Katamo viseso? Āraddhavīriyassa saññojanā pahīyanti, anusayā byantīhonti . Ayaṃ viseso. Evaṃ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na honti, na cime tayo dhammā aviditā honti, na ca cittaṃ vikkhepaṃ gacchati, padhānañca paññāyati, payogañca sādheti, visesamadhigacchati.

160.

Ānāpānassati yassa, paripuṇṇā subhāvitā;

Anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitā;

So imaṃ lokam pabhāseti, abbhā muttova candimāti.

Ānanti assāso, no passāso. Apānanti passāso, no assāso. Assāsavasena upaṭṭhānaṃ sati, passāsavasena upaṭṭhānaṃ sati.

Yo assasati tassupaṭṭhāti, yo passasati tassupaṭṭhāti. **Paripuṇṇāti** pariggahaṭṭhena paripuṇṇā, parivāraṭṭhena paripuṇṇā, paripūraṭṭhena paripuṇṇā. **Subhāvitāti** catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Tassime cattāro bhāvanaṭṭhā yānikatā honti vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā.

Yānikatāti yattha yattha ākaṅkhati tattha tattha vasippatto hoti balappatto vesārajjappatto. Tassa me te dhammā āvajjanapaṭibaddhā honti ākaṅkhaṭṭhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapāṭibaddhā. Tena

vuccati – “yānīkatā”ti. **Vatthukatāti** yasmim̄ yasmim̄ vatthusmim̄ cittam̄ svādhiṭṭhitam̄ hoti, tasmim̄ tasmim̄ vatthusmim̄ sati supatṭhitā hoti. Yasmim̄ yasmim̄ vā pana vatthusmim̄ sati sūpatṭhitā hoti, tasmim̄ tasmim̄ vatthusmim̄ cittam̄ svādhiṭṭhitam̄ hoti. Tena vuccati – “vatthukatā”ti. **Anuṭṭhitāti** vatthusmim̄ yena yena cittam̄ abhinīharati tena tena sati anuparivattati. Yena yena vā pana sati anuparivattati tena tena cittam̄ abhinīharati. Tena vuccati – “anuṭṭhitā”ti. **Paricitāti** pariggahaṭṭhena paricitā, parivāraṭṭhena paricitā, paripūraṭṭhena paricitā. Satiyā pariggaṇhanto jināti pāpake akusale dhamme. Tena vuccati – “paricitā”ti. **Susamāradhāti** cattāro susamāradhā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanatṭhena susamāradhā, indriyānaṃ ekarasatṭhena susamāradhā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena susamāradhā, tappaccanīkānaṃ kilesānaṃ susamūhatattā susamāradhā.

161. Susamanti atthi samam̄, atthi susamam̄. Katamam̄ samam̄? Ye tattha jātā anavajjā kusalā bodhipakkhiyā – idam̄ samam̄. Katamam̄ susamam̄? Yam̄ tesam̄ tesam̄ dhammānaṃ ārammaṇam̄ nirodho nibbānaṃ – idam̄ susamam̄. Iti idañca samam̄ idañca susamam̄ nītaṃ hoti diṭṭham̄ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Āradham̄ hoti vīriyam̄ asallīnaṃ, upatṭhitā sati asammūlā, passaddho kāyo asāraddho, samāhitaṃ cittam̄ ekaggaṃ. Tena vuccati – “susamāradhā”ti.

Anupubbam̄ paricitāti dīgham̄ assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Dīgham̄ passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Rassam̄ assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Rassam̄ passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā... pe... paṭinissaggānupassī assāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Paṭinissaggānupassī passāsavasena purimā purimā paricitā, pacchimā pacchimā anuparicitā. Sabbāpi soḷasavatthukā ānāpānassatiyo aññamaññam̄ paricitā ceva honti anuparicitā ca. Tena vuccati – “anupubbaparicitā”ti.

Yathāti dasa yathatthā – attadamathattho yathattho, attasamathattho yathattho, attaparinibbāpanattho yathattho, abhiññattho yathattho, pariññattho yathattho, pahānattho yathattho, bhāvanattho yathattho, sacchikiriyattho yathattho, saccābhisamayattho yathattho, nirodhe patiṭṭhāpakattho yathattho.

Buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmam̄ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ pāpuṇi,

balesu ca vasībhāvaṃ.

162. Buddhoti kenaṭṭhena buddho? Bujjhitaṃ saccānīti – buddho. Bodhetā pajāyāti – buddho. Sabbaññutāya buddho. Sabbadassāvitāya buddho. Anaññaneyyatāya buddho. Visavitāya buddho. Khīṇāsavasāṅkhātena buddho. Nirupalepasaṅkhātena buddho. Ekantavītarāgoti – buddho. Ekantavītadosoti – buddho. Ekantavītamohoti – buddho. Ekantanikkilesoti – buddho. Ekāyanamaggam gatoti – buddho. Eko anuttaram sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti – buddho. Abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā – buddho. Buddhoti netam nāmaṃ mātārā kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātārā kataṃ, na bhaginiyā kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na nāṭisālohitehi kataṃ, na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti yadidaṃ – buddhoti. **Desitāti** attadamathattho yathattho yathā buddhena desito, attasamathattho yathattho yathā buddhena desito, attaparinibbāpanattho yathattho yathā buddhena desito...pe... nirodhe paṭiṭṭhāpakattho yathattho yathā buddhena desito.

Soti gahaṭṭho vā hoti pabbajito vā. **Lokoti**. Khandhaloko dhātuloko āyatanaloko vipattibhavaloko vipattisambhavaloko sampattibhavaloko sampattisambhavaloko. Eko loko – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā...pe... aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Pabhāsetīti** attadamathattham yathattham abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti. Attasamathattham yathattham abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti. Attaparinibbāpanattham yathattham abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti...pe... nirodhe paṭiṭṭhāpakattham yathattham abhisambuddhattā. So imaṃ lokaṃ obhāseti bhāseti pabhāseti.

Abbhā muttova candimāti yathā abbhā, evaṃ kilesā. Yathā cando, evaṃ ariyañānaṃ. Yathā candimā devaputto, evaṃ bhikkhu. Yathā cando abbhā mutto mahikā mutto dhūmarajā mutto rāhugahaṇā vippamutto bhāsate ca tapate ca virocate ca, evamevaṃ bhikkhu sabbakilesehi vippamutto bhāsate ca tapate ca virocate ca. Tena vuccati – abbhā muttova candimāti. Imāni terasa vodāne ñāṇāni.

Vodānañānaniddeso catuttho.

Bhāṇavāro.

5. Satokāriñānaniddeso

163. Katamāni bāttiṃsa satokāriṣṣa ñāṇāni? Idha bhikkhu araṇṇagato vā rukkhamūlagato vā suñṇāgāragato vā nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāya parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā. So satova assasati sato passasati. Dīghaṃ vā assasanto “dīghaṃ assasāmī”ti pajānāti. Dīghaṃ vā passasanto “dīghaṃ passasāmī”ti pajānāti. Rassam vā assasanto “rassam assasāmī”ti pajānāti. Rassam vā passasanto “rassam passasāmī”ti pajānāti. “Sabbakāyapaṭisaṃvedī assasissāmī”ti sikkhati. “Sabbakāyapaṭisaṃvedī passasissāmī”ti sikkhati. “Passambhayaṃ kāyasankhāraṃ assasissāmī”ti sikkhati. “Passambhayaṃ kāyasankhāraṃ passasissāmī”ti sikkhati. Pītipaṭisaṃvedī...pe... sukhaṭisaṃvedī... cittasankhārapaṭisaṃvedī ... passambhayaṃ cittasankhāraṃ... cittaṭisaṃvedī... abhippamodayaṃ cittaṃ... samādahaṃ cittaṃ... vimocayaṃ cittaṃ... aniccānupassī... virāgānupassī... nirodhānupassī... “paṭinissaggānupassī assasissāmī”ti sikkhati. “Paṭinissaggānupassī passasissāmī”ti sikkhati.

164. Idhāti imissā diṭṭhiyā, imissā khantiyā, imissā ruciyā, imasmiṃ ādāye, imasmiṃ dhamme, imasmiṃ vinaye, imasmiṃ dhammavinaye, imasmiṃ pāvacane, imasmiṃ brahmacariye, imasmiṃ satthusāsane. Tena vuccati – “idhā”ti. **Bhikkhū**ti puthujjanakalyāṇako vā hoti bhikkhu sekkho vā arahā vā akuppadhammo. **Araṇṇanti** nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametam araṇṇam. **Rukkhamūlanti** yattha bhikkhuno āsanam paññattam hoti mañco vā pītham vā bhisi vā taṭṭikā vā cammakhaṇḍo vā tiṇasantharo vā paṇṇasantharo vā palālasantharo vā, tattha bhikkhu caṅkamati vā tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyam vā kappeti. **Suñṇanti** kenaci anākiṇṇam hoti gahaṭṭhehi vā pabbajitehi vā. **Agāranti** vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhā. **Nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvāti** nisinno hoti pallaṅkaṃ ābhujitvā. **Ujum kāyaṃ paṇidhāyāti** ujuko hoti kāyo ṭhito supaṇihito. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti.** **Parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati – “parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti.

165. Satova assasati, sato passasatīti bāttiṃsāya ākārehi sato kārī hoti. Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Rassam assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti. Rassam passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī hoti...pe... paṭinissaggānupassī assāsavasena paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sato kārī

hoti.

Paṭhamacatukkaniddeso

166. Kathaṃ dīghaṃ assasanto “dīghaṃ assasāmī”ti pajānāti, dīghaṃ passasanto “dīghaṃ passasāmī”ti pajānāti? Dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi chando uppajjati. Chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Chandavasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi pāmojjaṃ uppajjati. Pāmojjasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsaṃ addhānasaṅkhāte assasati, pāmojjasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ passāsaṃ addhānasaṅkhāte passasati, pāmojjasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Pāmojjasena tato sukhumataraṃ dīghaṃ assāsapassāsaṃ addhānasaṅkhāte assasatopi passasatopi dīghaṃ assāsapassāsāpi cittaṃ vivattati, upekkhā saṅghāti. Imehi navahākārehi dīghaṃ assāsapassāsā kāyo. Upaṭṭhānaṃ sati. Anupassanā ñānaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñānena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānabhāvanā”ti.

167. Anupassatīti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati? Aniccato anupassati, no niccato. Dukkhatō anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati. Dukkhatō anupassanto sukhasaññaṃ pajahati. Anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati. Nibbindanto nandiṃ pajahati. Virajjanto rāgaṃ pajahati. Nirodhento samudayaṃ pajahati. Paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti. Viditā saññā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti. Viditā vitakkā

uppajjanti, veditā upaṭṭhahanti, veditā abbattham gacchanti.

Katham veditā vedanā uppajjanti, veditā upaṭṭhahanti, veditā abbattham gacchanti? Katham vedanāya uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā vedanāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vedanāya uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti... kammāsamudayā vedanāsamudayoti... phassāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanāya uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇam passatopi vedanāya uppādo vidito hoti. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti.

Katham vedanāya upaṭṭhānam veditam hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānam veditam hoti. Dukkato manasikaroto bhayatupaṭṭhānam veditam hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānam veditam hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānam veditam hoti.

Katham vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodhoti – paccyanirodhaṭṭhena vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā vedanānirodhoti ...pe... kammanirodhā vedanānirodhoti... pe... phassānirodhā vedanānirodhoti paccyanirodhaṭṭhena vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Vipariṇāmalakkhaṇam passatopi vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ veditā vedanā uppajjanti, veditā upaṭṭhahanti, veditā abbattham gacchanti.

Katham veditā saññā uppajjanti, veditā upaṭṭhahanti, veditā abbattham gacchanti? Katham saññāya uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā saññāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena saññāya uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā saññāsamudayoti...pe... kammāsamudayā saññāsamudayoti...pe... phassāsamudayā saññāsamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena saññāya uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇam passatopi saññāya uppādo vidito hoti. Evaṃ saññāya uppādo vidito hoti.

Katham saññāya upaṭṭhānam veditam hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānam veditam hoti. Dukkato manasikaroto bhayatupaṭṭhānam veditam hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānam veditam hoti. Evaṃ saññāya upaṭṭhānam veditam hoti.

Katham saññāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā saññānirodhoti – paccyanirodhaṭṭhena saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā saññānirodhoti...pe... kammanirodhā saññānirodhoti...pe... phassānirodhā saññānirodhoti – paccyanirodhaṭṭhena saññāya atthaṅgamo vidito hoti.

Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passatopi saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ saññāya atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ viditā saññā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti.

Kathaṃ viditā vitakkā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti? Kathaṃ vitakkānaṃ uppādo vidito hoti? Avijjāsamudayā vitakkasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Taṇhāsamudayā vitakkasamudayoti...pe... kammāsamudayā vitakkasamudayoti...pe... saññāsamudayā vitakkasamudayoti – paccayasamudayaṭṭhena vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Nibbattilakkhaṇaṃ passatopi vitakkānaṃ uppādo vidito hoti. Evaṃ vitakkānaṃ uppādo vidito hoti.

Kathaṃ vitakkānaṃ upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkato manasikaroto bhayatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatupaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vitakkānaṃ upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti.

Kathaṃ vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vitakkanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Taṇhānirodhā vitakkanirodhoti...pe... kammanirodhā vitakkanirodhoti...pe... saññānirodhā vitakkanirodhoti – paccayanirodhaṭṭhena vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passatopi vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ vitakkānaṃ atthaṅgamo vidito hoti. Evaṃ viditā vitakkā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti.

168. Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti, gocaraṇca pajānāti, samatthaṇca paṭivijjhanti...pe... maggaṃ samodhāneti, dhamme samodhāneti, gocaraṇca pajānāti, samatthaṇca paṭivijjhanti.

Indriyāni samodhānetīti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ samodhāneti, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ samodhāneti, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo imāni indriyāni imasmim ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – “indriyāni samodhānetī”ti.

Gocaraṇca pajānātīti yaṃ tassa ārammaṇaṃ, taṃ tassa gocaraṃ. Yaṃ tassa gocaraṃ, taṃ tassa ārammaṇaṃ. **Pajānātīti** puggalo. Pajānanā

paññā.

Samanti ārammaṇassa upatthānaṃ samaṃ, cittassa avikkhepo samaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa vodānaṃ samaṃ. **Atthoti** anavajjattḥo nikkilesattḥo vodānattho paramattḥo. **Paṭivijjhatīti** ārammaṇassa upatthānattham paṭivijjhati, cittassa avikkhepattham paṭivijjhati, cittassa adhiṭṭhānattham paṭivijjhati, cittassa vodānattham paṭivijjhati. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Balāni samodhānetīti katham balāni samodhāneti? Assaddhiye akampiyatthena saddhābalaṃ samodhāneti, kosajje akampiyatthena vīriyabalaṃ samodhāneti, pamāde akampiyatthena satibalaṃ samodhāneti, uddhacce akampiyatthena samādhibalaṃ samodhāneti, avijjāya akampiyatthena paññābalaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo imāni balāni imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – balāni samodhānetīti. Gocarañca pajānātīti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Bojjhaṅge samodhānetīti katham bojjhaṅge samodhāneti? Upatthānatthena satisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, pavicayatthena dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samodhāneti, paggahatthena vīriyasambojjhaṅgaṃ samodhāneti, pharaṇatthena pītisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, upasamatthena passaddhisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, avikkhepatthena samādhisambojjhaṅgaṃ samodhāneti, paṭisaṅkhānatthena upekkhāsambojjhaṅgaṃ samodhāneti. Ayaṃ puggalo ime bojjhaṅge imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – “bojjhaṅgesamodhānetī”ti. Gocarañca pajānātīti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Maggam samodhānetīti katham maggaṃ samodhāneti? Dassanatthena sammāditthiṃ samodhāneti, abhiniropanatthena sammāsaṅkappaṃ samodhāneti, pariggahatthena sammāvācaṃ samodhāneti, samutthānatthena sammākammantaṃ samodhāneti, vodānatthena sammāājīvaṃ samodhāneti, paggahatthena sammāvāyāmaṃ samodhāneti, upatthānatthena sammāsatiṃ samodhāneti, avikkhepatthena sammāsamādhim samodhāneti. Ayaṃ puggalo imaṃ maggaṃ imasmiṃ ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – “maggam samodhānetī”ti. Gocarañca pajānātīti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Dhamme samodhānetīti katham dhamme samodhāneti? Ādhipateyyatthena indriyāni samodhāneti, akampiyatthena balāni samodhāneti, niyyānatthena bojjhaṅge samodhāneti, hetutthena

maggam samodhāneti, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānaṃ samodhāneti, padhanaṭṭhena sammappadhānaṃ samodhāneti, ijjhanaṭṭhena iddhipādaṃ samodhāneti tathaṭṭhena saccaṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena samathaṃ samodhāneti, anupassanaṭṭhena vipassanaṃ samodhāneti, ekarasatṭhena samathavipassanaṃ samodhāneti, anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ samodhāneti, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhiṃ samodhāneti, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhiṃ samodhāneti, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiṃ samodhāneti, vimuttaṭṭhena vimokkhaṃ samodhāneti, paṭivedhaṭṭhena vijjaṃ samodhāneti, pariccāgaṭṭhena vimuttiṃ samodhāneti, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ samodhāneti, paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ samodhāneti, chandaṃ mūlaṭṭhena samodhāneti, manasikāraṃ samuṭṭhānaṭṭhena samodhāneti, phassaṃ samodhānaṭṭhena samodhāneti, vedanaṃ samosaraṇaṭṭhena samodhāneti, samādhim pamukhaṭṭhena samodhāneti, satim ādhipateyyaṭṭhena samodhāneti, paññaṃ tatuttaraṭṭhena samodhāneti, vimuttiṃ sārattaṭṭhena samodhāneti, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena samodhāneti. Ayaṃ puggalo ime dhamme imasmim ārammaṇe samodhāneti. Tena vuccati – “dhamme samodhānetī”ti.

Gocarañca pajānātīti yaṃ tassa ārammaṇaṃ, taṃ tassa gocaraṃ. Yaṃ tassa gocaraṃ, taṃ tassa ārammaṇaṃ **pajānātīti** puggalo. Pajānanā pañña. **Samanti** ārammaṇassa upaṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa avikkhepo samaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṃ samaṃ, cittassa vodānaṃ samaṃ. **Atthoti** anavajjaṭṭho nikkilesaṭṭho vodānaṭṭho paramaṭṭho. **Paṭivijjhatīti** ārammaṇassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa avikkhepaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhaṃ paṭivijjhati, cittassa vodānaṭṭhaṃ paṭivijjhati. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhātī”ti.

169. Kathaṃ rassaṃ assasanto “rassaṃ passasāmī”ti pajānāti, rassaṃ passasanto “rassaṃ passasāmī”ti pajānāti? Rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati, rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati, rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatopi passasatopi chando uppajjati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi passasatipi. Chandavasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatopi passasatopi pāmojjaṃ uppajjati. Pāmojjasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsaṃ ittarasaṅkhāte assasati, pāmojjasena tato sukhumataraṃ rassaṃ passāsaṃ ittarasaṅkhāte passasati, pāmojjasena tato sukhumataraṃ rassaṃ assāsapassāsaṃ ittarasaṅkhāte assasatipi

passasatipi. Pāmojjavasena tato sukhumataram rassam assāsapassāsam ittarasankhāte assasatopi passasatopi rassā assāsapassāsā cittam vivattati, upekkhā saṅghāti. Imehi navahākārehi rassā assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānam sati anupassanā ñānaṃ. Kāyo upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñānena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ kāyaṃ anupassati...pe... evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Rassam assāsapassāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti...pe... rassam assāsapassāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato indriyāni samodhāneti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

170. Katham “sabbakāyapaṭisaṃvedī assasissāmī”ti sikkhati, “sabbakāyapaṭisaṃvedī passasissāmī”ti sikkhati? **Kāyoti** dve kāyā – nāmakāyo ca rūpakāyo ca. Katamo nāmakāyo? Vedanā, saññā, cetanā, phasso, manasikāro, nāmañca nāmakāyo ca, ye ca vuccanti cittasaṅkhārā – ayaṃ nāmakāyo. Katamo rūpakāyo? Cattāro ca mahābhūtā, catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ, assāso ca passāso ca, nimittañca upanibandhanā, ye ca vuccanti kāyasaṅkhārā – ayaṃ rūpakāyo.

Katham te kāyā paṭividditā honti? Dīgham assāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñānena te kāyā paṭividditā honti. Dīgham passāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñānena te kāyā paṭividditā honti. Rassam assāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñānena te kāyā paṭividditā honti. Rassam passāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñānena te kāyā paṭividditā honti.

Āvajjato te kāyā paṭividditā honti, pajānato te kāyā paṭividditā honti, passato te kāyā paṭividditā honti, paccavekkhato te kāyā paṭividditā honti, cittam adhiṭṭhahato te kāyā paṭividditā honti, saddhāya adhimuccato te kāyā paṭividditā honti, vīriyaṃ paggaṇhato te kāyā paṭividditā honti, satim upaṭṭhāpayato te kāyā paṭividditā honti, cittam samādahato te kāyā paṭividditā honti, paññāya pajānato te kāyā paṭividditā honti, abhiññeyyam abhijānato te kāyā paṭividditā honti, pariññeyyam pari jānato te kāyā paṭividditā honti, pahāttabbam pajahato te kāyā paṭividditā honti, bhāvetabbam bhāvayato te kāyā paṭividditā honti, sacchikātābbam sacchikaroto te kāyā paṭividditā

honti. Evaṃ te kāyā paṭivīditā honti. Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ kāyaṃ anupassati...pe... evaṃ taṃ kāyaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena ditṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati, jānanto sikkhati, passanto sikkhati, paccavekkhanto sikkhati, cittaṃ adhiṭṭhahanto sikkhati, saddhāya adhimuccanto sikkhati, vīriyaṃ paggaṇhanto sikkhati, satim upaṭṭhapento sikkhati, cittaṃ samādahanto sikkhati, paññāya pajānanto sikkhati, abhiññeyyaṃ abhijānanto sikkhati, pariññeyyaṃ parijānanto sikkhati, pahātabbaṃ pajahanto sikkhati, bhāvetabbaṃ bhāvento sikkhati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkhati.

Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsāvasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato vīditā vedanā uppajjanti...pe... sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsapassāsāvasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

171. Kathaṃ “passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmī”ti sikkhati, “passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmī”ti sikkhati? Katamo kāyasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Dīghaṃ passāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Rassam assāsā rassam passāsā. Sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsā sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsā kāyikā. Ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā. Te kāyasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati.

Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi yā kāyassa ānāmanā vināmanā sannāmanā paṇāmanā iñjanā phandaṇā calanā pakampanā – passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assasissāmīti sikkhati, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati. Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi yā kāyassa na ānāmanā na vināmanā na sannāmanā na paṇāmanā aniñjanā aphaṇḍanā acalanā

akampanā santam sukhumam passambhayam kāyasaṅkhāram assasissāmīti sikkhati, passambhayam kāyasaṅkhāram passasissāmīti sikkhati.

Iti kira “passambhayam kāyasaṅkhāram assasissāmī”ti sikkhati, “passambhayam kāyasaṅkhāram passasissāmī”ti sikkhati. Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā na hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā na hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā na hoti, ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā na hoti; na ca naṃ taṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi.

Iti kira “passambhayam kāyasaṅkhāram assasissāmī”ti sikkhati, “passambhayam kāyasaṅkhāram passasissāmī”ti sikkhati. Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā hoti. Ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā hoti; tañca naṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi. Yathā katham viya? Seyyathāpi kaṃse ākoṭite paṭhamam oḷārikā saddā pavattanti. Oḷārikānam saddānam nimittam suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi oḷārike sadde, atha pacchā sukhumakā saddā pavattanti. Sukhumakānam saddānam nimittam suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi sukhumake sadde, atha pacchā sukhumasaddanimitṭārammaṇatāpi cittam pavattati. Evamevaṃ paṭhamam oḷārikā assāsapassāsā pavattanti; oḷārikānam assāsapassāsānam nimittam suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi oḷārike assāsapassāsē, atha pacchā sukhumakā assāsapassāsā pavattanti. Sukhumakānam assāsapassāsānam nimittam suggahitattā sumanasikatattā sūpadhāritattā niruddhepi sukhumake assāsapassāsē, atha pacchā sukhumakaassāsapassāsānam nimittārammaṇatāpi cittam na vikkhepam gacchati.

Evaṃ sante vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā hoti, assāsapassāsānañca pabhāvanā hoti, ānāpānassatiyā ca pabhāvanā hoti, ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā hoti; tañca naṃ samāpattiṃ paṇḍitā samāpajjantipi vuṭṭhahantipi. Passambhayam kāyasaṅkhāram assāsapassāsā kāyo upaṭṭhānam sati anupassanā ñāṇam. Kāyo upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyam anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ kāyam anupassati...pe... evaṃ taṃ kāyam anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Passambhayam kāyasaṅkhāram, assāsapassāsānam saṃvaratṭhena

sīlavissuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivissuddhi. Yo tattha samvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho ayaṃ adhipaññāsikkhā. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati...pe... sacchikātabbamaṃ sacchikaronto sikkhati, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti...pe... passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti...pe... tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhati”ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni, aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo, cattāri suttantikavatthūni kāye kāyānupassanāya.

Bhāṇavāro.

Dutiya-catukkaniddeso

172. Kathaṃ “pītipaṭisaṃvedī assāsissāmī”ti sikkhati “pītipaṭisaṃvedī passāsissāmī”ti sikkhati? Katamā pīti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ. Yā pīti pāmojjaṃ āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā. Cittassa dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ...pe... rassaṃ assāsavasena, rassaṃ passāsavasena, sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsavasena, sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsavasena, passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati pīti pāmojjaṃ. Yā pīti pāmojjaṃ āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa – ayaṃ pīti.

Kathaṃ sā pīti paṭividditā hoti? Dīghaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividditā hoti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividditā hoti. Rassaṃ assāsavasena...pe... rassaṃ passāsavasena... sabbakāyapaṭisaṃvedī assāsavasena... sabbakāyapaṭisaṃvedī passāsavasena... passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ assāsavasena... passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena sā pīti paṭividditā hoti. Āvajjato sā pīti paṭividditā hoti, jānato...pe... passato... paccavekkhato... cittaṃ adhiṭṭhahato... saddhāya adhimuccato... vīriyaṃ paggaṇhato... satimaṃ upaṭṭhāpayato...

cittam samādahato... paññāya pajānato... abhiññeyyam abhijānato... pariññeyyam parijānato... pahātabbam pajahato... bhāvetabbam bhāvayato... sacchikātabbam sacchikaroto sā pīti paṭividditā hoti. Evaṃ sā pīti paṭividditā hoti.

Pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānam sati anupassanā ñāṇam. Vedanā upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanam anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ vedanam anupassati? Aniccatō anupassati... pe... evaṃ taṃ vedanam anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsānam saṃvaraṭṭhena sīlavissuddhi...pe... pītipaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepam pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

173. Katham “sukhapaṭisaṃvedī assasissāmī”ti sikkhati, “sukhapaṭisaṃvedī passasissāmī”ti sikkhati? **Sukhanti** dve sukhāni – kāyikañca sukham, cetasikañca sukham. Katamam kāyikam sukham? Yam kāyikam sātam kāyikam sukham, kāyasamphassajam sātam sukham vedayitam, kāyasamphassajā sātā sukhā vedanā – idam kāyikam sukham. Katamam cetasikam sukham? Yam cetasikam sātam cetasikam sukham, cetosamphassajam sātam sukham vedayitam, cetosamphassajā sātā sukhā vedanā – idam cetasikam sukham.

Katham te sukhā paṭividditā honti? Dīgham assāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepam pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te sukhā paṭividditā honti. Dīgham passāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepam pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te sukhā paṭividditā honti...pe... sacchikātabbam sacchikaroto te sukhā paṭividditā honti. Evaṃ te sukhā paṭividditā honti. Sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānam sati anupassanā ñāṇam. Vedanā upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanam anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ vedanam anupassati. Aniccatō anupassati... pe... evaṃ taṃ vedanam anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsānam saṃvaraṭṭhena sīlavissuddhi...pe... sukhapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa

ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

174. Kathaṃ “cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsissāmī”ti sikkhati, “cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passāsissāmī”ti sikkhati? Katamo cittasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Dīghaṃ passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā...pe... sukhaapaṭisaṃvedī assāsavasena... sukhaapaṭisaṃvedī passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā – ayaṃ cittasaṅkhāro.

Kathaṃ te cittasaṅkhārā paṭividditā honti? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te cittasaṅkhārā paṭividditā honti. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena te cittasaṅkhārā paṭividditā honti...pe... sacchikātabbaṃ sacchikaroto te cittasaṅkhārā paṭividditā honti. Evaṃ te cittasaṅkhārā paṭividditā honti. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā te ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsatiapaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ vedanaṃ anupassati? Aniccato anupassati... pe... evaṃ taṃ vedanaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanaṭṭhena bhāvanā. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavissuddhi...pe... cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato... pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

175. Kathaṃ “passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ assāsissāmī”ti sikkhati, “passambhayaṃ cittasaṅkhāraṃ passāsissāmī”ti sikkhati? Katamo cittasaṅkhāro? Dīghaṃ assāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Dīghaṃ passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī assāsavasena... cittasaṅkhārapaṭisaṃvedī passāsavasena saññā ca vedanā ca cetasiḱā – ete dhammā cittaapaṭibaddhā cittasaṅkhārā. Te cittasaṅkhāre

passambhento nirodhento vūpasamento sikkhati. Passambhayam cittasaṅkhāram assāsapassāsavasena vedanā upaṭṭhānam sati anupassanā ñānam. Vedanā upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanam anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ vedanam anupassati...pe... evaṃ taṃ vedanam anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Passambhayam cittasaṅkhāram assāsapassāsānam samvaratṭhena sīlavissuddhi...pe... passambhayam cittasaṅkhāram assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhati”ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni vedanāsu vedanānupassanāya.

Tatiyacatukkaniddeso

176. Katham “cittapaṭisaṃvedī assasissāmī”ti sikkhati, “cittapaṭisaṃvedī passasissāmī”ti sikkhati? Katamaṃ taṃ cittaṃ? Dīgham assāsavasena viññānam cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasam hadayam paṇḍaram mano manāyatanam manindriyam viññānam viññāṅakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Dīgham passāsavasena ...pe... passambhayam cittasaṅkhāram assāsavasena... passambhayam cittasaṅkhāram passāsavasena viññānam cittaṃ. Yaṃ cittaṃ mano mānasam hadayam paṇḍaram mano manāyatanam manindriyam viññānam viññāṅakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu – idaṃ cittaṃ.

Katham taṃ cittaṃ paṭiveditaṃ hoti? Dīgham assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ paṭiveditaṃ hoti. Dīgham passāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato sati upaṭṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ paṭiveditaṃ hoti...pe... sacchikātabbam sacchikaroto taṃ cittaṃ paṭiveditaṃ hoti. Evaṃ taṃ cittaṃ paṭiveditaṃ hoti. Cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena viññānam cittaṃ upaṭṭhānam sati anupassanā ñānam. Cittaṃ upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – “cittē cittānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham taṃ cittaṃ anupassati...pe... evaṃ taṃ cittaṃ anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā.

Cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi...pe...
cittapaṭisaṃvedī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ
pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati –
“samatthañca paṭivijjhatī”ti.

177. Kathaṃ “abhippamodayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti,
“abhippamodayaṃ cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati? Katamo cittassa
abhippamodo? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ
pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā cittassa āmodanā pamodanā
hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā. Cittassa dīghaṃ assāsapassāsavasena
cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā
cittassa āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa...
pe... cittapaṭisaṃvedī assāsavasena... cittapaṭisaṃvedī passāsavasena
cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato uppajjati cittassa abhippamodo. Yā
cittassa āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti odagyaṃ attamanatā cittassa –
ayaṃ cittassa abhippamodo. Abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena
viññānaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñānaṃ. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ,
no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ
anupassati. Tena vuccati – “citte cittānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ anupassati...pe... evaṃ taṃ cittaṃ
anupassatīti. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā.
Abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi...
pe... abhippamodayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ
avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati
– “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

178. Kathaṃ “samādahaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati, “samādahaṃ
cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati? Katamo samādhi? Dīghaṃ assāsavasena
cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, yā cittassa ṭhiti saṅghiti avatṭhiti
avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā samatho samādhindriyaṃ
samādhibalaṃ sammāsamādhi. Dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā
avikkhepo samādhi...pe... samādahaṃ cittaṃ assāsavasena...pe...
samādahaṃ cittaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi.
Yā cittassa ṭhiti saṅghiti avatṭhiti avisāhāro avikkhepo avisāhaṭamānasatā
samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhi – ayaṃ samādhi.
Samādahaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena viññānaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati
anupassanā ñānaṃ. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati
ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – “citte cit
tānupassanāsati paṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ anupassati...pe... evaṃ taṃ cittaṃ anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Samādaham cittaṃ assāsapassāsānam saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi...pe... samādaham cittaṃ assāsapassāsavasena cittaṃ ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

179. Kathaṃ “vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati, “vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati? “Rāgato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati, “rāgato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati. “Dosato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati, “dosato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati. “Mohato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati...pe... mānato vimocayaṃ cittaṃ... diṭṭhiyā vimocayaṃ cittaṃ... vicikicchāya vimocayaṃ cittaṃ... thinato vimocayaṃ cittaṃ... uddhaccato vimocayaṃ cittaṃ... ahirikato vimocayaṃ cittaṃ... “anottappato vimocayaṃ cittaṃ assasissāmī”ti sikkhati, “anottappato vimocayaṃ cittaṃ passasissāmī”ti sikkhati. Vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena viññāṇaṃ cittaṃ upaṭṭhānaṃ sati...pe....

Anupassatīti kathaṃ taṃ cittaṃ **anupassati**...pe... evaṃ taṃ cittaṃ **anupassati**. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsānam saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi...pe... vimocayaṃ cittaṃ assāsapassāsavasena cittaṃ ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato ...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Aṭṭha anupassanāñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni citte cittānupassanāya.

Catutthacatukkaniddeso

180. Kathaṃ “aniccānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “aniccānupassī passasissāmī”ti sikkhati? **Aniccanti** kiṃ aniccaṃ? Pañcakkhandhā aniccā. Kenatṭhena aniccā? Uppādavayaṭṭhena aniccā. Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati, udayabbayaṃ passanto kati lakkhaṇāni passati? Pañcannaṃ khandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati. Pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayaṃ passanto imāni paññāsa lakkhaṇāni passati.

“Rūpe aniccānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “rūpe aniccānupassī passasissāmī”ti sikkhati. “Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe aniccānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “jarāmarañe aniccānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Aniccānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – “dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham te dhamme anupassati...pe... evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Aniccānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaratṭhena sīlavisuddhi...pe... aniccānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Katham “virāgānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “virāgānupassī passasissāmī”ti sikkhati? Rūpe ādīnavaṃ disvā rūpavirāge chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. “Rūpe virāgānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “rūpe virāgānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe ādīnavaṃ disvā jarāmarāṇavirāge chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. “Jarāmarañe virāgānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “jarāmarañe virāgānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Virāgānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānaṃ sati anupassanā ñāṇaṃ. Dhammā upaṭṭhānaṃ, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – “dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham te dhamme anupassati...pe... evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Virāgānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaratṭhena sīlavisuddhi...pe... virāgānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhatī”ti.

Katham “nirodhānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “nirodhānupassī passasissāmī”ti sikkhati? Rūpe ādīnavaṃ disvā rūpanirodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. “Rūpe **nirodhānupassī** assasissāmī”ti sikkhati, “rūpe nirodhānupassī passasissāmī”ti sikkhati.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...
pe... jarāmarañe ādīnavaṃ disvā jarāmarāṇanīrodhe chandajāto hoti
saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitam. “Jarāmarañe nirodhānupassī
assasissāmī”ti sikkhati, “jarāmarañe nirodhānupassī passasissāmī”ti
sikkhati.

181. Katihākārehi avijjāya ādīnavo hoti? Katihākārehi avijjā nirujjhati?
Pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti. Aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati.

Katamehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti? Aniccaṭṭhena avijjāya
ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, anattaṭṭhena avijjāya
ādīnavo hoti, santāpaṭṭhena avijjāya ādīnavo hoti, vipariṇāmaṭṭhena avijjāya
ādīnavo hoti – imehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavo hoti.

Katamehi aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati? Nidānanīrodhena avijjā
nirujjhati, samudayanīrodhena avijjā nirujjhati, jātinīrodhena avijjā
nirujjhati, pabhavanīrodhena avijjā nirujjhati, hetunīrodhena avijjā
nirujjhati, paccayanīrodhena avijjā nirujjhati, nāṇuppādena avijjā nirujjhati,
nīrodhupaṭṭhānena avijjā nirujjhati – imehi aṭṭhahākārehi avijjā nirujjhati.
Imehi pañcahākārehi avijjāya ādīnavaṃ disvā – imehi aṭṭhahākārehi
avijjānīrodhe chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitam.
“Avijjāya nirodhānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “avijjāya nirodhānupassī
passasissāmī”ti sikkhati.

Katihākārehi saṅkhāresu ādīnavo hoti, katihākārehi saṅkhārā
nirujjhanti...pe... katihākārehi viññāṇe ādīnavo hoti, katihākārehi
viññāṇaṃ nirujjhati... katihākārehi nāmarūpe ādīnavo hoti, katihākārehi
nāmarūpaṃ nirujjhati... katihākārehi saḷāyatane ādīnavo hoti, katihākārehi
saḷāyatanaṃ nirujjhati... katihākārehi phasse ādīnavo hoti, katihākārehi
phasso nirujjhati... katihākārehi vedanāya ādīnavo hoti, katihākārehi
vedanā nirujjhati... katihākārehi taṇhāya ādīnavo hoti, katihākārehi taṇhā
nirujjhati... katihākārehi upādāne ādīnavo hoti, katihākārehi upādānaṃ
nirujjhati... katihākārehi bhava ādīnavo hoti, katihākārehi bhavo
nirujjhati... katihākārehi jātiyā ādīnavo hoti, katihākārehi jāti nirujjhati...
katihākārehi jarāmarañe ādīnavo hoti, katihākārehi jarāmarāṇaṃ nirujjhati?
Pañcahākārehi jarāmarañe ādīnavo hoti, aṭṭhahākārehi jarāmarāṇaṃ
nirujjhati.

Katamehi pañcahākārehi jarāmarañe ādīnavo hoti? Aniccaṭṭhena
jarāmarañe ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena...pe... anattaṭṭhena...pe...

santāpaṭṭhena...pe... vipariṇāmaṭṭhena jarāmarañe ādīnavo hoti – imehi pañcahākārehi jarāmarañe ādīnavo hoti.

Katamehi aṭṭhahākārehi jarāmarañam nirujjhati? Nidānanirodhena jarāmarañam nirujjhati, samudayanirodhena...pe... jātinirodhena... pe... pabhavanirodhena ... hetunirodhena... paccayanirodhena... ñāṇuppādena...pe... nirodhupaṭṭhānena jarāmarañam nirujjhati – imehi aṭṭhahākārehi jarāmarañam nirujjhati. Imehi pañcahākārehi jarāmarañe ādīnavam disvā imehi aṭṭhahākārehi jarāmarāṇanirodhe chandaḍāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhīṭṭhitam. “Jarāmarañe nirodhānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “jarāmarañe nirodhānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Nirodhānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānam sati anupassanā ñāṇam. Dhammā upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – “dhammesu dhammānupassanāsatiupaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham te dhamme anupassati...pe... evam te dhamme anupassati. **Bhāvanāti** catasso bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Nirodhānupassī assāsapassāsānam saṃvaraṭṭhena sīlavissuddhi...pe... nirodhānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggatam avikkhepam pajānato...pe... pajānanto indriyāni samodhāneti. Tena vuccati – “samatthañca paṭivijjhati”ti.

182. Katham “paṭinissaggānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “paṭinissaggānupassī passasissāmī”ti sikkhati? **Paṭinissaggāti** dve paṭinissaggā – pariccāgapaṭinissaggo ca pakkhandanapaṭinissaggo ca. Rūpam pariccajatīti – pariccāgapaṭinissaggo. Rūpanirodhe nibbāne cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanapaṭinissaggo. “Rūpe paṭinissaggānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “rūpe paṭinissaggānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Vedanam...pe... saññam... sañkhāre... viññānam... cakkhum...pe... jarāmarañam pariccajatīti – pariccāgapaṭinissaggo. Jarāmarāṇanirodhe nibbāne cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanapaṭinissaggo. “Jarāmarañe paṭinissaggānupassī assasissāmī”ti sikkhati, “jarāmarañe paṭinissaggānupassī passasissāmī”ti sikkhati. Paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena dhammā upaṭṭhānam sati anupassanā ñāṇam. Dhammā upaṭṭhānam, no sati; sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – “dhammesu dhammānupassanāsatiupaṭṭhānabhāvanā”ti.

Anupassatīti katham te dhamme anupassati? Aniccato anupassati,

no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Evaṃ te dhamme anupassati. **Bhāvanā**ti catasso bhāvanā. Tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattaṇṭhena bhāvanā...pe... āsevanatṭhena bhāvanā. Paṭinissaggānupassī assāsapassāsānaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā; yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā; yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā – imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkhati jānanto sikkhati...pe... sacchikātabbam sacchikaronto sikkhati.

Paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānato viditā vedanā uppajjanti, viditā upaṭṭhahanti, viditā abbatthaṃ gacchanti...pe... paṭinissaggānupassī assāsapassāsavasena cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānanto indriyāni samodhāneti gocaraṇca pajānāti samatthaṇca paṭivijjhati; balāni samodhāneti... bojjaṅge samodhāneti... maggaṃ samodhāneti... dhamme samodhāneti gocaraṇca pajānāti samatthaṇca paṭivijjhati.

Indriyāni samodhānetiti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhatṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti...pe... tena vuccati – “samatthaṇca paṭivijjhati”ti.

Aṭṭha anupassane ñāṇāni aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo cattāri suttantikavatthūni dhammesu dhammānupassanāya. Imāni bāttiṃsa satokāriṇā ñāṇāni.

Satokāriṇāniddeso pañcamaṃ.

6. Ñāṇarāsichakkaniddeso

183. Katamāni catuvīsati samādhivasena ñāṇāni? Dīghaṃ assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, dīghaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi...pe... vimocayaṃ cittaṃ assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi, vimocayaṃ cittaṃ passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Imāni catuvīsati samādhivasena ñāṇāni.

Katamāni dvesattati vipassanāvasena ñāṇāni? Dīghaṃ assāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato

anupassanaṭṭhena vipassanā, dīghaṃ passāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā...pe... vimocayaṃ cittaṃ assāsaṃ, vimocayaṃ cittaṃ passāsaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Imāni dvesattati vipassanāvāsena ñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidāñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ...pe... paṭinissaggānupassī assāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ yathābhūtaṃ jānāti passatīti – nibbidāñāṇaṃ. Imāni aṭṭha nibbidāñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidānulome ñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ...pe... paṭinissaggānupassī assāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ bhayatupaṭṭhāne paññā nibbidānulome ñāṇaṃ – imāni aṭṭha nibbidānulome ñāṇāni.

Katamāni aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni? Aniccānupassī assāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ, aniccānupassī passāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ...pe... paṭinissaggānupassī assāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ, paṭinissaggānupassī passāsaṃ paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaṃ – imāni aṭṭha nibbidāpaṭippassaddhiñāṇāni.

Katamāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇāni? Sotāpattimaggena sakkāyaditṭhiyā pahīnattā samucchinattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, vicikicchāya pahīnattā samucchinattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, sīlabbataparāmāsassa...pe... diṭṭhānusayassa, vicikicchānusayassapahīnattā samucchinattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, sakadāgāmaggena oḷārikassa, kāmarāgasaññojanassa...pe... paṭighasaññojanassa, oḷārikassa kāmarāgānusayassa, paṭighānusayassa pahīnattā samucchinattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, anāgāmaggena anusahagatassa kāmarāgasaññojanassa...pe... paṭighasaññojanassa, anusahagatassa kāmarāgānusayassa, paṭighānusayassa pahīnattā samucchinattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ, arahattamaggena, rūparāgassa...pe... arūparāgassa, mānassa, uddhaccassa, avijjāya, mānānusayassa, bhavarāgānusayassa,

avijjānusayassa pahīnattā samucchinnattā uppajjati vimuttisukhe ñāṇaṃ. Imāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇāni. Soḷasavatthukaṃ ānāpānassatisamādhiṃ bhāvayato samadhikāni imāni dve ñāṇasatāni uppajjanti.

Ñāṇarāsichakkaniddeso chaṭṭho.

Ānāpānassatikathā niṭṭhitā.

4. Indriyakathā

1. Paṭhamasuttantāniddeso

184. Evaṃ me suttaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi – “bhikkhavo”ti. “Bhadante”ti te bhikkhū bhagavato paccassosum. Bhagavā etadavoca –

“Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni” .

185. Imāni pañcindriyāni katihākārehi visujjhanti? Imāni pañcindriyāni pannarasahi ākārehi visujjhanti. Assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato bhajato payirupāsato, pasādanīye suttante paccavekkhato – imehi tīhākārehi saddhindriyaṃ visujjhanti. Kusīte puggale parivajjayato, āraddhavīriye puggale sevato bhajato payirupāsato, sammappadhāne paccavekkhato – imehi tīhākārehi vīriyindriyaṃ visujjhanti. Muṭṭhassatī puggale parivajjayato, upaṭṭhitassatī puggale sevato bhajato payirupāsato, satipaṭṭhāne paccavekkhato – imehi tīhākārehi satindriyaṃ visujjhanti. Asamāhite puggale parivajjayato, samāhite puggale sevato bhajato payirupāsato, jhānavimokkhe paccavekkhato – imehi tīhākārehi samādhindriyaṃ visujjhanti. Duppaññe puggale parivajjayato, paññavante puggale sevato bhajato payirupāsato, gambhīraññācariyaṃ paccavekkhato – imehi tīhākārehi paññindriyaṃ visujjhanti. Iti ime pañca puggale parivajjayato, pañca puggale sevato bhajato payirupāsato, pañca suttantakkhandhe paccavekkhato – imehi pannarasahi ākārehi imāni pañcindriyāni visujjhanti.

Katihākārehi pañcindriyāni bhāvīyanti, katihākārehi pañcannaṃ

indriyānaṃ bhāvanā hoti? Dasahākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, dasahākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Assaddhiyaṃ pajahanto saddhindriyaṃ bhāveti, saddhindriyaṃ bhāvento assaddhiyaṃ pajahati; kosajjaṃ pajahanto vīriyindriyaṃ bhāveti, vīriyindriyaṃ bhāvento kosajjaṃ pajahati; pamādaṃ pajahanto satindriyaṃ bhāveti, satindriyaṃ bhāvento pamādaṃ pajahati; uddhaccaṃ pajahanto samādhindriyaṃ bhāveti, samādhindriyaṃ bhāvento uddhaccaṃ pajahati; avijjaṃ pajahanto paññindriyaṃ bhāveti, paññindriyaṃ bhāvento avijjaṃ pajahati. Imehi dasahākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, imehi dasahākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti.

Katihākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni? Dasahākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Assaddhiyassa pahīnattā suppahīnattā saddhindriyaṃ bhāviṭaṃ hoti subhāviṭaṃ; saddhindriyassa bhāvitattā subhāvitattā assaddhiyaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Kosajjassa pahīnattā suppahīnattā vīriyindriyaṃ bhāviṭaṃ hoti subhāviṭaṃ; vīriyindriyassa bhāvitattā subhāvitattā kosajjaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Pamādassa pahīnattā suppahīnattā satindriyaṃ bhāviṭaṃ hoti subhāviṭaṃ; satindriyassa bhāvitattā subhāvitattā pamādo pahīno hoti suppahīno. Uddhaccassa pahīnattā suppahīnattā samādhindriyaṃ bhāviṭaṃ hoti subhāviṭaṃ; samādhindriyassa bhāvitattā subhāvitattā uddhaccaṃ pahīnaṃ hoti suppahīnaṃ. Avijjāya pahīnattā paññindriyaṃ bhāviṭaṃ hoti subhāviṭaṃ; paññindriyassa bhāvitattā subhāvitattā avijjā pahīnā hoti suppahīnā. Imehi dasahākārehi pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni.

186. Katihākārehi pañcindriyāni bhāviyanti, katihākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca? Catūhākārehipañcindriyāni bhāviyanti catūhākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Sotāpattimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; sotāpattiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Sakadāgāmimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; sakadāgāmiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Anāgāmimaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; anāgāmiphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Arahattamaggakkhaṇe pañcindriyāni bhāviyanti; arahattaphalakkhaṇe pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca. Iti catasso maggavisuddhiyo, catasso phalavisuddhiyo, catasso samucchedavisuddhiyo, catasso

paṭippassaddhivisuddhiyo. Imehi catūhākārehi pañcindriyāni bhāviyanti; imehi catūhākārehi pañcindriyāni bhāvitāni ceva honti subhāvitāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca.

Katīnaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; kati puggalā bhāvitindriyā? Aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; tayo puggalā bhāvitindriyā. Katamesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā? Sattannañca sekkhānaṃ, puthujjanakalyāṇakassa ca – imesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā. Katame tayo puggalā bhāvitindriyā? Savanena buddho tathāgatassa sāvako khīṇāsavo bhāvitindriyo, sayāṃ bhūtaṭṭhena paccekasambuddho bhāvitindriyo, appameyyaṭṭhena tathāgato arahāṃ sammāsambuddho bhāvitindriyo – ime tayo puggalā bhāvitindriyā. Iti imesaṃ aṭṭhannaṃ puggalānaṃ indriyabhāvanā; ime tayo puggalā bhāvitindriyā.

Suttantāniddeso paṭhamo.

2. Dutiyasuttantāniddeso

187. Sāvattihinidānaṃ. “Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ. Ye hi keci, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṇca yathābhūtaṃ nappajānanti, na me te, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu vā samaṇasammatā, brāhmaṇesu vā brāhmaṇasammatā; na ca panete āyasmantā sāmāññatthaṃ vā brahmaññatthaṃ vā diṭṭheva dhamme sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharanti. Ye ca kho keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā imesaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇaṇca yathābhūtaṃ pajānanti, te kho me, bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā samaṇesu vā samaṇasammatā, brāhmaṇesu vā brāhmaṇasammatā; te ca panāyasmantā sāmāññatthañca brahmaññatthañca diṭṭheva dhamme sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharanti”ti.

188. Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti, katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ

ādīnavam pajānāti? Katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti?

Cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti. Cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti. Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti. Pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavam pajānāti. Asītisatam ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; asītisatam ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti.

Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti; katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti? Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, adhimokkhasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa samudayo hoti; paggahatthāya āvajjanāya samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa samudayo hoti; upaṭṭhānatthāya āvajjanāya samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ satindriyassa samudayo hoti; avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa samudayo hoti; dassanattāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ paññindriyassa samudayo hoti. Adhimokkhatthāya āvajjanāya samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahatthāya āvajjanāya samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanattāya āvajjanāya samudayo paññindriyassa samudayo hoti.

Adhimokkhavasena chandassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena chandassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena chandassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena chandassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti. Adhimokkhavasena manasikārassa samudayo saddhindriyassa samudayo hoti, paggahavasena manasikārassa samudayo vīriyindriyassa samudayo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa samudayo satindriyassa samudayo hoti, avikkhepavasena manasikārassa samudayo samādhindriyassa samudayo hoti, dassanavasena manasikārassa samudayo paññindriyassa samudayo hoti. Saddhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa samudayo hoti vīriyindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa samudayo hoti, satindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ satindriyassa samudayo hoti, samādhindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa samudayo hoti, paññindriyassa vasena ekattupaṭṭhānaṃ paññindriyassa samudayo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayo hoti, imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ samudayaṃ pajānāti.

Katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; katamehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti? Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, saddhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa vasena atthaṅgamo hoti; paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti; upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ satindriyassa atthaṅgamo hoti; avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti; dassanattāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena

chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Adhimokkhatthāya āvajjanāya atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahatthāya āvajjanāya atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānatthāya āvajjanāya atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepatthāya āvajjanāya atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanattāya āvajjanāya atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Adhimokkhavasena chandassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena chandassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena chandassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena chandassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena chandassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Adhimokkhavasena manasikārassa atthaṅgamo saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, paggahavasena manasikārassa atthaṅgamo vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, upaṭṭhānavasena manasikārassa atthaṅgamo satindriyassa atthaṅgamo hoti, avikkhepavasena manasikārassa atthaṅgamo samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, dassanavasena manasikārassa atthaṅgamo paññindriyassa atthaṅgamo hoti. Saddhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa atthaṅgamo hoti, vīriyindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa atthaṅgamo hoti, satindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ satindriyassa atthaṅgamo hoti, samādhindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa atthaṅgamo hoti, paññindriyassa vasena ekattaanupaṭṭhānaṃ paññindriyassa atthaṅgamo hoti.

Imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamo hoti; imehi cattārīsāya ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ atthaṅgamaṃ pajānāti.

Ka. assādaniddeso

189. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti? Assaddhiyassa anupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa assādo hoti, assaddhiyapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ saddhindriyassa assādo hoti, adhimokkhacariyāya vesārajjam saddhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo saddhindriyassa assādo hoti, yaṃ saddhindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ saddhindriyassa assādo.

Kosajjassa anupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa assādo hoti, kosajjapariḷāhassa

anupaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa assādo hoti, paggahacariyāya vesārajjam vīriyindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo vīriyindriyassa assādo hoti, yaṃ vīriyindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ vīriyindriyassa assādo.

Pamādassa anupaṭṭhānaṃ satindriyassa assādo hoti, pamādapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ satindriyassa assādo hoti, upaṭṭhānacariyāya vesārajjam satindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo satindriyassa assādo hoti, yaṃ satindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ satindriyassa assādo.

Uddhaccassa anupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa assādo hoti, uddhaccapariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ samādhindriyassa assādo hoti, avikkhepacariyāya vesārajjam samādhindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo samādhindriyassa assādo hoti, yaṃ samādhindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ samādhindriyassa assādo.

Avijjāya anupaṭṭhānaṃ paññindriyassa assādo hoti, avijjāpariḷāhassa anupaṭṭhānaṃ paññindriyassa assādo hoti, dassanacariyāya vesārajjam paññindriyassa assādo hoti, santo ca vihārādhigamo paññindriyassa assādo hoti, yaṃ paññindriyaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ ayaṃ paññindriyassa assādo.

Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādo hoti; imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ assādaṃ pajānāti.

Kha. ādīnavaniddeso

190. Katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavo hoti; katamehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavam pajānāti? Assaddhiyassa upaṭṭhānaṃ saddhindriyassa ādīnavo hoti, assaddhiyapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ saddhindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti, anattaṭṭhena saddhindriyassa ādīnavo hoti.

Kosajjassa upaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa ādīnavo hoti, kosajjapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ vīriyindriyassa ādīnavo hoti, aniccaṭṭhena vīriyindriyassa ādīnavo hoti, dukkhaṭṭhena...pe... anattaṭṭhena vīriyindriyassa ādīnavo hoti.

Pamādassa upaṭṭhānaṃ satindriyassa ādīnavaṃ hoti, pamādapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ satindriyassa ādīnavaṃ hoti, aniccaṭṭhena satindriyassa ādīnavaṃ hoti, dukkhaṭṭhena...pe... anattaṭṭhena satindriyassa ādīnavaṃ hoti.

Uddhaccassa upaṭṭhānaṃ samādhindriyassa ādīnavaṃ hoti, uddhaccapariḷāhassa upaṭṭhānaṃ samādhindriyassa ādīnavaṃ hoti, aniccaṭṭhena samādhindriyassa ādīnavaṃ hoti, dukkhaṭṭhena...pe... anattaṭṭhena samādhindriyassa ādīnavaṃ hoti.

Avijjāya upaṭṭhānaṃ paññindriyassa ādīnavaṃ hoti, avijjāpariḷāhassa upaṭṭhānaṃ paññindriyassa ādīnavaṃ hoti, aniccaṭṭhena paññindriyassa ādīnavaṃ hoti, dukkhaṭṭhena paññindriyassa ādīnavaṃ hoti, anattaṭṭhena paññindriyassa ādīnavaṃ hoti.

Imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavaṃ hoti; imehi pañcavīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ ādīnavaṃ pajānāti.

Ga. nissaraṇaniddeso

191. Katamehi asītisatam ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇam hoti; katamehi asītisatam ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇam pajānāti? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyam assaddhiyā nissatam hoti, assaddhiyapariḷāhā nissatam hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissatam hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissatam hoti, tato pañītatarasaddhindriyassa paṭilābhā purimatarasaddhiyā nissatam hoti; paggahaṭṭhena vīriyindriyam kosajjā nissatam hoti, kosajjapariḷāhā nissatam hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissatam hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissatam hoti, tato pañītataravīriyindriyassa paṭilābhā purimataravīriyindriyā nissatam hoti; upaṭṭhānaṭṭhena satindriyam pamādā nissatam hoti, pamādapariḷāhā nissatam hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissatam hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissatam hoti, tato pañītatarasatindriyassa paṭilābhā purimatarasatindriyā nissatam hoti; avikkhepaṭṭhena samādhindriyam uddhaccā nissatam hoti, uddhaccapariḷāhā nissatam hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissatam hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissatam hoti, tato pañītatarasamādhindriyassa paṭilābhā purimatarasamādhindriyā nissatam hoti; dassanaṭṭhena paññindriyam avijjāya nissatam hoti, avijjāpariḷāhā nissatam hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca nissatam hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi nissatam hoti, tato pañītatarapaññindriyassa paṭilābhā purimatarapaññindriyā nissatam hoti.

192. Pubbabhāge pañcahi indriyehi paṭhamajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭhame jhāne pañcahindriyehi dutiyajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, dutiye jhāne pañcahindriyehi tatiyajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, tatiye jhāne pañcahindriyehi catutthajjhānavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, catutthe jhāne pañcahindriyehi ākāśānañcāyatanasamāpattivase pañcindriyāni nissaṭāni honti, ākāśānañcāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi viññānañcāyatanasamāpattivase pañcindriyāni nissaṭāni honti, viññānañcāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi ākiñcaññāyatanasamāpattivase pañcindriyāni nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi nevaññānañcāyatanasamāpattivase pañcindriyāni nissaṭāni honti, nevaññānañcāyatanasamāpattiyā pañcahindriyehi aniccānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Aniccānupassanā pañcahindriyehi dukkhānupassanāvase pañcindriyāni nissaṭāni honti, dukkhānupassanā pañcahindriyehi anattānupassanāvase pañcindriyāni nissaṭāni honti, anattānupassanā pañcahindriyehi nibbidānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañcahindriyehi virāgānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañcahindriyehi nirodhānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañcahindriyehi paṭinissaggānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañcahindriyehi khayānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, khayānupassanāya pañcahindriyehi vayānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañcahindriyehi vipariṇāmānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañcahindriyehi animittānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañcahindriyehi appaṇihitānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, appaṇihitānupassanāya pañcahindriyehi suññātānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti suññātānupassanāya pañcahindriyehi adhipaññādhammavipassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti. Adhipaññādhammavipassanāya pañcahindriyehi yathābhūtaññānadassanavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, yathābhūtaññānadassane pañcahindriyehi ādīnavānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañcahindriyehi paṭisaṅkhānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañcahindriyehi vivaṭṭānānupassanāvasena pañcindriyāni nissaṭāni honti. Vivaṭṭānānupassanāya pañcahindriyehi

sotāpattimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Sotāpattimagge pañcahindriyehi sotāpattiphalasamāpattivāsena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sotāpattiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi sakadāgāmimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañcahindriyehi sakadāgāmiphalasamāpattivāsena pañcindriyāni nissaṭāni honti, sakadāgāmiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi anāgāmimaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañcahindriyehi anāgāmiphalasamāpattivāsena pañcindriyāni nissaṭāni honti, anāgāmiphalasamāpattiyā pañcahindriyehi arahattamaggavasena pañcindriyāni nissaṭāni honti, arahattamagge pañcahindriyehi arahattaphalasamāpattivāsena pañcindriyāni nissaṭāni honti.

Nekkhamme pañcindriyāni kāmaccchandato nissaṭāni honti, abyāpāde pañcindriyāni byāpādato nissaṭāni honti, ālokasaññāya pañcindriyāni thinamiddhato nissaṭāni honti, avikkhepe pañcindriyāni uddhaccato nissaṭāni honti, dhammavavatthāne pañcindriyāni vicikicchāya nissaṭāni honti, ñāṇe pañcindriyāni avijjāya nissaṭāni honti, pāmojje pañcindriyāni aratiyā nissaṭāni honti.

193. Paṭhamejhānepañcindriyānīnīvaraṇehi nissaṭāni honti, dutiyejhāne pañcindriyāni vitakkavicārehi nissaṭāni honti, tatiyejhānepañcindriyāni pīṭiyā nissaṭāni honti, catutthe jhāne pañcindriyāni sukhadukkhehi nissaṭāni honti, ākāsaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni rūpasaññāya paṭiḥhasaññāya nānattasāññāya nissaṭāni honti, viññāṇaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni ākāsaññāyatanasāññāya nissaṭāni honti, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni viññāṇaññāyatanasāññāya nissaṭāni honti, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā pañcindriyāni ākiñcaññāyatanasāññāya nissaṭāni honti.

Aniccānupassanā pañcindriyāni niccasaññāya nissaṭāni honti, dukkhānupassanā pañcindriyāni sukhasaññāya nissaṭāni honti, anattānupassanā pañcindriyāni attasaññāya nissaṭāni honti, nibbidānupassanāya pañcindriyāni nandiyā nissaṭāni honti, virāgānupassanāya pañcindriyāni rāgato nissaṭāni honti, nirodhānupassanāya pañcindriyāni samudayato nissaṭāni honti, paṭinissaggānupassanāya pañcindriyāni ādānato nissaṭāni honti, khayānupassanāya pañcindriyāni ghanasaññāya nissaṭāni honti, vayānupassanāya pañcindriyāni āyūhanato nissaṭāni honti, vipariṇāmānupassanāya pañcindriyāni dhuvasaññāya nissaṭāni honti, animittānupassanāya pañcindriyāni nimittato nissaṭāni

honti, appaṇihitānupassanāya pañcindriyāni paṇidhiyā nissaṭāni honti, suññatānupassanāya pañcindriyāni abhinivesato nissaṭāni honti. Adhipaññādhammavipassanāya pañcindriyāni sārādānābhinivesato nissaṭāni honti, yathābhūtañānadassane pañcindriyāni sammohābhinivesato nissaṭāni honti, ādīnavānupassanāya pañcindriyāni ālayābhinivesato nissaṭāni honti, paṭisaṅkhānupassanāya pañcindriyāni appaṭisaṅkhāya nissaṭāni honti, vivaṭṭānānupassanāya pañcindriyāni saññogābhinivesato nissaṭāni honti.

Sotāpattimagge pañcindriyāni ditṭhekatṭhehi kilesehi nissaṭāni honti, sakadāgāmimagge pañcindriyāni oḷārikehi kilesehi nissaṭāni honti, anāgāmimagge pañcindriyāni anusahagatehi kilesehi nissaṭāni honti, arahattamagge pañcindriyāni sabbakilesehi nissaṭāni honti, sabbesaññeva khīṇāsavānaṃ tattha tattha pañcindriyāni nissaṭāni ceva honti sunissaṭāni ca paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni ca.

Imehi asītisatāṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ hoti; imehi asītisatāṃ ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ nissaraṇaṃ pajānāti.

Suttantaniddeso dutiyo.

Paṭhamabhāṇavāro.

3. Tatiyasuttantaniddeso

194. Sāvattihinidānaṃ . “Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ. Kattha ca, bhikkhave, saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu – ettha saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sammappadhānesu – ettha vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu satipaṭṭhānesu – ettha satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu jhānesu – ettha samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu ariyasaccesu – ettha paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ”.

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Catūsu

jhānesu samādhindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni?
Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katihākārehi pañcindriyāni
daṭṭhabbāni?

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi
pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa
vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu satipaṭṭhānesu
satindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni. Catūsu
jhānesu samādhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni
daṭṭhabbāni. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi
pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Ka. pabhedagaṇananiddeso

195. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi
vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Sappurisasamseve
sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipeyyaṭṭhena saddhindriyaṃ
daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ
daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena
samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ;
saddhammasavane sotāpattiyaṅge... yonisomanasikāre sotāpattiyaṅge...
dhammānudhammapaṭipattiyā sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipeyyaṭṭhena
saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena
vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ,
avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ
daṭṭhabbaṃ. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā
ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā
ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ
dhammānaṃ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipeyyaṭṭhena
vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena
satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ,
dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena
saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ
dhammānaṃ pahānāya sammappadhāne...pe... anuppannānaṃ kusalānaṃ
dhammānaṃ uppādāya sammappadhāne...pe... uppannānaṃ kusalānaṃ
dhammānaṃ ṭhitiyā asamosāya bhiiyobhāvāya vepullāya bhāvanāya
pāripūriyā sammappadhāne paggahādhipeyyaṭṭhena vīriyindriyaṃ
daṭṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ

daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu sammappaḍhānesu vīriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipeyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhāne...pe...cittacittānupassanāsatipaṭṭhāne...dhammesudhammānupassanāsatipaṭṭhāne upaṭṭhānādhipeyyaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu satipaṭṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Paṭhame jhāne avikkhepādhipeyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Dutiye jhāne...pe...tatiye jhāne...catutthe jhāne avikkhepādhipeyyaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Catūsu ariyasacesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni? Dukkhe ariyasacce dassanādhipeyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Dukkhasamudaye ariyasacce...pe...dukkhanirodhe ariyasacce...dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce dassanādhipeyyaṭṭhena paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ, avikkhepaṭṭhena

samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcindriyāni daṭṭhabbāni.

Kha. cariyavāro

196. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā?

Catūsu sammappadhānesu...pe... catūsu satipaṭṭhānesu... catūsu jhānesu... catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katihākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā. Catūsu sammappadhānesu...pe... catūsu satipaṭṭhānesu... catūsu jhānesu... catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Sappurisasamseve sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipeyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Saddhammasavane sotāpattiyaṅge... pe... yoniso manasikāre sotāpattiyaṅge... dhammānudhammapaṭipattiyā sotāpattiyaṅge adhimokkhādhipeyyaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā? Anuppanānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya sammappadhāne paggahādhipeyyaṭṭhena vīriyindriyassa cariyā daṭṭhabbā, vīriyindriyassa vasena upaṭṭhānaṭṭhena satindriyassa cariyā daṭṭhabbā, avikkhepaṭṭhena samādhindriyassa cariyā daṭṭhabbā, dassanaṭṭhena paññindriyassa cariyā daṭṭhabbā, adhimokkhaṭṭhena saddhindriyassa cariyā daṭṭhabbā. Uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya sammappadhāne...pe... anuppanānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya sammappadhāne...pe...

uppanānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ t̥hitiyā asammōsāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā sammappadhāne paggaḥādhīpateyyat̥thēna vīriyindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā...pe... catūsu sammappadhānesu vīriyindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā.

Catūsu satīpat̥ṭhānesu satindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā? Kāye kāyānupassanāsīpat̥ṭhāne upat̥ṭhānādhīpateyyat̥thēna satindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, satindriyassa vasena avikkhepat̥ṭhēna samādhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, dassanāt̥ṭhēna paññindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, adhimokkhat̥ṭhēna saddhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paggaḥat̥ṭhēna vīriyindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā. Vedanāsu vedanānupassanāsīpat̥ṭhāne...pe... citte cittānupassanāsīpat̥ṭhāne...pe... dhammesu dhammānupassanāsīpat̥ṭhāne upat̥ṭhānādhīpateyyat̥thēna satindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā...pe... catūsu satīpat̥ṭhānesu satindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā.

Catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā? Paṭhame jhāne avikkhepādhīpateyyat̥thēna samādhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, samādhindriyassa vasena dassanāt̥ṭhēna paññindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, adhimokkhat̥ṭhēna saddhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paggaḥat̥ṭhēna vīriyindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, upat̥ṭhānat̥ṭhēna satindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā. Dutīye jhāne...pe... tatiye jhāne...pe... catutthe jhāne avikkhepādhīpateyyat̥thēna samādhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā...pe... catūsu jhānesu samādhindriyassa vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā.

Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa vasena katamehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā dat̥ṭhabbā? Dukkhe ariyasacce dassanādhīpateyyat̥thēna paññindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhat̥ṭhēna saddhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paggaḥat̥ṭhēna vīriyindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, upat̥ṭhānat̥ṭhēna satindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, avikkhepat̥ṭhēna samādhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā. Dukkhasamudaye ariyasacce...pe... dukkhanīrodhe ariyasacce...pe... dukkhanīrodhagāminiyā paṭīpadāya ariyasacce dassanādhīpateyyat̥thēna paññindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paññindriyassa vasena adhimokkhat̥ṭhēna saddhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, paggaḥat̥ṭhēna vīriyindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, upat̥ṭhānat̥ṭhēna satindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā, avikkhepat̥ṭhēna samādhindriyassa cariyā dat̥ṭhabbā. Catūsu ariyasaccesu paññindriyassa

vasena imehi vīsatiyā ākārehi pañcannaṃ indriyānaṃ cariyā daṭṭhabbā.

Ga. cāravihāraniddeso

197. Cāro ca vihāro ca anubuddho hoti paṭividdho, yathācarantaṃ yathāviharantaṃ viññū sabrahmacārī gambhīresu ṭhānesu okappeyyuṃ – “addhā, ayamāyasmā patto vā pāpuṇissati vā”.

Cariyāti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyāti. **Iriyāpathacariyāti** catūsu iriyāpathesu. **Āyatanacariyāti** chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. **Saticariyāti** catūsu satipaṭṭhānesu. **Samādhicariyāti** catūsu jhānesu. **Ñāṇacariyāti** catūsu ariyasaccesu. **Maggacariyāti** catūsu ariyamaggesu. **Patticariyāti** catūsu sāmāññaphalesu. **Lokatthacariyāti** tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu, padese paccekabuddhesu, padese sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca pañidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhigataphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ, padese paccekabuddhānaṃ, padese sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati – imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Dassanacariyā ca sammāditṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa – imā aṭṭha cariyāyo.

Vihāroti adhimuccanto saddhāya viharati, paggaṇhanto vīriyena viharati, upaṭṭhāpento satiyā viharati, avikkhepaṃ karonto samādhinā viharati, pajānanto paññāya viharati.

Anubuddhoti saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho anubuddho hoti,

vīriyindriyassa paggahaṭṭho anubuddho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho anubuddho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho anubuddho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho anubuddho hoti.

Paṭividdhoti saddhindriyassa adhimokkhaṭṭho paṭividdho hoti, vīriyindriyassa paggahaṭṭho paṭividdho hoti, satindriyassa upaṭṭhānaṭṭho paṭividdho hoti, samādhindriyassa avikkhepaṭṭho paṭividdho hoti, paññindriyassa dassanaṭṭho paṭividdho hoti. **Yathācarantanti** evaṃ saddhāya carantaṃ, evaṃ vīriyena carantaṃ, evaṃ satiyā carantaṃ, evaṃ samādhinā carantaṃ, evaṃ paññāya carantaṃ. **Yathāviharantanti** evaṃ saddhāya viharantaṃ, evaṃ vīriyena viharantaṃ, evaṃ satiyā viharantaṃ, evaṃ samādhinā viharantaṃ, evaṃ paññāya viharantaṃ. **Viññūti** viññū vibhāvī medhāvī paṇḍitā buddhisampannā. **Sabrahmacārīti** ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatā. **Gambhīresu ṭhānesūti** gambhīrāni ṭhānāni vuccanti jhānā ca vimokkhā ca samādhī ca samāpattiyo ca maggā ca phalāni ca abhiññāyo ca paṭisambhidā ca. **Okappeyyunti** saddaheyyuṃ adhimucceyyuṃ. **Addhāti** ekaṃsavacanametam nissamṣayavacanametam nikkāṅkhavacanametam advejjhavacanametam adveḷhakavacanametam niyogavacanametam apaṇṇakavacanametam avatthāpanavacanametam – addhāti. **Āyasmāti** piyavacanametam garuvacanametam sagāravasappatissādhivacanametam – āyasmāti. **Patto vāti** adhigato vā. **Pāpuṇissati vāti** adhigamissati vā.

Suttantaniddeso tatiyo.

4. Catutthasuttantaniddeso

198. Purimanidānaṃ . “Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ, vīriyindriyaṃ, satindriyaṃ, samādhindriyaṃ, paññindriyaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni. Imāni pañcindriyāni katihākārehi kenatthena daṭṭhabbāni? Imāni pañcindriyāni chahākārehi tenatthena daṭṭhabbāni – ādhipateyyatthena ādivisodhanaatthena adhimattatthena, adhiṭṭhānaatthena, pariyādānaatthena, patiṭṭhāpakaatthena”.

Ka. ādhipateyyatthaniddeso

199. Kathaṃ ādhipateyyatthena indriyāni daṭṭhabbāni? Assaddhiyaṃ pajahato adhimokkhā dhipateyyatthena saddhindriyaṃ daṭṭhabbāṃ, saddhindriyassa vasena paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ daṭṭhabbāṃ, upaṭṭhānaatthena satindriyaṃ daṭṭhabbāṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ daṭṭhabbāṃ, dassanaatthena paññindriyaṃ daṭṭhabbāṃ. Kosajjaṃ pajahato

paggahādhīpateyyatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ. Pamādaṃ pajahato upatṭhānādhīpateyyatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ. Uddhaccaṃ pajahato avikkhepādhīpateyyatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, samādhindriyassa vasena dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ. Avijjaṃ pajahato dassanādhīpateyyatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ.

Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasasena adhimokkhādhīpateyyatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasasena paggahādhīpateyyatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, vīriyindriyassa vasena upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasasena upatṭhānādhīpateyyatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, satindriyassa vasena avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ. Kāmacchandaṃ pajahato nekkhammasasena dassanādhīpateyyatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatṭhānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ.

Byāpādaṃ pajahato abyāpādasasena...pe... thinamiddhaṃ pajahato

ālokasaññāvasena...pe... sabbakilese pajahato arahattamaggavasena adhimokkhādhīpateyyatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, saddhindriyassa vasena paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatthānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ, dassanatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ...pe... sabbakilese pajahato arahattamaggavasena dassanādhīpateyyatthēna paññindriyaṃ datṭhabbaṃ, paññindriyassa vasena adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ datṭhabbaṃ, paggahatthēna vīriyindriyaṃ datṭhabbaṃ, upatthānatthēna satindriyaṃ datṭhabbaṃ, avikkhepatthēna samādhindriyaṃ datṭhabbaṃ. Evaṃ ādhīpateyyatthēna indriyāni datṭhabbāni.

Kha. ādivisodhanatthāniddeśo

200. Kathaṃ ādivisodhanatthēna indriyāni datṭhabbāni?

Adhimokkhatthēna saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ varatthēna sīlavisuddhi – saddhindriyassa ādivisodhanā. Paggahatthēna vīriyindriyaṃ, kosajjasamvaratthēna sīlavisuddhi – vīriyindriyassa ādivisodhanā. Upatthānatthēna satindriyaṃ, pamādasamvaratthēna sīlavisuddhi – satindriyassa ādivisodhanā. Avikkhepatthēna samādhindriyaṃ, uddhaccasamvaratthēna sīlavisuddhi – samādhindriyassa ādivisodhanā. Dassanatthēna paññindriyaṃ, avijjāsamvaratthēna sīlavisuddhi – paññindriyassa ādivisodhanā. Nekkhamme pañcindriyāni, kāmacchandasaṃvaratthēna sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā. Abyāpāde pañcindriyāni, byāpādasamvaratthēna sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā...pe... arahattamagge pañcindriyāni, sabbakilesasaṃvaratthēna sīlavisuddhi – pañcannaṃ indriyānaṃ ādivisodhanā. Evaṃ ādivisodhanatthēna indriyāni datṭhabbāni.

Ga. adhimattatthāniddeśo

201. Kathaṃ adhimattatthēna indriyāni datṭhabbāni?

Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pāmojjasena pīti uppajjati – pītivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pītivasena passaddhi uppajjati – passaddhivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Passaddhivasena sukhaṃ uppajjati – sukhasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Sukhasena obhāso uppajjati – obhāsavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Obhāsavasena saṃvego uppajjati – saṃvegavasena

saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saṃvejetvā cittaṃ samādahati – samādhivasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathā samāhitaṃ cittaṃ sādhukaṃ paggaṇhāti – paggahavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāpaggahitaṃ cittaṃ sādhukaṃ ajjupekkhati – upekkhāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṃ vimuccati – vimokkhavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vimuttattā te dhammā ekasā honti – ekasatṭhena bhāvanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Bhāvitattā tato paṇītatāre vivaṭṭanti – vivaṭṭanāvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vivaṭṭitattā tato vosajjati – vosaggavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vosajjitattā tato nirujjhanti – nirodhavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Nirodhavasena dve vosaggā – pariccāgavosaggo ca, pakkhandanavosaggo ca. Kilese ca khandhe ca pariccajātī – pariccāgavosaggo. Nirodhanibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatī – pakkhandanavosaggo. Nirodhavasena ime dve vosaggā.

Assaddhiyassapahānāyachando uppajjati...pe...assaddhiyapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati... diṭṭhekatṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... oḷārikānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... anusahagatānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti...pe... vīriyindriyassa bhāvanāya chando uppajjati... pe... kosajjassa pahānāya chando uppajjati... kosajjapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati... diṭṭhekatṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... pe... sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... satindriyassa bhāvanāya chando uppajjati...pe... pamādassa pahānāya chando uppajjati... pamādapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati...pe... sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... samādhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati...pe... uddhaccassapahānāyachando uppajjati uddhaccapariḷāhassa pahānāya chando uppajjati...pe... sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... paññindriyassa bhāvanāya chando uppajjati...pe... avijjāya pahānāya chando uppajjati... avijjāpariḷāhassa pahānāya chando uppajjati... diṭṭhekatṭhānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... oḷārikānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... anusahagatānaṃ kilesānaṃ pahānāya chando uppajjati... sabbakilesānaṃ pahānāya chando uppajjati – chandavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pāmojjasena pīti uppajjati – pītivasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Pītivasena passaddhi uppajjati – passaddhivasena

paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Passaddhivasena sukhaṃ uppajjati – sukhasvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Sukhasvasena obhāso uppajjati – obhāsvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Obhāsvasena saṃvego uppajjati – saṃvegavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saṃvejetvā cittaṃ samādahati – samādhivasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāsamaḥitaṃ cittaṃ sādhukaṃ paggaṇhāti – paggahasvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Tathāpaggaḥitaṃ cittaṃ sādhukaṃ ajjupekkhati – upekkhāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Upekkhāvasena nānattakilesehi cittaṃ vimuccati – vimokkhasvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vimuttattā te dhammā ekarasā honti – bhāvanāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Bhāvitattā tato paṇītatare vivaṭṭanti – vivaṭṭanāvasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vivaṭṭitattā tato vosajjati – vosaggavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Vosajjitattā tato nirujjhanti – nirodhavasena paññāvasena paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Nirodhavasena dve vosaggā – pariccāgavosaggo ca, pakkhandanavosaggo ca. Kilese ca khandhe ca pariccajatīti – pariccāgavosaggo. Nirodhanibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti – pakkhandanavosaggo. Nirodhavasena ime dve vosaggā. Evaṃ adhimattaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Dutiyabhāṇavāro.

Gha. adhiṭṭhānaṭṭhaniddeso

202. Kathaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjati – chandavasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhiṭṭhāti. Chandavasena pāmojjaṃ uppajjati – pāmojjasvasena saddhāvasena saddhindriyaṃ adhiṭṭhāti...pe... evaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Ña. pariyaḍānaṭṭhaniddeso

Kathaṃ pariyaḍānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ assaddhiyaṃ pariyaḍiyati, assaddhiyapariḷāhaṃ pariyaḍiyati. Paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ kosajjaṃ pariyaḍiyati, kosajjapariḷāhaṃ pariyaḍiyati. Upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ pamādaṃ pariyaḍiyati, pamādapariḷāhaṃ pariyaḍiyati. Avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ uddhaccaṃ pariyaḍiyati, uddhaccapariḷāhaṃ pariyaḍiyati. Dassanaṭṭhena paññindriyaṃ avijjaṃ pariyaḍiyati, avijjāpariḷāhaṃ

pariyādiyati. Nekkhamme pañcindriyāni kāmaccchandam pariyādiyanti. Abyāpāde pañcindriyāni byāpādam pariyādiyanti. Ālokasaññāya pañcindriyāni thinamiddham pariyādiyanti. Avikkhepe pañcindriyāni uddhaccam pariyādiyanti...pe... arahattamagge pañcindriyāni sabbakilese pariyādiyanti. Evaṃ pariyādānaṭṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Ca. patiṭṭhāpakatṭhaniddeso

203. Kathaṃ patiṭṭhāpakatṭhena indriyāni daṭṭhabbāni? Saddho saddhindriyaṃ adhimokkhe patiṭṭhāpeti, saddhassa saddhindriyaṃ adhimokkhe patiṭṭhāpeti. Vīriyavā vīriyindriyaṃ paggahe patiṭṭhāpeti, vīriyavato vīriyindriyaṃ paggahe patiṭṭhāpeti. Satimā satindriyaṃ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti, satimato satindriyaṃ upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti. Samāhito samādhindriyaṃ avikkhepe patiṭṭhāpeti, samāhitassa samādhindriyaṃ avikkhepe patiṭṭhāpeti. Paññavā paññindriyaṃ dassane patiṭṭhāpeti, paññavato paññindriyaṃ dassane patiṭṭhāpeti. Yogāvacaro pañcindriyāni nekkhamme patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni nekkhamme patiṭṭhāpeti. Yogāvacaro pañcindriyāni abyāpāde patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni abyāpāde patiṭṭhāpeti. Yogāvacaro pañcindriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni ālokasaññāya patiṭṭhāpeti. Yogāvacaro pañcindriyāni avikkhepe patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni avikkhepe patiṭṭhāpeti...pe... yogāvacaro pañcindriyāni arahattamagge patiṭṭhāpeti, yogāvacarassa pañcindriyāni arahattamagge patiṭṭhāpeti. Evaṃ patiṭṭhāpakatṭhena indriyāni daṭṭhabbāni.

Suttantaniddeso catuttho.

5. Indriyasamodhānaṃ

204. Puthujjano samādhim bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Sekkho samādhim bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Vītarāgo samādhim bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Puthujjano samādhim bhāvento sattahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti. Sekkho samādhim bhāvento aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti. Vītarāgo samādhim bhāvento dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Puthujjano samādhim bhāvento katamehi sattahākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti, samathanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, pagghanimittūpaṭṭhānakusalo

hoti, avikkhepūpaṭṭhānakusalo hoti, obhāsūpaṭṭhānakusalo hoti, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalo hoti, upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti – puthujjano samādhiṃ bhāvento imehi sattahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Sekkho samādhiṃ bhāvento katamehi aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti, samathanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, paggahanimittūpaṭṭhānakusalo hoti, avikkhepūpaṭṭhānakusalo hoti, obhāsūpaṭṭhānakusalo hoti, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalo hoti, upekkhūpaṭṭhānakusalo hoti, ekattūpaṭṭhānakusalo hoti – sekkho samādhiṃ bhāvento imehi aṭṭhahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo samādhiṃ bhāvento katamehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti? Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalo hoti...pe... ekattūpaṭṭhānakusalo hoti, ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, vimuttūpaṭṭhānakusalo hoti – vītarāgo samādhiṃ bhāvento imehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti.

205. Puthujjano vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Sekkho vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento katihākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katihākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti?

Puthujjano vipassanaṃ bhāvento navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti. Sekkho vipassanaṃ bhāvento dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti. Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Puthujjano vipassanaṃ bhāvento katamehi navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti. Dukkhatō upaṭṭhānakusalo hoti, sukhatō anupaṭṭhānakusalo hoti. Anattato upaṭṭhānakusalo hoti, attato anupaṭṭhānakusalo hoti. Khayatō upaṭṭhānakusalo hoti, ghanatō anupaṭṭhānakusalo hoti. Vayatō upaṭṭhānakusalo hoti, āyūhanānupaṭṭhānakusalo hoti. Vipariṇāmūpaṭṭhānakusalo hoti, dhuvato anupaṭṭhānakusalo hoti. Animittūpaṭṭhānakusalo hoti, nimittānupaṭṭhānakusalo hoti. Appaṇihitūpaṭṭhānakusalo hoti, paṇidhianupaṭṭhānakusalo hoti. Suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānupaṭṭhānakusalo hoti – puthujjano vipassanaṃ bhāvento imehi

navahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi navahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

206. Sekkho vipassanaṃ bhāvento katamehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti... pe... suññatūpaṭṭhānakusalo hoti, abhinivesānūpaṭṭhānakusalo hoti. Ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññaanupaṭṭhānakusalo hoti – sekkho vipassanaṃ bhāvento imehi dasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Vītarāgo vipassanaṃ bhāvento katamehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, katamehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti? Aniccato upaṭṭhānakusalo hoti, niccato anupaṭṭhānakusalo hoti...pe... ñāṇūpaṭṭhānakusalo hoti, aññaanupaṭṭhānakusalo hoti. Visaññogūpaṭṭhānakusalo hoti, saññogānupaṭṭhānakusalo hoti. Nirodhūpaṭṭhānakusalo hoti, saṅkhārānupaṭṭhānakusalo hoti – vītarāgo vipassanaṃ bhāvento imehi dvādasahi ākārehi upaṭṭhānakusalo hoti, imehi dvādasahi ākārehi anupaṭṭhānakusalo hoti.

Āvajjitattā ārammaṇūpaṭṭhānakusalavasena indriyāni samodhāneti, gocaraṅca pajānāti, samatthaṅca paṭivijjhati...pe... dhamme samodhāneti, gocaraṅca pajānāti, samatthaṅca paṭivijjhati. **Indriyāni samodhāneti**ti kathaṃ indriyāni samodhāneti? Adhimokkhatṭhena saddhindriyaṃ samodhāneti...pe... samathanimittūpaṭṭhānakusalavasena, paggahanimittūpaṭṭhānakusalavasena, avikkhepūpaṭṭhānakusalavasena, obhāsūpaṭṭhānakusalavasena, sampahaṃsanūpaṭṭhānakusalavasena, upekkhūpaṭṭhānakusalavasena, ekattūpaṭṭhānakusalavasena, ñāṇūpaṭṭhānakusalavasena, vimuttūpaṭṭhānakusalavasena.

Aniccato upaṭṭhānakusalavasena, niccato anupaṭṭhānakusalavasena, dukkhato upaṭṭhānakusalavasena, sukhato anupaṭṭhānakusalavasena, anattato upaṭṭhānakusalavasena, attato anupaṭṭhānakusalavasena, khayato upaṭṭhānakusalavasena, ghanato anupaṭṭhānakusalavasena, vayato upaṭṭhānakusalavasena, āyūhanānupaṭṭhānakusalavasena, vipariṇāmūpaṭṭhānakusalavasena, dhuvato anupaṭṭhānakusalavasena, animittūpaṭṭhānakusalavasena, nimittānupaṭṭhānakusalavasena, appaṇihitūpaṭṭhānakusalavasena, paṇidhianupaṭṭhānakusalavasena, suññatūpaṭṭhānakusalavasena, abhinivesānupaṭṭhānakusalavasena, ñāṇūpaṭṭhānakusalavasena, aññaanupaṭṭhānakusalavasena,

visaññogūpaṭṭhānakusalavasena, saññogānupaṭṭhānakusalavasena, nirodhūpaṭṭhānakusalavasena, saṅkhārānupaṭṭhānakusalavasena indriyāni samodhāneti, gocarañca pajānāti, samatthañca paṭivijjhati.

207. Catusatṭhiyā ākārehi tiṇṇannaṃ indriyānaṃ vasībhāvatāpaññā āsavānaṃ khaye ñānaṃ. Katamesaṃ tiṇṇannaṃ indriyānaṃ? Anaññātaññassāmītindriyassa, aññindriyassa, aññātāvindriyassa.

Anaññātaññassāmītindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Aññindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Aññātāvindriyaṃ kati ṭhānāni gacchati? Anaññātaññassāmītindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – sotāpattimaggam. Aññindriyaṃ cha ṭhānāni gacchati – sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggam, sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggam, anāgāmiphalaṃ, arahattamaggam. Aññātāvindriyaṃ ekaṃ ṭhānaṃ gacchati – arahattaphalaṃ.

Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkharivāraṃ hoti, vīriyindriyaṃ paggahaparivāraṃ hoti, satindriyaṃ upaṭṭhānaparivāraṃ hoti, samādhindriyaṃ avikkheparivāraṃ hoti, paññindriyaṃ dassanaparivāraṃ hoti, manindriyaṃ vijānanaparivāraṃ hoti, somanassindriyaṃ abhisandanaparivāraṃ hoti, jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe jāta dhammā, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ, sabbeva kusalā honti, sabbeva anāsavā honti, sabbeva niyyānikā honti, sabbeva apacayagāmino honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Sotāpattimaggakkhaṇe anaññātaññassāmītindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahaajātaparivārā honti, aññamaññaparivārā honti, nissayaparivārā honti, sampayuttaparivārā honti, sahaगतā honti, sahaजātā honti, saṃsatṭhā honti, sampayuttā honti. Teva tassa ākāra ceva honti parivārā ca.

Sotāpattiphalaṃ...pe... arahattaphalaṃ...pe... aññātāvindriyassa saddhindriyaṃ adhimokkharivāraṃ hoti...pe... jīvitindriyaṃ pavattasantatādhipateyyaparivāraṃ hoti. Arahattaphalaṃ...pe... jāta dhammā sabbeva abyākatā honti, ṭhapetvā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ sabbeva anāsavā honti, sabbeva lokuttarā honti, sabbeva nibbānārammaṇā honti. Arahattaphalaṃ...pe... aññātāvindriyassa imāni aṭṭhindriyāni sahaajātaparivārā honti. Teva tassa ākāra ceva honti parivārā ca. Iti imāni aṭṭha aṭṭhakāni catusatṭhi honti.

Āsavāti katame te āsavā? Kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Katthete āsavā khīyanti ? Sotāpattimaggena anavaseso

diṭṭhāsavo khīyati. Apāyagamanīyo kāmāsavo khīyati, apāyagamanīyo bhavāsavo khīyati, apāyagamanīyo avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Sakadāgāmimaggena oḷāriko kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Anāgāmimaggena anavaseso kāmāsavo khīyati, tadekaṭṭho bhavāsavo khīyati, tadekaṭṭho avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti. Arahattamaggena anavaseso bhavāsavo khīyati, anavaseso avijjāsavo khīyati. Etthete āsavā khīyanti.

208.

Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbam;

Sabbam abhiññāsi yadatthi neyyam, tathāgato tena samantacakkhūti.

Samantacakkhūti kenaṭṭhena samantacakkhu? Cuddasa buddhañāṇāni – dukkhe ñāṇam buddhañāṇam, dukkhasamudaye ñāṇam buddhañāṇam... pe... sabbaññutañāṇam buddhañāṇam, anāvaraṇañāṇam buddhañāṇam. Imāni cuddasa buddhañāṇāni. Imesaṃ cuddasañam buddhañāṇānaṃ aṭṭha ñāṇāni sāvakasādhāraṇāni, cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehi.

Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho ñāto, aññāto dukkhaṭṭho natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ. Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya; aphaṣṣito paññāya dukkhaṭṭho natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ. Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho...pe... yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho... yāvatā maggassa maggaṭṭho... yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidaṭṭho... yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidaṭṭho... yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidaṭṭho... yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidaṭṭho... yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇam... yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇam... yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇam... yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyaṃ ñāṇam... yāvatā sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyaṃ pajāya sadevamanussāya diṭṭham sutam mutam viññātam pattam pariyesitam anuvicaritam manasā, taṃ ñātam diṭṭham

viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya natthīti – samantacakkhu. Yaṃ samantacakkhu taṃ paññindriyaṃ. Paññindriyassa vasena adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ.

Saddahanto paggaṇhāti, paggaṇhanto saddahati. Saddahanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento saddahati. Saddahanto samādahati, samādahanto saddahati. Saddahanto pajānāti, pajānanto saddahati. Paggaṇhanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento paggaṇhāti. Paggaṇhanto samādahati, samādahanto paggaṇhāti. Paggaṇhanto pajānāti, pajānanto paggaṇhāti. Paggaṇhanto saddahati, saddahanto paggaṇhāti. Upaṭṭhāpento samādahati, samādahanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento pajānāti, pajānanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento saddahati, saddahanto upaṭṭhāpeti. Upaṭṭhāpento paggaṇhāti, paggaṇhanto upaṭṭhāpeti. Samādahanto pajānāti, pajānanto samādahati. Samādahanto saddahati, saddahanto samādahati. Samādahanto paggaṇhāti, paggaṇhanto samādahati. Samādahanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento samādahati. Pajānanto saddahati, saddahanto pajānāti. Pajānanto paggaṇhāti, paggaṇhanto pajānāti. Pajānanto upaṭṭhāpeti, upaṭṭhāpento pajānāti. Pajānanto samādahati, samādahanto pajānāti.

Saddahitattā paggahitaṃ, paggahitattā saddahitaṃ. Saddahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā saddahitaṃ. Saddahitattā samādahitaṃ, samādahitattā saddahitaṃ. Saddahitattā pajānitaṃ, pajānitattā saddahitaṃ. Paggahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā paggahitaṃ. Paggahitattā samādahitaṃ, samādahitattā paggahitaṃ. Paggahitattā pajānitaṃ, pajānitattā paggahitaṃ. Paggahitattā saddahitaṃ, saddahitattā paggahitaṃ. Upaṭṭhāpitattā samādahitaṃ, samādahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā pajānitaṃ, pajānitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā saddahitaṃ, saddahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Upaṭṭhāpitattā paggahitaṃ, paggahitattā upaṭṭhāpitaṃ. Samādahitattā pajānitaṃ, pajānitattā samādahitaṃ. Samādahitattā saddahitaṃ, saddahitattā samādahitaṃ. Samādahitattā paggahitaṃ, paggahitattā samādahitaṃ. Samādahitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā samādahitaṃ. Pajānitattā saddahitaṃ, saddahitattā pajānitaṃ. Pajānitattā paggahitaṃ, paggahitattā pajānitaṃ. Pajānitattā upaṭṭhāpitaṃ, upaṭṭhāpitattā pajānitaṃ. Pajānitattā samādahitaṃ, samādahitattā pajānitaṃ.

Yaṃ buddhacakkhu taṃ buddhaññaṃ, yaṃ buddhaññaṃ taṃ buddhacakkhu, yena cakkhunā tathāgato satte passati apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino , appekacce

naparalokavajjabhayadassāvino.

Apparajakkhe mahārajakkheti saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. **Āraddhavīriyo** puggalo apparajakkho, kusīto puggalo mahārajakkho. **Upatthitassati** puggalo apparajakkho, muṭṭhassati puggalo mahārajakkho. **Samāhito** puggalo apparajakkho, asamāhito puggalo mahārajakkho. **Paññavā** puggalo apparajakkho, duppañño puggalo mahārajakkho.

Tikkhindriye mudindriyeti saddho puggalo tikkhindriyo, assaddho puggalo mudindriyo...pe... paññavā puggalo tikkhindriyo, duppañño puggalo mudindriyo. **Svākāre dvākāreti** saddho puggalo svākāro, assaddho puggalo dvākāro...pe... paññavā puggalo svākāro, duppañño puggalo dvākāro. **Suviññāpaye duviññāpayeti** saddho puggalo suviññāpayo, assaddho puggalo duviññāpayo...pe... paññavā puggalo suviññāpayo, duppañño puggalo duviññāpayo.

Appekacce **paralokavajjabhayadassāvino,**
appekacce **naparalokavajjabhayadassāvinoti** saddho
puggalo paralokavajjabhayadassāvī, assaddho puggalo
naparalokavajjabhayadassāvī. Āraddhavīriyo puggalo
paralokavajjabhayadassāvī, kusīto puggalo aparalokavajjabhayadassāvī...
pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo
naparalokavajjabhayadassāvī.

Lokoti khandhaloko dhātuloko āyatanaloko vipattibhavaloko
vipattisambhavaloko sampattibhavaloko sampattisambhavaloko.

Eko loko – sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā – nāmañca rūpañca.
Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā –
pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhāttikāni āyatanāni. Satta lokā
– satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava
sattāvāsā. Dasa lokā – dasāyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni.
Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo.

Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccharitā vajjā, sabbe abhisankhārā
vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vaje
tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā honti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake.
Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcendriyāni jānāti passati aññāti
paṭivijjhatīti.

Indriyasamodhāno pañcamo.

Tatīyabhāṇavāro.

Indriyakathā niṭṭhitā.

5. Vimokkhakathā

1. Uddeso

209. Purīmanidānaṃ. “Tayo me, bhikkhave, vimokkhā. Katame tayo? Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho – ime kho, bhikkhave, tayo vimokkhā.

“Api ca, aṭṭhasatṭhi vimokkhā – suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho; ajjhattavutṭhāno vimokkho, bahiddhāvutṭhāno vimokkho, dubhato vutṭhāno vimokkho; ajjhattavutṭhānā cattāro vimokkhā, bahiddhāvutṭhānā cattāro vimokkhā, dubhato vutṭhānā cattāro vimokkhā; ajjhattavutṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā, bahiddhāvutṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā, dubhato vutṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā; ajjhattavutṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā, bahiddhāvutṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā, dubhato vutṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā; rūpī rūpāni passatīti vimokkho, ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passatīti vimokkho, subhaṃ teva adhimutto hotīti vimokkho; ākāsaññāyatanasamāpatti vimokkho, viññāṇāñcāyatanasamāpatti vimokkho, ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho; nevaññānāsaññāyatanasamāpatti vimokkho, saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho; samayavimokkho, asamayavimokkho; sāmāyiko vimokkho, asāmāyiko vimokkho; kuppo vimokkho, akuppo vimokkho; lokiyo vimokkho, lokuttaro vimokkho; sāsavo vimokkho, anāsavo vimokkho; sāmiso vimokkho, nirāmiso vimokkho; nirāmisaññāyatanasamāpatti vimokkho, paṇihito vimokkho, appaṇihito vimokkho, paṇihitappaṭippassaddhi vimokkho; saññutto vimokkho, viññutto vimokkho; ekattavimokkho, nānattavimokkho, saññāvimokkho, ñāṇavimokkho; sītisiyāvimokkho, jhānavimokkho, anupādācittassa vimokkho”.

2. Niddeso

210. Katamo suññato vimokkho? Idha bhikkhu araññagato vā

rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – “suññamidam attena vā attaniyena vā”ti. So tattha abhinivesam na karotīti – suññato vimokkho. Ayaṃ suññato vimokkho.

Katamo **animitto vimokkho?** Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – “suññamidam attena vā attaniyena vā”ti. So tattha nimittam na karotīti – animitto vimokkho. Ayaṃ animitto vimokkho.

Katamo **appaṇihito vimokkho?** Idha bhikkhu araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā iti paṭisañcikkhati – “suññamidam attena vā attaniyena vā”ti. So tattha paṇidhiṃ na karotīti – appaṇihito vimokkho. Ayaṃ appaṇihito vimokkho.

Katamo **ajjhattavuṭṭhāno vimokkho?** Cattāri jhānāni – ayaṃ ajjhattavuṭṭhāno vimokkho. Katamo bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho? Catasso arūpasamāpattiyo – ayaṃ bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho. Katamo dubhato vuṭṭhāno vimokkho? Cattāro ariyamaggā – ayaṃ dubhato vuṭṭhāno vimokkho.

Katame **ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Paṭhamam jhānam nīvaraṇehi vuṭṭhāti. Dutiyam jhānam vitakkavicārehi vuṭṭhāti. Tatiyam jhānam pītiyā vuṭṭhāti. Catuttham jhānam sukhadukkhehi vuṭṭhāti. Ime ajjhattavuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Ākāsañācāyatanasamāpatti rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya vuṭṭhāti. Viññānañcāyatanasamāpatti ākāsañācāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Ākiñcaññāyatanasamāpatti viññānañcāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti ākiñcaññāyatanasaññāya vuṭṭhāti. Ime bahiddhāvuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānā cattāro vimokkhā?** Sotāpattimaggo sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā diṭṭhānusayā vicikicchānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Sakadāgāmmimaggo oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Anāgāmmimaggo anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi

ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Arahattamaggo rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vuṭṭhāti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhāti, bahiddhā ca sabbanimittehi vuṭṭhāti. Ime dubhato vuṭṭhānā cattāro vimokkhā.

211. Katame ajjhattavuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?
Paṭhamam jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca, dutiyam jhānaṃ paṭilābhatthāya...pe... tatiyam jhānaṃ paṭilābhatthāya...pe... catuttham jhānaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca – ime ajjhattavuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?**
Ākāsañcāyatanaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca, viññāṇañcāyatanaṃ paṭilābhatthāya...pe... ākiñcaññāyatanaṃ paṭilābhatthāya...pe... nevasaññānāsaññāyatanaṃ paṭilābhatthāya vitakko ca vicāro ca pīti ca sukhañca cittekaggatā ca – ime bahiddhāvuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā?**
Sotāpattimaggam paṭilābhatthāya **aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā.** Sakadāgāmmaggam paṭilābhatthāya...pe... anāgāmmaggam paṭilābhatthāya...pe... arahattamaggam paṭilābhatthāya **aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā** – ime dubhato vuṭṭhānānaṃ anulomā cattāro vimokkhā.

Katame **ajjhattavuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?**
Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyassa jhānassa...pe... tatiyassa jhānassa...pe... catutthassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā – ime ajjhattavuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame **bahiddhāvuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?**
Ākāsañcāyatanaṃ paṭilābho vā vipāko vā, viññāṇañcāyatanaṃ paṭilābho vā vipāko vā, ākiñcaññāyatanaṃ paṭilābho vā vipāko vā...pe... ākiñcaññāyatanaṃ paṭilābho vā vipāko vā – ime bahiddhāvuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

Katame **dubhato vuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā?**
Sotāpattimagassa sotāpattiphalaṃ, sakadāgāmmaggassa

sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṃ, arahattamaggassa arahattaphalaṃ – ime dubhato vuṭṭhānapaṭippassaddhī cattāro vimokkhā.

212. Kathaṃ rūpī rūpāni passatīti – vimokkho? Idhekacco ajjhataṃ paccataṃ nīlanimittaṃ manasikaroti, nīlasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā bahiddhā nīlanimitte cittaṃ upasaṃharati, nīlasaññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – “ajjhatañca bahiddhā ca ubhayamidaṃ rūpa”nti, rūpasāññaṃ hoti. Idhekacco ajjhataṃ paccataṃ pītanimittaṃ...pe... lohitanimittaṃ...pe... odātanimittaṃ manasikaroti, odātasāññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā bahiddhā odātanimitte cittaṃ upasaṃharati, odātasāññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – “ajjhatañca bahiddhā ca ubhayamidaṃ rūpa”nti, rūpasāññaṃ hoti. Evaṃ rūpī rūpāni passatīti – vimokkho.

Kathaṃ ajjhataṃ arūpasāññaṃ bahiddhā rūpāni passatīti – vimokkho? Idhekacco ajjhataṃ paccataṃ nīlanimittaṃ na manasikaroti, nīlasāññaṃ na paṭilabhati; bahiddhā nīlanimitte cittaṃ upasaṃharati, nīlasāññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – “ajjhataṃ arūpaṃ, bahiddhā rūpamida”nti, rūpasāññaṃ hoti. Idhekacco ajjhataṃ paccataṃ pītanimittaṃ...pe... lohitanimittaṃ...pe... odātanimittaṃ na manasikaroti, odātasāññaṃ na paṭilabhati; bahiddhā odātanimitte cittaṃ upasaṃharati, odātasāññaṃ paṭilabhati. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ karoti, sūpadhāritaṃ upadhāreti, svāvathitaṃ avatthāpeti. So taṃ nimittaṃ suggahitaṃ katvā sūpadhāritaṃ upadhāretvā svāvathitaṃ avatthāpetvā āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa evaṃ hoti – “ajjhataṃ arūpaṃ bahiddhā rūpamida”nti, rūpasāññaṃ hoti. Evaṃ ajjhataṃ arūpasāññaṃ bahiddhā rūpāni passatīti – vimokkho.

Kathaṃ “subha”nteva adhimutto hotīti – vimokkho? Idha bhikkhu

mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ, tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharivā viharati. Mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena cetasā...pe... karuṇāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Muditāsahagatena cetasā...pe... muditāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati... pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ “subhaṃ” teva adhimutto hotīti – vimokkho.

213. Katamo ākāsānañcāyatanasamāpatti vimokkho? Idha bhikkhu sabbaso rūpaṣaṅgānaṃ samatikkamā paṭighasaṅgānaṃ atthaṅgamā nānattasaṅgānaṃ amanasikārā “ananto ākāso”ti ākāsānañcāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ ākāsānañcāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **viññāṇañcāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma “anantaṃ viññāṇa”nti viññāṇañcāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ viññāṇañcāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso viññāṇañcāyatanaṃ samatikkamma “natthi kiñcī”ti ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ ākiñcaññāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **nevasaṅgānañcāyatanasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaṅgānañcāyatanaṃ upasampajja viharati – ayaṃ nevasaṅgānañcāyatanasamāpatti vimokkho.

Katamo **saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho?** Idha bhikkhu sabbaso nevasaṅgānañcāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati – ayaṃ saññāvedayitanirodhasamāpatti vimokkho.

Katamo **samayavimokkho?** Cattāri ca jhānāni catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ samayavimokkho.

Katamo **asamayavimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ asamayavimokkho.

Katamo **sāmayiko vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca

arūpasamāpattiyo – ayaṃ sāmāyiko vimokkho.

Katamo **asāmāyiko vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ asāmāyiko vimokkho.

Katamo **kuppo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ kuppo vimokkho.

Katamo **akuppo vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ akuppo vimokkho.

Katamo **lokiyo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ lokiyo vimokkho.

Katamo **lokuttaro vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ lokuttaro vimokkho.

Katamo **sāsavo vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ sāsavo vimokkho.

Katamo **anāsavo vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ anāsavo vimokkho.

Katamo **sāmiso vimokkho?** Rūpappaṭisaññutto vimokkho – ayaṃ sāmiso vimokkho.

Katamo **nirāmiso vimokkho?** Arūpappaṭisaññutto vimokkho – ayaṃ nirāmiso vimokkho.

Katamo **nirāmisā nirāmisataro vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ nirāmisānirāmisataro vimokkho.

Katamo **pañihito vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ pañihito vimokkho. Katamo **appañihito vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ appañihito vimokkho.

Katamo **pañihitappaṭippassaddhi vimokkho?** Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā ...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā

paṭilābho vā vipāko vā – ayaṃ paṇihitappaṭippassaddhi vimokkho.

Katamo **saññutto vimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ saññutto vimokkho.

Katamo **visaññutto vimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ visaññutto vimokkho.

Katamo **ekattavimokkho?** Cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ayaṃ ekattavimokkho.

Katamo **nānattavimokkho?** Cattāri ca jhānāni, catasso ca arūpasamāpattiyo – ayaṃ nānattavimokkho.

214. Katamo **saññāvimokkho?** Siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti, vatthivasena pariyāyena. Kathaṃ siyā? Aniccānupassanāññaṃ niccato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Dukkhānupassanāññaṃ sukhato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Anattānupassanāññaṃ attato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Nibbidānupassanāññaṃ nandiyā saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Virāgānupassanāññaṃ rāgato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Nirodhānupassanāññaṃ samudayato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Paṭinissaggānupassanāññaṃ ādānato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Animittānupassanāññaṃ nimittato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Appaṇihitānupassanāññaṃ paṇidhiyā saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Suññatānupassanāññaṃ abhinivesato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanāññaṃ niccato saññāya mucatīti – saññāvimokkho...pe... rūpe suññatānupassanāññaṃ abhinivesato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā eko saññāvimokkho dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmaṇe aniccānupassanāññaṃ niccato saññāya mucatīti – saññāvimokkho...pe... jarāmaṇe suññatānupassanāññaṃ abhinivesato saññāya mucatīti – saññāvimokkho. Evaṃ siyā, eko saññāvimokkho

dasa saññāvimokkhā honti, dasa saññāvimokkhā eko saññāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena – ayaṃ saññāvimokkho.

215. Katamo ñāṇavimokkho? Siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthivasena pariyāyena **siyāti**. Kathañca siyā? Aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Dukkhānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ sukhatō sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Anattānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ attato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Nibbidānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ nandiyā sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Virāgānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ rāgato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Nirodhānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ samudayato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Paṭinissaggānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ ādānato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Animittānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ nimittato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Appaṇihitānupassanā thābhūtaṃ ñāṇaṃ paṇidhiyā sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho...pe... rūpe suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Vedanāya ...pe... saññāya... sañkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmarañe aniccānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ niccato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho...pe... jarāmarañe suññatānupassanā yathābhūtaṃ ñāṇaṃ abhinivesato sammohā aññāṇā muccatīti – ñāṇavimokkho. Evaṃ siyā eko ñāṇavimokkho dasa ñāṇavimokkhā honti, dasa ñāṇavimokkhā eko ñāṇavimokkho hoti vatthivasena pariyāyena – ayaṃ ñāṇavimokkho.

216. Katamo sītisiyāvimokkho? Siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena **siyāti**. Kathañca siyā? Aniccānupassanā anuttaraṃ sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti –

sītisiyāvimokkho. Dukkhānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ sukhato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Anattānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ attato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Nibbidānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ nandiyā santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Virāgānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ rāgato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Nirodhānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ samudayato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Paṭinissaggānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ ādānato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Animittānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ nimittato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Appaṇihitānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ paṇidhiyā santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Suññatānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho...pe... rūpe suññatānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmaṇe aniccānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ niccato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho...pe... jarāmaṇe suññatānupassanā anuttaram sītibhāvaṃ ñāṇaṃ abhinivesato santāpapaṇiḷāhadarathā muccatīti – sītisiyāvimokkho. Evaṃ siyā eko sītisiyāvimokkho dasa sītisiyāvimokkhā honti, dasa sītisiyāvimokkhā eko sītisiyāvimokkho hoti vatthivasena pariyāyena – ayaṃ sītisiyāvimokkho.

217. Katamo jhānavimokkho? Nekkhammaṃ jhāyatīti jhānaṃ. Kāmacchandaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho. Abyāpādo jhāyatīti – jhānaṃ. Byāpādaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho. Ālokasaññaṃ jhāyatīti

– jhānaṃ. Thinamiddhaṃ jhāpetīti – jhānaṃ...pe... avikkhepo jhāyatīti – jhānaṃ. Uddhaccaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Dhammavavatthānaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Vicikicchaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Ñāṇaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Avijjaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Pāmojjaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Aratiṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Paṭhamaṃ jhānaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Nīvaraṇe jhāpetīti – jhānaṃ...pe... arahattamaggo jhāyatīti – jhānaṃ. Sabbakilese jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpetīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānavimokkho – ayaṃ jhānavimokkho.

218. Katamo anupādā cittassa vimokkho? Siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthvasena pariyāyena siyāti. Kathaṅca siyā? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthvasena pariyāyena.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho...pe... rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthvasena pariyāyena.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmaṇe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho...pe... jarāmaṇe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato upādānā muccatīti – anupādācittassa vimokkho. Evaṃ siyā

eko anupādācittassa vimokkho dasa anupādācittassa vimokkhā honti, dasa anupādācittassa vimokkhā eko anupādācittassa vimokkho hoti vatthuvaseṇa pariyāyena.

Aniccānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Dukkhānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Anattānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccati? Nibbidānupassanāñāṇaṃ... pe... virāgānupassanāñāṇaṃ... nirodhānupassanāñāṇaṃ... paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ... animittānupassanāñāṇaṃ... appaṇihitānupassanāñāṇaṃ... suññatānupassanāñāṇaṃ katihupādānehi muccatīti?

Aniccānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Dukkhānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Anattānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Nibbidānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Virāgānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Nirodhānupassanāñāṇaṃ catūhupādānehi muccati. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ catūhupādānehi muccati. Animittānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ ekupādānā muccati. Suññatānupassanāñāṇaṃ tīhupādānehi muccati.

Aniccānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – aniccānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Dukkhānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – dukkhānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Anattānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – anattānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Nibbidānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – nibbidānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Virāgānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – virāgānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā muccati. Nirodhānupassanāñāṇaṃ katamehi catūhupādānehi muccati? Kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – nirodhānupassanāñāṇaṃ imehi catūhupādānehi muccati. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ katamehi catūhupādānehi muccati? Kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ imehi catūhupādānehi muccati. Animittānupassanāñāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – animittānupassanāñāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ katamā ekupādānā muccati? Kāmupādānā – appaṇihitānupassanāñāṇaṃ idaṃ ekupādānā

muccati. Suññatānupassanāññāṇaṃ katamehi tīhupādānehi muccati? Diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – suññatānupassanāññāṇaṃ imehi tīhupādānehi muccati.

Yañca aniccānupassanāññāṇaṃ, yañca anattānupassanāññāṇaṃ, yañca animittānupassanāññāṇaṃ, yañca suññatānupassanāññāṇaṃ – imāni cattāri ñāṇāni tīhupādānehi muccanti – diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā. Yañca dukkhānupassanāññāṇaṃ, yaṃ ca nibbidānupassanāññāṇaṃ, yañca virāgānupassanāññāṇaṃ, yañca appaṇihitānupassanāññāṇaṃ – imāni cattāri ñāṇāni ekupādānā muccanti – kāmupādānā. Yañca nirodhānupassanāññāṇaṃ, yañca paṭinissaggānupassanāññāṇaṃ – imāni dve ñāṇāni catūhupādānehi muccanti – kāmupādānā, diṭṭhupādānā, sīlabbatupādānā, attavādupādānā – ayaṃ anupādācittassa vimokkho.

Vimokkhakathāya paṭhamabhāṇavāro.

219. Tīṇi kho paṇimāni vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṃvattanti. Sabbasaṅkhāre paricchedaparivaṭmato samanupassanatāya animittāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya, sabbasaṅkhāresu manosamuttejanatāya appaṇihitāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya, sabbadhamme parato samanupassanatāya suññatāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāya – imāni tīṇi vimokkhamukhāni lokaniyyānāya saṃvattanti.

Aniccato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Dukkhatō manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Anattato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhanti, dukkhato manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhanti, anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhanti.

Aniccato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Dukkhatō manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Anattato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṃ cittaṃ hoti. Dukkhatō manasikaroto passaddhibahulaṃ cittaṃ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṃ cittaṃ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Dukkhatō manasikaronto passaddhibahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamindriyaṃ paṭilabhati? Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo saddhindriyaṃ paṭilabhati.

Dukkhatō manasikaronto passaddhibahulō samādhindriyaṃ paṭilabhati.
Anattato manasikaronto vedabahulō paññindriyaṃ paṭilabhati.

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Dukkhatō manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti, bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattāriṅdriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṅgāpaccayā honti, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattāriṅdriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṅgāpaccayā honti, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattāriṅdriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasaṅgāpaccayā honti, ko bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa indriyabhāvanā.

220. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenatṭhena bhāvanā? Kenatṭhena paṭivedho? Dukkhatō manasikaroto passaddhibahulassa katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipateyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni

tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenatṭhena bhāvanā? Kenatṭhena paṭivedho? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti? Bhāvanāya katindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti? Paṭivedhakāle katamindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti? Paṭivedhāya katindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti? Kenatṭhena bhāvanā? Kenatṭhena paṭivedho?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa saddhindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Dassanatṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Dukkato manasikaroto passaddhibahulassa samādhindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakāle paññindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Dassanatṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati. Anattato manasikaroto vedabahulassa paññindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Bhāvanāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭivedhakālepi paññindriyaṃ ādhipeyyaṃ hoti. Paṭivedhāya cattārindriyāni tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Dassanatṭhena paṭivedho. Evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhati.

221. Aniccato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti? Dukkato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti? Anattato manasikaroto katamindriyaṃ adhimattaṃ hoti? Katamindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhatō manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Saddahanto vimuttoti – saddhāvimutto. Phuṭṭhattā sacchikatoti – kāyasakkhī. Diṭṭhattā pattoti – diṭṭhippatto. Saddahanto vimuccatīti – saddhāvimutto. Jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – kāyasakkhī. “Dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho”ti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāyāti – diṭṭhippatto. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhipattāpi vatthivasena pariyāyena **siyā**ti. Kathaṅca siyā? Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhatō manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Anattato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Evaṃ ime tayo puggalā saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā.

Dukkhatō manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Aniccato manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Evaṃ ime tayo puggalā samādhindriyassa vasena kāyasakkhī.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Aniccato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Dukkhatō manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Evaṃ ime tayo puggalā paññindriyassa vasena diṭṭhipattā.

Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, evaṃ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhipattāpi vatthivasena pariyāyena. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, siyā ime tayo puggalā...pe... aññoyeva saddhāvimutto, añño kāyasakkhī, añño diṭṭhippatto **siyā**ti. Kathaṅca siyā? Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Saddhindriyassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhatō manasikaroto samādhindriyaṃ

adhimattaṃ hoti. Samādhindriyassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti. Paññindriyassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti. Yo cāyaṃ puggalo saddhāvimutto, yo ca kāyasakkhī, yo ca diṭṭhippatto, evaṃ siyā ime tayo puggalā saddhāvimuttāpi kāyasakkhīpi diṭṭhipattāpi vatthivasena pariyaēna. Añño yeva saddhāvimutto, añño kāyasakkhī, añño diṭṭhippatto.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggam paṭilabhanti; tena vuccati – “saddhānusārī”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññāpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena catunnam indriyānam bhāvanā hoti. Ye hi keci saddhindriyassa vasena sotāpattimaggam paṭilabhanti, sabbe te saddhānusārino.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sotāpattiphalaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – “saddhāvimutto”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññāpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena cattāriṅgāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci saddhindriyassa vasena sotāpattiphalaṃ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

Aniccato manasikaroto saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggam paṭilabhanti...pe... sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... anāgāmimaggam paṭilabhanti... anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... arahattamaggam paṭilabhanti... arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – “saddhāvimutto”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti...pe... sampayuttapaccayā honti. Saddhindriyassa vasena cattāriṅgāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci saddhindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te saddhāvimuttā.

Dukkhatō manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggam paṭilabhanti; tena vuccati – “kāyasakkhī”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññāpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Samādhindriyassa vasena catunnam indriyānam bhāvanā hoti. Ye hi keci samādhindriyassa vasena sotāpattimaggam paṭilabhanti, sabbe te kāyasakkhī.

Dukkhatō manasikaroto samādhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, samādhindriyassa adhimattattā sotāpattiṭṭhalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... sakadāgāmimaggāṃ paṭilabhati...pe... sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... anāgāmimaggāṃ paṭilabhati...pe... anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... arahattamaggāṃ paṭilabhati...pe... arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – “kāyasakkhī”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññāpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Samādhindriyassa vasena cattāriṅgāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci samādhindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te kāyasakkhī.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattimaggāṃ paṭilabhati; tena vuccati – “dhammānūsārī”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti...pe... sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena catunnaṃ indriyānaṃ bhāvanā hoti. Ye hi keci paññindriyassa vasena sotāpattimaggāṃ paṭilabhati, sabbe te dhammānūsārino.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sotāpattiṭṭhalaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – “diṭṭhippattā”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti...pe... sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena cattāriṅgāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci paññindriyassa vasena sotāpattiṭṭhalaṃ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

Anattato manasikaroto paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññindriyassa adhimattattā sakadāgāmimaggāṃ paṭilabhati...pe... sakadāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... anāgāmimaggāṃ paṭilabhati...pe... anāgāmiphalaṃ sacchikataṃ hoti...pe... arahattamaggāṃ paṭilabhati...pe... arahattaṃ sacchikataṃ hoti; tena vuccati – “diṭṭhippattā”. Cattāriṅgāni tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññāpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paññindriyassa vasena cattāriṅgāni bhāvitāni honti subhāvitāni. Yehi keci paññindriyassa vasena arahattaṃ sacchikatā, sabbe te diṭṭhippattā.

222. Ye hi keci nekkhammaṃ bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhati vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā,

vesārajappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci abyāpādam...pe... ālokasaññaṃ... avikkhepaṃ... dhammavavatthānaṃ... ñānaṃ... pāmojjaṃ... paṭhamaṃ jhānaṃ... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ... ākāsañāñcāyatanasamāpattiṃ... viññānañcāyatanasamāpattiṃ ... ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ... nevasaññānañcāyatanasamāpattiṃ... aniccānupassanaṃ... dukkhānupassanaṃ... anattānupassanaṃ... nibbidānupassanaṃ... virāgānupassanaṃ ... nirodhānupassanaṃ... paṭinissaggānupassanaṃ... khayānupassanaṃ... vayānupassanaṃ... vipariṇāmaṇupassanaṃ... animittānupassanaṃ... appaṇihitānupassanaṃ... suññatānupassanaṃ... adhipaññādharmavipassanaṃ... yathābhūtañānadassanaṃ... ādīnavānupassanaṃ... paṭisaṅkhānupassanaṃ... vivatṭānānupassanaṃ... sotāpattimaggaṃ... sakadāgāmi maggaṃ... anāgāmi maggaṃ... arahattamaggaṃ....

Ye hi keci cattāro satipaṭṭhāne... cattāro sammappadhāne... cattāro iddhipāde... pañcindriyāni... pañca balāni... satta bojjhaṅge... ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ... ye hi keci aṭṭha vimokkhe bhāvītā vā bhāventi vā bhāvissanti vā, adhigatā vā adhigacchanti vā adhigamissanti vā, pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, paṭiladdhā vā paṭilabhanti vā paṭilabhissanti vā, paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci catasso paṭisambhidā pattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā... pe... sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso vijjā paṭividdhā vā paṭivijjhanti vā paṭivijjhissanti vā... pe... sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci tisso sikkhā sikkhitā vā sikkhanti vā sikkhissanti vā, sacchikatā vā sacchikaronti vā sacchikarissanti vā, phassitā vā phassanti vā

phassissanti vā, vasippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, pāramippattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, vesārajappattā vā pāpuṇanti vā pāpuṇissanti vā, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Ye hi keci dukkhaṃ pariṇānti samudayaṃ pajahanti nirodhaṃ sacchikaronti maggaṃ bhāventi, sabbe te saddhindriyassa vasena saddhāvimuttā, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippattā.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Catūhākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, samudayasaccaṃ pahānappaṭivedhaṃ paṭivijjhati, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Imehi catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi catūhākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Navahākārehi saccappaṭivedho hoti, navahākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, samudayasaccaṃ pahānappaṭivedhaṃ paṭivijjhati, nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati, maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Abhiññāpaṭivedho ca sabbadhammānaṃ, pariññāpaṭivedho ca sabbasaṅkhārānaṃ, pahānappaṭivedho ca sabbākusalānaṃ, bhāvanāpaṭivedho ca catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi navahākārehi saccāni paṭivijjhanto saddhindriyassa vasena saddhāvimutto, samādhindriyassa vasena kāyasakkhī, paññindriyassa vasena diṭṭhippatto.

Dutiyabhānavāro.

223. Aniccato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Dukkhatō manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Anattato manasikaroto kathaṃ saṅkhārā upaṭṭhanti? Aniccato manasikaroto khayato saṅkhārā upaṭṭhanti. Dukkhatō manasikaroto bhayato saṅkhārā upaṭṭhanti. Anattato manasikaroto suññato saṅkhārā upaṭṭhanti.

Aniccato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Dukkhatō

manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Anattato manasikaroto kiṃ bahulaṃ cittaṃ hoti? Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulaṃ cittaṃ hoti. Dukkato manasikaroto passaddhibahulaṃ cittaṃ hoti. Anattato manasikaroto vedabahulaṃ cittaṃ hoti.

Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Dukkato manasikaronto passaddhibahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Anattato manasikaronto vedabahulo katamaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati? Aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo animittaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati. Dukkato manasikaronto passaddhibahulo appaṇihitaṃ vimokkhaṃ paṭilabhati. Anattato manasikaronto vedabahulo suññataṃ vimokkhaṃ paṭilabhati.

224. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Dukkato manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, ko bhāveti?

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā. Dukkato manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti; natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā. Anattato manasikaroto vedabahulassa suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṃjātapaccayā honti, aññaṃaññaṃpaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti. Ekarasatṭhena bhāvanā. Yo sammāpaṭipanno so bhāveti;

natthi micchāpaṭipannassa vimokkhabhāvanā.

Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, kenatṭhena paṭivedho? Dukkhatō manasikaroto passaddhibahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, kenatṭhena paṭivedho? Anattato manasikaroto vedabahulassa katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya kati vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakāle katamo vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya kativimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, kenatṭhena bhāvanā, kenatṭhena paṭivedho?

225. Aniccato manasikaroto adhimokkhabahulassa animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasatṭhena bhāvanā, dassanatṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhanti. Dukkhatō manasikaroto passaddhibahulassa appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, sahaṅgāpaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasatṭhena bhāvanā, dassanatṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhanti. Anattato manasikaroto vedabahulassa

suññato vimokkho ādhipateyyo hoti, bhāvanāya dve vimokkhā tadanvayā honti saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, paṭivedhakālepi suññato vimokkho ādhipateyyo hoti, paṭivedhāya dve vimokkhā tadanvayā honti, saḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti, ekarasā honti, ekarasatṭhena bhāvanā, dassanatṭhena paṭivedho, evaṃ paṭivijjhantopi bhāveti, bhāventopi paṭivijjhanti.

226. Aniccato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto hoti? Dukkhatō manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti? Anattato manasikaroto katamo vimokkho adhimatto hoti? Katamavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti?

Aniccato manasikaroto animitto vimokkho adhimatto hoti. Animittavimokkhassa adhimattattā saddhāvimutto hoti. Dukkhatō manasikaroto appaṇihito vimokkho adhimatto hoti. Appaṇihitavimokkhassa adhimattattā kāyasakkhī hoti. Anattato manasikaroto suññato vimokkho adhimatto hoti. Suññatavimokkhassa adhimattattā diṭṭhippatto hoti.

Saddahanto vimuttoti – saddhāvimutto. Phuṭṭhattā sacchikatoti – kāyasakkhī. Diṭṭhattā pattoti – diṭṭhippatto. Saddahanto vimuccatīti – saddhāvimutto. Jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – kāyasakkhī. “Dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho”ti viññātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāyāti – diṭṭhippatto...pe... ye hi keci nekkhammaṃ bhāvitā vā bhāventi vā bhāvissanti vā...pe... sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhipattā.

Ye hi keci abyāpādaṃ... ālokasaññaṃ... avikkhepaṃ... ye hi keci dukkhaṃ parijānanti, samudayaṃ pajahanti, nirodhaṃ sacchikaronti, maggaṃ bhāventi, sabbe te animittavimokkhassa vasena saddhāvimuttā, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhipattā.

Katihākārehi saccapaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhanti? Catūhākārehi saccapaṭivedho hoti. Catūhākārehi saccāni paṭivijjhanti. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhanti, samudayasaccaṃ

pahānapaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Nirodhasaccaṃ sacchikiriyāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Maggasaccaṃ bhāvanāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati. Imehi catūhākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi catūhākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

Katihākārehi saccappaṭivedho hoti? Katihākārehi saccāni paṭivijjhati? Navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Navahākārehi saccāni paṭivijjhati. Dukkhasaccaṃ pariññāpaṭivedhaṃ paṭivijjhati...pe... sacchikiriyāpaṭivedho ca nirodhassa. Imehi navahākārehi saccappaṭivedho hoti. Imehi navahākārehi saccāni paṭivijjhanto animittavimokkhassa vasena saddhāvimutto, appaṇihitavimokkhassa vasena kāyasakkhī, suññatavimokkhassa vasena diṭṭhippatto.

227. Aniccato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati? Dukkhatō manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati? Anattato manasikaronto katame dhamme yathābhūtaṃ jānāti passati? Kathaṃ sammādassanaṃ hoti? Kathaṃ tadanvayena sabbe dhammā anattato sudiṭṭhā honti? Kattha kaṅkhā pahīyati?

Aniccato manasikaronto nimittaṃ yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā aniccato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati. Dukkhatō manasikaronto pavattaṃ yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe saṅkhārā dukkhato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati. Anattato manasikaronto nimittaṅca pavattaṅca yathābhūtaṃ jānāti passati; tena vuccati – sammādassanaṃ. Evaṃ tadanvayena sabbe dhammā anattato sudiṭṭhā honti. Ettha kaṅkhā pahīyati.

Yaṅca yathābhūtaṃ ñāṇaṃ yaṅca sammādassanaṃ yā ca kaṅkhāvitarāṇā, ime dhammā nānathā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yaṅca yathābhūtaṃ ñāṇaṃ yaṅca sammādassanaṃ yā ca kaṅkhāvitarāṇā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Dukkhatō manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Anattato manasikaroto kiṃ bhayato upaṭṭhāti? Aniccato manasikaroto nimittaṃ bhayato upaṭṭhāti. Dukkhatō manasikaroto

pavattaṃ bhayato upaṭṭhāti. Anattato manasikaroto nimittañca pavattañca bhayato upaṭṭhāti.

Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañca ādīnave ñāṇaṃ yā ca nibbidā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañca ādīnave ñāṇaṃ yā ca nibbidā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Dukkhatō manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Anattato manasikaroto kiṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati? Aniccato manasikaroto nimittaṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati. Dukkhatō manasikaroto pavattaṃ paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati. Anattato manasikaroto nimittañca pavattañca paṭisaṅkhā ñāṇaṃ uppajjati.

Yācamuccitukamyatā yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca muccitukamyatā yā ca paṭisaṅkhānupassanā yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Dukkhatō manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Anattato manasikaroto kuto cittaṃ vuṭṭhāti, kattha cittaṃ pakkhandati? Aniccato manasikaroto nimittā cittaṃ vuṭṭhāti, animitte cittaṃ pakkhandati. Dukkhatō manasikaroto pavattā cittaṃ vuṭṭhāti, appavatte cittaṃ pakkhandati. Anattato manasikaroto nimittā ca pavattā ca cittaṃ vuṭṭhāti, animitte appavatte nirodhe nibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandati.

Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhū dhammā, ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanameva nānanti? Yā ca bahiddhāvuṭṭhānavivaṭṭane paññā ye ca gotrabhū dhammā, ime dhammā ekatthā, byañjanameva nānaṃ.

Aniccato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati?
Dukkhatō manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati?

Anattato manasikaronto katamena vimokkhena vimuccati? Aniccato manasikaronto animittavimokkhena vimuccati. Dukkhatō manasikaronto appaṇihitavimokkhena vimuccati. Anattato manasikaronto suññatavimokkhena vimuccati. Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañca magge ñāṇaṃ, ime dhammā nānattā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekattā, byañjanameva nānanti? Yā ca dubhatovuṭṭhānavivaṭṭane paññā yañca magge ñāṇaṃ, ime dhammā ekattā, byañjanameva nānaṃ.

228. Katihākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Katihākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti? Catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti. Sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Katamehi catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Ādhipateyyaṭṭhena, adhiṭṭhānaṭṭhena, abhinīhāraṭṭhena, niyyānaṭṭhena. Kathaṃ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaroto animitto vimokkho ādhipateyyo hoti, dukkhato manasikaroto appaṇihito vimokkho ādhipateyyo hoti, anattato manasikaroto suññato vimokkho ādhipateyyo hoti. Evaṃ ādhipateyyaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṃ adhiṭṭhāti. Evaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena cittaṃ abhinīharati. Evaṃ abhinīhāraṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Kathaṃ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto animittavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti, dukkhato manasikaronto appaṇihitavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti, anattato manasikaronto suññatavimokkhassa vasena nirodhaṃ nibbānaṃ niyyāti. Evaṃ niyyānaṭṭhena tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti. Imehi catūhākārehi tayo vimokkhā nānākkhaṇe honti.

Katamehi sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti?

Samodhānaṭṭhena, adhigamaṭṭhena, paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena, phassaṇaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena. Kathaṃ samodhānaṭṭhena adhigamaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassaṇaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti? Aniccato manasikaronto nimittā muccaṭṭi – animitto vimokkho. Yato muccati, tattha na paṇidahaṭṭi – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassaṇaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Dukkhatto manasikaronto paṇidhiyā muccaṭṭi – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Yena nimittena animitto, tattha na paṇidahatī – appaṇihito vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassaṇaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

Anattato manasikaronto abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Yena suñño, tena nimittena animittoti – animitto vimokkho. Yena nimittena animitto, tattha na paṇidahatī – appaṇihito vimokkho. Yattha na paṇidahati, tena suññoti – suññato vimokkho. Evaṃ samodhānaṭṭhena adhigamaṭṭhena paṭilābhaṭṭhena paṭivedhaṭṭhena sacchikiriyaṭṭhena phassaṇaṭṭhena abhisamayaṭṭhena tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti. Imehi sattahākārehi tayo vimokkhā ekakkhaṇe honti.

229. Atthi vimokkho, atthi mukhaṃ, atthi vimokkhamukhaṃ, atthi vimokkhapaccanīkaṃ, atthi vimokkhānulomaṃ, atthi vimokkhavivaṭṭo, atthi vimokkhabhāvanā, atthi vimokkhappaṭippassaddhi.

Katamo **vimokkho?** Suññato vimokkho, animitto vimokkho, appaṇihito vimokkho. Katamo suññato vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Paṇissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato abhinivesā muccaṭṭi – suññato vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato abhinivesā muccaṭṭi –

suññato vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho...pe... rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato abhinivesā muccatīti – suññato vimokkho...pe... jarāmarañe suññatānupassanāñāṇaṃ sabbābhinivesehi muccatīti – suññato vimokkho. Ayaṃ suññato vimokkho.

Katamo animitto vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho ...pe... rūpe animittānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato nimittā muccatīti – animitto vimokkho...pe... jarāmarañe aniccānupassanāñāṇaṃ sabbanimittehi muccatīti – animitto vimokkho. Jarāmarañe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ paṇidhiyā nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Jarāmarañe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato nimittā muccatīti – animitto vimokkho. Ayaṃ animitto vimokkho.

Katamo appaṇihito vimokkho? Aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Dukkhānupassanāñāṇaṃ sukhato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Anattānupassanāñāṇaṃ attato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho.

Nibbidānupassanāñāṇaṃ nandiyā paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Virāgānupassanāñāṇaṃ rāgato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Nirodhānupassanāñāṇaṃ samudayato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Paṭinissaggānupassanāñāṇaṃ ādānato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Animittānupassanāñāṇaṃ nimittato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho.

Rūpe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho...pe... rūpe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Rūpe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Vedanāya... pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe aniccānupassanāñāṇaṃ niccato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho...pe... jarāmarañe appaṇihitānupassanāñāṇaṃ sabbapaṇidhīhi muccatīti – appaṇihito vimokkho. Jarāmarañe suññatānupassanāñāṇaṃ abhinivesato paṇidhiyā muccatīti – appaṇihito vimokkho. Ayaṃ appaṇihito vimokkho. Ayaṃ vimokkho.

230. Katamaṃ **mukhaṃ?** Ye tattha jātā anavajjā kusalā bodhipakkhiyādhammā, idaṃ mukhaṃ.

Katamaṃ **vimokkhamukhaṃ?** Yaṃ tesaṃ dhammānaṃ ārammaṇaṃ nirodho nibbānaṃ, idaṃ vimokkhamukhaṃ. Vimokkhañca mukhañca vimokkhamukhaṃ, idaṃ vimokkhamukhaṃ.

Katamaṃ **vimokkhapaccanīkaṃ?** Tīṇi akusalamūlāni vimokkhapaccanīkāni, tīṇi duccharitāni vimokkhapaccanīkāni, sabbepi akusalā dhammā vimokkhapaccanīkā, idaṃ vimokkhapaccanīkaṃ.

Katamaṃ **vimokkhānulomaṃ?** Tīṇi kusalamūlāni vimokkhānulomāni, tīṇi sucaritāni vimokkhānulomāni, sabbepi kusalā dhammā vimokkhānulomā, idaṃ vimokkhānulomaṃ.

Katamo **vimokkhavivaṭṭo?** Saññāvivaṭṭo, cetovivaṭṭo, cittavivaṭṭo, ñāṇāvivaṭṭo, vimokkhavivaṭṭo, saccavivaṭṭo. Sañjānanto vivaṭṭatīti – saññāvivaṭṭo. Cetayanto vivaṭṭatīti – cetovivaṭṭo. Vijānanto vivaṭṭatīti – cittavivaṭṭo. Ñāṇaṃ karonto vivaṭṭatīti – ñāṇāvivaṭṭo. Vosajjanto vivaṭṭatīti – vimokkhavivaṭṭo. Tathaṭṭhena vivaṭṭatīti – saccavivaṭṭo.

Yattha saññāvivaṭṭo tattha cetovivaṭṭo, yattha cetovivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo, yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo tattha cittavivaṭṭo, yattha cittavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo tattha ñāṇavivaṭṭo, yattha ñāṇavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo tattha vimokkhavivaṭṭo, yattha vimokkhavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo. Yattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo tattha saccavivaṭṭo, yattha saccavivaṭṭo tattha saññāvivaṭṭo cetovivaṭṭo cittavivaṭṭo ñāṇavivaṭṭo vimokkhavivaṭṭo. Ayaṃ vimokkhavivaṭṭo.

Katamā **vimokkhabhāvanā**? Paṭhamassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, dutiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, tatiyassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, catutthassa jhānassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, ākāsañācāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, viññāṇācāyatanasamāpattiyā...pe... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, soṭāpattimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, sakadāgāmimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, anāgāmimaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, arahattamaggassa āsevanā bhāvanā bahulīkammaṃ, ayaṃ vimokkhabhāvanā.

Katamā **vimokkhappaṭippassaddhi**? Paṭhamassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, dutiyassa jhānassa paṭilābho vā vipāko vā, tatiyassa jhānassa...pe... catutthassa jhānassa... ākāsañācāyatanasamāpattiyā... viññāṇācāyatanasamāpattiyā... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā paṭilābho vā vipāko vā, soṭāpattimaggassa soṭāpattiphalaṃ, sakadāgāmimaggassa sakadāgāmiphalaṃ, anāgāmimaggassa anāgāmiphalaṃ, arahattamaggassa arahattaphalaṃ, ayaṃ vimokkhappaṭippassaddhīti.

Tatiyabhānavāro.

Vimokkhakathā niṭṭhitā.

6. Gatikathā

231. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katināṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte katināṃ hetūnaṃ paccayā

upapatti hoti? Rūpāvacarānaṃ devānaṃ katiṇaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Arūpāvacarānaṃ devānaṃ katiṇaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇasampayutte aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Rūpāvacarānaṃ devānaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Arūpāvacarānaṃ devānaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

232. Gatisampattiyā ñāṇasampayutte katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃ javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmim khāṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Nikantikkhāṇe dve hetū akusalā; tasmim khāṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmim khāṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – “nāmarūpapaccayāpi viññānaṃ, viññānapaccayāpi nāmarūpaṃ”.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasaṅkhārā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññānañca saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhaviṣati dhammā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Gatisampattiyā

ñāṇasampayutte imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃsa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya sahaajātapaccayā honti. Tena vuccati – “kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā”. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya sahaajātapaccayā honti. Tena vuccati – “akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā”. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya sahaajātapaccayā honti. Tena vuccati – “nāmarūpapaccayāpi viññāṇaṃ, viññāṇapaccayāpi nāmarūpaṃ”.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasāṅkhārā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇaṃ sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime aṭṭhavīsati dhammā sahaajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇasampayutte imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Rūpāvacarānaṃ devānaṃ katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃsa javanakkhaṇe tayo hetū kusalā...pe... rūpāvacarānaṃ devānaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Arūpāvacarānaṃ devānaṃ katamesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃsā javanakkhaṇe tayo hetū kusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – “kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā”. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – “akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā”. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū abyākatā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – “nāmapaccayāpi viññānaṃ viññānapaccayāpi nāmaṃ”.

Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe pañcindriyāni saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo hetū saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññānañca saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā saha-jātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Arūpāvacarānaṃ devānaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

233. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katiṇaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte katiṇaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti?

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti. Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Gatisampattiyā ñāṇavippayutte katamesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃsā javanakkhaṇe dve hetū kusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Nikantikkhaṇe dve hetū akusalā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – akusalamūlapaccayāpi saṅkhārā. Paṭisandhikkhaṇe dve hetū abyākatā; tasmim̐ khaṇe jātacetanāya saha-jātapaccayā honti. Tena vuccati – “nāmarūpapaccayāpi viññānaṃ, viññānapaccayāpi nāmarūpaṃ”.

Paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro mahābhūtā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe tayo jīvitasāṅkhārā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca rūpañca sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime cuddasa dhammā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāro khandhā arūpino sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe cattāri indriyāni sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe dve hetū sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe nāmañca viññāṇañca sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime dvādasā dhammā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, sampayuttapaccayā honti. Paṭisandhikkhaṇe ime chabbīsati dhammā sahaḥajātapaccayā honti, aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā honti, vippayuttapaccayā honti. Gatisampattiyā ñāṇavippayutte imesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti.

Khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte katamesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti? Kusalakammaṃ sahaḥajātapaccayā honti. Tena vuccati – “kusalamūlapaccayāpi saṅkhārā...pe... khattiyamahāsālānaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ gahapatimahāsālānaṃ kāmāvacarānaṃ devānaṃ ñāṇavippayutte imesaṃ channaṃ hetūnaṃ paccayā upapatti hoti”ti.

Gatikathā niṭṭhitā.

7. Kammakathā

234. Ahosi kammaṃ, ahosi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, nāhosi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, atthi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, natthi kammavipāko. Ahosi kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Ahosi kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Atītakammaṃ]

Atthi kammaṃ, atthi kammavipāko. Atthi kammaṃ, natthi kammavipāko. Atthi kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Atthi kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Paccuppannakammaṃ]

Bhavissati kammaṃ, bhavissati kammavipāko. Bhavissati kammaṃ, na bhavissati kammavipāko. [Anāgatakammaṃ]

235. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, ahosi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, nāhosi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, atthi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, natthi kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Ahosi kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Atthi kusalaṃ kammaṃ, atthi kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, natthi kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Atthi kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Bhavissati kusalaṃ kammaṃ, bhavissati kusalassa kammassa vipāko. Bhavissati kusalaṃ kammaṃ, na bhavissati kusalassa kammassa vipāko.

Ahosi akusalaṃ kammaṃ, ahosi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, nāhosi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, atthi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, natthi akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Ahosi akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Atthi akusalaṃ kammaṃ, atthi akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, natthi akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Atthi akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Bhavissati akusalaṃ kammaṃ, bhavissati akusalassa kammassa vipāko. Bhavissati akusalaṃ kammaṃ, na bhavissati akusalassa kammassa vipāko.

Ahosi sāvajjaṃ kammaṃ...pe... ahosi anavajjaṃ kammaṃ...pe... ahosi kaṇhaṃ kammaṃ...pe... ahosi sukkaṃ kammaṃ...pe... ahosi

sukhudrayaṃ kammaṃ...pe... ahosi dukkhudrayaṃ kammaṃ...pe...
 ahosi sukhavipākaṃ kammaṃ...pe... ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ,
 ahosi dukkhavipākassa kammaṃ vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ,
 nāhosi dukkhavipākassa kammaṃ vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ,
 atthi dukkhavipākassa kammaṃ vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ,
 natthi dukkhavipākassa kammaṃ vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ kammaṃ,
 bhavissati dukkhavipākassa kammaṃ vipāko. Ahosi dukkhavipākaṃ
 kammaṃ, na bhavissati dukkhavipākassa kammaṃ vipāko.

Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, atthi dukkhavipākassa kammaṃ
 vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, natthi dukkhavipākassa kammaṃ
 vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, bhavissati dukkhavipākassa
 kammaṃ vipāko. Atthi dukkhavipākaṃ kammaṃ, na bhavissati
 dukkhavipākassa kammaṃ vipāko.

Bhavissati dukkhavipākaṃ kammaṃ, bhavissati dukkhavipākassa
 kammaṃ vipāko. Bhavissati dukkhavipākaṃ kammaṃ, na bhavissati
 dukkhavipākassa kammaṃ vipākoti.

Kammakathā niṭṭhitā.

8. Vipallāsakathā

236. Purimanidānaṃ. “Cattārome, bhikkhave, saññāvipallāsā
 cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā. Katame cattāro? Anicce, bhikkhave, niccanti
 saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Dukkhe, bhikkhave, sukhamti
 saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Anattani, bhikkhave, attāti
 saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Asubhe, bhikkhave, subhanti
 saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso. Ime kho, bhikkhave, cattāro
 saññāvipallāsā cittavipallāsā diṭṭhivipallāsā.

“Cattārome, bhikkhave, nasaññāvipallāsā nacittavipallāsā
 nadiṭṭhivipallāsā. Katame cattāro? Anicce, bhikkhave, aniccanti
 nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Dukkhe, bhikkhave,
 dukkhanti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso. Anattani,
 bhikkhave, anattāti nasaññāvipallāso nacittavipallāso nadiṭṭhivipallāso.
 Asubhe, bhikkhave, asubhanti nasaññāvipallāso nacittavipallāso
 nadiṭṭhivipallāso. Ime kho, bhikkhave, cattāro nasaññāvipallāsā
 nacittavipallāsā nadiṭṭhivipallāsā”ti.

“Anicce niccasaññino, dukkhe ca sukhasaññino;

Anattani ca attāti , asubhe subhasaññino;

Micchādiṭṭhihatā sattā, khittacittā visaññino.

“Te yogayuttā mārassa, ayogakkhemino janā;

Sattā gacchanti saṃsāraṃ, jātimaraṇagāmino.

“Yadā ca buddhā lokasmiṃ, uppajjanti pabhaṅkarā;

Te imaṃ dhammaṃ pakāsentī, dukkhūpasamaḡāmiṇaṃ.

“Tesaṃ sutvāna sappaññā, sacittaṃ paccaladdhu te;

Aniccaṃ aniccato dakkhuṃ, dukkhamaddakkhu dukkhato.

“Anattani anattāti, asubhaṃ asubhataddasaṃ;

Sammādiṭṭhisamaḡānā, sabbhaṃ dukkhaṃ upaccagu”nti.

Ime cattāro vipallāsā diṭṭhisampannaṃ puggalassa pahīnā, appahīnāti. Keci pahīnā, keci appahīnā? Anicce niccanti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno. Dukkhe sukhanti saññā uppajjati, cittaṃ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno. Anattani attāti saññāvipallāso cittavipallāso diṭṭhivipallāso pahīno. Asubhe subhanti saññā uppajjati, cittaṃ uppajjati, diṭṭhivipallāso pahīno. Dvīsu vatthūsu cha vipallāsā pahīnā. Dvīsu vatthūsu dve vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnā. Catūsu vatthūsu aṭṭha vipallāsā pahīnā, cattāro vipallāsā appahīnāti.

Vipallāsakathā niṭṭhitā.

9. Maggakathā

237. Maggoti kenatṭhena maggo? Sotāpattimaggakkhaṇe dassanatṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḡātānaṃ dhammānaṃ upatthambhaṇāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyāḡānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhaṇāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamaḡāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamaḡāya maggo ceva hetu ca, nirodhe patiṭṭhāpanāya maggo

ceva hetu ca.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvassa pahānāya maggo ceva hetu ca...pe... paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmassa pahānāya maggo ceva hetu ca...pe... upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā pahānāya maggo ceva hetu ca...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhī micchāsamādhissa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, visesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Sakadāgāmi maggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhī oḷārikassa kāmarāgasaññojanassa

paṭighasaññojanassa oḷārikassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, viśesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhī anusahagatassa kāmarāgasaññojanassa paṭighasaññojanassa, anusahagatassa kāmarāgānusayassa paṭighānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa vodānāya maggo ceva hetu ca, viśesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhī rūparāgassa arūparāgassa mānassa uddhaccassa avijjāya, mānānusayassa bhavarāgānusayassa avijjānusayassa pahānāya maggo ceva hetu ca, sahaḷātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanāya maggo ceva hetu ca, kilesānaṃ pariyādānāya maggo ceva hetu ca, paṭivedhādivisodhanāya maggo ceva hetu ca, cittassa adhiṭṭhānāya maggo ceva hetu ca, cittassa, vodānāya maggo ceva hetu ca, viśesādhigamāya maggo ceva hetu ca, uttari paṭivedhāya maggo ceva hetu ca, saccābhisamayāya maggo ceva, hetu ca, nirodhe paṭiṭṭhāpanāya maggo ceva hetu ca.

Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo, pariggahamaggo sammāvācā, samuṭṭhānamaggo sammākammanto, vodānamaggo sammāājīvo, paggahamaggo sammāvāyāmo, upaṭṭhānamaggo sammāsati, avikkhepamaggo sammāsamādhī. Upaṭṭhānamaggo satisambojjhaṅgo, pavicayamaggo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahamaggo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇamaggo pītisambojjhaṅgo, upasamamaggo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepamaggo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānamaggo upekkhāsambojjhaṅgo.

Assaddhiye akampiyamaggo saddhābalaṃ, kosajje akampiyamaggo vīriyabalaṃ, pamāde akampiyamaggo satibalaṃ, uddhacce akampiyamaggo samādhibalāṃ, avijjāya akampiyamaggo paññābalaṃ. Adhimokkhamaggo

saddhindriyaṃ, paggahamaṃṅgaṃ vīriyindriyaṃ, upatthānamaggaṃ satindriyaṃ, avikkhepamaṃṅgaṃ samādhindriyaṃ, dassanamaggaṃ paññindriyaṃ.

Ādhipateyyatthēna indriyā magga, akampiyatthēna balā magga, niyyānatthēna bojjhaṅgā magga, hetutthēna maggaṅgā magga, upatthānatthēna satipatthānā magga, padhanaatthēna sammappadhānā magga, ijghanatthēna iddhipādā magga, tathatthēna saccāni magga, avikkhepatthēna samatho magga, anupassanatthēna vipassanā magga, ekarasatthēna samathavipassanā magga, anativattanatthēna yuganaddhā magga, samvaratthēna sīlavisuddhi magga, avikkhepatthēna cittavisuddhi magga, dassanatthēna diṭṭhivisuddhi magga, muttatthēna vimokkho magga, paṭivedhatthēna vijjā magga, pariccāgatthēna vimutti magga, samucchadatthēna khaye ñāṇaṃ magga, chando mūlatthēna magga, manasikāro samutthānatthēna magga, phasso samodhānatthēna magga, vedanā samosaraṇatthēna magga, samādhi pamukhatthēna magga, sati ādhipateyyatthēna magga, paññā tatuttaratthēna magga, vimutti sārattthēna magga, amatogadhamṃ nibbānaṃ pariyosānatthēna maggoti.

Maggakathā niṭṭhitā.

10. Maṇḍapeyyakathā

238. “Maṇḍapeyyamidaṃ, bhikkhave, brahmacariyaṃ. Sattā sammukhībhūto tidhattamaṇḍo . Sattari sammukhībhūte desanāmaṇḍo, paṭiggahamaṇḍo, brahmacariyamaṇḍo”.

Katamo **desanāmaṇḍo**? Catunnaṃ ariyasaccānaṃ ācikkhanā desanā paññāpanā patthapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ , catunnaṃ satipatthānānaṃ...pe... catunnaṃ sammappadhānānaṃ... catunnaṃ iddhipādānaṃ... pañcannaṃ indriyānaṃ... pañcannaṃ balānaṃ... sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ... ariyassa atthāṅgikassa maggassa ācikkhanā desanā paññāpanā patthapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ – ayaṃ desanāmaṇḍo.

Katamo **paṭiggahamaṇḍo**? Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro – ayaṃ paṭiggahamaṇḍo.

Katamo **brahmacariyamaṇḍo**? Ayameva ariyo atthāṅgiko magga, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi

– ayaṃ brahmacariyaṃdo.

239. Adhimokkhaṃdo saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; assaddhiyaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahaṃdo vīriyindriyaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyindriyassa paggahaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upaṭṭhānaṃdo satindriyaṃ, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satindriyassa upaṭṭhānaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepaṃdo samādhindriyaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhindriyassa avikkhepaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Dassanaṃdo paññindriyaṃ, avijjaṃ kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā paññindriyassa dassanaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Assaddhiye akampiyamaṃdo saddhābalaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; assaddhiyaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā saddhābalassa assaddhiye akampiyamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Kosajje akampiyamaṃdo vīriyabalaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyabalassa kosajje akampiyamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pamāde akampiyamaṃdo satibalaṃ, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satibalassa pamāde akampiyamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Uddhacce akampiyamaṃdo samādhibalāṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhibalassa uddhacce akampiyamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avijjāya akampiyamaṃdo paññābalaṃ, avijjā kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā paññābalassa avijjāya akampiyamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Upaṭṭhānaṃdo satisambojjhaṅgā, pamādo kasaṭo; pamādaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pavicayaṃdo dhammavicayasambojjhaṅgo, avijjā kasaṭo; avijjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahaṃdo vīriyasambojjhaṅgo, kosajjaṃ kasaṭo; kosajjaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā vīriyasambojjhaṅgassa paggahaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Pharaṇamaṃdo pītisambojjhaṅgo, pariḷāho kasaṭo; pariḷāhaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā pītisambojjhaṅgassa pharaṇamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upasamaṃdo passaddhisambojjhaṅgo, dutṭhullaṃ kasaṭo; dutṭhullaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā passaddhisambojjhaṅgassa upasamaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepaṃdo samādhisambojjhaṅgo, uddhaccaṃ kasaṭo; uddhaccaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā samādhisambojjhaṅgassa avikkhepaṃdaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paṭisaṅkhānaṃdo upekkhāsambojjhaṅgo, appaṭisaṅkhā kasaṭo; appaṭisaṅkhaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā upekkhāsambojjhaṅgassa

paṭisaṅkhānaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

Dassanaṃaṇḍo sammādiṭṭhi, micchādiṭṭhi kasaṭo; micchādiṭṭhiṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammādiṭṭhiyā dassanaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Abhiniropanaṃaṇḍo sammāsaṅkappo, micchāsaṅkappo kasaṭo; micchāsaṅkappaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsaṅkappassa abhiniropanaṃaṇḍaṃpivatīti–maṇḍapeyyaṃ. Pariggahaṃaṇḍo sammāvācā, micchāvācā kasaṭo; micchāvācaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāvācāya pariggahaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Samuṭṭhānaṃaṇḍo sammākammanto, micchākammanto kasaṭo; micchākammantaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammākammantassa samuṭṭhānaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Vodānaṃaṇḍo sammāājīvo, micchāājīvo kasaṭo; micchāājīvaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāājīvassa vodānaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Paggahaṃaṇḍo sammāvāyāmo, micchāvāyāmo kasaṭo; micchāvāyāmaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāvāyāmassa paggahaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Upaṭṭhānaṃaṇḍo sammāsati, micchāsati kasaṭo; micchāsatiṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsatiyā upaṭṭhānaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ. Avikkhepaṃaṇḍo sammāsamādhī, micchāsamādhī kasaṭo; micchāsamādhīṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā sammāsamādhissa avikkhepaṃaṇḍaṃ pivatīti – maṇḍapeyyaṃ.

240. Atthi maṇḍo, atthi peyyaṃ, atthi kasaṭo. Adhimokkhaṃaṇḍo saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahaṃaṇḍo vīriyindriyaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upaṭṭhānaṃaṇḍo satindriyaṃ, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepaṃaṇḍo samādhindriyaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Dassanaṃaṇḍo paññindriyaṃ, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Kosajje akampiyamaṇḍo vīriyabalaṃ, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṃ, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Uddhacce akampiyamaṇḍo samādhibalaṃ, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṃ, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Upaṭṭhānamaṇḍo satisambojjhaṅgo, pamādo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pavicayamaṇḍo dhammavicayasambojjhaṅgo, avijjā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahamaṇḍo vīriyasambojjhaṅgo, kosajjaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pharaṇamaṇḍo pītisambojjhaṅgo, pariḷāho kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upasamamaṇḍo passaddhisambojjhaṅgo, duṭṭhullaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo samādhisambojjhaṅgo, uddhaccaṃ kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo, apaṭisaṅkhā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi, micchādiṭṭhi kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Abhiniropanamaṇḍo sammāsaṅkappo, micchāsaṅkappo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Pariggahamaṇḍo sammāvācā, micchāvācā kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto, micchākammanto kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Vodānamaṇḍo sammāājīvo, micchāājīvo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Paggahamaṇḍo sammāvāyāmo, micchāvāyāmo kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati, micchāsati kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ. Avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi, micchāsamādhi kasaṭo; yo tattha attharaso dhammaraso vimuttiraso – idaṃ peyyaṃ.

Dassanamaṇḍo sammādiṭṭhi... abhiniropanamaṇḍo sammāsaṅkappo...
 pariggahamaṇḍo sammāvācā... samuṭṭhānamaṇḍo sammākammanto...
 vodānamaṇḍo sammāājīvo... paggahamaṇḍo sammāvāyāmo...
 upaṭṭhānamaṇḍo sammāsati... avikkhepamaṇḍo sammāsamādhi.

Upaṭṭhānamaṇḍo   satisambojjhaṅgo...   pavicayamaṇḍo
 dhammavicayasambojjhaṅgo...   paggahamaṇḍo   vīriyasambojjhaṅgo...
 pharaṇamaṇḍo   pītisambojjhaṅgo...   upasamamaṇḍo
 passaddhisambojjhaṅgo...   avikkhepamaṇḍo   samādhisambojjhaṅgo...
 paṭisaṅkhānamaṇḍo upekkhāsambojjhaṅgo.

Assaddhiye akampiyamaṇḍo saddhābalaṃ... kosajje akampiyamaṇḍo
 vīriyabalaṃ... pamāde akampiyamaṇḍo satibalaṃ... uddhacce

akampiyamaṇḍo samādhibalaṃ... avijjāya akampiyamaṇḍo paññābalaṃ.

Adhimokkhamāṇḍo saddhindriyaṃ... paggahamaṇḍo vīriyindriyaṃ...
upaṭṭhānamaṇḍo satindriyaṃ... avikkhepamaṇḍo samādhindriyaṃ...
dassanamaṇḍo paññindriyaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā maṇḍo, akampiyatṭhena balā maṇḍo,
niyyānatṭhena bojjhaṅgā maṇḍo, hetuṭṭhena maggo maṇḍo, upaṭṭhānatṭhena
satipaṭṭhānā maṇḍo, padahanatṭhena sammappadhānā maṇḍo, ijghanatṭhena
iddhipādā maṇḍo, tathatṭhena saccā maṇḍo, avikkhepatṭhena samatho
maṇḍo, anupassanatṭhena vipassanā maṇḍo, ekarasaṭṭhena samathavipassanā
maṇḍo, anativattanatṭhena yuganaddhā maṇḍo, samvaratṭhena sīlavisuddhi
maṇḍo, avikkhepatṭhena cittavisuddhi maṇḍo, dassanatṭhena diṭṭhivisuddhi
maṇḍo, muttatṭhena vimokkho maṇḍo, paṭivedhatṭhena vijjā maṇḍo,
pariccāgatṭhena vimutti maṇḍo, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ maṇḍo,
paṭippassaddhatṭhena anuppāde ñāṇaṃ maṇḍo, chando mūlatṭhena maṇḍo,
manasikāro samuṭṭhānatṭhena maṇḍo, phasso samodhānatṭhena maṇḍo,
vedanā samosaraṇatṭhena maṇḍo, samādhi pamukhatṭhena maṇḍo, sati
ādhipateyyatṭhena maṇḍo, paññā tatuttaratṭhena maṇḍo, vimutti sārattṭhena
maṇḍo, amatogadham nibbānaṃ pariyosānatṭhena maṇḍoti.

Catutthabhāṇavāro.

Maṇḍapeyyakathā niṭṭhitā.

Mahāvaggo paṭhamo.

Tassuddānaṃ –

Ñāṇadiṭṭhī ca assāsā, indriyaṃ vimokkhapañcamā;

Gatikammavipallāsā, maggo maṇḍena te dasāti.

Esa nikāyadharehi ṭhapito, asamo paṭhamo pavaro

Varavaggoti .

2. Yuganaddhavaggo

1. Yuganaddhakathā

1. Evaṃ me sutam – ekaṃ samayaṃ āyasmā ānando kosambiyam viharati ghoṣitārāme. Tatra kho āyasmā ānando bhikkhū āmantesi – “āvuso bhikkhavo”ti. “Āvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato ānandassa paccassosum. Āyasmā ānando etadavoca –

“Yo hi koci, āvuso, bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike arahattapattam byākaroti, sabbaso catūhi maggehi etesaṃ vā aññatarena. Katamehi catūhi?”

“Idhāvuso, bhikkhu samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti. Tassa samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti . Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

“Puna caparam, āvuso, bhikkhu vipassanāpubbaṅgamaṃ samatham bhāveti. Tassa vipassanāpubbaṅgamaṃ samatham bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

“Puna caparam, āvuso, bhikkhu samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti. Tassa samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvayato maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

“Puna caparam, āvuso, bhikkhuno dhammuddhaccaviggahitaṃ mānaṃ hoti. So, āvuso, samayo yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhiyati. Tassa maggo sañjāyati. So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

“Yo hi koci, āvuso, bhikkhu vā bhikkhunī vā mama santike arahattapattam byākaroti, sabbaso imehi catūhi maggehi, etesaṃ vā aññatarena”ti.

1. Suttantāniddeso

2. Kathaṃ **samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti?** Nekkhamavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamam samatho,

pacchā vipassanā. Tena vuccati – “samathapubbaṅgamam vipassanam bhāvetī”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – tattha jātānam dhammānam anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānam ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanatṭhena bhāvanā.

Maggo sañjāyatiti katham maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi maggo sañjāyati, abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo maggo sañjāyati, pariggahaṭṭhena sammāvācā maggo sañjāyati, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto maggo sañjāyati, vodānaṭṭhena sammājīvo maggo sañjāyati, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo maggo sañjāyati, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati maggo sañjāyati, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati – evaṃ maggo sañjāyati.

So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti āsevatīti katham āsevati? Āvajjanto āsevati, jānanto āsevati, passanto āsevati, paccavekkhanto āsevati, cittaṃ adhiṭṭhahanto āsevati, saddhāya adhimuccanto āsevati, vīriyaṃ paggaṇhanto āsevati, satim upaṭṭhāpento āsevati, cittaṃ samādahanto āsevati, paññāya pajānanto āsevati, abhiññeyyaṃ abhijānanto āsevati, pariññeyyaṃ parijānanto āsevati, pahātappaṃ pajahanto āsevati, bhāvetappaṃ bhāvento āsevati, sacchikātabbaṃ sacchikaronto āsevati – evaṃ āsevati.

Bhāvetīti katham bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti, passanto bhāveti, paccavekkhanto bhāveti, cittaṃ adhiṭṭhahanto bhāveti, saddhāya adhimuccanto bhāveti, vīriyaṃ paggaṇhanto bhāveti, satim upaṭṭhāpento bhāveti, cittaṃ samādahanto bhāveti, paññāya pajānanto bhāveti, abhiññeyyaṃ abhijānanto bhāveti, pariññeyyaṃ parijānanto bhāveti, pahātappaṃ pajahanto bhāveti, bhāvetappaṃ bhāvento bhāveti, sacchikātabbaṃ sacchikaronto bhāveti – evaṃ bhāveti.

Bahulīkarotīti katham bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti, passanto bahulīkaroti, paccavekkhanto bahulīkaroti, cittaṃ adhiṭṭhahanto bahulīkaroti, saddhāya adhimuccanto bahulīkaroti, vīriyaṃ paggaṇhanto bahulīkaroti, satim upaṭṭhāpento bahulīkaroti, cittaṃ samādahanto bahulīkaroti, paññāya pajānanto bahulīkaroti, abhiññeyyaṃ abhijānanto bahulīkaroti, pariññeyyaṃ parijānanto bahulīkaroti, pahātappaṃ pajahanto bahulīkaroti, bhāvetappaṃ bhāvento bahulīkaroti, sacchikātabbaṃ sacchikaronto bahulīkaroti – evaṃ bahulīkaroti.

Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni

pahīyanti anusayā byantīhontīti katham saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti? Sotāpattimaggena, sakkāyaditthi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso – imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; ditthānusayo, vicikicchānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Sakadāgāmimaggena oḷārikam kāmarāgasaññojanam, paṭighasāññojanam – imāni dve saññojanāni pahīyanti; oḷāriko kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmarāgasāññojanam, paṭighasāññojanam – imāni dve saññojanāni pahīyanti; anusahagato kāmarāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā – imāni pañca saññojanāni pahīyanti; mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – ime tayo anusayā byantīhonti. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

3. Abyāpādasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi... pe... ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi...pe... paṭinissaggānupassī assāsavasena paṭinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Tattha jāte dhamme aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Iti paṭhamam samatho, pacchā vipassanā. Tena vuccati – “samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāvetī”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Maggo sañjāyatīti katham maggo sañjāyati? Dassanaṭṭhena sammāditthi maggo sañjāyati, abhiniropanaṭṭhena sammāsankappo maggo sañjāyati...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi maggo sañjāyati. Evaṃ maggo sañjāyati.

So taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti āsevatīti katham āsevati? Āvajjanto āsevati...pe... sacchikātabbam sacchikaronto āsevati, evaṃ āsevati. **Bhāvetīti** katham bhāveti? Āvajjanto bhāveti, jānanto bhāveti...pe... sacchikātabbam sacchikaronto bhāveti, evaṃ bhāveti. **Bahulīkarotīti** katham bahulīkaroti? Āvajjanto bahulīkaroti, jānanto bahulīkaroti...pe... sacchikātabbam sacchikaronto bahulīkaroti, evaṃ bahulīkaroti.

Tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhontīti katham saññojanāni pahīyanti, anusayā

byantīhonti? Sotāpattimaggena sakkāyaditthi vicikicchā sīlabbataparāmāso – imāni tīṇi saññojanāni pahīyanti; ditthānusayo, vicikicchānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Sakadāgāmimaggena oḷārikaṃ kāmārāgasaññojanam, paṭighasaññojanam – imāni dve saññojanāni pahīyanti; oḷāriko kāmārāgānusayo paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Anāgāmimaggena anusahagataṃ kāmārāgasaññojanam, paṭighasaññojanam – imāni dve saññojanāni pahīyanti; anusahagato kāmārāgānusayo, paṭighānusayo – ime dve anusayā byantīhonti. Arahattamaggena rūparāgo, arūparāgo, māno, uddhaccaṃ, avijjā – imāni pañca saññojanāni pahīyanti; mānānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo – ime tayo anusayā byantīhonti. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ samathapubbaṅgamam vipassanam bhāveti.

4. Katham vipassanāpubbaṅgamam samatham bhāveti? Aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānam dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo. Samādhi iti paṭhamam vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – “vipassanāpubbaṅgamam samatham bhāveti”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā... pe... **maggo sañjāyatīti** katham maggo sañjāyati...pe... evam maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Rūpaṃ aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṃ dukkhato anupassanaṭṭhena vipassanā, rūpaṃ anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānam dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamam vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – “vipassanāpubbaṅgamam samatham bhāveti”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... **maggo sañjāyatīti** katham maggo sañjāyati...pe... evam maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Vedanam...pe... saññam ... saṅkhāre... viññānam... cakkhum...pe... jarāmaṇam aniccato anupassanaṭṭhena vipassanā, jarāmaṇam dukkhato... pe... anattato anupassanaṭṭhena vipassanā. Tattha jātānam dhammānañca vosaggārammaṇatā cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi. Iti paṭhamam vipassanā, pacchā samatho. Tena vuccati – “vipassanāpubbaṅgamam samatham bhāveti”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... **maggo sañjāyatīti** katham maggo sañjāyati...pe... evam maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ vipassanāpubbaṅgamam samatham bhāveti.

5. Kathaṃ **samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Soḷasahi ākārehi samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti. Ārammaṇaṭṭhena gocaraṭṭhena pahānaṭṭhena pariccāgaṭṭhena vuṭṭhānaṭṭhena vivaṭṭanaṭṭhena santaṭṭhena paṇītaṭṭhena vimuttaṭṭhena anāsavaṭṭhena taraṇaṭṭhena animittaṭṭhena appaṇihitaṭṭhena suññataṭṭhena ekarasatṭhena anativattanaṭṭhena yuganaddhaṭṭhena.

Kathaṃ **ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggaṭṭā avikkhepo samādhi nirodhārammaṇo, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhārammaṇā. Iti ārammaṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññaṃaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... **maggo sañjāyati**ti kathaṃ maggo sañjāyati...pe... evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanaṇi pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ ārammaṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti.

Kathaṃ **gocaraṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggaṭṭā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti gocaraṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññaṃaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “gocaraṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti”ti.

Kathaṃ **pahānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pajahato cittassa ekaggaṭṭā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pahānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññaṃaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “pahānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti”ti.

Kathaṃ **pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca pariccajato cittassa ekaggaṭṭā avikkhepo samādhi nirodhagocaro, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca pariccajato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti pariccāgaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññaṃaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “pariccāgaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti”ti.

Kathaṃ **vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī nirodhagocarō, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vuṭṭhahato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “vuṭṭhānaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī”ti.

Kathaṃ **vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccasahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī nirodhagocarō, avijjāsahagatakilesehi ca khandhehi ca vivaṭṭato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “vivaṭṭanaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī”ti.

Kathaṃ **santaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī santo honti nirodhagocarō, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā santā hoti nirodhagocarā. Iti santaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “santaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī”ti.

Kathaṃ **paṇītaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī paṇīto hoti nirodhagocarō, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā paṇītā hoti nirodhagocarā. Iti paṇītaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “paṇītaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī”ti.

Kathaṃ **vimuttaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī kāmāsavā vimutto hoti nirodhagocarō, avijjaṃ pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā avijjāsavā vimuttā hoti nirodhagocarā. Iti rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā paññā vimuttaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “vimuttaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāvetī”ti.

Kathaṃ **anāsavaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddhaṃ bhāveti?** Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhī kāmāsavena

anāsavo hoti nirodhagocarō, avijjam pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā avijjāsavena anāsavā hoti nirodhagocarā. Iti anāsavaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “anāsavaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvetī”ti.

Katham taraṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti? Uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca tarato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi nirodhagocarō, avijjāsahagatakilese ca khandhe ca tarato anupassanaṭṭhena vipassanā nirodhagocarā. Iti taraṇaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “taraṇaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvetī”ti.

Katham animittaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti? Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbanimittehi animitto hoti nirodhagocarō, avijjam pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbanimittehi animittā hoti nirodhagocarā. Iti animittaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “animittaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvetī”ti.

Katham appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti? Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbapaṇidhīhi appaṇihito hoti nirodhagocarō, avijjam pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbapaṇidhīhi appaṇihitā hoti nirodhagocarā. Iti appaṇihitaṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “appaṇihitaṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvetī”ti.

Katham suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti? Uddhaccaṃ pajahato cittassa ekaggatā avikkhepo samādhi sabbābhinivesehi suñño hoti nirodhagocarō, avijjam pajahato anupassanaṭṭhena vipassanā sabbābhinivesehi suññā hoti nirodhagocarā. Iti suññataṭṭhena samathavipassanā ekarasā honti, yuganaddhā honti, aññamaññaṃ nātivattantīti. Tena vuccati – “suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāvetī”ti. **Bhāvetīti** catasso bhāvanā – āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... **maggo sañjāyatīti** katham maggo sañjāyati...pe... evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ suññataṭṭhena samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti. Imehi soḷasahi ākārehi samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti, evaṃ samathavipassanaṃ yuganaddham bhāveti.

2. Dhammuddhaccavāraniddeso

6. Kathaṃ dhammuddhaccaviggahitaṃ mānasaṃ hoti? Aniccato manasikaroto obhāso uppajjati, obhāso dhammoti obhāsaṃ āvajjati, tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – “dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti so samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhīyati. **Tassa maggo sañjāyati**”ti kathaṃ maggo sañjāyati...pe... evaṃ maggo sañjāyati, evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Aniccato manasikaroto ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – “dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti so samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhattameva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhīyati. **Tassa maggo sañjāyati**”ti. Kathaṃ maggo sañjāyati...pe... evaṃ maggo sañjāyati, evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti.

Dukkhato manasikaroto...pe... anattato manasikaroto obhāso uppajjati...pe... ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso anattato upaṭṭhānaṃ, aniccato upaṭṭhānaṃ, dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – “dhammuddhaccaviggahitamānaso...pe... evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti”.

Rūpaṃ aniccato manasikaroto...pe... rūpaṃ dukkhato manasikaroto... rūpaṃ anattato manasikaroto... vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... cakkhū...pe... jarāmaṇaṃ aniccato manasikaroto... pe... jarāmaṇaṃ dukkhato manasikaroto, jarāmaṇaṃ anattato manasikaroto obhāso uppajjati...pe... ñāṇaṃ uppajjati, pīti uppajjati, passaddhi uppajjati, sukhaṃ uppajjati, adhimokkho uppajjati, paggaho

uppajjati, upaṭṭhānaṃ uppajjati, upekkhā uppajjati, nikanti uppajjati, ‘nikanti dhammo’ti nikantiṃ āvajjati. Tato vikkhepo uddhaccaṃ. Tena uddhaccena viggahitamānaso. Jarāmarāṇaṃ anattato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Jarāmarāṇaṃ aniccato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti, jarāmarāṇaṃ dukkhato upaṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Tena vuccati – “dhammuddhaccaviggahitamānaso hoti. So samayo, yaṃ taṃ cittaṃ ajjhataṃveva santiṭṭhati sannisīdati ekodi hoti samādhīyati. Tassa maggo sañjāyati”ti. Kathaṃ maggo sañjāyati...pe... evaṃ maggo sañjāyati. Evaṃ saññojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti. Evaṃ dhammuddhaccaviggahitaṃ mānasaṃ hoti.

7.

Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;

Passaddhiyā sukhe ceva, yeḥi cittaṃ pavedhati.

Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati;

Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā.

Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā;

Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca sammoha gacchati.

Vikkhipati ceva kilissati ca, cavati cittabhāvanā;

Vikkhipati na kilissati, bhāvanā parihāyati.

Vikkhipati na kilissati, bhāvanā na parihāyati;

Na ca vikkhipate cittaṃ na kilissati, na cavati cittabhāvanā.

Imehi catūhi ṭhānehi cittaṃ saṅkhepavikkhepaviggahitaṃ dasa ṭhāne sampajānātīti.

Yuganaddhakathā niṭṭhitā.

2. Saccakathā

8. Purimanidānaṃ. “Cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkha’nti, bhikkhave, tathametam

avitathametaṃ anaññathametaṃ; ‘ayaṃ dukkhasamudayo’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ, ‘ayaṃ dukkhanirodho’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ, ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametaṃ. Imāni kho, bhikkhave, cattāri tathāni avitathāni anaññathāni”.

1. Paṭhamasuttantaniddeso

Kathaṃ dukkhaṃ tathaṭṭhena saccam? Cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Dukkhasa pīlanatṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmatṭho – ime cattāro dukkhassa dukkhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ dukkhaṃ tathaṭṭhena saccam.

Kathaṃ samudayo tathaṭṭhena saccam? Cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānatṭho, saṃyogaṭṭho palibodhaṭṭho – ime cattāro samudayassa samudayaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ samudayo tathaṭṭhena saccam.

Kathaṃ nirodho tathaṭṭhena saccam? Cattāro nirodhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Nirodhassa nissaraṇatṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho – ime cattāro nirodhassa nirodhaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ nirodho tathaṭṭhena saccam.

Kathaṃ maggo tathaṭṭhena saccam? Cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Maggassa niyyānatṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyatṭho – ime cattāro maggassa maggaṭṭhā tathā avitathā anaññathā. Evaṃ maggo tathaṭṭhena saccam.

9. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccatṭhena, paṭivedhaṭṭhena – imehi catūhākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkhasa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho – imehi catūhākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa dukkhaṭṭho anattaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho anattaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho anattaṭṭho, maggassa maggaṭṭho anattaṭṭho – imehi catūhākārehi anattaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ saccaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa dukkhaṭṭho saccaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho saccaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho saccaṭṭho, maggassa maggaṭṭho saccaṭṭho – imehi catūhākārehi saccaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Catūhākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho – imehi catūhākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

10. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Yaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ taṃ aniccaṃ, yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ taṃ anattā. Yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ taṃ anattā ca taṃ tathaṃ. Yaṃ aniccaṃ ca dukkhaṃ taṃ anattā ca tathaṃ taṃ saccaṃ. Yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ taṃ anattā ca tathaṃ taṃ saccaṃ taṃ ekasaṅgahitaṃ. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhiññatṭhena, pariññatṭhena, pahānatṭhena, bhāvanatṭhena, sacchikiriyatṭhena – imehi navahākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho tathaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho tathaṭṭho, maggassa maggaṭṭho tathaṭṭho, abhiññāya abhiññatṭho

tathaṭṭho, pariññāya pariññatṭho tathaṭṭho, pahānassa pahānatṭho tathaṭṭho, bhāvanāya bhāvanatṭho tathaṭṭho, sacchikiriyaṃ sacchikiriyaṭṭho tathaṭṭho – imehi navahākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena... saccaṭṭhena... paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Navahākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa dukkhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, samudayassa samudayaṭṭho paṭivedhaṭṭho, nirodhassa nirodhaṭṭho paṭivedhaṭṭho, maggassa maggaṭṭho paṭivedhaṭṭho, abhiññāya abhiññatṭho paṭivedhaṭṭho, pariññāya pariññatṭho paṭivedhaṭṭho, pahānassa pahānatṭho paṭivedhaṭṭho, bhāvanāya bhāvanatṭho paṭivedhaṭṭho, sacchikiriyaṃ sacchikiriyaṭṭho paṭivedhaṭṭho – imehi navahākārehi paṭivedhaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

11. Katihākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Tathaṭṭhena, anattaṭṭhena, saccaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena, abhijānanatṭhena, parijānanatṭhena, dhammaṭṭhena, tathaṭṭhena, ñātaṭṭhena, sacchikiriyaṭṭhena, phassanaṭṭhena, abhisamayaṭṭhena – imehi dvādasahi ākārehi cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa pīḷanaṭṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho, vipariṇāmaṭṭho, tathaṭṭho; samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saṃyogaṭṭho, palibodhaṭṭho tathaṭṭho; nirodhassa nissaraṇatṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho tathaṭṭho; maggassa niyyānaṭṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyaṭṭho tathaṭṭho – imehi soḷasahi ākārehi tathaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

Kathaṃ anattaṭṭhena...pe... saccaṭṭhena... paṭivedhaṭṭhena... abhijānanatṭhena... parijānanatṭhena... dhammaṭṭhena... tathaṭṭhena... ñātaṭṭhena... sacchikiriyaṭṭhena... phassanaṭṭhena... abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni? Soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekappaṭivedhāni. Dukkassa pīḷanaṭṭho, saṅkhataṭṭho, santāpaṭṭho,

vipariṇāmaṭṭho, abhisamayaṭṭho; samudayassa āyūhanaṭṭho, nidānaṭṭho, saṃyogaṭṭho, palibodhaṭṭho, abhisamayaṭṭho; nirodhassa nissaraṇaṭṭho, vivekaṭṭho, asaṅkhataṭṭho, amataṭṭho, abhisamayaṭṭho; maggassa niyyānaṭṭho, hetuṭṭho, dassanaṭṭho, ādhipateyyaṭṭho, abhisamayaṭṭho – imehi soḷasahi ākārehi abhisamayaṭṭhena cattāri saccāni ekasaṅgahitāni. Yaṃ ekasaṅgahitaṃ taṃ ekattaṃ. Ekattaṃ ekena ñāṇena paṭivijjhatīti – cattāri saccāni ekappaṭivedhāni.

12. Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ dve lakkhaṇāni. Saṅkhatalakkhaṇaṅca, asaṅkhatalakkhaṇaṅca – saccānaṃ imāni dve lakkhaṇāni.

Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ cha lakkhaṇāni. Saṅkhatānaṃ saccānaṃ uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitānaṃ aññathattaṃ paññāyati asaṅkhatassa saccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati – saccānaṃ imāni cha lakkhaṇāni.

Saccānaṃ kati lakkhaṇāni? Saccānaṃ dvādasa lakkhaṇāni. Dukkhasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; samudayasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; maggasaccassa uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati; nirodhasaccassa na uppādo paññāyati, na vayo paññāyati, na ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati – saccānaṃ imāni dvādasa lakkhaṇāni.

Catunnaṃ saccānaṃ kati kusalā, kati akusalā, kati abyākatā? Samudayasaccaṃ akusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ. Dukkhasaccaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ.

Siyā tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ tīhi saccehi saṅgahitaṃ? Vatthivasena pariyāyena siyāti. Kathaṅca siyā? Yaṃ dukkhasaccaṃ akusalaṃ, samudayasaccaṃ akusalaṃ – evaṃ akusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ kusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ – evaṃ kusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Yaṃ dukkhasaccaṃ abyākataṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ – evaṃ abyākataṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ dvīhi saccehi saṅgahitaṃ. Evaṃ siyā tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahitāni, ekasaccaṃ tīhi saccehi saṅgahitaṃ vatthivasena pariyāyenāti.

2. Dutiyasuttantapāḷi

13. “Pubbe me, bhikkhave, sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato etadahosi – ‘ko nu kho rūpassa assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko vedanāya assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko saññāya assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko saṅkhārānaṃ assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ; ko viññāṇassa assādo, ko ādīnavo, kiṃ nissaraṇaṃ’nti? Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi – ‘yaṃ kho rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ – ayaṃ rūpassa assādo. Yaṃ rūpaṃ aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ – ayaṃ rūpassa ādīnavo. Yo rūpassaṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ – idaṃ rūpassa nissaraṇaṃ. Yaṃ vedanaṃ paṭicca...pe... yaṃ saññaṃ paṭicca... yaṃ saṅkhāre paṭicca... yaṃ viññāṇaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ – ayaṃ viññāṇassa assādo. Yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ – ayaṃ viññāṇassa ādīnavo. Yo viññāṇassaṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ – idaṃ viññāṇassa nissaraṇaṃ”.

“Yāvaktvañcāhaṃ, bhikkhave, imesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ evaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇañca nissaraṇato yathābhūtaṃ nābhaññāsim, neva tāvāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsim yato ca khvāhaṃ, bhikkhave, imesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ evaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇañca nissaraṇato yathābhūtaṃ abhaññāsim, athāhaṃ, bhikkhave, ‘sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsim. Nānañca pana me dassanaṃ udapādi – ‘akuppā me vimutti . Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti.

3. Dutiyasuttantaniddeso

14. Yaṃ rūpaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ rūpassa assādoti – pahānappaṭivedho samudayasaccaṃ. Yaṃ rūpaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, ayaṃ rūpassa ādīnavoti – pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo rūpassaṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ rūpassa nissaraṇanti – sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi – bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṃ.

Yaṃ vedanaṃ paṭicca...pe... yaṃ saññaṃ paṭicca... yaṃ saṅkhāre paṭicca... yaṃ viññāṇaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ viññāṇassa assādoti – pahānappaṭivedho samudayasaccaṃ. Yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ taṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, ayaṃ viññāṇassa ādīnavoti – pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo viññāṇasmiṃ chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ viññāṇassa nissaraṇanti – sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tīsu tḥānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi – bhāvanāpaṭivedho maggasaccaṃ.

15. Saccanti katihākārehi saccam? Esanaṭṭhena, pariggahaṭṭhena, paṭivedhaṭṭhena. Kathaṃ esanaṭṭhena saccam? Jarāmarāṇaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Jarāmarāṇaṃ jātinidānaṃ, jātisamudayaṃ, jātijātikaṃ, jātippabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Jarāmarāṇaṃca pajānāti, jarāmarāṇasamudayaṃca pajānāti, jarāmarāṇanirodhaṃca pajānāti, jarāmarāṇanirodhagāminiṃ paṭipadaṃca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Jāti kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Jāti bhavanidānā, bhavasamudayā, bhavajātikā, bhavappabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Jātiṃca pajānāti, jātisamudayaṃca pajānāti, jātinirodhaṃca pajānāti, jātinirodhagāminiṃ paṭipadaṃca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Bhavo kiṃnidāno, kiṃsamudayo, kiṃjātiko, kiṃpabhavoti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Bhavo upādānanidāno, upādānasamudayo, upādānajātiko, upādānappabhavoti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Bhavaṃca pajānāti, bhavasamudayaṃca pajānāti, bhavanirodhaṃca pajānāti, bhavanirodhagāminiṃ paṭipadaṃca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Upādānaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Upādānaṃ taṇhānidānaṃ, taṇhāsamudayaṃ, taṇhājātikaṃ, taṇhāpabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Upādānaṃca pajānāti, upādānasamudayaṃca pajānāti, upādānanirodhaṃca pajānāti, upādānanirodhagāminiṃ paṭipadaṃca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Taṇhā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Taṇhā vedanānidānā, vedanāsamudayā, vedanājātikā, vedanāpabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Taṇhaṃca pajānāti,

taṅhāsamudayañcapajānāti, taṅhānirodhañcapajānāti, taṅhānirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Vedanā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Vedanā phassanidānā, phassasamudayā, phassajātikā, phassappabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Vedanañca pajānāti, vedanāsamudayañca pajānāti, vedanānirodhañca pajānāti, vedanānirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Phasso kiṃnidāno, kiṃsamudayo, kiṃjātikiko, kiṃpabhavoti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Phasso saḷāyatananidāno, saḷāyatanasamudayo, saḷāyatanajātikiko, saḷāyatanappabhavoti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Phassañca pajānāti, phassasamudayañca pajānāti, phassanirodhañca pajānāti, phassanirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Saḷāyatanaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Saḷāyatanaṃ nāmarūpanidānaṃ, nāmarūpasamudayaṃ, nāmarūpajātikaṃ, nāmarūpappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Saḷāyatanañca pajānāti, saḷāyatanasamudayañca pajānāti, saḷāyatanirodhañca pajānāti, saḷāyatanirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Nāmarūpaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Nāmarūpaṃ viññānanidānaṃ, viññānasamudayaṃ, viññānajātikaṃ, viññānappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Nāmarūpañca pajānāti, nāmarūpasamudayañca pajānāti, nāmarūpanirodhañca pajānāti, nāmarūpanirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Viññānaṃ kiṃnidānaṃ, kiṃsamudayaṃ, kiṃjātikaṃ, kiṃpabhavanti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Viññānaṃ saṅkhāranidānaṃ, saṅkhārasamudayaṃ, saṅkhārajātikaṃ, saṅkhārappabhavanti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Viññānañca pajānāti, viññānasamudayañca pajānāti, viññānirodhañca pajānāti, viññānirodhagāminim paṭipadañca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

Saṅkhārā kiṃnidānā, kiṃsamudayā, kiṃjātikā, kiṃpabhavāti – evaṃ esanaṭṭhena saccam. Saṅkhārā avijjānidānā, avijjāsamudayā,

avijjājātikā, avijjāpabhavāti – evaṃ pariggahaṭṭhena saccam. Saṅkhāre ca pajānāti, saṅkhārasamudayaṅca pajānāti, saṅkhāranirodhaṅca pajānāti, saṅkhāranirodhagāminiṃ paṭipadaṅca pajānāti – evaṃ paṭivedhaṭṭhena saccam.

16. Jarāmaṇaṃ dukkhasaccam, jāti samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Jāti dukkhasaccam, bhavo samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Bhavo dukkhasaccam, upādānaṃ samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Upādānaṃ dukkhasaccam, taṇhā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Taṇhā dukkhasaccam, vedanā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Vedanā dukkhasaccam, phasso samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Phasso dukkhasaccam, saḷāyatanaṃ samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Saḷāyatanaṃ dukkhasaccam, nāmarūpaṃ samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Nāmarūpaṃ dukkhasaccam, viññānaṃ samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Viññānaṃ dukkhasaccam, saṅkhārā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Saṅkhārā dukkhasaccam, avijjā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam.

Jarāmaṇaṃ siyā dukkhasaccam, siyā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccam. Jāti siyā dukkhasaccam, siyā samudayasaccam...pe... bhavo siyā dukkhasaccam, siyā samudayasaccam, ubhinnaṃpi nissaraṇaṃ nirodhasaccam, nirodhappajānanā maggasaccanti.

Bhāṇavāro.

Saccakathā niṭṭhitā.

3. Bojjhaṅgakathā

17. Sāvattthinidānaṃ. “Sattime, bhikkhave, bojjhaṅgā. Katame satta? Satisambojjhaṅgo, dhammavicayasambojjhaṅgo, vīriyasambojjhaṅgo,

pītisambojjhaṅgo, passaddhisambojjhaṅgo, samādhisambojjhaṅgo, upekkhāsambojjhaṅgo – ime kho, bhikkhave, satta bojjhaṅgā”.

Bojjhaṅgāti kenatthena bojjhaṅgā? Bodhāya samvattantīti – bojjhaṅgā. Bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anubujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭibujjhantīti – bojjhaṅgā. Sambujjhantīti – bojjhaṅgā.

Bujjhanatthena bojjhaṅgā, anubujjhanatthena bojjhaṅgā, paṭibujjhanatthena bojjhaṅgā, sambujjhanatthena bojjhaṅgā.

Bodhentīti – bojjhaṅgā. Anubodhentīti – bojjhaṅgā. Paṭibodhentīti – bojjhaṅgā. Sambodhentīti – bojjhaṅgā.

Bodhanatthena bojjhaṅgā, anubodhanatthena bojjhaṅgā, paṭibodhanatthena bojjhaṅgā, sambodhanatthena bojjhaṅgā.

Bodhipakkhiyatthena bojjhaṅgā, anubodhipakkhiyatthena bojjhaṅgā, paṭibodhipakkhiyatthena bojjhaṅgā, sambodhipakkhiyatthena bojjhaṅgā.

Buddhilabhanatthena bojjhaṅgā, buddhipaṭilabhanatthena bojjhaṅgā, buddhiropanatthena bojjhaṅgā, buddhiabhiropanatthena bojjhaṅgā, buddhipāpanatthena bojjhaṅgā, buddhisampāpanatthena bojjhaṅgā.

Mūlamūlakādidasaṃ

18. Mūlatthena bojjhaṅgā, mūlacariyatthena bojjhaṅgā, mūlapariggahatthena bojjhaṅgā, mūlaparivāratthena bojjhaṅgā, mūlaparipūraṇatthena bojjhaṅgā, mūlaparipākatthena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidatthena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāpāpanatthena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvattthena bojjhaṅgā, mūlapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Hetutthena bojjhaṅgā, hetucariyatthena bojjhaṅgā, hetupariggahatthena bojjhaṅgā, hetuparivāratthena bojjhaṅgā, hetuparipūraṇatthena bojjhaṅgā, hetuparipākatthena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidatthena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāpāpanatthena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvattthena bojjhaṅgā, hetupaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjhaṅgā.

Paccayatthena bojjhaṅgā, paccayacariyatthena bojjhaṅgā,

paccayapariggahaṭṭhena bojjaṅgā, paccayaparivāraṭṭhena bojjaṅgā,
paccayaparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā, paccayaparipākaṭṭhena bojjaṅgā,
paccayapaṭisambhidaṭṭhena bojjaṅgā, paccayapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena
bojjaṅgā, paccayapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,
paccayapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjaṅgā.

Visuddhaṭṭhena bojjaṅgā, visuddhicariyaṭṭhena bojjaṅgā,
visuddhipariggahaṭṭhena bojjaṅgā, visuddhiparivāraṭṭhena bojjaṅgā,
visuddhiparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā, visuddhiparipākaṭṭhena bojjaṅgā,
visuddhipaṭisambhidaṭṭhena bojjaṅgā, visuddhipaṭisambhidāpāpanaṭṭhena
bojjaṅgā, visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,
visuddhipaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjaṅgā.

Anavajjaṭṭhena bojjaṅgā, anavajjacariyaṭṭhena bojjaṅgā,
anavajjapariggahaṭṭhena bojjaṅgā, anavajjaparivāraṭṭhena bojjaṅgā,
anavajjaparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā, anavajjaparipākaṭṭhena bojjaṅgā,
anavajjapaṭisambhidaṭṭhena bojjaṅgā, anavajjapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena
bojjaṅgā, anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,
anavajjapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjaṅgā.

Nekkhammaṭṭhena bojjaṅgā, nekkhammacariyaṭṭhena bojjaṅgā,
nekkhammapariggahaṭṭhena bojjaṅgā, nekkhammaparivāraṭṭhena
bojjaṅgā, nekkhammaparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā,
nekkhammaparipākaṭṭhena bojjaṅgā, nekkhammapaṭisambhidaṭṭhena
bojjaṅgā, nekkhammapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena bojjaṅgā,
nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,
nekkhammapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjaṅgā.

Vimuttaṭṭhena bojjaṅgā, vimutticariyaṭṭhena bojjaṅgā,
vimuttiapariggahaṭṭhena bojjaṅgā, vimuttiaparivāraṭṭhena bojjaṅgā,
vimuttiaparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā, vimuttiaparipākaṭṭhena bojjaṅgā,
vimuttiapaṭisambhidaṭṭhena bojjaṅgā, vimuttiapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena
bojjaṅgā, vimuttiapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,
vimuttiapaṭisambhidāya vasībhāvappattānampi bojjaṅgā.

Anāsavaṭṭhena bojjaṅgā, anāsavacariyaṭṭhena bojjaṅgā,
anāsavapariggahaṭṭhena bojjaṅgā, anāsavaparivāraṭṭhena bojjaṅgā,
anāsavaparipūraṇaṭṭhena bojjaṅgā, anāsavaparipākaṭṭhena bojjaṅgā,
anāsavapaṭisambhidaṭṭhena bojjaṅgā, anāsavapaṭisambhidāpāpanaṭṭhena
bojjaṅgā, anāsavapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhena bojjaṅgā,

Mūlapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe...
vosaggapaṭisambhidāya vasībhāvaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe....

Pariggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Parivāraṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Paripūraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekaggatṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Avisāraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anāvilaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Anīṇjanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekattupaṭṭhānavasena
cittassa ṭhitaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ārammaṇaṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Gocaraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pahānaṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Pariccāgaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vuṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Vivatṭanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Santaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Paṇītaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Anāsavaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Taraṇaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Animittaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Appaṇihitaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Suññaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekarasaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anativannaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.
Yuganaddhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Hetuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Ādhipateyyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Samathassa avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vipassanāya
anupassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samathavipassanānaṃ
ekarasaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Yuganaddhassa anativannaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sikkhāya samādānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.
Ārammaṇassa gocaraṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Līnassa cittassa
paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Uddhātassa cittassa niggahaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ubhavisuddhānaṃ ajjuhekkhanaṭṭhaṃ bujjhantīti
– bojjhaṅgā. Visesādhigamaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Uttari
paṭivedhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccābhisamayāṭṭhaṃ bujjhantīti –
bojjhaṅgā. Nirodhe patiṭṭhāpakatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Saddhindriyassa adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe...
paññindriyassa dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saddhābalassa
assaddhiye akampiyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... paññābalassa
avijjāya akampiyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satisambojjhaṅgassa
upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... upekkhāsambojjhaṅgassa
paṭisaṅkhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sammādiṭṭhiyā dassanaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... sammāsamādhissa avikkhepaṭṭhaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Indriyānaṃ ādhipateyyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Balānaṃ akampiyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggassa hetutṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satipaṭṭhānānaṃ upatṭhānatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sammappadhānānaṃ padhanaatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Iddhipādānaṃ ijjhanaatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccānaṃ tathaatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Payogānaṃ paṭippassaddhatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phalānaṃ sacchikiriyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Vitakkassa abhiniropanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vicārassa upavicāratṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pītiyā pharaṇatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sukhassa abhisandanaatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa ekaggaatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Āvajjanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vijānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pajānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sañjānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekodattṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhiññāya ñātatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pariññāya tīraṇatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pahānassa pariccāgatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Bhāvanāya ekarasatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sacchikiriyāya phassanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Khandhānaṃ khandhatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhātūnaṃ dhātutṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Āyatanānaṃ āyatanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saṅkhatānaṃ saṅkhataatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Asaṅkhatassa asaṅkhataatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Cittatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittānantariyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vuṭṭhānatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vivaṭṭanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa hetutṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa paccayatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa vatthutṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa bhūmatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa ārammaṇatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa gocaratṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa cariyatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa gataatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa abhinīhāratṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa niyyānatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Cittassa nissaraṇatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Ekatte āvajjanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vijānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte pajānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sañjānanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte ekodattṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. ( ) . Ekatte pakkhandanatṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte

pasīdanatṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte santitṭhanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vimuccanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte etam santanti passanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte yānikataṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte vatthukataṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anuṭṭhitaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paricitaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte susamāraddhaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte pariggahaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte parivāraṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paripūraṇaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte samodhānaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte adhitṭhānaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte āsevanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bhāvanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bahulīkammaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte susamuggataṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte suvimuttaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bujjhanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubujjanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibujjanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambujjanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bodhanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubodhanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibodhanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambujjanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte bodhipakkhiyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anubodhipakkhiyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭibodhipakkhiyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sambodhipakkhiyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte jotanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte ujjotanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte anujotanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte paṭijotanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ekatte sañjotanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Patāpanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virocanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Kilesānam santāpanaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Amalaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimalaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nimmalaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samayaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vivekacariyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virāgaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Virāgacariyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhacariyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vosaggacariyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimutticariyaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Chandaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa mūlaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa pādaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa padhānaṭṭham bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa ijjanaṭṭham bujjhantīti –

bojjhaṅgā. Chandassa adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Chandassa dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Vīriyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... cittaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... vīmaṃsaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya mūlaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya pādaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya padhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya ijjhanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya adhimokkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya paggahaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya upaṭṭhānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya avikkhepaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vīmaṃsāya dassanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Dukkhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhasapīḷanaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhasa saṅkhataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhasa santāpaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dukkhasa vipariṇāmaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samudayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samudayaṭṭhaṃ āyūhanaṭṭhaṃ nidānaṭṭhaṃ saññogataṭṭhaṃ palibodhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nirodhassa nissaraṇaṭṭhaṃ vivekaṭṭhaṃ asaṅkhataṭṭhaṃ amataṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Maggassa niyyānaṭṭhaṃ hetuṭṭhaṃ dassanaṭṭhaṃ ādhipateyyaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Tathaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anattaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saccaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭivedhaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhijānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Parijānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhammaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhātuṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ñātaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Sacchikiriyāṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phassaṇaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abhisamayaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Nekkhammaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Abyāpādaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ālokasaññaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dhammavavatthānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Nāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pāmojjaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭhamam jhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... arahattamaggaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Arahattaphalasaṃpattiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Adhimokkhatṭhena saddhindriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...
pe... dassanaṭṭhena paññindriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Assaddhiye
akampiyatṭhena saddhābalaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... avijjāya
akampiyatṭhena paññābalaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Upatṭhānaṭṭhena
satisambojjhaṅgaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...pe... paṭisaṅkhānaṭṭhena
upekkhāsambojjhaṅgaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Dassanaṭṭhena sammāditṭhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā...
pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhim bujjhantīti – bojjhaṅgā.
Ādhipateyyatṭhena indriyaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Akampiyatṭhena
balaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Niyyānaṭṭhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.
Hetuṭṭhena maggaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Upatṭhānaṭṭhena
satipaṭṭhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Padhanaṭṭhena
sammappadhānaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Ijjanaṭṭhena
iddhipādaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Tathaṭṭhena
saccaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhena
samathaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anupassanaṭṭhe
vipassanaṃ ...pe... ekarasatṭhena samathavipassanaṃ
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Anativattanaṭṭhena
yuganaddhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Saṃvaraṭṭhena
sīlavisuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Avikkhepaṭṭhena
cittavisuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Dassanaṭṭhena
ditṭhivissuddhiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Muttaṭṭhena
vimokkhaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭivedhaṭṭhena
vijjaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Pariccāgaṭṭhena
vimuttiṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samucchedaṭṭhena
khaye ñāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paṭippassaddhaṭṭhena
anuppāde ñāṇaṃ bujjhantīti – bojjhaṅgā.

Chandaṃ mūlaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Manasikāraṃ
samutṭhānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Phassaṃ
samodhānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vedanaṃ
samosaraṇaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Samādhim
pamukhaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā. Satim ādhipateyyatṭhena
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Paññaṃ tatuttaraṭṭhena
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Vimuttiṃ sāraṭṭhena
bujjhantīti – bojjhaṅgā. Amatogadhaṃ nibbānaṃ
pariyosānaṭṭhena bujjhantīti – bojjhaṅgā.

20. Sāvattthinidānaṃ. Tatra kho āyasmā sārīputto bhikkhū āmantesi
– “āvuso bhikkhavo”ti . “Āvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato sārīputtassa
paccassosaṃ. Āyasmā sārīputto etadavoca –

“Sattime, āvuso, bojjhaṅgā. Katame satta? Satisambojjhaṅgo,
dhammavicayasambojjhaṅgo...pe... upekkhāsambojjhaṅgo – ime kho,
āvuso, satta bojjhaṅgā. Imesaṃ khvāhaṃ, āvuso, sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ

yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṅhasamayam viharitum, tena tena bojjhaṅgena pubbaṅhasamayam viharāmi. Yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhanhikasamayam...pe... sāyanhasamayam viharitum, tena tena bojjhaṅgena sāyanhasamayam viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me, ‘āvuso, hoti, appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca nam ‘tiṭṭhati’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi. Dhammavicayasambojjhaṅgo...pe... upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca nam ‘tiṭṭhati’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi.

“Seyyathāpi, āvuso, rañño vā rājamahāmattassa vā nānārattānam dussānam dussakaraṇḍako pūro assa. So yaññadeva dussayugam ākaṅkheyya pubbaṅhasamayam pārūpitem, tam tadeva dussayugam pubbaṅhasamayam pārūpeyya. Yaññadeva dussayugam ākaṅkheyya majjhanhikasamayam... pe... sāyanhasamayam pārūpitem, tam tadeva dussayugam sāyanhasamayam pārūpeyya. Evameva khvāham, āvuso, imesam sattannam bojjhaṅgānam yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi pubbaṅhasamayam viharitum, tena tena bojjhaṅgena pubbaṅhasamayam viharāmi. Yena yena bojjhaṅgena ākaṅkhāmi majjhanhikasamayam...pe... sāyanhasamayam viharitum, tena tena bojjhaṅgena sāyanhasamayam viharāmi. Satisambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca nam ‘tiṭṭhati’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi...pe... upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me, āvuso, hoti, ‘appamāṇo’ti me hoti, ‘susamāraddho’ti me hoti. Tiṭṭhantañca nam ‘tiṭṭhati’ti pajānāmi. Sacepi me cavati, ‘idappaccayā me cavatī’ti pajānāmi”.

Suttantaniddeso

21. Katham satisambojjhaṅgo iti ce me hotīti bojjhaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhātī tāvatā satisambojjhaṅgo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acci tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acci. Evameva yāvatā nirodhūpaṭṭhātī tāvatā satisambojjhaṅgo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo.

Katham **appamāṇo iti ce me hotīti bojjhaṅgo?** Pamāṇabaddhā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā appamāṇo nirodho acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhātī tāvatā appamāṇo. Iti ce me hotīti bojjhaṅgo.

Kathaṃ **susamāradhho iti ce me hotīti** – bojjaṅgo? Visamā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā, samadhammo nirodho santatṭhena paṇītatṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā susamāradhho iti ce me hotīti bojjaṅgo.

Kathaṃ **“tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhati”ti pajānāmi; sacepi cavati “idappaccayā cavati”ti pajānāmi?** Katihākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katihākārehi satisambojjhaṅgo cavati? Aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati. Aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati?** Anuppādaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā satisambojjhaṅgo tiṭṭhati – imehi aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati?** Uppādaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, anuppādaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, pavattaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, appavattaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, nimittaṃ āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, animittaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati, nirodhaṃ anāvajjitattā satisambojjhaṅgo cavati – imehi aṭṭhahākārehi satisambojjhaṅgo cavati. Evaṃ **“tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhati”ti pajānāmi.** Sacepi cavati, **“idappaccayā me cavati”ti pajānāmi...pe....**

Kathaṃ **upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti** bojjaṅgo? Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā upekkhāsambojjhaṅgo iti ce me hotīti bojjaṅgo. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato yāvatā acci tāvatā vaṇṇo, yāvatā vaṇṇo tāvatā acci. Evameva yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā upekkhāsambojjhaṅgo iti ce hotīti bojjaṅgo.

Kathaṃ **appamāṇo iti ce hotīti** bojjaṅgo? Pamāṇabaddhā kilesā, sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā appamāṇo nirodho acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhena. Yāvatā nirodhūpaṭṭhāti tāvatā appamāṇo iti ce hotīti bojjaṅgo.

Kathaṃ **susamāradhho iti ce hotīti** bojjaṅgo? Visamā kilesā,

sabbe ca pariyuṭṭhānā, ye ca saṅkhārā ponobhavikā samadhammo nirodho santatṭhena paṇītatṭhena. Yāvataṃ nirodhūpaṭṭhāti tāvatā susamāraddho iti ce hotīti bojḅhaṅgo.

Kathaṃ “**tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhati**”ti pajānāmi; sacepi cavati “**idappaccayā me cavati**”ti pajānāmi? Katihākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati? Katihākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati? Aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati. Aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati?** Anuppādaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, uppādaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, appavattaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, pavattaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, animittaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nimittaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, nirodhaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati, saṅkhāre anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati – imehi aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo tiṭṭhati.

Katamehi **aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati?** Uppādaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, anuppādaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, pavattaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, appavattaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nimittaṃ āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, animittaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, saṅkhāre āvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati, nirodhaṃ anāvajjitattā upekkhāsambojjhaṅgo cavati – imehi aṭṭhahākārehi upekkhāsambojjhaṅgo cavati. Evaṃ “**tiṭṭhantañca naṃ tiṭṭhati**”ti pajānāmi; sacepi cavati, “**idappaccayā me cavati**”ti pajānāmi.

Bojjhaṅgakathā niṭṭhitā.

4. Mettākathā

22. Sāvattthinidānaṃ. “Mettāya, bhikkhave, cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānīkatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādasānisamsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasā? Sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭṭhaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vippasīdati, asammūlho kālaṅkaroti, uttari appaṭivijjhanto brahmalokūpago hoti. Mettāya, bhikkhave, cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya

yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya – ime ekādasānisamsā pāṭikaṅkhā”.

Atthi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, atthi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, atthi disāpharaṇā mettācetovimutti. Katihākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, katihākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, katihākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti? Pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti, sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti, dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti? Sabbe sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pāṇā...pe... sabbe bhūtā...pe... sabbe puggalā...pe... sabbe attabhāvapariyāpannā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi pañcahākārehi anodhiso pharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti? Sabbā itthiyo averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe purisā...pe... sabbe ariyā...pe... sabbe anariyā...pe... sabbe devā...pe... sabbe manussā...pe... sabbe vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi sattahākārehi odhiso pharaṇā mettācetovimutti.

Katamehi dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti? Sabbe puratthimāya disāya sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pacchimāya disāya sattā...pe... sabbe uttarāya disāya sattā...pe... sabbe dakkhiṇāya disāya sattā...pe... sabbe puratthimāya anudisāya sattā...pe... sabbe pacchimāya anudisāya sattā...pe... sabbe uttarāya anudisāya sattā...pe... sabbe dakkhiṇāya anudisāya sattā...pe... sabbe heṭṭhimāya disāya sattā...pe... sabbe uparimāya disāya sattā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe puratthimāya disāya pāṇā...pe... bhūtā...puggalā... attabhāvapariyāpannā... sabbā itthiyo... sabbe purisā... sabbe ariyā... sabbe anariyā... sabbe devā... sabbe manussā... sabbe vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantu. Sabbe pacchimāya disāya vinipātikā...pe... sabbe uttarāya disāya vinipātikā... sabbe dakkhiṇāya disāya vinipātikā... sabbe puratthimāya anudisāya vinipātikā... sabbe pacchimāya anudisāya vinipātikā... sabbe uttarāya anudisāya vinipātikā... sabbe dakkhiṇāya anudisāya vinipātikā... sabbe heṭṭhimāya disāya vinipātikā... sabbe uparimāya disāya vinipātikā averā abyāpajjā anīghā sukhī attānaṃ pariharantūti. Imehi dasahākārehi disāpharaṇā mettācetovimutti.

1. Indriyavāro

23. Sabbesaṃ sattānaṃ pīḷanaṃ vajjetvā apīḷanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe sattā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhitattā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe satte mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satim upaṭṭhāpeti. Satindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – cittaṃ samādahati. Samādhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – paññāya pajānāti. Paññindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti āsevīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti bhāvīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkāra honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti svālaṅkatā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti parikkhatā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti superivutā hoti. Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkāra honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahaḡatā honti, sahaḡatā honti, saḡsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, “etaṃ santa”nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā

honti, paricitā honti, susamāradhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti jotenti patāpenti.

2. Balavāro

24. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – assaddhiye na kampati. Saddhābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – kosajje na kampati. Vīriyabalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – pamāde na kampati. Satibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – uddhacce na kampati. Samādhibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – avijjāya na kampati. Paññābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti āsevīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti bhāvīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā alaṅkāra honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti svālaṅkatā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parikkhārā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti suparikkhatā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā parivārā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkāra honti, parikkhārā honti, parivārā honti, pāripūrī honti, sahatatā honti, sahatātā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, “etaṃ santa”nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāradhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti patāpenti.

3. Bojjhaṅgavāro

25. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satim upatthāpeti. Satisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – paññāya pavicināti. Dhammavicayasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṅhāti. Vīriyasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – pariāham paṭippassambheti. Pīṭisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – duṭṭhullaṃ paṭippassambheti. Passaddhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – cittaṃ samādahati. Samādhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – ñāṇena kilesepaṭisaṅkhāti. Upekkhāsambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti bhāvīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkāra honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti svālaṅkāra honti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhāra honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti suparikkhātā hoti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā parivāra honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkāra honti, parikkhāra honti, parivāra honti, pāripūrī honti, sahaḡatā honti, sahaḡatā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, paṣīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, “etaṃ santa”nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricīta honti, susamāradhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti, nibbattenti jotenti patāpenti.

4. Maggaṅgavāro

26. Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā passati. Sammādiṭṭhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā abhiniropeti. Sammāsaṅkappaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā parigaṅḥāti. Sammāvācāparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā samuṭṭhāpeti. Sammākammantaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā vodāpeti. Sammāājīvaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā paggaṅḥāti. Sammāvāyāmaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsatiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā samādahati. Sammāsamādhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bhāvanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti bhāvīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā bahulīkatā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti bahulīkarīyati. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā alaṅkāra honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti svālaṅkāta honti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā parikkhāra honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti parivāra honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti parivutā hoti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkāra honti, parikkhāra honti, parivāra honti, pāripūrī honti, sahaḡatā honti, sahaḡatā honti, saḡsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, pakkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti,

“etaṃ santa”nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricitā honti, susamāradhā honti, subhāvitā honti, svādhiṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti patāpenti.

27. Sabbesaṃ pāṇānaṃ...pe... sabbesaṃ bhūtānaṃ... sabbesaṃ puggalānaṃ... sabbesaṃ attabhāvapariyāpannānaṃ... sabbāsaṃ itthīnaṃ... sabbesaṃ purisānaṃ... sabbesaṃ ariyānaṃ... sabbesaṃ anariyānaṃ... sabbesaṃ devānaṃ... sabbesaṃ manussānaṃ... sabbesaṃ vinipātikānaṃ pīlānaṃ vajjetvā apīlānāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe vinipātikā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhittā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe vinipātike mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti... pe... nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbesaṃ puratthimāya disāya sattānaṃ...pe... sabbesaṃ pacchimāya disāya sattānaṃ... sabbesaṃ uttarāya disāya sattānaṃ... sabbesaṃ dakkhiṇāya disāya sattānaṃ... sabbesaṃ puratthimāya anudisāya sattānaṃ... sabbesaṃ pacchimāya anudisāya sattānaṃ... sabbesaṃ uttarāya anudisāya sattānaṃ... sabbesaṃ dakkhiṇāya anudisāya sattānaṃ... sabbesaṃ heṭṭhimāya disāya sattānaṃ... sabbesaṃ uparimāya disāya sattānaṃ pīlānaṃ vajjetvā apīlānāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe uparimāya disāya sattā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhittā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe uparimāya disāya satte mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya sattā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti...pe... nibbattenti jotenti patāpenti.

Sabbesaṃ puratthimāya disāya pāṇānaṃ...pe... bhūtānaṃ... puggalānaṃ attabhāvapariyāpannānaṃ... sabbāsaṃ itthīnaṃ... sabbesaṃ

purisānaṃ... sabbesaṃ ariyānaṃ... sabbesaṃ anariyānaṃ... sabbesaṃ devānaṃ... sabbesaṃ manussānaṃ... sabbesaṃ vinipātikānaṃ... sabbesaṃ pacchimāya disāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ uttarāya disāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ dakkhiṇāya disāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ puratthimāya anudisāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ pacchimāya anudisāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ uttarāya anudisāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ dakkhiṇāya anudisāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ heṭṭhimāya disāya vinipātikānaṃ... sabbesaṃ uparimāya disāya vinipātikānaṃ pīlanāṃ vajjetvā apīlanāya, upaghātaṃ vajjetvā anupaghātena, santāpaṃ vajjetvā asantāpena, pariyādānaṃ vajjetvā apariyādānena, vihesaṃ vajjetvā avihesāya, sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu mā verino, sukhino hontu mā dukkhino, sukhittā hontu mā dukkhitattāti – imehi aṭṭhahākārehi sabbe uparimāya disāya vinipātikā mettāyatīti – mettā. Taṃ dhammaṃ cetayatīti – ceto. Sabbabyāpādapariyuṭṭhānehi vimuccatīti – vimutti. Mettā ca ceto ca vimutti cāti – mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – saddhāya adhimuccati. Saddhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Satiṃ upatṭhāpeti. Satindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Cittaṃ samādahati. Samādhindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Paññāya pajānāti. Paññindriyaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañcindriyāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi indriyehi mettācetovimutti āsevīyati...pe... nibbattenti jotenti patāpentī.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – assaddhiye na kampati. Saddhābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Kosajje na kampati. Vīriyabalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Pamāde na kampati. Satibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Uddhacce na kampati. Samādhibalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Avijjāya na kampati. Paññābalaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Imāni pañca balāni mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi pañcahi balehi mettācetovimutti āsevīyati...pe... nibbattenti jotenti patāpentī.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – satim upatthāpeti. Satisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Paññāya pavicināti. Dhammavicayasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Vīriyaṃ paggaṇhāti. Vīriyasambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Pariḷāhaṃ paṭippassambheti. Pītisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Duṭṭhullaṃ paṭippassambheti. Passaddhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Cittaṃ samādahati. Samādhisambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Ñāṇena kilese paṭisaṅkhāti. Upekkhāsambojjhaṅgaparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime satta bojjhaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi sattahi bojjhaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati...pe... nibbattenti jotenti patāpentī.

Sabbe uparimāya disāya vinipātikā averino hontu, khemino hontu, sukhino hontūti – sammā passati. Sammādiṭṭhi paribhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā abhiniropeti. Sammāsaṅkappaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā pariggaṇhāti. Sammāvācāparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā samuṭṭhāpeti. Sammākammantaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā vodāpeti. Sammā ājīvaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā paggaṇhāti. Sammāvāyāmaparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā upatthāpeti. Sammāsatiparibhāvitā hoti mettācetovimutti. Sammā samādahati. Sammāsamādhiparibhāvitā hoti mettācetovimutti.

Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti āsevīyati...pe... ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā paribhāvitā honti. Imehi aṭṭhahi maggaṅgehi mettācetovimutti suparivutā hoti. Ime aṭṭha maggaṅgā mettāya cetovimuttiyā āsevanā honti, bhāvanā honti, bahulīkatā honti, alaṅkāra honti, parikkhāra honti, parivāra honti, pāripūrī honti, sahaḡatā honti, sahaḡatā honti, saṃsaṭṭhā honti, sampayuttā honti, paḡkhandanā honti, pasīdanā honti, santiṭṭhanā honti, vimuccanā honti, “etaṃ santa”nti phassanā honti, yānīkatā honti, vatthukatā honti, anuṭṭhitā honti, paricīta honti, susamāradhā honti, subhāvitā honti, svādhīṭṭhitā honti, susamuggatā honti, suvimuttā honti nibbattenti jotenti

patāpentīti.

Mettākathā niṭṭhitā.

5. Virāgakathā

28. Virāgo maggo, vimutti phalaṃ. Kathaṃ **virāgo maggo?** Sotāpattimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānaṇca virāgo, ye ca nibbānārammaṇaṭājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvata puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā, ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Abhiniropanaṭṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā virajjati. Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya virajjati. Samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā virajjati. Vodānaṭṭhena sammājīvo micchājīvā virajjati. Paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā virajjati. Upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyā virajjati. Avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhiṭhito virajjati. Tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati. Bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocaro virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patiṭṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānaṇca virāgo, ye ca nibbānārammaṇaṭājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattaṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvata puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā, ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Sakadāgāmimagakkhaṇe   dassanaṭṭhena   sammādiṭṭhi...
pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā   kāmārāgasaññojanā

paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati. Virāgo virāgārammaṇo virāgagocarō virāge samudāgato virāge ṭhito virāge patitṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattāṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvata puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Anāgāmimaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe...
avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā
paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā virajjati,
tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi
virajjati. Virāgo virāgārammaṇo...pe... maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Arahattamaggakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe...
avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya
mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā virajjati, tadanuvattakakilesehi
ca khandhehi ca virajjati, bahiddhā ca sabbanimittehi virajjati virāgo
virāgārammaṇo virāgagocarō virāge samudāgato virāge ṭhito virāge
patitṭhito.

Virāgoti dve virāgā – nibbānañca virāgo, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe virāgā hontīti – virāgā. Sahajātāni sattāṅgāni virāgaṃ gacchantīti – virāgo maggo. Etena maggena buddhā ca sāvakā ca agataṃ disaṃ nibbānaṃ gacchantīti – aṭṭhaṅgiko maggo. Yāvata puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ parappavādānaṃ maggā. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – maggānaṃ aṭṭhaṅgiko seṭṭho.

Dassanavirāgo sammādiṭṭhi. Abhiniropanavirāgo sammāsankappo.
Pariggahavirāgo sammāvācā. Samuṭṭhānavirāgo sammākammanto.
Vodānavirāgo sammāājīvo. Paggahavirāgo sammāvāyāmo. Upaṭṭhānavirāgo
sammāsati. Avikkhepavirāgo sammāsamādhi. Upaṭṭhānavirāgo
satisambojjhaṅgo. Pavicayavirāgo dhammavicayasambojjhaṅgo.
Paggahavirāgo vīriyasambojjhaṅgo. Pharaṇavirāgo pītisambojjhaṅgo.

Upasamavirāgo passaddhisambojjhaṅgo. Avikkhepavirāgo samādhisambojjhaṅgo. Paṭisaṅkhānavirāgo upekkhāsambojjhaṅgo. Assaddhiye akampiyavirāgo saddhābalaṃ. Kosajje akampiyavirāgo vīriyabalaṃ. Pamāde akampiyavirāgo satibalaṃ. Uddhacce akampiyavirāgo samādhibalaṃ. Avijjāya akampiyavirāgo paññābalaṃ. Adhimokkhavirāgo saddhindriyaṃ. Paggahavirāgo vīriyindriyaṃ. Upatṭhānavirāgo satindriyaṃ. Avikkhepavirāgo samādhindriyaṃ. Dassanavirāgo paññindriyaṃ. Ādhipateyyatṭhena indriyāni virāgo. Akampiyatṭhena balaṃ virāgo. Niyyānatṭhena bojjhaṅgā virāgo. Hetutṭhena maggo virāgo. Upatṭhānatṭhena satipatṭhānā virāgo. Padahanatṭhena sammappadhānā virāgo. Ijghanatṭhena iddhipādā virāgo. Tathatṭhena saccā virāgo. Avikkhepatṭhena samatho virāgo. Anupassanatṭhena vipassanā virāgo. Ekarasatṭhena samathavipassanā virāgo. Anativattanatṭhena yuganaddhaṃ virāgo. Saṃvaratṭhena sīlavisuddhi virāgo. Avikkhepatṭhena cittavisuddhi virāgo. Dassanatṭhena ditṭhivisuddhi virāgo. Vimuttatṭhena vimokkho virāgo. Paṭivedhatṭhena vijjā virāgo. Pariccāgatṭhena vimutti virāgo. Samucchedatṭhena khaye ñāṇaṃ virāgo. Chando mūlatṭhena virāgo. Manasikāro samutṭhānatṭhena virāgo. Phasso samodhānatṭhena virāgo. Vedanā samosaraṇatṭhena virāgo. Samādhi pamukhatṭhena virāgo. Sati ādhipateyyatṭhena virāgo. Paññā tatuttaratṭhena virāgo. Vimutti sārattṭhena virāgo. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānatṭhena maggo.

Dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānatṭhena maggo. Evaṃ virāgo maggo.

29. Kathaṃ vimutti phalaṃ? Sotāpattiphalakkhaṇe dassanatṭhena sammādiṭṭhi micchādiṭṭhiyā vimuttā hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimuttā hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimuttā hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttīti** dve muttiyo – nibbānaṅca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe ca vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Abhiniropanatṭhena sammāsaṅkappo micchāsaṅkappā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ṭhitā vimuttiyā patiṭṭhitā. **Vimuttīti** dve vimuttiyo – nibbānaṅca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Pariggahaṭṭhena sammāvācā micchāvācāya vimuttā hoti, samuṭṭhānaṭṭhena sammākammanto micchākammantā vimutto hoti, vodānaṭṭhena sammāājīvo micchāājīvā vimutto hoti, paggahaṭṭhena sammāvāyāmo micchāvāyāmā vimutto hoti, upaṭṭhānaṭṭhena sammāsati micchāsatiyāvimuttāhoti, avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi micchāsamādhi vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ʒhitā vimuttiyā paṭiṭṭhitā. Vimuttīti. Dve vimuttiyo – nibbānaṅca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Sakadāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi... pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi oḷārikā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā oḷārikā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ʒhitā vimuttiyā paṭiṭṭhitā. **Vimuttīti** dve vimuttiyo – nibbānaṅca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Anāgāmiphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi anusahagatā kāmarāgasaññojanā paṭighasaññojanā anusahagatā kāmarāgānusayā paṭighānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ʒhitā vimuttiyā paṭiṭṭhitā...pe....

Arahattaphalakkhaṇe dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi...pe... avikkhepaṭṭhena sammāsamādhi rūparāgā arūparāgā mānā uddhaccā avijjāya mānānusayā bhavarāgānusayā avijjānusayā vimutto hoti, tadanuvattakakilesehi ca khandhehi ca vimutto hoti, bahiddhā ca sabbanimittehi vimutto hoti, vimutti vimuttārammaṇā vimuttigocārā vimuttiyā samudāgatā vimuttiyā ʒhitā vimuttiyā paṭiṭṭhitā. **Vimuttīti** dve vimuttiyo – nibbānaṅca vimutti, ye ca nibbānārammaṇatājātā dhammā sabbe vimuttā hontīti – vimutti phalaṃ.

Dassanavimutti sammādiṭṭhi...pe... avikkhepavimutti sammāsamādhi, upaṭṭhānavimutti satisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānavimutti upekkhāsambojjhaṅgo. Assaddhiye akampiyavimutti saddhābalaṃ... pe... avijjāya akampiyavimutti paññābalaṃ. Adhimokkhavimutti

saddhindriyaṃ...pe... dassanavimutti paññindriyaṃ.

Ādhipateyyaṭṭhena indriyā vimutti. Akampiyaṭṭhena balā vimutti, niyyānaṭṭhena bojjaṅgā vimutti, hetuṭṭhena maggo vimutti, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānā vimutti, padhanaṭṭhena sammappaḍhānā vimutti, ijjhanaṭṭhena iddhipādā vimutti, tathaṭṭhena saccā vimutti, avikkhepaṭṭhena samatho vimutti, anupassanaṭṭhena vipassanā vimutti, ekarasaṭṭhena samathavipassanā vimutti, anativattanaṭṭhena yuganaddhaṃ vimutti, saṃvaraṭṭhena silavisuddhi vimutti, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi vimutti, dassanaṭṭhena diṭṭhivissuddhi vimutti, vimuttaṭṭhena vimokkha vimutti, paṭivedhaṭṭhena vijjā vimutti, pariccāgaṭṭhena vimutti vimutti, paṭippassaddhiyaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ vimutti, chando mūlaṭṭhena vimutti, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena vimutti, phasso samodhānaṭṭhena vimutti, vedanā samosaraṇaṭṭhena vimutti, samādhī pamukhaṭṭhena vimutti, sati ādhipateyyaṭṭhena vimutti, paññā tatuttaraṭṭhena vimutti, vimutti sāraṭṭhena vimutti, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānaṭṭhena vimutti. Evaṃ vimutti phalaṃ. Evaṃ virāgo maggo, vimutti phalanti.

Virāgakathā niṭṭhitā.

6. Paṭisambhidākathā

1. Dhammacakkapavattanavāro

30. Evaṃ me suttaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā bārāṇasiyaṃ viharati isipatane migadāye. Tatra kho bhagavā pañcavaggiye bhikkhū āmantesi –

“Dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā. Katame dve? Yo cāyaṃ kāmesu kāmasukhallikānuyogo hīno gammo pothujjaniko anariyo anattasamhito; yo cāyaṃ attakilamathānuyogo dukkha anariyo anattasamhito. Ete kho , bhikkhave, ubho ante anupagamma majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati.

“Katamā ca sā, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī. Ayaṃ kho sā, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī ñāṇakaraṇī upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati.

“Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccaṃ. Jātipi dukkhā, jarāpi dukkhā, byādhipi dukkho, maraṇampi dukkhaṃ, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ; saṃkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ – yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatratrābhinandinī, seyyathidaṃ – kāmataṇhā, bhavataṇhā, vibhavataṇhā. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ – yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo. Idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ – ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī.

“Idaṃ dukkhaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya’nti me, bhikkhave...pe... pariññātanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“Idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba’nti me, bhikkhave...pe... pahīnanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“Idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ sacchikātabba’nti me, bhikkhave...pe... sacchikatanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“Idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca’nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ bhāvetabba’nti me, bhikkhave...pe... bhāvitanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

“Yāvakīvañca me, bhikkhave, imesu catūsu ariyasaccesu evaṃ tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ na suvisuddhaṃ ahoṣi, neva tāvāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samāraḷe sabrahmaḷe sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamaṇussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ. Yato ca kho me, bhikkhave, imesu catūsu ariyasaccesu evaṃ tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ suvisuddhaṃ ahoṣi, athāhaṃ, bhikkhave, sadevake loke samāraḷe sabrahmaḷe sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamaṇussāya ‘anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho’ti paccaññāsiṃ. Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ uḷapādi – ‘akuppā me vimutti, ayamantiṃā jāti, natthi dāni punabbhavo’”ti.

Idamaḷoca bhagaḷaḷā. Attamaṇā pañcavaḷḷiyā bhikkhū bhagaḷavato bhāsiṭaṃ abhinanduntī.

Imasmiṇca pana veyyākaraṇasmiṃ bhaññaṃāne āyasmato koṇḷaṇñaṇsa virajaṃ vīṭamaḷaṃ dhammacakkuṃ uḷapādi – “yaṃ kiñci samudayaḷdhammaṃ, sabbamaṃ taṃ nirodhadhamma”ntī.

Pavattite ca pana bhagaḷatā dhammacakke bhumaṃā devā saddamaṇussāvesuṃ – “etaṃ bhagaḷatā bārāṇasiyaṃ isipatane miḷadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmuṇā vā kenaci vā lokasmi”ntī. Bhumaṃāṇaṃ devāṇaṃ saddaṃ sutvā cātumaḷhārāḷjikā devā saddamaṇussāvesuṃ...pe... cātumaḷhārāḷjikaṇaṃ devāṇaṃ saddaṃ sutvā tāḷvatimsā devā...pe... yāṃā devā...pe... tusitā devā...pe... nimmānaraṭī devā...pe... paranimmitavaṇavattī devā...pe... brahmaḷkāyikā devā saddamaṇussāvesuṃ – “etaṃ bhagaḷatā bārāṇasiyaṃ isipatane miḷadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmuṇā vā kenaci vā lokasmi”ntī.

Itiḷa tena khaṇena tena layena tena muḷuttena yāḷa brahmaḷlokā saddo abbhuggacchi. Ayaṇca dasasaḷhassī lokadhātu saṃkampi sampakampi sampavedhi, appamaṇo ca uḷāro obhāso loke pāturaḷosi atikkamma devāṇaṃ devāṇubhāvanti.

Aḷa kho bhagaḷaḷā imaṃ uḷāṇaṃ uḷāṇesi – “aññaṇsi vata, bho, koṇḷaṇño; aññaṇsi vata, bho, koṇḷaṇño”ti. Iti hiḷaṃ āyasmato koṇḷaṇñaṇsa aññaṇsikoṇḷaṇño tveḷa nāmaṃ ahoṣi.

[Ka] ‘idaṃ dukkhaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi’.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatṭhena? Paññā udapādīti – kenatṭhena? Vijjā udapādīti – kenatṭhena? Āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādīti** – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyā niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā”.

“Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya’nti...pe... pariññātanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi”.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatṭhena? Paññā udapādīti – kenatṭhena? Vijjā udapādīti – kenatṭhena? Āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādīti** – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttiṭṭipatiṭṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “niruttīsu ñāṇaṃ niruttiṭṭisambhidā”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā”.

Dukkhe ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha] “‘idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba’nti...pe... pahīnanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe...’”.

Dukkhasamudaye ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Ga] “‘idaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ sacchikātabba’nti...pe... sacchikatanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe...’”.

Dukkhanirodhe ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Gha] “‘idaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasacca’nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Taṃ kho panidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccam bhāvetabba’nti... pe... bhāvitanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe...’”.

Dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasacce pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu ariyasaccesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsaṅca dve ca ñāṇasatāni.

2. Satipaṭṭhānavāro

31. “‘Ayaṃ kāye kāyānupassanā’ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. Sā kho paṇāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave,...pe... bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi’”.

“‘Ayaṃ vedanāsu...pe... ayaṃ citte...pe... ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. Sā kho paṇāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti...pe... bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi’”.

[Ka] “‘ayaṃ kāye kāyānupassanā’ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... sā kho paṇāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti...pe... bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi’”.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatṭhena? Paññā udapādīti – kenatṭhena? Vijjā udapādīti – kenatṭhena? Āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṭṭhena. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātaṭṭhena. **Paññā udapādīti** – pajānanaṭṭhena. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhaṭṭhena. **Āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā

ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”.

Dassanaṭṭho attho, ñātaṭṭho attho, pajānanaṭṭho attho, paṭivedhaṭṭho attho, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā”.

Kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhāne pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha-gha] “ayaṃ vedanāsu...pe... ayaṃ citte...pe... ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... sā kho panāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbā ti...pe... bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe...”.

Dhammesu dhammānupassanā satipaṭṭhāne pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu satipaṭṭhānesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsañca dve ca ñāṇasatāni.

3. Iddhipādavāro

32. “Ayaṃ chandasamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbeananussutesudhammesucakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. So kho panāyaṃ chandasamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave...pe... bhāvitoti me, bhikkhave,

pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

“Ayaṃ vīriyasamādhi...pe... ayaṃ cittasamādhi...pe... ayaṃ vīmaṃsāsamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. So kho panāyaṃ vīmaṃsāsamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”.

[Ka]“ayaṃchandāsamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo’ti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... so kho panāyaṃ chandasamādhīpadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti...pe... bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi”.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatthēna? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatthēna? Paññā udapādīti – kenatthēna? Vijjā udapādīti – kenatthēna? Āloko udapādīti – kenatthēna? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanatthēna. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātthēna. **Paññā udapādīti** – pajānanatthēna. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhatthēna. **Āloko udapādīti** – obhāsatthēna.

Cakkhuṃ dhammo, ñāṇaṃ dhammo, paññā dhammo, vijjā dhammo, āloko dhammo. Ime pañca dhammā dhammapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “dhammesu ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”.

Dassanattho attho, ñātatho attho, pajānanattho attho, paṭivedhattho attho, obhāsattho attho. Ime pañca atthā atthapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “atthesu ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”.

Pañca dhamme sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā, pañca atthe sandassetuṃ byañjananiruttābhilāpā. Imā dasa niruttiyo niruttipaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “niruttīsu ñāṇaṃ niruttipaṭisambhidā”.

Pañcasu dhammesu ñāṇāni, pañcasu atthesu ñāṇāni, dasasu niruttīsu ñāṇāni. Imāni vīsati ñāṇāni paṭibhānapaṭisambhidāya ārammaṇā ceva honti

gocarā ca. Ye tassā ārammaṇā te tassā gocarā. Ye tassā gocarā te tassā ārammaṇā. Tena vuccati – “paṭibhānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā”.

Chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

[Kha-gha] “ayaṃ vīriyasamādhi...pe... ayaṃ cittasamādhi...pe... ayaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... so kho paṇāyaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti...pe... bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe...”.

Vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgate iddhipāde pannarasa dhammā, pannarasa atthā, tiṃsa niruttiyo, saṭṭhi ñāṇāni.

Catūsu iddhipādesu saṭṭhi dhammā, saṭṭhi atthā, vīsatisataniruttiyo, cattālīsaṅca dve ca ñāṇasatāni.

4. Sattabodhisattavāro

33. “Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”. Vipassissa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsaṃ ñāṇāni.

“Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, sikhissa bodhisattassa... pe... vessabhussa bodhisattassa...pe... kakusandhassa bodhisattassa... pe... koṇāgamanassa bodhisattassa...pe... kassapassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, kassapassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”. Kassapassa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsa ñāṇāni.

“Samudayo samudayo’ti kho, bhikkhave, gotamassa bodhisattassa pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘Nirodho nirodho’ti kho, bhikkhave, gotamassa bodhisattassa pubbe

ananussutesu dhammesu cakkhum upapādi...pe... āloko upapādi”. Gotamassa bodhisattassa veyyākaraṇe dasa dhammā, dasa atthā, vīsati niruttiyo, cattālīsa ñāṇāni.

Sattannaṃ bodhisattānaṃ sattu veyyākaraṇesu sattati dhammā, sattati atthā, cattālīsasattaṃ niruttiyo, asīti ca dve ca ñāṇasatāni.

5. Abhiññādivāro

34. “Yāvatā abhiññāya abhiññattho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya abhiññattho natthī”ti – cakkhum upapādi, ñāṇaṃ upapādi, paññā upapādi, vijjā upapādi, āloko upapādi”. Abhiññāya abhiññatthe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sattaṃ ñāṇāni.

“Yāvatā pariññāya pariññattho...pe... yāvatā pahānassa pahānattho... pe... yāvatā bhāvanāya bhāvanattho...pe... yāvatā sacchikiriyaṃ sacchikiriyaṭtho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya sacchikiriyaṭtho natthī”ti – cakkhum upapādi, ñāṇaṃ upapādi, paññā upapādi, vijjā upapādi, āloko upapādi”. Sacchikiriyaṃ sacchikiriyaṭthe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sattaṃ ñāṇāni.

Abhiññāya abhiññatthe, pariññāya pariññatthe, pahānāya pahānatthe, bhāvanāya bhāvanatthe, sacchikiriyaṃ sacchikiriyaṭthe pañcavīsasattaṃ dhammā, pañcavīsasattaṃ atthā, aḍḍhateyyāni niruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

6. Khandhādivāro

35. “Yāvatā khandhānaṃ khandhattho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya khandhattho natthī”ti – cakkhum upapādi, ñāṇaṃ upapādi, paññā upapādi, vijjā upapādi, āloko upapādi”. Khandhānaṃ khandhatthe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sattaṃ ñāṇāni.

“Yāvatā dhātūnaṃ dhātuṭtho...pe... yāvatā āyatanānaṃ āyatanattho... pe... yāvatā saṅkhatānaṃ saṅkhatattho...pe... yāvatā asaṅkhatassa asaṅkhatattho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya asaṅkhatattho natthī”ti – cakkhum upapādi...pe... āloko upapādi”. Asaṅkhatassa asaṅkhatatthe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa

niruttiyo, satam ñāṇāni.

Khandhānam khandhaṭṭhe, dhātūnam dhātuṭṭhe, āyatanānam āyatanāṭṭhe saṅkhatānam saṅkhatatṭhe, asaṅkhatassa asaṅkhatatṭhe pañcavīsatisatam dhammā, pañcavīsatisatam atthā, aḍḍhateyyāni niruttisatāni, pañca ñāṇasatāni.

7. Saccavāro

36. “Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya dukkhaṭṭho natthī’ti – cakkhum udapādi, ñānam udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi”. Dukkhaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, satam ñāṇāni.

“Yāvatā samudayassa samudayaṭṭho...pe... yāvatā nirodhassa nirodhaṭṭho...pe... yāvatā maggassa maggaṭṭho ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya maggaṭṭho natthī’ti – cakkhum udapādi...pe... āloko udapādi”. Maggassa maggaṭṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, satam ñāṇāni.

Catūsu ariyasaccesu satam dhammā, satam atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

8. Paṭisambhidāvāro

37. “Yāvatā atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidatṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya atthapaṭisambhidatṭho natthī’ti – cakkhum udapādi...pe... āloko udapādi”. Atthapaṭisambhidāya atthapaṭisambhidatṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, satam ñāṇāni.

“Yāvatā dhammapaṭisambhidāya dhammapaṭisambhidatṭho...pe... yāvatā niruttipaṭisambhidāya niruttipaṭisambhidatṭho...pe... yāvatā paṭibhānapaṭisambhidāya paṭibhānapaṭisambhidatṭho, ñāto diṭṭho vidito sacchikato phassito paññāya. Aphasito paññāya paṭibhānapaṭisambhidatṭho natthī’ti – cakkhum udapādi ...pe... āloko udapādi”. Paṭibhānapaṭisambhidatṭhe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, satam ñāṇāni.

Catūsu paṭisambhidāsu sataṃ dhammā, sataṃ atthā, dve niruttisatāni, cattāri ñāṇasatāni.

9. Chabuddhadhammavāro

38. “Yāvatā indriyaparopariyatte ñāṇaṃ, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya indriyaparopariyatte ñāṇaṃ natthī’ti – cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”. Indriyaparopariyatte ñāṇe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

“Yāvatā sattānaṃ āsayānusaye ñāṇaṃ...pe... yāvatā yamakapāṭihīre ñāṇaṃ ...pe... yāvatā mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ...pe... yāvatā sabbaññutaññāṇaṃ...pe... yāvatā anāvaraṇaṃ ñāṇaṃ, ñātaṃ diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phassitaṃ paññāya. Aphassitaṃ paññāya anāvaraṇaṃ ñāṇaṃ natthī’ti – cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi”. Anāvaraṇe ñāṇe pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, paññāsa niruttiyo, sataṃ ñāṇāni.

Chasu buddhadhammesu diyaḍḍhasataṃ dhammā, diyaḍḍhasataṃ atthā, tīṇi niruttisatāni, cha ñāṇasatāni.

Paṭisambhidādhikaraṇe aḍḍhanavadhammasatāni , aḍḍhanavaatthasatāni, niruttisahassaṇca satta ca niruttisatāni, tīṇi ca ñāṇasahassāni, cattāri ca ñāṇasatānīti.

Paṭisambhidākathā niṭṭhitā.

7. Dhammacakkakathā

1. Saccavāro

39. Ekaṃ samayaṃ bhagavā bārāṇasiyaṃ viharati...pe... iti hidam āyasmato koṇḍaññaassa “aññāsikoṇḍañño” tveva nāmaṃ ahoṣi.

[Ka] “idaṃ dukkhaṃ ariyasacca”nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatṭhena?

Paññā udapādīti – kenatthēna? Vijjā udapādīti – kenatthēna? Āloko udapādīti – kenatthēna? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanatthēna. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātatthēna. **Paññā udapādīti** – pajānanatthēna. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhatthēna. **Āloko udapādīti** – obhāsattthēna.

Cakkhuṃ dhammo, dassanattho attho. Ñāṇaṃ dhammo, ñātattho attho. Paññā dhammo, pajānanattho attho. Vijjā dhammo, paṭivedhattho attho. Āloko dhammo, obhāsatttho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce tthitā sacce patiṭṭhitā.

40. Dhammacakkanti kenatthēna dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme tthito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vesārijjappatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vesārijjaṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ sakkaronto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ garuṃ karonto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ mānento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ pūjento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaṃ apacāyamāno pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaddhajo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaketu pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammādhipeyyo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Taṃ kho pana dhammacakkaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasminti – dhammacakkaṃ.

Saddhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Satindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Saddhābalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyabalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Satibalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhibalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññābalaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Satisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammavicayasambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vīriyasambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Pītisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Passaddhisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhisambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Upekkhāsambojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammādiṭṭhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsaṅkappo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāvācā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammākammanto dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāājīvo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāvāyāmo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsati dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sammāsamādhī dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Ādhipateyyatṭhena indriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Akampiyatṭhena balaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Niyyānikatṭhena bojjhaṅgo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Hetutṭhena maggo dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Upatṭhānatṭhena satipaṭṭhānā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Padhanaatṭhena sammappadhānā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Ijjhanaatṭhena iddhipādā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Tathaatṭhena saccā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Avikkhepatṭhena samatho dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Anupassanatṭhena vipassanā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Ekarasatṭhena samathavipassanā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Anativattanatṭhena yuganaddhaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Saṃvaratṭhena sīlavisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Avikkhepatṭhena cittavisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dassanatṭhena diṭṭhivisuddhi dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Muttatṭhena vimokkho dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paṭivedhatṭhena vijjā dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Pariccāgatṭhena vimutti dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samucchedatṭhena khaye ñāṇaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paṭippassaddhatṭhena anuppāde ñāṇaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti

– dhammacakkaṃ. Chando mūlaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Phasso samodhānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vedanā samosaraṇaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Samādhi pamukhaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Sati ādhipateyyaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Paññā tatuttaraṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Vimutti sāraṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ. Amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

“Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ pariññeyya”nti...pe... pariññātanti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena...pe... āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṭṭhena...pe... **āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena. Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho...pe... āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā dukkhavattukā saccavattukā saccārammaṇā saccagocarā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṭhitā sacce patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenatṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammapariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

[Kha-gha] “idaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasacca”nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... “taṃ kho panidaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ pahātabba”nti...pe... “pahīna”nti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena...pe... āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṭṭhena...pe... **āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṅṅo attho...pe... āloko dhammo, obhāsaṅṅo attho. Ime pañca dhammā pañca atthā samudaya vatthukā saccavatthukā... pe... nirodhavatthukā saccavatthukā...pe... maggavatthukā saccavatthukā saccārammaṇā saccagocārā saccasaṅgahitā saccapariyāpannā sacce samudāgatā sacce ṅṅhitā sacce patiṅṅhitā.

Dhammacakkanti kenatṅṅhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṅṅhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṅṅhito pavattetīti – dhammacakkaṃ... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṅanaṅṅhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

2. Satipaṅṅhānavāro

41. “Ayaṃ kāye kāyānupassanā’ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. Sā kho pañāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave,...pe... bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”.

“Ayaṃ vedanāsu...pe... ayaṃ citte... ayaṃ dhammesu dhammānupassanāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. Sā kho pañāyaṃ dhammesu dhammānupassanā bhāvetabbāti me, bhikkhave...pe... bhāvitāti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”.

Ayaṃ kāye kāyānupassanāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... sā kho pañāyaṃ kāye kāyānupassanā bhāvetabbāti...pe... bhāvitāti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṅṅhena...pe... āloko udapādīti – kenatṅṅhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanaṅṅhena...pe... **āloko udapādīti** – obhāsaṅṅhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṅṅo attho...pe... āloko dhammo, obhāsaṅṅo attho. Ime pañca dhammā pañca atthā kāyavatthukā

satipaṭṭhānavatthukā...pe... vedanāvatthukā satipaṭṭhānavatthukā...
 cittavatthukā satipaṭṭhānavatthukā... dhammavatthukā satipaṭṭhānavatthukā
 satipaṭṭhānārammaṇā satipaṭṭhānagocarā satipaṭṭhānasaṅgahitā
 satipaṭṭhānapariyāpannā satipaṭṭhāne samudāgatā satipaṭṭhāne ṭhitā
 satipaṭṭhāne patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenatṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ ... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānatṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

3. Iddhipādavāro

42. “Ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo’ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. ‘So kho paṇāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabbo’ti me, bhikkhave...pe... bhāvitoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

“Ayaṃ vīriyasamādhi...pe... ayaṃ cittasamādhi...pe... ayaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi. So kho paṇāyaṃ vīmaṃsāsamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti me, bhikkhave...pe... bhāvitoti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi”.

Ayaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... so kho paṇāyaṃ chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti...pe... bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenatṭhena? Ñāṇaṃ udapādīti – kenatṭhena? Paññā udapādīti – kenatṭhena? Vijjā udapādīti – kenatṭhena? Āloko udapādīti – kenatṭhena? **Cakkhuṃ udapādīti** – dassanatṭhena. **Ñāṇaṃ udapādīti** – ñātatṭhena. **Paññā udapādīti** – pajānanatṭhena. **Vijjā udapādīti** – paṭivedhatṭhena. **Āloko udapādīti** – obhāsattṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho. Ñāṇaṃ dhammo, ñātaṭṭho attho. Paññā dhammo, pajānanaṭṭho attho. Vijjā dhammo, paṭivedhaṭṭho attho. Āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā chandavatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā iddhipādagocārā iddhipādasaṅgahitā iddhipādapariyāpannā iddhipāde samudāgatā iddhipāde ṭhitā iddhipāde patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme vasiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramippatto pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme pāramiṃ pāpento pavattetīti – dhammacakkaṃ...pe... dhammaṃ apacāyamāno pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaddhajo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammaketu pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammādhipateyyo pavattetīti – dhammacakkaṃ. Taṃ kho pana dhammacakkaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmuṇā vā kenaci vā lokasminti – dhammacakkaṃ.

Saddhindriyaṃ dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkaṃ.

Ayaṃ vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi...pe... so kho pañāyaṃ vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgato iddhipādo bhāvetabboti...pe... bhāvitoti pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi...pe... āloko udapādi.

Cakkhuṃ udapādīti – kenaṭṭhena...pe... āloko udapādīti – kenaṭṭhena?
Cakkhuṃ udapādīti – dassanaṭṭhena...pe... **āloko udapādīti** – obhāsaṭṭhena.

Cakkhuṃ dhammo, dassanaṭṭho attho...pe... āloko dhammo, obhāsaṭṭho attho. Ime pañca dhammā pañca atthā vīriyavatthukā iddhipādavatthukā...pe... cittavatthukā iddhipādavatthukā... vīmaṃsāvatthukā iddhipādavatthukā iddhipādārammaṇā iddhipādagocārā

iddhipādasāṅgahitā iddhipādapariyāpannā iddhipāde samudāgatā iddhipāde
ṭhitā iddhipāde patiṭṭhitā.

Dhammacakkanti kenaṭṭhena dhammacakkaṃ? Dhammañca pavatteti cakkañcāti – dhammacakkaṃ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti – dhammacakkaṃ. Dhammena pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhammacariyāya pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme ṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ. Dhamme patiṭṭhito pavattetīti – dhammacakkaṃ... pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena dhammo. Taṃ dhammaṃ pavattetīti – dhammacakkanti.

Dhammacakkakathā niṭṭhitā.

8. Lokuttarakathā

43. Katame dhammā lokuttarā? Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, nibbānañca – ime dhammā lokuttarā.

Lokuttarāti kenaṭṭhena lokuttarā? Lokaṃ tarantīti – lokuttarā. Lokā uttarantīti – lokuttarā. Lokato uttarantīti – lokuttarā. Lokamhā uttarantīti – lokuttarā. Lokaṃ atikkamantīti – lokuttarā. Lokaṃ samatikkamantīti – lokuttarā. Lokaṃ samatikkantāti – lokuttarā. Lokena atirekāti – lokuttarā. Lokantaṃ tarantīti – lokuttarā. Lokā nissarantīti – lokuttarā. Lokato nissarantīti – lokuttarā. Lokamhā nissarantīti – lokuttarā. Lokā nissaṭṭhāti – lokuttarā. Lokena nissaṭṭhāti – lokuttarā. Lokamhā nissaṭṭhāti – lokuttarā. Loke na tiṭṭhantīti – lokuttarā. Lokasmiṃ na tiṭṭhantīti – lokuttarā. Loke na limpantīti – lokuttarā. Lokena na limpantīti – lokuttarā. Loke asaṃlittāti – lokuttarā. Lokena asaṃlittāti – lokuttarā. Loke anupalittāti – lokuttarā. Lokena anupalittāti – lokuttarā. Loke vippamuttāti – lokuttarā. Lokena vippamuttāti – lokuttarā. Lokā vippamuttāti – lokuttarā. Lokato vippamuttāti – lokuttarā. Lokamhā vippamuttāti – lokuttarā. Loke visaññuttāti – lokuttarā. Lokena visaññuttāti – lokuttarā. Lokā visaññuttāti – lokuttarā. Lokasmiṃ visaññuttāti – lokuttarā. Lokato visaññuttāti – lokuttarā. Lokamhā visaññuttāti – lokuttarā. Lokā sujjhantīti – lokuttarā. Lokato sujjhantīti – lokuttarā. Lokamhā sujjhantīti – lokuttarā. Lokā visujjhantīti – lokuttarā. Lokato visujjhantīti – lokuttarā. Lokamhā visujjhantīti – lokuttarā. Lokā vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokato vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokamhā vuṭṭhahantīti – lokuttarā. Lokā vivaṭṭantīti – lokuttarā. Lokato

vivaṭṭantīti – lokuttarā. Lokamhā vivaṭṭantīti – lokuttarā. Loke na sajjantīti – lokuttarā. Loke na gayhantīti – lokuttarā. Loke na bajjhantīti – lokuttarā. Lokam samucchindantīti – lokuttarā. Lokam samucchinnattāti – lokuttarā. Lokam paṭippassambhentīti – lokuttarā. Lokam paṭippassambhitattāti – lokuttarā. Lokassa apathāti – lokuttarā. Lokassa agatīti – lokuttarā. Lokassa avisayāti – lokuttarā. Lokassa asādhāraṇāti – lokuttarā. Lokam vamanantīti – lokuttarā. Lokam na paccāvamanantīti – lokuttarā. Lokam pajahantīti – lokuttarā. Lokam na upādiyantīti – lokuttarā. Lokam visinentīti – lokuttarā. Lokam na ussinentīti – lokuttarā. Lokam vidhūpentīti – lokuttarā. Lokam na samdhūpentīti – lokuttarā. Lokam samatikkamma abhibhuyya tiṭṭhantīti – lokuttarā.

Lokuttarakathā niṭṭhitā.

9. Balakathā

44. Sāvattthinidānaṃ . “Pañcimāni, bhikkhave, balāni. Katamāni pañca? Saddhābalaṃ, vīriyabalaṃ, satibalaṃ, samādhibalaṃ, paññābalaṃ – imāni kho, bhikkhave, pañca balāni.

“Api ca, aṭṭhasaṭṭhi balāni – saddhābalaṃ, vīriyabalaṃ, satibalaṃ, samādhibalaṃ, paññābalaṃ, hiribalaṃ, ottappabalaṃ, paṭisaṅkhānabalaṃ, bhāvanābalaṃ, anavajjabalaṃ, saṅgahabalaṃ, khantibalaṃ, paññattibalaṃ, nijjhattibalaṃ, issariyabalaṃ, adhiṭṭhānabalaṃ, samathabalaṃ, vipassanābalaṃ, dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni, dasa khīṇāsavabalāni, dasa iddhibalāni, dasa tathāgatabalāni”.

Katamaṃ **saddhābalaṃ**? Assaddhiye na kampaṭīti – saddhābalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena saddhābalaṃ, kilesānaṃ pariyādānaṭṭhena saddhābalaṃ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena saddhābalaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena saddhābalaṃ, cittassa vodānaṭṭhena saddhābalaṃ, visesādhigamaṭṭhena saddhābalaṃ, uttari paṭivedhaṭṭhena saddhābalaṃ, saccābhisamayaṭṭhena saddhābalaṃ, nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭhena saddhābalaṃ. Idaṃ saddhābalaṃ.

Katamaṃ **vīriyabalaṃ**? Kosajje na kampaṭīti – vīriyabalaṃ. Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhena vīriyabalaṃ, kilesānaṃ pariyādānaṭṭhena vīriyabalaṃ, paṭivedhādivisodhanaṭṭhena vīriyabalaṃ, cittassa adhiṭṭhānaṭṭhena vīriyabalaṃ, cittassa vodānaṭṭhena vīriyabalaṃ, visesādhigamaṭṭhena vīriyabalaṃ, uttari paṭivedhaṭṭhena vīriyabalaṃ,

saccābhisamayatthēna vīriyabalaṃ, nirodhe patiṭṭhāpakatthēna vīriyabalaṃ.
Idaṃ vīriyabalaṃ.

Katamaṃ **satibalaṃ?** Pamāde na kampaṭṭi – satibalaṃ.
Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhēna satibalaṃ...pe... nirodhe
patiṭṭhāpakatthēna satibalaṃ. Idaṃ satibalaṃ.

Katamaṃ **samādhibalaṃ?** Uddhacce na kampaṭṭi – samādhibalaṃ.
Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhēna samādhibalaṃ...pe...
nirodhe patiṭṭhāpakatthēna samādhibalaṃ. Idaṃ samādhibalaṃ.

Katamaṃ **paññābalaṃ?** Avijjāya na kampaṭṭi – paññābalaṃ.
Sahajātānaṃ dhammānaṃ upatthambhanaṭṭhēna paññābalaṃ...pe...
nirodhe patiṭṭhāpakatthēna paññābalaṃ. Idaṃ paññābalaṃ.

Katamaṃ **hiribalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ hiriyatī –
hiribalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ hiriyatī – hiribalaṃ. Ālokasaññāya
thinamiddhaṃ hiriyatī – hiribalaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ hiriyatī –
hiribalaṃ. Dhammavavathānēna vicikiccaṃ hiriyatī – hiribalaṃ. Ñāṇēna
avijjaṃ hiriyatī – hiribalaṃ. Pāmojjēna aratiṃ hiriyatī – hiribalaṃ.
Paṭhamēna jhānēna nīvaraṇē hiriyatī – hiribalaṃ...pe... arahattamagga
sabbakilese hiriyatī – hiribalaṃ. Idaṃ hiribalaṃ.

Katamaṃ **ottappabalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ ottappatī –
ottappabalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ ottappatī – ottappabalaṃ.
Ālokasaññāya thinamiddhaṃ ottappatī – ottappabalaṃ. Avikkhepena
uddhaccaṃ ottappatī – ottappabalaṃ. Dhammavavathānēna vicikiccaṃ
ottappatī – ottappabalaṃ. Ñāṇēna avijjaṃ ottappatī – ottappabalaṃ.
Pāmojjēna aratiṃ ottappatī – ottappabalaṃ. Paṭhamēna jhānēna nīvaraṇē
ottappatī – ottappabalaṃ...pe... arahattamagga sabbakilese ottappatī
– ottappabalaṃ. Idaṃ ottappabalaṃ.

Katamaṃ **paṭisaṅkhānabalaṃ?** Nekkhammena kāmacchandaṃ
paṭisaṅkhātī – paṭisaṅkhānabalaṃ. Abyāpādena byāpādaṃ paṭisaṅkhātī
– paṭisaṅkhānabalaṃ. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ paṭisaṅkhātī
– paṭisaṅkhānabalaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ paṭisaṅkhātī –
paṭisaṅkhānabalaṃ. Dhammavavathānēna vicikiccaṃ paṭisaṅkhātī –
paṭisaṅkhānabalaṃ. Ñāṇēna avijjaṃ paṭisaṅkhātī – paṭisaṅkhānabalaṃ.
Pāmojjēna aratiṃ paṭisaṅkhātī – paṭisaṅkhānabalaṃ. Paṭhamēna jhānēna
nīvaraṇē paṭisaṅkhātī – paṭisaṅkhānabalaṃ...pe... arahattamagga

sabbakilese paṭisaṅkhātīti – paṭisaṅkhānabalaṃ. Idaṃ paṭisaṅkhānabalaṃ.

Katamaṃ **bhāvanābalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Uddhaccaṃ pajahanto avikkhepaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Vicikicchāṃ pajahanto dhammavavattānaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Avijjāṃ pajahanto ñāṇaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Aratīṃ pajahanto pāmojjaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Nīvaraṇaṃ pajahanto paṭhamaṃ jhānaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ bhāvetīti – bhāvanābalaṃ. Idaṃ bhāvanābalaṃ.

Katamaṃ **anavajjabalaṃ?** Kāmacchandassa pahīnattā nekkhamme natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpāde natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññāya natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepe natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavattāne natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇe natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Aratīyā pahīnattā pāmojje natthi kiñci vajjanti anavajjabalaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamajjhāne natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamagge natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Idaṃ anavajjabalaṃ.

Katamaṃ **saṅgahabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ saṅgaṇhātīti – saṅgahabalaṃ. Idaṃ saṅgahabalaṃ.

Katamaṃ **khantibalaṃ?** Kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo khamatīti – khantibalaṃ. Thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññā khamatīti – khantibalaṃ. Uddhaccassa pahīnattā avikkhepo khamatīti – khantibalaṃ. Vicikicchāya pahīnattā dhammavavattānaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Aratīyā pahīnattā pāmojjaṃ khamatīti – khantibalaṃ. Nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamaṃ jhānaṃ khamatīti – khantibalaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo khamatīti – khantibalaṃ. Idaṃ khantibalaṃ.

Katamaṃ **paññattibalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ paññāpetīti – paññattibalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ paññāpetīti – paññattibalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ paññāpetīti – paññattibalaṃ... pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ paññāpetīti – paññattibalaṃ. Idaṃ paññattibalaṃ.

Katamaṃ **nijjhattibalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ... pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ nijjhāpetīti – nijjhattibalaṃ. Idaṃ nijjhattibalaṃ.

Katamaṃ **issariyabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ... pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ vasaṃ vattetīti – issariyabalaṃ. Idaṃ issariyabalaṃ.

Katamaṃ **adhiṭṭhānabalaṃ?** Kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññāvasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ... pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānabalaṃ. Idaṃ adhiṭṭhānabalaṃ.

Katamaṃ **samathabalaṃ?** Nekkhammasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, abyāpādasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, ālokasaññāvasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ... pe... paṇinissaggānupassī assāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ, paṇinissaggānupassī passāsavasena cittassa ekaggatā avikkhepo samathabalaṃ.

Samathabalanti kenatṭhena samathabalaṃ? Paṭhamena jhānena nīvaraṇe na kampaṭīti – samathabalaṃ. Dutiyena jhānena vitakkavicāre na kampaṭīti – samathabalaṃ. Tatiyena jhānena pītiyā na kampaṭīti – samathabalaṃ. Catutthena jhānena sukhadukkhe na kampaṭīti – samathabalaṃ. Ākāsānañcāyatanaśāntiyā rūpasāññāya

paṭighasaññāya nānattasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsañcāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya na kampaṭīti – samathabalaṃ. Uddhacce ca uddhaccasahagatakilese ca khandhe ca na kampaṭīti na calati na vedhatīti – samathabalaṃ. Idaṃ samathabalaṃ.

Katamaṃ **vipassanābalaṃ**? Aniccānupassanā vipassanābalaṃ, dukkhānupassanā vipassanābalaṃ...pe... paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ, rūpe aniccānupassanā vipassanābalaṃ, rūpe dukkhānupassanā vipassanābalaṃ...pe... rūpe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ, vedanāya...pe... saññāya... sañkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ...pe... jarāmarañe aniccānupassanā vipassanābalaṃ, jarāmarañe dukkhānupassanā vipassanābalaṃ...pe... jarāmarañe paṭinissaggānupassanā vipassanābalaṃ. Vipassanābalanti kenatṭhena vipassanābalaṃ? Aniccānupassanāya nīcassaññāya na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Dukkānupassanāya sukhasaññāya na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Anattānupassanāya attasaññāyakaṃkampaṭīti – vipassanābalaṃ. Nibbidānupassanāya nandiyā na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Virāgānupassanāya rāge na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Nirodhānupassanā samudaye na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Paṭinissaggānupassanāya ādāne na kampaṭīti – vipassanābalaṃ. Avijjāya avijjāsahagatakilese ca khandhe ca na kampaṭīti na calati na vedhatīti – vipassanābalaṃ. Idaṃ vipassanābalaṃ.

Katamāni **dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni**? Sammādiṭṭhiṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā asekhabalaṃ. Sammāsankappaṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā – asekhabalaṃ. Sammāvācaṃ... pe... sammākammantaṃ... sammāājīvaṃ... sammāvāyāmaṃ... sammāsatiṃ... sammāsamādhīṃ... sammāññāṇaṃ...pe... sammāvimuttiṃ sikkhatīti – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitattā – asekhabalaṃ. Imāni dasa sekhabalāni, dasa asekhabalāni.

Katamāni **dasa khīṇāsavabalāni**? Idha khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe sañkhārā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aniccato sabbe sañkhārā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayamaṃ paṭijānāti – “khīṇā me āsavā”ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aṅgārakāsūpamā kāmā yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭhā honti, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – “khīṇā me āsavā”ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṃ cittaṃ hoti vivekaṇaṃ vivekapabbhāraṃ vivekaṭṭhaṃ nekkhammābhirataṃ byantibhūtaṃ sabbaso āsavaṭṭhāniyeḥi dhammeḥi. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno vivekaninnaṃ cittaṃ hoti vivekaṇaṃ vivekapabbhāraṃ vivekaṭṭhaṃ nekkhammābhirataṃ byantibhūtaṃ sabbaso āsavaṭṭhāniyeḥi dhammeḥi, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – “khīṇā me āsavā”ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti subhāvitā, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – “khīṇā me āsavā”ti.

Puna caparaṃ khīṇāsavassa bhikkhuno cattāro sammappadhānā bhāvitā honti subhāvitā...pe... cattāro iddhipādā bhāvitā honti subhāvitā... pañcindriyāni bhāvitāni honti subhāvitāni... pañca balāni bhāvitāni honti subhāvitāni... satta bojjhaṅgā bhāvitā honti subhāvitā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito. Yampi khīṇāsavassa bhikkhuno aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito hoti subhāvito, idampi khīṇāsavassa bhikkhuno balaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma khīṇāsavo bhikkhu āsavānaṃ khayaṃ paṭijānāti – “khīṇā me āsavā”ti. Imāni dasa khīṇāsavabalāni.

Katamāni **dasa iddhibalāni**? Adhiṭṭhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammā payogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi – imāni dasa iddhibalāni.

Katamāni **dasa tathāgatabalāni**? Idha tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṃ kammaśamādānānaṃ tñāso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṃ kammaśamādānānaṃ tñāso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabbhaṃ tñānaṃ paṭijānāti, paṛisāsu sīhanādaṃ, nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabbhaṃ tñānaṃ paṭijānāti, paṛisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti.

Puna caparaṃ tathāgato anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti, idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato anekavihiṭṭaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo...pe... iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihiṭṭaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Yampi tathāgato anekavihiṭṭaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Seyyathidaṃ – ekampi jātiṃ dvepi jātiyo...pe... idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena satte passaṭṭi cavamāne upapajjamāne...pe... yampi tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena satte passaṭṭi

cavamāne upapajjamāne...pe... idampi tathāgatassa...pe....

Puna caparaṃ tathāgato āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayamaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Yampi tathāgato āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayamaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati, idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabaṃ tñānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Imāni dasa tathāgatabalāni.

45. Kenatṭhena saddhābalaṃ? Kenatṭhena vīriyabalaṃ? Kenatṭhena satibalaṃ? Kenatṭhena samādhibalaṃ? Kenatṭhena paññābalaṃ? Kenatṭhena hiribalaṃ? Kenatṭhena ottappabalaṃ? Kenatṭhena paṭisaṅkhānabalaṃ... pe... kenatṭhena tathāgatabalaṃ?

Assaddhiye akampiyatṭhena saddhābalaṃ. Kosajje akampiyatṭhena vīriyabalaṃ. Pamāde akampiyatṭhena satibalaṃ. Uddhacce akampiyatṭhena samādhibalaṃ. Avijjāya akampiyatṭhena paññābalaṃ. Hiriyati pāpake akusale dhammeti – hiribalaṃ. Ottappati pāpake akusale dhammeti – ottappabalaṃ. Nāṇena kilese paṭisaṅkhātī – paṭisaṅkhānabalaṃ. Tattha jātā dhammā ekarasā hontī – bhāvanābalaṃ. Tattha natthi kiñci vajjanti – anavajjabalaṃ. Tena cittaṃ saṅgaṇhātī – saṅgahabalaṃ. Taṃ tassa khamatī – khantibalaṃ. Tena cittaṃ paññāpetī – paññattibalaṃ. Tena cittaṃ nijjhāpetī – nijjhattibalaṃ. Tena cittaṃ vasaṃ vattetī – issariyabalaṃ. Tena cittaṃ adhiṭṭhātī – adhiṭṭhānabalaṃ. Tena cittaṃ ekagganti – samathabalaṃ. Tattha jāte dhamme anupassatī – vipassanābalaṃ. Tattha sikkhatī – sekhabalaṃ. Tattha sikkhitatā – asekhabalaṃ. Tena āsavā khīṇāti – khīṇāsavabalaṃ. Tassa ijhatī – iddhibalaṃ. Appameyyatṭhena tathāgatabalanti.

Balakathā niṭṭhitā.

10. Suññakathā

46. Evaṃ me sutamaṃ – ekaṃ samayaṃ bhagavā sāvattiyamaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Atha kho āyasmā ānando yena bhagavā tenupasaṅkami; upasaṅkamitvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho āyasmā ānando bhagavantaṃ etadavoca –

“Suñño loko, suñño loko’ti, bhante, vuccati. Kittāvataṃ nu kho,

bhante, ‘suñño loko’ti vuccatī”ti? “Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā ‘suñño loko’ti vuccati. Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā attena vā attaniyena vā. Cakkhuvīññānaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā. Cakkhusamphasso suñño attena vā attaniyena vā. Yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā.

“Sotaṃ suññaṃ...pe... saddā suññā... ghānaṃ suññaṃ... gandhā suññā... jivhā suññā... rasā suññā... kāyo suñño... phoṭṭhabbā suññā... mano suñño attena vā attaniyena vā. Dhammā suññā attena vā attaniyena vā. Manovīññānaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā. Manosamphasso suñño attena vā attaniyena vā. Yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā tasmā ‘suñño loko’ti vuccatī”ti.

1. Mātikā

47. Suññasuññaṃ, saṅkhārasuññaṃ, vipariṇāmasuññaṃ, aggasuññaṃ, lakkhaṇasuññaṃ, vikkhambhanasuññaṃ, tadaṅgasuññaṃ, samucchēdasuññaṃ, paṭippassaddhisuññaṃ, nissaraṇasuññaṃ, ajjhattasuññaṃ, bahiddhāsuññaṃ, dubhātosuññaṃ, sabhāgasuññaṃ, visabhāgasuññaṃ, esanāsuññaṃ, pariggahasuññaṃ, paṭilābhasuññaṃ, paṭivedhasuññaṃ, ekattasuññaṃ, nānattasuññaṃ, khantisuññaṃ, adhiṭṭhānasuññaṃ, pariyoḡāhaṇasuññaṃ, sampajānassapavattapariyādānaṃ sabbasuññatānaṃ paramatthasuññaṃ.

2. Niddeso

48. Katamaṃ **suññasuññaṃ**? Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Sotaṃ suññaṃ...pe... ghānaṃ suññaṃ... jivhā suññā... kāyo suñño... mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idamaṃ suññasuññaṃ.

Katamaṃ **saṅkhārasuññaṃ**? Tayo saṅkhārā – puññābhisaṅkhāro, apuññābhisaṅkhāro, āneñjābhisaṅkhāro. Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño. Apuññābhisaṅkhāro puññābhisaṅkhārena ca āneñjābhisaṅkhārena ca suñño. Āneñjābhisaṅkhāro

puññābhisaṅkhārena ca apuññābhisaṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparepi tayo saṅkhārā – kāyasāṅkhāro, vacīsāṅkhāro, cittasāṅkhāro. Kāyasāṅkhāro vacīsāṅkhārena ca cittasāṅkhārena ca suñño. Vacīsāṅkhāro kāyasāṅkhārena ca cittasāṅkhārena ca suñño. Cittasāṅkhāro kāyasāṅkhārena ca vacīsāṅkhārena ca suñño. Ime tayo saṅkhārā.

Aparepi tayo saṅkhārā – atītā saṅkhārā, anāgatā saṅkhārā, paccuppannā saṅkhārā. Atītā saṅkhārā anāgatehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā. Anāgatā saṅkhārā atītehi ca paccuppannehi ca saṅkhārehi suññā paccuppannā saṅkhārā atītehi ca anāgatehi ca saṅkhārehi suññā. Ime tayo saṅkhārā; idaṃ saṅkhārasuññaṃ.

Katamaṃ **vipariṇāmasuññaṃ?** Jātaṃ rūpaṃ sabhāvena suññaṃ. Vigataṃ rūpaṃ vipariṇatañceva suññañca. Jātā vedanā sabhāvena suññā. Vigatā vedanā vipariṇatā ceva suññā ca ...pe... jātā saññā... jātā saṅkhārā... jātaṃ viññāṇaṃ... jātaṃ cakkhu...pe... jāto bhavo sabhāvena suñño. Vigato bhavo vipariṇato ceva suñño ca. Idaṃ vipariṇāmasuññaṃ.

Katamaṃ **aggasuññaṃ?** Aggametaṃ padaṃ setthametaṃ padaṃ visiṭṭhametaṃ padaṃ yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Idaṃ aggasuññaṃ.

Katamaṃ **lakkhaṇasuññaṃ?** Dve lakkhaṇāni – bālalakkhaṇaṇca paṇḍitalakkhaṇaṇca. Bālalakkhaṇaṃ paṇḍitalakkhaṇena suññaṃ. Paṇḍitalakkhaṇaṃ bālalakkhaṇena suññaṃ. Tīṇi lakkhaṇāni – uppādalakkhaṇaṃ, vayalakkhaṇaṃ, ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ. Uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ, ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ.

Rūpassa uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Rūpassa vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Rūpassa ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ. Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhārānaṃ... viññāṇassa... cakkhussa... jarāmaṇassa uppādalakkhaṇaṃ vayalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Jarāmaṇassa vayalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca ṭhitaññathattalakkhaṇena ca suññaṃ. Jarāmaṇassa

ṭhitaññathattalakkhaṇaṃ uppādalakkhaṇena ca vayalakkhaṇena ca suññaṃ.
Idaṃ lakkhaṇasuññaṃ.

Katamaṃ **vikkhambhanasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando vikkhambhito ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo vikkhambhito ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ vikkhambhitañceva suññaṇca. Avikkhepena uddhaccaṃ vikkhambhitañceva suññaṇca. Dhammavavatthānena vicikicchā vikkhambhitā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā vikkhambhitā ceva suññā ca. Pāmojjena arati vikkhambhitā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā vikkhambhitā ceva suññā ca... pe... arahattamaggena sabbakilesā vikkhambhitā ceva suññā ca. Idaṃ vikkhambhanasuññaṃ.

Katamaṃ **tadaṅgasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando tadaṅgasuñño. Abyāpādena byāpādo tadaṅgasuñño. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ tadaṅgasuññaṃ. Avikkhepena uddhaccaṃ tadaṅgasuññaṃ. Dhammavavatthānena vicikicchā tadaṅgasuññā. Ñāṇena avijjā tadaṅgasuññā. Pāmojjena arati tadaṅgasuññā. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā tadaṅgasuññā...pe... vivaṭṭanānupassanāya saññogābhiniveso tadaṅgasuñño. Idaṃ tadaṅgasuññaṃ.

Katamaṃ **samucchedasuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando samucchinno ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo samucchinno ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ samucchinnañceva suññaṇca. Avikkhepena uddhaccaṃ samucchinnañceva suññaṇca. Dhammavavatthānena vicikicchā samucchinnā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā samucchinnā ceva suññā ca. Pāmojjena arati samucchinnā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā samucchinnā ceva suññā ca...pe... arahattamaggena sabbakilesā samucchinnā ceva suññā ca. Idaṃ samucchedasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭippassaddhisuññaṃ?** Nekkhammena kāmacchando paṭippassaddho ceva suñño ca. Abyāpādena byāpādo paṭippassaddho ceva suñño ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ paṭippassaddhañceva suññaṇca. Avikkhepena uddhaccaṃ paṭippassaddhañceva suññaṇca. Dhammavavatthānena vicikicchā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Ñāṇena avijjā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Pāmojjena arati paṭippassaddhā ceva suññā ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā paṭippassaddhā ceva suññā ca... pe... arahattamaggena sabbakilesā paṭippassaddhā ceva suññā ca. Idaṃ paṭippassaddhisuññaṃ.

Katamaṃ **nissaraṇasuññaṃ**? Nekkhammena kāmacchando nissaṭo ceva suñña ca. Abyāpādena byāpādo nissaṭo ceva suñña ca. Ālokasaññāya thinamiddhaṃ nissaṭaṇceva suññaṇca. Avikkhepena uddhaccaṃ nissaṭaṇceva suññaṇca. Dhammavavattānena vicikicchā nissaṭā ceva suñña ca. Nāṇena avijjā nissaṭā ceva suñña ca. Pāmojjena arati nissaṭā ceva suñña ca. Paṭhamena jhānena nīvaraṇā nissaṭā ceva suñña ca ...pe... arahattamaggena sabbakilesā nissaṭā ceva suñña ca. Idaṃ nissaraṇasuññaṃ.

Katamaṃ **ajjhattasuññaṃ**? Ajjhattaṃ cakkhuṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Ajjhattaṃ sotamaṃ suññaṃ... ajjhattaṃ ghānaṃ suññaṃ... ajjhattaṃ jivhā suñña... ajjhattaṃ kāyo suñña... ajjhattaṃ mano suñña attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ ajjhattasuññaṃ.

Katamaṃ **bahiddhāsuññaṃ**? Bahiddhā rūpā suñña...pe... bahiddhā dhammā suñña attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ bahiddhāsuññaṃ.

Katamaṃ **dubhatosuññaṃ**? Yañca ajjhattaṃ cakkhu ye ca bahiddhā rūpā ubhayametaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Yañca ajjhattaṃ sotamaṃ ye ca bahiddhā saddā...pe... yañca ajjhattaṃ ghānaṃ ye ca bahiddhā gandhā... yā ca ajjhattaṃ jivhā ye ca bahiddhā rasā... yo ca ajjhattaṃ kāyo ye ca bahiddhā phoṭṭhabbā... yo ca ajjhattaṃ mano ye ca bahiddhā dhammā ubhayametaṃ suññaṃ attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Idaṃ dubhatosuññaṃ.

Katamaṃ **sabhāgasuññaṃ**? Cha ajjhattikāni āyatanāni sabhāgāni ceva suññāni ca. Cha bāhirāni āyatanāni sabhāgāni ceva suññāni ca. Cha viññāṇakāyā sabhāgā ceva suñña ca. Cha phassakāyā sabhāgā ceva suñña ca. Cha vedanākāyā sabhāgā ceva suñña ca. Cha saññākāyā sabhāgā ceva suñña ca. Cha cetanākāyā sabhāgā ceva suñña ca. Idaṃ sabhāgasuññaṃ.

Katamaṃ **visabhāgasuññaṃ**? Cha ajjhattikāni āyatanāni chahi bāhirehi āyatanehi visabhāgāni ceva suññāni ca. Cha bāhirāni āyatanāni chahi viññāṇakāyehi visabhāgāni ceva suññāni ca. Cha viññāṇakāyā chahi phassakāyehi visabhāgā ceva suñña ca. Cha phassakāyā chahi vedanākāyehi visabhāgā ceva suñña ca. Cha vedanākāyā chahi saññākāyehi visabhāgā ceva suñña ca. Cha saññākāyā chahi cetanākāyehi visabhāgā ceva suñña ca.

Idaṃ visabhāgasuññaṃ.

Katamaṃ **esanāsuññaṃ?** Nekkhammesanā kāmaccandena suñña. Abyāpādesanā byāpādena suñña. Ālokasaññesanā thinamiddhena suñña. Avikkhepesanā uddhaccena suñña. Dhammavavattānesanā vicikicchāya suñña. Ñānesanā avijjāya suñña. Pāmojjesanā aratiyā suñña. Paṭhamajjhānesanā nīvaraṇehi suñña...pe... arahattamaggesanā sabbakilesehi suñña. Idaṃ esanāsuññaṃ.

Katamaṃ **pariggahasuññaṃ?** Nekkhammapariggaho kāmaccandena suñño. Abyāpādapariggaho byāpādena suñño. Ālokasaññāpariggaho thinamiddhena suñño. Avikkhepapariggaho uddhaccena suñño. Dhammavavattānapariggaho vicikicchāya suñño. Ñānapariggaho avijjāya suñño. Pāmojjapariggaho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānapariggaho nīvaraṇehi suñño...pe... arahattamaggapariggaho sabbakilesehi suñño. Idaṃ pariggahasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭilābhasuññaṃ?** Nekkhammapaṭilābho kāmaccandena suñño. Abyāpādapāṭilābho byāpādena suñño. Ālokasaññāpaṭilābho thinamiddhena suñño. Avikkhepaṭilābho uddhaccena suñño. Dhammavavattānapaṭilābho vicikicchāya suñño. Ñānapaṭilābho avijjāya suñño. Pāmojjapaṭilābho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānapaṭilābho nīvaraṇehi suñño...pe... arahattamaggapaṭilābho sabbakilesehi suñño. Idaṃ paṭilābhasuññaṃ.

Katamaṃ **paṭivedhasuññaṃ?** Nekkhammapaṭivedho kāmaccandena suñño. Abyāpādapāṭivedho byāpādena suñño. Ālokasaññāpaṭivedho thinamiddhena suñño. Avikkhepaṭivedho uddhaccena suñño. Dhammavavattānapaṭivedho vicikicchāya suñño. Ñānapaṭivedho avijjāya suñño. Pāmojjapaṭivedho aratiyā suñño. Paṭhamajjhānapaṭivedho nīvaraṇehi suñño...pe... arahattamaggapaṭivedho sabbakilesehi suñño. Idaṃ paṭivedhasuññaṃ.

Katamaṃ **ekattasuññaṃ, nānattasuññaṃ?** Kāmaccando nānattaṃ, nekkhammaṃ ekattaṃ. Nekkhammekattaṃ cetayato kāmaccandena suññaṃ. Byāpādo nānattaṃ, abyāpādo ekattaṃ. Abyāpādekattaṃ cetayato byāpādena suññaṃ. Thinamiddhaṃ nānattaṃ, ālokasaññā ekattaṃ. Ālokasaññekattaṃ cetayato thinamiddhena suññaṃ. Uddhaccaṃ nānattaṃ, avikkhepo ekattaṃ. Avikkhepekattaṃ cetayato uddhaccena suññaṃ. Vicikicchā nānattaṃ, dhammavavattānaṃ ekattaṃ.

Dhammavavatthānekattaṃ cetayato vicikicchāya suññaṃ. Avijjā nānattaṃ, ñāṇaṃ ekattaṃ. Ñāṇekattaṃ cetayato avijjāya suññaṃ. Arati nānattaṃ, pāmojjaṃ ekattaṃ. Pāmojjekattaṃ cetayato aratiyā suññaṃ. Nīvaraṇā nānattaṃ, paṭhamajjhānaṃ ekattaṃ. Paṭhamajjhānekattaṃ cetayato nīvaraṇehi suññaṃ...pe... sabbakilesā nānattaṃ, arahattamaggo ekattaṃ. Arahattamaggekattaṃ cetayato sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ ekattasuññaṃ nānattasuññaṃ.

Katamaṃ **khantisuññaṃ?** Nekkhammakhanti kāmaccandena suññā. Abyāpādakhanti byāpādēna suññā. Ālokasaññākhanti thinamiddhena suññā. Avikkhepakhanti uddhaccena suññā. Dhammavavatthānakhanti vicikicchāya suññā. Ñāṇakhanti avijjāya suññā. Pāmojjakhanti aratiyā suññā. Paṭhamajjhānakhanti nīvaraṇehi suññā...pe... arahattamaggakhanti sabbakilesehi suññā. Idaṃ khantisuññaṃ.

Katamaṃ **adhiṭṭhānasuññaṃ?** Nekkhammādhīṭṭhānaṃ kāmaccandena suññaṃ. Abyāpādādhīṭṭhānaṃ byāpādēna suññaṃ. Ālokasaññādhīṭṭhānaṃ thinamiddhena suññaṃ. Avikkhepādhīṭṭhānaṃ uddhaccena suññaṃ. Dhammavavatthānādhīṭṭhānaṃ vicikicchāya suññaṃ. Ñāṇādhīṭṭhānaṃ avijjāya suññaṃ. Pāmojjādhīṭṭhānaṃ aratiyā suññaṃ. Paṭhamajjhānādhīṭṭhānaṃ nīvaraṇehi suññaṃ...pe... arahattamaggādhīṭṭhānaṃ sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ adhiṭṭhānasuññaṃ.

Katamaṃ **pariyogāhaṇasuññaṃ?** Nekkhammapariyogāhaṇaṃ kāmaccandena suññaṃ. Abyāpādapariyogāhaṇaṃ byāpādēna suññaṃ. Ālokasaññāpariyogāhaṇaṃ thinamiddhena suññaṃ. Avikkhepapariyogāhaṇaṃ uddhaccena suññaṃ. Dhammavavatthānapariyogāhaṇaṃ vicikicchāya suññaṃ. Ñāṇapariyogāhaṇaṃ avijjāya suññaṃ. Pāmojjapariyogāhaṇaṃ aratiyā suññaṃ. Paṭhamajjhānapariyogāhaṇaṃ nīvaraṇehi suññaṃ...pe... arahattamaggapariyogāhaṇaṃ sabbakilesehi suññaṃ. Idaṃ pariyogāhaṇasuññaṃ.

Katamaṃ **sampajānassa pavattapariyādānaṃ sabbasuññatānaṃ paramatthasuññaṃ?** Idha sampajāno nekkhammena kāmaccandassa pavattaṃ pariyādiyati, abyāpādēna byāpādassa pavattaṃ pariyādiyati, ālokasaññāya thinamiddhassa pavattaṃ pariyādiyati, avikkhepena uddhaccassa pavattaṃ pariyādiyati, dhammavavatthānena vicikicchāya pavattaṃ pariyādiyati, ñāṇena avijjāya pavattaṃ pariyādiyati, pāmojjena aratiyā pavattaṃ pariyādiyati, paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pavattaṃ

pariyādiyati...pe... arahattamaggena sabbakilesānaṃ pavattaṃ pariyādiyati. Atha vā pana sampajānassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa idaṃ ceva cakkhupavattaṃ pariyādiyati, aññaṅca cakkhupavattaṃ na uppajjati. Idañceva sotapavattaṃ...pe... ghānapavattaṃ... jivhāpavattaṃ... kāyapavattaṃ... manopavattaṃ pariyādiyati, aññaṅca manopavattaṃ na uppajjati. Idaṃ sampajānassa pavattapariyādānaṃ sabbasuññātānaṃ paramatthasuññanti.

Suññakathā niṭṭhitā.

Yuganaddhavaggo dutiyo.

Tassuddānaṃ –

Yuganaddhā saccabojjhaṅgā, mettā virāgapañcamā;

Paṭisambhidā dhammacakkaṃ, lokuttarabalasuññāti.

Esa nikāyadharehi ṭhapito, asamo dutiyo pavaro

Varavaggoti.

3. Paññāvaggo

1. Mahāpaññākathā

1. Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti...pe... paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti?

Aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti.
Dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṃ paripūreti.
Anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṃ paripūreti.
Nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṃ paripūreti.
Virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṃ paripūreti.
Nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṃ paripūreti.
Paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti.
Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā

bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti...pe... rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti...pe... rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Imā satta pañña bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha pañña bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava pañña bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti, sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmaṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti...pe... jarāmaṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Jarāmaṇe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti...pe... jarāmaṇe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Imā satta pañña bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha pañña bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava pañña bhāvitā bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavatthānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā

adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

2. Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti?

Rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā nibbedhikapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe dukkhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā mahāpaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe anattānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā tikkhapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe nibbidānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā vipulapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe virāgānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā gambhīrapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe nirodhānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā asāmantapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppanne rūpe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Imā satta paññā bhāvitā bahulīkatā paṇḍiccaṃ paripūrenti. Imā aṭṭha paññā bhāvitā bahulīkatā puthupaññaṃ paripūrenti. Imā nava paññā bhāvitā

bahulīkatā hāsapaññaṃ paripūrenti.

Hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā. Tassā atthavavattānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Dhammavavattānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Niruttivavattānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Paṭibhānavavattānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya. Tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

Vedanāya...pe... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe... cakkhusmiṃ... pe... jarāmarañe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppane jarāmarañe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti...pe... jarāmarañe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Atītānāgatapaccuppane jarāmarañe paṭinissaggānupassanā bhāvitā bahulīkatā katamaṃ paññaṃ paripūreti? Jarāmarañe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti. Atītānāgatapaccuppane jarāmarañe aniccānupassanā bhāvitā bahulīkatā javanapaññaṃ paripūreti... pe... tassimā catasso paṭisambhidāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāya.

3. “Cattārome, bhikkhave, dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasamsevo, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā sotāpattiphalasacchikiriyāya saṃvattanti.

“Cattārome, bhikkhave, dhammā bhāvitā bahulīkatā sakadāgāmiphelasacchikiriyāya saṃvattanti...pe... anāgāmiphelasacchikiriyāyasamvattanti...pe... arahattaphelasacchikiriyāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasamsevo, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā arahattamaggaphelasacchikiriyāya saṃvattanti.

“Cattārome, bhikkhave, dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṃvattanti...pe... paññābuddhiyāsaṃvattanti, paññāvepullāya saṃvattanti, mahāpaññatāya saṃvattanti, puthupaññatāya saṃvattanti, vipulapaññatāya saṃvattanti, gambhīrapaññatāya saṃvattanti, asāmantapaññatāya

saṃvattanti, bhūripaññatāya saṃvattanti, paññābhāhullāya saṃvattanti, sīghapaññatāya saṃvattanti, lahupaññatāya saṃvattanti, hāsapaññatāya saṃvattanti, javanapaññatāya saṃvattanti, tikkhapaññatāya saṃvattanti, nibbedhikapaññatāya saṃvattanti. Katame cattāro? Sappurisasamsevo, saddhammassavanam, yonisomanasikāro, dhammānudhammapaṭipatti – ime kho, bhikkhave, cattāro dhammā bhāvitā bahulīkatā paññāpaṭilābhāya saṃvattanti, paññābuddhiyā saṃvattanti...pe... nibbedhikapaññatāya saṃvattanti”.

1. Soḷasapaññāniddeso

4. Paññāpaṭilābhāya saṃvattantīti katamo paññāpaṭilābho? Catunnam maggañāṇanam, catunnam phalañāṇanam, catunnam paṭisambhidāñāṇanam, channam abhiññāñāṇanam, tesattatīnam ñāṇanam, sattasattatīnam ñāṇanam lābho paṭilābho patti sampatti phassanā sacchikiriya upasampadā. Paññāpaṭilābhāya saṃvattantīti – ayam paññā paṭilābho.

Paññābuddhiyā saṃvattantīti katamā paññābuddhi? Sattannañca sekkhānam puthujanakalyāṇakassa ca paññā vaḍḍhati, arahato paññā vaḍḍhati. Vaḍḍhitavaḍḍhanā paññābuddhiyā saṃvattantīti – ayam paññābuddhi.

Paññāvepullāya saṃvattantīti katamam paññāvepullam? Sattannam sekkhānam puthujanakalyāṇakassa ca paññāvepullam gacchati. Arahato paññā vepullagatā paññāvepullāya saṃvattantīti – idam paññāvepullam.

Mahāpaññatāya saṃvattantīti katamā mahāpaññā? Mahante atthe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante dhamme pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā niruttiyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantesamādhikkhandhepariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante paññākkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante vimuttiñāṇadassanakhandhe pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni thānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā viharasamāpattiyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante sammappadhāne pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante iddhipāde pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni indriyāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni balāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahante bojjaṅge pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantam

ariyamaggaṃ pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantāni sāmāññaphalāni pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantā abhiññāyo pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti – mahāpaññā. Mahāpaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ mahāpaññā.

Puthupaññatāya saṃvattantīti katamā puthupaññā? Puthunānākhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānādhatūsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsūññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāatthesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānādhammesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāniruttīsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsamādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāpaññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvimuttikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvimuttiñāṇadassanakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāvihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāriyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsatiṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāiddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāindriyesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānābalesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānābojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāriyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāsāmāññaphalesu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthunānāabhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthujjanasādhāraṇe dhamme atikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti – puthupaññā. Puthupaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ puthupaññā.

Vipulapaññatāya saṃvattantīti katamā vipulapaññā? Vipule atthe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule dhamme pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulā niruttiyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni paṭibhānāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule sīlakkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule samādhikkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule paññākkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule vimuttikkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni ṭhānāṭṭhānāni pariggaṇhātīti –

vipulapaññā. Vipulā vihārasamāpattiyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni ariyasaccāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule satipaṭṭhāne pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule sammappadhāne pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule iddhipāde pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni indriyāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni balāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule bojjhaṅge pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipule ariyamagge pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulāni sāmāññaphalāni pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulā abhiññāyo pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti – vipulapaññā. Vipulapaññātāya saṃvattantīti – ayaṃ vipulapaññā.

Gambhīrapaññātāya saṃvattantīti katamā gambhīrapaññā? Gambhīresu khandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu dhātūsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu āyatanesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paṭiccasamuppādesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu suññatamanupalabbhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu atthesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu dhammesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu niruttīsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paṭibhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sīlakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu samādhikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu paññākkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu vimuttikkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu vimuttiñāḍadassanakkhandhesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ṭhānāṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu vihārasamāpattīsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ariyasaccesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu satipaṭṭhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sammappadhānesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu iddhipādesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu indriyesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu balesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu bojjhaṅgesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu ariyamaggesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīresu sāmāññaphalesu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrāsu abhiññāsu ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīre paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti – gambhīrapaññā. Gambhīrapaññātāya saṃvattantīti – ayaṃ gambhīrapaññā.

Asāmantapaññātāya saṃvattantīti katamā asāmantapaññā? Yassa puggalassa atthavavattānato atthapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā

phassitā paññāya, dhammavavatthānato dhammapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, niruttivavatthānato niruttipaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, paṭibhānavavatthānato paṭibhānapaṭisambhidā adhigatā hoti sacchikatā phassitā paññāya, tassa atthe ca dhamme ca niruttiyā ca paṭibhāne ca na añño koci sakkoti abhisambhavitum. Anabhisambhavanīyo ca so aññehīti – asāmantapañño.

Puthujjanakalyāṇakassa paññā aṭṭhamakassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Puthujjanakalyāṇakam upādāya aṭṭhamako asāmantapañño. Aṭṭhamakassa paññā sotāpannassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Aṭṭhamakam upādāya sotāpanno asāmantapañño. Sotāpannassa paññā sakadāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Sotāpannam upādāya sakadāgāmi asāmantapañño. Sakadāgāmissa paññā anāgāmissa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Sakadāgāmiṃ upādāya anāgāmī asāmantapañño. Anāgāmissa paññā arahato paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Anāgāmiṃ upādāya arahā asāmantapañño. Arahato paññā paccekasambuddhassa paññāya dūre vidūre suvidūre na santike na sāmantā. Arahantaṃ upādāya paccekabuddho asāmantapañño. Paccekabuddhañca sadevakañca lokam upādāya tathāgato araham sammāsambuddho aggo asāmantapañño.

5. Paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhigatappaṭisambhido catuvesārajappatto dasabaladhārī purisāsabho purisasīho purisanāgo purisajāñño purisadhoraḃho anantañāṇo anantatejo anantayasa aḃḃho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugāmī ca panassa etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānam jānāti, passam passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātam adiṭṭham aviditam asacchikataṃ aphasitaṃ paññāya. Atītam anāgataṃ paccuppannam upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpātham āgacchanti. Yam kiñci neyyam nāma atthi tam sabbam jānitabbam. Attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḃho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkilesso vā attho vodāno

vā attho paramattho vā attho, sabbaṃ taṃ antobuddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ vacīkammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Sabbaṃ manokammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihatam ñāṇam. Anāgate buddhassa bhagavato appaṭihatam ñāṇam. Paccuppanne buddhassa bhagavato appaṭihatam ñāṇam. Yāvatakaṃ neyyam tāvatakaṃ ñāṇam, yāvatakaṃ ñāṇam tāvatakaṃ neyyam. Neyyapariyantikaṃ ñāṇam, ñāṇapariyantikaṃ neyyam. Neyyam atikkamivā ñāṇam nappavattati. Ñāṇam atikkamivā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantatṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnam samuggapaṭalānaṃ sammā phusitānaṃ heṭṭhimam samuggapaṭalaṃ uparimam nātivattati, uparimam samuggapaṭalaṃ heṭṭhimam nātivattati, aññamaññapariyantatṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyaṅca ñāṇaṅca aññamaññapariyantatṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyam tāvatakaṃ ñāṇam, yāvatakaṃ ñāṇam tāvatakaṃ neyyam. Neyyapariyantikaṃ ñāṇam, ñāṇapariyantikaṃ neyyam. Neyyam atikkamivā ñāṇam nappavattati. Ñāṇam atikkamivā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantatṭhāyino te dhammā. Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇam pavattati.

Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanappaṭibaddhā ākaṅkhappaṭibaddhā manasikārappaṭibaddhā cittuppādappaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇam pavattati. Sabbesaṃ sattānaṃ buddho āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttim jānāti. Apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhābbābhabbe satte pajānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā, antamaso timitimiṅgalam upādāya, antomahāsamudde parivattanti, evamevaṃ sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhino, antamaso garuḷam venateyyam upādāya, ākāssa padese parivattanti; evameva yepi te sārīputtasamā paññāya tepi buddhañāṇassa padese parivattanti. Buddhañāṇam devamanussānaṃ paññam pharivā atighamsivā tiṭṭhati. Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatipaṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañham abhisāṅkharivā abhisāṅkharivā tathāgataṃ upasaṅkamivā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni ca, kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā

honti niddiṭṭhakāraṇā . Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati yadidaṃ paññāyāti. Aggo asāmantapañño, asāmantapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ asāmantapaññā.

6. Bhūripaññatāya saṃvattantīti katamā bhūripaññā? Rāgaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Dosaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Mohaṃ abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Kodhaṃ...pe... upanāhaṃ ... makkhaṃ... paḷasaṃ... issaṃ... macchariyaṃ... māyaṃ... sāṭṭheyyaṃ... thambhaṃ... sārambhaṃ... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite... sabbe abhisāṅkhāre...pe... sabbe bhavagāmikamme abhibhuyyatīti – bhūripaññā. Abhibhavitāti – bhūripaññā. Rāgo ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Doso ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Moho ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Kodho...pe... upanāho... makkho... paḷaso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā... sabbe duccharitā... sabbe abhisāṅkhārā...pe... sabbe bhavagāmikammā ari. Taṃ ariṃ maddanipaññāti – bhūripaññā. Bhūri vuccati pathavī . Tāya pathavisamāya vitthātāya vipulāya paññāya samannāgatoti – bhūripaññā. Api ca, paññāya metāṃ adhivacanaṃ. Bhūri medhā pariñāyikāti – bhūripaññā. Bhūripaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ bhūripaññā.

Paññābāhullāya saṃvattantīti katamaṃ paññābāhullaṃ? Idhekacco paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhigateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito taggaruko tabbahulo tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo. Yathā gaṇagaruko vuccati “gaṇābāhuliko”ti, cīvaragaruko vuccati “cīvarabāhuliko”ti, pattaagaruko vuccati “pattabāhuliko”ti, senāsanagaruko vuccati “senāsanabāhuliko”ti; evamevaṃ idhekacco paññāgaruko hoti paññācarito paññāsayo paññādhimutto paññādhajo paññāketu paññādhigateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanabahulo sampekkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito taggaruko tabbahulo tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo. Paññābāhullāya saṃvattantīti – idaṃ paññābāhullaṃ.

Sīghapaññatāya saṃvattantīti katamā sīghapaññā? Sīghaṃ sīghaṃ sīlāni paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ indriyasamvaram paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ bhojane mattaññutaṃ

paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sīlakkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ samādhikkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ paññākkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vimuttikkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ vihārasamāpattiyo paripūretīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ariyasaccāni paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ satipaṭṭhāne bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sammappadhāne bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ iddhipāde bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ indriyāni bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ balāni bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ bojjhaṅge bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ ariyamaggam bhāvetīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ sāmāññaphalāni sacchikarotīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ abhiññāyo paṭivijjhatīti – sīghapaññā. Sīghaṃ sīghaṃ paramattham nibbānam sacchikarotīti – sīghapaññā. Sīghapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ sīghapaññā.

Lahupaññatāya saṃvattantīti katamā lahupaññā? Lahaṃ lahaṃ sīlāni paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ indriyasamvaram paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ bhojane mattaññutaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ sīlakkhandhaṃ ...pe... samādhikkhandhaṃ ... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ ṭhānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ vihārasamāpattiyo paripūretīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ ariyasaccāni paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ satipaṭṭhāne bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ sammappadhāne bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ iddhipāde bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ indriyāni bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ balāni bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ bojjhaṅge bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ ariyamaggam bhāvetīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ sāmāññaphalāni sacchikarotīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ abhiññāyo paṭivijjhatīti – lahupaññā. Lahaṃ lahaṃ paramattham nibbānam sacchikarotīti – lahupaññā. Lahupaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ lahupaññā.

Hāsapaññatāya saṃvattantīti katamā hāsapaññā? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlāni paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo indriyasamvaram paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo

tutṭhibahulo pāmojjabahulo bhojane mattaññutaṃ paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tutṭhibahulo pāmojjabahulo jāgariyānuyogaṃ paripūretīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tutṭhibahulo pāmojjabahulo sīlakkhandhaṃ...pe... samādhikkhandhaṃ... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiññānadassanakkhandhaṃ paripūretīti...pe... tḥānāṭṭhānāni paṭivijjhatīti... vihārasamāpattiyo paripūretīti ... ariyasaccāni paṭivijjhatīti... satipaṭṭhāne bhāvetīti... sammappadhāne bhāvetīti... iddhipāde bhāvetīti... indriyāni bhāvetīti... balāni bhāvetīti... bojjaṅge bhāvetīti ... ariyamaggaṃ bhāvetīti...pe... sāmaññaphalāni sacchikarotīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tutṭhibahulo pāmojjabahulo abhiññāyo paṭivijjhatīti – hāsapaññā. Hāsabahulo vedabahulo tutṭhibahulo pāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti – hāsapaññā. Hāsapaññātāya saṃvattantīti – ayaṃ hāsapaññā.

7. Javanapaññātāya saṃvattantīti katamā javanapaññā? Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbam rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhaṃ khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Yā kāci vedanā...pe... yā kāci saññā... ye keci saṅkhārā... yaṃ kiñci viññānaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbam viññānaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhaṃ khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato khippaṃ javatīti – javanapaññā. Dukkhaṃ khippaṃ javatīti – javanapaññā. Anattato khippaṃ javatīti – javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraṇatṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā. Vedanā... pe... saññā... saṅkhārā... viññānaṃ... cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayaṭṭhena dukkhaṃ bhayaṭṭhena anattā asāraṇatṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā.

Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhamaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti – javanapaññā. Vedanā...

pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ... cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ
 atītānāgatappaccuppannaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ
 khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti
 tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne
 khippaṃ javatīti – javanapaññā. Javanapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ
 javanapaññā.

Tikkhapaññatāya saṃvattantīti katamā tikkhapaññā? Khippaṃ
 kilese chindatīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti
 pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ
 byāpādavitaṅkaṃ nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ
 gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ vihiṃsāvitaṅkaṃ nādhivāseti...pe...
 uppannupanne pāpake akusale dhamme nādhivāseti pajahati vinodeti
 byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Uppannaṃ rāgaṃ
 nādhivāseti pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā.
 Uppannaṃ dosaṃ...pe... uppannaṃ mohaṃ ... uppannaṃ kodhaṃ...
 uppannaṃ upanāhaṃ... makkhaṃ... paḷāsaṃ... issaṃ... macchariyaṃ...
 māyaṃ... sāṭṭheyyaṃ... thambhaṃ... sārāmbhaṃ... mānaṃ...
 atimānaṃ... maḍaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite...
 sabbe abhisāṅkhāre...pe... sabbe bhavaḡāmikamme nādhivāseti pajahati
 vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane
 cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidāyo
 cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti – tikkhapaññā.
 Tikkhapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ tikkhapaññā.

Nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti katamā nibbedhikapaññā?
 Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo
 ukkaṅṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo. Bahimukho na ramati
 sabbasaṅkhāresu. Anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ
 nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā. Anibbidhappubbaṃ
 appadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti – nibbedhikapaññā.
 Anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati
 padāletīti – nibbedhikapaññā. Anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ
 kodhaṃ...pe... upanāhaṃ... makkhaṃ... paḷāsaṃ... issaṃ...
 macchariyaṃ... māyaṃ... sāṭṭheyyaṃ... thambhaṃ... sārāmbhaṃ...
 mānaṃ... atimānaṃ... maḍaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe
 duccharite... sabbe abhisāṅkhāre...pe... sabbe bhavaḡāmikamme nibbijjhati
 padāletīti – nibbedhikapaññā. Nibbedhikapaññatāya saṃvattantīti – ayaṃ
 nibbedhikapaññā.

Imā soḷasa paññāyo. Imāhi soḷasahi paññāhi samannāgato puggalo paṭisambhidappatto.

2. Puggalavisesaniddeso

8. Dve puggalā paṭisambhidappattā – eko pubbayogasampanno, eko na pubbayogasampanno. Yo pubbayogasampanno so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā – eko bahussuto, eko na bahussuto. Yo bahussuto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā – eko desanābahulo, eko na desanābahulo. Yo desanābahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā – eko garūpanissito, eko na garūpanissito. Yo garūpanissito, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā – eko vihārabahulo, eko na vihārabahulo. Yo vihārabahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā – eko paccavekkhaṇābahulo, eko na paccavekkhaṇābahulo. Yo paccavekkhaṇābahulo, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā – eko sekhapaṭisambhidappatto, eko asekhapaṭisambhidappatto. Yo asekhapaṭisambhidappatto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi

bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā, dvepi asekhapaṭisambhidappattā – eko sāvakaṭṭāpāramippatto, eko na sāvakaṭṭāpāramippatto. Yo sāvakaṭṭāpāramippatto, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Dve puggalā paṭisambhidappattā, dvepi pubbayogasampannā, dvepi bahussutā, dvepi desanābahulā, dvepi garūpanissitā, dvepi vihārabahulā, dvepi paccavekkhaṇābahulā, dvepi asekhapaṭisambhidappattā – eko sāvakaṭṭāpāramippatto, eko paccekasambuddho. Yo paccekasambuddho, so tena atireko hoti, adhiko hoti, viseso hoti. Tassa ñāṇaṃ pabhijjati.

Paccekabuddhañca sadevakañca lokamaṃ upādāya tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho aggaṃ paṭisambhidappatto paññāpabhedakusalo pabhinnañāṇo adhiḡatapaṭisambhido catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabhō purisasiḡo...pe... yepi te khattiyapaṇḡitā brāhmaṇapaṇḡitā gahapatipaṇḡitā samaṇapaṇḡitā nipuṇā kataparappavādā vāavedhirūpā vobhindantā maññe caranti paññāgatena ditṡhigatāni, te pañham abhisankharitvā abhisankharitvā tathāgataṃ upasaṅkamtivā pucchanti gūḡhāni ca paṭicchannāni ca. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā honti nidditṡhakāraṇā, upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati, yadidaṃ paññāyāti aggaṃ paṭisambhidappattoti.

Mahāpaññākathā niṡṡhitā.

2. Iddhikathā

9. Kā iddhi? Kati iddhiyo? Iddhiyā kati bhūmiyo, kati pādā, kati padāni, kati mūlāni? **Kā iddhīti?** Ijjhanaṡṡhena iddhi. **Kati iddhiyoti?** Dasa iddhiyo. **Iddhiyā kati bhūmiyoti?** Iddhiyā catasso bhūmiyo, cattāro pādā, aṡṡha padāni, soḡasa mūlāni.

10. Katamā **dasa iddhiyo?** Adhiṡṡhānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñāṇavipphārā iddhi, samādhivipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṡṡhena iddhi.

Iddhiyā katamā catasso bhūmiyo? Vīvekajābhūmi paṡṡhamamaṃ jhānaṃ, pītisukhabhūmi dutiyaṃ jhānaṃ, upekkhāsukhabhūmi tatiyaṃ jhānaṃ, adukkhamasukhābhūmi catutthaṃ jhānaṃ. Iddhiyā imā catasso bhūmiyo iddhiḡābhāya iddhiḡaṡṡilābhāya iddhiḡvikubbanatāya iddhiḡvisavitāya

iddhivasībhāvāya iddhivesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katame cattāro pādā? Idha bhikkhu chandasamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti, cittasamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti, vīriyasamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti, vīmaṃsāsamādhīpadhānasāṅkhārasamannāgataṃ iddhīpādaṃ bhāveti. Iddhiyā ime cattāro pādā iddhilābhāya iddhīpaṭilābhāya iddhīvikubbanatāya iddhīvisavitāya iddhīvasībhāvāya iddhīvesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katamāni aṭṭha padāni? Chandaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhīṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Chando na samādhī, samādhī na chando. Añño chando, añño samādhī. Vīriyaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhīṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Vīriyaṃ na samādhī, samādhī na vīriyaṃ. Aññaṃ vīriyaṃ, añño samādhī. Cittaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhīṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Cittaṃ na samādhī, samādhī na cittaṃ. Aññaṃ cittaṃ, añño samādhī. Vīmaṃsaṃ ce bhikkhu nissāya labhati samādhīṃ, labhati cittassa ekaggataṃ. Vīmaṃsā na samādhī, samādhī na vīmaṃsā. Aññā vīmaṃsā, añño samādhī. Iddhiyā imāni aṭṭha padāni iddhīlābhāya iddhīpaṭilābhāya iddhīvikubbanatāya iddhīvisavitāya iddhīvasībhāvāya iddhīvesārajjāya saṃvattantīti.

Iddhiyā katamāni soḷasa mūlāni? Anonataṃ cittaṃ kosajje na iñjatīti – āneñjaṃ. Anunnataṃ cittaṃ uddhacce na iñjatīti – āneñjaṃ. Anabhinataṃ cittaṃ rāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Anapanataṃ cittaṃ byāpāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Anissitaṃ cittaṃ diṭṭhiyā na iñjatīti – āneñjaṃ. Appaṭibaddhaṃ cittaṃ chandarāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Vipparamuttaṃ cittaṃ kāmarāge na iñjatīti – āneñjaṃ. Visaññuttaṃ cittaṃ kilese na iñjatīti – āneñjaṃ. Vimariyādikaṃ cittaṃ kilesamariyāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Ekattagataṃ cittaṃ nānattakilesehi na iñjatīti – āneñjaṃ. Saddhāya pariggahitaṃ cittaṃ assaddhiye na iñjatīti – āneñjaṃ. Vīriyena pariggahitaṃ cittaṃ kosajje na iñjatīti – āneñjaṃ. Satiyā pariggahitaṃ cittaṃ pamāde na iñjatīti – āneñjaṃ. Samādhinā pariggahitaṃ cittaṃ uddhacce na iñjatīti – āneñjaṃ. Paññāya pariggahitaṃ cittaṃ avijjāya na iñjatīti – āneñjaṃ. Obhāsagataṃ cittaṃ avijjandhakāre na iñjatīti – āneñjaṃ. Iddhiyā imāni soḷasa mūlāni iddhīlābhāya iddhīpaṭilābhāya iddhīvikubbanatāya iddhīvisavitāya iddhīvasībhāvāya iddhīvesārajjāya saṃvattantīti.

Dasaidhiniddeso

10. Katamā **adhiṭṭhānā iddhi?** Idha bhikkhu anekavihitam iddhividham paccanubhoti – ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ; tirokuṭṭam tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse. Pathaviyāpi ummujjanimujjam karoti, seyyathāpi uduke. Udukepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ. Ākāsepi pallaṅkena kamati, seyyathāpi pakkhī sakuṇo. Imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve paṇinā parāmasati parimajjati. Yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vatteti.

Idhāti imissā ditṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciya imasmim ādāye imasmim dhamme imasmim vinaye imasmim dhammavinaye imasmim pāvācane imasmim brahmacariye imasmim satthusāsane. Tena vuccati – “idhā”ti. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṇako vā hoti bhikkhu sekho vā arahā vā akuppadhammo. **Anekavihitam iddhividham paccanubhoti** nānappakāraṃ iddhividham paccanubhoti. **Ekopi hutvā bahudhā hoti**ti pakatiyā eko bahukaṃ āvajjati, satam vā sahasam vā satasahasam vā āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “bahulo homī”ti . Bahulo hoti. Yathāyasmā cūḷapanthako ekopi hutvā bahudhā hoti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto ekopi hutvā bahudhā hoti. **Bahudhāpi hutvā eko hoti**ti pakatiyā bahuko ekam āvajjati; āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “eko homī”ti. Eko hoti. Yathāyasmā cūḷapanthako bahudhāpi hutvā eko hoti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto bahudhāpi hutvā eko hoti.

11. **Āvibhāvanti** kenaci anāvaṭam hoti appaṭicchannaṃ vivaṭam pākaṭam. **Tirobhāvanti** kenaci āvaṭam hoti paṭicchannaṃ pihitaṃ paṭikujjitaṃ. **Tirokuṭṭam tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāseti** pakatiyā ākāsakasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Tirokuṭṭam tiropākāraṃ tiropabbataṃ āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “ākāso hotū”ti. Ākāso hoti. Tirokuṭṭam tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kenaci anāvaṭe aparikkhitte asajjamānā gacchanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto tirokuṭṭam tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse.

Pathaviyāpi ummujjanimujjam karoti, seyyathāpi uduketi pakatiyā āpokasiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Pathaviṃ āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “udakaṃ hotū”ti. Udukaṃ hoti. So pathaviyā ummujjanimujjam karoti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto uduke ummujjanimujjam karonti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto pathaviyā ummujjanimujjam karoti, seyyathāpi uduke.

Udakepi abhijjamāne gacchati, seyyathāpi pathaviyanti pakatiyā pathavīkaṣiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Udakaṃ āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “pathavī hotū”ti. Pathavī hoti. So abhijjamāne udake gacchati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto abhijjamānāya pathaviyā gacchanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto abhijjamāne udake gacchati, seyyathāpi pathaviyaṃ.

Ākāsepi pallānkena kamati, seyyathāpi pakkhī sakuṇoti pakatiyā pathavīkaṣiṇasamāpattiyā lābhī hoti. Ākāsaṃ āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “pathavī hotū”ti. Pathavī hoti. So ākāse antalikkhe caṅkamatipi tiṭṭhatipi nisīdatipi seyyampi kappeti. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto pathaviyā caṅkamantipi tiṭṭhantipi nisīdantipi seyyampi kappenti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto ākāse antalikkhe caṅkamatipi tiṭṭhatipi nisīdatipi seyyampi kappeti, seyyathāpi pakkhī sakuṇo.

12. Imepi candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve pāṇinā parāmasati parimajjati idha so iddhimā cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasūriye āvajjati. Āvajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti – “hatthapāse hotū”ti. Hatthapāse hoti. So nisinnako vā nipannako vā candimasūriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati. Yathā manussā pakatiyā aniddhimanto kiñcideva rūpagataṃ hatthapāse āmasanti parāmasanti parimajjanti, evamevaṃ so iddhimā cetovasippatto nisinnako vā nipannako vā candimasūriye pāṇinā āmasati parāmasati parimajjati.

Yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vattetīti sace so iddhimā cetovasippatto brahmalokaṃ gantukāmo hoti, dūrepi santike adhiṭṭhāti – “santike hotū”ti. Santike hoti. Santikepi dūre adhiṭṭhāti – “dūre hotū”ti. Dūre hoti. Bahukampi thokaṃ adhiṭṭhāti – “thokaṃ hotū”ti. Thokaṃ hoti. Thokampi bahukaṃ adhiṭṭhāti – “bahukaṃ hotū”ti. Bahukaṃ hoti. Dibbena cakkhunā tassa brahmuno rūpaṃ passati. Dibbāya sotadhātuyā tassa brahmuno saddaṃ suṇāti. Cetopariyañāṇena tassa brahmuno cittaṃ pajānāti. Sace so iddhimā cetovasippatto dissamānena kāyena brahmalokaṃ gantukāmo hoti, kāyavasena cittaṃ pariṇāmeti, kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhāti. Kāyavasena cittaṃ pariṇāmetvā, kāyavasena cittaṃ adhiṭṭhahitvā, sukhasaññaṇca lahusaññaṇca okkamitvā dissamānena kāyena brahmalokaṃ gacchati. Sace so iddhimā cetovasippatto adissamānena kāyena brahmalokaṃ gantukāmo hoti, cittavasena kāyaṃ pariṇāmeti, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhāti. Cittavasena kāyaṃ pariṇāmetvā, cittavasena kāyaṃ adhiṭṭhahitvā sukhasaññaṇca lahusaññaṇca okkamitvā adissamānena kāyena brahmalokaṃ gacchati. So tassa brahmuno purato rūpiṃ

abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Sace so iddhimā caṅkamati, nimmitopi tattha caṅkamati. Sace so iddhimā tiṭṭhati, nimmitopi tattha tiṭṭhati. Sace so iddhimā nisīdati, nimmitopi tattha nisīdati. Sace so iddhimā seyyaṃ kappeti, nimmitopi tattha seyyaṃ kappeti. Sace so iddhimā dhūmāyati, nimmitopi tattha dhūmāyati. Sace so iddhimā pajjalati, nimmitopi tattha pajjalati. Sace so iddhimā dhammaṃ bhāsati, nimmitopi tattha dhammaṃ bhāsati. Sace so iddhimā pañhaṃ pucchati, nimmitopi tattha pañhaṃ pucchati. Sace so iddhimā pañhaṃ puṭṭho visajjeti, nimmitopi tattha pañhaṃ puṭṭho visajjeti. Sace so iddhimā tena brahmunā saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ samāpajjati, nimmitopi tattha tena brahmunā saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ samāpajjati. Yaññadeva so iddhimā karoti, taṃ tadeva hi so nimmito karotīti – ayaṃ adhiṭṭhānā iddhi.

13. Katamā vikubbanā iddhi? Sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa abhibhū nāma sāvako brahmaloke tīto sahasilokadhātum sarena viññāpesi. So dissamānenapi kāyena dhammaṃ desesi; adissamānenapi kāyena dhammaṃ desesi; dissamānenapi hetthimena upaḍḍhakāyena adissamānenapi uparimena upaḍḍhakāyena dhammaṃ desesi. Dissamānenapi uparimena upaḍḍhakāyena, adissamānenapi hetthimena upaḍḍhakāyena dhammaṃ desesi. So pakativannaṃ vijahitvā kumārakavannaṃ vā dasseti, nāgavannaṃ vā dasseti, supannaṃ vā dasseti, yakkhavannaṃ vā dasseti, indavannaṃ vā dasseti, devavannaṃ vā dasseti, brahmavannaṃ vā dasseti, samuddavannaṃ vā dasseti, pabbatavannaṃ vā dasseti, vanavannaṃ vā dasseti, sīhavannaṃ vā dasseti, byagghavannaṃ vā dasseti, dīpivannaṃ vā dasseti, hatthimpi dasseti, assampi dasseti, rathampi dasseti, pattimpi dasseti, vividhampi senābyūhaṃ dassetīti – ayaṃ vikubbanā iddhi.

14. Katamā manomayā iddhi? Idha bhikkhu imamahā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti rūpiṃ manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Seyyathāpi puriso muñjamhā īsikaṃ pavāheyya. Tassa evamassa – “ayaṃ muñjo, ayaṃ īsikā. Añño muñjo, añña īsikā. Muñjamhā tveva īsikā pavālhā”ti. Seyyathā vā pana puriso asiṃ kosiyaṃ pavāheyya. Tassa evamassa – “ayaṃ asi, ayaṃ kosi. Añño asi, añña kosi. Kosiyaṃ tveva asi pavālho”ti. Seyyathā vā pana puriso ahiṃ karaṇḍaṃ uddhareyya. Tassa evamassa – “ayaṃ ahi, ayaṃ karaṇḍo. Añño ahi, añño karaṇḍo. Karaṇḍaṃ tveva ahi ubbhato”ti. Evamevaṃ bhikkhu imamahā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti rūpiṃ manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgiṃ ahīnindriyaṃ. Ayaṃ manomayā iddhi.

15. Katamā ñāṇavipphārā iddhi? Aniccānupassanā niccasaññāya pahānaṭṭho ijjatīti – ñāṇavipphārā iddhi. Dukkhānupassanā sukhasaññāya... anattānupassanā attasaññāya... nibbidānupassanāya nandiyā... virāgānupassanāya rāgassa... nirodhānupassanāya samudayassa... paṭinissaggānupassanāya ādānassa pahānaṭṭho ijjatīti – ñāṇavipphārā iddhi. Āyasmato bākulassa ñāṇavipphārā iddhi, āyasmato saṃkiccassa ñāṇavipphārā iddhi, āyasmato bhūtapālassa ñāṇavipphārā iddhi. Ayaṃ ñāṇavipphārā iddhi.

16. Katamā samādhivipphārā iddhi? Paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pahānaṭṭho ijjatīti – samādhivipphārā iddhi. Dutiyena jhānena vitakkavicārānaṃ pahānaṭṭho ijjatīti – samādhivipphārā iddhi. Tatiyena jhānena pītiyā pahānaṭṭho ijjatīti...pe... catutthena jhānena sukhadukkhaṇaṃ pahānaṭṭho ijjatīti...pe... ākāsaṇācāyatanasamāpattiyā rūpasaññāya paṭighasaññāya nānattasaññāya pahānaṭṭho ijjatīti...pe... viññāṇācāyatanasamāpattiyā ākāsaṇācāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjatīti...pe... ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇācāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjatīti...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññāya pahānaṭṭho ijjatīti – samādhivipphārā iddhi. Āyasmato sārīputtassa samādhivipphārā iddhi, āyasmato sañjīvassa samādhivipphārā iddhi, āyasmato khāṇukoṇḍaññassa samādhivipphārā iddhi, uttarāya upāsikāya samādhivipphārā iddhi, sāmāvatiyā upāsikāya samādhivipphārā iddhi. Ayaṃ samādhivipphārā iddhi.

17. Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati – “paṭikūle appaṭikūlasaññī vihareyya”nti, appaṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – “appaṭikūle paṭikūlasaññī vihareyya”nti, paṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – “paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī vihareyya”nti, appaṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – “appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī vihareyya”nti, paṭikūlasaññī tattha viharati. Sace ākaṅkhati – “paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako vihareyyaṃ sato sampajāno”ti, upekkhako tattha viharati sato sampajāno.

Kathaṃ **paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati?** Anīṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati?** Itṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ appaṭikūle

paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati?** Anīṭṭhasmiñca iṭṭhasmiñca vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati?** Iṭṭhasmiñca anīṭṭhasmiñca vatthusmiṃ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī viharati.

Kathaṃ **paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno?** Idha bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyivā... jivhāya rasaṃ sāyivā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusivā... manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṃ paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṃ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno. Ayaṃ ariyā iddhi.

18. Katamā kammavipākajā iddhi? Sabbesaṃ pakkhīnaṃ, sabbesaṃ devānaṃ, ekaccānaṃ manussānaṃ, ekaccānaṃ vinipātikānaṃ. Ayaṃ kammavipākajā iddhi.

Katamā **puññavato iddhi?** Rājā cakkavattī vehāsaṃ gacchati saddhiṃ caturaṅginīyā senāya, antamaso assabandhagopurise upādāya. Jotikassa gahapatissa puññavato iddhi, jaṭilassa gahapatissa puññavato iddhi, meṇḍakassa gahapatissa puññavato iddhi, ghoṣitassa gahapatissa puññavato iddhi, pañcannaṃ mahāpuññānaṃ puññavato iddhi. Ayaṃ puññavato iddhi.

Katamā **vijjāmayā iddhi?** Vijjādharā vijjaṃ parijappetvā vehāsaṃ gacchanti, ākāse antalikkhe hatthimpi dassenti, assampi dassenti, rathampi dassenti, pattimpi dassenti, vividhampi senābyūhaṃ dassenti. Ayaṃ vijjāmayā iddhi.

Kathaṃ **tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi?** Nekkhammena kāmacchandassa pahānaṭṭho ijjatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi. Abyāpādena byāpādassa pahānaṭṭho ijjatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi... pe... arahattamaggena sabbakilesānaṃ pahānaṭṭho ijjatīti – tattha tattha sammā payogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi. Evaṃ tattha tattha sammā

payogapaccayā ijghanatṭhena iddhi. Imā dasa iddhiyo.

Iddhikathā niṭṭhitā.

3. Abhisamayakathā

19. Abhisamayoti. Kena abhisameti? Cittena abhisameti.

Hañci cittena abhisameti, tena hi aññāṇī abhisameti? Na aññāṇī abhisameti. Ñāṇena abhisameti.

Hañci ñāṇena abhisameti, tena hi acittena ca ñāṇena ca acittako abhisameti? Na acittako abhisameti. Cittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Hañci cittena ca ñāṇena ca abhisameti, tena hi kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na kāmāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na rūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na arūpāvacaracittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi kammassakatacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na kammassakatacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na saccānulomikacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na atītacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na anāgatacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Tena hi paccuppannalokiyacittena ca ñāṇena ca abhisameti? Na paccuppannalokiyacittena ca ñāṇena ca abhisameti. Lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

Kathaṃ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca

abhisameti? Lokuttaramaggakkhaṇe uppādādhīpateyyaṃ cittaṃ ñāṇassa hetu paccayo ca. Taṃsāmpayuttaṃ nirodhagocaraṃ dassanādhīpateyyaṃ ñāṇaṃ cittaṃsa hetu paccayo ca. Taṃsāmpayuttaṃ ñāṇaṃ nirodhagocaraṃ. Evaṃ lokuttaramaggakkhaṇe paccuppannacittena ca ñāṇena ca abhisameti.

20. Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Lokuttaramaggakkhaṇe dassanābhisamayō sammādiṭṭhi, abhiniropanābhisamayō sammāsankappo, pariggahābhisamayō sammāvācā, samuṭṭhānābhisamayō sammākammanto, vodānābhisamayō sammāājīvo, paggahābhisamayō sammāvāyāmo, upaṭṭhānābhisamayō sammāsati, avikkhepābhisamayō sammāsamādhī; upaṭṭhānābhisamayō satisambojjhaṅgo, pavicayābhisamayō dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahābhisamayō vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇābhisamayō pītisambojjhaṅgo, upasānābhisamayō passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepābhisamayō samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānābhisamayō upekkhāsambojjhaṅgo; assaddhiye akampiyābhisamayōsaddhābalaṃ, kosajje akampiyābhisamayōvīriyabalaṃ, pamāde akampiyābhisamayō satibalaṃ, uddhacce akampiyābhisamayō samādhībalaṃ, avijjāya akampiyābhisamayō paññābalaṃ; adhimokkhābhisamayō saddhindriyaṃ, paggahābhisamayō vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānābhisamayō satindriyaṃ, avikkhepābhisamayō samādhindriyaṃ, dassanābhisamayō paññindriyaṃ. Ādhīpateyyaṭṭhena indriyābhisamayō, akampiyāṭṭhena balābhisamayō, niyyānaṭṭhena bojjhaṅgābhisamayō, hetuṭṭhena maggābhisamayō, upaṭṭhānaṭṭhena satipaṭṭhānābhisamayō, padahaṭṭhena sammappadhānābhisamayō, ijjanaṭṭhena iddhipādābhisamayō, tathaṭṭhena saccābhisamayō, avikkhepaṭṭhena samathābhisamayō, anupassanaṭṭhena vipassanābhisamayō, ekarasāṭṭhena samathavipassanābhisamayō, anativattanaṭṭhena yuganaddhābhisamayō, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhiabhisamayō, avikkhepaṭṭhena visuddhiabhisamayō, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhiabhisamayō, muttaṭṭhena vimokkhābhisamayō, paṭivedhaṭṭhena vijjābhisamayō, pariccāgaṭṭhena vimuttiabhisamayō, samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaṃ abhisamayō. Chando mūlaṭṭhena abhisamayō, manasikāro samuṭṭhānaṭṭhena abhisamayō, phasso samodhānaṭṭhena abhisamayō, vedanā samosaraṇaṭṭhena abhisamayō, samādhī pamukhaṭṭhena abhisamayō, sati ādhīpateyyaṭṭhena abhisamayō, paññā tatuttaraṭṭhena abhisamayō, vimutti sāraṭṭhena abhisamayō, amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānaṭṭhena abhisamayō.

21. Kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Soṭāpattimaggakkhaṇe dassanābhisamayō sammādiṭṭhi...pe... amatogadhaṃ nibbānaṃ pariyoṣānaṭṭhena abhisamayō.

Kim nu ettakoyeva abhisamayoti? Na hi. Sotāpattiphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi...pe... paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo...pe... amatogadham 5 nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Kim nu ettakoyeva abhisamayoti?

Na hi. Sakadāgāmimaggakkhaṇe...pe... sakadāgāmiphalakkhaṇe... anāgāmimaggakkhaṇe... anāgāmiphalakkhaṇe... arahattamaggakkhaṇe... pe... arahattaphalakkhaṇe dassanābhisamayo sammādiṭṭhi, abhiniropānābhisamayo sammāsankappo...pe... paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇaṃ abhisamayo. Chando mūlaṭṭhena abhisamayo...pe... amatogadham nibbānaṃ pariyosānaṭṭhena abhisamayo.

Yvāyaṃ kilese pajahati, atīte kilese pajahati...pe... anāgate kilese pajahati, paccuppanne kilese pajahati, atīte kilese pajahatīti. Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaṃ khepeti, niruddham nirodheti, vigataṃ vigameti, atthaṅgataṃ atthaṅgameti, atītaṃ yaṃ na atthi taṃ pajahatīti? Na atīte kilese pajahatīti. Anāgate kilese pajahatīti. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ pajahati, anuppannaṃ pajahati, apātubhūtaṃ pajahati, anāgataṃ yaṃ na atthi taṃ pajahatīti? Na anāgate kilese pajahatīti. Paccuppanne kilese pajahatīti. Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratta rāgaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ pajahati, mūlho mohamaṃ pajahati, vinibaddho mānaṃ pajahati, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ pajahati,

Vikkhepagato uddhaccaṃ pajahati, aniṭṭhaṅgato vicikicchamaṃ pajahati, thāmagato anusayamaṃ pajahati, kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti, saṃkilesikā maggabhāvanā hoti?

Na hi atīte kilese pajahati, na anāgate kilese pajahati, na paccuppanne kilese pajahatīti. Hañci na atīte kilese pajahati, na anāgate...pe... na paccuppanne kilese pajahati, tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasadchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti? Atthi maggabhāvanā, atthi phalasadchikiriyā, atthi kilesappahānaṃ, atthi dhammābhisamayo. Yathā kathaṃ viya? Seyyathāpi taruṇo rukkhō ajātaphalo. Tameṇaṃ puriso mūlaṃ chindeyya. Ye tassa rukkhassa ajātaphalā, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evamevaṃ uppādo hetu, uppādo paccayo kilesānaṃ nibbattiyāti. Uppāde ādīnavaṃ disvā anuppāde cittaṃ pakkhandati. Anuppāde cittassa pakkhandatā ye

uppādapaccayā kilesā nibbatteyyum, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evaṃ hetunirodhā dukkhanirodho. Pavattaṃ hetu, nimittaṃ hetu, āyūhanā hetu. Āyūhanā paccayo kilesānaṃ nibbattiyaṃ. Āyūhane ādīnavam disvā anāyūhane cittaṃ pakkhandati. Anāyūhane cittaṃ pakkhandatā, ye āyūhanapaccayā kilesā nibbatteyyum, te ajātāyeva na jāyanti, anibbattāyeva na nibbattanti, anuppannāyeva na uppajjanti, apātubhūtāyeva na pātubhavanti. Evaṃ hetunirodhā dukkhanirodho. Evaṃ atthi maggabhāvanā, atthi phalāsacchikiriyā, atthi kilesappahānaṃ, atthi dhammābhisamayoti.

Abhisamayakathā niṭṭhitā.

4. Vivekakathā

22. Sāvattthinidānaṃ . “Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci balakaraṇīyā kammantā karīyanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evamete balakaraṇīyā kammantā karīyanti, evamevaṃ, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti.

“Kathaṅca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sammāditṭhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Sammāsaṅkappaṃ... pe... sammāvācaṃ... sammākammantaṃ... sammāājīvaṃ... sammāvāyāmaṃ... sammāsatiṃ... sammāsamaḍhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti.

23. “Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bījagāmahūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evamete bījagāmahūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti; evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu.

“Kathaṅca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto

vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu? Idha, bhikkhave, bhikkhu sammādiṭṭhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Sammāsaṅkappaṃ bhāveti...pe... sammāvācaṃ bhāveti... sammākammantaṃ bhāveti... sammājīvaṃ bhāveti... sammāvāyāmaṃ bhāveti... sammāsatiṃ bhāveti... sammāsamādhim bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvento ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaronto vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesū”ti.

1. Maggaṅganiddeso

24. Sammādiṭṭhiyā pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā. Sammāsaṅkappaṃ...pe... sammāvācāya... sammākammantassa... sammājīvassa... sammāvāyāmassa... sammāsatiyā... sammāsamādhissa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko samucchadaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchadaviveko ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṅcassa svādhīṭṭhitam.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo, tadaṅgavirāgo, samucchadavirāgo, paṭippassaddhivirāgo, nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchadavirāgo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṅcassa svādhīṭṭhitam.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho, tadaṅganirodho, samucchedanirodho, paṭippassaddhinirodho, nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim

bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṃ khayagāṃimaggam bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca amatā dhātu. Sammādiṭṭhiyā ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhīṭṭhitam.

Sammādiṭṭhiyā katame pañca vossaggā? Vikkhambhanavossaggo, tadaṅgavossaggo, samucchedavossaggo, paṭippassaddhivossaggo, nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṃ khayagāṃimaggam bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṃ. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhīṭṭhitam. Sammādiṭṭhiyā ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

25. Sammāsaṅkappassa ...pe... sammāvācāya... sammākammantassa... sammāājivassa... sammāvāyāmassa... sammāsatiyā... sammāsamādhissa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṃ khayagāṃimaggam bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhīṭṭhitam.

Sammāsamādhissa katame pañca virāgā? Vikkhambhanavirāgo, tadaṅgavirāgo, samucchedavirāgo, paṭippassaddhivirāgo, nissaraṇavirāgo. Vikkhambhanavirāgo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavirāgo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedavirāgo ca lokuttaraṃ khayagāṃimaggam bhāvayato, paṭippassaddhivirāgo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavirāgo ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca virāgā. Imesu pañcasu virāgesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhīṭṭhitam.

Sammāsamādhissa katame pañca nirodhā? Vikkhambhananirodho, tadaṅganirodho, samucchedanirodho, paṭippassaddhinirodho, nissaraṇanirodho. Vikkhambhananirodho ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ

bhāvayato, tadaṅganirodho ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedanirodho ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhinirodho ca phalakkhaṇe, nissaraṇanirodho ca amatā dhātu. Sammāsamādhissa ime pañca nirodhā. Imesu pañcasu nirodhesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ.

Sammāsamādhissa katame pañca vossaggā?

Vikkhambhanavossaggo, tadaṅgavossaggo, samucchedavossaggo, paṭippassaddhivossaggo, nissaraṇavossaggo. Vikkhambhanavossaggo ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgavossaggo ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedavossaggo ca lokuttaraṃ khayagāmimaggaṃ bhāvayato, paṭippassaddhivossaggo ca phalakkhaṇe, nissaraṇavossaggo ca nirodho nibbānaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vossaggā. Imesu pañcasu vossaggesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittañcassa svādhiṭṭhitaṃ. Sammāsamādhissa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

26. “Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci balakaraṇīyā kamantā karīyanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evamete balakaraṇīyā kamantā karīyanti; evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya satta bojjhaṅge bhāveti, satta bojjhaṅge bahulīkaroti...pe... satta bojjhaṅge bhāvento satta bojjhaṅge bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu...pe... pañca balāni bhāveti, pañca balāni bahulīkaroti...pe... pañca balāni bhāvento pañca balāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu...pe... pañcindriyāni bhāveti, pañcindriyāni bahulīkaroti...pe....

“Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patitṭhāya evamete bījagāmabhūtagāmā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evamevaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañcindriyāni bhāvento pañcindriyāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu.

“Kathaṇca, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañcindriyāni bhāvento pañcindriyāni bahulīkaronto vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesu? Idha, bhikkhave, bhikkhu saddhindriyaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Vīriyindriyaṃ bhāveti...pe... satindriyaṃ bhāveti...pe... samādhindriyaṃ bhāveti...pe... paññindriyaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ

nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya...pe... pāpuṇāti dhammesū”ti.

2. Indriyaniddeso

27. Saddhindriyassa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā. Vīriyindriyassa...pe... satindriyassa... samādhindriyassa... paññindriyassa pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Saddhindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko. Vikkhambhanaviveko ca nīvaraṇānaṃ paṭhamajjhānaṃ bhāvayato, tadaṅgaviveko ca diṭṭhigatānaṃ nibbedhabhāgiyaṃ samādhim bhāvayato, samucchedaviveko ca lokuttaraṃ khayagāmicchānaṃ bhāvayato, paṭippassaddhiviveko ca phalakkhaṇe, nissaraṇaviveko ca nirodho nibbānaṃ. Saddhindriyassa ime pañca vivekā. Imesu pañcasu vivekesu chandajāto hoti saddhādhimutto, cittaṅcassa svādhiṭṭhitaṃ...pe... saddhindriyassa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayā.

Vīriyindriyassa...pe... satindriyassa...pe... samādhindriyassa... paññindriyassa katame pañca vivekā? Vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko...pe... paññindriyassa ime pañca vivekā, pañca virāgā, pañca nirodhā, pañca vossaggā, dvādasa nissayāti.

Vivekakathā niṭṭhitā.

5. Cariyākathā

28. **Cariyāti**, aṭṭha cariyāyo—iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyāti.

Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. **Āyatanacariyāti** chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. **Saticariyāti** catūsu satipaṭṭhānesu. **Samādhicariyāti** catūsu jhānesu. **Ñāṇacariyāti** catūsu ariyasaccesu. **Maggacariyāti** catūsu ariyamaggesu. **Patticariyāti** catūsu sāmāññaphalesu. **Lokatthacariyāti** tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padese paccakabuddhesu padese sāvakesu.

Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṃ. Āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ. Saticariyā ca appamādavihārīnaṃ. Samādhicariyā ca adhiccittamanuyuttānaṃ. Ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ. Maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ. Patticariyā ca adhigataphalānaṃ. Lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ padese paccekabuddhānaṃ padese sāvakānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo.

29. Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhāpento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññānacariyāya carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo. Dassanacariyā ca sammāditṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappaṃ, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvaṃ, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyoti.

Cariyākathā niṭṭhitā.

6. Pāṭihāriyakathā

30. “Tīṇimāni, bhikkhave , pāṭihāriyāni. Katamāni tīṇi? Iddhipāṭihāriyaṃ, ādesanāpāṭihāriyaṃ, anusāsanāpāṭihāriyaṃ.

“**Katamañca, bhikkhave, iddhipāṭihāriyaṃ?** Idha, bhikkhave, ekacco anekavihitam iddhividham paccanubhoti – ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti; āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ...pe... yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vatteti. Idaṃ vuccati, bhikkhave, iddhipāṭihāriyaṃ.

“**Katamañca, bhikkhave, ādesanāpāṭihāriyaṃ?** Idha, bhikkhave, ekacco nimittena ādisati – ‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, api ca kho manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati – ‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahuṃ cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, napi manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati, api ca kho vitakkayato vicārayato vitakkavipphārasaddaṃ sutvā ādisati –

‘evampi te mano, itthampi te mano, itipi te citta’nti. So bahum cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idha pana, bhikkhave, ekacco na heva kho nimittena ādisati, napi manussānaṃ vā amanussānaṃ vā devatānaṃ vā saddaṃ sutvā ādisati, napi vitakkayato vicārayato vitakkavipphārasaddaṃ sutvā ādisati, api ca kho avitakkaṃ avicāraṃ samādhim samāpanna cetasā ceto paricca pajānāti – ‘yathā imassa bhoto manosaṅkhārā paṇihitā imassa cittaṃ anantarā amukaṃ nāma vitakkaṃ vitakkayissatī’ti . So bahum cepi ādisati, tatheva taṃ hoti, no aññathā. Idaṃ vuccati, bhikkhave, ādesanāpāṭihāriyaṃ.

“Katamañca, bhikkhave, anusāsanīpāṭihāriyaṃ? Idha, bhikkhave, ekacco evamanusāsati – ‘evaṃ vitakketha, mā evaṃ vitakkayittha. Evaṃ manasi karotha, mā evaṃ manasi karittha. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā’ti. Idaṃ vuccati, bhikkhave, anusāsanīpāṭihāriyaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīni pāṭihāriyāni”.

31. Nekkhammaṃ ijjatīti – iddhi. Kāmacchandaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena nekkhammena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Taṃ kho pana nekkhammaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātābbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Abyāpādo ijjatīti – iddhi. Byāpādaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena abyāpādena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “So kho pana abyāpādo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātābbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Ālokasaññā ijjatīti – iddhi. Thinamidham paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tāya ālokasaññāya samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Sā kho pana ālokasaññā evaṃ āsevitabbā, evaṃ bhāvetabbā, evaṃ bahulīkātābbā, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Avikkhepo ijjatīti – iddhi. Uddhaccaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena avikkhepena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “So kho pana avikkhepo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātābbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Dhammavavatthānaṃ ijjhatīti – iddhi. Vicikicchā paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena dhammavavatthānena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Taṃ kho pana dhammavavatthānaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā, sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Ñāṇaṃ ijjhatīti – iddhi. Avijjaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena ñāṇena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Taṃ kho pana ñāṇaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

Pāmojjaṃ ijjhatīti – iddhi. Aratiṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena pāmojjena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Taṃ kho pana pāmojjaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ...pe....

Paṭhamaṃ jhānaṃ ijjhatīti – iddhi. Nīvaraṇe paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena paṭhamena jhānena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “Taṃ kho pana paṭhamaṃ jhānaṃ evaṃ āsevitabbaṃ, evaṃ bhāvetabbaṃ, evaṃ bahulīkātabbaṃ, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ...pe....

Arahattamaggo ijjhatīti – iddhi. Sabbakilese paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Ye tena arahattamaggena samannāgatā, sabbe te visuddhacittā anāvilasaṅkappāti – ādesanāpāṭihāriyaṃ. “So kho pana arahattamaggo evaṃ āsevitabbo, evaṃ bhāvetabbo, evaṃ bahulīkātabbo, evaṃ tadanudhammatā sati upaṭṭhāpetabbā”ti – anusāsanīpāṭihāriyaṃ.

32. Nekkhammaṃ ijjhatīti – iddhi. Kāmacchandaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyaṃ. Abyāpādo ijjhatīti – iddhi. Byāpādaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyaṃ. Ālokasaññā ijjhatīti – iddhi. Thinamiddhaṃ paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ...pe... arahattamaggo ijjhatīti – iddhi. Sabbakilese paṭiharatīti – pāṭihāriyaṃ. Yā ca iddhi yañca pāṭihāriyaṃ, idaṃ vuccati iddhipāṭihāriyanti.

Pāṭihāriyakathā niṭṭhitā.

7. Samasīsakathā

33. Sabbadhammānaṃ sammāsamucchede nirodhe ca anupaṭṭhānatā paññā samasīsatthe ñāṇaṃ.

Sabbadhammānanti pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā, kāmāvacarā dhammā, rūpāvacarā dhammā, arūpāvacarā dhammā, apariyāpannā dhammā. **Sammā samucchedeti** nekkhammena kāmaccandaṃ sammā samucchindati, abyāpādena byāpādaṃ sammā samucchindati, ālokasaññāya thinamiddhaṃ sammā samucchindati, avikkhepena uddhaccaṃ sammā samucchindati, dhammavavattthānena vicikicchāṃ sammā samucchindati, ñāṇena avijjāṃ sammā samucchindati, pāmojjena aratiṃ sammā samucchindati, paṭhamena jhānena nīvaraṇe sammā samucchindati...pe... arahattamaggena sabbakilese sammā samucchindati.

Nirodheti nekkhammena kāmaccandaṃ nirodheti, abyāpādena byāpādaṃ nirodheti, ālokasaññāya thinamiddhaṃ nirodheti, avikkhepena uddhaccaṃ nirodheti, dhammavavattthānena vicikicchāṃ nirodheti, ñāṇena avijjāṃ nirodheti, pāmojjena aratiṃ nirodheti, paṭhamena jhānena nīvaraṇe nirodheti...pe... arahattamaggena sabbakilese nirodheti.

Anupaṭṭhānatāti nekkhammaṃ paṭiladdhassa kāmaccando na upaṭṭhāti, abyāpādaṃ paṭiladdhassa byāpādo na upaṭṭhāti, ālokasaññaṃ paṭiladdhassa thinamiddhaṃ na upaṭṭhāti, avikkhepaṃ paṭiladdhassa uddhaccaṃ na upaṭṭhāti, dhammavavattthānaṃ paṭiladdhassa vicikicchā na upaṭṭhāti, ñāṇaṃ paṭiladdhassa avijjā na upaṭṭhāti, pāmojjaṃ paṭiladdhassa arati na upaṭṭhāti, paṭhamaṃ jhānaṃ paṭiladdhassa nīvaraṇā na upaṭṭhanti... pe... arahattamaggaṃ paṭiladdhassa sabbakilesā na upaṭṭhanti.

Samanti kāmaccandassa pahīnattā nekkhammaṃ samaṃ, byāpādassa pahīnattā abyāpādo samaṃ, thinamiddhassa pahīnattā ālokasaññaṃ samaṃ, uddhaccassa pahīnattā avikkhepo samaṃ, vicikicchāya pahīnattā dhammavavattthānaṃ samaṃ, avijjāya pahīnattā ñāṇaṃ samaṃ, aratiyā pahīnattā pāmojjaṃ samaṃ, nīvaraṇānaṃ pahīnattā paṭhamaṃ jhānaṃ samaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo samaṃ.

Sīsanti terasa sīsāni – palibodhasīsaṅca taṇhā, vinibandhanasīsaṅca māno, parāmāsasīsaṅca diṭṭhi, vikkhepasīsaṅca uddhaccaṃ, saṃkilesasīsaṅca avijjā, adhimokkhasīsaṅca saddhā, pagghasīsaṅca vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsaṅca

sati, avikkhepasīsañca samādhi, dassanasīsañca paññā, pavattasīsañca jīvitindriyaṃ, gocarasīsañca vimokkho, saṅkhārasīsañca nirodhoti.

Samasīsakathā niṭṭhitā.

8. Satipaṭṭhānakathā

34. Sāvattthinidānaṃ. “Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Vedanāsu...pe... citte... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Ime kho, bhikkhave, cattāro satipaṭṭhānā”ti.

35. [Ka] kathaṃ kāye kāyānupassī viharati? Idhekacco pathavīkāyaṃ aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhatto; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti, paṇinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṇinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi kāyaṃ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsatiipaṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasaṭṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Idhekacco āpokāyaṃ...pe... tejokāyaṃ... vāyokāyaṃ... kesakāyaṃ... lomakāyaṃ... chavikāyaṃ... cammakāyaṃ... maṃsakāyaṃ... rudhirakāyaṃ... nhārukāyaṃ ... aṭṭhikāyaṃ... aṭṭhimiñjakāyaṃ aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhatto; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati, nirodheti, no samudeti; paṇinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṇinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi kāyaṃ anupassati. Kāyo upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ kāyaṃ anupassati. Tena vuccati – “kāye kāyānupassanāsatiipaṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānaṃ dhammānaṃ anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānaṃ ekarasatṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ kāye kāyānupassī viharati.

[Kha] kathaṃ **vedanāsu vedanānupassī viharati?** Idhekacco sukhaṃ vedanaṃ aniccato anupassati, no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto nikkasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi vedanaṃ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsatiṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā...pe... āsevanaṭṭhena bhāvanā...pe... idhekacco dukkhaṃ vedanaṃ...pe... adukkhamasukhaṃ vedanaṃ... sāmisaṃ sukhaṃ vedanaṃ... nirāmisaṃ sukhaṃ vedanaṃ... sāmisaṃ dukkhaṃ vedanaṃ... nirāmisaṃ dukkhaṃ vedanaṃ... sāmisaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ... nirāmisaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ... cakkhusamphassajaṃ vedanaṃ... sotasamphassajaṃ vedanaṃ... ghānasamphassajaṃ vedanaṃ... jivhāsamphassajaṃ vedanaṃ... kāyasamphassajaṃ vedanaṃ... manosamphassajaṃ vedanaṃ aniccato anupassati, no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto nikkasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi vedanaṃ anupassati. Vedanā upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ vedanaṃ anupassati. Tena vuccati – “vedanāsu vedanānupassanāsatiṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā...pe... evaṃ vedanāsu vedanānupassī viharati.

[Ga] kathaṃ **citte cittānupassī viharati?** Idhekacco sarāgaṃ cittaṃ aniccato anupassati, no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto nikkasaññaṃ pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānaṃ pajahati. Imehi sattahi ākārehi cittaṃ anupassati. Cittaṃ upaṭṭhānaṃ, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena taṃ cittaṃ anupassati. Tena vuccati – “citte cittānupassanāsatiṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā...pe... āsevanaṭṭhena bhāvanā.

Idhekacco vītarāgaṃ cittaṃ...pe... sadosaṃ cittaṃ... vītadosaṃ cittaṃ... samohaṃ cittaṃ... vītamohaṃ cittaṃ... saṃkhittaṃ cittaṃ...

vikkhittam cittam... mahaggatam cittam... amahaggatam cittam... sauttaram cittam... anuttaram cittam... samāhitam cittam... asamāhitam cittam... vimuttam cittam... avimuttam cittam... cakkhaviññānam... sotaviññānam... ghānaviññānam... jivhāviññānam... kāyaviññānam... manoviññānam aniccato anupassati, no niccato...pe... paṭinissajjati, no ādiyati. **Aniccato anupassanto** niccasaññam pajahati...pe... paṭinissajjanto ādānam pajahati. Imehi sattahi ākārehi cittam anupassati. Cittam upaṭṭhānam, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena tam cittam anupassati. Tena vuccati – “citte cittānupassanāsatiṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā...pe... āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ citte cittānupassī viharati.

[Gha] katham **dhammesu dhammānupassī viharati?** Idhekacco ṭhapetvā kāyam ṭhapetvā vedanam ṭhapetvā cittam tadavasese dhamme aniccato anupassati, no niccato; dukkhato anupassati, no sukhatto; anattato anupassati, no attato; nibbindati, no nandati; virajjati, no rajjati; nirodheti, no samudeti; paṭinissajjati, no ādiyati. Aniccato anupassanto niccasaññam pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññam pajahati, anattato anupassanto attasaññam pajahati, nibbindanto nandim pajahati, virajjanto rāgam pajahati, nirodhento samudayam pajahati, paṭinissajjanto ādānam pajahati. Imehi sattahi ākārehi te dhamme anupassati. Dhammā upaṭṭhānam, no sati. Sati upaṭṭhānañceva sati ca. Tāya satiyā tena ñāṇena te dhamme anupassati. Tena vuccati – “dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānā”.

Bhāvanāti catasso bhāvanā – tattha jātānam dhammānam anativattanaṭṭhena bhāvanā, indriyānam ekarasatṭhena bhāvanā, tadupagavīriyavāhanaṭṭhena bhāvanā, āsevanaṭṭhena bhāvanā. Evaṃ dhammesu dhammānupassī viharatīti.

Satiṭṭhānakathā niṭṭhitā.

9. Vipassanākathā

36. Evaṃ me sutam – ekaṃ samayam bhagavā sāvattiyam viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi – “bhikkhavo”ti. “Bhadante”ti te bhikkhū bhagavato paccassosum. Bhagavā etadavoca –

“So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci saṅkhāram niccato samanupassanto

anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netam ṭhānam vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netam ṭhānam vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netam ṭhānam vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbasaṅkhāre aniccato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati, sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci saṅkhāraṃ sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netam ṭhānam vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netam ṭhānam vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netam ṭhānam vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbasaṅkhāre dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu kañci dhammaṃ attato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netam ṭhānam vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netam ṭhānam vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netam ṭhānam vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu sabbadhamme anattato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – ṭhānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – ṭhānametaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu nibbānaṃ dukkhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – netam thānaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā asamannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – netam thānaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ anokkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – netam thānaṃ vijjati.

“So vata, bhikkhave, bhikkhu nibbānaṃ sukhato samanupassanto anulomikāya khantiyā samannāgato bhavissatīti – thānametaṃ vijjati; anulomikāya khantiyā samannāgato sammattaniyāmaṃ okkamissatīti – thānametaṃ vijjati; sammattaniyāmaṃ okkamamāno sotāpattiphalaṃ vā sakadāgāmiphalaṃ vā anāgāmiphalaṃ vā arahattaṃ vā sacchikarissatīti – thānametaṃ vijjati”.

37. Katihākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, katihākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati? Cattārīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati.

Katamehi cattārīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati, katamehi cattārīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati? Pañcakkhandhe aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto addhuvato atāṇato alenato asaraṇato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asārakato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato saṃkilesikadhammato.

38. Pañcakkhandhe aniccato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho niccaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe dukkhato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho sukhaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe rogato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ārogyaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe gaṇḍato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho agaṇḍaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sallato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho visallaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe aghato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anagho nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe ābādhato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anābādhato nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe parato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho aparappaccayaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe palokato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho apalokadhammo nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe itito passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anītikaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe upaddavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupaddavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe bhayato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho abhayaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe upasaggato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupasaggaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe calato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho acalaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe pabhaṅguto passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho apabhaṅgu nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe addhuvato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho dhuvaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe atāṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho tāṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe aleṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho leṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe asaraṇato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho saraṇaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe rittato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho arittaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe tucchato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho atucchaṃ nibbānanti passanto

sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe suññato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho paramasuññaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe anattato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho paramatthaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe ādīnavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anādīnavam nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vipariṇāmadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho avipariṇāmadhammaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe asārakato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho sāraṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe aghamūlato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anaghamūlaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vadhakato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho avadhakaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe vibhavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho avibhavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sāsavato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anāsavaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe saṅkhatato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asaṅkhatam nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe mārāmisato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nirāmiṣaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe jātidhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ajātaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe jarādhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho ajaraṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe byādhidhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho abyādhi nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

Pañcakkhandhe maraṇadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho amataṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe sokadhammato passanto

anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asokaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe paridevadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho aparidevaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe upāyāsadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho anupāyāsaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati. Pañcakkhandhe saṃkilesikadhammato passanto anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho asaṃkiliṭṭhaṃ nibbānanti passanto sammattaniyāmaṃ okkamati.

39. Aniccatoti, aniccānupassanā. Dukkhatoti, dukkhānupassanā. Rogatoti, dukkhānupassanā. Gaṇḍatoti, dukkhānupassanā. Sallatoti, dukkhānupassanā. Aghatoti, dukkhānupassanā. Ābādhatoti, dukkhānupassanā. Paratoti, anattānupassanā. Palokatoti, aniccānupassanā. Ītitoti, dukkhānupassanā.

Upaddavatoti, dukkhānupassanā. Bhayatoti, dukkhānupassanā. Upasaggatoti, dukkhānupassanā. Calatoti, aniccānupassanā. Pabhaṅgototi, aniccānupassanā. Addhuvatoti, aniccānupassanā. Atāṇatoti, dukkhānupassanā. Aleṇatoti, dukkhānupassanā. Asaraṇatoti, dukkhānupassanā. Rittatoti, anattānupassanā.

Tucchatoti, anattānupassanā. Suññatoti, anattānupassanā. Anattatoti, anattānupassanā. Ādīnavatoti, dukkhānupassanā. Vipariṇāmadhammatoti, aniccānupassanā. Asārakatoti, anattānupassanā. Aghamūlatoti, dukkhānupassanā. Vadhakatoti, dukkhānupassanā. Vibhavatoti, aniccānupassanā. Sāsavatoti, dukkhānupassanā.

Saṅkhatatoti, aniccānupassanā. Mārāmisatoti, dukkhānupassanā. Jātidhammatoti, dukkhānupassanā. Jarādhammatoti, dukkhānupassanā. Byādhidhammatoti, dukkhānupassanā. Maraṇadhammatoti, aniccānupassanā. Sokadhammatoti, dukkhānupassanā. Paridevadhammatoti, dukkhānupassanā. Upāyāsadhammatoti, dukkhānupassanā. Saṃkilesikadhammatoti, dukkhānupassanā.

Imehi cattālīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhati. Imehi cattālīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamati.

Imehi cattālīsāya ākārehi anulomikaṃ khantiṃ paṭilabhantassa, imehi

cattālīsāya ākārehi sammattaniyāmaṃ okkamantassa kati aniccānupassanā,
kati dukkhānupassanā, kati anattānupassanā?

Pañcavīsati anattānupassanā, paññāsa aniccānupassanā;

Sataṃ pañcavīsati ceva, yāni dukkhe pavuccareti.

Vipassanākathā niṭṭhitā.

10. Mātikākathā

40. Nicchāto , makkho vimokkho, vijjāvimutti, adhisīlaṃ, adhicittaṃ, adhipaññā, passaddhi, ñāṇaṃ, dassanaṃ visuddhi nekkhammaṃ, nissaraṇaṃ paviveko, vossaggo, cariyā, jhānavimokkho, bhāvanā, adhiṭṭhānaṃ, jīvitamaṃ.

41. Nicchātoti nekkhammena kāmacchandato nicchāto, abyāpādena byāpādato nicchāto...pe... paṭhamena jhānena nīvaraṇehi nicchāto...pe... arahattamaggena sabbakilesehi nicchāto.

Mokkho vimokkhoti nekkhammena kāmacchandato muccatīti – makkho vimokkho. Abyāpādena byāpādato muccatīti – makkho vimokkho...pe... paṭhamena jhānena nīvaraṇehi muccatīti – makkho vimokkho...pe... arahattamaggena sabbakilesehi muccatīti – makkho vimokkho.

Vijjāvimuttīti nekkhammaṃ vijjatīti vijjā, kāmacchandato muccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti. Abyāpādo vijjatīti vijjā, byāpādato vimuccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti...pe... arahattamaggo vijjatīti vijjā, sabbakilesehi muccatīti vimutti. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti – vijjāvimutti.

Adhisīlaṃ adhicittaṃ adhipaññāti nekkhammena kāmacchandaṃ, saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi, dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ adhicittasikkhā. Yo tattha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā. Abyāpādena byāpādaṃ saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi... pe... arahattamaggena sabbakilese saṃvaraṭṭhena sīlavisuddhi, avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi. Dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Yo tattha saṃvaraṭṭho, ayaṃ adhisīlasikkhā. Yo tattha avikkhepaṭṭho, ayaṃ

adhicittasikkhā. Yo tatha dassanaṭṭho, ayaṃ adhipaññāsikkhā.

Passaddhīti nekkhammena kāmacchandaṃ paṭippassambheti, abyāpādena byāpādaṃ paṭippassambheti...pe... arahattamaggena sabbakilese paṭippassambheti.

Ñāṇanti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ ñātaṭṭhena ñāṇaṃ; byāpādassa pahīnattā abyāpādo ñātaṭṭhena ñāṇaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo ñātaṭṭhena ñāṇaṃ.

Dassananti kāmacchandassa pahīnattā nekkhammaṃ diṭṭhattā dassanaṃ. Byāpādassa pahīnattā abyāpādo diṭṭhattā dassanaṃ...pe... sabbakilesānaṃ pahīnattā arahattamaggo diṭṭhattā dassanaṃ.

Visuddhīti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammena visujjhati. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādena visujjhati...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggena visujjhati.

Nekkhammanti kāmānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ nekkhammaṃ. Rūpānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ āruppaṃ. Yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nekkhammaṃ. Byāpādassa abyāpādo nekkhammaṃ. Thinamiddhassa ālokasaññā nekkhammaṃ...pe... sabbakilesānaṃ arahattamaggo nekkhammaṃ.

Nissaraṇanti kāmānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ nekkhammaṃ. Rūpānametaṃ nissaraṇaṃ, yadidaṃ āruppaṃ. Yaṃ kho pana kiñci bhūtaṃ saṅkhatam paṭiccasamuppannaṃ, nirodho tassa nissaraṇaṃ. Kāmacchandassa nekkhammaṃ nissaraṇaṃ. Byāpādassa abyāpādo nissaraṇaṃ...pe... sabbakilesānaṃ arahattamaggo nissaraṇaṃ.

Pavivekoti kāmacchandassa nekkhammaṃ paviveko ...pe... sabbakilesānaṃ arahattamaggo paviveko.

Vossaggoti nekkhammena kāmacchandaṃ vossajjatīti – vossaggo. Abyāpādena byāpādaṃ vossajjatīti – vossaggo...pe... arahattamaggena sabbakilese vossajjatīti – vossaggo.

Cariyāti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammena carati. Byāpādaṃ pajahanto abyāpādena carati...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggena carati.

Jhānavimokkhoti nekkhammaṃ jhāyatīti – jhānaṃ. Kāmacchandaṃ jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti dhammā. Jhāpentīti kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānajhāyī. Abyāpādo jhāyatīti jhānaṃ. Byāpādaṃ jhāpetīti – jhānaṃ...pe... ālokasañña jhāyatīti – jhānaṃ. Thinamiddhaṃ jhāpetīti – jhānaṃ...pe... arahattamaggo jhāyatīti – jhānaṃ. Sabbakilese jhāpetīti – jhānaṃ. Jhāyanto muccatīti – jhānavimokkho. Jhāpento muccatīti – jhānavimokkho. Jhāyantīti – dhammā. Jhāpentīti – kilese. Jhāte ca jhāpe ca jānātīti – jhānajhāyī.

42. Bhāvanā adhiṭṭhānaṃ jīvitanti kāmacchandaṃ pajahanto nekkhammaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno. Nekkhammasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṃ jīvati, no visamaṃ; sammā jīvati, no micchā; visuddhaṃ jīvati, no kiliṭṭhanti – ājīvasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yaññadeva parisāṃ upasaṅkamati – yadi khattiyaparisāṃ yadi brāhmaṇaparisāṃ yadi gahapatiparisāṃ yadi samaṇaparisāṃ – visārado upasaṅkamati amaṅkabhūto. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno.

Byāpādaṃ pajahanto abyāpādaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno... pe... thinamiddhaṃ pajahanto ālokasaññaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... uddhaccaṃ pajahanto avikkhepaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... vicikicchaṃ pajahanto dhammavavatthānaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... avijjaṃ pajahanto vijjaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... aratiṃ pajahanto pāmojjaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... nīvaraṇe pajahanto paṭhamāṃ jhānaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno...pe... sabbakilese pajahanto arahattamaggaṃ bhāvetīti – bhāvanāsampanno. Arahattamaggavasena cittaṃ adhiṭṭhātīti – adhiṭṭhānasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno samaṃ jīvati, no visamaṃ; sammā jīvati, no micchā; visuddhaṃ jīvati, no kiliṭṭhanti – ājīvasampanno. Svāyaṃ evaṃ bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampanno yaññadeva parisāṃ upasaṅkamati – yadi khattiyaparisāṃ yadi brāhmaṇaparisāṃ yadi gahapatiparisāṃ yadi samaṇaparisāṃ – visārado upasaṅkamati amaṅkabhūto. Taṃ kissa hetu? Tathā hi so bhāvanāsampanno adhiṭṭhānasampanno ājīvasampannoti.

Mātikākathā niṭṭhitā.

Paññāvaggo tatiyo.

Tassuddānaṃ –

Paññā iddhi abhisamayo, viveko cariyapañcamo;

Pāṭihāri samasīsi, satipaṭṭhānā vipassanā;

Tatiye paññāvaggamhi, mātikāya ca te dasāti.

Mahāvaggo yuganaddho, paññāvaggo ca nāmato;

Tayova vaggā imamhi , paṭisambhidāpakaraṇe.

Anantanayamaggesu, gambhīro sāgarūpamo;

Nabhañca tārakākiṇṇaṃ, thūlo jātassaro yathā;

Kathikānaṃ visālāya, yogīnaṃ ñāṇajotanaṃti.

Paṭisambhidāmaggapāḷi niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Nettipakaraṇapāḷi

1. Saṅgahavāro

Yaṃ loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca;

Tassetta sāsanavaraṃ, vidūhi ñeyyaṃ naravarassa.

Dvādasa padāni suttam, taṃ sabbaṃ byañjanañca attho ca;

Taṃ viññeyyaṃ ubhayaṃ, ko attho byañjanaṃ katamaṃ.

Soḷasahārā netti , pañcanayā sāsanassa pariyetthi;

Aṭṭhārasamūlapadā, mahakaccānena niddiṭṭhā.

Hārā byañjanavicayo, suttassa nayā tayo ca suttattho;

Ubhayaṃ pariggahītaṃ, vuccati suttam yathāsuttam.

Yā ceva desanā yañca, desitaṃ ubhayameva viññeyyaṃ;

Tatrāyamānupubbī, navavidhasuttantapariyetthīti.

Saṅgahavāro.

2. Uddesavāro

1. Tattha katame soḷasa hārā? Desanā vicayo yutti padaṭṭhāno lakkhaṇo catubyūho āvaṭṭo vibhatti parivattano vevacano paññatti otaraṇo sodhana adhiṭṭhāno parikkhāro samāropano iti.

Tassānugīti

Desanā vicayo yutti, padaṭṭhāno ca lakkhaṇo;

Catubyūho ca āvaṭṭo, vibhatti parivattano.

Vevacano ca paññatti, otaṇo ca sodhano;

Adhiṭṭhāno parikkhāro, samāropano soḷaso .

Ete soḷasa hārā, pakittitā atthato asaṃkiṇṇā;

Etesañceva bhavati, vitthāratayā nayavibhattīti.

2. Tattha katame pañca nayā? Nandiyāvaṭṭo tipukkhalo sīhavikkīlito disālocano aṅkuso iti.

Tassānugīti

Paṭhamo nandiyāvaṭṭo, dutiyo ca tipukkhalo;

Sīhavikkīlito nāma, tatiyo nayalañjako .

Disālocanamāhaṃsu, catutthaṃ nayamuttamaṃ;

Pañcama aṅkuso nāma, sabbe pañca nayā gatāti.

3. Tattha katamāni aṭṭhārasa mūlapadāni? Nava padāni kusalāni nava padāni akusalāni. Tattha katamāni nava padāni akusalāni, taṇhā avijjā lobho doso moho subhasaññā sukhasaññā niccasaññā attasaññāti, imāni nava padāni akusalāni, yattha sabbo akusalapakkho saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchati.

Tattha katamāni nava padāni kusalāni? Samatho vipassanā alobho adoso amoho asubhasaññā dukkhasaññā aniccasaññā anattasaññāti, imāni nava padāni kusalāni, yattha sabbo kusalapakkho saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchati.

Tatridaṃ uddānaṃ

Taṇhā ca avijjāpi ca, lobho doso tatheva moho ca;

Caturo ca vipallāsā, kilesabhūmī nava padāni.

Samatho ca vipassanā ca, kusalāni ca yāni tīṇi mūlāni;
Caturō satipaṭṭhānā, indriyabhūmī nava padāni.
Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalapakkhā;
Ete kho mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānīti.

Uddesavāro.

3. Niddesavāro

4. Tattha saṅkhepato netti kittitā.

Hārasaṅkhepo

1.

Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṃ upāyo ca;
Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṃ **desanāhāro**.

2.

Yaṃ pucchitaṅca vissajjitaṅca, suttassa yā ca anugīti;
Suttassa yo pavicayo, hāro **vicayoti niddiṭṭho**.

3.

Sabbesaṃ hārānaṃ, yā bhūmī yo ca gocaro tesam;
Yuttāyuttaparikkhā, hāro **yuttīti niddiṭṭho**.

4.

Dhammaṃ deseti jino, tassa ca dhammassa yaṃ padaṭṭhānaṃ;
Iti yāva sabbadhammā, eso hāro **padaṭṭhāno**.

5.

Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā keci;

Vuttā bhavanti sabbe, so hāro **lakkhaṇo** nāma.

6.

Neruttamadhippāyo, byañjanamatha desanānidānañca;

Pubbāparānusandhī, eso hāro **catubyūho**.

7.

Ekamhi padaṭṭhāne, pariyesati sesakaṃ padaṭṭhānaṃ;

Āvaṭṭati paṭipakkhe, **āvaṭṭo** nāma so hāro.

8.

Dhammañca padaṭṭhānaṃ, bhūmiñca vibhajjate ayaṃ hāro;

Sādhāraṇe asādhāraṇe ca neyyo **vibhattīti**.

9.

Kusalākusale dhamme, niddiṭṭhe bhāvite pahīne ca;

Parivattati paṭipakkhe, hāro **parivattano** nāma.

10.

Vevacanāni bahūni tu, sutte vuttāni ekadhammassa;

Yo jānāti suttavidū, **vevacano** nāma so hāro.

11.

Ekam bhagavā dhammaṃ, paññattīhi vividhāhi deseti;

So ākāro ñeyyo, **paññattī** nāma hāroti.

12.

Yo ca paṭiccuppādo, indriyakhandhā ca dhātu āyatanā;

Etehi otarati yo, **otaraṇo** nāma so hāro.

13.

Vissajjitamhi pañhe, gāthāyaṃ pucchitāyamārabha;
Suddhāsuddhaparikkhā, hāro so **sodhano** nāma.

14.

Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā;
Tena vikappayitabbā, eso hāro **adhiṭṭhāno**.

15.

Ye dhammā yaṃ dhammaṃ, janayantippaccayā paramparato;
Hetumavakaḍḍhayitvā, eso hāro **parikkhāro**.

16.

Ye dhammā yaṃ mūlā, ye cekatthā pakāsītā muninā;
Te samaropayitabbā, esa **samāropano** hāro.

Nayasānkhepo

17.

Taṇhañca avijjampi ca, samathena vipassanā yo neti;
Saccehi yojayitvā, ayaṃ nayo **nandiyāvaṭṭo**.

18.

Yo akusale samūlehi, neti kusale ca kusalamūlehi;
Bhūtaṃ tathaṃ avitathaṃ, **tipukkhalam** taṃ nayaṃ āhu.

19.

Yo neti vipallāsehi, kilese indriyehi saddhamme;
Etaṃ nayaṃ nayavidū, **sīhavikkīlitaṃ** āhu.

20.

Veyyākaraṇesu hi ye, kusalākusalā tahiṃ tahiṃ vuttā;
Manasā volokayate, taṃ khu **disālocanaṃ** āhu.

21.

Oloketvā disalocanena, ukkhipiya yaṃ samāneti;
Sabbe kusalākusale, ayaṃ nayo **aṅkuso** nāma.

22.

Soḷasa hārā paṭhamam, disalocanato disā viloketvā;
Saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise suttaṃ.

Dvādasapada

23.

Akkharaṃ padaṃ byañjanaṃ, nirutti tatheva niddeso;
Ākārachaṭṭhavacanam, ettāva byañjanaṃ sabbaṃ.

24.

Saṅkāsanā pakāsanā, vivaraṇā vibhajanuttānīkammaapaññatti;
Etehi chahi padehi, attho kammañca niddiṭṭhaṃ.

25.

Tīṇi ca nayā anūnā, atthassa ca chappadāni gaṇitāni;
Navahi padehi bhagavato, vacanassattho samāyutto.

26.

Atthassa navappadāni, byañjanapariyettḥhiyā catubbīsa;
Ubhayaṃ saṅkalayitvā , tettimsā ettikā nettīti.

4. Paṭiniddesavāro

1. Desanāhāravibhaṅgo

5. Tattha katamo desanāhāro? “Assādādīnavatā”ti gāthā ayaṃ desanāhāro. Kiṃ desayati? Assādaṃ ādīnavaṃ nissaraṇaṃ phalaṃ upāyaṃ āṇattim. Dhammaṃ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmīti.

Tattha katamo assādo?

“Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa cetam samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī”ti.

Ayaṃ assādo.

Tattha katamo ādīnavo?

“Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī”ti.

Ayaṃ ādīnavo.

Tattha katamaṃ nissaraṇaṃ?

“Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī”ti.

Idaṃ nissaraṇaṃ.

Tattha katamo assādo?

“Khettaṃ vatthūṃ hiraññaṃ vā, gavāssaṃ dāsaporisaṃ;
Thiyo bandhū puthū kāme, yo naro anugijjhatī”ti.

Ayaṃ assādo.

Tattha katamo ādīnavo?

“Abalā naṃ balīyanti, maddante naṃ parissayā;
Tato naṃ dukkhamanveti, nāvaṃ bhinnamivodaka”nti.

Ayaṃ ādīnavo.

Tattha katamaṃ nissaraṇaṃ?

“Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;
Te pahāya tare oghaṃ, nāvaṃ sitvāva pāragū”ti.

Idaṃ nissaraṇaṃ.

Tattha katamaṃ phalaṃ?

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ
yatha vassakāle;
Esānisaṃso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati
dhammacārī”ti.

Idaṃ phalaṃ.

Tattha katamo upāyo?

“Sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe...
“Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe...
“Sabbe dhammā anattā”ti, yadā paññāya passati;
Atha nibbindati dukkhe, esa maggo visuddhiyā”ti.

Ayaṃ upāyo.

Tattha katamā āṇatti?

“Cakkhumā visamānīva, vijjamāne parakkame;
Paṇḍito jīvalokasmim, pāpāni parivajjaye”ti.

Ayaṃ āṇatti.

“Suññato lokaṃ avekkhassu,
Mogharājā’ti āṇatti, ‘sadā sato’ti upāyo;
‘Attānudiṭṭhiṃ ūhacca , evaṃ maccutaro siyā’”.

Idaṃ phalaṃ.

6. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaraṇaṃ desayati, vipaṇcitaññussa puggalassa ādīnavaṇca nissaraṇaṇca desayati, neyyassa puggalassa assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca desayati.

Tattha catasso paṭipadā, cattāro puggalā. Taṇhācarito mando satindriyena dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti satipaṭṭhānehi nissayehi. Taṇhācarito udatto samādhindriyena dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti jhānehi nissayehi. Diṭṭhicarito mando vīriyindriyena sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti sammappadhānehi nissayehi. Diṭṭhicarito udatto paññindriyena sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti sacchehi nissayehi.

Ubho taṇhācaritā samathapubbaṅgamāya vipassanā niyyanti rāgavirāgāya cetovimuttiyā. Ubho diṭṭhicaritā vipassanāpubbaṅgame samathena niyyanti avijjāvirāgāya paññāvimuttiyā.

Tattha ye samathapubbaṅgamāhi paṭipadāhi niyyanti, te nandiyāvattena nayena hātabbā, ye vipassanāpubbaṅgamāhi paṭipadāhi niyyanti, te sīhavikkīlitena nayena hātabbā.

7. Svāyaṃ hāro kattha sambhavati, yassa satthā vā dhammaṃ desayati aññataro vā garuṭṭhāniyo sabrahmacārī, so taṃ dhammaṃ sutvā saddham paṭilabhati. Tattha yā vīmamsā ussāhanā tulanā upaparikkhā, ayaṃ

sutamayī paññā. Tathā sutena nissayena yā vīmaṃsā tulanā upaparikkhā manasānupekkhaṇā, ayaṃ cintāmayī paññā. Imāhi dvīhi paññāhi manasikārasampayuttassa yaṃ ñāṇaṃ uppajjati dassanabhūmiyaṃ vā bhāvanābhūmiyaṃ vā, ayaṃ bhāvanāmayī paññā.

8. Paratoghosā sutamayī paññā. Paccattasamuṭṭhitā yoniso manasikārā cintāmayī paññā. Yaṃ parato ca ghosena paccattasamuṭṭhitena ca yonisomanasikārena ñāṇaṃ uppajjati, ayaṃ bhāvanāmayī paññā. Yassa imā dve paññā atthi sutamayī cintāmayī ca, ayaṃ ugghaṭitaññū. Yassa sutamayī paññā atthi, cintāmayī natthi, ayaṃ vipaṇcitaññū . Yassa neva sutamayī paññā atthi na cintāmayī, ayaṃ neyyo.

9. Sāyaṃ dhammadesanā kiṃ desayati? Cattāri saccāni dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ maggaṃ. Ādīnava ca phalaṇca dukkhaṃ, assādo samudayo, nissaraṇaṃ nirodho, upāyo āṇatti ca maggo. Imāni cattāri saccāni. Idaṃ dhammacakkaṃ.

Yathāha bhagavā – “idaṃ dukkha”nti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ, sabbaṃ dhammacakkaṃ.

Tattha aparimāṇā padā, aparimāṇā akkharā, aparimāṇā byañjanā, aparimāṇā ākāraṇā neruttā niddesā. Etasseva atthassa saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ paññatti, itipidaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ.

“Ayaṃ dukkhasamudayo”ti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ...pe... “ayaṃ dukkhanirodho”ti me, bhikkhave...pe... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti me, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ isipatane migadāye anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ appaṭivattiyaṃ samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ.

Tattha aparimāṇā padā, aparimāṇā akkharā, aparimāṇā byañjanā, aparimāṇā ākāraṇā neruttā niddesā. Etasseva atthassa saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ paññatti itipidaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ.

Tattha bhagavā akkharehi saṅkāseti, padehi pakāseti, byañjanehi vivarati, ākārehi vibhajati, niruttīhi uttānīkaroti , niddesehi paññapeti.

Tattha bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti , byañjanehi ca ākārehi ca vipañcayati, niruttīhi ca niddesehi ca vitthāreti. Tattha ugghaṭanā ādi, vipañcanā majjhe, vitthāraṇā pariyosānaṃ. Soyaṃ dhammavinayo ugghaṭiyanto ugghaṭitaññūpuggalaṃ vineti, tena naṃ āhu “ādikalyāṇo”ti. Vipañcīyanto vipañcitaññūpuggalaṃ vineti, tena naṃ āhu “majjhekalyāṇo”ti. Vitthārīyanto neyyaṃ puggalaṃ vineti, tena naṃ āhu “pariyosānakalyāṇo”ti.

10. Tattha chappadāni attho saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānikammaṃ paññatti, imāni chappadāni attho. Chappadāni byañjanaṃ akkharaṃ padaṃ byañjanaṃ ākāro nirutti niddeso, imāni chappadāni byañjanaṃ. Tenāha bhagavā “dhammaṃ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjana”nti.

Kevalanti lokuttaraṃ, na missaṃ lokiyehi dhammehi. **Paripunṇanti** paripūraṃ anūnaṃ anatirekaṃ. **Parisuddhanti** nimmalaṃ sabbamalāpagataṃ pariyodātaṃ upaṭṭhitaṃ sabbavisesānaṃ, idaṃ vuccati tathāgatapadaṃ itipi tathāgatanisevitaṃ itipi tathāgatārañjitaṃ itipi, atocetaṃ brahmacariyaṃ paññāyati. Tenāha bhagavā “kevalaparipunṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmi”ti.

Kesaṃ ayaṃ dhammadesanā, yogīnaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano

—
“Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṃ upāyo ca;

Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṃ desanāhāro”ti.

Niyutto desanāhāro.

2. Vicayahāravibhaṅgo

11. Tattha katamo vicayo hāro? “Yaṃ pucchitaṅca vissajjitaṅcā”ti gāthā, ayaṃ vicayo hāro.

Kim vicinati? Padaṃ vicinati, pañhaṃ vicinati, visajjanaṃ vicinati, pubbāparaṃ vicinati, assādaṃ vicinati, ādīnavaṃ vicinati, nissaraṇaṃ vicinati, phalaṃ vicinati, upāyaṃ vicinati, āṇattiṃ vicinati, anugītiṃ vicinati, sabbe nava suttante vicinati. Yathā kiṃ bhava, yathā āyasmā ajito pārāyane bhagavantaṃ pañhaṃ pucchati —

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito,]

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃ su tassa mahabbhaya”nti.

Imāni cattāri padāni pucchitāni, so eko pañho. Kasmā? Ekavatthu pariggahā, evañhi āha “kenassu nivuto loko”ti lokādhiṭṭhānaṃ pucchati, “kenassu nappakāsati”ti lokassa appakāsanaṃ pucchati, “kissābhilepanaṃ brūsī”ti lokassa abhilepanaṃ pucchati, “kiṃsu tassa mahabbhaya”nti tasseva lokassa mahābhayaṃ pucchati. Loko tividho kilesaloko bhavaloko indriyaloko.

Tattha visajjanā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā,]

Vivicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya”nti.

Imāni cattāri padāni imehi catūhi padehi visajjitāni paṭhamam paṭhamena, dutiyaṃ dutiyena, tatiyaṃ tatiyena, catuttham catutthena.

“Kenassu nivuto loko”ti pañhe “avijjāya nivuto loko”ti visajjanā. Nīvaraṇehi nivuto loko, avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Yathāha bhagavā “sabbasattānaṃ, bhikkhave, sabbapāṇānaṃ sabbabhūtānaṃ pariyāyato ekameva nīvaraṇaṃ vadāmi yadidaṃ avijjā, avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Sabbasova, bhikkhave, avijjāya nirodhā cāgā paṭinissaggā natthi sattānaṃ nīvaraṇanti vadāmi”ti. Tena ca paṭhamassa padassa visajjanā yuttā.

“Kenassu nappakāsati”ti pañhe “vivicchā pamādā nappakāsati”ti visajjanā. Yo puggalo nīvaraṇehi nivuto, so vivicchati. Vivicchā nāma vuccati vicikicchā. So vicikicchanto nābhisaddahati, na abhisaddahanto vīriyaṃ nārabhati akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ sacchikiriyāya. So idhappamādamanuyutto viharati pamatto, sukke dhamme na uppādiyati, tassa te anuppādiyamānā nappakāsanti, yathāha bhagavā –

“Dūre santo pakāsanti, himavantova pabbato;

Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā;

Te guṇehi pakāsanti, kittiyā ca yasena cā”ti.

Tena ca dutiyassa padassa visajjanā yuttā.

“Kissābhilepanaṃ brūsī”ti pañhe “jappābhilepanaṃ brūmī”ti visajjanā. Jappā nāma vuccati taṇhā. Sā kathaṃ abhilimpati? Yathāha bhagavā –

“Ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara”nti.

Sāyaṃ taṇhā āsattibahulassa puggalassa “evaṃ abhijappā”ti karitvā tattha loko abhilitto nāma bhavati, tena ca tatiyassa padassa visajjanā yuttā.

“Kiṃ su tassa mahabbhaya”nti pañhe “dukkhamassa mahabbhaya”nti visajjanā. Duvidhaṃ dukkhaṃ – kāyikaṇca cetasikaṇca. Yaṃ kāyikaṃ idaṃ dukkhaṃ, yaṃ cetasikaṃ idaṃ domanassaṃ. Sabbe sattā hi dukkhassa ubbijjanti, natthi bhayaṃ dukkhena samasamaṃ, kuto vā pana tassa uttaritaraṃ? Tisso dukkhatā – dukkhadukkhatā saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatā. Tattha loko odhaso kadāci karahaci dukkhadukkhatāya muccati. Tathā vipariṇāmadukkhatāya. Taṃ kissa hetu? Honti loka appābādhipi dīghāyukāpi. Saṅkhāradukkhatāya pana loko anupādisesāya nibbānadhātuyā muccati, tasmā saṅkhāradukkhatā dukkhaṃ lokassāti katvā dukkhamassa mahabbhayanti. Tena ca catutthassa padassa visajjanā yuttā. Tenāha bhagavā “avijjāya nivuto loko”ti.

Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito,]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaram brūhi, kena sotā pidhīyare .

Imāni cattāri padāni pucchitāni. Te dve pañhā. Kasmā? Imehi batvādhivacanena pucchitā. Evaṃ samāpannassa lokassa evaṃ saṃkiliṭṭhassa kiṃ lokassa vodānaṃ vuṭṭhānamiti, evañhi āha.

Savanti sabbadhi sotāti. Asamāhitassa savanti abhijjhābyāpādappamādadabahulassa. Tattha yā abhijjhā ayaṃ lobho akusalamūlaṃ, yo byāpādo ayaṃ doso akusalamūlaṃ, yo pamādo ayaṃ moho akusalamūlaṃ. Tassevaṃ asamāhitassa chasu āyatanesu taṇhā

savanti rūpaṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā, yathāha bhagavā –

“Savati”ti ca kho, bhikkhave, channetaṃ ajjhattikānaṃ āyatanānaṃ adhivacanaṃ. Cakkhu savati manāpikesu rūpesu, amanāpikesu paṭihaññatīti. Sotaṃ...pe... ghānaṃ... jivhā... kāyo... mano savati manāpikesu dhammesu amanāpikesu paṭihaññatīti. Iti sabbā ca savati, sabbathā ca savati. Tenāha “savanti sabbadhi sotā”ti.

“Sotānaṃ kiṃ nivāraṇa”nti pariyuṭṭhānavighātaṃ pucchati, idaṃ vodānaṃ. “Sotānaṃ saṃvaram brūhi, kena sotā pidhīyare”ti anusayasamugghātaṃ pucchati, idaṃ vuṭṭhānaṃ.

Tattha visajjanā –

“Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā,]

Sati tesam nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti.

Kāyagatāya satiyā bhāvitāya bahulīkatāya cakkhu nāvīñchati manāpikesu rūpesu, amanāpikesu na paṭihaññati, sotaṃ...pe... ghānaṃ... jivhā... kāyo... mano nāvīñchati manāpikesu dhammesu, amanāpikesu na paṭihaññati. Kena kāraṇena? Saṃvutanivāritattā indriyānaṃ. Kena te saṃvutanivāritā? Satiārakkhena. Tenāha bhagavā – “sati tesam nivāraṇa”nti.

Paññāya anusayā pahīyanti, anusayesu pahīnesu pariyuṭṭhānā pahīyanti. Kissa , anusayassa pahīnattā? Taṃ yathā khandhavantassa rukkhassa anavasesamūluddharaṇe kate pupphaphalappallavaṅkurasantati samucchinnā bhavati. Evaṃ anusayesu pahīnesu pariyuṭṭhānasantati samucchinnā bhavati pidahitā paṭicchannā. Kena? Paññāya. Tenāha bhagavā “paññāyete pidhīyare”ti.

“Paññā ceva sati ca, [iccāyasmā ajito,]

Nāmarūpaṇca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī”ti.

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi , ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetam uparujjhatī”ti.

Ayam pañhe anusandhim pucchati. Anusandhim pucchanto kim pucchati? Anupādisesam nibbānadhātuṃ. Tīṇi ca saccāni saṅkhatāni nirodhadhammāni dukkham samudayo maggo, nirodho asaṅkhatō. Tattha samudayo dvīsu bhūmīsu pahīyati dassanabhūmiyā ca bhāvanābhūmiyā ca. Dassanena tīṇi saṃyojanāni pahīyanti sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso, bhāvanāya satta saṃyojanāni pahīyanti kāmaccchando byāpādo rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjāvasesā . Tedhātuke imāni dasa saṃyojanāni pañcorambhāgiyāni pañcuddhambhāgiyāni.

12. Tattha tīṇi saṃyojanāni sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāso anaññātāññassāmītindriyam adhiṭṭhāya nirujjhanti. Satta saṃyojanāni kāmaccchando byāpādo rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjāvasesā aññindriyam adhiṭṭhāya nirujjhanti. Yam pana evam jānāti “khīṇā me jātī”ti, idaṃ khaye ñāṇam. “Nāparam itthattāyā”ti pajānāti, idaṃ anuppāde ñāṇam. Imāni dve ñāṇāni aññātāvindriyam. Tattha yañca anaññātāññassāmītindriyam yañca aññindriyam, imāni aggaphalam arahattam pāpuṇantassa nirujjhanti, tattha yañca khaye ñāṇam yañca anuppāde ñāṇam, imāni dve ñāṇāni ekapaññā.

Api ca ārammaṇasaṅketena dve nāmāni labbhanti, “khīṇā me jātī”ti pajānantassa khaye ñāṇanti nāmaṃ labhati, “nāparam itthattāyā”ti pajānantassa anuppāde ñāṇanti nāmaṃ labhati. Sā pajānanaṭṭhena paññā, yathādiṭṭham apilāpanaṭṭhena sati.

13. Tattha ye pañcupādānakkhandhā, idaṃ nāmarūpaṃ. Tattha ye phassapañcamakā dhammā, idaṃ nāmaṃ. Yāni pañcindriyāni rūpāni, idaṃ rūpaṃ. Tadubhayaṃ nāmarūpaṃ viññāṇasampayuttam tassa nirodham bhagavantam pucchanto āyasmā ajito pārāyane evamāha –

“Paññā ceva sati ca, nāmarūpañca mārisa;

Etam me puṭṭho pabrūhi, katthetam uparujjhatī”ti.

Tattha sati ca paññā ca cattāri indriyāni, sati dve indriyāni satindriyañca samādhindriyañca, paññā dve indriyāni paññindriyañca vīriyindriyañca. Yā imesu catūsu indriyesu saddahanā okappanā, idaṃ saddhindriyam. Tattha yā saddhādhipateyyā cittekaggatā, ayam chandasamādhi.

Samāhite citte kilesānaṃ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṃ pahānaṃ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca chandasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṃ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṃ chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ. Tattha yā vīriyādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ vīriyasamādhi...pe... tattha yā cittādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ cittasamādhi...pe... tattha yā vīmaṃsādhipateyyā cittekaggatā, ayaṃ vīmaṃsāsamādhi. Samāhite citte kilesānaṃ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṃ pahānaṃ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīmaṃsāsamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṃ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṃ vīmaṃsāsamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṃ iddhipādaṃ bhāveti vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vossaggapariṇāmiṃ.

14. Sabbo samādhi ñāṇamūlako ñāṇapubbaṅgamo ñāṇānuparivatti.

Yathā pure tathā pacchā, yathā pacchā tathā pure;

Yathā divā tathā rattiṃ , yathā rattiṃ tathā divā.

Iti vivaṭena cetasā aparionaddhena sappabhāsaṃ cittaṃ bhāveti. Pañcindriyāni kusalāni cittasahabhūni citte uppajjamāne uppajjanti, citte nirujjhamāne nirujjhanti. Nāmarūpaṅca viññāṇahetukaṃ viññāṇapaccayā nibbattaṃ, tassa maggena hetu upacchinno, viññāṇaṃ anāhāraṃ anabhinanditaṃ appaṭisaṅkhamānaṃ tam nirujjhati. Nāmarūpamapi ahētu appaccayaṃ punabbhavaṃ na nibbattayati . Evaṃ viññāṇassa nirodhā paññā ca sati ca nāmarūpaṅca nirujjhati. Tenāha bhagavā –

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmaṅca rūpaṅca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī”ti.

“Ye ca saṅkhātadhammāse, [iccāyasmā ajito]

Ye ca sekkhā puthū idha;

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puttḥo pabrūhi mārisā”ti.

15. Imāni tīṇi padāni pucchitāni, te tayo pañhā. Kissa? Sekhāsekhavipassanāpubbaṅgamappahānayogena, evañhi āha. “Ye ca saṅkhātadhammāse”ti arahattaṃ pucchati, “ye ca sekhā puthū idhā”ti sekhaṃ pucchati, “tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti vipassanāpubbaṅgamaṃ pahānaṃ pucchati.

Tattha visajjanā –

“Kāmesu nābhigijjheyya, [ajitāti bhagavā]

Manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Bhagavato sabbam kāyakammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti, sabbam vacīkammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti, sabbam manokammaṃ ñāṇapubbaṅgamaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ, anāgate aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ, paccuppanne aṃse appaṭihatañāṇadassanaṃ.

Ko ca ñāṇadassanassa paṭighāto? Yaṃ anicce dukkhe anattani ca aññānaṃ adassanaṃ, ayaṃ ñāṇadassanassa paṭighāto. Yathā idha puriso tārakarūpāni passeyya, no ca gaṇanasāṅketena jāneyya, ayaṃ ñāṇadassanassa paṭighāto.

Bhagavato pana appaṭihatañāṇadassanaṃ, anāvaraṇañāṇadassanā hi buddhā bhagavanto. Tattha sekkena dvīsu dhammesu cittaṃ rakkhitabbaṃ gedhā ca rajanīyesu dhammesu, dosā ca pariyuṭṭhānīyesu. Tattha yā icchā mucchā patthanā piyāyanā kīlanā, taṃ bhagavā nivārento evamaṃha “kāmesu nābhigijjheyā”ti.

“Manasānāvilo siyā”ti pariyuṭṭhānavighātaṃ āha. Tathā hi sekho abhigijjhanto asamuppannañca kilesaṃ uppādeti, uppannañca kilesaṃ phātiṃ karoti. Yo pana anāvilasaṅkappo anabhigijjhanto vāyamati, so anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. So uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā chandaṃ

janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati.

16. Katame anuppannā pāpakā akusalā dhammā? Kāmavitakko byāpādavitakko vihiṃsāvitakko, ime anuppannā pāpakā akusalā dhammā. Katame uppannā pāpakā akusalā dhammā? Anusayā akusalamūlāni, ime uppannā pāpakā akusalā dhammā. Katame anuppannā kusalā dhammā? Yāni sotāpannassa indriyāni, ime anuppannā kusalā dhammā. Katame uppannā kusalā dhammā? Yāni aṭṭhamakassa indriyāni, ime uppannā kusalā dhammā.

Yena kāmavitakkaṃ vāreti, idaṃ satindriyaṃ. Yena byāpādavitakkaṃ vāreti, idaṃ samādhindriyaṃ. Yena vihiṃsāvitakkaṃ vāreti, idaṃ vīriyindriyaṃ.

Yena uppannuppanne pāpake akusale dhamme pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti nādhivāseti, idaṃ paññindriyaṃ. Yā imesu catūsu indriyesu saddahanā okappanā, idaṃ saddhindriyaṃ.

Tattha saddhindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu. Vīriyindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu sammappadhānesu. Satindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu jhānesu. Paññindriyaṃ kattha daṭṭhabbaṃ? Catūsu ariyasaccesu. Evaṃ sekho sabbehi kusalehi dhammehi appamatto vutto bhagavatā anāvilatāya manasā. Tenāha bhagavā “manasānāvilosiyā”ti.

17. “Kusalo sabbadhammāna”nti loko nāma tividho kilesaloko bhavaloko indriyaloko. Tattha kilesalokena bhavaloko samudāgacchati, so indriyāni nibbatteti, indriyesu bhāviyamānesu neyyassa pariññā bhavati. Sā duvidhena upaparikkhitabbā dassanapariññāya ca bhāvanāpariññāya ca. Yadā hi sekho ñeyyaṃ parijānāti, tadā nibbidāsahagatehi saññāmanasikārehi neyyaṃ pariññātaṃ bhavati. Tassa dve dhammā kosallaṃ gacchanti – dassanakosallaṃca bhāvanākosallaṃca.

Taṃ ñāṇaṃ pañcavidhena veditabbam: abhiññā pariññā pahānaṃ bhāvanā sacchikiriyā. Tattha katamā abhiññā? Yaṃ dhammānaṃ salakkhaṇe ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā ca atthapaṭisambhidā ca, ayaṃ abhiññā.

Tattha katamā pariññā? Evaṃ abhijānitvā yā parijānanā “idaṃ kusallaṃ, idaṃ akusallaṃ, idaṃ sāvajjaṃ, idaṃ anavajjaṃ, idaṃ kaṇhaṃ, idaṃ sukkaṃ, idaṃ sevitabbam, idaṃ na sevitabbam, ime dhammā evaṃgahitā,

idaṃ phalaṃ nibbattenti , tesam evaṃgahitānaṃ ayaṃ attho”ti, ayaṃ pariññā.

Evaṃ parijānitvā tayo dhammā avasiṭṭhā bhavanti pahātabbā bhāvetabbā sacchikātabbā ca. Tattha katame dhammā pahātabbā? Ye akusalā. Tattha katame dhammā bhāvetabbā? Ye kusalā. Tattha katame dhammā sacchikātabbā? Yaṃ asaṅkhataṃ. Yo evaṃ jānāti ayaṃ vuccati atthakusalo dhammakusalo kalyāṇatākusalo phalatākusalo, āyakusalo apāyakusalo upāyakusalo mahatā kosallena samannāgatoti, tenāha bhagavā “kusalo sabbadhammāna”nti.

“Sato bhikkhu paribbaje”ti tena diṭṭhadhammasukhavihārattham abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṅhibhāve satena sampajānena vihātabbaṃ. Imā dve cariyā anuññātā bhagavatā ekā visuddhānaṃ, ekā visujjhantānaṃ. Ke visuddhā? Arahanto. Ke visujjhantā? Sekkhā. Katakiccāni hi arahato indriyāni. Yaṃ bojjhaṃ, taṃ catubbidhaṃ dukkhassa pariññābhisamayena samudayassa pahānābhisamayena maggassa bhāvanābhisamayena nirodhassa sacchikiriyābhisamayena, idaṃ catubbidhaṃ bojjhaṃ yo evaṃ jānāti, ayaṃ vuccati sato abhikkamati sato paṭikkamati khayā rāgassa khayā dosassa khayā mohassa. Tenāha bhagavā “sato bhikkhu paribbaje”ti, tenāha –

“Kāmesu nābhigijjheyya, [ajitāti bhagavā]

Manasānāvilo siyā;

Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evaṃ pucchitabbaṃ, evaṃ visajjitabbaṃ. Suttassa ca anugīti atthato ca byañjanato ca samānetabbā . Atthāpagataṃ hi byañjanaṃ samphappalāpaṃ bhavati. Dunnikkhittassa padabyañjanassa atthopi dunnayo bhavati, tasmā atthabyañjanūpetam saṅgāyitabbaṃ. Suttañca pavicititabbaṃ. Kiṃ idaṃ suttaṃ āhacca vacanaṃ anusandhivacanaṃ nītatthaṃ neyyatthaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ nibbedhabhāgiyaṃ asekkhabhāgiyaṃ? Kuhiṃ imassa suttassa sabbāni saccāni passitabbāni, ādimajjhapariyosāneti? Evaṃ suttaṃ pavicetabbaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano – “yaṃ pucchitañca vissajjitañca, suttassa yā ca anugīti”ti.

Niyutto vicayo hāro.

3. Yuttihāravibhaṅgo

18. Tattha katamo yuttihāro? “Sabbesaṃ hārāna”nti, ayaṃ yuttihāro. Kiṃ yojayati? Cattāro mahāpadesā buddhāpadeso saṅghāpadeso sambahulattherāpadeso ekattherāpadeso. Ime cattāro mahāpadesā, tāni padabyañjanāni sutte otārayitabbāni, vinaye sandassayitabbāni, dhammatāyaṃ upanikkhipitabbāni.

Katamasmiṃ sutte otārayitabbāni? Catūsu ariyasaccesu. Katamasmiṃ vinaye sandassayitabbāni? Rāgavinaye dosavinaye mohavinaye. Katamissaṃ dhammatāyaṃ upanikkhipitabbāni? Paṭiccasamuppāde. Yadi catūsu ariyasaccesu avatarati, kilesavinaye sandissati, dhammatañca na vilometi, evaṃ āsave na janeti. Catūhi mahāpadesehi yaṃ yaṃ yujjati, yena yena yujjati, yathā yathā yujjati, taṃ taṃ gahetabbaṃ.

19. Pañhaṃ pucchitena kati padāni pañheti padaso pariyogāhitabbaṃ vicetabbaṃ? Yadi sabbāni padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha cattāri padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha tīni padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha dve padāni ekaṃ atthaṃ abhivadanti, eko pañho. Atha ekaṃ padaṃ ekaṃ atthaṃ abhivadati, eko pañho. Taṃ upaparikkhamānena aññātabbaṃ kiṃ ime dhammā nānatthā nānābyañjanā, udāhu imesaṃ dhammānaṃ eko attho byañjanameva nānanti. Yathā kiṃ bhava? Yathā sā devatā bhagavantaṃ pañhaṃ pucchati.

“Kenassubbhāhato loko, kenassu parivārito;

Kena sallena otiṇṇo, kissa dhūpāyito sadā”ti.

Imāni cattāri padāni pucchitāni. Te tayo pañhā kathaṃ ñāyati? Bhagavā hi devatāya visajjati.

“Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;

Tañhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā”ti.

20. Tattha jarā ca maraṇaṃca imāni dve saṅkhatassa saṅkhatalakkaṇāni. Jarāyaṃ ṭhitassa aññathattaṃ, maraṇaṃ vayo. Tattha jarāya ca maraṇassa ca atthato nānattaṃ. Kena kāraṇena, gabbhagatāpi hi mīyanti, na ca te jinṇā bhavanti. Atthi ca devānaṃ maraṇaṃ, na ca tesāṃ sarīrāni jīranti. Sakkateva jarāya paṭikammaṃ kātuṃ, na pana sakkate maraṇassa paṭikammaṃ kātuṃ aññatreva iddhimantānaṃ iddhisayā. Yaṃ panāha tañhāsallena otiṇṇoti

dissanti vītarāgā jīrantāpi mīyantāpi. Yadi ca yathā jarāmarañam, evam tañhāpi siyā. Evam sante sabbe yobbanatthāpi vigatatañhā siyum. Yathā ca tañhā dukkhassa samudayo, evam jarāmarañampi siyā dukkhassa samudayo, na ca siyā tañhā dukkhassa samudayo, na hi jarāmarañam dukkhassa samudayo, tañhā dukkhassa samudayo. Yathā ca tañhā maggavajjhā, evam jarāmarañampi siyā maggavajjham. Imāya yuttiyā aññamaññehi kāraṇehi gavesitabbam. Yadi ca sandissati yuttisamārūlham atthato ca aññattam, byañjanatopi gavesitabbam.

Salloti vā dhūpāyananti vā imesaṃ dhammānaṃ atthato ekattam. Na hi yujjati icchāya ca tañhāya ca atthato aññattam. Tañhāya adhippāye aparipūramāne navasu āghātavattthūsu kodho ca upanāho ca uppajjati. Imāya yuttiyā jarāya ca marañassa ca tañhāya ca atthato aññattam.

Yaṃ panidaṃ bhagavatā dvīhi nāmehi abhilapitaṃ icchātipi tañhātipi, idaṃ bhagavatā bāhirānaṃ vatthūnaṃ ārammaṇavasena dvīhi nāmehi abhilapitaṃ icchātipi tañhātipi, sabbā hi tañhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā. Yathā sabbo aggi uñhattalakkhaṇena ekalakkhaṇo, api ca upādānavasena aññamaññāni nāmāni labhati, kaṭṭhaggītipi tiṇaggītipi sakalikaggītipi gomayaggītipi thusaggītipi saṅkāraggītipi, sabbo hi aggi uñhattalakkhaṇova. Evam sabbā tañhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā, api tu ārammaṇaupādānavasena aññamaññehi nāmehi abhilapitā icchātipi tañhātipi salloitipi dhūpāyanāitipi saritāitipi visattikāitipi sinehoitipi kilamathoitipi latāitipi maññanāitipi bandhoitipi āsāitipi pipāsāitipi abhinandanāitipi, iti sabbā tañhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā. Yathā ca vevacane vuttā.

“Āsā ca pihā abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā;

Aññānamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlakā”ti .

Tañhāyetam vevacanaṃ. Yathāha bhagavā – rūpe tissa avigatarāgassa avigatacchandassa avigatapemassa avigatapipāsassa avigataparilāhassa. Evam vedanāya saññāya saṅkhāresu viññāṇe avigatarāgassa avigatacchandassa avigatapemassa avigatapipāsassa avigataparilāhassa sabbam suttaṃ vitthāretabbam. Tañhāyetam vevacanaṃ. Evam yujjati.

21. Sabbo dukkhūpacāro kāmatañhāsāṅkhāramūlako, na pana yujjati sabbo nibbidūpacāro kāmatañhāparikkhāramūlako. Imāya yuttiyā

aññamaññehi kāraṇehi gavesitabbam.

Yathā hi bhagavā rāgacaritassa puggalassa asubham desayati, dosacaritassa bhagavā puggalassa mettam desayati. Mohacaritassa bhagavā puggalassa paṭiccasamuppadam desayati. Yadi hi bhagavā rāgacaritassa puggalassa mettam cetovimuttiṃ deseyya. Sukham vā paṭipadam dandhābhiññam sukham vā paṭipadam khippābhiññam vipassanāpubbaṅgamam vā pahānam deseyya, na yujjati desanā. Evaṃ yaṃ kiñci rāgassa anulomappahānam dosassa anulomappahānam mohassa anulomappahānam. Sabbam taṃ vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojetabbam. Yāvatikā ñaṇassa bhūmi.

Mettāvihārissa sato byāpādo cittam pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, byāpādo pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā. Karuṇāvihārissa sato vihesā cittam pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, vihesā pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā. Muditā vihārissa sato arati cittam pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, arati pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā. Upekkhāvihārissa sato rāgo cittam pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, rāgo pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā. Animittavihārissa sato nimittānūsārī tena teneva viññānam pavattatīti na yujjati desanā, nimittam pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā. Asmīti vigatam ayamahasmīti na samanupassāmi. Atha ca pana me kismīti kathasmīti vicikicchā kathamkathāsallam cittam pariyādāya ṭhassatīti na yujjati desanā, vicikicchā kathamkathāsallam pahānam abbattham gacchatīti yujjati desanā.

Yathā vā pana paṭhamam jhānam samāpannassa sato kāmarāgabyāpādā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Vitakkasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Dutiyam jhānam samāpannassa sato vitakkavicārasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Upekkhāsukhasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Tatiyam jhānam samāpannassa sato pītisukhasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā, upekkhāsatiṭṭhisahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Catuttham jhānam samāpannassa sato upekkhāsahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Ākāsānañcāyatanasahagatā

vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā.

Ākāsānañcāyatanam samāpannassa sato rūpasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Viññānañcāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Viññānañcāyatanam samāpannassa sato ākāsānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Ākiñcaññāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā.

Ākiñcaññāyatanam samāpannassa sato viññānañcāyatanasahagatā saññāmanasikārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Nevasaññānāsaññāyatanasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa sato saññūpacārā visesāya saṃvattantīti na yujjati desanā, hānāya saṃvattantīti yujjati desanā. Saññāvedayitanirodhasahagatā vā saññāmanasikārā hānāya saṃvattantīti na yujjati desanā, visesāya saṃvattantīti yujjati desanā. Kallatāparicitaṃ cittaṃ na ca abhinīhāraṃ khamatīti na yujjati desanā, kallatāparicitaṃ cittaṃ atha ca abhinīhāraṃ khamatīti yujjati desanā.

Evam sabbe navasuttantā yathādhammaṃ yathāvinayaṃ yathāsattusāsanam sabbato vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojetabbāti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “sabbesaṃ hārānaṃ yā bhūmi yo ca gocaro tesa”nti.

Niyutto yutti hāro.

4. Padaṭṭhānahāravibhaṅgo

22. Tattha katamo padaṭṭhāno hāro? “Dhammaṃ deseti jino”ti, ayam padaṭṭhāno hāro. Kiṃ deseti? Sabbadhammayāthāvaasampañivedhalakkhaṇā avijjā, tassā vipallāsā padaṭṭhānaṃ. Ajjhosānalakkhaṇā taṇhā, tassā piyarūpaṃ sātārūpaṃ padaṭṭhānaṃ. Patthanalakkhaṇo lobho, tassa adinnādānaṃ padaṭṭhānaṃ. Vaṇṇasaṅghānabyañjanaggahaṇalakkhaṇā subhasaññā, tassā indriyā saṃvaro padaṭṭhānaṃ. Sāsavaphassaupagamanalakkhaṇā sukhasaññā, tassā assādo padaṭṭhānaṃ. Saṅkhatalakkhaṇānaṃ dhammānaṃ asamanupassanalakkhaṇā niccasaññā, tassā viññānaṃ padaṭṭhānaṃ.

Aniccaaññādukkhasaññāasamanupassanalakkhaṇā attasaññā, tassā nāmakāyo padaṭṭhānaṃ. Sabbadhammasampañivedhalakkhaṇā vijjā, tassā sabbam neyyam padaṭṭhānaṃ. Cittavikkhepaṭisaṃharaṇalakkhaṇo samatho, tassa asubhā padaṭṭhānaṃ. Icchāvacarapaṭisaṃharaṇalakkhaṇo alobho, tassa adinnādānā veramaṇī padaṭṭhānaṃ. Abyāpajjalakkhaṇo adoso, tassa pāṇātipātā veramaṇī padaṭṭhānaṃ. Vatthuavippaṭipattilakkhaṇo amoho, tassa sammāpaṭipatti padaṭṭhānaṃ. Vinīlakavipubbakagahaṇalakkhaṇā asubhasaññā, tassā nibbidā padaṭṭhānaṃ. Sāsavaphassaparijānanalakkhaṇā dukkhasaññā, tassā vedanā padaṭṭhānaṃ. Saṅkhatalakkhaṇānaṃ dhammānaṃ samanupassanalakkhaṇā aniccaaññā, tassā uppādavayā padaṭṭhānaṃ. Sabbadhammaabhinivesalakkhaṇā anattasaññā, tassā dhammasaññā padaṭṭhānaṃ.

Pañca kāmagaṇā kāmarāgassa padaṭṭhānaṃ, pañcindriyāni rūpīni rūparāgassa padaṭṭhānaṃ, chatṭhāyatanam bhavarāgassa padaṭṭhānaṃ, nibbattabhavānupassitā pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ padaṭṭhānaṃ, pubbenivāsānussatiññāpadassanassa padaṭṭhānaṃ. Okappanalakkhaṇā saddhā adhimuttipaccupaṭṭhānā ca, anāvilalakkhaṇo pasādo sampasīdanapaccupaṭṭhāno ca. Abhipatthiyanalakkhaṇā saddhā, tassā aveccapasādo padaṭṭhānaṃ. Anāvilalakkhaṇo pasādo, tassa saddhā padaṭṭhānaṃ. Ārambhalakkhaṇam vīriyam, tassa sammappadhānaṃ padaṭṭhānaṃ. Apilāpanalakkhaṇā sati, tassā satipaṭṭhānaṃ padaṭṭhānaṃ. Ekaggalakkhaṇo samādhī, tassa jhānāni padaṭṭhānaṃ. Pajānanalakkhaṇā paññā, tassā saccāni padaṭṭhānaṃ.

Aparo nayo, assādamanasikāralakkhaṇo ayonisomanasikāro, tassa avijjā padaṭṭhānaṃ. Saccasammohanalakkhaṇā avijjā, sā saṅkhārānaṃ padaṭṭhānaṃ. Punabbhavavirohaṇalakkhaṇā saṅkhārā, te viññāṇassa padaṭṭhānaṃ. Opapaccayikanibbatilakkhaṇam viññāṇam, taṃ nāmarūpassa padaṭṭhānaṃ. Nāmakāyarūpakāyasāṅghātalakkhaṇam nāmarūpaṃ, taṃ chaḷāyatanassa padaṭṭhānaṃ. Indriyavavattānalakkhaṇam chaḷāyatanam, taṃ phassassa padaṭṭhānaṃ. Cakkhurūpaviññāṇasannipātalakkhaṇo phasso, so vedanāya padaṭṭhānaṃ. Itthāniṭṭhaanubhavanalakkhaṇā vedanā, sā taṇhāya padaṭṭhānaṃ. Ajjosānalakkhaṇā taṇhā, sā upādānassa padaṭṭhānaṃ. Opapaccayikaṃ upādānaṃ, taṃ bhavassa padaṭṭhānaṃ. Nāmakāyarūpakāyasambhavanalakkhaṇo bhavo, so jātiyā padaṭṭhānaṃ. Khandhapātubhavanalakkhaṇā jāti, sā jarāya padaṭṭhānaṃ. Upadhiparipākalakkhaṇā jarā, sā maraṇassa padaṭṭhānaṃ. Jīvitindriyupacchedalakkhaṇam maraṇam, taṃ sokassa padaṭṭhānaṃ. Ussukkakārako soko, so paridevassa padaṭṭhānaṃ. Lālappakārako paridevo,

so dukkhassa padaṭṭhānaṃ. Kāyasampīlanaṃ dukkhaṃ, taṃ domanassassa padaṭṭhānaṃ. Cittasampīlanaṃ domanassam, taṃ upāyāsassa padaṭṭhānaṃ. Odahanakārako upāyāso, so bhavassa padaṭṭhānaṃ. Imāni bhavaṅgāni yadā samaggāni nibbattāni bhavanti so bhavo, taṃ saṃsārassa padaṭṭhānaṃ. Niyyānikalakkhaṇo maggo, so nirodhassa padaṭṭhānaṃ.

Titthaññutā pītaññutāya padaṭṭhānaṃ, pītaññutā pattaññutāya padaṭṭhānaṃ, pattaññutā attaññutāya padaṭṭhānaṃ, attaññutā pubbekatapuññatāya padaṭṭhānaṃ, pubbekatapuññatā patirūpadesavāsassa padaṭṭhānaṃ, patirūpadesavāso sappurisūpanissayassa padaṭṭhānaṃ, sappurisūpanissayo attasammāpaṇidhānassa padaṭṭhānaṃ, attasammāpaṇidhānaṃ sīlānaṃ padaṭṭhānaṃ, sīlāni avippaṭṭisārassa padaṭṭhānaṃ, avippaṭṭisāro pāmojjassa padaṭṭhānaṃ, pāmojjaṃ pītiyā padaṭṭhānaṃ, pīti passaddhiyā padaṭṭhānaṃ, passaddhi sukkhassa padaṭṭhānaṃ, sukhaṃ samādhissa padaṭṭhānaṃ, samādhi yathābhūtaññadassanassa padaṭṭhānaṃ, yathābhūtaññadassanaṃ nibbidāya padaṭṭhānaṃ, nibbidā virāgassa padaṭṭhānaṃ, virāgo vimuttiyā padaṭṭhānaṃ. Vimutti vimuttiññadassanassa padaṭṭhānaṃ. Evaṃ yo koci upanissayo yo koci paccayo, sabbo so padaṭṭhānaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “dhammaṃ deseti jino”ti.

Niyutto padaṭṭhāno hāro.

5. Lakkhaṇahāravibhaṅgo

23. Tattha katamo lakkhaṇo hāro? “Vuttamhi ekadhamme”ti, ayaṃ lakkhaṇo hāro. Kiṃ lakkhayati? Ye dhammā ekalakkhaṇā, tesam dhammānaṃ ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavanti. Yathā kiṃ bhavē? Yathāha bhagavā –

“Cakkhuṃ, bhikkhave, anavaṭṭhitam ittaṃ parittam pabhaṅgu parato dukkhaṃ byasanaṃ calanaṃ kukkuḷam saṅkhāraṃ vadhakam amittamajjhe. Imasmim cakkhusmim vutte avasiṭṭhāni ajjhattikāni āyatanāni vuttāni bhavanti. Kena kāraṇena? Sabbāni hi cha ajjhattikāni āyatanāni vadhakaṭṭhena ekalakkhaṇāni. Yathā cāha bhagavā –

“Atīte, rādha, rūpe anapekkho hohi, anāgataṃ rūpaṃ mā abhinandi , paccuppanassa rūpassa nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṇissaggāya paṭipajja. Imasmim rūpakkhandhe vutte avasiṭṭhā khandhā vuttā bhavanti. Kena kāraṇena? Sabbe hi pañcakkhandhā yamakovādasutte

vadhakatt̥hena ekalakkhaṇā vuttā. Yathā cāha bhagavā –

“Yesaṇca susamāradhā, niccaṃ kāyagatāsati;

Akiccaṃ te na sevanti, kicca sātaccakārino”.

Iti kāyagatāya satiyā vuttāya vuttā bhavanti vedanāgatā sati cittagatā dhammagatā ca. Tathā yaṃ kiñci dīṭṭhaṃ vā suttaṃ vā mutaṃ vāti vutte vuttaṃ bhavati viññātaṃ. Yathā cāha bhagavā –

Tasmātiha tvaṃ bhikkhu kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. “Ātāpī”ti vīriyindriyaṃ, “**sampajāno**”ti paññindriyaṃ, “**satimā**”ti satindriyaṃ, “**vineyya loke abhijjhādomanassa**”nti samādhindriyaṃ, evaṃ kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena, ekalakkhaṇattā catunnaṃ indriyānaṃ.

24. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro iddhipādā bhāviyamānesu pañcindriyāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, catūsu iddhipādesu bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, pañcasu indriyesu bhāviyamānesu pañca balāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, pañcasu balesu bhāviyamānesu satta bojjhaṅgā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, sattu bojjhaṅgesu bhāviyamānesu ariyo atṭhaṅgiko maggo bhāvanāpāripūriṃ gacchati, sabbeva bodhaṅgamā dhammā bodhipakkhiyā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena, sabbe hi bodhaṅgamā bodhipakkhiyā neyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇā, te ekalakkhaṇattā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti.

Evaṃ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānaṃ abbattham gacchanti. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu vipallāsā pahīyanti, āhārā cassa pariññaṃ gacchanti, upādānehi anupādāno bhavati, yogehi ca viṣamutto bhavati, ganthehi ca vippayutto bhavati, āsavehi ca anāsavo bhavati, oghehi ca nitthiṇṇo bhavati, sallehi ca visallo bhavati, viññāṇaṭṭhitiyo cassa pariññaṃ gacchanti, agatigamanehi na agatiṃ gacchati, evaṃ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānaṃ abbattham gacchanti.

Yattha vā pana rūpindriyaṃ desitaṃ, desitā tattheva rūpadhātu rūpakkhandho rūpañcāyatanam. Yattha vā pana sukhā vedanā desitā,

desitaṃ tattha sukhindriyaṃ somanassindriyaṃ dukkhasamudayo ca ariyasaccaṃ. Yattha vā pana dukkhā vedanā desitā, desitaṃ tattha dukkhindriyaṃ domanassindriyaṃ dukkhañca ariyasaccaṃ. Yattha vā pana adukkhamasukhā vedanā desitā, desitaṃ tattha upekkhindriyaṃ sabbo ca paṭiccasamuppādo. Kena kāraṇena, adukkhamasukhāya hi vedanāya avijjā anuseti. Avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññānaṃ, viññānapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanam, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. So ca sarāgasadosasamohasaṃkilesapakkhena hātabbo, vītarāgavītadosavītamohaariyadhammehi hātabbo.

Evam ye dhammā ekalakkhaṇā kiccato ca lakkhaṇato ca sāmāññato ca cutūpapātato ca, tesam dhammānaṃ ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavanti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “vuttamhi ekadhamme”ti.

Niyutto lakkhaṇo hāro.

6. Catubyūhahāravibhaṅgo

25. Tattha katamo catubyūho hāro? “Neruttamadhippāyo”ti ayaṃ. Byañjanaena suttassa neruttañca adhippāyo ca nidānañca pubbāparasandhi ca gavesitabbo. Tattha katamaṃ neruttaṃ, yā niruttipadasaṃhitā, yaṃ dhammānaṃ nāmaso ñānaṃ. Yadā hi bhikkhu atthassa ca nāmaṃ jānāti, dhammassa ca nāmaṃ jānāti, tathā tathā naṃ abhiniropeti. Ayañca vuccati atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo desanākusalo atītādhivacanakusalo anāgatādhivacanakusalo paccuppannādhivacanakusalo itthādhivacanakusalo purisādhivacanakusalo napuṃsakādhivacanakusalo ekādhivacanakusalo anekādhivacanakusalo, evaṃ sabbāni kātābbāni janapadaniruttāni sabbā ca janapadaniruttiyo. Ayaṃ niruttipadasaṃhitā.

26. Tattha katamo adhippāyo?

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ yatha vassakāle ;

Esānisamso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati dhammacārī”ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye apāyehi parimuccitukāmā bhavissanti, te dhammacārino bhavissantīti ayam ettha bhagavato adhippāyo.

“Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati bajjhate ca;

Evam ayam pecca pajā parattha, sakammunā haññati bajjhate cā”ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Sañcetanikānaṃ katānaṃ kammānaṃ upacitānaṃ dukkhavedanīyānaṃ aniṭṭhaṃ asātaṃ vipākam paccanubhavissatīti ayam ettha bhagavato adhippāyo.

“Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena vihiṃsati;

Attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukha”nti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye sukkena atthikā bhavissanti, te pāpakammaṃ na karissantīti ayam ettha bhagavato adhippāyo.

“Middhī yadā hoti mahagghaso ca, niddāyitā samparivattasāyī;

Mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunaṃ gabbhamupeti mando”ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye jarāmaraṇena aṭṭiyitukāmā bhavissanti, te bhavissanti bhojane mattañño indriyesu guttadvārā pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogamanuyuttā vipassakā kusalesu dhammesu sagāravā ca sabrahmacārīsu thesesu navesu majjhimesūti ayam ettha bhagavato adhippāyo.

“Appamādo amatapadaṃ , pamādo maccuno padaṃ;

Appamattā na mīyanti, ye pamattā yathā matā”ti.

Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye amatapariyesanaṃ pariyesitukāmā bhavissanti, te appamattā viharissantīti ayam ettha bhagavato adhippāyo. Ayam adhippāyo.

27. Tattha katamaṃ nidānaṃ? Yathā so dhaniyo gopālako bhagavantam āha –

“Nandati puttehi puttimā, gomā gohi tatheva nandati;

Upadhī hi narassa nandanā, na hi so nandati yo nirūpadhī”ti.

Bhagavā āha –

“Socati puttehi puttimā, gopiko gohi tatheva socati;

Upadhī hi narassa socanā, na hi so socati yo nirūpadhī”ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā bāhiraṃ pariggahaṃ upadhi āhā”ti. Yathā ca māro pāpimā gijjhakūṭā pabbatā puthusilaṃ pātesi, bhagavā āha –

“Sacepi kevalaṃ sabbam, gijjhakūṭam calessasi ;

Neva sammāvimuttānaṃ, buddhānaṃ atthi iñjitaṃ.

Nabham phaleyyappaṭhavī caleyya, sabbeva pāṇā uda santaseyyuṃ;

Sallampi ce urasi kampayeyyuṃ , upadhīsu tāṇam na karonti buddhā”ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā kāyaṃ upadhiṃ āhā”ti. Yathā cāha –

“Na taṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, yadāyasam dārujapabbajañca ;

Sārattarattā maṇikuṇḍalesu, puttesu dāresu ca yā apekkhā”ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā bāhiresu vatthūsu taṇhaṃ āhā”ti. Yathā cāha –

“Etaṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, ohāriṇaṃ sithilaṃ duppamuñcam;

Etampi chetvāna paribbajanti, anapekkhino kāmasukhaṃ

pahāyā”ti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā bāhiravatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā”ti. Yathā cāha –

“Āturaṃ asuciṃ pūtiṃ, duggandhaṃ dehanissitaṃ;

Paggharantaṃ divā rattiṃ, bālānaṃ abhinandita”nti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā ajjhattikavatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā”ti. Yathā cāha –

“Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sārādikaṃva pāṇinā;

Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ sugatena desita”nti.

Iminā vatthunā iminā nidānena evaṃ ñāyati “idha bhagavā ajjhattikavatthukāya taṇhāya pahānaṃ āhā”ti. Idaṃ nidānaṃ.

Tattha katamo pubbāparasandhi. Yathāha –

“Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachādītā;

Pamattabandhanā baddhā , macchāva kumināmukhe;

Jarāmarāṇamanventi, vaccho khīrapakova mātara”nti.

Ayaṃ kāmataṇhā vuttā. Sā katamena pubbāparena yujjati? Yathāha –

“Ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passati;

Andhantamaṃ tadā hoti, yaṃ rāgo sahate nara”nti.

Iti andhatāya ca sañchannatāya ca sāyeva taṇhā abhilapitā. Yañcāha kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachādītā. Yañcāha ratto atthaṃ na jānāti, ratto dhammaṃ na passatīti, imehi padehi pariyuṭṭhānehi sāyeva taṇhā abhilapitā. Yaṃ andhakāraṃ, ayaṃ dukkhasamudayo, yā ca taṇhā ponobhavikā, yañcāha kāmāti ime kilesakāmā. Yañcāha jālasañchannāti tesam yeva kāmānaṃ payogena pariyuṭṭhānaṃ dasseti, tasmā kilesavasena ca pariyuṭṭhānavasena ca taṇhābandhanaṃ vuttaṃ. Ye edisikā, te jarāmarāṇaṃ anventi, ayaṃ bhagavatā yathānikkhitagāthābalena dassitā jarāmarāṇamanventīti.

“Yassa papañcā t̥hiti ca natthi, sandānaṃ palighaṅca v̥tivatto;

Taṃ nittañhaṃ munīṃ carantaṃ, na vijānāti sadevakopi loko”ti.

Papañcā nāma taṅhādīṭṭhimānā, tadabhisaṅkhatā ca saṅkhārā. T̥hiti nāma anusayā. Sandānaṃ nāma taṅhāya pariyuṭṭhānaṃ, yāni chattiṃsataṅhāya jāliniyā vicaritāni. Paligho nāma moho. Ye ca papañcā saṅkhārā yā ca t̥hiti yaṃ sandānaṅca yaṃ palighaṅca yo etaṃ sabbam samatikkanto, ayaṃ vuccati nittañho iti.

28. Tattha pariyuṭṭhānaṃ saṅkhārā dīṭṭhadhammavedanīyā vā upapajjavedanīyā vā aparāpariyavedanīyā vā, evaṃ taṅhā tividhaṃ phalaṃ deti dīṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye. Evaṃ bhagavā āha “yaṃ lobhapakataṃ kammaṃ karoti kāyena vā vācāya vā manasā vā, tassa vipākaṃ anubhoti dīṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye”ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Tattha pariyuṭṭhānaṃ dīṭṭhadhammavedanīyaṃ vā kammaṃ upapajjavedanīyaṃ vā kammaṃ aparāpariyāyavedanīyaṃ vā kammaṃ, evaṃ kammaṃ tidhā vipaccati dīṭṭhe vā dhamme upapajje vā apare vā pariyāye. Yathāha –

“Yañce bālo idha pāṇātipātī hoti...pe... micchādīṭṭhi hoti, tassa dīṭṭhe vā dhamme vipākaṃ paṭisaṃvedeti upapajje vā apare vā pariyāye”ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Tattha pariyuṭṭhānaṃ paṭisaṅkhānabalena pahātabbaṃ, saṅkhārā dassanabalena, chattiṃsa taṅhāvicaritāni bhāvanābalena pahātabbānīti evaṃ taṅhāpi tidhā pahīyati. Yā nittañhātā ayaṃ saupādisesā nibbānadhātu. Bhedā kāyassa ayaṃ anupādisesā nibbānadhātu.

Papañco nāma vuccati anubandho. Yañcāha bhagavā “papañceti atītānāgatapaccuppannaṃ cakkhuviññeyyaṃ rūpaṃ ārabbhā”ti. Yañcāha bhagavā – “atīte, rādha, rūpe anapekkho hohi, anāgataṃ rūpaṃ mā abhinandi, paccuppannaṃ rūpaṃ nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭinissaggāya paṭipajjā”ti. Idaṃ bhagavato pubbāparena yujjati. Yo cāpi papañco ye ca saṅkhārā yā ca atītānāgatapaccuppannaṃ abhinandanā, idaṃ ekatthaṃ. Api ca aññamaññehi padehi aññamaññehi akkharehi aññamaññehi byañjanehi aparimāṇā dhammadesanā vuttā bhagavatā. Evaṃ suttena suttaṃ saṃsandayitvā pubbāparena saddhiṃ yojayitvā suttaṃ niddīṭṭhaṃ bhavati.

So cāyaṃ pubbāparo sandhi catubbidho atthasandhi byañjanasandhi

desanāsandhi niddesasandhīti.

Tattha atthasandhi chappadāni saṅkāsanā pakāsanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammataṁ paññattīti.

Byañjanasandhi chappadāni akkharaṁ padaṁ byañjanaṁ ākāro nirutti niddesoti.

Desanāsandhi na ca pathaviṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Na ca āpaṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca, na ca tejaṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca, na ca vāyuṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Na ca ākāsaṇāñcāyatanāṁ nissāya...pe... na ca viññāṇaṇcāyatanāṁ nissāya...pe... na ca ākiñcaññāyatanāṁ nissāya...pe... na ca nevaṣaṇñāsaññāyatanāṁ nissāya...pe... na ca imaṁ lokaṁ nissāya...pe... na ca paralokaṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati ca. Yamidaṁ ubhayamantarena diṭṭhaṁ suttaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ vitakkaṁ vicāritaṁ manasānucintitaṁ, tampi nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca. Ayaṁ sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anissitena cittaṇa na ñāyati jhāyanta.

Yathā māro pāpimā godhikassa kulaputtassa viññāṇaṁ samanvesanto na jānāti na passati. So hi papañcātīto taṇhāpahānena diṭṭhinissayopissa natthi. Yathā ca godhikassa, evaṁ vakkalissa sadevakena lokena samārakena sabrahmakena sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya anissitacittā na ñāyanti jhāyamānā. Ayaṁ desanāsandhi.

Tattha katamā niddesasandhi? Nissitacittā akusalapakkhena niddisitabbā, anissitacittā kusalapakkhena niddisitabbā. Nissitacittā kilesena niddisitabbā, anissitacittā vodānena niddisitabbā. Nissitacittā saṁsārappavattiyā niddisitabbā, anissitacittā saṁsāranivattiyā niddisitabbā. Nissitacittā taṇhāya ca avijjāya ca niddisitabbā, anissitacittā samathena ca vipassanāya ca niddisitabbā. Nissitacittā ahirikenā ca anottappena ca niddisitabbā, anissitacittā hiriyā ca ottappena ca niddisitabbā. Nissitacittā asatiyā ca asampajaññaṇa ca niddisitabbā, anissitacittā satiyā ca sampajaññaṇa ca niddisitabbā. Nissitacittā ayoniyā ca ayonisomanasikāreṇa ca niddisitabbā, anissitacittā yoniyā ca yonisomanasikāreṇa ca niddisitabbā. Nissitacittā kosajjena ca dovaccassaṇa ca niddisitabbā, anissitacittā vīriyārambhena ca sovacassaṇa ca niddisitabbā. Nissitacittā assaddhiyena ca pamādena ca niddisitabbā, anissitacittā saddhāya ca appamādena ca niddisitabbā. Nissitacittā asaddhammassavanena ca asaṁvaraṇena

ca niddisitabbā, anissitacittā saddhammassavanena ca saṃvarena ca niddisitabbā. Nissitacittā abhijjhāya ca byāpādena ca niddisitabbā, anissitacittā anabhijjhāya ca abyāpādena ca niddisitabbā. Nissitacittā nīvaraṇehi ca saṃyojanīyehi ca niddisitabbā, anissitacittā rāgavirāgāya ca cetovimuttiyā avijjāvīrāgāya ca paññāvimuttiyā niddisitabbā. Nissitacittā ucchedaḍḍhiyā ca sassatadīḍḍhiyā ca niddisitabbā, anissitacittā saupādisesāya ca anupādisesāya ca nibbānadhātuyā niddisitabbā. Ayam niddesasandhi. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “neruttamadhippāyo”ti.

Niyutto catubyūho hāro.

7. Āvaṭṭahāravibhaṅgo

29. Tattha katamo āvaṭṭo hāro? “Ekamhi padaṭṭhāne”ti ayam.

“Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane;

Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro”ti.

“Ārambhatha nikkamathā”ti vīriyassa padaṭṭhānaṃ. “Yuñjatha buddhasāsane”ti samādhissa padaṭṭhānaṃ. “Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro”ti paññāya padaṭṭhānaṃ. “Ārambhatha nikkamathā”ti vīriyindriyassa padaṭṭhānaṃ. “Yuñjatha buddhasāsane”ti samādhindriyassa padaṭṭhānaṃ. “Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro”ti paññindriyassa padaṭṭhānaṃ. Imāni padaṭṭhānāni desanā.

Ayuñjantānaṃ vā sattānaṃ yoge, yuñjantānaṃ vā ārambho.

Tattha ye na yuñjanti, te pamādamūlakā na yuñjanti. So pamādo duvidho taṇhāmūlako avijjāmūlako ca. Tattha avijjāmūlako yena aññāṇena nivuto ñeyyaṭṭhānaṃ nappajānāti pañcakkhandhā uppādavayadhammāti, ayam avijjāmūlako. Yo taṇhāmūlako, so tividho anuppanānaṃ bhogānaṃ uppādāya pariyesanto pamādaṃ āpajjati, uppanānaṃ bhogānaṃ ārakkhanimittaṃ paribhoganimittaṃca pamādaṃ āpajjati ayam loke catubbidho pamādo ekavidho avijjāya tividho taṇhāya. Tattha avijjāya nāmākāyo padaṭṭhānaṃ. Taṇhāya rūpakāyo padaṭṭhānaṃ. Taṃ kissa hetu, rūpīsu bhavesu ajjhosānaṃ, arūpīsu sammoho? Tattha rūpakāyo rūpakkhandho nāmākāyo cattāro arūpīno khandhā. Ime pañcakkhandhā katamena upādānena saupādānā, taṇhāya ca avijjāya ca? Tattha taṇhā dve upādānāni kāmupādānaṃca sīlabbatupādānaṃca. Avijjā dve upādānāni

diṭṭhupādānañca attavādupādānañca. Imehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni, ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ. Tesam bhagavā pariññāya pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya.

30. Tattha yo tividho taṇhāmūlako pamādo anuppannānaṃ bhogānaṃ uppādāya pariyesati, uppannānaṃ bhogānaṃ ārakkhaṇaṃ karoti paribhoganimittaṃ, tassa sampaṭivedhena rakkhaṇā paṭisaṃharaṇā, ayaṃ samatho.

So kathaṃ bhavati? Yadā jānāti kāmānaṃ assādañca assādato ādīnavañca ādīnavato nissaraṇaṃ nissaraṇato okārañca saṃkilesaṃ vodānañca nekkhamme ca ānisaṃsaṃ. Tattha yā vīmaṃsā upaparikkhā ayaṃ vipassanā. Ime dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Imesu dvīsu dhammesu bhāviyamānesu dve dhammā pahīyanti taṇhā ca avijjā ca, imesu dvīsu dhammesu pahīnesu cattāri upādānāni nirujjhanti. Upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarāmaraṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca, samatho ca vipassanā ca maggo. Bhavanirodho nibbānaṃ imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā “ārambhatha nikkamathā”ti.

Yathāpi mūle anupaddave daḷhe, chinnopi rukkho punareva rūhati;

Evampi taṇhānusaye anūhate, nibbattatī dukkhamidaṃ punappunaṃ.

Ayaṃ taṇhānusayo. Katamassā taṇhāya? Bhavataṇhāya. Yo etassa dhammassa paccayo ayaṃ avijjā. Avijjāpaccayā hi bhavataṇhā. Ime dve kilesā taṇhā ca avijjā ca. Tāni cattāri upādānāni tehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ. Tesam bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya.

Yena taṇhānusayaṃ samūhanati, ayaṃ samatho. Yena taṇhānusayassa paccayaṃ avijjaṃ vārayati, ayaṃ vipassanā. Ime dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Tattha samathassa phalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, vipassanāya phalaṃ avijjāvirāgā

paññāvimutti. Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca, samatho vipassanā ca maggo, dve ca vimuttiyo nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā “yathāpi mūle”ti.

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanaṃ , etaṃ buddhāna sāsana”nti.

Sabbapāpaṃ nāma tīṇi duccharitāni kāyaduccharitaṃ vacīduccaritaṃ manoduccharitaṃ, te dasa akusalakammaṃpathā pāṇātipāto adinnādānaṃ kāmesumicchācāro musāvādo piṣuṇā vācā pharusā vācā samphappalāpo abhijjhā byāpādo micchādīṭṭhi, tāni dve kammāni cetanā cetasikaṇca. Tattha yo ca pāṇātipāto yā ca piṣuṇā vācā yā ca pharusā vācā, idaṃ dosasamuṭṭhānaṃ. Yaṅca adinnādānaṃ yo ca kāmesumicchācāro yo ca musāvādo, idaṃ lobhasamuṭṭhānaṃ, yo samphappalāpo, idaṃ mohasamuṭṭhānaṃ. Imāni satta kāraṇāni cetanākammaṃ. Yā abhijjhā, ayaṃ lobho akusalamūlaṃ. Yo byāpādo, ayaṃ doso akusalamūlaṃ. Yā micchādīṭṭhi, ayaṃ micchāmaggo. Imāni tīṇi kāraṇāni cetasikakammaṃ. Tenāha “cetanākammaṃ cetasikakamma”nti.

Akusalamūlaṃ payogaṃ gacchantaṃ catubbidhaṃ agatiṃ gacchati chandā dosā bhayā mohā. Tattha yaṃ chandā agatiṃ gacchati, idaṃ lobhasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dosā agatiṃ gacchati, idaṃ dosasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ bhayā ca mohā ca agatiṃ gacchati, idaṃ mohasamuṭṭhānaṃ. Tattha lobho asubhāya pahīyati. Doso mettāya. Moho paññāya. Tathā lobho upekkhāya pahīyati. Doso mettāya ca karuṇāya ca. Moho muditāya pahānaṃ abbhatthaṃ gacchati. Tenāha bhagavā “sabbapāpassa akaraṇa”nti.

31. Sabbapāpaṃ nāma aṭṭha micchattāni micchādīṭṭhi micchāsaṅkappo micchāvācā micchākammanto micchājīvo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhī, idaṃ vuccati sabbapāpaṃ. Imesaṃ aṭṭhannaṃ micchattānaṃ yā akiriya akaraṇaṃ anajjhācāro, idaṃ vuccati sabbapāpassa akaraṇaṃ.

Aṭṭhasu micchattesu pahīnesu aṭṭha sammattāni sampajjanti. Aṭṭhannaṃ sammattānaṃ yā kiriya karaṇaṃ sampādanaṃ, ayaṃ vuccati kusalassa upasampadā. Sacittapariyodāpananti atītassa maggassa bhāvanākiriyaṃ dassayati, citte pariyodāpīte pañcakkhandhā pariyodāpitā bhavanti, evaṅhi bhagavā āha “cetovisuddhatthaṃ, bhikkhave, tathāgate brahmacariyaṃ vussati”ti. Duvidhā hi pariyodāpanā nīvaraṇappahānaṅca

anusayasamugghāto ca. Dve pariyodāpanabhūmiyo dassanabhūmi ca, bhāvanābhūmi ca, tattha yaṃ paṭivedhena pariyodāpeti, idaṃ dukkhaṃ. Yato pariyodāpeti, ayaṃ samudayo. Yena pariyodāpeti, ayaṃ maggo. Yaṃ pariyodāpitaṃ, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā “sabbapāpassa akaraṇa”nti.

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṃ, chattaṃ mahantaṃ
yatha vassakāle;

Esānisamso dhamme suciṇṇe, na duggatiṃ gacchati
dhammacārī”ti.

Dhammo nāma duvidho indriyasamvaro maggo ca. Duggati nāma duvidhā devamanusse vā upanidhāya apāyā duggati, nibbānaṃ vā upanidhāya sabbā upapattiyo duggati. Tattha yā samvarasīle akhaṇḍakāritā, ayaṃ dhammo suciṇṇo apāyehi rakkhati. Evaṃ bhagavā āha – dvemā, bhikkhave, sīlavato gatiyo devā ca manussā ca. Evaṃca nāḷandāyaṃ nigame asibandhakaputto gāmaṇi bhagavantaṃ etadavoca –

“Brāhmaṇā, bhante, pacchābhūmakā kāmaṇḍalukā sevālamālikā udakorohakā aggiparicārakā, te mataṃ kālaṅkataṃ uyyāpenti nāma, saññāpenti nāma, saggāṃ nāma okkāmenti . Bhagavā pana, bhante, arahāṃ sammāsambuddho pahoti tathā kātuṃ, yathā sabbo loko kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapajjeyyā”ti.

“Tena hi, gāmaṇi, taññevettha paṭipucchissāmi, yathā te khomeyya, tathā naṃ byākareyyāsīti.

“Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, idhassa puriso pāṇātipātī adinnādāyī kāmesumicchācārī musāvādī piṣuṇavāco pharusavāco samphappalāpī abhijjhālu byāpannacitto micchādītṭhiko, tamenāṃ mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ayaṃ puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapajjatū’ti. Taṃ kiṃ maññasi, gāmaṇi, api nu so puriso mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetuvā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapajjeyyā”ti. “No hetāṃ, bhante”.

“Seyyathāpi, gāmaṇi, purisomahatiṃ puthusilaṃ gambhīre udakarahade pakkhipeyya, tamenāṃ mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ummujja, bho, puthusile, uplava bho

puthusile, thalamuplava, bho puthusile'ti. Tam kiṃ maññasi gāmaṇi, api nu sā mahatī puthusilā mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā ummuḷḷeyya vā uplaveyya vā thalaṃ vā uplaveyyā'ti. “No hetam, bhante”. “Evameva kho, gāmaṇi, yo so puriso pāṇātipātī...pe... micchādittḥiko, kiñcāpi naṃ mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ayaṃ puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā sugatiṃ saggam lokam upapajjatū’ti. Atha kho so puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā apāyam duggatiṃ vinipātam nirayam upapajjeyya.

“Tam kiṃ maññasi, gāmaṇi, idhassa puriso pāṇātipātā paṭivirato adinnādānā paṭivirato kamesumicchācārā paṭivirato musāvādā paṭivirato pisuṇāya vācāya paṭivirato pharusāya vācāya paṭivirato samphappalāpā paṭivirato anabhijjhālu abyāpannacitto sammādittḥiko, tamenam mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ayaṃ puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā apāyam duggatiṃ vinipātam nirayam upapajjatū’ti. Tam kiṃ maññasi, gāmaṇi, api nu so puriso mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā apāyam duggatiṃ vinipātam nirayam upapajjeyyā’ti. “No hetam, bhante”.

“Seyyathāpi, gāmaṇi, puriso sappikumbham vā telakumbham vā gambhīre udakarahade ogāhetvā bhindeyya. Tatra yāssa sakkharā vā kaṭhalā , sā adhogāmī assa. Yañca khvassa tatra sappi vā telam vā, tam uddhamgāmi assa. Tamenam mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘osīda, bho sappitela, saṃsīda, bho sappitela, adho gaccha ‘bho sappitelā’ti. Tam kiṃ maññasi gāmaṇi, api nu tam sappitelam mahato janakāyassa āyācanahetu vā thomanahetu vā pañjalikaṃ anuparisakkanahetu vā ‘osīdeyya vā saṃsīdeyya vā adho vā gaccheyyā’ti. “No hetam, bhante”.

“Evameva kho, gāmaṇi, yo so puriso pāṇātipātā paṭivirato...pe... sammādittḥiko, kiñcāpi naṃ mahājanakāyo saṅgama samāgama āyāceyya thomeyya pañjaliko anuparisakkeyya ‘ayaṃ puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā apāyam duggatiṃ vinipātam nirayam upapajjatū’ti. Atha kho so puriso kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā sugatiṃ saggam lokam upapajjeyya. Iti dhammo suciṇṇo apāyehi rakkhati. Tattha yā maggassa tikkhatā adhimattatā, ayam dhammo suciṇṇo sabbāhi upapattīhi rakkhati. Evaṃ bhagavā āha –

“Tasmā rakkhitacittassa , sammāsaṅkappagocarō;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhībhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti.

32. Tattha duggatīnaṃ hetu taṇhā ca avijjā ca, tāni cattāri upādānāni, tehi catūhi upādānehi ye saupādānā khandhā, idaṃ dukkhaṃ. Cattāri upādānāni, ayaṃ samudayo. Pañcakkhandhā dukkhaṃ, tesāṃ bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhassa pariññāya samudayassa pahānāya. Tattha taṇhāya pañcindriyāni rūpīni padaṭṭhānaṃ. Avijjāya manindriyaṃ padaṭṭhānaṃ. Pañcindriyāni rūpīni rakkhanto samādhim bhāvayati, taṇhañca niggaṇhāti. Manindriyaṃ rakkhanto vipassanaṃ bhāvayati, avijjañca niggaṇhāti. Taṇhāniggahena dve upādānāni pahīyanti kāmupādānañca sīlabbatupādānañca. Avijjāniggahena dve upādānāni pahīyanti diṭṭhupādānañca attavādupādānañca. Catūsu upādānesu pahīnesu dve dhammā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti samatho ca vipassanā ca. Idaṃ vuccati brahmacariyanti.

Tattha brahmacariyassa phalaṃ cattāri sāmāññaphalāni sotāpattiphalaṃ sakadāgāmiphalaṃ anāgāmiphalaṃ arahattaṃ aggaphalaṃ. Imāni cattāri brahmacariyassa phalāni . Iti purimakāni ca dve saccāni dukkhaṃ samudayo ca. Samatho ca vipassanā ca brahmacariyañca maggo, brahmacariyassa phalāni ca tadārammaṇā ca asaṅkhatādhātu nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā “dhammo have rakkhatī”ti.

Tattha yaṃ paṭivedhena rakkhati, idaṃ dukkhaṃ. Yato rakkhati, ayaṃ samudayo. Yena rakkhati, ayaṃ maggo. Yaṃ rakkhati, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “ekamhi padaṭṭhāne”ti.

Niyutto āvaṭṭo hāro.

8. Vibhattihāravibhaṅgo

33. Tattha katamo vibhattihāro? “Dhammañca padaṭṭhānaṃ bhūmiñcā”ti.

Dve suttāni vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca. Dve paṭipadā puññabhāgiyā ca phalabhāgiyā ca. Dve sīlāni saṃvarasīlañca pahānasīlañca, tattha bhagavā vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ puññabhāgiyāya paṭipadāya desayati, so saṃvarasīle ṭhito tena brahmacariyena brahmacārī bhavati,

tattha bhagavā nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ phalabhāgiyāya paṭipadāya desayati, so pahānasīle t̥hito tena brahmacariyena brahmacārī bhavati.

Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ? Vāsanābhāgiyaṃ nāma suttaṃ dānakathā sīlakathā saggakathā kāmānaṃ ādīnavo nekkhamme ānisamsoti.

Tattha katamaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ? Nibbedhabhāgiyaṃ nāma suttaṃ yā catusaccappakāsanā, vāsanābhāgiye sutte natthi pajānanā, natthi maggo, natthi phalaṃ. Nibbedhabhāgiye sutte atthi pajānanā, atthi maggo, atthi phalaṃ. Imāni cattāri suttāni. Imesaṃ catunnaṃ suttānaṃ desanāya phalena sīlena brahmacariyena sabbato vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojayitabbā yāvaticā ñāṇassa bhūmi.

34. Tattha katame dhammā sādharmaṇā? Dve dhammā sādharmaṇā nāmasādharmaṇā vatthusādharmaṇā ca. Yaṃ vā pana kiñci aññampi evaṃ jātiyaṃ, micchattaniyatānaṃ sattānaṃ aniyatānañca sattānaṃ dassanappahātābbā kilesā sādharmaṇā, puthujjanassa sotāpannassa ca kāmarāgabyāpādā sādharmaṇā, puthujjanassa anāgāmissa ca uddhambhāgiyā saṃyojanā sādharmaṇā, yaṃ kiñci ariyasāvako lokiyaṃ samāpattiṃ samāpajjati, sabbā sā avītarāgehi sādharmaṇā, sādharmaṇā hi dhammā evaṃ aññamaññaṃ paraṃ paraṃ sakaṃ sakaṃ visayaṃ nātivattanti. Yopi imehi dhammehi samannāgato na so taṃ dhammaṃ upātivattati. Ime dhammā sādharmaṇā.

Tattha katame dhammā asādharmaṇā? Yāva desanaṃ upādāya gavesitabbā sekkhāsekkhā bhābbābhābbāti, aṭṭhamakassa sotāpannassa ca kāmarāgabyāpādā sādharmaṇā dhammatā asādharmaṇā, aṭṭhamakassa anāgāmissa ca uddhambhāgiyā saṃyojanā sādharmaṇā dhammatā asādharmaṇā. Sabbesaṃ sekkhānaṃ nāmaṃ sādharmaṇaṃ dhammatā asādharmaṇā. Sabbesaṃ paṭipannakānaṃ nāmaṃ sādharmaṇaṃ dhammatā asādharmaṇā. Sabbesaṃ sekkhānaṃ sekkhasīlaṃ sādharmaṇaṃ dhammatā asādharmaṇā. Evaṃ visesānupassinā hīnukkaṭṭhamajjhimaṃ upādāya gavesitabbā.

Dassanabhūmi niyāmāvakkantiyā padaṭṭhānaṃ, bhāvanābhūmi uttarikānaṃ phalānaṃ pattiyaṃ padaṭṭhānaṃ, dukkhā paṭipadā dandhābhīññā samathassa padaṭṭhānaṃ, sukhā paṭipadā khippābhīññā vipassanāya padaṭṭhānaṃ, dānamayaṃ puññakiriyavatthu parato ghosassa sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, sīlamayaṃ puññakiriyavatthu cintāmayiyā paññāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, bhāvanāmayam puññakiriyavatthu

bhāvanāmayiyā paññāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ. Dānamayaṃ puññakiriyavatthu parato ca ghosassa sutamayiyā ca paññāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ sīlamayaṃ puññakiriyavatthu cintāmayiyā ca paññāya yoniso ca manasikārassa sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, bhāvanāmayayaṃ puññakiriyavatthu bhāvanāmayiyā ca paññāya sammādiṭṭhiyā ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, Patirūpadesavāso vivekassa ca samādhissa ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, sappurisūpanissayo tiṇṇaṅca aveccappasādānaṃ samathassa ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, attasammāpaṇidhānaṃ hiriyā ca vipassanāya ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, akusalapariccāgo kuslavīmaṃsāya ca samādhindriyassa ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, dhammasvākkhātata kusalamūlaropānāya ca phalasamāpattiyā ca sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, saṅghasuppaṭipannatā saṅghasutṭhūtāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, satthusampadā appasannānaṅca pasādāya pasannānaṅca bhīyyobhāvāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ, appaṭihatapātimokkhatā dummaṅkūnaṅca puggalānaṃ nigghāya pesalānaṅca puggalānaṃ phāsuvihārāya sādharmaṇaṃ padaṭṭhānaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “dhammaṅca padaṭṭhāna”nti.

Niyutto vibhatti hāro.

9. Parivattanahāravibhaṅgo

35. Tattha katamo parivattano hāro? “Kusalākusale dhamme”ti. Sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjiṇṇā bhavati. Ye cassa micchādiṭṭhipaccayā uppajjeyyumaṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammādiṭṭhipaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti, te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Sammāsaṅkappassa purisapuggalassa micchāsaṅkappo nijjiṇṇo bhavati. Ye cassa micchāsaṅkappapaccayā uppajjeyyumaṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammāsaṅkappapaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti. Te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Evaṃ sammāvācassa sammākamantassa sammāājīvassa sammāvāyāmassa sammāsatissa sammāsamādhissa sammāvimuttassa sammāvimuttiñāṇadassanassa purisapuggalassa micchāvimuttiñāṇadassanaṃ nijjiṇṇaṃ bhavati. Ye cassa micchāvimuttiñāṇadassanapaccayā uppajjeyyumaṃ aneke pāpakā akusalā dhammā, te cassa nijjiṇṇā honti. Sammāvimuttiñāṇadassanapaccayā cassa aneke kusalā dhammā sambhavanti, te cassa bhāvanāpāripūriṃ gacchanti.

36. Yassa vā pāṇātipātā paṭiviratassa pāṇātipāto pahīno hoti. Adinnādānā paṭiviratassa adinnādānaṃ pahīnaṃ hoti. Brahmācāriṣsa abrahmacariyaṃ pahīnaṃ hoti. Saccavādissa musāvādo pahīno hoti. Apisuṇavācassa pisuṇā

vācā pahīnā hoti. Saṅhavācassa pharusā vācā pahīnā hoti. Kālavādissa samphappalāpo pahīno hoti. Anabhijjhālussa abhijjhā pahīnā hoti. Abyāpannacittassa byāpādo pahīno hoti. Sammādiṭṭhissa micchādiṭṭhi pahīnā hoti.

Ye ca kho keci ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ garahanti, nesam sandiṭṭhikā sahadhammikā gārayhā vādānuvādā āgacchanti. Sammādiṭṭhiṅca te bhavanto dhammaṃ garahanti. Tena hi ye micchādiṭṭhikā, tesam bhavantānaṃ pujjā ca pāsamsā ca. Evaṃ sammāsaṅkappaṃ sammāvācaṃ sammākammantaṃ sammāājīvaṃ sammāvāyāmaṃ sammāsatiṃ sammāsamaḍhiṃ sammāvimuttiṃ sammāvimuttiñāṇadassanaṅca te bhavanto dhammaṃ garahanti. Tena hi ye micchāvimuttiñāṇadassanā, tesam bhavantānaṃ pujjā ca pāsamsā ca.

Ye ca kho keci evamāhaṃsu “bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, āsevitabbā kāmā, nisevitabbā kāmā, bhāvayitabbā kāmā, bahulīkātabbā kāmā”ti. Kāmehi veramaṇī tesam adhammo.

Ye vā pana keci evamāhaṃsu “attakilamathānuyogo dhammo”ti. Niyyāniko tesam dhammo adhammo. Ye ca kho keci evamāhaṃsu “dukkho dhammo”ti. Sukho tesam dhammo adhammo. Yathā vā pana bhikkhuno sabbasaṅkhāresu asubhānupassino viharato subhasaññā pahīyanti. Dukkhānupassino viharato sukhasaññā pahīyanti. Aniccānupassino viharato niccasaññā pahīyanti. Anattānupassino viharato attasaññā pahīyanti. Yaṃ yaṃ vā pana dhammaṃ rocayati vā upagacchati vā, tassa tassa dhammassa yo paṭipakkho, svassa aniṭṭhato ajjhāpanno bhavati. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “kusalākusaladhamme”ti.

Niyutto parivattano hāro.

10. Vevacanaḥāravibhaṅgo

37. Tattha katamo vevacano hāro? “Vevacanaṇi bahūnī”ti. Yathā ekam bhagavā dhammaṃ aññaṃaññehi vevacanehi niddisati. Yathāha bhagavā –

“Āsā ca pihā abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā;

Aññāṇamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlikā”ti.

Āsā nāma vuccati yā bhavissassa atthassa āsīsanā avassamā āgamissatīti āsāssa uppajjati. Pihā nāma yā vattamānassa atthassa patthanā, seyyataram vā disvā “edisō bhaveyya”nti pihāssa uppajjati. Atthanipphattipāṭipālanā abhinandanā nāma, piyaṃ vā ñātiṃ abhinandati, piyaṃ vā dhammaṃ abhinandati, appaṭikūlato vā abhinandati.

Anekadhātūti cakkhūdhātu rūpadhātu cakkhuvīññādhātu, sotadhātu saddadhātu sotavīññādhātu, ghānadhātu gandhadhātu ghānavīññādhātu, jīvhadhātu rasadhātu jīvhavīññādhātu, kāyadhātu phoṭṭhabbhadhātu kāyavīññādhātu, manodhātu dhammadhātu manovīññādhātu.

Sarāti keci rūpādhimuttā keci saddādhimuttā keci gandhādhimuttā keci rasādhimuttā keci phoṭṭhabbādhimuttā keci dhammādhimuttā. Tattha yāni cha gehasītāni domanassāni yāni ca cha gehasītāni somanassāni yāni ca cha nekkhammasītāni domanassāni yāni ca cha nekkhammasītāni somanassāni, imāni catuvīsapaḍāni taṇhāpakkho, taṇhāya etaṃ vevacaṇaṃ. Yā cha upekkhā gehasītā, ayaṃ diṭṭhipakkho.

38. Sāyeva patthanākārena dhammanandī dhammapemaṃ dhammajjhosānanti taṇhāya etaṃ vevacaṇaṃ. Cittaṃ mano viññānanti cittassa etaṃ vevacaṇaṃ. Manindriyaṃ manodhātu manāyatanam vijānanāti manassetam vevacaṇaṃ. Paññindriyaṃ paññābalaṃ adhipaññā sikkhā paññā paññākkhandho dhammavicayasambojjhaṅgo ñāṇaṃ sammādiṭṭhi tīraṇā vipassanā dhamme ñāṇaṃ atthe ñāṇaṃ anvaye ñāṇaṃ khaye ñāṇaṃ anuppāde ñāṇaṃ anaññātaññassāmītindriyaṃ aññindriyaṃ aññātāvindriyaṃ cakkhu vijjā buddhi bhūri medhā āloko, yaṃ vā pana yaṃ kiñci aññampi evaṃ jātiyaṃ, paññāya etaṃ vevacaṇaṃ. Pañcindriyāni lokuttarāni, sabbā paññā. Api ca ādhipeyyaṭṭhena saddhā, ārambhaṭṭhena vīriyaṃ, apilāpanaṭṭhena sati, avikkhepaṭṭhena samādhi, pajānanaṭṭhena paññā.

Yathā ca buddhānussatiyaṃ vuttaṃ itipi so bhagavā araham sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno sugato lokavidū anuttaro purisadammasārathi sathā devamanussānaṃ buddho bhagavā. Balanipphattigato vesārajjappatto adhigatappaṭisambhido catuyogavippahīno agatigamanavītivatto uddhaṭasallo nirūlhaṇo madditakaṇḍako nibbāpitapariyuṭṭhāno bandhanātīto ganthaviniveṭhano ajjhāsayaṃvītivatto bhinnandhakāro cakkhumā lokadhammasamatikkanto anurodhavirodhavippayutto iṭṭhāniṭṭhesu dhammesu asaṅkhepagato bandhanātivatto ṭhapitasāṅgāmo abhikkantataro ukkādharo ālokarō

pajjotakaro tamonudo raṇaṅjaho aparimāṇavaṇṇo appameyyavaṇṇo asaṅkheyyavaṇṇo ābhaṅkaro pabhaṅkaro dhammobhāsapajjotakaroti ca buddhā bhagavantoti ca buddhānussatiyā etaṃ vevacaṇaṃ.

Yathā ca dhammānussatiyaṃ vuttaṃ svākkhāto bhagavatā dhammo sandiṭṭhiko akāliko ehipassiko opaneyyiko paccattaṃ veditabbo viññūhi. Yadidaṃ madanimmadano pipāsavinayo ālayasamugghāto vaṭṭūpacchedo suññato atidullabho taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ.

“Asaṅkhattaṃ anataṃ anāsavaṅca, saccaṅca pāraṃ nipuṇaṃ sududdasaṃ;

Ajajjaraṃ dhuvaṃ apalokitaṃ , anidassanaṃ nippapaṅca santaṃ.

“Amataṃ paṇītaṅca sivaṅca khemaṃ, taṇhākkhayo acchariyaṅca abbhutaṃ;

Anītikaṃ anītikadhammaṃ , nibbānametaṃ sugatena desitaṃ.

“Ajātaṃ abhūtaṃ anupaddavaṅca, akataṃ asokaṅca atho visokaṃ;

Anūpasaggaṃnupasaggadhammaṃ, nibbānametaṃ sugatena desitaṃ.

“Gambhīraṅceva duppassaṃ, uttaraṅca anuttaraṃ;

Asamaṃ appaṭisamaṃ, jeṭṭhaṃ seṭṭhanti vuccati.

“Leṇaṅca tāṇaṃ araṇaṃ anaṅgaṇaṃ, akāca metaṃ vimalanti vuccati;

Dīpo sukhaṃ appamāṇaṃ paṭiṭṭhā, akiṅcanaṃ appapaṅcanti vutta”nti.

Dhammānussatiyā etaṃ vevacaṇaṃ.

Yathā ca saṅghānussatiyaṃ vuttaṃ suppaṭipanno ujuppaṭipanno ñāyappaṭipanno sāmīcippaṭipanno yadidaṃ cattāri purisayugāni aṭṭha purisapuggalā esa bhagavato sāvakaṅgho āhuneyyo pāhuneyyo dakkhiṇeyyo añjalikaraṅīyo anuttaraṃ puññakkhattaṃ lokassa, sīlasampanno samādhisampanno paññāsampanno vimuttisampanno vimuttiñāṇadassanasampanno sattānaṃ sāro sattānaṃ maṇḍo sattānaṃ

uddhāro sattānaṃ esikā sattānaṃ surabhipasūnaṃ puḷḷo devānañca manussānañcāti saṅghānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca sīlānussatiyaṃ vuttaṃ yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni ariyāni ariyakantāni bhujissāni viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṃvattanikāni, alaṅkāro ca sīlaṃ uttamaṅgopasobhaṇatāya, nidhānañca sīlaṃ sabbadobhaggasamatikkamanaṭṭhena, sippaṅca sīlaṃ akkhaṇavedhitāya, velāca sīlaṃ anatikkamanaṭṭhena, dhaññañca sīlaṃ daliddopacchedanaṭṭhena, ādāso ca sīlaṃ dhammavolokanaṭṭhena, pāsādo ca sīlaṃ volokanaṭṭhena, sabbabhūmānuparivatti ca sīlaṃ amatapariyosānanti sīlānussatiyā etaṃ vevacanaṃ.

Yathā ca cāgānussatiyaṃ vuttaṃ yasmim̐ samaye ariyasāvako agāraṃ ajjhāvasati muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānaṃ vibhāgaratoti cāgānussatiyā etaṃ vevacanaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “vevacanāni bahūni”ti.

Niyutto vevacano hāro.

11. Paññattihāravibhaṅgo

39. Tattha katamo paññattihāro? “Ekaṃ bhagavā dhammaṃ paññattīhi vividhāhi deseti”ti.

Yā pakatikathāya desanā. Ayaṃ nikkhepapaññatti. Kā ca pakatikathāya desanā, cattāri saccāni. Yathā bhagavā āha “idaṃ dukkha”nti ayaṃ paññatti pañcannaṃ khandhānaṃ channaṃ dhātūnaṃ aṭṭhārasannaṃ dhātūnaṃ dvādasannaṃ āyatanānaṃ dasannaṃ indriyānaṃ nikkhepapaññatti.

Kabaḷikāre ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhaṃ. Yattha patiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ virūḷhaṃ, atthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi . Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatim̐ punabbhavābhiniḅbatti. Yattha atthi āyatim̐ punabbhavābhiniḅbatti, atthi tattha āyatim̐ jātijarāmaṇaṃ. Yattha atthi āyatim̐ jātijarāmaṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sadaraṃ saupāyāsanti vadāmi.

Phasse ce...pe... manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre. Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi taṇhā, patiṭṭhitaṃ tattha

viññāṇaṃ virūlhaṃ. Yattha patit̐thitaṃ viññāṇaṃ virūlhaṃ, atthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha atthi saṅkhārānaṃ vuddhi, atthi tattha āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti. Yattha atthi āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti, atthi tattha āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ. Yattha atthi āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ, sasokaṃ taṃ, bhikkhave, sadaraṃ saupāyāsanti vadāmi. Ayaṃ pabhavapaññatti dukkhassa ca samudayassa ca.

Kabaḷikāre ce, bhikkhave, āhāre natthi rāgo natthi nandī natthi taṇhā, appatit̐thitaṃ tattha viññāṇaṃ avirūlhaṃ. Yattha appatit̐thitaṃ viññāṇaṃ avirūlhaṃ, natthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha natthi nāmarūpassa avakkanti, natthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha natthi saṅkhārānaṃ vuddhi, natthi tattha āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti. Yattha natthi āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti, natthi tattha āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ. Yattha natthi āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ, asokaṃ taṃ, bhikkhave, adaraṃ anupāyāsanti vadāmi.

Phasse ce...pe... manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre. Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre natthi rāgo natthi nandī natthi taṇhā, appatit̐thitaṃ tattha viññāṇaṃ avirūlhaṃ. Yattha appatit̐thitaṃ viññāṇaṃ avirūlhaṃ, natthi tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha natthi nāmarūpassa avakkanti, natthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhi. Yattha natthi saṅkhārānaṃ vuddhi, natthi tattha āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti. Yattha natthi āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti, natthi tattha āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ. Yattha natthi āyatim̐ jātijaṛāmaṇaṃ, asokaṃ taṃ, bhikkhave, adaraṃ anupāyāsanti vadāmi.

Ayaṃ pariññāpaññatti dukkhassa, pahānapaññatti samudayassa, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyaṃpaññatti nirodhassa.

40. Samādhim̐, bhikkhave, bhāvētha. Appamatto nipako sato, samāhito, bhikkhave, bhikkhu yathābhūtaṃ pajānāti. Kiñca yathābhūtaṃ pajānāti? “Cakkhu anicca”nti yathābhūtaṃ pajānāti. “Rūpā aniccā”ti yathābhūtaṃ pajānāti “cakkhuvīññāṇaṃ anicca”nti yathābhūtaṃ pajānāti. “Cakkhusamphasso anicco”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi aniccanti yathābhūtaṃ pajānāti.

Sotaṃ ...pe... ghānaṃ...pe... jivhā...pe... kāyo...pe... “mano anicco”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Dhammā aniccā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Manovīññāṇaṃ anicca”nti yathābhūtaṃ pajānāti. “Manosamphasso

anicco”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, tampi aniccanti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānāpaññatti samudayassa, sacchikiriyāpaññatti nirodhassa.

Rūpaṃ, rāda, vikiratha vidhamatha viddhamsetha vikīḷaniyaṃ karotha, paññāya taṇhakkhayāya paṭipajjatha. Taṇhakkhayā dukkhakkhayo, dukkhakkhayā nibbānaṃ. Vedanaṃ...pe.... Saññaṃ...pe... saikhāre viññānaṃ vikiratha vidhamatha viddhamsetha vikīḷaniyaṃ karotha, paññāya taṇhakkhayāya paṭipajjatha. Taṇhakkhayā dukkhakkhayo, dukkhakkhayā nibbānaṃ.

Ayaṃ nirodhapaññatti nirodhassa, nibbidāpaññatti assādassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānāpaññatti samudayassa, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyāpaññatti nirodhassa.

“So idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ paṭivedhapaññatti saccānaṃ, nikkhepapaññatti dassanabhūmiyā, bhāvanāpaññatti maggassa, sacchikiriyāpaññatti sotāpattiphalassa. “So ime āsavā”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ āsavaṃsamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ āsavanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ime āsavā asesam nirujjhantī”ti yathābhūtaṃ pajānāti.

Ayaṃ uppādapaññatti khaye ñānaṃ, okāsaṃpaññatti anuppāde ñānaṃ, bhāvanāpaññatti maggassa, pariññāpaññatti dukkhassa, pahānāpaññatti samudayassa, ārambhapaññatti vīriyindriyassa, āsāṇapaññatti āsāṭikānaṃ, nikkhepapaññatti bhāvanābhūmiyā, abhinighātapaññatti pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ.

41. Idaṃ “dukkha”nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñānaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. Ayaṃ “dukkhasamudayo”ti me, bhikkhave...pe... ayaṃ “dukkhanirodho”ti me, bhikkhave...pe.... Ayaṃ “dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ

udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Ayaṃ desanāpaññatti saccānaṃ, nikkhepapaññatti sutamayiyā paññāya sacchikiriyāpaññatti anaññātaññassāmītindriyassa, pavattanāpaññatti dhammacakkassa.

“Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ pariññeyya”nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. “So kho panāyaṃ dukkhasamudayo pahātabbo”ti me, bhikkhave...pe... “so kho panāyaṃ dukkhanirodho sacchikātabbo”ti me, bhikkhave...pe... “sā kho panāyaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā bhāvetabbā”ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi.

Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, nikkhepapaññatti cintāmayiyā paññāya, sacchikiriyāpaññatti aññindriyassa.

“Taṃ kho panidaṃ dukkhaṃ pariññāta”nti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. “So kho panāyaṃ dukkhasamudayo pahīno”ti me, bhikkhave...pe... “so kho panāyaṃ dukkhanirodho sacchikato”ti me, bhikkhave...pe... “sā kho panāyaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā bhāvitā”ti me, bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādi, ñāṇaṃ udapādi, paññā udapādi, vijjā udapādi, āloko udapādi. Ayaṃ bhāvanāpaññatti maggassa, nikkhepapaññatti bhāvanāmayiyā paññāya, sacchikiriyāpaññatti aññātāvino indriyassa, pavattanāpaññatti dhammacakkassa.

“Tulamātulañca sambhavaṃ, bhavaśaṅkhāramavassaji muni;

Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhava”nti.

“Tula”nti saṅkhāradhātu. “Atula”nti nibbānadhātu, “tulamātulañca sambhava”nti abhiññāpaññatti sabbadhammānaṃ. Nikkhepapaññatti dhammapaṭisambhidāya. “Bhavaśaṅkhāramavassaji munī”ti pariccāgapaññatti samudayassa. Pariññāpaññatti dukkhasa. “Ajjhattarato samāhito”ti bhāvanāpaññatti kāyagatāya satiyā. Thitipaññatti cittekaggatāya. “Abhindi kavacamivattasambhava”nti abhinibbidāpaññatti cittassa, upādānāpaññatti sabbaññutāya, padālanāpaññatti avijjaṅḍakosānaṃ.

Tenāha bhagavā “tulamatulañca sambhava”nti.

Yo dukkhamaddakkhi yatonidānaṃ, kāmesu so jantu katham
nameyya;

Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā, tesam satīmā vinayāya sikkheti.

“Yo dukkha”nti vevacanapaññatti ca dukkhassa pariññāpaññatti ca.
“**Yatonidāna**”nti pabhavapaññatti ca samudayassa pahānapaññatti ca.
“**Addakkhi**”ti vevacanapaññatti ca ñāṇacakkhussa paṭivedhapaññatti ca.
“**Kāmesu so jantukatham nameyyā**”ti vevacanapaññatti ca kāmataṇhāya
abhinivesapaññatti ca. “**Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā**”ti paccatthikato
dassanapaññatti kāmānaṃ. Kāmā hi aṅgārakāsūpamā maṃsapesūpamā
pāvakakappā papātauragopamā ca. “**Tesam satīmā**”ti apacayapaññatti
pahānāya, nikkhepapaññatti kāyagatāya satiyā, bhāvanāpaññatti maggassa.
“**Vinayāya sikkhe**”ti paṭivedhapaññatti rāgavinayassa dosavinayassa
mohavinayassa. “**Jantū**”ti vevacanapaññatti yogissa. Yadā hi yogī kāmā
saṅgoti pajānāti. So kāmānaṃ anuppādāya kusale dhamme uppādayati,
so anuppanānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya vāyamati. Ayam
vāyāmapaññatti appattassa pattiyā. Nikkhepapaññatti oramattikāya
asantuṭṭhiyā. Tattha so uppanānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā
vāyamatīti ayam appamādapaññatti bhāvanāya, nikkhepapaññatti
vīriyindriyassa, ārakkhapaññatti kusalānaṃ dhammānaṃ, ṭhitiapaññatti
adhicittasikkhāya. Tenāha bhagavā “yo dukkhamaddakkhi yatonidāna”nti.

“Mohasambandhano loko, bhabbarūpova dissati;

Upadhibandhano bālo, tamasā parivārito;

Assirī viya khāyati, passato natthi kiñcana”nti.

“**Mohasambandhano loko**”ti desanāpaññatti vipallāsānaṃ.
“**Bhabbarūpova dissati**”ti viparītapaññatti lokassa. “Upadhibandhano
bālo”ti pabhavapaññatti pāpakānaṃ icchāvacarānaṃ, kiccapaññatti
pariyuṭṭhānānaṃ. Balavapaññatti kilesānaṃ. Virūhanāpaññatti
saṅkhārānaṃ. “**Tamasā parivārito**”ti desanāpaññatti avijjandhakārassa
vevacanapaññatti ca. “Assirī viya khāyati”ti dassanapaññatti
dibbacakkhussa, nikkhepapaññatti paññācakkhussa. “**Passato natthi
kiñcana**”nti paṭivedhapaññatti sattānaṃ, rāgo kiñcanaṃ doso kiñcanaṃ
moho kiñcanaṃ. Tenāha bhagavā “mohasambandhano loko”ti.

“Atthi, bhikkhave, ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ, no cetāṃ, bhikkhave, abhaviṣṣa ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ. Nayidha jātaṃ bhūtaṃ katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyetha. Yasmā ca kho, bhikkhave, atthi ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ, tasmā jātaṃ bhūtaṃ katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyati”ti.

“No cetāṃ, bhikkhave, abhaviṣṣa ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatā”nti desanāpaññatti nibbānassa vevacanapaññatti ca. “Nayidha jātaṃ bhūtaṃ katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyethā”ti vevacanapaññatti saṅkhatassa upanayanapaññatti ca. “Yasmā ca kho, bhikkhave, atthi ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatā”nti vevacanapaññatti nibbānassa jatanāpaññatti ca. “Tasmā jātaṃ bhūtaṃ katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyati”ti ayaṃ vevacanapaññatti nibbānassa, niyyānikapaññatti maggassa, nissaraṇapaññatti saṃsārato. Tenāha bhagavā “no cetāṃ, bhikkhave, abhaviṣṣā”ti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “ekaṃ bhagavā dhammaṃ, paññattīhi vividhāhi deseti”ti.

Niyutto paññatti hāro.

12. Otaraṇahāravibhaṅgo

42. Tattha katamo otaraṇo hāro? “Yo ca paṭiccuppādo”ti.

“Uddham adho sabbadhi vippamutto, ayaṃ ahasmīti anānupassī;

Evam vimutto udatāri oghaṃ, atinṇapubbaṃ apunabbhavāyā”ti.

“Uddha”nti rūpadhātu ca arūpadhātu ca. “Adho”ti kāmadvāro. “Sabbadhi vippamutto”ti tedhātuke ayaṃ asekkhāvimutti. Tāniyeva asekkhāni pañcendriyāni, ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcendriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhānirodho, saṅkhānirodhā viññānirodho, viññānirodhā nāmarūpanirodho, nāmarūpanirodhā saḷāyatanirodho, saḷāyatanirodhā phassanirodho, phassanirodhā vedanānirodho, vedanānirodhā taṇhānirodho, taṇhānirodhā upādānirodho, upādānirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodha jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni – sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena, ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam anāsavaṃ, no ca bhavaṅgam. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

“Ayaṃ ahasmīti anānupassī”ti ayaṃ sakkāyadiṭṭhiyā samugghāto, sā sekkhāvimutti, tāniyeva sekkhāni pañcindriyāni. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva sekkhāni pañcindriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā paññākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam anāsavaṃ, no ca bhavaṅgam, ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Sekkhāya ca vimuttiyā asekkhāya ca vimuttiyā vimutto udatāri ogham atinṇapubbaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā “uddham adho”ti.

43. “Nissitassa calitaṃ, anissitassa calitaṃ natthi, calite asati passaddhi, passaddhiyā sati nati na hoti, natiyā asati āgatigati na hoti, āgatigatiyā asati cutūpapāto na hoti, cutūpapāte asati nevidha na huraṃ na ubhayamantarena esevanto dukkhassā”ti.

“Nissitassa calita”nti nissayo nāma duvidho taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca. Tattha yā rattassa cetanā, ayaṃ taṇhānissayo; yā mūlhasa cetanā, ayaṃ diṭṭhinissayo. Cetanā pana saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tattha yā rattassa vedanā, ayam sukḥā vedanā. Yā sammūlḥassa vedanā, ayam adukkhamasukḥā vedanā, imā dve vedanā vedanākkhandho. Ayam khandhehi otaraṇā.

Tattha sukḥā vedanā dve indriyāni sukhindriyaṃ somanassindriyaṃca, adukkhamasukḥā vedanā upekkhindriyaṃ. Ayam indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva indriyāni saṅkhārapariyāpannāni, ye saṅkhārā sāsavā bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayam dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam sāsavam bhavaṅgam, ayam āyatanehi otaraṇā.

“Anissitassa calitaṃ natthī”ti samathavasena vā taṇhāya anissito vipassanāvase vā diṭṭhiyā anissito. Yā vipassanā ayam vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññānirodho, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Ayam paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā paññākkhandho. Ayam khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā dve indriyāni – vīriyindriyaṃca paññindriyaṃca. Ayam indriyehi otaraṇā.

Sāyeva vipassanā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayam dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam anāsavam, no ca bhavaṅgam. Ayam āyatanehi otaraṇā.

“Passaddhiyā sati”ti duvidhā passaddhi kāyikā ca cetasikā ca. Yaṃ kāyikaṃ sukhaṃ, ayam kāyapassaddhi. Yaṃ cetasikaṃ sukhaṃ, ayam cetasikā passaddhi. Passaddhakāyo sukhaṃ vediyati, sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, yathābhūtaṃ pajānanto nibbindati, nibbindanto virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṃ “vimutta”miti ñānaṃ hoti, “khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ, nāparaṃ itthattāyā”ti pajānāti. So na namati rūpesu, na saddesu, na gandhesu, na rasesu, na phoṭṭhabbesu, na dhammesu khayā rāgassa khayā dosassa khayā mohassa yena rūpena tathāgataṃ tiṭṭhantaṃ carantaṃ paññāpayamāno paññāpeyya, tassa rūpassa khayā virāgā nirodhā cāgā

paṭinissaggā rūpasāṅkhaye vimutto, tathāgato atthītipi na upeti, natthītipi na upeti, atthi natthītipi na upeti, nevatthi no natthītipi na upeti. Atha kho gambhīro appameyyo asaṅkheyyo nibbutotiyeva saṅkhaṃ gacchati khayā rāgassa, khayā dosassa, khayā mohassa.

Yāya vedanāya...pe... yāya saññāya. Yehi saṅkhārehi. Yena viññāṇena tathāgataṃ tiṭṭhantaṃ carantaṃ paññāpayamāno paññāpeyya, tassa viññāṇassa khayā virāgā nirodhā cāgā paṭinissaggā viññāṇasaṅkhaye vimutto, tathāgato atthītipi na upeti, natthītipi na upeti, atthi natthītipi na upeti, nevatthi no natthītipi na upeti. Atha kho gambhīro appameyyo asaṅkheyyo nibbutotiyeva saṅkhaṃ gacchati khayā rāgassa, khayā dosassa, khayā mohassa. “Āgati”ti idhāgati. “Gati”ti peccabhavo. Āgatiगतīpi na bhavanti, “nevidhā”ti chasu ajjhattikesu āyatanesu. “Na hura”nti chasu bāhiresu āyatanesu. “Na ubhayamantarenā”ti phassasamuditesu dhammesu attānaṃ na passati. “Esevanto dukkhassā”ti paṭiccasamuppādo. So duvidho lokiyo ca lokuttaro ca. Tattha lokiyo avijjāpaccayā saṅkhārā, yāva jarāmarañā. Lokuttaro sīlavato avipparisāro jāyati, yāva nāparaṃ itthattāyāti pajānāti. Tenāha bhagavā “nissitassa calitaṃ anissitassa calitaṃ natthi...pe... esevanto dukkhassā”ti.

44.

“Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā;

Piyaṃ paṭiccappabhavanti ete, piye asante na bhavanti ete.

Tasmā hi te sukhino vītasokā, yesaṃ piyaṃ natthi kuhiñci loke;

Tasmā asokaṃ virajaṃ patthayāno, piyaṃ na kayirātha kuhiñci loke”ti.

“Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā piyaṃ paṭiccappabhavanti ete”ti – ayaṃ dukkhā vedanā. “Piye asante na bhavanti ete”ti – ayaṃ sukhā vedanā. Vedanā vedanākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmarañam, evaṃ sabbam. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tattha sukhā vedanā dve indriyāni – sukhindriyaṃ somanassindriyaṇca.

Dukkhā vedanā dve indriyāni – dukkhindriyaṃ domanassindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tānīeva indriyāni saṅkhārapariyāpannāni, ye saṅkhārā sāsavā bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam sāsavam bhavaṅgam. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Tasmā hi te sukhino vītasokā, yesaṃ piyaṃ natthi kuhiñci loke;

Tasmā asokaṃ virajaṃ patthayāno, piyaṃ na kayirātha kuhiñci loketi.

Idaṃ taṇhāpahānaṃ. Taṇhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Taṃyeva taṇhāpahānaṃ samatho. So samatho dve indriyāni satindriyaṃ samādhindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Soyeva samatho samādhikkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Soyeva samatho saṅkhārapariyāpanno, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam anāsavam, no ca bhavaṅgam. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā. Tenāha bhagavā “ye keci sokā”ti.

Kāmaṃ kāmayamānassa, tassa ce taṃ samijjhati;

Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchati.

Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppati.

Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatīti.

Tattha yā pīṭimanatā, ayaṃ anunayo. Yadāha sallaviddhova ruppatīti, idaṃ paṭighaṃ. Anunayaṃ paṭighañca pana taṇhāpakkho, taṇhāya ca pana dasarūpīni āyatanāni padaṭṭhānaṃ. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Tāniyeva dasa rūpīni rūpakāyo nāmasampayutto, tadubhayaṃ nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanam, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tadeva nāmarūpaṃ pañcakkhandho; Ayaṃ khandhehi otaraṇā;

Tadeva nāmarūpaṃ aṭṭhārasa dhātuyo; Ayaṃ dhātūhi otaraṇā;

Tattha yo rūpakāyo imāni pañca rūpīni indriyāni, yo nāmakāyo imāni pañca arūpīni indriyāni, imāni dasa indriyāni. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Tattha yadāha –

“Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

Somaṃ visattikaṃ loke, sato samativattatī”ti.

Ayaṃ saupādisesā nibbānadhātu, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sāyeva saupādisesā nibbānadhātu vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhāraṇirodho, evaṃ sabbaṃ. Ayaṃ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā paññākkhandho. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā dve indriyāni – vīriyindriyaṃ paññindriyañca. Ayaṃ indriyehi otaraṇā.

Sāyeva vijjā saṅkhārapariyāpannā, ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā. Ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanam anāsavaṃ, no ca bhavaṅgam. Ayaṃ āyatanehi otaraṇā. Tenāha bhagavā “kāmaṃ kāmayamānassā”ti.

Ettāvatā paṭicca indriyakhandhadhātuāyatanāni samosaraṇotaraṇāni

bhavanti. Evaṃ paṭicca indriyakhandhadhātuāyatanāni otāretabbāni. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “yo ca paṭiccuppādo”ti.

Niyutto otaraṇo hāro.

13. Sodhanahāravibhaṅgo

45. Tattha katamo sodhano hāro? “Vissajjitamhi pañhe”tigāthā. Yathā āyasmā ajito pārāyane bhagavantam pañham pucchati –

“Kenassu nivuto loko, kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanam brūsi, kiṃsu tassa mahabbhaya”nti.

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]

Vivicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhaya”nti.

“Kenassu nivuto loko”ti pañhe “avijjāya nivuto loko”ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambham. “Kenassu nappakāsati”ti pañhe “vivicchā pamādā nappakāsati”ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambham. “Kissābhilepanam brūsi”ti pañhe “jappābhilepanam brūmi”ti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambham. “Kiṃsu tassa mahabbhaya”nti pañhe “dukkhamassa mahabbhaya”nti suddho ārambho. Tenāha bhagavā “avijjāya nivuto loko”ti.

“Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānam kiṃ nivāraṇam;

Sotānam saṃvaram brūhi, kena sotā pidhīyare”ti.

“Yāni sotāni lokasmim, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇam;

Sotānam saṃvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti.

“Savanti sabbadhi sotā, sotānam kiṃ nivāraṇa”nti pañhe “yāni sotāni lokasmim, sati tesam nivāraṇa”nti bhagavā padaṃ sodheti, no ca ārambham.

“Sotānaṃ saṃvaram brūhi, kena sotā pidhīyare”ti pañhe “sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti suddho ārambho. Tenāha bhagavā “yāni sotāni lokasmi”nti.

“Paññā ceva sati ca, [iccāyasmā ajito]

Nāmarūpañca mārīsa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī”ti.

Pañhe –

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī”ti.

Suddho ārambho. Tenāha bhagavā “yametaṃ pañhaṃ apucchi”ti. Yattha evaṃ suddho ārambho, so pañho visajjito bhavati. Yattha pana ārambho asuddho, na tāva so pañho visajjito bhavati. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “vissajjitamhi pañhe”ti.

Niyutto sodhano hāro.

14. Adhiṭṭhānahāravibhaṅgo

46. Tattha katamo adhiṭṭhāno hāro? “Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā”ti.

Ye tattha niddiṭṭhā, tathā te dhārayitabbā.

“Dukkha”nti ekattatā. Tattha katamaṃ dukkhaṃ? Jāti dukkhā, jarā dukkhā, byādhi dukkho, maraṇaṃ dukkhaṃ, appiyehi sampayogo dukkho, piyehi vippayogo dukkho, yampicchaṃ na labhati tampi dukkhaṃ, saṃkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā, rūpā dukkhā, vedanā dukkhā, saññā dukkhā, saṅkhārā dukkhā, viññāṇaṃ dukkhaṃ. Ayaṃ vemattatā.

“Dukkhasamudayo”ti ekattatā. Tattha katamo dukkhasamudayo? Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandīrāgasahagatā tatrataṭṭhābhinandinī. Seyyathidaṃ, kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā. Ayaṃ vemattatā.

“Dukkhanirodho”ti ekattatā. Tattha katamo dukkhanirodho? Yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo. Ayaṃ vemattatā.

“Dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti ekattatā. Tattha katamā dukkhanirodhagāminī paṭipadā? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammāñjīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Ayaṃ vemattatā.

“Maggo”ti ekattatā. Tattha katamo maggo? Nirayagāmī maggo tiracchānayanigāmī maggo pettivisayagāmī maggo asurayoniyo maggo saggagāmiyo maggo manussagāmī maggo nibbānagāmī maggo. Ayaṃ vemattatā.

“Nirodho”ti ekattatā. Tattha katamo nirodho? Paṭisaṅkhānirodho appaṭisaṅkhānirodho anunayanirodho paṭighanirodho mānanirodho makkhanirodho paḷāsanirodho issānirodho macchariyanirodho sabbakilesanirodho. Ayaṃ vemattatā.

“Rūpa”nti ekattatā. Tattha katamaṃ rūpaṃ? Cātumahābhūtikaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya rūpassa paññatti. Tattha katamāni cattāri mahābhūtāni? Pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātu.

47. Dvīhi ākārehi dhātuyo pariggaṇhāti saṅkhepena ca vitthārena ca. Kathaṃ vitthārena dhātuyo pariggaṇhāti? Vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, catūhi ākārehi tejodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti, chahi ākārehi vāyodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Atthi imasmiṃ kāye kesā lomā nakhā dantā taco, maṃsaṃ nhāru aṭṭhi aṭṭhimiñjaṃ vakkam, hadayaṃ yakanam kilomakam pihakam papphāsam, antaṃ antaṅgaṃ udariyaṃ karīsam matthake matthaluṅganti imehi vīsatiyā ākārehi pathavīdhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti? Atthi imasmiṃ kāye pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo siṅghāṇikā lasikā muttanti imehi dvādasahi ākārehi āpodhātuṃ vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi catūhi ākārehi tejodhātum vitthārena pariggaṇhāti? Yena ca santappati, yena ca jīrīyati , yena ca pariḍayhati, yena ca asitapītakhāyitasāyitam sammā pariṇāmaṃ gacchati, imehi catūhi ākārehi tejodhātum vitthārena pariggaṇhāti.

Katamehi chahi ākārehi vāyodhātum vitthārena pariggaṇhāti? Uddhaṅgamā vātā, adhogamā vātā, kucchisayā vātā, koṭṭhāsaya vātā, aṅgamaṅgānusārino vātā, assāso passāso iti, imehi chahi ākārehi vāyodhātum vitthārena pariggaṇhāti.

Evam imehi dvācattālīsāya ākārehi vitthārena dhātuyo sabhāvato upalakkhayanto tulayanto parivīmaṃsanto pariyoḡāhanto paccavekkhanto na kiñci gayhūpaḡam passati kāyaṃ vā kāyapadesaṃ vā, yathā candanikaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpaḡam passeyya, yathā saṅkāraṭṭhānaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpaḡam passeyya, yathā vaccaḡuṭiṃ pavicinanto na kiñci gayhūpaḡam passeyya, yathā sivathikaṃ pavicinanto na kiñci gayhūpaḡam passeyya. Evameva imehi dvācattālīsāya ākārehi evaṃ vitthārena dhātuyo sabhāvato upalakkhayanto tulayanto parivīmaṃsanto pariyoḡāhanto paccavekkhanto na kiñci gayhūpaḡam passati kāyaṃ vā kāyapadesaṃ vā. Tenāha bhagavā yā ceva kho pana ajjhattikā pathavīdhātu , yā ca bāhirā pathavīdhātu, pathavīdhātūrevesā. Taṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti evametam yathābhūtam sammappaññāya daṭṭhabbam, evametam yathābhūtam sammappaññāya disvā pathavīdhātuyā nibbindati, pathavīdhātuyā cittaṃ virājeti. Yā ceva kho pana ajjhattikā āpodhātu, yā ca bāhirā āpodhātu...pe... yā ceva kho pana ajjhattikā tejodhātu, yā ca bāhirā tejodhātu...pe... yā ceva kho pana ajjhattikā vāyodhātu, yā ca bāhirā vāyodhātu, vāyodhātūrevesā. Taṃ “netam mama, nesohamasmi, na meso attā”ti evametam yathābhūtam sammappaññāya daṭṭhabbam, evametam yathābhūtam sammappaññāya disvā vāyodhātuyā nibbindati, vāyodhātuyā cittaṃ virājeti. Ayaṃ vemattatā.

48. “Avijjā”ti ekattatā. Tattha katamā avijjā? Dukkhe aññānaṃ, dukkhasamudaye aññānaṃ, dukkhanirodhe aññānaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññānaṃ, pubbante aññānaṃ, aparante aññānaṃ, pubbantāparante aññānaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññānaṃ, yaṃ evarūpaṃ aññānaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asallakkhaṇā anupalakkhaṇā apaccupalakkhaṇā asamavekkhaṇaṃ apaccakkhakaṃmaṃ dummejjhaṃ bālyam asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Ayaṃ

vemattatā.

“Vijjā”ti ekattatā. Tattha katamā vijjā? Dukkhe ñāṇaṃ, dukkhasamudaye ñāṇaṃ, dukkhanirodhe ñāṇaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇaṃ, pubbante ñāṇaṃ, aparante ñāṇaṃ, pubbantāparante ñāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu ñāṇaṃ, yā evarūpā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo saṃlakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūrī medhā pariñāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattaṃ paññāpāsādo paññāloko paññāobhāso paññāpajjotopaññāratanaṃ amohodhammavicayosammādiṭṭhi dhammavicayasambojjhaṅgo maggaṅgaṃ maggapariyāpannaṃ. Ayaṃ vemattatā.

“Samāpatti”ti ekattatā. Tattha katamā samāpatti? Saññāsamāpatti asaññāsamāpatti, nevasaññāsaññāsamāpatti. Vibhūtasaññāsamāpatti nirodhasamāpatti. Ayaṃ vemattatā.

“Jhāyī”ti ekattatā. Tattha katamo jhāyī? Atthi sekkho jhāyī, atthi asekkho jhāyī, nevasekkhanāsekkho jhāyī, ājāniyo jhāyī, assakhalunko jhāyī, diṭṭhuttaro jhāyī, taṇhuttaro jhāyī, paññuttaro jhāyī. Ayaṃ vemattatā.

“Samādhi”ti ekattatā. Tattha katamo samādhi? Saraṇo samādhi, araṇo samādhi, savero samādhi, avero samādhi, sabyāpajjo samādhi, abyāpajjo samādhi, sappīṭiko samādhi, nippīṭiko samādhi, sāmiso samādhi, nirāmiso samādhi, sasaṅkhāro samādhi, asaṅkhāro samādhi, ekaṃsabhāvito samādhi, ubhayaṃsabhāvito samādhi, ubhayato bhāvitabhāvano samādhi, savitakkasavicāro samādhi, avitakkavicāramatto samādhi, avitakkaavicāro samādhi, hānabhāgiyo samādhi, ṭhitibhāgiyo samādhi, visesabhāgiyo samādhi, nibbedhabhāgiyo samādhi, lokiyo samādhi, lokuttaro samādhi, micchāsamādhi, sammāsamādhi. Ayaṃ vemattatā.

“Paṭipadā”ti ekattatā. Tattha katamā paṭipadā? Āgāḷhapaṭipadā , nijjhāmapaṭipadā, majjhīmapaṭipadā, akkhamā paṭipadā, khamā paṭipadā, samā paṭipadā, damā paṭipadā, dukkhā paṭipadā dandhābhiññā, dukkhā paṭipadā khippābhiññā, sukhā paṭipadā dandhābhiññā, sukhā paṭipadā khippābhiññāti. Ayaṃ vemattatā.

“Kāyo”ti ekattatā. Tattha katamo kāyo? Nāmakāyo rūpakāyo ca. Tattha katamo rūpakāyo? Kesā lomā nakhā dantā taco maṃsaṃ nhāru aṭṭhi

aṭṭhimiñjaṃ vakkamaṃ hadayaṃ yakanāṃ kilomakāṃ pihakāṃ papphāsaṃ antaṃ antaṅgaṃ udariyaṃ karīsaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo siṅghāṇikā lasikā muttaṃ matthaluṅganti – ayaṃ rūpakāyo. Nāmakāyo nāma vedanā saññā cetanā cittaṃ phasso manasikāroti – ayaṃ nāmakāyoti. Ayaṃ vemattatā.

Evaṃ yo dhammo yassa dhammassa samānabhāvo, so dhammo tassa dhammassa ekattatāya ekī bhavati. Yena yena vā pana vilakkhaṇo, tena tena vemattaṃ gacchati. Evaṃ sutte vā veyyākaraṇe vā gāthāyaṃ vā pucchitena vīmaṃsayitabbaṃ, kiṃ ekattatāya pucchati, udāhu vemattatāyāti. Yadi ekattatāya pucchitaṃ, ekattatāya visajjayitabbaṃ. Yadi vemattatāya pucchitaṃ, vemattatāya visajjayitabbaṃ. Yadi sattādhiṭṭhānena pucchitaṃ, sattādhiṭṭhānena visajjayitabbaṃ. Yadi dhammādhiṭṭhānena pucchitaṃ, dhammādhiṭṭhānena visajjayitabbaṃ. Yathā yathā vā pana pucchitaṃ, tathā tathā visajjayitabbaṃ. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “ekattatāya dhammā”ti.

Niyutto adhiṭṭhāno hāro.

15. Parikkhārahāravibhaṅgo

49. Tattha katamo parikkhāro hāro? “Ye dhammā yaṃ dhammaṃ janayanti”ti.

Yo dhammo yaṃ dhammaṃ janayati, tassa so parikkhāro. Kiṃlakkhaṇo parikkhāro? Janakalakkhaṇo parikkhāro. Dve dhammā janayanti hetu ca paccayo ca. Tattha kiṃlakkhaṇo hetu, kiṃlakkhaṇo paccayo? Asādhāraṇalakkhaṇo hetu, sādharmaṇalakkhaṇo paccayo. Yathā kiṃ bhava? Yathā añkurassa nibbattiyā bījaṃ asādhāraṇaṃ, pathavī āpo ca sādharmaṇā. Añkurassa hi pathavī āpo ca paccayo sabhāvo hetu. Yathā vā pana ghaṭe duddhaṃ pakkhittaṃ dadhi bhavati, na catthi ekakālasamavadhānaṃ duddhassa ca dadhissa ca. Evamevaṃ natthi ekakālasamavadhānaṃ hetussa ca paccayassa ca.

Ayañhi saṃsāro sahetu sappaccayo nibbatto. Vuttaṃ hi avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññānaṃ, evaṃ sabbo paṭiccasamuppādo. Iti avijjā avijjāya hetu ayoniso manasikāro paccayo. Purimikā avijjā pacchimikāya avijjāya hetu. Tattha purimikā avijjā avijjānusayo pacchimikā avijjā avijjāpariyutṭhānaṃ, purimiko avijjānusayo pacchimikassa avijjāpariyutṭhānassa hetubhūto paribrūhanāya, bījaṅkuro

viya samanantarahetutāya. Yaṃ pana yattha phalaṃ nibbattati, idamassa paramparahetutāya hetubhūtaṃ. Duvidho hi hetu samanantarahetu paramparahetu ca, evaṃ avijjāyapi duvidho hetu samanantarahetu paramparahetu ca.

Yathā vā pana thālakañca vaṭṭi ca telañca padīpassa paccayabhūtaṃ na sabhāvahetu, na hi sakkā thālakañca vaṭṭiñca telañca anaggikaṃ dīpetum padīpassa paccayabhūtaṃ. Padīpo viya sabhāvo hetu hoti. Iti sabhāvo hetu, parabhāvo paccayo. Ajjhattiko hetu, bāhiro paccayo. Janako hetu, pariggāhako paccayo. Asādhāraṇo hetu, sādhāraṇo paccayo.

Avupacchedattho santati attho, nibbatti attho phalatto, paṭisandhi attho punabbhavattho, palibodhattho pariyuṭṭhānattho, asamuggahātatto anusayattho, asampaṭivedhattho avijjattho, apariññātatto viññāṇassa bījattho. Yattha avupacchedo tattha santati, yattha santati tattha nibbatti, yattha nibbatti tattha phalaṃ, yattha phalaṃ tattha paṭisandhi, yattha paṭisandhi tattha punabbhavo, yattha punabbhavo tattha palibodho, yattha palibodho tattha pariyuṭṭhānaṃ, yattha pariyuṭṭhānaṃ tattha asamuggāto. Yattha asamuggāto tattha anusayo, yattha anusayo tattha asampaṭivedho, yattha asampaṭivedho tattha avijjā, yattha avijjā tattha sāsavaṃ viññāṇaṃ apariññātaṃ, yattha sāsavaṃ viññāṇaṃ apariññātaṃ tattha bījattho.

Sīlakkhandho samādhikkhandhassa paccayo, samādhikkhandho paññākkhandhassa paccayo, paññākkhandho vimuttikkhandhassa paccayo, vimuttikkhandho vimuttiñānadassanakkhandhassa paccayo. Titthaññutā pītaññutāya paccayo, pītaññutā pattaññutāya paccayo, pattaññutā attaññutāya paccayo.

Yathā vā pana cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇaṃ. Tattha cakkhu ādhipateyyapaccayatāya paccayo, rūpā ārammaṇapaccayatāya paccayo. Āloko sannissayatāya paccayo, manasikāro sabhāvo hetu. Sañkhārā viññāṇassa paccayo, sabhāvo hetu. Viññāṇaṃ nāmarūpassa paccayo, sabhāvo hetu. Nāmarūpaṃ saḷāyatanassa paccayo, sabhāvo hetu. Saḷāyanaṃ phassassa paccayo, sabhāvo hetu. Phasso vedanāya paccayo, sabhāvo hetu. Vedanā taṇhāya paccayo, sabhāvo hetu. Taṇhā upādānassa paccayo, sabhāvo hetu. Upādānaṃ bhavassa paccayo, sabhāvo hetu. Bhavo jātiyā paccayo, sabhāvo hetu. Jāti jarāmaṇassa paccayo, sabhāvo hetu. Jarāmaṇaṃ sokassa paccayo, sabhāvo hetu. Soko paridevassa paccayo, sabhāvo hetu. Paridevo dukkhassa paccayo, sabhāvo hetu. Dukkhaṃ domanassassa paccayo, sabhāvo hetu. Domanassaṃ upāyāsassa paccayo,

sabhāvo hetu. Evaṃ yo koci upanissayo sabbo so parikkhāro. Tenāha āyasmā mahākaccāyano “ye dhammā yaṃ dhammaṃ janayanti”ti.

Niyutto parikkhāro hāro.

16. Samāropanahāravibhaṅgo

50. Tattha katamo samāropano hāro? “Ye dhammā yaṃmūlā, ye cekatthā pakāsītā muninā”ti.

Ekasmiṃ padaṭṭhāne yattakāni padaṭṭhānāni otaranti, sabbāni tāni samāropayitabbāni. Yathā āvaṭṭe hāre bahukāni padaṭṭhānāni otaranti. Tattha samāropanā catubbidhā padaṭṭhānaṃ, vevacanaṃ, bhāvanā, pahānamiti.

Tattha katamā padaṭṭhānena samāropanā?

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodapanā, etaṃ buddhāna sāsana”nti.

Tassa kiṃ padaṭṭhānaṃ? Tīṇi sucaritāni – kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ – idaṃ padaṭṭhānaṃ; tattha yaṃ kāyikaṇca vācasikaṇca sucaritaṃ, ayaṃ sīlakkhandho. Manosucarite yā anabhijjhā abyāpādo ca, ayaṃ samādhikkhandho. Yā sammādiṭṭhi, ayaṃ paññākkhandho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ, tattha sīlakkhandho ca samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Idaṃ padaṭṭhānaṃ, tattha samathassa phalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, vipassanā phalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Idaṃ padaṭṭhānaṃ.

Vanāṃ vanathassa padaṭṭhānaṃ. Kiṇca vanāṃ? Ko ca vanatho? Vanāṃ nāma pañca kāmagaṇā, taṇhā vanatho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanāṃ nāma nimittaggāho “itthi”ti vā “puriso”ti vā. Vanatho nāma tesāṃ tesāṃ aṅgapaccaṅgānaṃ anubyañjanaggāho “aho cakkhu, aho sotāṃ, aho ghānaṃ, aho jivhā, aho kāyo, iti. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanāṃ nāma cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni apariññātāni. Yaṃ tadubhayaṃ paṭicca uppajjati saṃyojanaṃ, ayaṃ vanatho. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Vanāṃ nāma anusayo. Vanatho nāma pariyuṭṭhānaṃ. Idaṃ padaṭṭhānaṃ. Tenāha bhagavā “chetvā vanaṇca vanathaṇca”ti. Ayaṃ padaṭṭhānena samāropanā.

51. Tattha katamā vevacanena samāropanā? Rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti asekkhaphalaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Rāgavirāgā cetovimutti anāgāmiṃphalaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti aggaphalaṃ arahattaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Rāgavirāgā cetovimutti kāmādhātusamatikkamaṃ; avijjāvirāgā paññāvimutti tedhātusamatikkamaṃ. Idaṃ vevacanaṃ. Paññindriyaṃ, paññābalaṃ, adhipaññāsikkhā, paññākkhandho, dhammavicayasambojjhaṅgo, upekkhāsambojjhaṅgo, ñāṇaṃ, sammādiṭṭhi, tīraṇā, santīraṇā, hirī, vipassanā, dhamme ñāṇaṃ, sabbāṃ, idaṃ vevacanaṃ. Ayaṃ vevacanena samāropanā.

Tattha katamā bhāvanāya samāropanā? Yathāha bhagavā “tasmātiha tvaṃ bhikkhu kāye kāyānupassī viharāhi, ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ”. Ātāpīti vīriyindriyaṃ. Sampajānoti paññindriyaṃ. Satimāti satindriyaṃ. Vineyya loke abhijjhādomanassanti samādhindriyaṃ. Evaṃ kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Kena kāraṇena? Ekalakkhaṇattā catunnaṃ indriyānaṃ. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro iddhipādā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Catūsu iddhipādesu bhāviyamānesu pañcindriyāni bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Evaṃ sabbe. Kena kāraṇena? Sabbe hi bodhaṅgamā dhammā bodhipakkhiyā niyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇā, te ekalakkhaṇattā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti. Ayaṃ bhāvanāya samāropanā.

Tattha katamā pahānena samāropanā? Kāye kāyānupassī viharanto “asubhe subha”nti vipallāsaṃ pajahati, kabalīkāro cassa āhāro pariññaṃ gacchati, kāmupādānena ca anupādāno bhavati, kāmāyogena ca viṣaṃyutto bhavati, abhijjhākāyaganthena ca vippayujjati, kāmāsavena ca anāsavo bhavati, kāmoghaṇca uttiṇṇo bhavati, rāgasallena ca visallo bhavati, rūpūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, rūpadhātuyāṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca chandāgatiṃ gacchati.

Vedanāsu vedanānupassī viharanto “dukkhe sukha”nti vipallāsaṃ pajahati, phasso cassa āhāro pariññaṃ gacchati, bhavūpādānena ca anupādāno bhavati, bhavāyogena ca viṣaṃyutto bhavati, byāpādakāyaganthena ca vippayujjati, bhavāsavena ca anāsavo bhavati, bhavoghaṇca uttiṇṇo bhavati, dosasallena ca visallo bhavati, vedanūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, vedanādhātuyāṃ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca dosāgatiṃ gacchati.

Citte cittānupassī viharanto “anicce nicca”nti vipallāsaṃ pajahati, viññāṇaṃ cassa āhāro pariññaṃ gacchati, diṭṭhupādānena ca anupādāno bhavati, diṭṭhiyogena ca viśaṃyutto bhavati, sīlabbataparāmāsakāyaganthena ca vippayujjati, diṭṭhāsavena ca anāsavo bhavati, diṭṭhoghaṇca uttiṇṇo bhavati, mānasallena ca visallo bhavati, saññūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, saññādhātuyam cassa rāgo pahīno bhavati, na ca bhayāgatiṃ gacchati.

Dhammesu dhammānupassī viharanto “anattani attā”ti vipallāsaṃ pajahati, manośācetanā cassa āhāro pariññaṃ gacchati, attavādupādānena ca anupādāno bhavati, avijjāyogena ca viśaṃyutto bhavati, idaṃsaccābhinivesakāyaganthena ca vippayujjati, avijjāsavena ca anāsavo bhavati, avijjoghaṇca uttiṇṇo bhavati, mohasallena ca visallo bhavati, sañkhārūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṃ gacchati, sañkhāradhātuyam cassa rāgo pahīno bhavati, na ca mohāgatiṃ gacchati. Ayaṃ pahānena samāropanā.

Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

“Ye dhammā yaṃ mūlā, ye cekatthā pakāsītā muninā;

Te samāropayitabbā, esa samāropano hāro”ti.

Niyutto samāropano hāro.

Niṭṭhito ca hāravibhaṅgo.

1. Desanāhārasampāto

52.

“Soḷasa hārā paṭṭhamam, disalocanato disā viloketvā;

Saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise sutta”nti.

Vuttā, tassā niddeso kuhiṃ datṭhabbo? Hārasampāte. Tattha katamo desanāhārasampāto?

“Arakkhitena cittena , micchādiṭṭhihatena ca;

Thinamiddhābhibhūtena, vasaṃ mārasa gacchatī”ti.

Arakkhitena cittenāti kiṃ desayati, pamādaṃ taṃ maccuno padaṃ. **Micchādiṭṭhihatena cāti** micchādiṭṭhihataṃ nāma vuccati yadā “anicce nicca”nti passati, so vipallāso. So pana vipallāso kiṃlakkhaṇo? Viparītaggāhalakkhaṇo vipallāso. So kiṃ vipallāsayati? Tayo dhamme saññaṃ cittaṃ diṭṭhimiti. So kuhiṃ vipallāsayati? Catūsu attabhāvavattḥūsu, rūpaṃ attato samanupassati, rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Evaṃ vedanaṃ...pe... saññaṃ...pe... saṅkhāre... pe... viññānaṃ attato samanupassati, viññānavantaṃ vā attānaṃ, attani vā viññānaṃ, viññānasmiṃ vā attānaṃ.

Tattha rūpaṃ paṭhamaṃ vipallāsavattu “asubhe subha”nti. Vedanā dutiyaṃ vipallāsavattu “dukkhe sukha”nti. Sañña saṅkhārā ca tatiyaṃ vipallāsavattu “anattani attā”ti. Viññānaṃ catutthaṃ vipallāsavattu “anicce nicca”nti. Dve dhammā cittassa saṃkilesā – taṇhā ca avijjā ca. Taṇhānivutaṃ cittaṃ dvīhi vipallāsehi vipallāsīyati “asubhe subha”nti “dukkhe sukha”nti. Diṭṭhinivutaṃ cittaṃ dvīhi vipallāsehi vipallāsīyati “anicce nicca”nti “anattani attā”ti.

Tattha yo diṭṭhivipallāso, so atītaṃ rūpaṃ attato samanupassati, atītaṃ vedanaṃ...pe... atītaṃ saññaṃ, atīte saṅkhāre...pe... atītaṃ viññānaṃ attato samanupassati. Tattha yo taṇhāvīpallāso, so anāgataṃ rūpaṃ abhinandati, anāgataṃ vedanaṃ...pe... anāgataṃ saññaṃ, anāgate saṅkhāre, anāgataṃ viññānaṃ abhinandati. Dve dhammā cittassa upakkilesā – taṇhā ca avijjā ca. Tāhi visujjhantaṃ cittaṃ visujjhati. Tesam avijjānīvaraṇānaṃ taṇhāsamyojanānaṃ pubbā koṭi na paññāyati sandhāvantaṃ saṃsarantaṃ sakīṃ nirayaṃ sakīṃ tiracchānayoṇiṃ sakīṃ pettisayaṃ sakīṃ asurakāyaṃ sakīṃ deve sakīṃ manusse.

Thinamiddhābhīhūtenāti. Thinaṃ nāma yā cittassa akallatā akammaniyatā; middhaṃ nāma yaṃ kāyassa līnattaṃ. **Vasaṃ mārasa gacchatī**ti kilesamārasa ca sattamārasa ca vasaṃ gacchati, so hi nivuto saṃsārābhīhūto hoti. Imāni bhagavatā dve saccāni desitāni dukkhaṃ samudayo ca. Tesam bhagavā pariññāya ca pahānāya ca dhammaṃ deseti dukkhaṃ pariññāya samudayassa pahānāya. Yena ca pariññāyati yena ca pajahati, ayaṃ maggo. Yaṃ taṇhāya avijjāya ca pahānaṃ, ayaṃ nirodho. Imāni cattāri saccāni. Tenāha bhagavā “arakkhitena cittenā”ti. Tenāhāyasmā mahākaccāyano “assādādīnavatā”ti.

Niyutto desanā hārasampāto.

2. Vicayahārasampāto

53. Tattha katamo vicayo hārasampāto? Tattha taṅhā duvidhā kusalāpi akusalāpi. Akusalā saṃsāragāminī, kusalā apacayagāminī pahānataṅhā. Mānopi duvidho kusalopi akusalopi. Yaṃ mānaṃ nissāya mānaṃ pajahati, ayaṃ māno kusalo. Yo pana māno dukkhaṃ nibbattayati, ayaṃ māno akusalo. Tattha yaṃ nekkhammasitaṃ domanassaṃ kudāssunāmāhaṃ taṃ āyatanam sacchikatvā upasampajja viharissaṃ yaṃ ariyā santaṃ āyatanam sacchikatvā upasampajja viharantīti tassa uppajjati pihā, pihāpaccayā domanassaṃ, ayaṃ taṅhā kusalā rāgavirāgā cetovimutti, tadārammaṇā kusalā avijjāviraṅgā paññāvimutti.

Tassā ko pavicayo? Aṭṭha maggaṅgāni sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhī. So kattha daṭṭhabbo? Catutthe jhāne pāramitāya. Catutthe hi jhāne aṭṭhaṅgasamannāgataṃ cittaṃ bhāvayati parisuddhaṃ pariyodātaṃ anaṅgaṃ vigatūpakkilesaṃ mudu kammaniyaṃ ṭhitaṃ āneñjappattaṃ. So tattha aṭṭhavidhaṃ adhigacchati cha abhiññā dve ca visese, taṃ cittaṃ yato parisuddhaṃ, tato pariyodātaṃ, yato pariyodātaṃ, tato anaṅgaṃ, yato anaṅgaṃ, tato vigatūpakkilesaṃ, yato vigatūpakkilesaṃ, tato mudu, yato mudu, tato kammaniyaṃ, yato kammaniyaṃ, tato ṭhitaṃ, yato ṭhitaṃ, tato āneñjappattaṃ. Tattha aṅgaṇā ca upakkilesā ca tadubhayaṃ taṅhāpakkho. Yā ca iñjanā yā ca cittassa aṭṭhiti, ayaṃ diṭṭhipakkho.

Cattāri indriyāni dukkhindriyaṃ domanassindriyaṃ sukhindriyaṃ somanassindriyaṇca catutthajjhāne nirujjhanti, tassa upekkhindriyaṃ avasiṭṭhaṃ bhavati. So uparimaṃ samāpattiṃ santato manasikaroti, tassa uparimaṃ samāpattiṃ santato manasikaroto catutthajjhāne oḷārikā saññā saṅghahati ukkaṅṭhā ca paṭighasaññā, so sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā “anantaṃ ākāsa”nti ākāsaṇcāyatanaṃ samāpattiṃ sacchikatvā upasampajja viharati. Abhiññābhinihāro rūpasaññā vokāro nānattasaññā samatikkamati paṭighasaññā cassa abbatthaṃ gacchati, evaṃ samādhī tassa samāhitassa obhāso antaradhāyati dassanaṇca rūpānaṃ, so samādhī chaḷaṅgasamannāgato paccavekkhitabbo. Anabhijjhāsahagataṃ me mānaṃ sabbaloke, abyāpannaṃ me cittaṃ sabbasattesu, āradhaṃ me vīriyaṃ paggaḥitaṃ, passaddho me kāyo asāradhho, samāhitaṃ me cittaṃ avikkhittaṃ, upaṭṭhitā me sati asammuṭṭhā, tattha yaṇca anabhijjhāsahagataṃ mānaṃ sabbaloke yaṇca abyāpannaṃ cittaṃ sabbasattesu yaṇca āradhaṃ vīriyaṃ paggaḥitaṃ yaṇca samāhitaṃ cittaṃ avikkhittaṃ, ayaṃ samatho. Yo passaddho kāyo

asāraddho, ayaṃ samādhiparikkhāro. Yā upaṭṭhitā sati asammutṭhā ayaṃ vipassanā.

54. So samādhī pañcavidhena vedītabbo. Ayaṃ samādhī “paccuppannasukho”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhī “āyatiṃ sukhavipāko”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhī “ariyo nirāmisō”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhī “akāpurisasevito”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati, ayaṃ samādhī “santo ceva paṇīto ca paṭippassaddhiladdho ca ekodibhāvādhigato ca na sasaṅkhāraniggayhavāritagato cā”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati. Taṃ kho paṇimaṃ samādhīṃ “sato samāpajjāmi sato vuṭṭhahāmī”ti itissa paccattameva ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavati. Tattha yo ca samādhī paccuppannasukho yo ca samādhī āyatiṃ sukhavipāko ayaṃ samatho. Yo ca samādhī ariyo nirāmisō, yo ca samādhī akāpurisasevito, yo ca samādhī santo ceva paṇīto paṭippassaddhiladdho ca ekodibhāvādhigato ca na sasaṅkhāraniggayhavāritagato ca yañcāhaṃ taṃ kho paṇimaṃ samādhīṃ sato samāpajjāmi sato vuṭṭhahāmīti, ayaṃ vipassanā.

So samādhī pañcavidhena vedītabbo pītipharaṇatā sukhapharaṇatā cetopharaṇatā ālokapharaṇatā paccavekkhaṇānimittaṃ. Tattha yo ca pītipharaṇo yo ca sukhapharaṇo yo ca cetopharaṇo, ayaṃ samatho. Yo ca ālokapharaṇo yañca paccavekkhaṇānimittaṃ. Ayaṃ vipassanā.

55. Dasa kasiṇāyatanāni pathavīkasiṇaṃ āpokasiṇaṃ tejokasiṇaṃ vāyokasiṇaṃ nīlakasiṇaṃ pītakasiṇaṃ lohītakasiṇaṃ odātakasiṇaṃ ākāsakasiṇaṃ viññānakasiṇaṃ. Tattha yañca pathavīkasiṇaṃ yañca āpokasiṇaṃ evaṃ sabbhaṃ, yañca odātakasiṇaṃ. Imāni aṭṭha kasiṇāni samatho. Yañca ākāsakasiṇaṃ yañca viññānakasiṇaṃ, ayaṃ vipassanā. Evaṃ sabbo ariyo maggo yena yena ākārena vutto, tena tena samathavipassanena yojayitabbo. Te tīhi dhammehi saṅgahitā aniccatāya dukkhatāya anattatāya. So samathavipassanaṃ bhāvayamāno tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayati. Tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayati. Tayo khandhe bhāvayanto ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvayati.

Rāgacarito puggalo animittena vimokkhamukhena niyyāti adhicittasikkhāya sikkhanto lobhaṃ akusalamūlaṃ pajahanto sukhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto sukhaṃ vedanaṃ pariṇānanto rāgamalaṃ pavāhento rāgarajaṃ niddhunanto rāgaviṣaṃ vamento rāgaggim

nibbāpento rāgasallaṃ uppāpento rāgajaṭaṃ vijaṭento. Dosacarito puggalo appaṇihitena vimokkhamukhena niyyāti adhisīlasikkhāya sikkhanto dosam akusalamūlaṃ pajahanto dukkhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto dukkhavedanaṃ pariṇānanto dosamalaṃ pavāhento dosarajaṃ niddhunanto dosavisaṃ vamento dosaggiṃ nibbāpento dosasallaṃ uppāpento dosajaṭaṃ vijaṭento. Mohacarito puggalo suññatavimokkhamukhena niyyāti adhipaññāsikkhāya sikkhanto moham akusalamūlaṃ pajahanto adukkhamasukhavedanīyaṃ phassaṃ anupagacchanto adukkhamasukham vedanaṃ pariṇānanto mohamalaṃ pavāhento moharajaṃ niddhunanto mohavisaṃ vamento mohaggiṃ nibbāpento mohasallaṃ uppāpento mohajaṭaṃ vijaṭento.

Tattha suññatavimokkhamukhaṃ paññākkhandho, animittavimokkhamukhaṃ samādhikkhandho, appaṇihitavimokkhamukhaṃ sīlakkhandho. So tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayati, tayo khandhe bhāvayanto ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvayati. Tattha yā ca sammāvācā yo ca sammākammanto yo ca sammāājīvo, ayaṃ sīlakkhandho, yo ca sammāvāyāmo yā ca sammāsati yo ca sammāsamādhi, ayaṃ samādhikkhandho, yā ca sammādiṭṭhi yo ca sammāsaṅkappo, ayaṃ paññākkhandho.

Tattha sīlakkhandho ca samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Yo samathavipassanaṃ bhāveti, tassa dve bhavaṅgāni bhāvanaṃ gacchanti kāyo cittaṅca, bhavanirodhagāminī paṭipadā dve padāni sīlaṃ samādhi ca. So hoti bhikkhu bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapañño. Kāye bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammākammanto sammāvāyāmo ca, sīle bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammāvācā sammāājīvo ca, citte bhāviyamāne dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammāsati sammāsamādhi ca, paññāya bhāviyamānāya dve dhammā bhāvanaṃ gacchanti sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo ca.

Tattha yo ca sammākammanto yo ca sammāvāyāmo siyā kāyiko siyā cetasiko, tattha yo kāyasaṅgaho, so kāye bhāvite bhāvanaṃ gacchati, yo cittasaṅgaho, so citte bhāvite bhāvanaṃ gacchati. So samathavipassanaṃ bhāvayanto pañcavidhaṃ adhigamaṃ gacchati khippādhigamo ca hoti, vimuttādhigamo ca hoti, mahādhigamo ca hoti, vipulādhigamo ca hoti, anavasesādhigamo ca hoti. Tattha samathena khippādhigamo ca mahādhigamo ca vipulādhigamo ca hoti, vipassanāya vimuttādhigamo ca anavasesādhigamo ca hoti.

56. Tattha yo desayati, so dasabalasamannāgato satthā ovādena sāvake na visamvādayati. So tividham idaṃ karotha iminā upāyena karotha idaṃ vo kurumānānaṃ hitāya sukhāya bhavissati, so tathā ovadito tathānusiṭṭho tathākaronto tathāpaṭipajjanto taṃ bhūmiṃ na pāpuṇissatīti netam ṭhānaṃ vijjati. So tathā ovadito tathānusiṭṭho sīlakkhandham aparipūrayanto taṃ bhūmiṃ anupāpuṇissatīti netam ṭhānaṃ vijjati. So tathā ovadito tathānusiṭṭho sīlakkhandham paripūrayanto taṃ bhūmiṃ anupāpuṇissatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Sammāsambuddhassa te sato ime dhammā anabhisambuddhāti netam ṭhānaṃ vijjati. Sabbāsavaparikkhīṇassa te sato ime āsavā aparikkhīṇāti netam ṭhānaṃ vijjati. Yassa te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Sāvako kho pana te dhammānudhammapaṭipanno sāmīcippaṭipanno anudhammacārī so pubbena aparaṃ ulāraṃ visesādhighamaṃ na sacchikarissatīti netam ṭhānaṃ vijjati.

Ye kho pana dhammā antarāyikā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Ye kho pana dhammā aniyyanīkā, te niyyanti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Ye kho pana dhammā niyyanīkā, te niyyanti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti ṭhānametaṃ vijjati. Sāvako kho pana te saupādiseso anupādisesaṃ nibbānadhātuṃ anupāpuṇissatīti netam ṭhānaṃ vijjati.

Diṭṭhisampanno mātaraṃ jīvitā voropeyya hatthehi vā pādehi vā suhataṃ kareyyāti netam ṭhānaṃ vijjati, puthujjano mātaraṃ jīvitā voropeyya hatthehi vā pādehi vā suhataṃ kareyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Evaṃ pitaraṃ, arahantaṃ, bhikkhuṃ. Diṭṭhisampanno puggalo saṅghaṃ bhindeyya saṅhe vā saṅgharājim janeyyāti netam ṭhānaṃ vijjati, puthujjano saṅghaṃ bhindeyya saṅhe vā saṅgharājim janeyyāti ṭhānametaṃ vijjati, diṭṭhisampanno tathāgatassa duṭṭhacitto lohitaṃ uppādeyya, parinibbutassa vā tathāgatassa duṭṭhacitto thūpaṃ bhindeyyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Puthujjano tathāgatassa duṭṭhacitto lohitaṃ uppādeyya, parinibbutassa vā tathāgatassa duṭṭhacitto thūpaṃ bhindeyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Diṭṭhisampanno aññaṃ satthāraṃ apadiseyya api jīvitahetūti netam ṭhānaṃ vijjati, puthujjano aññaṃ satthāraṃ apadiseyyāti ṭhānametaṃ vijjati. Diṭṭhisampanno ito bahiddhā aññaṃ dakkhiṇeyyaṃ pariyeseyyāti netam ṭhānaṃ vijjati, puthujjano ito bahiddhā aññaṃ dakkhiṇeyyaṃ pariyeseyyāti ṭhānametaṃ vijjati, diṭṭhisampanno kutūhalamaṅgalena suddhim pacceyyāti netam ṭhānaṃ vijjati. Puthujjano kutūhalamaṅgalena suddhim pacceyyāti

ṭhānametaṃ vijjati.

57. Itthī rājā cakkavattī siyāti netam ṭhānam vijjati, puriso rājā cakkavattī siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī sakko devānamindo siyāti netam ṭhānam vijjati, puriso sakko devānamindo siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī māro pāpimā siyāti netam ṭhānam vijjati, puriso māro pāpimā siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī mahābrahmā siyāti netam ṭhānam vijjati, puriso mahābrahmā siyāti ṭhānametaṃ vijjati; itthī tathāgato araham sammāsambuddho siyāti netam ṭhānam vijjati, puriso tathāgato araham sammāsambuddho siyāti ṭhānametaṃ vijjati.

Dve tathāgatā arahanto sammāsambuddhā apubbam acarimam ekissā lokadhātuyā uppajjeyyum vā dhammam vā deseyyunti netam ṭhānam vijjati, ekova tathāgato araham sammāsambuddho ekissā lokadhātuyā uppajjissati vā dhammam vā desessatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Tiṇṇam duccharitānam iṭṭho kanto piyo manāpo vipāko bhavissatīti netam ṭhānam vijjati, tiṇṇam duccharitānam anīṭṭho akanto appiyo amanāpo vipāko bhavissatīti ṭhānametaṃ vijjati. Tiṇṇam sucaritānam anīṭṭho akanto appiyo amanāpo vipāko bhavissatīti netam ṭhānam vijjati, tiṇṇam sucaritānam iṭṭho kanto piyo manāpo vipāko bhavissatīti ṭhānametaṃ vijjati.

Aññataro samaṇo vā brāhmaṇo vā kuhako lapako nemittako kuhanalapananemittakattam pubbaṅgamaṃ katvā pañca nīvaraṇe appahāya cetaso upakkilese paññāya dubbalīkarāṇe catūsu satipaṭṭhānesu anupaṭṭhitassati viharanto satta bojjhaṅge abhāvayitvā anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhissatīti netam ṭhānam vijjati, aññataro samaṇo vā brāhmaṇo vā sabbadosāpagato pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkilese paññāya dubbalīkarāṇe catūsu satipaṭṭhānesu upaṭṭhitassati viharanto satta bojjhaṅge bhāvayitvā anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhissatīti ṭhānametaṃ vijjati. Yam ettha ñāṇam hetuso ṭhānaso anodhiso idam vuccati ṭhānāṭṭhānañāṇam paṭhamam tathāgatabalam.

Iti ṭhānāṭṭhānagatā sabbe khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā keci saggūpagā keci apāyūpagā keci nibbānūpagā, evam bhagavā āha –

58.

Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitam;

Yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā;

Nirayaṃ pāpakammantā, puññakammā ca suggatiṃ;

Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavāti .

Sabbesattāti ariyā ca anariyā ca sakkāyapariyāpannā ca sakkāyavītivattā ca. **Marissantī**ti dvīhi maraṇehi dandhamaraṇena ca adandhamaraṇena ca, sakkāyapariyāpannānaṃ adandhamaraṇaṃ sakkāyavītivattānaṃ dandhamaraṇaṃ. **Maraṇantaṃ hi jīvanti** khayā āyussa indriyānaṃ uparodhā jīvitapariyanto maraṇapariyanto. **Yathākammaṃ gamissantī**ti kammassakatā. **Puññapāpaphalūpagā**ti kammānaṃ phaladassāvitā ca avippavāso ca.

Nirayaṃ pāpakammantāti apuññasaṅkhārā. **Puññakammā ca suggati**ti puññasaṅkhārā sugatiṃ gamissanti. **Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavāti** sabbasaṅkhārānaṃ samatikkamaṇaṃ. Tenāha bhagavā – “sabbe...pe... nāsavā”ti.

“Sabbe sattā marissantī, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ. Yathākammaṃ gamissantī, puññapāpaphalūpagā. Nirayaṃ pāpakammantā”ti āgāḷhā ca nijjhāmā ca paṭipadā. “Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavā”ti majjhīmā paṭipadā. “Sabbe sattā marissantī, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ, yathākammaṃ gamissantī, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā”ti ayaṃ saṃkilesa. Evaṃ saṃsāraṃ nibbattayati. “Sabbe sattā marissantī... pe... nirayaṃ pāpakammantā”ti ime tayo vaṭṭā dukkhavaṭṭo kammavaṭṭo kilesavaṭṭo. “Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavā”ti tiṇṇaṃ vaṭṭānaṃ vivaṭṭanā. “Sabbesattāmarissantī...pe...nirayaṃpāpakammantā”ti ādīnava, “puññakammā ca suggati”nti assādo, “apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavā”ti nissaraṇaṃ. “Sabbe sattā marissantī...pe... nirayaṃ pāpakammantā”ti hetu ca phalañca, pañcakkhandhā phalaṃ, taṇhā hetu, “apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavā”ti maggo ca phalañca. “Sabbe sattā marissantī, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ. Yathākammaṃ gamissantī, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā”ti ayaṃ saṃkilesa, so saṃkilesa tividho taṇhāsaṃkilesa diṭṭhisamkilesa duccharitasamkilesoti.

59. Tattha taṇhāsaṃkilesa tīhi taṇhāhi niddisitaḥ – kāmatāṇhāya bhavataṇhāya vibhavataṇhāya. Yena yena vā pana vatthunā ajjhosito, tena teneva niddisitaḥ, tassā vitthāro chattiṃsāya taṇhāya jāliniyā vicarītāni. Tattha diṭṭhisamkilesa ucchedasassatena niddisitaḥ, yena yena vā pana vatthunā diṭṭhivasena abhinivisati, “idameva saccam moghamañña”nti

tena teneva niddisitabbo, tassā vitthāro dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni. Tattha duccharitasamkilesa cetanā cetasikakammena niddisitabbo, tīhi duccharitehi kāyaduccharitena vacīduccaritena manoduccharitena, tassā vitthāro dasa akusalakammamāpathā. Apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavāti idaṃ vodānaṃ.

Tayidaṃ vodānaṃ tividhaṃ; taṇhāsamkilesa samathena visujjhāti, so samatho samādhikkhandho, diṭṭhisamkilesa vipassanāya visujjhāti, sā vipassanā paññākkhandho, duccharitasamkilesa sucaritena visujjhāti, taṃ sucaritaṃ sīlakkhandho.

“Sabbe sattā marissanti, maraṇantaṃ hi jīvitaṃ, yathākammaṃ gamissanti, puññapāpaphalūpagā, nirayaṃ pāpakammantā”ti apuññappaṭipadā, “puññakammā ca suggati”nti puññappaṭipadā, “apare ca maggaṃ bhāvetvā, parinibbantīnāsavā”ti puññapāpasamatikkamappaṭipadā, tattha yā ca puññappaṭipadā yā ca apuññappaṭipadā, ayaṃ ekā paṭipadā sabbatthagāminī ekā apāyesu, ekā devesu, yā ca puññapāpasamatikkamā paṭipadā ayaṃ tattha tattha gāminī paṭipadā.

Tayo rāsī – micchattaniyato rāsī, sammattaniyato rāsī, aniyato rāsī, tattha yo ca micchattaniyato rāsī yo ca sammattaniyato rāsī ekā paṭipadā tattha tattha gāminī, tattha yo aniyato rāsī, ayaṃ sabbatthagāminī paṭipadā. Kena kāraṇena? Paccayaṃ labhanto niraye upapajjeyya, paccayaṃ labhanto tiracchānāyonīsu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto pettivisāyesu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto asuresu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto devesu upapajjeyya, paccayaṃ labhanto manusse su upapajjeyya, paccayaṃ labhanto parinibbāyeyya, tasmāyaṃ sabbatthagāminī paṭipadā, yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ vuccati sabbatthagāminī paṭipadā ñāṇaṃ dutiyaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti sabbatthagāminī paṭipadā anekadhātuloko, tattha tattha gāminī paṭipadā nānadhātuloko. Tattha katamo anekadhātuloko? Cakkhūdhātu rūpadhātu cakkhuvīññādhātu, sotadhātu saddadhātu sotavīññādhātu, ghānadhātu gandhadhātu ghānavīññādhātu, jivhādhātu rasadhātu jivhāvīññādhātu, kāyadhātu phoṭṭhabbhadhātu kāyavīññādhātu, manodhātu dhammadhātu manovīññādhātu, pathavīdhātu, āpodhātu, tejodhātu, vāyodhātu, ākāsadhātu, viññādhātu, kāmādhātu, byāpādhātu, vihiṃsādhātu, nekkhammadhātu, abyāpādhātu, avihīmsādhātu, dukkhadhātu, domanassadhātu, avijjādhātu, sukhadhātu, somanassadhātu, upekkhādhātu, rūpadhātu, arūpadhātu, nirodhadhātu, saṅkhārādhātu,

nibbānadhātu, yaṃ anekadhātuloko.

Tattha katamo nānādhātuloko? Aññā cakkhudhātu, aññā rūpadhātu, aññā cakkhuvīññānadhātu. Evaṃ sabbā. Aññā nibbānadhātu. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, idaṃ vuccati anekadhātu nānādhātu ñāṇaṃ tatiyaṃ tathāgatabalaṃ.

60. Iti anekadhātu nānādhātukassa lokassa yaṃ yadeva dhātuṃ sattā adhimuccanti, taṃ tadeva adhiṭṭhahanti abhinivisanti, keci rūpadhimuttā, keci saddādhimuttā, keci gandhādhimuttā, keci rasādhimuttā, keci phoṭṭhabbādhimuttā, keci dhammādhimuttā, keci itthādhimuttā, keci purisādhimuttā, keci cāgādhimuttā, keci hīnādhimuttā, keci paṇītādhimuttā, keci devādhimuttā, keci manussādhimuttā, keci nibbānādhimuttā. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso ṭhānaso anodhiso, yaṃ veneyyo, yaṃ na veneyyo, yaṃ saggagāmī, yaṃ duggatigāmī, idaṃ vuccati sattānaṃ nānādhimuttikatā ñāṇaṃ catutthaṃ tathāgatabalaṃ.

Iti te yathādhimuttā ca bhavanti, taṃ taṃ kammaṃ samādānaṃ samādiyanti. Te chabbidhaṃ kammaṃ samādiyanti – keci lobhavasena, keci dosavasena, keci mohavasena, keci saddhāvasena, keci vīriyavasena, keci paññāvasena. Taṃ vibhajjamaṇaṃ duvidhaṃ – saṃsāragāmi ca nibbānagāmi ca.

Tattha yaṃ lobhavasena dosavasena mohavasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ. Tattha yaṃ saddhāvasena kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ. Tattha yaṃ lobhavasena dosavasena mohavasena saddhāvasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkvipākaṃ. Tattha yaṃ vīriyavasena paññāvasena ca kammaṃ karoti, idaṃ kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkvipākaṃ kammuttamaṃ kammasetthaṃ kammakkhayaṃ saṃvattati.

Cattāri kammasamādānāni. Atthi kammasamādānaṃ paccuppannasukhaṃ āyatiṃ dukkhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannadukkaṃ āyatiṃ sukhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannadukkañceva āyatiṃ ca dukkhavipākaṃ, atthi kammasamādānaṃ paccuppannasukhañceva āyatiṃ ca sukhavipākaṃ. Yaṃ evaṃ jātiyaṃ kammasamādānaṃ, iminā puggalena akusalakammasamādānaṃ upacitaṃ avipakkaṃ vipākāya paccupaṭṭhitaṃ na ca bhabbo abhinibbidhā gantunti taṃ bhagavā na ovadati. Yathā devadattaṃ kokālikaṃ sunakkhattaṃ licchaviputtaṃ, ye vā panaññepi

sattā micchattaniyatā imesañca puggalānaṃ upacitaṃ akusalaṃ na ca tāva pāripūriṃ gataṃ, purā pāripūriṃ gacchati. Purā phalaṃ nibbattayati, purā maggamāvārayati, purā veneyyattaṃ samatikkamatīti te bhagavā asamatte ovadati. Yathā punñañca govatikaṃ acelañca kukkuravatikaṃ.

61. Imassa ca puggalassa akusalakammasamādānaṃ paripūramānaṃ maggaṃ āvārayissati purā pāripūriṃ gacchati, purā phalaṃ nibbattayati, purā maggamāvārayati, purā veneyyattaṃ samatikkamatīti taṃ bhagavā asamattaṃ ovadati. Yathā āyasmantaṃ aṅgulimālaṃ.

Sabbesaṃ mudumajjhādhimattatā. Tattha mudu āneñjābhisaṅkhārā majjhaṃ avasesakusalasaṅkhārā, adhimattaṃ akusalasaṅkhārā, yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso thānaso anodhiso, idaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ, idaṃ upapajjavedanīyaṃ, idaṃ aparāpariyavedanīyaṃ, idaṃ nirayavedanīyaṃ, idaṃ tiracchānavedanīyaṃ, idaṃ pettevisayavedanīyaṃ, idaṃ asuravedanīyaṃ, idaṃ devavedanīyaṃ, idaṃ manussavedanīyanti, idaṃ vuccati atītānāgatapaccuppannānaṃ kammāsamādānānaṃ hetuso thānaso anodhiso vipākavemattatā ñāṇaṃ pañcamaṃ tathāgatabalaṃ.

62. Iti tathā samādinnaṃ kammānaṃ samādinnaṃ jhānaṃ vimokkhānaṃ samādhīnaṃ samāpattīnaṃ ayaṃ saṃkilesa, idaṃ vodānaṃ, idaṃ vuṭṭhānaṃ, evaṃ saṃkilissati, evaṃ vodāyati, evaṃ vuṭṭhahatīti ñāṇaṃ anāvāraṇaṃ.

Tattha kati jhānāni? Cattāri jhānāni. Kati vimokkhā? Ekādasa ca aṭṭha ca satta ca tayo ca dve ca. Kati samādhī? Tayo samādhī – savitakko savicāro samādhī, avitakko vicāramatto samādhī, avitakko avicāro samādhī. Kati samāpattīyo? Pañca samāpattīyo – saññāsamāpattī asaññāsamāpattī nevasaññāsaññāsamāpattī vibhūtasaññāsamāpattī nirodhasamāpattī.

Tattha katamo saṃkilesa? Paṭhamajjhānassa kāmarāgabyāpādā saṃkilesa. Ye ca kukkuṭajjhāyī dve paṭhamakā yo vā pana koci hānabhāgiyo samādhī, ayaṃ saṃkilesa. Tattha katamaṃ vodānaṃ, nīvaraṇapārisuddhi, paṭhamassa jhānassa ye ca kukkuṭajjhāyī dve pacchimakā yo vā pana koci visesabhāgiyo samādhī, idaṃ vodānaṃ. Tattha katamaṃ vuṭṭhānaṃ? Yaṃ samāpattīvuṭṭhānakosallaṃ, idaṃ vuṭṭhānaṃ. Yaṃ ettha ñāṇaṃ hetuso thānaso anodhiso, idaṃ vuccati sabbesaṃ jhānavimokkhasamādhīsamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānañāṇaṃ chaṭṭhaṃ tathāgatabalaṃ.

63. Iti tasseva samādhissa tayo dhammā parivārā indriyāni balāni

vīriyamiti, tānīyeva indriyāni vīriyavasenabalāni bhavanti, ādhipateyyatṭhena indriyāni, akampiyatṭhena balāni, iti tesam mudumajjhādhimattatā ayam mudindriyo ayam majjhindriyo ayam tikkhindriyoti. Tattha bhagavā tikkhindriyam samkhittena ovādena ovadati, majjhindriyam bhagavā samkhittavithārena ovadati, mudindriyam bhagavā vitthārena ovadati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa mudukam dhammadesanam upadisati, majjhindriyassa bhagavā mudutikkhadhammadesanam upadisati, mudindriyassa bhagavā tikkham dhammadesanam upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa samatham upadisati, majjhindriyassa bhagavā samathavipassanam upadisati, mudindriyassa bhagavā vipassanam upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa nissaranam upadisati, majjhindriyassa bhagavā ādīnavañca nissarañañca upadisati, mudindriyassa bhagavā assādañca ādīnavañca nissarañañca upadisati. Tattha bhagavā tikkhindriyassa adhipaññāsikkhāya paññāpayati, majjhindriyassa bhagavā adhicittāsikkhāya paññāpayati, mudindriyassa bhagavā adhisīlasikkhāya paññāpayati.

Yam ettha ñānam hetuso thānaso anodhiso ayam imam bhūmiṃ bhāvanañca gato, imāya velāya imāya anusāsanīyā evam dhātuko cāyam ayam cassa āsayo ayañca anusayo iti, idam vuccati parasattānam parapuggalānam indriyaparopariyattavemattatā ñānam sattamam tathāgatabalam.

Iti tattha yam anekavihitam pubbenivāsam anussarati. Seyyathidam, ekampi jātiṃ dvepi jātiyo tissopi jātiyo catassopi jātiyo pañcapi jātiyo dasapi jātiyo vīsampi jātiyo tiṃsampi jātiyo cattārīsampi jātiyo paññāsampi jātiyo jātisatampi jātisahassampi jātisatasahassampi anekānīpi jātisatāni anekānīpi jātisahassāni anekānīpi jātisatasahassāni anekepi samvaṭṭakappe anekepi vivaṭṭakappe anekepi samvaṭṭavivaṭṭakappe. Amutrāsīṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādiṃ. Tatrāpāsīṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapannoti, iti sākāram sauddesam anekavihitam pubbenivāsam anussarati.

64. Tattha saggūpagesu ca sattesu manussūpagesu ca sattesu apāyūpagesu ca sattesu imassa puggalassa lobhādayo ussannā alobhādayo mandā, imassa puggalassa alobhādayo ussannā lobhādayo mandā, ye vā pana ussannā ye vā pana mandā imassa puggalassa imāni indriyāni upacitāni imassa puggalassa imāni indriyāni anupacitāni amukāya vā kappakoṭiyam kappasatasahassee vā kappasahassee vā kappasate vā kappe vā antarakappe vā

upaḍḍhakappe vā saṃvacchare vā upaḍḍhasaṃvacchare vā māse vā pakkhe vā divase vā muhutte vā iminā pamādena vā pasādena vāti. Taṃ taṃ bhavaṃ bhagavā anussaranto asesam jānāti, tattha yaṃ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇīte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā.

Ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggam lokam upapannā, tattha saggūpagesu ca sattesu manussūpagesu ca sattesu apāyūpagesu ca sattesu iminā puggalena evarūpaṃ kammaṃ amukāya kappakoṭiyaṃ upacitaṃ kappasatasahassee vā kappasahassee vā kappasate vā kappe vā antarakappe vā upaḍḍhakappe vā saṃvacchare vā upaḍḍhasaṃvacchare vā māse vā pakkhe vā divase vā muhutte vā iminā pamādena vā pasādena vāti. Imāni bhagavato dve ñāṇāni – pubbenivāsānussatiñāṇaṃca dibbacakkhu ca aṭṭhamam navamam tathāgatabalam.

Iti tattha yaṃ sabbaññutā pattā veditā sabbadhammā virajaṃ vītamalam uppannaṃ sabbaññutaññaṃ nihato māro bodhimūle, idaṃ bhagavato dasamaṃ balaṃ sabbāsavaparikkhayaṃ ñāṇam. Dasabalasamannāgatā hi buddhā bhagavantoti.

Niyutto vicayo hārasampāto.

3. Yuttihārasampāto

65.

Tattha katamo yuttihārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocarō;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti.

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti rakkhitacittassa sammāsaṅkappagocaro bhavissatīti yujjati, sammāsaṅkappagocaro sammādiṭṭhi bhavissatīti yujjati, sammādiṭṭhipurekkhāro viharanto udayabbayaṃ paṭivijjhissatīti yujjati, udayabbayaṃ paṭivijjhanto sabbā duggatiyo jahissatīti yujjati. Sabbā duggatiyo jahanto sabbāni duggativinipātabhayāni samatikkamissatīti yujjatīti.

Niyutto yuttihārasampāto.

4. Padaṭṭhānahārasampāto

66. Tattha katamo padaṭṭhāno hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti tiṇṇaṃ sucaritānaṃ padaṭṭhānaṃ. “Sammāsaṅkappagocaro”ti samathassa padaṭṭhānaṃ. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti vipassanāya padaṭṭhānaṃ. “Ñatvāna udayabbaya”nti dassanabhūmiyā padaṭṭhānaṃ. “Thinamidhābhībhū bhikkhū”ti vīriyassa padaṭṭhānaṃ. “Sabbā duggatiyo jahe”ti bhāvanāya padaṭṭhānaṃ.

Niyutto padaṭṭhāno hārasampāto.

5. Lakkhaṇahārasampāto

67. Tattha katamo lakkhaṇo hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti idaṃ satindriyaṃ, satindriye gahite gahitāni bhavanti pañcindriyāni. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhiyā gahitāya gahito bhavati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Taṃ kissa hetu? Sammādiṭṭhito hi sammāsaṅkappo pabhavati, sammāsaṅkappato sammāvācā pabhavati, sammāvācāto sammākammanto pabhavati, sammākammantato sammāājīvo pabhavati, sammāājīvato sammāvāyāmo pabhavati, sammāvāyāmato sammāsati pabhavati, sammāsatito sammāsamādhi pabhavati, sammāsamādhitto sammāvimutti pabhavati, sammāvimuttito sammāvimuttiñānadassanaṃ pabhavati.

Niyutto lakkhaṇo hārasampāto.

6. Catubyūhahārasampāto

68. Tattha katamo catubyūho hārasampāto.

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā.
“Tasmā rakkhitacittassā”ti rakkhitaṃ paripālīyatīti esā nirutti. Idha bhagavato ko adhippāyo? Ye duggatīhi parimuccitukāmā bhavissanti, te dhammacārino bhavissantīti ayaṃ ettha bhagavato adhippāyo. Kokāliko hi sārīputtamoggallānesu thesesu cittaṃ padosayitvā mahāpadumaniraye upapanno. Bhagavā ca satiārakkhena cetasā samannāgato, suttamhi vuttam “satiyā cittaṃ rakkhitabba”nti.

Niyutto catubyūho hārasampāto.

7. Āvaṭṭahārasampāto

69. Tattha katamo āvaṭṭo hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā.
“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti samatho .
“Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti vipassanā. “Ñatvāna udayabbaya”nti dukkhapariññā. “Thinamidhābhībhū bhikkhū”ti samudayapahānaṃ.
“Sabbā duggatiyo jahe”ti nirodho . Imāni cattāri saccāni.

Niyutto āvaṭṭo hārasampāto.

8. Vibhattihārasampāto

70. Tattha katamo vibhattihārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā.
Kusalapakkho kusalapakkhena niddisitabbo. Akusalapakkho akusalapakkhena niddisitabbo.

Niyutto vibhattihārasampāto.

9. Parivattanahārasampāto

71. Tattha katamo parivattano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. Samathavipassanāya bhāvitāya nirodho phalaṃ, pariññātaṃ dukkhaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito paṭipakkhena.

Niyutto parivattano hārasampāto.

10. Vevacana hārasampāto

72. Tattha katamo vevacano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti cittaṃ mano viññāṇaṃ manindriyaṃ manāyatanam vijānanā vijānitattaṃ, idaṃ vevacanaṃ. “Sammāsaṅkappagocaro”ti nekkhammasaṅkappo abyāpādasāṅkappo avihimsāsaṅkappo, idaṃ vevacanaṃ. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhi nāma paññāsattham paññākhaggo paññāratanaṃ paññāpajjoto paññāpatodo paññāpāsādo, idaṃ vevacanaṃ.

Niyutto vevacano hārasampāto.

11. Paññattihārasampāto

73. Tattha katamo paññattihārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassā”ti padaṭṭhānapaññatti satiyā. “Sammāsaṅkappagocaro”ti bhāvanāpaññatti samathassa. “Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbaya”nti dassanabhūmiyā nikkhepapaññatti. “Thinamiddhābhībhū bhikkhū”ti samudayassa anavasesappahānapaññatti, “sabbā duggatiyo jahe”ti bhāvanāpaññatti maggassa.

Niyutto paññattihārasampāto.

12. Otaṇa hārasampāto

74. Tattha katamo otaṇa hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. “Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti sammādiṭṭhiyā gahitāya gahitāni bhavanti pañcīndriyāni, ayaṃ indriyehi

otaraṇā.

Tāniyeva indriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho, avijjānirodhā saṅkhānirodho, saṅkhānirodhā viññāṇanirodho, evaṃ sabbam, ayaṃ paṭiccasamuppādena otaraṇā.

Tāniyeva pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni – sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena. Ayaṃ khandhehi otaraṇā.

Tāni yeve pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni. Ye saṅkhārā anāsavā no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā, ayaṃ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṃ āyatanaṃ anāsavaṃ no ca bhavaṅgam, ayaṃ āyatanehi otaraṇā.

Niyutto otaraṇo hārasampāto.

13. Sodhanahārasampāto

75. Tattha katamo sodhano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitaṭṭassa, sammāsaṅkappagocaroti”ti gāthā. Yattha ārambho suddho, so pañho visajjito bhavati. Yattha pana ārambho na suddho, na tāva so pañho visajjito bhavati.

Niyutto sodhano hārasampāto.

14. Adhiṭṭhānahārasampāto

76. Tattha katamo adhiṭṭhāno hārasampāto?

Tasmā rakkhitaṭṭassa, sammāsaṅkappagocaroti gāthā. Tasmā rakkhitaṭṭassāti ekattatā. Cittaṃ mano viññāṇam, ayaṃ vemattatā. Sammāsaṅkappagocaroti ekattatā. Nekkhammasaṅkappo abyāpādasāṅkappo avihimsāsaṅkappo ayaṃ vemattatā. Sammādiṭṭhipurekkhāroti ekattatā. Sammādiṭṭhi nāma yaṃ dukkhe ñāṇam dukkhasamudaye ñāṇam dukkhanirodhe ñāṇam dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇam magge ñāṇam hetumhi ñāṇam hetusamuppannesu dhammesu ñāṇam paccaye ñāṇam paccayasamuppannesu dhammesu ñāṇam, yaṃ tattha tattha yathābhūtaṃ ñāṇadassanaṃ abhisamayo sampaṭivedho saccāgamaṃ,

ayaṃ vemattatā. ņatvāna udayabbayanti ekattatā, udayena avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, evaṃ sabbam samudayo bhavati. Vayena avijjānirodhā saṅkhāranirodho, evaṃ sabbam nirodho hoti, ayaṃ vemattatā. Thinamiddhābhibhū bhikkhūti ekattatā, thinam nāma yā cittassa akallatā akammaniyatā, middham nāma yaṃ kāyassa līnattam, ayaṃ vemattatā. Sabbā duggatiyo jaheti ekattatā, devamanusse vā upanidhāya apāyā duggati, nibbānaṃ vā upanidhāya sabbā upapattiyo duggati, ayaṃ vemattatā.

Niyutto adhiṭṭhāno hārasampāto.

15. Parikkhārahārasampāto

77. Tattha katamo parikkhāro hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”ti gāthā. Ayaṃ samathavipassanāya parikkhāro.

Niyutto parikkhāro hārasampāto.

16. Samāropanahārasampāto

78. Tattha katamo samāropano hārasampāto?

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro;

Sammādiṭṭhipurekkhāro, ņatvāna udayabbayaṃ;

Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti.

Tasmā rakkhitacittassāti tiṇṇam sucaritānaṃ padaṭṭhānaṃ, citte rakkhite taṃ rakkhitaṃ bhavati kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ. Sammādiṭṭhipurekkhāroti sammādiṭṭhiyā bhāvitāya bhāvito bhavati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Kena kāraṇena? Sammādiṭṭhito hi sammāsaṅkappo pabhavati, sammāsaṅkappato sammāvācā pabhavati, sammāvācāto sammākammanto pabhavati, sammākammantato sammāājīvo pabhavati, sammāājīvato sammāvāyāmo pabhavati, sammāvāyāmato sammāsati pabhavati, sammāsatito sammāsamādhi pabhavati, sammāsamādhito sammāvimutti pabhavati, sammāvimuttito sammāvimuttiññāḍassanaṃ pabhavati. Ayaṃ anupādiseso puggalo anupādisesā ca nibbānadhātu.

Niyutto samāropano hārasampāto.

Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

“Soḷasa hārā paṭhamam, disalocanato disā viloketvā;
Saṅkhiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise sutta”nti.

Niyutto hārasampāto.

Nayasamuṭṭhānaṃ

79. Tattha katamaṃ nayasamuṭṭhānaṃ? Pubbā koṭi na paññāyati avijjāyaca bhavataṇhāya ca, tattha avijjānīvaraṇaṃ taṇhāsaṃyojanaṃ. Avijjānīvaraṇā sattā avijjāsaṃyuttā avijjāpakkhena vicaranti, te vuccanti diṭṭhacaritāti. Taṇhāsaṃyojanā sattā taṇhāsaṃyuttā taṇhāpakkhena vicaranti, te vuccanti taṇhācaritāti. Diṭṭhacaritā ito bahiddhā pabbajitā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. Taṇhācaritā ito bahiddhā pabbajitā kāmesu kāmasukhallikānuyogamanuyuttā viharanti.

Tattha kiṃkāraṇaṃ yaṃ diṭṭhacaritā ito bahiddhā pabbajitā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti, taṇhācaritā ito bahiddhā pabbajitā kāmesu kāmasukhallikānuyogamanuyuttā viharanti? Ito bahiddhā natthi saccavavattānaṃ, kuto catusaccappakāsanā vā samathavipassanākosallaṃ vā upasamasukhappatti vā! Te upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā evamāhaṃsu “natthi sukkena sukhaṃ, dukkhena nāma sukhaṃ adhigantabba”nti. Yo kāme paṭisevati, so lokaṃ vaḍḍhayati, yo lokaṃ vaḍḍhayati, so bahuṃ puññaṃ pasavatīti te evaṃsaññī evaṃdiṭṭhī dukkhena sukhaṃ patthayamānā kāmesu puññasaññī attakilamathānuyogamanuyuttā ca viharanti kāmasukhallikānuyogamanuyuttā ca, te tadabhiññā santā rogameva vaḍḍhayanti, gaṇḍameva vaḍḍhayanti, sallameva vaḍḍhayanti, te rogaḅhitunnā gaṇḍapaṭipīṭitā sallānuviddhā nirayatiracchānayanipetāsuresu ummujjanimujjāni karontā ugghātanigghātaṃ paccanubhontā rogaṇḍasallabhesajjaṃ na vindanti. Tattha attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca saṃkilesa, samathavipassanā vodānaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca rogo, samathavipassanā roganigghātakabhesajjaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca gaṇḍo, samathavipassanā gaṇḍanigghātakabhesajjaṃ. Attakilamathānuyogo kāmasukhallikānuyogo ca sallo, samathavipassanā salluddharaṇabhesajjaṃ.

Tattha saṃkilesa dukkhaṃ, tadabhisaṅgo taṇhā samudayo, taṇhānirodho dukkhanirodho, samathavipassanā dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

80. Tattha diṭṭhacaritā rūpaṃ attato upagacchanti. Vedanaṃ...pe... saññaṃ...pe... saṅkhāre...pe... viññāṇaṃ attato upagacchanti. Taṇhācaritā rūpavantaṃ attānaṃ upagacchanti. Attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanāvantaṃ...pe... saññāvantaṃ...pe... saṅkhāravantaṃ...pe... viññāṇavantaṃ attānaṃ upagacchanti, attani vā viññāṇaṃ, viññāṇasmim vā attānaṃ, ayaṃ vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi.

Tassā paṭipakkho lokuttarā sammādiṭṭhi, anvāyikā sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhī, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Te tayo khandhā sīlakkhandho samādhikkhandho paññākkhandho. Sīlakkhandho samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā. Tattha sakkāyo dukkhaṃ, sakkāyasamudayo dukkhasamudayo, sakkāyanirodho dukkhanirodho, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

Tattha ye rūpaṃ attato upagacchanti. Vedanaṃ...pe... saññaṃ...pe... saṅkhāre...pe... viññāṇaṃ attato upagacchanti. Ime vuccanti “ucchedavādino”ti. Ye rūpavantaṃ attānaṃ upagacchanti. Attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Ye vedanāvantaṃ...pe... ye saññāvantaṃ...pe... ye saṅkhāravantaṃ...pe... ye viññāṇavantaṃ attānaṃ upagacchanti, attani vā viññāṇaṃ, viññāṇasmim vā attānaṃ. Ime vuccanti “sassatavādino”ti, tattha ucchedasassatavādā ubho antā, ayaṃ saṃsārapavatti. Tassa paṭipakkho majjhimā paṭipadā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ saṃsāranivatti. Tattha pavatti dukkhaṃ, tadabhisaṅgo taṇhā samudayo, taṇhānirodho dukkhanirodho, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā, imāni cattāri saccāni. Dukkhaṃ pariññeyyaṃ, samudayo pahātabbo, maggo bhāvetabbo, nirodho sacchikātabbo.

Tattha ucchedasassataṃ samāsato vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, vitthārato dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, tesam paṭipakkho tecattālīsam bodhipakkhiyā dhammā aṭṭha vimokkhā dasa kaṣiṇāyatanāni. Dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni mohajālaṃ anādiānidhanappavattaṃ. Tecattālīsam bodhipakkhiyā dhammā nīṇavajiraṃ mohajālappadālanam. Tattha moho

avijjā, jālaṃ bhavaṇhā, tena vuccati “pubbā koṭi na paññāyati avijjāya ca bhavaṇhāya cā”ti.

81. Tattha diṭṭhacarito asmiṃ sāsane pabbajito sallekhanusantatavutti bhavati sallekhe tibbagāraṇo. Taṇhācarito asmiṃ sāsane pabbajito sikkhanusantatavutti bhavati sikkhāya tibbagāraṇo. Diṭṭhacarito sammattaniyāmaṃ okkamanto dhammānusārī bhavati. Taṇhācarito sammattaniyāmaṃ okkamanto saddhānusārī bhavati, diṭṭhacarito sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti. Taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti.

Tattha kiṃkāraṇaṃ, yaṃ taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyāti, tassa hi kāmā apariccattā bhavanti, so kāmehi viveciyamāno dukkhena paṭinissarati dandhañca dhammaṃ ājānāti? Yo paṇāyaṃ diṭṭhacarito ayaṃ āditoyeva kāmehi anattiko bhavati. So tato viveciyamāno khippaṇca paṭinissarati, khippaṇca dhammaṃ ājānāti. Dukkhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca. Sukhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca. Sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpi. Ye mudindriyā, te dandhañca paṭinissaranti dandhañca dhammaṃ ājānanti. Ye tikkhindriyā, te khippaṇca paṭinissaranti, khippaṇca dhammaṃ ājānanti, imā catasso paṭipadā. Ye hi keci niyyiṃsu vā niyyanti vā niyyissanti vā, te imāhi eva catūhi paṭipadāhi. Evaṃ ariyā catukkamaggaṃ paññāpentī abudhajanasevitāya bālakantāya rattavāsiniyā nandiyā bhavaṇhāya avaṭṭanattamaṃ . Ayaṃ vuccati nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmīti, tenāha “taṇhañca avijjampi ca samathenā”ti.

82. Veyyākaraṇesu hi ye kusalākusalāti te duvidhā upaparikkhitabbā – lokavaṭṭānusārī ca lokavivaṭṭānusārī ca. Vaṭṭaṃ nāma saṃsāro. Vivaṭṭaṃ nibbānaṃ. Kammakilesā hetu saṃsārassa. Tattha kammaṃ cetanā cetasikañca niddisitabbā. Taṃ kathaṃ daṭṭhabbaṃ? Upacayena sabbepi kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā. Te katha daṭṭhabbā? Dasa vatthuke kilesapuñje. Katamāni dasa vatthūni? Cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo cattāri agatigamanāni. Paṭhame āhāre paṭhāmo vipallāso, dutiye āhāre dutiyo vipallāso, tatiye āhāre tatiyo vipallāso, catutthe āhāre catuttho vipallāso. Paṭhame vipallāse paṭhamaṃ upādānaṃ. Dutie vipallāse dutiyaṃ upādānaṃ, tatiye vipallāse tatiyaṃ upādānaṃ, catutthe vipallāse catutthaṃ upādānaṃ. Paṭhame upādāne paṭhāmo yogo, dutiye upādāne dutiyo yogo, tatiye upādāne tatiyo yogo, catutthe upādāne catuttho yogo. Paṭhame yoge paṭhāmo gantho, dutiye yoge dutiyo gantho, tatiye

yoge tatiyo gantho, catutthe yoge catuttho gantho, paṭhame ganthe paṭhamo āsavo, dutiye ganthe dutiyo āsavo, tatiye ganthe tatiyo āsavo, catutthe ganthe catuttho āsavo. Paṭhame āsave paṭhamo oggho, dutiye āsave dutiyo oggho, tatiye āsave tatiyo oggho, catutthe āsave catuttho oggho. Paṭhame oghe paṭhamo sallo, dutiye oghe dutiyo sallo, tatiye oghe tatiyo sallo, catutthe oghe catuttho sallo. Paṭhame salle paṭhamā viññāṇaṭṭhiti, dutiye salle dutiyā viññāṇaṭṭhiti, tatiye salle tatiyā viññāṇaṭṭhiti, catutthe salle catutthī viññāṇaṭṭhiti, paṭhamāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ paṭhamāyaṃ agatigamaṇaṃ. Dutiyāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ dutiyaṃ agatigamaṇaṃ. Tatiyāyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ tatiyaṃ agatigamaṇaṃ, catutthiyaṃ viññāṇaṭṭhitiyaṃ catutthāyaṃ agatigamaṇaṃ.

83. Tattha yo ca kabaḷīkāro āhāro phasso āhāro, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca manosañcetanāhāro yo ca viññāṇāhāro, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca “asubhe subha”nti vipallāso, yo ca “dukkhe sukha”nti vipallāso, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca “anicce nicca”nti vipallāso, yo ca “anattani attā”nti vipallāso, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yañca kāmupādānaṃ yañca bhavupādānaṃ, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yañca diṭṭhupādānaṃ yañca attavādupādānaṃ, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmāyogo, yo ca bhavāyogo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhīyogo, yo ca avijjāyogo, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca abhijjhābhāyagantho, yo ca byāpādo kāyagantho, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca parāmāsakāyagantho, yo ca idaṃsaccābhinivesakāyagantho, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmāsavo, yo ca bhavāsavo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhāsavo, yo ca avijjāsavo, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca kāmoggho, yo ca bhavoggho, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca diṭṭhoggho, yo ca avijjoggho, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yo ca rāgasallo, yo ca dosasallo, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yo ca mānasallo, yo ca mohasallo, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yā ca rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, yā ca vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yā ca saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, yā ca saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā. Tattha yañca chandā agatigamaṇaṃ yañca dosā agatigamaṇaṃ, ime taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā. Yañca bhayā agatigamaṇaṃ, yañca mohā agatigamaṇaṃ, ime diṭṭhīcaritassa puggalassa upakkilesā.

84. Tattha kabaḷīkāre āhāre “asubhe subha”nti vipallāso, phasse āhāre

“dukkhe sukha”nti vipallāso, viññāṇe āhāre “anicce nicca”nti vipallāso, manosañcetanāya āhāre “anattani attā”ti vipallāso. Paṭhame vipallāse ṭhito kāme upādiyati, idaṃ vuccati kāmupādānaṃ; dutiye vipallāse ṭhito anāgataṃ bhavaṃ upādiyati, idaṃ vuccati bhavupādānaṃ; tatiye vipallāse ṭhito saṃsārābhinandinim diṭṭhiṃ upādiyati, idaṃ vuccati diṭṭhupādānaṃ; catutthe vipallāse ṭhito attānaṃ kappiyaṃ upādiyati, idaṃ vuccati attavādupādānaṃ.

Kāmupādānena kāmehi saṃyujjati, ayaṃ vuccati kāmayogo; bhavupādānena bhavehi saṃyujjati, ayaṃ vuccati bhavayogo; diṭṭhupādānena pāpikāya diṭṭhiyā saṃyujjati, ayaṃ vuccati diṭṭhiyogo; attavādupādānena avijjāya saṃyujjati, ayaṃ vuccati avijjāyogo.

Paṭhame yoge ṭhito abhijjhāya kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati abhijjhākāyagantho; dutiye yoge ṭhito byāpādena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati byāpādakāyagantho; tatiye yoge ṭhito parāmāsena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati parāmāsakāyagantho; catutthe yoge ṭhito idaṃsaccābhinivesena kāyaṃ ganthati, ayaṃ vuccati idaṃsaccābhinivesakāyagantho.

Tassa evaṃganthitā kilesā āsavanti. Kuto ca vuccati āsavantīti? Anusayato vā pariyuṭṭhānato vā. Tattha abhijjhākāyaganthena kāmāsavo, byāpādakāyaganthena bhavāsavo, parāmāsakāyaganthena diṭṭhāsavo, idaṃsaccābhinivesakāyaganthena avijjāsavo.

Tassa ime cattāro āsavā vepullaṃ gatā oghā bhavanti. Iti āsavavepullā oghavepullaṃ. Tattha kāmāsavena kāmogho, bhavāsavena bhavogho, diṭṭhāsavena diṭṭhogho, avijjāsavena avijjogho.

Tassa ime cattāro oghā anusayasahagatā ajjhāsayaṃ anupaviṭṭhā hadayaṃ āhacca tiṭṭhanti, tena vuccanti sallāiti. Tattha kāmoghena rāgasallo, bhavoghena dosasallo, diṭṭhoghena mānasallo, avijjoghena mohasallo.

Tassa imehi catūhi sallehi pariyādinnaṃ viññāṇaṃ catūsu dhammesu saṅghahati rūpe vedanāya saññāya saṅkhāresu. Tattha rāgasallena nandūpasecanena viññāṇena rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosasallena nandūpasecanena viññāṇena vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, mānasallena nandūpasecanena viññāṇena saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohasallena nandūpasecanena viññāṇena saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti.

Tassa imāhi catūhi viññāṇaṭṭhitīhi upatthaddhaṃ viññāṇaṃ catūhi

dhammehi agatiṃ gacchati chandā dosā bhayā mohā. Tattha rāgena chandāgatiṃ gacchati, dosena dosāgatiṃ gacchati, bhayena bhayāgatiṃ gacchati, mohena mohāgatiṃ gacchati. Iti kho tañca kammaṃ ime ca kilesā, esa hetu saṃsārassa, evaṃ sabbe kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā.

85. Tattha imā catasso disā kabaḷikāro āhāro “asubhe subha”nti vipallāso, kāmupādānaṃ, kāmayogo, abhijjhākāyagantho, kāmāsavo, kāmogho, rāgasallo, rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti, chandā agatigamananti paṭhamā disā.

Phasso āhāro, “dukkhe sukha”nti vipallāso, bhavupādānaṃ, bhavayogo, byāpādakāyagantho, bhavāsavo, bhavogho, dosasallo, vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosā agatigamananti dutiyā disā.

Viññāṇāhāro “anicce nicca”nti vipallāso, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhiyogo parāmāsakāyagantho, diṭṭhāsavo, diṭṭhogho, mānasallo, saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, bhayā agatigamananti tatiyā disā.

Manosañcetanāhāro “anattani attā”ti vipallāso, attavādupādānaṃ, avijjāyogo, idaṃsaccābhinivesakāyagantho, avijjāsavo, avijjogho, mohasallo, saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohā agatigamananti catutthī disā.

Tattha yo ca kabaḷikāro āhāro yo ca “asubhe subha”nti vipallāso, kāmupādānaṃ, kāmayogo, abhijjhākāyagantho, kāmāsavo, kāmogho, rāgasallo, rūpūpagā viññāṇaṭṭhiti chandā agatigamananti, imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃ nānaṃ. Ime rāgacaritassa puggalassa upakkilesā.

Tattha yo ca phasso āhāro yo ca “dukkhe sukha”nti vipallāso, bhavupādānaṃ, bhavayogo, byāpādakāyagantho, bhavāsavo, bhavogho, dosasallo, vedanūpagā viññāṇaṭṭhiti, dosā agatigamananti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho byañjanaṃ nānaṃ, ime dosacaritassa puggalassa upakkilesā.

Tattha yo ca viññāṇāhāro yo ca “anicce nicca”nti vipallāso, diṭṭhupādānaṃ, diṭṭhiyogo, parāmāsakāyagantho, diṭṭhāsavo, diṭṭhogho, mānasallo, saññūpagā viññāṇaṭṭhiti, bhayā agatigamananti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃ nānaṃ. Ime diṭṭhicaritassa mandassa upakkilesā.

Tattha yo ca manosañcetanāhāro yo ca “anattani attā”ti vipallāso, attavādupādānaṃ, avijjāyogo, idamsaccābhinivesakāyagantho, avijjāsavo, avijjogho, mohasallo, saṅkhārūpagā viññāṇaṭṭhiti, mohā agatigamananti, imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃeva nānaṃ. Ime diṭṭhicaritassa udattassa upakkilesā.

Tattha yo ca kabaḷikāro āhāro yo ca phasso āhāro, ime appaṇihitena vimokkhamukhena pariññaṃ gacchanti, viññāṇāhāro suññatāya, manosañcetanāhāro animittena, tattha yo ca “asubhe subha”nti vipallāso, yo ca “dukkhe sukha”nti vipallāso, ime appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ abbatthaṃ gacchanti. “Anicce nicca”nti vipallāso suññatāya, “anattani attā”ti vipallāso animittena. Tattha kāmupādānañca bhavupādānañca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti. Diṭṭhupādānaṃ suññatāya, attavādupādānaṃ animittena. Tattha kāmāyogo ca bhavāyogo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhiyogo suññatāya, avijjāyogo animittena. Tattha abhijjhākāyagantho ca byāpādakāyagantho ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, parāmāsakāyagantho suññatāya, idamsaccābhinivesakāyagantho animittena.

Tattha kāmāsavo ca bhavāsavo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhāsavo suññatāya, avijjāsavo animittena. Tattha kāmogho ca bhavogho ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, diṭṭhogho suññatāya, avijjogho animittena. Tattha rāgasallo ca dosasallo ca appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, mānasallo suññatāya, mohasallo animittena. Tattha rūpūpagā ca viññāṇaṭṭhiti vedanūpagā ca viññāṇaṭṭhiti appaṇihitena vimokkhamukhena pariññaṃ gacchanti, saññūpagā suññatāya, saṅkhārūpagā animittena.

Tattha chandā ca agatigamaṇaṃ dosā ca agatigamaṇaṃ appaṇihitena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti, bhayā agatigamaṇaṃ suññatāya, mohā agatigamaṇaṃ animittena vimokkhamukhena pahānaṃ gacchanti. Iti sabbe lokavaṭṭānusārino dhammā niyyanti. Te lokā tīhi vimokkhamukhehi.

86. Tatridaṃ niyyānaṃ –

Catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro viharā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhībhāvanā, cattāro sukhabhāgiyā dhammā, catasso appamāṇā.

Paṭhamā paṭipadā paṭhamam satipaṭṭhānam, dutiyā paṭipadā dutiyam satipaṭṭhānam, tatiyā paṭipadā tatiyam satipaṭṭhānam, catutthī paṭipadā catuttham satipaṭṭhānam. Paṭhamam satipaṭṭhānam paṭhamam jhānam, dutiyam satipaṭṭhānam dutiyam jhānam, tatiyam satipaṭṭhānam tatiyam jhānam. Catuttham satipaṭṭhānam catuttham jhānam. Paṭhamam jhānam paṭhamo vihāro, dutiyam jhānam dutiyo vihāro, tatiyam jhānam tatiyo vihāro, catuttham jhānam catuttho vihāro. Paṭhamo vihāro paṭhamam sammappadhānam, dutiyo vihāro dutiyam sammappadhānam, tatiyo vihāro tatiyam sammappadhānam, catuttho vihāro catuttham sammappadhānam. Paṭhamam sammappadhānam paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo, dutiyam dutiyo, tatiyam tatiyo, catuttham sammappadhānam catuttho acchariyo abbhuto dhammo. Paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo paṭhamam adhiṭṭhānam, dutiyo acchariyo abbhuto dhammo dutiyam adhiṭṭhānam, tatiyo acchariyo abbhuto dhammo tatiyam adhiṭṭhānam, catuttho acchariyo abbhuto dhammo catuttham adhiṭṭhānam. Paṭhamam adhiṭṭhānam paṭhamā samādhībhāvanā, dutiyam adhiṭṭhānam dutiyā samādhībhāvanā, tatiyam adhiṭṭhānam tatiyā samādhībhāvanā, catuttham adhiṭṭhānam catutthī samādhībhāvanā. Paṭhamā samādhībhāvanā paṭhamo sukhabhāgiyo dhammo, dutiyā samādhībhāvanā dutiyo sukhabhāgiyo dhammo, tatiyā samādhībhāvanā tatiyo sukhabhāgiyo dhammo, catutthī samādhībhāvanā catuttho sukhabhāgiyo dhammo. Paṭhamo sukhabhāgiyo dhammo paṭhamam appamāṇam, dutiyo sukhabhāgiyo dhammo dutiyam appamāṇam, tatiyo sukhabhāgiyo dhammo tatiyam appamāṇam, catuttho sukhabhāgiyo dhammo catuttham appamāṇam. Paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā paṭhamam satipaṭṭhānam paripūreti, dutiyā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā dutiyam satipaṭṭhānam paripūreti, tatiyā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā tatiyam satipaṭṭhānam paripūreti, catutthī paṭipadā bhāvitā bahulīkatā catuttham satipaṭṭhānam paripūreti. Paṭhamo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato paṭhamam jhānam paripūreti, dutiyo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato dutiyam jhānam paripūreti, tatiyo satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato tatiyam jhānam paripūreti, catuttho satipaṭṭhāno bhāvito bahulīkato catuttham jhānam paripūreti.

Paṭhamam jhānam bhāvitam bahulīkatam paṭhamam vihāram paripūreti, dutiyam jhānam bhāvitam bahulīkatam dutiyam vihāram paripūreti, tatiyam jhānam bhāvitam bahulīkatam tatiyam vihāram paripūreti, catuttham jhānam bhāvitam bahulīkatam catuttham vihāram paripūreti. Paṭhamo vihāro bhāvito bahulīkato anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādam paripūreti, dutiyo vihāro bhāvito bahulīkato uppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam pahānam paripūreti, tatiyo vihāro

bhāvito bahulīkato anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādaṃ
 paripūreti, catuttho vihāro bhāvito bahulīkato uppannānaṃ kusalānaṃ
 dhammānaṃ t̥hitiṃ asammosaṃ bhīyyobhāvaṃ paripūreti. Paṭhamaṃ
 sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ mānappadhānaṃ paripūreti, dutiyaṃ
 sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ ālayasamuggahātaṃ paripūreti,
 tatiyaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ avijjāpahānaṃ paripūreti,
 catutthaṃ sammappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ bhavūpasamaṃ
 paripūreti. Mānappadhānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ saccādhīttānaṃ
 paripūreti, ālayasamuggahāto bhāvito bahulīkato cāgādhīttānaṃ paripūreti,
 avijjāpahānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ paññādhīttānaṃ paripūreti,
 bhavūpasamo bhāvito bahulīkato upasamādhīttānaṃ paripūreti.
 Saccādhīttānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ chandasamādhiṃ paripūreti,
 cāgādhīttānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ vīriyasamādhiṃ paripūreti,
 paññādhīttānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ cittasamādhiṃ paripūreti,
 upasamādhīttānaṃ bhāvitaṃ bahulīkataṃ vīmaṃsāsamādhiṃ paripūreti.
 Chandasamādhi bhāvito bahulīkato indriyasamvaraṃ paripūreti,
 vīriyasamādhi bhāvito bahulīkato tapaṃ paripūreti, cittasamādhi bhāvito
 bahulīkato buddhiṃ paripūreti, vīmaṃsāsamādhi bhāvito bahulīkato
 sabbūpadhipaṭinissaggaṃ paripūreti. Indriyasamvaro bhāvito bahulīkato
 mettaṃ paripūreti, tapo bhāvito bahulīkato karuṇaṃ paripūreti, buddhi
 bhāvitaṃ bahulīkatā muditaṃ paripūreti, sabbūpadhipaṭinissaggo bhāvito
 bahulīkato upekkhaṃ paripūreti.

87. Tattha imā catasso disā paṭhamā paṭipadā paṭhamo satipaṭṭhāno
 paṭhamaṃ jhānaṃ paṭhamo vihāro paṭhamo sammappadhāno
 paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo saccādhīttānaṃ chandasamādhi
 indriyasamvaro mettā iti paṭhamā disā.

Dutiyaṃ paṭipadā dutiyo satipaṭṭhāno dutiyo vihāro dutiyo
 sammappadhāno dutiyo acchariyo abbhuto dhammo bhavādhīttānaṃ
 vīriyasamādhi tapo karuṇā iti dutiyā disā.

Tatiyaṃ paṭipadā tatiyo satipaṭṭhāno tatiyaṃ jhānaṃ tatiyo vihāro tatiyo
 sammappadhāno tatiyo acchariyo abbhuto dhammo paññādhīttānaṃ
 cittasamādhi buddhi muditā iti tatiyā disā.

Catutthī paṭipadā catuttho satipaṭṭhāno catutthaṃ jhānaṃ catuttho
 vihāro catuttho sammappadhāno catuttho acchariyo abbhuto dhammo
 upasamādhīttānaṃ vīmaṃsāsamādhi sabbūpadhipaṭinissaggo upekkhā
 iti catutthī disā.

Tattha paṭhamā paṭipadā paṭhamo satipaṭṭhāno paṭhamam jhānam paṭhamo vihāro paṭhamo sammappadhāno paṭhamo acchariyo abbhuto dhammo saccādiṭṭhānam chandasamādhī indriyaṣaṃvaro, mettā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃeva nānaṃ. Idaṃ rāgacaritassa puggalassa bhesajjaṃ.

Dutiyaṃ paṭipadā dutiyo satipaṭṭhāno dutiyaṃ jhānam dutiyo vihāro dutiyo sammappadhāno dutiyo acchariyo abbhuto dhammo cāgādiṭṭhānam vīriyaṣamādhī tapo karuṇā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃeva nānaṃ. Idaṃ dosacaritassa puggalassa bhesajjaṃ.

Tatiyaṃ paṭipadā tatiyo satipaṭṭhāno tatiyaṃ jhānam tatiyo vihāro tatiyo sammappadhāno tatiyo acchariyo abbhuto dhammo paññādiṭṭhānam cittasamādhī buddhī muditā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃeva nānaṃ. Idaṃ diṭṭhacaritassa mandassa bhesajjaṃ.

Catutthī paṭipadā catuttho satipaṭṭhāno catuttham jhānam catuttho vihāro catuttho sammappadhāno catuttho acchariyo abbhuto dhammo upasaṃmādiṭṭhānam vīmaṃsāsamādhī sabbūpadhipaṭinissaggo upekkhā iti imesaṃ dasannaṃ suttānaṃ eko attho, byañjanaṃeva nānaṃ. Idaṃ diṭṭhacaritassa udattassa bhesajjaṃ.

Tattha dukkhā ca paṭipadā dandhābhiññā dukkhā ca paṭipadā khippābhiññā appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, sukhā paṭipadā dandhābhiññā suññataṃ vimokkhamukhaṃ, sukhā paṭipadā khippābhiññā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha kāye kāyānupassitā satipaṭṭhānaṃca vedanāsu vedanānupassitā satipaṭṭhānaṃca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, citte cittānupassitā suññataṃ vimokkhamukhaṃ. Dhammesu dhammānupassitā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha paṭhamaṃca jhānaṃ dutiyaṃca jhānaṃ appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyaṃ jhānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catuttham jhānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha paṭhamo ca vihāro dutiyo ca vihāro appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyo vihāro suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catuttho vihāro animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Yattha paṭhamaṅca sammappadhānaṃ dutiyaṅca sammappadhānaṃ appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, tatiyaṃ sammappadhānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, catutthaṃ sammappadhānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha mānappahānaṅca ālayasamugghāto ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, avijjāpahānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, bhavūpasamo animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha saccādhittānaṅca cāgādhittānaṅca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, paññādhittānaṃ suññataṃ vimokkhamukhaṃ, upasamādhittānaṃ animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha chandasamādhī ca vīriyasamādhī ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, cittasamādhī suññataṃ vimokkhamukhaṃ, vīmaṃsāsamādhī animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha indriyasamvaro ca tapo ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, buddhī suññataṃ vimokkhamukhaṃ sabbūpadhipaṭinissaggo animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tattha mettā ca karuṇā ca appaṇihitaṃ vimokkhamukhaṃ, muditā suññataṃ vimokkhamukhaṃ upekkhā animittaṃ vimokkhamukhaṃ.

Tesaṃ vikkīlitaṃ. Cattāro āhārā tesaṃ paṭipakkho catasso paṭipadā... pe... cattāro vipallāsā tesaṃ paṭipakkho cattāro satipaṭṭhānā. Cattāri upādānāni tesaṃ paṭipakkho cattāri jhānāni. Cattāro yogā tesaṃ paṭipakkho cattāro viharā. Cattāro ganthā tesaṃ paṭipakkho cattāro sammappadhānā. Cattāro āsavā tesaṃ paṭipakkho cattāro acchariyā abbhutā dhammā. Cattāro oghā tesaṃ paṭipakkho cattāri adhiṭṭhānāni. Cattāro sallā tesaṃ paṭipakkho catasso samādhībhāvanā. Catasso viññāṇaṭṭhitiyo tāsāṃ paṭipakkho cattāro sukhabhāgiyā dhammā. Cattāri agatigamanāni tesaṃ paṭipakkho catasso appamāṇā.

Sīhā buddhā paccekabuddhā sāvakā ca hatarāgadosamohā, tesaṃ vikkīlitaṃ bhāvanā sacchikiriyaṃ byantikiriyaṃ ca. Vikkīlitaṃ indriyādhittānaṃ vikkīlitaṃ vipariyāsānadhiṭṭhānaṅca. Indriyāni saddhammagocaro vipariyāsā kilesagocaro. Ayaṃ vuccati sīhavikkīlitassa ca nayassa disālocanassa ca nayassa bhūmīti. Tenāha “yo neti vipallāsehi saṃkilese”ti. Veyyākaraṇesu hi ye “kusalākusalā”ti ca.

Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā; ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Tesam catunnam puggalanam ayam samkilesa, cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo, cattāri agatigamanānīti. Tesam catunnam puggalanam idam vodānam, catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro vihārā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhībhāvanā, cattāro sukhabhāgiyā dhammā, catasso appamāṇā iti.

88. Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti ime dve puggalā. Ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Tattha yo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti, ayam ugghaṭitaññū. Yo sādharmaṇāya, ayam vipaṇcitaññū. Yo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, ayam neyyo.

Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa samatham upadisati, neyyassa vipassanam, samathavipassanam vipaṇcitaññussa. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa mudukam dhammadesanam upadisati, tikkham neyyassa, mudutikkham vipaṇcitaññussa, tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa samkhittena dhammam desayati, samkhittavittharena vipaṇcitaññussa, vittharena neyyassa. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaranam upadisati, vipaṇcitaññussa ādīnavaṇca nissaraṇaṇca upadisati, neyyassa assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca upadisati. Tattha bhagavā ugghaṭitaññussa adhipaññāsikkham paññāpayati, adhicittam vipaṇcitaññussa, adhisīlam neyyassa.

Tattha ye dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti, ime dve puggalā. Ye sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya khippābhiññāya ca niyyanti. Ime dve puggalā. Iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti ugghaṭitaññū vipaṇcitaññū neyyoti.

Tesam tiṇnam puggalanam ayam samkilesa, tīṇi akusalamūlāni lobho akusalamūlam doso akusalamūlam moho akusalamūlam, tīṇi duccharitāni – kāyaduccharitam vacīduccaritam manoduccharitam; tayo akusalavitakkā – kāmavitakko byāpādavitakko vihiṃsāvitakko; tisso akusalasaññā – kāmasaññā byāpādasaññā vihiṃsāsaññā; tisso viparītasaññā – niccasaññā sukhasaññā attasaññā; tisso vedanā – sukhā vedanā dukkhā

vedanā adukkhamasukhā vedanā; tisso dukkhatā – dukkhadukkhatā saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatā; tayo aggī – rāgaggi dosaggi mohaggi; tayo sallā – rāgasallo dosasallo mohasallo; tisso jaṭā – rāgajaṭā dosajaṭā mohajaṭā; tisso akusalūppaparikkhā – akusalaṃ kāyakammaṃ akusalaṃ vacīkammaṃ akusalaṃ manokammaṃ. Tisso vipattiyo – sīlavipatti diṭṭhivipatti ācāravipattīti. Tesam tiṇṇaṃ puggalānaṃ idaṃ vodānaṃ. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlaṃ adoso kusalamūlaṃ amoho kusalamūlaṃ. Tīṇi sucaritāni – kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ. Tayo kusalavitakkā – nekkhammavitakko abyāpādavitakko avihimsāvitakko. Tayo samādhi – savitakko savicāro samādhi avitakko vicāramatto samādhi avitakko avicāro samādhi. Tisso kusalasaññā – nekkhammasaññā abyāpādasaññā avihimsāsaññā. Tisso aviparītasaññā – aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā. Tisso kusalūppaparikkhā – kusalaṃ kāyakammaṃ kusalaṃ vacīkammaṃ kusalaṃ manokammaṃ. Tīṇi soceyyāni – kāyasoceyyaṃ vacīsoceyyaṃ manosoceyyaṃ; tisso sampattiyo – sīlasampatti samādhisampatti paññāsampatti. Tisso sikkhā – adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhā; tayo khandhā – sīlakkhandho samādhikkhandho paññākkhandho. Tīṇi vimokkhamukhāni – suññataṃ animittaṃ appaṇihitanti.

Iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavanti taṇhācarito ca diṭṭhicarito ca.

Tesam dvinnaṃ puggalānaṃ ayaṃ saṃkilesa, taṇhā ca avijjā ca ahirikañca anottappañca assati ca asampajaññañca ayoniso manasikāro ca kosajjañca dovacassañca ahaṃkāro ca mamaṃkāro ca assaddhā ca pamādo ca asaddhammassavanañca asaṃvaro ca abhijjhā ca byāpādo ca nīvaraṇaṃ saṃyojanañca kodho ca upanāho ca makkho ca palāso ca issā ca maccherañca māyā ca sāṭṭheyyañca sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhicāti.

Tesam dvinnaṃ puggalānaṃ idaṃ vodānaṃ, samatho ca vipassanā ca hirī ca ottappañca satī ca sampajaññañca yoniso manasikāro ca vīriyārambho ca sovacassañca dhamme ñāṇaṃ anvaṇe ñāṇaṃ khaye ñāṇaṃ anuppāde ñāṇaṃ saddhā ca appamādo ca saddhammassavanañca saṃvaro ca anabhijjhā ca abyāpādo ca rāgavirāgā ca cetovimutti avijjāvīrāgā ca paññāvimutti abhisamayo ca appicchatā ca santuṭṭhi ca akkodho ca anupanāho ca amakkho ca apalāso ca issāpahānañca macchariyappahānañca vijjā ca vimutti ca saṅkhatārammaṇo ca vimokkho asaṅkhatārammaṇo ca vimokkho saupādisesā ca nibbānadhātu anupādisesā ca nibbānadhātūti.

Ayaṃ vuccati tipukkhalassa ca nayassa añkusassa ca nayassa bhūmīti.
Tenāha “yo akusale samūlehi netī”ti “oloketvā disalocanēnā”ti ca.

Niyuttaṃ nayasamuṭṭhānaṃ.

Sāsanapaṭṭhānaṃ

89. Tattha aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṃ daṭṭhabbā? Sāsanapaṭṭhāne. Tattha katamaṃ sāsanapaṭṭhānaṃ? Saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ, nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ, saṃkilesabhāgiyaṃca vāsanābhāgiyaṃca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyaṃca nibbedhabhāgiyaṃca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyaṃca asekkhabhāgiyaṃca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyaṃca nibbedhabhāgiyaṃca asekkhabhāgiyaṃca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyaṃca vāsanābhāgiyaṃca nibbedhabhāgiyaṃca suttaṃ, vāsanābhāgiyaṃca nibbedhabhāgiyaṃca suttaṃ, taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃca suttaṃ, diṭṭhisāṃkilesabhāgiyaṃca suttaṃ, duccharitasāṃkilesabhāgiyaṃca suttaṃ, taṇhāvodaṇabhāgiyaṃca suttaṃ, diṭṭhivodaṇabhāgiyaṃca suttaṃ, duccharitavodaṇabhāgiyaṃca suttaṃ.

Tattha saṃkilesa tividho – taṇhāsaṃkilesa diṭṭhisāṃkilesa duccharitasāṃkilesa. Tattha taṇhāsaṃkilesa samathena visujjhati, so samatho samādhikkhandho. Diṭṭhisāṃkilesa vipassanāya visujjhati, sā vipassanā paññākkhandho. Duccharitasāṃkilesa sucaritena visujjhati, taṃ sucariṭaṃ sīlakkhandho. Tassa sīle patiṭṭhitassa yaḍi āsatti uppajjati bhavesu, evaṃ sāyaṃ samathavipassanā bhāvanāmayāṃ puññakriyavatthu bhavati tatrūpapattiyā saṃvattati. Imāni cattāri suttāni, sādharmaṇāni katāni aṭṭha bhavanti, tāniyeva aṭṭha suttāni sādharmaṇāni katāni soḷasa bhavanti.

Imehi soḷasahi suttehi bhinnehi navavidhaṃ suttaṃ bhinnaṃ bhavati. Gāthāya gāthā anuminitabbā, veyyākaraṇena veyyākaraṇaṃ anuminitabbāṃ. Suttena suttaṃ anuminitabbāṃ.

90. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ?

“Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachādītā;

Pamattabandhanā baddhā, macchāva kumināmukhe;

Jarāmarañamanventi, vaccho khīrapakova mātara”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Cattārimāni, bhikkhave, agatigamanāni. Katamāni cattāri? Chandāgatiṃ gacchati, dosāgatiṃ gacchati, mohāgatiṃ gacchati, bhayāgatiṃ gacchati. Imāni kho, bhikkhave, cattāri agatigamanāni. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

“Chandā dosā bhayā mohā, yo dhammaṃ ativattati;

Nihīyati tassa yaso, kālapakkheva candimā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;

Manasā ce paduṭṭhena, bhāsati vā karoti vā;

Tato naṃ dukkhamanveti, cakkamva vahato pada”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Middhī yadā hoti mahagghaso ca, niddāyitā samparivattasāyī;

Mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunaṃ gabbhamupeti mando”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Ayasāva malaṃ samuṭṭhitam, tatutuṭṭhāya tameva khādati;

Evaṃ atidhonacāriṇam, sāni kammāni nayanti duggati”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati bajjhate ca;

Evaṃ ayaṃ pecca pajā parattha, sakammunā haññati bajjhate cā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena vihiṃsati;

Attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukha”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Gunaṃ ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo;

Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

“Evameva manussesu, yo hoti setṭhasammato;

So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā;

Sabbaṃ raṭṭhaṃ dukkhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukiccharūpāvātīme manussā, karonti pāpaṃ upadhīsu rattā;

Gacchanti te bahujanāsannivāsaṃ, nirayaṃ avīciṃ kaṭukaṃ bhayānaka”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Phalaṃ ve kadaliṃ hanti, phalaṃ veḷuṃ phalaṃ naḷaṃ;

Sakkāro kāpurisaṃ hanti, gabbho assatariṃ yathā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kodhamakkhagaru bhikkhu, lābhasakkāragāravo ;

Sukhette pūtibijaṃva, saddhamme na virūhati”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

91. “Idhāhaṃ, bhikkhave, ekaccaṃ puggalaṃ paduṭṭhacittaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi, (yathā kho ayaṃ puggalo iriyati, yañca paṭipadaṃ paṭipanno, yañca maggaṃ samārūḷho) . Imamhi cāyaṃ samaye kālaṃ kareyya, yathābhataṃ nikkhitto, evaṃ niraye. Taṃ kissa hetu? Cittaṃ hissa, bhikkhave, paduṭṭhaṃ, cetopadosahetu kho pana, bhikkhave, evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ

vinipātaṃ nirayaṃ upapajjantī”ti. Etamatthaṃ bhagavā avoca, tatthetaṃ iti vuccati –

“Paduṭṭhacittaṃ ñatvāna, ekaccaṃ idha puggalaṃ;
Etamatthañca byākāsi, buddho bhikkhūna santike;
Imamhi cāyaṃ samaye, kālaṃ kayirātha puggalo;
Nirayaṃ upapajjeyya, cittaṃ hissa padūsitāṃ;
Cetopadosahetu hi, sattā gacchanti duggatiṃ.
Yathābhataṃ nikkhipeyya, evameva tathāvidho;
Kāyassa bhedaṃ duppañño, nirayaṃ sopapajjati”ti.

Ayampi attho vutto bhagavatā iti me sutanti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyaṃ;
Mākattha pāpakaṃ kammaṃ, āvi vā yadi vā raho.
“Sace ca pāpakaṃ kammaṃ, karissatha karotha vā;
Na vo dukkhā pamutyatthi, upeccapi palāyata”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Adhammena dhaṇaṃ laddhā, musāvādena cūbhayaṃ;
Mameti bālā maññanti, taṃ kathaṃ nu bhavissati.
“Antarāyā su bhavissanti, sambhatassa vinassati;
Matā saggā na gacchanti, nanu ettāvataṃ hatā”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kathaṃ khaṇati attānaṃ, kathaṃ mittehi jīrati;

Kathaṃ vivaṭṭate dhammā, kathaṃ saggaṃ na gacchati.

“Lobhā khaṇati attānaṃ, luddho mittehi jīrati;

Lobhā vivaṭṭate dhammā, lobhā saggaṃ na gacchatī”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Caranti bālā dummedhā, amitteneva attanā;

Karontā pāpakaṃ kammaṃ, yaṃ hoti kaṭukapphalaṃ .

“Na taṃ kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā anutappati;

Yassa assumukho rodaṃ, vipākaṃ paṭisevatī”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Dukkaraṃ duttitikkaṇṇa, abyattena ca sāmaññaṃ;

Bahū hi tattha sambādhā, yattha bālo visīdati.

“Yo hi atthaṇṇa dhammaṇṇa, bhāsamāne tathāgate;

Maṇṇaṃ padosaye bālo, moghaṃ kho tassa jīvitaṃ.

“Etaṇṇcāhaṃ arahāmi, dukkhaṇṇa ito ca pāpiyataraṃ bhante;

Yo appameyyesu tathāgatesu, cittaṃ padosemi avītarāgo”ti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Appameyyaṃ paminanto, kodha vidvā vikappaye;

Appameyyaṃ pamāyinaṃ , nivutaṃ taṃ maññe akissava”nti.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe;

Yāya chindati attānaṃ, bālo dubbhāsitaṃ bhaṇaṃ.

“Na hi satthaṃ sunisitaṃ, visaṃ halāhalaṃ iva;

Evam viraddham pātetī, vācā dubbhāsītā yathā”ti.

Idam saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

92.

“Yo nindiyaṃ pasamsati, taṃ vā nindati yo pasamsiyo;
Vicināti mukhena so kaḷiṃ, kalinā tena sukhaṃ na vindati.

“Appamatto ayaṃ kaḷi, yo akkhesu dhanaparājayo;
Sabbassāpi sahāpi attanā, ayameva mahantataro kaḷi;
Yo sugatesu maṇaṃ padosaye.

“Sataṃ sahaṣṣānaṃ nirabbudānaṃ, chattiṃsatī pañca ca
abbudāni;

Yamariyagarahī nirayaṃ upeti, vācaṃ maṇaṃca paṇidhāya
pāpaka”nti.

Idam saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yo lobhagūṇe anuyutto, so vacasā paribhāsati aññe;
Assaddho kadariyo avadaññū, macchari pesuṇiyaṃ anuyutto.

“Mukhadugga vibhūta anariya, bhūnahu pāpaka dukkaṭakārī;
Purisanta kalī avajātaputta , mā bahubhāṇidha nerayikosi.

“Rajamākirasī ahitāya, sante garahasi kibbisakārī;
Bahūni duccharitāni caritvā, gacchasi kho papataṃ ciraratta”nti.

Idam saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ.

Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ?

“Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;
Manasā ce pasannena, bhāsati vā karoti vā;

Tato naṃ sukhamanveti, chāyāva anapāyinī”ti .

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

93. Mahānāmo sakko bhagavantam etadavoca – “idaṃ, bhante, kapilavatthu iddhañceva phītañca bāhujaññaṃ ākiñṇamanussaṃ sambādhabhyūhaṃ, so kho ahaṃ, bhante, bhagavantam vā payirupāsivā manobhāvanīye vā bhikkhū sāyanhasamayaṃ kapilavatthum pavisanto bhantenapi hatthinā samāgacchāmi, bhantenapi assena samāgacchāmi, bhantenapi rathena samāgacchāmi, bhantenapi sakaṭena samāgacchāmi, bhantenapi purisena samāgacchāmi, tassa mayhaṃ, bhante, tasmim samaye mussateva bhagavantam ārabba sati, mussati dhammaṃ ārabba sati, mussati saṅghaṃ ārabba sati. Tassa mayhaṃ, bhante, evaṃ hoti ‘imamhi cāhaṃ sāyanhasamaye kālaṃ kareyyaṃ, kā mayhaṃ gati, ko abhisamparāyo””ti.

“Mā bhāyi, mahānāma, mā bhāyi, mahānāma, apāpakaṃ te maraṇaṃ bhavissati, apāpikā kālaṅkiriya. Catūhi kho, mahānāma, dhammehi samannāgato ariyasāvako nibbānaninno hoti nibbānaṇo nibbānapabbhāro. Katamehi catūhi? Idha, mahānāma, ariyasāvako buddhe aveccappasādena samannāgato hoti, itipi so bhagavā arahaṃ...pe... buddho bhagavāti. Dhamme...pe... saṅghe...pe... ariyakantehi sīlehi samannāgato hoti akhaṇḍehi...pe... samādhisaṃvattanikehi. Seyyathāpi, mahānāma, rukkho pācīnaninno pācīnaṇo pācīnapabbhāro, so mūlacchinno katamena papateyyā”ti? “Yena, bhante, ninno yena ṇo yena pabbhāro”ti. “Evameva kho, mahānāma, imehi catūhi dhammehi samannāgato ariyasāvako nibbānaninno hoti nibbānaṇo nibbānapabbhāro. Mā bhāyi, mahānāma, mā bhāyi, mahānāma, apāpakaṃ te maraṇaṃ bhavissati, apāpikā kālaṅkiriya”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena na himsati;

Attano sukhamesāno, pecca so labhate sukha”nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Gunnañce taramānaṃ, ujum gacchati puṅgavo;

Sabbā tā ujum gacchanti, nette ujum gate sati.

“Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato;

So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā;

Sabbaṃ raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

94. Bhagavā sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū bhagavato cīvarakammaṃ karonti “niṭṭhitacīvaro bhagavā temāsaccayena cārikaṃ pakkamissatī”ti. Tena kho pana samayena isidattapurāṇā thapatayo sākete paṭivasanti kenaci deva karaṇīyena. Assosum kho isidattapurāṇā thapatayo “sambahulā kira bhikkhū bhagavato cīvarakammaṃ karonti. Niṭṭhitacīvaro bhagavā temāsaccayena cārikaṃ pakkamissatī”ti.

Atha kho isidattapurāṇā thapatayo magge purisaṃ ṭhapesum “yadā tvam ambho purisa passeyyāsi bhagavantam āgacchantam arahantam sammāsambuddham, atha amhākaṃ āroceyyāsi”ti. Dvīhatīham ṭhito kho so puriso addasa bhagavantam dūratova āgacchantam, disvāna yena isidattapurāṇā thapatayo tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā isidattapurāṇe thapatayo etadavoca “ayaṃ so bhante bhagavā āgacchati araham sammāsambuddho, yassadāni kālaṃ maññathā”ti.

Atha kho isidattapurāṇā thapatayo yena bhagavā tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamtivā bhagavantam abhivādetvā bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhimsu. Atha kho bhagavā maggā okkamma yena aññataram rukkhamūlaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā paññatte āsane nisīdi. Isidattapurāṇā thapatayo bhagavantam abhivādetvā ekamantaṃ nisīdimsu, ekamantaṃ nisinnā kho isidattapurāṇā thapatayo bhagavantam etadavocum

—
“Yadā mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘sāvatthiyā kosalesu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmim samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘sāvatthiyā kosalesu cārikaṃ pakkanto’ti, hoti no tasmim samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā’ti...pe....

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘kāsīsu magadhesu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmim samaye anattamanatā hoti domanassaṃ ‘dūre no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante

bhagavantam suṇoma ‘kāsīsu magadhesu cārikaṃ pakkanto’ti, anappakā no tasmim̐ samaye anattamanatā hoti anappakaṃ domanassaṃ ‘dūre no bhagavā’ti.

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘magadhesu kāsīsu cārikaṃ pakkamissatī’ti, hoti no tasmim̐ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā bhavissatī’ti. Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘magadhesu kāsīsu cārikaṃ pakkanto’ti, hoti no tasmim̐ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā’ti...pe....

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘kosalesu sāvattim̐ cārikaṃ pakkamissatī’ti. Hoti no tasmim̐ samaye attamanatā hoti somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā bhavissatī’ti.

“Yadā pana mayaṃ bhante bhagavantam suṇoma ‘sāvattiyam̐ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme’ti hoti anappakā no tasmim̐ samaye attamanatā, hoti anappakaṃ somanassaṃ ‘āsanne no bhagavā’”ti.

“Tasmātiha, thapatayo, sambādho gharāvāso rajāpatho, abbhokāso pabbajjā, alaṅca pana vo, thapatayo, appamādāyā”ti. “Atthi kho no, bhante, etamhā sambādḥā añño sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅkhātataro cā”ti? “Katamo pana vo, thapatayo, etamhā sambādḥā añño sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅkhātataro cā”ti?

“Idha mayaṃ, bhante, yadā rājā pasenadi kosalo uyyānabhūmim̐ niyyātukāmo hoti, ye te rañño pasenadissa kosalassa nāgā opavayhā, te kappetvā yā tā rañño pasenadissa kosalassa pajāpatiyo piyā manāpā, tā ekaṃ purato ekaṃ pacchato nisīdāpema, tāsam̐ kho pana, bhante, bhaginīnaṃ evarūpo gandho hoti. Seyyathāpi nāma gandhakaṇḍakassa tāvadeva vivariyamānassa, yathā taṃ rājakaññānaṃ gandhena vibhūsitānaṃ. Tāsam̐ kho pana, bhante, bhaginīnaṃ evarūpo kāyasamphasso hoti, seyyathāpi nāma tūlapicuno vā kappāhpicuno vā, yathā taṃ rājakaññānaṃ sukhedhitānaṃ. Tasmim̐ kho pana, bhante, samaye nāgopi rakkhitabbo hoti. Tāpi bhaginiyo rakkhitabbā hoti. Attāpi rakkhitabbā hoti. Na kho pana mayaṃ, bhante, abhijānāma tāsū bhaginīsu pāpakaṃ cittaṃ ṇappādentā, ayaṃ kho no, bhante, etamhā sambādḥā añño sambādho sambādhataro ceva sambādhasaṅghātataro cāti.

“Tasmātiha, thapatayo, sambādho gharāvāso rajāpatho, abbhokāso pabbajjā. Alaṅca pana vo, thapatayo, appamādāya. Catūhi kho thapatayo,

dhammehi samannāgato ariyasāvako sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo.

“Katamehi catūhi? Idha, thapatayo, sutavā ariyasāvako buddhe aveccappasādena samannāgato hoti itipi so bhagavā araham...pe... buddho bhagavāti, dhamme...pe... saṅghe...pe... vīgatamalamaccherena cetasā agāraṃ ajjhāvasati, muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasamvibhāgarato appaṭivibhattaṃ. Imehi kho, thapatayo, catūhi dhammehi samannāgato ariyasāvako sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo.

“Tumhe kho, thapatayo, buddhe aveccappasādena samannāgatā itipi so bhagavā araham...pe... buddho bhagavāti, dhamme...pe... saṅghe...pe... yaṃ kho pana kiñci kule deyyadhammaṃ, sabbaṃ taṃ appaṭivibhattaṃ sīlavantehi kalyāṇadhammehi, taṃ kiṃ maññatha, thapatayo, katividhā te kosalesu manussā ye tumhākaṃ samasamā yadidaṃ dānasamvibhāgehī”ti? “Lābhā no, bhante, suladdhaṃ no, bhante, yesaṃ no bhagavā evaṃ pajānāti”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

95.

“Ekapupphaṃ cajitvāna , sahasaṃ kappakoṭṭiyo;

Deve ceva manusse ca, sesena parinibbuto”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Assatthe haritobhāse, samvirūḷhamhi pādape;

Ekam buddhagataṃ saññaṃ, alabhimtthaṃ patissato.

“Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Tisso vijjā sacchikatā, tassā saññāya vāsanā”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Piṇḍāya kosalaṃ puram, pāvīsi aggapuggalo;

Anukampako purebhattaṃ, taṇhānighātako muni.

“Purisassa vaṭaṃsako hatthe, sabbapupphehilaṅkato;
So addasāsi sambuddhaṃ, bhikkhusaṅghapurakkhataṃ.

“Pavisantaṃ rājamaggena, devamānusapūjitaṃ;
Haṭṭho cittaṃ pasādetvā, sambuddhamupasaṅkama.

“So taṃ vaṭaṃsakaṃ surabhiṃ, vaṇṇavantaṃ manoramaṃ;
Sambuddhassupanāmesi, pasanno sehi pāṇibhi.

“Tato aggisikhā vaṇṇā, buddhassa lapanantarā;
Sahassaraṃsi vijjuriva, okkā nikkhama ānanā.

“Padakkhiṇaṃ karitvāna, sīse ādiccabandhuno;
Tikkhattuṃ parivaṭṭetvā, muddhanantaradhāyatha.

“Idaṃ disvā acchariyaṃ, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ;
Ekamaṃ cīvaraṃ katvā, ānando etadabravi.

“Ko hetu sitakammaṃ, byākarohi mahāmune;
Dhammāloko bhavissati, kaṅkhaṃ vitara no mune.

“Yassa taṃ sabbadhammesu, sadā ñāṇaṃ pavattati;
Kaṅkhiṃ vematikaṃ therāṃ, ānandaṃ etadabravi.

“Yo so ānanda puriso, mayi cittaṃ pasādayi;
Caturāsītikappāni, duggatiṃ na gamissati.

“Devesu devasobhaggaṃ, dibbaṃ rajjaṃ pasāsiya;
Manujesu manujindo, rājā ratṭhe bhavissati.

“So carimaṃ pabbajitvā, sacchikatvāna dhammataṃ;
Paccekabuddho dhutarāgo, vaṭaṃsako nāma bhavissati.

“Natthi citte pasannamhi, appakā nāma dakkhiṇā;
Tathāgate vā sambuddhe, atha vā tassa sāvake.

“Evaṃ acintiyā buddhā, buddhadhammā acintiyā;
Acintiye pasannānaṃ, vipāko hoti acintiyō”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

96. “Idhāhaṃ, bhikkhave, ekaccaṃ puggalaṃ pasannacittaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi “(yathā kho ayaṃ puggalo iriyati, yañca paṭipadaṃ paṭipanno, yañca maggaṃ samārūlho) . Imamhi cāyaṃ samaye kālaṃ kareyya, yathābhattaṃ nikkhitto evaṃ sagge. Taṃ kissa hetu? Cittaṃ hissa, bhikkhave, pasannaṃ, cetopasādahetu kho pana evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggam lokam upapajjanti”ti. Etamatthaṃ bhagavā avoca, tatthetaṃ iti vuccati –

“Pasannacittaṃ ñatvāna, ekaccaṃ idha puggalaṃ;
Etamatthañca byākāsi, buddho bhikkhūna santike.

“Imamhi cāyaṃ samaye, kālaṃ kayirātha puggalo;
Saggamhi upapajjeyya, cittaṃ hissa pasāditaṃ.

“Cetopasādahetu hi, sattā gacchanti sugatiṃ;
Yathābhattaṃ nikkhipeyya, evamevaṃ tathāvidho;
Kāyassa bhedaṃ sappañño, saggam so upapajjati”ti.

“Ayampi attho vutto bhagavatā iti me suta”nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi;
Ogāhasi pokkharaṇiṃ, padmaṃ chindasi pāṇinā.

“Kena te tādiso vaṇṇo, ānubhāvo juti ca te;
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manasicchitā.

“Pucchitā devate saṃsa, kissa kammaṣṣidaṃ phalaṃ;

Sā devatā attamaṇā, devarājena pucchitā.

“Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, sakkassa iti me suttaṃ;

Addhānaṃ paṭipannaṃ, disvā thūpaṃ manoramaṃ.

“Tattha cittaṃ pasādesiṃ, kassapassa yasassino;

Paddhapupphehi pūjesiṃ, pasannā sehi tasseva;

Kammaṣṣa phalaṃ vipāko, etādisaṃ katapuññaṃ labhanti”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Dānakathā sīlakathā saggakathā puññakathā
puññavipākakathā”ti;

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Apicāpi paṃsuthūpesu uddissakatesu dasabaladharānaṃ tatthapi
kāraṃ katvā saggesu narā pamodanti”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

97.

“Devaputtasarīraṇṇā, sabbe subhagasaṅṭhiti;

Udakena paṃsuṃ temetvā, thūpaṃ vaḍḍhetha kassapaṃ.

“Ayaṃsugattesugatassathūpo, mahesino dasabaladhammadhārino;

Tasmiṃ ime devamañujā pasannā, kāraṃ karontā jarāmarañā
pamuccare”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Uḷāraṃ vata taṃ āsi, yāhaṃ thūpaṃ mahesino;

Uppalāni ca cattāri, mālañca abhiropayim.

“Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Vinipātaṃ na gacchāmi, thūpaṃ pūjetva satthuno”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Bāttisaṃsalakkhaṇadharassa, vijitavijayassa lokanāthassa;

Satasahassaṃ kappe, mudito thūpaṃ apūjesi.

“Yaṃ mayā pasutaṃ puññaṃ, tena ca puññaena deva sobhaggaṃ;

Rajjāni ca kāritāni, anāgantuna vinipātaṃ.

“Yaṃ cakkhu adantadamakassa, sāsane paṇihitaṃ tathā;

Cittaṃ taṃ me sabbhaṃ, laddhaṃ vimuttacittamhi vidhūtalato”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

98.

“Sāmākapatthodanamattameva hi, paccekabuddhamhi adāsi dakkhiṇaṃ;

Vimuttacitte akhile anāsava, araṇavihārimhi asaṅgamānase.

“Tasmiṅca okappayi dhammamuttamaṃ, tasmiṅca dhamme paṇidhesiṃ mānasaṃ;

Evaṃ vihārīhi me saṅgamo siyā, bhava kudāsupi ca mā apekkhavā.

“Tasseva kammaṃ vipākato ahaṃ, saḥassakkhattuṃ kurusūpapajjatha ;

Dīghāyukesu amamesu paṇisu, viśeṣagāmīsu ahīnagāmīsu.

“Tasseva kammaṃ vipākato ahaṃ, saḥassakkhattuṃ tīdasopapajjatha;

Vicitramālābharaṇānulepiṃ, viśiṭṭhakāyūpagato yasassīsu.

“Tasseva kammaṃ vipākato ahaṃ, vimuttacitto akhilo anāsavo;

Imehi me antimadehadhāribhi, samāgamo āsihi tāhi tāsīhi.

“Paccakkhaṃ khvimaṃ avaca tathāgato jino, samijjhate sīlavato yadicchati;

Yathā yathā me manasā vicintitaṃ, tathā samiddhaṃ ayamantimo bhavo”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Ekatiṃsamhi kappamhi jino anejo, anantadassī bhagavā sikhīti;
Tassāpi rājā bhātā sikhiddhe, buddhe ca dhamme ca abhippasanno.

“Parinibbute lokavināyakamhi, thūpaṃ sakāsi vipulaṃ mahantaṃ;

Samantato gāvutikaṃ mahesino, devātidevassa naruttamassa.

“Tasmiṃ manusso balimābhīhārī, paggayha jātisumanam pahattho;

Vātena pupphaṃ patitassa ekaṃ, tāhaṃ gahetvāna tasseva dāsi.

“So maṃ avocābhipasannacitto, tuyhameva etaṃ pupphaṃ dadāmi;

Tāhaṃgahetvāabhiropayesiṃ, punappunaṃ buddhamanussaranto.

“Ajja tiṃsaṃ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṃ;

Vinipātaṅca na gacchāmi, thūpapūjāyidaṃ phala”nti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kapilaṃ nāma nagaraṃ, suvibhattaṃ mahāpathaṃ;

Ākiṇṇamidhaṃ phītaṅca, brahmadattassa rājino.

“Kummāsaṃ vikkiṇiṃ tattha, pañcālānaṃ puruttame;

Sohaṃ addasiṃ sambuddhaṃ, upariṭṭhaṃ yasassinaṃ.

“Haṭṭho cittaṃ pasādetvā, nimantesiṃ naruttamaṃ;
 Ariṭṭhaṃ dhuvabhattena, yaṃ me gehamhi vijjatha.

“Tato ca kattiko puṇṇo , puṇṇamāsī upaṭṭhitā;
 Navaṃ dussayugaṃ gayha, ariṭṭhassopanāmayiṃ.

“Pasannacittaṃ ñatvāna, paṭiggaṇhi naruttamo;
 Anukampako kāruṇiko, taṇhānighātaḥ muni.

“Tāhaṃ kammaṃ karitvāna, kalyāṇaṃ buddhavaṇṇitaṃ;
 Deve ceva manusse ca, sandhāvitvā tato cuto.

“Bārāṇasiyaṃ nagare, seṭṭhissa ekaputtako;
 Aḍḍhe kulasmīṃ uppajjiṃ, pāṇehi ca piyataro.

“Tato ca viññutaṃ patto, devaputtena codito;
 Pāsādā orūhitvāna, sambuddhamupasaṅkamīṃ.

“So me dhammadesayi, anukampāya gotamo;
 Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.

“Ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāmināṃ;
 Cattāri ariyasaccāni, muni dhammadesayi.

“Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vihariṃ sāsane rato;
 Samathaṃ paṭivijjhāhaṃ, rattindivamatandito.

“Ajjhattaṅca bahiddhā ca, ye me vijjiṃsu āsavā;
 Sabbe āsuṃ samucchinnā, na ca uppajjare puna.

“Pariyantakataṃ dukkhaṃ, carimoyaṃ samussayo;
 Jātimaraṇasaṃsāro, natthidāni punabbhavo”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

99. Tattha katamaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ?

“Uddhaṃ adho sabbadhi vipparamutto, ayaṃ ahasmīti anānupassī;

Evamaṃ vimutto udatāri oghaṃ, atinṇapubbaṃ apunabbhavāyā”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sīlavato, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me avipparisāro jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ sīlavato avipparisāro jāyeyya. Avipparisārinā, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me pāmojjaṃ jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ avipparisārinō pāmojjaṃ jāyeyya. Pamuditena, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me pīti jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ pamuditassa pīti jāyeyya. Pītimanassa, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me kāyo passambheyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ pītimanassa kāyo passambheyya. Passaddhakāyassa ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kintāhaṃ sukhaṃ vediyeyya’nti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ passaddhakāyo sukhaṃ vediyeyya. Sukhino ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me samādhī jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ sukhino samādhī jāyeyya. Samāhitassa ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kintāhaṃ yathābhūtaṃ pajāneyya’nti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ samāhito yathābhūtaṃ pajāneyya. Yathābhūtaṃ pajānatā, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me nibbidā jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ yathābhūtaṃ pajānanto nibbindeyya. Nibbindantena, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me virāgo jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ nibbindanto virajjeyya. Virajjantena ānanda na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me vimutti jāyeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ virajjanto vimucceyya. Vimuttena, ānanda, na cetaṇā karaṇīyā ‘kinti me vimuttiñāṇadassanaṃ uppajjeyyā’ti. Dhammatā esā, ānanda, yaṃ vimuttassa vimuttiñāṇadassanaṃ uppajjeyyā”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

100.

“Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;

Athassa kaṅkhā vapayanti sabbā, yato pajānāti sahetudhamma”nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;
Athassa kaṅkhā vapayanti sabbā, yato khayam paccayānam
avedī”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kiṃnu kujjhasi mā kujjhi, akkodho tissa te varam;
Kodhamānamakkhavinayatthaṃ hi, tissa brahmacariyaṃ
vussatī”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kadāhaṃ nandaṃ passeyyaṃ, āraññaṃ paṃsukūlikaṃ;
Aññātuñchena yāpentaṃ, kāmesu anapekkhina”nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kiṃsu chetvā sukhaṃ seti, kiṃsu chetvā na socati;
Kissassu ekadhammassa, vadhaṃ rocesi gotamāti.

“Kodhaṃ chetvā sukhaṃ seti, kodhaṃ chetvā na socati;
Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa;
Vadhaṃ ariyā pasamsanti, taṃ hi chetvā na socatī”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Kiṃsu hane uppatitaṃ, kiṃsu jātaṃ vinodaye;
Kiñcassu pajahe dhīro, kissābhisamayo sukho.

“Kodhaṃ hane uppatitaṃ, rāgaṃ jātaṃ vinodaye;
Avijjaṃ pajahe dhīro, saccābhisamayo sukho”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;
Kāmarāgappahānāya, sato bhikkhu paribbaje.

“Sattiyā viya omaṭṭho, ḍayhamānova matthake;
Sakkāyadiṭṭhippahānāya, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sabbe khayantā nicayā, patanantā samussayā;

Sabbesaṃ maraṇamāgamma, sabbesaṃ jīvitamaddhavaṃ;

Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno, puññāni kayirātha
sukhāvahāni.

“Sabbe khayantā nicayā, patanantā samussayā;

Sabbesaṃ maraṇamāgamma, sabbesaṃ jīvitamaddhavaṃ;

Etaṃ bhayaṃ maraṇe pekkhamāno, lokāmiṣaṃ pajahe
santipekkho”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sukhaṃ sayanti munayo, na te socanti māvidha;

Yesaṃ jhānarataṃ cittaṃ, paññavā susamāhito;

Āraddhavīriyo pahitatto, oghaṃ tarati duttaraṃ.

“Virato kāmasaññāya, sabbasaṃyojanātīto ;

Nandibhavaparikkhīṇo , so gambhīre na sīdatī”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Saddahāno arahataṃ, dhammaṃ nibbānapattiyā;

Sussūsaṃ labhate paññaṃ, appamatto vicakkhaṇo.

Patirūpakārī dhuravā, uṭṭhātā vindate dhanam;

Saccena kittiṃ pappoti, dadam̐ mittāni ganthati;
Asmā lokā param̐ lokam̐, evam̐ pecca na socatī”ti.

Idam̐ nibbedhabhāgiyam̐ suttam̐.

“Sabbaganthapahīnassa, vippamuttassa te sato;
Samaṇassa na tam̐ sādhu, yadaññamanusāsasīti.

“Yena kenaci vaṇṇena, saṃvāso sakka jāyati;
Na tam̐ arahati sappañño, manasā anukampitum̐ .

“Manasā ce pasannena, yadaññamanusāsati;
Na tena hoti saṃyutto, yānukampā anuddayā”ti.

Idam̐ nibbedhabhāgiyam̐ suttam̐.

102.

“Rāgo ca doso ca kutonidānā, aratī ratī lomahaṃso kutojā;
Kuto samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajanti.

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;
Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajanti.

“Snehajā attasambhūtā, nigrodhasseva khandhajā;
Puthu visattā kāmesu, mālūvāva vitatā vane.

“Ye naṃ pajānanti yatonidānam̐, te naṃ vinodenti suṇohi yakkha;
Teduttaram̐ oghamimaṃ taranti, atinṇapubbam̐ apunabbhavāyā”ti.

Idam̐ nibbedhabhāgiyam̐ suttam̐.

“Dukkaram̐ bhagavā sudukkaram̐ bhagavā”ti;

“Dukkaram̐ vāpi karonti, [kāmadāti bhagavā]

Sekkhā sīlasamāhitā;

Ṭhitattā anagāriyupetassa, tuṭṭhi hoti sukhāvahā”ti.

“Dullabhā bhagavā yadidaṃ tuṭṭhi”ti;

“Dullabhaṃ vāpi labhanti, [kāmadāti bhagavā]

Cittavūpasame ratā;

Yesaṃ divā ca ratto ca, bhāvanāya rato mano”ti.

“Dussamādahaṃ bhagavā yadidaṃ citta”nti;

“Dussamādahaṃ vāpi samādahanti, [kāmadāti bhagavā]

Indriyūpasame ratā;

Te chetvā maccuno jālaṃ, ariyā gacchanti kāmadā”ti.

“Duggamo bhagavā visamo maggo”ti;

“Duggame visame vāpi, ariyā gacchanti kāmada ;

Anariyā visame magge, papatanti avamsirā;

Ariyānaṃ samo maggo, ariyā hi visame samā”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

103.

“Idaṃ hi taṃ jetavanaṃ, isisaṅghanisevitaṃ;

Āvutthaṃ dhammarājena, pītisañjananaṃ mama.

“Kammaṃ vijjā ca dhammo ca, sīlaṃ jīvitamuttamaṃ;

Etena maccā sujjhanti, na gottena dhanena vā.

“Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano;

Yoniso vicine dhammaṃ, evaṃ tattha visujjhati.

“Sāriputtova paññāya, sīlena upasamena ca;
Yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Atītaṃ nānvāgameyya, nappaṭikaṅkhe anāgataṃ;
Yadatītaṃ pahīnaṃ taṃ, appattañca anāgataṃ.

“Paccuppannañca yo dhammaṃ, tattha tattha vipassati;
Asaṃhīraṃ asaṃkappaṃ, taṃ vidvā manubrūhaye.

“Ajjeva kiccamaṭappaṃ , ko jaññā maraṇaṃ suve;
Na hi no saṅgamaṃ tena, mahāsenena maccunā.

“Evaṃ vihāriṃ ātāpiṃ, ahorattamatanditaṃ;
Taṃ ve “bhaddekaratto”ti, santo ācikkhate muni”ti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Cattārimāni, bhikkhave, sacchikātabbāni. Katamāni cattāri? Atthi, bhikkhave, dhammā cakkhunā paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā satiyā paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā kāyena paññāya ca sacchikātabbā, atthi dhammā paññāya veditabbā, paññāya ca sacchikātabbā.

“Katame ca, bhikkhave, dhammā cakkhunā paññāya ca sacchikātabbā? Dibbacakkhu suvisuddhaṃ atikkantaṃanusakaṃ cakkhunā paññāya ca sacchikātabbaṃ.

“Katame ca, bhikkhave, dhammā satiyā paññāya ca sacchikātabbā? Pubbenivāsānussati satiyā paññāya ca sacchikātabbā.

“Katame ca, bhikkhave, dhammā kāyena paññāya ca sacchikātabbā? Iddhividhā nirodhā kāyena paññāya ca sacchikātabbā.

“Katame ca, bhikkhave, dhammā paññāya veditabbā, paññāya sacchikātabbā? Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ paññāya veditabbaṃ, paññāya ca sacchikātabba”nti.

Idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ.

104. Tattha katamaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ?

“Yassa selūpamaṃ cittaṃ, ṭhitaṃ nānupakampati;
Virattaṃ rajanīyesu, kopaneyye na kuppati;
Yassevaṃ bhāvitaṃ cittaṃ, kuto naṃ dukkhamessatī”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

Āyasmato ca sārīputtassa cārikādasamaṃ veyyākaraṇaṃ kātābanti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yo brāhmaṇo bāhitapāpadhammo, niḥuṃhuṅko nikkasāvo
yatatto;
Vedantaḡū vūsitabrahmacariyo, dhammena so brahmavādaṃ
vadeyya;
Yassusadā natthi kuhiñci loke”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Bāhitvā pāpake dhamme, ye caranti sadā satā;
Khīṇasaṃyojanā buddhā, te ve lokasmi brāhmaṇā”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yattha āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhati;
Na tattha sukkā jotanti, ādicco nappakāsati;
Na tattha candimā bhāti, tamo tattha na vijjati.
“Yadā ca attanāvedī , muni monena brāhmaṇo;
Atha rūpā arūpā ca, sukhadukkhā pamuccatī”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yadā sakesu dhammesu, pāragū hoti brāhmaṇo;

Atha etaṃ pisācaṇca, pakkulañcātivattatī”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Nābhinandati āyantim , pakkamantim na socati;

Saṅgā saṅgāmajim muttaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa”nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Na udakena sucī hoti, bahvettha nhāyatī jano;

Yamhi saccaṇca dhammo ca, so sucī so ca brāhmaṇo”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Yadā have pātubhavanti dhammā, ātāpino jhāyato brāhmaṇassa;

Vidhūpayam tiṭṭhati mārasenaṃ, sūriyova
obhāsayamantalikkha”nti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Santindriyam passatha iriyamānaṃ, tevijjapattaṃ
apahānadhammaṃ;

Sabbāni yogāni upātivatto, akiñcano iriyati paṃsukūliko.

“Taṃ devatā sambahulā ulārā, brahmavimānaṃ upasaṅkamtivā;

Ājāniyam jātibalaṃ nisedhaṃ, nidha namassanti pasannacittā.

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;

Yassa te nābhijānāma, kiṃ tvaṃ nissāya jhāyasī”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

“Sahāyā vatime bhikkhū, cirarattaṃ sametikā;

Sameti nesaṃ saddhammo, dhamme buddhappavedite”.

“Suvinītā kappinena, dhamme ariyappavedite;
Dhārenti antimam deham, jetvā māram savāhini”nti .

Idam asekkhabhāgiyam suttaṃ.

“Nayidam sithilamārabba, nayidam appena thāmasā;
Nibbānam adhigantabbaṃ, sabbadukkhappamocanaṃ .

“Ayañca daharo bhikkhu, ayamuttamapuriso;
Dhāreti antimam deham, jetvā māram savāhini”nti.

Idam asekkhabhāgiyam suttaṃ.

“Dubbaṇṇako lūkhacīvaro, mogharājā sadā sato;
Khīṇāsavo viṣamutto, katakicco anāsavo.

“Tevijjo iddhipatto ca, cetopariyakovido ;
Dhāreti antimam deham, jetvā māram savāhini”nti.

Idam asekkhabhāgiyam suttaṃ.

105. “Tathāgato, bhikkhave, araham sammāsambuddho rūpassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto sammāsambuddhoti vuccati. Bhikkhupi, bhikkhave, paññāvimutto rūpassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto paññāvimuttoti vuccati.

“Tathāgato, bhikkhave, araham sammāsambuddho vedanāya...pe... saññāya...pe... saṅkhārānaṃ...pe... viññāṇassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto sammāsambuddhoti vuccati. Bhikkhupi, bhikkhave, paññāvimutto viññāṇassa nibbidā virāgā nirodhā anupādā vimutto paññāvimuttoti vuccati.

“Tatra kho, bhikkhave, ko viseso ko adhippayāso kiṃ nānākaraṇaṃ tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa paññāvimuttena bhikkhunāti? Bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammā...pe...

“Tathāgato, bhikkhave, araham sammāsambuddho anuppannaṃ

maggassa uppādetā, asaṅjātassa maggassa saṅjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido, maggānugā ca, bhikkhave, etarahi sāvakā viharanti pacchāsamannāgatā. Ayaṃ kho, bhikkhave, viseso, ayaṃ adhippayāso, idaṃ nānākaraṇaṃ tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa paññāvimuttana bhikkhunā”ti.

Idaṃ asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ.

106. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ?

“Channamativassati , vivaṭaṃ nātivassati;

Tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassatī”ti.

“Channamativassatī”ti saṃkilesa, “vivaṭaṃ nātivassatī”ti vāsanā, “tasmā channaṃ vivaretha, evaṃ taṃ nātivassatī”ti ayaṃ saṃkilesa ca vāsanā ca. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

“Cattārome, mahārāja , puggalā santo saṃvijjamānā lokasmiṃ. Katame cattāro? Tamo tamaparāyaṇo tamo jotiparāyaṇo joti tamaparāyaṇo joti jotiparāyaṇo”ti. Tattha yo ca puggalo joti tamaparāyaṇo yo ca puggalo tamo tamaparāyaṇo, ime dve puggalā saṃkilesabhāgiyā, yo ca puggalo tamo jotiparāyaṇo yo ca puggalo joti jotiparāyaṇo, ime dve puggalā vāsanābhāgiyā. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ.

Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttaṃ?

“Na taṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, yadāyasam dārujapabbajaṃca ;

Sārattarattā maṇikuṇḍalesu, puttesu dāresu ca yā apekkhā”ti;

Ayaṃ saṃkilesa.

“Etaṃ daḷhaṃ bandhanamāhu dhīrā, ohāriṇaṃ sithilaṃ duppamuñcaṃ;

Etampi chetvāna paribbajanti, anapekkhino kāmasukhaṃ pahāyā”ti.

Ayaṃ nibbedho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ nibbedhabhāgiyaṃ

suttaṃ.

107. “Yañca, bhikkhave, ceteti, yañca pakappeti, yañca anuseti. Ārammaṇametam hoti viññāṇassa t̥hitiyā, ārammaṇe sati patiṭṭhā viññāṇassa hoti, tasmim̐ patiṭṭhite viññāṇe virūl̥he āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti hoti, āyatim̐ punabbhavābhiniḃbattiyā sati āyatim̐ jātijarāmarañam̐ sok aparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti.

“No ce, bhikkhave, ceteti, no ce pakappeti, atha ce anuseti. Ārammaṇametam hoti viññāṇassa t̥hitiyā, ārammaṇe sati patiṭṭhā viññāṇassa hoti, tasmim̐ patiṭṭhite viññāṇe virūl̥he āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti hoti, āyatim̐ punabbhavābhiniḃbattiyā sati āyatim̐ jātijarāmarañam̐ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”ti. Ayam̐ saṃkilesō.

“Yato ca kho, bhikkhave, no ceva ceteti, no ca pakappeti, no ca anuseti. Ārammaṇametam na hoti viññāṇassa t̥hitiyā, ārammaṇe asati patiṭṭhā viññāṇassa na hoti, tasmim̐ appatiṭṭhite viññāṇe avirūl̥he āyatim̐ punabbhavābhiniḃbatti na hoti, āyatim̐ punabbhavābhiniḃbattiyā asati āyatim̐ jātijarāmarañam̐ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti”ti, ayam̐ nibbedho. Idam̐ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

108. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ?

“Samuddo samuddo’ti kho, bhikkhave, assutavā puthujjano bhāsati, neso, bhikkhave, ariyassa vinaye samuddo, mahā eso bhikkhave, udakarāsi mahāudakaṇṇavo. Cakkhu, bhikkhave, purisassa samuddo, tassa rūpamayo vego. Ayam̐ saṃkilesō.

“Yo taṃ rūpamayaṃ vegam̐ sahati ayam̐ vuccati, bhikkhave, atari cakkhusamuddaṃ saūmim̐ sāvaṭṭam̐ sagahaṃ sarakkhasaṃ tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti. Ayam̐ asekkho.

“Sotaṃ, bhikkhave...pe... ghānaṃ...pe... jivhā...pe... kāyo...pe... mano, bhikkhave, purisassa samuddo tassa dhammamayo vegoti. Ayam̐ saṃkilesō.

“Yo taṃ dhammamayaṃ vegam̐ sahati, ayam̐ vuccati, bhikkhave, atari

manosamuddaṃ saūmiṃ sāvattaṃ sagahaṃ sarakkhasaṃ tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti. Ayaṃ asekkho. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

“Yo imaṃ samuddaṃ sagahaṃ sarakkhasaṃ,

Saūmiṃ sāvattaṃ sabhayaṃ duttaraṃ accatari;

Sa vedantaḡū vusitabrahmacariyo, lokantaḡū pāragatoti vuccatī”ti.

Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṅca asekkhabhāgiyaṅca suttaṃ.

“Chayime, bhikkhave, baḷisā lokasmiṃ anayāya sattānaṃ byābādhāya pāṇīnaṃ. Katame cha? Santi, bhikkhave, cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati, ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu gilitabaḷiso mārassa anayaṃ āpanno, byasanaṃ āpanno, yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato.

“Santi, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā...pe... jivhāviññeyyā rasā...pe... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā... pe... manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu gilitabaḷiso mārassa anayaṃ āpanno, byasanaṃ āpanno, yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato”ti. Ayaṃ saṃkilesa.

“Santi ca, bhikkhave, cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu nābhinandati nābhivadati nājjhosāya tiṭṭhati, ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu na gilitabaḷiso mārassa, abhedi baḷisaṃ, paribhedi baḷisaṃ, na anayaṃ āpanno, na byasanaṃ āpanno, na yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato.

“Santi ca, bhikkhave, sotaviññeyyā saddā...pe... manoviññeyyā dhammā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, tañce bhikkhu nābhinandati nābhivadati, nājjhosāya tiṭṭhati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu na gilitabaḷiso mārassa, abhedi baḷisaṃ, paribhedi baḷisaṃ, na anayaṃ āpanno, na byasanaṃ āpanno, na yathākāmaṃ karaṇīyo pāpimato”ti. Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṅca asekkhabhāgiyaṅca suttaṃ.

109. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṅca nibbedhabhāgiyaṅca asekkhabhāgiyaṅca suttaṃ?

“Ayaṃ loko santāpajāto, phassapareto rogaṃ vadati attato ;

Yena yena hi maññati , tato taṃ hoti aññathā.

“Aññathābhāvī bhavasatto loko, bhavapareto bhavamevābhinandati;

Yadabhinandati taṃ bhayaṃ;

Yassa bhāyati taṃ dukkha”nti; Ayaṃ saṃkilesa.

“Bhavavippahānāya kho panidaṃ brahmacariyaṃ vussatī”ti; Ayaṃ nibbedho;

“Ye hi keci samaṇā vā brāhmaṇā vā bhavena bhavassa vippamokkhamāhaṃsu, sabbe te ‘avippamuttā bhavasmā’ti vadāmi. Ye vā pana keci samaṇā vā brāhmaṇā vā vibhavana bhavassa nissaraṇamāhaṃsu, sabbe te ‘anissaṭṭā bhavasmā’ti vadāmi. Upadhiṃ hi paṭicca dukkhamidaṃ sambhotī”ti. Ayaṃ saṃkilesa.

“Sabbupādānakkhayā natthi dukkhassa sambhavo”ti. Ayaṃ nibbedho.

“Lokamimaṃ passa, puthū avijjāya paretā bhūtā bhūtaratā, bhavā aparimuttā, ye hi keci bhavā sabbadhi sabbatthatāya, sabbe te bhavā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā”ti. Ayaṃ saṃkilesa.

“Evametaṃ yathābhūtaṃ, sammappaññāya passato;

Bhavataṅhā pahīyati, vibhavaṃ nābhinandati;

Sabbaso taṅhānaṃ khayā, asesavirāgaṇirodho nibbāna”nti;

Ayaṃ nibbedho.

“Tassa nibbutassa bhikkhuno, anupādā punabbhavo na hoti;

Abhibhūto māro vijitasāṅgāmo, upaccagā sabbabhavāni tādi”ti.

Ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyaṅca nibbedhabhāgiyaṅca

asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

“Cattārome, bhikkhave , puggalā. Katame cattāro? Anusotagāmī paṭisotagāmī t̥hitatto tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti. Tattha yoyaṃ puggalo anusotagāmī, ayaṃ puggalo saṃkilesabhāgiyo. Tattha yoyaṃ puggalo paṭisotagāmī yo ca t̥hitatto, ime dve puggalā nibbedhabhāgiyā. Tattha yoyaṃ puggalo tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo, ayaṃ asekkho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṃ.

110. Tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ?

Chaḷābhijātiko atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, atthi puggalo sukko sukkābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyati, ime dve puggalā saṃkilesabhāgiyā.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko sukkaṃ dhammaṃ abhijāyati, ime dve puggalā vāsanābhāgiyā.

Tattha yo ca puggalo kaṇho kaṇhābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, yo ca puggalo sukko sukkābhijātiko akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ accantadiṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādheti, ime dve puggalā nibbedhabhāgiyā, idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

“Cattārimāni, bhikkhave , kammāni. Katamāni cattāri? Atthi kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ, atthi kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ, atthi kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkavipākaṃ, atthi kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ kammuttamaṃ kammasetṭhaṃ

kammakkhayāya saṃvattati”.

Tattha yañca kammaṃ kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ, yañca kammaṃ kaṇhasukkaṃ kaṇhasukkavipākaṃ, ayaṃ saṃkilesa. Yañca kammaṃ sukkaṃ sukkavipākaṃ, ayaṃ vāsanā. Yañca kammaṃ akaṇhaṃ asukkaṃ akaṇhaasukkavipākaṃ kammuttamaṃ kammasetṭhaṃ kammakkhayāya saṃvattati, ayaṃ nibbedho. Idaṃ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

111. Tattha katamaṃ vāsanābhāgiyañca, nibbedhabhāgiyañca suttaṃ?

“Laddhāna mānusattaṃ dve, kiccaṃ akiccameva ca;

Sukiccaṃ ceva puññāni, saṃyojanavippahānaṃ vā”ti.

“Sukiccaṃ ceva puññāni”ti vāsanā. “Saṃyojanavippahānaṃ vā”ti nibbedho.

“Puññāni karitvāna, saggā saggam vajanti katapuññā;

Saṃyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccanti”ti.

“Puññāni karitvāna, saggā saggam vajanti katapuññā”ti vāsanā. “Saṃyojanappahānā jarāmaraṇā vippamuccanti”ti nibbedho. Idaṃ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

“Dvemāni, bhikkhave, padhānāni . Katamāni dve? Yo ca agāasmā anagāriyaṃ pabbajitesu cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ pariccajati, yo ca agāasmā anagāriyaṃ pabbajitesu sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna”nti. Tattha yo agāasmā anagāriyaṃ pabbajitesu cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ pariccajati, ayaṃ vāsanā.

Yo agāasmā anagāriyaṃ pabbajitesu sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ, ayaṃ nibbedho. Idaṃ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṃ.

Tattha taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ taṇhāpakkheneva niddisitabbaṃ tīhi taṇhāhi – kāmataṇhāya bhavataṇhāya vibhavataṇhāya. Yena yena vā pana vatthunā ajjhositā, tena teneva niddisitabbaṃ, tassā

vitthāro chattimsatanhājāliniyāvicarītāni.

Tattha diṭṭhisamkilesabhāgiyaṃ suttam diṭṭhipakkheneva niddisitabbaṃ ucchedasassatena, yena yena vā pana vatthunā diṭṭhivasena abhinivisati “idameva saccaṃ moghamañña”nti, tena teneva niddisitabbaṃ, tassa vitthāro dvāsaṭṭhiditṭhigatāni.

Tattha duccharitasamkilesabhāgiyaṃ suttam cetanāya cetasikakammena niddisitabbaṃ tīhi duccharitehi – kāyaduccharitena vacīduccaritena manoduccharitena, tassa vitthāro dasaakusalakammam pathā.

Tattha taṇhāvodānabhāgiyaṃ suttam samathena niddisitabbaṃ, diṭṭhivodānabhāgiyaṃ suttam vipassanā niddisitabbaṃ, duccharitavodānabhāgiyaṃ suttam sucaritena niddisitabbaṃ. Tīṇi akusalamūlāni. Tam kissa hetu? Saṃsārassa nibbattiyā. Tathā nibbatte saṃsāre kāyaduccharitaṃ kāyasucaritaṃ vacīduccaritaṃ vacīsucaritaṃ manoduccharitaṃ manosucaritaṃ iminā asubhena kammavipākena idaṃ bālalakkhaṇaṃ nibbattatīti. Idaṃ samkilesabhāgiyaṃ suttam.

Iminā subhena kammavipākena idaṃ mahāpurisalakkhaṇaṃ nibbattatīti. Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttam.

Tattha samkilesabhāgiyaṃ suttam catūhi kilesabhūmīhi niddisitabbaṃ – anusayabhūmiyā pariyuṭṭhānabhūmiyā saṃyojanabhūmiyā upādānabhūmiyā. Sānusayassa pariyuṭṭhānaṃ jāyati, pariyuṭṭhito saṃyujjati, saṃyujjanto upādiyati, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmarāṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Imāhi catūhi kilesabhūmīhi sabbe kilesā saṅgahaṃ samosaraṇaṃ gacchanti, idaṃ samkilesabhāgiyaṃ suttam.

Vāsanābhāgiyaṃ suttam tīhi sucaritēhi niddisitabbaṃ, nibbedhabhāgiyaṃ suttam catūhi saccehi niddisitabbaṃ, asekkhabhāgiyaṃ suttam tīhi dhammēhi niddisitabbaṃ – buddhadhammēhi paccakabuddhadhammēhi sāvakabhūmiyā. Jhāyivisaye niddisitabbanti.

112. Tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā? Lokiyaṃ lokuttaraṃ lokiyañca lokuttarañca, sattādhiṭṭhānaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca, ñāṇaṃ ñeyyaṃ ñāṇaṃ ñeyyañca, dassanaṃ bhāvanā dassanañca bhāvanā ca, sakavacanaṃ paravacanaṃ sakavacanañca

paravacanañca, visajjanīyaṃ avisajjanīyaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca, kammaṃ vipāko kammañca vipāko ca, kusalaṃ akusalaṃ kusalañca akusalañca, anuññātaṃ paṭikkhitaṃ anuññātañca paṭikkhitañca, thavo cāti.

Tattha katamaṃ lokiyaṃ?

“Na hi pāpaṃ kataṃ kammaṃ, sajjukhīraṃva muccati;

Ḍahantaṃ bālamaṇveti, bhasmacchannova pāvakoti.

Idaṃ lokiyaṃ.

“Cattārimāni, bhikkhave, agatigamaṇāni sabbaṃ...pe... nihīyate tassa yaso kāḷapakkheva candimā”ti. Idaṃ lokiyaṃ.

“Aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā . Katame aṭṭha? Lābho alābho, yaso ayaso, nindā pasamsā, sukhaṃ dukkhaṃ. Ime kho, bhikkhave, aṭṭha lokadhammā”ti. Idaṃ lokiyaṃ.

Tattha katamaṃ lokuttaraṃ?

“Yassindriyāni samathaṅgatāni ; Assā yathā sārathinā sudantā;

Pahīnamānassa anāsavassa, devāpi tassa pihayanti tādino”ti.

Idaṃ lokuttaraṃ.

“Pañcimāni, bhikkhave, indriyāni lokuttarāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Imāni kho, bhikkhave, pañcindriyāni lokuttarāni”ti. Idaṃ lokuttaraṃ.

Tattha katamaṃ lokiyañca lokuttarañca?

“Laddhāna mānusattaṃ dve, kiccaṃ akiccameva cā”ti dve gāthā. Yaṃ iha “sukiccaṃ ceva puññāni”ti ca “puññāni karitvāna, saggā saggam vajanti katapuññā”ti ca. Idaṃ lokiyaṃ.

Yaṃ iha “saṃyojanavippahānaṃ vā”ti ca “saṃyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccanti”ti ca, idaṃ lokuttaraṃ. Idaṃ lokiyañca lokuttarañca.

“Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre sati nāmarūpassa avakkanti hoti, nāmarūpassa avakkantiyā sati punabbhavo hoti, punabbhave sati jāti hoti, jātiyā sati jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahārukkho, tassa yāni ceva mūlāni adhagamāni yāni ca tiriyaṃ gamāni, sabbāni tāni uddhaṃ ojaṃ abhiharanti. Evaṃ hi so, bhikkhave, mahārukkho tadāhāro tadupādāno ciraṃ dīghamaddhānaṃ tiṭṭheyya. Evameva kho, bhikkhave, viññāṇe āhāre sati nāmarūpassa avakkanti hoti sabbhaṃ...pe... evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti”ti. Idaṃ lokiyaṃ.

“Viññāṇe ce, bhikkhave, āhāre asati nāmarūpassa avakkanti na hoti, nāmarūpassa avakkantiyā asati punabbhavo na hoti, punabbhave asati jāti na hoti, jātiyā asati jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahārukkho atha puriso āgaccheyya kuddālapīṭakaṃ ādāya, so taṃ rukkaṃ mūle chindeyya, mūle chetvā palikhaṇeyya, palikhaṇitvā mūlāni uddhareyya antamaso usīranāḷimattānīpi. So taṃ rukkaṃ khaṇḍākhāṇḍikaṃ chindeyya, khaṇḍākhāṇḍikaṃ chinditvā phāleyya, phāletvā sakalikaṃ sakalikaṃ kareyya, sakalikaṃ sakalikaṃ karitvā vātātape visoseyya, vātātape visosetvā agginā ḍaheyya, agginā ḍahetvā masiṃ kareyya, masiṃ karitvā mahāvāte vā ophuneyya, nadiyā vā sīghasotāya pavāheyya, evaṃ hi so, bhikkhave, mahārukkho ucchinnamūlo assa tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadhammo. Evameva kho, bhikkhave, viññāṇe āhāre asati nāmarūpassa avakkanti na hoti, nāmarūpassa avakkantiyā asati sabbhaṃ...pe... evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti”ti. Idaṃ lokuttaraṃ. Idaṃ lokiyañca lokuttarañca.

113. Tattha katamaṃ sattādhiṭṭhānaṃ?

“Sabbā disā anuparigamma cetasā, nevajjhagā piyataramattanā kvaci;

Evaṃ piyo puthu attā paresaṃ, tasmā na hiṃse paramattakāmo”ti

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

“Ye keci bhūtā bhavissanti ye vāpi, sabbe gamissanti pahāya

dehaṃ;

Taṃ sabbajāṇiṃ kusalo veditvā, ātāpiyo brahmacariyaṃ careyyā”ti.

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

“Sattahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgataṃ kalyāṇamittaṃ api viveciyamānena paṇāmiyamānena gale pisanamajjamānena yāvajīvaṃ na vijahitabbaṃ. Katamehi sattahi? Piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīraṇca kathaṃ kattā hoti, no ca aṭṭhāne niyojeti. Imehi kho, bhikkhave, sattahi...pe... na vijahitabbaṃ. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato. Athāparaṃ etadavoca satthā –

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;

Gambhīraṇca kathaṃ kattā, na caṭṭhāne niyojako;

Taṃ mittam mittakāmena, yāvajīvampi seviya”nti.

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ.

Tattha katamaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ?

“Yaṇca kāmasukhaṃ loke, yaṇcidaṃ diviyaṃ sukhaṃ;

Taṇhakkhayasukhassete , kalaṃ nāgghanti soḷasi”nti.

Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

“Susukhaṃ vata nibbānaṃ, sammāsambuddhadesitaṃ;

Asokaṃ virajaṃ khemaṃ, yattha dukkhaṃ nirujjhatī”ti.

Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

Tattha katamaṃ sattādhiṭṭhānaṇca dhammādhiṭṭhānaṇca

“Mātaraṃ pitaraṃ hantvā, rājāno dve ca khattiye;

Raṭṭhaṃ sānucaraṃ hantvā”ti idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

“Anīgho yāti brāhmaṇo”ti; Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ;

Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃca dhammādhiṭṭhānaṃca.

“Cattārome, bhikkhave, iddhipādā . Katame cattāro? Chandasamādhīpadhānaṃsaṅkhārasamannāgato iddhipādo, vīriya...pe...citta. Vīmaṃsāsamādhīpadhānaṃsaṅkhārasamannāgato iddhipādo”ti. Idaṃ dhammādhiṭṭhānaṃ.

So kāyepi cittaṃ samodahati, cittepi kāyaṃ samodahati, kāye sukhasaññaṃca lahusaññaṃca okkamitvā upasampajja viharati. Idaṃ sattādhiṭṭhānaṃ, idaṃ sattādhiṭṭhānaṃca dhammādhiṭṭhānaṃca.

114. Tattha katamaṃ ñāṇaṃ?

“Yaṃ taṃ lokuttaraṃ ñāṇaṃ, sabbaññū yena vuccati;

Na tassa parihānatthi, sabbakāle pavattatī”ti.

Idaṃ ñāṇaṃ.

“Paññā hi seṭṭhā lokasmiṃ, yāyaṃ nibbānagāminī ;

Yāya sammā pajānāti, jātīmaraṇasaṅkhaya”nti.

Idaṃ ñāṇaṃ.

Tattha katamaṃ ñeyyaṃ?

“Kittayissāmi te santīṃ, [dhotakāti bhagavā,]

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;

Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etaṃ viditvā saṅgoti loke,

Bhavābhavāya mākāsi taṇha”nti.

Idaṃ ñeyyaṃ.

“Catunnaṃ, bhikkhave, ariyasaccānaṃ ananubodhā appaṭivedhā evamidaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitāṃ saṃsaritaṃ mamañceva tumhākaṅca...pe... tayidaṃ, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ anubuddhaṃ paṭividdhaṃ. Ucchinnā bhavataṇhā, khīṇā bhavanetti, natthi dāni punabbhavo”ti. Idamavoca bhagavā, idaṃ vatvāna sugato, athāparaṃ etadavoca satthā –

“Catunnaṃ ariyasaccānaṃ, yathābhūtaṃ adassanā;

Saṃsitaṃ dīghamaddhānaṃ, tāsu tāsveva jātisu.

“Tāni etāni diṭṭhāni, bhavanetti samūhatā;

Ucchinnaṃ mūlaṃ dukkhassa, natthi dāni punabbhavo”ti.

Idaṃ ñeyyaṃ.

Tattha katamaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca? Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā, saññā aniccā, saṅkhārā aniccā, viññāṇaṃ aniccanti. Idaṃ ñeyyaṃ.

Evam jānaṃ evaṃ passaṃ ariyasāvako “rūpaṃ anicca”nti passati, “vedanā aniccā”ti passati, “saññā...pe... saṅkhāre...pe... viññāṇaṃ anicca”nti passatīti. Idaṃ ñāṇaṃ.

So parimuccati rūpena, parimuccati vedanāya, parimuccati saññāya, parimuccati saṅkhārehi, parimuccati viññāṇamhā, parimuccati dukkhasmāti vadāmīti. Idaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca.

“Sabbe saṅkhārā aniccā”ti idaṃ ñeyyaṃ. “Yadā paññāya passatī”ti idaṃ ñāṇaṃ. “Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā”ti idaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca.

“Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti idaṃ ñeyyaṃ. “Yadā paññāya passatī”ti

idaṃ ñāṇaṃ. “Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā”ti idaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca.

“Sabbe dhammā anattā”ti idaṃ ñeyyaṃ. “Yadā paññāya passatī”ti idaṃ ñāṇaṃ. “Atha nibbindati dukkhe esa maggo visuddhiyā”ti idaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca.

“Ye hi keci, soṇa , samaṇā vā brāhmaṇā vā aniccena rūpena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘sadiśohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘hīnohamasmī’ti vā samanupassanti. Kimaññatra yathābhūta adassanā. Aniccāya vedanāya...pe... aniccāya saññāya...pe... aniccehi saṅkhārehi...pe... aniccena viññāṇena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘sadiśohamasmī’ti vā samanupassanti, ‘hīnohamasmī’ti vā samanupassanti, kimaññatra yathābhūta adassanā”ti. Idaṃ ñeyyaṃ.

“Ye ca kho keci, soṇa, samaṇā vā brāhmaṇā vā aniccena rūpena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘sadiśohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘hīnohamasmī’tipi na samanupassanti, kimaññatra yathābhūta adassanā. Aniccāya vedanāya...pe... aniccāya saññāya...pe... aniccehi saṅkhārehi...pe... aniccena viññāṇena dukkhena vipariṇāmadhammena ‘seyyohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘sadiśohamasmī’tipi na samanupassanti, ‘hīnohamasmī’tipi na samanupassanti, kimaññatra yathābhūta adassanāti. Idaṃ ñāṇaṃ.

Idaṃ ñāṇaṅca ñeyyaṅca.

Tattha katamaṃ dassanaṃ?

115.

“Ye ariyasaccāni vibhāvayanti, gambhīrapaññena sudesitāni;

Kiñcāpi te honti bhusaṃ pamattā , na te bhavaṃ aṭṭhamamādiyaṅti”ti.

Idaṃ dassanaṃ.

“Yathindakhīlo pathavissito siyā, catubbhi vātehi asampakampiyo;

Tathūpamaṃ sappurisaṃ vadāmi, yo ariyasaccāni avecca

passatī”ti.

Idaṃ dassanaṃ.

“Catūhi, bhikkhave, sotāpattiyaṅgehi samannāgato ariyasāvako ākaṅkhamāno attanāva attānaṃ byākareyya ‘khīṇanirayomhi, khīṇatiracchānayani, khīṇapettivisayo, khīṇāpāyaduggativinipāto, sotāpannohamasmi avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, sattakkhattuparamaṃ deve ca manusse ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissāmi”ti. Katamehi catūhi? Idha, bhikkhave, ariyasāvakassa tathāgate saddhā niviṭṭhā patiṭṭhitā virūḷhā mūlajātā asaṃhāriyā samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṃ saha dhammena, dhamme kho pana niṭṭhaṃ gato hoti, svākkhāto bhagavatā dhammo sandiṭṭhiko akāliko ehipassiko opaneyyiko paccattaṃ veditaḃo viññūhi, yadidaṃ madanimmadano...pe... nirodho nibbānaṃ, saha dhammiyā kho panassa honti iṭṭhā kantā piyā manāpā gihī ceva pabbajitā ca. Ariyakantehi kho pana sīlehi samannāgato hoti akhaṇḍehi acchiddehi asabalehi akammāsehi bhujissehi viññuppasatṭhehi aparāmatṭhehi samādhisaṃvattanikehi. Imehi kho, bhikkhave, catūhi sotāpattiyaṅgehi samannāgato ariyasāvako ākaṅkhamāno attanāva attānaṃ byākareyya ‘khīṇanirayomhi, khīṇatiracchānayani, khīṇapettivisayo, khīṇāpāyaduggativinipāto, sotāpannohamasmi avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo, sattakkhattuparamaṃ deve ca manusse ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karissāmi”ti.

Idaṃ dassanaṃ.

Tattha katamā bhāvanā?

“Yassindriyāni bhāvitāni , ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;

Nibbijjha imaṃ paraṅca lokam, kālam kaṅkhati bhāvito sadanto”ti.

Ayaṃ bhāvanā.

“Cattārimāni, bhikkhave, dhammapadāni . Katamāni cattāri? Anabhijjhā dhammapadaṃ, abyāpādo dhammapadaṃ, sammāsati dhammapadaṃ, sammāsamādhī dhammapadaṃ, imāni kho, bhikkhave, cattāri dhammapadāni”ti. Ayaṃ bhāvanā.

Tattha katamaṃ dassanañca bhāvanā ca? “Pañca chinde pañca jahe”ti idaṃ dassanaṃ. “Pañca cuttari bhāvaye. Pañca saṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati”ti ayam bhāvanā. Idaṃ dassanañca bhāvanā ca.

“Tīṇimāni, bhikkhave, indriyāni . Katamāni tīṇi, anaññātaññassāmītindriyaṃ aññindriyaṃ aññātāvindriyaṃ. Katamañca, bhikkhave, anaññātaññassāmītindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu anabhisametassa dukkhassa ariyasaccassa abhisamayāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, anabhisametassa dukkhasamudayassa ariyasaccassa...pe... dukkhanirodhassa...pe... dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ariyasaccassa abhisamayāya chandaṃ janeti vāyamati vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati. Idaṃ, bhikkhave, anaññātaññassāmītindriya”nti. Idaṃ dassanaṃ.

“Katamañca, bhikkhave, aññindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu ‘idaṃ dukkha’nti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘ayaṃ dukkhasamudayo’ti yathābhūtaṃ pajānāti, ‘ayaṃ dukkhanirodho’ti...pe... ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Idaṃ, bhikkhave, aññindriyaṃ.

“Katamañca, bhikkhave, aññātāvindriyaṃ? Idha, bhikkhave, bhikkhu āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayama abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati, khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇiyaṃ nāparaṃ itthattāyāti pajānāti. Idaṃ, bhikkhave, aññātāvindriya”nti. Ayam bhāvanā.

Idaṃ dassanañca bhāvanā ca.

116. Tattha katamaṃ sakavacanamaṃ?

“Sabbapāpassa akaraṇamaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanamaṃ, etaṃ buddhāna sāsana”nti.

Idaṃ sakavacanamaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni, yehi bālaṃ bāloti pare sañjānanti. Katamāni tīṇi? Bālo, bhikkhave, duccintitacintīcahoti, dubbhāsitaḥāsīcahoti, dukkaṭakammakārī ca hoti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi bālassa bālalakkhaṇāni bālanimittāni bālāpadānāni.

“Tīṇimāni, bhikkhave, paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānāni, yehi paṇḍitaṃ paṇḍitoti pare sañjānanti. Katamāni tīṇi? Paṇḍito, bhikkhave, sucintitacintī ca hoti, subhāsitaḥāsī ca hoti, sukatakammakārī ca hoti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni paṇḍitanimittāni paṇḍitāpadānāni”ti.

Idaṃ sakavacaṇaṃ.

Tattha katamaṃ paravacaṇaṃ?

“Pathavīsamo natthi vitthato, ninno pātālasamo na vijjati;

Merusamo natthi unnato, cakkavattisadisō natthi poriso”ti.

Idaṃ paravacaṇaṃ.

“Hotu, devānaminda, subhāsitena jayoti. Hotu, vepacitti subhāsitena jayoti. Bhaṇa, vepacitti, gātha’nti. Atha kho, bhikkhave, vepacitti asurindo imaṃ gāthaṃ abhāsī –

“Bhiyyo bālā pabhijjeyyūṃ , no cassa paṭisedhako;

Tasmā bhusena daṇḍena, dhīro bālaṃ nisedhaye”ti.

“Bhāsītāya kho pana, bhikkhave, vepacittinā asurindena gāthāya asurā anumodimsu, devā tuṇhī ahesuṃ. Atha kho, bhikkhave, vepacitti asurindo sakkamaṃ devānamindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, devānaminda, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, sakkō devānamindo imaṃ gāthaṃ abhāsī –

“Etadeva ahaṃ maññe, bālassa paṭisedhanaṃ;

Paraṃ saṅkupitaṃ ṇatvā, yo sato upasammatī”ti.

“Bhāsītāya kho pana, bhikkhave, sakkena devānamindena gāthāya devā anumodimsu, asurā tuṇhī ahesuṃ. Atha kho, bhikkhave, sakkō devānamindo vepacittiṃ asurindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, vepacitti, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, vepacitti asurindo imaṃ gāthaṃ abhāsī –

“Etadeva titikkhāya, vajjaṃ passāmi vāsava;

Yadā naṃ maññati bālo, bhayā myāyaṃ titikkhati;

Ajjhāruhati dummedho, gova bhiyyo palāyina”nti.

“Bhāsītāya kho pana, bhikkhave, vepacittinā asurindena gāthāya asurā anumodimsu, devā tuṅhī ahesuṃ. Atha kho vepacitti asurindo sakkam devānamindaṃ etadavoca ‘bhaṇa, devānaminda, gātha’nti. Evaṃ vutte, bhikkhave, sakko devānamindo imā gāthāyo abhāsi –

“Kāmaṃ maññatu vā mā vā, bhayā myāyaṃ titikkhati;

Sadatthaparamā atthā, khantā bhiyyo na vijjati.

“Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati;

Tamāhu paramaṃ khantiṃ, niccaṃ khamati dubbalo.

“Abalaṃ taṃ balaṃ āhu, yassa bālabalaṃ balaṃ;

Balassa dhammaguttassa, paṭivattā na vijjati.

“Tasseva tena pāpiyo, yo kuddhaṃ paṭikujjhati;

Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, saṅgāmaṃ jeti dujjayaṃ.

“Ubhinnaṃ matthaṃ carati, attano ca parassa ca;

Paraṃ saṅkupitaṃ ñatvā, yo sato upasammati.

“Ubhinnaṃ tikicchantaṃ, attano ca parassa ca;

Janā maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā”ti.

“Bhāsītāsu kho pana, bhikkhave, sakkena devānamindena gāthāsu devā anumodimsu, asurā tuṅhī ahesu”nti. Idaṃ paravacanaṃ.

117. Tattha katamaṃ sakavacanañca paravacanañca?

Yañca pattaṃ yañca pattabbaṃ ubhayametaṃ rajānukiṇṇaṃ āturassānusikkhato. Ye ca sikkhāsārā sīlaṃ vataṃ jīvitam brahmacariyaṃ upaṭṭhānasārā, ayameko anto. Ye ca evaṃvādino evaṃdiṭṭhino “natthi kāmesu doso”ti, ayaṃ dutiyo anto. Iccete ubho antā kaṭasivaḍḍhanā kaṭasiyo diṭṭhiṃ vaḍḍhenti. Ete ubho ante anabhiññāya olīyanti eke atidhāvanti eketi. Idaṃ paravacanaṃ.

Ye ca kho te ubho ante abhiññāya tatra ca na ahesuṃ, tena ca amaññiṃsu, vaṭṭaṃ tesam natthi paññāpanāyāti. Idam sakavacanaṃ. Ayaṃ udāno sakavacanañca paravacanañca.

Rājā pasenadi kosalo bhagavantam etadavoca – idha mayham, bhante, rahogatassa paṭisallīnassa evam cetaso parivitakko udapādi “kesam nu kho piyo attā, kesam appiyo attā”ti. Tassa mayham, bhante, etadahosi “ye ca kho keci kāyena duccharitam caranti, vācāya duccharitam caranti, manasā duccharitam caranti, tesam appiyo attā. Kiñcāpi te evam vadeyyuṃ ‘piyo no attā’ti, atha kho tesam appiyo attā. Tam kissa hetu? Yam hi appiyo appiyassa kareyya, tam te attanāva attano karonti, tasmā tesam appiyo attā. Ye ca kho keci kāyena sucaritam caranti, vācāya sucaritam caranti, manasā sucaritam caranti, tesam piyo attā. Kiñcāpi te evam vadeyyuṃ ‘appiyo no attā’ti, atha kho tesam piyo attā. Tam kissa hetu? Yam hi piyo piyassa kareyya. Tam te attanāva attano karonti. Tasmā tesam piyo attā”ti.

“Evametam, mahārāja, evametam, mahārāja, ye hi keci, mahārāja, kāyena duccharitam caranti, vācāya duccharitam caranti, manasā duccharitam caranti tasmā tesam appiyo attā. Kiñcāpi te evam vadeyyuṃ ‘piyo no attā’ti, atha kho tesam appiyo attā. Tam kissa hetu? Yam hi, mahārāja, appiyo appiyassa kareyya, tam te attanāva attano karonti, tasmā tesam appiyo attā. Ye ca kho keci mahārāja kāyena sucaritam caranti, vācāya sucaritam caranti, manasā sucaritam caranti, tesam piyo attā. Kiñcāpi te evam vadeyyuṃ ‘appiyo no attā’ti, atha kho tesam piyo attā. Tam kissa hetu? Yam hi, mahārāja, piyo piyassa kareyya, tam te attanāva attano karonti, tasmā tesam piyo attāti. Idamavoca bhagavā...pe... sathā –

“Attānañce piyam jaññā, na nam pāpena saṃyuje;

Na hi tam sulabham hoti, sukham dukkaṭakārīnā.

“Antakenādhipannassa , jahato mānusaṃ bhavam;

Kiṃ hi tassa sakam hoti, kiñca ādāya gacchati;

Kiñcassa anugam hoti, chāyāva anapāyinī.

“Ubho puññañca pāpañca, yam macco kurute idha;

Taṇhi tassa sakam hoti, tamva ādāya gacchati;

Tamvassa anugam hoti, chāyāva anapāyinī.

“Tasmā kareyya kalyāṇaṃ, nicayaṃ samparāyikaṃ;

Puññāni paralokasmiṃ, patitṭhā honti paṇina”nti.

Idaṃ suttaṃ paravacanaṃ. Anugīti sakavacanaṃ. Idaṃ sakavacanañca paravacanañca.

118. Tattha katamaṃ visajjanīyaṃ?

Pañhe pucchite idaṃ abhiññeyyaṃ, idaṃ pariññeyyaṃ, idaṃ pahātabbaṃ, idaṃ bhāvetabbaṃ, idaṃ sacchikātabbaṃ, ime dhammā evaṃgahitā idaṃ phalaṃ nibbattayanti. Tesam evaṃgahitānaṃ ayamatto itī idaṃ visajjanīyaṃ. “Uḷāro buddho bhagavā”ti buddhauḷārataṃ dhammasvākkhātataṃ saṅghasuppaṭipattiñca ekaṃseneva niddise. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti “sabbe dhammā anattā”ti ekaṃseneva niddise. Yaṃ vā panaññampi evaṃ jātiyaṃ. Idaṃ visajjanīyaṃ.

Tattha katamaṃ avisajjanīyaṃ?

“Ākaṅkhato te naradammaśārathi , devā manussā manasā vicintitaṃ;

Sabbe na jaññā kasiṇāpi paṇino, santaṃ samādhiṃ araṇaṃ nisevato;

Kintaṃ bhagavā ākaṅkhatī”ti.

Idaṃ avisajjanīyaṃ.

Ettako bhagavā sīlakkhandhe samādhikkhandhe paññākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇadassanakkhandhe iriyāyaṃ pabhāve hitesitāyaṃ karuṇāyaṃ iddhiyanti. Idaṃ avisajjanīyaṃ.

“Tathāgatassa, bhikkhave, arahato sammāsambuddhassa loke uppādā tiṇṇaṃ ratanānaṃ uppādo buddharatanassa dhammaratanassa saṅgharatanassa”. Kiṃ pamāṇāni tīni ratanānīti? Idaṃ avisajjanīyaṃ.

Buddhavisayo avisajjanīyo. Puggalaparoparaññutā avisajjanīyā. “Pubbā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsamojanānaṃ sakimṃ nirayaṃ sakimṃ tiracchānayoṇimṃ sakimṃ pettivisayaṃ sakimṃ asurayoṇimṃ sakimṃ deve sakimṃ manusse sandhāvitam

saṃsaritaṃ”. Katamā pubbā koṭṭi avisajjanīyaṃ. Na paññāyatīti sāvakaṇaṃ
ñāṇavekallena. Duvidhā buddhānaṃ bhagavantānaṃ desanā attūpanāyikā
ca parūpanāyikā ca. Na paññāyatīti parūpanāyikā. Natthi buddhānaṃ
bhagavantānaṃ avijānanti attūpanāyikā. Yathā bhagavā kokālikam
bhikkhuṃ ārabba aññataraṃ bhikkhuṃ evamāha –

“Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati khāriko kosalako tilavāho...pe... na
tveva eko abbudo nirayo. Seyyathāpi bhikkhu, vīsati abbudā nirayā,
evameko nirabbudo nirayo . Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati nirabbudā
nirayā, evameko ababo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati ababā nirayā,
evameko aṭaṭo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati aṭaṭā nirayā, evameko
ahaho nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati ahahā nirayā, evameko kumudo
nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati kumudā nirayā, evameko sogandhiko
nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati sogandhikā nirayā, evameko uppalako
nirayo . Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati uppalakā nirayā, evameko puṇḍarīko
nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati puṇḍarīkā nirayā, evameko padumo
nirayo. Padume pana, bhikkhu, niraye kokāliko bhikkhu upapanno
sāriputtamoggallānesu cittaṃ āghātetvā”ti. Yaṃ vā pana kiñci bhagavā
āha “ayaṃ appameyyo asaṅkhyeyo”ti. Sabbam taṃ avisajjanīyaṃ. Idam
avisajjanīyaṃ.

119. Tattha katamaṃ visajjanīyaṇca avisajjanīyaṇca, yadā so upako
ājīvako bhagavantaṃ āha “kuhiṃ, āvuso gotama, gamissasi”ti. Bhagavā
āha –

“Bārāṇasiṃ gamissāmi, ahaṃ taṃ amatadundubhiṃ;

Dhammacakkaṃ pavattetuṃ, loke appaṭivattiya”nti.

Upako ājīvako āha “jino’ti kho āvuso, bho gotama, paṭijānāsī”ti.
Bhagavā āha –

“Mādisā ve jinā honti, ye pattā āsavakkhayaṃ;

Jitā me pāpakā dhammā, tasmāhaṃ upakā jino”ti.

Kathaṃ jino kena jinoti visajjanīyaṃ. Katamo jinoti avisajjanīyaṃ.
Katamo āsavakkhayaṃ, rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ visajjanīyaṃ.
Kittako āsavakkhayaṃ visajjanīyaṃ. Idam visajjanīyaṇca avisajjanīyaṇca.

Atthi tathāgatoti visajjanīyaṃ. Atthi rūpanti visajjanīyaṃ. Rūpaṃ

tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Rūpavā tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Rūpe tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Tathāgate rūpanti avisajjanīyaṃ. Evaṃ atthi vedanā...pe... saññā...pe... saṅkhārā...pe... atthi viññāṇanti visajjanīyaṃ. Viññāṇaṃ tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Viññāṇavā tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Viññāṇe tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Tathāgate viññāṇanti avisajjanīyaṃ. Aññatra rūpena tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Aññatra vedanāya...pe... saññāya...pe... saṅkhārehi...pe... viññāṇena tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Ayaṃ so tathāgato arūpako...pe... avedanako...pe... asaññako...pe... asaṅkhārako...pe... aviññāṇakoti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

Passati bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte cavamāne upapajjamāne evaṃ sabbaṃ...pe... yathākammūpage satte pajānātīti visajjanīyaṃ. Katame sattā, katamo tathāgatoti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

Atthi tathāgatoti visajjanīyaṃ. Atthi tathāgato paraṃ maraṇāti avisajjanīyaṃ. Idaṃ visajjanīyañca avisajjanīyañca.

120. Tattha katamaṃ kammaṃ?

“Antakenādhīpannessa, jahato mānuṣaṃ bhavaṃ;

Kiṃ hi tassa sakaṃ hoti, kiñca ādāya gacchati;

Kiñcassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī.

“Ubho puññañca pāpañca, yaṃ macco kurute idha;

Tañhi tassa sakaṃ hoti, taṃva ādāya gacchati;

Taṃvassa anugaṃ hoti, chāyāva anapāyinī”ti.

Idaṃ kammaṃ.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bālaṃ pīṭhasamārūlhaṃ vā mañcasamārūlhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe pāpakāni kammāni katāni kāyena duccharitāni vācāya duccharitāni manasā duccharitāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahataṃ pabbatakūṭānaṃ chāyā sāyanhasamayaṃ pathaviyaṃ olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Evameva kho, bhikkhave, bālaṃ pīṭhasamārūlhaṃ vā mañcasamārūlhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa

pubbe pāpakāni kammāni katāni kāyena duccharitāni vācāya duccharitāni manasā duccharitāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Tatra, bhikkhave, bālassa evaṃ hoti ‘akataṃ vata me kalyāṇaṃ, akataṃ kusalaṃ, akataṃ bhīruttāṇaṃ. Kataṃ pāpaṃ, kataṃ luddaṃ, kataṃ kibbisāṃ, yāvatā bho akatakalyāṇānaṃ akatakusalānaṃ akatabhīruttāṇānaṃ katapāpānaṃ kataluddānaṃ katakibbisānaṃ gati, taṃ gatiṃ pecca gacchāmi’ti, so socati kilamati paridevati urattāliṃ kandati sammohaṃ āpajjati’ti.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, paṇḍitaṃ pīṭhasamārūlhaṃ vā mañcasamārūlhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe kalyāṇāni kammāni katāni kāyena sucaritāni vācāya sucaritāni manasā sucaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Seyyathāpi, bhikkhave, mahataṃ pabbatakūṭānaṃ chāyā sāyanhasamayaṃ pathaviyaṃ olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Evameva kho, bhikkhave, paṇḍitaṃ pīṭhasamārūlhaṃ vā mañcasamārūlhaṃ vā chamāyaṃ vā semānaṃ yānissa pubbe kalyāṇāni kammāni katāni kāyena sucaritāni vācāya sucaritāni manasā sucaritāni, tānissa tamhi samaye olambanti ajjholambanti abhippalambanti. Tatra, bhikkhave, paṇḍitassa ‘evaṃ hoti akataṃ vata me pāpaṃ, akataṃ luddaṃ, akataṃ kibbisāṃ. Kataṃ kalyāṇaṃ, kataṃ kusalaṃ, kataṃ bhīruttāṇaṃ, yāvatā bho akatapāpānaṃ akataluddānaṃ akatakibbisānaṃ katakalyāṇānaṃ katakusalānaṃ katabhīruttāṇānaṃ gati, taṃ gatiṃ pecca gacchāmi’ti, so na socati na kilamati na paridevati na urattāliṃ kandati na sammohaṃ āpajjati, ‘kataṃ me puññaṃ, akataṃ pāpaṃ, yā bhavissati gati akatapāpassa akataluddassa akatakibbisassa katapuññaṃ katakusalassa katabhīruttāṇassa, taṃ pecca bhava gatiṃ paccanubhavissāmi’ti vippaṭṭisāro na jāyati. Avippaṭṭisārino kho, bhikkhave, itthiyā vā purisassa vā gihino vā pabbajitassa vā bhaddakaṃ maraṇaṃ bhaddikā kālaṅkiriyāti vadāmi’ti. Idaṃ kammaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, duccharitāni. Katamāni tīṇi, kāyaduccharitaṃ vacīduccaritaṃ manoduccharitaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi duccharitāni. Tīṇimāni, bhikkhave, sucaritāni. Katamāni tīṇi? Kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi sucaritāni. Idaṃ kammaṃ.

Tattha katamo vipāko?

“Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāya. Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha

phassāyatanikā nāma nirayā. Tattha yaṃ kiñci cakkhunā rūpaṃ passati aniṭṭharūpaṃyeva passati, no iṭṭharūpaṃ. Akantarūpaṃyeva passati, no kantarūpaṃ. Amanāparūpaṃyeva passati, no manāparūpaṃ.

Yaṃ kiñci sotena saddaṃ suṇāti...pe... ghānena...pe... jivhāya...pe... kāyena...pe... yaṃ kiñci manasā dhammaṃ vijānāti aniṭṭhadhammaṃyeva vijānāti, no iṭṭhadhammaṃ. Akantadhammaṃyeva vijānāti, no kantadhammaṃ. Amanāpadhammaṃyeva vijānāti, no manāpadhammaṃ. Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāya.

“Diṭṭhā mayā, bhikkhave, cha phassāyatanikā nāma saggā. Tattha yaṃ kiñci cakkhunā rūpaṃ passati iṭṭharūpaṃyeva passati, no aniṭṭharūpaṃ. Kantarūpaṃyeva passati, no akantarūpaṃ. Manāparūpaṃyeva passati, no amanāparūpaṃ. Yaṃ kiñci sotena saddaṃ suṇāti...pe... ghānena...pe... jivhāya...pe... kāyena...pe... manasā dhammaṃ vijānāti iṭṭhadhammaṃyeva vijānāti, no aniṭṭhadhammaṃ. Kantadhammaṃyeva vijānāti, no akantadhammaṃ. Manāpadhammaṃyeva vijānāti, no amanāpadhammaṃ. Lābhā vo, bhikkhave, suladdhaṃ vo, bhikkhave, khaṇo vo, bhikkhave, paṭiladdho brahmacariyavāsāyā”ti. Ayaṃ vipāko.

“Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;

Niraye paccamānānaṃ , kadā anto bhavissati.

“Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati ;

Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, tuyhaṃ mayhañca mārisā”ti.

Ayaṃ vipāko.

121. Tattha katamaṃ kammañca vipāko ca?

“Adhammacārī hi naro pamatto, yaḥiṃ yaḥiṃ gacchati duggatiṃ yo;

So naṃ adhammo carito hanāti, sayam gahīto yathā kaṇhasappo.

“Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino;

Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggati”nti.

Idaṃ kammaṅca vipāko ca.

“Mā, bhikkhave, puññānaṃ bhāyittha, sukhassetaṃ, bhikkhave, adhivacanaṃ iṭṭhassa kantassa piyassa manāpassa yadidaṃ puññāni. Abhijānāmi kho panāhaṃ, bhikkhave, dīgharattaṃ katānaṃ puññānaṃ iṭṭhaṃ kantaṃ piyaṃ manāpaṃ vipākaṃ paccanubhūtaṃ, satta vassāni mettacittaṃ bhāvetvā satta saṃvaṭṭavivaṭṭakappe na imaṃ lokaṃ punarāgamāsiṃ. Saṃvaṭṭamāne sudāhaṃ, bhikkhave, kappe ābhassarūpago homi. Vivaṭṭamāne kappe suññaṃ brahmavimānaṃ upapajjāmi. Tatra sudāhaṃ , bhikkhave, brahmā homi mahābrahmā abhibhū anabhibhūto aññadatthudaso vasavattī. Chattiṃsakkhattuṃ kho panāhaṃ, bhikkhave, sakko ahoṣiṃ devānamindo, anekasatakkhattuṃ rājā ahoṣiṃ cakkavattī dhammiko dhammarājā cāturanto vijitāvī janapadatthāvariyaṃ pattaṃ sattaratanasamannāgato, ko pana vādo padesarajjassa? Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi ‘kissa nu kho me idaṃ kammaṃ phalaṃ, kissa kammaṃ vipāko, yenāhaṃ etarahi evaṃmahiddhiko evaṃmahānubhāvo’ti. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosi ‘tiṇṇaṃ kho me idaṃ kammaṃ phalaṃ, tiṇṇaṃ kammaṃ vipāko. Yenāhaṃ etarahi evaṃmahiddhiko evaṃmahānubhāvo’ti. Seyyathidaṃ, dānassa damassa saṃyamassā’ti. Tattha yaṅca dānaṃ yo ca damo yo ca saṃyamo, idaṃ kammaṃ. Yo tappaccayā vipāko paccanubhūto, ayaṃ vipāko. Tathā cūḷakammavibhaṅgo vattabbo.

Yaṃ subhassa māṇavassa todeyyaputtassa desitaṃ. Tattha ye dhammā appāyukadīghāyukatāya saṃvattanti bahvābādhaappābādhatāya appesakkhamahesakkhatāya dubbhaṅgasuvaṇṇatāya nīcakulikaucakulikatāya appabhogamahābhogatāya duppaññaapaññavantatāya ca saṃvattanti, idaṃ kammaṃ. Yā tattha appāyukadīghāyukatā...pe... duppaññaapaññavantatā, ayaṃ vipāko. Idaṃ kammaṅca vipāko ca.

122. Tattha katamaṃ kusalaṃ?

“Vācānurakkhī manasā susaṃvuto, kāyena ca nākusalaṃ kayirā ;

Ete tayo kammaṃ pathe visodhaye, ārādhaye maggamisippavedita”nti.

Idaṃ kusalaṃ.

“Yassa kāyena vācāya, manasā natthi dukkaṭaṃ;

Samvutaṃ tīhi ṭhānehi, tamahaṃ brūmi brāhmaṇa”nti.

Idaṃ kusalaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, kusalamūlāni. Katamāni tīṇi? Alobho kusalamūlaṃ, adoso kusalamūlaṃ, amoho kusalamūlaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi kusalamūlāni. Idaṃ kusalaṃ. “Vijjā, bhikkhave, pubbaṅgamā kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā anudeva hirī ottappañcā”ti. Idaṃ kusalaṃ.

Tattha katamaṃ akusalaṃ?

“Yassa accanta dussīlyaṃ, māluvā sālamivotthataṃ;

Karoti so tathattānaṃ, yathā naṃ icchatī diso”ti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Attanā hi kataṃ pāpaṃ, attajaṃ attasambhavaṃ;

Abhimatthati dummedhaṃ, vajiraṃvasmamayaṃ maṇi”nti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Dasa kammapathe niseviya, akusalākusalehi vivajjitā;

Garahā ca bhavanti devate, bālamatī nirayesu paccare”ti.

Idaṃ akusalaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave, akusalamūlāni , katamāni tīṇi? Lobho akusalamūlaṃ, doso akusalamūlaṃ, moho akusalamūlaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi akusalamūlāni”. Idaṃ akusalaṃ.

Tattha katamaṃ kusalañca akusalañca?

“Yādisaṃ vapate bījaṃ, tādisaṃ harate phalaṃ;

Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpaka”nti.

Tattha yaṃ āha “kalyāṇakārī kalyāṇa”nti, idaṃ kusalaṃ. Yaṃ āha “pāpakārī ca pāpaka”nti, idaṃ akusalaṃ. Idaṃ kusalañca akusalañca.

“Subhena kammaena vajanti suggatiṃ, apāyabhūmiṃ asubhena kammunā;

Khayā ca kammaassa vimuttacetaso, nibbanti te jotirivindhanakkhayā”.

Tattha yaṃ āha “subhena kammaena vajanti suggati”nti, idaṃ kusalaṃ. Yaṃ āha “apāyabhūmiṃ asubhena kammunā”ti, idaṃ akusalaṃ. Idaṃ kusalañca akusalañca.

123. Tattha katamaṃ anuññātaṃ?

“Yathāpi bhamaro pupphaṃ, vaṇṇagandhamahethayaṃ ;

Paleti rasamādāya, evaṃ gāme munī care”ti.

Idaṃ anuññātaṃ.

“Tṇimāni, bhikkhave, bhikkhūnaṃ karaṇīyāni. Katamāni tṇi, idha, bhikkhave, bhikkhu pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasaṃpanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu, kāyakammavacīkammaena samannāgato kusalena parisuddhājīvo. Āraddhavīriyo kho pana hoti thāmavā dalhaparakkamo anikkhittadhuro akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sacchikiriyāya. Paññavā kho pana hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. Imāni kho, bhikkhave, bhikkhūnaṃ tṇi karaṇīyāni”ti. Idaṃ anuññātaṃ.

“Dasayime , bhikkhave, dhammā pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā. Katame dasa? ‘Vevaṇṇiyamhi ajjhupagato’ti pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbaṃ...pe... ime kho bhikkhave dasa dhammā pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabbā”ti. Idaṃ anuññātaṃ.

“Tṇimāni, bhikkhave, karaṇīyāni. Katamāni tṇi? Kāyasucaritaṃ vacīsucaritaṃ manosucaritanti. Imāni kho, bhikkhave, tṇi karaṇīyāni”ti. Idaṃ anuññātaṃ.

Tattha katamaṃ paṭikkhitaṃ?

“Natthi puttasaṃ pemaṃ, natthi gosamitaṃ dhaṇaṃ;

Natthi sūriyasamā ābhā, samuddaparamā sarā”ti.

Bhagavā āha –

“Natthi attasaṃ pemaṃ, natthi dhaññasamaṃ dhaṇaṃ;

Natthi paññasamā ābhā, vuṭṭhiveparamā sarā”ti.

Ettha yaṃ purimakam, idaṃ paṭikkhitaṃ.

“Tīṇimāni, bhikkhave akaraṇīyāni. Katamāni tīṇi? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi akaraṇīyāni”ti. Idaṃ paṭikkhitaṃ.

124. Tattha katamaṃ anuññātaṃ paṭikkhitaṃ?

“Kiṃsūdhā bhītā janatā anekā, maggo canekāyatano pavutto ;

Pucchāmi taṃ gotama bhūripañña, kismiṃ ʘhito paralokaṃ na bhāyeti.

“Vācaṃ manaṃca paṇidhāya sammā, kāyena pāpāni akubbamāno;

Bahvannapānaṃ gharamāvasanto, saddho mudū saṃvibhāgī vadaññū;

Etesu dhammesu ʘhito catūsu, dhamme ʘhito paralokaṃ na bhāye”ti.

Tattha yaṃ āha “vācaṃ manaṃca paṇidhāya sammā”ti, idaṃ anuññātaṃ. “Kāyena pāpāni akubbamāno”ti, idaṃ paṭikkhitaṃ. “Bahvannapānaṃ gharamāvasanto, saddho mudū saṃvibhāgī vadaññū. Etesu dhammesu ʘhito catūsu, dhamme ʘhito paralokaṃ na bhāye”ti, idaṃ anuññātaṃ. Idaṃ anuññātaṃ paṭikkhitaṃ.

“Sabbapāpassa akaraṇaṃ, kusalassa upasampadā;

Sacittapariyodāpanaṃ, etaṃ buddhānasāsaṇaṃ”.

Tattha yaṃ āha “sabbapāpassa akaraṇa”nti, idaṃ paṭikkhitaṃ,

yaṃ āha “kusalassa upasampadā”ti, idaṃ anuññātaṃ. Idaṃ anuññātañca paṭikkhittañca.

“Kāyasamācārapāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi. Vacīsamācārapāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi. Manosamācārapāhaṃ devānaminda, duvidhena vadāmi...pe... pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi”.

“Kāyasamācārapāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī”ti iti kho panetaṃ vuttaṃ, kiñcetaṃ paṭicca vuttaṃ. Yathārūpañca kho kāyasamācāraṃ sevato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, evarūpo kāyasamācāro na sevitabbo. Tattha yaṃ jaññā kāyasamācāraṃ “imaṃ kho me kāyasamācāraṃ sevato akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti”ti, evarūpo kāyasamācāro sevitabbo. “Kāyasamācārapāhaṃ devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī”ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametam paṭicca vuttaṃ. “Vacīsamācāraṃ...pe... “pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī”ti iti kho panetaṃ vuttaṃ, kiñcetaṃ paṭicca vuttaṃ. Yathārūpañca kho pariyesanaṃ sevato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, evarūpā pariyesanā na sevitabbā. Tattha yaṃ jaññā pariyesanaṃ “imaṃ kho me pariyesanaṃ sevato akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti”ti, evarūpā pariyesanā sevitabbā. “Pariyesanampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī”ti iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametam paṭicca vuttaṃ.

Tattha yaṃ āha “sevitabbampī”ti, idaṃ anuññātaṃ. Yaṃ āha “na sevitabbampī”ti, idaṃ paṭikkhittaṃ. Idaṃ anuññātañca paṭikkhittañca.

170. Tattha katamo thavo?

“Maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho, saccānaṃ caturo padā;

Virāgo seṭṭho dhammānaṃ, dvipadānañca cakkhumā”ti.

Ayaṃ thavo.

“Tīṇimāni, bhikkhave, aggāni. Katamāni tīṇi? Yāvata, bhikkhave,

sattā apadā vā dvipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññināsaññino vā, tathāgato tesam aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ araham sammāsambuddho. Yāvatā, bhikkhave, dhammānaṃ paṇṇattisaṅkhatānaṃ vā asaṅkhatānaṃ vā, virāgo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ madanimmadano...pe... nirodho nibbānaṃ. Yāvatā, bhikkhave, saṅghānaṃ paṇṇatti gaṇānaṃ paṇṇatti mahājanasannipātānaṃ paṇṇatti, tathāgatasāvakaśaṅho tesam aggamakkhāyati seṭṭhamakkhāyati pavaramakkhāyati, yadidaṃ cattāri purisayugāni aṭṭha purisapuggalā...pe... puññakkhettaṃ lokassāti.

“Sabbalokuttaro satthā, dhammo ca kusalakkhato ;

Gaṇo ca naraśiḥassa, tāni tīṇi vississare.

“Samaṇapadumasañcayo gaṇo, dhammavaro ca vidūnaṃ sakkato;

Naravaradamako ca cakkhumā, tāni tīṇi lokassa uttari.

“Satthā ca appaṭisamo, dhammo ca sabbo nirupadāho;

Ariyo ca gaṇavaro, tāni khalu vississare tīṇi.

“Saccaṇāmo jino khemo sabbābhibhū, saccadhammo natthañño tassa uttari;

Ariyaśaṅho niccaṃ viññūnaṃ pūjito, tāni tīṇi lokassa uttari.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti oghaṃ.

“Taṃ tādisaṃ devamanussasetṭhaṃ;

Sattā namassanti visuddhipekkhā”ti.

Ayaṃ thavoti.

Tattha lokiyaṃ suttaṃ dvīhi suttehi niddisitaḥhaṃ
saṃkilesabhāgiyena ca vāśaṇābhāgiyena ca. Lokuttaraṃpi suttaṃ
tīhi suttehi niddisitaḥhaṃ dassanaḥhaṃgiyena ca bhāvaṇābhāgiyena

ca asekkhabhāgiyena ca. Lokiyañca lokuttarañca. Yasmiṃ sutte yaṃ yaṃ padaṃ dissati saṃkilesabhāgiyaṃ vā vāsanābhāgiyaṃ vā, tena tena lokiyanti niddisitabbaṃ, dassanabhāgiyaṃ vā bhāvanābhāgiyaṃ vā asekkhabhāgiyaṃ vā yaṃ yaṃ padaṃ dissati tena tena lokuttaranti niddisitabbaṃ.

Vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ saṃkilesabhāgiyassa suttassa nigghātāya, dassanabhāgiyaṃ suttaṃ vāsanābhāgiyassa suttassa nigghātāya, bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ dassanabhāgiyassa suttassa paṭinissaggāya, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ bhāvanābhāgiyassa suttassa paṭinissaggāya, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ.

Lokuttaraṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ chabbīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ, te tīhi suttehi samanvesitabbā dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena cāti.

Tattha dassanabhāgiyaṃ suttaṃ pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ ekabjīnā kolaṃkolena sattakkhattuparamena saddhānusārinā dhammānusārinā cāti, dassanabhāgiyaṃ suttaṃ imehi pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ. Bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ dvādasahi puggalehi niddisitabbaṃ sakadāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, sakadāgāminā, anāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, anāgāminā, antarā parinibbāyinā, upahacca parinibbāyinā, asaṅkhāraparinibbāyinā, sasaṅkhāraparinibbāyinā, uddhaṃsotena akaniṭṭhagāminā, saddhāvimuttana, diṭṭhippattana, kāyasakkhinā cāti, bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ imehi dvādasahi puggalehi niddisitabbaṃ. Asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ navahi puggalehi niddisitabbaṃ saddhāvimuttana, paññāvimuttana, suññatavimuttana, animittavimuttana, appaṇihitavimuttana, ubhatobhāgavimuttana samasīsīnā paccekabuddhasammāsambuddhehi cāti, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ imehi navahi puggalehi niddisitabbaṃ. Evaṃ lokuttaraṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ imehi chabbīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ.

Lokiyaṃ suttaṃ sattādhiṭṭhānaṃ ekūnavīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ. Te caritehi niddiṭṭhā samanvesitabbā keci rāgacaritā, keci dosacaritā, keci mohacaritā, keci rāgacaritā ca dosacaritā ca, keci rāgacaritā ca mohacaritā ca, keci dosacaritā ca mohacaritā ca, keci rāgacaritā ca dosacaritā ca mohacaritā ca, rāgamukhe ṭhito rāgacarito, rāgamukhe ṭhito dosacarito, rāgamukhe ṭhito mohacarito, rāgamukhe ṭhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito ca, dosamukhe ṭhito dosacarito,

dosamukhe ʘhito mohacarito, dosamukhe ʘhito rāgacarito, dosamukhe ʘhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito ca, mohamukhe ʘhito mohacarito, mohamukhe ʘhito rāgacarito mohamukhe ʘhito dosacarito, mohamukhe ʘhito rāgacarito ca dosacarito ca mohacarito cāti, lokiyam suttaṃ sattādhīṭṭhānaṃ imehi ekūnavīsatiyā puggalehi niddisitabbaṃ.

Vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ sīlavantehi niddisitabbaṃ, te sīlavanto pañca puggalā pakatisīlaṃ samādānasīlaṃ cittappasādo samatho vipassanā cāti, vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ imehi pañcahi puggalehi niddisitabbaṃ.

Lokuttaraṃ suttaṃ dhammādhīṭṭhānaṃ tīhi suttehi niddisitabbaṃ dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena ca.

Lokiyañca lokuttarañca sattādhīṭṭhānañca dhammādhīṭṭhānañca ubhayena niddisitabbaṃ, ñāṇaṃ paññāya niddisitabbaṃ paññindriyena paññābalena adhipaññāsikkhāya dhammavicayasambojjhaṅgena sammādiṭṭhiyā tīraṇāya santīraṇāya dhamme ñāṇena anvaye ñāṇena khaye ñāṇena anuppāde ñāṇena anaññātaññassāmītindriyena aññindriyena aññātāvindriyena cakkhunā vijjāya buddhiyā bhūriyā medhāya, yaṃ yaṃ vā pana labbhati, tena tena paññādhivacanena niddisitabbaṃ.

Ñeyyaṃ atītānāgatapaccuppannehi ajjhattikabāhirehi hīnappaṇītehi dūrasantikehi saṅkhatāsāṅkhatēhi kusalākusalābyākatehi saṅkhepato vā chahi ārammaṇēhi niddisitabbaṃ. Ñāṇaṃca ñeyyañca tadubhayena niddisitabbaṃ, paññāpi ārammaṇabhūtā ñeyyaṃ, yaṃ kiñci ārammaṇabhūtaṃ ajjhattikaṃ vā bāhiraṃ vā, sabbaṃ taṃ saṅkhatena asaṅkhatena ca niddisitabbaṃ.

Dassanaṃ bhāvanā sakavacanaṃ paravacanaṃ visajjanīyaṃ avisajjanīyaṃ kammaṃ vipākoti sabbattha tadubhayaṃ sutte yathā niddiṭṭhaṃ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbaṃ, yaṃ vā pana kiñci bhagavā aññataravacanaṃ bhāsati, sabbaṃ taṃ yathāniddiṭṭhaṃ dhārayitabbaṃ.

Duvidho hetu yañca kammaṃ ye ca kilesā, samudayo kilesā. Tattha kilesā saṃkilesabhāgiyena suttēna niddisitabbā. Samudayo saṃkilesabhāgiyena ca vāsanābhāgiyena ca suttēna niddisitabbo. Tattha kusalaṃ catūhi suttehi niddisitabbaṃ vāsanābhāgiyena dassanabhāgiyena bhāvanābhāgiyena asekkhabhāgiyena ca. Akusalaṃ saṃkilesabhāgiyena suttēna niddisitabbaṃ. Kusalañca akusalañca tadubhayaṃ niddisitabbaṃ.

Anuññātaṃ bhagavato anuññātāya niddisitabbaṃ, taṃ pañcavidhaṃ saṃvaro pahānaṃ bhāvanā sacchikiriyā kappiyānulomoti, yaṃ dissati tāsu tāsu bhūmīsu, taṃ kappiyānulomena niddisitabbaṃ. Paṭikkhittaṃ bhagavatā paṭikkhittakāraṇena niddisitabbaṃ. Anuññātañca paṭikkhittañca tadubhayena niddisitabbaṃ. Thavo pasamsāya niddisitabbo. So pañcavidhena veditabbo bhagavato dhammassa ariyaśaṅghassa ariyadhammānaṃ sikkhāya lokiyaguṇasampattiyāti. Evaṃ thavo pañcavidhena niddisitabbo.

Indriyabhūmi navahi padehi niddisitabbā, kilesabhūmi navahi padehi niddisitabbā, evametāni aṭṭhārasa padāni honti nava padāni kusalāni nava padāni akusalānīti, tathāhi vuttaṃ “aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṃ daṭṭhabbā, sāsanappaṭṭhāne”ti. Tenāha āyasmā mahākaccāyano –

“Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalappakkhā;
Ete khalu mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānī”ti.

Niyuttaṃ sāsanappaṭṭhānaṃ.

Ettāvatā samattā netti yā āyasmatā mahākaccāyanena bhāsītā bhagavatā anumoditā mūlasaṅgītiyaṃ saṅgītāti.

Nettipakaraṇaṃ niṭṭhitaṃ.

*“Wherever the Buddha’s teachings have flourished,
either in cities or countrysides,
people would gain inconceivable benefits.
The land and people would be enveloped in peace.
The sun and moon will shine clear and bright.
Wind and rain would appear accordingly,
and there will be no disasters.
Nations would be prosperous
and there would be no use for soldiers or weapons.
People would abide by morality and accord with laws.
They would be courteous and humble,
and everyone would be content without injustices.
There would be no thefts or violence.
The strong would not dominate the weak
and everyone would get their fair share.”*

*** THE BUDDHA SPEAKS OF
THE INFINITE LIFE SUTRA OF
ADORNMENT, PURITY, EQUALITY
AND ENLIGHTENMENT OF
THE MAHAYANA SCHOOL ***

With bad advisors forever left behind,
From paths of evil he departs for eternity,
Soon to see the Buddha of Limitless Light
And perfect Samantabhadra's Supreme Vows.

The supreme and endless blessings
of Samantabhadra's deeds,
I now universally transfer.
May every living being, drowning and adrift,
Soon return to the Pure Land of Limitless Light!

* The Vows of Samantabhadra *

I vow that when my life approaches its end,
All obstructions will be swept away;
I will see Amitabha Buddha,
And be born in His Western Pure Land of
Ultimate Bliss and Peace.

When reborn in the Western Pure Land,
I will perfect and completely fulfill
Without exception these Great Vows,
To delight and benefit all beings.

* The Vows of Samantabhadra Avatamsaka Sutra *

DEDICATION OF MERIT

May the merit and virtue
accrued from this work
adorn Amitabha Buddha's Pure Land,
repay the four great kindnesses above,
and relieve the suffering of
those on the three paths below.
May those who see or hear of these efforts
generate Bodhi-mind,
spend their lives devoted to the Buddha Dharma,
and finally be reborn together in
the Land of Ultimate Bliss.
Homage to Amita Buddha!

NAMO AMITABHA

南無阿彌陀佛

《羅馬巴利文：小部阿含經：大義釋·小義釋·無礙解道·指導論》

財團法人佛陀教育基金會 印贈

台北市杭州南路一段五十五號十一樓

Printed and donated for free distribution by

The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation

11F, No. 55, Sec. 1, Hang Chow South Road, Taipei, Taiwan, R.O.C.

Tel: 886-2-23951198, Fax: 886-2-23913415

Email: overseas@budaedu.org

Website: <http://www.budaedu.org>

Mobile Web: m.budaedu.org

This book is strictly for free distribution, it is not to be sold.

Printed in Taiwan

1,500 copies; September 2019

EN458 - 17055

